

AZƏRBAYCAN KİTABXANA ENSİKLOPEDIYASI

Bakı - 2015

Layihənin rəhbəri:

Əbülfəs Qarayev – Azərbaycan Respublikasının mədəniyyət və turizm naziri, fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

Baş redaktor:

Kərim Tahirov – M.F.Axundzadə adına Milli Kitabxanın direktoru, Əməkdar mədəniyyət işçisi, professor

Elmi redaktor:

Abuzər Xələfov – BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasının müdiri, Əməkdar elm xadimi, professor

Redaksiya heyəti:

X.İsmayılov – BDU-nun Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri kafedrasının müdiri, əməkdar mədəniyyət işçisi, professor

A.Əliyeva-Kəngərli – AMEA-nın Əlyazmalar İnstitutunun direktor müavini, filologiya üzrə elmlər doktoru

N.İsmayılov – BDU-nun Biblioqrafiyaşünaslıq kafedrasının müdiri, dosent

K.Aslan – BDU-nun Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrasının müdiri, dosent

A.Qurbanov – BDU-nun Kitabxanaçılıq və informasiya fakültəsinin dekanı, dosent

Ə.Məmmədov – BDU-nun Biblioqrafiyaşünaslıq kafedrasının baş müəllimi

L.Məmmədova – Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi Kitab dövriyyəsi və nəşriyyatlarla iş şöbəsinin sektor müdiri, tarix üzrə fəlsəfə doktoru

M.Əhmədov – Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi Prezident Kitabxanasının direktoru, əməkdar mədəniyyət işçisi

L.İmanova – AMEA-nın Elmi Kitabxanasının direktoru, fəlsəfə doktoru

Azərbaycan Kitabxana Ensiklopediyası. Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, M.F.Axundzadə adına Milli Kitabxana. Bakı. 2015. 632 səh.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin sərəncamı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasında Kitabxana İnformasiya sahəsinin inkişafı üzrə (2008–2013-cü illər) Dövlət Proqramı”na əsasən Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi və Milli Kitabxana tərəfindən hazırlanaraq nəşr olunur.

ISBN 978 9952 504 27 9

© M.F.Axundzadə adına Milli Kitabxana, 2015

“Kitabxana xalq, millət üçün, cəmiyyət üçün müqəddəs bir yer, mənəviyyat, bilik, zəka mənbəyidir”

**Heydər Əliyev,
Azərbaycan xalqının ümummilli lideri**

“Azərbaycan kitabxanaları Azərbaycan xalqının milli sərəvətidir”

**İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti**

ÖN SÖZ

Kitabxana Ensiklopediyası (AKE) – Azərbaycanda kitabxana işi sahəsində hazırlanan ilk fundamental soraq-məlumat nəşridir. XX əsrin ikinci yarısından başlayaraq kitabxana işi sahəsində statistik məlumat məcmuələri, məlumat kitabları (o cümlədən “Kitabxana işçisinin məlumat kitabı”), bibliografik vəsaitlər çap olunmağa başlamış, müstəqillik illərində isə ölkənin kitabxana infrastrukturunu, informasiya ehtiyatları haqqında əsaslı vəsaitlər hazırlanmışdır. AKE-nin hazırlanmasında əsas məqsəd Azərbaycanda kitabxana-informasiya sahəsində formalaşmış peşə biliklərini ümumiləşdirmək və onu geniş ictimaiyyətə təqdim etməkdən ibarətdir. Belə ensiklopediyaların hazırlanması həmin sahənin daha dolğun şəkildə özünü təsdiqi olmaqla yanaşı, eyni zamanda kitabxana işinin elmi və təcrübi baxımdan daha da inkişaf etdirilməsi üçün baza rolunu oynayır. Dünyanın bir sıra ölkələrində, o cümlədən Böyük Britaniya, Almaniya, Polşa, ABŞ, Rusiya və başqa ölkələrdə kitabxana ensiklopediyaları mövcuddur. Onlardan ən geniş yayılanı Amerika Ki-

tabxana Assosiasiyasının 1993-cü ildə nəşr etdirdiyi “Ümumdünya kitabxana və informasiya xidməti ensiklopediyası”-dır (World Encyclopedia of Library and Information Services. 3rd ed. Shicago, 1993). Rusiya Federasiyasında isə “Kitabxana Ensiklopediyası” 2007-ci ildə nəşr olunmuşdur. XX əsrin sonlarından etibarən baş verən global proseslər və Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyini elan etməsi, ölkədə sosial-siyasi və iqtisadi sahədə köklü dəyişikliklərin baş verməsi bütün sahələrdə olduğu kimi, kitabxana-informasiya sahəsində də demokratikləşdirilmə proseslərinə təkən vermişdir. Ölkədə ilk dəfə olaraq ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə “Mədəniyyət haqqında”, “Kitabxana işi haqqında”, “Nəşriyyat işi haqqında”, “Kütləvi informasiya vasitələri haqqında” Qanunlar qəbul olunmuş, bununlada respublikada kitabxana işinə dair dövlət siyasəti formalaşmış, kitabxana işinin hüquqi bazası yaranmış, idarəetmə sistemi yenidən qurulmuşdur. Müstəqillik illərində kitabxana işinin modernləşdirilməsində Azərbaycan Respublikasının

Prezidenti İlham Əliyevin 2007-ci il 20 aprel tarixli "Azərbaycanda kitabxana işinin yaxşılaşdırılması haqqında" sərəncamı və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2008-ci il 6 oktyabr tarixli 3072 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı" müstəsna rol oynamışdır. AKE sahə elmlərinin müasir inkişaf səviyyəsini müəyyənləşdirən ilk irihəcmli soraq-məlumat nəşri olmaqla biblioqrafik məlumatları sistemli şəkildə özündə əks etdirən məqalələrdən ibarətdir. Ensiklopediyada dünya kitabxanaçılıq təcrübəsinin ən mühüm yekunları, milli kitabxanaşünaslıq, biblioqrafyaşünaslıq, kitabşünaslıq mədəniyyətinin nailiyyətləri ümumiləşdirilmişdir. Ensiklopediyanın məzmunu bir neçə mövzu bölmələrindən ibarətdir; kitabxana-informasiya sahəsinin baza anlayışları, kitabxanaşünaslıq, elmi-metodik iş, kitabxana işinin təşkili və idarə olunması, kitabxana-informasiya xidməti, kitabxananın informasiya resursları, kitabxana-informasiya texnologiyaları, biblioqrafiya, biblioqrafik fəaliyyət, peşə üzrə dövri nəşrlər, görkəmli şəxslər, kitabxana işinin tarixi, informasiya fəaliyyəti, kitabşünaslıq, kitabçılıq

iş, nəşriyyat-poliqrafiya fəaliyyəti və s. Xarici ölkələrdə kitabxana işinin nəzəriyyəsi və təcrübəsi sahəsində əldə edilən yekunlar, beynəlxalq əhəmiyyət kəsb edən fakt və hadisələr ayrı-ayrı məqalələrdə öz əksini tapmışdır. AKE-yə dünya kitabxanaşünaslığında və beynəlxalq təşkilatların fəaliyyətində müstəsna xidmətləri olan görkəmli xadimlər haqqında məqalələr də daxil edilmişdir. Ensiklopediyada məqalələr əlifba sırası ilə tərtib edilmişdir. AKE geniş oxucu auditoriyası – müxtəlif sahələrdə çalışan elmi işçilər, mütəxəssislər, müəllimlər, doktorantlar, magistrələr, tələbələr, kitabxana işçiləri, eyni zamanda kitabxanaların istifadəçiləri üçün nəzərdə tutulmuşdur. Redaksiya heyəti bu nəşri ilk təcrübə sayır və gələcəkdə onun daha təkmil nəşrini hazırlamaq üçün işini davam etdirir. AKE ilə bağlı rəy, arzu və təkliflərini bildirəcək bütün mütəxəssislərə və geniş oxucu auditoriyasına əvvəlcədən minnətdarlığımızı bildirir, fikir və iradlarını M.F.Axundzadə adına Azərbaycan Milli Kitabxanasına göndərmələrini xahiş edirik.

Ünvan: Azərbaycan Respublikası, AZ 1000, Bakı şəhəri, Xəqani küçəsi, 29.
E-mail: contact@anl.az

A

ABBASQULU AĞA BAKIXANOVUN ŞƏXSİ

KİTABXANALARI – Görkəmli Azərbaycan tarixçisi, şair, alim, maarifçi A.Bakıxanov (1794 – 1847) qiymətli kitabların vurğunu olmuş, həyatı boyu yorulmaq bilmədən Şərq əlyazmalarını və Avropa kitablarını toplamışdır. O, ana dilindən başqa fars, ərəb, türk, rus dillərini mükəmməl bilməmiş, çoxlu elmlərlə məşğul olmuş və bu elmlərə dair ensiklopediya tipli kitablar yazmışdır. O, 1823-cü ildə Yermolov və Moqilyovski ilə birlikdə “Описание Карабахской провинции” (“Qarabağ əyalətinin təsviri”) əsərinin tərtibində iştirak etmiş, bu zaman öz ölkəsinin və xalqının tarixi ilə əlaqədar olan bütün qiymətli sənədlərin, tarixi kitabların üzünü köçürtdürüb şəxsi kitabxanası üçün götürmüşdür. 1826 – 1828-ci illərdə baş vermiş Rusiya-İran müharibəsi zamanı çar ordusunun zabiti kimi döyüşən orduda xidmət edən A.Bakıxanov rus ordusunun ələ keçirdiyi şəhərlərdəki kitabxanaları tədqiq edərək İmperator EA üçün lazımi əlyazmalar və kitablar seçmiş, kitabxanada olan əsərlərin siyahısını tərtib etmişdir. 1828-ci ildə Rusiya ilə İran arasında bağlanmış Türkmənçay müqaviləsinə görə Ərdəbil və Təbrizdəki kitabxanalar Rusiyaya verilmişdir. Lakin Ərdəbil kitabxanasının əlyazmaları hələ bu müqaviləyə qədər Tiflisə gətirilmişdi. Onlar üzərində ilk tədqiqat işini A.Bakıxanov və A.Qriboyedov aparmışlar. A.Bakıxanov bu əlyazmaların ümumi siyahısını tərtib edir və əlyazmalarla birlikdə Peterburq İmpe-

rator Ümumi Kitabxanasına göndərir. Peterburq şərqşünasları F.Şarmuya, M.C.Topçubaşov və X.Frenk sonralar bu əlyazmaların izahlı kataloqunu tərtib etmişlər. General Rayevski İranın Axalsix şəhəri Əhməd Paşa məscidi yanındakı məşhur hərbi məktəbin kitabxanasındakı bütün qiymətli əlyazmaları və kitabları götürmək əmrini A.Bakıxanov və N.Muravyova vermişdi. A.Bakıxanov qeyd edirdi ki, o zaman bu məktəbin kitabxanasında müxtəlif elm sahələrinə aid 300-dən çox kitab və əlyazma olmuşdur. O, bu əlyazmalar içərisindən 153 cilddən ibarət 148 əsəri seçib götürmüşdür. Bunların 10 nüsxəsi Peterburq Elmlər Akademiyasının axtardığı kitablar, ikisi isə “Quran”ın nadir nüsxələri idi. A.Bakıxanov bu əlyazmaların 14 səhifəlik rusca və ərəbcə təsvirini vermişdir. Bu təsvir “Axalsixi kitabxanasındakı əlyazmaların təsviri” (“Опись рукописей Ахалсикской библиотеки”) adı altında hazırda Saltıkov-Şedrin adına Peterburq Dövlət Ümumi Kitabxanasının arxivində saxlanılır. A.Bakıxanov Ərzurum, Bəyazit və Dərbənd şəhərlərində əldə edilmiş əlyazmaların da siyahısını tərtib etmişdir. Rus qoşunları türk şəhəri Bəyaziti tutarkən Mahmud Paşanın kitabxanasından 8 kitab, Ərzurum və Dərbənddə olarkən yerli əhalidən 34 əlyazma və 2 kitab almışdılar. A.Bakıxanov bu əlyazmalara “Dərbəndnamə”ni də əlavə edib, cəmi 45 nüsxədən ibarət olan əsərlərin siyahısını tərtib etmiş və Peterburq Ümumi Kitabxanasına gön-

dərmişdi. Bakıxanovun Quba və Bakıda zəngin kitabxanaları olmuşdur. O, rus ordusunun ələ keçirdiyi şəhərlərin kitabxanalarında tədqiqat apararkən öz kitabxanası üçün kitablar seçmiş və vətənə göndərmişdir. Kazan Universitetinin professoru, görkəmli şərqşünas İ.Berezin A.Bakıxanovun Bakıdakı kitabxanasındakı kitab və əlyazmaların siyahısını ilk dəfə tərtib etmiş, “Dağıstana və Zaqafqaziyyəyə səyahət” (“Путешествие по Дагестани и Закавказью”) əsərinin sonunda ətraflı məlumat vermişdir. A.Bakıxanov Qubadakı kitabxanası haqqında “Xəyalın uçuşu” şeirində məlumat vermişdir. A.Bakıxanov öz kitabxanalarını heç zaman xalqın üzünə bağlamamış, ondan hamının istifadə etməsinə çalışmışdır. Bu fikri 1832-ci ildə Qafqazın baş hakimi general V.Q.Rozenə təqdim etdiyi “Layihə” sübut edir. A.Bakıxanovun şəxsi kitabxanaları çox zəngin olmuşdur. Orada ərəb, fars, yunan, türk, rus, italyan, erməni, polyak və başqa dillərdə ədəbiyyat saxlanılmışdır. Təəssüf ki, qürbətdə vaxtsız ölümündən sonra A.Bakıxanovun Quba və Bakıdakı şəxsi kitabxanalarını molla, dərviş və axundlar dağıdıb yox etmişlər. Ədəbiyyatşünas, akademik Əziz Mirəhmədov göstərir ki, A.Bakıxanovun Bakı kitabxanasının Berezin tərəfindən tərtib edilmiş siyahısındakı 270 əlyazmadan 18-i Azərbaycan EA-nın Əlyazmalar Fondunda, qalanı isə Sankt-Peterburq Şərqşünaslıq İnstitutunda saxlanılır. 1852-ci ildə A.Bakıxanovun arvadı Səkinə xanım ərinin şəxsi kitabxanasından 27 əlyazmanı Rusiya İmperator EA-na hədiyyə vermişdir. Həmin əlyazmalar içərisində A.Bakıxanovun “Kəşfül-Qəraib” əsəri, məşhur Azərbaycan səyyahı və coğrafiyaşünası H.Z. Şirvaninin “Riyazil-səyyah” əsəri də olmuşdur. A.Bakıxanovun şəxsi kitabxanaları Azərbaycanın kitabxana-

çılıq işinin inkişafında böyük əhəmiyyətə malik olmuşdur. Hazırda onların bir hissəsi Rusiya EA Sankt-Peterburq Dövlət Universitetinin, Tehran Universitetinin kitabxanalarında və Azərbaycan MEA Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılır.

ABBASOV Abbas Murtuza oğlu –
(26.02.1936, Ağdam rayonunun Qiyaslı

kəndi – 23.05.2012, Bakı) – kitabxana mütəxəssisi, Azərbaycan Respublikasının Əməkdar mədəniyyət işçisidir (1990). 1962-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin (ADU) kitabxanaçılıq (indiki BDUnun kitabxanaçılıq-informasiya) fakültəsini bitirmişdir. 1962-1965-ci illərdə Bakı Şəhər Soveti İcraiyyə Komitəsinin Mədəniyyət şöbəsində kitabxanalar üzrə inspektor (müfəttiş) vəzifəsində çalışmış, 1965-1968-ci illərdə V. Belinski adına Mərkəzi Şəhər Uşaq Kitabxanasının direktoru olmuşdur. A.Abbasovun əmək fəaliyyətinin əsas dövrü Bakıdakı Mərkəzi

Şəhər Kitabxanası ilə bağlı olmuş, o, 35 il həmin kitabxanaya rəhbərlik etmişdir. Onun fəaliyyəti nəticəsində bu kitabxana respublikanın ən qabaqcıl kütləvi kitabxanalarından birinə çevrilmişdir. A.Abbasov şəhərin ictimai-siyasi həyatında yaxından iştirak etmiş, Bakı şəhərində mədəni-maarif, o cümlədən kitabxanaçılıq işinin inkişafına öz töhfəsini vermişdir. 2003-cü ildə ümummilli lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Mərkəzi Şəhər Kitabxanasının bazasında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi Prezident Kitabxanasının yaradılmasından sonra A.Abbasov bu kitabxanada elmi katib kimi fəaliyyətini davam etdirmiş, 2012-ci ilin yanvar ayına qədər burada çalışmış, gənc kitabxanaçıların mütəxəssis kimi formalaşmasına qayğı ilə yanaşmışdır. A.Abbasovun kitabxana işi, mədəni-maarif sahəsində əməyi dövlətimiz tərəfindən yüksək qiymətləndirilmiş, müxtəlif medal və fəxri fərmanlarla mükafatlandırılmış, 1990-cı ildə isə Əməkdar mədəniyyət işçisi adına layiq görülmüşdür.

ABBASOVA Almas Nüsrət qızı – 1941-ci il dekabrın 29-da Ağdaş rayonunda anadan olmuşdur. 1963-1968-ci illərdə ADU-nun kitabxanaçılıq fakültəsində (indiki BDU, kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi) təhsil almışdır. 1990-cı ildə “M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasının fəaliyyətinin inkişafı və təkmilləşdirilməsi əsnələri (1959-1985-ci illər)” mövzusunda dissertasiya müdafiə edərək, tarix elmləri namizədi elmi dərəcəsi almışdır. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin fəxri fər-

manları ilə təltif edilmişdir. Sənədlərin biblioqrafik təsviri ilə bağlı bir sıra metodik göstəricilərin, M.F.Axundzadə adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının tarixi ilə bağlı elmi məqalələrin müəllifidir. Uzun müddət BDU-nun kitabxanaşünaslıq kafedrasının müəllimi olmuş, informasiya axtarış sistemləri fənnindən mühazirələr oxumuşdur.

ABBREVIATURA (italyanca abbreviatura; latınca abbrevio – qısa, ixtisar) – qısaltma, ixtisaretmə. Müəyyən sözlərin başlanğıc hissələrindən, yaxud həmin sözlərin ilk hərflərindən düzəldilmiş söz. Qədim əlyazma və kitablarda sözün qısaltılmış yazılışı və ya morfoloji mənaya malik olan söz qrupları. Müasir nəşrlərdə islədilən qısaltılmış söz və ya söz birləşməsi. Bir neçə sözün baş hərflərindən (BDU – Bakı Dövlət Universiteti, ABŞ – Amerika Birləşmiş Ştatları, BMT – Birləşmiş Millətlər Təşkilatı), iki və ya daha çox sözün

hissələrindən (atəşkəs – atəşin kəsilməsi) düzəldilmiş mürəkkəb ixtisarlar. Dildə çox işlənən “və s.”, “və i.a.”, “və h.b.” kimi ixtisarlar da abbreviaturaya daxildir.

ABONEMENT (fran. abonnement - imzalammaq) – abunə müqaviləsinin qüvvədə olduğu müddət ərzində və ya müddətsiz qaydada bir tərəfin (abunəçinin) hər hansı əmlakdan istifadə etmək və ya başqa tərəfdən vaxtaşırı müəyyən xidmətlərin göstərilməsini tələb etmək hüququna malik olduğunu təsdiqləyən: Kitabxana, telefon, şəhər nəqliyyatı, teatr, konsert salonu və stadiondakı yerdən müəyyən müddətə istifadə hüququ; bu hüququ təsdiq edən sənəddir. “Abonement” sözünün dəqiq mənası müəyyən müddət ərzində hər hansı bir vasitənin xidmətindən istifadə etmək deməkdir. Kitabxanaların fondlarından (kitabxana və kitabxanalararası abonement) istifadə müqaviləsinə abonement müqaviləsi deyilir. Abonement – kitabxananın fondunda olan çap əsərlərindən və digər materiallardan oxucuların kitabxanadan kənarında bir sıra şərtlərlə (müəyyən müddət, saxlamağa təminat və s.) istifadəsini təşkil edən şöbədir. Abonement – 1) oxucuların kitabxana fondunda olan çap əsərlərindən və digər sənədlərdən kitabxanadan kənarında istifadəsinə hüquq verən kitabxana xidməti, kitabxana qulluğu forması; kitabxana materiallarının ayrı-ayrı istifadəçilərə (fərdi abonement), təşkilatlara (kollektiv abonement), kitabxanalara (kitabxanalararası abonement – KAA, o cümlədən beynəlxalq kitabxanalararası abonement – BKAA) verilməsini nəzərdə tutur;

2) evə kitab verilişini həyata keçirən kitabxana şöbəsi. Oxu zalları olmayan kitabxanalar tamamilə abonement kimi fəaliyyət göstərirlər. Milli kitabxanalarda təşkilatlar və kitabxanalar üçün bir qayda olaraq KAA-dan, fərdi istifadəçilər üçün isə fərdi abonementdən (xüsusi razılığa əsasən) istifadə olunur. Abonement istifadəçiləri kitabxananın abonentləri sayılır. Abonement həm pulsuz (kitabxana abonementi), həm də ödənişli ola bilər. Abonement müqaviləsinin predmetinin alışı qiyməti abunə haqqı adlanır. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına (12 noyabr 1995-ci il) əsasən kitabxanalardan istifadə pulsuzdur. Hazırda kitabxanalarda istifadə edilən abonement xidmətinin dörd növü var: 1) ümumi; 2) funksional (vəzifəli); 3) qrup; 4) sahəvi. Abonementin təşkili formasının seçilməsi oxucuların sayından və tərkibindən, işçilərin sayından, kitabxana binasından asılıdır.

ABONENT – müəyyən xidmətlərin göstərilməsi haqqında müqavilə bağlayan və həmin xidmətlərdən abunə ilə istifadə hüququna malik olan fiziki və ya hüquqi şəxs. *Bax: Abonement; Oxucu.*

ABRAMOV Konstantin İvanoviç – 1920-ci ildə anadan olmuşdur. 1953-cü ildən Moskva Kitabxanaçılıq İnstitutunun (indiki Moskva Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti) kitabxanaşünaslıq kafedrasında işləmiş, 1960–1998-ci illərdə isə kafedranın müdiri olmuşdur. 1976-cı ildə pedaqoji elmlər doktoru və professor olmuşdur. 1980-ci ildən Rusiya Federasiyasının Əməkdar elm

xadimidir. 4 orden və 17 medal almışdır. Xalq təhsili sahəsində xidmətlərinə görə N.K.Krupskaya medalı və Xalq Təsərrüfatı Nailiyyətləri Sərgisinin qızıl medalı ilə mükafatlandırılmışdır. Böyük Vətən müharibəsinin iştirakçısıdır. Keçmiş SSRİ-də kitabxana işinin tarixinə dair ilk elmi monoqrafiyanın müəllifi olmuş, 40 il Moskva Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin kitabxanaşünaslıq kafedrasına rəhbərlik etmiş və elmi tarixi kitabxanaşünaslıq məktəbinin əsasını qoymuşdur. *Əsərləri: "История библиотечного дела в СССР (до 1917г.)" (1959), "Библиотечное строительство в первые годы Советской власти 1917-1920" (1974), "В.И. Ленин о научных библиотеках" (1960) və s.*

ABŞERON İqtisadi Regionunun Kitabxana-İnformasiya Resursları – Abşeron iqtisadi regionu Abşeron, Xızı inzibati rayonlarını və Sumqayıt şəhərini əhatə edir. Bu regionda 182 kitabxana var. Onların 147-si (80,8%) şəhər, 35-i (19,2%) kənd yerlərində fəaliyyət göstərir. Ümumi yekuna görə Abşeronun kitabxana resursları ölkə üzrə

kitabxana ehtiyatlarının 2,1 %-ni təşkil edir. Burada kitabxana mütəxəssislərinin sayı cəmi 169 nəfərdir. Bu, ölkə üzrə kadr potensialının 1,9 %-na bərabərdir. İqtisadi regionun kitabxana resurslarının bölgüsü belədir: Abşeryon rayonunda 66, Xızı rayonunda 28, Sumqayıt şəhərində 88 kitabxana var.

ABŞERON RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Abşeron rayon MKS) – 1977-ci ildə təşkil olunmuşdur. MKS-də

1 Mərkəzi Kitabxana (MK) və 18 kitabxana filialı fəaliyyət göstərir. Xırdalan şəhərində yerləşən MK-nın əsası 1952-ci ildə qoyulmuşdur. MKS-in kitab fondu 257 min nüsxədən, oxucularının sayı 16 min nəfərdən çoxdur (2014). MKS-in internet ünvanı: www.absheron.cls.az.

ABŞ KONQRES KİTABXANASI (Library of Congress) – Amerika Birləşmiş Ştatlarının Milli kitabxanası, tarixi və elmi mərkəzi, dünyanın ən böyük və ən mühüm kitabxanalarından biri, adı "Ginnesin rekordlar kitabı"na düşmüş ilk kitabxanadır. AKK-nın əsası 1800-cü il aprelin 24-də qoyulmuşdur. Həmin gün ABŞ-in 2-ci prezidenti Con Adams ölkənin pay-

taxtının Filadelfiyadan Vaşinqton şəhərinə köçürülməsi haqqında qanun imzalamış, Qanunda digər məsələlərlə yanaşı, Konqresə lazım ola biləcək kitabların alınması və onların qorunub saxlanılması üçün münasib binanın yaradılması məqsədilə 5 min dollar məbləğində pulun ayrılması da nəzərdə tutulmuşdu. Federal hökumət tərəfindən maliyyələşdirilən AKK fəaliyyətə başlayarkən onun fondunda Londondan satın alınıb gətirilmiş 740 nüsxə kitab və Amerikanın 3 coğrafi xəritəsi vardı. 1802-ci il yanvarın 26-da fəaliyyətə başlayan ABŞ-ın 3-cü prezidenti Tomas Cefferson AKK fondunun zənginləşdirilməsi üçün mühüm tədbirlər görmüş, özünün zəngin kitab toplusunu kitabxanaya hədiyyə vermiş, kitabxananın direktoru vəzifəsini təsis etmişdir. ABŞ-ın 4-cü prezidenti Ceyms Medisonun hakimiyyəti dövründə – 1814-cü ilin avqustunda paytaxt Vaşinqtonda ağalıq edən ingilislər amerikalılarla döyüşlər zamanı Kapitoli binasına od vurmuş, nəticədə burada yerləşən AKK-nın bütün kitab sərvəti – minlərlə əlyazma və çap kitabı yanıb külə dönmüşdü. Vaşinqton şəhəri işğalçılardan azad edildikdən dərhal sonra Medison AKK-nın bərpa olunmasına

göstəriş vermişdir. Bu hadisədən son dərəcə sarsılmış eks-prezident və görkəmli bibliofil Tomas Cefferson AKK-nın kitab fondunun yenidən təşkili və formalaşdırılması işinə yaxından kömək göstərmək qərarına gəlmişdir. O, uzun illər ərzində müxtəlif mənbələrdən alıb şəxsi kitabxanasında topladığı bütün kitabları – müxtəlif dillərdə 6487 nüsxə kitabdan ibarət nadir ədəbiyyat toplusunu AKK-na bağışlamışdır. O zamandan Konqres Kitabxanası Cefferson Kitabxanası adlandırılmağa başlamışdır. Eyni zamanda şəxsən onun özü fondda ədəbiyyatın yerləşdirilməsi sxemini tərtib etmişdir. Sonrakı yüz il ərzində bu qaydaya ardıcılıqla əməl olunmuşdur. AKK ölkədə kitabxana və biblioqrafiya işində həlledici rol oynayır. Kitabxana öz fondunun toplu kataloqu və Milli Toplu Kataloqunun yaradılması sahəsində mühüm nailiyyətlər qazanmışdır. O, həm də milli biblioqrafiya mərkəzi funksiyasını yerinə yetirir, çap əsərlərinin və digər növ sənədlərin milli arxivini yaradır, ölkənin çap məhsullarının və başqa sənədlərin qeydiyyatını həyata keçirir, qeydiyyatdan keçmiş həmin sənədlər haqqında biblioqrafik informasiya mənbələri yaradır və tələbatçıların istifadəsinə verir. Kitabxana milli biblioqrafiya mərkəzi olmaqla yanaşı, dünyanın ən böyük biblioqrafiya müəssisəsi hesab olunur. AKK Vaşinqtonda Kapitoliya yüksəkliyində ABŞ Konqresi yaxınlığındakı 3 böyük binada yerləşir: 1) Tomas Cefferson binası (1897); 2) Con Adams binası (1938); 3) Ceyms Medison Memorial binası (1971-1976). AKK-nın tərkibinə bu qurumlar daxildir: 1) ABŞ Konqresinin qanunvericilik ki-

tabxanası və baş tədqiqat mərkəzi; 2) Əhalinin bütün kateqoriyalarının üzünə açıq olan məktəblər də daxil olmaqla ümumi kitabxana; 3) İcraedici və məhkəmə orqanlarına xidmət edən hökumət kitabxanası; 4) ABŞ-ın müəlliflik hüququ üzrə agentliyi; 5) Dünyada ən nəhəng milli bibliografiya mərkəzi; 6) Bütün dünya üzrə 400-dən çox dildə tədqiqat materiallarını toplayan geniş xarici agentlik şəbəkəsinə malik olan beynəlxalq institut; 7) Korlara və əlillərə xidmət edən milli kitabxanaçılıq mərkəzi. AKK fondunun ümumi həcmi təxminən 138 milyon 313 min nüsxə çap əsərindən, audiovizual materiallardan və digər sənədlərdən ibarətdir. Bu ədəbiyyatın təxminən 58 milyon nüsxəsi əlyazmalar, 30 milyondan artıq nüsxəsi çap kitabları, qalan hissəsi isə audiovizual materiallar və digər sənədlərdən ibarətdir. Bunların arasında 4 milyon 800 min xəritə, son üç əsrdə dünyada nəşr olunmuş 1 milyon nüsxədən çox jurnal və qəzet, 500 min mikrofilm, 6 mindən çox karikatura jurnalı, dünyanın ən böyük hüquq kitabları kolleksiyası, musiqi notları, kinofilmlər, mikrofilmlər, mikrokartlar, fotoşəkillər, neqativlər, diapozitivlər, səsyazıları, korlar üçün kitablar və başqa materiallar vardır. AKK fondunda dünyanın 470 xalqının dilində, o cümlədən lap çoxdan istifadə olunmayan “ölü dillər”də də xeyli ədəbiyyat və digər materiallar toplanmışdır. AKK-da ümumilikdə 1460 yeri olan 18 oxu zalı vardır. AKK-nın əsas nəşrləri: 1) “Konqres Kitabxanasının nəşrləri” (“Library of Congress publications”) (1935-ci ildən çıxır); 2) “Konqres Kitabxanasının informasiya bülleteni” (“Library of

Congress information bulletin”) (1942-ci ildən çıxır); 3) “Konqres Kitabxanasının rüblük jurnalı” (“The Quarterly Journal of the Library of Congress”) (1943-cü ildən çıxır); 4) “Milli toplu kataloq” (“The National Union Catalog”) (1950-ci ildən çıxır). 2000-ci ildə AKK-nın 200 illiyi təntənə ilə qeyd edilmişdir. AKK-nın direktorunu Senatın məsləhəti və razılığı ilə Birləşmiş Ştatların Prezidenti təyin edir. ABŞ Konqresi nəzdindəki Kitabxana Məsələləri üzrə Xüsusi Komitənin tabeliyində fəaliyyət göstərən bu kitabxananı Konqres maliyələşdirir. 1990-cı ildə AKK-nın illik büdcəsi 280 milyon dollar, 2000-ci ildə 330 milyon dollar, 2009-cu ildə isə 600 milyon 417 min dollar olmuşdur. Son bir neçə ildə sürətlə inkişaf edən və İnternetdə ən böyük axtarış saytına çevrilən Google nadir tapılan informasiyaların toplusundan ibarət İnternet kitabxanası – “Digital Dünya Kitabxanası” qurmaq ideyası üçün AKK-ya 3 milyon dollar ödəmişdir. Hazırda AKK Milli Digital Kitabxanasının yaradılması layihəsi üzərində işləyir.

ABŞ MİLLİ BİBLIOQRAFIYASI – XIX əsrin ortalarından başlayaraq yaranıb inkişaf edir. Onun yaranma tarixi kitab ticarəti firmaları olan Bauker və Uilson firmalarının adı ilə bağlıdır. 1847-ci ildən başlayaraq bir sıra jurnallarda yeni kitablar haqqında məlumatı əks etdirən daimi bölmə yaranır. 1872-ci ildən bu günə kimi davamlı işiq üzü görən Fridrik Leypoldtun təsis etdiyi “Nəşriyyat həftəliyi” jurnalı nəşr olunur. F.Leypoldt eyni zamanda 1876-cı ildə Amerika Kitabxanaçılıq Assosiasiyasının (P.Bauker və

M.Dyu ilə birlikdə) və kitabxanaçılığa dair ilk jurnal olan “Kitabxana jurnalı”nın əsasını qoymuşdur. “Nəşriyyat həftəliyi”nin hər buraxılışında yeni kitablar haqqında məlumatlar “Həftəlik məlumatlar” bölməsində təqdim olunurdu. Materiallar aylıq, yarımillik və illik şəkildə təkrarlanırdı. Uilson firmasını XIX əsrin axırlarında Minneapolis ştatında kiçik kitab dükanının sahibkarı olan Hals Uilson (1868-1954) yaratmışdır. H.Uilson yeni kitablar haqqında məlumatı Leypoldt-Bauker firmasının çap etdirdiyi “Nəşriyyat həftəliyi” jurnalından əldə edirdi. 1898-ci ildə Uilson özünün ilk bibliografik jurnalı olan “Kitabların kumulyativ göstəricisi”ni çap etdirir. Tezliklə jurnal böyük müvəffəqiyyət qazanır 1901-ci ildə ikinci, 1905-ci ildə üçüncü və i.a. buraxılışları işıq üzü görür. 1913-cü ildə Uilson firması Nyu-Yorka köçərək öz fəaliyyətini daha da genişləndirir. 1914-cü ildən “Uilsonun kitabxana bülleteni” adlı aylıq jurnal nəşr olunur. 1901-ci ildən firmanın məhsulu olan dövrü nəşrlər üzrə “Soraq kitabçası” nəşr edilmişdir. 1913-cü ildən “Soraq kitabçasına əlavələr” nəşr edilir ki, bunlar da 1921-ci ildən “Dövrü nəşrlərin beynəlxalq göstəricisi” adı ilə buraxılır. “Soraq kitabçası”nda həm dəqiq, texniki, təbiətşünaslıq elmlərinə, həm də sosial və humanitar elmlərə dair jurnallar haqqında məlumat verilirdi. Lakin 1955-ci ildən o yalnız sosial elmlərə dair jurnalların qeydini aparır. 1959-cu ildən aylıq “Rəylər xülasəsi” çap olunmağa başlayır. Burada elmi, ədəbi-bədii jurnallardan götürülmüş rəylər haqqında məlumat verilirdi. 1880-ci ildə “Eyer və oğulları” firması

“Amerika qəzetləri üzrə illik məlumat kitabçası”nın birinci cildini çap etdirir. Bu məlumat kitabı çap olunan kimi 1869-cu ildən Nyu-Yorkda “Rouel” firması tərəfindən hazırlanan oxşar adda digər illik ilə rəqabətə başlayır. 1930-cü ildə Eyer firmasının illiyi “Qəzet və jurnallar üzrə Eyerin məlumat kitabı” adlanır və bu nəşrin adı sonralar bir neçə dəfə də dəyişdirilir. Hazırda “Dövrü mətbuat üzrə Eyerin məlumat kitabı” adlanan bu nəşrdə təkcə ABŞ deyil, eyni zamanda, bu ölkə ilə bağlı, yaxın olan bəzi ölkə və ərazilərin dövrü nəşrləri haqqında da məlumat verilir. Bu səbəbdən burada material ərazi əlaməti üzrə, yəni ölkələr və ərazilər üzrə düzülür. Əvvəlcə Amerika ştatları əlifba üzrə, sonra Kanada əyalətləri və nəhayət, digər ölkələr təqdim olunur. Hər şəhər daxilində jurnal və qəzetlər birlikdə ümumi əlifba üzrə əks olunur. Ayrıca vərəqlərdə ştatların və əyalətlərin əhatəli xəritəsi verilir ki, bu da istisnasız olaraq istənilən bir qəzetin çap olunduğu ərazini müəyyənləşdirməyə imkan verir. Hər bir ştatın dövrü mətbuatının siyahısı, onun iqtisadiyyatı və mədəniyyəti haqqında arayış tipli məlumatla müşayiət olunur. Göstəricinin quruluşu o qədər mürəkkəbdir ki, hər hansı bir dövrü nəşri harada və necə axtarmaq üçün yarım rubrikaların ümumi siyahısı tərtib olunmuşdur. “Dövrü nəşrlər üzrə standart məlumat kitabı” adlı bu nəşr müntəzəm çap olunmasa da, bütün elm sahələri üzrə ABŞ və Kanadada çap olunan dövrü nəşrlər haqqında məlumatı daha tam əks etdirir. Məlumat kitabının əsas hissəsini predmet göstəricisi təşkil edir. Köməkçi aparat kimi dövrü nəşrlərin əlifba göstəricisi

tərtib olunur. ABŞ federal nəşrlərinin cari qeydi 1895-ci ildən çap olunan "Birləşmiş Ştatların rəsmi sənədlərinin kataloqu"nda öz əksini tapır. Kataloq 1907-1939-cu illərdə "Birləşmiş Ştatların rəsmi sənədlərinin aylıq kataloqu", 1940-cı ildən isə "Birləşmiş Ştatlar hökuməti nəşrlərinin aylıq kataloqu" adlanır. ABŞ-da biblioqrafik fəaliyyət göstərən mühüm müəssisələrdən biri ABŞ Konqres Kitabxanasıdır. 1800-cü ildə ABŞ-ın ikinci prezidenti Con Adams tərəfindən imzalanmış fərman əsasında təşkil olunmuş kitabxana 2000-ci ildə özünün 200 illiyini qeyd etmişdir. Konqres kitabxanasının illik büdcəsi 330 milyon dollardır. ABŞ-ın, o cümlədən dünyanın ən böyük kitabxanası olmaq etibarilə Konqres Kitabxanası ABŞ-da kitabxana və biblioqrafiya işində həlledici rol oynayır. Kitabxana milli biblioqrafiya mərkəzi olmaqla yanaşı, dünyanın ən böyük biblioqrafiya müəssisəsi hesab olunur. Müəlliflik Hüququ Bürosu kitabxanada 1891-ci ildə xüsusi şöbə kimi yaradılmışdı. Büro ona göndərilmiş əsərləri qeydiyyatdan keçirir, bu haqda şəhadətnamə verir və 1891-ci ildən "Müəlliflik hüququ şəhadətnamələrinin kataloqu"nu çap edir. 1965-ci ildə Konqres Kitabxanası "Maşınla oxunan kataloqlaşdırma" (MARC) proqramını işləyib hazırladı. Proqramın ilkin vəzifəsi Amerika kitabxanalarına daxil olan yeni ədəbiyyatın vahid qaydada kataloqlaşdırılmasının həyata keçirilməsini təmin etmək idi. Konqres kitabxanasında EHM mərhələlərlə, cari məlumat banklarının bir-birinin ardınca, ardıcıl tətbiq edilməsi yolu ilə həyata

keçirilmişdir. Mərkəzi bank əsasən ingilis dilində olan ədəbiyyat haqqında biblioqrafik məlumatlar bankı olub, elektron kataloqların bazası idi. MARC proqramı əvvəllər yalnız ingilis dilində olan kitabları əhatə edirdi. Sonralar isə buraya digər növ sənədlər (dövri nəşrlər, filmlər, xəritələr, əlyazmaları, notlar) və başqa dillərdə olan ədəbiyyat (fransız, alman, ispan, holland və s.) da daxil edilir. 1968-ci ildə Konqres Kitabxanası MARC-II formatı haqqında kitab nəşr edir. 1974-cü ildə Vaşinqtonda "Milli biblioqrafik nəzarət" adı ilə keçirilən konfransda cari milli biblioqrafiyanın vahid modelinin yaradılması, bir sıra nəşrlərin avtomatlaşdırılması və mexanikləşdirilməsi məsələsini həyata keçirmək vəzifəsi qarşıya qoyulur. 1981-ci ildə Baş Kartoçka Kataloqu tamamilə bağlanaraq Elektron Kataloqla əvəz olundu. 1990-cı ildə Konqres Kitabxanası 3 min qüvvədə olan terminala malik idi. Bütün MB (məlumat bazası) üzrə yazıların sayı 15 milyona çatmışdı. Avtomatlaşdırma sahəsində yeniliklər 1986-cı ildə CD-ROM tipli optik disklərin tətbiqinə perspektivlər açdı. 70-80-ci illərdə Konqres Kitabxanasında Müəlliflik Hüququ Bürosuna daxil olan və qeydiyyatdan keçən sənədlərin informasiya bazası yaradıldı və sərlovhələrdəki əsas sözlərə görə kitab axtarmağa imkan verən sistem (Multiple Use MARC System (MUMS)) fəaliyyət göstərməyə başladı. Tezliklə Konqres Kitabxanasında kitabxana-biblioqrafiya proseslərinin avtomatlaşdırılması, MARC proqramı çərçivəsində əldə edilmiş nailiyyətlər dünya kitabxanalarının diqqətini

cəlb etdi və bir çox kitabxanalar həmin formatdan istifadə etmək hüququ alaraq onun əsasında öz formatlarını işləyib hazırladılar. UKMARC (Böyük Britaniya) CANMARC (Kanada) versiyaları belə meydana gəldi. MARC formatının beynəlxalq versiyası da yarandı (UNIMARC). Kitabxana 70-ci illərdən başlayaraq maqnit lentinə yazılmış, əsasən, yeni ədəbiyyatın bibliografik təsvirlərindən ibarət olan cari informasiyanın yayılmasına başlamışdır. MARC proqramının reallaşdırılmasının ilk dövrlərində bibliografik informasiya maqnit lentlərinə, sonra isə maqnit disklərinə yazılırdısa, 80-ci illərdən kompakt disk (CD) texnologiyaları mənimsənilməyə başladı. Hazırda kitabxana bibliografik informasiyanı (o cümlədən cari) informasiya yayılması xidməti vasitəsilə kitabxanalara və digər informasiya orqanlarına yayır. Beləliklə, ABŞ-da cari milli bibliografiyanın inkişafında ayrı-ayrı firmalarla yanaşı, Konqres Kitabxanası da böyük müvəffəqiyyətlər qazanmış və hazırda əsas aparıcı mərkəzə çevrilmişdir. İstər “R.R.Bowker Co.” (R.Bauker) istərsə də “H.W.Wilson Co.” (H.Uilson) firmalarının cari nəşrləri də 80-ci illərdən başlayaraq çap forması ilə yanaşı, elektron variantla da hazırlanıb yayılır. *Bax: “R. Bauker” firmasının fəaliyyəti.*

ABZAS (almanca “abzats” – sətirbaşı) – 1) çap və ya əlyazması mətnlərində sətir başında verilən ara, sətirbaşı; 2) mətnin iki sətirbaşı arasındakı məzmunca bağlı hissəsi. Mətnin bir hissəsi, onun ən kiçik rubrikasiya-kompozisiya vahidi, ilk sətirin əvvəlində ara məsafəsinin verilməsi abzas adlanır.

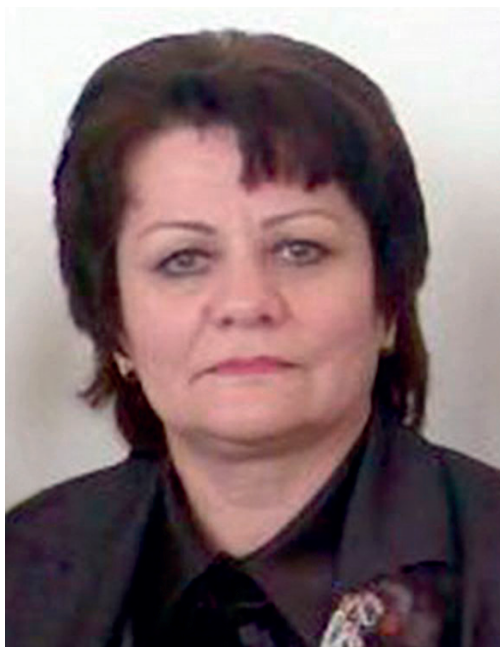
ADIGEY RESPUBLİKASI MİLLİ KİTABXANASI – Maykop regionunun mərkəzi kitabxanası,

informasiya, mədəniyyət, təhsil və diyarşünaslıq üzrə elmi-informasiya mərkəzidir. 1895-ci ildə şəhər ziyalılarının təşəbbüsü ilə şəhər ictimai kitabxanası kimi yaranmışdır. Fond könüllü ianələr və bağışlanan kitablardan formalaşmışdır. Xidmətin pullu olması onun fondunun 15 ildə 8 minə çatmasına əsaslı təsir göstərmişdir. 1917-ci ildə Maykop Adigei Respublikasının mərkəzi statusunu aldıqdan sonra kitabxana vilayət kitabxanasına çevrildi. 1943-cü ilin sonunda kitabxana yenidən açıldı. 1962-ci ildə kitabxana üçün yeni bina tikildi. Kitabxana 1981-ci ildən vilayət Universal kitabxanası, 1992-ci ildən Milli kitabxana statusu almışdır. 1990-cı ildən diyarşünaslıq və milli ədəbiyyat, 1992-ci ildən isə dövlət bibliografiyası sahələri yaranmışdır. Kitabxana diyar Milli bibliografiyasının mərkəzidir. Fondunda Qafqaz xalqlarının tarixinə dair çox qiymətli nəşrlər qorunub saxlanılır. 2003-cü ildə 500 min fondu olan kitabxana 25 minə yaxın oxucuya xidmət etmişdir. Kitabxananın quruluşu və işin təşkili müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq yenidən qurulur.

AĞAYEVA Xuraman Telman qızı (1959, Qax rayonu) – biblioqraf, pedaqoq, baş

müəllim (2006), pedaqogika üzrə fəlsəfə doktorudur (2012). 1976-1983-cü illərdə BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində təhsil almışdır. M.Ə.Sabir adına Bakı şəhər Kitabxanasında (1985–1987) kitabxanaçı, BDU-nun biblioqrafiaşunaslıq kafedrasında laborant (1987–1992), “Biblioqrafik informasiya-axtarış sistemləri” tədris laboratoriyasının müdiri (1992–2012) işləmişdir. BDU-nun dissertantı olmuşdur (2002–2007). 2009-cu ildə “Azərbaycanda pedaqoji elmlərin biblioqrafik informasiya təminatı: tarixi, müasir vəziyyəti və təkmilləşdirilməsi yolları” mövzusunda dissertasiya işini müdafiə edərək pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almışdır. 2011-ci ildən biblioqrafiaşunaslıq kafedrasının müəllimi, eyni zamanda fakültə elmi şu-

rasının elmi katibidir. “Kitabxanada biblioqrafia işinin təşkili və metodikası”, “Azərbaycanın biblioqrafik ehtiyatı”, “Pedaqoji ədəbiyyatın biblioqrafiası”, “İncəsənətin biblioqrafiası”, “Xüsusi elmi kitabxanalarda mütəxəssislərə biblioqrafik xidmət”, “Kitabxana biblioqrafiası” və s. fənlərini tədris edir. Bir çox respublika və beynəlxalq seminar, simpozium və konfranslarda iştirak etmişdir. *Əsərləri: Təhsilin biblioqrafik informasiya təminatının müasir məsələləri // Kitabxanaşunaslıq və biblioqrafia, 2010, №1; Azərbaycan regionlarının biblioqrafik informasiya təminatı (Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı: biblioqrafik göstəricisi haqqında) // Kitabxana az, 2011, №4; Müstəqillik illərində mövzu xarakterli biblioqrafik resursun inkişafı // Kitabxana az, 2010, №1; Təhsilin biblioqrafik informasiya təminatı sistemi // Kitabxanaşunaslıq və biblioqrafia, 2011, №1; Professor A.Xələfova həsr olunmuş biblioqrafik informasiya mənbələrinin axtarış imkanları // Kitabxanaşunaslıq və informasiya, 2011, №3.*

AĞCABƏDİ RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Ağcabədi rayon MKS) – 1974-cü ildə təşkil olunmuşdur. MKS-də 1 Mərkəzi Kitabxana (MK), 2 qəsəbə və 45 kənd kitabxana filialı fəaliyyət göstərir. MK 1934-cü ildə yaradılmışdır. Hazırda şəhid Miryaqub Mirtahir oğlu Kərimovun adını daşıyır. MKS-in kitab fondu 315 min nüsxə, multimedia nəşrlərinin sayı 450-dir. Hazırda MKS-də 121 işçi çalışır. MKS-in internet ünvanı: www.agdjabedy.cls.az.

AĞDAM RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ

(Ağdam rayon MKS) – 1979-cu ildə təşkil edilmişdir. 1990-cı illərin əvvəllərinə – erməni işğalına qədər MKS-in tərkibində 1 Mərkəzi Kitabxana (MK), 2 şəhər, 2 uşaq, 1 gənclər kitabxanası və 101 kənd kitabxana filialı fəaliyyət göstərirdi. Ağdam rayon kitabxanasının əsası 1907-ci ildə görkəmli yazıçımız Ə. Haqverdiyev tərəfindən ayrı-ayrı şəxslərdən toplanmış kitablar hesabına təşkil edilmişdir. 1920-ci ilə qədər kitabxana qapalı fəaliyyət göstərmiş, sonra kitabxana-qiraətxana xalqın xidmətinə verilmişdir. 1930-cu illərdən sonra fəaliyyətini rayon mərkəzi kitabxanası kimi davam etdirmişdir. 1993-cü il iyulun 23-də Ağdam rayonu düşmənin işğalına məruz qalmışdır. Rayonun böyük hissəsi – 77,4 faizi, o cümlədən Ağdam şəhəri, rayonun 1 qəsəbə və 82 kəndi işğal olunmuş, 143 min nəfərə yaxın ağdamlı doğma ev-eşiyindən didərgin düşmüşdür. Erməni silahlı dəstələri işğala məruz qoyduqları ərazilərdə vandalizm aktı törətmiş, 67 kitabxana filialını tamamilə məhv etmişlər. Qalan 40 kitabxana filialının yerləşdiyi binalar, kitablar fondları və inventarlar tamamilə yararsız hala salmışdır. MK fəaliyyətini Bakı şəhərinin Yasamal rayonunda – BDU-nun yataqxanasında davam etdirmək və yataqxanada məskunlaşan məcburi köçkünlərə xidmət göstərmək məcburiyyətində qalmışdır. 2010-cu ilin noyabr ayından MK Ağdam rayonunun Yeni Quzanlı qəsəbəsində fəaliyyət göstərir. MK-nın 3838 nüsxə kitab fondu, 4030 nəfər oxucusu, 250 nəfərlik tədbir

salonu və geniş oxu zalı var. MKS-in internet ünvanı: www.agdam.cls.az.

AĞDAŞ RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ

(Ağdaş rayon MKS) – Ağdaşda 1906-cı ildə Azərbaycanın görkəmli maariçisi Muxtar Əfəndizadənin təşəbbüsü ilə ilk qiraətxana açılmışdır. İlk kitabxana isə 1923-cü ildə təşkil edilmişdir. Ağdaş rayon MKS 1980-ci ildə yaradılmışdır. MKS Mərkəzi Kitabxana (MK) və 73 kitabxana filialından ibarətdir. Filialların 9-u şəhər mərkəzində və qəsəbədə, 64-ü isə kənd yerlərindədir. MK XX əsrin əvvəllərində tikilmiş tarixi binada yerləşir. Hazırda MKS-in kitab fondu 415 min nüsxədən çoxdur (2014). 1704 adda latın qrafikalı kitabların, 1164 adda kiril qrafikalı kitabların elektron kataloqu yaradılmışdır. MKS-in işçilərinin sayı 195 nəfərdir. MKS-in internet ünvanı: aghdash.cls.az.

AĞSTAF RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ

(Ağstafa rayon MKS) – 1990-cı ildə yaradılmışdır.

MKS 1 Mərkəzi (MK) və 49 kitabxana filialını özündə birləşdirir. MKS-in kitab

fondu 333 min nüsxədən çoxdur, 800-dən çox kitabın elektron kataloqu hazırlanmışdır (2014). MKS-in işçilərinin sayı 113 nəfərdir. MKS-in İnternet ünvanı: www.aghstafa.cls.az.

AĞSU RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Ağsu rayon MKS) – 1979-cu ildə yaradılmışdır. Ağsu rayonunda ilk kitabxana 1943-cü ildə Böyük Vətən müharibəsində vuruşan həmyerlilərimizə göndərilmək üçün toplanmış kitablar hesabına təşkil edilmişdir. Toplanmış 5135 nüsxə kitabın çox hissəsi cəbhəyə göndərilmiş, qalan kitablar bir otağa yığılmış və kitabxana kimi fəaliyyətə başlamışdır. Həmin kitabxana sonralar Mərkəzi Kitabxana (MK) kimi fəaliyyət göstərmişdir. MK-ya 1979-cu ildə görkəmli şair Əhməd Cavadın adı verilmişdir. MKS-də 1 mərkəzi, 1 şəhər, 36 kənd kitabxana filialı var. MKS-in fondunda 230 min nüsxəyə yaxın kitab saxlanılır (2014). MK-da eyni vaxtda 30 nəfər oxucuya xidmət edən oxu zalı və “Hüquq İnformasiya Mərkəzi” fəaliyyət göstərir. MKS-də 2011-ci ildən Avtomatlaşdırılmış Kitabxana İnformasiya Sistemi tətbiq edilmiş və İRBİS-64 proqramından istifadə olunmaqla yüz mindən çox kitabın elektron kataloqu yaradılmışdır. MKS-də 88 nəfər kitabxana işçisi çalışır. MKS-in İnternet ünvanı: www.agsumks.webs.com.

AXUNDOV Nazim Fərrux oğlu (20.06.1924, Şuşa – 10.03.1994) – biblioqraf, ədəbiyyatşünas, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü, filologiya elmləri doktoru (1966), professorudur

(1970). İbtidai təhsilini Tərtər rayonunun Qazax kəndində almışdır. Bakı Xalq Maarif şöbəsinin Pedaqoji Məktəbində oxumuşdur (1937 – 1940). Əmək fəaliyyətinə Tərtər rayonunun Azad Qaraqoyunlu və Qaynax kənd məktəblərində müəllim, dərs hissə müdiri və məktəb direktoru kimi başlamışdır (1940 – 1944). Pedaqoji fəaliyyətlə yanaşı, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin qiyabi şöbəsində təhsilini davam etdirmişdir (1937-1944). ADPU-nin aspiranturasında Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi ixtisası üzrə təhsil almışdır (1944-1947). 1948-ci ilin oktyabrında Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Şurasında “Molla Nəsrəddin” jurnalının nəşri tarixinə aid tədqiqlər” mövzusunda dissertasiya işini müdafiə edərək filologiya elmlər namizədi alimlik dərəcəsi almışdır. N.Axundov müxtəlif dövrlərdə ADPU-nun dil və ədəbiyyat fakültəsinin

dekanı (1948-1950), Quba Pedaqoji İnstitutunun direktoru və Azərbaycan ədəbiyyatı kafedrasının müdiri (1950-1952), H.Zərdabi adına Gəncə Pedaqoji İnstitutunun tədris və elmi işlər üzrə prorektoru, rektoru, kafedra müdiri (1952–1957) vəzifələrində işləmiş, 1958–1961-ci illərdə isə Azərbaycan MEA Elmi Kitabxanasına rəhbərlik etmişdir. N.Axundov 1966-cı ildə “Azərbaycan satira jurnalları” mövzusunda doktorluq dissertasiyasını müdafiə edərək filologiya elmləri doktoru alimlik dərəcəsi almışdır. N.Axundov Nizami adına Ədəbiyyat və Dil İnstitutunun dövrü mətbuat və biblioqrafiya şöbəsinin müdiri (1961 – 1971), XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı şöbəsində baş elmi işçi (1971 – 1974), Xankəndi Dövlət Pedaqoji İnstitutunda Azərbaycan dili və ədəbiyyatı kafedrasının müdiri vəzifələrində çalışmışdır. N.Axundov 1988-ci ildən ömrünün sonunadək Bakıda Azərbaycan Dövlət İnşaat Mühəndisləri İnstitutunun professoru olmuşdur. N.Axundov respublikanın görkəmli biblioqraflarındandır. Onun 100-dən artıq elmi-tənqidi və biblioqrafik məqaləsi, 20-dən çox kitabı, o cümlədən 11 biblioqrafik göstəricisi çap olunmuşdur. Onlardan “Molla Nəsrəddin” jurnalının nəşri tarixi (1959), “Azərbaycan satira jurnalları” (1968) adlı monoqrafiyaları, “M.Ə.Sabir” (1959), “Cəfər Cabbarlı” (1964), “Azərbaycan dövrü mətbuatı” (1965), “Səməd Vurğun” (1965) biblioqrafiyalarını göstərmək olar. N.Axundov eyni zamanda bir çox kitabların tərtibçisi, şərh və biblioqrafiyalarının müəllifi, eləcə də “Məmməd Səid Ordubadi” (1975), “Süleyman Rüstəm” (1950),

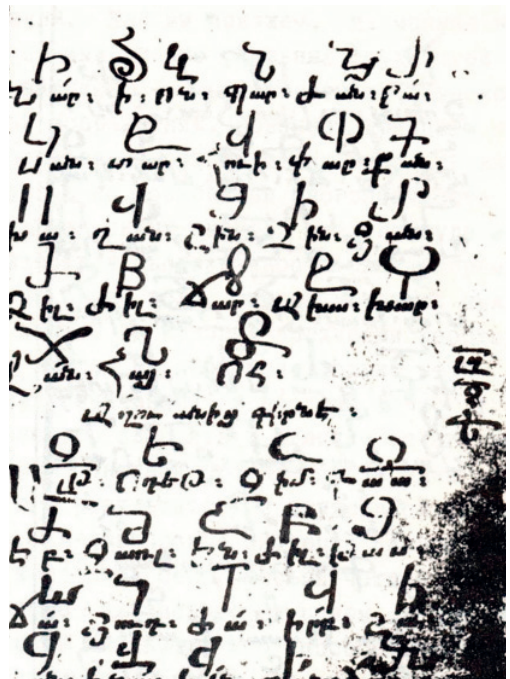
“Azərbaycan” jurnalının biblioqrafiyası” (1923–1972)” (1973) və s. kimi bir sıra biblioqrafik vəsaitlərin redaktoru da olmuşdur. N.Axundov Azərbaycan Yazıçılar Birliyi Gəncə filialının rəhbəri (1952–1956), bir çox elmi və müdafiə surlarının üzvü, elmi konfrans və simpoziumların iştirakçısı olmuş, ictimai-siyasi işlərdə fəal çalışmışdır. Müxtəlif illərdə yerli sovetlərə deputat, Gəncə şəhər komitəsinə üzv seçilmiş, medallarla təltif olunmuşdur. N.Axundov elmi-pedaqoji fəaliyyətlə yanaşı, milli biblioqrafiyanın inkişafında da yaxından iştirak etmişdir. Onun apardığı tədqiqatlar Azərbaycan dövrü mətbuatının, xüsusilə, satira jurnallarının nəşri tarixi, ədəbiyyatşünaslığın müxtəlif problemləri ilə bağlı olmuş və bu özünü alimin biblioqrafik fəaliyyətində də büruzə vermişdir. Alimin biblioqrafik fəaliyyəti çoxcəhətli olub, elmi işçilərin biblioqrafik təminatında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Onun tərtib etdiyi elmi-köməkçi və tövsiyə xarakterli göstəricilər bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslığa, Azərbaycan dövrü mətbuatına həsr olunmuş biblioqrafik vəsaitlərdir. Bu vəsaitləri üç qrupa bölmək olar: şəxsi göstəricilər; ədəbiyyatşünaslıq sahəsinə dair göstəricilər; dövrü mətbuata dair biblioqrafik göstəricilər. 1947-ci ildə ilk “Cəfər Cabbarlı” adlı qısa ədəbiyyat göstəricisi nəşr olunan N.Axundov ömrünün sonuna kimi bu işi peşəkar biblioqraf səviyyəsində davam etdirmiş və Azərbaycan biblioqrafiyasının inkişafına öz köməyini göstərmişdir. Bu əsər, eyni zamanda müəllifin ilk mətbu əsəridir. N.Axundovun tərtib etdiyi göstəricilərin bir qismi dövrü mətbuata həsr olun-

muşdur. Bu göstəricilər həm ümumi xarakterli, həm də analitik, yəni dövrü nəşrin məzmununu açan biblioqrafik vəsaitlərdir. “Azərbaycan dövrü mətbuatı” göstəricisi (1965; 1987) 1832-1920-ci illərdə çap olunmuş Azərbaycan qəzet və jurnalları haqqında biblioqrafik məlumat verirsə, “Hümmət” qəzetinin izahlı biblioqrafiyası” (1987) həmin qəzetdə dərc olunmuş məqalələrin annotasiyalı siyahısını əks etdirir. N.Axundovun yaradıcılığının öyrənilməsi göstərir ki, o, ədəbiyyatşünas-alim olmaqla yanaşı, əməli biblioqrafik fəaliyyət sahəsində də mühüm işlər görmüşdür. Onun tərtib etdiyi biblioqrafik göstəricilər bu gün də öz məlumat əhəmiyyətini saxlamaqla yanaşı, müvafiq oxucu sorğularının təmin olunmasında böyük əhəmiyyət kəsb edir. *Əsərləri: Cəfər Cabbarlı: Qısa ədəbiyyat göstəricisi. B., 1947; Mirzə Fətəli Axundov: Müxtəsər ədəbiyyat göstəricisi. B., 1948; Səməd Vurğun: Biblioqrafiya. B., 1949; Cəfər Cabbarlı: Biblioqrafik göstəricisi. B., 1950; Cəfər Cabbarlı: Biblioqrafik göstəricisi. B., 1965; M.Ə.Sabir: Biblioqrafiya. B., 1958; Azərbaycan dövrü mətbuatı (1832–1920): Biblioqrafik göstərici. B., 1965; “Hümmət” qəzetinin izahlı biblioqrafiyası. B., 1987.*

AKADEMİK NƏŞR – mətni elmi-tənqidi yolla hazırlanan nəşrin ali forması. Akademik nəşr müəllifin bütün yaradıcılıq irsini tam əhatə edir, onun əsərlərinin əsl müəllif mətnindən ibarət olur. Bu nəşrdə mətnin öyrənilməsinin müsir vəziyyətini əks etdirən və həmin nəşri hazırlamış mətnşünasların işini səciyyələndirən çoxcəhətli, dərin elmi aparat – izahlar,

şərhlər, qeydlər, göstəricilər və s. verilir. Bəzən səhvən akademiyaaların nəzdində olan nəşriyyatların çap etdiyi kitabları “akademik nəşr” adlandırırlar. *Bax: Mətnşünaslıq.*

ALBAN ƏLİFBASI – eramızın V əsrinin I rübündə, indiki Azərbaycan ərazisində

Qafqaz albanlarının yaratdığı əlifbadır. Alban əlifbası, Alban yazısı – Alban dilinin Qafqazda, əsasən də müasir Azərbaycan Respublikasına daxil olan ərazilərdə vahid ünsiyyət vasitəsi olduğunu göstərən mühüm bir dəlildir. Erkən orta əsrlərin görkəmli alimi, Qafqaz Albaniyası tarixçisi Musa (Moisey) Kalankatlı “Alban tarixi” əsərində Alban əlifbası haqqında məlumat vermişdir. Alban əlifbasının nə zaman və kim tərəfindən yaradıldığı mübahisəlidir. 52 hərfdən (10 sait və 42

samit) ibarət olan Alban əlifbası V-VII əsrlərdə geniş bir ərazidə yayılmışdı. Alban əlifbası artıq kilsə məktəblərində tədris edilir, Suriya və yunan dillərindən “Bibliya” və başqa dini ədəbiyyatlar Alban dilinə tərcümə edilirdi. Alban kilsəsinin 551/552-ci ildə Qəbələ şəhərindən Bərdəyə köçürülməsi Bərdə şəhərində də ilahiyyətə dair kitablarının toplanılmasına, Alban əlifbası ilə yazılan əlyazmaların sayının çoxalmasına səbəb oldu. Alban əlifbası ilə dini, elmi və bədii əsərlər yazılması geniş vüsət almışdı. V-VI əsrlərə aid Alban təqvimini də bu əlifba ilə tərtib olunmuşdur. VI – VII əsrlərdə erməni və Alban kilsələri arasında kəskin mübarizə başlanmış, güclü tərəfdarlar toplayan erməni kilsəsi müəyyən üstünlük qazanaraq Alban dilini və Alban ədəbiyyatını sıxışdırmağa nail olmuşdu. Nəticədə kilsə kitabxanalarının fondunda saxlanılan albandilli ədəbiyyatın oxunmasına ciddi qadağa qoyulmuş, əlyazmaların demək olar ki, çox hissəsi fonddan çıxarılaraq məhv edilmişdi. Albaniyanın Qəbələ və Bərdə şəhərləri ilə yanaşı Lpina, Kambisena (Kambeçan), Şəki, Heceri, Çola, Kaspiana, Uti, Cakasena (Şakaşena), Girdiman, Arsax, Sünik vilayətlərində də çoxlu kitabələr yazıldığını güman etmək olar. Alban yazısının, alban dilində tərcümə əsərlərinin olduğunu tarixi mənbələr də təsdiq edir. Uzun müddət elmi, bədii, publisistik əsərlər, kargüzarlıq sənədləri alban dilində yazılmışdır. X əsr də daxil olmaqla alban mənbələri başlanğıcdan alban dilində tərtib olunmuşdur. Bura alban dini rəvayət ədəbiyyatı (aqioqrafiya), məktub

şəklində yazışmalar, kanon (müqəddəs ehkam) ədəbiyyatı, qərarlar, salnamələr daxildir. Musa Kalankatlının “Alban tarixi” kitabı əvvəl alban dilində yazılmışdır. Azərbaycan alimi T.Məmmədov Alban əlifbası haqqında fikrin təşəkkül tarixini daha ətraflı araşdırmışdır. Alban əlifbası uzun müddət itmiş hesab edilirdi, lakin 28 sentyabr 1937-ci ildə gürcü alimi, professor İlya Abuladze qədim Azərbaycan şəhəri İrəvandakı Matenadaran arxivinin Eçmiədzin (Üçmüəzzin) fondunda XV əsr əlyazmalarını öyrənərkən 7117 nömrəli bir əlyazma ilə rastlaşmışdı. Bu əlyazmada müxtəlif əlifbalarla yanaşı Alban əlifbası da öz əksini tapmışdı. Sonralar Matenadarandakı bu əlyazmanın 2 başqa surəti üzərində T.Ter-Qriqoryan da tədqiqat aparmışdır. XV əsrdə ruhani Mkrtyçın göstərişi ilə monax Foma Metsopski tərəfindən bu əlyazmalar monastrın şagirdləri üçün dərslik kimi tərtib edilmişdir. Əlyazmada ərəb, suriya, erməni, gürcü əlifbaları ilə yanaşı, 52 hərfdən ibarət olan alban əlifbası da vardı. Ciddi araşdırmalardan sonra 1938 və 1957-ci illərdə akademik Akaki Şanidzenin Alban əlifbası haqqında yazıları çap olunmuşdur. O, on bir əsrdən çox davam edən Alban mədəniyyətinin Qafqaz regionunda böyük rolunu nəzərdə tutaraq yazmışdır: “Mən belə hesab etmişəm və hazırda da belə hesab edirəm ki, orta əsrlərdə Qafqazın mədəni və siyasi həyatında görkəmli rol oynamış bütöv bir xalqın yazısı izsiz yox ola bilməz. Qazıntılar bizə alban yazısının mövcud olması barədə mənbələrin məlumatını inandırıcı şəkildə təsdiq edən epigrafiq material verməlidir. Bundan əlavə, mən

hələ ümidimi itirmirəm ki, nə vaxtsa və harada isə palimpsestlərdə (perqament yazılarında) alban əl yazılarından parçalar üzə çıxacaqdır”. Azərbaycan alimi S.M.Qaziyev 1948-ci ildə Mingəçevir qazıntıları zamanı üzərində alban yazısı olan daş tapılması barədə məlumat vermişdir. Lakin həm Matenadaranda tapılmış əlifbada, həm də Mingəçevir yazılarında qüsurlar olduğu üçün yazıları düzgün oxumaq mümkün olmamışdır. 1948-ci ildə Mingəçevirdə aşkar olunmuş alban yazıları bu gün də öz əhəmiyyətini saxlamaqdadır. V-VI əsrlərə aid məbəddəki mehrabın üzərində həkk edilmiş yazı dövrümüzədək gəlib çatmış ən böyük Alban kitabəsidir. Lövhədə hündürlüyü 5-5,5 sm olan 56 hərf vardır. Mingəçevirdə aşkar edilmiş – üzərində alban yazısı həkk olunmuş daş kitabə 4 sətirdən və 21 işarədən ibarətdir. 2003-cü ildə Sinay dağındakı Müqəddəs Yekaterina monastırında tədqiqat aparən gürcü alimi, professor Zaza Aleksidze IV-V əsrlərə aid palimpsestdə alban dilində geniş mətn aşkar edərək onu tədqiqata cəlb etmişdir. Alban kitabələri indiyədək oxunmamışdır.

ALBAN KİTABƏLƏRİ – *Bax: Alban əlifbası*

ALBAN TARİXİ – “Alban ölkəsinin tarixi” (“Alban tarixi” və ya “Ağvan tarixi”) Alban hökmdarı Cavanşirin sifarişi ilə mənşəcə Qafqaz albanlarından olan tarixçi Musa Kalankatlının yazdığı əsərdir. “Alban tarixi” albanların tarixini, I-X əsrlər Qafqaz Albaniyasının və digər xalqlarının tarixini öyrənmək baxımından son dərəcə qiymətli bir əsərdir. Alban ölkəsinin

tarixi bir çox cəhətdən–sosial, iqtisadi, siyasi, dini-ideoloji, mədəniyyət, tarixi coğrafiya, Azərbaycanın etnogenezi problemi baxımından maraqlıdır. Bu dövr Albaniyanın siyasi və mədəni dirçəlişi dövrü sayılırdı. Hərbi istedadı, müdrik və çevik siyasəti ilə Albaniyanı öz əzəli hüduqlarında – cənubda Araz çayından şimalda Dərbəndədək olan ərazidə birləşdirən və bərpa edən, müstəqil daxili və xarici siyasət yeridən, alban kilsəsinin müstəqilliyini qoruyub saxlayan Cavanşir öz dövrünün inikasını xüsusi yazılı abidədə görmək arzusu ilə Moisey Kalankatlıya Alban ölkəsinin tarixini yazmağı sifariş verir. “Alban tarixi” müəllifinin məqsədi Alban məmləkətinin, onun xalqının, ərazisinin, siyasi və mədəni həyatının yaranma və inkişaf tarixini, onun Arşakilər və Mehranilər sülalələrinə mənsub hökmdarlarının, xüsusilə Cavanşirin dövrünü təsvir etmək, hakimiyyətin arasıkəsilmədən irsən keçdiyini göstərmək, apostol patriarxlığı ilə başlamış avtokefal (müstəqil) alban kilsəsinin yaranma tarixini izləmək olmuşdur. Beləliklə, bu abidə Albaniyanın müstəqil dövlətçiliyini və müstəqil kilsəsinin mədh etmişdir. “Alban tarixi” kitabı üzərində sonradan aparılmış redaktəyə baxmayaraq, abidənin ifadə tərzini, məlumatların nisbi tamlığı, müəllifin maraqlı dairəsinin genişliyi, ölkənin daxili və xarici həyatında baş verən hadisələrin dəqiq tarixini müəyyənləşdirməyə imkan verən xronoloji sistemin işlənilməsi, dövr üçün xarakterik tarixi duyumun olması, müəllifin hadisələrin şərhində müəyyən obyektivliyin mövcudluğu belə bir fikir yaradır ki, o dövrdə Albaniyada

müəyyən ənənələr və tarixi şərh təcrübəsi olmuşdur. Əsər strukturuna görə 3 hissədən ibarətdir. Birinci hissə Bibliya tarixi ilə başlayır. Mənbədəki məlumata görə, mənşəcə Yafəs soyundan olan albanlar bu soyun Getarilər nəslinə mənsubdurlar. Ermənilər isə başqa bir nəsiləndən – Foqarmadan (Toqarmadan) törəmələrdir. Qaynaqda albanların adı yazısı olan 15 xalqın sırasında çəkilir. Ölkənin tarixi coğrafiyası – coğrafi təsvir, təbii sərvətlərin xarakterizə edilməsi, ölkə hüdudlarının dəqiq göstərilməsi ilə təqdim edilmişdir. IV fəsildən Albaniyanın real tarixinin şərhinə başlanılır. Yerli hakim olan Aran ölkənin ilk hökmdarı adlandırılır, ondan sonra söhbət Arşakilər sülaləsindən olan alban hökmdarları haqqında gedir. Birinci kitabda xristianlığın yayılma tarixi mühüm yer tutur; V əsr Aquen məclisinin kilsə qanunları haqqında məlumat verilir. Birinci kitab hunların ölkəyə hücumunun təsviri ilə başa çatır. İkinci kitab 552-ci ildən başlayır və 711-ci il hadisələri ilə tamamlanır. Burada Sasani-Bizans, Sasani-Ərəb müharibələri təsvir edilir, alban hökmdarı Cavanşirin bu müharibələrdə iştirakı qələmə alınır. Mehranilərin tarixi, xüsusilə Cavanşirin və Varaz Tiridatın hakimiyyəti əks etdirilir, alban katolikosu Vironun fəaliyyəti göstərilir. Üçüncü kitab ərəblərin tarix səhnəsinə çıxmalarına, 698-ci ildən 877-ci ilə qədər Albaniya, Ermənistan və İberiyaya hücumlarına həsr olunub. Daxildə baş verən hadisələrdən – Varaz Tiridatın hakimiyyətinin son illəri, hunlarla qarşılıqlı münasibətlər, alban katolikosu Nerses Bakurun fəaliyyəti əks olunub. Kitab

X əsr hadisələri, alban hökmdarları və katolikoslarının siyahısı ilə başa çatır. Əsərin rus dilinə tərcüməsini həyata keçirən erməni alimləri ciddi elmi təhrifə yol vermiş, alban tarixinin tədqiqində mühüm əhəmiyyəti olan xeyli hissəni qəsdən ya mətndən çıxarmış, ya da saxtalaşdırmışlar. Ç.Dovsett bu cəhətə diqqət yetirmiş və haqlı olaraq göstərmişdir ki, çatışmayan parçaların əhəmiyyətini bütün alimlər etiraf etməlidirlər. Həmin buraxılmış parçada bu vaxtadək mənşəyi aydın olmayan alban knyazı Səhl ibn Sunbatın genealogiyası verilir; bu parça, həmçinin Babəkin ərəb və Bizans mənbələrində göstərilən əsirlənmə tarixini təsdiq edir. Ç.Dovsett tərəfindən nəşr edilmiş “Alban tarixi” K.Patkanovun nəşrindən əsaslı surətdə fərqlənir. K.Patkanov J.Saxatuniyə məxsus təkcə bir əlyazmasının surətindən köçürülmüş materialdan istifadə edərək “Tarix”i rus dilinə tərcümə etmişdir. Ç.Dovsett isə “Tarix”i ingilis dilinə tərcümə edərkən dünyanın müxtəlif kitabxanalarında saxlanılan 40-a yaxın əlyazmanı, həmçinin nəşr olunmuş mətnləri bir-biri ilə tutuşdurmuşdur. “Alban tarixi” əsərini Azərbaycan türkcəsinə akademik Ziya Bünyadov tərcümə etmişdir.

ALBANIYA MİLLİ KİTABXANASI – ölkənin paytaxtı Tirana şəhərində yerləşir və rəsmi olaraq, 1922-ci il dekabr ayının 10-da təşkil edilmişdir. Kitabxana Alban dövlətinin mühüm milli mədəniyyət institutudur. Kitabxana 2 binada yerləşir, Turizm, Mədəniyyət, Gənclər və İdman Nazirliyinin rəhbərliyi altında fəaliyyət

göstərir. Kitabxananın fondu təxminən 1 mln. nüsxə ədəbiyyatdan ibarətdir.

ALEKSANDRIYA KİTABXANASI, YENİ İSGƏNDƏRİYYƏ KİTABXANASI (İK)

– Antik İsgəndəriyyə Kitabxanasının yerində yeni kitabxananın tikintisi ideyası 1970-ci illərin əvvəllərində yaranmışdır. Bu ideyanın müəllifləri İsgəndəriyyə Universitetinin professorları idi. XX əsrin 80-ci illərindən başlayaraq İsgəndəriyyə Kitabxanasının dünya mədəniyyəti, elm və təhsili üçün fəvqəladə əhəmiyyəti nəzərə alınaraq, Misir hökumətinin xüsusi proqramı və YUNESKO-nun ayırdığı vəsait hesabına yenidən çiçəklənməsi və beynəlxalq əhəmiyyətli kitabxana kimi bərpası üzrə işlərə başlanılmışdır. İK-nın maliyyələşdirilməsi haqqında məsələ Misirin Asuan şəhərində keçirilən konfransda həll edilmişdi. İraqın, Səudiyyə Ərəbistanının və Birləşmiş

Ərəb Əmirliklərinin hökumətləri cəmi 65 mln. ABŞ dolları, daha 26 ölkə 27 mln. dollar, Misir hökuməti isə 120 mln. dollar ayırmışdı. Layihənin maliyyələşdirilməsində YUNESKO da iştirak edirdi. YUNESKO öz maddi dəstəyi ilə yalnız bu binanı – simvolu bərpa etməyi deyil, həm də Misirin ən böyük şəhərində yeni mənəvi həyat mərkəzi yaratmağı nəzərdə tuturdu. Artıq İK-nın tikintisi üçün torpaq sahəsi ayrılmış və 1988-ci ildə YUNESKO-nun o vaxtkı prezidenti yeni kitabxananın inşa olunacağı yerə özül daşı qoymuşdu. İK-nın bərpası işində ABŞ Konqres Kitabxanasının kitabxana işinin dirçəldilməsi sahəsində tanınmış layihələrindən biri olan “Amerika yaddaşı” proqramı da xüsusi rol oynamışdır. 1989-cu ildə Misirdə yeni İK-nın layihəsi üzrə elan olunmuş beynəlxalq müsabiqədəki qələbə bu kiçik emalatxanaya dünya şöhrəti qazandırmışdır. Emalatxananın işləri arasında Berlində Norveç səfirliyinin, Marseldə INMED neyro-biologiyası İnstitutunun binaları və digər tikililər xüsusilə fərqlənir. “Snohetta”nın yarıtdığı ən parlaq əsərlərdən biri 1995-2001-ci illərdə Afrika qitəsində, Misirdə İK-sı üçün inşa etdiyi bina olmuşdur. 1992-ci ildə İK-nın tikintisi üzrə ilkin hazırlıq işlərinə, 1995-ci ildə isə əsas işlərə başlanıldı, 2001-ci ildə inşaat başa çatdırıldı. 2002-ci il oktyabr ayının 17-də bir çox xarici dövlət rəhbərlərinin iştirakı ilə kitabxananın təntənəli açılışı oldu. Aralıq dənizinin sahilində, Misirin İsgəndəriyyə şəhərində qədim zamanlarda dağıdılmış köhnə kitabxananın yerində müasir Aleksandrina Kitabxanası və ya Yeni

İsgəndəriyyə Kitabxanası (YİK) istifadəyə verildi. Nəhəng mədəniyyət mərkəzi olan İK keçmiş əzəməti bərpa etmək və bütün arzulanlar üçün biliklərə azad girişi təmin etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Açıq beynəlxalq müsabiqənin qalibi olmuş "Snohetta" bürosu memarlarının çox gözəl layihəsi dairəvi maili tikinti planını özündə əks etdirir. Ətrafdakı müasir tipli köhnəlmiş evlərin fonunda gözqamaşdırıcı görünən şüşəli kitabxana binası günəş formasındadır və Aralıq dənizinə doğru istiqamətlənmişdir. O, elmin, biliyin rəmzidir. Birinci mərtəbədən başlayaraq qədim üslubda yonulmuş daş divar zəngin fironların məqbərələrində həkk olunmuş mətnləri xatırladan naxış şəkilli yazılarla və heroqliflərlə bəzədilmişdir. Norveç memarları böyük meqalit formalarından, spesifik relyeflərdən və Qədim Misirin memarlıq ornamentlərindən uğurla istifadə edərək onları müasir arxitektura dilinə çevirməyi bacarmışlar. Binanın ümumi görünüşü Aralıq dənizinin ilıq dalğaları ilə Afrika sahillərinə atılmış nəhəng balıqqulağını (çanağı) xatırladır. Kitabxananın binası xüsusi körpünün köməyi ilə kompleksin kompozisiyasına daxil edilmiş İsgəndəriyyə universitet şəhərciyi ilə birləşdirilmişdir. İK-nın ümumi sahəsi ən azı 10 hektara yaxın böyük bir əraziyə malikdir. 85405 kvadrat metr sahəni əhatə edən, 33 metr hündürlüyü olan 11 mərtəbəli bu nəhəng binada hazırda 200 min nüsxə kitab saxlanılır. Buradakı dövrü nəşrlərin sayı 1500 adda, audio/vizual/-multimedia sənədlər 10 min nüsxə, əlyazma və nadir kitablar 10 min nüsxə, nadir çap kitabları 50 min nüsxə, xəritələr 50 min nüsxə təşkil

edir. Kitabxanada kompüter vasitəsi ilə istifadə edilən çoxsaylı məlumat bazaları və internetə geniş texniki imkanlı çıxış var. Kitabxana kompleksinə bunlar daxildir: əsas kitabxana; gənclər kitabxanası; korlar üçün kitabxana; planetarium; elm muzeyi; xəttatlıq muzeyi; İsgəndəriyyə arxeologiya muzeyi, İSİS (İnformasiya Tədqiqatları üzrə Beynəlxalq Məktəb); konservasiya və bərpa laboratoriyaları; İsgəndəriyyə konfrans mərkəzi; müxtəlif təyinatlı və çoxməqsədli otaqlar; sərgi sahələri. Daxili dizaynın əsas komponentlərindən biri asılan terraslar şəklində tikilmiş böyük oxu zalıdır. Əsas oxu zalı 11 kaskad səviyyədə 70 min m² sahəyə malikdir. Kompleksə eləcə də konfrans mərkəzi, korlar, yeniyetmələr və uşaqlar üçün ixtisaslaşdırılmış kitabxana, 3 muzey, 4 incəsənət qalereyası, planetari, əlyazmaların bərpası üzrə laboratoriya da daxildir. Kompleks olduqca ifadəli arxitektura malikdir. Əsas oxu zalı 160 metrlik diametrdən ibarət olan və dənizə sarı əyilmiş Günəş saatına oxşar 32 metrlik şüşələnmiş tavanın altında yerləşir. Əsas oxu zalındakı beton dirəklər başına tac qoyulmuş Misir sütunlarını xatırladır. Ən müasir kitabxana texnikası ilə təchiz edilmiş kompleks hər gün 3500 oxucu qəbul edə bilir. Oxu zalının yanında mixiyazılı mənzərələr platforması ucalır. Divarlara 120 müxtəlif yazı sistemindən yonulmuş qrafemlərlə Asuan qranitindən üzlük çəkilmişdir. İK-nın fondunda toplanmış çap əsərləri dünya ölkələri tərəfindən hədiyyə edilmişdir. Məsələn, İspaniyanın verdiyi sənədlər mavrlar hakimiyyəti dövrünə aiddir. Fransadan gətirilmiş sənədlər

Süveyş kanalının tikintisi ilə əlaqədardır. Kitabxanada İnternet Arxivinin (İA) güzgüsü də yerləşdirilmişdir. Qeyd edək ki, İA əsası 1996-cı ildə San-Fransiskoda qoyulmuş qeyri-kommersiya təşkilatıdır. Arxiv veb səhifələrin surətlərini, qrafik materialları, videoyazıları, audioyazıları, proqram təminatını toplayır. Arxiv yığılmış materlalların uzunmüddətli arxivləşdirilməsini və geniş istifadəçi üçün öz məlumat bazalarına pulsuz girişi təmin edir. İnternet-texnologiyaları dövründə sivilizasiyanın mədəni-tarixi dəyərlərinin saxlanılması, elektron kitabxananın yaradılması və dəstəklənməsi arxivin əsas məqsədidir. Hazırda Arxivnin ölçüsü 2 petabaytdır, amma yaxın vaxtlarda onun 5 petabayta qədər artacağı gözlənilir. Arxiv 85 milyard veb səhifəni özündə saxlayır. Arxivin Serveri San-Fransiskoda, güzgülər isə Yeni İK-da və Amsterdamba yerləşir. 2007-ci ildən Arxiv kitabxana hüquqi statusuna malikdir. Kitabxananın indiki direktoru İsmayıl Serageldin eyni zamanda Birləşmiş Elmi-tədqiqat institutlarının və muzeylərin direktorlar şurasına başçılıq edir. O, Niderlandın Vageningen Universitetinin professorudur. Yeri gəlmişkən, İsmayıl Serageldin dünyanın bir sıra nüfuzlu elm və təhsil ocaqlarının, eləcə də Azərbaycanın 3 universitetinin (Dövlət İqtisad Universitetinin, Kooperasiya Universitetinin, Xəzər Universitetinin), 2 elmi tədqiqat institutunun (MEAnın Tarix İnstitutunun və Şərqsünaslıq İnstitutunun) fəxri doktorudur.

ALISA (Automated Library Information System of Azerbaijan). *Bax: Vahid mərkəzləşdirilmiş kitabxana-informasiya sistemi.*

ALİ MƏKTƏB KİTABXANALARI – Müstəqillik illərində respublikamızda ulu öndər Heydər Əliyevin daimi diqqət və qayğısı nəticəsində ali təhsil müəssisələri də böyük inkişaf yolu keçmiş, həm kəmiyyət, həm də keyfiyyətə təkmilləşmişdir. Dövlət ali məktəbləri ilə yanaşı, ölkəmizin tarixində yeni hadisə olan özəl ali məktəblər şəbəkəsi meydana gəlib formalaşmışdır. Hazırda respublikamızda 47 dövlət və özəl ali məktəb (filialları ilə birlikdə) vardır ki, bunlardan 25-i dövlət, 22-si özəl ali təhsil müəssisəsidir. Beləliklə, müstəqillik illərində 30 yeni ali məktəb yaradılmışdır. Bunların 5-i dövlət, 25-i isə özəl ali məktəblərdir. Dövlət ali məktəblərində 100 minə qədər tələbə təhsil alır. Müstəqillik illərində ali məktəblərdə təhsil prosesini dünya standartları səviyyəsinə yüksəltmək üçün təhsil islahatları keçirilmiş, üçpilləli təhsilə keçilmiş, ali məktəblərin maddi-texniki bazası möhkəmləndirilmiş, beynəlxalq əlaqələri genişləndirilmiş, təhsil prosesinin təşkilində uğurlu keyfiyyət göstəriciləri əldə edilmişdir. Müstəqillik illərində ali məktəblərin kadr potensialının tərkibində baş verən böyük kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri də dövrün xarakterik cəhətlərindən biri olmuşdur. Əgər 1991-ci ildə dövlət ali məktəblərində müəllimlərin sayı 8541 nəfər idisə, on ildən sonra bu rəqəm 10.786-ya çatmışdır. Müəllim kadrlar arasında elmlər doktorlarının və elmlər namizədlərinin sayı əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. 1991-ci ildə 581 elmlər doktoru, 4301 elmlər namizədi var idisə, 2002-ci ildə doktorların sayı

668, namizədlərin sayı 5.140 nəfərə çatmışdır. Müstəqillik illərində dövlət ali məktəbləri ilə yanaşı özəl ali məktəblər şəbəkəsi də meydana gəlib formalaşmışdır. Hazırda respublikamızda 22 özəl ali məktəb fəaliyyət göstərir ki, bunların içərisində öz işini günün tələbləri səviyyəsində quran, müasir təhsil standartlarına cavab verə biləcək səviyyədə yüksəkixtisaslı kadr hazırlayan ali məktəblər var. Müstəqillik illərində respublikamızda ali təhsilin inkişafı, yeni dövlət və özəl ali məktəblərin yaranması, ali təhsil kitabxana şəbəkələrinin inkişafı, təkmilləşməsi və yenidən qurulması üçün şərait yaranmışdır. Bu dövrdə 30 ali məktəb kitabxanası fəaliyyətə başlamışdır. Bunlardan 5-i dövlət, 25-i isə özəl ali məktəb kitabxanalarıdır. Sovetlər dövrü ilə müqayisədə son on ildə ali məktəb kitabxanalarının miqdarının üç dəfəyə qədər artması müstəqilliyimizin mühüm mədəni nailiyyətidir. Yeni yaranan ali məktəblərin yanında elmi-tədris və ictimai həyatında yaxından iştirak edən, professor-müəllim və tələbə kontingentinin informasiya tələbatını ödəyən elmi kitabxanaların təşkil edilməsi respublikamızın elmi, mədəni və təhsil həyatında çox mühüm hadisədir. Ölkəmizin təhsil sistemində həmişə xüsusi mövqeyi olan, ali məktəblərin strukturuna daxil olan, onların əsas atributu, birinci laboratoriyası hesab edilən kitabxanalara xüsusi qayğı göstərilmiş, onun inkişafı, maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, fondunun komplektləşdirilməsi diqqət mərkəzində olmuşdur. Son on ildə ali məktəb kitabxanaları daxili maliyyə

vəsaiti hesabına kitab fondlarını yeni nəşrlərlə ardıcıl komplektləşdirməyə nail olmuş, ali məktəblərin profilinə uyğun sənədlərlə, dövrü nəşrlərlə, qəzet və jurnallarla təkmilləşdirmişdir. Respublika ali məktəblərinin beynəlxalq əlaqələrinin genişlənməsi kitabxana fondlarının xarici dildə ədəbiyyatla komplektləşdirilməsi üçün şərait yaratmışdır. Ali məktəb kitabxanalarının fondunda olduqca böyük elmi-mədəni sərvət toplanmışdır. Ali məktəblərin böyük əksəriyyəti son on ildə kitabxanaların maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsinə, gözəl təmir edilmiş binalarla, avadanlıqla təmin edilməsinə diqqəti artırmışdır. Hazırda respublikamızın ali məktəb kitabxanaları müasir dünya standartlarına cavab verən, oxucuların informasiya təminatını qüsuruz ödəməyə səy göstərən, elmi-mədəni kompleks informasiya mərkəzinə çevrilmişlər. Oxucu tərkibi ilə tanış olarkən məlum olur ki, ali məktəbdə işləyən bütün professor-müəllim heyəti və tələbə kontingenti kitabxanaların oxucularıdır. Son illərdə ali məktəb kitabxanalarında müasir kitabxana avadanlığı, kompüterlər və informasiya texnologiyası ilə təchiz edilmiş, internetə qoşulmuş geniş qiraət zalları açıldığından, həmçinin tələbə və müəllimlərin informasiya tələbatının durmadan artdığından oxucuların sayı xeyli çoxalmışdır. Təxmini hesablamalara görə, bir ildə ali məktəb kitabxanalarının daimi oxucularının sayı yarım milyon nəfərdən artıq olmuşdur. Müstəqillik illərində ali məktəb kitabxanalarından Bakı Dövlət Universitetinin, Neft Akademiyasının, Pedaqoji Universitetin. Ali Diplomatıya

Akademiyasının, Texniki Universitetin, Dillər Universitetinin, Memarlıq və İnşaat Universitetinin, Slavyan Universitetinin, Lənkaran Universitetinin, Xəzər Universitetinin, Qafqaz Universitetinin, Beynəlxalq Universitetinin və sairələrin kitabxanaları təhsil prosesinə kitabxana-informasiya xidmətinin təşkili sahəsində böyük işləri ilə fərqlənmiş, öncül mövqə tutmuşlar. Müstəqillik dövrü ali məktəb kitabxanalarının tərəqqi və inkişaf illəri olmuş, onların tədris prosesinə və elmə xidməti sahəsində böyük keyfiyyət dəyişiklikləri baş vermiş, kitabxana işi ali məktəblərin və tədris prosesinin əsas bazasına çevrilmişdir.

ALLAHVERDİYEV Bayram Vəli oğlu
(23.01.1938, Qərbi Azərbaycan, Loru-

Pəmbək bölgəsi, Arçut kəndi) – kitabşünas, pedaqoq, tarix elmləri doktoru (1991), professor (1992), Azərbaycan

Respublikasının Qabaqcıl təhsil işçisidir (2011). 1962-ci ildə BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsini bitirmişdir. 1962-1964-cü illərdə Arçut kəndində klub müdiri işləmişdir. 1964–1967-ci illərdə AMEA-nın Nizami adına Dil və Ədəbiyyat İnstitutunun aspirantı olmuşdur. 1968-ci ildə MEA-nın Nizami adına Dil və Ədəbiyyat İnstitutunda kiçik elmi işçi işləmişdir. 1968–1992-ci illərdə BDU-nun Bibliografiyaşünaslıq kafedrasının dosenti və professoru, 1992–2012-ci illərdə BDU-nun Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrasının müdiri olmuşdur. 1968-ci ildə “Orta əsr Azərbaycan kitabı (XI-XVIII əsrlər)” mövzusunda namizədlik dissertasiyası, 1991-ci ildə isə “Azərbaycan Respublikasının texniki kitab nəşri (1920–1985-ci illər)” mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir. B.Allahverdiyev Azərbaycanda ilk dəfə əlyazma kitablarının yaranması, tərtibatı və yayılması xüsusiyyətlərini aşkara çıxarmışdır. Azərbaycan kitabının tipologiyası, Azərbaycan texniki kitabının nəşri, formalaşması və tipologiyasını tədqiq və inkişaf etdirmişdir. 2 fəlsəfə doktorunun elmi rəhbəri olmuşdur. 2008-ci ildən “Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi” elmi-nəzəri və təcrübi jurnalının təsisçisi və baş redaktorudur. Bir çox respublika elmi konfranslarında iştirak etmişdir. 6 kitabın, 100-ə yaxın elmi məqalənin müəllifidir. *Əsərləri: Kitablara haqqında kitab. B., 1972; Kitabşünaslıq. B., 1974; Müasir mərhələdə kitab ticarətinin təşkili. B., 1996 (R.Məmmədzada ilə birlikdə): Ümumi kitab tarixi. B., 2003; Bakı Dövlət Universitetinin nəşriyyatçılıq fəaliyyəti (Monoqrafiya). B., 2010;*

Kitabşünaslığın əsasları (Monoqrafiya). B., 2011.

ALLIQAT (latınca alligo – bağlayıram) – 1) Bir-birinə bərkidilmiş nəşrlər; 2) İki əsəri özündə birləşdirən əks sıralı (düzülüşlü) kitab, toplu. Buraya daxil edilən əsərlərdən hər birinin üzlüyü və ya cildi öz tərəfindən; hər bir əsəri oxumaq üçün toplunu əks tərəfə çevirmək lazım gəlir; hər əsərin öz titl vərəqi, öz nömrələnməsi olur.

ALMANAX – müxtəlif məzmunlu bədii və elmi əsərləri əhatə edən toplu, məcmuə. XIV-XV əsrlərdə astronomik hesablamaları əhatə edən təqvim cədvəlləri almanax adlanırdı. XVI əsrdən etibarən hər il nəşr edilməyə başlayan bu cədvəllərə şeirlər, zarafat ruhunda yazılar və başqa materiallar əlavə olunmuşdur. Azərbaycanda əsasən XX əsrin 40-cı illərindən (məsələn, “Nizami” almanaxı və s.) çap olunmağa başlamışdır.

ALMANIYA MİLLİ KİTABXANASI – Ölkənin mərkəzi arxiv kitabxanası və milli biblioqrafiya mərkəzi hesab edilir. Hələ 1848-ci ildə ümumalman milli

kitabxanasının yaradılması planı mövcud olmuşdur. 1912-ci ildə Leypsiq şəhərində hər il keçirilən kitab yarmarkasında Saksoniya Krallığı və Alman Kitab Ticarətçiləri Assoiasiyası birgə Almaniya Milli Kitabxanasının yaradılması qərarına gəlirlər. 1913-cü ilin 1 yanvarından başlayaraq, alman dilində olan bütün nəşrlər (həmçinin Avstriya və İsveçrədə olan kitablar) sistemli qaydada toplanır. Həmin il Qustav Val kitabxananın ilk direktoru seçilir. 1946-cı ildə Georq Kurt Şauer, Henrix Kobet, Vittorio Klosterman və professor Hans Vilhelm Eppelsxaymer Frankfurt-Mayn şəhərində Alman Arxivinin təkrar təşkili qərarına gəlirlər. Bunun nəticəsi kimi Almaniyada əsas dövlət kitabsaxlayıcısı və dövlət kitabxanası funksiyalarını həyata keçirən iki kitabxana fəaliyyətə başladı. 3 oktyabr 1990-cı ildə Almaniyanın birləşməsi nəticəsində hər iki filial birləşdirilərək, Alman Kitabxanası adlandırıldı. 29 iyun 2006-cı ildə “Alman Milli Kitabxanası haqqında Qanun” qəbul olundu.

ALMANIYADA MİLLİ BIBLIOQRAFIYA (AMB) – XX əsrin ikinci onilliyinə kimi kitabxanalardan və informasiya istifadəçilərindən təcrid olunmuş şəkildə, yalnız kitab ticarəti biblioqrafiyası kimi inkişaf etmişdir. 1825-ci ildə Leypsiqdə Alman Kitab Ticarətçilərinin Birja İttifaqı yaradılır, alman dövlətlərinin kitab ticarətçilərini, həmçinin Avstriyanın kitab ticarəti nümayəndələrini və İsveçrədə olan alman kantonlarını əhatə edir, lakin müvafiq bazası, kitabxanası yox idi. 1912-ci ildə belə bir baza kimi Leypsiqdə alman kitabxanası yaradılır. Bu kitabxana alman

dilində bütün kitabların, 1941-ci ildən isə Almaniya və almanlar haqqında xarici dillərdəki nəşrlərin də toplandığı mərkəz hesab olunur. Kitab və dövrü nəşrlərin uçotu 4 pilləli: (1. Gündəlik göstərici. Burada materiallar əlifba üzrə verilirdi. 2. Həftəlik göstərici. Material sistemli qaydada qruplaşdırılırdı. 3. Yarımillik göstərici. 4. "Alman kitablarının göstəricisi". 5. illik məlumat) sistem üzrə keçirilir. 1920-ci ildən başlayaraq Alman kitabxanası CMB orqanlarını özündə cəmləşdirməyə başlayır. 1921-ci ildə Birja İttifaqı ona gündəlik və həftəlik nəşrlərin, 1935-ci ildə isə yarımillik və beşillik göstəricilərin tərtibini həvalə edir. 1936-cı ildən kitabxana "Alman ali məktəblərinin əsərlərinin illik göstəricisini", 1943-cü ildən not və musiqi ədəbiyyatı haqqında göstəricini, 1944-cü ildən bədii vərəqələr haqqında bibliografik göstəricisini çap edir. 1931-ci ildən o, "Alman milli bibliografyası" adlanır 1) A seriyası. Kitab ticarətinə daxil olan yeni nəşrlər; 2) B seriyası isə kitab ticarətinə daxil olmayan yeni nəşrlər haqqında məlumat verirdi. 1936-cı ildən bibliografik nəşrlər birbaşa gestaponun nəzarətinə keçir. ADR ərazisində yerləşən alman milli kitabxanası 1946-cı ilin avqust ayından cari milli bibliografiya orqanlarının nəşrini bərpa edir. Əvvəlcə "A" seriyası, sonra isə "B" seriyası nəşrə başlayır. 1948-ci ildən "Alman musiqi bibliografyası", "Alman ədəbiyyatı illiyi" də ardıcıl nəşr olunur. Amerika zonasında olan (AFR) Frankfurt şəhərində 1946-cı ildə əvvəllər mövcud olmayan yeni bir müəssisə – Alman Kitabxanası yaradılır. 1949-cu ildə ADR yarandıqdan

sonra alman kitab ticarətçilərinin Birja İttifaqı ləğv olunur, onun nəşriyyatı milliləşdirilərək "Kitabşünaslıq və kitabxanaşünaslıq nəşriyyatı" adlandırılır. Alman Milli Kitabxanası 50-ci illərdə "Bədii vərəqələrin bibliografyası", "Alman dilinə tərcümə olunmuş əsərlərin bibliografyası" adlı rüblük nəşrlər çap etdirir, 1955-ci ildə məcburi nüsxə haqqında qanun qəbul edilir. 1957-ci ildən bibliografik vəsaitlərin, 1959-cu ildən almanlar haqqında xarici nəşrlərin, 1968-ci ildən mikronəşrlərin qeydini aparan xüsusi orqanlar çap olunur. 1968-ci ildə ADR-də alman kitabxanası bütün ölkədə bibliografik işi əlaqələndirən və ona rəhbərlik edən mərkəzə çevrilir. 1971-ci ildən cari milli bibliografiya orqanlarının tədrisən EHM vasitəsilə nəşrinə başlanır. 1972-ci ildən "C" seriyası, 1973-cü ildən "Bibliografiyanın bibliografyası", 1974-cü ildən isə "Alman milli bibliografyası"nın bütün seriyaları və onun kumulyasiyaları EHM vasitəsilə hazırlanır. AFR-da eyni analoji əhatəliklə cari bibliografik göstəricilər nəşr olunur. 1947-ci ildən çap olunan "Alman bibliografyası. Həftəlik siyahı" 6 seriyada çap olunur. A)– kitab nəşriyyatları tərəfindən buraxılmış kitabları, B) – digər təşkilatlar tərəfindən buraxılmış kitabları, C)– xəritələri, D) – ali məktəblərin elmi əsərlərini, T) – qramafon vallarını, N)– Almaniya və almanlar haqqında yeni nəşrləri əhatə edir. Frankfurt şəhərindəki Alman kitabxanası 1951-ci ildən "Alman bibliografyası. Yarımillik siyahı" və "Alman bibliografyası. Beşillik siyahı" da nəşr etdirir. 1973-cü ildə kitabxana tərəfindən yeni format qəbul olunur.

Onun əsas məqsədi MARC formatını alman dilində olan çap əsərlərinin təsvirinə uyğunlaşdırmaq idi. Format kitabların, seriyalı nəşrlərin, dövrü mətbuatdan məqalələrin işlənməsi üçün nəzərdə tutulurdu. 1969-cu ildə AFR-də məcburi nüsxə haqqında qəbul edilmiş ilk qanun cari milli bibliografiya orqanlarında yalnız alman dilində deyil, ADR, AFR və Qərbi Berlində müxtəlif dillərdə çıxmış sənədləri də əhatə etməyə imkan verir. AFR-də dövrü mətbuatın qeydi 1954-cü ildən çap olunan "Alman mətbuatı" adlı nəşrdə əks olunur. Qəzetlər iki hissəyə ayrılır: 1) Almaniya Federativ Respublikasında çıxan qəzetlər; 2) Almaniya Demokratik Respublikasında çıxan qəzetlər. Dövrü mətbuatın məzmunu AFR-də "Ditrix" firması tərəfindən çap olunan beynəlxalq əhatəli "Jurnal məqalələrinin beynəlxalq bibliografiyası" adlı nəşrdə əksini tapır. AFR-də yeni çıxan bibliografik göstəricilər haqqında məlumat "Bibliografik xəbərlər" adlı vəsaitdə əks olunurdu. Bu vəsait 1957-ci ildən "Kitabxanaçılıq" jurnalına əlavə kimi çıxmış, sonralar isə müstəqil nəşrə çevrilmişdir. Həm ADR, həm də AFR-də mükəmməl cari nəşr sistemi yaradılmış və bunlar 1946-1990-cı illər arasında paralel olaraq inkişaf etdirilmişdir. 1990-cı ildə Leypsiq, Frankfurt kitabxanalarını və Leypsiq şəhərindəki musiqi arxivini özündə birləşdirən vahid milli kitabxana təşkil olunur. 1991-ci ilin yanvar ayından isə vahid milli bibliografik göstərici çap olunur. "Alman milli bibliografiyası" adlanan həmin nəşr aşağıdakı seriyalarda buraxılır: "A", "B", "C", "D" və "E" seriyalarında– monoqrafialar və dövrü

nəşrlər kataloqu, "F" seriyası– Dövrü nəşrlər: beşillik kataloq, "Ç" seriyası alman müəlliflərinin xaricdə çap olunmuş əsərləri, "H" seriyası Ali məktəblər üçün dərsliklər və əsərlər, "M" seriyası. Musiqi və musiqi əsərləri, "N" seriyası. CİP buraxılışı üçün nəzərdə tutulmuş monoqrafialar və dövrü nəşrlər: həftəlik göstərici. "T" seriyası. Audioyazılar: aylıq göstərici. Hələ birləşməmişdən əvvəl kitabxanalar hər iki formatın uyğunlaşdırılması, o cümlədən, maşınla oxunan formada bibliografik məlumat mübadiləsi məsələlərini öyrənməyə başlamışlar. Nəticədə keçmiş ADR ərazisində fəaliyyət göstərən standartlar qarşılıqlı razılaşma əsasında AFR standartları ilə əvəz olunur.

ALTAY DİYAR UNİVERSAL ELMI KİTABXANASI (ADUEK) – Barnaulda

yerləşir. Regionun aparıcı universal informasiya, təhsil və mədəniyyət, ölkəşünaslıq üzrə elmi-tədqiqat işlərinin mərkəzlərindən biridir. 1888-ci ildə yerli sahibkarların təşəbbüsü ilə şəhər ictimai kitabxanası kimi təsis edilmişdir. 1905-ci ildə kitabxana şəhər idarəçiliyinə verilir.

1937-ci ildən diyar kitabxanası statusu almışdır. 1973-cü ildən yazıcı V.Y.Şişkovun adını daşıyır. 1986-cı ildən elmi-müəssisə statusu almışdır. Kitabxananın fondu 1,2 milyondan çoxdur. Burada nadir kitablar, əlyazmalar, diyarşünaslıq kolleksiyaları mühafizə olunur. Kitabxanada 7 oxu zalı, sahələr üzrə şöbə və abonement fəaliyyət göstərir, kitabxana 81 mindən çox oxucuya xidmət edir. Kitab verilişi 1,2 milyon nüsxə təşkil edir. Müasir informasiya texnologiyaları əsasında "Altayın diyarşünasları", "Diyar", "Notlar", "Hüquq", "Nadir fond", "Ekologiya" və s. yaradılır.

AMEA NƏŞRLƏRİNİN BIBLIOQRAFIYASI

– 1960-cı illərin əvvəllərində AMEA-nın MEK ümumi xarakterli retrospektiv biblioqrafik mənbələrin yaradılması sahəsində fəaliyyətinin mövzu dairəsini bir qədər də genişləndirmişdir. Ümumi xarakterli əsaslı biblioqrafik nəşrlərin meydana gəlməsi Akademianın nəşriyyat fəaliyyəti ilə əlaqədar olmuşdur. Bu sıradan ilk nəşr birincisi "Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının nəşrlərinin biblioqrafiyası (1945-1959)" adı ilə 1962-ci ildə çap edilmişdir. Həmin buraxılışda 1945-1959-cu illərdə çap olunmuş 10 min addan çox kitabın və həmçinin jurnallarda, elmi əsərlərdə dərc edilən məqalələrin biblioqrafik təsvirləri əksini tapmışdır. Biblioqrafik təsvirlərin qruplaşdırılmasında məzmun əlaməti əsas götürülmüşdür və 12 əsas bölmədən ibarətdir: 1. Fəlsəfə. Dialektika. Tarixi materializm. Marksizm-leninizm elm haqqında; 2. Elmi-tədqiqat işinin təşkili; 3. Fizika-riyaziyyat, təbiət və texnika elmləri;

4. Geofizika elmləri; 5. Kimya elmləri; 6. Geologiya elmləri; 7. Coğrafiya elmləri; 8. Biologiya elmləri; 9. Fiziologiya; 10. Kənd təsərrüfatı; 11. Texniki elmlər; 12. İctimai elmlər. Bölmələr alt bölmələrə ayrılır. Göstəricinin yardımçı aparatı "İxtisarların siyahısı"ndan və "Adlar göstəricisi"ndən ibarətdir. 676 səhifəlik bu irihəcmli biblioqrafik mənbə ümumiləşdirici biblioqrafik informasiya mənbəyi kimi respublikamızın əsaslı elmi mərkəzi olan EA-nın 14 illik nəşriyyatçılıq fəaliyyəti haqqında biblioqrafik informasiya əldə olunması üçün olduqca böyük təcrübi əhəmiyyətə malikdir. "Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının nəşrlərinin biblioqrafiyası: 1923-1945-ci illər" adlanan və birinci cild hesab edilən (10) bu buraxılış (Tərtib edənləri: T.D.Sadixova, M.B.İbrahimova və D.Q.Məhərrəmov) 1985-ci ildə çap olunmuş və bununla da respublika elmi müəssisə nəşrlərinin qeydə alınmasındakı boşluq bir növ aradan qaldırılmışdı. Azərbaycanda xüsusi elmi mərkəz 1923-cü ildə təşkil olunur. "Azərbaycanı Tədqiq və Öyrənmə cəmiyyəti" adlanan bu mərkəz sonralar Azərbaycan Dövlət Elmi-Tədqiqat İnstitutu (1929-1933), keçmiş SSRİ EA Zaqafqaziya filialının Azərbaycan şöbəsi (1933-1935), SSRİ EA-nın Azərbaycan filialı (1935-1945) kimi fəaliyyət göstərmiş və elmi ədəbiyyatın nəşrində mühüm rol oynamışdır. Həmin cildə bu müəssisələrin nəşrləri əhatə olunmuşdur. Göstəricidə 2516 adda ədəbiyyatın biblioqrafik təsviri ümumiləşdirilmişdir. Fizika üzrə 51 (Azərbaycan dilində cəmi 3 adda), yer haqqında elmlər üzrə 299 (Azərbaycan dilində 10 adda), neft işi üzrə 70 (Azərbaycan dilində yoxdur), biologiya

elmləri üzrə 625 (Azərbaycan dilində 34 adda) ədəbiyyat haqqında biblioqrafik informasiya verilir. Azərbaycan MEA nəşrlərini əhatə edən göstəricinin üçüncü cildi 7 kitabda 1982–1984-cü ildə çap olunmuşdur (Tərtib edənləri: T.D.Sadixova, N.M.Teymurova, Ç.N.Əhmədova). Birinci kitab ümumiyyətlə elm haqqında, fizika-rizasiyyat və texniki elmlər, ikinci kimya elmləri, üçüncü yer haqqında elmlər, dördüncü biologiya və tibb elmləri, beşinci aqrokimya, torpaqşünaslıq, kənd təsərrüfatı, altıncı tarix, iqtisadiyyat, fəlsəfə, hüquq elmləri, yeddinci kitab isə filologiya, dilçilik, memarlıq, incəsənət, mətbuat, kitabxana işi üzrə 1960-1965-ci illərdə çap olunmuş ədəbiyyatın biblioqrafik təsvirini əks etdirir. Burada Azərbaycan və rus dillərində çap olunmuş materialların biblioqrafik təsviri ayrılıqda verilir. Bütün buraxılışların axırına yardımçı aparat kimi “Müəlliflərin əlifba göstəricisi” əlavə olunmuşdur. Hər buraxılışda təqribən 1160-1200, ümumilikdə isə 8399 adda materialın biblioqrafik təsviri toplanmışdır. MEK Akademiya nəşrlərinin biblioqrafik qeydini davam etdirmiş və növbəti cildlər illik şəkildə çap olunmuşdur, yəni 1966-cı ildən buraxılan ədəbiyyat illər üzrə əhatə olunur. Üçüncü cildin 7 kitabdan ibarət ayrı-ayrı buraxılışlarından fərqli olaraq illiklər Akademiyanın bir ildə buraxdığı materialları, ümumilikdə, bütün sahələr üzrə əhatə edir. Biblioqrafik təsvirlər prezidiumun, elmi kadrlar hazırlayan şuranın, müxtəlif institutlarının nəşrləri və həm də “Akademiyanın xəbərləri” materialları üzrə qruplaşdırılır və hər bir bölmənin axırında “Müəlliflərin əlifba göstəricisi”ndən ibarət yardımçı aparat verilir.

ANQOLA MİLLİ MƏRKƏZİ KİTABXANASI (AMMK) – Luanda, 1968-ci ildən Portuqaliya MK-nın tərkibinə daxil olan kitabxananın bazasında 1978-ci ildə yaradılmışdır. 2003-cü ildə kitabxananın fondu 84 min nüsxə olmuşdur. 1979-cu ildən kitabxana ölkə kitabxana şəbəkəsinin baş kitabxanası kimi məcburi nüsxələr alır. Depozitar mərkəzlər Milli Kitabxananın Kitabxanaçılıq Departamentinin həyata keçirdiyi proqramlarda, xüsusilə savadsızlığın ləğvi proqramında fəal iştirak edir. 1972-ci ildən ölkənin 17 kitabxanasının fondu əsasında Anqola kitabxanasının toplu kataloqu yaradılır. 1980-cı ildən regionun bir sıra ölkələri vahid regional avtomatlaşdırılmış kitabxana sistemini təşkil etmişlər.

ANNOTASIYA (lat. annotation – qeyd, xülasə) – çap əsərlərinin (onların ümumi və ya hissələrini) məzmunu, istiqaməti, forması və başqa xüsusiyyəti nöqtəyindən nəzərdən qısa şəkildə səciyyələndirilməsidir. Annotasiyanın həcmi, quruluşu, məzmunu və əsas istiqaməti müxtəlif ola bilər. Biblioqrafik vəsaitlərdə təsvirin tamlığı müəyyən dərəcədə göstəricinin annotasiyalı olmasından da asılıdır. Annotasiyalı biblioqrafik vəsaitlərin tərtibində ədəbiyyatın meydana çıxarılması və seçilməsi zamanı aşkar olunan əlavə məlumatlar annotasiyada verilə bilər. Annotasiya hər bir biblioqrafik vəsaitin əhəmiyyətini artırır və oxucuların daha çox məlumat əldə etməsinə səbəb olur. Annotasiya çap əsərlərini qısa xarakterizə edir və oxucularda əsər haqqında müxtəlif təsəvvür yaradır. Kitabın və ya məqalənin mövzusunun açan annotasiya

yanın məzmunu əsərdə qoyulan problemlərin ümumiləşdirilmiş şərhindən, aktual məsələləri meydana çıxaran ifadələrdən ibarətdir. Annotasiyanın yazılma metodikası bilik sahələri və ədəbiyyatın növləri ilə əlaqədar olaraq bir-birindən fərqlənir. Annotasiyanın daha ümumi metodiki təsnifatı iki başlıca əlamət üzrə həyata keçirilir: funksiya istiqamətinə və annotasiya yazılan sənədin səciyyəyəndirilmə üsuluna görə. Annotasiyalar funksiya istiqamətlərinə görə məlumat və tövsiyə annotasiyalarına bölünür. Məlumat annotasiyası əsərin aydın olmayan sərlövhəsini izah edir və sənədin müəllifi, məzmunu, janrı, məqsəd istiqaməti və bibliografik təsvirdə olmayan başqa xüsusiyyətləri haqqında əlavə, əsasən, faktiki məlumat verir. Məlumat annotasiyaları son dərəcə qısa olmalıdır. Onlar bibliografik təsvirlə müqayisədə dəqiqləşdirmə funksiyasını yerinə yetirərək, annotasiya yazılan sənədə geniş münasibət bildirməyi, onu tənqidi qiymətləndirməyi tələb etmir. Məlumat annotasiyaları ümumi və elmi-köməkçi göstəricilərdə xüsusilə geniş tətbiq olunur. Tövsiyə vəsaitlərində məlumat annotasiyalarından əsas etibarilə soruq kitabçaları, tədris-metodiki ədəbiyyat, bibliografik vəsaitlər, əsasnamələr, təlimatlar və başqa belə sənədlərin səciyyəyəndirilməsində istifadə olunur. Tövsiyə annotasiyası sənədi nəzərdə tutulan bibliografik vəsaitin istiqamətləndirildiyi oxucu qrupunun tələblərinə əsaslanaraq səciyyəyəndirir və qiymətləndirir. Tövsiyə annotasiyasının vəzifəsi yaxşı ədəbiyyatı fəal surətdə təbliğ etməkdən, tövsiyə olunan əsərlərə marağı artırmaqdan,

diqqəti cəlb etməkdən, həmin əsərlərin mütaliəsinin lazım olmasına inandırmaqdan ibarətdir. Tövsiyə annotasiyası ardıcıl və məqsədyönlü mütaliənin düzgün təşkilinə təsir göstərməlidir. Ona görə də tövsiyə annotasiyalarında pedaqoji ünsürlər, müxtəlif növ metodiki məsləhət və tövsiyələr mühüm yer tutur. Bibliograf sənədi qiymətləndirərkən tənqidi məqalələrə, xülasələrə, resenziyalara, əvvəllər çapdan çıxmış bibliografik vəsaitlərə və başqa mənbələrə əsaslanır, lakin bununla bərabər bir çox hallarda onun özünün ideya-məqsədi, təhlili və annotasiya yazılan əsərə bibliografın şəxsi münasibəti həlledici rol oynayır. Əsərin elmi və obyektiv, müəyyən oxucu istiqaməti dəqiqliyi ilə düzgün qiymətini vermək tövsiyə annotasiyasının keyfiyyətini müəyyənləşdirən cəhətdir. Tövsiyə annotasiyaları bir qayda olaraq, həcm etibarilə məlumat annotasiyalarından xeyli geniş olur, lakin burada da yığcamlılıq və dəqiqlik tələbi öz qüvvəsində qalır. Təbiidir ki, tövsiyə annotasiyaları hər şeydən əvvəl kütləvi, maarif, şəxsi təhsil istiqamətli göstəricilərdə tətbiq olunur, lakin elmi cəhətdən daha əhəmiyyətli sənədləri səciyyəyəndirmək, keyfiyyətlərini göstərmək üçün elmi-köməkçi vəsaitlərdə də onlardan istifadə etmək olar. Məlumat və tövsiyə annotasiyaları arasındakı məna-funksiya fərqi ondan ibarətdir ki, məlumat annotasiyaları axtarış və kommunikativ (əlaqə) vəzifələrini əməli olaraq yerinə yetirir, tövsiyə annotasiyaları isə bibliografik məlumatın qiymətləndirmə vəzifəsini icra edir. İkinci əlamətə – sənədi səciyyəyəndirmə üsuluna görə annotasiya üç

yerə bölünür: ümumi, analitik və qrup halında annotasiya. Ümumi annotasiya ən müxtəlif məlumatları (müəllif haqqında biblioqrafik məlumatları, əsərin yazılma tarixi şəraiti haqqında və s.) özündə əks etdirə bilər, lakin burada başlıca məqsəd əsərin ideya və faktiki məzmununun, onun həmin mövzu üçün əhəmiyyətinin ümumi dəqiqliklə səciyyələndirilməsidir. Analitik annotasiya sənədin məzmununun bir hissəsini açır və o vaxt tətbiq olunur ki, annotasiya yazılan əsər bütövlükdə deyil, qismən vəsaitin mövzusunda aiddir. Analitik annotasiyanın başlıca vəzifəsi əsərdə vəsaitin mövzusunda və ya bu əsərin verildiyi bölməyə dair məlumatın nədən ibarət olmasını və harada verilməsini dəqiq göstərməkdən ibarətdir. Analitik annotasiyalar iki növünə görə fərqlənir: əsərin müəyyən nöqtəyi-nəzərdən məzmununu açan və əsərin müəyyən hissəsini – fəslini, bir bölməsini, ayrı-ayrı müddəalarını göstərən annotasiya. Qrup annotasiyası məzmun etibarilə (və ya hər hansı başqa əlamətinə görə) bir-birinə yaxın olan bir neçə sənədi birləşdirir və onların ümumiləşdirici səciyyəsinə verir ki, bu da annotasiya yazılan əsərlərdəki ümumi və xüsusi cəhətlərin daha dəqiq və təkrar olunmadan göstərilməsinə imkan yaradır. Qrup annotasiyaları üç növünə görə fərqlənir: - bir və ya müxtəlif müəlliflərin bir neçə müstəqil əsərlərini (kitablarını və ya məqalələrini) səciyyələndirən annotasiya; – vahid nəşriyyat formasına görə birləşdirilmiş əsərləri, məsələn, mövzu məcmuəsini səciyyələndirən və məcmuənin mövzusunun ümumiləşmiş təhlilini, sadəcə olaraq onun bölmələrinin və orada verilmiş əsərlərin adlarını əks

etdirən annotasiya; – haqqında annotasiya yazılan əsərlə əlaqəsi olan digər əsərlər haqqında məlumatları da özündə əks etdirən annotasiya. Beləliklə, annotasiyalar öz xarakterinə görə son dərəcə müxtəlif ola bilər. Biblioqraf bir çox amilləri nəzərə almaqla hər bir konkret halda məhz hansı annotasiyanın vəsaitin ideyasına, annotasiya yazılan əsərin məzmununa və əhəmiyyətinə daha çox uyğun gəldiyini həll edir. Annotasiyalaşdırmanın metodiki qaydalarını sadəcə mənimsəmək vasitəsilə öyrənmək olmaz (belə mənimsəmə işin yalnız başlanğıcıdır). Annotasiya yazmaq biblioqrafdan geniş elmi və peşə biliyi, təcrübə, müəyyən ədəbi bacarıq və vərdiş tələb edən yaradıcı prosesdir. (Yaxşı annotasiya yazmaq bacarığı öz peşə ustalığını artırmaq sahəsində inadla işləməyin nəticəsində əldə edilir). İş prosesində biblioqraflar tərəfindən annotasiyalara qarşı olan tələblər kodeksi yaradılmışdır. Belə tələblər kodeksi demək olar ki, böyük həcmli kitabxanaların əksəriyyətində mövcuddur. Çap olunan vəsaitlərdə yazının daha yaxşı nəzərə çarpması üçün təsvir və annotasiya mətninin müxtəlif şriftlərlə yazılması məqsədə müvafiqdir.

ANNOTASİYALAŞDIRILMIŞ MÖVZU PLANI (AMP) – nəşriyyatın bir ildə planlaşdırdığı nəşrlərin annotasiyalı siyahısından ibarət biblioqrafik nəşrdir. Onlar haqqında məlumat vermək, sifarişlərin qəbulu və optimal tirajın müəyyən edilməsi məqsədilə tərtib edilir.

ANNOTASİYALI KATALOQ KARTOTEKASI (AKK) – kitabxanaların kataloqlaşdırılması və kitabxana fondunun annotasiyalı çap

kataloq kartotekasıdır. AKK, sənədlərin mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırılması formasında olub, kitabın tirajını, pereplet (cild) ölçülərini, təsnifat indeksini, müəllif işarəsini, kitabın beynəlxalq standart nömrəsini (İSBN) və annotasiyasını əhatə edir. Əsasən, ümumaciq (kütləvi) kitabxanalar üçün nəzərdə tutulur. AKK-nın üstünlükləri; ədəbiyyatın məqsədyönlü seçilməsi, mükəmməl (etalon) bibliografik təsvir, dəqiq təsnifat indeksi və tövsiyə annotasiyasının olmasıdır. 1925-ci ildə AKK-nı buraxmaq üçün BSMI yanında mərkəzi kataloqlaşdırma Bürosu yaradılmışdır. 1930-36-cı illərdə Dövlət Nəşriyyat Birliyinin Tənqid-Bibliografiya İnstitutu 1937-1939-cu illərdə PSFSRXMK-nın Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya ETİ, 1940-1945-cı illərdə-RSFSR XMK-nın Dövlət kitabxanasının bibliografiya nəşriyyatı, 1946–1954-cü illərdə Dövlət Mədəni-Maarif nəşriyyatı, 1956-1963-cü illərdə ÜKP-nın nəşriyyatı, 1964–1992-də Kitab nəşriyyatı AKK-nı çap etmişdir. 1950-1990-cı illərdə AKK-nı kütləvi kitabxanalar üçün həftəlik buraxılışını sənədlərin məcburi nüsxələri əsasında RDK hazırlamışdır. Bu AKK-nı kütləvi kitabxanaların komplektləşdirilməsi üçün nəşrlərin elmi və bədii əhəmiyyətini nəzərə almaqla ölkə üzrə bütün bilik sahələrinə dair sənəd axınını seçmə yolu ilə əks etdirirdi. RDK kütləvi kitabxanaların tiplərinə görə (şəhər, rayon, kənd, məktəb kitabxanaları) AKK-nı 4 komplektini çap etdirirdi. 1983-cü ildə bu nəşrin iki komplektini (kütləvi və məktəb) buraxılması haqqında qərar qəbul olundu. Y.N.Malevic tərəfindən tövsiyə olunan nümunəvi kataloqda bib-

liografik informasiya sisteminin perspektivlilik forması nəzəri cəhətdən əsaslandırılmışdı. 1992-ci ildə AKK-nın abunə azlığından çapı dayandırıldı. 1998-ci ildən “Mir” bibliografiya jurnalında seçmə yolu ilə kitabların AKK-sı (250 dən 200-dək kartoteka hər nömrədə) cap olunur.

ANONİM – əsərində öz adını gizlədən müəllif; müəllifinin adı bəlli olmayan əsər; müəllifinin adı göstərilməyən əsər; imzasız əsərlər. Şifahi xalq ədəbiyyatı əsərlərinin çoxu – nağıl, mahnı, lətifə, bayatı və s. imzasız əsərlər sayılır. “Kitabi-Dədə Qorqud” əsəri də bu qəbildəndir. Orta əsrlər Azərbaycan ədəbi məxəzlərində müəllifi naməlum əsərlər adətən “Laədri”, yəni “dərk eləmədik, tanımadıq” qeydi ilə verilmişdir. Klassik satirik ədəbiyyatda imzasız əsərlərə çox təsüdüf edilir. Azərbaycanın məşhur satira jurnalı “Molla Nəsrəddin”də əsərlərin çoxu imzasız çap olunmuşdur. İmzasız əsərin müəllifi onun geniş təhlili, başqa ədəbi-tarixi məxəzlərin, əsərin dil və üslub xüsusiyyətlərinin tədqiqi yolu ilə müəyyənləşdirilir.

ANONS (fr. annonce – kütləvi bildiriş, elan) – qəzet, jurnal, kitab, tamaşa, konsert, kinofilm, kütləvi tədbir və s. haqqında əvvəlcədən verilən müxtəsər elandır.

ANTİK DÖVR KİTABXANALARI – Antik ölkələrin sakinləri Misir, Aralıq dənizinin şərq sahili, Anadolu (Kiçik Asiya), Ön Qafqaz, İkiçayarası (Mesopotamiya), Orta Asiya və Hindistanla az-çox tanış idilər. Bəzi qədim Yunanıstan və Roma tarixçiləri

həmin ölkələrin tarixi, adət-ənənəsi, mədəniyyəti barədə müəyyən məlumat vermişlər. Lakin Çin və digər Uzaq Şərq ölkələri haqqında onların heç bir təsəvvürü olmamışdır. Antik mədəniyyət dünyə sivilizasiyası tarixində nadir hadisədir. Həmin dövrün texniki inkişaf dərəcəsi ilə heç cür müqayisəyə gəlməyən elm və mədəniyyət nailiyyətlərinin qeyri-adi səmərəliliyi, yüksək səviyyəsi insanı heyran qoyur. Alimlər Krit və Yunanıstan sivilizasiyasını Avropa mədəniyyətinin beşiyi adlandırırlar. Hələ XIX əsrdə məşhur alman filosofu, marksizm nəzəriyyəsinin banilərindən biri Fridrix Engels yazırdı ki, kiçik bir xalqın istedadı, nailiyyəti “bəşəriyyətin inkişaf tarixində ona elə bir yer qazandırmışdır ki, başqa heç bir xalq həmin yerin iddiasında ola bilməz”.

ANTİKVAR KİTAB (antiquarius – qədimliyin bilicisi) – qədim və nadir əlyazmalar, kitablar, qravürlər, litoqrafiyalar, avtoqraflı nəşrlər, ekslibrislərdir. Antikvarbukinist ticarətin inkişafı nəticəsində antikvar kitabın müxtəlif növləri meydana gəlmişdir: ilk çap nəşrləri və erkən çap nəşrləri, mülki kitab nəşri, dövrü nəşrlər, rekomplektlər, psevdotiplər, faksimil nəşrlər və s. Antikvar kitabın xüsusiyyətləri çap məhsulunun orijinallığı, o cümlədən nəşrin forması, materialı, kəmiyyət və keyfiyyətə nadir olması, xüsusi tələbatçı marağı cəlb etməsi və s. ilə müəyyənləşdirilir. Azad bazar şəraitində “antikvar kitab” anlayışından çap məhsullarının tələbatçılara təklifi zamanı istifadə olunur.

ANTOLOGİYA – ayrı-ayrı şair və yazıçıların seçilmiş əsərlərini, yaxud hər hansı bir xalqın ədəbiyyatından seçilmiş nümunələri əhatə edən məcmuə (toplu). Qədim zamanlarda antik ədəbiyyatın seçilmiş əsərlərindən, xüsusilə epiqramlardan ibarət məcmuələr antologiya adlanırdı. Ədəbiyyat tarixində ilk antologiyanı e.ə. II əsrin axırı – I əsrin əvvəlində qədim yunan şairi Maleaqr tərtib etmişdir. Onun “Çələng” adlı antologiyasına öz əsərlərindən başqa 46 şairin şeirləri də daxil idi. Antologiya orta əsrlərdə Azərbaycanda tərtib edilən təzkirələrə yaxındır.

APOKRİF (apokryphos – gizli, məxfi) – kilsə tərəfindən müqəddəs kitablar siyahısına daxil edilməyən və qadağan olunan yəhudi və erkən xristian dini ədəbiyyat əsəridir. “Apokrif” termini ilk dəfə IV əsrin sonunda papa dekretlərindən birində işlədilmişdir. Xristian kilsəsinin tərtib etdiyi ilk apokriflər siyahısı da bu dövrə aiddir. Orta əsrlərdə apokriflərin yaranması və yayılması çox vaxt anti-feodal hərəkət və bidətlərlə bağlı idi (Bölgəstanda boqomilçiliklə əlaqədar apokrif ədəbiyyatın yayılması və s.). Rus ədəbiyyatında ilk apokriflər XI əsrdə yaranmışdı. Apokriflər folklor, boyakarlıq və musiqidə əksini tapmışdır.

APOSTROF (apostrophos – kənara yönəldilmiş) – sözdə buraxılan saiti əvəz etmək üçün qoyulan vergülşəkilli sətirüstü işarədir. Kiril qrafikalı Azərbaycan əlifbasında apostrof işarəsi (') vardı və əsasən ərəb dilindən keçmə sözlərin (məsələn, mə'na, tə'mir, tə'sir, ə'la, şe'r, yə'ni və

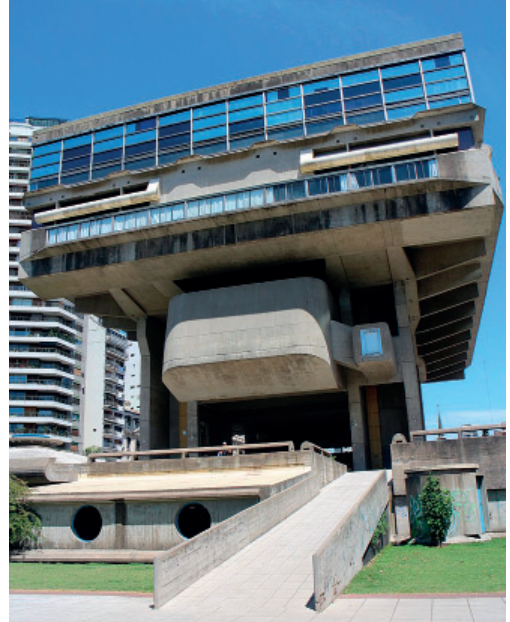
s.) yazılışında işlədilirdi. Latın qrafikalı Azərbaycan əlifbasından apostrof işarəsi çıxarılmışdır. Lakin bəzən klassik ədəbi nümunələrdən istifadə zamanı zərurət yarandıqda və ya Avropa dillərindəki bir sıra şəxs adlarının (məsələn, d'Annunsio, d'Artanyan, O'Heyl və s.) yazılışında istifadə edilir.

ARAMİ YAZISI – Şərq tarixinin son dövərində ən geniş yayılmış yazı sistemi. Arami dili Şərqdə beynəlxalq dilə çevrilmişdi. Qədim şumerlər, hindlər, elamlar piktoqrafik yazı sistemindən əsasən təsərrüfat hesabı aparmaq üçün istifadə edirdilər. Piktoqrafiyanın ümumi oxşar cəhətlərinə baxmayaraq, onu işlədən hər bir xalqın ayrılıqda müstəqil yazı yaradıcılığı olmuşdur. Şəkli yazı mürəkkəb fikirləri ifadə edə bilmirdi. Elamda şəkli yazı əsasında xətti yazı yaradılmışdı. Artıq burada hər bir işarənin heca oxunuşu vardı.

ARAN İqtisadi Regionunun Kitabxana-İnformasiya Resursları – Aran iqtisadi regionunda 1932 nəfər kitabxana mütəxəssisi çalışır. Onların 133 nəfəri ali ixtisas təhsilli, 132 nəfəri ali qeyri ixtisas təhsilli, 437 nəfəri isə orta ixtisas təhsillidir. İqtisadi region Ağcabədi, Ağdaş, Beyləqan, Bərdə, Biləsuvar, Göyçay, Hacıqabul, İmişli, Kürdəmir, Neftçala, Saatlı, Sabirabad, Salyan, Ucar, Zərdab inzibati rayonlarını və Şirvan, Mingəçevir, Yevlax şəhərlərini əhatə edir. Regionda 1988 kitabxana fəaliyyət göstərir. Bu kitabxanaların ümumilikdə 13387267 nüsxə kitab fondu var.

ARDI DAVAM EDƏN BIBLIOQRAFİK VƏSAİT – retrospektiv bibliografiya ilə cari bibliografik vəsaitlər arasında aralıq formasıdır. Belə vəsaitlərdə sənədlərin əks olunması xronologiyası tənzimlənmişdir. Ardi davam edən bibliografik vəsaitlər bir qayda olaraq xronoloji baxımdan uzun müddəti əhatə edir. Bu termin davam edən nəşrlərin analogiyası kimi təklif olunmuşdur və həm bibliografik nəşr kimi, həm də gizli, başqa sözlə, çap olunmamış sənədlərdə və ya nəşrlərdə yerləşdirə bilər.

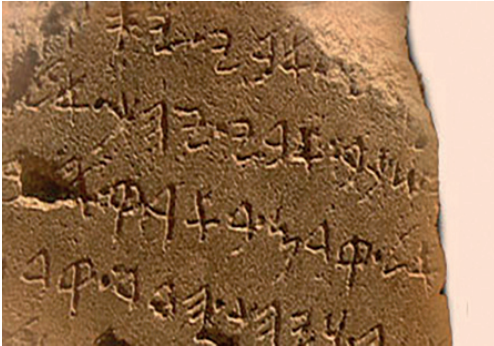
ARGENTİNA MİLLİ KİTABXANASI (AMK) – ideyası hələ XVIII əsrdən siyasi və

ictimai xadim olan M.Moceno tərəfindən qoyulan kitabxana 1810-cu ildə yaradılmışdır. Kitabxana rəsmi olaraq 1812-ci ildə açılmışdır. 19-cu əsrin 70-ci illərindən kitabxana Amerika və Avropanın kitabxanaları ilə əlaqələr ya-

ratmağa başlayır. 1882-ci ildə kitabxananın fondu 32 min nüsxədən çox olmuşdur. 1885-1925-ci illər kitabxanın fəaliyyətində tərəqqi dövrü kimi səciyyələnir. Bu dövrdə onun maddi-texniki bazası genişlənir. Fondun ümumi həcmi 230 min nüsxəyə çatır. Bu dövrdə kitabxana məşhur bibliograf P. Denetrinin şəxsi kitablarını əldə edir. 1936-cı ildə P. Ayersonun hədiyyə etdiyi kitablar, 1936-cı ildən daxil olan dövlət nəşrləri fondu daha da zənginləşdirir. 2003-cü ildə kitabxana fondu 2 milyon kitab, 22 min dövrü nəşr, 47 minə qədər əlyazmadan ibarət olmuşdur. MK 1893-cü ildən fondun sistemli kataloqunu çap etdirməyə başlayır, "Argentina Milli bibliografiyası" adlı bibliografik göstəricini çap etdirir.

ARXEOQRAFIYA (yun. archaos – qədim, grapho – yazıram) – yazılı tarixi məxəzlərin

nəşrinin nəzəriyyə və təcrübəsini, metodlarını öyrənməklə məşğul olan köməkçi tarix fənnidir. XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan tarixinə aid rəsmi sənədləri ilk dəfə Qafqaz Arxeoqrafiya Komissiyası dərc etmişdi. Sovet dövründə arxeoqrafiya sahəsində ilk nəşrləri Azərbaycanı Tədqiq və

Tətəbbö Cəmiyyəti görmüşdür. Cəmiyyət 1926-cı ildə "Gülüstanı-İrəm" (rusca), "Şəki xanlarının tarixi" əsərlərini nəşr etdi. Sonralar tarixi sənədlərin nəşri və arxeoqrafiya problemlərinin öyrənilməsi ilə digər mərkəzlər də məşğul olmağa başladı. Hazırda MEA-nın M. Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu bu sahədə mühüm sənədlər nəşr edir. Arxeoqraflar Azərbaycan tarixinin problem məsələlərinin tədqiqi üzrə zəngin mənbəşünaslıq bazası yaratmışlar. *Bax: Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti*

ARXIV (avtomatlaşdırılmış informasiya sistemlərində) – maşınla oxunan xarici informasiya daşıyıcılarındakı verilənlər massivinin və ya proqramların sonradan istifadə etmək imkanını təmin etmək üçün yaradılan mütəşəkkil məcmusu. Arxivlərin yaradılması məqsədlərinə aşağıdakılar daxildir: kompüter texnikasının istismar prosesində verilənlərin və proqram məhsulunun itməsi və ya korlanması halında onun bərpasına imkan verən sığorta nüsxəsinin yaradılması; kompüterin xarici yaddaşının daim istifadə zamanı tələb olunmayan proqramlardan və verilənlərdən azad edilməsi. Avtomatlaşdırılmış informasiya-kitabxana sistemlərində arxivin aparılması informasiya resurslarının saxlanması təmin edilməsi istiqamətində fəaliyyətin vacib istiqamətidir. (bax: İnformasiyanın qorunması). Avtomatlaşdırılmış kitabxanalarda maşınla oxunan arxivlər aşağıdakıların saxlanması üçün yaradılır: kitabxananın əsas maşınla oxunan informasiya resursları (elektron kataloqun, soruq-bibliografik informasiyasının, idarəetmə, mühasibat

verilənlər bazalarının), o cümlədən, resursun hər bir növü və işçi arxivlər üzrə “sığorta arxivi” və ya baş arxiv üzrə; kitabxananın bölmələrində daima fəaliyyət göstərən yardımçı (o cümlədən, soraq təyinatlı) verilənlər bazaları üzrə; sistemdə istifadə edilən proqram məhsulları üzrə; lüğət-linqvistik verilənlər bazaları üzrə; kitabxananın komplektləşdirmə, sənədlərin bibliografik emalı və digər fəaliyyət sahələri üzrə kitabxana əməkdaşlarının iş növbəsi (iş günü) ərzində gördükləri işin EK-ya, yaxud verilənlər bazalarının yuxarıda qeyd edilən növlərindən birinə yüklənməsinə qədərki nəticələrini əks etdirən müvafiq verilənlər üzrə. Sıxılmış arxiv fayllarının və ya onların nüsxələrinin sonradan adi istifadə imkanlarının reallaşdırılması üçün bərpasına dearxivasiya deyilir.

ARTOTEKA – şəkillər, slaydlar, diapozitivlər, izomaterialların reproduksiyaları və digər incəsənət nümunələri toplusudur. Bəzən “izoteka” adlandırılır. Kitabxanaların oxu zallarında saxlanılır və abonement üzrə verilir. Təşkilati baxımdan universal və xüsusi kitabxanaların tərkibinə daxildir.

ASILI SƏTİR – abzasın birinci sətirinin qalan sətirlərdən ayrılaraq səhifənin sonunda tək yerləşməsidir. Mətbəə təcürübəsində sətir – zolağın və ya sütunun başlanğıcında yerləşdirilmiş abzasın son sətiri, həmçinin zolağın və ya sütunun sonunda verilmiş abzasın ilk sətiri “asılı sətir” (bəzən “dul sətir” və ya “asma sətir” də deyilir) adlanır. Başqa sözlə, bu sətir öz abzasından qopardılmış halda

əvvəlki və ya sonrakı səhifədə yalnızlıqda “asılı” qalır.

ASLAN Knyaz İlyas oğlu - Knyaz Aslan (25.12.1960, Gürcüstan, Dmanisi – Başkeçid

rayonu, Hamamlı kəndi) – kitabşünas, pedaqoq, jurnalist, şair, tərcüməçi, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru (2004), dosent (2006), BDU-nun Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrasının müdiri (2012), SSRİ və Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin (1989), Aşıqlar Birliyinin (1992), Yazıçılar Birliyinin (1998), üzvü, “Azərbaycan Respublikasının Qabaqcıl təhsil işçisi” (2012), Həsən bəy Zərdabi, “Qızıl Qələm” və digər mükafatlar laureatıdır. 1979-cu ildə Hamamlı kənd orta məktəbini qızıl medalla bitirmişdir. 1983-cü ildə Bakı Humanitar Kollecinə (1981-1983), BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində (1983-1988), BDU-nun Jurnalistika fakültəsində (1994-1998), Azərbaycan Jurnalist Sənətkarlığı İnstitutunda (1887-1989), BDU-nun Aspiranturasında (1991-1993) təhsil al-

mişdir. BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasında laborant (1988 – 1990), müəllim (1993-1994), baş müəllim (1994 – 2006) işləmişdir. K.Aslan 2004-cü ildə “Şəxsiyyətin formalaşmasında bədii ədəbiyyatın rolu (Azərbaycan kitabxanalarının materialları əsasında)” mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə edərək pedaqoji elmlər namizədi (pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru) alimlik dərəcəsi almışdır. 2006-2012-ci illərdə BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasının dosenti olmuş, 2012-ci ilin yanvarında BDU-nun Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrasının müdiri seçilmişdir, hazırda həmin vəzifədə çalışır. 2012-ci ildən fakültə Tədris-Metodik Şurasının sədridir. 1970-ci illərdən Gürcüstan və Azərbaycan kütləvi informasiya vasitələrində çıxış edir. “Bakı Universiteti”, “Azərbaycan gəncləri”, “Mübarizə”, “Mühakimə”, “Azərbaycan ordusu”, “Respublika”, “Borçalı”, “Elturan” (“Milli Məsələlər”), “Xəzər xəbər” və başqa qəzet və jurnallarda müxbir, redaktor və baş redaktor işləmişdir. 1992–1994-cü illərdə Azərbaycan Respublikası Müdafiə Nazirliyi sistemində “Azərbaycan ordusu” qəzetinin şöbə redaktoru və “Hərbi nəşriyyat”ın redaktoru kimi ön cəbhələrdə işğalçı Ermənistanla aparılan döyüşlərin iştirakçısı olmuşdur. Qarabağ müharibəsi veteranıdır (1998). Hazırda “Kitabxanaşünaslıq və informasiya” elmi-nəzəri və praktiki jurnalının baş redaktor müavini, “Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya” elmi-nəzəri və təcrübi jurnalının məsul redaktoru, “Kitabxana.az” müstəqil elmi, metodik və təcrübi jurnalının, redaktoru, “Göyqurşağı” rəngli uşaq jurnalının, “Borçalı” qəzetinin və jurnalının

və digər mətbu orqanların redaktorudur. Çoxsaylı elmi-nəzəri, elmi-kütləvi, ədəbi-publisistik məqalələrin, 5 monoqrafiyanın, 30-dan artıq kitabın müəllifidir. Bir çox elmi, publisistik və ədəbi-bədli kitabın, o cümlədən monoqrafiya, dərslik və dərs vəsaitlərinin ön sözünün müəllifi, rəyçisi, redaktoru və elmi redaktorudur. Şeirlərinin bir hissəsi rus, ingilis və alman dillərinə tərcümə olunmuşdur. Nizami Gəncəvi (1982, 1983), Həsən bəy Zərdabi (1994), Şəhriyar (1995), “Qızıl saz” (2002), “Qızıl kitab” (2004), “Peşəkar jurnalist” (2005), Abdulla Şaiq (2007), “Qızıl qələm” (2008), “İlin alimi” (2011), Qabaqcıl təhsil işçisi (2012), “Reytingli jurnalist” (2012) və başqa mükafatlarla təltif edilmişdir. Bir sıra beynəlxalq və respublika elmi konfrans, seminar və simpoziumlarda (Azərbaycan (1995–2013), Rusiya (2001), ABŞ (2011), Gürcüstan (2011), Ukrayna (2013) və s.) iştirak etmişdir. *Əsərləri: Şəxsiyyətin formalaşmasında bədii ədəbiyyatın rolu (Monoqrafiya). B., 2005; Azərbaycanda təhsil sistemində kitabxana xidməti (Dərs vəsaiti). B., 2007; Dünya kitabxanaları tarixi (XVII əsrin ortalarından XXI əsrin əvvəllərinədək) (Dərs vəsaiti). B., 2010; Qədim və orta əsrlər dünyası kitabxanaları (Ən qədim zamanlardan XVII əsrin ortalarından) (Dərs vəsaiti). B., 2011; B., 2011; Kitabşünaslığın və nəşriyyat işinin aktual problemləri (Monoqrafiya). B., 2013; Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrasının tarixi və inkişaf perspektivləri // Kitabxanaşünaslıq və informasiya, 2012, №3 (9) və s.*

ASSURİYA KİTABXANALARI (AK) – Şərqi erkən quldarlıq dövlətlərindən biri olan

Assuriya İkiçayarasının şimal hissəsində (indiki İraqın ərazisində) mövcud olmuşdur. Həm “Aşşur” şəhərinin, həm də ondan yaradılan “Assuriya” ölkəsinin adı Allah adından alınmışdır. E.ə. III minilliyin sonu – e.ə. II minilliyin əvvəlində Aşşur şəhər-dövləti ticarətin və Şumer-Akkad mədəniyyətinin məkəzi idi. Bu şəhər e.ə. II minilliyin ortalarında Assuriya dövlətinin paytaxtı olmuşdur. Aşşur şəhərinin izləri 1821-ci ildə İraqdakı Qələt-Şərqət xarabalığı ərazisində aparılmış arxeoloji qazıntılar zamanı tapılmışdır. Buradan bütün dövrlərə aid çoxlu memarlıq abidəsi, kitabə, qədim mixi, o cümlədən hett yazıları olan böyük kitabxana tapılmışdır. Eradan əvvəl XIV-XIII əsrlərdə tərtib edilmiş Assuriya qanunları toplusu zəmanəmizədək gəlib çatmışdır. Assuriya hüququ cəza qaydalarının amansızlığı, kasıbların müdafiəsizliyi və qadınların hüquqsuzluğu ilə seçilirdi. Şumer mədəniyyətinin varisi sayılan AK-ı haqqında elm aləminə daha dolğun məlumat bəllidir. Bu ölkənin mədəni sərvətlərindən birini zəngin kitabxanalar təşkil edirdi. Çox vaxt kitabxanalar padşahların saraylarında, mərkəzi və əyalət şəhərlərinin məbədlərində yerləşirdi. Kalxu və Aşşur şəhərlərindəki kitabxanalar böyük şöhrət qazanmışdı. Geniş yayılmış mirzə məktəblərində kiçik kitabxanalar fəaliyyət göstərirdi. Onların fondunda lüğətlər, sinonimlərin siyahıları, üçsütunlu əlifbaların siyahıları, mixi şəkilli (paza, mismara oxşar) işarələrin siyahıları, heyvanları, bitkiləri, metal məmulatları bildirən hallandırma və təsrifləşdirmə (dəyişmə) cədvəlləri, vurma cədvəlləri, kvadrat rəqəmlər

cədvəlləri, dərs vəsaitləri var idi. Mirzələr təkcə Assuriya dilini deyil, həm də çoxlu ədəbi abidələrin yazıldığı ölü Şumer dilini öyrədirdilər. E.ə. XVIII əsrdə tərtib edilmiş ilk mixi yazılı dərs vəsaitləri dəyişdirilmədən çoxlu nüsxələrlə məşhur Neynəva Kitabxanasının yaradıcısı Aşşurbanipalın padşahlığı dövrünə qədər gəlib çıxmışdır.

ASTARA RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Astara rayon

MKS) – 1978-ci ildə yaradılmışdır. MKS 1 Mərkəzi (MK) və 55 kənd kitabxana filialını özündə birləşdirir. MK 1939-cu ildən fəaliyyətə başlamışdır. Kitabxanaların avtomatlaşdırılması, elektron kitabxana, elektron kataloq yaradılması üçün MK-da müasir texnologiyalara əsaslanan avtomatlaşdırılmış kitabxana informasiya proqramları tətbiq edilmişdir. MKS-in kitab fondu 392 min nüsxə, oxucuların sayı 31 min nəfərdir. MKS-nin işçilərin sayı 167 nəfərdir (2014). MKS-in internet ünvanı: astara.cls.az.

AŞŞURBANİPALIN (NEYNƏVA) KİTABXANASI (AK) – Hakimiyyəti dövründə bir çox ölkələri işğal etmiş Aşşurbanipal (e.ə. 669-635/627) özündən əvvəlki

padşahlardan fərqli olaraq hərtərəfli təlim görmüşdü. Assuriyanın sonuncu görkəmli dövlət xadimi olmuş bu şəxs öz dövrünə görə yüksək təhsil verən məbəd məktəbində mixi yazıların sirlərinə də yiyələnmişdi. O, Şumer, Babil və Aşşur ədəbiyyatını çox sevirdi, müxtəlif elm sahələrinə dair kitabları oxuyurdu. Aşşurbanipal öz salnaməsində yazırdı: “Mən... mirzə sənətinin hamısını dərk etdim, bütün nə qədər ki var, ustaların biliyini mənimsədim”. Aşşurbanipal padşah tarixdə qədim yazılı abidələrin toplayıcısı və kitabxanaların təşkilatçısı kimi də məşhurdur. Onun təşəbbüsü ilə Neynəvada 30 mindən çox mixi yazılı gil kitabələrdən ibarət ən böyük bir kitabxana yaradılmışdı. Burada ayrı-ayrı dövrlərdə yazılmış müxtəlif məzmunlu kitabələr toplanmışdı. Onların arasında əsatirlər, ədəbi əsərlər, riyə-

ziyyata, coğrafiyaya, təbabətə və başqa sahələrə dair mətnlər və lüğətlər də vardı. Əvəllər həmin gil lövhələr Aşşur və Babilin müxtəlif şəhərlərindəki məbədlərdə və saraylarda saxlanılırdı. Sonra isə padşah qədim kitabələrin hamısını bir yerdə toplamaq qərarına gəldi. Yüzlərlə mirzəni ölkənin ayrı-ayrı yerlərinə göndərən Aşşurbanipal onlara gil kitabələrin üzünü köçürüb gətirmək əmri verdi. Beləliklə, mirzələr on minlərlə kitabın üzünü köçürərək Aşşurbanipalın saray kitabxanasına gətirdilər. Dünyanın ən qədim və zəngin kitabxanalarından biri olan Neynəva kitabxanası (ona Aşşurbanipalın kitabxanası da deyirlər) belə yarandı. Kitabxana Aşşurbanipalın hər iki sarayında xüsusi binalarda yerləşirdi. Bu kitabxanalardan biri “Nəsihət və məsləhət evi” adlanırdı. Kitabxana nümunəvi qaydada saxlanılırdı. Tədqiqatçılar müəyyən bir əsərin parçalanmış, dağınıq düşmüş lövhələrinin ayrı-ayrı xırda hissələrini kataloqların və saxlama sisteminin mövcud olması sayəsində bir-birinə birləşdirə və əsərləri bərpa edə bilmişlər. Hər bir əsərin lövhələri ayrıca ağac qutularda (yeşiklərdə) və ya iri gil sandıqlarda saxlanılırdı. Onlar sistemli qaydada rubrikalar üzrə yerləşdirilirdilər: qrammatika, tarix, hüquq, qanun, adətlər, təbiət haqqında biliklər (heyvanlar, bitkilər, minerallar), coğrafiya, riyaziyyat, astronomiya, ovsunçuluq (cadugərlik, sehrbazlıq), əhkamlar (hökmlər, əmrlər, göstərişlər), din, əfsanələr və rəvayətlər. Həmin dövrdə elm ovsunçuluqla, möcüzəyə inamla sıx bağlı olduğundan kitabxananın fondunun əsas hissəsinə

dini ayınlar (ibadətlər, sitayişlər), ov-sunlar (tilsimlər, cadular) və dini mərasimlər yazılmış mətnlər təşkil edirdi. Aşşurbanipalın Neynəvadakı kitabxanası 1849-1854-cü illərdə qazıntılar zamanı tapılmışdır. 1903 və 1914-cu illərdə Assur şəhərinin yerində aparılmış qazıntılar zamanı Orta Assur dövrünə (e.ə. XII əsrin sonu – XI əsrin əvvəlləri) aid olan qanunlar da aşkar edilmişdi. Bu qanunlar nikah, ailə, mülki və s. məsələləri qaydaya salırdı.

AVESTA (awastāg, apastāk, upastākəm) – Zərdüştiliyin müqəddəs kitablar külliyyəti.

yaratdır. Dövrümüze tam şəkildə çatmamışdır. Alimlər belə hesab edirlər ki, Avestanın tərkib hissələri, əsasən e.ə. I minilliyin 1-ci yarısında formalaşmağa başlamışdır. Avestanın dünyagörüşü üçün ifrat dualizm xarakterikdir. Avestaya görə dünyada həm maddi, həm də xəyali olan hər şey xeyir və ya şər başlanğıca malik olmaqla iki qismə ayrılır. İnsan bu və ya digər mövqeyi seçməkdə sərbəstdir. “Avesta”nın əski əsrlərdə mövcud olmuş nüsxələrindən biri Makedoniyalı İsgəndər tərəfindən yandırılmışdır. Hələ e.ə. IV əsrin son rübündə yunan alimi Feopomp

Makedoniyalı İsgəndərin tapşırığı ilə zərdüştilik dininin qədim kitablarını öyrənirdi. Plini məlumat verir ki, zərdüştülük dininin ən yaxşı bilicilərindən biri olan Hermippin (e.ə. III əsr) sözlərinə görə, zərdüştiliyin müqəddəs kitabları özündə 2 milyondan artıq misranı ehtiva edirdi. Maraqlıdır ki, ənənəyə əsasən Sasani hökmdarı I Şapur əsli itirilmiş, lakin tərcümələrdə və xüsusilə qədim yunan dilinə (Dekartda iddia edilir ki, “Avesta”nın və ya onun ayrı-ayrı hissələrinin qədim yunan dilinə tərcüməsi vardı) tərcümədə mühafizə olunmuş “Avesta”nın kitablarını pəhləvi dilinə tərcümə etməyi əmr etmişdi. Güman etmək olar ki, məhz qədim yunan dilinə tərcümə edilmiş “Avesta” Feopomp üçün öyrənmə obyektinə çevrilmişdi. Zərdüştilik kitablarının yazılı mətnlərinin mövcudluğunu nəinki qədim yunan müəllifi Pavsaninin zərdüşt kahininin “kitabı avazla oxuduğunu” yad etməsi, habelə qədim yazıçıların hələ Sokrat dövründə Zərdüştün “lokiyalarının olması haqqındakı məlumatları” da təsdiqləyir. Bəzi tədqiqatçılar Herodotun qurban verilərəkən maqların teoqonik nəğmələr oxuması haqqındakı məlumatlarında da “Qat”ın – “Avesta”nın bir qisminin yazılı mətninin mövcudluğuna işarəni görürlər. Nəhayət, “Avesta”nın, ən azı onun ayrı-ayrı hissələrinin yazılı mətninin hələ Əhəmənilər hakimiyyətinə qədərki dövrdə mövcud olduğunu məntiqi səciyyəli bir hal da təsdiqləməlidir. Zənn edirik ki, yazıda maddiləşmiş “Avesta” olmasaydı, qədim yunan fəlsəfəsinə və iudaizm dininə o, çətin ki, təsir edə bilərdi. Beləliklə, yunan müəlliflərinin hesab etdikləri kimi 2 milyon misranı

özündə ehtiva edən və yaxud zərdüştilik ənənəsinin və sonralar ərəb və farsdilli müəlliflərin iddia etdikləri kimi, 12 min dana (bəzi mənbələrdə öküz, inək, buzov) dərisi üzərində qızıl hərflərlə yazılmış “Avesta”nın (və yaxud onun ayrı-ayrı hissələrinin) yazılı mətni Makedoniyalı İsgəndərin fəaliyyət göstərdiyi dövrdən xeyli əvvəl mövcud olmuşdur. Yunan-Makedoniya işğalı zamanı məhv olmuş və bir neçə əsr ərzində daha çox şifahi surətdə saxlandığı güman olunan (əlbəttə, ola bilər ki, kitablardan ayrı-ayrı fraqmentlər də qalmışdı) məhz bu “Avesta”nı Parfiya hökmdarı Arşaki Vologez bərpa etməyə cəhd göstərmişdi. Lakin alimlərin hesab etdikləri kimi, ilkin “Avesta”dan yaddaşda heç də hər şey qala bilməzdi (bəzi tədqiqatçılar hesab edirlər ki, 350 min sözdən artıq ola bilməzdi), hər halda “Avesta”nın hiifz olunmuş hissələri e.ə. I əsrdə kodifikasiya olunmuşdu. İlk Sasani hökmdarı Ərdəşir Papağanın dövründə (225-240-cı illər) “Avesta”nı çox fəal surətdə toplamağa və bərpa etməyə başladılar. Güman etmək olar ki, Avesta IV əsrdə imperiyanın dövlət əhəmiyyətli müqəddəs məkanına çevrilmiş Atropatenada ali kahin Mahrspandan tərəfindən kanonlaşdırılmışdı. “Avesta” sonralar da redaktələrə məruz qalmışdır. Axırını redaktədən sonra güclü surətdə dəyişikliyə məruz qalmış “Avesta” 21 naskdan (kitabdan) ibarət idi. Lakin, “Avesta”nın bu mətni də bizə tam şəkildə gəlib çatmamışdır. Ərəblərin hakimiyyəti dövründə də zərdüştiliyin müqəddəs kitabları təqiblərə məruz qaldı. Məlumdur ki, ərəb işğalı dövründə digər qeyri-islam ədəbiyyatı

kimi, “Avesta”nın əlyazmaları da amsızcasına yandırılmışdır. Bu barədə Biruni məlumat vermişdir. Kiçik Avesta, əsasən, bizə məlum olan Böyük Avestadan seçilmiş, zərdüştiliyə sitayiş edən şəxs üçün gündəlik həyatda zəruri olan duaların minimum məcmuəsidir. Kiçik Avestaya bəzən ənənə üzrə Yaştları da daxil edirlər. Kiçik məcmuələr və s. şəkildə ayrı-ayrı “Avesta” fraqmentləri (bizə qədər gəlib çatmamış Avesta kitablarından) də qalmışdır. Mütəxəssislərin hesab etdikləri kimi, bütün bunlar Sasanilər dövründə bərpa olunmuş “Avesta”nın yalnız dördüdə bir qismidir. Sasanilər dövründə bərpa olunmuş 20 kitabın (21 kitabdan) adları və qısa məzmunu bizə IX əsrin zərdüştilik əsəri Denkartdan məlumdur. Qeyd etmək lazımdır ki, bu kitabların qısa icmalı “Avesta”nın öz mətni üzrə deyil, “Avesta”nın pəhləvi dilinə tərcüməsi əsasında hazırlanmışdır. Müxtəlif “Avesta” nasklarının məzmunu başqa pəhləvi kitablarında da izah edilmişdir. Göstərmək lazımdır ki, pəhləvi kitabları mahiyyətə bizə “Avesta”nın itirilmiş hissələri haqqında bəzi təsəvvürlər yaratmaq imkanı verən yeganə mənbədir. Hindistan parsları, onlarda zərdüştilik dininin müqəddəs kitablarının mövcudluğu haqqında erkən məlumatlar Avropaya yalnız XVII əsrdə çatmışdır. Tezliklə Oksford kollecinin kitabxanasında (İngiltərə) “Avesta”nın Hindistandan gətirilmiş ilk əlyazmaları meydana çıxmış və tədqiqatlara başlanmışdır. Azərbaycan türklərinin ən görkəmli nümayəndələrindən biri olan Məhəmmədəli Tərbiyət (Təbrizi) də həyatını öz xalqının iftixarlı tarixi və

yüksək mədəniyyətinin işıqlandırılmasına həsr etmişdir. O, 1941-ci ildə Berlində keçirilən Şərqsünasların beynəlxalq konfransında çıxış edərək Zərdüşün həyatı və əsərləri haqqında məruzə etmişdir. M.Tərbiyyət “Danışməndane-Azərbaycan” adlı əsərində yazır: “Avesta”nın ən qədim hissələrinin müəllifi, məzdəizmin banisi və Azərbaycanın ən görkəmli şəxsiyyətlərindən biri olan Zərdüş haqqında Şərq, habelə Qərb alimləri bir sıra məqalələr çap etdirmişlər. Fransalı Darmesterin izahları, ABŞ alimi Ceksonun nəfis məcmuəsi, Purdavud Gilaninin Avesta və Zərdüş haqqında dərin tədqiqatı müəyyən qədər onların fikirlərinin rəmzidir.” Əbureyhan Büruni “Əl-asarül və əl-qrunül xaliyyə” əsərində yazır: “... ondan sonra, Mənuçöhr şahın nəslindən, zadəgan, əyan və maqların ailəsindən olan azərbaycanlı Spitmanın oğlu Zərdüş gəldi (zühur etdi). Bu hadisə Viştaspın hakimiyyətindən otuz il keçəndən sonrakı dövrə təsadüf edir. Onun əynində sağ və sol tərəfi açıq olan çuxa var idi. Kəməri xurma lifi ilə (kiçik xaç şəklində) bağlanmışdı, rəngli yun duvağı (niqabı) var idi, öz yanında olan köhnə lövhəni sinəsinə yapışdırmışdı. Muqların fikrincə o, (Zərdüş) günorta çağı Bəlxədə olan şah qəsrinin eyvanından nazil olmuşdur. Viştasp isə günorta istirahətindən sonra Zərdüşün yanına gəlmiş və məzdəizmi qəbul etmişdir.” Məhəmmədəli Tərbiyyət orta əsr mənbələrinə əsaslanaraq Zərdüşün Azərbaycanda anadan olmasını, “Avesta”nın Azərbaycanda yaradıldığını iddia edir. “Avesta”nın İran tədqiqatçıları içərisində Seyid Həsən Tağızadənin elmi əsərləri məziyyətinə

görə başqalarından fərqlənir. Onun bir sıra elmi-tədqiqat əsərləri dünyanın müxtəlif dillərinə tərcümə edilmişdir. H.Tağızadə həm də ingilis və alman dillərində yazılmış iyirmiye yaxın əsərin müəllifidir. O, yazır: “Mənbələrdə olduğu kimi, Şahpur Zulətafın hakimiyyətinin son dövrlərində atəşpərəstlərdən bir dəstə məzdəizmdən üz döndərmişdir. Bu zaman Azərbad Mar-Spəndan adlı bir nəfər çətin sınaqlardan sonra möbidane möbid silkinə qəbul edilmişdi. Tədqiqatçılara görə bizə gəlib çatan “Avesta” məhz bu şəxs tərəfindən toplanılıb təkmilləşdirilmişdir.” H.Tağızadənin göstərdiyinə görə “Avesta”nın bir nüsxəsi III Daranın xəzinəsində saxlanılırdı. Həmin nüsxə qızıl suyu ilə 12.000 öküz dərisi üzərində yazılmışdı. Məlum olduğu kimi, İsgəndər III Daranı məğlub etdikdən sonra onun Təxtə-Cəmişdə olan sarayını yandırmışdı. H.Tağızadə göstərir ki, o dövrdən etibarən “Avesta”nın 30 bölməsindən ancaq 12-si qalmışdır. H.Tağızadə yazır: “Zərdüştilərin (atəşpərəstlərin), xüsusən Dinkornun rəvayətinə görə, “Sasani Avestası” adı ilə məşhur olan ilk əsas mənbə I Şapurun dövründə toplanmışdır.” Tədqiqatçılar Sasanilərin son dövrü və ondan azı üç əsr sonra mövcud olan zərdüştilərin müqəddəs kitabı “Avesta”nı aşağıdakı dövrlərə bölürlər: 1) Zərdüş dövründən əvvəlki mənbələrə aid olan hissələr (Yəştlərin bəziləri); 2) Zərdüşün özünə xas olan bölmə; 3) Şifahi rəvayətlər əsasında I Balaş tərəfindən toplanılmış hissə; 4) Sasanilərin dövründə rəvayətlər əsasında toplanmış hissə. “Avesta”nın bizə gəlib çatmış hissələri bunlardan ibarətdir: “Getha

(Qatlar)", "Yəsna", "Vidivdad (Vəndidad)", "Yəşt", "Xurda Avesta". Məzdəizmin banisi Zərdüşt ilk dəfə öz ideologiyasını və onun qayda-qanunlarını şeir formasında təriqətçilər və müridləri arasında yayaraq onları təbliğ etməyə başlamışdır. Onun davamçıları da Zərdüştün nəğmə və dualarına oxşar dualar və nəğmələr yaratmışlar. "Avesta" dini xarakter daşısa da Azərbaycan, eləcə də bir çox Şərqi ölkələrinin qədim tarixi haqqında ən mühüm tarixi mənbələrdən biri, nəhəng ədəbi abidədir.

AVROPA MİLLİ KİTABXANALARI KONFRANSI

(Conference of European National Librarians – CENL) Avropada milli kitabxanaların rolunu artırmaq və gücləndirmək məqsədilə Hollandiya qanunvericiliyinə əsasən yaradılmış bir qurumdur. CENL 1987-ci ildə Lissabonda 11 Avropa milli kitabxanası nümayəndələrinin ilk iclasında yaradılmışdır. Burada Danimarka, Fransa, Almaniya, Yunanıstan, Lüksemburq, Hollandiya, Norveç, Portuqaliya, Vatikan, İspaniya, Böyük Britaniya təmsil olunurdular. Milli kitabxanaların qanunla müəyyənləşdirilmiş xüsusi öhdəlikləri vardır. Bu öhdəliklərə ümumi olaraq bunlar daxildir: həm çap, həm də elektron formada milli nəşrlərin kolleksiyasının yaradılması, onların kataloqlaşdırılması və mühafizəsi; milli mədəni irsin qorunması və təbliği, xarici nəşrlərin ən azı bir nümunəsinin əldə olunması və kitabxanalararası beynəlxalq kitab mübadiləsinin təşkili. CENL üzvləri Avropa Şurasına üzv dövlətlərin milli kitabxanaçılarıdır. Hazırda Konfrans

CENL heyətini təşkil edən 46 Avropa ölkəsindən olan 49 üzvdən ibarətdir. CENL Heyəti ildə bir dəfə görüşür. İcra Komitəsi ən azı üç il müddətinə təyin edilir. Azərbaycan Milli Kitabxanası CENL-ə 2005-ci ildə üzv qəbul edilmişdir. Avropa Milli Kitabxanaçıları Konfransının (CENL) 2013-cü ildə Bakıda keçirilən 27-ci iclasında 41 ölkə nümayəndəsi təmsil olunmuşdur.

AVSTRALIYA MİLLİ KİTABXANASI – National Library of Australia (AMK)

– əsası 1901-ci ildə Kanberra (Canberra) şəhərində parlament kitabxanası kimi qoyulmuş, MK haqqında Qanuna uyğun olaraq 1960-cı ildə Milli Kitabxana statusu almışdır. Əsas funksiyası bunlardır: milli kitab fondunun formalaşdırılması, oxuculara xidmət, milli və beynəlxalq səviyyələrdə kitabxana məsələləri üzrə əməkdaşlıq etmək. Kitabxananı parlament maliyyələşdirir və parlamentin tabeliyində olan Şura idarə edir. Şuraya baş direktor, bütün ştatların nümayəndələrindən və müxtəlif elm sahələrinin mütəxəssislərindən ibarət 11 üzv daxildir. 1975-ci ildə Avstraliyada Milli Kitabxanalar çərçivəsində 3 Milli

Elmi Kitabxana təşkil edilmişdir: Milli Elmi-Texniki Kitabxanası (METK), Milli Sosial Elmlər Kitabxanası (MSEK), Milli Humanitar Elmlər Kitabxanası (MHEK). 1968-ci ildə Avstraliya İttifaqının paytaxtı Kanberra şəhərində Milli Kitabxana üçün 11 milyon cild kitab saxlamaq üçün nəzərdə tutulan yeni bina tikilmişdir. Avstraliya Milli Kitabxanası (AMK) Müəllif hüququ haqqında Qanuna əsasən (1912, 1968-ci ildə dəyişdirilmişdir) ölkə ərazisində nəşr edilən bütün çap məhsullarının məcburu nüsxələrini alır (məcburi nüsxələri ştatların mərkəzi kitabxanalarına göndərilən yerli nəşrlərdən başqa). Xarici nəşrlər digər kitabxanalarla kooperasiya qaydasında seçmə şəklində toplanır, sosial və humanitar elmlərə dair ədəbiyyata, eləcə də Asiya-Sakit okean regionu ölkələrində nəşr edilən ədəbiyyata üstünlük verilir. Avstraliyaya aid sənədlər, o cümlədən multimedia materialları (görməli elm və mədəniyyət xadimləri, alimlər, aborigenlərin liderləri və başqa məşhur şəxslərlə müsahibələrin lent yazıları) tam şəkildə komplektləşdirilir. 2012-ci ilin məlumatına görə, AMK-nın fondunda müxtəlif dillərdə təxminən 9 milyon nüsxə kitab, 183 min adda dövrü nəşr, 8900 manuskript, 166 min musiqi nəşri, 458 min xəritə, 1 milyon 900 min mikroforma, 23 min videofilm, 6500 fotosəkil və s. saxlanılır. XX əsrin 80-ci illərinin sonunda Milli Kitabxana (MK) ölkənin bütün kitabxanalarının fondlarının tam toplusu (məcəmusu) kimi bölüşdürülmüş (paylanmış) milli fondun yaradılması təşəbbüsünü irəli sürdü. MK-da elektron kataloq fəaliyyət göstərir,

fondların rəqəmsallaşdırılması aparılır (indiyə qədər 130 min nüsxədən çox kitab rəqəmsallaşdırılmışdır). Rəqəmsallaşdırılmış şəkillər İnternetdə Picture Australia saytında yerləşdirilmişdir, 1 yanvar 1955-ci ilə qədər çap edilmiş şəkillər müəllif hüququ ilə qorunmur və azad şəkildə istifadə oluna bilər. MK tərəfindən, həmçinin, Pandora Archive internet-arxivi yaradılmışdır. MK 1936-cı ildən "Avstraliya nəşrlərinin illik kataloqu" ("Annual Catalogue of Publication"), 1961-ci ildən aylıq "Avstraliya milli bibliografiyası" ("Australian National Bibliography") adlı milli bibliografiyanı nəşr edir. MK ölkənin milli kitabxanalar sisteminin mərkəzi, əlillərə kitabxana xidmətinin koordinatorudur. O, geniş mədəniyyət və maarifləndirmə fəaliyyəti ilə məşğul olur. MK ölkənin arxivləri, muzeyləri, ali məktəbləri, eləcə də beynəlxalq təşkilatlar, o cümlədən IFLA ilə əməkdaşlığa xüsusi əhəmiyyət verir. MK-nın nəşrləri çap və elektron formalarda buraxılır. MK-nın fəaliyyəti haqqında informasiyanın yayılması və ona diqqətin artırılması məsələləri ilə "Avstraliya MK-nın Dostları" cəmiyyəti məşğul olur. *Ədəbiyyat: Horton W/ The National Library of Australia: present state and future directions // Alexandria, 1991, Vol/3, №1; National Library of Australia: Annual report 38th, 1997-98. Canberra, 1998; <http://www.nla.gov.au/facts-and-figures>; Avstraliya Milli Kitabxanasının veb-saytı – <http://www.nla.gov.au>*

AVSTRİYA MİLLİ KİTABXANASI (AMK) – Avstriyada ən böyük kitabxanadır. Vyana şəhərində Xofburq sarayında yerləşir.

AMK öz başlanğıcını orta əsrlərdə yaradılmış imperator kitabxanasından götürür. O dövrdə Avstriya hersoqu III Albrext (1349-1395) kitablar yığmağa başlamış, həmçinin, bir çox əsərlərin latın dilindən alman dilinə tərcüməsini təşkil etmişdi. Bütün bunları o, Xofburq kilsəsində saxlayırdı. İmperator III Fridrix (1415–1493) bəzi qiymətli kitabları paytaxta gətirib kolleksiyanı xeyli təkmilləşdirdi. Ondan sonra imperator I Maksimilian (1459-1519) Burqundiyadan gətirilmiş kitabları Xofburqa daşıdıraraq kitabxananın inkişafına böyük töhfə verdi. İmperatorun ikinci arvadı Byanka Mariya Sforza cehiz kimi İtaliyadan kitablar gətirdi. Maksimilianın ölümündən sonra kitablar İnsbrukda saxlanılırdı. Bu zaman kitabxana Avstriya alimlərinin elmi əsərləri ilə, qlobuslarla, xəritələrlə və atlaslarla zənginləşdirildi, zəngin insanların şəxsi kolleksiyalarından bağışladıkları ianələr sayəsində kitab fondu əhəmiyyətli dərəcədə artdı. 1575-ci ilə kolleksiya artıq 9 min nüsxədən ibarət idi, ona qulluq etmək üçün birinci kitabxanaçı işə götürülmüşdü. 1624-cü ildən II Ferdinandın sərəncamı ilə dövlət xəzinəsi kitabxananın inkişafı üçün müntəzəm olaraq vəsait ayırmağa başladı. 1722-ci ildə VI Karl Xofburqda imperator kitabxanası üçün ayrıca binanın tikilməsi üçün əmr verdi. Kitabxananın kolleksiyası genişlənməkdə davam edirdi. Şahzadə Yevgeni Savoy kitab fondunun zənginləşməsi məqsədi ilə vəsait yığımını təşkil etdi. Bunun sayəsində Fransadan və İtaliyadan təxminən 15 min cild kitab gətirməyə nail oldu. Bu zaman kitabxanada kartoteka da təşkil edilmişdi.

1920-ci ildə Avstriya Respublikası elan olunandan sonra bu kitabxana Avstriya Milli Kitabxanası (AMK) adlandırıldı. AMK vaxtilə Qabsburqlar imperator ailəsinin iqamətgahı olmuş Xofburq sarayında yerləşir. Burada Avstriyada çapdan çıxan bütün nəşrlər, Avstriya müəlliflərinin xaricdə nəşr edilmiş əsərləri, eləcə də Avstriya haqqında kitablar saxlanılır. 2010-cu ilin məlumatına görə, AMK-nın kolleksiyalarında müxtəlif dillərdə təxminən 7,9 milyon nüsxədən çox kitab saxlanılır. Burada qorunan 180 min papirusdan ən qədimi bizim eradan əvvəl XV əsrdə tərtib edilmişdir. Bundan başqa, kitabxanada əlyazmalar, qədim və nadir kitablar (məsələn, VI əsrə aid Vyana Genезisi), xəritələr, qlobuslar, şəkillər, rəsmlər, fotolar, avtoqraflar, plakatlar, Brukner və Ştraus kimi məşhur bəstəkarların partituraları mühafizə olunur. AMK həmçinin, fondundakı təxminən 8 min inkunabula ilə də məşhurdur. AMK-da çalışan 313 əməkdaş bir il ərzində 263 min oxucuya xidmət göstərir, onlara orta hesabla 530 min nüsxədən artıq sənəd verilir. 2010-cu ildə MK-nın illik büdcəsi 22 milyon 383 min avrodan çox olmuşdur. *Ədəbiyyat:*

Gabriele Mauthe et Christian Gastgeber, Die Direktion der Hofbibliothek zur Jahrhundertwende. Josef Ritter von Karabacek, Direktor der k.k. Hofbibliothek in Wien (1899-1917), catalogue de l'exposition de Papyrusmuseum, Böhlau, Vienne, 1999 (almanca); Murray G. Hall et Christina Köstner, "... allerlei für die Nationalbibliothek zu ergattern ...": Eine österreichische Institution in der NS-Zeit, Böhlau, Vienne, 2006 (almanca); Austrian national library: Annual report, 1995/1996.onb.ac.at/grussw.htm; AMK-nın veb-saytı– <http://www.onb.ac.at>

AVTOBİOQRAFIYA (avto+bio+qrafiya) – ədəbi janr; hər hansı bir müəllifin öz həyatını təsvir etməsidir. Xatirə ədəbiyyatı janrına yaxındır. Avtobioqrafiya müəllifin öz şəxsiyyəti və daxili aləmi ilə daha çox bağlı olur. Müəllif təkcə öz yddaşına deyil, eyni zamanda arxiv sənədlərinə, mətbu mənbələrə və digər materiallara da əsaslanır. C.Məmmədquluzadənin “Xatiratım”, Abdulla Şaiqin “Xatirələrim”, Yusif Vəzir Çəmənşaminlinin “Həyatımın iyirmi ili” əsərləri avtobioqrafik xarakter daşıyır. Müəllifin öz həyatının əsas hadisələrini xronikal şəkildə qısa təsvir etməsi də avtobioqrafiya adlandırılır.

AVTOQRAF (avto+qraf) – əsərin, yaxud məktubun müəllif əlyazması və ya əlyazma nüsxəsi; müəllifin öz xətti ilə yazılmış əsər; müəllifin öz kitabı üzərində əli ilə çəkdiyi imza və ya yazdığı xatirə qeydidir. Avtoqrafın bir növü olan və orta əsrlərdə “müsvəddə” adlanan əl-

yazması əsərin qaralama nüsxəsidir. Əsərin yazılma tarixinin öyrənilməsində onun ciddi əhəmiyyəti vardır. Görkəmli şəxsiyyətlərin avtoqrafları mötəbər sənəd kimi saxlanılır və öyrənilir. Dövlət xadimlərinin, alimlərin, şair və yazıçıların avtoqrafları elmi institutlarda, muzeylərdə, dövlət arxivlərində, kitabxanalarda toplanılır, mühafizə edilir və tədqiq olunur. Azərbaycan MEA-nın M.Füzuli adına Respublika Əlyazmalar İnstitutunda Abbasqulu ağa Bakıxanovun, Mirzə Fətəli Axundzadənin, Cəlil Məmmədquluzadənin, Mirzə Ələkbər Sabirin, Nəriman Nərimanovun, Üzeyir Hacıbəylinin, Cəfər Cabbarlının, Səməd Vurğunun və başqalarının avtoqrafları saxlanılır.

AVTOMATLAŞDIRILMIŞ İNFORMASIYA SİSTEMİNİN PROQRAM TƏMİNATI

– riyazi təminat; Avtomatlaşdırılmış İnformasiya Sisteminin funksionallığını təmin edən maşın(EHM) proqramlarının məcmuu. Maşın (EHM) proqramı-maşın komandalarının həmin maşında emal edilmək üçün nəzərdə tutulmuş nizamlanmış məcmusu; məsələlərin həll edilməsi alqoritmini şərh edən, proqramlaşdırılma dilində tərtib edilmiş cümlələrin ardıcılığı. Maşın komandası deyərkən hesablama texnikasının icraedici qurğusunda müəyyən əməliyyatların yerinə yetirilməsini inisiyasiya edən idarəedici signal nəzərdə tutulur. Proqramlaşdırma dillərində(süni formallaşmış dillərdə) komanda-EHM-in yerinə yetirməli olduğu bir əməliyyatı müəyyən edən(əməliyyatın şərh), əhəmiyyət daşıyan ifadədir.

AVTOMATLAŞDIRILMIŞ İNFORMASIYA SİSTEMLƏRİNİN (AİS) İNFORMASIYA VƏ LİŊVİSTİK TƏMİNATI

– avtomatlaşdırılmış informasiya sistemlərinin funksiya göstərməsinin əsası olub avtomatlaşdırılmış informasiya sistemlərinin proqram təminatının seçilməsindən və ya yaradılmasından əvvəl işlənilib hazırlanır. AİS-in informasiya təminatı – avtomatlaşdırılmış informasiya texnologiyalarının, giriş və çıxış informasiya forma və növlərinin, emal edilən verilənlərin həcmnin təsviridir. İnformasiya texnologiyaları özündə verilənlərin toplanması və daxil edilməsi proseslərini, verilənlərə nəzarəti, onların saxlanmasını, axtarışını, çıxışını və məsafəyə verilməsini və həm də avtomatlaşdırılmış işçi yerlərinin təşkilini və kitabxananın struktur bölmələrinin, onun ayrı-ayrı əməkdaşlarının qarşılıqlı fəaliyyətini ehtiva edir. Verilənlərin giriş formaları yazıların elementlərinin təqdim edilməsi formatına əsaslanan verilənlərin daxil edilməsi maketi ilə müəyyən edilir. Verilənlərin çıxış forması elektron kataloqda verilənlərin avtomatlaşdırılmış emalının (qəbul edilmiş standartlara müvafiq olaraq biblioqrafik yazılar, çeşidlənmiş siyahılar, cədvəllər və s.) nəticələrinin alınmasının məqsəd və əhəmələrindən asılıdır. Sistemə informasiyanın daxil olunmasının axınları, həcmi və müntəzəmliyi avtomatlaşdırılan proseslərin layihədən qabaq tədqiqi zamanı aydınlaşdırılır və avtomatlaşdırılmış informasiya sistemlərində kompüterlərin yaddaşının həcmnin, avtomatlaşdırılmış işçi yerlərinə düşən yükün, əməkdaşların sayının

hesablanmasına təsir edir. Hər bir dəstəkləyici sistemin informasiya təminatının, o cümlədən, texnoloji təlimatın təsviri onların layihə sənədləri dəstində verilir. AİS-in linqvistik təminatı – sistemin informasiya-axtarış dilinin (İAD), informasiya axtarışı strategiyasının və axtarış dialoqunun şərhinin və həm də İAD-dan istifadə edilməsi və axtarışın aparılması üzrə təlimati-metodiki materialların məcmusudur. AİS-in linqvistik təminatı verilənlərin maşın proqramları vasitələri ilə onların mühafizəsini, lazımi əlamətlərə görə axtarışını və tələb olunan formada çıxışını təmin edən formada təqdim edilməsi üçün zəruridir. Həm də bax: İnformasiya-axtarış tezaursu, Maşınla oxunan KBT cədvəlləri, Metaverilənlər, AİS-nin texniki təminatı, Biblioqrafik yazıların elementlərinin təqdim edilməsi formatı. *Ədəbiyyat: Гендина Н. И. Концепция лингвистического обеспечения библиотечной технологии: научный статус и прикладные функции // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: Материалы конф. Форос, Ялта, 1996. Т. 2; Зайцева Е. М. Лингвистическое обеспечение автоматизированных библиотечно-информационных систем: современные требования и направления развития // Там же. Судак, 1999; Информатика. М., 1986; Лаврёнова О.А. Лингвистическое обеспечение электронных каталогов: разработка средств тематического поиска // Мир библиотек сегодня.*

М., 1997. Вып. 3; Певзнер Б.Р. Лингвистическое обеспечение АСНТИ // НТИ. Сер. 2.1988. № 12; Создание электронных каталогов РГБ: Метод. пособие. М., 1997; Чёрный А. И., Гиляревский Р. С., Михалов А. И. Основы информатики. М., 1968.

AVTOMATLAŞDIRILMIŞ İŞ YERİ (AİY)

– rəhbər işçinin, layihələşdiricinin, tədqiqatçının, texnoloqun, kitabxanaçının və digər peşəkar mütəxəssisin əməyinin avtomatlaşdırılması üçün nəzərdə tutulmuş texniki və proqram vasitələrinin fərdi kompleksi. AİY verilənlərin avtomatlaşdırılmış emalını (qrafik, rəqəmli, mətni informasiyanın hazırlanmasını, redaktəsini, axtarışını, çapını) həyata keçirir. AİY-in tərkibinə kompüter, displey, çap qurğusu (printer) və digər qurğular, sistem xarakterli və tətbiqi təyinatlı proqram təminatı daxildir. AİY-də iş xüsusi təlimatlara müvafiq olaraq həyata keçirilir. Əgər AİY çoxyerli, kompleks AİY olub müxtəlif işləri (vəzifələri) yerinə yetirən mütəxəssislər kollektivi (layihəşdiricilər, proqramçılar və s. istifadəçilər) üçün nəzərdə tutulmuşsa və orada verilənlərin paylaşılmış şəkildə emalı yerinə yetirilə bilərsə, belə iş yerini adətən avtomatlaşdırılmış iş stansiyası adlandırırırlar. Bir çox halda bu iki termin sinonim kimi istifadə edilir. Eyni zamanda, “iş stansiyası” termini başqa mənalar da daşıyır: avtonom rejimdə və verilənlərin məsafədən emalı (teleemal) şəraitində peşə səmtlənməsi məsələlərinin həllini təmin edən peşəkar kompüter; istifadəçinin dialog rejimində işləməsi üçün nəzərdə

tutulmuş lokal hesablama şəbəkəsi qovşağı. Məsafədə olan istifadəçinin AİY-yə (AİS-in abonentinə) abonent məntəqəsi və ya məsafədə yerləşən terminal deyilir. Abonent məntəqəsi - verilənlərin teleemalı sistemində rabitə xətləri vasitəsi ilə verilənlərin məsafədə yerləşən istifadəçidən kompüterə və geriye verilməsi, həm də verilənlərin çıxışa göndərilməsi üçün nəzərdə tutulmuş texniki və proqram vasitələrinin kompleksidir. Abonent məntəqəsi kollektiv və ya fərdi ola bilər. AİKS-lərdə inzibatçının, kataloqlaşdırıcının, komplektləşdiricinin, elektron kataloq istifadəçisinin (oxucunun), layihələşdiricinin, mühasibin AİY-si və digər AİY-lər fərqləndirilir.

AVTOREFERAT (yun.: avto+ lat.: refero) – özüm məlumat verirəm, bildirirəm) – elmi əsərin, dissertasiyanın müəllif tərəfindən yazılmış xülasəsidir. Başqa sözlə, fəlsəfə doktoru və ya elmlər doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün dissertasiyanın müəllifi tərəfindən tərtib edilmiş elmi tədqiqat işinin əsas nəticələrinin qısa xülasəsidir. Avtoreferat dissertasiya işinin yerinə yetirilməsi zamanı alınmış nəticələrlə birgə müdafiəyə çıxarılan tədqiqatın elmi ictimaiyyətlə ilkin tanışlığı üçün nəşr edilir. Dissertasiyanın avtoreferatının həcmi, strukturu və məzmunu Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Rəyasət Heyətinin qərarı ilə müəyyənləşdirilir. Azərbaycan Respublikasında avtoreferat hüquqi sənəd hesab edilir. Avtoreferat olmasa, dissertasiya müdafiəyə buraxıla bilməz. Yalnız avtoreferatın ço-

xaldılmasına icazə veriləndən sonra iddiaçı dissertasiyanı müdafiə etmək hüququ qazana bilir. Dissertasiyanın avtoreferatı bir sıra mühüm məsələlərlə elmi ictimaiyyətin tanış olması üçün nəzərdə tutulur: tədqiqatın aktuallığı, məqsədi və vəzifələri; təklif edilmiş metodların, qərarların və problemin həlli yollarının yeniliyi və etibarlılığı; müdafiəyə çıxarılan məsələlərin praktik və elmi əhəmiyyəti; işin aprobeşiyası və iddiaçının şəxsi töhfəsi; dissertasiyanın həcmi və strukturu; işin məzmununun referat şəklində ifadəsi; işin mövzusu üzrə nəşrlərin siyahısı. Dissertasiyanın avtoreferatının adi strukturu belə müəyyənləşdirilmişdir: 1) Giriş hissə. Tədqiqatın aktuallığını, obyektin və predmetin dürüst ifadəsini özündə əks etdirir, eləcə də araşdırmanın məqsədini və konkret vəzifələrini, həmçinin dissertasiyada təqdim edilən başqa formal tələbləri göstərir; 2) Əsas hissə. Dissertasiyanın mühüm referat hissəsi; 3) Dissertasiya tədqiqatının mövzusu üzrə nəşrlərin bibliografik siyahısı. Dissertasiyanın avtoreferatı ayrıca kitabça şəklində buraxılır. Dissertasiyanın avtoreferatı məhdud sayda nəşr olunur və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının təsdiqlədiyi xüsusi siyahı (reyestr) əsasında dissertasiyanın müdafiəsi tarixinə ən azı 1 ay qalmış müəyyən elmi müəssisələrə göndərilir. Dissertasiyanın avtoreferatı haqqında ayrı-ayrı alimlərin, elmi müəssisələrin və onların struktur bölmələrinin hazırladığı rəylər dissertasiyaların müdafiəsi üzrə şuranın ünvanına göndərilir.

AVTORİZƏ TƏRCÜMƏ – müəllif tərəfindən bəyənilmiş və onun razılığı ilə edilmiş tərcümədir.

AZƏRBAYCAN BIBLIOQRAFİYASI XIX ƏSRİN AXIRI, XX ƏSRİN ƏVVƏLLƏRİNDƏ. Bu dövrdə baş vermiş bibliografik hadisələri əsasən üç qrupda ümumiləşdirmək olar. I. Bilavasitə kitabxana bibliografiyasının məhsulu olan və konkret bir kitabxana fondunu əks etdirən çap kataloqları; II. Bakı dövrü mətbuatını əks etdirən və qismən də onlardan bəzilərinin tərkibini açan analitik bibliografik göstəricilər; III. Nəşriyyat və kitab ticarəti xarakterli kataloqlar. Bakı şəhərində XIX əsrin axırı, XX əsrin əvvəllərində fəaliyyət göstərən bəzi cəmiyyət kitabxanalarının da kataloqları çap olunmuşdur. XIX əsrin ikinci yarısında Bakı şəhərində müxtəlif cəmiyyətlər “Qafqaz” və “Merkuri” Cəmiyyətinin Bakı şöbəsi, Rus İmperator Texniki Cəmiyyətinin Bakı şöbəsi, Mühasiblər Cəmiyyəti, Həkimlər Cəmiyyəti və b. yaranmışdı. Bu cəmiyyətlərin özünəməxsus kitabxanası da olmuşdur. 1870-ci ildə əsası qoyulmuş kitabxananın ilk çap kataloqu 1887-ci ildə çap olunmuşdur. Burada fond tamamilə əhatə olunub və bibliografik təsvirlər fond üçün istifadə olunmuş təsnifat sxeminə uyğun qruplaşdırılmışdı. Kitabxananın kataloqu ikinci dəfə 1890-cı ildə nəşr olunmuşdur. Kataloqda kitabların təsnifat sistemi mahiyyət etibarilə əvvəlkindən fərqlənmir. 1896-cı ildə kitabxananın kataloqu üçüncü dəfə nəşr olunur. Üçüncü kataloqda materialların bibliografik təsvirləri 10

şöbədə verilir. 1907-ci ildə kitabxananın yeni kataloqu nəşr olunur. Bakı İctimai Məclis Kitabxanasının da bir neçə kataloqu çap edilmişdir. Bu kitabxananın da birinci kataloqu yığıncağın başçısı N.K.Kuklinin tərtibi ilə 1887-ci ildə çap olunmuşdur. Rusiya Texniki Cəmiyyətinin Bakı şöbəsi kitabxanasının 1911-ci ildə nəşr olunmuş kataloqu cəmiyyətin kitabxanasında saxlanılan kitabları və jurnal məqalələrini əks etdirir. Bunlardan əlavə 1913-cü ildə mühasiblər cəmiyyəti kitabxanasının, “Qafqaz” və “Merkuri” Gəmiçilik cəmiyyətinin Bakı şöbəsi kitabxanasının, Həkimlər cəmiyyəti kitabxanasının kataloqları nəşr edilmişdir. Sonralar Rus İmperator Texniki Cəmiyyətinin Bakı şöbəsinə məxsus kitabxananın (1911), “Qafqaz” və “Merkuri” Gəmiçilik Cəmiyyəti Bakı şöbəsi kitabxanasının (1913), Həkimlər Cəmiyyəti kitabxanasının (1913) kataloqları çap olunmuşdur. Bakı mətbuatını ümumilikdə əks etdirən “Bakı mətbuatı” adı ilə çap olunan ümumi göstərici (Tərtib edən: H.A.Boqoslovski) üç buraxılışdan: Birinci buraxılış (1907), ikinci buraxılış (1908), üçüncü buraxılış (1909) ibarətdir. Hər üç buraxılışda jurnal və qəzetlərin bibliografik təsvirləri qısa annotasiya ilə tamamlanır. Bibliografik təsvirin ünsürləri jurnalın və ya qəzetin adından, çap olunduğu dildən, dövrüyəsindən, redaktorundan, nəşrə başladığı ildən və s. ibarətdir. Onlardan biri Rus İmperator Texniki Cəmiyyətinin Bakı şöbəsinin “Əsərləri”nə həsr olunmuşdur. İkinci analitik bibliografik göstərici “Neft işi” (“Neftənoe delo”) jurnalına həsr olunmuşdur. “Neft işi”

jurnalı neft sənayesi şurasının orqanı kimi 1899-cu ildən çap olunurdu. Məqalələrin bibliografik təsvirləri vəsaitdə aşağıda qeyd olunan 3 əsas bölmədə qruplaşdırılmışdır: A. Rusiyanın sosial-siyasi həyatı; B. Rusiyanın neft sənayesi və onunla əlaqədar məsələlər; C. Xaricdə neft sənayesi və onunla əlaqədar məsələlər. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan bibliografiyasından bəhs olunarkən Orucov qardaşlarının kitabçılıq fəaliyyətlərini və onların 1913–1914-cü illərdə çap etdirdikləri “Bəradərani Orucov kitabxanasının əsamül kütubi” adlı kataloqu üzərində dayanmaq lazımdır. Kataloq kitab ticarəti bibliografiyasının Azərbaycanda ilk əsaslı nümunəsidir. Haqqında bəhs olunan kataloq vasitəsilə dini kitablar, bədli əsərlər və qərb ədəbiyyatından edilən tərcümələr haqqında məlumat almaq olar. 1913-cü ildə Əliyev Mirzəağanın tərtibi ilə “Ziya” kitabxanasının əsamül kütubi” adlı bir kataloq da çap edilmişdir. Bu bibliografik nəşrlər Azərbaycan bibliografiyasının tarixində özünəməxsus yer tuturlar. Bunlar hansı dildə nəşr olunmasından və hansı ədəbiyyatı əks etdirmələrindən asılı olmayaraq tarixi faktlardır və onların öyrənilməsi, müasir baxımdan qiymətləndirilməsi lazımdır.

AZƏRBAYCAN DİPLOMATİK AKADEMİYASININ KİTABXANASI – “ADA” Universitetinin kitabxanası (ADAK) – Kitabxana 2007-ci il martın 6-dan fəaliyyətə başlamışdır. 2012-ci ildə Azərbaycan Diplomatik Akademiyasının yeni tədris şöhrəciyinin açılması ilə əlaqədar kitabxana yeni binaya köçürülmüşdür.

ADA Kitabxanası istifadə etdiyi “Cutting Edge” hərtərəfli, müasir texnologiyalar infrastrukturunu informasiyanın toplanması, mübadiləsi və çatdırılmasına görə aparıcıdır. Kitabxana-İnformasiya proseslərinin avtomatlaşdırılması və inteqrasiyasını dəstəkləyən “Millenium” inteqral kitabxana sistemi (avtomatlaşdırılmış kitabxana informasiya sistemi) tətbiq edilir. Hazırda əsas hissəsi ingilis, eləcə də azərbaycan, rus və s. dillərdə olan 35 000-dən çox çap kitabları, 30 adda çap dövrü mətbuat fondu mövcuddur. Gələcəkdə çap resurslarının sayının 120000-ə çatdırılması planlaşdırılır. Həmçinin 300000-dən çox elektron kitablar, müxtəlif tammətnli elmi bazalardan istifadə təqdim edilir. Kitabxana bütün resursların inventarlaşdırılması və təhlükəsizliyinin qorunması üçün RFID texnologiyasından istifadə edir. Hal-hazırda aşağıdakı 3M məhsullarından istifadə edilir: Təhlükəsizlik qapıları, Self Check və Onlayn Kataloq kioskları, skanerlər və hər resurs üçün istifadə olunan RFID çipləri. ADA kitabxanası aşağıda qeyd edilən departament və bölmələrdən ibarətdir:

1) Dövriyyə Xidmətləri Departamenti istifadəçilərinə Kitabxanada olan bütün çap materialların tapılmasına, əldə edilməsinə və onların şəxsi hesablarına daxil edilməsinə imkan yaradır. Nəşrlərin dövriyyəsinə nəzarət və külliyyatın qorunması Kitabxananın fondunun bütövlüyünün saxlanılması üçün çox əhəmiyyətlidir. Dövriyyə Xidmətləri həmçinin istehsalçı şirkət EBL vasitəsilə əldə olunan 300 000 elektron kitabın istifadəyə verilməsinə nəzarət edir. Bütün

avtomatlaşdırma prosesləri Millenium “Circulation” modulu vasitəsi ilə aparılır. 2) Texniki Servislər Departamenti kitabxana üçün alınmış materialların qəbulu, onların təşkili və emalında həlledici rol oynayır. Bu şöbə bütün resurslar üçün məlumatlar təşkil edərək bütöv onlayn kataloq yaratmaqla çap kolleksiyalarının məzmununu inkişaf, təşkil və təqdim edir və Kitabxananın fonduna girişin ilkin dayanacağı rolunu oynayır. Kataloqlaşdırma bölməsində biblioqrafik təsvir – AACR2, təsnifat – Kongress Kitabxanasının Təsnifat Sistemi və predmet – rubrikası Kongress Kitabxanasının Mövzu Başlıqları standartlarına uyğun olaraq həyata keçirilir. Tam biblioqrafik yazının yaradılması üçün MARC21 formatından istifadə olunur. Həmçinin müxtəlif mənbələrdən MARC yazılarının mübadiləsi üçün Z39.50 protokolundan istifadə edilir. ADA Kitabxanası artıq dünya kitabxanalarının cəlb olunduğu global təşkilatlardan biri olan OCLC-yə üzvdür. 3) İnformasiya Texnologiyaları və Siste- min idarəedilməsi departamenti – Kitabxanada mərkəzləşmiş kitabxana inteqral sistemi olan “Millenium” tətbiq

edilir. Bu sistem kitabxananın şöbələrinin lokal şəbəkə vasitəsi ilə qarşılıqlı iş prinsipini müəyyən edir. Kitabxananın hər bir departamentində Millenium sisteminin təyinatına uyğun olan modul sazlanmışdır, bu modullar mərkəzi serverdə digər modullarla informasiya mübadiləsini aparmaq imkanına malikdirlər. Bu modulların inteqrasiyası istifadəçilərə bütün axtarışlarda resurslara hərtərəfli giriş imkanı verir və butövlükdə Kitabxana üçün güclü struktur baza yaradır. Kitabxananın İnformasiya Sistemləri İnzibatçısı Millenium sistemini və həmçinin Kitabxanada olan digər texnologiya sistemlərini və tətbiqetmələri nəzarətdə saxlayır. "Millennium" İKS yeniləşdirilmiş və yeni kitabxana binasında yerləşən yeni paylayıcı proqrama köçürülmüşdür. Bu sistem təhlükəsizliyin təmin edilməsini və çap kitabların və kitabxanadakı digər işarələnmiş resursların təşkilini həyata keçərən 3M RFID texnologiyası ilə birləşdirilmişdir. Kitabxanada həmçinin istifadəçilərin ixtiyarında 8 ədəd Apple iMac kompyuterləri var və bütün kitabxana ərazisində sürətli wi-fi Internetə çıxış imkanı var. Burada həmçinin perefəriya qurğuları, kitabxananın əməkdaşları üçün lazımi texnoloji imkanlarla təmin edilmişdir. Gələcəkdə dizüstü kompyuterlərin və digər mobil cihazların Dövriyyə Xidmətindən istifadəyə verilməsi planlaşdırılır. Kitabxanada görüş və dərslərdə istifadə üçün yerləşdirilmiş \Machintosh texnologiyası ilə çalışan Smart Boardların (intellektual lövhələr) quraşdırıldığı seminar otaqları vardır. Kitabxana ilə əlaqədar bütün texniki məsələlərlə \Kitabxana Sistemləri

Administrasiyası departamenti məşğul olur. 4) Məlumat – İnformasiya Xidməti Şöbəsi – ADA Kitabxanası təhsil maraqlarını dəstəkləmək və istifadəçilərinin informasiya baxımından məlumatlı olmasına kömək etmək üçün Məlumat və İnformasiya Xidmətlərini təklif edir. Genişlənmiş xidmətlərin və məlumat xarakterli resursların əlavə olunması ilə birgə bu dəyərli və vacib xidmətlər daha sistemli, perspektivli formada inkişaf etdirilir. İnformasiya Xidməti şöbəsi müxtəlif qiymətli mənbələri araşdırıb qiymətləndirərək, istifadəçiləri məlumat bazalarından və bu kimi mənbələrdən istifadə etməyə yönəldərək tədqiqat mövzularını müəyyən etməyə və məntiqi nəticəyə nail olmağa köməklik göstərir. Göstərilən Elektron məlumat bazalarına müəllim, tələbə və işçi heyəti tərəfindən tez-tez müraciət olunur: 1. Chronicle of Higher Education - Həftənin 5 günü yayımlanan Chronicle Web səhifəsi ən son hadisələrin məzmununu, gündəlik xəbərləri, yayımlanmış köhnə yazıların arxivini və müzakirə forumlarını özündə birləşdirir; 2. Columbia International Affairs Online (CIAO) – beynəlxalq münasibətlərdə nəzəriyyə və araşdırmalar üçün ən mükəmməl mənbədir; 3. Electronic Book Library (EBL) – EBL yüzlərlə akademik nəşrlərin yayımlandığı 300 000-dən artıq elektron kitabdan istifadəyə imkan verir. EBL-in elektron kitabları şəxsi kompyuterlərə yüklənə və digər cihazlara da köçürülə bilər. Bu e-kitablar bizim çap resurslarımızla birgə onlayn kataloqumuzdan axtarış edilə bilər; 4. EBSCOhost – aşağıdakı məlumat bazalarını özündə birləşdirir: Academic

Search Premier, Business Source Premier, ERIC, GreenFILE, Health Source, LISTA, Master FILE Premier, MEDLINE, Newspaper Source and Regional Business News. Bu resurslar minlərlə institutların ən cox istifadə etdiyi yüksək keyfiyyətli informasiya bazalarıdır; 5. HeinOnline Law Journal Library - 1700-dən artıq hüquq və hüquqla əlaqəli dövrü nəşrlərdən ibarətdir. Bu jurnal nəşriyyatlarla müqaviləyə əsasən dövrü mətbuatların nəşr etdiyi ilkin nüsxədən ən son nüsxəyə qədər bütün məlumatları əhatə edir; 6. JSTOR -a hümanitar və sosial elmləri əhatə edən 140-dan artıq elmi jurnallardan akademik məqalələr daxildir. Eyni zamanda monoqrafiyalar və digər materiallar akademik işlər üçün çox dəyərlidir; 7. Library PressDisplay – PressDisplay dünyanın ən böyük onlayn köşküdür və abunə olan müəssisəyə 54 dildə 95 ölkəyə, 2200-dən artıq nəşrə birbaşa girişi təmin edir; 8. Proquest Business Package – Proquest informasiya bazası üçün minlərlə tammətnli jurnallar, dissertasiyalar, akademik yazılar, The Economist kimi əsas biznes və iqtisadi dövrü nəşrlər, ölkə və onun sənayesinə yönəlmiş hesabatlar xarakterikdir. ADAK-ın İnternet ünvanı: www.library.ada.edu.az

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT ELMİ TİBB KİTABXANASI (ADETK) 9 mart 1940-cı ildə yaradılmışdır. Respublikada səhiyyə müəssisələri sisteminə daxildir və Səhiyyə Nazirliyinin tabeliyindədir. Səhiyyə orqanlarının, elmi-tədqiqat və müalicə-profilaktika müəssisələrini xalqın sağlamlığı problemlərini, sosial-gigiyena və səhiyyənin təşkili, klinik və profilaktik

təbabət, sanitar-epidemioloji və səhiyyənin, tibb elminin digər problemləri ilə məşğul olan alim və mütəxəssisləri kitabxana-biblioqrafiya və informasiya ilə təmin edir, tibb kitabxanaları şəbəkələrinə təşkilatı-metodik yardım və onların əlaqəli fəaliyyətini həyata keçirmək, elmi-tədqiqat institutlarının, ali və orta tibb təhsil müəssisələrinin elmi tibbi informasiya şöbələrinin fəaliyyətinə metodiki və koordinasiya üzrə rəhbərlik sahəvi depozitar kitabxana və tibb elminin aktual problemləri üzrə vahid sorğu-məlumat fondlarını təşkil edir. Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Soveti tərəfindən 29 yanvar 1939-cu il 5/386 sayılı əmri əsasında təsis edilmiş, 9 mart 1940-cı ildə Azərbaycan SSR Xalq Səhiyyə Komissarlığının 156 sayılı əmri ilə fəaliyyətə başlamışdır. Kitabxananın ilk fondu dövrün görkəmli həkim-alimlərinin hədiyyə verdikləri mənbələr əsasında formalaşmışdır. İlkin mərhələdə üç kiçik otaqda yerləşən kitabxananın 4 şöbəsi olmuşdur: abonement, komplektləşdirmə, biblioqrafiya, xarici ölkələrin tibb ədəbiyyatı şöbələri. Burada cəmi iki nəfər ali təhsilli işçi fəaliyyət göstərirdi. Kitabxana öz fondunu SSRİ Dövlət elmi tibb kitabxanası, kitabxana kollektoru, kitab ticarəti ilə məşğul olan təşkilatlar hesabına komplektləşdirirdi. Bu illər ərzində kitabxanaya oxucu gəlişi 3815 nəfər olmuşdur. Bunların içərisində 132 nəfəri elmi işçi, 2529 həkim və 364 nəfəri isə orta tibb işçisi olmuşdur. Oxuculara verilən nəşrlərin sayı 8301 nüsxə olmuşdur. Müharibə illərində hərbi xəstəxanaların yaranması ilə tibb kitabxanalarının qarşısında da yeni və-

zifələrər dururdu. Oxucular arasında tibb bacıları daha fəal idilər. Onlar ilkin tibbi yardımın göstərilməsi ilə bağlı ədəbiyyata böyük maraq göstərirdilər. 1948-ci ildən başlayaraq, Azərbaycanda və Zaqafqaziyada tibb və səhiyyə məsələlərinə dair bütün dillərdə nəşr edilən ədəbiyyatın əldə edilməsinə xüsusi diqqət yetirilir. Bu nəşrlər içərisində tibb elminin tarixinə dair ərəb, fars dillərində də nəşrlər vardır. 1946-1956-cı illər ərzində kitabxana öz fondunu dövrün tələbatına cavab verən qiymətli kitablarla komplektləşdirərək, oxucuların daha fəal çalışmalarına yaxından köməklik etmişdir. Həmin illər ərzində kitabxanada ictimai – siyasi, tibb elmləri üzrə 80-ə qədər sərgi təşkil edilmişdir. Bu dövrdə kitabxanada keçirilən və konfranslarda tibb elminin qarşısında qoyulan əsas məsələlər müzakirə olunmuş və münasib qərarlar qəbul edilmişdir. Bu qərarlara əsasən kitabxana tibb sahəsində fəaliyyət göstərən və təhsil alan oxucuların bilik və ixtisas səviyyələrinin yüksəldilməsinə kömək göstərmişdir. 1963-1982-ci illərdə tərtib olunmuş “Здравоохранение Азербайджана” biblioqrafik göstərici 1970-ci ildə işıq üzü görmüşdür. Göstəricidə 1830-1960-cı illərdə nəşr olunan bütün elmi-tibbi nəşrlər (elmi məqalələr, monoqrafiyalar, dərsliklər, tədris vəsaiti və s.) sistemli şəkildə öş əksini tapmışdır. Hazırda kitabxananın 8 şöbəsi vardır: ədəbiyyatın komplektləşdirilməsi, elmi kitabışləmə və kataloqlaşdırma, kitabsaxlayıcı, kitabxanalararası abonement, xidmət, biblioqrafiya, elmi-metodik və xarici ədəbiyyat şöbələri.

Hər şöbənin öz funksiyası, geniş fəaliyyət dairəsi vardır. Hər ilin sonunda ADETK-da şəbəkə kitabxanaçılarının iclası keçirilir. Bu iclaslar tibb kitabxanalarının fəaliyyətində illik hesabat iclası hesab oluna bilər. 2006-cı ilin fevral ayında kitabxanada “Vərəmlə mübarizə” adlı mütəxəssis günü keçirilmişdir. Tədbirdə Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi Elmi-Tədqiqat Ağ ciyər Xəstəlikləri İnstitutu əməkdaşlarının məruzələri dinlənilmişdir. 2009-cu ildə kitabxananın saytı yaradılmış və təqdimatı keçirilmişdir. Bu sayt daim artmaqda olan resursdur. Onun ardıcıl inkişaf etməsi, aktuallığının qorunması məqsədilə oxucuların sorğuları, informasiya tələbatı tədqiq edilir. ADETK-da aşağıdakı növ kataloq və kartotekalar var: əlifba kataloqu, sistemli kataloq (həmçinin xarici şöbədə əlifba və sistemli kataloq), şəxsiyyətlərə həsr edilmiş kataloq, avtoreferatlar kataloqu, “Yeni ədəbiyyat” kataloqu, ölkəşünaslıq əlifba və sistemli kataloqu, dövrü nəşrlərin kartotekası, oxucu kartotekası. Sistemli kataloq əsas soraq-axtarış aparatı hesab olunur. Sistemli kataloqun xarakterik xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, orada bütün növ ədəbiyyat (monoqrafiyalar, elmi işlər, toplular, dərsliklər, avtoreferatlar, broşurlar, instruktiv-metodiki materialların təsvirləri, jurnalların analitik təsvirləri) elm sahələri üzrə əks olunur. 2011-ci ilə olan məlumata əsasən ümumi kitabxana fondu 481.599 nüsxədən ibarətdir. Bu nəşrlərdən 50796 nüsxə xarici ədəbiyyat şöbəsinin fonduna daxildir. Fonda Azərbaycan, rus, inglis, alman və başqa dillərdə

kitablar, dərsliklər, dövrü nəşrlər, soraq ədəbiyyatı, rəhbərliklər və s. daxildir. Kitabxanada ümumi fond, fəal fond, xarici ədəbiyyat fondu ilə 1850 – 1912-ci illəri əhatə edən nadir və qiymətli nəşrlər fondu, arxiv fondu, depozitar fondu da təşkil edilmişdir. Nadir və qiymətli nəşrlər fondunda F.K.Dondersin “Физиология человека” (1860), F.L.Vallenin “Руководство по терапии” (1857), V.M.Tarkovskinin “Курс венерических болезней” (1870) və s. əsərləri öz əksini tapmışdır ki, bu da tarixi-tibb baxımdan çox qiymətli, əvəzsiz nəşrlərdir. 2011-2012-ci illər kitabxana fəaliyyətinin avtomatlaşdırılması baxımından zəngin olmuşdur. Bu illərdə kitabxanada İP-li lokal kompüter şəbəkəsi yaradılmışdır. Kitabxanada internet zalı kimi fəaliyyət göstərən kompüter otağındakı, eləcə də şöbələrdəki kompüterlər bu şəbəkəyə qoşulmuş, lazımi proqramlarla təchiz olunmuşdur. Hazırda kitabxanada yeni texnologiyalar üzrə proqramla işləmək üçün kadr hazırlığı məqsədilə trening məşğələlər keçirilir. Kitabxana tərəfindən yeni texnologiyalar üzrə kitabxana-biblioqrafiya proqramlarının inzibati, kitabxana kataloqu, kitabxana xidməti və kitabxananın komplektləşdirilməsi kimi ən zəruri modulları alınmışdır. 2013-cü ilin iyun ayından etibarən kitabxanada Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının ölkəmizdəki nümayəndələrinin dəstəyi ilə “ÜST güşəsi” yaradılmışdır. Həmin güşədə kitabxanada ÜST-ün bütün çap məhsulları (kitab, informasiya və rəqələri, jurnal, bülleten və s.), eləcə də elektron resurslar (CD) toplanmışdır. Kitabxananın nəşr etdirdiyi çap məhsullarından biri

“Tibb kitabxanalarının (fondlarının) əsas sosial funksiyaları” adlı metodik vəsait olmuşdur. Vəsaitdə kitab fondlarının funksiyaları, quruluşu, mühafizəsi, burada tətbiq olunan təsnifat sistemləri haqqında ətraflı məlumatlar verilmişdir. Kitabxanada lokal kompüter və internet şəbəkəsi, habelə elektron kataloq təşkil edilmişdir. Hazırda 38 adda jurnal elektron kartotekaya, 6000 nüsxə ədəbiyyat elektron kataloqa, 3500 nüsxə elektron komplektləşdirmə moduluna daxil edilmişdir. Kitabxanaya alınan yerli, xarici jurnal və qəzetlərin analitik təsvirləri elektron kataloqda verilir. Artıq kitabxananın yeni nəşrlər fondu, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının nəşrlərindən ibarət kitab fondu elektron kataloqa salınmışdır. Hər il mütəxəssislər tərəfindən proqramlar yeniləşdirilir. Kitabxananın maddi-texniki bazası da gücləndirilmişdir. *Ədəbiyyat: Azərbaycan Dövlət Respublika Elmi Tibb Kitabxanası. Yaddaş. / Tərtib edən Z.R.Əzimova / Redaktor T.M.Əliyeva. Bakı: Kommunist nəşriyyatı, 1990, 24 s.; Azərbaycan Dövlət Respublika Elmi Tibb Kitabxanası. Buklet. Bakı, 2006; Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi Respublika Dövlət elmi tibb kitabxanası / baş redaktor. R.A.Pirverdiyeva. Bakı, 2009.*

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT KİTAB PALATASI (ADKP) – Azərbaycan dövlət biblioqrafiyasının mərkəzi. 1924-cü il sentyabr tarixli iclasında XMK-da Mustafa Quliyevin təklifi ilə RDKP-nın yaradılması haqqında məsələ müzakirə edilir. 1925-ci il fevralın 5-də Q.Musabəyovun imzası ilə “Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı

yanında dövlət kitab palatasının təşkili və mətbuat əsərlərindən nüsxələrin təqdim edilməsi haqqında” qərar dərc olunur. KP-nin fəaliyyətinin ilk illərində qarşısında duran vəzifələri: 1. AR ərazisində çap olunan əsərlərinin rəsmi qeydini aparmaq və cari bibliografik informasiya vermək. 2. Respublika, rayon və mühüm keçmiş ittifaq kitabxanalarına mütləq nüsxələri göndərmək. 3. Azərbaycan çap əsərlərinin toxunulmaz arxivini yaratmaq. 4. Ayrı-ayrı kitabxanalara metodiki köməklik göstərmək. 5. Çap məhsulu haqqında statistik məlumat hazırlamaq. ADKP 1925-ci ilin oktyabr ayında RSFSR Mərkəzi Dövlət Kitab palatası, noyabr ayının 23-də Ümumittifaq mədəni əlaqələr cəmiyyəti ilə saziş bağlayır və bunun əsasında xarici ölkələrlə kitab mübadiləsi aparmaq imkanı əldə edir. Bu cəmiyyət vasitəsilə Türkiyədə Ərzurum qubernatoru üçün Azərbaycan dilində kiçik “kitabxana” göndərilə bilməmişdir. KP Brüsseldəki beynəlxalq bibliografiya institutu, Nyu-Yorkdakı kütləvi kitabxana ilə, Pekin kitabxanası ilə, Tokiodakı imperator kitabxanası ilə, Parisdəki Asiya muzeyi ilə və başqa xarici müəssisələrlə əlaqə saxlaya bilməmişdir. ADKP 1926-cı ilin yanvar ayından respublikada ilk dövlət bibliografiyası orqanının – “Kitab letopisi”nin nəşrinə başlayır. Adı çəkilən bibliografik jurnalda Azərbaycan Respublikası ərazisində çıxan yeni kitablar, kitabçalar və yeri gəldikcə jurnallar nəzərə alınır və onların bibliografik təsviri verilir. ADKP 1940-cı ilə kimi aldığı pulsuz məcburi nüsxələrdən ikisini daxili işləri üçün saxlayırdı, qalanlarını müvafiq müqaviləyə əsasən

keçmiş müttəfiq respublikaların dövlət kitabxanalarına və mühüm şəhər, rayon kitabxanalarına göndərirdi. Azərbaycan hökuməti 1940-cı il yanvar ayının 20-də məcburi nüsxələr haqqında daha bir qərar qəbul edir və bununla pulsuz göndərilən məcburi nüsxələrin sayı 5-ə endirilir. Onlardan üçü keçmiş Azərbaycan KP MK yanında Partiya Tarixi İnstitutu, Azərbaycan Respublika EA kitabxanasının və M.F.Axundzadə adına Azərbaycan Respublika Kitabxanası (hərəsinə bir nüsxə olmaqla) göndərilirdi. Bir nüsxəsi Palatanın arxivinə verilir, qalan bir nüsxədən bibliografiyalaşdırma və statistik məlumatın hazırlanması proseslərində istifadə olunurdu. 1926-cı ilin yanvar ayından nəşr olunan cari dövlət bibliografiyası göstəricisi (bibliografik jurnal) Azərbaycan dilində “Azərbaycan Dövlət Kitab Palatasındakı kitabların siyahısı”, rus dilində isə “Letopis Azerbaydjanskoy Qosudarstvennoy Knijnoy Palati” adlanırdı. 1929-cu ildə Palata XMK-nın Ali Siyasi-Maarif idarəsinin təbəçiliyindən Baş elmi müəssisələr idarəsinə (Qlavnauki) keçir və bu da onun bibliografik elmi mərkəz kimi formalaşmasına səbəb olur. 1939-cu il aprel ayının 28-də Kitab Palatası haqqında yeni əsasnamə qəbul olunur. Böyük Vətən müharibəsi ADKP-nin da fəaliyyətinə mənfi təsir göstərir. 1945-ci ildən Palata Azərbaycan SSR XKS yanında Mədəni-Maarif Müəssisələri Komitəsinin nəzdində fəaliyyət göstərirdi. 1953-cü ildən isə o, AR Mədəniyyət Nazirliyinin 616 №-li əmrinə əsasən həmin nazirliyin ixtiyarına verilir və bu da Palatanın yerləşdiyi binanın sahəsini bir qədər

genişləndirməyə imkan yaradır. KP 1951-ci ildə “Azərbaycan kitab letopisi”nin 1942-1946-cı illərdə çapdan çıxmış kitabları əhatə edən əlavə buraxılışını çap etdirir. 1940-cı ildə “1939-cu il üçün Azərbaycan SSR Kitab məhsulu illiyi” adlı bir vəsait çap etdirir. Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı 1924-cü ildən başlayaraq bir neçə kataloq çap etdirmişdir. Bunlardan “Azərnəşrin ticarət qismi əxbarı” (1924), “Kitabların kataloqu” (1926, 1927), “Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı kataloqu” (1926), “Dövlət nəşriyyatı. Azərnəşr bülleteni, iyun-dekabr 1927-ci il, №1, yanvar-iyun 1928-ci il №2” (1928) kimi çap kataloqlarını qeyd etmək olar. Belə kataloqların buraxılması sonralar davam etdirilir. “Ucuzlaşmış kitabların kataloqu” (1929), “Azərnəşr kataloqu” (1933), “Azərfirqənəşr- 1935-ci ildə çıxmış kitabların kataloqu” (1936), “Yeni və əsgə əlifba ilə çıxan kitabların və məcmuələrin siyahısı” (1931) və başqaları belələrindəndir. Azərbaycan kitabının ümumi retrospektiv biblioqrafik informasiya mənbələrinin yaradılması da palatanın diqqət mərkəzində olmuşdur. 1951-ci ildə çap edilmiş “Azərbaycan kitabı” adı ilə biblioqrafik göstərici (Tərtib edəni S.Əliyev və redaktoru Ə.H.Qəhrəmanov) 1940-1950-ci illərdə Azərbaycanda çap olunmuş orijinal və tərcümə kitablarının (cəmi 2146 adda) (dərs kitablarından, təlimatlardan, nazirliklərin çapdan çıxmış əmrlərindən, musiqi notlarından və bu kimi nəşrlərdən başqa) biblioqrafik təsvirlərini əks etdirir. ADKP müstəqillik illərində də fəaliyyətini davam etdirmiş, 2002-ci ildən onun funksiyaları MK-ya verilmişdir. *Bax: Ümumi biblioqrafiya*

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT KİTAB PALATASININ BİBLİOQRAFİK NƏŞRLƏRİ (ADKPBN) – Ümumi milli biblioqrafiyanın ixtisaslaşmış mərkəzidir. İki şöbəyə (Dövlət biblioqrafiyası və Məlumat biblioqrafiyası), üç filiala (mətbuat statistikas, elmi-texniki informasiya və nəzarət filialları) və bir bölməyə (Kitab salnaməsi bölməsi) malikdir. Hər il palataya orta hesabla 2650-2800 çap vahidi daxil olurdu. 1963-cü ildən (sentyabr ayı) KP Respublika Nazirlər Sovetinin Dövlət Nəşriyyat, Poliqrifiya və Kitab Ticarəti İşləri Komitəsinin (sonralar Mətbuat və İnformasiya Nazirliyi) ixtiyarına verilir. 1960-cı ildən etibarən dövlət biblioqrafiyası orqanları olan “Kitab salnaməsi”, “Jurnal məqalələri salnaməsi”, “Qəzet məqalələri salnaməsi” birləşdirilərək “Azərbaycan mətbuat salnaməsi” adı ilə ayda bir dəfə çap olunur. 1962-ci ildə salnaməyə “Azərbaycan SSR mətbuatında”, 1966-cı ildə “Musiqi ədəbiyyatı və təsviri incəsənət salnaməsi” və “Rəylər salnaməsi” adlı yeni hissələr əlavə olunur. “Azərbaycan mətbuat salnaməsi” Azərbaycan və rus dillərində buraxılırdı. 1964-cü ildən “Jurnallar” adlanan hissədə elmi xəbərlər, elmi əsərlər, bülletenlər və referativ məlumatlar, “Qəzetlər” hissəsində mərkəzi, rayon, həm də idarə və müəssisə qəzetləri əks olunurdu. KP 1962-ci ildə “Kitab salnaməsi”nin 1920–1926-cı illərin kitablarını əks etdirən əlavə buraxılışını, 1965-ci ildə isə “Jurnal məqalələri salnaməsi”nin 1931–1938 və 1942–1946-cı illərin nəşrlərini əks etdirən hissələrini hazırlayıb çapdan buraxır. KP-nin 1960-cı ildən ardıcıl

çap etdirdiyi 5000 nüsxəyə çatdırılmış “Birillik Azərbaycan kitabıyyatı”dır. KP-nin mühüm nəşrlərindən biri kitablara dair çap kartoçkalarıdır (1950), kitabxanalarda kataloqların tərtibi işini qismən də olsa mərkəzləşdirmək məqsədi güdən kartoçkaların tirajı getdikcə artırılaraq 1965-ci ildə 500 nüsxəyə çatdırılmışdır. Palatanın respublika kitabları haqqında buraxdığı çap kartoçkaları operativliklərinə görə də fərqlənirdi. 70-ci illərin axırlarında və 80-ci illərin əvvəllərində (XX əsr) palata ildə təxminən 630 adda kitaba dair kartoçka çap etdirirdi. Ayda iki dəfə (hər ayın 4-də və 19-da) mətbəyə verilən kartoçkalar çap olunduqdan sonra 237 ünvan: Bakı şəhəri, rayon kitabxanaları, keçmiş müttəfiq respublika kitab palataları, dövlət kitabxanaları, həmçinin keçmiş SSRİ Dövlət Kitabxanası və Saltıkov-Şedrin adına Leninqrad Ümumi Dövlət Kitabxanasına göndərilirdi. Palatada soraq-bibliografiya xidməti 32 növ kataloq və kartoteka sistemi əsasında həyata keçirilirdi. 1979-cu ildə KP-da elmi-texniki informasiya filialı yaradılır. Palatanın dövlət bibliografiyası istiqamətindəki fəaliyyətinin ikili funksiyasını bir daha xatırlamaq yerinə düşər. Onlardan birincisi çap əsərlərinin qeydə alınması, ikincisi bibliografik informasiya vermək funksiyasıdır. “Azərbaycan mətbuat salnaməsi” üçün materialların seçilməsində Respublika Kitab Palatalarının salnamələri üçün nəşrlərin seçilməsi və qeydə alınmasına dair 1975-ci il metodiki göstəriş əsas götürülürdü. Əhatə olunan materialların bibliografik təsvirləri müvafiq qaydalara,

1976-cı ildən sonra isə bibliografik təsvirlə əlaqədar standartlara (1976, 1984) əsaslanırdı. Bibliografik təsvirlərin qruplaşdırılmasında 1977-ci ilə qədər dövlət bibliografiyası orqanları üçün nəzərdə tutulmuş 31 şöbədən ibarət təsnifat sxemi, 1978-ci ildən isə 50 şöbədən ibarət olan “SSRİ-də kitab nəşri üçün ədəbiyyatın vahid təsnifat sxemi” əsas götürülürdü. Bu sxem 1986-cı ildə bəzi dəyişikliklərlə təkrar çap olunmuşdur. “Azərbaycan mətbuat salnaməsi”ndə rübdə bir dəfə “Azərbaycan SSRİ mətbuatında” adlı əlavə bölmə verilirdi. Burada əlaqədar kitablardan və dissertasiya avtoreferatlarının, jurnal, qəzet və başqa ardı davam edən nəşr məqalələrinin bibliografik təsviri əks olunurdu. Bölmə üçün materiallar M.F.Axundzadə adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasına (indiki Milli Kitabxana) daxil olan məcburi nüsxələr əsasında seçilirdi. “Azərbaycan mətbuat salnaməsi”nin nəşrindəki ardıcılığın pozulduğu nəzərə alınaraq M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanası “Azərbaycan SSRİ mətbuatında” adlı xüsusi illik bibliografik informasiya göstəricisi buraxılır. Bu illik keçmiş ittifaqda Azərbaycan haqqında dərc olunmuş materialların bibliografik təsvirlərini əhatə edirdi, vəsaitin illik həcmi 4,5 çap vərəqindən ibarət idi. KP-nin mühüm nəşrlərindən biri “Birillik Azərbaycan kitabıyyatı”dır. 1960-cı ildən ardıcıl çap olunurdu, vəzifəsi isə il ərzində respublikamızda Azərbaycan və rus dillərində çap olunmuş bütün kitablardan haqqında bibliografik informasiya vermək idi. Onun yardımçı aparatı müəlliflərin əlifba göstəricisindən ibarət

idi. "Birillik Azərbaycan kitabıyyatı" nəşrinin oxucu aləmi üçün əhəmiyyətli olan cəhətlərindən biri də onun axırında Azərbaycan mətbuatına dair statistik məlumatın verilməsi idi. Belə məlumatın mətbuat və mədəniyyət işçiləri, iqtisadçılar, müəllimlər, xüsusi ixtisas təhsili müəssisələrinin tələbələri, mühazirəçilər, kitabşünaslar, həmin sahəni tədris edənlər üçün çox böyük əhəmiyyəti var idi.

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT NEFT AKADEMİYASININ ƏSASLI KİTABXANASI

– 1920-ci ildə Bakı Texniki Məktəbinin kitabxanasının bazası əsasında təşkil edilmişdir. Həmin dövrdə onun kitab fondu 6500 nüsxə, oxucusu 300 nəfər olmuşdur. Kitabxananın ilk müdiri M.İ.Skvortsova olmuşdur (1920–1933). Sonralar kitabxanaya rəhbərlik etmiş M.Y.Roytman (1933–1935), O.N.Muxina-Veysik (1935–1938), L.Q.Lozaçeva (1938–1939), V.M.Dostal (1939–1943), T.Q.Turoviç (1943–1983) onun inkişafında mühüm rol oynamışlar. 1940-cı ildə ƏK-nin kitab fondunda 111.967 nüsxə kitab, 3544 nüsxə patent və standart, 1087 nüsxə texniki kataloq, 447 nüsxə xarici dillərdən tərcümə edilmiş ədəbiyyat və xeyli miqdarda ucotdan kənar jurnal saxlanılmış, stat vahidi 13 nəfərdən ibarət olmuşdur. Həmin ildən etibarən kitabxana fondu rus və azərbaycan dillərində çap olunmuş kitablarla yanaşı, Qərbi Avropa dillərində çap olunan ədəbiyyatları da komplektləşdirməyə başlamışdır. 1984-cü ildən rəhbərliyə başlayan Cabir Ağaməmmədovun kitabxananın inkişafında böyük xidməti ol-

muşdur. İnstitutun tələbə şəhərciyində zəngin fonda malik kitabxana-filial, xarici ədəbiyyat şöbəsi, oxu zalı, əcnəbi vətəndaşların hazırlıq fakültəsi üçün abonement təşkil edilmişdir və yataqxanalarda məskunlaşmış tələbələrə xidmət göstərilmişdir. Kitabxana fondu araşdırılmış və külli miqdarda qeyri-profil, aşınıb yararsız hala düşmüş, məzmunca və formaca öz əhəmiyyətini itirmiş texniki, ictimai-siyasi və sosial-iqtisadi ədəbiyyat çıxdaş olunmuşdur. 1987-ci ildə ƏK ali məktəblər arasında keçirilən Ümumittifaq baxışında qalib gələrək birinci dərəcəli diploma mükafata layiq görülmüş, 80-ci illərdə isə keçirilən bütün peşə yarışlarında I-III yerləri tutmuşdur. Əsaslı kitabxana KAA vasitəsilə 32 kitabxana-abonentlə əlaqə saxlayır və Akademiyanın keçirdiyi bütün mədəni-kütləvi tədbirlərdə fəal iştirak edir. ƏK 7 abonement, 3 oxu zalı və kafedralardakı kitab fondlarındakı ədəbiyyatlarla oxuculara əsaslı xidmət göstərmişdir. Azərbaycan, rus, ingilis, alman, fransız, türk dillərində alınan bütün kitab, jurnal, qəzet, audiokaset, dissertasiya, avtoreferatlar kompüter proqram üçün işlənir. Bu günədək proqrama Azərbaycan və rus dillərində 4252 adda 17359 nüsxə texniki, bədii, ictimai-siyasi kitab, dissertasiya və avtoreferat, 4091 adda qəzet məqaləsi və 1787 oxucu formulyarı daxil edilmişdir. ƏK 2010-cu ildən Beynəlxalq elektron kitabxanaların və yeni informasiya texnologiyaları hazırlayıcı və istifadəçiləri Beynəlxalq Cəmiyyətinin üzvüdür. Hazırda ƏK-nin kitab fondu 870.927 çap vahidi təşkil edir. Onlardan 92.870 nüsxəsi

Azərbaycan dilində, 693.289 nüsxəsi rus dilində, 84.768 nüsxəsi isə Qərbi Avropa dillərindədir (2013). ƏK müxtəlif illərdə öz fondundan Sumqayıt Sənaye Universiteti, Gəncə Dövlət Universiteti, Mingəçevir Politexnik İnstitutu, ADNA-nın Şuşa filialı, Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti, Bakı Slavyan Universiteti, AMEA, Qroznı Neft İnstitutu və s. kimi müəssisələrə təmənnasız ədəbiyyat vermişdir. ƏK-da vahid oxucu bileti üzrə 6900 nəfər oxucu (bakalavr, magistr, professor-müəllim və elmi işçi heyəti, mühəndis-texniki işçilər, tədris-köməkçi heyəti, xarici ölkələr üçün hazırlıq fakültəsinin müdavimləri və başqaları) qeydiyyatdan keçmişdir (2013). Son illərdə ƏK-nın maddi-texniki bazası gücləndirilmiş, oxu zalı, iş otaqları əsaslı təmir olunmuş, yeni avadanlıqla təchiz edilmiş, Azərbaycan və MDB ölkələrində çap olunan 60 adda elmi jurnala abunə yazılışı aparılmışdır.

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT PEDAQOJİ UNİVERSİTETİNİN ELMİ KİTABXANASI (ADPUK)

–Azərbaycan dilində təhsil alan tələbələrin ehtiyacını ödəmək məqsədi ilə 1921-ci ildə təşkil olunmuşdur. İlk dövrlərdə ana dilində tədris vəsaitləri çatışmadığına görə müəllimlər özlərində olan elmi-pedaqoji ədəbiyyatı, eləcə də öz mühazirə mətnlərinin surətini tələbələrin istifadəsi üçün kitabxanaya təhvil verirdilər. Müəllimlərdən Fətulla Rzabəyli, Həbib Mahmudbəyov, Rəhim Cəfərov, Abdulla Şaiq və başqalarının səyi nəticəsində bu sahədəki çətinliklərin tezliklə aradan qaldırılması üçün tədbirlər görüldü. 1936-1946-cı illərdə

müəllimlər tərəfindən müxtəlif mövzularda 55 adda dərslik və dərs vəsaiti hazırlandı. Artıq institut kitabxanasında Azərbaycan, rus və başqa dillərdə 10.000-dən artıq kitab, jurnal, qəzet və digər ədəbiyyat var idi. Böyük Vətən müharibəsinin ilk illərində universitet binası hospitala çevrilmiş, 1943-cü ildən yenidən bərpa edilmişdir. 1949-1950-ci tədris ilində kitabxana fondu 649689 nüsxə, oxucuların sayı isə 2300 nəfər idi. 1959-cu ildə Qiyabi Pedaqoji İnstitut (QPI) ADPU-ya birləşdirildi. 1959-cu ildən QPI-nin kitab fondu ilə birgə ədəbiyyat fondu 278.117 nüsxə, oxucuların sayı isə 3.500 nəfər oldu. Həmin il yeni 4 mərtəbəli tədris binasında geniş və işıqlı oxu zalı da oxucuların ixtiyarına verilmişdir. ADPU-nun nəzdində yaradılan (Naxçıvan, Xankəndi) kimi filiallara və digər kitabxanalara verilən 10 minlərlə ədəbiyyat fondun azalmasına səbəb olmuşdur. 1972-ci ilin əvvəllərində kitabxananın fondu 650.000 nüsxə, 1975-ci ildə 762.000 nüsxəyə yaxın, 1979-cu ildə 799.000 nüsxə, 1982-ci ildə 842.000 nüsxəyə çatmışdır. Bu illərdə kitabxanaya ildə orta hesabla 40-50 min nüsxə ədəbiyyat daxil olurdu. Son onilliklərdə ölkəmizdə baş verən siyasi, maddi və mənəvi yüksəliş oxuculara səmərəli xidmət göstərilməsi vəzifəsini daha da aktuallaşdırmışdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 12 yanvar 2004-cü il tarixli Sərəncamına müvafiq olaraq, bütün təhsil müəssisələri kimi ADPU kitabxanası da mütəmadi surətdə latın qrafikalı ədəbiyyatla zənginləşdirilir. Kitabxanada bütün kitabxana-

bibliografiya işlərinin informasiya daşıyıcılarına köçürülməsi, elektron-kitabxana yaradılması, oxucuların internetə çıxışı istiqamətində mühüm işlər aparılır. Hazırda kitabxanada yeni çap olunmuş dərslik və dərs vəsaitlərinin 500 ədəd diski vardır. ADPU-nun 90 illiyi ilə əlaqədar olaraq kitabxananın əməkdaşları Səkinə Qasımova, Gülnarə Yusifova, Zülfiyyə Rzadə, Türkan Qasımova, Gülsarə Qəhrəmanova, Səbinə Hacıyeva, Aytən Əlizadə, Əsmət Rəsulova universitet müəllimlərinin əsərlərinin IV cildlik bibliografik göstəricini (1921–2012) hazırlamışlar. Vəsait Universitetin mətbəəsində çap edilərək, respublikanın aidiyyəti elm mərkəzlərinə də göndərilmişdir. Hazırda ADPU kitabxanasının fondunda Azərbaycan, rus, Qərbi Avropa, Yaxın Şərq ölkələri xalqlarının dillərində 673.610 nüsxə ədəbiyyat, 1014 nüsxə dissertasiya, 16500-dək avtoreferat, 700-dək əski əlifbada nadir kitab saxlanılır. Kitabxananın oxucularının sayı 11 min nəfərdir (2013). Akademik Məmmədəğa Şirəliyev, akademiyanın müxbir üzvləri Əbdüləzəl Dəmirçizadə və Nüsrət Kərimov öz şəxsi kitabxanalarını ADPU kitabxanasına bağışlamışlar. Son illər ADPU-nun kitabxanasında əsaslı təmir işləri davam edir, kitabxana kompüterlə və yeni avadanlıqla təchiz olunur. İndi kitabxananın 1360 kv.m sahəsi var. Burada 3 ixtisaslaşmış xidmət şöbə bölməsi, 5 oxu zalı vardır. Bu oxu zalları eyni vaxtda 225 oxucuya xidmət göstərə bilər. Oxucular abonoment və oxu zallarından əlavə bibliografiya şöbəsinin və KAA-nın xidmətlərindən istifadə etmək imkanına da malikdirlər.

Müxtəlif illərdə kitabxanaya rəhbərlik etmiş: Fatmaxanım Tağıyeva, Törəxanım Rzaquliyeva, Gülağa Ağayev, Sabir Axundov, Şəhrizad Hüseynova, Kamil Xaliqzadə, Məmməd Həsənov və Azər Hüseynov fondun zənginləşməsində mühüm rol oynamışlar.

AZƏRBAYCAN KİTABXANAÇILAR CƏMIYYƏTİ (AKC) Birləşmiş Millətlər Təşkilatı yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının akademiki, Azərbaycan Respublikasının Əməkdar mədəniyyət işçisi, Bakı Dövlət Universiteti Kitabxanaşünaslıq kafedrasının müdiri, tarix elmləri doktoru, professor A.A.Xələfov tərəfindən 1998-ci ildə yaradılmış və onun ilk prezidenti seçilmişdir. AKC-nin qarşısına qoyduğu əsas məqsəd və vəzifələr Nizamnamədə qeyd edildiyi kimi, ölkədə kitabxana işinin dünya standartları səviyyəsində qurulması, kitabxana işinin demokratikləşdirilməsi, onların maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, beynəlxalq təşkilatlara inteqrasiya olunması, əhaliyə kitabxana xidmətində mövcud olan nöqsanların aşkara çıxarılması, kitabxana işçilərinin peşə səviyyəsinin yüksəldilməsi, kitabxanaşünaslıq-informasiyaya dair elmi əsərlərin çapı, respublikada kitabxana işinin inkişafının elmi konsepsiyasının yaradılmasına və s. nail olunmasıdır. Cəmiyyətin Nizamnaməsini qəbul edən və onun işlərində iştirak edən hər bir şəxs və ya kollektiv AKC-nin üzvü ola bilər.

“AZƏRBAYCAN KİTABI”. Milli kitab repertuarımızın 1963-cü ildə nəşr edilmiş

ilk universal xarakterli “Azərbaycan kitabı” adlı fundamental milli biblioqrafiya vəsaiti Azərbaycan Dövlət Kitab Palatası, M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanası (hazırda Azərbaycan Milli Kitabxanası), Elmlər Akademiyası Əlyazmalar İnstitutunun işçilərinin birgə səyləri və dünyanın iri kitabxanalarında gərgin axtarışları nəticəsində meydana gəlmişdir. 1870-ci ildən 1920-ci ilədək olan dövrü əhatə edən I cildə 1329 adda Azərbaycan, rus, ərəb, fars və fransız dillərində yazılan kitablar öz əksini tapmışdır. 1780-ci ildən başlayaraq bu günümüzədək Azərbaycan çap kitabının tam repertuarını yaradacaq bu ilk milli biblioqrafiya göstəricisinin 3 cildə çap olunması nəzərdə tutulsa da, müəyyən çətinliklər səbəbindən onun sonrakı cildlərinin nəşri gecikir və yalnız 1982-ci ildə II cildin I kitabı işıq üzü görə bilir. “Azərbaycan kitabı” biblioqrafiyasının

II cildi iki kitabdan ibarət olmalı idi və I kitabda 1920-1940-cı illərdə Azərbaycanda çap olunan humanitar elmlərə dair kitablar, II kitabda isə həmin dövrdə təbiət elmlərinə, texnika və kənd təsərrüfatına dair dərc olunmuş kitablar öz əksini tapmalı idi. Lakin qeyri-müəyyən səbəblərə görə II kitab çap olunmamışdır. II cildin I kitabında cəmi 7063 adda humanitar profilli kitab və kitabçaların biblioqrafik təsviri verilmişdir. 2000-ci ildə Dövlət Kitab Palatasının ləğvi ilə milli biblioqrafiya vəsaitinin tərtibi və nəşri dayanır. 2003-cü ildə Kitab Palatasının funksiyalarının Milli Kitabxanaya verilməsindən sonra repertuarın tərtibi işlərinə başlanılır. “Azərbaycan kitabı” biblioqrafiyasının II cildinin 80-ci illərdə çapa hazırlanmış II kitabının materiallarını tapıb üzə çıxarmaq mümkün olmamışdır. Bu səbəbdən hazırda II cildin II kitabına daxil olacaq materialların yenidən toplanması işləri davam etdirilir. 2014-cü ildə 1941-1950-ci illərdə çap olunan ədəbiyyatı əhatə edən III cild çap olunur. 488 səhifədən ibarət olan bu göstəricidə 1941-1950-ci illərdə Azərbaycan ərazisində bütün elm sahələrinə dair çap olunan, eyni zamanda keçmiş Sovetlər birliyinin ərazisində digər müəlliflər tərəfindən Azərbaycan haqqında yazılmış kitab və kitabçalar əksini tapmışdır. Göstəricidə ümumilikdə 4897 ədəbiyyatın biblioqrafik təsviri verilmişdir və materiallar şöbələr üzrə Universal Onluq Təsnifat əsasında ayrı-ayrı elm sahələrinə uyğun olaraq tərtib olunmuşdur. Şöbələr daxilində yarımbölmələr və lazım gəldikdə rubrikalar ayrılmışdır. Hər bir bölmə və

yarımbölmə daxilində əvvəlcə Azərbaycan dilində ədəbiyyat, sonra isə rus dilində olan ədəbiyyat daxili əlifba sırası ilə qruplaşdırılmışdır. Oxucuların informasiya tələbatının digər aspektdən ödənilməsi üçün göstəricinin ikinci hissəsi hesab edilən “Müəlliflərin əlifba göstəricisi” və “Sərlövhə üzrə təsvir olunmuş ədəbiyyatın əlifba göstəricisi” kimi informasiya aparatları yaradılmışdır.

AZƏRBAYCAN MEMARLIQ VƏ İNŞAAT UNİVERSİTETİNİN KİTABXANASI – Əvvəllər Azərbaycan Politeknik İnstitutunda İnşaat və memarlıq fakültəsi kimi fəaliyyət göstərmiş, 1975-ci ildə Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə onun bazasında müstəqil ali məktəb – Azərbaycan İnşaat Mühəndisləri İnstitutu yaradılmışdır. İnstitutun kitabxanası 1976-cı ildə Politeknik İnstitutunun kitabxanasında olan ixtisas kitablarının hesabına təşkil edilmişdir. 1992-ci ildən bu institut “Universitet” statusu almış, 2000-ci ildən Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti adlandırılmışdır. Kitabxananın ümumilikdə 516 min nüsxə kitab fondu vardır. Burada bütün elm sahələrinə, o cümlədən incəsənətin ayrılmaz tərkib hissəsi olan memarlığa dair qiymətli elmi nəşrlər, dərsliklər, dissertatsiyalar, dövrü mətbuat, albomlar, şəkillər və digər nəşirlər öz əksini tapmışdır. Kitabxananın 3 filialı vardır. Bunlar fakültələrin ixtisaslarına uyğun qurulmuşdur. Kitabxanada 6 şöbə fəaliyyət göstərir və 40 nəfər işçi çalışır. Kitabxananın 7959 oxucusu vardır. Buraya professor-müəllim heyəti, tələbələr, köməkçi tədris və elmi-tədqiqat heyəti daxildir. Eyni zamanda universitetdə

fəaliyyət göstərən əcnəbi vətəndaşlar üçün xüsusi ixtisaslaşmış fakültə kitabxanası vardır.

“AZƏRBAYCAN MƏTBUAT SALNAMƏSİ” – 1960-cı ildən etibarən dövlət bibliografiyası orqanları olan “Kitab salnaməsi”, “Jurnal məqalələri salnaməsi”, “Qəzet məqalələri salnaməsi” birləşdirilərək, “Azərbaycan mətbuat salnaməsi” adı ilə çap olunur. Ayda bir dəfə çıxan bu bibliografik jurnalın tirajı da getdikcə artır və 60-cı illərin axırlarında 2600 nüsxəyə çatır. 1962-ci ilədək o, mətbuatın iki əsas növünü – kitabları, jurnal və qəzet məqalələrini əks etdirən üç hissədən (“Kitab salnaməsi”, “Jurnal məqalələri salnaməsi”, “Qəzet məqalələri salnaməsi”) ibarət idi. Sonralar bunların sayı mətbuatın digər növləri hesabına artır. 1962-ci ildə salnaməyə “Azərbaycan SSR mətbuatında”, 1966-cı ildə “Musiqi ədəbiyyatı və təsviri incəsənət salnaməsi” və “Rəylər salnaməsi” adlı yeni hissələr əlavə olunur. “Azərbaycan mətbuat salnaməsi”nin hər bir sayının axırında yardımçı aparat verilir. Həmin aparat “Kitab salnaməsi”ndə “Fərdi müəlliflərin əlifba göstəricisi”ndən, “Sərlövhələrin əlifba göstəricisi”ndən, “Jurnal məqalələri salnaməsi”ndə “Müəlliflərin və tərkibi qeydə alınmış jurnalların əlifba siyahısı”ndan, “Qəzet məqalələri salnaməsi”ndə “müəlliflərin və tərkibi əks olunmuş qəzetlərin əlifba siyahısı”ndan ibarət idi.

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI MƏRKƏZİ ELMI KİTABXANASI (AMEA MEK) – Məqsədi Azərbaycanın qədim tarixinin və zəngin mədəniyyətinin,

Azərbaycan Respublikasının müstəqillik illərində qazanılmış siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni nailiyyətlərinin təbliğ edilməsi, Azərbaycan dilinin informasiya resurslarında istifadə imkanlarının genişləndirilməsi, müasir elmi araşdırmaların aparılması üçün informasiya təminatının yaxşılaşdırılması, milli-tarixi irsimizi təşkil edən və yeni yaranan bütün növ mövcud informasiya vahidlərinin toplanıb saxlanması, dünya elmi, tarixi və mədəniyyətinin istifadəçilərinə təqdim olunmasıdır. MEK və tərkibində fəaliyyət göstərən İnformasiya resursları mərkəzi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası tabeliyində olub, informasiya resurslarını mərkəzləşdirən və əlaqələndirən müasir kitabxana – informasiya sistemi kimi fəaliyyət göstərir. MEK əsas fəaliyyətini Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 6 oktyabr 2008-ci il tarixli 3072 №-li Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında kitabxana – informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”, “Dövlət orqanlarının elektron xidmətlər göstərməsinin təşkili sahəsində bəzi tədbirlər haqqında” 23 may 2011-ci il tarixli 429 №-li Fərmanı və “Azərbaycan Respublikasında informasiya cəmiyyə-

tinin inkişafına dair 2014 – 2020-ci illər üçün Milli Strategiya”dan irəli gələn vəzifə və öhdəliklər ilə uzlaşdırır. AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının yaranma tarixi “Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti” (ATTC) tərəfindən 1923-cü ilin 4 noyabrında Biblioqrafiya Bürosunun, 18 noyabrda isə kitabxananın yaradılması ilə hesablanır. Həmin ildən etibarən kitabxana fondu təşkil olunmağa başlanmışdır. O zaman kitabxananın fondu 430 nüsxə kitab və 200 qiymətli əlyazmalardan ibarət idi. İlk mərhələdə kitabxananın fondunun təşkilində Azərbaycan ziyalılarının çox böyük rolu olmuşdur. Onlar öz şəxsi kitablarını bağışlamış, bundan əlavə rayonlarda şərq dilli əlyazma ədəbiyyatlarını toplayıb kitabxanaya təhvil vermişlər. “Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti”nin kitabxanası ilə Biblioqrafik Büronun işində təkrarçılıq yarandığı üçün 1925-ci ilin avqustunda Cəmiyyət kitabxanası ilə Biblioqrafik Büro birləşdirilərək, “Kitabxana-Biblioqrafiya Bürosu” yaradıldı və Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatının baş redaktoru Hənəfi Zeynallı (1896-1938) büronun sədri seçildi. SSRİ-nin və xarici dövlətlərin elmi təşkilatları ilə çap məhsullarının mübadiləsini təşkil etmək məqsədi ilə 1934-cü ildə MEK-də xüsusi mübadilə fondu yaradılmış, elə həmin ildə 110, 1935-ci ildə isə artıq 150 elmi idarə ilə mübadilə əməliyyatları həyata keçirilmişdir. MEK 1995-ci ildə 57 ölkənin 660 təşkilatı, 2000-ci ildə 52 ölkənin 548 təşkilatı, 2005-ci ildə isə 63-ə yaxın ölkənin 610 təşkilatı ilə mübadilə aparmışdır. 1967-ci ildə MEK Akademiya

şəhərciyində yerləşən AMEA-nın əsas binasına köçmüşdür. 1972-ci ildə AMEA Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemi (MKS) yaradılmışdır və MEK həmin ildən AMEA kitabxana şəbəkəsinə metodiki rəhbərlik edir. 2015-ci il Mərkəzi Elmi Kitabxananın həyatında bir çox əhəmiyyətli hadisələr olmuşdur. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 29 aprel 2011-ci il tarixli Sərəncamı ilə inşa edilmiş və iştirakı ilə istifadəyə verilmiş yeni binada MEK fəaliyyətini davam etdirdi. MEK-in yeni Nizamnamə və Strukturu təsdiq olundu. Milli Rəqəmsal Yaddaş layihəsinə və Vahid İdarəetmə Proqramının hazırlanmasına başlandı. “Akademkitab” satış mərkəzi MEK-in tərkibinə daxil edildi. Eyni zamanda MEK-in tərkibində İnformasiya resursları mərkəzi (İRM) yaradıldı. Kitabxana hazırda 1 mln 570 min vahid informasiya resursu, 14 oxu zalı, avtomatik qeydiyyat avadanlıqları, elektron kataloqlar, sistemləşdirmə avadanlıqları və istirahət guşələri ilə təmin olunub. MEK-in strukturunda İnformasiya texnologiyalarının hazırlanması və tətbiqi (İTHT), Milli rəqəmsal yaddaş (MRV), İnnovativ layihələr, Kitabxana-xidmət, Ümumi, Beynəlxalq və ictimai əlaqələr və İnzibati şöbələr fəaliyyət göstərir. Bu şöbələrin müvafiq bölmələri qarşıya qoyulan çoxşaxəli funksiyaları yerinə yetirir. Kitabxananın hər mərtəbəsində olmaq şərtilə, ümumilikdə 14 oxu zalı var. Hər oxu zalının özünüqeydiyyat (selfcheck) avadanlığı, skaneri, açıq kitab fondu, elektron və ənənəvi kataloqa çıxışı və istirahət otağı var. Oxu zalları eyni zamanda 1000-dən çox oxucuya xidmət edə bilir. Oxu zalları həcminə

görə fərqlənir: 10 nəfərlik oxu zalı (görmə qabliyyəti məhdud olan insanlar üçün), 50 nəfərlik – Dissertasiya və Akademiklərin zalları və 160 nəfərlik ümumi oxu zalı. Açıq kitab fondları AMEA-nın bölmələrinə uyğun formalaşdırılır. Burada ümumilikdə 500 min nüsxənin saxlanması mümkündür. Kitabxananın yeraltı mərtəbəsindəki kitab saxlancları 3.5 mln kitab, 1.030 xəritə, 21.000 qutu film, 120.000 certyoj, audio və video yazılar üçün nəzərdə tutulub. Saxlancları yanğına davamlı döşəmə, yanğın əleyhinə xüsusi qaz qurğuları, kitabların qorunması üçün optimal rütubət və temperatur rejimi təmin edən sistem ilə təchiz olunub. Sistemləşdirmə otağında MEK-ə daxil olan bütün növ məlumatlar – ədəbiyyat, arxiv sənədləri, fotosəkillər, əlyazmalar və b. – konveyer üsulu ilə emal olunub qeydə alınır, rəqəmsallaşdırılıb elektron yaddaşa və elektron kataloqa salınıb arxivləşdirilir. Ehtiyac yarandıqda sürətli və yüksək keyfiyyətli avadanlıqlarda çapa verilir. MEK-in ünvanı: Bakı şəhəri, AZ 1143, Hüseyn Cavid küçəsi, 129. Akademiya şəhərciyi. www.csl.az; <https://www.facebook.com/pages/AMEA>

AZƏRBAYCAN MİLLİ KİTABXANASI (M.F.Axundzadə adına AMK) – Azərbaycanın baş kitabxanası, dünyada şöhrət tapan ən böyük milli kitabxanalardan və ən iri kitab saxlayıcılardan biridir. AMK 1922-ci ildə yaradılmış, rəsmi açılışı isə 1923-cü ilin may ayının 23-də olmuşdur. Kitabxana yarandanda onun fonduna İmperator Texniki Cəmiyyətinin Bakı şöbəsinin və

Bakı İctimai Cəmiyyətinin kitabxanalarının fondlarından 5000 nüsxə kitab verilmişdir. 1923-cü ildən sürətlə inkişaf etməyə başlayan AMK əsas diqqəti fondun komplektləşdirilməsinə vermişdir. 1925-ci ildə kitabxana öz fondunda 51000, 1928-ci ildə isə 300000 adda kitab, jurnal, qəzet, xəritə və digər çap məhsullarını toplaya bilməmişdir. Təkcə 1928-ci ildə xaricdən 50 adda dövrü mətbuat alınmışdır. İlk bibliografik göstəricilər 1927-ci ildə hazırlanmağa başlanmışdır. O dövrdə Şərqi artan maraqla bağlı olaraq "Şərqi haqqında jurnal materialları (1917-1927)", "1927-ci ildə Şərqi haqqında SSRİ ədəbiyyatı" adlı göstəricilər bu silsiləyə aiddir. 13 nəfər işçi ilə fəaliyyətə başlayan AMK-nın ilk direktoru M.Səlimov olmuşdur. Kita-

bxanada oxu zalı 1927-ci ildə açılmışdır. Oxu zalı hər gün saat 10-dan axşam saat 10-a kimi açıq idi. Kitabxana Azərbaycan Elmlər Akademiyasının binasında (indiki İstiqlaliyyət küçəsində) bir neçə otaqda yerləşirdi. Bu da onun iş fəaliyyətini genişləndirməyə imkan vermirdi. Artıq 1928-ci ildə kitabxana 6 şöbədən: Şərqi, Rus, Qərbi Avropa, Xüsusi şöbə, Xidmət və Biblioqrafiya bürosundan ibarət idi. İşçilərinin sayı isə 29-a çatmışdır. 1939-cu ildə AMK-na görkəmli mütəfəkkir, dramaturq və maarifçi Mirzə Fətəli Axundzadənin adı verilmişdir. Hazırda AMK-da 27 şöbə, 46 bölmə fəaliyyət göstərir. Kitabxananın fondunda 4 569 604 nüsxə ədəbiyyat toplanmışdır ki, bunun da 2 374 295 nüsxəsi kitab və kitabçalar, 2

195 309 nüsxəsi isə digər sənədlərdir. AMK artıq kitabxanaşünaslıq, biblioqrafiyaşünaslıq və kitabşünaslıq sahəsində aparıcı müəssisə, ölkənin bütün kitabxanaları üçün elmi-metodik mərkəz, oxuculara kompleks kitabxana-biblioqrafiya, informasiya xidməti göstərmək, kitabxanalararası abonement, milli və tövsiyə biblioqrafiyası, beynəlxalq və ölkədaxili depozitar mərkəz funksiyalarını yerinə yetirir. Elm və mədəniyyətə yüksək qiymət verən ulu öndər Heydər

Əliyev prezidentliyi dövründə 4 dəfə (3 iyun 1995; 4 mart 1996; 5, 20 noyabr 1997) – AMK-na gəlmiş və öz şəxsi kitabxanasından 300-dən çox kitabı kitabxanaya hədiyyə etmişdir. 2004-ci ildə AMK-na Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə “Milli Kitabxana” statusu verilmişdir. AMK Azərbaycan Respublikasında kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətini həyata keçirən, milli nəşrləri, xarici ölkələrdə nəşr olunmuş Azərbaycan haqqında və Azərbaycan müəlliflərinin əsərləri-

ni, dünya əhəmiyyətli nəşrləri, o cümlədən xarici dillərdə qiymətli və digər məlumat daşıyıcılarını toplayıb mühafizə edən milli mədəniyyət xəzinəsi və dövlət kitab saxlayıcısıdır. “Kitabxana işi haqqında” və “Nəşriyyat işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunlarına əsasən AMK ölkə ərazisində dərc olunan nəşrlərdən pulsuz məcburi nüsxələr alır və onların əsasında milli mətbuatın arxiv fondunu yaradır. 2005-ci ildən nəşriyyatlardan və poliqrafiya müəssisələrindən alınan məcburi nüsxələr əsasında AMK-nın Çap məhsullarının qeydiyyatı və Milli bibliografiya şöbəsi (Kitab Palatası) 15 illik fasilədən sonra “Birillik Azərbaycan kitabı”nın çapını bərpa etmiş və 1987-2015-ci illərdə respublikamızda dərc olunmuş kitabları əhatə edən 29 buraxılışı çap olunmuşdur. 2006-cı ildən AMK öz fonduna və ölkəmizin iri kitabxanalarına daxil olan yeni nəşrləri əhatə edən rüblük “Yeni kitablar” cari informasiya göstəriciləri nəşr edir. İxtisaslaşdırılmış Xarici ədəbiyyat şöbəsi 2005-ci ildən beynəlxalq kitab mübadiləsini bərpa edərək, dünyanın 60-dan artıq kitabxanası ilə kitab mübadiləsini həyata keçirir. 2005-ci ildən “Əlamətdar və tarixi günlər təqvimini”nin nəşri bərpa olunmuşdur və hər il bu nəşrin bir buraxılışı dərc olunur. Həmin ildən ötən əsrin 70-ci illərində nəşri dayandırılan “Mədəniyyət və incəsənət haqqında yeni ədəbiyyat” adlı cari bibliografik informasiya göstəricisinin də nəşri bərpa olunmuş və 2006-cı ildən hə-

min göstərici “Mədəniyyət, incəsənət və turizm haqqında yeni ədəbiyyat” adı ilə çap olunmağa başlamış və eyni zamanda bu göstəricidə əhatə olunan materialların tam mətnləri də elektron formatda verilməyə başlamışdır. 2015-ci ildən isə bu vəsait “Mədəniyyət, incəsənət, turizm və ədəbiyyatşünaslıq haqqında yeni ədəbiyyat” adı ilə tam elektron mətnli olaraq çap olunmaqda davam edir. AMK milli çap məhsullarının retrospektiv repertuarının yaradılması sahəsində də əhəmiyyətli işlər aparır. 1963-cü ildə 1-ci cildi çap olunan, 1986-cı ildə 2-ci cildi işıq üzü görən və həmin ildən çapı dayandırılan “Azərbaycan kitabı” fundamental bibliografik repertuarın tərtibi də AMK tərəfindən davam etdirilərək 2014-cü ildə bu qiymətli bibliografiyanın 1941-1950-ci illərin ədəbiyyatını əhatə edən 3-cü cildi çap olunaraq mütəxəssislərin, oxucuların istifadəsinə verilmişdir və hazırda 1951-1960-cı illərdə ölkəmizdə dərc olunan kitabları əhatə edən 4-cü cild çapa tam hazırdır. 2005-ci ildən AMK 1960-1970-ci illərdə həyata keçirdiyi ayrı-ayrı sahələrə dair fundamental bibliografiya vəsaitlərinin nəşri işini də bərpa etməyə başlamışdır. Kitabxana həmin ildən “Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətləri” seriyasından bir sıra bibliografik vəsaitlər nəşr etmişdir. Bunların sırasında Azərbaycan elminin, mədəniyyətinin və ədəbiyyatının görkəmli xadimləri olan Nizami Gəncəviyə, Məhəmməd Füzuliyə, M.F.Axundzadəyə, M.Ə.Sabirə, Üzeyir

Hacıbəyliyə, Qara Qarayevə, Fikrət Əmirova, Səttar Bəhlulzadəyə, İlyas Əfəndiyevə, Akademik Ramiz Mehdiyevə, Xalq yazıçısı Elçinə, Tahir Salahova və b. həsr olunmuş 10-larla biblioqrafiyanı göstərmək olar. Eyni zamanda digər mövzulara həsr olunmuş fundamental vəsaitlərdən “Heydər Əliyev adına Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri”, “Azərbaycan Respublikasında regionların sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramı” (2-cilddə), “Azərbaycanda Aviasiya tarixi” (2-cilddə), “Şəhidlər”, “Azərbaycanın Milli Qəhrəmanları”, və s. Çoxlu sayda biblioqrafik göstəriciləri misal göstərmək olar. Kitabxana tərəfindən son illərdə kitabxana işinin ayrı-ayrı məsələlərinə dair metodik materialların nəşrinə də diqqəti artırmışdır. Bunlardan “Heydər Əliyev

irsinin öyrənilməsi və təbliği sahəsində kitabxanaların vəzifələri”, “Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemləri (MKS) haqqında Əsasnamə”, “MKS-in nümunəvi strukturu və ştatları haqqında təlimat”, “Kitabxana işinə dair rəsmi sənədlər (Qanun və qanun qüvvəli normativ hüquqlu sənədlər toplusu)”, “Kitabxanalarda diyarşunaslıq ədəbiyyatının təbliği (metodik tövsiyələr)” və s. çap olunmuşdur. AMK-nın hazırladığı və çap etdirdiyi bütün fundamental biblioqrafiyalar, tövsiyələr, metodik vəsaitlər “pdf.” formatında kitabxananın saytında yerləşdirilir və nəticədə bütün nəşrlər çap olunmamışdan və yerlərə göndərilməmişdən əvvəl onlayn şəkildə kitabxanaçıların, mütəxəssislərin ixtiyarına verilir. AMK-da informasiya texnologiyalarından istifadəyə 1999-

cu ildən başlanılmış, 2000-ci ildə İnternet zalı istifadəyə verilmişdir. 2001-ci ildə isə Tədris Mərkəzi yaradılmışdır. 2003-cü ildən kitabxanada avtomatlaşdırılmış idarəetmə sisteminin tətbiqinə başlanılmışdır. Sistemin proqram təminatı ORAKLE əsasında qurulmuş VIRTUA proqramı əsasında həyata keçirilir. Buraya elektron kataloqun tərtibi, elektron kitabxananın təşkili, oxucuların qeydiyyatı, kitab verilişi, kitab fondunun komplektləşdirilməsi, milli bibliografiyanın və respublikanın bütün iri kitabxanalarının toplu kataloqunun yaradılması, yəni bütün kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılmasını təmin edən modulları daxildir. Avtomatlaşdırma işinə kitabxananın ən vacib sahəsi olan elektron kataloqunun tərtibindən başlanmışdır və milli ədəbiyyata dair təsvirlər məlumat bazasına daxil edilir. Elektron kataloqla yanaşı, AMK-da kitab fondlarının elektron versiyası, yəni kitabların mətninin kompüter yaddaşına köçürülməsi işi də həyata keçirilir. Kitabxanaya daxil olan bütün ədəbiyyat (seçmə üsulu ilə) dərhal rəqəmsallaşdırılaraq kitabxananın lokal şəbəkəsində yerləşdirilir. AMK-da Rusiya Dövlət Kitabxanasının Elektron Dissertasiya fondunun Virtual oxu zalı və Azərbaycanda müstəqillik dövründə müdafiə olunmuş dissertasiyaların tam elektron bazası yaradılmış, oxuculara onların yaşayış və iş yerlərində virtual kitabxana xidməti, virtual bibliografik sorğuların ödənilməsi xidməti, onlayn metodik xidmət və

“Bizdən soruşun” sorğu xidməti həyata keçirilir. Hazırda AMK-nın elektron kitabxanasında 126 654 elektron resurs (kitab, dövri mətbuat və not) vardır. Son illərdə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının kitabxana işinə tətbiqi ilə əlaqədar olaraq AMK-da yeni şöbələr açılmışdır: “Kitabxana işinin avtomatlaşdırılması və informasiya texnologiyaları”, “İnfrastrukturun təşkili və proqram təminatı”, “Elektron kataloqun formalaşdırılması”, “Elektron dissertasiya fondunun təşkili və ondan istifadə”, “Elektron informasiya xidməti”, “Elektron resurslarının yaradılması”, “Kitabxana işçilərinin təlim və tədris mərkəzi”, “Analitik elektron məlumat bazasının təşkili” şöbələri yaradılmışdır. Hazırda AMK-da oxucuların kitabxanaya yazılması, qeydiyyata alınması, kitabların axtarışı və sifarişi, kitabların qaytarılması və qanunsuz olaraq kitabxanadan çıxarılmasının qarşısının alınmasınadək oxuculara kitabxana xidməti ilə bağlı bütün proseslər tam avtomatlaşdırılmışdır. 2005-ci ildə AMK Avropa Milli Kitabxanalar Konfransı Beynəlxalq Təşkilatına üzvlüyə qəbul edilmişdir. Bu təşkilat özündə 54 Avropa ölkəsinin kitabxanalarını birləşdirir. AMK-da fəaliyyət göstərən oxu zalları- Dövri mətbuat zalı, Tələbə gənclərə xidmət edən Böyük oxu zalı, Humanitar elmlər zalı, Dəqiq və texniki elmlər zalı, Xarici ədəbiyyat zalı, Bibliografiya-İnformasiya xidməti zalı, Not nəşrləri və fonoteka zalı, Nadir kitablar zalı, Azərbaycan ədəbiyyatının arxivi zalı,

Mikrofilm bölməsi, Diyarşünaslıq elmi bibliografiya şöbəsinin oxu zalı, İNTERNET zalı, Elektron kitablarla (e-buk və planşetlərlə) xidmət zalı və s. 14 oxu zalı oxuculara xidmət göstərir. Kitabxananın kataloq və kartoteka və elektron xidmət zalları, habelə Böyük oxu zalı “Wi-fi” sistemi ilə təchiz olunmuşdur. Lokal şəbəkədəki elektron resurslardan istifadə zalında 24 kompyüter quraşdırılaraq oxucuların ixtiyarına verilmişdir. Zallarda eyni zamanda kompüterdə müstəqil işləmək; E-mail-in kitabxanaçı tərəfindən açılması; Skanerdən istifadə; Mətnin yığılması; İNTERNET və məlumat bankında axtarışın aparılması üzrə xidmətlər göstərilir. AMK-nın fəaliyyətinin prioritet istiqamətlərindən biri də kitab təbliğinin genişləndirilməsi, kitabın və mütaliənin kütlə-

viləşdirilməsi sahəsində tədbirlər həyata keçirilməkdən ibarətdir. Burada kitabxanada keçirilən kitab təqdimatları, oxucu konfransları, oxucu günləri, yazıçı və şairlərlə görüşlər, kitab sərgiləri, bibliografik icmallar və digər tədbirlər daxildir. Kitab təbliğinin genişləndirilməsi məqsədilə keçirilən ən əhəmiyyətli tədbirlərdən biri Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin və Milli Kitabxananın birgə təşkil etdiyi ənənəvi Bakı Beynəlxalq Kitab Sərgiləridir. Hər iki ildən bir keçirilən bu beynəlxalq sərgi-yarmarkalarda getdikcə daha çoxlu sayda xarici və yerli nəşriyyatların və milli kitabxanaların iştirak etməsi bu tədbirə marağın ildən-ilə artması ilə izah olunur və yaxın gələcəkdə həmin sərginin Frankfurt, London, İstanbul, Moskva və Turin beynəlxalq sərgi-yar-

markaları ilə bir sraya çıxacağından xəbər verir. Belə sığıqların ən əhəmiyyətli yekunlarından biri də orada iştirak edən xarici milli kitabxanaların nümayiş etdirkləri qiymətli kitabların sərgi bitdikdən sonra Azərbaycan Milli Kitabxanasına hədiyyə edilməsidir. 2009-cu ildən artıq 4-cü dəfə keçirilən bu sərgilərin nəticəsi olaraq 10-larla xarici ölkənin dillərində minlərlə çox qiymətli yeni kitablar Milli Kitabxanaya hədiyyə olunmuşdur və bu gün oxucularımız tərəfindən fəal şəkildə istifadə olunur. Beynəlxalq kitab sərgiləri çərçivəsində Milli Kitabxananın özündə də maraqlı və yadda qalan tədbirlər həyata keçirilir. Hər bir sərgi müddətində 2-3 ölkənin milli kitabxanası ilə qarşılıqlı əməkdaşlığa dair memorandumlar imzalanır, qiymətli materialların sərgiləri təşkil olunur. 2015-ci ildə keçirilən beynəlxalq kitab sərgisi çərçivəsində Rusiya Milli Kitabxanasının fondlarında qorunan Azərbaycana dair ötən əsrlərdə ərəb əlifbası ilə çap olunmuş qiymətli kitabların Milli Kitabxanaya təqdim etmə mərasimi və "Azərbaycan inciləri dünya kitabxanalarında" adlı sərginin açılış mərasimi olmuşdur. Tədbirin sonunda 100 addan artıq çox qiymətli elektron resursu əhatə edən 10 disk Milli Kitabxanaya hədiyyə olunmuşdur. Tədbir çərçivəsində Bosnya və Hersoqovina Milli Kitabxanası ilə Azərbaycan Milli Kitabxanası arasında qarşılıqlı əməkdaşlığa dair Memorandumun təntənəli imzalanma mərasimi keçirilmişdir. Son illərdə AMK-nın beynəlxalq əlaqələri

də genişlənməmişdir. Kitabxana artıq dünyanın 34 ölkəsinin milli kitabxanaları ilə qarşılıqlı əməkdaşlığa dair memorandum imzalamışdır və onlar müvəffəqiyyətlə icra olunur. Qarşılıqlı beynəlxalq kitab və informasiya mübadiləsi, elektron resurslardan ikitərəfli istifadənin təşkili, mütəxəssislərin təcrübə mübadiləsi, qarşılıqlı beynəlxalq tədbirlərin keçirilməsi, ötən əsrlərdə çap olunmuş ölkələrə dair nəşr materiallarının qarşılıqlı mübadiləsi imzalanan memorandumların əhəmiyyətli nəticələri hesab oluna bilər. Təkcə 2015-ci il ərzində beynəlxalq kitab mübadiləsi yolu ilə Milli Kitabxanaya xarici ölkə kitabxanalarından 2051 nüsxə yeni ədəbiyyat daxil olmuş, xarici ölkələrin milli kitabxanalarına isə 2657 nüsxə ədəbiyyat göndərilmişdir. Ölkədaxili Ehtiyat-mübadilə fonduna keçən ildə 27 626 nüsxə kitab daxil olmuş və il ərzində müxtəlif təşkilatlara, region kitabxanalarına, beynəlxalq kitab sərgilərinə, Azərbaycanın xarici ölkələrdəki səfirliklərinə və b. təşkilatlara 18036 nüsxə kitab verilmişdir. AMK-nın yerinə yetirdiyi ən vacib missiyalardan biri də Azərbaycan həqiqətlərinin ölkə xaricində daha geniş təbliğində fəal iştirak etməkdən ibarət olmuşdur. Hər il Milli Kitabxana Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi ilə birgə 10-dan artıq beynəlxalq kitab sərgisində - Frankfurt, London, Tehran, İstanbul, Turin, Moskva, Praqa, Qahirə, Budapeşt və s. Azərbaycana dair zəngin ekspozisiyalarla iştirak edir və sonda həmin ekspozisiyada

nümayiş olunan kitablar təşkilatçı əlkənin milli kitabxanasına hədiyyə olunur. Bu yolla dünyanın 60-dan artıq milli kitabxanasına, səfirliklərə, universitetlərə və digər təşkilatlara 17 min nüsxədən artıq Azərbaycanın tarixinə, mədəniyyətinə, iqtisadiyyətinə, daxili və xarici siyasətinə, Dağlıq Qarabağ məsələsinə və s. dair müxtəlif kitablar verilmişdir. AMK türkdilli ölkələrin mədəni dəyərlərinin təbliğində mühüm rol oynayan TÜRKSÖY təşkilatı ilə də səmərəli əməkdaşlıq edir və mütəmadi olaraq həm Azərbaycanda, həm TÜRKSÖY-un iqamətgahında və həm də türkdilli ölkələrdə birgə mədəniyyət tədbirləri, yubileylər təşkil olunur, elmi konfranslar və kitab təqdimatları keçirilir. Son illərdə AMK-nın maddi-texniki bazası xeyli möhkəmlənmiş və kitabxanada oxucuların müəllimi üçün hər cür şərait yaradılmışdır, kitabxanada yenedənqurma işləri həyata keçirilmiş, istilik sistemi, yanğın xəbərvərici və yanğınsöndürmə sistemləri, işıqlandırma və havalandırma sistemləri müasir avadanlıqlar tətbiq olunmaqla yenidən qurulmuşdur. Kitab fondlarında ədəbiyyatın normal mühafizəsinə, işıq, toz, rütubət və digər kənar təsirlərdən qorunmasına xidmət edən mobil kitab rəfləri quraşdırılmışdır. Kitabxananın uzun illər ərzində zirzəmi hissəsində yerləşən çox zəngin Nadir kitablar fondu 2013-cü ildə 2-ci mərtəbədə hər cür şəraiti olan, yüksək səviyyədə hər cür təchiz olunmuş yeni otaqlara köçürülmüşdür və burada Kitabxananın Muzeyi

yaradılmışdır. 2013-cü ildə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı ilə AMK-nın 90-illik yubileyi yüksək səviyyədə keçirilmişdir. Yubiley tədbirləri çərçivəsində Avropa Milli Kitabxanaları Konfransı(CENL) və Avrasiya Kitabxanalar Assambleyasının növbəti iclasları keçirilmiş və yvbiy tədbirlərində dünyanın 60-dan artıq milli kitabxanasının direktorları iştirak etmişlər. Yubiley münasibətilə AMK-nın 15 nəfər əməkdaşı kitabxana işi sahəsindəki çoxillik və səmərəli fəaliyyətlərinə görə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamları ilə orden, medal və fəxri adlarla təltif olunmuşlar.

“AZƏRBAYCAN MİLLİ KİTABXANASININ ELMİ ƏSƏRLƏRİ”. – Kitabxananın elmi nəşrlər sistemində “Elmi əsərlər” mühüm yer tutur. “Azərbaycan Milli Kitabxanasının elmi əsərləri”nin bərpası və silsilə elmi məqalələr məcmuəsi şəklində mütəmadi olaraq nəşrini təşkil etmək kitabxananın əsas iş planına daxil edilmişdir. Ölkənin ən böyük ümumi kitabxanası, zəngin kitab fonduna malik əsas milli dövlət kitabxanası hesab edilən Azərbaycan Milli Kitabxanasının rəsmi nəşri olan “Elmi Əsərlər” jurnalı 1980-ci ildən 1992-ci ilədək cəmi 6 buraxılışda (I buraxılış-1980, II-1983, III-1986, IV-1988, V-1990, VI-1992) çap olunmuşdur. I buraxılış “M.F.Axundov adına Azərbaycan Respublika Dövlət Kitabxanasının əsərləri”, digər beş buraxılış isə “M.F.Axundzadə adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasının elmi

əsərləri” adı altında nəşr edilmişdir. İldə 2 dəfə çapı nəzərdə tutulan dövrü elmi nəşr respublikamızda kitabxanaşünaslıq, biblioqrafiyaşünaslıq və kitabşünaslıq sahəsində elmi-tədqiqat işinin genişlənməsinə, kitabxana işi proseslərini bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan bir sistem kimi öyrənməyə, kitabxanaların iş təcrübəsini müasir elmi üsullarla tədqiq edib ümumiləşdirməyə səbəb olacaq, əks etdirdiyi maraqlı və aktual materialları ilə bu elmin inkişafına təkan verəcəkdir.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI MƏDƏNİYYƏT VƏ TURİZM NAZİRLİYİNİN MƏDƏNİYYƏTŞÜNASLIQ ÜZRƏ ELMİ-METODİK MƏRKƏZİ – Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 30 aprel 2007-ci il tarixli 568 nömrəli fərmanı ilə Mədəniyyət üzrə Elmi-Metodik Mərkəzin, Mədəniyyət Təhsili üzrə Tədris-Metodik Mərkəzin və Muzey İşləri üzrə Elmi-Metodik Mərkəzin bazasında yaradılmışdır. Mərkəzin Əsasnaməsi və strukturu təsdiq edilmiş, kadrlarla komplektləşdirilmişdir. 2007-ci ilin sentyabr ayından fəaliyyətə başlamışdır. Əsas məqsədi mədəniyyət və xalq yaradıcılığının ayrı-ayrı sahələrinin tədqiqinə, təhlilinə, inkişafına və təbliğinə, zəngin mədəni irsimizin qorunmasına, zənginləşdirilməsinə, gələcək nəsillərə layiqincə çatdırılmasına, müasir dövrün tələblərinə uyğun mədəniyyət siyasətinin formalaşmasına və icrasına xidmət edən elmi - metodik araşdırmalar aparmaq, əldə olunan nəticələri müvafiq sahələrə tətbiq etmək, müvafiq təkliflər və Mərkəzin fəaliyyət profilinə uyğun kadrlar hazırlamaqdır. Burada

kulturologiya, mədəniyyət və incəsənətin müxtəlif sahələri və digər elmlər, o cümlədən tarix, filologiya, arxeologiya, etnoqrafiya üzrə elmi-tədqiqat işləri aparılır, mədəniyyət və turizm təhsili, muzey işi, klub müəssisələri, teatr, kino, təsviri və tətbiqi sənət, musiqi, kitabxana işi üzrə metodiki vəsaitlər, normativ sənədlər hazırlanır, müxtəlif tədbirlər - dəyirmi masalar, konfranslar; elm, mədəniyyət və incəsənət xadimlərinin həyat və yaradıcılığına həsr olunmuş bədii və xatirə gecələri, sərgilər, uşaq musiqi və incəsənət məktəbləri şagirdlərinin muğam, xor, rəqs festivalları, konsertlər və s. təşkil olunur. Mərkəzdə 5 şöbə, 14 bölmə, elmi şura, aparılan müxtəlif elmi və metodiki araşdırmaları ölkə üzrə əlaqələndirmək üçün elmi-metodik qruplar və xalq çalğı alətlərindən ibarət trio fəaliyyət göstərir. “Müasir mədəniyyətşünaslıq” adlı elmi, metodiki, publisistik jurnal nəşr olunur. Redaksiya şurasına Azərbaycanın görkəmli elm və mədəniyyət xadimləri ilə yanaşı, Rusiya, Türkiyə, Litva və Gürcüstan alimləri daxildir. Jurnal Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyası tərəfindən “Azərbaycan Respublikasında dissertasiyaların əsas nəticələrinin dərc olunması tövsiyə edilən elmi nəşrlərin siyahısı”na daxil edilmişdir. Mərkəz indiyədək Azərbaycan və rus dillərində 20-dən çox sanballı çap məhsulları – elmi-metodik əsərlər, kataloqlar, dərsliklər, biblioqrafik vəsaitlər və s. nəşr etmişdir. Bunlarla yanaşı, Masallı rayonunda fəaliyyət göstərən “Halay”, Lənkəranda “Nənələr”, Zaqatalada “Ceyranım”, “Lilay”, “Hudulki”, “Kəndirbazlar” kol-

lektivlərinin və Şabran rayonunda “Xınayaxdı”, “Çıraqqala” kollektivlərinin çıxışlarının çəkilişləri aparılmış, folklor xalq kollektivlərinin DVD diskləri, uşaq musiqi və incəsənət məktəbləri üçün proqramlar hazırlanmışdır.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI MİLLİ MƏCLİSİNİN PARLAMENT KİTABXANASI

– Müstəqillik illərində respublikamızın

əldə etdiyi mədəni nailiyyətlərdən biri də Azərbaycan Respublikası Parlament Kitabxanasının yaradılmasıdır. 1994-cü ildən başlayaraq kitabxananı təşkil etmək, onun statusunu, vəzifələrini və strukturunu müəyyənləşdirmək üçün müxtəlif fikirlər, rəylər və layihələr meydana çıxdı. Nəhayət, “Azərbaycan” qəzetinin 1994-cü il 26 oktyabr tarixli sayında “Azərbaycan Respublikasının Parlament Kitabxanası haqqında” qanunvericilik təşəbbüsü qaydasında tərtib edilmiş qanun layihəsi müzakirə üçün çap edildi. Parlament Kitabxanası haqqında qanunun yeni layihəsini hazırlamaq üçün üç nəfərdən ibarət komissiya yaradıldı. Beləliklə, Parlament Kitabxanasının nizamnaməsinin Milli Məclis tərəfindən təsdiqi kitabxananın hüquqi bazasının yara-

dılması üçün zəmin yaratdı. Nizamnamədə kitabxananın statusu, strukturu, vəzifələri müəyyənləşdirildi. Kitabxanaya Milli Məclis aparatının işçilərinə, mütəxəssislərə, ekspertlərə və Milli Məclis deputatlarına kitabxana-informasiya xidməti göstərən elmi kitabxana statusu verildi. Kitabxana ilk növbədə öz fondunda qanun yaradıcılığı üçün zəruri olan hüquqşünaslığa və qanunçuluğa dair ədəbiyyatı; beynəlxalq hüquqi ədəbiyyatı, qanunlar külliyyatını, məlumat kitablarını; ayrı-ayrı ölkələrin ensiklopediyalarını, lüğətlərini, sahəvi ensiklopediyaları toplamalı, qanun yaradıcılığının informasiya bazası kimi fəaliyyət göstərməlidir. Kitabxananın təşkilinin təxirəsalınmaz olduğunu nəzərə alan Milli Məclisin rəhbərliyi işçi qrupu yaratdı. Kitabxana Milli Məclisin yanında olan kiçik qıraətxananın bazasında formalaşmağa başladı. Milli Məclis respublikanın Milli Kitabxanasına, respublika əhəmiyyətli kitabxanalara, elmi kitabxanalara və ali məktəb kitabxanalarına müraciət edərək onlarda olan əlavə nəşrlərin, xüsusilə hüquqşünaslığa və qanunçuluğa aid nəşrlərin və məlumat ədəbiyyatının Milli Məclis Kitabxanasına verilməsini xahiş etdi. Kitabxana fondunda xeyli ədəbiyyat toplandı. 1999-cu ildə Milli Məclis “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununu qəbul etdi. Bu qanunun 15-ci maddəsinə müvafiq Parlament Kitabxanasına profilinə uyğun iki pulsuz məcburi nüsxə almaq hüququ verildi. Beləliklə, Parlament Kitabxanasını respublikamızda nəşr edilən yeni ədəbiyyatla ardıcıl komplektləşdirmək imkanı yaradıldı. Kitabxananın yaradılmasında Türkiyə Respublikasının

Böyük Millət Məclisinin mühüm rolu olmuşdur. TBMM-in kitabxanası Azərbaycan Parlament Kitabxanasının təşkilinə mühüm metodik köməklik etmiş, qiymətli hüquqi kitablar və qanunvericilik külliyatlarını kitabxanaya bağışlamış, həmçinin müasir kitabxana-informasiya avadanlığı, stollar, stullar, kitab rəfləri, ən mühümü isə yeni tipli kompüterlər hədiyyə etmişdir. 1997-ci ilin mart ayında Parlament Kitabxanasının rəsmi açılışı oldu. Hazırda kitabxananın fondunda 5 minə qədər kitab vardır. Bu kitabların 2500 nüsxəsi Azərbaycan, 1200 nüsxəsi rus, 800 nüsxəsi isə türk dilindədir. Kitab fondu məcburi nüsxələr və yeni ədəbiyyatın alınması yolu ilə komplektləşdirilir. Kitabxana dövrü mətbuatla komplektləşmə işinə ciddi fikir verir. Kitabxana Fondunun əsas hissəsini hüquqi ədəbiyyat və məlumat ədəbiyyatı təşkil edir. Kitabxana fondu az da olsa bədi ədəbiyyatla da komplektləşdirilir. Kitabxananın daimi oxucuları Milli Məclis aparatının işçiləri və deputatlardır. Onların sayı 200 nəfərə yaxındır. Deputat sorğularını ödəmək üçün biblioqrafik və informasiya vasitələrindən, məlumat kitablarından istifadə olunmur. Kitabxana yeni kitablar haqqında oxuculara məlumat vermək üçün daimi və tematik kitab sərgilərindən istifadə edir. Kitabxana İnternet şəbəkəsinə qoşulmuş, beynəlxalq əlaqələr yaratmağa müvəffəq olmuşdur. Hazırda kitabxana Rusiya Federasiyasının Duma Kitabxanası, Ukrayna, Belarusiya, Qazaxıstan və Tacikistanın parlament kitabxanaları ilə rəsmi sənədlərin və çap əsərlərinin müba-

diləsini həyata keçirir. Azərbaycan Parlament Kitabxanası Türkiyə Böyük Millət Məclisinin parlament kitabxanası ilə əlaqələrə malikdir. Müstəqilliyin bəhrəsi olan Azərbaycan Milli Məclisinin Kitabxanası kitab fondunun formalaşması, oxuculara xidmət işinin təşkili, kompüterləşmə, qanun yaradıcılığının informasiya bazasının yaradılması, kitabxananın müasir informasiya texnologiyası ilə tənzim edilməsi sahəsində səmərəli fəaliyyət göstərir.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİ İŞLƏR İDARƏSİNİN PREZİDENT KİTABXANASI

– Müstəqillik illərində Ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü və göstərişi ilə Azərbaycan Respublikası Prezidenti İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanası və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Parlament Kitabxanası yaradıldı. Prezident aparatının və parlamentin strukturuna daxil olan bu kitabxanalar öz statusu etibarilə dövlət kitabxanalarıdır. Azərbaycan Respublikası Prezidenti İşlər İdarəsi Kitabxanasının yaradılması ideyasını irəli sürən Ulu öndər Heydər Əliyev dövlət aparatında çalışan işçilərə yüksək kitabxana-informasiya xidməti göstərmək, dövlətin qəbul etdiyi bütün fərmanları, qanunları, əsasnamə və sərəncamları, digər dövlət sənədlərini toplamaq, qorumaq və saxlamaq üçün Prezident Kitabxanasının yaradılmasını zəruri saymışdır. Kitabxana 2003-cü ildə Bakışəhərinin iki ən qədim kitabxanasının: Mərkəzi Şəhər Kitabxanasının (keçmiş Lenin adına kitabxana) və Azərbaycan Respublikası Prezidenti İşlər İdarəsi təsərrüfat şöbəsi nəzdində olan kitab-

xananın (keçmiş Siyasi Maarif Evinin kitabxanası) bazasında təşkil edilmişdir. Bakı Şəhər Mərkəzi Kitabxanası şəhərimizin ən qədim və zəngin kitabxanası olduğundan onun nadir kitab fondu qorunub saxlanılır və oxucuların istifadəsinə verilir. Kitabxanada zəngin bədii ədəbiyyat fondu ilə yanaşı çox nadir tarixi kitablar fondu, Bakı kitabxanalarının heç birində olmayan incəsənət əsərləri fondu var. Kitabxananın nadir arxitektura nümunəsi hesab edilən üçmərtəbəli binası müasir Şərq üslubunda və tikinti texnologiyasının son nailiyyətləri əsasında yüksək zövqlə təmir edilmiş, dünya standartlarına cavab verən kitabxana binası halına gətirilmişdir. Burada oxucuların tələbatına müvafiq zallar: incəsənət ədəbiyyatı zalı; böyük oxu zalı; xüsusi zal; internet zalı; neft və kütləvi ədəbiyyat zalı; nadir kitablar zalı və müxtəlif mədəni-kütləvi tədbirlər, müəhazirələr, elmi seminarlar, dəyirmi stollar, görüşlər, mətbuat konfransları, sərgilər, disputlar, təqdimatlar keçirmək üçün qədim Şərq memarlıq üslubunda işlənmiş, hər cür avadanlıqla,

qiymətli mebellərlə təchiz edilən, 100 nəfərlik konfrans zalı mövcud olmuşdur. İki kitabxananın kitab fondunun birləşdirilməsi nəticəsində olduqca zəngin və nadir fond yaradılmışdır. Hazırda fondda 400 min nüsxəyə yaxın kitab vardır. Kitabxana həmçinin öz fondunu komplektləşdirmək üçün xarici nəşrlərin əldə edilməsinə xüsusi diqqət yetirir ki, bu da xarici ədəbiyyat fondunun zənginləşməsi üçün əlverişli şərait yaradır. Kitabxananın xarici ədəbiyyat fondunda kitabların sayı 50 min nüsxəyə çatıb. Kitabxananın düşünülmüş komplektləşdirmə planı vardır. Bu plana uyğun olaraq komplektləşdirmə zamanı əsas üstünlük siyasətə, hüquqa, tarixə, iqtisadiyyata, qanunvericiliyə, azərbaycanşünaslığa dair ədəbiyyatın komplektləşdirilməsinə verilir. Kitabxanada nadir kitablar fondu yaradılmışdır. Bu fondda hazırda demək olar ki, dünyanın bütün xalqlarının dillərində 4 mindən artıq kitab toplanmışdır. Kitabxananın Azərbaycanda nəşr edilən dövrü mətbuatla yanaşı, xarici ölkələrdə nəşr edilən dövrü mətbuatı da alması dövrü ədəbiyyat fondunun əhəmiyyətini xeyli

artırmış, geniş oxucuların tələbatını ödəməyə müvəffəq olmuşdur. Hazırda fondada 200 addan artıq qəzet və jurnalların komplektləri toplanmışdır. Kitabxananın Azərbaycan Respublikası Prezidenti İcra Aparatının, Katibliyinin, İşlər İdarəsinin və digər mərkəzi icra orqanlarının, həmçinin xalq təsərrüfatının, mədəniyyətin müxtəlif sahələrində çalışan görkəmli alimlərə, mütəxəssislərə, yaradıcı ziyalılara xidmət üçün kitabxana-biblioqrafiya və informasiya bazası yaratmaq, müasir kitabxana-informasiya texnologiyasını tətbiq etməklə kitabxana işini kompüterləşdirmək kimi mühüm vəzifələri vardır. Kitabxanada aşağıda qeyd olunan şöbələr yaradılmışdır: Prezident və dövlət idarəçiliyi; Heydər Əliyev fondu; Azərbaycanşünaslıq; Xarici ədəbiyyat fondu; İncəsənət ədəbiyyatı fondu; Dövri mətbuat fondu; Kitab verilişi (abonement); Biblioqrafiya və informasiya; Kitabxana işinin avtomatlaşdırılması; Komplektləşdirmə və kitabışləmə; Kütləvi tədbirlər. Kitabxananın işinə siyasətçilər, sosioloqlar, iqtisadçılar, humanitar elm sahəsinin

səriştəli mütəxəssisləri cəlb edilmişlər. Hazırda kitabxana Prezident Aparatının işçiləri, dövlət məmurları ilə yanaşı demək olar ki, istifadə üçün müraciət edən bütün ziyalılara xidmət göstərir. Dövlət kitabxanası kimi fəaliyyətə başlayan Prezident Kitabxanası öz işini qabaqcıl dünya standartlarına cavab verə biləcək səviyyədə qurmaq üçün kitabxana işinin avtomatlaşdırılmasını ön plana çəkmiş, kitabxana işini kompleks halda kompüterləşdirmək üçün avtomatlaşdırılmış sistem tətbiq etmişdir. Kitabxana bu məqsədlə geniş araşdırmalar aparmış, dünya kitabxanalarında tətbiq edilmiş sistemləri öyrənmiş, respublikanın şəraitinə, xüsusilə kitabxananın müvafiq tələbatına uyğun olanını seçmişdir. Kitabxanada internet oxu zalı yaradılmışdır. 14 oxucu yeri olan və internetə daimi çıxışı olan bu zalın xidmətindən geniş istifadə olunur. Həmçinin kitabxananın bütün başqa zallarında oxucuların həm də fərdi avadanlıq (notebook) vasitəsilə internetə çıxış imkanları təmin edilmişdir. 2003-cü ildə kitabxanada elektron kataloqun yaradıl-

masına başlanmışdır. Kitabxana 15 adda bibliografik informasiya göstəricisi (bülleteni), tam mətnli elektron və çap nəşrləri hazırlamışdır. Bunlara misal “Azərbaycanı dünyaya tanıdan lider”; “Azərbaycan Respublikasının prezidenti. Gündəlik fəaliyyətinin xronikası”; “İlham Əliyev və Azərbaycanın neft diplomatiyası”; “Əsrin müqaviləsi-10 il”; “Azərbaycan Olimpiya hərəkəti”; “Sülh məramlı səfir”; “Yeni kitablar” və sairidir. Bu göstəricilərdə ən mühüm ədəbiyyat öz əksini tapmışdır. 2003-cü ildən başlayaraq bibliografik informasiya göstəriciləri ilə yanaşı kitabxana yeni daxil olan kitablar, jurnallar və digər materiallar əsasında cari bibliografik göstəricilər nəşr edir. Belə göstəricilərdən “Yeni kitablar”; “Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fəaliyyətinin xronikası”; “Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətləri”; “İlham Əliyev və Azərbaycanın neft diplomatiyası” və s. göstərmək olar. Kitabxananın saytı yaradılmışdır. Yaxın vaxtlarda internet saytda Azərbaycan Respublikası qanunlarının mətlərini, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanlarını və digər mühüm sənədləri və məqalələri daxil etmək nəzərdə tutulmuşdur. Kitabxana-informasiya xidmətini təkmilləşdirmək məqsədi ilə üç işçi qrupu yaradılmış, qruplara təcrübəli və xidmət prosesini yaxşı bilən mütəxəssislər cəlb edilmişdir. Bu qrupun qarşısına ənənəvi kitabxana xidməti ilə yeni kitabxana-informasiya texnologiyasını və metodlarını tətbiq etmək vəzifəsi də qoyulmuşdur. Həmin qruplar bunlardır: 1) Azərbaycanşünaslıq; 2) Yeni kitabxana-informasiya texnologiyasının

tətbiqi; 3) Bibliografik-analitik nəşrlərlə iş. “Azərbaycanşünaslıq” şöbəsində Azərbaycanın tarixini, iqtisadiyyatını, siyasətini, mədəniyyətini yaxşı bilən yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin cəlb edilməsi sahənin öyrənilməsinə, təbliğ edilməsinə, oxuculara çatdırılmasına, oxucu sorğularının ödənilməsinə imkan yaradır. Şöbə bu məqsədlə azərbaycanşünaslığa dair yeni ədəbiyyatı izləyir, onun əldə edilməsini təmin edir, oxuculara, xüsusilə Prezident Aparatının işçilərinə çatdırmaq, vaxtlı-vaxtında onları məlumatlandırmaq üçün kitab icmalları, bibliografik göstəricilər, tövsiyə siyahıları və kitabxana işinin avtomatlaşdırılması şöbəsi ilə birlikdə bu materialların elektron variantını hazırlayır. Göstərilən materialların və sənədlərin kitabxananın internet saytına daxil edilməsi onun elmi əhəmiyyətini daha da artırır. Kitabxanada fəaliyyət göstərən bibliografik-analitik işçi qrupu ənənəvi bibliografik fəaliyyətlə elektron bibliografik fəaliyyəti əlaqələndirir, ənənəvi bibliografik materialların elektron variantını və bibliografik fəaliyyətin yeni metod və üsullarını hazırlayır. Prezident Kitabxanası kiçik bir zaman kəsiyində kitabxananın təşkili, idarə edilməsi, oxuculara kitabxana xidmətinin təşkili, müasir kitabxana-informasiya texnologiyasının tətbiqi sahəsində uğurlar qazanmış, elm və mədəniyyət mərkəzinə çevrilmişdir.

AZƏRBAYCAN TEXNİKİ UNİVERSİTETİNİN ƏSASLI KİTABXANASI (ƏK) – Əsası 1920-ci ildə Bakı Texniki Məktəbin bazasında yaradılan Azərbaycan Politexnik İnstitutunun nəzdində qoyulmuşdur. Təşkil olunduğu ilk dövrdə 6500

nüsxə kitabı, 300 nəfər oxucusu olmuşdur. 1925-ci ilə qədər kitab fondunda Azərbaycan dilində kitab olmamışdır. 1925-ci ildə Politexnik İnstitutu Sənaye İnstitutuna birləşdirilmişdir. 1950-ci ildə Azərbaycan Sənaye İnstitutunda fəaliyyət göstərən İnşaat, Nəqliyyat, Mexanika fakültələri oradan ayrılaraq, Azərbaycan Politexnik İnstitutu yaradılmışdır. Müvafiq fakültələrə aid olan elmi, texniki və dərs kitabları seçilib, Politexnik İnstitutuna verilmişdir. Həmin dövrdə Balıqçılıq Texnikumunun binasında yerləşən ƏK-nın fondunda 2500 nüsxə kitab saxlanılırdı. 1950-60-cı illərdə kitab fondu 170 min nüsxəyə, oxucuların sayı 10 min nəfərə çatmışdır. 1960-1970-ci illərdə ƏK ali məktəb kitabxanaları arasında ön sıraya çıxmış, SSRİ Təhsil Nazirliyinin “Birinci dərəcəli” diplomuna layiq görülmüşdür. 1970-ci ildə ƏK-nın ümumi kitab fondu 400 min nüsxəni keçmiş, oxucuların sayı isə 14 min nəfərə çatmışdır. 1970-ci illərdə Gəncə şəhərində Politexnik İnstitutunun filialı yaradılmış, Texnologiya fakültəsi oraya köçürülmüşdür. Bununla əlaqədar olaraq həmin fakültədəki ixtisaslara aid kitabların bir qismi ayrılaraq filialın kitabxanasına verilmişdir. Filial müstəqil instituta cevrildikdən sonra ƏK tərəfindən ixtisaslara aid olan 50 min nüsxədən çox kitab oraya göndərilmişdir. 1976-cı ildə Politexnik İnstitutunun İnşaat fakültəsi ayrılaraq, Azərbaycan İnşaat Mühəndisləri İnstitutuna çevrildi. Əsaslı kitabxananın fondundan 160 min nüsxə kitab seçilərək yeni yaradılmış instituta verilmişdir. 1980-ci ildə ƏK-nın kitab fondu 550 min nüsxəyə çatmışdır. Fond

ən cox texniki, elmi, soraq-məlumat, bədii və s. ədəbiyyatla zənginləşmişdir. 2010-cı ildə ƏK-da elektron kataloqun yaradılmasına başlanılmışdır. 1977-ci ildə ƏK yüksək göstəricilərinə görə ümumittifaq baxışında Mədəniyyət Nazirliyinin diplomuna layiq görülmüşdür. 1988-1989-cu illərdə ƏK-nın elmi-texniki informasiya şöbəsi SSRİ Elmi-Texniki İnformasiya İttifaqının I dərəcəli diplomuna layiq görülmüşdür. ƏK Elektron kitabxana və Yeni informasiya texnologiyaları Assosiasiyasının və Azərbaycan Kitabxana Konsersumunun üzvüdür.

AZƏRBAYCAN TƏDQIQ VƏ TƏTƏBBÖ CƏMIYYƏTİ (ATTC) –

Azərbaycanın təbii sərvətlərini, iqtisadiyyatını, tarixini, fəlsəfəsini, incəsənətini və s. öyrənən elmi mərkəz. 1923-cü ildə N.Nərimanovun təşəbbüsü ilə yaradılmış, 1929-cu ilədək fəaliyyət göstərmişdir. 1925-ci ildə Azərbaycan MİK-in tabeliyinə verilmişdir. Respublika ərazisini planlı və hərtərəfli tədqiq etmək üçün Naxçıvan Muxtar Respublikası, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti və qəza mərkəzlərində cəmiyyətin şöbələri yaradılmışdı. Cəmiyyətin işində S.Ağamalıoğlu, Tağı Şahbazi (Simurq), Ə.Haqverdiyev, C.Məmmədquluzadə, B.Çobanzadə, İ.Meşşaninov və başqaları yaxından iştirak etmişlər. 1925-1929-cu illərdə ATTC-nin “Xəbərləri” nəşr olunmuşdur.

AZƏRBAYCAN TİBB UNİVERSİTETİNİN ƏSASLI KİTABXANASI (ƏK) –

ƏK 1930-cu ildə Bakı Dövlət Universiteti kitabxanasının tibbi ədəbiyyatının bazasında Azərbaycan Tibb İnstitutunun

kitabxanası kimi yaradılmışdır. ƏK-nın yaradılmasında, milli tibb ədəbiyyatı ilə təmin olunmasında, oxucuların informasiyaya olan ehtiyaclarının ödənilməsinin təşkilində görkəmli dövlət xadimi, professor Əziz Əliyevin müstəsna xidmətləri olmuşdur. Kitabxana fondunun yaradılmasında və zənginləşməsində Sabunçu xəstəxanasından verilmiş kitablar, ictimai təşkilatların, ayrı-ayrı tibb xadimlərinin və bir çox ziyalıların əvəzsiz olaraq bağışladığı töhfələr də böyük rol oynamışdır. Yaradığı ilk illərdə ƏK-da cəmi 13 işçi çalışırdı. Müstəqil Tibb İnstitutu təşkil edilənədək dərslər ancaq rus dilində keçirilirdi. 1931/32-ci dərslər ilindən Tibb İnstitutunda Azərbaycan bölməsi açıldı. Lakin burada oxuyan tələbələrin ana dilində dərslərləri yox idi. 1931-1939-cu illərdə "ATİ nəşriyyatı"nda Tibb İnstitutunun tələbələri üçün Azərbaycan dilində 50 adda dərslər və dərslər vəsaiti nəşr edildi. Həmin dərslərlərin bəziləri indiyədək ƏK-da mühafizə olunur. ƏK əməkdaşları tərəfindən "Tibb İnstitutu əməkdaşlarının 1920-1960-cı illərdə çap olunmuş əsərlərinin (kitab və məqalələrinin) biblioqrafik göstəricisi"ni tərtib edilmişdir. Tibb İnstitutunda 1920-1960-cı illərdə müdafiə olunmuş dissertasiyaların göstəricisi kitabça halında çap edilmişdir. 1961-ci ildən 1993-cü ilədək Universitetdə müdafiə edilmiş dissertasiyaların göstəricisi də tərtib edilmişdir. Göstəriciyə əlavə edilmiş məlumat aparatının köməyi ilə kimin, neçənci ildə, hansı mövzuda doktorluq və ya namizədlik dissertasiyasını müdafiə etmələri barədə müxtəlif suallara dərhal cavab tapmaq mümkündür. Kitabxananın

ştat sayı XX əsrin 60-cı illərinə qədər, demək olar ki, dəyişməz qalmışdır. Kəçən əsrin 60-70-ci illərində kitabxananın ştatı 35 nəfərə çatdırılmışdır. Rəhbər işçilərə əmək haqqı verilməsinə görə kitabxana III qrupa aid edilmişdi. Lakin 8 minə yaxın tələbəyə və 2 minə yaxın müəllim və əməkdaşə xidmət edən kitabxana üçün mövcud ştat azlıq edirdi. İldə 11 min nəfərdən çox oxucuya xidmət edən kitabxana öz fəaliyyətinin əsas göstəriciləri ilə (kitab fondunun həcmi 800 minə yaxın, kitab verilişinin sayı ildə 600 mindən çox) daha çox ştata ehtiyacı olduğunu bürüzə verirdi. Rəhbərliyin müraciəti və müvafiq komissiyanın tövsiyələri əsasında Əsaslı Kitabxana 1986-cı ildə III qrupdan II qrupa keçirildi və həmin ildə ştatı 42 nəfərə çatdırıldı. 1988-ci ildə isə Əsaslı Kitabxananın ştatı 68 nəfərə çatdırıldı. Kitabxanada yeni şöbələr və bölmələr yaradıldı. Hazırda ƏK-nın strukturu 61 nəfərdən ibarətdir. Müstəqillik dövründə ƏK-nın kitab fondunun zənginləşdirilməsində Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, YUNESKO-nun və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, millət vəkili Mehriban Əliyevanın böyük xidmətləri olmuşdur. Onun təşəbbüsü ilə 2006-cı ilin iyul ayında Heydər Əliyev Fondu tərəfindən ƏK-ya 660 adda 1250 nüsxə kitab bağışlanmışdır. 1994-cü ildə ƏK işçilərinin əməyinin ödənilməsinin taarif dərəcələri respublika kitabxanaları səviyyəsində müəyyən edilmişdir. "Gələcək naminə" Qeyri-hökumət təşkilatının Elektron Kitabxana şəbəkəsi layihəsi əsasında "Kitab.org" elektron kataloqun tərtibinə başlanmışdır. 2009-cu ilin aprel ayında ƏK-nın kitab fondu, habelə

dissertasiyalar və avtoreferatların elektron kataloquna daxil edilmə işi tamamilə başa çatdırıldı. Yeni kitablar daxil olduqca onların da müntəzəm olaraq elektron kataloqda əks etdirilməsi işi davam etdirilir. 2009-cu ildən ƏK-ya daxil olan tibbə dair 50 adda jurnal məqalələrinin analitik təsvirlərinin də elektron kataloquna daxil edilməsinə başlanmışdır. Belə ki, 2005-ci ildən bəri kitabxanaya daxil olmuş bütün elmi-tibbi jurnalların məqalələri də elektron kataloqda öz əksini tapmışdır. ƏK 2000-ci ildən internetə qoşulmuşdur. “Medlib.aznet.org” saytı açılmış, kitabxana haqqında məlumatlar, universitetin görkəmli alimlərinin doktorluq dissertasiyalarının avtoreferatları bu saytda yerləşdirilmişdir. ƏK-da elektron informasiya sahəsində bir çox dəyişikliklər həyata keçirilmişdir. Kitabxananın fasiləsiz yeni internet xəttinə qoşulması, Azərbaycan KİK-in (Kitabxana İnformasiya Konsorsiumu) yaradılmasında yaxından iştirakı, “EIFLNET” Beynəlxalq Konsorsiumun (Elektronik Information For Libraries) bazalarından oxucuların istifadə etməsinin təşkili də əhəmiyyətlidir. 2011-ci ildən yeni virtual oxu zalı oxucuların istifadəsinə verilmişdir. Burada internetə qoşulmuş kompüter, noutbuk xətti fəaliyyət göstərir. Bundan başqa CD, DVD-lərdən ibarət kitabxananın yeni elektron resursları fondu yaradılmışdır. Hazırda kompüter bazasında www.medliter.ru elektron kitabxanasından 3000-dən çox tam mətnli kitab oxuculara təqdim olunur. 2012-ci ildən Tibb Universitetinin internet saytında (www.amu.edu.az) kitabxana bölməsi virtual oxucuların is-

tifadəsinə verilmişdir. İstifadəçilər bu sayta daxil olmaqla kitabxana haqqında məlumat ala bilərlər. 2012-ci ilin yanvar ayından AzKİK çərçivəsində <http://search.ebscohost.com> saytı internet istifadəçilərinin ixtiyarına verilmişdir, əlavə olaraq www.webofknowledge.com, www.eifl.net, www.journals.cambridge.org, www.boone.org, www.iop.org/EJ saytlarından da Universitet daxilində internetə qoşulmuş bütün kompüterlərdə istifadə imkanı vardır. Bunun davamı olaraq 2013-cü ildən bazasının böyük bir hissəsi tibbə aid ədəbiyyat olan www.link.springer.com saytı da internet istifadəçilərinə təqdim olunmuşdur. Oxucular həmçinin internetdə də <http://amu.edu.az> saytının kitabxana linkində elektron kitabxana bölməsinə daxil olaraq bu məlumat bazalarından geniş şəkildə istifadə edirlər. ƏK özünün e-mail poçtu (amu_lib@mail.ru) vasitəsilə təşkilatlar, cəmiyyətlər və şəxslərlə əlaqə saxlayır və bir çox xarici ölkə kitabxanaları ilə (Rusiya Dövlət Kitabxanası, Rusiya Dövlət Tibb Kitabxanası, Ukrayna Dövlət Kitabxanası, Ukrayna Dövlət Elmi Tibb Kitabxanası, Belarus Milli Kitabxanası, Belarus Respublika Elmi Tibb Kitabxanası) virtual mübadilə işi həyata keçirir. ƏK-da tibbə dair kitab və jurnalların tam mətnlərini əhatə edən çoxlu sayda CD-lər və disketlər vardır. Oxucular maqnitofon kasetləri və video-kasetlər vasitəsilə insanların həyat fəaliyyətini, tibbi əməliyyatları, fizioloji prosesləri əyani şəkildə əks etdirən materiallarla tanış ola bilərlər. Hazırda ƏK-nın kitab fondu 805 min nüsxəyə çatmışdır. Hər il ƏK-dan

10 mindən çox oxucu istifadə edir və oxuculara 600 mindən çox kitab verilir. ƏK-nin internet ünvanı: www.amu.edu.az

AZƏRBAYCANDA BİBLİOQRAFİK FƏALİYYƏT (meydana gəlməsi və inkişafı) – Biblioqrafik informasiyanın tarixən ilkin formaları kitabxana kataloqlarından ibarət olsa da, sonralar onların əhatəlilik dairəsi daha da genişlənmişdir. Məsələn, yeni eradan əvvəl III əsrdə İskəndəriyyə Kitabxanasının baş kitabxanaçısı Kallimax tərəfindən tərtib olunmuş kataloqu belə təxmin edilir ki, həmin kitabxananın sistemli kataloqu olmaqla yanaşı, yunan ədəbiyyatının məlum olan hissəsini də mühafizə olunma məkanından, yerindən asılı olmayaraq əhatə edir. Bununla bərabər onu da qeyd etmək lazımdır ki, biblioqrafik qaynaqların ilkin tarixi formaları yalnız kataloqlardan ibarət olmamışdır. Dünya biblioqrafiyasının tarixindən bəllidir ki, qədim Romada biblioqrafik əlamətlərə malik olan yeni ədəbi yazı janrı meydana gəlmişdir. Keçmişin tanınmış görkəmli adamlarının həyatı və yaradıcılığı haqqında qısa məlumat verən belə yazılara çox zaman “Məşhur cəngavərlər haqqında” adı verilirdi. Bu cür materiallara odövrüntarixixronikalarında və hətta elmi əsərlərdə də rast gəlmək olar. Məşhur elm və mədəniyyət adamları haqqında məlumat verən belə yazılar Şərq ölkələrində və Azərbaycanda da yayılmışdı. Azərbaycanda təzkirə janrını, müəyyən dövrün tarixi hadisələrinin təsvirini verən qaynaqları misal göstərmək olar. Qədim tariximizə həsr olunmuş tədqiqatlarda onların tez-tez adı çəkilir

və biblioqrafik mənbə kimi qiymətləndirilir. Cənubi Azərbaycanın böyük alimlərindən olan Mirzə Məhəmmədli Tərbiyətin (1875-1940) “Dənışməndani-Azərbaycan” əsəri (1937) demək olar ki, təzkirələr təzkirəsi (biblioqrafiyanın biblioqrafiyası) rolunu oynayır. M.Tərbiyətin Azərbaycan mədəniyyətinə göstərdiyi xidmətlərdən biri F.B.Köçərlinin qarşısına çıxan əsas maneəni öz yaradıcılığı ilə aradan qaldırması və bununla Azərbaycan ədəbiyyatı tarixindəki bir çox boşluqları ləğv edə bilməsilə əlaqədardır. Onun 40 illik elmi araşdırmalarının nəticəsi olan bu əsəri Azərbaycanın şair, yazıçı, filosof, təzkirəçi, ədəbiyyatşünas, rəssam, münəccim, mühəndis, memar, riyaziyyatçı, nəqqaş, xəttat, tarixçi, səyyah, jurnalist, dilçi və maarifçi alimləri haqqında bir ensiklopediyadır. Professor Səid Nəfisnin rəhbərliyi altında tərtib olunan “Şahkarhaye nəsrə-farsi” (“Fars nəsrinin şah əsəri”) adlı kitabda M.Tərbiyətin bu əsərindən nümunələr gətirilir və o, fars dilində yazılan gözəl əsərlər sırasına daxil edilir. Azərbaycan tarixi üçün maraqlı olan, lakin biblioqrafik baxımdan lazımi qədər qiymətləndirilməmiş Şərq qaynaqlarından biri ərəb filoloqu, coğrafiyaşünası və tarixçisi Yaqut ibn Abdullah ər-Rumi əl-Həməvinin (1179-1229) “Macəmül Üdabə” (“Yazıcıların əlifba üzrə siyahısı”) (1218) əsəridir. Bu əsər biblioqrafik lüğətlər janrına aid edilə bilər. Əsərdə 1100 nəfər elm və mədəniyyət xadiminin həyatı və yaradıcılığı haqqında məlumat verilir. Coğrafi yer adları ilə əlaqədar məlumat mənbələrindən yenə Yaqut Həməviyə məxsus olan “Mocamul əlbüldən” (“Ölkələrin əlifba ilə sıralanması”)

(1224) adlı əsəridir. Bu tarixi mənbədə 16 min toponim, o cümlədən Azərbaycanın 90 yaşayış məntəqəsinin adı çəkilir. Məşhur elm və sənət adamlarının həyatı və yaradıcılığı ilə əlaqədar ilkin bibliografik mənbələrdən təzkirələri xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Təzkirələr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin tədqiqində əhəmiyyətli qaynaq kimi diqqətəlayiqdir. Azərbaycan təzkirəçilərindən Sam Mirzəni (XVI əsr), İbrahim Mirzəni (XVI əsr), Əhdi Bağdadini (XVI əsr), Sadiq bəy Sadiqini (XVI əsr), Seyid Əzim Şirvanini (1835-1890), Mirmöhsün Nəvvabı (XIX-XX əsrlər), Müctəhidzadəni, Məhəmmədəli Tərbiyəti və başqalarını göstərmək olar. Söz ustası və ədəbiyyatşünas alim kimi tanınmış Sam Mirzə (1517-1567) “Töhfeyi-Sami” adlı məşhur təzkirəsində (1550) 664 şairin tərcümeyi-halını əxz etdirmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, Sam Mirzənin bu təzkirəsi bibliografik informasiya baxımından çox əhəmiyyətlidir. İbrahim Mirzə də Səfəvilər sülaləsindəndir. Onun “Fərhəngi-İbrahimi” adlı əsaslı təzkirəsi görkəmli söz ustalarının tərcümeyi-halı və yaradıcılığı haqqında məlumat verir. XVI əsr təzkirəçilərindən biri də Sadiq bəy Sadiqidir. O, 1533-cü ildə Təbriz şəhərinin Vərçi məhəlləsində anadan olmuşdur. II Şah İsmayıl zamanında dövlət kitabxanasında işləmiş və Şah Abbas tərəfindən dövlət kitabdarlığı vəzifəsinə çatdırılmışdır. Sadiq bəy Sadiqi “Məcmül-Xəvvas” adlı (türk dilində) təzkirə yazmış və burada Şah İsmayıl Səfəvi dövründən Şah Abbas dövrünədək yaşayıb-yaratmış 480 nəfər söz ustasının tərcümeyi-halı verilmişdir. Bibliografik baxımdan maraqlı olan faktorlardan biri

də odur ki, Sadiq bəy Sadiqi 1601-ci ildə İsfahanda öz əsərlərinin siyahısını da tərtib etmiş və onun müqəddiməsində qısa tərcümeyi-halını vermişdir. Siyahıda on adda əsəri qeyd olunur və onların qısa səciyyəsi verilir. Belə siyahılar bibliografiya tarixində bibliografik təbliğin ilk rüşeymlərindən hesab olunur. Təzkirəçilik XIX əsrdə də davam etdirilmişdir və Azərbaycanın görkəmli şairi Seyid Əzim Şirvaninin yaradıcılığında da buna təsədüf edilir. O, 1880-ci illərdə bir təzkirə tərtib edir və orada ilk dəfə olaraq Şamaxı şairlərindən Furuği, Məxmur, Qənnadi, Qəmi, Rüsva, Ərdəbil şairlərindən Müxsusi-Gənci, Qaib, Molla Məhəmməd Şəfi, Məhəmmədhəsən Qumru və başqaları haqqında məlumat verir. XIX əsrin axırlarında yaranan ən mühüm təzkirə Mirmöhsün Nəvvab Qarabağiyə məxsusdur. “Təzkirəyi-Nəvvab” adlanan bu təzkirədə Qarabağın 90 şairi haqqında bioqrafik məlumat verilir. Qeyd etmək lazımdır ki, Mirzə Məhəmməd Müctəhidzadə də 1907-ci ildə Qarabağ şairlərinin tərcümeyi-halı, türk və fars dillərində olan nəşrləri haqqında məlumat verən “Riyazül-əşiqin” adlı bir kitab tərtib etmişdir və kitab 1910-cu ildə İstanbulda çap olunmuşdur. M.Tərbiyət “Danişməndani-Azərbaycan” əsərində həmin əsəri “Təzkirəyi-Nəvvab” əsərinin türk dilinə tərcüməsi hesab edir. Qədim tarixi hadisələr haqqında ilkin məlumat üçün əhəmiyyətli olan mənbələrə aid çox misallar göstərmək olar. Məsələn, akademik Ziya Bünyadov Atabəylər dövrünün tarixşünaslığında maraqlı olan əsərlərdən İbn əl-Cövzünün nəvəsi, Sabit İbn əl-Cövzi adı ilə daha çox tanınmış

Şəmsəddin Əbül Müzəffər Yusif ibn Qız oğlunun (1185-1256) öz babasının əsərinin nümunəsində tərtib etdiyi məşhur “Mirat əz-zaman fi tarix əl-əyan” (“Görkəmli adamların tarixinə aid zamanın güzgüsü”) əsərini “dünyanın yaranmasından” 1256-cı ilə qədər mühüm hadisələri nəzərə alan hərtərəfli salnamə hesab edir. Əsərdə 1256-cı ildə vəfat edən tanınmış adamların əlifba sırası ilə hər biri haqqında biobibliografik məlumat verilir. XIII-XIV əsr alimlərindən olan Xətib Öməri Şeyx Vəliyyəddin Əbu Abdulla Təbrizi “Kitabul-ikmal fi Əsmair-Rical” (“Böyük şəxsiyyətlərin adları haqqında kamil kitab”) əsərinin müəllifidir. Biobibliografik baxımdan diqqəti çəkən bu əsər “Mişkətül-Məsəbih” (“Çıraqların çıraq-ları”) əsəri ilə birlikdə Kəlküttədə (1843), Peterburqda (1898), Qazanda (1906) çap olunub. Coğrafiyaşünas alim Zeynalabdin Şirvani (1780-1837) İran, Türkiyə və Hindistan səyahətindən sonra “Bostanü-siyahə” (“Səyahətlərin gülşəni”), “Riyazüs-siyahə” (“Səyahət bağları”) əsərlərini yazmışdır. M.Tərbiyət onun “Riyazüs-siyahə” (1821) əsərini faydalı məlumat xəzinəsi kimi qiymətləndirir. Tarixçi alimlərdən Əbdürrəzaq bəy Məftunun (Dünbülü) (1762-1827) də adını çəkmək lazımdır. O, ərəb və fars dillərində nəzm və nəsr əsərləri yazmış, ərəb şairlərinin və rəvayətçilərinin yaradıcılıq incəliklərini öyrənmişdir. Onun tarixi əsərlərindən “Məsiri-Sultaniyyə” (“Şahın böyük iş-ləri”) və “Camei-Xaqani” adlı əsərlərini qeyd etmək olar. Bu əsərlərdə Fətəlişah taxta çıxandan 1825-ci ilədək baş vermiş tarixi hadisələrdən danışılır. Tərbiyətin adı çəkilən təzkirəsində onun 16 adda

əsəri haqqında məlumat verilir. Təzkirə yazmaq XX əsrdə də davam etdirilmişdir və bunlardan M.Tərbiyətin “Danışmən-dani-Azərbaycan” təzkirəsini (1987) xüsusilə qeyd etmək lazım gəlir. Bu tərcümeyi-hal xarakterli məlumat kitabı əvvəlkilərdən fərqlənir. Əvvəla, burada təkcə şairlərin deyil, yazıçı, alim, mütəfəkkir və incəsənət ustaları haqqında bioqrafik məlumat verilir. İkinci mühüm fərqli, bibliografik baxımdan əhəmiyyətli olan cəhəti odur ki, əsərdə bəzi görkəmli adamların əsərlərinin və onların haqqında yazılmış ədəbiyyatın bibliografik siyahılarına təsadüf edilir. Məsələn, A.A.Bakıxanovun 10 adda əsərinin, Əbdürrəzaq bəy Məftunun 16 adda əsərinin, Mirzə Möhsün Təsinin 7 adda məsnəvisinin, 6 adda qitə və qəsidəsinin XIII əsrin söz ustalarından Hüsəməddin Əbdülmövinin oğlu Həsənin 5 adda əsərinin, XIV əsrin Təbriz alimlərindən və fəzilət sahiblərindən olan Şeyx Mahmud Şəbüstərinin (1320) Təbrizdə, Tehranda və Hindistanda çap olunmuş “Gülşəni-raz” məsnəvisi haqqında ariflərin və alimlərin yazdıqları 17 adda izahın və nəzirənin siyahısı verilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu “bibliografik siyahıların” hamısı qısa şərhə (annotasiya ilə) müşayiət olunur və bununla da oxucularda həmin əsərlər haqqında ilkin təsəvvür yaradılır. M.Tərbiyət əsərinə “Kitabın yazılmasınadək Azərbaycan mətbuatı” adlı bir bölmə də əlavə etmişdir və bu da cənubi Azərbaycan dövrü mətbuatı haqqında bibliografik məlumat üçün çox maraqlıdır. Burada 1870-ci ildən 1933-cü ilə qədər çıxan 109 adda jurnal və qəzetin bibliografik təsviri

verilir. Təzkiyəyə belə bir biblioqrafik informasiyanın əlavə edilməsi onun cənubi Azərbaycan dövrü mətbuatı üzrə retrospektiv biblioqrafik axtarışda təcrübi əhəmiyyətini xeyli artırmışdır. Tədqiqat əsasında əldə olunan materialların biblioqrafiyaşünaslıq baxımından təhlili göstərir ki, onlar biblioqrafik xarakterli mənbələrə aid edilə bilərlər. Bu cür mənbələrdə tərcümeyi-hal məlumatları üstünlük təşkil edir, ayrı-ayrı tanınmış elm və sənət adamlarının əsərləri isə nadir hallarda sadalanır və ya onlardan nümunələr verilir. Ona görə də Azərbaycan biblioqrafiyasının tarixən ilkin nümunələri hesab edilən mənbələr biblioqrafik vəsait olmasalar da özlərində biblioqrafik əlamətləri əks etdirirlər və belə materiallar Azərbaycan biblioqrafiyasının tarixən ilkin formaları hesab edilə bilər.

“AZƏRBAYCANDA DÖVRI MƏTBUAT (1832-1920)”. Azərbaycan dövrü mətbuatına dair ilk əsaslı biblioqrafik göstərici professor N.Axundovun tərtibi ilə 1965-ci ildə çap olunmuşdur (redaktoru Ə.Mirəhmədovdur). Bu göstərici 1832-1920-ci illərin dövrü mətbuatını əhatə edir və 405 adda jurnal və qəzetin biblioqrafik təsvirini əks etdirir. Bunlardan 140 adda Azərbaycan, qalanları isə rus (182 adda), gürcü (3 adda), polyak (1 adda), alman (1 adda) və başqa dillərdədir. Filologiya elmləri doktoru, professor N.Axundov göstərici üzərində sonradan bir daha işləmiş və onu əlavələrlə 1987-ci ildə təkrar çap etdirmişdir (Redaktorları Rasim Tağıyev və Çılğın Əhmədova). Bu nəşrə 1920-ci ilədək Cənubi

Azərbaycanda çap olunmuş dövrü mətbuat (76 adda) əlavə olunmuşdur. AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası (indiki AMEA Mərkəzi Kitabxana / İnformasiya Resurs Mərkəzi) Azərbaycan dövrü mətbuatına dair yekunlaşdırıcı məqsədli biblioqrafik mənbələrin yaradılmasındakı ardıcılığı davam etdirmiş və 1979-cu ildə “Azərbaycan dövrü mətbuatı” adlı göstəricinin ikinci hissəsini (1920-1970) çapdan buraxmışdır. Vəsait iki hissədən (“Jurnallar və nəşri davam edən əsərlər” və “Qəzetlər”) ibarətdir.

AZƏRBAYCANDA XÜSUSİ BIBLIOQRAFIYA – 20-ci illərin ortalarından başlayaraq Azərbaycanda XB-nin hər iki növü – köməkçi və tövsiyə biblioqrafiyasının in-

kışafı üçün zəmin yaranır. Savadsızlığın ləğvi, ümumtəhsil məktəblərinin artımı, şəxsi təhsil sisteminin formalaşması, elmi-tədqiqat və ali təhsil müəssisələrinin təşkili, sənəd axınındakı yüksəliş bu prosesə ciddi təsir göstərir. “Azərbaycanı tədqiq və tətəbbö cəmiyyəti”nin fəaliyyətə başladığı ilk ildən onun nəzdində “Kitabxana-bibliografiya” bürosu yaradılmışdır. Büronun mühüm vəzifəsi Azərbaycanla əlaqədar ədəbiyyatı toplamaq, onun haqqında bibliografik informasiya verməkdən ibarət idi. 1923-cü ildən fəaliyyətə başlayan Azərbaycan Dövlət Muzeyinin də bu vəzifəni yerinə yetirən bibliografiya bölməsi olmuşdur. 1924-1925-ci illərdə A.V.Baqri “Azərbaycan bibliografiyası üçün materiallar” adlı üç buraxılışdan ibarət Azərbaycan haqqında ilk əsaslı bibliografik göstərici çap etdirmişdir. Təxminən 100 il ərzində çap olunmuş ədəbiyyatı əhatə etmək üçün A.V.Baqri 134 adda bibliografik vəsait (9-u xarici dillərdədir), 49 adda jurnal, elmi məcmuə və qəzet nüsxəsinə müraciət etmişdir. 1920-ci illərdə meydana gələn xüsusi xarakterli bibliografik mənbələrdən biri də yenə A.V.Baqri tərəfindən tərtib olunmuş “Qafqaz xalq ədəbiyyatı. Bibliografik göstərici üçün materiallar” adlı göstəricidir. Onun əsas məqsədi Qafqaz universitetlərində dərs deyən müəllimlərin və orada təhsil alan tələbələrin xalq ədəbiyyatına dair bibliografik tələbatlarının ödənilməsinə yardım etməkdən ibarətdir. 20-ci illərin səciyyəvi bibliografik vəsaitlərindən biri İqtisadi Şuranın “İqtisadi xəbərlər” adlı jurnalına həsr olunmuşdur. Vəsaitin məqsədi iqtisadiyyat sahəsində elmi-

tədqiqatla məşğul olanlara kömək etməkdən ibarət idi. Jurnalın 1921-1925-cü illər üzrə nəşrlərinin məzmununu əks etdirən bibliografik göstəricidə bibliografik təsvirlərin düzülüşü üçün xronoloji prinsip əsas götürülür və onlar jurnaldakı ardıcılıq sırası ilə verilir. Məşhurların bibliografik vəsaiti M.Ə.Əfəndiyevin ilk bibliografik vəsaiti “Azərbaycanın iqlimi və balneografiyası haqqında bibliografik məlumat” adlanır (1932). O, burada təxminən 100 il ərzində, yəni 1830–1930-cu illərdə çapdan çıxmış 242 adda ədəbiyyatın bibliografik təsvirini vermişdir. Vəsaitdə köməkçi aparat kimi əhatə olunan ədəbiyyatda adları çəkilən mədənlərin, müalicə suları mərkəzlərinin və rayonların əlifba siyahısı verilir. M.Ə.Əfəndiyevin ikinci bibliografik vəsaiti 1936-cı ildə çap olunmuşdur. “Azərbaycanın tropik xəstəlikləri üzrə bibliografik məlumat” adlanan bu vəsaitdə Azərbaycan, rus və digər xarici dillərdə (xüsusilə alman dilində) XIX əsrin 20-ci illərindən 1934-cü ilə qədər çapdan çıxmış 494 adda material əksini tapmışdır. 30-cü illərə məxsus mühüm bibliografik informasiya mənbələrindən biri “Azərbaycan neft təsərrüfatı” jurnalına həsr olunmuşdur. Y.D.Qureviç tərəfindən tərtib olunmuş bu göstərici 1920-1931-ci illərdə həmin jurnalda dərc olunmuş məqalələri əhatə edir. 1940-cı illərin ikinci yarısında və 50-ci illərdə xüsusi xarakterli sahəvi retrospektiv bibliografik informasiya mənbələrinin meydana gəlməsində KP mühüm rol oynayır. Azərbaycanın ədəbiyyatşünas-bibliograf alimi, o dövrdə KP-nın direktoru işləmiş Ə.B.Qəhrəmanovun “Böyük Vətən mü-

haribəsi günlərində Azərbaycan ədəbiyyatı (22 iyun 1941-ci il, 3 sentyabr 1945-ci il)” adlanır və 1946-cı ildə çap olunmuşdur. O, 1948-ci ildə “Qardaş xalqları ədəbiyyatı” adlı biblioqrafik göstərici çap etdirir. Ə.B.Qəhrəmanovun “Rus ədəbiyyatı biblioqrafiyası” adlı biblioqrafik vəsaiti 1953-cü ildə çapdan çıxmışdır. Bu ümumi xarakterli göstəriciyə qədər müəllifin A.S.Puşkinə (1943) və A.M.Qorkiyə (1946) həsr olunmuş şəxsi biblioqrafik əsərləri nəşr olunmuşdur. Xüsusi biblioqrafiyanın başqa bir növü tövsiyə biblioqrafiyasıdır. 20-ci illərdə tövsiyə biblioqrafiyası Azərbaycan Maarif Komissarlığının Baş Siyasi-Maarif İdarəsinə həvalə olunmuşdur. Lakin o bu məsələ ilə məşğul ola bilməmişdir və onun tərəfindən xüsusi bir tövsiyə vəsaiti buraxılmamışdır. “Həmkarlar ittifaqı” (rus dilində “Trud”) bu cəhətdən bir qədər fərqlənirdi. 1926-cı ildə jurnalda “Biblioqrafiya” şöbəsi açılır və onun vəzifəsi yeni çapdan çıxmış əsərləri tövsiyə etməkdən ibarət olur. “Trud” jurnalının 1927-ci ilin 10-cu nömrəsində “Çağırışçılar üçün ədəbiyyat” adı ilə dərc olunmuş 4 səhifəlik tövsiyə siyahısı buna misal ola bilər. 1928-ci ildə tövsiyə biblioqrafiyasının bir növü olan A.M.Qorkiyə həsr olunmuş (60 illik yubileyi münasibətilə) “Oxucuya yaddaş” meydana gəlir. 20-ci illərin axırında tövsiyə biblioqrafiyası sahəsində ən mühüm hadisə “Müləhizəli kataloq” adlı vəsaitin meydana gəlməsi ilə əlaqədardır. AHIŞ-in Mədəni-maarif şöbəsi tərəfindən 1929-cu ildə çap olunmuş bu iri həcmli biblioqrafik vəsait (Tərtib edənləri: M.H.Rzaquluzadə və Ə.Əliyev) kitabxana

işçiləri üçün nəzərdə tutulmuşdu. Tövsiyə biblioqrafiyasının o dövrki vəziyyəti MK-nın “Ədəbi tənqid və biblioqrafiya haqqında” 1940-cı ildə qəbul etdiyi qərarda da ətraflı şərh olunmuş və tədbirlər müəyyənləşdirilmişdir. Mühəribədən sonra M.F.Axundov adına ADK bu sahədəki fəaliyyətini xeyli canlandırır. 1948 və 1953-cü illərdə kitabxana işçilərinin respublika müşavirələri keçirilir və bu müşavirələrdə tövsiyə biblioqrafiyası məsələsi geniş müzakirə obyektinə olur. 1947-1958-ci illərdə kitabxana artıq təxminən 45 adda tövsiyə biblioqrafik vəsaiti çap etdirmişdir. Bu tövsiyə biblioqrafik vəsaitlərini üç qrupda ümumiləşdirmək olar: 1. Mövzu tövsiyə vəsaitləri; 2. Şəxsi biblioqrafik vəsaitlər; 3. Kütləvi kitabxanalar üçün nümunəvi kataloqlar. Kitabxananın bu dövrdəki tövsiyə biblioqrafik vəsaitlərinin mövzuları sosial-siyasi, təbiət elmləri, tarix, ədəbiyyatşünaslıq və b. məsələlərlə əlaqədar olmuşdur. Məsələn, sosial-siyasi mövzulardakı tövsiyə vəsaitlərindən “Sovet quruluşu haqqında nə oxumalı?”, “SSRİ Ali Sovetinə seçkilərə dair” (Azərbaycan və rus dillərində) (1954), “Azərbaycan SSR Ali Sovetinə və yerli zəhmətkeş deputatları sovetinə seçkilərə dair” (1953), “Kitabxanalarda XX qurultayın materiallarının təbliğ edilməsi” (Tərtib edəni: Ə.T.Xələfov), “Ukraynanın Rusiya ilə birləşdirilməsinin 300 illiyinə dair” (1654–954)” (Tərtib edənləri: Ə.T.Xələfov və M.N. Meylman) (1954), “Birinci rus inqilabı (1905–1907)” (Tərtib edəni: Ə.T.Xələfov) (1955) və b. belələrindəndir. Kitabxana tövsiyə biblioqrafik fəaliyyətinin mövzu dairə-

sini getdikcə genişləndirir. “Qabaqcıl sovet biologiyası uğrunda” (1949), “Təbiət elminə dair nə oxumalı” (1950), “Elm və din” (Tərtib edən: Ə.Xələfov) (1954), “Sənaye qabaqcıllarının iş təcrübəsi” (1955), “Gənclər texnikaya dair nə oxumalıdır” (Tərtib edənləri: C. Ağayev və H.Həsənov) kimi tövsiyə vəsaitləri bunu təsdiq edir. M.F.Axundov adına ADK-nın 50-ci illərdə buraxdığı tövsiyə biblioqrafik vəsaitləri sistemində kənd təsərrüfatı mövzusu xüsusi yer tutur. Bunlara misal olaraq “Qalib gəlmiş kolxoz quruluşu” (Tərtib edən: A.K.Quliyev) (1951), “Maldarlıq”, “Qarğıdalı və onun Azərbaycanda becərilməsi” (Tərtib edən: Ş.Əfəndiyeva), “Pambıqçılıq” (Tərtib edən: H.B.Həsənov), “Taxılçılıq” (tərtib edən: Ə.T.Xələfov), “Tərəvəzçilik” (Tərtib edən: Ə.Əliyev), “Kənd təsərrüfatının mexanikləşdirilməsi” (Tərtib edən: Ş.Zeynalova) və b. göstərmək olar. “Qısa mülahizəli tövsiyə ədəbiyyat göstəricisi” seriyası ilə çap olunan bu mövzu xarakterli vəsaitlər 1955-ci ilin məhsuludur. Kitabxananın ədəbiyyatşünaslıq və bədli ədəbiyyatla bağlı vəsaitləri də diqqətəlayiqdir. “Azərbaycan sovet ədəbiyyatı” (Tərtib edən: Ə.Xələfov), ümumi xarakterli tövsiyə vəsaiti (1954) 57 nəfər yazıçı, şair haqqında biobiblioqrafik informasiya verir. Azərbaycan ədəbiyyatının rus dilli oxucular arasında yayılması məqsədilə iki adda biblioqrafik vəsait çap olunmuşdur. “Azərbaycan sovet ədəbiyyatı rus dilində” (1956), “Azərbaycan ədəbiyyatı” (1958), (Tərtib edən: M.N.Meylman) adlı tövsiyə vəsaitləri buna misal ola bilər. İkinci göstərici Moskvada rus dilində çap

edilmişdir. Azərbaycan ədəbiyyatı üzrə mövzu göstəricilərindən” “Azərbaycan sovet ədəbiyyatında kolxoz kəndi” (1958), “Bədli ədəbiyyatda neftçi surəti” (1958) adlı vəsaitləri qeyd etmək olar. Kitabxana tərəfindən hazırlanıb çapdan buraxılan şəxsi biblioqrafik vəsaitlər də az deyildir. İlk şəxsi biblioqrafik vəsaitlər M.F.Axundova (1948), Cəfər Cabbarlıya (1947), S.Vurğuna həsr olunmuşdur. Sonralar Cəfər Cabbarlının vəfatının 20 illiyi (1954), S.Vurğunun 50 illik yubileyi münasibətilə təkrar (1956), S.Rüstəmin 50 illiyi (1956) və Məhəmməd Füzulinin vəfatının 400 illiyi münasibətilə (1958), N.V.Qoqolun vəfatının 100 illiyi münasibətilə çıxan və L.N.Tolstoya həsr olunmuş şəxsi biblioqrafik vəsaitləri (1952, 1953) qeyd etmək olar. 1959-1990-cı illərdə Azərbaycanda elmi-köməkçi biblioqrafiyanın inkişafında müəyyən mütəşəkkillik və məqsəd-yönlülük baş verir və getdikcə sistem halını almağa başlayır. Cari elmi-köməkçi biblioqrafiya. M.F.Axundov adına ADK tərəfindən çap olunan əsaslı və məqsədyönlü cari elmi-köməkçi biblioqrafik vəsait “Azərbaycan mədəniyyəti və incəsənəti haqqında yeni ədəbiyyat” adlı göstəricidir. Kitabxana işinə dair partiya qərarlarının birində (1974) yeni ədəbiyyat haqqında ardıcıl, operativ biblioqrafik informasiya verilməsi ilə əlaqədar kitabxanada Mədəniyyət və incəsənət üzrə elmi-informasiya şöbəsi yaranır. Həmin şöbə 1976-cı ildən “Mədəniyyət və incəsənət üzrə yeni ədəbiyyat” adlı 2 aylıq biblioqrafik informasiya nəşri buraxır. M.F.Axundov adına ADK-nın diqqəti cəlb edən cari bib-

lioqrafik vəsaitlərindən yeni kitabları əks etdirən “Kənd təsərrüfatına dair yeni kitablar”, “Bədii ədəbiyyat”, “Ümumi pedaqogika. Tədrisin metodikası”, “Not-musiqi şöbəsinə yeni daxil olan not, kitab, səs valları haqqında məlumat bülleteni”, “Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi və tarixi” kimi biblioqrafik vəsaitlərini də göstərmək lazımdır. Kitabxananın məlumat-biblioqrafiya şöbələrinin fəaliyyəti ilə bağlı olan “Dövlət və hüquq tarixi və nəzəriyyəsi” və “Ümumi pedaqogika” adlı vəsaitlər də ildə iki buraxılışda nəzərdə tutulur. Cari elmi-köməkçi biblioqrafik məlumat işində Azərbaycan Respublikası MEA-nın MEK elmi-təbii və ictimai-humanitar elmlər üzrə ədəbiyyatın biblioqrafiyalaşdırılmasında böyük rol oynayır. Təbiət elmləri üzrə elmi-texniki məlumat şöbəsində hazırlanan vəsaitlərdən “Yeni xarici kitabların biblioqrafik siyahısı”nın təbiət və ictimai elmlər üzrə seriyalarını göstərmək olar. Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasına daxil olan “Yeni kitabların informasiya göstəricisi” diqqəti cəlb edir. Kitabxana bu vəsaiti 1980-ci ildən rüblük şəklində çap etdirirdi. Kitabxananın hazırlayıb nəşr etdirdiyi vəsaitlərdən “Kənd təsərrüfatına dair yeni kitablar” (1974-cü ildən çıxır) adlı vəsaiti qeyd etmək olar. Qeyd etmək lazımdır ki, kitabxananın həmin məqsədli mühüm vəsaiti “Kənd təsərrüfatına dair yeni kitablar” adlı informasiya göstəricisidir. Bu göstəricini kitabxana 1978-ci ildən rüblük şəklində buraxır və o, rəhbər işçilər, kənd təsərrüfatı sahəsində çalışan alimlər, mütəxəssislər və işçilər üçün nəzərdə tutulur. XX əsrin son rübü - XXI əsrin ilk

onilliyi Azərbaycanda xüsusi biblioqrafiyanın sonrakı inkişafı ilə səciyyəvidir. Bu vəsaitlərdən böyük əksəriyyəti ayrı-ayrı görkəmli şəxslərə həsr edilmiş şəxsi elmi-köməkçi vəsaitlərdir. Xüsusi biblioqrafiya sahəsində ən əhəmiyyətli işlər M.F. Axundov adına MK, AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası, Respublika Uşaq, Respublika Elmi-Pedaqoji, Elmi Kənd Təsərrüfatı, Elmi-texniki kitabxanaları tərəfindən həyata keçirilir. Nəzərdən keçirilən dövrdə bu kitabxana “Müstəqilliyimiz əbədidir” coxcildliyi üçün yardımçı göstərici, “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti-90”, “Xocalı soyqırımı”, “Azərbaycanın milli qəhrəmanları”, “Azərbaycan respublikasının regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı” (iki buraxılışda), “Üzeyir Hacıbəyov”, M.Ə. Sabir-150”, “Mir Cəlal”, “Azərbaycan xalçası və digər vəsaitləri, AMEA MEK-nin vəsaitlərindən “Heydər Əliyev və Azərbaycan elmi”, “Müstəqillik yollarında” vəsaitlərini, “Azərbaycanın elm və mədəniyyət xadimləri” seriyasından çox sayda vəsaitləri qeyd edə bilərik. Respublika Elmi-kənd Təsərrüfatı Kitabxanasının buraxdığı vəsaitlərdən “Зерновые культуры” (1982) “Корма и кормопроизводство на современном этапе” (1984), “Виноградарство в Азербайджане” (1985), “Гидротехника и мелиорация” (1985) adlı göstəriciləri və başqalarını qeyd etmək olar. 2004-cü ildən etibarən Azərbaycan Respublikası Prezidenti İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanası (PK) intensiv şəkildə xüsusi biblioqrafik vəsaitlər yaradaraq tələbatçılara təqdim edir. Burada hazırlanan xüsusi istiqamətli vəsaitlərin əksəriyyəti Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

İlham Əliyevin, ali dövlət hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyətinə həsr edilmiş vəsaitləridir. Xüsusi bibliografiyanın inkişafına respublikanın bir sıra digər iri kitabxanaları da öz töhfəsini verməkdədir.

AZƏRBAYCANDA KİTABXANA İŞİ (Qədim dövrlərdə Azərbaycanda kitabxana işi) – Qədim Azərbaycan ərazisində mövcud olmuş dövlətlərdə mədəniyyətin müxtəlif sahələri inkişaf etmişdi. E.ə. III minillikdə Aratta dövlətinin yerləşdiyi ərazidə sənətkarlıq və peşəkarlıq özünəməxsus yer tuturdu. Şumerlərin “Enmerkar və Aratta hökmdarı” dastanında Aratta dövlətinin mədəniyyəti haqqında qısa məlumat var. Qədim Azərbaycanın cənub ərazisində mövcud olmuş Manna dövlətində İkiçayarası mixi yazı mədəniyyətinin izləri müşahidə olunur. İrənin şimalındakı Kutı və Lullubi hökmdarları öz abidələrinə müəyyən bir mətni mixi işarələrlə həkk edirdilər. Bununla yanaşı, arxeoloji qazıntılar nəticəsində qədim Manna ərazisindən tapılmış gümüş sini mannalıların mədəniyyəti haqqında müəyyən təsəvvür yaradır. Azərbaycan mədəniyyəti ümumtürk mədəniyyətinin tərkib hissəsidir. Ölkəmizin ərazisində 1989-cu ildə aşkar edilmiş qəbirüstü yazılı abidənin Göytürk əlifbası ilə yazıldığı aydın olmuşdur. Bu yazı göytürklərin Azərbaycanda yaşadıklarını sübut etməklə yanaşı, xalqlarımızın ümumi bir əlifbaya malik olduğunu da göstərir. Ərəb xilafəti meydana gəldikdən, Azərbaycan bu dövlətin tərkibinə daxil edildikdən sonra ölkəmizdə əlyazma kitab mədəniyyəti özünün yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Azərbaycanda əlyazma kitab mədəniyyətinin sürətli inkişafı nəti-

cəsində ölkənin mədəniyyət mərkəzlərində zəngin kitabxanalar və şəxsi kitab topluları (şəxsi kitabxanalar) yaradılmağa başlamışdı. Artıq VIII-IX əsrlərdə Azərbaycanın Həmədan (hazırda İrənin qərbində mühüm ticarət mərkəzidir) şəhərində Əbu-l-Vəfa-ibn-Sələmənin zəngin şəxsi kitabxanası vardı. Həmin kitabxana haqqında ilk məlumatı XI əsrdə görkəmli Azərbaycan alimi və ədibi Xətib Təbrizi (Yəhya bin Əli Xətib Təbrizi; 1030-1109) vermişdir. IX-XII əsrlərdə və sonrakı dövrlərdə Azərbaycanın müxtəlif şəhərlərində, məsələn, Şamaxıda, Naxçıvanda, Gəncədə, Təbrizdə, Dərbənddə tibb, astronomiya, poeziya, fəlsəfə, memarlıq, hüquq və başqa elm sahələri, bununla birlikdə isə kitab mədəniyyəti sürətlə inkişaf etməyə başlamışdır. Orta əsrlərdə Azərbaycan elminə və ədəbiyyatına bir sıra görkəmli mütəxəssislər və mütəfəkkirlər bəxş etmiş Şamaxı şəhərində “Daru-l-Ədəb” (“Ədəbiyyat Evi”) adlı akademiya, onun nəzdində zəngin bir kitabxana yaradılmışdır. Bununla bərabər 44 yaşında Şirvanşahlar sarayına gəlmiş, sarayda böyük nüfuz qazanmış, “Məlik üş-şüara” adı almış XII əsr Azərbaycan şairi Əbu-l-Üla Gəncəvinin rəhbərlik etdiyi ədəbi məclisin və kitabçılıq emalatxanalarının fəaliyyətini nəzərə alsaq, Şamaxı sarayında böyük bir kitabxananın olduğunu söyləyə bilərik. XII əsrdə böyük Azərbaycan şairi Xaqani Şirvaninin əmisi, dövrün məşhur alimi, təbibi və filosofu Kafiyəddin Ömər Osmanoglundan da zəngin kitabxanası olmuşdur. Şamaxı kitabxanalarından biri də XVI əsrdə Barqut qalasında yaradılmışdır. XI-XII əsrlərdə Azərbaycan mədəniyyətinə əvəzsiz mütəfəkkirlər vermiş

Gəncə şəhərində də bir sıra kitabxanalar yaradılmışdır. Tarixi mənbələrdə Gəncədə “Daru-l-Kutub” (“Kitabxanalar evi”) adlı böyük bir kitabxananın olması haqqında da məlumatlar var. Öz mədəniyyət tarixinin zənginliyi və qədimliyi baxımından bütün dünyada şöhrət tapmış Təbriz Azərbaycan xalqına onlarla elm və mədəniyyət xadimi vermişdir. Bu şəhər XIII əsrin yarısından etibarən sürətlə inkişaf edərək, Yaxın və Orta Şərqlin ən böyük ticarət və mədəniyyət mərkəzlərindən birinə çevrilmişdir. Azərbaycan mədəniyyəti tarixində özünəməxsus yeri olan Marağa (İrənin şimal qərbində – Cənubi Azərbaycandadır) şəhəri Elxanilər dövlətinin paytaxtına çevrildikdən sonra, onun mədəni və iqtisadi həyatında yeni inkişaf mərhələsi başlamışdır. Azərbaycanın ensiklopediyaçı alimi, dövlət xadimi Nəsirəddin Tusinin (1201-1274) rəhbərliyi altında Marağa rəsədxanası tikildikdən sonra onun nəzdində zəngin kitabxana yaradılmışdır. 1274-cü ilədək Nəsirəddin Tusinin rəhbərliyi ilə bu kitabxanada elmin müxtəlif sahələrinə dair 400 min cild əlyazma kitablar toplanmışdı. Elxanilər (Hülakilər) dövlətinin hökmdarı Qazan xanın (1271–1304) dövründə – 1295-1304-cü illərdə Təbrizin Şam adlanan ətraf hissəsində tikilmiş və Şam Qazan, yaxud Şənbi-Qazan adı verilmiş şəhərcikdə ayrı-ayrı elm və tədris ocaqları, böyük kitabxanalar, xəttatlıq və rəssamlıq emalatxanaları fəaliyyət göstərmişdir. Qazan xan dövlət sənədlərini saxlamaq üçün burada “Beytu-l-Qanun” (“Qanunlar Evi”) adlı kitabxana tikdirmişdir. Daha sonra isə ildən-ilə artan kitabların mühafizəsi və istifadəsi üçün “Beytu-l-Kutub” (“Kitabxanalar Evi”) adlı

yeni bir kitabxana da inşa etdirmişdir. Qazan xanın vəziri, görkəmli alim, “Cami ət-təvarix” və “Məkatibat” əsərlərinin müəllifi Fəzlullah Rəşidəddin (1247-1318) XIV əsrin əvvəllərində Təbrizin şimal-şərq hissəsində inşa etdirdiyi universitet şəhərciyi böyük mədəniyyət mərkəzlərindən biri olmuşdur. Qazan xanın vəziri Rəşidəddinin tikdirdiyi Rəşidiyyə xüsusilə məşhur idi. “Rəşidiyyə” adlandırılmış bu akademiya şəhərciyində 24 karvansaray, 1500 dükən, təqribən 30 min yaşayış evi, mədrəsələr, 60 min kitab fondu olan 2 kitabxana, məscidlər, hamamlar, yun parça və kağız karxanaları, boyaqxana, zərəbxana, 2 cümə məscidi, müxtəlif emalatxanalar və s. tikilər olmuşdur. Buradakı kitabxanalar bir növ ümumi kitabxanalar kimi fəaliyyət göstərmişdir. Onların “Camei-təsanifi-Rəşidi” adlı kitab siyahısı da tərtib edilmişdir. Rəşidiyyənin əsas memarlıq özəyini Günbəd (Rəşidəddin türbəsi), Dər üş-Şəfa (Şəfa evi) xəstəxanası, Abadsaray bağ-saray kompleksi təşkil edirdi. XIII əsrin ortalarında – 1256-1265-ci illərdə Elxanilər sülaləsinin banisi Hülaku xanın hakimiyyəti zamanı Marağa rəsədxanası tikildi. Dövlətin paytaxtının Təbrizə köçürülməsi ilə bağlı Təbriz şəhəri önəmli memarlıq – sənətkarlıq mərkəzinə çevrildi. Təbrizin ətrafında Arquniyyə, Qazaniyyə, Rəşidiyyə kimi şəhərciklər salındı. XVII əsrin II yarısında yaradılmış kitabxanalardan birini görkəmli dövlət xadimi Təbrizin bəylərbəyi Uğurlu xan Ziyad oğlu Müsahib yaratmışdır. Mənbələrin verdikləri məlumatlara görə, Uğurlu bəy ilə Şah Səfi arasında ziddiyyət baş verdiyi üçün Şah Səfi onun gözlərini çıxartdırmış və bütün əmlakını da müsadirə etdirmişdir.

Onun əmlakı ilə birlikdə kitabxanası da şah sarayına aparılmışdır. Onun kitabxanasına məxsus olan əlyazmaların bir hissəsi Tehran Universitetinin Mərkəzi Kitabxanasında saxlanılır. 1501-ci ildən 1736-cı ilə qədər Azərbaycan, İran, İraq, Şərqi Türkiyə, Ermənistan, Şərqi Gürcüstan, Cənubi Türkmənistan, Qərbi Pakistan, Əfqanıstan və s. əraziləri əhatə etmiş Səfəvilər dövləti (Səfəvilər imperiyası) adlı tarixi dövlət mövcud olmuşdur. 235 il ərzində bütün Yaxın Şərqdə böyük təsirə malik olmuş Səfəvilər imperiyası tarixdə ilk dəfə Azərbaycan türkcəsini rəsmi dil elan etmiş dövlətdir. Qızılbaş tayfalarının qüdrətli siyasi birliyə çevrilməsi, Azərbaycanın cənub və şimal torpaqlarının nisbətən mərkəzləşmiş vahid dövlət şəklində birləşməsi, məhsuldar qüvvələri yüksəlişi, şəhərlərin sənətkarlıq və ticarət mərkəzlərinə çevrilməsi obyektiv olaraq Azərbaycan mədəniyyətinin və incəsənətinin inkişafına şərait yaradırdı. Sarayda Həbib, Süruri, Şahi, Matəmi, Tufeyli, Qasimi və başqa Azərbaycan sairləri, eləcə də ozan-aşıqları yaşayıb-yaradırdılar. "Xətai" təxəllüsü ilə yazan I Şah İsmayıl Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsidir. Səfəvilərin Təbriz şəhərindəki saray kitabxanası bir növ "incəsənət akademiyasına" çevrilmişdi. Burada mahir xəttatlar, rəssamlar, cildçilər, nəqqaşlar və başqaları işləyir, Sultan Məhəmməd və Behzad kimi görkəmli miniatür ustaları fəaliyyət göstərirdi. Azərbaycanın qədim şəhərlərindən olan Ərdəbil (hazırda İranın şimal şərqindədir) özünün tarixi ənənələri, elm və mədəniyyət xadimləri ilə tanınmışdır. Səfəvilər sülaləsinin banisi Şeyx Səfinin (Şeyx Səfiəddin İshaq

Ərdəbili; 1252-1334) məzarı üstündə məqbərə kompleksi inşa edilmişdi. Bu kompleks Azərbaycanda tikilmiş ən görkəmli memarlıq abidələrindəndir. Kompleks bir-birinə bağlı həyət ətrafında düzülmüş binalardan ibarətdir. Bu kompleksə Şeyx Səfi türbəsindən başqa bir neçə türbə, o cümlədən Şah İsmayıl türbəsi, Çinixana deyilən bina, məscid, zəvvarlar üçün otaqlar və s. daxildir. Məqbərə kompleksinin on yeddi hissəsindən birini təşkil edən Çinixana binasında zəngin kitabxana yaradılmışdı. 1828-ci il yanvarın 25-də rus generalı Pavel Suxтеленin (1788-1833) başçılığı ilə çar ordusu Ərdəbil şəhərini işğal etdikdən sonra Şeyx Səfi məqbərəsinin zəngin kitab xəzinəsi qarət edilib Rusiyaya aparılmışdır. Azərbaycanın qədim və orta əsrlər tarixinə dair olan kitabların bir qismi Tiflisdə erməni və rus şovinistləri tərəfindən məhv edilmişdi. Beləliklə, Şeyx Səfi məqbərəsində olan yazılı abidələrin qalan hissəsi Sankt-Peterburqa aparılmışdır. Həmin əlyazmalar hazırda Rusiya Milli Kitabxanasının əlyazmalar fondunda saxlanılır. Kitabxananın məqbərədə qalan hissəsi isə "İrani-Basitan" muzeyində, Berlin və Vatikan Apostol kitabxanalarında saxlanılır. 1548-ci ildə Şah Təhmasib Səfəvilər dövlətinin mərkəzini Təbrizdən Qəzvinə köçürərkən saray kitabxanası və emalatxanalar da oraya aparılmışdır. 1598-ci ildə I Şah Abbasın hökmranlığı dövründə isə ölkənin paytaxtı və zəngin kitab xəzinəsi Qəzvindən İsfahana köçürülmüşdür. Bəhs etdiyimiz kitab xəzinələrindən başqa orta əsrlərdə Azərbaycanın müxtəlif şəhərlərində də çoxlu kitabxanalar fəaliyyət göstərmişdir. XX əsrin 70-80-ci illərində Azərbaycanda

kitabxana işi – XX əsrin 60-cı illərində müəyyən inkişaf yolu keçmişdir. 1969-cu ilin 14 iyulunda keçirilən Azərbaycan KP Mərkəzi Komitəsinin plenumu Heydər Əlirza oğlu Əliyevi Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi seçdi. 1969-cu ildə Heydər Əliyevin siyasi hakimiyyətə ilk gəlişi ilə Azərbaycan özünün həqiqi inkişafını tapdı. H.Əliyevin apardığı siyasət nəticəsində az bir müddət içərisində respublikada böyük iqtisadi, siyasi və ideoloji nailiyyətlər əldə edildi. Azərbaycan xalqı H. Əliyevin həyata keçirdiyi tədbirləri böyük rəğbətlə qarşıladı. 70-ci illərin əvvəllərindən ölkədə baş verən canlanma, yüksək əhval-ruhiyyə xalqda gələcəyə böyük inam yaratdı 1970-ci illərdə aparılan nəhəng quruculuq işləri nəinki respublikamızda, həmçinin SSRİ məkanında görkəmli vətən oğluna böyük şöhrət gətirdi. Nəticədə 1970-1985-ci illər Azərbaycanın inkişaf salnaməsinə ən parlaq quruculuq illəri kimi daxil olmuş, sənayenin, kənd təsərrüfatının, mədəniyyətin bütün sahələrində tərəqqi baş vermişdir. Məhz bu dövrdə Azərbaycanın tarixinə, mədəniyyətinə dair fundamental araşdırmalar aparılmağa başlanmış, milli tariximizə, ədəbiyyatımıza, mədəniyyətimizə, görkəmli şəxsiyyətlərimizə dair çoxcildli sanballı əsərlər meydana gəlmiş, Xalqımızın tarixində ilk dəfə olaraq monumental əsər olan on cildlik Azərbaycan Ensiklopediyası nəşr edilmişdir. 70-80-ci illər müasir ədəbiyyatımızın sütunları olan gənc yazıçı və şairlərin yetişməsində böyük rol olmuşdur. XX əsrin 70-80-ci illərində respublikamızda baş verən ümumi milli yüksəliş xalqımızın tarixi keçmişinə marağı artırmış, milli mənəvi həyatda dircəlişə səbəb olmuşdu. 1970-

ci ildə respublikada 234 qəzet, jurnal və məcmuə nəşr edilirdi. “Qobustan”, “Sovet türkologiyası”, “Azərbaycan təbiəti” kimi jurnalların nəşrə başlaması respublika mətbuatına yeni ab-hava gətirmiş milli əhval-ruhiyyənin başlandığından xəbər verirdi. Respublikamızda hər il 10-12 min nüsxə tirajla 1200-1300 adda kitab nəşr edilirdi. 70-80-ci illərdə 20 cildlik “Azərbaycan Ədəbiyyatı Kitabxanası”, 50 cildlik “Dünya Uşaq Ədəbiyyatı Kitabxanası”, 100 cildlik “Dünya Ədəbiyyatı Kitabxanası” nəşr edilmişdi. 1976-1988-ci illərdə on cildlik Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasının çapı başa çatdırılmışdır. Xüsusilə kənd yerlərində mədəniyyət evi və klub tikintisinə diqqət artırıldı. Belə bir faktı göstərmək kifayətdir ki, 70-80-ci illərdə 220 min yerlik 1066 mədəniyyət evi və klub müəssisəsi, 50 min yerlik 111 kinoteatr tikilib istifadəyə verilmişdir. Azərbaycan Respublikası Dövlət Plan Komitəsi hər il orta hesabla 100 kənd kitabxanasının bərpa edilməsi haqqında plan hazırladı. 70-80-ci illər respublikamızda kitabxana işinin inkişafı, yenidən qurulması və kitabxana işi sahəsində böyük islahatlar dövrü olmuşdur. Son 15 ildə respublikada yüksəkixtisaslı kitabxanaçı kadrların hazırlanması sahəsində də mühüm işlər görülmüşdür. BDU 1.441 nəfər yüksək ixtisaslı mütəxəssis kadr hazırlamış, kadr hazırlığının keyfiyyətini xeyli yaxşılaşdırmışdır. Müstəqillik illərində Azərbaycanda kitabxana işi – Azərbaycan Ali Sovetinin sessiyası 1991-ci il avqustun 30-da “Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyini bərpa etmək haqqında” bəyannamə qəbul etdi. Nəhayət, 1991-ci il oktyabrın 18-də Azərbaycan Respub-

likası Ali Sovetinin sessiyasında “Azərbaycan Respublikasının Dövlət Müstəqilliyi haqqında Konstitusiya aktı” yekdilliklə qəbul edildi. 1991-ci il dekabrın 29-da böyük çətinliklə də olsa Azərbaycanda Konstitusiya aktına münasibəti bildirmək üçün Ümumxalq referendumu keçirildi. Referendumda iştirak edən əhəlinin 95 faizi müstəqillik aktının lehinə səs verməklə öz iradəsini bildirdi. Ulu öndər Heydər Əliyev Milli Kitabxanaya səfəri zamanı nəşriyyat işinin əhəmiyyətindən danışarkən demişdir: “Kitab nəşri hər bir ölkənin, xalqın mədəniyyətində, ümumiyyətlə, mənəvi, ictimai həyatında çox görkəmli yer tutur. Hər birimiz ilk növbədə ancaq kitab vasitəsilə təhsil almış, elmlərə yiyələnmiş, həyatda yaşamağa, fəaliyyət göstərməyə hazırlaşmışıq. Ona görə də hər birimiz kitablara borclu yuq. Həm kitabları yazıb-yaratmaq, həm də onları nəşr etmək əsas vəzifələrimizdən biridir. Bunun üçün mümkün olan bütün tədbirləri görməliyik. İndi dövlətin imkanlarının məhdudlaşdığı, sərbəst iqtisadiyyat, bazar iqtisadiyyatı yolu ilə getdiyimiz bir vaxtda özəl bölməyə geniş imkanlar yaratmağa çalışdığımız və Azərbaycanda kiçik də olsa özəl bölmənin meydana çıxdığı bir vaxtda biz onun bütün imkanlarını nəşriyyat işinin canlandırılmasına, inkişaf etdirilməsinə, xüsusən kitab nəşrinin genişləndirilməsinə cəlb etməli, yönəlməliyik”. Heydər Əliyevin böyük proqram əhəmiyyətinə malik olan bu çıxışı müstəqillik dövründə nəşriyyatların qorunub saxlanılmasına imkan verdi. Hakimiyyət böyük çətinliklə olsa da dövlət nəşriyyatlarına müəyyən qədər olsa vəsait ayırır, özəl nəşriyyatların yaranmasına şərait yaradırdı. Dövlətin

həyata keçirdiyi bu siyasət özünü doğrultdu, ölkədə özəl nəşriyyatların böyük şəbəkəsi yarandı. Ölkədə senzuranın ləğvi kitab çapı işində hər cür ideoloji maneəni aradan qaldırdı. Müstəqillik dövründə respublikamızda kitab nəşriyyatı sahəsində əldə edilən ən böyük nailiyyətlərdən biri Azərbaycan dilində kitab çapına xüsusi qayğı və diqqət yetirilməsidir. Təxmini hesablamalara görə, çap edilən kitabların 85-90 faizi Azərbaycan dilindədir. Bunun da Azərbaycan kitabxana fondlarının milli kitablara zənginləşdirməsində böyük əhəmiyyəti vardır. 1988-ci ilin axırlarından alovlanmağa başlayan 1993-cü ilə qədər davam etmiş Dağlıq Qarabağ müharibəsində erməni vandalları 4 milyon nüsxə kitabı olan 982 kitabxana məhv etmişdi 1992-ci ildə Respublika Tibb Kitabxanasının binası alınıb Amerika səfirliyinə verilmiş, kitabxana başqa yerə köçürülmüşdü. Həmkarlar İttifaqının ən böyük kitabxanası olan Qubkin adına kitabxananın da taleyi belə olmuşdu. 1991-1992-ci illərdə bir sıra idarə və müəssisələrin, siyasi və ictimai təşkilatların kitabxanaları ləğv edildi. Qısa bir müddətdə həmkarlar təşkilatlarının 236 kitabxanası bağlanmış, 1.326.590 nüsxə kitab fondu olan 90 kitabxana qalmışdı. Beləliklə, 1991-1992-ci illərdə 100-ə yaxın texniki kitabxana bağlanmışdı. 1995-ci il sentyabr ayının 29-da “Azərbaycan Respublikasında 1995-1998-ci illər dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsinin dövlət proqramının təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə bağlı fərman imzalandı. Bu fərmanın birinci bölməsində “Özəlləşdirilməsi qadağan olunan müəssisə və obyektlərin siyahısı” verilmişdir. Bu böl-

mənin 3-cü bəndində göstərilir: “Azərbaycan xalqının tarixi və mədəni irs obyektləri (nadir mədəniyyət və təbiət abidələri, təbiət, tarix, mədəniyyət, elm və texnika obyektləri, o cümlədən dövlət muzeylərində, arxivlərdə və kitabxanalarda saxlanılan sərəvətlər, onların yerləşdiyi binalar və sahələr)”. Fərmandan aydın olur ki, kitabxanalarda saxlanılan sərəvətlərin, onların binasının və sahələrinin özəlləşdirilməsi qadağan edilir. Bu fərmanın imzalanması kitabxanaların qorunub saxlanmasına şərait yaratdı. Kitabxanalar müstəqil dövlətimizin əsas atributlarından biri kimi dövlət müəssisəsi statusuna malik oldu. Keçid dövründə ölkə vətəndaşlarının informasiya təminatında, kitabxana-informasiya xidmətinin təşkilində, informasiya cəmiyyəti quruculuğunda mühüm əhəmiyyət kəsb edən kitabxana işi də mühüm dəyişikliklərə, islahatlara məruz qaldı. Kitabxanalar milli ideologiyanın formalaşmasında və təbliğində yaxından iştirak etməyə başladılar. 1993-1999-cu illər Azərbaycanda kitabxana işinin tarixinə kitabxanaların qorunub saxlanılması uğrunda mübarizə illəri kimi daxil olmuşdur. 1996-cı ildə Azərbaycan Nazirlər Kabineti “Kitabxana işi haqqında” qərar qəbul etdi. Bu qərarla kitabxana şəbəkələrini qoruyub saxlamaq və əhaliyə xidmət işini yaxşılaşdırmaq üçün Azərbaycan Mədəniyyət Nazirliyinin qarşısında ciddi vəzifələr qoyulmuşdu. Bu dövrdə dövlətin kitabxana sahəsində apardığı siyasətin mühüm sahələrindən birini kitabxanaların maliyyələşdirilməsini nəzərdə tuturdu. Ölkədə hökm sürən maliyyə böhranına baxmayaraq, dövlət kitabxanaların saxlanılmasına və kitabxana

işçilərinin əmək haqqının verilməsinə ayrılan vəsaiti qoruyub saxlaya bildi. Bu, kitabxana şəbəkələrinin qorunub saxlanılmasını təmin etdi. 1990-cı illərin ilk dövründə kitabxana fondunu kompleksləşdirmək və yeni kitablar almaq üçün vəsaitin ayrılmaması kitabxana işinə çox mənfəət təsir etsə də 1998-ci ildən başlayaraq dövlət büdcəsində yeni kitablar almaq üçün vəsaitin nəzərdə tutulması və onun ilbəl artırılması əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkili işini xeyli yaxşılaşdırdı. Ölkəmizdə özəl müəssisələrin yaradılması ilə əlaqədar olaraq yeni özəl kitabxanalar təşkil edilməyə başladı. Xüsusilə təhsil sahəsində özəl təhsil kitabxana şəbəkəsi, ali və orta ixtisas məktəbləri kitabxana şəbəkəsi formalaşmağa başlamışdı. Çətinliklə və zəif olsa da ayrı-ayrı nazirliklərin, idarə və müəssisələrin kitabxanalarında informasiya texnologiyası artmağa, kitabxanalar tədrisən kompüterləşdirilməyə, respublikamızın bir çox elmi kitabxanaları internetə qoşulmağa başladılar. Beləliklə, kitabxana işi sahəsində dövlət siyasəti çox mürəkkəb ictimai bir fenomendir. Azərbaycanda “dövlət kitabxana siyasəti” məfhumu yox idi. Bu dövrdə “kitabxanalara rəhbərlik” məfhumu var idi. Artıq kitabxanaşünaslar içərisində kitabxana politoloqları yetişməyə başlamış, kitabxana politologiyasının əsası qoyulmuşdur. Dövlətin kitabxana işi sahəsində siyasətinə dair yazılar meydana çıxmış, tədqiqatlar aparılmağa başlanmışdır. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin kitabxana işi sahəsində siyasəti formalaşmışdır. Beləliklə, ayrı-ayrı nazirliklərin, idarə və müəssisələrin formalaşdırdığı kitabxana siyasəti öz əsas

prinsiplərini və vəzifələrini müəyyən-ləşdirərkən bilavasitə dövlət siyasətinə əsaslanmalı, onun mahiyyətinə uyğun-laşmalıdır. MDB dövlətlərindən fərqli olaraq Azərbaycanda bir dənə də olsun dövlət kitabxanasının bağlanması icazə verilmədi. Kitabxanalar keçid döv-rünün çətinliklərinə baxmayaraq, dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilməyə baş-landı. 1994-cü ildən başlayaraq dövlət kitabxana şəbəkəsinin maliyyələşdiril-məsinə diqqət artırıldı. Mədəniyyət Na-zirliyinin kitabxana şəbəkəsində əsas yeri rayon mərkəzləşdirilmiş kitabxana sis-temləri tuturdu. Zamanın sınağından keçmiş bu sistem müstəqillik illərində də özünü tamamilə doğrultdu. Kənd yerlə-rində Azərbaycan mədəniyyətinin dayaq bazası kimi kənd əhalisinə kitabxana xid-mətinin təşkilini uğurla apara bildi. Bu ədəbiyyatın 101,18 nüsxəsini Azərbaycan dilində ədəbiyyat təşkil etmişdir. Bu kitabxanalar il ərzində 2804,07 min oxu-cuya xidmət göstərmişdir. 1995-ci il iyu-nun 3-də Milli Kitabxanada “Vətənə, dövlətə, xalqa sədaqət andı” miniatur kitabın təqdimat sərgisi keçirildi. Sərgi Azərbaycan “Kitab” Cəmiyyətinin sədri, Azərbaycan kitabının bacarıqlı təbliğat-çılarından biri, kitab həvəskarı Zərifə Salahova tərəfindən hazırlanmışdı. H.Əliyev deyir: “Kitabxana xalq, millət üçün, cəmiyyət üçün müqəddəs bir yer, mənəviyyət, bilik, zəka mənbəyidir. Ona görə də kitabxanaya daimi hörmət xal-qımızın mədəniyyətini nümayiş etdirən amillərdən biridir. Mən vaxtilə bu ki-tabxanaya dəfələrlə gəlmişəm. Amma bu gün kitabxananın astanasından ke-çərkən çox böyük hörmət və ehtiram his-si duyuram. Kitabxanaya, burada çalışan

insanlara hörmət və ehtiramımı bildir-mək istəyirəm”. Maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, kitabxana binası-nın əsaslı təmir 2003-cü ildə 37.572.400 manat olmuşdur. Yəni on ildə 36 milyon manata qədər artmışdır. Həmçinin ki-tabxananın komplektləşdirilməsi üçün ay-rı-ayrı təşkilatlar, qabaqcıl, xeyriyyəçi ziyalılar, elm və mədəniyyət xadimləri də yeni kitablar hədiyyə edirdilər. Kita-bxananın Azərbaycan dilində olan kitab fondu xeyli zənginləşdi. Bu da müstəqillik illərində nəşriyyatlarımızın Azərbaycan dilində kitab nəşrinə geniş yer verməsi ilə əlaqədar idi. Müstəqillik illərində ki-tabxananın xarici ədəbiyyat fondu da əsas-lı şəkildə çoxalmışdı. Bu işdə respubli-kamızda fəaliyyət göstərən xarici dövlətlərin səfirlikləri mühüm işlər görür, öz ölkələrinə aid kitablar kolleksiyasını kitabxanaya bağışlayırdılar. Məsələn, ABŞ-ın, Fransanın, İngiltərənin, Alma-niyanın, İsveçrənin, Türkiyənin, Rusiyanın və s. səfirlikləri kitabxanaya xeyli kitab hədiyyə etmişdilər. On il müddətində kitabxanaya 134.829 nüsxə çap məhsulu daxil olmuşdur ki, bundan da 557.774 nüsxəsi kitablardır. Kitabxana müstəqillik illərində oxuculara xidmət işini xeyli yax-şılaşdırmağa müvəffəq olmuşdur. Ölkə-də keçid dövrünün çətinlikləri ilə əlaqə-dar şəhərimizin bir çox kitabxanaları öz fəaliyyətlərini zəiflətdiklərindən, milli kitabxanaya böyük oxucu axını əmələ gəlmişdi. 1993–2003-cü illərdə ki-tabxananın 2.204.441 min oxucuya xidmət etməsi dediklərimizə əsaslı sübutdur. Kitabxana müharibə şəraiti ilə əlaqədar aparılan işləri ön plana çəkmiş, gənclər arasında hərbi vətənpərvərlik tərbiyə-

sinə dair ədəbiyyat təbliğinə xüsusi diqqət yetirmişdir. Müstəqillik illərində Azərbaycan Milli Kitabxanası milli ideologiyanın formalaşmasında və təbliğində də mühüm işlər görmüşdür. Son on ildə kitabxanada 595 dda kitab sərgisinin, onlarla mühazirənin təşkil edilməsi dediklərimizə parlaq sübutdur. Müstəqillik illərində kitabxana 15 metodik müşavirə keçirmiş, 10 adda metodik vəsait və 12 adda metodik məktub hazırlayıb kitabxanalara göndərmiş, rayon MKS-lərinə kömək göstərmək məqsədi ilə 20 dəfə kitabxananın metodistləri ezamiyyətdə olmuşlar. Bu tədbirlər içərisində kitabxana işinin kompüterləşdirilməsi kimi çox mürəkkəb bir prosesin həyata keçirilməsi, ilk növbədə kitabxananın özünün avtomatlaşdırılması, yeni informasiya texnologiyası ilə təmin edilməsi, kitabxana xidmətinin informasiyalaşdırılması üçün müasir avadanlıqlarla təmin edilməsi vəzifələri qoyulmuşdu. Belə ki, 1998-ci ilin sonunda kitabxana USAID-in vəsaiti hesabına Avrasiya Fondundan udduğu qrant əsasında beynəlxalq internet şəbəkəsinə qoşulmuşdur. 1999-cu ilin əvvəlində isə kitabxana yenə də bu fondan “Kontakt qrantı” uddu. Bu qrant əsasında isə kitabxananın əməkdaşları Tbilisi kitabxanalarında olmuş və Gürcüstan İnformasiya Mütəxəssislərinin Assosiasiyası (AIS) ilə birgə Avrasiyanın əməkdaşlıq proqramı çərçivəsində “Cənubi Qafqaz dövlətlərinin kitabxana və informasiya işçilərinin regional informasiya mərkəzi” adlı layihə işləmişlər. Layihə əsasında kitabxananın 8 nəfər əməkdaşı həmin mərkəzdə Amerika kitabxana və informasiya proqramı çər-

çivəsində təhsil almışdır. Kitabxana Açıq Cəmiyyət Institutunun Yardım Fondu - ACI YF (Soros fondu) ilə də geniş əməkdaşlıq işi quraraq, göstərdiyimiz layihələr üzrə qrantlar uddu. - Beynəlxalq kitab mübadiləsinin genişləndirilməsi; - Çadır şəhərciklərinə kitab bağlamalarının göndərilməsi; - Kitabxananın Internet zalının genişləndirilməsi; - Kitabxanada Tədris Mərkəzinin yaradılması; - Regional məlumat-informasiya mərkəzlərinin yaradılması və s. Dövlət kitabxanası eyni zamanda bu fondların yardımı ilə müxtəlif beynəlxalq konfransların və seminarların iştirakçısı olmuşdur. Onlardan: - “Kitabxana Assosiasiyaları - regional əməkdaşlıq” adlı II Cənubi Qafqaz regional kitabxana konfransı (Tbilisi, 1999, aprel). - UNIMARC və bibliografik nəzarət (Tbilisi, 1999, oktyabr; Bakı, 2000, mart) - BMT-nin materialları üzrə ümumi məlumat axtarışı və informasiyanın əldə olunması (Moskva, 2000, may) - YUNESKO-nun məlumat bazalarının yaradılması (Bişkek, 2000, oktyabr) - “Kırım-2000” beynəlxalq konfransı (Sudak, 2000, iyun) - “eIFL-direct” adlı elektron jurnallara həsr olunmuş seminar (Budapeşt, 2001, sentyabr) – “Kırım-2001” beynəlxalq konfransı (Sudak, 2001, iyun) və s. Kitabxananın yanında 2000-ci ildə Tədris Mərkəzi yaradılmış və kütləvi kitabxanaların işçiləri bu mərkəzdə öz ixtisaslarını artırmağa başlamışlar.

AZƏRBAYCANDA KİTABXANA İŞİNİN İNKİŞAFI ASSOSİASİYASI (AKİİA) – Respublikamızda kitabxana ictimaiyyətini birləşdirən ikinci qeyri-hökumət təşkilatıdır. 1999-cu il iyunun 2-də Ədliyyə

Nazirliyində qeydə alınmış assosiasianın idarə heyətinin ilk iclasında Bakı Dövlət Universiteti kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin dekani, prof. X.İsmayılov AKİİA-nın ilk prezidenti seçilmişdir. Respublikamızın kitabxana informasiya təminatı sahəsində fəaliyyət göstərən mütəxəssislərini və təşkilatlarını öz sıralarında birləşdirən AKİİA az bir zamanda tanınmış ictimai quruma çevrilmişdir. Öz sıralarında 400-ə yaxın fərdi üzvü və 6 kollektiv üzvü birləşdirən AKİİA öz qarşısına ölkəmizdə kitabxana işinin mövcud vəziyyətini təhlil edərək, onun perspektiv inkişafı barədə tövsiyələr hazırlamaq, həm yerli mütəxəssislərin bilik və bacarığını, həm də digər ölkələrin qabaqcıl təcrübəsini öyrənməklə kitabxana işi sahəsində əhəmiyyətli texniki və texnoloji irəliləyişə, bu sahədə demokratik islahatların aparılmasına, kitabxanaçı-bibliograf peşəsinin nüfuzunu yüksəltmək, kadr ehtiyatlarından səmərəli istifadə etmək, istehsalatda çalışan mütəxəssislərin fasiləsiz təhsilini təşkil etmək və s. bu kimi vəzifələr qoymuşdur. Bu işləri respublikamızın bir sıra aparıcı kitabxanaları və mütəxəssisləri, eləcə də digər ölkələrdəki həmkarları ilə sıx əməkdaşlıq şəraitində həyata keçirir. Kitabxana işi sahəsində dünyanın ən böyük təşkilatı olan İFLA 2000-ci ildə AKİİA-nı öz sıralarına həqiqi üzv kimi qəbul etmiş və ona öz şurasında səsvermə hüququ vermişdir.

AZƏRBAYCANDA MƏKTƏB KİTABXANALARI (AMK) – Azərbaycan ərazisində məktəb kitabxanalarının tarixi qədim dövrlərə gedib çıxır. Belə ki, kilsələr

nəzdində əyan və ruhani uşaqlarının təhsil alması üçün məktəblər açılır, orijinal əsərlər yazılır, kitabların üzü köçürülür, məktəblər yanında kitablar toplanırdı. Alban kilsələri nəzdində təşkil edilən kitabxanalarda beş növ ədəbiyyat mövcud olmuşdur: a) dini, etiqad ədəbiyyatı; b) hüquq ədəbiyyatı; c) tarixi salnamə və xronoloji ədəbiyyat; ç) bədii ədəbiyyat; d) qrammatik ədəbiyyat. Ərəblər İslam dinini təbliğ etmək, yerli əhalini ərəbləşdirmək məqsədi ilə məscidlər tikir, məktəb və mədrəsələr təşkil edir və onların nəzdində kitabxanaların yaranması qayğısına qalırdılar. 1647-ci ildə yalnız Təbrizdə 47 mədrəsə və 600 məktəb kitabxanaları fəaliyyət göstərmişdir. 1842-ci ildə məscid məktəblərinin sayı Xəzər vilayətində 605, müəllimlərin sayı 637 və şagirdlərin sayı 5742 olmuşdur. XIX əsrin ikinci yarısından başlayaraq məscid məktəbləri ilə yanaşı yeni müsəlman məktəbləri yaranır, onların nəzdində kitabxanalar təşkil edildi. Belə məktəblərin sayı 12-ə çatırdı. 1882-ci ildə Qafqaz üzrə 1920 müsəlman məktəbi və onların nəzdində kitabxanalar olmuşdur. Tiflis və Zaqatala dairəsində 108, Gəncə quberniyasında 377, Bakı quberniyasında 301 olmuşdur. Beləliklə, arxiv sənədlərində müsəlman məktəblərinin və onların kitabxanalarının sayı 1842-ci ildə 605, 1849-1879-cu illər arasında yeni yaranan müsəlman məktəblərinin sayı 12, 1847–1850-ci illərdə 256, 60-cı illərdə Qafqaz üzrə 1757, XIX əsrin sonlarında isə Gəncə quberniyasında 431, Bakı quberniyasında 323, Zaqatala dairəsində 92, bütün Qafqaz üzrə 1800, 1915-ci

İldə yalnız hazırkı Azərbaycan ərazisi üzrə 786 müsəlman məktəbi fəaliyyətdə olub və onların da nəzdində kitabxanalar mövcud idi. XIX əsrin II rübündən (1829-cu il nizamnaməsinə əsasən) başlayaraq, çar hökumətinin ruslaşdırma siyasətinə uyğun olaraq Azərbaycanda yerli əhalinin rus dilini öyrənməsi məqsədilə qəza məktəbləri açılır və onların nəzdində kitabxanalar təşkil edilirdi. 1853-cü ilin oktyabrında (yeni nizamnaməyə görə) Azərbaycanda ilk ibtidai şəhər məktəbləri (Qubada – 10.11.1854, Lənkəranda – 21.11.1856, Ordubada 15.02.1854) açıldı və məktəblərin nəzdində kitabxanalar yaradıldı. 1865-ci ildə 10 dövlət məktəbinin (7 qəza və 3 ibtidai) kitabxanalarında 2075 adda, 6516 nüsxə və 70 ədəd digər tədris vəsaitləri olmuşdur. 1872-ci il əsasnaməsinə əsasən Azərbaycanda qəza məktəbləri əsasında Şuşada (01.06.1875), Nuxada (01.07.1877), Şamaxıda (1874), Naxçıvanda (06.07.1879), Gəncədə (01.09.1884), Zaqatalada (01.07.1886), Bakıda 2 (biri 01.09.1889, ikincisi 31.05.1888) və Ordubada (01.07.1897) yeni-şəhər tipli məktəblər açıldı və onların nəzdində kitabxanalar təşkil edildi. 1875-1911-ci illər arasında Azərbaycanda 11 şəhər məktəb kitabxanası fəaliyyətdə olmuşdur. 1864-cü il Nizamnaməsinə əsasən XIX əsrin 60-cı illərindən başlayaraq Azərbaycanda natamam orta və orta məktəblər açılır və onların nəzdində əsaslı və şagird kitabxanaları təşkil edilirdi. Natamam orta və orta məktəb kitabxanalarının sayı və onların kitab fondu ilbəl artmışdır. 1913-cü ilə kimi onların sayı 18-ə çatmışdır.

Rusiyada kapitalizmin inkişafı ilə əlaqədar olaraq XIX əsrin 70-ci illərin sonlarından başlayaraq Azərbaycanda (1878-ci ildə Qax kəndində Bazar günü məktəbi) İlk dəmiryol məktəbləri açıldı və onların nəzdində kitabxanalar təşkil edildi. Azərbaycan Demokratik Respublikası (ADR) dövründə məktəb kitabxanalarının və sinifdən xaric mütaliənin təşkili işi. ADR ilk yarandığı gündən (1918-1920-ci illər, cəmi 23 ay) az vaxt ərzində darmadağın edilmiş Azərbaycan mədəniyyət və maarifinin qayğısına qalaraq bu sahəyə 1919-cu ildə 45 milyon manat adi, 30 milyon manat fəvqəladə xərclər üçün vəsait ayırdı. Yeni məktəblər açılaraq məktəblərin sayı 700-ə çatdırıldı və (buraya dini məktəblər daxil deyildi) onların əksəriyyətində kitabxanalar təşkil edildi. I hissəyə yekun vuraraq qeyd etmək olar ki, Azərbaycanda məktəb kitabxana işinin və sinifdən xaric mütaliənin tarixi mürəkkəb inkişaf yolu keçmişdir. Bu dövrdə bir sıra müxtəlif tipli məktəblər olmuşdur: 1) kilsə məktəbləri; 2) müxtəlif tip məscid və ya müsəlman məktəbləri; 3) qəza məktəbləri; 4) şəhər məktəbləri; 5) ibtidai məktəbləri; 6) natamam orta və orta məktəbləri; 7) sənət və bazar günü məktəbləri. 1920-ci il oktyabr ayının 1-də Azərbaycanda 75515 şagirdi olan 937 ibtidai məktəb, 328 şagirdi olan 28 orta məktəb və 8 orta məktəb kitabxanası birinci sovet dərslərinə başladı. I (1929-1933) və II (1934-1938) beşilliklər dövrü məktəb kitabxanalarının məhsuldar dövrü olmuşdur. 1935-ci ilin 1 yanvarındakı statistik məlumatlara əsasən Azərbaycanda 625 kitabxana olmuşdur: bunlardan 278-i kütləvi, 212-i məktəb

və uşaq (bunlardan 42-i Bakıda), 135 isə elmi-kütləvi kitabxana idi. Bütün Kitabxanaların ümumi kitab fondu 4,541.211 nüsxə təşkil edirdi. 1935-ci il ərzində Azərbaycan SSR-nin rayonlarında da yeni məktəb kitabxanaları yaradılmış, 1936-cı ildə isə rayonlarda artıq 87 məktəb kitabxanası fəaliyyət göstərirdi. 1938-ci ilin 1 yanvarında məktəb kitabxanalarının sayı 1.098-ə, 1938-ci ilin 1 iyununda 1628-ə, kitab fondu isə 386204 nüsxəyə çatdırılmışdı. Bunlardan 810 ibtidai məktəb kitabxanası 43596 nüsxə kitaba, 646 natamam orta məktəb kitabxanası 188860 nüsxə kitaba və 172 orta məktəb kitabxanası 153746 nüsxə kitaba malik idi. 1939-cu ilin 1 yanvarına olan statistik məlumat əsasən məktəb kitabxanalarının sayı 3.228-ə çatdırılmışdı. Üçüncü beşillikdə (1939-1943) məktəb kitabxanalarının sayı ilbəl artmışdır. Artıq 1940-cı ildə Azərbaycanda 1.367.321 nüsxə kitab fonduna malik olan 2480 məktəb kitabxanası fəaliyyət göstərirdi. Hazırda respublikada 53.850.659 nüsxə kitab fondu olan 4524 məktəb kitabxanası fəaliyyət göstərir.

AZƏRBAYCANDA TƏTBİQ EDİLƏN TƏSNİFAT SİSTEMLƏRİ (TS) – Azərbaycanda onluq təsnifata dair vəsaitlər 1929-cü illərdən müxtəlif variantlarda çap olunmağa başlamışdır. 1922-ci ildə kitabxana işi sahəsində tanınmış mütəxəssis Ə.Ə.Seyidzadə tərəfindən “El kitabxanalarında kitablar necə yazılmalı və təsnif edilməlidir” adı ilə metodik vəsait çap edilmiş və burada ilk dəfə onluq təsnifatın qısa cəmi verilmişdir.

Baş Siyasi Maarif İdarəsi tərəfindən buraxılmış “Onluq təsnifat və onun müxtəlif tipli kitabxanalarda tətbiqi” adlı vəsait 1925 və 1926-cı illərdə Azərbaycan dilində nəşr olunmuşdur. Sonralar Azərbaycan kitabxanaşünası M.H.Rzaquluzadə tərəfindən 1927, 1932 və 1935, 1939-cu illərdə “İkirəqəmli cədvəl” (Ketter üsulu ilə), 1938-ci ildə “Onluq təsnifat” cədvəli nəşr edilir. Bu cədvəldən Azərbaycan kitabxanalarında müəyyən müddət istifadə edilmiş və həmin cədvəl 7 dəfə nəşr edilmişdir. 1939-cu ildə A.N.Lerman tərəfindən “Десятичная классификация книг” (Kitabların onluq təsnifatı) adlı təsnifat cədvəli çap olunur, lakin bu təsnifat cədvəli Azərbaycan kitabxanalarında tətbiq edilməmişdir. L.N.Tropovksi orijinal təsnifat yaratmaq, mövcud quruluşa uyğunlaşdırmaq üçün onu yenidən işləmiş və bu cədvəllər 1938-ci ildə nəşr olunmuşdur. 1941-ci ildə L.N.Tropovskinin cədvəlləri Azərbaycan dilinə tərcümə edilərək “Onluq təsnifat” adı ilə çap edilmişdir. Bu təsnifat cədvəli Ənvər Zülfüqaradə, Hüseyn Fətullayev, Məmməd Sadıq Yəhyəzadə tərəfindən tərcümə edilmişdir. Cədvəlin redaktorları isə H. Tağıyev və H.Məmmədov olmuşlar. 1963-cü ildə M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanası tərəfindən “Kənd kitabxanaları üçün qısa təsnifat cədvəli” və “İkirəqəmli cədvəl” adlı vəsait çap edilmişdir. Bu cədvəl rus dilindən tərcümə edilmişdir. 1965-ci ildə Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi tərəfindən “Kütləvi kitabxanalar üçün kitabxana təsnifatı cədvəlləri” çap edilmişdir. Həmin təsnifat cədvəli L.N.Tropovskinin təsnifat cədvəli əsasında yaranmışdır. L.N.Tropovskinin “On-

luq təsnifatı” Azərbaycan dilində cəmi 1000 nüsxə tirajla nəşr olunduğundan həmin kitab kitabxanalarda saxlanılmamışdır. L.N.Tropovski cədvəlləri 20-25 il ərzində Rusiya Mədəniyyət Nazirliyi tərəfindən bir neçə dəfə yenidən işlənmiş və çap edilmişdir. Təsnifat cədvəlində respublikanın xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq bəzi rubrikalar əlavə edilmişdir. “Kütləvi kitabxanalar üçün kitabxana təsnifatı cədvəlləri” adlı vəsait Azərbaycan Mədəniyyət Nazirliyi sistemində olan bütün kütləvi kitabxanaların istifadəsi üçün nəzərdə tutulmuşdur. Təsnifat cədvəlində əsas anlayışlardan sonra “Əlifba-predmet göstəricisi” və “Metodik göstərişlər” verilmişdir. XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq respublikanın elmi və kütləvi kitabxanalarında onluq təsnifat və UOT tətbiq edilmişdir. 40-cı illərin sonuna və 50-ci illərin axırlarına qədər M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasının Bədii ədəbiyyat söhbəsində sistemləşdirmə UOT-la aparılmışdır. Respublikanın bütün kütləvi və uşaq kitabxanalarında isə 1980-ci illərə qədər “Onluq təsnifat” tətbiq edilmişdir. UOT-dan, eləcə də respublikamızın elmi və xüsusi kitabxanalarında geniş istifadə edilmiş və edilməkdədir. Sənədlərin UOT cədvəlləri əsasında sistemləşdirilməsi, kataloqlaşdırılması fondun məzmununu tam açmağa xidmət edir, mütəxəssis oxuculara kitab seçməkdə kömək edir və onların informasiya tələbatının ödənilməsini operativləşdirir. Çünki UOT universaldır və o bütün elm sahələrini kiçik detallaşdırma dərəcəsinə qədər təsnif etməyə imkan verir. UOT Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasının ilk texniki elmi kitabxanasında tətbiq edilmişdir.

Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyası yarandığı vaxtdan da onun əsaslı kitabxanası yaranmışdır. Əsaslı kitabxana 1920-ci ildə Bakı texniki məktəbin kitabxanası əsasında təşkil edilmişdir. Kitabxana yaradılarkən fondunda 6500 nüsxə çap məhsulu və 300 oxucusu olmuşdur. Hazırda kitabxananın fondunda 867.858 nüsxə sənəd vardır. Burada ondan 6.905 oxucuya xidmət göstərilir. Respublikamızda UOT-dan daha geniş istifadə edən kitabxanalardan biri Respublika Elmi Texniki Kitabxanasıdır. Əsası 1923-cü ildə qoyulmuş, 1930-cu ildə “Neftçi klubu” kitabxanasının bazası əsasında “Azneft” Mərkəzi-Texniki Kitabxanası kimi yaradılaraq 2000-ci ildə 80 illik yubileyi qeyd edilmişdir. 1957-ci ildə bu kitabxana Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasına çevrilmişdir. Hazırda RETK-nin fondunda 14.811.643 nüsxə sənəd vardır ki, bundan 339.509 nüsxəsini kitablar, 123.260 nüsxəsini patent fondu, 928.858 nüsxəsini isə standart fondu təşkil edir ki, bundan da 24.960 oxucu istifadə edir. Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasında texnikanın bütün sahələrini əhatə edən sənədlər UOT üzrə sistemləşdirilərək kataloqlaşdırılmış və 9 müxtəlif kataloq sistemi yaradılaraq mütəxəssislərin istifadəsinə verilmişdir. Respublikamızda UOT cədvəllərindən daha səmərəli istifadə edən və öz ənənələrinə sadıq qalan kitabxanalardan biri də Azərbaycan Dövlət Tibb Universitetinin kitabxanasıdır. Azərbaycanın bu elmi kitabxanalarından başqa XX əsrin 50-ci illərin sonuna qədər demək olar ki, bütün tədris, elmi və xüsusi kitabxanalarında sənədlərin sistemləşdirilməsi və kataloqlaşdırılması UOT-in

müxtəlif sahəvi variantları əsasında həyata keçirilmişdir. Lakin 60-cı illərin əvvəllərində yeni Sovet Kitabxana-Bibliografiya Təsnifatı cədvəlləri UOT-un elmi-xüsusi kitabxanalarda tətbiqini məhdudlaşdırdı. SSRİ Nazirlər Soveti 1962-ci il 11 may tarixli "Ölkədə elmi-texniki məlumatın yaxşılaşdırılması haqqında" qərar qəbul etdi. Bu qərara müvafiq olaraq UOT ölkədə təbiətşünaslıq və texniki ədəbiyyatın təsnifləşdirilməsində, tibb, texnika, kənd təsərrüfatı və elmi-texniki informasiya orqanları üçün vahid təsnifat sistemi kimi qəbul edilmişdir. Qərardan sonra SSRİ-də və o cümlədən müttəfiq respublikalarda UOT-dan istifadə edən kitabxanaların sayı xeyli azaldı. Azərbaycanda 1962-ci il 11 may tarixli qərarından sonra beş elmi və texniki kitabxana sənədlərin sistemləşdirilməsi və kataloqlaşdırılması işində UOT-dan səmərəli istifadə edir. Bu kitabxanalara misal olaraq ADNA-nın, ADTU-nin, Azərbaycan Dövlət Texniki Universitetinin kitabxanalarını, Respublika Elmi-Texniki kitabxanasını, Respublika Tibb Kitabxanasını misal göstərmək olar. XX əsrin 60-cı illərində Rusiya kitabxanalarının nəzəri və təcrübi cəhətlərinə cavab verə bilən Kitabxana Bibliografiya Təsnifatının yaradılması o dövr üçün böyük nailiyyət hesab edilirdi. 1960-1977-ci illər arasında KBT-nin 5 variantı hazırlanmışdır. KBT-nin ilk nəşrlərinin çapından sonra onun kitabxanalarda tətbiq edilməsi tövsiyə edilirdi. Bununla əlaqədar olaraq respublikanın elmi və kütləvi kitabxanalarının iş təcrübəsində KBT-nin tətbiqi ən mühüm vəzifələrdən biri kimi qarşıda dururdu. Azərbaycan Respublikasının elmi kitabxanalarında

KBT 1960-cı illərdən sonra tətbiq edil-məyə başladı. İlk dəfə M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət kitabxanası öz fond və kataloqlarını KBT üzrə təşkil etməyə başlamış və 80-ci illərdə bu işi başa çatdırmışdır. Azərbaycanda hazırda 70-ə qədər mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemləri fəaliyyət göstərir. Respublika-nın uşaq kitabxanaları isə mərkəzləş-dirilmiş sistemə kitabxana-filialları kimi daxil edilmişlər. Azərbaycan Mədəniyyət Nazirliyinin 20 aprel 1979-cu il tarixli 150 №-li "Kitabxana-bibliografiya təsnifatının kütləvi və uşaq kitabxanalarının iş təcrübəsində tətbiqi haqqında" əmrinə müvafiq olaraq KBT-nin uşaq və kütləvi kitabxanalarında tətbiqi işi təşkil edilir. Bu iş rəhbərlik M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasına həvalə edildi və "1981-1985-ci illərdə Azərbaycanın kütləvi və uşaq kitabxanalarının təşrübəsində KBT-nin tətbiqinə dair tədbirlər planına"na uyğun olaraq bir sıra işlər həyata keçirilməyə başladı. Respublika Mədəniyyət Nazirliyinin əmrinə əsasən KBT-nin respublikada tətbiqi 1990-cı ildə başa çatdırılması nəzərdə tutulmuşdu. Bunun üçün M.F.Axundov adına Dövlət Kitabxanasının yanında metodiki komissiya və işçi qrupu yaradılır. 1981-ci ildə işçi qrupunun Əsasnaməsi təsdiq edilir. Əsasnamədə işçi qrupunun əsas vəzifələri, yəni respublikada kitabxana işçilərinin KBT-nin öyrənilməsi, fond və kataloqlarının KBT-yə keçirilməsi işinin təşkil edilməsi və s. nəzərdə tutulmuşdur. M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli kitabxanasında isə metodik şura yaradılmışdı. Respublika-nın hər bir MKS-də KBT-nin mərhələlərlə tətbiqinin perspektiv planı

tərtib edilmişdir. Kitabxana təsnifatı və təsnifləşdirmə məsələlərinə dair daha bir elmi fikir BDU-nun kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin müəllimləri A.Xələfov, R.Kazımov, E.Bədəlov tərəfindən “Kitabxana işçisinin məlumat kitabı” adlı vəsaitində söylənilmişdir. Bu vəsaitdə “Kitabxana Biblioqrafiya Təsnifatı”, “Kütləvi kitabxanalarda sistemli kataloqun və kitab fondunun KBT cədvəlləri üzrə təsnifləşdirilməsi” adlı bölmələr verilmişdir. 1990-cı ildə respublika elmi-pedoqoji kitabxanasının əməkdaşları tərəfindən “Kitabxana-biblioqrafiya təsnifatı cədvəlləri (məktəb kitabxanaları üçün qısaldılmış variant)” adlı təsnifat cədvəli nəşr edilmişdir. Cəmi 17 səhifədən ibarət olan bu təsnifat cədvəlində məktəb kitabxanaları üçün nəzərdə tutulmuş KBT-nin bölmələri verilmiş, ümumi və ərazi bölgü cədvəllərinin rubrikaları göstərilmişdir. 1996-cı ildə BDU-nun kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin müəllimləri tərəfindən “Kitabxanaşünaslıq” adı altında dərs vəsaiti çap edilmişdir. Burada kitabxana kataloqlarının əsas xüsusiyyətlərinin işıqlandırılması ilə bərabər biblioqrafik təsvir, təsnifləşdirmə və predmetləşdirmə məsələlərinə də xüsusi yer verilmişdir. Azərbaycan dilində ilk dəfə nəşr edilən və kitabxanaçılıq fakültəsinin tələbələri üçün nəzərdə tutulan bu vəsait xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Respublikamızın ali məktəb kitabxanalarında (məsələn, BDU-nin Elmi Kitabxanasında, Azərbaycan Texniki Universitetinin kitabxanasında, Azərbaycan Pedaqoji Universitetinin kitabxanasında və s.) UOT-la bərabər KBT-də tətbiq edilir. Belə ki, UOT-dan təbiətşünaslıq və texniki elmlərə dair ədəbiyyatın təs-

nifləşdirilməsində, KBT-dən içtimai və humanitar elmlərə dair ədəbiyyatın təsnifləşdirilməsində istifadə olunur.

AZƏRBAYCANDA UŞAQ VƏ GƏNCLƏR ÜÇÜN ƏDƏBİYYATIN BİBLİOQRAFIYASI

– Uşaq ədəbiyyatı bəşəriyyətin yaratmış olduğu bütün maddi və mənəvi sərvətləri yeni nəsələ öyrədir, onları bu sərvətin əsil varisi kimi tərbiyə edir. Uşaq ədəbiyyatı – ədəbiyyatın tərkib hissəsi olub, məqsəd və vəzifəsinə görə 17 yaşına qədər müxtəlif oxucu qruplarının təlim, təhsil və əxlaqi-estetik tərbiyəsinə yönəldilən əsərlərə deyilir. Məzmun və mündəricəsindən, məqsəd və vəzifəsindən asılı olaraq uşaq ədəbiyyatı ayrı-ayrı elmlərlə təmasda yaranıb inkişaf edir. Pedaqogika, psixologiya, incəsənət, təbabət və dəqiq elmlər uşaq ədəbiyyatında bu və ya digər dərəcədə qovuşur. Bu elmlərsiz uşaq ədəbiyyatı bəsit və məzmunuz görünərdi. Çünki, gəncliyin hərtərəfli inkişaf etməsinədə bu elmlərin hər birinin özünəməxsus yeri vardır. Uşaq ədəbiyyatı uşaqların yaş səviyyəsinə münasib bir üslubda yazılır. Pedaqoji təlimə əsasən 17 yaşına qədər olan oxucular dörd qrupa bölünür: I bağçayaşlı uşaqlar (3-7), II kiçik yaşlı məktəblilər (7-11), III orta yaşlı məktəblilər (11-15), IV yuxarı yaşlı məktəblilər və yaxud gənclər (15-17). Uşaqlar üçün əsər yazan hər bir yazıçı bu bölgünü nəzərə alır. Eyni zamanda bilir ki, uşaq ədəbiyyatı oxucuların yalnız yaşı ilə müəyyənləşmir. Burada uşağın sosial mühiti, inkişafı, idrakı, zövqü, nitqi, bilik dairəsi də nəzərə alınır. Uşaq aləminə dərinədən bələd olan yazıçı yeniyetmələrin yaş xüsusiyyətləri ilə bağlı tələbləri nəzərə alır. Müxtəlif

yaşlı uşaqların maraqlarını, estetik zövqünü öyrənmədən, onu müəyyən məqsəddə doğru yönəltmək, onun fərdi meylini inkişaf etdirmək olmaz. Məlumdur ki, hər bir insanın müxtəlif xarakterə və məzmunu malik informasiya tələbatları ola bilər. Uşaq və yetişmələrin biblioqrafik informasiya almaqla bağlı olan tələbatları, maraqları və sorğuları müxtəlifdir. Uşaqların tələbatları maraqları vasitəsilə reallaşır. Uşaq və yetişmələrin çoxsaylı tələbatlarının və sorğularının ödənilməsində, uşaq ədəbiyyatının təbliğində və yayılmasında biblioqrafik informasiya mənbələrinin rolu da əvəzsizdir. Biblioqrafiya sənədkommunikasiyaları sistemində vasitəçilərdən biri olmaqla uşaq ədəbiyyatının mövcudluğu, tərkibi, forma və məzmunu haqqında cəmiyyət üzvlərinə biblioqrafik informasiya çatdırır. Biblioqrafiya öhdəsinə düşən bu mühüm funksiyaları biblioqrafik informasiya vasitəsilə həyata

keçirir. Biblioqrafik informasiyanın cəmiyyətdə mövcudluq formasının əsasını vəsaitlər təşkil edir. Uşaq ədəbiyyatını özündə əks etdirən biblioqrafik vəsaitlər həm ümumi, xüsusi və şəxsi mənbələr şəklində mövcuddur və məqsəd istiqamətinə görə tövsiyə və elmi-köməkçi xarakterli vəsaitlərdir. Respublikamızda uşaq ədəbiyyatına dair biblioqrafik informasiyaya olan tələbatın ödənilməsində mühüm rol oynayan bu vəsaitlər zaman-zaman Azərbaycan Milli Kitabxanası və Respublika Dövlət Uşaq Kitabxanası tərəfindən tərtib olunub nəşr edilmişdir. Respublikamızda uşaq ədəbiyyatı biblioqrafiyasının təşkili və inkişafında elmi müəssisələrin, kitabxanaların, müvafiq nazirliklərin fəaliyyəti diqqəti cəlb edir. Uşaq ədəbiyyatına dair ilk tövsiyə xarakterli biblioqrafik vəsaitlərin yaranması keçmiş Şvars (sonradan Puşkin) adına kitabxana, uşaq ədəbiyyatına dair biblioqrafik vəsaitlərin yaradılması sahəsində

ilk addım atmışdır. Uşaqların və eləcə də uşaqların mütaliəsinə rəhbərlik edən valideynlərə köməklik məqsədilə kitabxana 1936-cı ildə “Balalarımız nə oxumalıdır?”, “Valideynlər nə oxumalıdır?” mövzusunda iki biblioqrafik göstərici tərtib edib nəşr etdirmişdir. Rus dilində çap edilmiş bu biblioqrafik göstəricilər tövsiyə xarakteri olmaqla həm uşaqlar, həm də valideynlər üçün ədəbiyyatın təbliğ olunmasında mühüm vasitə olmuşdur. Azərbaycanda uşaq ədəbiyyatı biblioqrafiyasının yaradılmasında Azərbaycan XMK-nın 1930-cu ildən sonra Elmi-Tədqiqat Məktəbə-qədər İnstitutun fəaliyyəti böyük olmuşdur. İnstitut tərəfindən ilk nümunə kimi “Uşaq ədəbiyyatı” mövzusunda biblioqrafik göstərici çap olunmuşdur. Müharibədən sonrakı illərdə Azərbaycan ədəbiyyatı biblioqrafiyasının yaranıb inkişaf etməsində Azərbaycan Milli Kitabxanasının fəaliyyəti böyük olmuşdur. Azərbaycan ədəbiyyatı biblioqrafiyasının mühüm bir istiqamətini təşkil edən uşaq ədəbiyyatına dair ilk biblioqrafik vəsaitlər də məhz bu kitabxana tərəfindən nəşr olunmuşdur. 1956-cı ildə M.F.Axundov adına ADK tərəfindən Ş.M.Əfəndiyeva M.N.Meylmanın tərtib etdikləri – görkəmli yazıçı, Azərbaycanda uşaq ədəbiyyatının banisi Abdulla Şaiq haqqında tövsiyə xarakterli biblioqrafik göstərici nəşr edilmişdir. Müxtəlif yaşlı uşaqlar üçün çap edilmiş ədəbiyyatın təbliğində M.F.Axundov adına ADK tərəfindən tərtib edilmiş metodik-biblioqrafik vəsaitlərin də əhəmiyyəti böyük olmuşdur. Belə vəsaitlərdən biri – 1962-ci ildə S. Rzayevin “Uşaqları beynəlxalq müdafiə günü” mövzusunda tərtib etdiyi metodik-

biblioqrafik vəsait olmuşdur. Respublikamızda uşaq ədəbiyyatının tövsiyə biblioqrafiyası F.B.Köçərli adına Respublika Dövlət Uşaq Kitabxanası (RDUK) təşkil olunduqdan sonra (1965) öz müstəqil inkişaf yolunu tapa bilmişdir. Müasir dövrümüzdə də F.B.Köçərli adına RUK respublikamızda uşaq ədəbiyyatı üzrə tövsiyə biblioqrafik fəaliyyətin mərkəzi hesab olunur. Kitabxana fəaliyyətə başladığı vaxtdan bu günə qədər müxtəlif yaşlı məktəblilər üçün yaddaşlar, tövsiyə vəsaitləri tərtib edib nəşr etdirir. Kitabxana tərəfindən tərtib olunmuş yaddaşlardan biri Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən olan S.S.Axundova həsr olunmuşdur. Yaddaşın giriş hissəsində yazıçının ilk əsərləri haqqında oxuculara məlumat verilmişdir. Yaddaşda S.S.Axundovun “Qaraca qız” (1966), “Mister Qreyin köpəyi” (1959), “Nurəddin” (1963) kimi əsərlərinin təsviri verilməklə, həmin əsərlərin məzmunu ilə uşaqları tanış etmək üçün hər bir əsərə qısa annotasiya verilmişdir. Sonra yaddaşda yazıçının əsərlərinin son nəşrlərindən nümunələr göstərilmişdir. RUK tərəfindən Akif Əsədullayevin tərtib etdiyi “Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı” adlı annotasiyalı tövsiyə biblioqrafik göstərici uşaq ədəbiyyatına həsr edilmiş mükəmməl bir vəsaitdir. Biblioqrafik göstəricidə 1950-1968-ci illərdə uşaq ədəbiyyatı üzrə kitab şəklində çap olunmuş 419 bədii əsər əhatə edilmişdir. Azərbaycanda uşaq ədəbiyyatı biblioqrafiyasının intensiv inkişafı 1970-ci ildən sonrakı illərə təsadüf edir. Bu sahədə fəaliyyət göstərən Respublika Uşaq Kitabxanasının biblioqrafik nəşrlərinin sayı və keyfiyyəti xeyli

artmışdır. Kitabxana yetişməkdə olan gənc nəslin hərbi vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə edilməsinə kömək etmək üçün müxtəlif xarakterli kütləvi tədbirlər həyata keçirməklə bərabər, biblioqrafik vəsaitlər də hazırlayıb çap etdirmişdir. 1972-ci ildə Aydın Abbasov tərəfindən tərtib olunmuş “Uşaqların hərbi vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə edilməsi” mövzusunda biblioqrafik göstərici nəşr edilmişdir. F.B.Köçərli adına RUK 1990-cı ildə R.Hacıyeva tərəfindən tərtib olunan və 1965–1987-ci illərdə nəşr edilmiş uşaq ədəbiyyatını əhatə edən “Möcüzələr aləmində” adlı tövsiyə biblioqrafik göstərici nəşr etmişdir. 1991-ci ildə dahi şairimiz N.Gəncəvinin anadan olmasının 850 illik yubileyi münasibətilə “Hikmət xəzinəsi”, “Bizə kitab gəlib” adlı tövsiyə vəsaitləri də RUK-nın biblioqrafik fəaliyyətinin nəticəsi kimi meydana gəlmişdir. Kitabxana tərəfindən 1992-ci ildə “Uşaq ədəbiyyatının biblioqrafiyası” adlı tövsiyə göstəricisi, 1993-cü ildə Mikayıl Müşfiqin 85 illiyi münasibətilə tövsiyə vəsaiti, Ənvər Əlibəylinin 80 illiyi münasibətilə “Dünya yenə də insanlara qalacaq”, Əhməd Cavadın 115 illiyi mü-

nasibətilə “Əhməd Cavad 115” adlı biblioqrafik siyahılar tərtib edilmişdir. RUK ulu öndər, ümummilli lider Heydər Əliyev irsinin və şəxsiyyətinin öyrənilməsi məqsədi ilə “Uşaqların hamisi” adlı tövsiyə vəsaitini hazırlamışdır. Kitabxana tərəfindən hazırlanmış digər bir göstərici isə “Zülmətdə işıq” adlanır. Biblioqrafik vəsait Molla Nəsrəddin jurnalına, jurnalın yarıdıcılarının fəaliyyətinə həsr edilmişdir. F.B.Köçərli adına RUK bu gün də biblioqrafik fəaliyyətini uğurla davam etdirir. 2015-ci ildə kitabxana tövsiyə və fundamental biblioqrafiyalar nəşr etməyə başlamışdır. Bunlardan “Uşaq hüquqları”, “Tolerantlıq”, “Uşaq hüquqları” adlı tövsiyə biblioqrafik göstəricilərini, “Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı xəzinəsindən” seriyasından “Firdunbəy Köçərli. Biblioqrafiya”, “İlyas Tapdıq. Biblioqrafiya” fundamental şəxsi biblioqrafiya vəsaitlərini göstərmək olar. Kitabxana bu seriyadan Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri Abdulla Şaiq və Abbas Səhhət haqqında fundamental biblioqrafiyalar, “Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı (1920-ci ilə qədərki dövr)” üzərində işləri tamamlamışdır və tezliklə nəşr olunacaqdır.

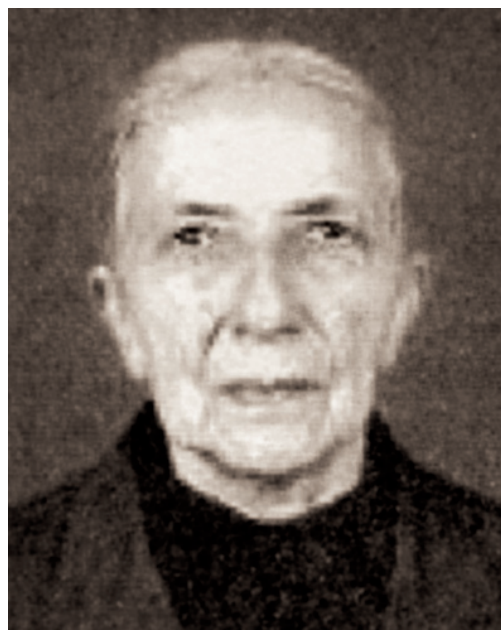
B

BABAYEVA Təhminə Teymur qızı – 1950-ci il dekabrın 3-də Bakı şəhərində

anadan olmuşdur. 1970-1972-ci illərdə M.K.Krupskaya adına Bakı Kitabxanaçılıq Texnikumunda (Bakı Humanitar Kolleci) təhsil almışdır. 1973-cü ildən M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasının (indiki Azərbaycan Milli Kitabxanası) kitabsaxlayıcı şöbəsinin (indiki Kitab fondlarının mühafizəsi şöbəsi) qəzet fondunda əmək fəaliyyətinə başlamışdır. 1978-ci ildə kitabxanaçı, 1993-cü ildə böyük kitabxanaçı vəzifəsində işləmişdir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 24 sentyabr 2013-cü il tarixli Sərəncamı ilə Əməkdar mədəniyyət işçisi fəxri adına layiq görülmüşdür.

BABAYEVA Vəzifə Xəlil qızı – 1923-cü ildə Şəki şəhərində anadan olmuşdur.

1954-cü ildə Bakı Kitabxanaçılıq Texnikumunu (indiki Bakı Humanitar Kolleci) bitirmişdir. 1948-ci ildən kitabxanaçı, böyük kitabxanaçı, kütləvi kitabxananın şöbə müdiri, 1976-cı ildən isə Şəki Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sisteminin 19 sayılı filialında şöbə müdiri vəzifəsində çalışmışdır. Azərbaycan Respublikasının əməkdar kitabxanaçısı, Azərbaycan Respublikası Ali Soveti (indiki Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi) Rəyasət Heyətinin Fəxri Fərmanı, çoxsaylı fəxri fərmanlar, diplomlar, nişanlar, SSRİ və Azərbaycan SSR Mədəniyyət Nazirliyinin (indiki Azərbaycan Respublikasının

Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi), “Известия” qəzetinin, SSRİ və Azərbaycan SSR Həmkarlar İttifaqı orqanlarının (indiki Azərbaycan Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyası) mükafatlarına layiq görülmüşdür.

BABİLİSTAN-ASSURİYA MƏDƏNİYYƏTİ (BAM) – e.ə. IV-I minilliklərdə Fərat və Dəclə çayları arasında yaşamış xalqların – şumerlərin, akkadların, babilin, assuriyalıların mədəniyyəti. Qədim Şərqdə mədəniyyətin müxtəlif sahələri qeyri-bərabər şəkildə və ayrı-ayrı istiqamətlər üzrə inkişaf edirdi. “Babilistan-Assuriya mədəniyyəti” bir tərəfdən məhsuldar qüvvələr, elm, texnika, ədəbiyyat və incəsənətin nisbətən yüksək inkişaf səviyyəsi, digər tərəfdən dini ideologiyanın geniş yayılması ilə xarakterizə edilir. Şərqin bir çox xalqlarının memarlıq, incəsənət, ədəbiyyat, yazı, elmi biliklər sahəsindəki nailiyyətlərinə şumer mədəniyyəti səbəb olmuşdur. E.ə. III minilliyin I yarısında Şumer və Akkad dillərində şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələri yaradılırdı. Əsas janr olan epik poeziyanın növlərinə əsatiri dastanlar (allahlar, dünya, şəhərlər və mədəniyyət abidələrinin yaranması haqqında poemalar); qəhrəmanlıq dastanları (“Gilgamesh” və s.); tarixi-qəhrəmanlıq dastanları (tarixi şəxsiyyətlərin, xüsusilə hökmdarların rəşadətindən bəhs edən poemalar); tarixi-didaktik kahin dastanları (“Əzabkeş mömin haqqında poema”, “Ağanın qul ilə söhbəti” və s.) daxil idi. E.ə. XIX-XVIII əsrlərdən yazıya alınmağa başlamış əfsanəvi nağıllar janrı, tarixi-əfsanəvi

ədəbi nümunələr, fəlsəfi fikirlər, təsviri incəsənət, elm sahələri Şərq xalqlarının yaradıcılığının bəhrəsi olmuşdur. Babil, Hind, Misir, Fələstin ölkələrindən bu sahəyə aid zəngin nümunələr bizə gəlib çatmışdır. Qədim Şərq ilk elmi biliklərin vətəni olmuşdur. Burada ən çox riyaziyyat elmi inkişaf etmişdi. Vaxtilə antik ölkələr də Qədim Şərq mədəniyyətinin müəyyən təsirinə məruz qalmışdı. Qədim mədəni şəhərlərdə yazılı abidələrin saxlanıldığı xüsusi yerlər var idi. Eramızdan əvvəl III minillikdə – XXVIII-XXIV əsrlərdə mövcud olmuş ən qədim kitabxanaların əlyazma sərvətləri bütün BAM-ın başa düşülməsində açar rolunu oynamış, digər arxeoloji tapıntılarla birlikdə ikiçayarasının ən qədim sivilizasiya – mədəniyyət tarixini bərpa etməyə imkan yaratmışdır. Bununla da qədim dünyanın mədəniyyəti, yazılı abidələri, saray, məbəd və başqa kitabxanalarının tarixi öyrənilmişdir. Qədim dövrün mədəniyyət nümunələri cəmiyyətin inkişafı üçün başlıca amil rolunu oynamış, sonrakı tərəqqinin əsasını təşkil etmişdir. Arxeoloji qazıntılar zamanı Uqarit (Suriya), Alalax (Türkiyə), Axetaton (Misir), Suz (İran) və başqa şəhər yerlərində tapılmış mixi yazılı sənədlər də bunu sübut edir. E.ə. XXI əsrdə tərtib olunmuş “Şumer hökmdar siyahısı” İkiçayarası tarixinin öyrənilməsi baxımından mühüm əhəmiyyətə malikdir. Burada əfsanəvi dövrlərdən başlayaraq İkiçayarası hökmdarlarının adları çəkilir. E.ə. XVIII əsrdə hökmdar siyahısına yeni adlar əlavə olunmuşdur. Assurilərin tərtib etdiyi siyahılar e.ə. II minilliyin əvvəlindən ta VII əsrə qədər hakimiyyətdə olan

hökmdarların adlarını saxlamışdır. Babilistan tarixini əks etdirən salnamə və hökmdar siyahıları da mövcud olmuşdur. Assuriya və Yeni Babilistan dövlətlərinin məhv edilməsi göstərilmişdir. İkiçayarasının və bir sıra qonsu ölkələrin tarixinin bərpa edilməsinə Assur hökmdarlarının salnamə xüsusiyyəti daşıyan mixi kitabələri kömək etmişdir. Bu kitabələrdə Assur hökmdarının Kiçik Asiyaya, Şərqi Mannaya, Midiyaya, Babilistana hərbi səfərləri əks olunmuşdur. Bu yazılı sənədlər Ön Asiya tarixi barədə dolğun məlumat verən yeganə qaynaq sayılır. Assur və Babil mixi yazıları ölkə daxilində aparılan tikintilər haqqında da məlumat verir. İkiçayarasının daxili vəziyyətinin, hüquq qaydalarının, ailə münasibətlərinin, mülkiyyət formalarının və s. öyrənilməsi sahəsində xüsusi hüquq sənədləri mühüm məlumata malikdir. İkiçayarası hökmdarlarının rəmmal kahinlərə müraciətləri müxtəlif siyasi hadisələri əks etdirir. Məsələn, Assur hökmdarı Assarhaddonun müraciətlərində kimmer və skit (skif) tayfalarının e.ə. VII əsrin I rübündə Ön Asiya hadisələrinə müdaxiləsi barədə məlumat verilmişdir. Yeni Assur hökmdarları sərhəd hadisələrinə nəzarət etmək üçün xüsusi muzzdlu dəstələr və kəşfiyyatçı casuslar saxlayırdılar. Onlar hökmdara vaxtaşırı yazılı xəbər göndərirdilər. Bu məlumatlar yazılı mənbə kimi müəyyən əhəmiyyətə malikdir. Mixi yazılar kəşf edilməmişdən əvvəl Qədim İkiçayarası tarixi antik müəlliflərin məlumatı əsasında öyrənilirdi. Antik müəlliflərin əsərləri yunan və latın dillərində yazılmışdı. Onlar yerli Şərq xalqlarının dillərini bilmirdilər.

Buna görə Şərq barədə məlumatı əsasən tərcüməci vasitəsilə toplayırdılar. Bir sıra hallarda toplanmış məlumat həqiqətə uyğun olmurdu, əfsanəvi xüsusiyyət daşıyırdı. Yunanlar romalılara nisbətən Qədim Şərq ölkələri ilə ünsiyyətə tez başlamışdılar. Şərq ilə əyani surətdə tanış olan yunanlar görüb-əşitdiklərini və müşahidələrini qeyd edirdilər. E.ə. V əsrdə yaşamış məşhur yunan tarixçisi Herodotun 9 kitabdan ibarət "Tarix" əsərinin bir hissəsi Şərq ölkələri tarixinə həsr olunmuşdur. Hələ qədimdə "tarixin atası" adlandırılan Herodot Şərq ölkələrinə səyahət edərkən İkiçayarasına gəlib çıxmış, Babilistan və Assuriyanın keçmiş tarixi və onun müasir vəziyyəti barədə məlumat toplamışdı. O, Şərq dillərini bilmədiyindən tərcüməçinin köməyindən istifadə edərək yerli əhalinin öz yaddaşına əsaslanaraq çox vaxt rəvayət və əfsanə şəklində danışdığı tarixi hadisələri bütün təfəsilatı ilə yazıya köçürürdü. Buna görə bəzən tədqiqatçılar bir çox hadisələrin həqiqi və ya uydurma olduğunu ayırd edə bilmirlər. Herodotun İkiçayarası barədə bəzi tarixi məlumatları mixi yazıların mətni aydın olduqdan sonra əsasən təsdiq olunmuşdur. Lakin İkiçayarasının ən qədim dövrü Herodotun əsərində əks olunmamışdır. İkiçayarasının təbii şəraiti, əhalisinin tərkibi və bir sıra tarixi hadisələr e.ə. I əsrdə yaşamış yunan alimi Strabonun "Coğrafiya" əsərində əks olunmuşdur. İosif Flavinin "Yahula əsatirləri" əsərində İkiçayarası dövlətlərinin digər dövlətlərlə siyasi münasibətləri və hərbi münaqişələri barədə məlumat verilmişdir. E.ə. III

əsrə Babil kahini Bəros yunan dilində “Babilistan tarixi”ni tərtib etmişdir. Burada “Nuh əyyamından” ta onun dövrünə qədərki hadisələr şərh edilirdi. Başlanğıc hissəsi əfsanəvi xüsusiyyət daşıyan bu əsərin ancaq müəyyən parçaları bizə gəlib çatmışdır. Yəhudilərin dini kitabı “Tövrat” İkiçayarasında baş vermiş bir sıra tarixi hadisələr barədə məlumatı özündə saxlamış, lakin burada onlara dini don geydirilmişdir. Tövratda İkiçayarası dövlətlərinin Aralıq dənizi sahili ölkələri ilə siyasi münasibətləri də əks olunmuşdur. *Ədəbiyyat: Aslan K. Qədim və orta əsrlər dünya kitabxanaları (Ən qədim zamanlardan XVII əsrin ortalarına qədər). B., 2011.*

BABİLİSTAN KİTABXANALARI – Qədim Şərqi Ən qüdrətli dövlətlərindən biri olan Babilistan İkiçayarasının (indiki İraqın ərazisi) cənub hissəsində mövcud olmuşdur. Babilistan dövləti e.ə. II minilliyin əvvəlində Babil şəhər-dövləti əsasında yaranmışdır. Bu dövlətin banisi Sumuabum (e.ə. 1894-1881-ci illər) idi. Babil şəhəri son dərəcə əlverişli coğrafi mövqedə – İkiçayarasının şimalında, Fərat çayı sahilində yerləşirdi. (Babil şəhərinin xarabalığı indiki Hillə yaxınlığındadır). Bütün Cənubi İkiçayarasını (Mesopotamiyanı) əhatə edən irriqasiya – süni suvarma sistemi məhz buradan başlamışdır. Digər dövlətləri Ön Asiya ilə birləşdirən quru və çay yolları (karvan və su yolları) da elə bu ərazidə kəsişirdi. Uruk və Ur şəhərləri də Fərat çayına yaxın idi. Babilistan termini də Babilin adından götürülmüşdür. Yunanların “Vavilon” kimi tanıtdırdıqları bu şəhərin adı

əslində akkad dilində “Babili” şəklində yazılırdı və həmin söz hərfi mənada “Allahın qapısı” deməkdir. Babilistan ərazisinə bəzən “Şumer və Akkad ölkəsi” də deyirlər. Qədim Babilistan dövlətinin ən görkəmli hökmdarı Hammurapi idi. Sayca 6-cı padşah olan Hammurapinin zamanında (e.ə. 1792-1750-ci illər) Babil şəhəri özünün ən əzəmətli nailiyyətlərini qazanmışdır. Bu dövrdə Babil şəhəri yalnız Babilistanın deyil, bütün Ön Asiyanın siyasi, iqtisadi və mədəni mərkəzi idi. İkiçayarasının bütün ərazilərini əhatə edən mərkəzləşmiş Babil dövlətinin yaradılması elm və mədəniyyətin inkişafına təkan verdi. Ölkədə elmi biliklər meydana gəlir, təhsil sistemi təkmilləşir, yazılı sənədlərin sayı artırdı. Yazı materialı kimi metal, ağacdan, üzərinə mum çəkilmiş fil sümüyü lövhəciklərindən istifadə edilirdi. Ən geniş yayılmış yazı materialı gil sayılırdı. Ondən müxtəlif cür (kvadrat, düzbucaqlı, yastı, qabarıq, ürək və ya zeytun formalı) və rəngli (açıq-sarı, tünd-qəhvəyi, qırmızı, zil qara) lövhəciklər hazırlayırdılar. Elm aləmində Arappxi, Kaniş, Ur, Lars şəhərlərinin saray, məbəd və şəxsi təsərrüfat arxivlərinin bir neçə min lövhəciklərini əhatə edən bütöv komplekslər məlumdur. Babil, Nippur, Barsipp, Sippar, Uruk şəhərlərində, eləcə də İkiçayarasının sərhədlərindən kənardə – Suriyanın, Finikiyanın, İranın şəhərlərində, yəni tacirlərin alver etdikləri hər yerdə gil lövhələr üzərinə yazılmış çoxlu təsərrüfat sənədləri (topluları) var idi. Qədim Babilistandakı Nippur məbədinin arxiv-kitabxanası 80 geniş otaqdan ibarət idi. Burada 3 min il ərzində toplanılmış

100 mindən çox sənəd saxlanılırdı. Ayır-ayrı vaxtlarda məbəd yenidən tikildikdə və ya burada yenidənqurma işləri aparıldıqda kitabsaxlayıcıda çox səliqəli şəkildə qorunan fond köhnə binadan yeni tikiliyə köçürülmüşdü. Babilistanda riyaziyyat və astronomiyanın inkişafı bu elmlərin Yunanıstanda və onun vasitəsi ilə Qərb ölkələrində yayılmasına böyük təsir göstərdi. Məsələn, çevrənin 360 dərəcə olması, saatın 60 dəqiqəyə bölünməsi və s. kimi məsələlər dünyaya Babilistandan yayıldı. Şumer yazısının və e.ə. II minilliyin ortalarına doğru artıq ölü dilə çevrilən, lakin elm və din dili kimi işlədilən Şumer dilinin öyrənilməsi ehtiyacı işarələr siyahısının tərtibinə səbəb oldu. Sonralar bu siyahılar Şumer-Akkad lüğətlərinə çevrildi. Bu dövrdə ikidilli qrammatik paradigmal cədvəlləri və s. var idi. Bu üsulla başqa dillər də öyrənilirdi. E.ə. VIII əsrin ortalarından başlayaraq Babilistanda tarix elmi də inkişaf etmişdi. Burada müntəzəm olaraq salnamələr yazılır, coğrafi soraq mənbələri tərtib edilirdi. Hətta alimlər dünyanın coğrafi xəritəsini çəkməyə də təşəbbüs göstərmiş, onun mərkəzində Babil şəhərini yerləşdirmişdilər. Kimya, əczaçılıq, botanika, mineralogiya və başqa elmlərə dair termin, resept siyahıları bu elmlər sahəsində də bilik və məlumatın olduğunu göstərir. Tibb elminin ayır-ayrı sahələri yaranıb inkişaf edirdi. Ön Asiya dövlətlərinin digər xalqlarının kitabxanalarında, yəni Qədim Şərqi heç bir ölkəsində burada olduğu qədər çoxlu sayda hüquqi sənədlərə rast gəlmək mümkün deyildi. Arxeoloji qazıntılar zamanı tapılmış sənədlər ara-

sında Hammurapi padşahın qanunlar toplusu xüsusi yer tuturdu. Hammurapi bütün ölkə üçün ən irihəcmli vahid qanunlar külliyyatı tərtib etdirmişdi. "Hammurapi qanunları" adı ilə məşhur olan bu külliyyat mixi yazı ilə akkad dilinin babil ləhcəsində yazılmışdı. Qanunlar 2 metr 25 santimetr hündürlüyündə qara bazalt daş üzərinə həkk olunmuşdu. E.ə. XII əsrdə Elam hökmdarı I Sutruk-Nahhunti həmin qara daşı qənimət kimi paytaxt Suz şəhərinə gətirtmişdi. O, öz əməllərini buraya yazdırıb adını əbədiləşdirmək istədiyinə görə göstəriş verərək daşın bir hissəsini qaşdırmışdı. Lakin bizə məlum olmayan səbəbdən onun bu istəyi baş tutmamışdı. Beləliklə, I Sutrukun əmri ilə silinən 35 maddə sonralar Hammurapinin məktubları əsasında bərpa edilmişdi. Maraqlıdır ki, elm aləminə Hammurapinin 55 rəsmi məktubu məlumdur. 1901-ci ildə fransız arxeoloji ekspedisiyası Suz qazıntıları zamanı qara daşı aşkara çıxarmışdır. Daşın yuxarı hissəsində günəş və ədalət allahı Şamaşdan (müqayisə et: şəms, günəş) qanunlar külliyyatını qəbul edən Hammurapi təsvir olunmuşdur. Fransız assirioloqu V.Sel "Hammurapi qanunları"nı ilk dəfə tərcümə etmiş və 282 maddəyə bölmüşdür. Qanunlar 3 hissədən – girişdən, maddələrdən və nəticədən ibarətdir. Girişdə Hammurapi xalq qarşısındakı xidmətlərini sadalayır, bu qanunların güclülərin zəifləri incitməsinin qarşısının alınması məqsədi ilə tərtib olunduğunu izah edir. Hüquqi və iqtisadi münasibətlərin müəyyən formalarını qaydaya salmaq məqsədilə tərtib olunmuş "Hammurapi qanunları"

külliyyatında Qədim Şumer-Akkad adət-ənənələri, hüquq normaları öz əksini tapmış, əvvəlki qanunlar müəyyən dərəcədə təkrar olunmuşdu. Əvvəlki qanun külliyyatları ilə ümumi oxşar cəhətlərə malik olmasına baxmayaraq, "Hammurapi qanunları" məzmunca daha dəqiq və geniş hazırlanmışdı. "Hammurapi qanunları"nın mətni yazılmış relyefli daş lövhə Babilistan incəsənətinin birinci yüksəliş dövrünün misilsiz abidəsidir. XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində ikiçayarasının mərkəz hissəsində aparılmış arxeoloji qazıntılar da uğurla nəticələndi. Alman arxeoloqu Pobert Koldeveyin başçılıq etdiyi arxeoloji ekspedisiya 1899–1917-ci illərdə Bağdadın 90 kilometrliyində axtarışlarla məşğul olurdu. Koldevey burada Babil şəhərinin xarabalığını aşkara çıxardı. Beləliklə, şəhərin mərkəzinin Fərat çayının sol sahilində yerləşdiyi müəyyənləşdirildi. Qazıntılar zamanı hələ qədimdə "Dünyanın yeddi möcüzəsi"ndən biri hesab edilən "Asma bağlar" da üzə çıxarıldı. "Asma bağlar" e.ə. VII əsrdə Yeni Babilistan hökmdarı II Navuxodonosorun hakimiyyəti dövründə (e.ə. 605-562-ci illər) yaradılmışdı. Yeri gəlmişkən, Babil hökmdarı bu qurğunu doğma vətəni Midiyadan ötrü darıxan sevimli arvadı Amitidaya həsr etmişdi. Amma nədənsə bu möcüzəli bağı həm də e.ə. 810-806-cı illərdə Assuriya padşahı olmuş Semiramida (Şammuramat) ilə əlaqələndirir və "Semiramidanın asma bağları" da adlandırırlar. E.ə. XVIII əsrin II yarısından başlayaraq Babilistana xarici düşmənlərin vaxtaşırı hücumu ölkənin inkişafında tənəzzülə

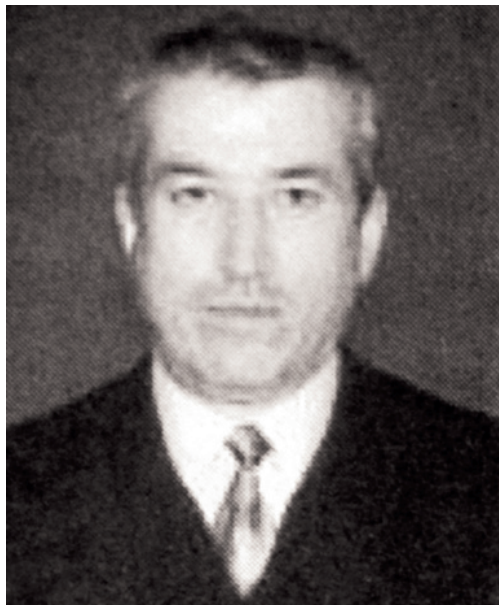
səbəb olmuşdu. Babilistan e.ə. təq. 1595-ci ildə hettlər tərəfindən işğal olunmuş, e.ə. 1518-ci ildə Kassilər sülaləsinin hakimiyyəti altına keçmiş, e.ə. 732-ci ildə isə Assuriya dövlətinin tərkibinə daxil edilmişdi. Eyni zamanda ölkə Assuriya qoşunları tərəfindən iki dəfə – 689 və 648-ci illərdə dağıdılmışdı. Babil şəhəri tarixdə ikinci dəfə öz inkişafının ən yüksək mərhələsinə II Navuxodonosorun vaxtında çatmışdı. Paytaxt Ön Asiyanın əsas ticarət və mədəniyyət mərkəzinə çevrilmişdi. Babil padşahı II Navuxodonosor e.ə. 586-cı ildə Yerusəlim (Qüds) şəhərini ələ keçirdi, minlərlə yəhudini əsir kimi Babilistana apardı. Lakin hökmdarın ölümündən sonra ölkə yenidən yadellilərin hücumlarına məruz qaldı. E.ə. VI əsrin ortalarında Əhəmənilər dövləti Babilistanı məğlubiyətə uğratdı. E.ə. 539-cu ildə Babilistanı ələ keçirən İran padşahı II Kir yəhudilərə öz vətənlərinə qayıtmağa icazə verdi. Babilistanı e.ə. 331-ci ildə Makedoniyalı İsgəndər işğal etmiş, eramızın II əsrində isə ölkə öz siyasi müstəqilliyini itirmiş, Babil şəhəri isə tam süquta uğramışdı.

BAĞIROVA Rəfiqə Kazım qızı – 1929-cu ildə Ordubad şəhərində anadan olmuşdur. 1963-cü ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki Bakı Dövlət Universiteti) kitabxanaçılıq fakültəsini (indiki kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi) bitirmişdir. 1942-ci ildən kitabxanaçı, 1963-cü ildən böyük kitabxanaçı, şöbə müdiri, 1976-cı ildən isə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ordubad rayonu

Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemi-nin direktoru vəzifəsində çalışmışdır. 1985-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Əməkdar mədəniyyət işçisi fəxri adına, SSRİ-nin və Azərbaycan Respublikasının fəxri fərmanlarına, medallarına layiq görülmüşdür.

BAXŞƏLİYEV Zöhrab İsa oğlu (03.08.1947, Ağdam rayonu, Sarıcalı kəndi – 04.10.2006, Bakı) – kitabxanaşünas, pedaqoq, tarix elmləri namizədi (1973), dosent (1994). 1965-ci ildə Ağdam rayonundakı Çəmənli kənd orta məktəbini bitirmiş, 1966-1968-ci illərdə ordu sıralarında xidmət etmişdir. Hərbi xidmətdən əvvəl və sonra Bakı Neft Mədən Maşınqayırma (BNMM) zavodunda fəhlə işləmişdir. 1970-1975-ci illərdə BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində təhsil almışdır. Ali təhsilini başa vurandan sonra BNMM zavodunda

mühəndis-informator işləməklə yanaşı, müəssisə elmi-texniki kitabxanasının müdiri olmuşdur. “Azərıtifaq”ın kitab ticarəti idarəsində əmtəəşünas və təlimatçı işləmişdir (1977–1978). BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasında baş laborant, müəllim, baş müəllim, dosent olmuşdur (1978–2006). BDU-nun aspiranturasında təhsil almış (1980-1983), 1989-cu ildə namizədlik dissertasiyası müdafiə edərək tarix elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almışdır. 1994–2006-cı illərdə Kitabxanaşünaslıq kafedrasının dosenti olmuş, 1994–2003-cü illərdə Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində dekan müavini işləmişdir. *Əsərləri: Kitabxanaşünaslığa giriş (Dərs vəsaiti). B., 1996; Kitabxanaşünaslığa giriş (Dərs vəsaiti). B., 1998.*

BAKİ DÖVLƏT UNIVERSİTETİNİN ELMİ KİTABXANASI – Azərbaycanda ən qədim, ən böyük və ən zəngin ali məktəb

kitabxanası, respublika ali məktəb kitabxanalarının metodik mərkəzidir. Bakı Dövlət Universiteti (BDU) 1919-cu il sentyabrın 1-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti parlamentinin “Bakı şəhərində dövlət universitetinin təsis edilməsi haqqında Qanun”u əsasında yaradılmışdır. Universitet yaradılarkən burada kadr çatışmazlığı üzündən cəmi 2 fakültə – tarix-filologiya və tibb fakültələri təşkil olunmuşdu. Bu fakültələrdə 44 müəllim, o cümlədən 12 professor, 3 dosent və 1 privat-dosent işləyirdi. İlk dərs ilində universitetə 877 tələbə, 217 azad dinləyici qəbul olunmuşdu və onlardan cəmi 297 nəfəri azərbaycanlı idi. Bu ali təhsil ocağı əvvəllər “Bakı Dövlət Darülfünunu”, 1922-1991-ci illərdə isə “Azərbaycan Dövlət Universiteti” adlanırdı. BDU-nun strukturunda önəmli yer tutan kitabxana bu ali təhsil ocağının təsis edildiyi 1919-cu ildə təşkil olunmuşdur. Bakı Şəhər Bələdiyyə İdarəsi universiteti təşkil edən komissiyanın xahişini nəzərə alaraq, 1919-cu il iyunun 2-də Mixaylovsk xəstəxanasının nəzdində olan kitabxananı universitetə vermişdi. Komissiyanın xahişi ilə 1920-ci ildə Bakı Şəhər Neft Sənayeçiləri Qurultayının Soveti Sabunçu xəstəxanasının ki-

tabxanasını da universitetə birləşdirmişdi. Bundan başqa, o dövrün pulu ilə 120 min manatlıq kitab alınmışdı. 1920-1922-ci illərdə Xalq Komissarları Sovetinin göstərişi ilə ayrı-ayrı idarə və müəssisələrdən, təşkilatlardan kitabxanaya çoxlu ədəbiyyat verilmişdi. 1922-ci ildə Universitetin Elmi Şurası professorlar F.N.İlini və P.Y.Rostovtsevi kitab almaq üçün Sankt-Peterburqa ezam etmişdi: onlar 200 puddan artıq qiymətli elmi ədəbiyyatı, o cümlədən Rusiya Elmlər Akademiyasının bütün nəşrlərini pulsuz olaraq alıb gətirmişlər. 1920-ci ildə universitetin kitabxanasının fondunda cəmi 4.660 nüsxə kitab vardı. Xalq Komissarları Soveti 1922-ci ildə Şərq fakültəsinin dekanı prof. R.Juzenin təşəbbüsü ilə kitabxanada Şərq şöbəsinin yaradılması üçün 7 min rubl məbləğində vəsait ayırmışdı: bu vəsaitlə 1924-cü ildə İstanbuldan 2000 nüsxədən artıq kitab alınmışdı. Kitabxananın fondu 1924-cü ilin yayında 24.713 nüsxə olmuşdur. 1928-1929-cu illərdə Bakı-Fransa Cəmiyyətinin 1000 nüsxəyə yaxın kitabdan ibarət fondu universitet kitabxanasına daxil olmuşdu. Bundan başqa, Maarif İşçiləri Evi kitabxanasından 2000 cildəndən ibarət rus jurnalları komplekti də kitabxanaya verilmişdi. Həmin illərdə professorlardan B.Çobanzadə, P.Juze, Mudrov, D.Çəfərov, Tumbel, Rusanova və başqaları şəxsi kitablarını kitabxananın fonduna hədiyyə etmişlər. 1919-1929-cu illərdə universitetin kitabxanasını təşkil etmək üçün toplanılan ədəbiyyat hazırda kitabxananın “Qızıl Fond”una daxildir. Bu fondada qiymətli kitablar, o cümlədən XVI-XVIII əsrlərə aid nadir

nüsxələr, həmçinin XIV-XVIII əsrlərə aid əlyazmalar toplanmışdır. 1930-1940-cı illərdə kitab fondu daha da zənginləşmiş, oxuculara xidmət işi yaxşılaşmışdır. Qısa müddətdə kitabxanada sistemli, əlifba, predmet və topoqrafik kataloqlar təşkil edilmişdir. Kitabxana öz fondu-nu zənginləşdirmək üçün respublikanın, eləcə də Sovet İttifaqının bir sıra ali məktəb kitabxanaları ilə əlaqə saxlayaraq çatışmayan ədəbiyyatı mübadilə yolu ilə onlardan almışdır. Kitabxana oxuculara xidmət etmək, onların sorğularını daha mükəmməl ödəmək üçün kitabxanalararası abonementdən geniş istifadə etmişdir. Azərbaycan SSR Ali və Orta İxtisas Təhsili Nazirliyinin 1971-ci il 7 may tarixli 131 №-li əmrinə əsasən BEK ali məktəb kitabxanalarının və orta ixtisas məktəbləri kitabxanalarının metodik mərkəzidir. 1974-cü ildə Elmi Kitabxana statusu verilmişdir. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin 1999-cu il 171 №-li əmrinə əsasən BEK-də "Kitabxananın kompüterləşdirilməsi" Elmi-Tədqiqat Laboratoriyası yaradılmış, tarix elmləri doktoru, prof. A.Xələfovun rəhbərliyi ilə 2000-ci ildə fəaliyyətə başlamışdır. Laboratoriyanın əsas məqsədi universitet kitabxanasının informasiya fəaliyyətinə müxtəlif kitabxana prosesi səviyyələrində yeni texnologiyaların daxil olması ilə əlaqədar nəzəri və təşkilati məsələləri təkmilləşdirməkdir. Hazırda BEK BDU-nun 4 tədris korpusunda 4000 kv. m sahədə yerləşir. Fondada Azərbaycan, rus, Şərqi və Avropa dillərində 2,5 mln. nüsxədən artıq çap məhsulu saxlanılır. Elmi, tədris və bədii ədəbiyyatdan ibarət 16 şöbə, 5 abonement, 1085 oturmaq yeri olan 15 oxu

zalı və 65 kafedra və kabinet kitabxanası oxucuların istifadəsinə verilmişdir. Kitabxananın əsas vəzifəsi oxuculara çap məhsulları və elektron resurslarla xidmət işini təşkil etmək, onları ölkəmizdə və beynəlxalq aləmdə baş verən hadisələrlə tanış etməkdən ibarətdir. Əsas binada yerləşən kitabxananın girişi, sərgi salonu, dövrü mətbuat fondu, professor-müəllimlər üçün oxu zalı, beynəlxalq kitab mübadiləsi fondu və onun oxu zalı, 1-ci tədris korpusunda humanitar fakültələr kitabxanası və oxu zalı, 2-ci tədris korpusunda kitabxananın Şərqi ədəbiyyatı fondu və oxu zalı yerləşmişdir. Kitabxana və oxu zallarına Avropa standartlarına uyğun dizayn verilmiş və yeni kitabxana mebelləri ilə təmin edilmişdir. Bütün zallarda kitabxanaçıların və oxucuların istifadəsi üçün kompüterlər qoyulmuşdur. BEK-dən universitetin 22 minə yaxın oxucu kontingentindən başqa, Azərbaycanın müxtəlif universitet və elmi müəssisələrinin alim və mütəxəssisləri də istifadə edir. 2001-ci ildə respublika ali məktəb kitabxanaları arasında ilk dəfə olaraq BEK BDU-da elektron kataloqun (EK) yaradılmasına başlanmışdır. Kitabxananın Azərbaycan dilində olan fondu tam EK-a daxil edilmişdir və proses davam etdirilir. BEK-də Azərbaycan, rus və xarici dillərdə olan kitablar, dövrü nəşrlər, dissertasiya və nadir kitablar da EK-a daxil edilmişdir. EK oxuculara beynəlxalq kompüter şəbəkəsi vasitəsi ilə dünyanın istənilən nöqtəsində xidmət göstərməyə imkan verir. Hazırda BEK-də tammətli elektron kitabxana fəaliyyət göstərir. 2002-ci ildən BEK-in <http://www.bdu.edu.az> ünvanlı saytı da istifadəçilərə

xidmət edir. İstifadəçilər bu sayta vasitəsi ilə kitabxana haqqında məlumat ala, eyni zamanda EK vasitəsilə on-line rejimində operativ axtarış apara bilirlər. BEK həm respublika ali məktəb kitabxanaları, həm Azərbaycan Milli Kitabxanası, həm də 45 ölkənin 55 universiteti və nəşriyyatı ilə beynəlxalq informasiya mübadiləsi aparır. 2003-cü ilin dekabrında BEK-in nəzdində Azərbaycan Kitabxana İnformasiya Konsorsiumu yaradılmışdır (Az. KİK). Az.KİK Beynəlxalq eifl.net Konsorsiumunun üzvüdür. BEK-də professor-müəllim heyəti, tələbə kollektivi, aspirantlar, üçün lazım olan elmi, texniki, bədii, ictimai-siyasi, nadir və qiymətli ədəbiyyat, qədim əlyazmalar və BDU-da müdafiə olunmuş dissertasiyalar saxlanılır. Burada çox zəngin, qədim tarixə dair əsərlər olan “Nadir və qiymətli ədəbiyyat fondu” fəaliyyət göstərir. Müstəqillik illərində BEK-in maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, kitabxana işinə ayrılan vəsaitin artırılması, yeni bina və avadanlıqla təmin edilməsi, kitab fondunun yeni ədəbiyyatla, dövrü nəşrlərlə, elmi və referativ jurnallarla komplektləşdirilməsi kitabxananın Avropa standartları səviyyəsinə yüksəldilməsinə səbəb olmuşdur. Görkəmli ziyalıların, şairlərin, yazıçıların, alimlərin yeni kitablarını kitabxanaya hədiyyə verməsi nəticəsində zəngin hədiyyələr fondu yaranmışdır. BEK hazırda Respublika Mərkəzi Metodik Kitabxana Komissiyasının, Azərbaycanın Kitabxana İşinin İnkişafı Assosiasiyasının, Azərbaycan Kitabxanaçılar Cəmiyyətinin və Avroasiya Kitabxanaşünaslıq Assambleyasının üzvüdür.

BAKİ SLAVYAN UNİVERSİTETİNİN KİTABXANASI (BSUK) – Əsası 1946-cı ildə M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Müəllimlər İnstitutunda qoyulmuşdur. BSU-nun kitabxanasının yeni inkişaf mərhələsi 2000-ci illərə aiddir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti H.Əliyevin 13 iyun 2000-ci il tarixli fərmanı ilə M.F. Axundov adına Azərbaycan Pedaqoji Rus Dili və Ədəbiyyatı İnstitutunun bazasında öz istiqaməti üzrə unikal bir tədris ocağı kimi tanınan və bütün Şərq bölgəsində nadir ixtisaslar üzrə peşəkar kadr hazırlığını həyata keçirən ali məktəb – Bakı Slavyan Universiteti yaradılmışdır. Universitetdə yeni fakültələrin və ixtisasların açılması kitabxananın fəaliyyətinə də təsir etmişdir. Kitabxananın kitab fondu mövzu cəhətdən zənginləşmiş, oxucu kontingenti daha da müxtəlifləşmişdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin “Bakı Slavyan Universitetinin maddi-texniki bazasının yaxşılaşdırılması haqqında” 7 mart 2008-ci il tarixli sərəncamına əsasən kitabxana üçün yeni sahə ayrılmış, müasir kitabxana yaradılmışdır. Universitetin 2-ci korpusunda kompüterlərlə təchiz olunmuş qiraət zalları, rus dilində tədris aparılan fakültələr üçün əsas fondan əlavə 2-ci korpusda “Dərslilər fondu” təşkil edilmişdir. Hazırda kitabxananın 4 şöbəsi, 2 bölməsi, 5 qiraət zalı vardır. BSU-nun Moskva Dövlət Linqvistik Universitetində, Varşava Universitetində, M.Tank adına Belarus Dövlət Pedaqoji Universitetində, Minsk Universitetində açılmış “Azərbaycan dili və mədəniyyəti” mərkəzlərinin ədəbiyyatla təminatında kitabxana fəal işti-

rak etmişdir. Bundan əlavə Türkiyənin Qazı Universiteti ilə kitabxanalararası ədəbiyyat mübadiləsi həyata keçirilir. Yunanıstan, Polşa, Belarus, Çexiya, Almaniya səfirliklərinin də kitabxana fondunun zənginləşməsində rolu böyükdür. BSUK-un ümumi kitab fondunda 420 min nüsxə ədəbiyyat saxlanılır, 42 işçi çalışır.

BAKLEND Maykl (Backland Michael, 1941) – Amerika tarixçisi, kitabxanaşünası, professor. 1963-cü ildə Oksford Univer-

sitetini (Böyük Britaniya) bitirmişdir. 1965-ci ildə ona Şeffild Universitetində yeni tarix üzrə bakalavr dərəcəsi verilmişdir. 1965-1972-ci illərdə Lankaster Universitetində kitabxana köməkçisi, 1972-1975-ci illərdə Prudyu Universitetində kitabxana direktorunun xidmət texnologiyaları üzrə köməkçisi işləmişdir. 1972-ci ildə kitabxanaşünaslıq üzrə doktorluq dissertasiyası müdafiə

etmişdir. 1976-cı ildən Berkli şəhərində Kaliforniya Universitetinin Kitabxana və İnformasiya Elmləri Məktəbinin (fakültəsinin) dekanı olmuşdur. 1983-1987-ci illərdə həmin universitetin rektorluğu nəzdində kitabxana siyasəti və kitabxana planlaşdırması məsələləri üzrə məsul şəxs olmuşdur.

BAQRİ Aleksandr V. – XX əsrin 20-40-cı illərində respublikamızda Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki baki Dövlət Universiteti) professoru olmuş A.V.Baqrinin ölkəşünaslıq biblioqrafiyası sahəsində fəaliyyəti xüsusi qeyd edilməlidir. Hələ 1924-1925-ci illərdə çap etdirdiyi “Azərbaycan biblioqrafiyası üçün materiallar” adlı üç cildlik monumental göstəricisi Azərbaycan biblioqrafiyasının uğurlılarından bəhs edir. 1926-cı ildə göstəricidən istifadə olunmasını asanlaşdırmaq məqsədilə hər üç cildə tərtib etdiyi predmet göstəricisini çapdan çıxarmışdır. Azərbaycan haqqında əsaslı biblioqrafik göstərici olan bu vəsait təxminən 100 il ərzində çap olunmuş ədəbiyyatı əhatə etmişdir. 1926-cı ildə “Qafqazın xalq ədəbiyyatı” adlı biblioqrafik göstərici tərtib etmişdir. Bu biblioqrafik göstəricinin əsas məqsədi Qafqaz universitetlərində dərs deyən müəlimlərin və təhsil alan tələbələrin xalq ədəbiyyatına dair biblioqrafik tələbatlarının ödənilməsinə yardım etməkdən ibarətdir. “Azərbaycanı öyrənmə yolu” jurnalında çıxmış “Qafqaz qadınlarının yaşayış məsələsi ətrafında” adlı göstəricisi də ölkəşünaslıq baxımından maraqlıdır.

**BALAKƏN RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ
KİTABXANA SİSTEMİ** (Balakən rayon

MKS) – 1979-cu ildə təşkil edilmişdir. MKS 1 Mərkəzi Kitabxananı (MK), 1 şəhər kitabxanasını, 29 kənd kitabxana filialını birləşdirir. MK 1948-ci ildə yaradılmış və 2 nəfər işçisi olmuşdur. 1966-cı ildə kitabxanaya Azərbaycanın görkəmli yazıçısı Mehdi Hüseynin adı verilmişdir. “Regionların sosial-iqtisadi inkişafı” Dövlət Proqramı çərçivəsində Dövlət Neft Şirkətinin maliyyə vəsaiti hesabına Balakəndə MK-nın yeni binası inşa olunmuşdur. 19 sentyabr 2008-ci ildə Prezident İlham Əliyev rayonda səfərdə olarkən MK-nın açılışında iştirak etmişdir. MK 2 mərtəbədən ibarətdir. 1-ci mərtəbədə elektron oxu zalı yerləşir. Burada quraşdırılan 10 kompüter oxucuların xidmətindədir, 1 kompüter isə server xidməti üçün nəzərdə tutulmuşdur. Elektron oxu zalı gün ərzində 70 nəfərə xidmət etmək imkanına malikdir. 1-ci mərtəbədə həmçinin, elektron kataloq, kitab fondu və metodik təhsil şöbələri yerləşir. Kitabxananın 2-ci mərtəbəsində komplektləşdirmə və kitabışləmə şöbəsi, oxu zalı var. MKS-in kitab fondunda 13 mindən çox ədəbiyyat saxlanılır.

BANQLADEŞ MİLLİ KİTABXANASI (BMK)
– 1972-ci ildə Dakkada arxiv və kitabxana

direktorluğunun əmri ilə təsis edilmişdir. Həmin vaxtdan kitabxananın nəzdində Milli arxiv yaranmışdır. Kitabxananın fondunda 80 min nüsxədən çox ədəbiyyat vardır. Kitabxana “Müəllif hüquqları Qanunu”na görə (1974) ölkə ərazisində çap olunan kitab və dövri nəşrlərin nüsxələrini alır. BMK 1973-cü ildə “Banqladeş Milli Biblioqrafiyası” illiyini çap etdirmişdir. Göstəricilər, təsvirlər benqal və ingilis dillərində verilmişdir.

BAYRAMOV Ələmdar Qəmbər oğlu
(1980, Kəlbəcər) – kitabşünas, filologiya

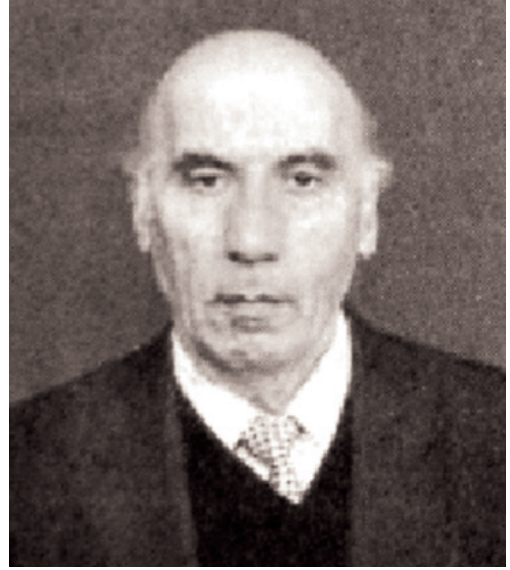

üzrə fəlsəfə doktoru (2006), dosentdir (2012). 1997-2001-ci illərdə BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində

“Kitabşünaslıq” ixtisası üzrə bakalavr, 2001-2003-cü illərdə BDU-da “Nəşriyyat işi və redaktətmə” ixtisası üzrə magistr dərəcəsi almışdır. 2003-2004-cü illərdə hərbi xidmətdə olmuşdur. 2005-ci ildən BDU-nun Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrasında müəllim olmuş, 2012-ci ildən isə baş müəllim vəzifəsində çalışır. 2006–2008-ci illərdə AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda aspirant olmuşdur. 2012-ci ildə “Səməd Vurğunun obrazlar sistemi” mövzusunda dissertasiya müdafiə etmiş, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almışdır. 2013-cü ildən BDU-da dosent əvəzi və Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin dekan müavini. Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü, Dünya Gənc Türk Yazarlar Birliyinin Məclis üzvüdür. 2009-cu ildən “Bizim söz” ədəbi-publisistik qəzetinin baş redaktorudur. 2004-cü ildə Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi tərəfindən “İlin ən yaxşı şeiri” nominasiyasının qalibi olmuşdur. 2005-2006-cı illərdə gənclər arasında keçirilən “Qarabağ harayı” şeir müsabiqəsinin laureatı olmuş, 2008-ci ildə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin təqaüdünə layiq görülmüşdür. Azərbaycanda və Türkiyədə Beynəlxalq elmi konfranslarda iştirak etmişdir. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin diplomu (2010), “Səməd Vurğun Mükafatı” (2011), Qafqaz Media İctimai Birliyinin “Cəsarətli qələm” diplomu (2012) ilə təltif edilmişdir. *Əsərləri: Azərbaycanım mənim. B., 2000; Özümmlə bir atək daş gəzdirirəm. B., 2002; Və bir gün. B., 2006; Yaşasan çoxdu bu ömür. B., 2011; Kəlbəcərsiz 19 il. B., 2012; Elektron nəşrlər (Proqram). B., 2009;*

Nəşriyyat işində müasir istiqamətlər // Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi, 2011, №2; Elektron media: müasir vəziyyəti və perspektivləri // Filologiya məsələləri, 2011, №9.

BAYRAMOV Fərman Aslan oğlu – 1935-ci il oktyabrın 23-də Gədəbəy

rayonunda anadan olmuşdur. 1960-cı ildə ADU-nun kitabxanaçılıq fakültəsinə (indiki BDU, kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi) bitirmiş, 1960-1969-cu illərdə M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasında (indiki Azərbaycan Milli Kitabxanası) baş metodist və şöbə müdiri vəzifələrində çalışmışdır. 1970-ci ildən ADU-nun kitabxanaçılıq fakültəsində (indiki BDU, kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi) çalışmışdır. “Cəlil Məmmədquluzadənin ədəbi irsinin nəşri tarixi və yazıçı haqqında bibliografiya” adlı namizədlik dissertasiyası müdafiə edərək, filologiya elmləri namizədi

elmi dərəcəsini almışdır. “Azərbaycan iqtisadiyyatının bibliografiyası”, “Milli bibliografiyamızdan biri”, “XX əsr Azərbaycan alimləri və bibliografiya”, “H.Z. Şirvani yaradıcılığında mütaliə və bibliografiya məsələləri” adlı məqalələrin, “Cəlil Məmmədquluzadə: 1866–1966”, “Nəriman Nərimanov: 1870–1970” bibliografik vəsaitin, bir sıra xronikanın müəllifi olmuşdur. “Əmək veterani” medalı ilə təltif edilmişdir. Bibliografiyaşünaslıq kafedrasının dosenti Fərman Bayramov 2006-cı ildə vəfat etmişdir.

BAYRAMOVA İradə Ziyadxan qızı – (1964, Gədəbəy rayonu) – bibliograf,

pedaqoqdur. 1981-1986-cı illərdə BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində təhsil almışdır. V.Q.Belinski adına Mərkəzi Uşaq Kitabxanasında (1990), Qazax rayon Mərkəzləşmiş Kitabxana Sistemində (1990-2001) işləmişdir. 2007-ci ildən BDU-nun Bibliografiyaşünaslıq

kafedrasının müəllimidir. 2008-ci ildən BDU-nun dissertantıdır. “Azərbaycan Respublikasının regionlarının sosial-iqtisadi inkişafının kitabxana-bibliografik informasiya təminatı sistemi” mövzusunda elmi-tədqiqat aparır. “Ümumi bibliografiyaşünaslıq”, “Azərbaycan bibliografiyasının tarixi”, “Ölkəşünaslıq bibliografiyası”, “Xarici bibliografiya”, “Sahəvi bibliografiya”, “Regionların sosial-iqtisadi inkişafının kitabxana-informasiya təminatı sistemi” və s. fənləri tədris edir. 2 kitabın, 20-dən çox elmi məqalənin müəllifidir. *Əsərləri: Azərbaycan Respublikasının regionlarında kənd əhalisinin kitabxana-informasiya təminatının təşkili // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya, 2011, №.1; Azərbaycan Respublikasının regionlarında kitabxana-informasiya resurslarının yerləşməsi və kənd təminatının müasir vəziyyəti // Bakı Universitetinin Xəbərləri (Humanitar elmlər seriyası), 2012, №1.*

BEHZAD KƏMALƏDDİN (təqr. 1450, Herat – 1535/36, Təbriz) – miniatür rəssamı, Herat miniatür məktəbinin görkəmli nümayəndəsi, Təbriz saray kitabxanasının rəisi. Mirək Nəqqəşin və Azərbaycan rəssamı Pir Seyid Əhməd Təbrizinin şagirdi olub, Herat rəssamlıq məktəbinin başında durmuşdur. Hüseyin Baykaranın Heratdakı kitabxanasında (1506), 1507-ci ildən sonra isə özbək hakimi Şeybani xanın sarayında işləmişdir. 1510-cu ildə Təbrizə gəlmiş, burada yaşayıb-yaratmışdır. Səfəvi hökmdarı Şah İsmayıl Xətai 1522-ci ildə Kəmaləddin Behzadın Təbriz saray kitabxanasına rəis təyin edilməsi haqqında xüsusi fərman

vermişdir. Bu fərman, hər şeydən əvvəl, o dövrdə sənətkarlıq işinin təşkili və nəfis sənətin növləri haqqında aydın təsəvvür yaradır. Digər tərəfdən, burada mədəniyyətə, sənətə yüksək qiymət verən Şah İsmayılın sənət adamlarına olan xeyirxah münasibəti, həmçinin Behzadın sənətkarlar arasında və dövlət işindəki mövqeyi göstərilmişdir. Azərbaycanda kitabxana işi sahəsində ilk dövlət fərmanı olan bu sənəd çox böyük tarixi əhəmiyyət kəsb edir. Ona görə onun uzun müqəddəməsinin ixtisarla tərcüməsinin burada verilməsi məqsədəuyğundur: "...Bu ölkədə zəmanenin nadiri, rəssamların ustası və müzəhhiblərin rəisi ustad Kəmaləddin Behzaddır. Onun çöhrə açan fırçasından Maninin ruhu xəcil olmuş və surət bəzəyən qələmindən "Ərtəng" utanmışdır.

O, həmişə başını qələm kimi lazımı işlərdən ötrü fərman xəttinə qoyaraq itaət etmiş və ayağını pərgah kimi xilafət astanasının xidmət mərkəzində sabit etmişdir. Onu şahın lütfərinə və xaqanın təvəccöhlərinə şamil edib fərman verdik. Bütün padşah kitabxanasının üzvləri və katibləri, rəssamlar və müzəhhiblər, cədvəl çəkənlər, bəzəkçilər, zərkublar və başqa adları çəkilənlərin işləri məmləkət daxilində rəislik məqamı ona bağışlanmış və əlaqədar edilmişdir. Bütün ziyalı əmrlər, misilsiz vəzirlər, padşah dərğahının naibləri, göylə fərqlənməyən sarayın elçiləri ümumən, sultanlıq işinin müdirləri, divan işinin məsulları, şah kitabxanasının əhalisi qeyd olunmuş cəmiyyət ustad rəisliyinə tanılıb, kitabxananın işlərini onun səlahiyyətinə və nəzərinə çatdırıblar. O şeyləri ki, lazım bilir onu yazsın və möhrünü etibarlı düşünməlidir. Onun məsləhət və sözüne, şah kitabxanası işlərinin saxlanması və buraxılmasına təcavüz və hörmətsizlik etməməli və bütün lazımı işlər ona məxsus tanılmalıdır. O da gərək əmanət və dəyanət surətini işıqlı qəlbinin səhifəsində və xatirə lövhəsində təcəssüm etdirib, düzlük yolu ilə işə başlasın və bu yoldan çıxmasın. Şahın bu fərmanı zati-alilərin imzası şərəfinə yetişdi, imza ilə bəzədildi və etimad etsinlər. 928-ci ildə cəmədiələvvəl ayının 27-də yazıldı".

BEKONUN ELMLƏR TƏSNİFATI – orta əsrlər ingilis filosofu və təbiətşünas alimi Rocer Bekonun (təqr. 1214-1292) yaratdığı təsnifat. Quru əzbərçiliyi və nüfuz sahiblərinə kor-koranə pərəstişi pisləyən Bekon təbiəti təcrübə yolu

ilə öyrənməyə, müstəqil tədqiqatlar aparmağa, elmləri yeniləşdirməyə çağırır, eksperimentə, riyaziyyata əsaslanan idrak metodunu müdafiə edirdi. Bekona görə, elmlərin məqsədi insanın təbiət üzərində hökmranlığını artırmaqdır. Əsərlərində kimyagərliyə, astrologiyaya, sehrbazlığa dair yanlış fikirlər olsa da, Bekon cəsarətli elmi və texniki fərziyyələr (telefon, uçuş aparatları və s.) irəli sürmüşdür. Rocer Bekon feodal ideologiyasını və siyasətini ifşa etdiyi üçün Oksford Universitetindən kənar edilmiş, kilsə tərəfindən monastr həbsxanasına salınmışdı. Bekonun elmlər təsnifatı nəzəri və təcrübi fənlərin bərabərhüquqlu əlamətləri əsasında qurulmuşdur. Bekonun ideyaları müasirləri tərəfindən qəbul edilsəydi, təkmil kitabxana təsnifatları, kitabların kataloqlarda sistemləşdirilməsi, fondların düzülüşünün daha mükəmməl qaydaları meydana çıxıb bilərdi. Rocer Bekonun təlimi təsnifat nəzəriyyələrində yalnız XVII əsrdə öz əksini tapmağa başladı.

BELARUS MİLLİ KİTABXANASI (BMK) Belarus Respublikasının əsas universal kitabxanasıdır. Kitabxananın əsası 15 sentyabr 1922-ci ildə qoyulmuş və kitab fondu 6000 nüsxə təşkil etmişdir. Kitabxana Belarus Dövlət Universitetinin tərkibinə daxil idi. Kitabxananın ilk direktoru İ.V.Simanovski olmuş və ona 40 il rəhbərlik etmişdir. 1932-ci ildə kitabxananın 10 illik yubileyi ilə əlaqədar olaraq kitabxanaya V.İ.Leninin adı verilmiş və həmin il kitabxana yeni binaya köçürülmüşdür. Binanın layihəsinin müəllifi məşhur rus memarı Q.Lavrov olmuşdur. Həmin il

kitabxananın nəzdində Biblioqrafiya İnstitutu yaradılmışdır. 1950-1980-ci illər kitabxananın tarixi fəaliyyətində fondun həcmnin, oxucularının sayının daim artması, beynəlxalq əlaqələrin inkişafı, təşkilati dəyişikliklər və s. ilə yadda qalmışdır. 1991-ci ildə Belarus Respublikası suverenlik qazandıqdan sonra BMK ölkənin kitabxana sisteminin əsasına çevrilmişdir.

BELÇİKA MİLLİ KİTABXANASI (Belçika Kral Kitabxanası) Belçikanın elmi kitab-

xanasıdır və Brüssel şəhərində yerləşir. 1559-cu ildə II Filippinin əmri ilə burqund hersoqlarının topladıqları əlyazmalar Kaudenberq sarayına köçürülür. 1731-ci ildə saray yanır və kitabxananın müəyyən hissəsi xilas edilir. 19 iyun 1837-ci ildə Belçika Kral Kitabxanası təsis edilir. Əsası

bibliofil Karl Van Xultenin topladığı 70 min kitab əsasında qoyulmuşdur. 1842-ci ildə burqund hersoqları tərəfindən toplanmış kitablar kral kitabxanasına təhvil verilir. 1935-ci ildə kral kitabxanası üçün yeni binanın tikintisi haqqında qərar qəbul edilir. Lakin müharibə səbəbindən onun tikintisinə 1954-cü ildə başlanılır. Kitabxana binasının açılışı isə 17 fevral 1969-cu ildə baş tutur. Kitabxananın fondunda təxminən 8 mln. ədəbiyyat vardır.

BELLETRİSTİKA (fr. belles lettres – zərif söz sənəti) – geniş mənada bədii ədəbiyyat, məhdud mənada isə bədii nəsr; nəsr şəklində yazılan təhkiyəedici bədii əsərlərə (roman, povest, hekayə, novella, bədii oçerk və s.) verilən ümumiləşdirici addır. Bəzən ideya-bədii cəhətdən zəif əsərlərə, habelə əyləncəli oxu ədəbiyyatına, eləcə də məsələnin əsil mahiyyətini bir yana qoyub, boşboğazlıq eləyən adamın sözlərinə də istehza ilə belletristika deyilir.

BEYLƏQAN RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Beyləqan rayon MKS) – 1978-ci ildə təşkil edilmişdir. MKS 1 Mərkəzi Kitabxanayı (MK) və 38 kənd kitabxana filialını birləşdirir. Beyləqan rayon kitabxanası 1946-cı ildə yaradılmış, 3 nəfər işçisi olmuşdur. 2013-cü ildə MKS-in kitab fondu 363 min nüsxə, oxucuların sayı 26 min nəfərdir (2014). MKS-də 88 nəfər işçi çalışır. MKS-in internet ünvanı: www.beylaqan-mks.az.

BEYNƏLXALQ ARXİVLƏR ŞURASI (International Council on Archives –

ICA) - 1948-ci ildə təsis edilmiş qeyri-hökumət təşkilatı. YUNESKO tərəfindən rəsmi assosiasiya edilmiş təşkilatlar (Formal Associate Relations) sırasına daxil edilmişdir. Təşkilatın əsas idarəetmə orqanı Baş Məclisdir. Təşkilatın mənzil-qərərgahı Parisdədir. İCA-nın missiyası arxiv işinin inkişafı və təkmilləşdirilməsi, beynəlxalq kooperasiya vasitəsi ilə dünyanın arxiv irsinin saxlanmasına, inkişafına və istifadəsinə dəstək vasitəsi ilə YUNESKO-nun “dünyanın yaddaşı” proqramının inkişafına yardım göstərilməsidir. İCA-nın fəaliyyəti 1996-cı ildə ingilis və fransız dillərində dərc edilmiş Nizamnamə vasitəsi ilə tənzimlənir. İCA-nın tərkibində dünyanın 160-dan artıq ölkəsini təmsil edən 1500-ə yaxın üzv vardır. Bu üzvlük 5 kateqoriyaya bölünür: A-milli arxivlər, B-arxivçilərin peşə assosiasiyaları, C-üzv olan müəssisələr, D-fərdi üzvlər, E-İCA-nın Baş Məclisində seçilən fəxri üzvlər. İCA-nın 4 ildən bir keçirilən Baş Məclisində təşkilatın fəaliyyəti, idarə edilməsi məsələləri nəzərdən keçirilir, üzvlük haqlarının məbləğləri müəyyənləşdirilir, Baş Məclisin İcra Komitəsi seçilir. Baş məclisin Fövqəladə sessiyası ancaq Nizamnaməyə dəyişiklik edilməsi və toplanan üzvlük haqqının məbləğinin meyarının müəyyən edilməsi üçün ça-

ğırılıla bilər. Üzlərin ilk iki kateqoriyası səs vermə hüququna malikdir. İcra Komitəsinə İCA-nın prezidenti, onun 5 vitse-prezidenti (onlar həm də təşkilatın komissiyalarının sədridir), Arxivlər üzrə dəyirmi masaların Beynəlxalq Konfranslarının prezidenti və arxivlər üzrə növbəti beynəlxalq konfransın keçirələcəyi ölkəni təmsil edən vitse-prezident daxildir. Həmin komissiyalara o cümlədən aşağıdakılar aiddir: arxivlərin inkişafı, proqramların idarə edilməsi, proqramların dəstəklənməsi üzrə komissiya. İcra Komitəsinin tərkibinə həm də dünyanın dörd coğrafi regionunu – Afrika və ərəb ölkələrini; Asiya və Okeaniyanı; Avropa və Şimali Amerikanı; Latin Amerikasını və Karib hövzəsi ölkələrini təmsil edən üzvlər daxildir. Bunlardan başqa İcra Komitəsinin tərkibinə həm də A və B kateqoriyalı ölkələri təmsil edən iki üzv də seçilir. Təşkilatın baş katibi və xəzinədarı var. İcra Komitəsinin qorununun alınması üçün onun iclasında 8 üzvün iştirak etməsi kifayətdir. Təşkilatın tərkibində aşağıdakı bölmələr vardır: peşəkar arxiv assosiasiyaları, arxiv işçilərinin təhsili və hazırlığı, beynəlxalq təşkilatların arxivçilərinin hazırlaması, əmək və biznes üzrə arxivlər, bələdiyyə arxivləri, parlament arxivləri, parlamentlərin və siyasi partiyaların arxivləri, universitet arxivləri və b. Bundan əlavə təşkilatın bir sıra xüsusi təyinatlı komitələri, işçi qrupları, komissiyaları vardır ki, onlar arxivlərin tikintisi, avadanlıqla təmin edilməsi, arxivlərə ziyan vura biləcək təbii fəlakətlərin ziyanlı təsirinin qarşısının alınması, arxivlərin hüquqi prob-

lemləri, bu sahədə standartlaşdırma və terminologiya, arxivlərin avtomatlaşdırılması və vizual təsvirlərin göstərilməsi texnologiyaları, memarlıq sənədləri, elmi, elektron və bədii ədəbiyyat, audiovizual materiallar, şifahi tarix və s. qilləqrafiya (möhürləri öyrənən qədim təlim) məsələləri ilə məşğul olur. İCA-nın 1996-2006-cı illər üzrə strateji planı təşkilatın fəaliyyətinin və inkişafının əsas istiqamətlərini, eləcə də informasiya menecmenti, elektron texnologiyalar, sənədlərin mühafizəsi siyasəti, alimlərə informasiya xidmətində arxivlərin rolu, personalın hazırlanması və s. vəzifələri əks etdirir. Strateji planın əsasında orta müddətli planlar işlənilib hazırlanır. Planlarda təşkilatın aşağıdakı prioritetləri öz əksini tapır: siyasəti müəyyən edən proqramlar (arxiv sahəsində mübahisələrin, iddaların araşdırılması və həlli) və professional suallar (sahə üzrə standartlaşdırmanın, elektron texnologiyaların həvəsləndirilməsi, fondun mühafizəsi, personal hazırlığı); təşkilati məsələlər (hökumət və qeyri-hökumət təşkilatları ilə kooperasiya, İCA-nın üzvlərinin sıralarının genişləndirilməsi, təşkilat daxili kommunikasiya və kooperasiya). İCA-nın strateji planları əsasında orta müddətli planlar işlənilib hazırlanır. İCA tərəfindən qəbul edilmiş "Etik kod" arxivçi qarşısında 10 etik tələb irəli sürür. Bunlar aşağıdakılardır: arxiv materiallarının bütövlüyünü qorumaq və beləliklə onların etibarlılığına təminat vermək; arxiv materiallarını tarixi, hüquqi və inzibati kontekstlərdə qiymətləndirmək, seçmək və dəstəkləmək; sənədlərin işlənməsi, mühafizəsi və istifadəsi zamanı on-

ların əsliliyinin təmin edilməsi; arxiv materiallarının əlyətərliliyinin və anlaşılıqlı olmasının təmin edilməsi; arxiv işçisinin arxiv materialları ilə bağlı yerinə yetirdiyi bütün işlərin protokollaşdırılması; arxiv materiallarına xüsusilə geniş əlyətərliliyin təmin edilməsi və belə imkanın bütün istifadəçilər üçün yaradılması; həm əlyətərlilik prinsipinə, həm də özəl həyata hörmətlə yanaşılması və bu məsələ ilə əlaqədar müvafiq qanunvericiliyin çərçivəsində fəaliyyət göstərmək; cəmiyyətin mənafeələrinin gözlənilməsi; arxiv işçilərinin şəxsi peşəkar ustalığının, onların öz biliklərinin fasiləsiz olaraq artırmalarının dəstəklənməsi; arxivçilərin öz tədqiqatları, təcrübələri haqqında məlumat vermələri, onların həm həmkarları, həm də digər peşələrin sahibləri ilə kooperasiyası. İCA 160 addan artıq dövrü və ardı davam edən nəşr, o cümlədən "Archivum" və "Janus", "Guide to the Sources of the History of Nations" ("Xalqların tarixi üzrə mənbələrin göstəricisi") jurnalları nəşr edir. *Ədəbiyyat: Новосту Россуйского комитета ИФЛА. 1997. № 15; International council on archives. Constitution. Status. 1996; Beynəlxalq Arxiv Şurasının Web-saytı – <http://www.icd.org>.*

BEYNƏLXALQ BİBLİOQRAFİK ƏMƏKDAŞLIQ (BBƏ) – iştirakçı dövlətlərin elmi, mədəni, ticarət əlaqələri kompleksinin tərkib hissəsi, kitabxanalararası qarşılıqlı əlaqələrin formasıdır. BBƏ kitabxanaların beynəlxalq əlaqələrinin inkişafının müəyyən mərhələsində yaranmış və kitabxanaların əlaqələri ikitərəfli və

çoxtərəfli; regional, regionlararası və global, epizodik və sistemli; planauyğun; hüquqi cəhətdən təsdiq edilmiş və ya edilməmiş; dövlət çərçivəsində və ya kollektiv təşkilatlar və s. ola bilər. BBƏ formaları müxtəlif illərdə yaranmışdır: Beynəlxalq kitab mübadiləsi (BKM); Beynəlxalq kitabxanalararası abonoment (BKAA) ; elmi-praktik-peşə təcrübəsinin mübadiləsi; qarşılıqlı maraq doğuran problemlər üzrə lahiyələrinin dövlət və ya qeyri-dövlət təşkilatları çərçivəsində birgə həyata keçirilməsi; BBƏ-nin ilk rüşeymləri epizodik şəkildə müxtəlif kitabxanaların sayı ilə fondu zənginləşdirmək və peşə biliklərini mübadilə etmək məqsədilə həyata keçirilmişdir. BBƏ təşkilatı baxımdan 19-cu əsrin axırında rübündə kitabxana kongres və konfransların təşkili və keçirilməsi yolu ilə formalaşır. Kitabxanaçıların ilk beynəlxalq konfransı Londonda (1877) keçirilmiş və orada 9 ölkə təmsil olunmuşdur. Rəsmi Beynəlxalq statuslu konfrans Beynəlxalq sərgi çərçivəsində 1893-cü ildə Çikaqoda keçirilmişdir. İkinci beynəlxalq konfrans isə 1897-ci ildə Londonda keçirilmiş və ilk dəfə orada bibliografik fəaliyyət sahəsində Beynəlxalq əməkdaşlıq məsələləri də gündəlikdə yer almışdır. 1900-cü ildə Parisdə, 1904-cü ildə Amerikada, 1910-cü ildə Brüsseldə, 1926-cı ildə Praqada, 1927-ci ildə Böyük Britaniyada, 1929-cü ildə İtaliyada, 1936-cı ildə İspaniyada Beynəlxalq səviyyəli kongres, konfrans və müşavirələr keçirilmişdir. Dünyada baş verən global sosial-iqtisadi, siyasi dəyişikliklər inteqrasiya ənənəsinin əhəmiyyətini daha da artırır. Qlobal,

ümumbəşəri problemlər getdikcə çoxalır. Elmi-texniki tərəqqi, o cümlədən elektronika, hesablayıcı informasiya, sürətləndirici texnikanın və texnologiyanın inkişafı (məsələn, İNTERNET) ünsiyyət vasitəsi kimi məsafə səddini ləğv edir, beynəlxalq proqramların həyata keçirilməsini reallaşdırır. Artıq beynəlxalq informasiya (o cümlədən biblioqrafik) əməkdaşlığı, informasiya təminatının ümumdünya və lokal beynəlxalq sistemi müasir beynəlxalq əlaqələr kompleksinin mühüm ünsürü olur. BBƏ əslinə müxtəlif ölkələrin müvafiq hökumətlərarası və qeyri-dövlət beynəlxalq təşkilatların iştirakı ilə həyata keçirilir. Bu təşkilatlar beynəlxalq biblioqrafik proqramların və sistemlərin işlənməsi və tətbiqi ilə məşğul olurlar. Ən mühüm hökumətlərarası beynəlxalq təşkilat – Təhsil, Elm və Mədəniyyət Məsələləri üzrə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (YUNESKO) hesab olunur və onun fəaliyyətində biblioqrafik aspektlər də mühüm yer tutur. Bir çox qeyri-dövlət beynəlxalq təşkilatlar YUNESKO ilə yaxından əlaqə saxlayır. Bunlardan Kitabxana Assosiasiyaları və Müəssisələrin Beynəlxalq Federasiyası (İFLA), Sənədlər üzrə Beynəlxalq Federasiyası (FİD), Elmi İttifaqların Beynəlxalq Şurası (MSNS), Beynəlxalq Arxivlər Şurası (MSA) biblioqrafik əməkdaşlıq sahəsində mühüm yer tuturlar. YUNESKO bu təşkilatlara öz aralarında müəyyənləşdirdikləri irimiqyaslı beynəlxalq biblioqrafik proqramları həyata keçirməkdə lazımi köməklik göstərir. 1970-ci ildən İFLA tərəfindən (YUNESKO) işlənilib həyata keçirilən Universal Biblioqrafik Uçot (UBU), 1971-

ci ildən YUNESKO və MSNS-in təşəbbüsü və FİD-in yaxından iştirakı ilə yerinə yetirilən Elmi və Texniki İnformasiya Sahəsində Hökumətlərarası Əməkdaşlıq (YUNİSİST), əsası 1974-cü ildə YUNESKO, İFLA, FİD, MSA və başqaları tərəfindən qoyulmuş “Milli İnformasiya Sistemi” (NATİS) proqramları bu qəbildəndir. UBU proqramı öz qarşısına ölkələr arasında müxtəlif tipli sənədlər, o cümlədən kitablar, dövrü nəşrlər, çap olunmayan, audiovizual və maşınla oxunan sənədlər haqqında ümumdünya biblioqrafik informasiya sistemi yaratmaq kimi mühüm vəzifə qoyub. YUNİSİST-in məqsədi sahəvi xarakterli ümumdünya elmi-texniki informasiya sistemi yaratmaqdır. NATİS proqramı isə əslində UBU və YUNİSİST proqramlarının milli elmi-texniki, kitabxana və biblioqrafiya (birinci növbədə universal və sahəvi milli biblioqrafiya) xidmətlərinin inkişafı əsasında həyata keçirilməsində bir vasitə rolunu oynayır. UBU, YUNİSİST və NATİS proqramlarına YUNESKO-nun XIX Baş Konfransının (1976-cı il) yaratdığı hökumətlərarası Şura rəhbərlik edir. Müasir dövrdə dünya ölkələri arasında biblioqrafik fəaliyyət sahəsində ideoloji fikir ayrılığı aradan qaldırıldığına görə beynəlxalq əməkdaşlıq inkişaf edir. Bu əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsi respublikamız üçün də mühüm əhəmiyyət daşıyır.

BEYNƏLXALQ BİBLIOQRAFIYA İNSTİTUTU (BBİ) – “Beynəlxalq biblioqrafiya” dedikdə müxtəlif ölkələrdə nəşr edilən çap məhsullarının biblioqrafik qeydi nəzərdə tutulur. Bir çox ölkələrdə milli

bibliografiyanın yaranması beynəlxalq bibliografiyanın inkisafına təkan vermiş oldu. XVI əsrdə yaşamış İsveç alimi, təbiətşünas, filoloq və görkəmli bibliograf Konrat Gesnerin (1516-1566) bu sahədə böyük əməyi olmuşdur. Gesner dövrünə qədər çap olunmuş kitabları qeydiyyatla almaqla bərabər onların göstəricisini də tərtib etməyə başlamışdı. “Universal kitabxana” (UK) adlanan bu göstərici 1545-1555-ci illərdə Sürix şəhərində çapdan çıxmışdır. Üç cildən ibarət olan bu göstəricidə təxminən 15.000 əsərin təsviri verilmişdir. Həmin göstərici qədim dövrlərdən XVII əsrin ortalarına qədərki dövrdə yaşamış, latın, yunan və qədim yəhudi dillərində yazıb-yaratmış yazıçılar haqqında bibliografik məlumatın ilk universal toplusudur. “Universal kitabxana” adlı göstəriciyə müəlliflər və əsərlər, eləcə də kitabların məzmunu, alimlərin onlara verdiyi qiymətlər haqqında qısa bibliografik məlumat daxil edilmişdir. Topluda “Pastektə iyirmi bir kitab” adlı sistemli göstərici də öz əksini tapmışdır. Göstəricidə kitabların təsviri ilə yanaşı XVI əsrdə yaşamış məşhur çapçıların xidmətləri sadalanmış və mühüm əsərlərinin kataloqu verilmişdir. 1555-ci ildə “UK” göstəricisinə “Əlavələr” çap olunmuşdur. İ.Zimler və İ.Frize (1574 və 1583-cü illərdə) göstəricinin əlavə nəşrini çap etdirmişdilər. XIX əsrin II yarısından başlayaraq bibliografiya sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq inkişaf etməyə başlamışdı. XIX əsrdə London Kral Cəmiyyəti təxminən 60 il ərzində, yəni 1867-ci ildən 1925-ci ilədək “Elmi məqalələrin kataloqu” adlı göstəricini hazırlayıb çap etdirmişdir. Kataloqa son

100 il ərzində müxtəlif ölkələrdə nəşr edilən təbiətşünaslığa dair jurnallarda çap olunmuş məqalələrin təsvirləri daxil edilmişdi. 1902-1919-cu illərdə isə bir çox ölkələrin alimlər kollektivinin gərgin zəhməti sayəsində elmi ədəbiyyatın beynəlxalq kataloqu işıq üzü görmüşdür. XIX əsrin II yarısında bir çox ölkələrdə elmi müşavirələr keçirmək üçün milli bibliografik cəmiyyətlər yaradıldı. 1878–88 və 1889-cu illərdə Fransız Bibliografiya Cəmiyyəti beynəlxalq bibliografiya konfransları təşkil etmişdi. Beynəlxalq xarakterli ilk müşavirə Belçika alimləri Pol Otle və Anri Lafontenin təşəbbüsü ilə 1895-ci ildə Brüsseldə keçirilmiş bibliografiya üzrə konfrans sayılır. Konfransda Pol Otle dünya ədəbiyyatının kitabxana kartotekasının tərtibi üçün Belçikada daimi beynəlxalq təşkilatın yaradılması təklifini irəli sürmüşdür. 1895-ci ildə Belçikada dövlət vəsaiti hesabına Beynəlxalq Bibliografiya Bürosu təşkil edildi. Konfrans üzvlərinin təşəbbüsü və konfransın qərarı ilə elmi-tədqiqat mərkəzi funksiyasını yerinə yetirən BBİ-nin əsası qoyuldu. Tanınmış bibliograf və kitabşünaslar Pol Otle və Anri Lafonten İnstitutun Baş katibi və direktoru seçildilər. Pol Otle 1907-ci ildə təşkil edilmiş Beynəlxalq Assosiasiyalar Birliyinin yaradıcısı, Ümumdünya bibliografiya repertuarının və Universal Onluq Təsnifatın (UOT) yaradılması üzrə işlərin rəhbəri, kitabşünaslıq, bibliografiya və sənədləşdirmə problemlərinə dair çoxsaylı məqalələrin müəllifi kimi də məşhurdur. O, kitabşünaslıq sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın fəal təbliğatçısı idi. 1934-cü ildə yazdığı “Sənədləşmə

traktatı” Otlenin əsas əsəri sayılır. Anri Lafonten isə Brüssel şəhərindəki Azad Belçika İnstitutunun professoru, Belçika Elmlər Akademiyasının üzvü, BBİ-nin yaradıcısı və direktoru idi. O, BBİ-nin 1895-1914-cü illərdə çap etdirdiyi “BBİ-nin bülleteni”nin 1-16-cı cildlərinin, 1904-cü ildə nəşr olunmuş “Bibliografiyanın universal bibliografiyası”nın və başqa əsərlərin redaktoru olmuşdur. Onlar “Sosial bibliografiya”, “Beynəlxalq bibliografiya repertuarının yaradılması”, “Bibliografiyanın və beynəlxalq sənədləşmə təşkilatlarının problemlərinin müasir vəziyyəti” və digər əsərləri birlikdə yazıb nəşr etdirmişlər. 1895-ci ildə İsveçrədə, 1898-ci ildə Fransada və başqa ölkələrdə BBİ-nin filialları yaradıldı. BBİ qısa müddətdə xeyli tədbirlər həyata keçirdi. Məsələn, Universal Onluq Təsnifatın (UOT) yaradılması onun ən uğurlu fəaliyyətinin nəticəsi sayıla bilər. BBİ 1907-ci ildə UOT-un 33 min bölmədən ibarət tam mətnini çap etdirdi. BBİ eyni zamanda “Ümumdünya bibliografiya repertuarı” adlı kartoteka təşkil etmişdi. Bir çox ölkələrin çap məhsullarını əhatə edən bu kartoteka 16 milyon nüsxədən artıq kartoçkadan ibarətdir. Bu işin məqsədi kitab çapının meydana gəldiyi vaxtdan (XV əsrin ortaları) başlayaraq dünya ölkələrinin hamısını əhatə etməklə bütün çap məhsullarının kartoçkalarının hazırlanmasından ibarət idi. BBİ beynəlxalq bibliografiya konqres və konfranslarının təşkilində də fəallıq göstərirdi. İlk belə konfrans 1910-cu ildə Brüsseldə keçirilmişdi. BBİ bir sıra nəşrləri ilə də məşhurdur. Belə ki, o,

1895-1914-cü illərdə elmi-bibliografik əsərlərdən ibarət “BBİ-nin bülleteni” broşürünün (toplusunun) nömrələnmiş siyahısını çap etdirmişdir. BBİ 1914-1920-ci illərdə fəaliyyətini dayandırmışdır. 1931-ci ildə BBİ-nin sənədləşdirmə şöbəsi Beynəlxalq Sənədləşdirmə İnstitutu (BSİ) kimi yenidən təşkil edildi. Onun mərkəzi Haaqa şəhərində yerləşirdi.

BEYNƏLXALQ İNFORMASIYALAŞDIRMA AKADEMİYASI (BIA) (International Informationization Academy) – “Kitabxanaşünaslıq” şöbəsi, kitabxana sferasında elmi, informasiya və analitik fəaliyyətin yerinə yetirilməsi üçün alimlər və

praktik mütəxəssislər tərəfindən yaradılmış müstəqil özünü idarə edən cəmiyyətdir. 1993-cü ilin noyabrında Akademiyanın-BMT-nin assosiativ üzvü olan Ümumdünya ictimai elmi təşkilatın hüquqi cəhətdən müstəqil, sahəvi bölməsi kimi təsdiq edilmişdir. 2001-ci ildən BIA-nın strukturuna daxildir. Şöbənin tərkibinə Rusiya Federasiyasının, yaxın və xarici ölkələrin kitabxana fəaliyyətinin informasiyalaşdırılmasına yardım edən, kitabxanaşünaslığın müasir cəmiyyətdə informasiya resurslarının fəaliyyət gös-

tərməsi ilə əlaqəli nəzəri və tətbiqi problemlərinin həlli ilə məşğul olan məşhur mütəxəssisləri daxildir. Quruma fərdi üzvlüklə (akademiklər, fərdi akademiklər, müxbir üzvlər) yanaşı kollektiv üzvlük də vardır. Qurumun rəhbər orqanı illik ümumi iclas və beş il müddətinə seçilən rəyasət heyətidir. Operativ idarəetməni prezident həyata keçirir. Qurum təsis ediləndən bəri onun prezidenti Y.N.Stolyarovdur. Şöbənin mərkəzi vəzifələri sırasında fundamental elmi sahələrin əlaqələndirilməsini, bazar iqtisadiyyatı şəraitində kitabxanaların optimal inkişaf modellərinin və perspektiv istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi, beynəlxalq əməkdaşlıq və maraqlı müəssisələrlə, alimlərlə, praktiklərlə təmaslar qurulması aiddir. Qurumun tərkibində müvəqqəti və daimi əsaslarla şuralar, komitələr və komissiyalar fəaliyyət göstərir. Qurumun fəaliyyətinin əsas aspektləri profil üzrə layihələrdə iştirak, aktual elmi-tədqiqat işlərinin aparılması, ekspert hesabatlarının hazırlanması, konfrans və seminarların təşkili, nəşriyyat proqramlarının həyata keçirilməsi, müəllif ictimai mühazirələrin, təhsil fəaliyyətinin təşkili və digər tədbirlər vasitəsilə həyata keçirilir. Şöbə bir sıra beynəlxalq professional birliklər və təşkilatlarda təmsil olunur. O, Avrasiya Kitabxanalar Məclisinin (Assambleyasının) kollektiv üzvüdür. (1995-2005). Qurumun mənzil qərəgahı Rusiya Kənd Təsərrüfatı Elmləri Akademiyasının Mərkəzi Elmi-Kənd Təsərrüfatı Kitabxanasındadır (Moskva). *Ədəbiyyat: Ключев В. К. Над чем работают библиотековеды в Академии // Библиотековедение.*

*2000.- № 3; Ключев В. К. Под сенью Академии: (10 лет Отделению "Библиотековедение" Международной академии информатизации) // Вестник / Библиотечная Ассамблея Евразии.- 2003.-№ 4; Кто есть кто на академическом Олимпе: К 10-летию Отделения "Библиотековедение" Международной академии информатизации при ООН: Справочник. М., 2004; Столяров Ю. Н., К л ю е в В. К. Пять лет в академическом статусе // Библиотека. 1998. № 3; *Бeynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının "Kitabxanaşünaslıq" şöbəsinin Web-səhifəsinin ünvanı (BIA). http://www.cnsnb.ru/mai/body_1.htm**

BEYNƏLXALQ ISSN MƏRKƏZİ - seriyal nəşrlərə Beynəlxalq Standart Seiyal

Nəşr Nömrəsinin (ISSN) verilməsinə nəzarət edən qurum. XX əsrin 70-ci illərində bu qurum Seriyal Nəşrlər barədə Verilənlərin Beynəlxalq Sistemi (International Serials Data System, ISDS) adı altında fəaliyyət göstərərək YUNİSİST proqramı çərçivəsində seriyal nəşrlərin sistematik qeydiyyatını həyata keçirirdi. Bu qeydiyyat vasitəsi ilə seriyal nəşrləri əks etdirən səhih siyahı hazırlanaraq massiv yaradılır və bu informasiya tələbatçılar arasında yayılırdı. Bu proqram çərçivəsində bütün

dünyada bütün bilik sahələrində nəşr edilən seriyal nəşrlər barədə biblioqrafik məlumatı əhatə edən, bu nəşrlərin dəqiq və birmənalı identifikasiyasını təmin edən beynəlxalq, regional və milli verilənlər bankları yaradılırdı. Burada nəşrlərin identifikasiyasının əsas elementi Beynəlxalq Standart Seriyal Nəşr Nömrəsi (ISSN) və onun açar sərlovhəsidir. Mərkəz tərəfindən toplanmış informasiya tələbkarlar arasında məşinlaoxunan makro və mikro-formada yayılır. Beynəlxalq ISSN Mərkəzi müxtəlif yerlərdə olan milli mərkəzlərin şəbəkəsi kimi fəaliyyət göstərən, heç bir qurumdan asılı olmayan baş ofisi Parisdə yerləşən YUNESKO və Fransa hökuməti arasında müqavilə əsasında təsis edilmiş hökumətlərarası orqandır. Hal-hazırda dünyanın 50-dən artıq ölkəsində fəaliyyət göstərən milli mərkəzlər üçün məsuliyyət müvafiq ölkələrin hökumətlərin üzərindədir. Milli mərkəzlər öz ölkələrində çıxan seriyal nəşrlərə ISSN verir və bu nəşrləri əks etdirən biblioqrafik yazıların tərtibinə və yenilənməsinə görə məsuliyyət daşıyırlar. Beynəlxalq ISSN Mərkəzi beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən və hələ milli mərkəzləri olmayan ölkələrdə nəşr edilən seriyalı nəşrlərin emal edilməsi, eləcə də, mərkəzlər şəbəkəsi tərəfindən yaradılan informasiyanın yoxlanması və paylanması ilə əlaqədar ümumi iş proseslərinin təşkilinə görə məsuliyyət daşıyır. Nəşrə ISSN verildikdən sonra 30 məcburi və fakultativ elementdən ibarət olan biblioqrafik yazı tərtib edilir. Bu yazının başlıca elementləri ayrılmaz şəkildə ISSN və açar sərlovhə

ilə bağlıdır. Əgər sərlovhə o qədər dəyişirsə ki, ondan ötrü açar sərlovhə tərtib etmək lazım gəlir, bu halda nəşrə yeni ISSN verilir və yeni biblioqrafik yazı tərtib edilir. Nəşrə aid bütün işarələr və biblioqrafik yazı Beynəlxalq ISSN Mərkəzi tərəfindən yaradılmış və dəstəklənən beynəlxalq verilənlər bazasına daxil edilir. Adında dəyişiklik olmuş bir nəşrə aid hər iki biblioqrafik yazı verilənlər bazasında çarpaz isnadlar vasitəsi ilə əlaqələndirilir. Beynəlxalq ISSN Mərkəzinin verilənlər bazası özündə 600 mindən artıq biblioqrafik yazını birləşdirən nüfuzlu fayldır. O, mütəmadi olaraq yeni informasiya ilə zənginləşdirilir və təkmilləşdirilir.

BEYNƏLXALQ KİTABXANA, İNFORMASIYA VƏ ANALİTİK MƏRKƏZ (İLİAC-

International Library, Information and Analytical Center) – beynəlxalq statuslu professional kitabxana və informasiya korporasiyası. İLAC-ın fəaliyyəti kitabxana işini və informasiya fəaliyyətini, eləcə də elmi, mədəniyyəti və təhsili əhatə edir. Qurum 1997-ci ilin may ayında yaradılmışdır. Onun mənzil-qərərgahı ABŞ-da (Vaşinqton), ofisləri Moskvada, Vladivastok və Minskdədir. İLAC-ın təsisçiləri Rusiya və Amerikanın

hüquqi şəxsləridir. İLİAC-ın idarəetmə orqanları Direktorlar Şurası və Müşahidə Şurası tərəfindən üçüncü idarəedici, məsləhət qurumu olan Ekspert Şurası yaradılmışdır. İdarəetmə orqanlarının tərkibinə ABŞ-ın, Rusiyanın, Belorusun, Ukrayna və Gürcüstanın nümayəndələri daxildir. İndiyə kimi Rusiyanın, Belorusun, Ukraynanın, Qazaxstanın, Gürcüstanın və bir çox digər uzaq və yaxın ölkələrin minə yaxın müxtəlif profilli təşkilatı İLİAC-la əməkdaşlıq barədə protokollar və müqavilələr imzalamış, birgə layihələr həyata keçirmişlər. İndiyə kimi bu qurum tərəfindən amerikan istifadəçiləri üçün bir sıra təhsil təsdbirləri keçirilmiş, WWW-server və informasiya-təhsil paketi formalaşdırılmışdır. Hal-hazırda kitabxana fəaliyyətində və informasiya sferasında yeni tipli infrastrukturunun və bu sahədə peşəkar qarşılıqlı əlaqənin yeni beynəlxalq formalarının yaradılması üzrə fəaliyyət davam edir. İLİAC-ın məqsədləri magistral informasiya kommunikasiyaları, virtual proqram və informasiya vasitələrinə əsaslanan texnologiyalar şəraitində kitabxanaların və informasiya qurumlarının qarşılıqlı təsiri və müntəzəm informasiya çatdırmalarının optimallaşdırılması və leqallaşması, sonradan amerikan informasiya bazarında təqdim edilməsi üçün qərb standartları və qaydaları əsasında transformasiya edilməsi həqiqətən zəruri olan informasiya axınlarının müəyyənləşdirilməsidir. Bunlardan başqa İLİAC-ın əsas proqramları da mövcuddur. Bunlara aiddir: bibliografik informasiya üzrə proqramlar (elmi, texniki, social, texnoloji, qanunvericilik və digər sahə-

lərə dair), təhsil proqramları (biznes informasiya, konsalting proqramları, telekommunikasiya). Bütün bu proqramlar bu və ya digər dərəcədə fəaliyyət göstərir. *Ədəbiyyat: Шрайберг Я. Л. Международный библиотечный и аналитический центр — первая профессиональная библиотечно-информационная структура международного статуса // Науч.-техн. б-ки. 1998. № 9.; Beynəlxalq Kitabxana, İnformasiya və Analitik Mərkəzinin Web-saytı — <http://www.iliac.org>.*

BEYNƏLXALQ KİTABXANA-BİBLIOQRAFIYA ƏMƏKDAŞLIĞI

– Beynəlxalq kitabxana-bibliografika təşkilatları və müəssisələri II Dünya müharibəsindən sonra bir sıra ölkələrin demokratik düşüncəli adamları və təşkilatları tərəfindən yaradılmağa başlamışdır. Onlardan Ümumdünya Həmkarlar İttifaqı Federasiyasını (ÜHİF), Ümumdünya Demokratik Gənclər Federasiyasını (ÜDGF), Beynəlxalq Demokratik Qadınlar Federasiyasını (BDQF) və başqalarını göstərmək olar. Bu təşkilatlardan bir çoxu ayrı-ayrı ölkələrdə elmin, mədəniyyətin, təhsilin, ədəbiyyatın və kitabxana işinin inkişafı naminə çalışırlar.

BEYNƏLXALQ KİTABXANA PROQRAMLARININ MORTENSON MƏRKƏZİ

(ABŞ, Urbana-Şampeyn, İllinoys ştatı) – 1986-cı ildə həkim S.U. Mortenson və onun həyat yoldaşı tərəfindən əsası qoyulmuşdur. Mortenson ailəsinin maliyyə dəstəyi sayəsində mərkəz İllinoys Universiteti ilə sıx əlaqədə fəaliyyət göstərir. Proq-

MORTENSON CENTER

@ THE UNIVERSITY OF ILLINOIS LIBRARY

developing librarians worldwide

ram dünyanın müxtəlif ölkələrinin elmi kitabxanalarının əməkdaşlığının inkişafını dəstəkləyir. Kitabxana işçilərinin ixtisasının artırılmasının təşkili, universitet kitabxanalarının işi ilə tanışlıq, dissertasiya işlərinin hazırlanmasına kömək göstərilməsi, təcrübə mübadiləsi, İKT-nın öyrənilməsi və s. mərkəzin fəaliyyətinin əsas istiqamətləridir. 1990-cı ildən hər il Mortenson mərkəzinin xüsusi mühazirələri çap olunur. Bu mühazirələr dünyanın müxtəlif ölkələrinin humanitar mədəniyyət sahəsinin görkəmli mütəxəssisləri tərəfindən hazırlanır. Mərkəzin işinin yüksək peşəkarlıq səviyyəsi ABŞ-da universitet kitabxanaları arasında 3-cü yerdə olan İllion universitet kitabxanasının təcrübə və resurslarından istifadə edilməsinə şərait yaradır.

BEYNƏLXALQ KİTABXANALARARASI ABONEMENT – beynəlxalq kitabxana abonementi vasitəsilə ölkədə olmayan nəşrlərin xarici kitabxanalardan müvəqqəti istifadə üçün alınmasını həyata keçirən KAA-nın xüsusi növüdür. Kitabxanaların beynəlxalq abonementi haqqında əsasnaməyə görə ölkənin bir sıra iri kitabxanasına beynəlxalq abonement

üzrə universal və sahəvi mərkəz hüququ verilmişdir. Bunlar respublika əhəmiyyətli universal və sahəvi kitabxanalardır. Digər kitabxanalar isə beynəlxalq abonementdən məhz bu kitabxanalar vasitəsilə istifadə edə bilər. Beynəlxalq abonement üzrə ölkədə metodik və əlaqələndirmə mərkəzi Azərbaycan Milli Kitabxanasıdır.

BEYNƏLXALQ STANDART KİTAB NÖMRƏSİ (International Standard Book Number, ISBN) – kitab nəşrlərinin onların identifikasiya məqsədi ilə kodlaşdırılması üçün nəzərdə tutulmuş qeydiyyat xarakterli hərf-rəqəm universal kodu. O, özündə İSN abbreviaturasını (kitabın nəşr edildiyi dildən asılı olmayaraq) və bir qayda kimi on rəqəmi ehtiva edir. Bu nömrə beynəlxalq və milli ISBN agentlikləri tərəfindən vahid metodika əsasında verilir. İlk milli ISBN agentliyi 1967-ci ildə Böyük Britaniyada yaradılmışdı. Burada kitablar və broşuralar, eləcə də kartoqrafik, səs yazısı nəşrləri, vidofilmlər və s. nömrələməli idi. 1972-ci ildə yaradılmış Beynəlxalq ISBN Agentliyi “İSN üzrə rəhbərlik” və “Nəşriyyatların identifikatorlarının beynəlxalq göstəricisi” kimi vəsaitləri hazırladı və nəşr etdirdi. Bu vəsaitlər İSN-lərin deşifrəsini təmin edirdi. 80-ci illərin əvvələrində Böyük Britaniyada, ABŞ-da və digər ölkələrdə nəşr edilən kitablarda OCR (Optical Character Recognition, simvolların optik tanınması) və ya ştrix kod formasında maşınlaşdırılma İSN verilirdi. Müasir dövrdə dünyanın 110-dan artıq ölkəsində nəşrlərə İSN nömrəsi verilir. Bu ölkələrdə nəşr edilən bütün kitablara icbari qaydada İSN verilir.

Nəşr edilən hər kitab unikal nömrə alır. Nömrələr özləri isə unifikasiya edilmiş struktura malikdir və müəyyən sistem əsasında hesablanır. ISBN-dən istifadə edilməsi yerli kodlardan istifadədən imtina edilməsinə, nəşriyyat işinin idarə edilməsi sistemi üçün nəşrlərin planlaşdırılması, buraxılması və yayılması haqqında statistik məlumatların müqayisə edilə bilməsinə nail olmağa, nəşriyyatların poliqrafiya və kitab ticarəti müəssisələri ilə, eləcə də kitabxanalar ilə qarşılıqlı fəaliyyəti zamanı qoşma sənədlərin miqdarının azaldılmasına, nəşrlər haqqında informasiyanın avtomatlaşdırılmasının aparılmasına, geniş imkanlara malik KAA sisteminin və toplu kataloqların yaradılmasının həyata keçirilməsinə, kitabxanaların fondlarının komplektləşdirilməsinin optimalaşdırılmasına, fondunun inventarlaşdırılması və yoxlanmasına imkan verir. Beynəlxalq ISBN Agentliyi bu sistemi bütün dünyada təbliğ edir, milli ISBN agentliklər şəbəkəsi vasitəsi ilə onun düzgün tətbiq edilməsinə nəzarət edir, İFLA-nın informasiya proqramlarının – UBCIM və UAP-ın idarəetmə orqanları ilə əməkdaşlıq həyata keçirir. ISBN-in dörd qrupu qrupun identifikatorundan, nəşriyyatın (nəşr edən orqanın) identifikatorundan, konkret nəşrin identifikasiyasına imkan verən kitabın sıra identifikatorundan və ISBN-in şifr hissəsinin düzgün yazılmasını yoxlamağa imkan verən nəzarət rəqəmindən ibarətdir. Qrupun identifikatoru Beynəlxalq ISBN Agentliyi tərəfindən verilir. Bu identifikator ya ölkələr qrupunu (məsələn, ingilisdilli

ölkələr – ABÇ, Avstraliya, Kanada və s.- üçün-O) ya da ayrıca bir ölkəni (məsələn, Rusiya Federasiyası-5, Hindistan-81) işarə etməyə imkan verir. Nəşriyyat identifikatoru kitab məhsulunun həcmindən asılı olaraq dəyişən uzunluğa malik olur. Eyni bir kitabın məzmun və tərtibat cəhətdən fərqlənməyən müxtəlif nəşrlərinə eyni ISBN verilir. Əgər fərqlər varsa, hər bir nəşr müstəqil ISBN alır. Rusiya Federasiyasında Beynəlxalq ISBN Agentliyi funksiyasını Rusiya Kitab Palatası yerinə yetirir. O, nəşriyyatlara və nəşr edən nəşriyyatlara identifikatorlar verir, sitemdən düzgün istifadə edilməsinə nəzarət edir, təlimat-rəhbərmetodiki təyinatlı materiallar hazırlayır. Rusiya Federasiyasında nəşrlərə ISBN indeksinin verilməsi, indeksin strukturu, tərkibi, yazılma forması, nəşrin hansı yerində yerləşdirilməsi və nəşrə indeksin verilməsi proseduru QOST 7.53-2001 Dövlətlərarası Standartı ilə müəyyən edilir. ISBN kitabın titul vərəqinin əks tərəfində aşağı sol küncdə və ya qovşaq titul vərəqinin aşağı hissəsində verilir və kitabın cildində və ya üz qabığında təkrara edilə bilər. ISBN kataloqlarda və məşinləoxunma kataloqlaşdırma formatlarında bibliografik yazının icbari elementidir. Azərbaycan Respublikasında Milli ISBN agentliyi funksiyasını Xəzər Universitetinin Kitabxana İnformasiya Mərkəzi yerinə yetirir. *Ədəbiyyat: ГОСТ 7.53 — 2001. Издания. Международная стандартная нумерация книг. М., 1987; Ленский Б. В., Смуро в а Н. И. Международная стандартная нумерация, книга, компьютер // Библиография. 1992.№3/4; Comaromi*

J.P. Book numbers: A Historical Study and Practice Guide to their use. Littleton, 1981; Lehn u s D. J. Book Numbers: History, Principles and Application. Chicago, 1980.

BEYNƏLXALQ STANDART BİBLİOQRAFİK

TƏSVİR (ISBD) – bibliografik təsvirə dair İFLA-nın tövsiyələri əsasında tərtib edilmiş beynəlxalq standart. Bu standartda monoqrafik nəşrlərin (kitabın), serial, not, kartoqrafik nəşrlərin, qeyri-kitab(audiovizual) materialların, qədim nəşrlərin, elektron resursların (kompüter fayllarının) bibliografik təsviri üzrə qaydalar öz əksini tapmışdır. Standartın ayrıca bir buraxılışı- ISBD(G) həmin standartla əlaqəli bütün sənəd növlərinin bibliografik təsvirinə dair ümumi tələb və müddəaları əks etdirir. ISBD-in əsas məqsədi dil maneələrini aşmaqla bibliografik yazıların beynəlxalq mübadiləsinə, bibliografik yazıların maşınlaşdırılma formaya çevirilməsinə yardım etməkdir. ISBD-in işlənilib hazırlanması üzrə işçi qrup 1969-cu ildə Kopenhagendə keçirilmiş Kataloqlaşdırma üzrə ekspertlərin beynəlxalq müşavirəsində yaradılmışdı. İşçi qrupun ilkin, monoqrafik nəşrlərin bibliografik təsvirini tənzimlənməsinə dair nəşri 1971-ci ildə, bu mövzuda standartın özü isə 1974-cü ildə nəşr edilmişdi. ISBD(M)-in tərtibi və nəşrindən qazanılan uğur mütəxəssisləri 1976-1978-ci illərdə ISBD-in ixtisaslaşmış yenidən nəşrdən keçirilmiş və razılaşdırılmış ikinci nəşrini hazırlamağa ruhlandırmışdır və bu nəşr 1987-1991-ci illərdə çapdan çıxmışdır. ISBD-in təkmilləşdirilməsi

sahəsində işlər daimi şəkildə İFLA-nın Kataloqlaşdırma üzrə bölməsi tərəfindən aparılır. 1996-cı ildə İSBD(CF) adlı kompüterer fayllarının təsvirinə dair buraxılış yenidən nəşr edilmişdir. Yeni nəşr burada bibliografik təsvirin əhatə dairəsi daha da genişlənməsi ilə əlaqədar ISBD(ER), yəni, elektron resursların təsvirini əhatə edən İSBD kimi adlandırılmışdır. İSBD bibliografik təsvirin strukturunu, sahə və ünsürlərin yerləşməsi ardıcılığını, burada durğu işarələrinin istifadə qaydalarını nəzərdə tutur. Bibliografik təsvirin strukturu ISBD(G)-da əksini tapmışdır. Burada İSBD əsasında tərtib edilən bibliografik təsvirlərin bütün sahələri və onların ardıcılığı. onların arasında istifadə edilən durğu işarələri və terminologiya təqdim edilmişdir. Ona əsasən bibliografik təsvir 8 sahəyə bölünür. Busahələrin siyahısında ciddi şəkildə təsbit edilmiş ardıcılıqla təsvir ünsürlərinin dəsti verilmişdir. ISBD-in xarakterik əlamətlərindən biri orada reqlamentləşdirici punktuasiyanın (durğu işarələrinin) olmasıdır. İlk nəzərdə onlar süni təsir bağışlayır, lakin onlar hətta bibliografik yazının hansı dildə tərtib edilməsini bilmədikdə belə təsvirin sahələrini və elementlərini müəyyənləşdirməyə imkan verir. SİBD-in müddəaları əsasında tərtib edilmiş təsvir ayrılıqda tətbiq edilmir, çünki o bibliografik yazının tərkib hissəsidir. Bibliografik yazının kataloqun təşkili və ya bibliografik axtarış üçün zəruri olan elementlərinin (sərlövhə, predmet rubrikaları, təsnifat indeksləri və s.) təqddim edilməsi ardıcılığı kataloqlaşdırma qaydalarının külliyyatı ilə req-

lamlırlənir. İSBD-in milli bibliografik mərkəzlərdə istifadə edilməsi ölkədə çıxmış bütün yeni sənədlərin rəsmi bibliografik yazılarını tərtib etməyə, bu yazıları cari bibliografik göstəricilərdə dərc etməyə, bu yazıları standart formada, kartoçka, maşınlaoxunan yazılar və s. şəkildə tərtib etməyə və yaymağa, digər ölkələrin milli bibliografik mərkəzləri tərəfindən hazırlanmış analogi yazıları almağa və ölkədə yaymağa imkan verir. İSBD milli standartların və qaydaların yaradılması üçün əsas rolunu oynamış, maşınlaoxunan bibliografik yazıların, milli, regional və beynəlxalq kommunikatív formatların tərtibi üçün baza olmuşdur. *Ədəbiyyat: Guidelines for the application of the ISBDs to the description of component parts. London, 1988. VIII; ISBD(A): International standard bibliographic description for older monographic publications (antiquarian). 2nd rev. ed. München; London, 1991. XIII; ISBD(CF): International standard bibliographic description for computer files. London, 1990. V; ISBD(CM): International standard bibliographic description for cartographic materials. Rev. ed. London, 1987. VII; ISBD(ER): International standard bibliographic description for electronic resources. Frankfurt am M., 1996. VI; ISBD(G): General international standard bibliographic description: Annot. text. München; London, 1992. VIII; ISBD(M): International standard bibliographic description for monographic publications. Rev. ed. London, 1987. VIII; ISBD(NBM): International standard bibliographic description for non-book materials.*

Rev. ed. London, 1987. VII; ISBD(PM): International standard bibliographic description for printed music. 2nd rev. ed. München; London, 1991. VI; ISBD(S): International standard bibliographic description for serials. Rev. ed. London, 1988. VIII.

BEYNƏLXALQ STANDART SERİYAL NƏŞR NÖMRƏSİ (International Standard Serial Number, ISSN) – seriyalı nəşrlərin kodlaşdırılması məqsədi üçün onların identifikasiyası məqsədi ilə istifadə edilən qeydiyyat xarakterli hərf-rəqəm kodu. ISSN verilənlərin axtarışı, ötürülməsi və emalı zamanı lazım olan informasiyanın daha kiçik həcmdə olmasını, dövrü nəşrinin sərlövhasinin və ya seriyasının sərlövhasinin təqdim edilməsinin müxtəlif variantlarında yazının maşınla tənininməsinin etibarlı olmasını təmin edir. Bu kod 1970-ci ildən tətbiq edilməyə başlamışdır. ISSN Beynəlxalq ISSN Mərkəzi və milli ISSN mərkəzləri tərəfindən vahid metodika əsasında seriyal nəşrin açar sərlövhasinə verilir və nəşrin hər növbəti buraxılışı, nömrəsi, cildi üzərində göstərilir. ISSN blokları Beynəlxalq ISSN Mərkəzi tərəfindən müəyyənləşdirilir və bölüşdürülür. Rusiya Federasiyasında Milli ISSN Mərkəzi funksiyasını Rusiya Kitab Palatası yerinə yetirir. MDB məkanında, o cümlədən Rusiya Federasiyasında və Azərbaycanda ISSN-in strukturu, tərkibi, təqdim edilməsi forması, nəşrdə yerləşdirilməsi, nəşrə ISSN-in və açar sərlövhasinin verilməsi proseduru QOST 7.56-2002 “Nəşrlər, Beynəlxalq Standart Seriyal Nəşrlər Nömrəsi” Dövlətlərarası

Standart vasitəsi ilə müəyyənləşir. ISSN kodu ISSN abbreviaturasından və bunun ardınca verilən 4 qrupdan ibarət 8 rəqəmdən ibarətdir. Son (nəzarət) rəqəmi rom rəqəmi də ola bilər. ISSN qeydiyyat (sıra ardıcılığı) xarakteri daşıyır. Hər bir nəşrə ancaq bir ISSN verilir ki, bu heç zaman təkrar verilə bilməz. Əgər nəşrin hissələrinin (cildlərin, buraxılışların) müstəqil sərlovhələri varsa onun ayrıca hər bir cildinə paralel olaraq QOST 7.53-2001 “Nəşrlər. Beynəlxalq Standart Kitab Nömrəsi” Beynəlxalq Standartına müvafiq olaraq İSN (Beynəlxalq Standart Kitab Nömrəsi) verilir. ISSN nəşrin uz qabıq səhifəsinin və ya cild üzvlüyünün sağ yuxarı küncündə, əgər bunlar yoxdursa-seriyal nəşrin buraxılışının titul vərəqinin və ya birgə titul vərəqinin üzərində verilir. Seriyal nəşrin identifikasiyası və qeydiyyatı üçün nəşrin çıxış məlumatları əsasında açar sərlovhə müəyyənləşdirilir. Hər bir ISSN-ə bir açar sərlovhə, hər bir açar sərlovhəyə bir ISSN uyğun gəlir. Nəşrin sərlovhəsinin dəyişdiyi təqdirdə açar sərlovhə və ISSN dəyişdirilir. ISSN həm ənənəvi, həm də maşınlaoxunan biblioqrafik yazının icbari elementidir. O, biblioqrafik yazıda ancaq nəşrdə göstərilmiş şəkildə verilir. Biblioqrafik yazının açar sərlovhəsi soraq nəşrində göstərilmiş şəkildə verilir.

BEYNƏLXALQ STANDARTLAŞDIRMA TƏŞKİLATI (International Standard Organization, ISO) – 1946-cı ildə Cenevrədə (İsveçrə) təsis olunmuş və fəaliyyətə rəsmi olaraq 13 fevral 1947-ci ildə başlamışdır. O, özündən əvvəlki Standartlaşdırma üzrə Milli Assosia-

siyalar Federasiyasının (1926) varisidir. Həmin təşkilat 1944-cü ildə BMT-nin Standartların İşlənilib Hazırlanması üzrə Əlaqələndirmə Komitəsinə çevirilmişdir. Nizamnaməsinə müvafiq olaraq İSO-nun məqsədi dünya miqyasında standartlaşdırmanın və onunla bağlı sahələrin inkişafına, beynəlxalq əmtəə mübadiləsinə və qarşılıqlı yardımın intensivləşdirilməsi, eləcə də zehni, elmi, texniki və iqtisadi sahədə əməkdaşlığın genişləndirilməsinə yardım edilməsindən ibarətdir. Təşkilatın fəaliyyətinin əsas istiqamətlərinə aşağıdakılar aiddir: milli standartların inifikasiya edilməsi sahəsində səylərin əlaqələndirilməsi; beynəlxalq standartların işlənilib hazırlanması və dərci, onların dünya miqyasında tətbiqinin dəstəklənməsi; üzv komitələrin və texniki komitələrin fəaliyyəti haqqında informasiya mübadiləsinin təşkil edilməsi; standartlaşdırma ilə qonşu sahələrlə məşğul olan digər beynəlxalq təkilatlarla əməkdaşlıq. Təşkilat prezident və vitse-prezidentin başçılıq etdiyi Şura vasitəsi ilə idarə edilir. Şura baş Məclisdə milli komitələrin nümayəndələri sırasından və ya yazışma vasitəsi ilə üç il müddətinə seçilir. Şura görülməli işlərin planlaşdırılması və əlaqələndirilməsi, “Nizamnamə və prosedur qaydaları”nın

və direktivlərin gözlənilməsi, görülən konkret işlərə və onların yerinə yetirilməsi müddətlərinə nəzarət üçün məsuliyyət daşıyır. Təşkilat dünya miqyasında istehsal edilən məhsulun 95%-dən çoxuna nəzarət edir. Təşkilatın əsas işlərini sayı 2600-dən artıq olan texniki komitələr(TK), alt komitələr və texniki qruplar yerinə yetirir. Beynəlxalq standartların layihələrinin yaradılması və razılaşdırılması ilə 20 mindən artıq ekspert məşğul olur. Təşkilatın fəaliyyət tematikası TK-ların fəaliyyət istiqamətləri üzrə bölüşdürülür. Hər bir TK-nın öz adı, fəaliyyət proqramı, konkret fəaliyyət sahəsi vardır. Beynəlxalq standartlar məhz həmin TK-larda yaradılır, müzakirə edilir və razılaşdırılır. Ayrı-ayrı sualların öyrənilməsi üçün TK-ların nəzdində altkomitələr və işçi qruplar yaradılır. Beynəlxalq standartlaşdırma işinin ilk mərhələsində fəaliyyət ancaq sənaye istehsalı ilə məhdudlaşır. Daha sonra isə terminologiya, fotoqrafiya, bank işi, informasiyanın emalı, statistika və başqa sahələr üzrə TK-lar yaradıldı. TK-46 "İnformasiya və sənədləşmə" komitəsi 1946-cı ildə yaradılmışdır. Komitənin fəaliyyətinin əsas istiqamətləri kitabxana işi, sənədləşmə sahəsində, informasiya, indeksləşdirmə, annotasiyalaşdırma, eləcə də nəşriyyat fəaliyyəti sahəsində standartlaşdırmaadır. Komitənin strukturunda altkomitələr və işçi qruplar vardır. Komitənin işinin idarə edilməsi ilə rəhbər komitə-ISO/TC 46 Steering Committee-məşğul olur. Rəhbər komitənin vəzifəsinə planlaşdırma, prioritet mövzuların müəyyənləşdirilməsi, müvafiq beynəlxalq təşkilatlarla əlaqə daxildir."ISO-nun texniki

işləri üzrə direktivə" müvafiq olaraq bir mövzu üzrə sənədlərin hazırlanması üçün aşağıdakı terminlərdən istifadə edilir: "işçi layihə"-müzakirə üçün paylanan ilkin sənəd; "təklif layihəsi"-Mərkəzi Katiblik tərəfindən qeydiyyatdan keçirilmiş və nəzərdən keçirilmək üçün təqdim edilmiş beynəlxalq standart üzrə təklif; "beynəlxalq standartın layihəsi"-beynəlxalq standart qismində dərc olunmaq və rəy üçün ünvanlara göndərmək üçün səsələrin çoxunu alaraq bəyənilmiş təklif layihəsi; "beynəlxalq standart"-beynəlxalq standart qismində bəyənilmək üçün təqdim edilmiş standart layihəsi;"ISO tövsiyəsi". ISO/TC 46-nın plenar iclası 1,5-2 ildə bir dəfə keçirilir. Bu iclaslarda sənədlərlə işin cari vəziyyəti müzakirə edilir və gələcək üçün fəaliyyət proqramı müəyyənləşdirilir. SSRİ-dövründə Komitənin 22-ci plenar iclası (1987) Moskvada keçirilmişdir. 1997-ci ilin may ayında Londonda, Britaniya Standartlar İnstitutunda Texniki Komitənin yubiley plenar iclası keçirilmiş, ISO/TC 46 öz 50 illiyini qeyd etmişdir. ISO/TC 46 tərəfindən işlənilib hazırlanmış əsas standartlar sırasına İSN-Beynəlxalq Standart Kitab Nömrəsi, İSN-Seriya Nəşrlərin Beynəlxalq Standart Nömrəsi, ISO 3166-Ölkələrin adlarının təqdim edilmə kodları (bu kodlar 30-dan artıq digər standartda istifadə edilir), ISO 2709-"sənədləşmə-maqrnit lentində bibliografik informasiya mübadiləsi üçün format(MARC formatının tərkibinə daxil edilmişdir) və s. standartlar daxildir. ISO/TC 46-nın üzvləri standartlaşdırma üzrə milli-mərkəzi dövlət qurumlarıdır. Bu qurumların nümayəndələri – ki-

tabxanaların (o cümlədən, milli kitabxanalar), informasiya müəssisələrin, nəşriyyatların, sənəd təminatı qurumlarının mütəxəssisləri Komitənin işində iştirak edirlər. Komitənin işində 33 iştirakçı ölkənin mütəxəssisləri intensiv iştirak edirlər. 30 ölkə müşahidəçi statusuna malikdir və 60 digər ölkə Komitə ilə sıx əlaqə saxlayır. ISO/TC 46 nın katibliyi səlahiyyətini 1999-cu ilə qədər Berlin şəhərində yerləşən Almaniya Standartlaşdırma Agentliyi (alnaca qısaltması-DİN) yerinə yetirirdi. 1999-cu ildə DİN öz səlahiyyətlərini davam etdirməkdən imtina etdi. Bunu onunla əsaslandırdı ki, Komitə struktur baxımından köhnəlmişdir və müasir informasiya və sənədləşmə praktikasının tələblərinə cavab vermir, maliyyələşdirmə kifayət qədər deyil. Buna baxmayaraq sələf ölkə tapılmadığından DİN 2001-ci ilə qədər bu səlahiyyətləri yerinə yetirməkdə davam etdirmişdi. 2001-ci ildə Parisdə yerləşən Fransa Standartlaşdırma Assosiasiyası (AFNOR) Katiblik funksiyasını öz üzərinə götürdü. Həm bütövlükdə İSO, həm də TK-46 İFLA-da müşahidəçi statusuna malikdir və onun fəaliyyətində – bütövlükdə onun işində, şöbə, bölmə və proqramların işində yaxından iştirak edir. *Ədəbiyyat: Дьяконова О. А., Ч и б и сенкова Л. В. 22-е пленарное заседание ИСО/ТК46 “Информация и документация” // Библиотековедение и библиогр. за рубежом. 1988. № 117; Новости комитета ИФЛА. 1995. № 5; 1997. № 13, 16; 2000. №28; 2002.№37; Чибисенкова Л.В. Деятельность ИСО/ТК 46 по*

международной стандартизации: организация и современное состояние // Библиотековедение и библиогр. за рубежом. 1984. Вып. 96; Нәтин тәүәллиф. Итоги заседаний ИСО/ТК 46 “Информация и документация” в Вашингтоне и Париже // Библиотековедение и библиогр. за рубежом. 1993. Вып. 132; World Encyclopedia of Library and Information Services. 3rd ed. Chicago, 1993.

BƏRDƏ RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Bərdə rayon MKS) – 1980-ci ildə təşkil edilmişdir.

MKS 1 Mərkəzi Kitabxananı (MK), 56 kənd kitabxana filialını birləşdirir. Bərdə rayon kitabxanasının əsası 1954-cü ildə qoyulmuşdur, 1967-ci ildən MK kimi fəaliyyət göstərir. MKS-in kitab fondu 536 min nüsxədir və 48 min nəfərdən çox oxucuya xidmət göstərir. MKS-in İnternet ünvanı: www.barda-mks.az.

BİBLİOFİL (yun. biblion – kitab, filo – bilmək) – nadir və qiymətli kitabları sevən, onlara ilham və zəkanın məhsulu kimi yüksək qiymət verən və toplayıb saxlayan şəxsdir. Vaxtilə Azərbaycanda fəaliyyət göstərmiş kitabdarlar da öz dövrlərinin bibliofilləri idilər. Bibliofillər qiymətli

kitabları, əlyazmaları və müxtəlif çap məhsullarını böyük səylə toplayıb öyrənir, mühafizə edir və onları əsrlərlə yaşadırlar. Orta əsrlərdə kitabxanaların az olduğu dövrlərdə dünya kitab sərəvətinin feodal müharibələri zamanı baş verən yanğın və talanlardan xilas edilib qorunmasında bibliofillər mühüm iş görmüşlər. Qərbi Avropa və Rusiyada onların bir çoxu öz kitablarına “ekslibris” adlanan nişan (kitabın şəxsi kitabxanaya aid olduğunu bildirən şəkil və ya söz), Şərqdə isə möhür (kitab sahibinin adı, künyəsi) vururdular. XIX–XX əsrlərdə Azərbaycanda A.Bakıxanov, M.F.Axundzadə, M.Sidqi, S.Mümtaz, N.Ağayev kimi bibliofillərin zəngin şəxsi kitabxanaları olmuşdur. Həmin kitabxanalardakı əlyazma və çap kitablarının çoxu hazırda Azərbaycan MEA-nın M.Füzuli adına Respublika Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılır və tədqiq edilir.

BİBLİOFİLİYA (yun. *biblion* – kitab, *mania* – aludəçilik) – kitabların sevgi ilə toplanılması, ağılla dəyərləndirilməsi, onların dərk edilmiş və məqsədyönlü şəkildə yığılıb saxlanmasıdır.

BİBLİOQRAF – biblioqrafik işi peşəkarlıqla yerinə yetirən kitabxana və ya informasiya müəssisəsinin əməkdaşı. Antik dövrdə adətən biblioqrafik vəsait tərtib edən şəxslər biblioqraf adlandırılırdı. 1918-ci ildən başlayaraq Rusiyanın kitabxanalarında biblioqraf peşəsi yaranmağa başlamışdır. Biblioqrafın peşə fəaliyyətinin əsasını tələbatların məzmununa uyğun sənədlər haqqında biblioqrafik informasiyanın

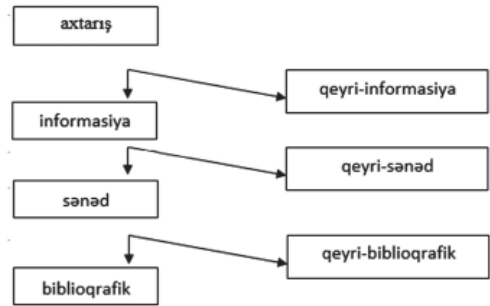
istehsalı və ondan səmərəli istifadə təşkil edir. Biblioqraf (özündə siyasi, fəlsəfi, estetik elmi və digər baxışları əks etdirməsindən asılı olmayaraq) relevant informasiyanı həyata keçirməyə səy göstərir. Biblioqrafın əməyinin səmərəliliyi biblioqrafik informasiyaya olan tələbatdan, tələbatçının psixoloji vəziyyəti və informasiya mədəniyyətinin səviyyəsindən, eyni zamanda işgüzar münasibətlər prosesində peşə etikasına əməl etməsindən asılıdır. Biblioqrafın peşəkarlığı tələbatçı və iş yoldaşları tərəfindən ekspertiza yolu ilə qiymətləndirilir. Müasir biblioqraf üçün geniş dünyagörüşü, sistemli və assosiativ düşüncə, sənədləri, müəllifləri, hadisə, tarixi və müasir faktları tanımaq, sənədlərin dünyanı əks etdirdiyini görmək vərdisləri zəruridir. Biblioqrafın biliyi əsaslı, geniş və daim yeniləşən olmalıdır.

BİBLİOQRAFİK AXTARIŞ (BA) – sənədin formal və (və ya) məzmun əlamətlərinə görə zəruri biblioqrafik informasiyanın tapılması prosesidir. Biblioqrafiyalaşdırma prosesinin və biblioqrafik xidmətin ayrılmaz tərkib hissəsidir. BA kitabxananın bir sıra vəzifələrinin (kitab sərəgisinin hazırlanması, fondun komplektləşdirilməsi, mütaliəyə rəhbərlik və s.) həyata keçirilməsində, mütəxəssislərin elmi axtarışının zəruri mərhələsini təşkil edir. BA biblioqrafik axtarışın ilk mənbəyi meydana çıxana kimi davam etdirilir. B anlayışı XX əsrin 70-ci illərindən başlayaraq dövrü mətbuatda işlədilməyə başlamışdır. Berkov biblioqrafik evrestikanı biblioqrafiya elminin xüsusi bölməsi kimi əsaslandırmış, onun nəzə-

riyyə və metodikasını yaratmışdır. O, bibliografik tədqiqatın məntiqi ardıcılığının qaydalarının prinsip və metodlarını açmışdır. 20-ci əsrin 70-ci illərində BA termini artıq bibliografiya nəzəriyyəsində əsas kateqoriyalardan birinə çevrilmiş, bibliografiyaşünaslıqda bibliografik informasiyanın axtarış funksiyasının həyata keçirilməsinin texnoloji aspekti kimi qiymətləndirilir. BA-nın predmeti (sənəd və ya ümumilikdə informasiya) genişləndiyinə görə artıq ona bibliografik proses kimi deyil, müstəqil fəaliyyət sahəsi kimi baxılmağa başlanmışdır. BA tipləri aşağıdakıları dəqiqləşdirir: ünvan, mövzu. BA deferasiyasının əsasında sənədin formal səciyyələndirmə əlaməti və ya məzmun tərəfi durmalıdır. Bu nöqtəyi-nəzərdən BA identifikasiya və mövzu axtarışlarına bölünür. Birinci halda BA-nın axtarış əlamətləri aşağıdakılardır: Müəllif, sərlovhə, nəşr yeri və vaxtı, nəşriyyat, redaktorlar, tərcüməçilər və rəssamların adları və b. İKT-nin tətbiqi belə axtarışın imkanlarını məhdudlaşdırmır. Bibliografik təsvirin hər hansı elementi axtarışəlaməti ola bilər. Xüsusi hallarda identifikasiyalı axtarış – bibliografik dəqiqləşdirmədir. Bu tip axtarışa bibliografik təsvirin elementlərinin dəqiqləşdirilməsi axtarışı da çox yaxındır. Mövzu BA – sənədin sərlovhəsində, annotasiya və referatında, təsnifat indeksində, predmet rubrikasında, bibliografik yazının açar sözlərində, bibliografik vəsaitin bölmə və rubrikalarında əks olunan mövzular üzrə baxılan sənədlərin tapılmasıdır. Bibliografik axtarış müəyyən topluda nəyinsə aşkar edilib müəyyənləşdirilməsi

məqsədilə aparılan prosesləri nəzərdə tutan ümumi axtarış anlayışının tərkib hissəsidir. Aşağıdakı sxemdə (şəx. 8) əyani olaraq axtarış anlayışları ierarxiyasında bibliografik axtarışın yeri nümayiş etdirilir:

Sxemdən görünür ki, bibliografik ax-

tarış sənəd-informasiya axtarışının davamıdır və bu zaman sənədlər haqqında bibliografik informasiya əldə etmək məqsədi qarşıya qoyulur. BA-dan bəhs edərkən qoyulan məsələnin düzgün mənimsənilməsi üçün zəruri olan bəzi anlayışların bibliografik mənasını müəyyənləşdirmək lazımdır. Bunlar, “pertinentlik”, “relevantlıq”, “axtarış əlaməti”, “sənədin axtarış tərzini”, “axtarış təlimatı”, “bibliografik axtarışın dolğunluğu və dəqiqliyi” anlayışlarıdır. Bibliografiyaya görə pertinentlik məlum bibliografik informasiyanın onunla maraqlanan şəxsin əsl tələbatına uyğun gəlməsi deməkdir. Relevantlıq ümumi halda əldə edilmiş sənədlərin sorguda ifadə olunan tələbatla uyğun gəlməsi deməkdir. Bibliografiyada relevantlıq ikipilləli xarakter almaqla mürəkkəbləşir.

Birinci pillədə bu, sorğudakı tələblə əldə olunmuş biblioqrafik informasiya arasındakı uyğunluğu bildirir. İkinci pillədə isə müəyyənləşdirilmiş biblioqrafik informasiya ilə haqqında məlumat verilən sənədlər arasındakı uyğunluq nəzərdə tutulur. Biblioqrafik xidmət zamanı axtarış əlaməti dedikdə sənədin bəzi məzmun və ya formal meyarları nəzərdə tutulur. Əldə edilən biblioqrafik informasiya bunlara uyğun gəlməlidir. Sənədin mövzusu, onun müəllifi, nəşr ili, nəşr forması və s. bunlara misal ola bilər. Axtarış tərzini və ya sənədin səciyyəvləndirilməsi sənədin sorğu ilə əlaqədar biblioqrafik axtarışı və eyniləşdirilməsi üçün zəruri olan əlamətlərin təsvirini əks etdirən topludur. Axtarış təlimatı sorğunun axtarış aparılmalı olan biblioqrafik informasiya kütləsinin məlumat axtarış dilində (Məsələn, KBT və ya UOT-un indekslərilə) və ya konkret sənədin tapılması üçün lazım olan formal əlamətlərin (müəllif, sərlovhə, buraxılış məlumatları və s.) toplusu ilə ifadə olunan məzmunudur. Biblioqrafik relevantlıq məzmunu (məna) və formaya görə ola bilər. Birinci halda əldə edilmiş biblioqrafik informasiyanın və orada əks olunan sənədlərin sorğuya mövzu, ikincidə isə forma etibarilə uyğunluğu, yəni relevantlıqları nəzərdə tutulur. Biblioqrafik axtarışın dolğunluğu əldə edilmiş relevant biblioqrafik qeydlərin axtarış aparılan biblioqrafik informasiya toplusunda ehtimal olunan relevant qeydlərin ümumi sayına nisbəti ilə ölçülür. Məsələn, kitabxananın sistemli kataloqunda və məqalələrin ümumi kataloqunda oxucunun maraqlandığı

məsələ üzrə 200 sənədin biblioqrafik qeydinin toplandığı ehtimal edilir. Axtarış zamanı isə cəmi 150 sənəd tapılır. Belə olan halda biblioqrafik axtarışın dolğunluğu 150:200 nisbəti ilə ölçülür və bu da 75%-ə bərabər olur. Biblioqrafik axtarışın dəqiqliyi relevant biblioqrafik yazıların sorğuya cavab olaraq verilən yazıların ümumi sayına nisbəti ilə ölçülür. Məsələn, oxucunun sorğusuna cavab olaraq 100 biblioqrafik yazı müəyyən edilmişdir. Lakin bunlardan əslində 80-i sorğuya relevant olmuşdur. Deməli, belə halda axtarışın dəqiqliyi 80:100 nisbətində ölçülür və 80%-i təşkil edir. Biblioqrafik yazının formallaşdırılması – sənədin biblioqrafik işlənməsi ilə əlaqədar olan bəzi proseslərdir. Buraya biblioqrafik təsvirin tərtibi, biblioqrafik yazının ilk elementinin seçilməsi, indeksləşdirmə (sistemləşdirmə və predmetləşdirmə), biblioqrafik yazının sənədin saxlanma şifrəsi ilə təchiz edilməsi, predmet rubrikalarının siyahısı, əlavə biblioqrafik yazılar haqqında arayış, sənədlərin işlənməsinin yekunu barədə tarixin göstərilməsi və digər xidməti qeydlər daxildir. Bundan başqa zəruri hallarda biblioqrafik yazılara biblioqrafik işlənmənin nəticələrinə dair müəyyən olunmuş xüsusi qaydada qeyd, həmçinin, annotasiya və referat da daxil edilir. Hazırlanmış vahid (konkret sənəd üçün) biblioqrafik yazı kataloq kartotekasının tirajının artırılması üçün orijinal hesab edilə bilər və ya bilavasitə məşinlə oxunan formada kataloqa daxil edilir.

BİBLIOQRAFİK ANTOLOGİYA (BA) – maarifçilik istiqamətli, retrospektiv xarakterli tövsiyə biblioqrafik vəsaitin

növüdür. Əsas məqsədi müxtəlif hazırlıq səviyyəsinə malik olan oxucuları çətin əldə olunan (çoxdan çap olunmuş, az tirajlı, elmi nəşrlərdə dərc edilmiş və s.), müxtəlif dövrlərdə, istiqaməti və məzmunu idrak və ümumtəhsil əhəmiyyətli nəşrlərlə ilkin tanışlıqdan ibarətdir. Biblioqrafik antologiyada bir qayda olaraq seçilmiş mətnlərə müəlliflərin həyat və fəaliyyəti haqqında ocerlər və soraq aparatı (nəşrlərin siyahısı, ədəbiyyat xülasələri) verilir.

BİBLİOQRAFİK ARAYIŞ (BA) – soraq-biblioqrafiya xidmətinin forması, biblioqrafik xidmətin növü; biblioqrafik informasiya formasında sorğuya birdəfəlik verilən cavabdır. Biblioqrafik arayış birdəfəlik sorğuda olduğu kimi təsnifləşdirilir, ünvan, mövzu və dəqiqləşdirmə arayışları fərqləndirilir.

BİBLİOQRAFİK EVRİSTİKA – ümumi elmlər sistemində inkişaf etmiş biblioqrafiya, biblioqrafiyaşünaslığın vacib və aktual sahələrindən biridir. Biblioqrafik evristika informasiya proseslərinin müasir sürətli və mürəkkəb şəraitində cəmiyyətdə mühüm rol oynayır. Biblioqrafik evristikaya dair müxtəlif istiqamətli elmi məqalələr, monoqrafiyalar yazılıb nəşr edilsə də, bu sahədə uğurlu nəticələr olmamışdır. Biblioqrafik evristikaya dair ilk uğurlu və sanballı əsərlərin müəllifləri olan P.N.Berkov və A.İ.Çernovun fəaliyyətini xüsusi qeyd etmək lazımdır. P.N.Berkovun “Biblioqrafik evristika. Biblioqrafik axtarışın nəzəriyyə və metodikası” (M.,1960) – bu sahəyə dair fundamental

əsərdir. Bu əsərin nəşrindən uzun müddət keçmişdir. Bu müddət ərzində biblioqrafik evristikanın inkişafında keyfiyyət dəyişikliyi baş vermiş, yeni uğurlar qazanılmışdır. Bu sahədə A.İ.Çernovun “İnformasiya axtarış nəzəriyyəsinə giriş” (M.,1975) biblioqrafik evristikaya həsr edilmiş ən mükəmməl əsərlərdən hesab edilir. Çox təssüf ki, biblioqrafiyaşünas O.P. Korşunovun müəllifi olduğu “Biblioqrafiyaşünaslıq” (M.,1991) dərslində biblioqrafik evristikaya az yer ayrılmışdır. Hansı ki, bu dərsləkdən kitabxanaçılıq-informasiya ixtisası ilə yanaşı, kitabşünaslıq üzrə ixtisaslaşan tələbələr də istifadə edirlər. Biblioqrafik evristika haqqında ən mükəmməl əsər nəzəriyyəçi alim A.A.Qreçixinin müəllifi olduğu “Biblioqrafik evristika” əsəridir. Tədqiqat xarakterli bu əsər 1984-cü ildə Moskvada nəşr edilmişdir. “Biblioqrafik evristika” əsərinə istinad edərək biblioqrafik evristikanın tarixi, formalaşdırılması, nəzəri məsələləri, informasiya axtarışının məqsədi və növləri barədə tələbələrə ətraflı məlumat vermək lazımdır. Müasir dövrdə biblioqrafik evristika aşağıdakı metodlar sisteminə malikdir: Davamlı (ardıcıl), seçmə, intuisiyaya əsaslanmaqla, topoloji, induksiyaya əsaslanan təfəkkür metodu, biblioqrafik istinadlar metodu, mücərrədlikdən konkretliyə metodu.

BİBLİOQRAFİK ƏLFƏCİN (BƏ) – biblioqrafiyaya oxucu marağının yaradılmasına yönəlmiş tövsiyələrdən biridir. Oxucuların sorğularına ətraflı cavab verməklə tələbatçının dünyagörüşünün genişlənməsinə, assosiativ düşüncənin inkişafına və mütaliə mədəniyyətinin

yüksəldilməsinə kömək edir. Biblioqrafik əlfəcin–1958-ci ildən kitabxanalarda açıq rəf üsulunun tətbiqinə başlanmasından sonra müvəffəqiyyət qazanan formalardan biridir. Biblioqrafik əlfəcin mütlaliə planına yaxın olub oxucunu mövzular üzrə deyil, konkret kitablara istiqamətləndirir. Birinci zolaqda onun həsr olunduğu kitabın adı (kitabın sərlövəsi), mətnə isə mövzuya uyğun kitabların, onların janrı, ideya-mənəvi mövqeyi haqqında informasiyalar verilir. Təcrübədə biblioqrafik əlfəcinin iki variantı aşkar edilmişdir. Bunlardan biri – qeyri-müəyyən sorğular üçün nəzərdə tutulur: “Nədən başlamalı”. “Sonra nə oxundu” – marağın möhkəmlənməsi və ya dərinləşməsi üçün perspektivlər açır. BƏ-də ədəbiyyatın xarakteristikasının müxtəlif metodlarından istifadə olunur; tam annotasiya, mətni daxil edilmiş mövzunun açılması və s. BƏ-nin stimullaşdırıcı əhəmiyyəti ondan biblioqrafik informasiyanın daha böyük janrlarında istifadə etməyə imkan verir.

BİBLIOQRAFİK FƏALİYYƏT (BF) – biblioqrafik informasiya vasitələri ilə sənədlərə olan tələbatın ödənilməsi üzrə fəaliyyət sahəsidir. BF-in obyektı “sənəd-tələbatçı” sistemidir. BF-in subyektı – peşəkar biblioqraf, əmək kollektivi, sosial institutlar, qeyri-professional həvəskar mütəxəssislərdir. BF kitabxana, kitab palataları, elmi-texniki informasiya orqanları, nəşriyyat və kitab ticarəti müəssisələri, kütləvi-informasiya vasitələri, arxiv, muzey, elmi-tədqiqat müəssisələrində həyata keçirilir. Biblioqrafiyalaşdırma və

biblioqrafik xidmət biblioqrafik fəaliyyətin əsas sahələridir. Biblioqrafik informasiyanın ilkin tarixi formaları göstərir ki, biblioqrafik fəaliyyət çox qədim dövrdən mövcuddur. Biblioqrafik informasiya insanlar tərəfindən yaradılır və insanın biblioqrafik fəaliyyəti də onunla birgə meydana gəlib formalaşır. BF-lə alim, yazıçı, kitabxanaçı, nəşriyyat işçiləri və kitab ticarətçiləri yeri gəldikcə məşğul olurdular. Biblioqrafiya getdikcə xüsusiləşir, kitabın biblioqrafik təsvirinə dair yeni üsul və qaydalar yaranaraq xüsusi peşə fəaliyyəti sahəsinə çevrilir. Bu, uzun və mürəkkəb tarixi proses peşəkar biblioqraflar yetişməsinə səbəb olmuşdur. 1950-ci illərdən başlayaraq Azərbaycanda Bakı Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsində kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya şöbəsinin fəaliyyəti sahəsində ali təhsilli peşəkar biblioqraf mütəxəssislər yetişdirilməyə başlandı. BF-in tarixən inkişafı onun vəzifə və funksiyalarına, təşkil formalarına və metodikasına da öz təsirini göstərir. Nəticədə BF sahəsində əmək bölgüsü başlanır. Məsələn, biblioqrafik informasiyanın yaradılması fəaliyyəti biblioqrafik informasiyanın tələbatçılara çatdırılması fəaliyyətindən ayrılır. Bununla biblioqrafik fəaliyyətin iki əsas prosesi fərqləndirilir: biblioqrafiyalaşdırma və biblioqrafik xidmət. Biblioqrafik iş təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi, nəzəri əsasların, konkret metodikanın, onun tarixi məsələlərinin işlənməsi, kadr hazırlığı (təhsil) və biblioqrafik fəaliyyətin idarə olunması kimi sahələr meydana gəlir. Təcrübə biblioqrafik fəaliyyətlə (biblioqrafik informasiyanın yaradılması

və tələbatçılara çatdırılması) yanaşı ondan törəyən peşəkar biblioqraflara məxsus müxtəlif növ müşayiətedici fəaliyyət növləri: elmi-tədqiqat, pedaqoji, idarəetmə fəaliyyəti meydana gəlir. İndi də bir çox alim, yazıçı, jurnalistlər biblioqrafik fəaliyyətlə – ədəbiyyata istinad şəklinə biblioqrafik informasiyanın, xülasələrin, istifadə olunmuş mənbə siyahılarının və s. yaradılması ilə məşğul olurlar. Əslində elmi tədqiqat işi aparan, kitab yazan kəs, eyni zamanda cəmiyyətin biblioqrafik təminatı üçün mühüm biblioqrafik informasiya yaratmış olur. Biblioqrafik fəaliyyəti də peşəkar və qeyri-peşəkar sahələrinə görə fərqləndirmək lazım gəlir. “Biblioqrafiya” termini əvvəllər müxtəlif mənalarda işlədildi. Sonralar biblioqrafiyanın əmək fəaliyyətinin bir sahəsi olması fikri meydana gəlir. 60-cı illərin axırlarından etibarən bu sahə biblioqrafik elmlə qovuşaraq biblioqrafik terminlərə dair I Dövlət Standartında (1970) “biblioqrafiya” təcrübi biblioqrafik fəaliyyət kimi qiymətləndirildi. II Dövlət Standartında (1977) biblioqrafik prosesdə elmi – tədqiqat xarakterli əlamətlərin olduğu nəzərə alınmış belə tərif verilir: “Biblioqrafiya – cəmiyyətdə çap əsərlərindən istifadəyə təsir etmək məqsədilə biblioqrafik informasiyanı yaradan və tələbatçılara çatdıran elmi-təcrübi fəaliyyət sahəsidir”. 1984-cü ildə biblioqrafiya haqqında yeni Dövlət Standartında “biblioqrafik fəaliyyət” termini “biblioqrafiya” termininin ifadə etdiyi fikri daha düzgün çatdırdığına görə, sənədə “biblioqrafik fəaliyyət” (əsas terminlər və təriflər)

adı verilmişdir. Yeni ad öz mənasına və terminoloji quruluşuna görə elmi-texniki informasiya, kitabxana və nəşriyyat işi üzrə keçmiş əsas terminoloji standartlar sisteminin “Kitabxana işi”, “Elmi informasiya fəaliyyəti”, “Biblioqrafik fəaliyyət” tərkibindən ibarət olan (SİBİD sistemi) tərkibinə uyğun gəlir. 1984-cü il Dövlət Standartı təcrübi biblioqrafik fəaliyyətlə əlaqədar əsas terminləri əhatə edir və biblioqrafik fəaliyyətə belə tərif verilir: “Biblioqrafik fəaliyyət informasiya fəaliyyətinin biblioqrafik informasiyaya tələbatı ödəyən bir sahəsidir”. “Biblioqrafiya” terminində bütün biblioqrafik fəaliyyət növləri nəzərdə tutulur və tərfi bu cür formalaşdırılır: biblioqrafiya cəmiyyətdə biblioqrafik informasiyanın fəaliyyət göstərməsini təmin edən müxtəlif fəaliyyət (təcrübi, elmi-tədqiqat, tədris, idarəetmə) növləri sistemidir. BF-in əhatə etdiyi sahənin genişliyi deyilən zaman biblioqrafik informasiyanın cəmiyyətdə fəaliyyəti təkcə onun yaradılması və tələbatçılara çatdırılması, əldə olunmuş təcrübənin əsaslarının ümumiləşdirilməsi, biblioqraf kadrlarının hazırlanması və mütəşəkkil qaydada idarə olunması kimi zəruri işlər nəzərdə tutulur. Məsələyə bu cür yanaşdıqda aşağıdakı nəticələr alınır: – biblioqrafik fəaliyyətlə biblioqrafiyaşünaslıq arasındakı mühüm fərqlər qəbul edilməklə onların hər ikisinin terminoloji vəhdətinə imkan yaranır; – “biblioqrafiya” termini, biblioqrafik terminlər sisteminə mühüm yer tutmaq və onları əlaqələndirsə də məna etibarilə bu sistemin heç bir ünsürünə uyğun gəlmir. Beləliklə, “biblioqrafiya” və “biblioqrafik

fəaliyyət” anlayışları arasındakı eyniyyət aradan götürülür; – bibliografiyanın sistem halında şərh olunması imkanı daha da genişlənir və zənginləşir. Bibliografiyaşünaslıqda bibliografik anlayışın həcmi və ona verilən təriflə əlaqədar “bibliografiya” termininə elmi anlayış kimi ikili münasibət mövcuddur. Birinci baxışa görə daha məhdud, ikinciyə görə isə daha geniş həcmdə təsəvvür edilməsinə baxmayaraq, hər iki tərəf bibliografiyanı fəaliyyət sahəsi hesab edir. Bibliografiya bir sistem kimi iki “giriş” və bir “çıxış” qapısına malikdir. Birinci “giriş” qapısında sənəd axını sistemə daxil olur və onların bibliografik qaydada işlənməsi və əks olunması təmin edilir. Bununla sənədlərin axtarışı və onların haqqında tələbatçılara xəbər verilməsi (bibliografik informasiyanın axtarış və kommunikasiya funksiyası) həyata keçirilir. İkinci “giriş” vasitəsilə sorğular daxil olur və bibliografik informasiya tələbatçıların konkret sənəd tələbatları nəzərə alınmaqla sənədlər qiymətləndirilir və bibliografik informasiyanın konkret məqsədi və oxucu istiqamətinə uyğun olaraq yenidən işlənməsi (qiymətləndirmə funksiyası) həyata keçirilir. Sistemin “çıxış” qapısı məzmun, istiqamət və forma etibarilə müxtəlif bibliografik informasiya axınını tələbatçılara çatdırmaq üçün nəzərdə tutulur.

BİBLIOQRAFİK XİDMƏT (BX) – kitabxana-informasiya fəaliyyətinin tərkib hissəsi kimi bibliografik informasiyanın tələbatçılara çatdırılması üzrə aparılan proseslərin məcmusudur. İnformasiya

kommunikasiya sisteminin mürəkkəbləşməsi ilə bağlı BX-lə məşğul olan kitabxana və başqa müəssisələrin rolu getdikcə daha da artır. BX kitabxananın ümumi kitabxana sistemində yeri və vəzifələrindən asılı olur. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin kitabxanaları üçün BX göstərilən regionun mədəni-iqtisadi həyatı, həmin ərazidə fəaliyyət göstərən digər müəssisə və təşkilatların kitabxanalarının sayı, kitabxana fondu və SBA-nın həcmi bu amillər sırasında aparıcı rol oynayır. BX aparıcı xüsusi elmi-texniki kitabxanalar müəssisə, təşkilat və idarənin fəaliyyətinin xarakteri və profilini, onun quruluşunu, informasiya orqanının mövcudluğunu nəzərə almalıdır. BX-in iki növü fərqləndirilir: bibliografik informasiyavermə və bibliografik xidmət. Bu fərqləndirmə kitabxanaların bibliografik informasiya tələbatçıları ilə qarşılıqlı əlaqəsinin xarakterinə əsaslanır. BX-in qeyd olunan növlərinin qarşılıqlı əlaqəsi müxtəlif tip kitabxanalarda eyni deyildir. Bu da kitabxanaların vəzifə, imkan və oxucu kontingentinin müxtəlifliyi ilə əlaqədardır. Yalnız XX əsrin 70-ci illərində MKS-lərin yaranması ilə əlaqədar olaraq kütləvi kitabxanalar bibliografik informasiyavermə xidməti ilə məşğul olmağa başladı. Elmi və Elmi-texniki kitabxana şəbəkələrində isə bu iş hələ birinci beşillik dövründə başlamış və sonrakı dövrlərdə daha da inkişaf etmişdir. BX-in hər iki növü həmişə, xüsusilə kitabxana işində avtomatlaşdırmanın həyata keçirildiyi indiki dövrdə peşəkar kadrlar qarşısında yüksək tələblər qoyur. BX zamanı yalnız ənənəvi bibliografik mənbələr deyil,

eyni zamanda maşınlaoxunan məlumat bazalarından da istifadə edilir və xidmətin keyfiyyəti daha çox kitabxanaların işinin düzgün əlaqələndirilməsindən asılı olur.

BİBLİOQRAFİK İCMAL (Bİ) – bibliografik vəsaitdir, bir qayda olaraq sənədlər haqqında bibliografiyaşdırma obyektini kimi və ya onların tənqidi səciyyəsi ilə müşayiət olunan sifahi bibliografik məlumatların təsviri məzmununu daşıyır. Bİ-in ilk nümunəsi XVII əsrin 30-cu illərində Fransız bibliografi Q.Node tərəfindən yaradılmış, XIX əsrin ortalarına kimi praktikada belə vəsait olmamışdır. Məhz bu dövrdə yenidən bibliografik vəsaitlər elmi ədəbiyyatın sahə və ya mövzu bibliografiyasının bir növünə çevrilir. Onun vəzifəsi elmin inkişafının nəticələrini bibliografik baxımdan ümumiləşdirməkdən ibarət olmuşdur. Rus bibliografiyasında onun məşhur nümunələri yaranmışdır. D.D.İvanov Bİ-yə sahəvi bibliografiyanın xüsusi növü kimi baxırdı. Müasir dövrdə İKT-nin tətbiqi nəticəsində bibliografiyanın bu növü praktiki olaraq getdikcə zəifləsə də onun elementlərindən tarixşünaslıqda, mənbəşünaslıqda, elmi və bədii ədəbiyyatda, ədəbi tənqiddə istifadə olunur. Bİ sənəd haqqında qısa məlumat (müəllif, sərlovhə) analitik hissədən, onların bibliografik səciyyəsiindən ibarətdir. Bibliografik vəsaitlərin özünün icmalı xüsusi rol oynayır. Onlara bibliografiyanın bibliografiyası kimi, həm də elmi bibliografiyaşünaslıq məhsulu kimi baxılır.

BİBLİOQRAFİK İNFORMASIYA (Bİ) – bibliografik sistemin mərkəzi nöqtəsi, “özəyi” bibliografik informasiyadan

ibarətdir. Qalan bütün komponentlər (adamlar, proseslər, idarələr, kadr hazırlığı sistemi, elm, texniki vasitələr və s.) ancaq bibliografik məlumatın fəaliyyət göstərməsini təmin etmə dərəcələrinə görə bibliografik komponent hesab edilə bilər. Bütövlükdə götürülmüş bibliografiyanı necə qiymətləndirməyimizdən, ona hansı cəhətdən yanaşmağımızdan asılı olmayaraq, işin mahiyyəti yalnız aşağıdakı suallara cavab verməkdən ibarət olur: bibliografik informasiya nəyə görə və kim tərəfindən, kimin üçün və necə, hansı mövqedən və hansı ictimai məqsədlərlə yaradılır və yayılır? Məhz ona görə “bibliografik informasiya” bibliografiyanın ümumi nəzəriyyəsinin mərkəzi kateqoriyası və əsas çıxış nöqtəsidir.

BİBLİOQRAFİK İNFORMASIYA MƏNBƏYİ (BİM) – bibliografik məzmunlu və ya onun yaradılmasında istifadə edilən sənəddir (mətn). Mənbələrin növləri: 1) Xüsusi formada müstəqil sənədləşdirilmiş formada bütün bibliografik vəsaitlər-bibliografik nəşrlər, kartoçka kataloqları və kartoçkaları, nəşr olunmamış göstərici və siyahılar, mikro-daşıyıcılarda olan vəsaitlər, maşınlaoxunan məlumat bazaları, qeyri-müstəqil-kitabarası, jurnalçıxarısı, qəzetixarısı göstərici siyahısı və icmallar; 2) Bir-biri ilə birbaşa əlaqəsi olmayan, konkret sənədin kontekstində əhəmiyyət daşımayan bibliografik siyahılar, kitabixarısı və məqaləixarısı isnad ədəbiyyat siyahıları, nəşrlərin tərkibini və məzmununu açmaq məqsədilə onlara verilən göstəricilər; 3) Sənədin bibliografik işlənməsini təmin etmək, onu səciyyələndirən bu-

raxılış məlumatları; 4) Biblioqrafik informasiyanın hazırlanmasında əlavə informasiya məzmunu daşıyan müxtəlif qeyri-biblioqrafik sənədlər.

BİBLİOQRAFİK İSNAD (Bi) – isnad edilmiş, baxılmamış və ya yada salınmamış sənədlər haqqında onların əyaniləşdirilməsi və axtarışı üçün zəruri olan biblioqrafik məlumatların məcmusunu əhatə edən yazıdır. Sənədlərin hissələrini, kataloqlardakı, kartoteka və biblioqrafik vəsaitlərdəki bölmə və biblioqrafik təsvirləri bir-biri ilə əlaqələndirir.

BİBLİOQRAFİK İŞ (Bi) – biblioqrafik informasiyanın hazırlanması və tələbatçıya çatdırılması proseslərinin məcmusudur. Bi-in əsas komponenti biblioqrafizasiya və biblioqrafik xidmətdir. Bi anlayışı biblioqrafizasiya ədəbiyyatında XX əsrin 20-ci illərindən istifadə olunur. Terminin sinonimi kimi “biblioqrafik fəaliyyət” anlayışından istifadə olunur. Halbuki, biblioqrafik fəaliyyət biblioqrafik iş anlayışına nisbətən çox genişdir. Bi prosesi kitabxana və digər informasiya müəssisələrində biblioqrafik əməyin əsas məzmununu təşkil edir, bundan biblioqrafik informasiya yaradan və yayımı ilə məşğul olan peşəkarlar və digər əməkdaşlar da istifadə edirlər.

BİBLİOQRAFİK KARTOTEKA (BK) – kartoçka formasında və ya avtomatlaşdırılmış rejimdə (elektron biblioqrafik kartoteka) həyata keçirilən biblioqrafik vəsaitdir.

BİBLİOQRAFİK KATALOQ (BK) - müəyyən fondun bir hissəsini və ya bir neçə sənəd fondunu əhatə edən biblioqrafik vəsaitdir. Termin 1984-cü il standartının (QOST 70-84) sənəd fondu (kataloq tipli vəsait) haqqında məlumatları əks etdirən biblioqrafik vəsaitlərin xüsusi tipini fərqləndirmək üçün daxil edilmişdir.

BİBLİOQRAFİK QRUPLAŞDIRMA (BQ) – müəyyən olunmuş əlamətlər üzrə biblioqrafik yazıların birləşdirilməsidir, əsasən, biblioqrafik vəsaitin yaradılmasının müvafiq mərhələsində istifadə olunur. Mahiyyəti – sənəd axını və kütləsindən seçilmiş materialların məntiqi cəhətdən qaydaya salınması və sistemləşdirilməsindən ibarətdir ki, bu da məna və tam mətnlər arasında əlaqənin yaradılmasına kömək edir. Biblioqrafik qruplaşdırma prosesi: a) biblioqrafik vəsaitdə təqdim olunan sənədləri bütün spektrlər üzrə bölmə, yarım bölmə, rubrika, yarım rubrika və s. ayırmaq; b) bölmə, yarım bölmə, rubrika və yarım rubrikalar ardıcılığının müəyyən edilməsi; c) biblioqrafik yazıların müəyyən olunmuş bölmələr daxilində yerləşdirilməsi.

BİBLİOQRAFİK MƏHSUL (BM) – biblioqrafik fəaliyyətin nəticəsi, biblioqrafik sənədlərin məcmusu, biblioqrafik informasiyanın yayılması və istifadəsinin formasıdır. XX əsrin 80-ci illərinə qədər “biblioqrafik məhsul” termini biblioqrafizasiya dair birinci terminoloji standartda (QOST 1648-1670) biblioqrafik vəsaitlərin məcmusu, başqa sözlə tətbiqi mənasında işlədilmişdir.

və bu ənənə indi də davam edir. 1984-ci il standartında (7.0-84) bu məsələyə tam aydınlıq gətirilməmiş, biblioqrafik məhsul və biblioqrafik vəsait anlayışları arasındakı fəqr aradan qaldırılmamışdır. QOST 7.0-99 terminoloji standartında isə BM biblioqrafik informasiya məzmunlu informasiya məhsulunun növü kimi nisbətən konkretləşdirilmişdir. BM biblioqrafik informasiyanın bütün formalarını, o cümlədən biblioqrafik yazını, biblioqrafik isnad, istifadə edilmiş və sitat gətirilmiş ədəbiyyatın siyahısını əhatə edir ki, bu funksional olaraq biblioqrafik informasiyanı yaymaq məqsədi daşımır, lakin biblioqrafik axtarışda istifadə oluna bilər. BM ilkin sənədin biblioqrafizasiyası və ya əvvəllər hazırlanmış biblioqrafik informasiyanın məqsədyönlü şəkildə dəyişdirilməsi prosesində yaradılır. Nəticədə müstəqil biblioqrafik yazı, onun kütləsi, həmçinin biblioqrafik vəsait yaranır. BM tərtibatçılıq prosesində, o cümlədən biblioqrafik xidmət zamanı yaradılır və istehlak prosesində sənədin biblioqrafik axtarışının vasitəsi kimi təzahür edir.

BİBLİOQRAFİK MƏLUMAT – XƏBƏR-VERMƏ (BX) – müəyyən olunmuş qaydalar (standartlar) üzrə sənəd (onun bir hissəsi) və ya sənədlər qrupu üzrə mütəşəkil təşkil olunmuş biblioqrafik informasiyanın elementidir. BX-yə eyni zamanda biblioqrafik informasiyanın ötürülməsi vasitəsi kimi də baxılır. BX biblioqrafik informasiyanın tərkib hissəsidir. Belə ki, biblioqrafizasiya edilən sənəd haqqında (müəllif, sərlövhə, buraxılış məlumatları) bu məlumatlar

elə sənədin özündən götürülür. BX vahid quruluşa malik olub, sifahi və ya sənəddə qeydə alınmış formada verilir. Şifahi BX şifahi biblioqrafik arayış, biblioqrafik informasiyavermə, icmallar, məsləhətlər formasında olur. Sənəddə qeyd olunmuş BX biblioqrafik yazı adlanır. Bu tip BX mürəkkəb quruluşa malik olur və müxtəlif elementlərdən təşkil oluna bilər. Onun minimum zəruri elementi–biblioqrafik təsvirdir.

BİBLİOQRAFİK MƏRKƏZ (BM) – biblioqrafik informasiyanın istehsalı yığılması, yenidən işlənməsi və yayılması üzrə biblioqrafik fəaliyyəti həyata keçirən təşkilatdır. Hər bir BM yerinə yetirdiyi vəzifəyə uyğun olaraq özünəməxsus xüsusiyyətlərə (kitabxana işi, informasiya fəaliyyəti, nəşriyyat işi, kitab ticarəti, arxiv işi, jurnalistika) malikdir. Yalnız biblioqrafik fəaliyyətlə məşğul olan müəssisə və təşkilat yoxdur. Bəzi təşkilatlarda xüsusi biblioqrafik bölmələr fəaliyyət göstərir. Elə mərkəzlər var ki, onlar kompleks biblioqrafik funksiya yerinə yetirir. Bəziləri isə ayrı-ayrı iş istiqamətləri üzrə ixtisaslaşırlar. Ən mühüm BM-dən biri kitabxanalardır ki, onlar da kataloqlaşdırmanı həyata keçirir. VB formalaşdırır, informasiya, mütəxəssis günləri keçirir, biblioqrafik vəsaitlər hazırlayır, çap edir və biblioqrafik xidmət həyata keçirir.

BİBLİOQRAFİK MƏSLƏHƏT (BM) – biblioqrafik xidmətin formasıdır. Biblioqrafik xidmətin növləri oxucuya biblioqrafik informasiya axtarış, biblioqrafik vəsaitlərdən istifadə üzrə yenilikləri əldə etmək, kitabxana-biblioqrafiya biliklərinin əsaslarını mənimsəməyə kömək etməkdir.

BİBLİOQRAFİK MONOQRAFIYA (BM)

– elmi-köməkçi istiqamətli bibliografik vəsaitin janrıdır. Məqsədi hər hansı bir sahə və ya mövzuya aid olan bibliografiyalaşdırılan ədəbiyyat haqqında yeni və yaxud dəqiqləşdirilmiş məlumatları özündə əks etdirən böyük sənəd kütləsinin dərinədən öyrənilməsindən ibarətdir.

BİBLİOQRAFİK NƏŞR (BN)

– özündə bibliografik informasiyanı mühafizə edən və onun ötürülməsini təmin etmək məqsədilə redaksiya-nəşriyyat işləməsindən keçmiş, müəyyən olunmuş buraxılış məlumatları olan nəşr formalı bibliografik vəsaitdir. BN, qeyri-dövri, dövri, başqa seriyalarla birləşdirilən, ardı davam edən nəşr ola bilər. Müəyyən oxucu qrupları üçün, müvafiq məqsəd və oxucu istiqamətinə malik, vahid bədii tərtibat prinsipləri olan informasiya ehtiyatıdır. Dövri bibliografik nəşr həftəlik, aylıq, rublük, ildə 2 dəfə, illik və s. ola bilər. Buraya əsasən RJ və dövlət bibliografik vəsaitlər sistemi aid edilir.

BİBLİOQRAFİK OÇERK (BO)

– tövsiyə bibliografik vəsaitinin janrı olub, mətnə qiymətləndirmə münasibəti elementləri və geniş isnadları olan müəllif hekayətlərinin planından ibarətdir. BO yalnız böyük problemə, mövzuya, bütünlükdə ədəbiyyat yaradıcılığına dair tövsiyə olunan ədəbiyyat haqqında deyil, eyni zamanda məsələyə bu və ya digər dərəcədə aid olan tənqidi, elmi-kütləvi, tarixi, memuar, publisistik materiallar haqqında informasiyanı da əhatə edir. BO müstəqil bibliografik vəsait kimi də bibliografik ensiklopediya, bibliografik

antologiyaların tərkibinə daxil edilə bilər.

BİBLİOQRAFİK SƏNƏD (BS) – Bibliografik informasiya məzmunlu sənəddir.

BİBLİOQRAFİK SİYAHİ (BS) – Bibliografik vəsaitin sadə quruluşlu, köməkçi aparatı olmayan tiplərindən biridir. BS çap, əlyazma və ya maşınla oxunan bibliografik yazıların məcmusundan ibarət olur. Sinonim kimi çox vaxt ədəbiyyat siyahısı termini kimi istifadə olunur. Bəzi hallarda nəşrlərin tərkibində kitabarası, məqaləarası, məqaləiçərisi, kitabıçərisi siyahılar verildiyinə görə, BS qeyri-müstəqil nəşr formalı bibliografik vəsait hesab olunur. Bu termin çox nadir hallarda mövzu bibliografik arayışı kimi də istifadə edilir.

BİBLİOQRAFİK SORAQ KİTABI (BSK) – oxucuların sorğularını ödəmək üçün faktografik məlumatların dəqiqləşdirilməsi məqsədilə yaradılan bibliografik vəsaitin yayılmış janrlarından biridir. Bu vəsaitlər daha çox şəxsi təhsilə kömək məqsədilə çap olunur. Bu nəşrlər məlumatların seçilməsinin ciddiliyi ilə fərqlənən, dünyanın böyük yazıçıları və onların əsərləri haqqında biliklərin əldə olunmasına kömək məqsədilə yaradılır.

BİBLİOQRAFİK SORĞU (BS) – istifadəçinin bibliografik xidmət sferasına şifahi, yazılı və ya elektron formada müraciətidir. Soruq nəşrlərində tələb olunan sorğunun cavabının olmaması həmin mövzular üzrə yeni axtarış tələbatı yaradır ki, bunun da nəticəsində mövzu sorğusu yaranır. Konkret sənədin yerinin müəyyən edilməsinə

dair bibliografik təsvirin elementlərinin yetərinçə olmaması nəticəsində bibliografik sorğunun digər mövzunu dəqiqləşdirmə sorğusu yaranır. Sənədin yerinin müəyyən edilməsi tələbatı isə ünvan BS-nı yaradır. BS-nın epiradik və sorğu növləri fərqləndirilir. Birinci sorğu operativ şəkildə soraq-bibliografiya xidməti sistemi vasitəsilə (sorgu-cavab rejimində) ödənilir, ikincisi isə bibliografik informasiyavermə sistemi ilə həyata keçirilir. BS qəbulu qaydası tələb olunan informasiyanın parametri və səciyyəsinə müəyyən edən məzmunun dəqiqləşdirilməsini (gələcək axtarışın predmetini) nəzərdə tutur.

BİBLIOQRAFİK TEXNOLOGIYA (BT) – bibliografik fəaliyyəti təşkil edən və bibliografik informasiyanın hazırlanması və tələbatçılara çatdırılması üzrə ardıcıl olaraq həyata keçirilən, təkrar olunan proseslərin məcmusudur. Bibliografiyanın anlayış aparatında bibliografik texnologiya bibliografiyalaşdırma ilə kəşifdir. Bibliografik texnologiya haqqında biliklər isə bibliografiyaşünaslığın müvafiq bölməsinin məzmununu təşkil edir. Texnoloji biliklərə əməl edilməsi bibliografik işin yerinə yetirilməsinin müəyyən olunmasını, vaxt normasına və tələb olunan keyfiyyətə uyğun olaraq həyata keçirilməsini təmin edir. BT-nin təkmilləşdirilməsi, bibliografik proseslərin başa çatmış və təkrar olunan silsiləsinin bölünməsi metodu ilə həyata keçirilir. Bu, başlıca olaraq, bibliografik vəsaitin (bibliografiyalaşdırma proseslərində) və arayışların yolu (soraq-bibliografiya xidmətində), bibliografik proseslərin əməli-

yyatlara bölünməsinə, əməliyyatların məcburi, əsas və variativ, fakültativ hissələrə ayrılmasında nəzərə alınır.

BİBLIOQRAFİK TƏMİNAT (BT) – 1) Məqsədyönlü soraq-bibliografiya xidməti, 2) İctimai həyatın bütün sahələrinin tələbatını ödəmək üçün zəruri bibliografik məhsulun yaradılmasıdır. BT anlayışı bibliografiyada dar mənada konkret elmi-istehsalat vəzifələri (məsələn, məqsədli proqramların yerinə yetirilməsi, ETİ-nin həyata keçirilməsi və s.) ilə məşğul olan tələbatçılar qrupuna bibliografik informasiya verməsində istifadə olunur.

BİBLIOQRAFİK TƏSVİR (BT) – Bibliografik yazının tərkib hissəsi olub, sənədlərin ümumi səciyyəsi və eyniləşdirilməsi üçün müəyyən olunmuş qaydada onun sahə və elementləri haqqında bibliografik məlumatların məcmusudur. BT sənədin bibliografik modelini yaradır və onların qarşılıqlı əlaqəli sistemini formalaşdırır. BT-in tarixi qədim kitabxanaların kataloqlarında verilən məlumatlarla başlayır. Kollimax ilk dəfə olaraq BT metodikasının əsasını qoymuşdur. İntibah dövründə göstərici və kataloqlara yalnız müəlliflərin adları və əsərlərin sərlövhələri daxil edilirdi.

BİBLIOQRAFİK TƏSVİRİN TARİXİ (BTT) – Kataloqlaşdırma işi kitabxana kataloqlarının yaradılması və istifadəsini təmin edən proseslərin məcmusundan ibarətdir. Kataloqlaşdırma işinə sənədlərin analitik-sintetik işlənməsi, kataloqların təşkili, tərtibi, redaktə və idarə

edilməsi daxildir. Kataloqlaşdırma işinin əsas proseslərindən birini biblioqrafik təsvirlərin tərtib edilməsi, sənədlərin sistemləşdirilməsi və predmetləşdirilməsi təşkil edir. Biblioqrafik təsvir – sənəd haqqında biblioqrafik məlumatların məcmusunu özündə əks etdirir. Biblioqrafik təsvir kataloqların təşkili prosesində formalaşan biblioqrafik yazının əsasını təşkil edir. Biblioqrafik təsvirin tərtibi metodikası uzun bir yol keçmişdir. Təsvirin tərtibi və kataloqlardan istifadə qaydaları həmişə kitabxanaşünasları düşündürmüşdür. Odur ki, qədim zamanlardan indiyə qədər kitabxana kataloqları yaranmış, təsvirlər müəyyən qaydalar üzrə qruplaşdırılmış və kataloqların müxtəlif növləri meydana gəlmişdir. Kitabxana kataloqlarının tarixi qədim dövrə malikdir. Kitab təsvirinə ehtiyac yazılı əsərlərin bir yerə toplanması ilə meydana gəlmişdir. Bizim dövrə qədər salamat qalmış kataloqlardan biri bizim e.əv. 2000-ci ildə Şumer gil lövhəciyində əsərlərin aşkara çıxarılmış siyahısıdır. Ölçüsü kibrit qutusu boyda olan bu lövhəciyin bir üzündə 62, digər üzündə isə 68 bədli əsərin siyahısı verilmişdir. 1852-ci ildə Dəclə çayı sahilində keçmiş Nineva şəhərinin yaxınlığında Assuriya çarı Aşurbanipalın (VII əsr b.e.ə.) kitabxanası tapılmışdır. Kitabxanada 100 mindən artıq gil lövhələr saxlanmış və lövhələrin üzərində bəzi biblioqrafik məlumatlar verilmişdir. 1906-cı ildə Ankara yaxınlığında aparılan qazıntılar zamanı (XV-XII əsr b.e.ə.) Xett çarlarına məxsus kitabxanaların qalıqları tapılmışdır. Antik dövr kataloqları haqqında bizə olduqca az məlumat çatmışdır. Ədəbiyyatlardan məlumdur ki,

Yunanıstan və Romada həm şəxsi, həm də geniş ictimaiyyətin istifadə edə bilməsi üçün kitabxanalar olmuşdur. Bunların içərisində İskəndəriyyə və Perqam kitabxanaları daha məşhur olmuşdur. Alimlərin məlumatlarına görə b.e.ə. III əsrdə yaranan İskəndəriyyə kitabxanasında 400 mindən 700 minə qədər kitab olmuşdur. Bu kitabxanada o dövrün tanınmış alimi hesab edilən şair və biblioqraf Kallimax (310-240) çalışmışdır. Kallimax bizə gəlib çatmayan “Bütün bilik sahələrində şöhrət qazananların və 120 kitab yazanların cədvəli”ni tərtib etmişdir. Roma kitabxanasının kataloqları haqqında da bəzi məlumatlar vardır. Bizim eranın I əsrində yaşayan alim Kvintiliant kütləvi kitabxanaların kataloqları haqqında müəyyən məlumatlar verməyə çalışmışdır. Orta əsrlərdə də bəzi kataloqlar təşkil edilmişdir. XV əsrdə Avropanın bir sıra ölkələrində elm, mədəniyyət, ədəbiyyat inkişaf edir. Kitab fondunun artması ilə əlaqədar olaraq kitabxana kataloqlarının təkmilləşdirilməsinə ehtiyac duyulur. Kataloqların təşkili ilə bərabər onların tərtibinə dair nəzəri fikirlər də yaranır. 1560-cı ildə alim Florian Treflerin “Muxtəlif göstəricilərin tərtibi metodikası” əsəri meydana gəlir. Treflerin fikrinə görə kitabxanada 5 kataloq olmalıdır: 1.Əlifba kataloqu; 2.Sistemli kataloq; 3.Predmet kataloqu; 4. Sistemli kataloqdan istifadə üçün əlifba-predmet göstəricisi; 5.Köhnəmiş, öz əhəmiyyətini itirmiş kitabların kataloqu. XVII-XIII əsrlərdə elmin, kitab nəşrinin daha da inkişafı Qərbi Avropa kitabxanalarının kitab fondunun artımına təsir edir. 1627-ci ildə (ikinci dəfə 1643-cü ildə)

Parisdə fransız təbiətşünası, kitabxanaşünası və publisisti Q.Node tərəfindən “Kitabxanaların təşkili üçün məsləhətlər” adlı kitabı çap edilir. O, kitabxanada əlifba və sistemli kataloqların olmasını tövsiyə edirdi. Qərbi Avropada kitab təsviri və əlifba kataloqunun tərtibi nəzəriyyəsi Britaniya muzeyi kitabxanasının kataloqunun tərtibi ilə əlaqədar ingilis kitabxanaçıların irəli sürdükləri əsərlərində növbəti inkişafını tapdı. Bu sahədə kitabxananın direktoru A.Panissinin (1797-1879) xüsusi xidmətləri olmuşdur. A.Panissi kitabxananın çap kataloqunun birinci cildinə “Britaniya muzeyinin çap kitabları kataloqunun tərtibi üsulları” (1841) adı altında təlimat daxil etmişdir. Təlimatda kitab təsvirinin prinsipləri tamamilə əlifba kataloqunun vəzifəsinə tabe edilmişdi. A.Panissi hazırkı dövrə qədər əsas sayılan iki məsələni: 1) kitabxanada müəyyən bir kitabın olduğunu göstərməyə; 2) müəyyən müəllifin bütün əsərlərinin və tərcümələrinin bir sərlövhə altında verilməsini daha dəqiq ifadə etməyə müvəffəq oldu. Bu təlimatda ilk dəfə olaraq bəzi nəşrlərin (kollektiv müəllifli) adları altında təsviri prinsiplərini işləyib hazırlamışdır. XIX əsrin II yarısında xarici ölkələrdə kitab təsvirinin əsas prinsiplərinin inkişafı sahəsində Ç. Coyt, Ç.Ketter, K.Dzyasko, L.Delil və digər şəxslərin böyük rolu olmuşdur. Görkəmli Amerika kitabxanaşünası Ç.Ketter (1837–1903) kitab təsviri nəzəriyyəsində əvəzəlməz iz qoyub getmişdir. 1876-cı ildə Ç.Ketter tərəfindən 4 nəşrdən ibarət “Lügət kataloqunun tərtibi qaydaları” adlı vəsait çap edilmişdir. Bu nəşrlərdə Ç.Ketter təsvirin prin-

siplərini müəyyənləşdirərək aşağıdakı qənaətə gəlmişdir: 1) kitabların müəllif üzrə tərtib edilməsi; 2) əgər müəllifi məlum deyilsə, onda sərlövhənin ilk sözü altında təsvir edilməsi. Bundan əlavə Ç.Ketter kollektiv müəllifli nəşrlərin təsviri metodikasını işləmiş, idarə və müəssisə nəşrlərinin təsviri üçün təsvirin başlığının formasını müəyyənləşdirməyə çalışmışdır. XX əsrin əvvəllərində kitab təsviri nəzəriyyəsi sahəsində daha bir addım irəli atılmışdır. Bu dövrdə yaranan təlimatlar içərisində ingilis-amerika və prussiya təlimatları xüsusi yer tutur. 1908-ci ildə amerika və ingilis kitabxanaşünaslarının birgə səyi nəticəsində “Müəllif və sərlövhələrin kataloqunun tərtibi qaydaları” adlı təlimat dərc edilir. İngilis - amerika təlimatı – Amerika, Avropa və Asiya ölkələrində geniş yayılmışdır. Bu təlimat əsasında bir sıra milli təsvir qaydaları işləyib hazırlanmışdır. Kitab təsviri və nəzəriyyəsinə təsir göstərən ikinci bir təlimat Prussiya təlimatı adlanır. Bu təlimat 1909-cu ildə “Prussiya kitabxanalarının əlifba kataloqları üçün təlimat” adı ilə nəşr edilmiş və bir sıra Avropa ölkələrində (Avstraliya, Danimarka, Norveç, Polşa, Çexoslovakiya, İsveç, İsveçrə) geniş tətbiq edilmişdir. Qərbi Avropada olduğu kimi Rusiyada da kitabxana kataloqları erkən meydana gəlmişdir. Bu dövrdə əsasən kataloqlar kitabların rəflərdə düzülüşünə əsasən tərtib edilirdi. Qədim kataloqlar haqqında danışırkən X əsrdə yaranmış yə 1073-cü ildə Çerniqov knyazı Yaroslaviç üçün üzü köçürülmüş rus monastr kitabxanasının kitab siyahısının adını qeyd etmək olar. XV–XVI əsrlərdə Moskva dövlətinin ya-

ranması ilə əlaqədar olaraq iqtisadiyyat, mədəniyyət inkişaf edir və eləcə də kitabların sayı artır. Monastrlarda və zadəganların evində kitabxanalar yaranır. 1494-cü ildə baş rahib Slutski Troitsk monastr kitabxanasının kitab siyahısı öz dövrü üçün məşhur hesab edilirdi. XVII əsrdə çarların və din xadimlərinin də iri kitabxanaları olmuşdur. Bir sıra mənbələrdə qeyd olunur ki, çar İvan Qroznının, Aleksey Mixayloviçin böyük kitabxanaları olmuşdur. Çar kitabxanalarında dini kitablardan əlavə dünyəvi kitablar da toplanırdı. XVIII əsrin ortalarında Rusiyada EA kitabxanası tərəfindən nəşr olunmuş çap kataloqlarının adını xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Bu kataloqlardan biri 1742-ci ildə nəşr edilmişdir. Burada rus və latın dilində 15562 kitab və əlyazma əsərlərin adı verilmişdir. Bundan sonra isə “İmperator kitabxanasında toplanan rus çap kitabları” adlı ikinci bir kataloq nəşr edilir. Burada 727 rus çap və əlyazma kitablarının adı verilmişdir. EA kitabxanasının kataloqlarının təşkili XIX əsrin təsvir nəzəriyyəsi və təcrübəsinə öz müsbət keyfiyyəti ilə təsir etmişdir. XIX əsrin I yarısında ölkənin iri kitabxanaları kataloqlaşdırma ilə məşğul olmuşlar. Bu Peterburq Umumi kitabxanasının yaradılması ilə əlaqədar olan Rusiya kataloqunun tərtib edilməsinə aiddir. Peterburq Ümumi kitabxanası Rusiyada ilk milli kitabxana idi. 250 min fonda malik olan kitabxananın qarşısında yaxşı kataloq tərtib etmək vəzifəsi qoyulmuşdur. Xüsusilə kataloqlaşdırma işi 1808-ci ildən kitabxananın baş direktor müavini, sonra isə direktoru A.N.Olenin təyin edildiyi zaman intensiv inkişaf et-

məyə başladı. O, təsnifat sxemini, kitab təsviri və kataloq tərtib etmək qaydasını yaratmışdır. Bu qayda 1809-cu ildə “Sankt-Peterburq imperator kitabxanası üçün yeni bibliografik qaydanın təcrübəsi” adı altında dərc edilmişdir. “Qaydalar”ın kitab təsviri nəzəriyyəsində böyük əhəmiyyəti olmuşdur. Kataloqlaşdırma sahəsində Moskva universitetinin kitabxanasında da bir sıra işlər görülmüşdür. Kitabxananın direktoru professor F.Reyss oxucuların tələbini daha yaxşı ödəmək məqsədilə kitabxanada iki növ kataloqun (əlifba, sistemli) tərtib edilməsi fikrini irəli sürmüşdür. XIX əsrin II yarısında Rusiyada kitab təsviri nəzəriyyəsi sahəsində, təsvirin əsas prinsiplərinin təkmilləşdirilməsində görkəmli alimər, yazıçılar, incəsənət xadimləri, kitabxanaşünas və bibliograflar: yazıçı V.F.Odoyevski, akademik A.F.Biçkov, bibliograf V.İ.Mejov, kitabxanaşünas V.İ.Sobolşikov, tənqidçi, alim, publisist V.V.Stasov və başqaları çalışmışlar. Kataloqlaşdırma sahəsində görkəmli kitabxanaşünas və bibliograf E.İ.Şamurinin də rolunu xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Onun üç dəfə nəşr edilmiş “Əlifba kataloqu” adlı kitabının yeni təsvir metodlarının tətbiqində böyük rol oynamışdır. 1936-cı ildə Rusiyada kitab təsviri nəzəriyyəsi və kataloqlaşdırma təcrübəsinə təşkilinin vacibliyi qeyd edilir. Bu dövrdən etibarən kitab təsviri nəzəriyyəsinə bir daha diqqət yetirilərək 1949-1970-ci illər arasında “Kitabxana kataloqları üçün çap əsərlərinin vahid təsvir qaydaları” adlı 8-cildən ibarət vəsait çap edilir. Qaydalarda kollektiv müəllifi əsərlərin təsviri metodikası, təsvirin quruluşu, ünsürlərin tətbiqi və digər

məsələlər ətraflı işiqləndirilmişdi. “Vahid təsvir qaydaları”nın çapı ilə yanaşı Rusiya mədəniyyət Nazirliyi tərəfindən 1959-cu ildə “Vilayət, ölkə və respublika kitabxanalarının kataloq və kartotekaları haqqında təlimat”, 1960-cı ildə “Kütləvi kitabxanaların kataloq və kartotekaları haqqına təlimat” çap edilir. 1965-ci ildə kataloqlaşdırma tarixində mühüm hadisə baş vermişdir. Burada iş təcrübəsi haqqında fikir mübadilələri aparılmış, kataloqlaşdırma işinin nöqsanlarının aradan qaldırılması yolları göstərilmişdir. Konfransda həmçinin kitabxana işinin mexanikləşdirilməsi və avtomatlaşdırılması məsələləri də müzakirə edilmişdir. Konfransda Rusiyada kitabxana işinin əsas istiqamətləri və inkişaf yollarını müəyyənləşdirmək üçün nəticələr çıxarılmışdır. Əsas nəticə də ondan ibarət olmuşdur ki, vahid təsvir qaydaları əsasında dövlət standartlarının (QOST) nəşri təmin edilsin. Biblioqrafik təsvirin inkişafı tarixindən danışdıqda xarici ölkələrdə və Rusiyada kitabların təsviri haqqında müəyyən dərəcədə məlumat verildi. Qeyd etmək lazımdır ki, dünyanın ən qədim xalqlarından biri olan Azərbaycan xalqının da çox qədim kitab və kitabxana tarixi vardır. Azərbaycanda kitabxana işi tarixinin ilk tədqiqatçısı professor A.Xələfovun əsərlərində bu haqda ətraflı məlumat verilmişdir. Eramızdan əvvəl Atropatendə (Cənubi Azərbaycan) mədəniyyət xeyli inkişaf etmiş, yazı və kitabçılıq genişlənməmişdir. IX–X əsrlərdə Azərbaycanda Bərdə, Gəncə, Şamaxı, Naxçıvan, Təbriz, Marağa kimi mədəniyyət mərkəzləri olan şəhərlər var idi. Şəhərlərdə mədrəsələr yaranmışdı və

onların yanında kitabxanalar var idi. Bu dövrdə məscidlər və onların kitabxanaları yaranır. Şəxsi kitabxanaların da sayı artır. Orta əsrlərdə Azərbaycanda kitabxana işi əsasən üç istiqamətdə inkişaf edirdi: 1) saray kitabxanaları; 2) məscid kitabxanaları; 3) şairlərin, alimlərin, filosofların şəxsi kitabxanaları. Tarixi mənbələrdən məlumdur ki, XI əsrdə Gəncədə zəngin saray kitabxanası olmuşdur. Bərdədə əlyazmalar saxlanan kitablar var imiş. Böyük şairimiz Nizaminin əsərlərində bu haqda məlumat verilmişdir. Şübhəsiz ki, Gəncədə olan qiymətli kitablar və zəngin kitabxanalardan şairlər müvəffəqiyyətlə istifadə etmişlər. XII əsrin II yarısında Şirvanşahlar sarayında saray kitabxanasının olması məlumdur. Sözsüz ki, burada kitabların düzülüşündə müəyyən qaydalardan istifadə edilmişdir. XI – XII əsrlərdə saray, məscid və mədrəsə kitabxanaları ilə yanaşı Azərbaycanın şair və alimlərinin (Nizami, Xaqani, Xətib Təbrizi, Qətran Təbrizi və b.) şəxsi kitabxanaları olmuşdur. XII əsrdən başlayaraq Azərbaycan dilinin əhəmiyyəti artır, milli ədəbiyyat çoxalır. XIII əsrin əvvəllərində Azərbaycanda təbiətşünaslıq elmləri (riyaziyyat, tibb, astronomiya və s.) inkişaf edir. Böyük Azərbaycan alimi Nəsirəddin Tusinin rəhbərliyi ilə Marağa rəsədxanası 1961-ci ildə tikilib başa çatır. Rəsədxananın yanında 400.000 kitab fondu olan kitabxana tikilir. Rəsədxananın kitabxanasında bütün Şərq ölkələrindən ən qiymətli kitablar toplanır. Kitabxanada kitabı toplayıb saxlamaqla yanaşı kitabın üzünün köçürülüb çoxalması sahəsində də mühüm işlər aparılmışdır. Şübhəsiz ki,

400.000 kitabın saxlanması və onlardan oxucuların istifadəsi üçün müəyyən qaydalar olmuşdur. Aydın ki, elmi qaydalar olmadan bu cür böyük elmi kitabxananı idarə etmək mümkün olmazdı. Tarixi mənbələrdə qeyd edilir ki, kitabxananın işinə N.Tusi özü rəhbərlik etmişdi. Çox təəssüf ki, kitabxananın fondu, oxuculara xidməti və digər fəaliyyəti haqqında əlimizdə geniş məlumat yoxdur. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Marağa rəsədxanasının kitabxanası Azərbaycanda tarixi dəqiq məlum olan ilk elmi kitabxanadır. Fondun zənginliyinə görə Şərqdə ən böyük kitabxanalardan biri olmuşdur. XIII əsrdə görkəmli tarixçi Rəşidəddin Fəzlullahın (1248–1318) qiymətli kitabxanası yaradılmışdı. Bu kitabxana Şərqi ən böyük və ən nadir kitabxanalarından biri olmuşdur. Kitabxanada 60.000-dən çox kitab və əlyazması toplanmışdı. Rəşidəddin kitab fondunun qorunub saxlanmasına xüsusi diqqət yetirmiş və öz kitabxanasında olan kitabların siyahısını tərtib etdirmişdir. Orta əsrlərdə Azərbaycan ərazisində məscidlərdə dini kitablardan ibarət kitabxanalar təşkil edilirdi. XVI əsrin əvvəllərində Azərbaycanda Səfəvilər dövlətinin başında görkəmli sərkərdə və dövlət xadimi Şah İsmayıl Xətai dururdu. Şah İsmayıl özü şair idi. Hakimiyyətinin ilk illərində o, kitabxanaların təşkil edilməsinə xüsusi diqqət yetirməyə başlamışdı. Sarayda kitabxana üçün ən yaxşı otaqlar ayırmış, avadanlıqla təchiz edilməsinə xeyli vəsait sərf etmişdi. Orta əsr kitabxanalarının tarixindən bəhs olunan məqalələrdə qeyd edilir ki, saray kitabxanaları 3 şöbədə ibarət olmuş-

dur: 1-ci şöbə kitab saxlanan yer, burada kitablar xüsusi qaydalara görə düzülüb saxlanırdı; 2-ci şöbə kitabın üzünü köcürən, onu gözəl rəsmlərlə bəzəyən sənətkarlara məxsus emalatxana idi; 3-cü şöbə kitabı cildləyən emalatxana olmuşdur. Şah İsmayıl hakimiyyəti dövründə yaranmış kitabxanalardan biri də Şeyx Səfi məqbərəsinin kitabxanası olmuşdur. Tarixi mənbələrdən məlum olur ki, Şah İsmayıl hakimiyyətə gəldikdən sonra Ərdəbil şəhərində babası Şeyx Səfinin şərəfinə məqbərə tikdirmiş, onun kitabxanasını yaratmış və işğal etdiyi şəhərlərdən əldə olunan qiymətli kitabları bu kitabxanaya göndərmişdi. Şeyx Səfi məqbərəsinin kitabxanası Şərqi ən zəngin kitabxanalarından biri olmuş və XVI əsrin əvvəllərindən XIX əsrin 20-ci illərinədək, yəni 3 əsr müddətində fəaliyyət göstərmişdir. Rusların işğalından sonra bu kitabxana Tiflisə gətirilir və oradan Peterburqa, İmperator kitabxanasına aparılır. Kitabların bir çoxu indi də orada saxlanılmaqdadır. Beləliklə, təsvirin inkişafı nəzəriyyəsinə diqqət yetirdikdə məlum olur ki, hələ qədim zamanlarda xarici ölkələrdə, Rusiyada və Azərbaycanda kitabxanalar olmuş və bu kitabxanalarda kitablar müəyyən qaydalara əsasən kataloqlarda əks olunmuşdur.

BİBLIOQRAFİK TƏSVİRİN TƏRTİBİ (BTT) – sənəd haqqında biblioqrafik məlumatın meydana çıxarılması, biblioqrafik təsvir elementlərinin zəruri düzülüşünün müəyyən edilməsi və onların müəyyən olunmuş qaydalara uyğun formaya salınmasıdır ki, nəticədə sənədin eyniliyini və axtarışını həyata

keçirmək mümkündür. BTT bibliografik yazının formalaşdırılmasının ilkin mərhələsi olub bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəyə malik olan bir neçə prosesdən ibarətdir. Birinci mərhələdə bilavasitə sənədin təhlili onun növü, poliqrafik tərtibi, yaxın və ya eyni tipli sənədlərlə əlaqəsi öyrənilir ki, bu da işin gedişində vahid metodiki qərarların qəbulu üçün zəruridir. Sonrakı mərhələdə sənədin buraxılış məlumatları, onun mətnində və məlumat aparatında əks olunan bibliografik məlumatlar meydana çıxarılır. Bu məlumatlar əsasında sənədin bibliografik təsvir elementləri müəyyən edilir, bibliografik təsvir sahələri üzrə yerləşdirilməsi ilə həmin elementlərin maddi daşıyıcıya – kataloq kartoçkası, bibliografik göstəricinin müvafiq səhifəsinə, MB –yə ötürülməsi ilə başa çatır. BTT prosesi redaktəetmə ilə tamamlanır.

BİBLIOQRAFİK TƏSVİRİN TƏRTİBİ METODİKASI (BTTM) – kitabxanalarda kataloqlaşdırma işinin əsas texnoloji prosesləri bibliografik təsvirlərin tərtibindən, ədəbiyyatın sistemləşdirilməsindən, eyni zamanda əlifba-predmet göstəricisinin tərtibindən, kartoçkaların tərtibi və surətlərinin çıxarılmasından, kataloqların təşkili, tərtibi və redaktə edilməsindən ibarətdir. Bibliografik təsvir – sənəd haqqında bibliografik məlumatların məcmusunu özündə əks etdirir və kataloqların təşkili prosesində formalaşan bibliografik yazının əsasını təşkil edir. Bibliografik yazıya təsvirin başlığı, indeksləşdirmə terminləri (təsnifləşdirmə indeksi və predmet rubrikaları), annotasiya (referat), sənədin saxlanması şif-

rəsi, əlavə bibliografik yazılar haqqında məlumatlar, sənədin işlənməsinin sonuncu tarixi, xidməti xarakterli məlumatlar aid edilə bilər. Bibliografik təsvirin tərtib edilməsinin obyektini bütün dərc edilən sənəd növləri və müxtəlif daşıyıcılarda dərc edilməmiş sənədlər – kitablar, seriyalı və digər nəşri davam edən resurslar, not, kartoqrafik, audio-vizual, təsviri incəsənət, normativ-texniki sənədlər, mikrofilmlər, elektron resursları, sənədlərin tərkib hissəsi təşkil edir. Hazırda respublikanın kitabxanalarının ənənəvi və elektron kataloqlarında bibliografik təsvirlər 7.1-2003 Dövlət Standardına əsasən təsvir edilir. Standartda əsasən bibliografik təsvirlər obyektinə görə 3 yerə ayrılmışdır: 1. Bir səviyyəli təsvirlər; 2. Çoxsəviyyəli təsvirlər; 3. Analitik təsvirlər – sənədin tərkib hissəsi haqqında məlumatdan ibarətdir. Təsvirdə yalnız məcburi ünsürlər, yaxud məcburi və fakültativ ünsürlər tətbiq edilə bilər. Məcburi ünsürlər sənəd haqqında əsas məlumatları əks etdirir. Onlar istənilən təsvirdə tətbiq edilir. Fakültativ ünsürlər kitab haqqında əlavə məlumatları əks etdirir. Bu ünsürlər toplusunu bibliografik təsviri tərtib edən müəssisə müəyyən edir. QOST 7.1-2003 Dövlətlərarası standartında bibliografik təsvirin 8 sahəsi müəyyənləşdirilmişdir. Sahələr bibliografik təsvirdə biri-birində nöqtə və tire (-) işarəsi ilə ayrılır. Standartda bibliografik təsvirin sahə və ünsürləri ardıcılıq üzrə verilmişdir. Hər ünsürün əvvəlində ona məxsus olan durğu işarəsi tətbiq edilir.

BİBLIOQRAFİK ÜNSİYYƏT (BÜ) – insanların bibliografik informasiya mübadilə-

si məqsədlə yaratdığı qarşılıqlı əlaqə, əsas biblioqrafik prosesləri həyata keçirmək üçün biblioqrafik fəaliyyətin yardımçı prosesidir. BÜ biblioqrafik informasiyanı əldə etmək və ötürmək (informasiya funksiyası), subyektlər arasında əlaqələrin yaradılması (kommunikativ funksiya), biblioqrafik informasiya tələbatlarına təsir etmək, müəllimin kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri (requlyativ funksiya) zərurətindən əmələ gəlir və bununla da xüsusi funksiya yerinə yetirir. BÜ bilavasitə və bilvasitə növləri fərqləndirir. Birinci halda, oxucuya sənəd haqqında informasiyanın əldə edilməsi və ya ötürülməsi bilavasitə biblioqrafla əlaqə yolu ilə həyata keçirilir. İkinci halda (bilvasitə dolay) informasiya mənbəyi ilə onun tələbatçısı arasında missiyanı əlavə vasitəçi həyata keçirir. Bu istiqamətdə biblioqrafik ehtiyat əsas rol oyanayır. Təcrübədə BÜ-in qarışıq formalarından geniş istifadə olunur. BÜ kommunikativ vasitələr sistemi vasitəsilə həyata keçirilir və oxucuya bilavasitə və bilvasitə müraciət olunan elementlər məcmusudur. Biblioqraf və müasir oxucunun uğurlu fəaliyyəti üçün kommunikativ xarakterli müvafiq keyfiyyətin formalaşdırılması tələb olunur.

BİBLIOQRAFİK VERİLƏNLƏR BAZALARI VƏ BANKLARI (BVB) – hesablama texnikası vasitəsi ilə maşınla oxunan, daşıyıcılarda emal edilən, saxlanan və verilən biblioqrafik informasiyadır (Bax: Verilənlər bazası, Verilənlər bankı). BVB ümumi linqvistik və proqram təminatına malik bir və bir neçə biblioqrafik verilənlər bazasının (BVB) məcmusudur. BVB-nin

təşkili qaydaları, biblioqrafik verilənlərin təsviri, saxlanması və emalı üzrə ümumi qaydalarına uyğundur. Formatın strukturunu biblioqrafik təsvirin ayrı-ayrı elementlərinin, sənədin məzmunu haqqında bilgilərin (annotasiyanın, referatın, təsnifat indeksinin, predmet rubrikalarının, açar sözlərin) ünvan-soraq səciyyəli verilənlərin (siqlanın, saxlama şifrinin və s.) qeyd edilməsi üçün sahələrin dəstini əmələ gətirir. Kommunikativ formatların (müxtəlif sistemlər arasında yazıların mübadiləsi üçün yazının elementlərinin təqdim edilməsinin təsdiq edilmiş forması) yaradılması 1970-ci illərdə beynəlxalq biblioqrafik əməkdaşlığın əsas vəzifələrindən biri olmuşdur. Bütün müasir kommunikativ formatların əsasında ilk dəfə 1965-ci ildə ABŞ Konqres Kitabxanası tərəfindən işlənib hazırlanmış MARC (ingiliscə “Machine Readable Cataloging” – “maşınla oxuna bilən kataloqlaşdırma” sözlərindən əmələ gələn abbreviatura. Azərbaycan dilində bu abbreviatura dilimizdəki tələffüz qaydasına uyğun şəkildə “MARK” formasında yazılır) MARK formatı dayanır. Sonrakı illərdə bu format təkmilləşdirilərək, beynəlxalq və milli tələblərə uyğun müxtəlif variantları yaradıldı. Hazırda MARK formatlar qrupuna daxil olan ən geniş yayılmış formatlar MARK-in daha mükəmməl versiyası olan USMARK əsasında yaradılmış UNIMARK və MARK 21 formatlarıdır. MARK əsasında yaradılaraq ayrı-ayrı ölkələrdə istifadə edilmək üçün uyğunlaşdırılmış formatlara Böyük Britaniyada tətbiq edilən UKMARK (orijinalda UKMARC),

Kanadada tətbiq edilən KANMARK (orijinalda CanMARC) və s. misal göstərmək mümkündür. Biblioqrafik VB-lər əks etdirilən sənədlərin növünə görə (kitablar, serial nəşrlər, məqalələr, ixtira patentləri, dissertasiyalar, normativ-texniki sənədlər və s.), tematikaya görə (universal, çoxsahəli, sahəvi, tematik, şəxsi və s.) fərqlənir. BVB-nın sinonimi kimi elektron kataloq termininin istifadə edilməsi düzgün deyildir. Bir sıra iri kitabxanaların biblioqrafik BVB-ı onların fondlarında olmayan sənədlər haqqında məlumat verməsi kitabxana kataloqunun vəzifələrindən kənar işdir. Öz həcminə görə ən böyük həcmli biblioqrafik VB-ı milli biblioqrafiya (bax: Biblioqrafik repertuar), beynəlxalq, milli, çaxsahəli və sahəvi-elmi (elmi-texniki) informasiya sistemləri, eləcə də, bəzi milli və iri elmi kitabxanaların VB-i, repertuar tipli milli toplu kataloqlardır. Dünyada MARK format tətbiq edilən ən böyük dünya əhatəli universal VB ABŞ Konqres Kitabxanası tərəfindən yaradılmış VBN-dir. Bundan başqa, Onlayn Kompüter Kitabxana Mərkəzinin (OCLC) yaratdığı VB-n çox böyük həcmli, toplu xarakterli, universal biblioqrafik informasiyanı özündə əks etdirir. Bu VB-nda dünyanın 30 minə yaxın kitabxanasının fonduna aid biblioqrafik informasiya əksini tapır. SSRİ-də elm və texnikanın, xalq təsərrüfatının avtomatlaşdırılmış elmi-texniki informasiya sisteminin (QASNTİ) tərkib hissəsi kimi VB-nın yaradılması sahəsində işlərə 1960-cı illərin sonundan başlanmışdır. 1980-ci ildən Dövlət Ümumittifaq Kitab Palatasının, həmin onilliyin ortalarından

etibarən isə ümumittifaq sahəvi elmi kitabxanaların (Mərkəzi Elmi Kənd Təsərrüfatı Kitabxanası, Dövlət Mərkəzi Elmi Tibb Kitabxanası, Dövlət İctimai Elmi-Texniki Kitabxanası) biblioqrafik VB-nın yaradılmasına başlanmışdır. MDB məkanında universal milli və elmi kitabxanalar EK-ları yalnız XX əsrin son onilliyində yaratmağa başlamışdılar. Müasir dövrdə Rusiya Federasiyasında ən əhəmiyyətli biblioqrafik VBN-lər Rusiya Kitab Palatasında (milli biblioqrafiya), Rusiya Elmlər Akademiyasının İctimai Elmlər Elmi Məlumat İnstitutunda (sosial və humanitar elmlər üzrə biblioqrafik informasiya), Rusiya Elmlər Akademiyasının Ümumrusiya Elmi və Texniki İnformasiya İnstitutunda (təbiət və texniki elmlər üzrə), Dövlət İctimai Elmi-Texniki Kitabxanasında (elmi və texniki elmlər üzrə milli toplu kataloq) hesab olunur. Rusiya Dövlət Kitabxanasında (mədəniyyət və incəsənət üzrə referativ və biblioqrafik informasiya), Mərkəzi Elmi Kənd Təsərrüfatı Kitabxanasında ("Aqros" sistemi) və Dövlət Mərkəzi Elmi Tibb Kitabxanasında ("Ros Medisina" sistemi) yaradılmışdır. Biblioqrafik VB-nın saxlanması, paylanması və istifadəsinin geniş yayılmış digər üsulu isə kompakt disklərə (CD və ya lazer diskləri) (Bax: informasiya daşıyıcıları) yazılmış biblioqrafik VB-lardır. Bu tipli daşıyıcılara yazılmış biblioqrafik VB və VBN-lar biblioqrafik vəsaitlərin müstəqil növüdür. Belə vəsaitlər bir qayda üzrə retrospektiv olur və maşınla oxunmaq üçün nəzərdə tutulur. Bir çox halda zərurət yarandıqca belə disklərin yeniləşdirilmiş, dəqiqləşdirilmiş,

əlavələr edilmiş versiyaları hazırlanaraq yayılır. Kompakt disklərdə bir qayda olaraq repertuar xarakterli universal, nəşriyyat və kitab ticarəti xarakterli VB-lar, dünyanın ən iri kitabxanalarının kataloqları, ixtisaslaşdırılmış sahəvi və tematik VB-lar, elcə də orijinal bibliografik vəsaitlər nəşr edilir.

BİBLIOQRAFİK VƏSAİT (BV) – bibliografik yazıların qaydaya salınmış çoxluğu olub, bibliografiyalaşdırılan sənədlərin məzmun və formasına ümumi qayə və oxucu təyinatı üzrə birləşdirilməsidir. BV bibliografik məhsulun əsas növü, bibliografiyalaşdırmanın nəticəsi, bibliografik xidmətin və bibliografik informasiyada istifadənin nəticəsidir. 1648–70 Dövlət Standartının qəbul olunmasına kimi BV və onların məcmusu “bibliografiya” adlandırılırdı. Bibliografiyaşunaslıqda “BV” termininin sinonimi kimi “bibliografik sənəd”, BV-nin Məcmusunu ifadə etmək üçün “bibliografik məhsul”, “bibliografik ədəbiyyat” anlayışından istifadə olunurdu. BV bir bibliografik yazıdan (plakat) bir neçə milyon yazıya (böyük kitabxanaların kataloqu) qədər ola bilər. BV təsnifatının vahid modeli olmasa da, əsas əlaməti ictimai istiqamət əlaməti hesab olunur. BV bu əlamətinə görə ümumi və xüsusi olur. Ümumi BV bir qayda olaraq sənədləri forma əlamətinə görə (nəşrlər, əlyazmalar, elektron resurslar), nəşr növünə (kitab, broşyura, seriyalı nəşrlər, xəritələr, not və təsviri incəsənət nəşrləri), nəşr yeri, nəşr dili, nəşriyyat, müəllifin mənsubiyyəti, nəşr və yayılma xüsusiyyətləri (anonim, qeyri-leqal və qadağan olunmuş, miniatür və

s.), saxlanma yeri və ya kombinə edilmiş əlamətlərə görə əks etdirir. BV-nin əsas formaları bunlardır: əlyazma (maşınla oxunan) bibliografik qeyri-müstəqil nəşr formalı (kitabarası, jurnalarası, qəzet, kitabıçərisi, məqaləiçərisi), kartoçka formalı (kataloq və kartotekalar), maşınla oxunan (elektron nəşrlər, elektron şəbəkə və lokal bibliografik baza və məlumat bankları) BV-in tipləri aşağıdakılardır: bibliografik göstərici, bibliografik siyahı, bibliografik icmal, bibliografik kataloq, nəşrlərə verilən bibliografik göstəricilər, bibliografik kartotekalar, bibliografik baza və məlumat bankı, yazılı bibliografik arayışlar. Bibliografik monoqrafiya, bibliografik məlumat kitabı, bibliografik lüğət, kitablar və referativ jurnallar (məcmuələr) bələdçilər, kitablar haqqında səhifələr, mütaliə dairəsi və s. ilə yanaşı bibliografik göstərici, siyahı, icmal, nəşrlərə verilən göstəricilər BV-nin janrlarıdır. BV janrları tarixən cəmiyyətin tələbatı ilə şərtlənir. Məsələn, müasir maarifçilik mərhələsi bibliografiyasında mütaliə planı və dairəsi janrının əvəzinə kütləvi bibliografik ensiklopediyalar, monoqrafiyalar və s. janrlar meydana gəlmişdir.

BİBLIOQRAFİK YAZININ FORMALAŞDIRILMASI (BYF) – sənədin bibliografik işlənməsi ilə əlaqədar olan bəzi proseslərdir. Buraya daxildir: bibliografik təsvirin tərtibi, bibliografik yazının ilk elementinin seçilməsi, indeksləşdirmə (sistemləşdirmə və predmetləşdirmə), bibliografik yazının-sənədin saxlanma şifrəsi ilə təchiz edilməsi, predmet rubrikalarının siyahısı, əlavə bibliografik

yazılar haqqında arayış, sənədlərin işlənməsinin yekunu barədə tarixin göstərilməsi və digər xidməti qeydlər. Zəruri hallarda biblioqrafik yazılara annotasiya və referat da daxil edilir. Hazırlanmış vahid (konkret sənəd üçün) biblioqrafik yazı kataloq kartotekasının tirajının artırılması üçün orijinal hesab oluna bilər və ya bilavasitə maşınla oxunan formada kataloqa daxil edilir.

BİBLİOQRAFIYA (B) – biblioqrafik informasiyanın hazırlanması, yayılması və istifadəsini təmin edən informasiya infrastrukturudur. Bu kontekstdə infrastruktur dedikdə informasiya resurslarının tələbatçılara çatdırılmasını təmin edən informasiya mərkəzləri, məlumat və bilik bankları, rabitə və texnologiya sistemlərinin məcmusu başa düşülür. B termini Qədim Yunanıstanda e.ə. V əsrdə meydana gəlmişdir. Onun məzmunu sözün tərkib hissələrinin mənasına uyğun gəlir: “biblio” - “kitab” və “qrafo”- “yazıram”, yəni “kitab yazıram”. Elmi dövriyyəyə indiki mənasında yalnız XVII əsrdə Fransada Nodenin və L.İaobun əsərlərində daxil edilmişdir. Biblioqraf və biblioqrafiya terminlərinin ilk elmi izahı da XVIII əsrdə çap olunan fransız ensiklopediyalarında verilmişdir. Uzun müddət “B” terminini sinonim kimi kitabşünaslıq, bibliologiya, bibliosofiya, bibliopologiya terminlərindən istifadə edilmişdir. Qərb ölkələrində “B” termini XVIII əsrin sonu XIX əsrin əvvəllərində, Rusiyada isə XIX əsrin 1-ci rübündə özünü təsdiqləmişdir. “B” 400-dən çox anlayışı elmə məlumdur. Xarici ölkə mütəxəssislərinin “B” anlayışına verdikləri tərif konkretliyi,

praqmatikliyi ilə seçilir. (Məs, Amerika assosiasiyasının lüğətində göstərilir: 1) maddi obyekt kimi kitab haqqında elm; 2) kitabı dəqiq təsvir etmək mədəniyyəti; 3) ədəbiyyat, əsər, sənəd siyahısı. “İnformasiya və sənədləşdirmə İSO-nun 5127. 2001 lüğəti “ Beynəlxalq standartda B-ya iki tərif verilmişdir. Birinci tərifə görə B nəzəriyyə, fəaliyyət və sənədin təsviri ilə onun eyniləşdirilməsi texnikasıdır. İkinci tərif isə B-nı biblioqrafik axtarış sistemi kimi şərh edir. B-nın funksional quruluşunun digər modelləri də vardır: axtarış, kommuniktiv, qiymətləndirmə və s. Müasir dövrdə B sosial, mədəni və kommunikativ fəaliyyət metodu kimi geniş istifadə olunur.

“BİBLİOQRAFIYA” (ELMİ-NƏZƏRİ VƏ ELMİ-TƏCRÜBİ JURNAL) – 1929-cu ildən Kitab Palatası tərəfindən çap olunmuşdur. 1933-cü ildən 1992-ci ilə kimi “Sovet biblioqrafiyası “ adı ilə çap olunmuşdur. 1959-cu ildən hər il 6 nömrəsi nəşr edilir. Jurnalda biblioqrafiya və kitabçılıq işinin problemləri, oxuculara xidmət, biblioqrafik vəsaitlərin tərtibi və nəşri, kitabxanacı-biblioqraf kadrların hazırlığı, biblioqrafiyanın tarixi, nəzəriyyəsi, metodologiyası, təşkili və texnologiyası, metodikası və s. haqqında materiallar çap olunur. “Biblioqrafiya” jurnalının məzmununu açan və 1933–1991-ci illər dövrünü əhatə edən iki sistemli göstərici çap olunmuşdur. Azərbaycan mütəxəssislərinin (dos. Ə.Xələfov, R.S.Perelman, dos.K.Tahirov, dos.N.İ.İsmayılov və b.) əsərləri həm sovet dönəmində, həm də müstəqillik illərində bu jurnalda çap olunmuşdur.

BİBLİOQRAFİYALAŞDIRMANIN ANALİTİK MƏRHƏLƏSİ (BAM) – vəsait üzərində işin analitik mərhələsi öz mahiyyəti etibarilə ilkin sənədlərdə olan məlumatın, biblioqrafiyalaşdırmanın sonrakı (sintezləşdirmə) mərhələsi üçün lazım olan materialı hazırlamaq məqsədilə biblioqrafik qaydaya salınması prosesindən ibarətdir. Analitik mərhələ bir-biri ilə sıx əlaqədə olan və əslində zaman etibarilə birgə aparılan bir neçə əməliyyatı özündə birləşdirir: – sənədin ümumi biblioqrafik təhlili; – biblioqrafik təsvir; – annotasiyalaşdırma və referatlaşdırma; – indeksləşdirmə və predmetləşdirmə; – biblioqrafik yazıların qaydaya salınması. Biz yalnız sənədin ümumi təhlilini, annotasiyanın və biblioqrafik yazının tərtibini nəzərdən keçirəcəyik, lakin bununla bərabər qeyd etmək lazımdır ki, vəsaitin tipindən və istiqamətindən asılı olaraq orada materialın təsvirində müəyyən dərəcədə dəyişiklik edilə bilər, amma bütövlükdə o, “Biblioqrafik yazı. Biblioqrafik təsvir. Ümumi tələblər və tərtib qaydaları” 7.1-2003 QOST-unun tələblərinə ciddi şəkildə uyğunlaşdırılmalıdır. Sənədlərin indeksləşdirilməsi və predmetləşdirilməsi metodikasının biblioqrafik vəsaitə tətbiqində heç bir spesifik xüsusiyyət yoxdur. Ümumi biblioqrafik təhlilin gedişində biblioqraf sənədin məzmunu və forması ilə hərtərəfli tanış olur: müəllifin ideya mövqeyini, əsərin əsas mövzusunu, onun quruluşunu, mahiyyətini, tipoloji, janr və üslub xüsusiyyətlərini, məqsəd və oxucu istiqamətini aydınlaşdırır, sənədin axtarış əlamətlərini seçir və qiymətləndirir. Təhlilin əsas məqsədi başqa analitik əməli-

yyatlar üçün lazım olan materialı hazırlamaqdan ibarətdir: (təsvir, anno-tasiya, indeksləşdirmə, predmetləşdirmə, biblioqrafik yazıların qaydaya salınması). Təhlilin əsas mənbələri və vasitələri: sənədin özü, onun bilavasitə öyrənilməsi; sənədin müəllifi və məzmunu haqqında başqa (əlavə) məlumat mənbələridir. Sənədin özünün biblioqrafik təhlili əsərin titullar, vərəqəsi, nəşriyyat məlumatları və annotasiyası, sərəlvəsi, müqəddimə və (və ya) giriş məqaləsi, qeydləri, kommentariyaları ilə ardıcıl tanış olmağı və lazım gəldikdə (adları çəkilən tanışlıq formaları kifayət etmədikdə) mətninin qismən oxunmasını nəzərdə tutur. Müəllif və sənədin məzmunu haqqında əlavə məlumat toplamaq lazım gəldikdə tərtibatçı tənqidi məqalələr, resenziyalar, başqa müəlliflərin əsərlərindəki rəylər, soruq-məlumat nəşrlərindən də istifadə edə bilər. Biblioqrafik təhlil üçün cəlb edilən mənbələrin tərkibi sənədin mövzu mürəkkəbliyindən, tərtib olunan vəsaitin tipindən və istiqamətindən, mənbələrin faktiki mövcudluğundan asılıdır. Sənədin ümumi biblioqrafik təhlilini tez, dərin və hərtərəfli aparmaq bacarığı biblioqrafın mühüm peşə keyfiyyətidir. Analitik mərhələdə həyata keçirilən biblioqrafik təsvirin tərtibi sözün əsl mənasında tərtib edilmir, ancaq dəqiqləşdirilir, çünki, sənədlərin çoxunun təsviri əsas və əlavə mənbələrdən götürülmüş olur. Köhnə mənbələrdən götürülmüş biblioqrafik təsvir müasir tələblərə cavab verməyə bilər. Biblioqrafik təsvir sənədin biblioqrafik təsvirinə dair dövlət standartına uyğun olmalıdır. Biblioqrafik məlumat mənbələrin birinci növbədə sənədin özü

və onun buraxılış məlumatlarını təşkil edən ünsürlər daxildir. Biblioqrafik təsvir – əvvəlcədən təyin edilmiş sənəd haqqında müəyyən olunmuş qaydalar əsasında verilən və onun ümumi xarakteristikası üçün vacib olan biblioqrafik məlumatların cəmidir. Biblioqrafik təsvir passiv formada sənədin ümumi xarakteristikasını verir. Burada müəllifin soyadı, sərlovhə, sərlovhəaltı və sərlovhəüstü məlumatlar, nəşr yeri, nəşriyyat, nəşr ili, miqdar göstəriciləri, tiraj və qiyməti haqqında məlumatlar verilir. Çox zaman biblioqrafik təsvir əsərin məzmunu, xarakteri, tədqiqatın predmeti haqqında aydın təsəvvür yaratmır. Sənədin daha geniş və dərin xarakteristikasını vermək üçün əlavə məlumatların olması vacibdir. Bu problemi annotasiya və referat həll edir. *Bax: Annotasiya, Referat.*

BİBLİOQRAFİYALAŞDIRMANIN SİNTE-TİK MƏRHƏLƏSİ (BSM) – başlıca vəzifəsi əvvəlki bütün analitik əməliyyatların nəticələrini üzvi şəkildə birləşdirməkdən və vəsaitin quruluşunu onun konkret məqsəd və oxucu istiqamətinə cavab verən bütöv bir biblioqrafik əsər kimi formalaşdırmaqdan ibarətdir. BSM-də meydana çıxarılmış və öyrənilmiş sənədlərin seçilməsi və biblioqrafik yazıların qruplaşdırılması əməliyyatları yerinə yetirilir. Seçmə prosesində qabaqcadan meydana çıxarılmış, lakin tərtib olunan vəsaitin ümumi mənasına, konkret məqsədinə cavab verməyən əsərlər siyahıdan çıxarılır. Seçmə – biblioqrafiyalaşdırmanın ən vacib prosesidir. Dövlət standartına görə biblioqrafik seçmə – biblioqrafiyalaşdırılan

sənədin nəzərdə tutulmuş keyfiyyət və formal meyarına görə seçilməlidir. Biblioqrafiyalaşdırmanın əsas mərhələsi kimi materialların seçilməsi bu və ya digər dərəcədə biblioqrafik vəsaitlərin əksəriyyətində, xüsusilə elmi-köməkçi və tövsiyə göstəricilərinin tərtibində böyük üstünlüyə malikdir. Biblioqrafik vəsaitlər üçün materialların seçilməsini məhdudlaşdırıcı (formal və məzmun) və keyfiyyətli seçməyə bölmək olar. Məhdudlaşdırıcı seçmə – biblioqrafik məlumatın axtarış və kommunikativ, keyfiyyət seçməsi isə qiymətləndirmə funksiyasını təcrübi olaraq həyata keçirir. Bilavasitə, biblioqrafiyalaşdırılan obyektin formal seçilməsinin zahiri məhdudluğu məkan (kitabxanaların fondu), formal-nəşriyyat (nəşr növü, tiraj, həcm), xronoloji (hesaba alma dövrü, yazılma vaxtı), ərazi (nəşr olunma yeri), dil və başqa əlamətlərlə əlaqədar ola bilər. Real biblioqrafik təcrübədə adları çəkilən bu formal əlamətlər adətən əlaqələndirilir. Materialların məzmununa görə məhdudlaşdırıcı seçmə prosesində biblioqraf diqqətini əsərin mövzusu üzərində cəmləşdirir. Aydındır ki, biblioqrafik məlumatın kommunikativ əlaqələndirmə funksiyasının həyata keçirilməsinə təsir edən məzmunna görə seçmə, formal əlamətlər üzrə seçməyə nisbətən daha fəaldır, onun ictimai məqsəd istiqaməti xeyli dərəcədə dəqiq ifadə olunur və nəticədə seçilən ədəbiyyatdakı məlumatın istifadə sahəsi daha konkret müəyyənləşdirilir. Lakin bu cür seçmə fərqləndirici xarakter daşıyır və hələ konkret oxucu qruplarının tələblərini ödəməyi təmin etmir. Məzmununa görə məhdudlaşdırıcı seçmə zamanı

əsas şərt çap əsərlərinin biblioqrafik xarakteristikasının hər bir ünsürünü nəzərə almağı bacarmaqdır. Biblioqraf ədəbiyyat seçərkən kitabı görmədən belə hansı ədəbiyyatı göstəriciyə daxil edəcəyini təxmini də olsa bilir. Bu, birinci növbədə biblioqrafın tərtib etdiyi göstəricinin mövzusunun nə dərəcədə yaxşı bilməsindən, ikincisi, ədəbiyyatın nə dərəcədə dəqiq seçilməsindən və nəhayət çap əsərlərinin biblioqrafik xarakteristikasının hər bir ünsürünü nəzərə almağı bacarmağından irəli gəlir. Bu zaman ədəbiyyatın tamamlanmasını aydın izləmək olar. Biblioqraf hər bir kartotkədə müvəqqəti olaraq mənbələrin isnadlarını da göstərməlidir. Belə ki, işin gedisində məlumatların düzgünlüyünü yoxlamaq üçün həmin mənbəyə bir neçə dəfə müraciət etmək lazım gəlir. Ədəbiyyatın seçilməsində qarşıda duran tələblərdən biri də keyfiyyət məsələsidir. Keyfiyyətli ədəbiyyatı seçmə prinsipini bəzi biblioqrafik vəsaitlərin tərtibində nəzərə almaq mümkün olduğu halda, bəzən isə bu qeyri-mümkündür. Ədəbiyyatın seçilməsi prosesi başa çatdıqdan sonra kartotekanı vəsaitin proqramı ilə müqayisəli şəkildə tutuşdurmaq lazımdır. Seçilən ədəbiyyatın onun xarakter və xüsusiyyətlərinə görə tərtib olunan göstəricinin tipinə nə dərəcədə uyğun gəlməsini də aydınlaşdırmaq lazımdır. Nəzərdə tutulan mövzuya dair ədəbiyyatı yaxşı bilmək keyfiyyətə görə seçməni həyata keçirmək üçün azdır. Məhdudlaşdırıcı (formal və məzmunu görə) və keyfiyyətə seçilmənin bütün bu müxtəlifliklərinə baxmayaraq, bunlara təcrid edilmiş, qarşılıqlı əlaqədən

məhrum bir hadisə kimi baxmaq olmaz. Əksinə, biblioqrafik vəsaitlərin tərtibi təcrübəsində əsas və mühüm olan bir meyar, adətən, başqaları ilə uyğunlaşdırılır və əlaqələndirilir. Bu meyarlar əlavə rolunda çıxış etməklə obyektiv olaraq biblioqrafik məlumatın əsas ictimai vəzifələrinin (axtarış, kommunikativ və qiymətləndirmə) yalnız fərqi deyil, həm də vəhdətini əks etdirir. Biblioqrafik sintezin mühüm əməliyyatı biblioqrafik yazıların qruplaşdırılmasından ibarətdir...

BİBLİOQRAFİYALAŞDIRMANIN YEKUN MƏRHƏLƏSİ (BYM) –

Vəsait üzərində aparılan yekunlaşdırıcı iş məlumat-metodiki aparatın tərtibi, redaktətmə və biblioqrafik göstəricinin formalaşdırılması ilə başa çatır. Məlumat-metodiki aparatın tərkibinə müqəddimə, giriş məqaləsi, köməkçi göstəricilər, əlavələr və metodiki məsləhətlər daxildir. Müqəddimədə vəsaitin əsas vəzifələri, məqsəd və oxucu istiqaməti və onun tərtibi prosesində istifadə edilmiş mühüm metodiki üsullar haqqında məlumat verilir. Əslində müqəddimədə qismən müxtəsər formada vəsaitin proqramı şərh edilir. Müqəddimədə biblioqrafik vəsaitin əsas vəzifəsi oxucu və məqsəd istiqamətinin xarakteristikası, materialların ümumi qruplaşdırma prinsipi izah edilir və hər bir bölmə daxilində biblioqrafik yazıların düzülüşü haqqında məlumat verilir. Annotasiyanın xarakteri və növü haqqında xüsusi qeydlər olmalıdır. Köməkçi göstəricilərin adlarını saymaqla bərabər onlardan istifadə qaydaları da göstərilməlidir. Müqəddimədə materialların xronoloji cəhətdən seçilmə

həddi qeyd edilməlidir. Bütün biblioqrafik vəsaitlərdə müqəddimə olmalıdır, giriş məqaləsi isə, adətən, böyük retrospektiv elmi-köməkçi göstəricilərə verilir. Çox zaman vəsaitin elmi redaktoru tərəfindən yazılan belə məqalə bir qayda olaraq, məsələyə dair ədəbiyyat kütləsinin inkişafı tarixini və müasir vəziyyətini nəzərdən keçirən müxtəsər xülasədən ibarət olur. Giriş məqaləsi onun üzvi tərkib hissəsidir. Bu, xüsusilə məqalənin mətnindən əlaqədar biblioqrafik yazıya isnad verilməsi ilə əldə edilir. Vəsaitdə əks olunmuş ədəbiyyatın təhlili əsasında verilən statistik ümumiləşmə və nəticələr də çox vacibdir. Giriş məqaləsinin yazılması biblioqrafik vəsaitin və biblioqrafiyalaşdırılan sənədin mahiyyətini dərinləndirən bilməyi tələb edir. Ona görə də giriş məqaləsinin yazılmasına elmi redaktor və həmin sahənin mütəxəssisini dəvət etmək lazımdır. Son illər ayrı-ayrı elm sahələri üzrə biblioqrafik vəsaitlərin nəşri işi genişlənmiş və onların həcmi nəzərə çarpacaq dərəcədə artmışdır. Buna görə də mütəxəssislərin ədəbiyyat axtarışına sərf etdikləri vaxtı azaltmaq üçün bir sıra vasitələr mövcuddur ki, bunlardan biri də biblioqrafik vəsaitlərdən istifadəni asanlaşdırmaq üçün tərtib olunan köməkçi göstəricilərdir. Biblioqrafiya terminləri haqqında Dövlət Standartında (QOST 7.0-84) köməkçi göstəricilərin vəzifəsi belə müəyyən olunmuşdur: Biblioqrafik vəsaitin orada əhatə olunan çap əsərləri haqqında ayrı-ayrı məlumatları müvafiq biblioqrafik yazılara isnad etməklə vəsaitin əsas mətndəki aspektdə deyil, digər aspektlərdə əsk etdirən hissəsinə köməkçi göstəricilər deyilir. Hər hansı

bir biblioqrafik göstərici üzrə konkret sorğuların ödənilməsində köməkçi göstəricilərin rolu əvəzilməzdir. Hər bir biblioqrafik vəsait iki hissədən – əsas hissə (əsas mətn) və köməkçi göstəricidən ibarət olur. Əsas mətnə əlavə olunan köməkçi göstəricilərin növü və sayı, adətən, əsas mətndə biblioqrafik materialların yerləşdirilməsi sistemindən və xarakterindən asılı olur. Əgər əsas mətndə materiallar müəllif və sərlovhələrin əlifba sırası ilə qruplaşdırılmışsa, belə vəsaitlərə predmet, coğrafi, mövzu və b. göstəricilər tərtib olunmalıdır. Əgər əsas mətn sistemli qaydada qruplaşdırılırsa, onda həmin vəsaitə müəllif və sərlovhələrin əlifba göstəriciləri verilməlidir. Ümumiyyətlə, biblioqrafik vəsaitin məqsədindən, oxucu istiqamətindən və əsas mətndə materialların qruplaşdırılması üsulundan asılı olaraq köməkçi göstəriciləri növlərə ayırmaq, təsnifləşdirmək olar. Köməkçi göstəricilərin daha çox yayılmış 13 növü: müəlliflərin köməkçi göstəricisi, adlar, coğrafi, nömrələrin, predmet, permutasion, sistemli, mövzu, sərlovhələrin, kollektivlərin, nəşr yerinin, xronoloji, dillər göstəricisi müəyyən olunmuşdur. Köməkçi göstəricilərin keyfiyyətini qiymətləndirmək üçün dörd əsas tələb müəyyən olunmuşdur: 1. Köməkçi göstəricilərin tamlığı. 2. Göstəricinin dilinin və quruluşunun sadəliyi. 3. Göstəricinin isnad etmə aparatının keyfiyyəti bu meyar rubrikalar arasında əlaqələri əks etdirən “bax” sözü ilə ifadə olunan isnadların olması kimi başa düşülür. Məsələn: Tağı Şahbazi, bax: “Simurq”, bax: “Yersiz” (təxəllüslər). 4. Sorğunu yüksək səviyyə

yədə və dəqiq ödəmə imkanı – yəni məlumatın yerləşdiyi yeri dəqiq göstərmə qabiliyyəti. Köməkçi göstəricilərin tərtibi prinsiplərindən danışarkən qeyd etmək lazımdır ki, onlara elmilik, operativlik və sadəlik kimi prinsiplər xasdır. Hər hansı bir köməkçi göstərici vahid əlamətlərlə əlaqədar anlayışların qaydaya salınmış (daha çox əlifba qaydasında) siyahısından ibarətdir. Bu zaman göstəricinin hər bir rubrikasından əsas mətnin qeyd nömrəsinə və ya səhifəsinə isnad verilir...

BİBLİOQRAFIYANIN BİBLİOQRAFIYASI

(BB) – obyektli bibliografik vəsaitlərin uçotu və təhlili olan bibliografiyanın müstəqil növüdür. BB-nin vəzifəsi bibliografik məhsul haqqında informasiya vermək, bibliografik repertuarların dolğunluğu və keyfiyyətini qiymətləndirmək, bibliografiya fənlərinin tədrisi və bibliografiyanın tarixi, nəzəriyyəsi və metodikasını öyrənmək üçün mənbəşünaslıq bazasını yaratmaqdan ibarətdir. Bibliografiyanın bütün silsiləsi üçün əsas və yekunlaşdırıcı növüdür. BB-yə dair ilk əsər XVII əsrdə (F.Labbe, A.Teyce) yaranmasına baxmayaraq, bibliografiyanın xüsusi növü kimi XIX əsrin ortalarında Avropada meydana gəlməyə başlamışdır. Belə ki, 1866-cı ildə Y.Petsxoltun “bibliotheca bibliographica” adlı, məzmununa görə universal əsəri çap olunmuşdur. 1858-ci ildə Rusiyada Q.N. Qennadinin “Rus bibliografiya ədəbiyyatı” adlı eyni tipli əsəri yaranmışdır. Azərbaycanda BB-yə nümunə olaraq 2003-cü ildə çap olunan “Azərbaycan bibliografiyası” (N.İsmayılov) misal göstərmək olar. BB tələbatçıları (hər şeydən əvvəl biblio-

qrafları, kitabxanaçıları, ETİ orqanlarının işçilərini) bibliografik informasiya mənbələri üzrə istiqamətləndirən vasitələrlə təmin edir, bibliografiyalaşdırma, bibliografik xidmət və özünə xidmət proseslərinə də bibliografik axtarışı mütəşəkkilləşdirir. O, bibliografiya tarixinin, bibliografik fəaliyyət metodikasının elmi cəhətdən işlənilməsində mühüm rol oynayır. BB sahəsində daha mühüm əsərlər çox vaxt bibliografiyaşünaslıq tədqiqatları xarakterinə malik olur. BB “Bİ-T” sistemində təkcə bibliografiyanın “S-T” sistemində icra etdiyi vəzifələri yerinə yetirmir, həm də bibliografik fəaliyyət sahəsinin bütün daxili quruluşunu özündə təkrar edir. Bir tərəfdən bibliografiya üzərində tam funksiyalı “üstqurum” olan bu sistem, digər tərəfdən bibliografiyanın yuxarıda nəzərdən keçirilmiş bütün növlərinə məxsus tərkib hissəsinə malikdir. Başqa sözlə, BB ümumi və xüsusi, cari və retrospektiv, universal və sahəvi, kitabxana və kitab ticarəti və s. Xarakterli ola bilər.

BİBLİOQRAFIYAŞÜNASLIĞIN METODOLOJİ BÖLMƏSİ (BMB)

– bibliografiya elminin statusunu, onun xüsusiyyətlərini, prinsiplərini, elmi və təcrübi fəaliyyət sahəsi kimi üsul və metodlarını, tədqiqatçıların, bibliografik fəaliyyətin təşkilatçılarının, müəllimlərin, bibliograf – praktiklərin mədəniyyətinin metodologiyasını formalaşdırır. Müasir bibliografiyaşünaslıqda aparılan tədqiqatlarda elmi yanaşma üsulları kimi dialektik, funksional sistemli, informatika, kitabşünaslıq, kulturoloji, sematik, aksiomatik, psixoloji-sosial-kommunikasiya, tarixi, eyni zamanda bibliografiya-

şünaslığın kompleks tədqiqat metodlarından və s. geniş istifadə edilir.

BİBLİOQRAFIYAŞÜNASLIQ – bibliografiyanın nəzəriyyəsini, tarixini, metodologiyasını, texnologiyasını, metodikasını, təşkili və onun təcrübi fəaliyyət sferalarını öyrənən elmi fəndir. Bir tərəfdən bibliografiyaşünaslıq bibliografiya haqqında biliklər sistemi, digər tərəfdən onun formalaşması və inkişafı üzrə fəaliyyət sahəsi hesab olunur. Bibliografiyaşünaslıq predmetini sosial kommunikasiya sistemi ilə bibliografiyanın qarşılıqlı əlaqəsi və münasibətləri, bibliografiyanın funksiyaları, məqsədləri, qanunları, prinsipləri, məzmunu və formaları, bibliografik fəaliyyətin quruluşunun bütün komponentləri, bibliografik biliyin (informasiyanın) istehsalı, axtarışı, yayılması və istifadəsi təşkil edir. Bibliografiyaşünaslıq, kulturologiya, informatika, sənədşünaslıq, kitabşünaslıq, kitabxanaşünaslıqla sıx əlaqəlidir və onlarla birgə sənəd kommunikasiya sisteminin optimallaşdırılması, sosial yaddaşın qorunması və aktualaşdırılması, kitabın mədəni sərvət kimi mühafizəsi vəzifələrini yerinə yetirir. Bibliografiyaşünaslıq termini ilk dəfə 20-ci əsrin 40-cı illərində prof.İ.Q.Markov (MDKİ) tərəfindən təklif olunmuş və “Bibliografiya”, “Termin və anlayışlar” Dövlət Standartında (1648-70) və 7.0-99 Dövlət Standartında (“Kitabxana informasiya fəaliyyəti”) təsbit olunmuşdur. Bibliografiyaşünaslıq termini yaranana kimi bu sahə üzrə “bibliografiya” “bibliografiya elmi”, “bibliografiyanın nəzəriyyəsi”, “elmi-nəzəri bibliografiya”, “bibliografi-

yanın fəlsəfəsi” terminlərindən istifadə olunmuşdur. Bibliografiyaşünaslıq haqqında ilk nəzəri fikirlər Qərbi Avropada yaranmış, dövrünün görkəmli adamları onu kitabşünaslığın tərkib hissəsi hesab etmişlər. XIX əsr boyu və XX əsrin əvvəllərində Qərbdə bibliografiyanın texnoloji funksiyalarına dair aspektlər nəzəri baxımdan qabarıq üzə çıxır. XX əsrin əvvəllərində P.Otle bibliografiyanın obyektinin sənədlər olduğu ideyasını irəli sürməklə onun obyektini genişləndirir. XVIII-XIX əsrlərdə Rus elmi və ictimai fikir tarixində bibliografiya haqqında formalaşan mülahizələrin əsasında Qərbdə, xüsusilə Fransada formalaşan ideyalar durmuşdur. Onlar da bibliografiyanın kitabşünaslığın tərkib hissəsi hesab etmişlər. Tədrisən bibliografik vəsaitlər sisteminin, bibliografik vəsaitin tərtibi metodikasının, sənəd kütləsi və axınının tədqiqinə başlanması, bibliografiyanın özünəməxsus meyil və ənənələrinin, qanunauyğunluqlarının yaranması onun müstəqil elmə – “ümumi köməkçi” elmə çevrilməsi prosesinə güclü təkan vermiş oldu. 1910-1950-ci illər bibliografiyaşünaslığın elm və tədris fənni kimi formalaşmasının hazırlıq mərhələsi kimi qəbul edilmiş, bu dövrdə məhz onu elm sahəsi kimi əsas atributları (anlayış aparatı, kateqoriyalar, mühüm prinsipləri və s.) formalaşır. Bibliografiyaşünaslığın inkişafında N.V.Zdobnov, Y.İ. Şamurun, A.D.Eyxengols, A.A.Levin, İ.A.Kirpiçeva, A.N.Veryovkina, M.P. Qastfer, M.A.Briskman, V.N.Denisyev, O.P. Korşunov, A.İ.Barsuk, İ.A.Fokev və başqa rus alimlərinin çox böyük rolu olmuşdur. Bibliografiyaşünaslıq nəticə etibarı ilə,

ümumi və xüsusi bibliografiyaşünaslığa ayrılmışdır. Bibliografik təcrübənin müasir miqyasının getdikcə böyük əhəmiyyət kəsb etməsi və mürəkkəbliyi onu “Bibliografiyaşünaslıq” adlanan bu xüsusi elmi fənnin layiqli obyektidir. Bibliografiyaşünaslığa verilən tərifi də bu cəhət nəzərə alınmışdır: Bibliografiyaşünaslıq – bibliografik informasiyanın xüsusiyyətini, quruluşunu, onun yaradılması və tələbatçılara çatdırılması proseslərinin qanunauyğunluqlarını öyrənən elmdir. *Bax: Bibliografiya.*

BİBLIOQRAFIYAŞÜNASLIQ KAFEDRASİ

(BK) – BDU-nun kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin kafedralarından biridir. 1947-ci ildə kitabxanaşünaslıq və bibliografiya kafedrası kimi yaradılmışdır. 1962-ci ildə kitabxanaçılıq şöbəsinin fakültəyə çevrilməsi nəticəsində kitabxanaşünaslıq və bibliografiya kafedrasının bazasında müstəqil bibliografiya kafedrasının təşkili zərurəti yaranmışdır. Bibliografiya kafedrası 1968-ci ildə təşkil edilmiş, 1998-ci ildə adı dəyişdirilərək “Bibliografiyaşünaslıq” adlandırılmışdır. Kafedraya p.e.n, dos. Əşrəf Teymur oğlu Xələfov (1968–1978), t. e. N. dos. Hacı Həsənov (1979–1983), Əməkdar mədəniyyət işçisi, p. e. n, prof. Zöhrab Hüseyn oğlu Əliyev (1984–2007) rəhbərlik etmişlər. 2007-ci ildən isə kafedranın müdiri p. e. n, dos. Nadir İslam oğlu İsmayılovdur. Kafedranın əsas funksiyası bibliografik fənlərin tədrisi və bibliografiyaşünaslıq istiqamətində elmi-tədqiqat işlərinin aparılmasıdır. Kafedra milli bibliografiyanın tarixi, nəzəri, metodik və təşkilati problemlərinin öyrənilməsi üzrə

ixtisaslaşmış mərkəzdir. Kafedra Azərbaycan bibliografiyasının tarixini, bədii ədəbiyyat, ədəbiyyatşünaslıq, təbabətin, sosial-siyasi ədəbiyyatın, pedaqoji ədəbiyyatın bibliografiyasını xarici ölkələrdəki bibliografiya işi ilə müqayisəli şəkildə tədqiq edib ümumiləşdirmişdir. Bu tədqiqatların nəticəsində fakültədə bibliografiyaşünaslıq fənləri silsiləsi formalaşmışdır. Kafedranın əməkdaşlarının elmi-tədqiqat işinin istiqaməti Azərbaycan bibliografiyasının tarixinin, təşkili və idarə olunmasının elmi əsaslarının müəyyənləşdirilməsi, mövcud bibliografik resurslardan səmərəli istifadənin optimallaşdırılmasına təsir edən konsepsiyaların hazırlanmasından ibarətdir. Tədqiqatların digər istiqaməti ayrı-ayrı kitabxana və informasiya orqanlarının bibliografik fəaliyyətinin öyrənilməsi və ümumiləşdirilməsi ilə əlaqədardır. Kafedrada aparılan elmi-tədqiqat işinin əsasını “Azərbaycan milli bibliografiyası” təşkil etdiyi üçün, respublikamızda bibliografik fəaliyyətlə məşğul olan müəssisələr tədqiqat obyektini kimi kafedranın diqqət mərkəzindədir.

BİBLİOLOGİYA (yunanca *biblion*-kitab, *loqos*-söz, təlim) – kitab haqqında kompleks elmi əks etdirən termdir. XVI əsrdə fransız J.J.Pev tərəfindən istifadə edilmişdir. Bibliologiya termini altında kitablar haqqında düşünmək, onlar haqqında və ya onların məzmunu, tarixi haqqında inamla danışmaq başa düşülürdü. V.Q.Anastasyevic kitab nəzəriyyəsinə bibliografiya kimi başa düşür, P.Otle bibliografiyanı kitab haqqında nəzəri biliklərin məcmusu hesab edir və

onun tərkibinə bibliografiyanı da daxil etirdi. N.M.Lisovski və M.N.Kufaev isə onu kitabın fəlsəfəsi adlandırır. 1931-ci ildə A.Q.Fomin bibliologiya terminini kitabşünaslıq termini ilə əvəz etməyi təklif etdi. Bibliologiya termini hazırda çox az işlənir.

BİBLİOMAN – (yun. biblion – kitab, man – şəxs, adam) – kitab aludəçisi, kitabları ehtirasla toplayıb yığan şəxsdir.

BİBLİOMANIYA – kitabların hədsiz aludəçiliklə əldə olunub toplanılması, kitabların ciddi məqsəd olmadan odlu ehtirasla toplanılıb kolleksiyalaşdırılmasıdır.

BİBLİOMETRİYA (B) – (yunanca “biblion”-kitab və “metria”– ölçürəm deməkdir) informasiyanın sənədlə mübadiləsi ilə əlaqədar kitabxana, bibliografiya, informasiya və digər fəaliyyət növlərində kütləvi halların quruluşunu, qarşılıqlı əlaqəsini və dinamikasını kəmiyyət metodları ilə öyrənən fəndir. B-nin meydana gəlməsi dərkətmə prosesinin riyaziləşdirilməsi elmi ənənələri ilə bağlı olmuşdur. Şifahi təhlildən kəmiyyət təhlilinə keçid sənədlərin artması, oxucu sorğuları və kitabxana fondlarının tərkibinin mürəkkəbləşməsi, kitabxana sistemlərinin dinamik inkişafı ilə əlaqədar olmuşdur. B ayrı-ayrı obyektlərdə eyni tipli (növlü) vəziyyətlər çoxluğunun kütləvi hallarının baş verdiyi hallarda təzahür edir. B üç say sistemində istifadə olunur. Bu sistemlər bir-birindən say sistemləri arasındakı münasibətlərinə və onlar üzərində aparılan müvafiq əməliyyat

yaqlara görə fərqlənir. Proporsional (tənzahlı və bərabər) say sistemləri (münasibətlər şkalası) – bir-biri ilə aşağıdakı münasibətlərdə ola bilən say çoxluqlarıdır: bərabər-bərabərsizlik, çox-az, müəyyən qədər çox. Bu sistemin rəqəmləri bütün cəbr əməllərini yerinə yetirmək gücünə malikdir. Dərəcələrə bölünmüş say sistemləri (intervallar şkalası) – əvvəlki sistemlə münasibətdə sonuncuda olmayan ədədlər- sadə say sistemləri yalnız iki münasibəti əhatə edən rəqəmləri əhatə edir: bərabər-bərabərsizlik, böyük-küçük. B əsas metodoloji problemi həqiqəti dərk etmənin hissi mərhələsindən say sistemində adekvat keçidlə əlaqədardır. Bu keçidin üç əsas yolunu fərqləndirmək olar: ölçmə, qiymətləndirmə və nəticələrdən istifadə etmə. Ölçmə - say sistemləri ilə bəzi xassələrin miqdarının ifadə edilməsinin formal qaydasıdır. Qiymətləndirmə – obyektlərin xassələrinin intessivliyinin qeyri-formal müqayisəsinin şüurlu qəbuludur ki, bunu da ekspert qismində çıxış edən tədqiqatçı bu intensivliyi sadə say sistemləri ilə təsvir edir. Nəticələrdən istifadə edilməsi- ölçülməsi mümkün olmayan xassələrin ölçülməsi ilə əvəzlənməsindən ibarətdir. Təhlillik bibliometrik aparatı statistika və riyazi metodları da özündə birləşdirir.

BİBLİONOMİYA – (hərfi mənada: kitab qanunu) – XIII əsrdə Avropada kitabxanaların təşkili və qaydaya salınması üzrə ilk vəsaitdir. Fransanın şimalındakı Amyen pravoslav kilsəsinin kansleri, şair, həkim, magistr Rişar de Furnival (1201-1260) tərəfindən təşkil edilmiş anonim kitabxana kataloquna onun özünün

verdiyi addır. Kitabların ilkin tematik təsnifləşdirilməsi bu kataloqda həyata keçirilmişdi. Onun “Biblionomiya” (“Kitab elmi” və ya “Kitabçılıq”) əsəri oxuculara xidmət sahəsindəki kitabxananın imkanlarını açıb göstərir. Furnival bu əsəri yazarkən kilsə kitabxanasının fondunda saxlanılan ilahiyat, fəlsəfə, hüquq, tibb kitablarından istifadə etmişdi. Həmin kitablar sonralar Sorbonna kitabxanasına verilmişdi. Bu vəsait kitabxana təcrübəsində təsadüfi xarakter daşıyır, dövrün bütün elmi nailiyyətlərini, xüsusilə biliklərin sistemləşdirilməsi sahəsindəki uğurlarını əks etdirmirdi. Furnivalın “Biblionomiya” əsəri ilk dəfə 1874-də nəşr edilmişdir. 1924-cü ildə rus alimi A.A.Sidorov “biblionomiya” terminindən “kitab sənətsünaslığı” anlayışını ifadə etmək üçün təklif etmişdir. Başqa sözlə, bu söz kitab sənətinin nəzəriyyəsini və tarixini, o cümlədən kitabın quruluş formaları qanunlarını öyrənən və araşdıran termin kimi nəzərdə tutulurdu. Hazırda “biblionomiya” terminindən az istifadə olunur.

BİBLİOPSİXOLOGİYA (B) – N.A.Rubakin tərəfindən kitab-oxucu münasibətinin qarşılıqlı əlaqəsi və qarşılıqlı asılılığının nəzəriyyəsini ifadə etmək üçün yaradılmış anlayışdır. B üzrə onun əsas əsərləri “Biblioloji psixologiya kitabçılıq işinin nəzəriyyə və praktikasi kimi” (Praqa, 1921), “Bibliopsixologiyaya giriş” (Praqa, 1922), “Biblioloji psixologiya nədir” (L.1924), “Oxucu və kitabın psixologiyası” (M. L.-1928–29) B-nin əsas bölmələri bunlardır: mütaliə, oxucu, kitab və kitabın təsirinin psixologiyası. B nəzəriyyəsinin bir çox müddəaları kitabxanaların psixologiyası, kütləvi kommunikasiya nəzəriyyəsində geniş istifadə olunur.

BİLƏSUVAR MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Biləsuvar şəhər MKS) – Mərkəzi Kitabxananın əsası 1947-ci ildə qoyulmuşdur. MKS 1978-ci ildə yaradılmışdır. MKS-ə 1 Mərkəzi Kitabxana, 29 kənd kitabxana filialı daxildir. MKS-in kitab fondunda 317 min nüsxə ədəbiyyat vardır. Oxucuların sayı 26 min MKS-in işçilərinin sayı 64 nəfərdir. MKS-in internet ünvanı: bilasuvar.cls.az.

BİLİK BAZALARI (BB) – modellər (prosedur modeli, freym semantik şəbəkə və s.). əsasında müəyyən predmet sahəsini şərh edən fakt və qaydaların məcmusunu özündə əks etdirən, verilənlər bazasında aşkar şəkildə mövcud olmayan

cavabları formalaşdırmağa imkan verən çıxış mexanizminə malik VB-dır. BB intellektual sistemlərin, o cümlədən ekspert sistemlərinin ən əhəmiyyətli tərkib hissəsidir.

BİLİKLƏRİN TƏŞKİLİ ÜZRƏ BEYNƏLXALQ CƏMİYYƏT (İSKO) – indeksləşdirmə, informasiya axtarışı, elmin fəlsə-

fəsi. elmi siyasət və elmi təşkili, riyaziyyat, stataistika və hesablama texnikası, kitabxanaşünaslıq və informasiya fəaliyyəti, arxivşünaslıq və muzeyşünaslıq, jurnalistika və kommunikasiya, əmtəəşünaslıq, terminologiya, leksikoqrafiya və linqvistika üzrə dünyanın 50 ölkəsindən 600 nəfərə yaxın mütəxəssisi birləşdirir. “biliklərin təşkili” termini ilk dəfə amerikan alimi Henri Evelin Bliss (1870-1955) tərəfindən 1929-cu ildə təklif edilmişdir. Təşkilat 1989-cu ildə İFLA və FİD ilə əməkdaşlıq edən alimlər tərəfindən təsis edilmişdir. Təşkilatın rəhbər orqanı 8 nəfərdən ibarət Prezident Şurasıdır. İSKO-nun prezidentləri 1989-1996-cı illərdə İ.Dalberq (I.Dahlberg), 1996–1998-cı illərdə H.Albrextsen (H.Albrechtsen), 1998-cı ildən isə professor K.Beghtol olmuşdur. Təşkilatın fəaliyyət istiqamətlərini 21 nəfərdən ibarət Elmi-məsləhət Şurası müəyyən edir. Təşkilatın elmi mətbu orqanı 1973-cü ildə təsis edilərək 1992-ci ilə qədər “Knowledge Organization” (“Biliklərin təşkili”), daha sonra isə “International Classification” (“Beynəlxalq təsnifat”) adı altında Almanyanın Frankfurt-Mayn şəhərində ingilis dilində rüblük çıxan dövrü nəşrdir. İSKO həm də fəaliyyət sahəsi ilə bağlı mövzular üzrə soraq və rəhbərlik kitabları, bibliografik vəsaitlər, tədris vəsaitləri, eləcə də təşkilatın iki ildə bir dəfə keçirilən konfransının materiallarını nəşr edir. Dünyanın 20-dən çox ölkəsində təşkilatın bölmələri fəaliyyət göstərir. Bu bölmələr beynəlxalq təşkilatların iştirakı ilə milli konfranslar və digər tədbirlər keçirirlər. İSKO-nun “Biliklərin və insani qarşılıqlı təsirin təşkili” adlı ilk

beynəlxalq konfransı 1990-cı ildə Almanyanın Darmştadt şəhərində, “Biliklərin təşkilində koqnitiv paradıqmalar” adlı ikinci konfrans 1992-cı ildə Hindistanın Mədrəs şəhərində, “Biliklərin təşkili: keyfiyyətin idarə edilməsi” adlı üçüncü konfrans 1994-cü ildə Danimarkanın Kopenhagen şəhərində, “Biliklərin təşkili və dəyişikliklər” adlı dördüncü konfrans 1996-cı ildə ABŞ-ın Vaşinqton şəhərində, “Biliklərin təşkilində strukturlar və münasibətlər” adlı beşinci konfrans 1998-ci ildə Fransanın Lill şəhərində keçirilmişdir. Keçmiş SSRİ İSKO ilə bu təşkilatın yarandığı gündən əməkdaşlıq edib. MDB ölkələrindən İSKO ilə ən sıx əlaqəyə malik olan ölkə Rusiyadır. SSRİ-nin dağılması ərəfəsində, 1991-ci ilin yanvarında İSKO-nun Rusiya bölməsi təsis edilmiş və üç dəfə xarici mütəxəssislərin iştirakı ilə milli səviyyəli konfranslar (“Biliklərin təşkili: problemlər və meyllər” – 1993, “Biliklərin təşkili: linqvistik aspektlər” – 1995, “İnformasiya-axtarış sistemlərinin linqvistik təminatı” – 1997) keçilmişdir. *Ədəbiyyat: Advances in Knowledge Organization (AKO) / International Society for Knowledge Organization. Frankfurt am M.; Berlin, 1990-1998. -Vol. 1-6.*

BİNƏQƏDİ RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Binəqədi rayon MKS) – 2011-ci ildə yaradılmışdır. MKS-in Mərkəzi Kitabxanası V.Q.Korolenko adına Mərkəzi Şəhər Gənclər Kitabxanası kimi 1921-i ildə kimsəsiz uşaqların maarifləndirilməsi məqsədilə könüllülər tərəfindən təşkil edilmiş, 25 noyabr 1928-ci ildən fəaliyyətini V.Q.Korolenko adına Fəhlə Gənclər Kitabxanası adı ilə

davam etdirmişdir. Kitabxana illər boyu savadsızlığa qarşı mübarizə aparmış, öz ətrafına çoxlu oxucu toplaya bilmişdir. 2012-ci ilin dekabrında Binəqədi rayon MKS-in Mərkəzi Kitabxanası MDB məkanında ən yaxşı kitabxanalardan biri seçilmiş, ona 26 sahə üzrə dünyanın 235 ölkəsinin 600 mənbəsindən alınan, hər gün yeniləşən media icmalı polpred. com elektron bazası hədiyyə edilmişdir. Bu baza oxucuların istifadəsinə verilmişdir. Hazırda MKS-in tərkibinə 1 Mərkəzi Kitabxana, 7 qəsəbə filial kitabxanası daxildir. MKS-də 55 nəfər əməkdaş çalışır. MKS-in internet ünvanı: www.bineqedi.libmks.az

BİOBİBLİOQRAFIYA (B) – bibliografiyanın tarixən ən qədim növlərindən biri olub, bioqrafik məlumatlarla bibliografik informasiyanı özündə birləşdirir. Bibliografiya həmin bibliografik mənbədən əvvəl meydana gəlmiş ədəbiyyatla əhatə olunur. Bibliografik vəsait öz spektrinə görə çox geniş olub özündə bir-birindən ayrılmaz iki hissədən ibarət olan: a) vəsaitin həsr olunduğu şəxsin bioqrafyası; b) əsərləri və haqqında olan əsərləri birləşdirir. Bibliografik vəsait şəxslər və şəxslər qrupuna da həsr edilə bilər. Xarici ölkələrdə bibliografiya bibliografik lüğətlər formasında XVIII əsrdən yaran-

mağa başlamışdır. 1732-ci ildə X.Q. Yoxerin “Alimlərin ümumi leksikonu” adlı bibliografik lüğəti məşhur olmuşdur. Həmin lüğət 45 min bioqrafik məqaləni özündə əks etdirirdi.

BİOQRAF – hər hansı bir şairin, yazıçının, alimin, dövlət xadiminin və başqa görkəmli şəxsin mükəmməl tərcümehalını yazan müəllifdir.

BİOQRAFIYA (yun. bios – həyat, qrafo – yazıram) – tərcümehal, insanın həyatının başqası və ya özü tərəfindən (avtobioqrafiya) təsviridir. Bioqrafiya tarixi, milli və sosial şərtlər daxilində şəxsiyyətin psixoloji tipini aşkara çıxarmağa imkan verən ilkin sosioloji informasiyanın mənbəyidir. Bioqrafiya dövrün ictimai gerçəkliyi, mədəniyyəti və məişəti ilə əlaqədar insanın həyat tarixini yenidən yaradır. Bioqrafiya elmi, bədii, kütləvi və s. ola bilər.

“BİRİLLİK AZƏRBAYCAN KİTABİYYATI” – 1960-cı ildə Azərbaycan Dövlət Kitab Palatası tərəfindən nəşr edilmişdir. İl ərzində dilindən, mövzusunun, janrından asılı olmayaraq, respublikada nəşr edilmiş bütün kitablar barəsində tam bibliografik məlumat verirdi. Müxtəlif təşkilati və maliyyə çətinliklərinə görə 1986-cı ildən etibarən vəsaitin nəşri dayanmışdır. 2004-cü ildə M.F.Axundov adına Dövlət Kitabxanasına “Milli Kitabxana” statusu verildikdən sonra milli bibliografiya vəsaitlərinin nəşri işi yenidən gündəmə gəldi və həmin ilin iyununda 1990-cı ilə aid ilk buraxılış uzun fasilədən sonra işıq üzü gördü. “Birillik Azərbaycan Kitabiy-

“Birillik Azərbaycan Milli Kitabxanasının təcrübəli mütəxəssisləri tərəfindən çapa hazırlanmışdır. İlk buraxılışlar 1990 və 1991-ci illərdə respublikamızda nəşr olunan kitablar və kitabçalar haqqında məlumatları əhatə etmişdir. Bu vəsaitin çapa hazırlanması işində Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanasının, BDU-nun Elmi Kitabxanasının, İqtisad Universitetinin, Tibb Universitetinin Elmi Kitabxanalarının və bir sıra universitetlərin kitabxanalarının mütəxəssisləri də yaxından iştirak edirlər. “Birillik Azərbaycan Kitabıyyatı”nda olan yardımçı göstəricilər və statistik məlumatlar respublikada nəşr edilən kitab məhsulunun tərkibi barədə müxtəlif aspektli informasiya əldə etməyə imkan yaradır. Toplanmış material elm və fəaliyyət sahələri üzrə dövlət bibliografiası orqanlarında istifadə edilən təsnifat əsasında qruplaşdırılır. Kitabıyyatda bibliografik təsvirlər 2003-cü ildə qəbul edilmiş QOST 7.1-2003 “Bibliografik yazı. Bibliografik təsvir. Ümumi tələbat və tərtibat qaydaları” əsasında tərtib edilmişdir. Toplanmış material elm və fəaliyyət sahələri üzrə dövlət biblio-

qrafiyası orqanlarında istifadə edilən təsnifat əsasında qruplaşdırılmışdır. Burada məcburi ünsürlərlə yanaşı, fakultativ ünsürlər də öz əksini tapır.

BİRLƏŞMİŞ MİLLƏTLƏR TƏŞKİLATI-NIN DAQ HAMMARŞÖLD KİTABXANASI (United Nations Dag Hammarskjöld Library) – 1946-cı ildə Nyu-York şəhərində yaradılmağa başlamışdır. Bu kitabxana BMT Katibliyinin İctimai İnfor-

masiya Departamentinin tərkib hissəsi hesab olunur. Kitabxana BMT Baş Assambleyasının 28 sentyabr 1949-cu il tarixli qanunvericilik mandati ilə rəsmən fəaliyyətə başlamışdır. BMT-nin (United Nations) Nizamnaməsi 1945-ci il iyulun 26-da San-Fransisko konfransında 50 dövlətin nümayəndələri tərəfindən imzalanmış və 1945-ci il oktyabrın 24-də qüvvəyə minmiş, iqamətgahı Nyu-York şəhərində yerləşir, rəsmi dilləri: ərəb, ingilis, ispan, rus, fransız və çin dilləridir. BMT-nin kitabxanası 1961-ci il noyabrın 16-dan Daq Hammarşöldün adını daşıyır. Daq Hammarşöld (Dag Hammarskjöld) 1951-1961-ci illərdə BMT-nin Baş katibi olmuş, 1961-ci ildə Konqoya rəsmi səfəri zamanı həlak olmuşdur. BMT-nin, o cümlədən onun xüsusi idarələrinin ərazisinə

buraxılış vəsiqələri olan bütün şəxslər, akkreditasiya edilmiş KİV-in əməkdaşları və qeyri-hökumət təşkilatlarının üzvləri kitabxananın xidmətindən istifadə edə bilər. DHK tələbatçılara depozitar kitabxanaları, eyni zamanda BMT sənədləri üzrə məlumat xidməti, UN Info Quest verilənlər bazası və elektron poçt üzrə məlumat xidməti vasitəsilə də kömək göstərir. UN Info Quest (UN-I-QUE) elektron informasiya-axtarış alətidir. O, BMT-nin 1946-cı ildən indiyə qədər müntəzəm şəkildə daxil olan sənədləri və nəşrləri haqqında informasiyanı əks etdirir. Burada BMT-nin illik nəşrləri; komitə və komissiyaların sessiya məruzələri; BMT-nin əsas konfranslarının materialları; Baş Assambleyanın ümumi müzakirələrindəki çıxışlar və s. daxildir. Bu informasiyadan daha asanlıqla istifadə etmək məqsədilə hər bir material əks xronologiya qaydasında yerləşdirilir, yəni ən sonuncu informasiya 1-ci yerdə qoyulur. DHK eyni zamanda BMT-nin qəbul və nəşr etdiyi bütün sənədlərin baş depozitar kitabxanasıdır. BMT-nin üzvü olan ölkələrin milli kitabxanaları öz dövlətlərində çapdan çıxmış ən zəruri ədəbiyyatı BMT-nin Mənzil Qərargah Kitabxanasına göndərirlər. 1947-ci ildən etibarən BMT-nin Daq Hammarşöld Kitabxanası müxtəlif şəhərlərdə yerləşən depozitar kitabxanaların hamısı ilə beynəlxalq şəbəkə daxilində məsləhətləşmələr aparır və BMT-yə üzv olan hər bir ölkədən müxtəlif bilik sahələrinə dair operativ məlumatlar alır. BMT Nizamnaməsinə görə bu quruma daxil olan hər bir ölkə öz ərazisində BMT tərəfindən pulsuz təmin olunan kitabxana yarat-

maq hüququna malikdir. 2003-cü ilin yanvar ayında keçirilən 27-ci sessiyada BMT kitabxanaları üçün yeni strateji istiqamətlər İnformasiya Komitəsinə təqdim edilmişdir. Sənədlərin rəqəmsal formata keçirilməsi Proqramına uyğun olaraq Daq Hammarşöld Kitabxanası 1992-ci ilədək nəşr edilmiş BMT-nin sənədlərini mikrofişlərdən və ya çap materiallarından skaner yolu ilə elektron formata (PDF) salır. Bu elektron fayllar sonra Rəsmi sənədlər sistemində (elektron formatlı BMT sənədlərinin tammətənlili verilənlər bazasında) yerləşdirilir. Bu Proqramın əsas məqsədi Təhlükəsizlik Şurasının və Baş Assambleyanın bütün sənədlərinin BMT-nin 6 rəsmi dilinin hamısında rəqəmsal formata keçirilməsindən ibarətdir. Kitabxana BMT-nin və dünyadakı şöbələrinin bütün sənədlərinin geniş arxiv kolleksiyasını özündə toplayıb saxlayır. Bu kolleksiyaya Baş Assambleya, Təhlükəsizlik Şurası, İqtisadi və Sosial Şura, OPEK-in (Organization of the Petroleum Exporting Countries – Neft İxrac edən Ölkələrin Təşkilatı) və Beynəlxalq Məhkəmə üzrə Şuraların (onların yardımçı orqanlarının sənədləri ilə birlikdə), eləcə də UNDP (United Nations Development Programme – BMT-nin İnkişaf Proqramı), YUNEP (UNEP, United Nations Environment Programme - BMT-nin Ətraf Mühitin Mühafizəsi Proqramı) və YUNİSEF (UNICEF, United Nations International Children's Emergency Fund) – BMT-nin Uşaqlara Yardım Beynəlxalq Fövqəladə Fondu) kimi təşkilatların sənədləri və proqramları daxildir. Burada ILO (ILO: International Labour Organization –

Beynəlxalq Əmək Təşkilatı), Beynəlxalq Vaiyuta Fondu, Dünya Bankı və başqa xüsusi təşkilatların rəsmi sənədləri və nəşrləri də saxlanılır. 2006-cı ilin statistik məlumatına əsasən, DHK-nın ümumi fondunda təxminən 400 min nüsxə sənəd toplanmışdır. DHK-dakı Vudro Vilson adına kolleksiya Millətlər Liqası və ümumdünya təşkilatları, Liqanın fəaliyyəti dövründə diplomatiya tarixi, sülh hərəkətləri və beynəlxalq münasibətlər haqqında qiymətli informasiya mənbələrinə malikdir. 1950-ci ildə Vudro Vilson Fondu tərəfindən bağışlanılan bu kolleksiyada hazırda Liqanın 8600 cild-dən artıq sənədi, bu mövzuya yaxın olan 6500 kitab və monoqrafiya mövcuddur. Kitabxana BMT-nin üzvü olan dövlətlərdən hər il 10 min addan çox jurnal və 140 adda qəzet alır. Hər gün kitabxananın dövrü nəşrlər zahnda 300-ə yaxın qəzet və jurnal oxucuların istifadəsinə verilir. Kitabxananın fondundakı nümunəvi kolleksiyada 80 mindən artıq xəritə, atlas, coğrafi soraqça, məlumat xarakterli bələdçi və başqa nəşrlər saxlanılır. Hazırda dünyanın 146 ölkəsində fəaliyyət göstərən 405 depozitar kitabxana müəyyən şərtlər əsasında BMT materiallarını alır və onları sərbəst şəkildə ictimaiyyətə təqdim edir. Hər bir ölkənin Milli Kitabxanası BMT-nin depozitar kitabxanası hesab olunur. Milli Parlament Kitabxanası geniş oxucu kütləsinə də xidmət göstərir, onda o, BMT-dən pulsuz nəşrlər almaq hüququ qazanır. Digər depozitar kitabxanalar BMT-nin sənədlərini almaq üçün rəmzi üzlük haqqı ödəyirlər. **BİZANS KİTABXANALARI** (BK) – 395-ci ildə Roma imperiyası Qərbi və Şərqi Roma imperiyasına parçalandı. Şərqi Roma

imperiyası paytaxtı Konstantinopolun keçmiş adı ilə Bizans (Vizanti, Vizantiya) imperiyası adlanmağa başladı. IV əsrdən XV əsrin ortalarına qədər mövcud olmuş Bizans imperiyası Balkan yarımadasından Şimali Afrikaya, Qara dənizin Qafqaz sahillərindən Ərəbistana qədər geniş coğrafi ərazini əhatə edirdi. Bizanslılar özlərini romalı (yunanca: “romeı”), dövlətlərini isə Roma adlandırırdılar. Bizansın iqtisadiyyatında, siyasi həyatında və mədəniyyətində yunan əhalisi üstün rol oynayırdı. İmperianın dövlət dili IV-VI əsrlərdə latın dili, VII əsrdən isə yunan dili olmuşdur. Bizansda yeni xristian ideyalarını nəzərə almaqla antik dövrün zəngin mənəvi sərvətləri diqqətlə öyrənilir, feodalizm mədəniyyəti yaranırdı. Bizanslılar üçün “Bibliya” kitablar kitabı idi. Bundan başqa onlar müxtəlif janrlarda yazılmış əsərləri, o cümlədən ilahiyyat kitablarını, müqəddəslər haqqında rəvayətləri, tarixçilərin əsərlərini, xronikalar seriyalarını, natiqlik sənətinə dair əsərləri, epistolyar (məktub şəklində yazılmış) əsərləri, inzibati quruluşa dair traktatları, coğrafi əsərləri, səyyahların ayrı-ayrı ölkələr haqqında təəssüratlarını, imperator Yustinianın (527–565) qanunvericilik abidələrini də oxuyurdular. İmperator dövrün ən məşhur hüquqşünaslarından ibarət bir komissiya yaratmışdı. Bu komissiya 528-534-cü illərdə Roma hüququnun əsaslı şəkildə təhlili nəticəsində “Mülki hüquq külliyyatı”nı hazırladı. Külliyyatın I hissəsi 12 kitabda toplanmışdı və “Yustinian məcəlləsi” adlanırdı. Buraya Roma imperatorlarının mülki məsələlərə dair ən mühüm fərmanları daxil edilmişdi. II hissə 50 kitabdan ibarət idi. “Digestlər”

və ya “Pandektlər” adlanan bu hissədə məşhur Roma hüquqşünaslarının fikirləri cəmlənmişdi. III hissəsində “İnstitusiyalar” toplanmışdı. Sonralar Yustinianın hakimiyyəti illərində verilən bütün qanunlar da bir yerə toplanıldı və “Mülki hüquq külliyyəti”nin IV hissəsi yaradıldı və bu hissə “Novellalar”, yəni “Yeni qanunlar” adlanırdı. Təqribən VIII əsrdə Bizansda “Əkinçilik qanunu” adlı məhkəmə adətlərinin toplusu tərtib olunmuşdu. Qərbi Avropadan fərqli olaraq, bizans şəhərləri yalnız sənət və ticarət mərkəzləri deyil, həm də mədəniyyət ocaqları idi. VII əsrdə Bizansda “Yunan odu” adlanan maddə ixtira olundu. Bizanslılar “Yunan odu”nun köməyi ilə dəniz və quru vuruşmalarında çoxlu qələbələr qazanmışdılar. VII-VIII əsrlərdə ərəblərin zərbələri nəticəsində Bizansın ərazisi Balkan yarımadası və Kiçik Asiyadan ibarət oldu, yunan dili dövlət dilinə çevrildi. Bizansda savadlı adamlar Qərbi Avropaya nisbətən daha çox idi. Məktəblərdə təkcə dini kitablar deyil, həm də qədim dövr alimlərinin əsərləri, Homerin poemaları, Esxilin və Sofoklun faciələri öyrənilirdi. Erkən orta əsrlər dövründə Bizansda hələ Afina, İsgəndəriyyə, Beyrut, Qəzzə kimi antik təhsil mərkəzləri qalmışdı. Xristian kilsəsinin hücumu nəticəsində bunlardan bəziləri dağıdıldı. Riyaziyyatçı Lev (Lev Matematik; təqr. 790-869) və onun şagirdi olmuş ilahiyyatçısı Foti kimi məşhur Bizans bibliofillərinin (nadir və qiymətli kitablar toplayan şəxslərin) adlarını tarix öz yaddaşında saxlamışdır. Bizanslı alim riyaziyyatçı Lev 840–843-cü illərdə Fessalonik arxiyepiskopu (baş keşişi) təyin edilmiş, Konstantinopolda şəxsi məktəbin banisi olmuşdur.

Lev ibtidai təhsilini Konstantinopolda almış, Andros adasında təlimini davam etdirərək, hesabı, fəlsəfəni, ilahiyyəti, ritorikanı öyrənmişdi. Onun şəxsi kitabxanasında Arxi-med, Evklid, Ptolemey kimi məşhur alimlərin əsərləri var idi. Antik əlyazmalar toplayıcısı, ensiklopedik savada malik Konstantinopol patriarxı I Foti (təqr. 820-896) isə “Miriobiblion” adlı əsər yadigar qoymuşdur. “Minkitab” kimi tərcümə olunan bu əsər bəzən “Bibliotheka” (“Kitabxana”) da adlandırılır. Bu əsərdə oxuduğu 280 kitabın az və ya daha ətraflı təsviri verilmişdir. Kitab 386 natiq, qrammatik, həkim, tarixçi, coğrafiyaçı, xristian ilahiyyatçısı və başqalarının əsərlərindən seçmələri (bəziləri olduqca genişdir), eləcə də baş kilsə qətnamələri, müqəddəslərin həyatları və s. haqqında referativ icmalları özündə əks etdirir. Fotinin əsəri orta əsrlərdə antik kitabların, dini ədəbiyyatın bibliografik təsvirinin ilk təcrübəsidir. Sonralar Bizansın təhsil mərkəzi Konstantinopol oldu. IX əsrdə burada ali məktəb açıldı. Bu məktəbə riyaziyyatçı Lev rəhbərlik edirdi. Burada ilahiyyatla yanaşı, dünyəvi elmlər də öyrədilirdi. 1045-ci ildə Konstantinopolda universitet açıldı, burada hüquq və fəlsəfə fakültələri yaradıldı. Şəhərdə ali tibb məktəbi də var idi. Məşhur həkim Nikita burada cərrahiyyənin əsasını qoydu. Müxtəlif sənətlərin və təbabətin inkişafı kimyanın öyrənilməsinə kömək edirdi. Şüşə, saxsı məmulatı, mozaika şüşələri və boya istehsalının qədim reseptləri qorunub saxlanılırdı. Coğrafiyaşünaslar xəritələr və şəhərlərin sxemini çəkə bilirdilər. Bu, o vaxtlar Qərbi Avropada görünməmiş bir iş idi. X əsrdə kənd təsərrüfatı en-

siklopediyası yaradılmışdı. XIV əsrin əvvəllərində türklər Kiçik Asiyada Bizans torpaqlarının xeyli hissəsini, 1453-cü il mayın 29-da Konstantinopol (indiki İstanbul) şəhərini hücumla aldı. XV əsrin 60-cı illərində Bizans imperiyasına son qoyuldu və onun ərazisi Osmanlı imperiyasının tərkibinə daxil edildi.

BLİSSİN BIBLIOQRAFİK TƏSNİFATI (BT) – Q.İ.Bliss tərəfindən yaradılmış ierarxik kombinasiyalı təsnifat sistemidir. Bu təsnifatın hazırlanması on illər ərzində davam etmiş və Nyu-Yorkda şəhər kollecinin kitabxanasında onun praktiki aprobeşiyası ilə müşayiət olunmuşdur. 1935-ci ildə Bliss təsnifatın qısaldılmış variantını bir cildə, 1940-1947-ci ildə 1-ci nəşri iki cildə, 1952-1953-cü illərdə 2-ci nəşrini dörd cildə çap etdirmişdir. Təsnifatın quruluşu və məzmununda müəllifin nəzərdə tutduğu kimi ziddiyətli vəziyyətlər durur ki, bu da elmin nəaliyyətləri və ciddi məntiqi prinsiplər əsasında bir sistem kimi, təcrübənin müxtəlif tələblərini ödəməyə imkan verir. Bu ziddiyətlərin bir hissəsini aradan qaldırmaq Blissə müyəssər olsa da, o, bir çox hallarda meydana çıxan çətinlikləri alternativ yollarla aradan qaldırmağı kitabxanacılar təklif edirdi. BT bütövlükdə 25 cildən, 22 buraxılışdan ibarətdir.

BOLQARISTAN MİLLİ KİTABXANASI – Müqəddəs Kiril və Mefodiy adına Bolqarıstan Milli Kitabxanası 4 aprel 1878-ci ildə yaradılmışdır. Kitabxananın fondunda IX-XIX əsrlərə aid slavyan, yunan, şərq və digər xarici arxivlər, əsərlər, həmçinin 1,5 mln. bolqar tarixi sənədləri və s.

mühafizə edilir. Yaradılmasından 3 il sonra kitabxana milli status almışdır. 1924-cü ildə kitabxana Bolqar Milli İntibah Arxivi ilə birləşdirilmişdir.

BOLQARISTANDA MİLLİ BIBLIOQRAFIYA (BMB) – 22 fevral 1897-ci il tarixdə Bolqarıstan Xalq Yığıncağı məcburi nüsxə haqqında ilk qanun qəbul etmişdir. Milli Kitabxana bu qanun əsasında “Bibliografik bülleten” (1929-cu ildən “Bolqar bibliografiyası” adlanır) nəşr etdirməyə başlasa da, məcburi nüsxələrin gecikməsi səbəbindən öhdəsindən gələ bilmədi və cari mənbə kimi əhəmiyyətini itirdi. CMB sahəsində bibliografik mərkəzin yaradılması vacibliyi qarşıda dururdu. 1941-ci ildə Bibliografiya İnstitutunun yaradılması haqqında qanun qəbul edildi, vəsaitin yoxluğu ucbatından institut mədəni cəmiyyət kimi fəaliyyət göstərmişdir. 1945-ci ildə MK-na “Bolqar bibliografiyası”nın nəşrini yenidən bərpa edir, Bibliografiya İnstitutu isə elmi-tədqiqat müəssisəsinə çevrilir. 50-ci illərdə qəzet və jurnallardan məqalə və resenziyaları əks etdirən “Dövri mətbuat salnaməsi”, “Bolqar dövri nəşrləri”, “Bolqar musiqisi bibliografiyası” göstəriciləri nəşr olundu. 1963-cü ildə Bibliografiya İnstitutu ləğv edilir, CMB sahəsində bütün işlər yenidən

Kirill və Mefodiy adına Milli Kitabxananın funksiyalarına daxil edilir. Kitabxana Bolqarıstan haqqında yeni çıxan xarici nəşrlərin, dissertasiyaların, qrammofon vallarının da cari qeydinə başlayır. 1945-ci ildə məcburi nüsxə haqqında qəbul edilmiş qanun CMB-nin tələblərini ödəyə bilmirdi. 1976-cı ildə məcburi nüsxə haqqında yeni qanun qəbul edilir. Qanun bütün çap və audiovizual məlumat daşıyıcılarının MBM-ə və digər xüsusi mərkəzlərə daxil olmasının tamlığını təmin edir, poçt markaları, ordenləri, medalları, banknotları və s. əhatə edirdi. Qanun bolqar müəlliflərinin xaricdə çap olunub Bolqarıstanda yayılan nəşrlərinə də aid edilirdi. 1987-ci ildə ona bəzi əlavələr edilmişdir. 60-80-ci illər BMB-nin inkişafı və təkmilləşdirilməsi kimi xarakterizə olunur: məcburi nüsxələrin tam daxil olması; bolqar kitab arxivinin saxlanılma şəraitinin yaxşılaşdırılması; bibliografik informasiyadan istifadə dairəsinin genişləndirilməsi; bibliografiyalaşdırma metodlarının təkmilləşdirilməsi; elmi problemlərin sistemli qaydada işlənməsi və s. 80-ci illərdə bolqar mütəxəssisləri tərəfindən bir sıra kompleks bibliografik standartlar işlənmiş, beynəlxalq qaydalara uyğunlaşdırılmışdır: BDS 15419-82 "Kitabların bibliografik təsviri", BDS 15687-83 "Dövri nəşrlərin bibliografik təsviri", BDS 15934-84 "Kartoqrafik nəşrlərin bibliografik təsviri", BDS 15935-84 "Not nəşrlərinin bibliografik təsviri", BDS 16764-84 "Qrafik nəşrlərin bibliografik təsviri", BDS 2497-87 "Kitablarda verilən bibliografik məlumatlar", BDS 14569-88 "Dövri nəşrlərdə verilən bibliografik məlumatlar.

BOSNİYA VƏ HERSOQOVİNA MİLLİ VƏ UNİVERSİTET KİTABXANASI – Saraevo

şəhərində yerləşən kitabxananın binasının layihəsi çex memar Karel Parek tərəfindən 1891-ci ildə işlənmişdir. Lakin nazir baron Binyamin Kallai onu bu işdən uzaqlaşdırır. 1892-1893-cü ildə layihə üzərində Aleksandr Vittek işləməyə başlayır. 1894-cü ildə o, vəfat edir və bu iş Siril İvekoviç tərəfindən davam etdirilir. Kitabxananın binasının rəsmi açılışı 20 aprel 1896-cı ildə olmuşdur. 1992-ci il avqustun 25-də kitabxana yanır və 700 əlyazma, inkunabula və digər qiymətli ədəbiyyat oğurlanır. Binanın təmiri 4 mərhələdə həyata keçirilmişdir: 1996-1997; 2000-2004; 2012; 2013. 2014-cü il mayın 9-da restavrasiyadan sonra kitabxananın təmtəraqlı açılış mərasimi keçirilmişdir.

BÖYÜK BRİTANIYA MUZEYİ KİTABXANASI (BBMK) – Böyük Britaniyada yaradılmış milli kitabxanalardan ən qədimi – əsası 1753-cü ildə Londonda qoyulmuş Britaniya Muzeyi Kitabxanasıdır. Britaniya adalarının birləşmiş krallıqlarını təmsil edən müstəqil milli kitabxanalar: Şotlandiya, Uels və Şimali İrlandiyanın milli kitabxanaları, təbiət elm-

ləri və ixtiralar üzrə Milli Məlumat Kitabxanası (əsası 1885-ci ildə Patent İdarəsinin Kitabxanası kimi qoyulmuşdur), tələbələrə xidmət üçün 1916-cı ildə yaradılmış Milli Mərkəzi Kitabxana və digərləri Böyük Britaniyanın milli kitabxanalar sistemini təşkil edir. 1753-cü ildə İngiltərə parlamenti Britaniya muzeyinin və onun kitabxanasının yaradılması haqqında qanun qəbul etdi. Bu kitabxananın fondunun əsasını Hans Slounun, Kottonlar ailəsinin, Harley qraflarının topladıqları kitablar təşkil edirdi. 1757-ci ildə İngiltərə hökmdarı II Georq Kral Kitabxanasını muzey kitabxanasına birləşdirdi. Muzeyə Böyük Britaniyada və İrlandiyada çapdan çıxmış bütün kitabların məcburi nüsxələrini almaq hüququ verildi. Britaniya Muzeyi Kitabxanası İslahatlar dövründə monastır kitabxanalarından müsadirə edilmiş kitabları və əlyazmaları da aldı. Kitabxanada tibb, təbiətşünaslıq tarixi, İngiltərənin və digər Avropa ölkələrinin tarixi və s. üzrə kitablardan ibarət zəngin fond yaradıldı. Kitabxana nadir əlyazma mətnlərinin saxlayıcısına çevrildi. İngiltərə burjua inqilabının çağırışlarından, şüarlarından və digər sənədlərindən ibarət qiymətli kolleksiya da fonda daxil edildi. Kitabxana fondlarının yerləşdi-

rilməsi və təşkili ilə bağlı böyük işlər görüldü. Muzey Kitabxanası Montequyu Haus binasına köçürüldü. Kitabxanaya daxil olmaq üçün əvvəllər himayəçilər şurasından, sonralar isə kitabxananın direktorundan icazə almaq tələb olunurdu. Britaniya Muzeyi Kitabxanası elmi işlərlə məşğul olan şəxslər üçün nəzərdə tutulmuşdu. XVIII əsrin sonlarında kitabxananın fondundakı kitabların miqdarı 100 min nüsxəyə çatmışdı. Görkəmli ingilis kitabxanaçısı Antonio Cenezio Panizzinin (1797–1879) misilsiz xidmətləri sayəsində Britaniya Muzeyi Kitabxanası dünyanın ən yaxşı kitabxanalarından birinə çevrilmişdi. Panizzi Parm Universitetini bitirərək hüquq doktoru dərəcəsi almış, İtaliyada karbonarlar hərəkatının iştirakçısı olmuş, 1823-cü ildə İngiltərəyə mühacirət etmişdi. İngiltərədə izlənəcəyindən ehtiyatlanan Panizzi əvvəlcə oxucu kimi Britaniya Muzeyi Kitabxanasına gəlməyə başlamış, 1831-ci ildən isə burada kitabxanaçı kimi fəaliyyətə başlamışdır. O, 1837-1856-cı illərdə çap nəşrləri şöbəsinin müdiri olmuş, 1856-cı ildən 1866-cı ilə kimi isə Britaniya Muzeyi Kitabxanasının direktoru vəzifəsində çalışmışdır. Panizzi “Çap kitabları kataloqunun tərtibi qaydaları” (“Rules for the compilation of the catalogue”) əsərinin müəllifi kimi də məşhurdur. Bu əsərlə o, kataloqlaşdırma nəzəriyyəsi və təcrübəsinə mühüm töhfə bəxş etmişdir. “Panizzinin 91 qaydası” əsasında BMK-nın fondu tamamilə yenidən kataloqlaşdırılmış, eyni zamanda onun işləyib hazırladığı qaydalar kataloqlaşdırma təlimatları üçün əsas mənbə rolunu oynamışdır. 1757-ci

ilin mayında yeni oxu zalı qısa müddət istifadə etmək şərti ilə hamının istifadəsi üçün açıq elan olunmuşdu. Görkəmli tarixi şəxsiyyətlərdən Karl Marks, Çarlz Dikkens, Corc Bernard Şou, Virciniya Vulf, Vladimir Lenin və başqaları müxtəlif vaxtlarda bu oxu zalından istifadə etmək hüququna malik olmuşlar. BBMK-sı 1757-ci ildən 1973-cü ilə qədər ölkə ərazisində nəşr edilən çap məhsullarından mütləq nüsxə almağa başlamışdı. 1973-cü ildə ölkə ərazisində mövcud olan bütün milli müstəqil kitabxanalar vahid BBMK-sı şəklində birləşmişdir. Kitabxana-bibliografya, informasiya və arxiv ehtiyatlarının birləşdirilməsi BBMK-nı dünyada ən böyük kitabxanalar sırasına çıxarmışdır. BBMK-nın fondunda hazırda 330 milyon nüsxədən çox çap məhsulu və digər materiallar mühafizə edilir. Kitabxananın fondunda nadir əlyazma kitabları (o cümlədən Misir (ərəb), yunan, rum papirusları və s.), XVII əsr ingilis burjua inqilabı və XVIII əsr Böyük Fransa inqilabı dövrlərindən qalmış sənədlər, zəngin qəzet, jurnal, xəritə arxivi, musiqi-not nəşrləri, uşaq ədəbiyyatı və digər əsərlər saxlanılır. Britaniya Muzeyi Kitabxanasının fondunda Nizami, Xətai, Füzuli, Qövsü Təbrizi, Məsihi, Saib Təbrizi və başqa Azərbaycan klassiklərinin əsərlərinin nadir əlyazma nüsxələri də var. 700 il bundan əvvəl Misirdə tərtib edilmiş müsəlman dünyasının ilk əlyazma əsəri – “Sultan Baybaranın Quranı” adlı son dərəcə valehedici tərtibata malik “Quran” kitabı da Britaniya Muzeyi Kitabxanasında saxlanılır. Yeni texnologiyanın imkanları sayəsində həmin əlyazma Britaniya Muzeyi Kitabxanasının saytına

(www.bl.uk) yerləşdirilmişdir və CD üçün açıqdır. BBMK-da quraşdırılmış müasir texnologiya nəticəsində manuskriplərin və nadir əlyazma kolleksiyalarının mətnlərini rəqəm variantına çevirməklə və rəqləmək mümkündür. Britaniya Muzeyi Kitabxanası özünün kitabxana-bibliografya, informasiya və arxiv ehtiyatlarına görə nəinki ölkədə, hətta dünyada ən böyük kitabxanalardan biridir. Ölkənin dövlət orqanları onun tikintisinə 1985-86-cı illərdə 52 milyon funt sterling ayırmışdı. 1991-ci ildə London şəhərinin mərkəzində müasir avadanlıqlarla təchiz olunmuş yeni kitabxana kompleksi tikilib oxucuların istifadəsinə verilmişdir. Böyük Britaniya Milli Kitabxanasının struktur bölmələri bunlardır: İnzibati mərkəz; Humanitar və ictimai elmlər şöbəsi; Elm, texnologiya və sənaye şöbəsi; Biblioqrafik xidmət şöbəsi; Elmi tədqiqat işi və araşdırmalar şöbəsi. Elm, texnologiya və sənaye şöbəsini sənədlərlə əsasən Boston şəhərində yerləşən Mərkəz təchiz edir. Onun fondunda çap materialları ilə yanaşı elektron daşıyıcılar da toplanmışdır. Mərkəz il ərzində mütəxəssislərin 3 milyondan çox sorğularını ödəyir ki, onların da 25%-i xarici ölkələrin (Fransa, Almaniya, İtaliya, Rusiya, İsveç və s.) payına düşür. Biblioqrafik xidmət şöbəsi İngiltərə milli bibliografiyasının cari buraxılışını, İngiltərə musiqi əsərlərinin kataloqunu, İngiltərənin təhsil sistemi haqqında ədəbiyyat göstəricilərini, İngiltərə kitabxanasının serial nəşrlərini və Birləşmiş Krallıqdan kənarında ingilis dilində çap olunan əsərlərin ümumi qeydini tərtib edir. Burada eləcə də elektron kataloq (UK MARK) və kitabların kompüter ba-

zasında qeyd olunması işləri də aparılır. Elmi tədqiqat şöbəsi kitabxanaşünaslıq və informasiyanın ən aktual problemlərinin öyrənilməsini planlaşdırır. Elmi əsərlərin nəşrini hazırlayır, müşavirə və seminarlar, ekskursiyalar və açıq dərslərin təşkili məsələləri ilə məşğul olur. Britaniya Muzeyi Kitabxanası humanitar, texniki və təbiət elmləri sahəsində biblioqrafiya və informasiya xidməti üzrə milli mərkəz kimi də elmlərin və biznesin inkişafına təsir göstərir. Kitabxana kitab mübadiləsi sahəsində geniş əlaqələr yaratmışdır və xarici ölkə ədəbiyyatının komplektləşdirilməsinə xüsusi diqqət verir. Qeyd edək ki, İngiltərədə bir ildə 50 milyon adda kitab nəşr olunur və onun üçdə biri xarici ölkələrdə satılır.

BÖYÜK BRİTANİYADA CARİ MİLLİ BİBLİOQRAFIYA (BBCMB) – 1476-cı ildə ölkədə ilk nəşriyyat yaranmış və kitab çapına başlanmışdır. 1621-ci ildə ilk qəzet, 1665-ci ildə isə ilk jurnal çap olunmuşdur. 1663-cü ildə qəbul olunmuş məcburi nüsxə haqqında qanuna əsasən, çap edilən kitablar Kral Kitabxanasına, Bodlean kitabxanasına və Kembric Universiteti Kitabxanasına daxil olmalı idi. BBCMB-nin yaranıb inkişaf etməsi kitab ticarəti ilə bağlı olmuşdur. Naşir və kitab ticarətçisi olan Sempson Lou (Sampson Low, 1797-1886) ilə ingilis milli biblioqrafiya tarixində yeni səhifə açılır. O, ingilis kitablarının cari biblioqrafik qeydinin əsasını qoymuşdur. S.Lou 1837-ci ildən nəşr etdirdiyi “Publishers Circular...” (“Naşirlərin sirkulyarı”) jurnalında (əvvəllər redaktoru, sonralar isə yeganə sahibkarı olmuşdur) “Həftə ərzində ki-

tablar” bölməsi verirdi. Burada ölkənin yeni kitab məhsulu haqqında məlumat dərc olunurdu. 1838-ci ildən S.Lou “Naşirlərin sirkulyarları” jurnalında verilən həftəlik məlumatlar əsasında illik, 1864-cü ildən isə çoxillik məlumatlar dərc etdirir. illik və çoxillik nəşrlər “English Catalog of Books” (“İngilis kitab kataloqu”) adlanırdı. “Naşirlərin göstərişləri” və “İngilis kitab kataloqu” sonralar Böyük Britaniya Naşirlər Assosiasiyası tərəfindən buraxılmış və uzun müddət ingilis cari milli biblioqrafiya orqanlarının funksiyasını yerinə yetirmişlər. Kitab ticarətçisi və naşir olan Cozef Uayteker (Joseph Withaker. 1820-1895) 1858-ci ilin yanvarından “Bookseller” (“Kitab taciri”) jurnalının əsasını qoyur. Bu jurnalda da ayrıca “Books of the Week” (“Həftə ərzində kitablar”) bölməsi verilirdi. 1874-cü ildən firma “The Reference Catalogue of Current Literature Containing the Full titles of Book now in Print and on Sale with the Price at which they may be Obtained at All Booksellers”. London, 1874 (qısaca tərcüməsi “Cari ədəbiyyatın soraq kataloqu”) nəşr etdirir ki, burada da Böyük Britaniyada çap edilən və nəşr ilindən asılı olmayaraq satışda olan kitablar haqqında məlumat əks olunurdu. 1965-ci ildən bu kataloq illik çıxır və adı dəyişərək “British Books in Print” - BBIP (“Satışda olan Britaniya kitabları”) adlanır. 1909-cu ildən həmin firma “Cari ədəbiyyat” adlı yeni aylıq jurnalın əsasını qoyur. 1924-cü ildən isə “Whitaker’s Cumulative Booklist” - WCBL (“Uaytekerin kumulyativ kitab siyahısı”) nəşr olunur ki, burada da “Kitab ticarətçisi” və “Current Literature” (“Cari ədəbiyyat”) jurnallarında verilmiş

məlumatlar yarımillik şəkildə toplanaraq əks olunurdu. 1846-cı ildə Mitçel firması “Qəzetlər üzrə məlumat kitabı və reklam verənlərin bələdçisi” adlı ilk illik nəşr etdirir. 1877-ci ilə kimi bu nəşr yalnız vətən qəzet və jurnalları haqqında məlumatı əks etdirirdi. 1948-ci ildən həmin illik Benn firması tərəfindən buraxılır və Böyük Britaniyanın Qəzet Nəşrləri Assosiasiyasının rəsmi orqanı hesab edilir. 1874-cü ildən Mitçelin məlumat kitabı ilə rəqabət aparan digər bir illik Mey firmasının “Mətbuat üzrə bələdçisi” çap olunmağa başlayır. 1890-cı ildən həmin nəşr Uilling firması tərəfindən buraxılır və “Willing’s press Guide” (“Mətbuat üzrə Uillingin bələdçisi”) kimi şöhrət tapır. 1882-ci ildən rəsmi nəşrlərin buraxılışı və yayılması ilə Ülyahəzrətin (Kraliçanın) Nəşriyyat İdarəsi (HMSO) məşğul olur. İllik şəkildə çıxan “Rəsmi və parlament nəşrlərinin siyahısı” adlı həmin orqanın 1893-cü il buraxılışı olmamışdır. 1894-1896-cı illərdə o rüblük buraxılır və “rüblük” sözü sərlövhəyə əlavə olunur. 1897-ci ildən bu nəşr iki yerə ayrılır: “Parlament nəşrlərinin rüblük siyahısı” və “Rəsmi nəşrlərin rüblük siyahısı”. 1922-ci ildən hər iki nəşr yenidən birləşdirilərək “Dövlət nəşrlərinin aylıq siyahısı” adı ilə buraxılır. 1936-1946-cü illərdə bu siyahı “Government Publications” (“...ayda çıxmış dövlət nəşrləri”) adlanır. 1935-ci ilə kimi yarımillik və illik məlumatla “Dövlət nəşrlərinin birləşmiş siyahısı” da çap olunmuşdur ki, bu da 1936-cı ildən 12 nömrədən əlavə xüsusi buraxılış kimi çap olunmağa başlayır. 1955-ci ildən o “Dövlət nəşrlərinin kataloqu” adlanır. 1941-ci ilə kimi “Dövlət nəşrləri”ndə nazirliklərin

gös-tərişlərinin siyahısı da verilirdi ki, bu da sonralar ayrıca nəşrə çevrilir. “İngilis kitab kataloqu” və Uayteker firmasının nəşrləri yalnız ticarət xarakterli nəşrlərin qeydini aparırdı. 1947-ci ildə Böyük Britaniyanın Kitabxana Assosiasiyası Komitəsi cari biblioqrafik informasiyanın və mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırmanın vəziyyətini tədqiq edib öyrənməyə başlayır. Sonralar bu komitə milli biblioqrafiya üzrə komitəyə çevrilir və ona bu işdə marağı olan kitabxanaların, kitab nəşrləri və kitab ticarətçiləri assosiasiyalarının, Britaniya Muzeyinin, Kral cəmiyyətinin və YUNESKO-nun Milli Komissiyasının nümayəndələri daxil olur. 1949-cu ilin iyul ayında ingilis qanunvericiliyinə uyğun olaraq bu komitə Britaniya Milli Biblioqrafiya Şurası kimi qeydiyyatdan keçir. Bu şuraya sonralar Milli Kitab Cəmiyyətinin Xüsusi Kitabxanalar və İnformasiya Büroları Assosiasiyasının (ASLİB), Milli Mərkəzi Kitabxananın, Müəlliflik hüququnun qeydiyyatı haqqında Qanuna (1911) əsasən, çap məhsulu alan (Britaniya muzeyindən başqa) dörd kitabxananın Birləşmiş Komitəsinin nümayəndələri də daxil edirlər. Böyük Britaniyada cari milli biblioqrafiyanın inkişafına YUNESKO-nun və bu təşkilat tərəfindən keçirilən beynəlxalq müşavirələrin verdiyi tövsiyələrin də böyük köməkliliyi olmuşdur. 1950-ci ildən Britaniya Muzeyi Kitabxanası Müəlliflik Hüququ Bürosuna daxil olan məcburi nüsxələr əsasında “British National Bibliography” - BNB (“Britaniya milli biblioqrafiyası”) adlanan cari milli biblioqrafiya orqanı çap olunmağa başlayır. Burada Böyük Britaniya və İrlandiyada çap olu-

nan kitablar, yeni və adı dəyişilən jurnalların ilk nömrələri, elmi cəmiyyətlərin “Əsərləri”, konqres, konfrans və müşavirə materialları, dövlət idarələrinin, elmi-tədqiqat institutlarının nəşrləri və digər materiallar yer alırdı. Naşirlər məcburi nüsxələri Britaniya Muzeyi Kitabxanasına əsas tirajın nəşrindən əvvəl göndərdiklərindən, kitab haqqında informasiya onun satışa daxil olması ilə, demək olar ki, eyni zamanda çıxır. Beləliklə, “Britaniya milli bibliografiyası” kitabxanaları yeni nəşrlər haqqında operativ olaraq məlumatlandırır. “Britaniya milli bibliografiyası” həftəlik buraxılır. Həftəlik buraxılışlar əsasında rüblük, daha sonra illik və beşillik göstəricilər hazırlanır. “Britaniya milli bibliografiyası”nın nəşrindən sonra ölkədə bir-birindən asılı olmayaraq oxşar vəzifələri yerinə yetirən üç bibliografik nəşr sistemi mövcud olur: 1. Naşirlər Assosiasiyasının nəşr etdirdiyi “Naşirlərin göstərişləri” və “İngilis kitab kataloqu”. 2. Uayteker firmasının nəşrləri: kitablar, xəritələr, o cümlədən kitab ticarətinə daxil olan bəzi rəsmi sənədlər haqqında məlumat verən “Booksellers” (“Kitab ticarətçisi”), “Cari ədəbiyyat” və “Whitakers’s Cumulative Book-list” (“Uaytekerin kumulyativ kitab siyahısı”). 3. Britaniya milli bibliografiya şurasının orqanı olan “British National Bibliography” (“Britaniya milli bibliografiyası”). Bundan alınan gəlir “Britaniya milli bibliografiyası”nın və mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırma üçün çap kartoçkalarının hazırlanması və nəşrinin daha da təkmilləşdirilməsinə sərf olunurdu. 1959-cu ildən başlayaraq “Naşirlərin

göstərişləri”nin adında, dövrülüyündə müəyyən dəyişikliklər edilir. 1969-cü ildə isə tamamilə nəşri dayandırılır. Həmin ildə “İngilis kitab kataloqu”nun da sonuncu buraxılışı (1968-ci il üçün) çapdan çıxır. Beləliklə, 130 ildən çox kitabların qeydini aparan Naşirlər Assosiasiyası bu ənənədən imtina etmiş olur. Uayteker firması öz işini davam etdirməklə yanaşı, nəşrlərin yenidən qurulması sahəsində də əsaslı iş aparır... Britaniya Milli Bibliografiya Şurası ilə Amerika Konqres Kitabxanası birgə layihə işləmişlər. Həmin proqramda əvvəlki layihədə olan çatışmazlıqlar nəzərə alınmış, maqnit lentlərinə yazılması mümkün olan təsvir diapazonu genişlənməmişdir. Müəyyən standartlara əsaslanan yeni sistem çoxməqsədli xarakter daşıyırdı. MARC-II formatında nəşrlərin analitik təsviri mümkünlüyü də nəzərə alınmışdı. Amerika və Britaniya formatları müstəqil yaradılmışdır. Müxtəlif sistemlər arasında informasiya mübadiləsinə imkan verən ümumi, kommunikativ format 1967-ci ilin axırlarında qəbul edilmişdir. Britaniya milli bibliografiyası maşınla oxunan kataloqlaşdırma (BNB/MARC) formatı artıq 1970-ci ilə kimi yaradılmış və Böyük Britaniyada bütün informasiya sistemləri üçün vahid ümumdövlət standartının əsasını təşkil etmişdir. “Britaniya milli bibliografiyası”nın tərtibçiləri onun informasiya və məlumat funksiyalarını dəqiq müəyyənləşdirdiklərindən, bu müəssir tələbləri nəzərə almaqla nəşrin əsas prinsiplərini işləyib hazırlamağa imkan vermişdir. Belə ki, çap məhsulunun seçilməsi dövlət-ərazi prinsipinə əsaslanırdı. Cari milli bibliografiya nəşrinin tərtibi

prosesinin avtomatlaşdırılması ilə əlaqədar olaraq yeni ingilis-amerikan təsvir qaydalarından istifadə olunmağa başlanılır. 1972-ci ildən isə Britaniya milli biblioqrafiyasında kitablar monoqrafiyaların Beynəlxalq standart biblioqrafik təsvir qaydaları (İSBD) əsasında təsvir olunur. Professor F.C.Fosterin təklifi ilə Böyük Britaniyada kitab nömrələrinin standartlaşdırılması üzrə təşkilat yaradılır. 1968-ci ildə dünyada ilk dəfə "Britaniya milli biblioqrafiyası"nda kitabların biblioqrafik təsvirinə standart kitab nömrəsi (İSBN) də daxil edilmişdir. Hazırda Beynəlxalq standart kitab nömrəsindən (İSBN) dünyanın bir çox ölkələri istifadə edirlər. Britaniya milli biblioqrafiyasında tətbiq olunan Dünyanın Onluq Təsnifatı avtomatlaşmaya keçidlə əlaqədar olaraq artıq müvafiq tələblərə cavab vermirdi. Britaniya milli biblioqrafiyasının avtomatlaşdırılması kitab ticarəti firmalarının

biblioqrafik nəşrlərində də bunun nəticələrindən istifadəyə imkan vermiş olur. Ölkədə cari milli biblioqrafiyanın inkişafında mühüm rol oynayan Uayteker firması 1970-ci ildən BNB/ MARC formatından həm cari ("Kitab ticarətçisi"), həm kumulyativ ("Uaytekerin kumulyativ kitab göstəricisi"), həm də retrospektiv ("Təsviri incəsənət üzrə kitablar") biblioqrafik göstəricilərin nəşrində istifadə edir. Britaniya milli biblioqrafiyası və Uayteker firması maşınla oxunan formada informasiya mübadiləsi aparır. Britaniya kitabxanası bütün informasiya xilmətinin mərkəzinə çevrilir. EHM-in geniş tətbiqi Britaniya kitabxanasında avtomatlaşdırılmış xidmət (BLAİSE) sisteminin yaradılmasına imkan verir. Bu sistem Amerikanın MEDLARS, MEDLINE, MARC, ChemLINE kimi avtomatlaşdırılmış informasiya sistemləri ilə əlaqədardır.

C

CARI BIBLIOQRAFIYA (CB) – yeni meydana gələn sənədlər haqqında ardıcıl məlumat vermək (və onların biblioqrafik qiymətləndirilməsi) funksiyasını yerinə yetirir, tələbatçılara sənəd axınıni daim izləmək və bu axında hərtərəfli istiqamətlənmək imkanı yaradır. Bu vəzifə xüsusiyyəti cari biblioqrafik informasiyanın dolğunluğuna və operativliyinə, sənədin meydana gəlməsi ilə informasiyanın çətdirilməsi arasındakı fasilənin minimuma endirilməsinə səy göstərilməsini tələb edir. Cari biblioqrafik informasiya dövrü biblioqrafik nəşrlər formasında və ya fərdi biblioqrafik xidmət (məsələn, İSsystemi üzrə) üsulları ilə həyata keçirilə bilər. CB informasiya mənbələrinin yaradılmasının və tələbatçıya çətdirilməsinin dövriliyi məlumatvermənin gündəlik, həftəlik, ikihəftəlik, aylıq (məsələn, “Azərbaycanmətbuatsalnamesi”) və ya rüblük olmasıdır. Dövrilik meyarı bir çox amillərlə şərtləşir: sənəd axınının həcmi, dil və məzmun tərkibi, bilik sahəsinin inkişaf sürəti, yeni elmi ideyalar və faktiki materiallarla zənginliyi, tələbatçının xüsusiyyəti, biblioqrafialaşdırma prosesinin texniki və maddi imkanları və b. Dövrilik cari biblioqrafik informasiyavermənin operativlik tələbatı ilə kəskin ziddiyyət təşkil edən böyüklükdə olmamalıdır. Dövrilik və operativlik “cari biblioqrafik” anlayışın qanunauyğun və bərabər ölçülü mütləq nəticələrindən ibarətdir. Əgər müəyyən bir biblioqrafik

dövrü nəşr yeni meydana gələn sənədin operativ izlənməsi imkanını təmin etmərsə, belə nəşr dövrü nəşr hesab edilə bilmir. Məsələn, “Birillik Azərbaycan kitabıyatı”nı cari biblioqrafiyaya aid etmək olmaz. O, ardı davam edən biblioqrafik nəşrdir və cari biblioqrafianın operativlik tələbinə cavab vermir. Elmi-köməkçi biblioqrafianın inkişafı tarixində cari biblioqrafik informasiyanın müxtəlif səviyyələri formalaşmışdır. Cari elmi-köməkçi biblioqrafik informasiyanın birinci əsas səviyyəsi signal nəşrlərindən ibarətdir. Belə nəşrlərin məqsədi tələbatçılara onları maraqlandıran sahələrə, problemlərə və mövzulara dair bütün yeni ədəbiyyat haqqında operativ məlumat verməkdir. Signal nəşrlərinin iki növü var. Birinci növə əlaqədar sahələr və problemlər üzrə yeni dünya ədəbiyyatını tam dolğunluqla əhatə edən ənənəvi cari biblioqrafik göstəricilər daxildir. Bunlar bir qayda olaraq, ayda bir dəfə buraxılır. Biblioqrafik təsvirlər bəzi hallarda qısa məlumat annotasiyaları ilə tamamlanır. Signal nəşrlərinin ikinci növü keçmiş İttifaqda 1974-cü ildə meydana gəlir və məqsədi tələbatçıları xarici jurnallarda dərc olunmuş ən yeni məqalələrdən xəbərdar etməkdir. Bu sahədə AMEA MEK-in fəaliyyəti diqqətəlayiqdir. Cari biblioqrafik informasiya sisteminin ikinci səviyyəsinə referativ nəşrlər daxildir. Bu səviyyənin də iki növü formalaşmışdır: 1) referativ jurnallar; 2) eks-

press – informasiya nəşrləri. Bunların hər ikisi keçmiş İttifaqın Elmi və Texniki İnformasiya İnstitutu (1953-cü ildən) tərəfindən buraxılırdı. Referativ jurnallarla ekspres-informasiya nəşrləri ədəbiyyat əhatəliklərinə və verilən referatların məzmun dərinliyinə görə fərqlənirlər. Ekspres – informasiya nəşrlərində isə dünya elmi ədəbiyyatı seçilməklə qeydə alınır və onlara daha geniş məzmunlu referat yazılır. Sistemin üçüncü səviyyəsi icmal tipli informasiya nəşrlərindən ibarətdir. Belə nəşrlərdə elmin və texnikanın bütün sahələrinin nailiyyətləri, əsas istiqamətləri və inkişaf əhəmələri haqqında məlumatlar ümumiləşdirilir və sistemləşdirilir.

CD-DVD - disk tipli maqnit optik informasiya daşıyıcısının bir növüdür. Bu daşıyıcılar

diametri 120 və ya 150 mm olan yumşaq vinil polimerdən və ya diametri 150 mm olan üzərinə plastik kütlə çəkilməmiş alüminiumdan hazırlanır. 1994-cü ildən istehsalına başlanmışdır. Bu disklərə informasiyanın yazılması lazer vasitəsi ilə həyata keçirilir. Bu diskə 2-2,5 saatlıq film yazmaq mümkündür. Bu tipli diskin

bir üzündə 54 min film kadri və ya bu miqdarda fotosəkil yerləşdirmək mümkündür ki, bu da 135 min səhifə kitabdakı informasiyaya bərabərdir. CD-ROM qurğusu xarici görünüşünə, ölçüsünə, konstruksiyasına görə CD-player ilə eynidir. Fərq ancaq siqnalın yazılması və çevrilməsi xüsusiyyətlərindədir. Kompüterlərdəki oxuyucu qurğuda həm CD, həm də CD-ROM rahatlıqla açılaraq istifadə edilir. CD-ROM-da musiqi, nitq, film, statistik təsvirlər eyni keyfiyyətlə qeyd və istifadə edilə bilər.

CD-ROM – optik informasiya daşıyıcısının bir növüdür. 1985-ci ildən istifadəçilərin ixtiyarına verilən bu yeni optik disk əvvəlki kimi yalnız CD-playerlərdə deyil, kompüterlərdə də işləyə bilər. Onun ölçüləri (diametri, qalınlığı) CD ilə eynidir. Onun üzərində 550 Mbayt və daha artıq informasiya yazıla bilər ki, bu da A4 formatlı 150 min səhifə informasiyaya bərabərdir.

CƏBRAYIL RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Cəbrayıl rayon MKS) – 1983-cü ilin fevral ayında təşkil edilmişdir. 1993-cü ildə Cəbrayıl rayonunun erməni silahlı qüvvələri tərəfindən işğalına qədərki dövrdə MKS-in nəzdində 1 rayon Mərkəzi Kitabxanası, 1 uşaq, 1 şəhər, 75 kənd kitabxana filialı fəaliyyət göstərmişdir. MKS-in fondunda 352 min nüsxədən çox çap məhsulu olmuşdur. İşğal nəticəsində mənəvi sərvətlərimizin daşıyıcısı olan kitab fondu məhv edilərək dağıdılmışdır. İşğaldan sonrakı dövrdə əhalinin məskunlaşdığı çadır düşərgələrində və digər yaşayış

məntəqələrində kitabxanaların fəaliyyətinin bərpası üçün müəyyən tədbirlər görülmüşdür. Rayon Mərkəzi Kitabxanasının və 30 kitabxana filialının fəaliyyəti bərpa edilmiş, kitabxana işçilərinin bir qismi işlə təmin edilmişdir. Əvvəllər çadır düşərgələrində fəaliyyət göstərən 11 kitabxana filialı Biləsuvar rayonu ərazisində cəbrayilli məcburi köçkünlər üçün istifadəyə verilən qəsəbələrdə tikilmiş müasir tipli yeni kitabxana binalarına köçürülmüşdür. MK 6 sayılı qəsəbədə yerləşir. Hazırda MKS-in fondunda 70 min nüsxədən çox kitab vardır. Oxucuların sayı 5 min nəfərdən artıqdır. MKS-in İnternet ünvanı: www.cebrayilmks.wordpress.com.

CƏLİLABAD RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Cəlilabad rayon MKS) – 1975-ci ildə təşkil edilmişdir.

MKS-ə 1 Mərkəzi Kitabxana, 5 şəhər, 1 uşaq, 86 kənd kitabxana filialı daxildir. Hazırda MKS-in kitab fondunda 566 min nüsxədən çox çap məhsulu saxlanılır. MKS-də 120 nəfər kitabxana işçisi çalışır. MKS-in İnternet ünvanı: www.jalilabad.cls.az.

CƏNUBİ AFRİKA RESPUBLİKASININ MİLLİ KİTABXANASI (CARMK) – 1999-cu il 1 noyabrda yaradılmışdır. Kitabxana 1887-ci

ildə yaradılmış Pretoriya və 1818-ci ildə əsası qoyulmuş Cənubi Afrika birləşdirilməsi nəticəsində formalaşdırılmışdır. Milli kitabxana statusu olan bu kitabxanalar məcburi nüsxələr alır və onların fəaliyyəti milli kitabxanalar haqqında qanunvericilik aktları (1985) ilə tənzimləndirdi. Yenidən yaradılmış MK-nın konsepsiyası onun fəaliyyətinin üç istiqamətdə inkişafını nəzərdə tuturdu. Milli mədəni irsin mühafizəsinin təmin edilməsi, bu irsə çıxışın mümkünüyü və istifadəçilərin informasiya təminatının səviyyəsinin yüksəldilməsi. Pretoriyadakı Dövlət Kitabxanası CAR əhalisinə səmərəli xidmət üçün Milli informasiya infrastrukturunun yaradılması və dəstəkləməsinə məsuliyyət daşıyır. Eyni zamanda milli bibliografiya işini həyata keçirir. Beynəlxalq standartlar əsasında mötəbər bibliografik yazılar hazırlayır. KAA və BKAA işini təşkil edir. Onun fondunda 680 mindən çox kitab, 20 mindən çox xəritə, dissertasiya, hökumət sənədləri, mindən çox cari dövrü nəşrlər vardır. Milli bibliografik vəsaitlərdən “CAR nəşrləri”, “CANIN dövrü nəşrləri”, “CAR kitabxanalarının Məlumat kitabı”, “CAR kitabxanalarının dövrü nəşrləri toplu kataloqu” və b. qeyd etmək olar. Keyptaundakı CAR kitabxanasının 750 min nüsxədən çox fondu

vardır, nadir kitabların toplanması və depozitar mühafizəsi üzrə Milli Mərkəzdir. Retrospektiv biblioqrafik vəsaitlər və CAR haqqında ədəbiyyatın biblioqrafiyasının yaradılması sahəsində aparıcı müəssisədir.

CF (COMPACT FLASH) – fleş yaddaş tipli informasiya daşıyıcılarının birinci variantıdır. Bu tipli informasiya daşıyıcıları kart

(poçt markası böyüklükdə lövhəcik) şəkilində olur və elektron cihazda olan xüsusi yuvaya taxılır. 1994-cü ildən istehsal edilir Ölçüsü çox kiçikdir (43×36×3,3 mm). Yüksək sürətə və davamlılığa malikdir.

CİLD – içərisinə kitab bloku yerləşdirilən möhkəm karton, parça, kağız polimer və digər cild materiallarından hazırlanan üzlükdür. İlk kitab cildlərinə eramızın I əsrində Avropada perqamentə yazılmış kitablarda təsadüf edilir. Cild qabığının növünə, bərkidilməsi, möhkəmləndirilməsi və bloka birləşdirilməsi üsullarına görə bir neçə tip cildən istifadə edilir. Cild qabığı əsasən üç cür: bütöv cild – bütöv materialdan hazırlanır; bütöv örtülmüş cild – iki karton zolağının arısına qalın kağız zolağı yapışdırılıb, üzərinə bir material və ya kağızdan üz çəkilib; quraşdırma cild – iki karton zolağının

və kitabın kötüyü ilə birlikdə qalın kağız parçasının üzəri ayrı-ayrılıqda müxtəlif materialla örtülür. *Bax: Cildləmə; Üzlük.*

CİLDHAZIRLAYAN MAŞIN – kitab cildləri hazırlamaq (yığmaq) üçün çoxməvqeli avtomat maşındır. Bu əməliyyatları yerinə yetirir: cild parçasına və ya kağızına yapışqan yaxır, onun üzərinə karton və ya kötük hissəni yapışdırır, küncləri kəsib düzəldir, kənarları qatlayır, cildi kalandrından keçirir. KD-3 tipli cildhazırlayan maşın bütöv və quraşdırma cildlər hazırlayır. Cildhazırlayan maşın dəqiqədə 40 ədəd cild buraxır.

CİLDLƏMƏ – kitab blokunun cildlə (üzlüklə) birləşdirilməsi prosesi kitab

istehsalı sahəsində son mərhələdir. Cildləmə zamanı tikilmiş, yapışdırılmış və ya digər üsullarla bərkidilmiş kitab blokunu üç tərəfdən kəsir, kötüyünə lazımı forma verib, bundan sonra oraya rəngli şərid (tesma) və kağız yapışdırırlar. Hazırlanan cild qabığı forzasın köməyi ilə kitabın blokuna birləşdirilir. Bütün əməliyyatlar mexanikləşdirilmiş axın xətlərində (buraya kəsici maşınlar, blok emal edən aqreqat, sıxma presləri, kitab yerləşdirmə və s. maşınları daxildir) icra edilir. Belə xətlərin məhsuldarlığı saatda 2-3 min vahidə bərabər olur. *Bax: Cild; Poliqrafiya.*

Ç

ÇAP FORMASI (çap qəlibi) – səthində çapedicilərlə elementlər (kağız üzərində boyalı iz buraxan) və boşluq elementləri (sözlərin və sətirlərin ara boşluğu üçün) olan kompleksləşdirilmiş mətbəə qurğusu, yaxud lövhə, stereotip, silindr və s.

ÇAP QURĞUSU (ÇQ) – rəqəmlə hesablayan maşında informasiyanın işlənməsi nəticələrini (rəqəm, hərf və s.) işarələr şəklində kağıza (və ya onun əvəz edicisinə) çap edən qurğudur. Mexaniki ÇQ-nun əsas elementi çapedicilərlə elementdir. Bu mexanizm çapedicilərlə orqandan (liter lingi və ya sferik başlıq), çapedicilərlə orqanın inteqral sistemindən (və ya daşıyıcı arabacıq), rəqəm və hərf informasiyasını elektrik signalına çevirən elektron çeviricilərindən ibarətdir. ÇQ əsasən çapedicilərlə mexanizmin və onun qeydedicilərlə orqanının daşıyıcıya göstərdiyi fiziki təsirin üsuluna görə müxtəlif olur. ÇQ verilən işarələrin (10-200) mümkün yığılı, sətirdəki işarələrin sayı, çap sürəti (san.-də 20-5000 sətir), işinin etibarlılığı və s. ilə xarakterizə olunur.

ÇAP MAŞINI (ÇM) – poliqrafiyada üzün çıxarılacaq mətn, illüstrasiya və sairənin dəfələrlə, böyük miqdarda ottiskini müvafiq çap forması tətbiq etməklə almaq (kitab, qəzet, jurnal tirajını çap etmək) üçün poliqrafiya maşınıdır. ÇM əsas poliqrafiya avadanlığı növüdür. ÇM çap edən, rəngvuran aparatlardan, kağızverən və hazır məhsulu çıxaran

qurğulardan, həmçinin bunları hərəkətə gətirən mexanizmlərdən ibarətdir. Bəzi ÇM-da nəmləşdiricilərlə aparat və quruducu qurğu da olur. Çap üsuluna görə tipoqrafiya (hündür çap üçün) ÇM, ofset ÇM və dərin ÇM; çap üçün verilən kağızın növünə görə vərəqə, rulona çap edən; rənglərin sayına görə bir, iki və çoxrəngli; rəngin köçürülmə üsuluna görə isə mexaniki (kontakt), elektrik və elektromaqnit ÇM növləri olur. Çap formasının və kağızı (və ya digər materialı) maşına sıxan səthin quruluşuna görə tikelli çap maşını, yastıçaplı və rotasiya ÇM növləri var. Yastıçaplı maşınlarda çap forması müstəvi üzərində yerləşdirilir, kağız isə ona silindrlə sıxılır. ÇM daha məhsuldardır (vərəqə çap edən maşın saatda 8-12 min, rulona çap edən maşın isə 20-45 min otisk almağa imkan verir).

ÇAP SXEMİ – kiçik qabaritli elektron və radio aparatlarının montaj edilmiş qovşağı; bir-biri ilə keçiricilərlə vasitəsilə birləşmiş elektron və radio elementləri bir əsas (bir və ya çoxtəbəqəli lövhə) üzərində sistem şəklində yığılır. Çap üsulu ilə müqavimət və induktivlik sarğacı, kondensatorlar, rezistorlar və s. passiv elementlər hazırlanır. Çap sxeminin tətbiqi montajın sıxlığını, radioelektron qurğuların qovşaqlarının etibarlılığını və s. yüksəldir, onların mikrominiaturlaşdırılması və kompleks miniaturlaşdırılmasının əsasını təşkil edir.

ÇAP VƏRƏQİ (ÇV) – nəşrin səhifələrinin çapı üçün poliqrafiyada istifadə olunan kağız vərəqdır. Müxtəlif ölçü standartlarına malik olur ki, onlara nisbətə nəşrin formatı müəyyən olunur.

ÇEÇENİSTAN (ÇEÇEN RESPUBLİKASI) MİLLİ KİTABXANASI (ÇRMK) – 1904-cü ildə Qroznıda yaradılmış ilk Ümumaçıq kitabxanadır. 1920-ci il Sovet hakimiyyəti dövründə dövlət kitabxanasına çevril-

mişdir. Cecen - İnuş Muxtar Vilayəti yarandıqdan sonra (1934) Vilayət kitabxanası statusu alır. Metodik və səyyar fond şöbələri yaradılır. 1936-cı ildə Muxtar Respublika yaradılması ilə əlaqədar respublika kitabxanasına çevrilir. 1939-cu ildən respublika ərazisində çap olunan nəşrlərdən (2 nüsxə) məcburi nüsxələr almağa başlayır. Müharibə illərində kitabxana 35 min nüsxə ədəbiyyatı hərbi hissələr vermişdir. 1944-cü ildə Muxtar Respublika ləğv edildikdən sonra kitabxana A.P.Çexov adına Qroznı vilayət kitabxanasına çevrilir. 1990-cı illərin əvvəllərində kitabxananın fondu 2,6 milyon nüsxədən çox olmuşdur. Respublikada gedən hərbi əməliyyatlar

zamanı kitabxananın binası və fondu məhv edilmişdir. 2000-ci ildə kitabxana bərpa olunur və 2003-cü ildə fondu 15 min nüsxəyə çatmışdır. Kitab verilişi 19 min nüsxə olmuşdur.

ÇEXİYA RESPUBLİKASININ MİLLİ KİTABXANASI – Çexiyanın mərkəzi kitabxanasıdır. Kitabxananın əsas binası Praqada Klementium tarixi binasında

yerləşir. Burada fondun yarısı saxlanılır. Digər yarısı isə Qostivarj rayonundakı binada mühafizə olunur. Kitabxananın fondunda təxminən 7 mln. nüsxə ədəbiyyat vardır.

ÇIXIŞ MƏLUMATLARI (ÇM) – titul və rəqinin arxasında və ya kitabın son səhifəsində kitabın buraxılması haqqında verilən məlumatdır. Çıxış məlumatları nəşri hərtərəfli xarakterizə edən və onun tərtibatı, tələbatçıların (istehlakçıların) məlumatlandırılması, bibliografik (işləmə) emal və statistik hesabat üçün nəzərdə tutulmuş elementlər kompleksidir. Çıxış məlumatları 7.4–95,

ГОСТ 7.5–98 Dövlət Standartlarında (ГОСТ 7.4–95, ГОСТ 7.5–98) müəyyən edilmiş qaydalara ciddi şəkildə əməl edilməklə titul vərəqlərində, titulun arxa hissəsində, son səhifədə yerləşir. Onlardan məcburi olanlar: Sərlövhəüstü məlumatlar; Nəşrin yaradılmasında iştirak etmiş şəxslər (müəllif, tərtibçi, tərcüməçi, elmi redaktor, rəssam və başqaları) haqqında məlumatlar; Nəşrin başlığı (adı); Sərlövhəaltı (Yarımsərlövhə); Çıxış; Buraxılış; Buraxılışüstü; Annotasiya yazılmış kataloq kartoçkasının maketi və ya elmi nəşrlərdə xülasə ilə (referatla) bibliografik təsvir; Müəllif hüququnun mühafizəsi işarəsi; Kitab və ya seriyaların beynəlxalq standart nömrələri – ISBN və ya ISSN; Təsnifat indekləri: UOT, KBT, müəllif işarəsi; Müvafiq olaraq EAN standartlı ştrix (cizgi)-kodlar da mümkündür. Çıxış məlumatlarının əsas hissəsinin paralel şəkildə ingilis dilində verilməsi arzu olunandır. Xarici dillərdə Azərbaycan təşkilatlarının qریفi ilə çap edilmiş nəşrlərdə titulda yerləşdirilmiş bütün çıxış məlumatları Azərbaycan dilinə tərcümə olunmalıdır.

ÇİN XALQ RESPUBLİKASININ MİLLİ KİTABXANASI (ÇMK) – dünyanın ən böyük kitabxanalarından biridir. Əsası 1909-cu ildə Pekin şəhərində “paytaxt kitabxanası” kimi qoyulmuş, 27 avqust 1912-ci ildə özünün ilk oxucularını qəbul etmişdir. Kitabxananın kitab fondunun özülü isə təxminən 700 il əvvəl qoyulmuşdur. O, bir çox imperatorların, o cümlədən imperator Suna nəslinin (1127-1279), Mina nəslinin (1368-1644) və başqalarının kitabxana kolleksi-

yasını özündə birləşdirir. ÇMK 1987-ci ildən xüsusi layihə ilə inşa edilmiş yeni binaya köçürülmüş, eyni zamanda köhnə kitabxana binası da MK-nın istifadəsində qalmışdır. Kitabxananın 33 oxu zalı 3 min oxucu üçün nəzərdə tutulmuşdur. Hazırda ÇMK-nın fondunda 22 milyon nüsxədən çox çap vahidi mühafizə edilir. Onlardan 7 milyon nüsxədən çoxunu Çin və xarici dillərdə, o cümlədən ölkədə yaşayan 50 xalqın dilində olan kitab və kitabçalar, 6 milyon nüsxədən çoxunu dövrü nəşrlər, bir milyona qədərini mikrofilm, mikrofişlər, digər audiovizual materiallar və digər qiymətli sənədlər təşkil edir. Hazırda kitabxananın fondunda dünyanın 115 dilində ədəbiyyat saxlanılır. ÇMK öz fondunu ölkə nəşriyyatlarından Çin və milli azlıqların dilində aldığı 3 məcburi nüsxələr hesabına komplektləşdirir, cari və retropektiv milli bibliografiyanı yaradır; milli mərkəz kimi kitabxanaların bibliografiya proseslərinin standartlaşdırılması və avtomatlaşdırılması proseslərini həyata keçirir; 6 min kitabxana üçün mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırma işinə rəhbərlik edir; nadir kitabların və xarici nəşrlərin toplu kataloqunu hazırlayır. ÇMK dünyanın 130 ölkəsində fəaliyyət göstərən 1700

kitabxana, eləcə də çoxlu elmi müəssisəsi ilə kitab və dövri nəşrlərin beynəlxalq mübadiləsini həyata keçirir. ÇMK öz fondunu dissertasiyalar, BMT-nin və onun təşkilatlarının nəşrləri ilə komplektləşdirir. Hazırda kitabxanada əsas, mühafizəedici və 29 yardımçı fond təşkil edilmişdir. Bu sistem fondun mühafizə edilməsi ilə yanaşı, eləcə də sənədlərin mikrofilmlərə, mikrofişlərə və maşınla oxunan informasiya daşıyıcılarına köçürülməsinə və yayılmasına imkan verir. ÇMK ilk növbədə dövlət idarələri, partiya orqanları, elmi-tədqiqat müəssisələri, ictimai təşkilatların işçilərinə, alim, digər qrup yüksək ixtisaslı kadrlara kitabxana-informasiya və soraq-bibliografiya xidmətini həyata keçirir. Çin Milli Kitabxanası pulsuz xidmətlə yanaşı pullu xidmət növləri də tətbiq edir. Buraya əsasən sənədlərin surətinin çıxarılması, kitabların cildlənməsi, müxtəlif bibliografik arayışların hazırlanması və s. daxildir. ÇMK Mədəniyyət Nazirliyinin tabeliyindədir, həftədə 8 saat mərkəzi televiziya kanalı vasitəsilə kitabxanaşünaslıq üzrə tədris proqramı təşkil edir. ÇMK avtomatlaşdırma və standartlaşdırma işinə 1975-ci ildən başlamışdır. Kitabxana 1984-cü ildən on-line rejimi şəraitində işləyir.

ÇİN KİTABXANALARI (ÇK). Qədim Çin dünyanın mədəniyyət mərkəzlərindən biridir. E.ə. 221-207 illərdə Çində ilk mərkəzləşdirilmiş Çin imperiyası bərqərar oldu. İmperiyayı ardıcıl olaraq I Xan (Qərbi), II (Şərqi) Xan sülaləsi və Sanqo (220-280) dövlətləri əvəz etdi. 3 min ildən artıq tarixə malik olan Çin xalqının

(çinlilər özlərini “xan” adlandırırlar) qədim mədəniyyəti müxtəlif sahələrdə inkişaf edirdi. E.ə. VI əsrdən başlayaraq yazıya köçürülmüş Çin əfsanələrində dinlə bağlı təsəvvürlər öz əksini tapmışdı. E.ə. I minillikdə Çində tarixə dair biliklərin öyrənilməsinə başlanılmışdı. E.ə. IV-III əsrlərdə əfsanəvi keçmişə, habelə İn və Çjou dövrlərinə dair bir sıra kitablar yazılmışdı. Dünyada tibbə dair ən qədim kitab e.ə. VI əsrdə Çində yaradılmışdır və “Neytszin” adlanır. İkinci (Şərqi) Xan sülaləsi (25-220) dövründə dünyada ilk “Farmakologiya” kitabı nəşr olundu, müxtəlif müalicə üsulları inkişaf etdirildi. E.ə. II minilliyin ortalarında yaradılmış Çin yazı işarələrinin (heroqliflərin) ümumi sayı 50 mindir. Müqayisə üçün deyək ki, müasir Çin dilində 4-7 min heroqlif işlənir. Qədim Çin erkən yazı növləri “fal kitabələrində” əks olunmuşdur. E.ə. III-I əsrlərdə Çində tərtib olunmuş “Fanyan” (“Dialektlər”), Syuy Şenin heroqliflər lüğətləri bugünədək öz əhəmiyyətini saxlamışdır. Qədim Çin xalqının ilk ədəbi abidəsi “Şitszin” tunc qablar üzərində əks olunmuşdur. Bu qiymətli əsər 305 poetik hissədən ibarət idi. Qədim Çində elmi biliklərin meydana gəlməsi praktiki tələbatdan doğurdu. Ölkədə xüsusilə riyaziyyat daha geniş inkişaf etməyə başlamışdı. E.ə. II əsrdə “Doqquz kitablı riyaziyyat” adlı traktat tərtib olunmuşdu. Qədim Çin alimləri 1 dərəcəli qeyri-müəyyən xətti tənliklər sisteminin həlli üsulunu II-VI əsrdə tapmışdılar. Maraqlıdır ki, bu üsul çox-çox sonralar – 1801-ci ildə Avropada yenidən kəşf edildi. Çində astronomiya da ən qədim elmlərdən biridir. E.ə. I minillikdə

Çin alimləri komet və planetlər haqqında məlumata malik idilər. Onlar Günəşin tutulmasının dövrüliyini müəyyənləşdirmiş, ulduz kataloqu tərtib etmişdilər. E.ə. 138-126-cı illərdə Çin səyyahlarının Orta Asiya ölkələrinə səyahətləri Böyük İpək Yolumun salınmasına gətirib çıxardı. III-IV əsrlərdə çinlilər xüsusi gil növlərindən və bəzi dağ süxurlarından farfor qablar düzəltməyi, daş gillə dəmiri əritməyi öyrənmiş, metaləridən sobalar vasitəsilə metal almağa başlamışdılar. Çinlilər II əsrdə kağız istehsal etməyə başladılar. Çinlilər təbiyyat və texnika elmlərinin inkişafında mühüm rol oynayıblar. Bir çox kəşf və ixtira məhz onların adı ilə bağlıdır. Belə ki, hələ e.ə. III əsrdə kompas, eramızın II əsridə seysmoskop, III əsrdə isə spidometr, I əsrdə barit Çində ixtira edilmişdi. Çində ipək parça istehsalı artmışdı. Rəssamlar şəkilləri rəngli boyalarla, yaxud tuşla uzun ipək parça və ya kağız lülələri üzərində gözəl peyzajlar, yəni təbiət mənzərələri yaradırdılar. Sonralar isə onlar yalnız qara tuşla meyvələr, zərif çiçəklər, yarpaqlar, heyvanlar və quşlar çəkməyə başladılar. Artıq paytaxt Pekində Rəssamlıq Akademiyası açılmış, ən yaxşı rəssamların əsərlərinin sərgisi təşkil olunurdu.

ÇUVAŞ RESPUBLİKASININ MİLLİ KİTABXANASI (ÇMK) – Çeboksari Respub-

likasının aparıcı kitabxanası, universal kitabxaxlayıcı, mədəniyyət, təhsil və informasiya mərkəzi, region kitabxanalarının diyarşünaslıq, elmi-tədqiqat və elmi metodiki işinin mərkəzidir. 1871-ci ildə yerli ziyalı, təsisçilər və abunəçilərin vəsaiti hesabına yaradılmış, 1889-cu ildə ictimai kitabxana statusu almışdır. 1917-ci ildən sonra Xalq təhsil şöbəsinin ixtiyarına (tabeliyinə) verilmiş, 1925-ci ildən dövlət büdcəsinə qəbul edilmişdir. 1938-ci ildə isə M.Qorki adına Respublika kitabxanasına çevrilmişdir. Bu da kitabxanaya mərkəzi nəşrlərin (pullu) və yerli nəşrlərin (pulsuz) əldə olunmasına imkan verir. 1994-cü ildən müasir adı və statusu müəyyən olunmuşdur. Fəaliyyətinin əsas istiqamətləri: çuvaş və digər region xalqlarının milli-mənəvi irsinin qorunub saxlanılmasına və inkişafına kömək etmək; respublika kitabxana siyasətini formalaşdırmaq; kitabxana-informasiya resurslarında qarşılıqlı istifadənin təşkilini təmin etmək; Beynəlxalq kitab mübadiləsini həyata keçirmək və s. ÇMK-nin fondu 2 milyon nüsxəyə yaxındır. 1993-cü ildən yeni nəşrlərin EK yaradılmışdır. “Çuvaş milli bibliografiyası” (1994), “ÇR milli kitabxanası üzrə bələdçi” (Çuvaş dilində), “Çeboksari şəhər kitabxanaları”, “Sorgu kitabı - bələdçi”, “CR mədəniyyətinin inkişafı” və s. adlı bibliografik göstəricilər kitabxanalar tərəfindən çap edilir. Rusiya, ABŞ, Böyük Britaniya, Almaniya, Fransa, Türkiyə, Milli kitabxanaları ilə kitab mübadiləsi həyata keçirilir. Kitabxananın 53,8 min oxucusu, 1,2 mln. nüsxə kitab verilişi vardır. Hər il 25 mindən çox yazılı və şifahi bibliografik arayış verir, 40-a qədər metodik bibliografik material hazırlayır.

D

DADAŞOVA Nəzakət Qurban qızı – 1955-ci il iyulun 15-də Bakı şəhərində

anadan olmuşdur. 1973-1978-ci illərdə M.K.Krupskaya adına Bakı Kitabxanaçılıq Texnikumunda (indiki Bakı Humanitar Kolleci) təhsil almışdır. 1977-ci ildən M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasının (indiki Azərbaycan Milli Kitabxanası) xidmət şöbəsində kitabxanaçı, kitabışləmə şöbəsində kitabxanaçı, not-musiqi şöbəsində (indiki not nəşrləri və səsyazmaları şöbəsi) böyük kitabxanaçı, diyarşünaslıq elmi bibliografiya şöbəsinin Azərbaycanşünaslıq məlumat bazasının yaradılması bölməsində böyük biblioqraf vəzifələrində çalışmışdır. 2013-cü ildən isə not nəşrləri və səsyazmaları şöbəsində böyük kitabxanaçdır. “Müasir kitabxanalar və onların vəzifələri” adlı

kurslarda iştirak etmişdir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 24 sentyabr 2013-cü il tarixli Sərəncamı ilə Əməkdar mədəniyyət işçisi fəxri adına layiq görülmüşdür.

Dadaşova Zahirə Cabir qızı – 11 oktyabr 1958-ci ildə Sumqayıt şəhərində anadan

olmuşdur. 1976-1981-ci illərdə Bakı şəhəri S.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki Bakı Dövlət Universitetinin) “kitabxanaçılıq və bibliografiya” fakültəsində ali təhsil almışdır. Yüksək ixtisaslı kitabxanaçı-biblioqrafdır. 1979-cü ildən F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasında işləyir. 1979-1985-ci illərdə xidmət şöbəsində kitabxanaçı işləmiş, 1985-1987-ci illərdə 3 sayılı filialın müdiri, 1987-1988-ci illərdə elmi-metodiki şö-

bəsinin müdiri vəzifəsində, 1988-1992-ci illərdə bibliografiya şöbəsinin müdiri vəzifələrində işləmişdir, 1992-ci ildən elmi işlər üzrə direktor müavini vəzifəsində çalışır. Eyni zamanda kitabxananın bibliografiya və elmi metodika işlərinə də rəhbərlik edir. Kitab fondlarının formalaşdırılmasında və oxuculara xidmət işinin təkmilləşdirilməsində xüsusi xidmətləri vardır. İşlədiyi dövrdə kitabxananın nəşr etdirdiyi 30-dan artıq bibliografik və metodik vəsaitlərin redaktoru olmuşdur, kütləvi tədbirlərin - sərgi və kitab təqdimatlarının əsas təşkilatçısıdır, kitabxananı bir sıra beynəlxalq tədbirlərdə uğurla təmsil edərək elmi məruzələrlə çıxış etmişdir. İşlədiyi dördə kitabxana tərəfindən keçirilən bir çox tədbirlərin layihə rəhbəridir. 35 illik iş təcrübəsində onlarca kitabxanaçı kadrların yetişdirilməsində xüsusi xidmətləri vardır. Kollektivdə hörmət qazanmışdır, ünsiyyətli və nəzakətlidir. Kitabxananın ictimai həyatında fəal iştirak edir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22 dekabr 2015-ci il tarixli Sərəncamına əsasən "Əməkdar mədəniyyət işçisi" fəxri adı ilə təltif olunmuşdur.

DAĞLIQ ŞİRVAN İqtisadi Regionunun Kitabxana-İnformasiya Resursları – İqtisadi regionunun ərazisi 6.06 min kv.km olub, Respublika ərazisinin 6.9 %-ni təşkil edir. Bu regiona Şamaxı, İsmayıllı, Ağsu və Qobustan inzibati rayonları daxildir. Region əhalisinin 95 %-ə qədərini azərbaycanlılar təşkil edir. Dağlıq Şirvan iqtisadi regionunda 419 kitabxana fəaliyyət göstərir ki, bu da ölkə üzrə kitabxana resurslarının 4,9 %-i deməkdir. Region-

da kitabxanaçı-bibliograf kadrların sayı 338 nəfərdir. Bu işçilərin cəmi 11-i ali ixtisas təhsillidir.

DANİMARKA DÖVLƏT KİTABXANASI (DDK) – Danimarkanın ikinci böyük şəhəri Orxusda fəaliyyət göstərir və 1902-ci ildə Maarif Nazirliyi yanındakı Dövlət Kitabxana Komitəsinin qərarı əsasında yaradılmışdır. Əvvəlcə ölkənin kütləvi və xalq kitabxanalarına onların tələblərinə uyğun olaraq elmi və texniki ədəbiyyatla xidmət mərkəzi kimi nəzərdə tutulmuş, sonralar tədricən kitabxanalararası abonement mərkəzinə çevrilmişdir. 1930-cu ildə Orxusda universitet təşkil olunur və DK-na təhsil ocağının kollektivinə də xidmət göstərilməsi tapşırılır. Öz profilinə görə DK universal xarakterə malikdir. XX əsrin 60-cı illərində fondunda 760 mindən artıq kitab və musiqi əsərləri, əlyazma, nadir kitab, estamp, portret, rəsm əsərləri, açıqcaların zəngin kolleksiyaları, 140 ildən çox yaşı olan Danimarka qəzet və jurnallarının tam komplektləri qorunub saxlanılırdı. DK hər il təxminən 1000 adda xarici jurnal alır, fondunu humanitar, təbiətşünaslıq və tibb elmlərinə dair yeni xarici ədəbiyyatla müntəzəm şəkildə komplektləşdirir. Orxusdakı Dövlət Kitabxanası hələ 1908-ci ildən kitabxanalararası abonement üzrə kitabxanalara verilən bütün kitabların

çap kataloqlarını hər il nəşr etməyə başlamışdı. Danimarkada nəşr olunmuş hər kitabdan cəmi bir nüsxə saxlanıldığı üçün DK oxucuların tələbatı üzrə soraqları yerinə yetirə bilmirdi. Ölkədə mərkəzi kitabxanalar təşkil edildikdən sonra soraqların sayı xeyli azalmışdı. 1961-ci ildə Danimarkanın kütləvi kitabxanaları kitabxanalararası abonement üzrə Orxusdakı Dövlət Kitabxanasından 66 500 kitab almışdı. DK Danimarkada cari xarici jurnalların dövriyyəsinə təşkil edir. Oxucu ona lazım olan xarici jurnala kitabxanada abunə yazıla və 10 gün müddətində evdə istifadə etmək üçün ala bilər.

DANISIQ KİTABÇASI (DK) – ümum-məişət leksikasından ibarət, xarici dildə ünsiyyətə xidmət edən iki və ya çoxdillilüğüdür.

DANİMARKA MİLLİ KİTABXANASI (DMK) – Kopenhagendəki Kral Kitabxanası (KK) (Det Kongelige Bibliotek) Skandinaviya ölkələrinin ən böyük kitabxanası və DMK-dır. Bu kitabxana ölkə ərazisində nəşr edilən bütün çap məhsullarını, eləcə də dünyanın bütün dillərində Danimarka haqqında dərc olunan kitabları və Danimarka ədəbiyyatından müxtəlif dillərə tərcümələri toplayıb öz fondunda mühafizə edir. KK XVII əsrin ortalarında – 1648-ci ildə kral III Frederik və onun ailəsi tərəfindən Avropa əsərləri kolleksiyasının geniş bazası əsasında təşkil edilmişdir. KK oxucuların üzünə 1793-cü ildə açılmış, 1849-cu ildən kral ailəsinin mülkiyyətindən çıxmış və dövlət kitabxanasına çevrilmişdir. XIX əsrin əvvəllərindən KK Danimarkanın bütün çap nəşrlərinin

tam məcburi nüsxələrini alır. Bu dövrdən bütün çap məhsullarından 2 məcburi nüsxə almağa başlayan Kral Kitabxanası onların 1 nüsxəsini Orxusdakı Dövlət Kitabxanasına verir. KK xarici nəşrlərlə komplektləşdirmə sahəsində Kopenhagendəki digər elmi kitabxanalarla sıx əlaqə şəraitində işləyir. 1926-cı ildən KK Kopenhagen Universiteti Kitabxanası ilə bağladığı müqaviləyə əsasən yalnız humanitar elmlər üzrə xarici ədəbiyyat alır, Universitet Kitabxanası isə öz fondunu təbiətşünaslıq və tibb elmləri ədəbiyyatı ilə tam şəkildə komplektləşdirir. Kral Kitabxanası ildə 4 buraxılış yeni xarici kitabların toplu kataloqunun və illik xarici jurnalların toplu kataloqunun tərtibində də yaxından iştirak edir. Həmin kataloqlar 1901-ci ildən 1952-ci ilədək Kral Kitabxanası, 1952-ci ildən isə Danimarka Kitabxana Mərkəzi tərəfindən nəşr edilmişdir. Kral Kitabxanası 1954-cü ildən başlayaraq Skandinaviyanın kitab mərkəzinin tarixi və kolleksiyalarına həsr olunan “Elmi əsərlər və tədqiqatlar” (“Fund og forskning”) adlı xüsusi nəşr hazırlayıb çap edir. KK-nın bütün kitab fondunun sistemli və əlifba kataloqları tərtib edilmişdir. Təsnifat kitabxanasının təkmilləşdirdiyi Blliss sistemi əsasında aparılır. 1950-ci ildən bəri nəşr edilmiş kitablar üçün beynəlxalq nümunəli kartoçkaların yeni kataloqu təşkil edilmişdir. 1960-cı illərin əvvəllərində KK-nın fondunda 1,3 mln. adda kitab, 100 minə qədər dissertasiya, 4500 inkunabul, 50 min Qərb əlyazması, 4000 Şərq əlyazması, eləcə də Danimarkanın və İslandiyanın tarixinə dair zəngin kitablar və materiallar toplusu saxlanılırdı. XIX əsrdə kitab-

xananın fonduna Danimarkanın məşhur nağıl ustası Hans Xristian Andersenin (Hans Christian Andersen. 1805-1875) nəşrlər kolleksiyası daxil olmuşdu. 1950-1960-cı illərdə kitabxanada filmoteka və fonoteka təşkil edilmişdir. Burada eləcə də çoxsaylı tarixi sənədlər, XVII əsrdən bəri Danimarkada çap olunan və kitabxanaların fondlarında saxlanılan qəzet və jurnallar, ölkənin görkəmli incəsənət xadimlərinin səs yazıları mühafizə edilir. KK-da daimi kitab muzeyi fəaliyyət göstərir. 1980-ci illərin məlumatına görə MK-nın fondunda 2 mln. nüsxədən artıq kitab saxlanılırdı. 2005-ci ildə Milli Kitabxananın fondu 3 milyon nüsxəyə çatmışdır. Bu fondun kataloqu əllə yazılmış 530 min kataloq kartoçkasından və 266 cildlik 159 böyük reyestrdən ibarətdir ki, onlar da bütün elm sahələrini əhatə edir və REX verilənlər bazasında axtarış üçün açıqdır. MK-nın Şərq kolleksiyaları təxminən 70 min əsərdən ibarətdir. Bunların arasında Asiya və Şimali Afrika xalqlarının dillərində perqament, kağız və digər yazı materialları (məsələn, palma yarpaqları, ağac qabığı, metal lövhələr və s.) üzərində yazılmış mətnlər, rəsm əsərləri və çap kitabları da var. KK 1785-ci ildə Danimarkanın məşhur kitab kolleksiyaçısı qraf Otto Tottun ölümündən sonra 1531-ci ilədək çap olunmuş və 1500 nüsxəsi inkunabuldan ibarət kolleksiyasını almışdır. 1901-1924-cü illərdə KK-nın direktoru X.O.Lanc nadir kitablar kolleksiyasını xeyli zənginləşdirmişdir. XIX əsrin əvvəllərində perqament üzərinə yazılmış kitablar KK-nın "Perqamentlər kolleksiyası" adlandırılan xüsusi kolleksiyasına toplanmışdı. Xarici kollek-

siyalardan kitabların seçilməsi yolu ilə 1950-ci illərdə KK-nda "Kitab tarixinin

ABCDEFGHIJKLMNO
PQRSTUVWXYZAAÉÍ
ËÜÜabcdefghijklmnopqrstuvwxyz
pqrstuvwxyzàáâãäåæçèé
&1234567890(\$£.,!?)

tədqiqat kolleksiyası" yaradılıb qaydaya salınmışdır. Sayı təxminən 7 min cildə çatan bu cür kitabların arasında nadir və qiymətli əsərlər də vardır ki, onlar kitab tarixi baxımından çox böyük maraq kəsb edir. 1968-1978-ci illər arasında MK-nın fondundan ümumi dəyəri 50 milyon ABŞ dollarına bərabər olan təxminən 3200 tarixi kitab oğurlamışdılar. Yoxa çıxan nəşrlər içərisində Martin Lüterin əlyazmaları, İmmanuel Kantın, Tomas Morun və Con Miltonun ilk əsərləri də vardı. İtmiş nüsxələri yalnız 1975-ci ildə tapmaq mümkün oldu. 1989-cu ildə MK-nın fondu Kopenhagen Universiteti Kitabxanasının, 2005-ci ildə isə Danimarka Təbiətşünaslıq və Tibb Kitabxanasının (Danmarks Natur- og Lægevidenskabelige Bibliotek) fondları ilə birləşdirilmişdir. 2006-cı ildən rəsmi şəkildə KK Milli Kitabxana və Kopenhagen Universiteti Kitabxanası (Det Kongelige Bibliotek, Nationalbibliotek og Københavns Universitetsbibliotek) adlanır. 1999-cu ildə köhnə binaya bitişik olan yeni bina inşa olunmuşdur. Binanın inşasında qara mərmər və şüşədən istifadə edildiyi üçün zahirî görünüşünə görə "Qara almaz" (Den Sorte Diamant) adlanır.

DAŞKƏSƏN RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Daşkəsən rayon MKS) – MKS 1982-ci ildə yaradılmışdır.

Hazırda MKS-in tərkibində 1 Mərkəzi Kitabxana, 5 qəsəbə, 41 kənd kitabxana filialı fəaliyyət göstərir. MKS-in kitab fondu 425 min nüsxə, oxularının sayı 12 min nəfərdir. MKS-in 117 işçisi var.

DEFİS – iki söz və ya sətirdən sətirə keçirərkən hecalar arasında qoyulan qısa orfoqrafik işarə – üfüqi xəttidir.

DEKORATİV ŞRİFTLƏR (DŞ) – xüsusi cizgilərlə bəzədilmiş bədii şrift (Məsələn: Whimsy, Arriba, Bergell və s. şriftləri) qarniturlarıdır.

DESENDER (ingiliscə – descender) – hərfin sətir xəttindən aşağıya uzanan hissəsi, şriftin aşağı çıxma elementidir. Məsələn, “p” hərfinin descenderi var, “o” hərfinin descenderi isə yoxdur.

DESKRİPTOR – (latın dilində “təsvir edirəm” mənası verən describo-dan götürülmüşdür), informasiya-axtarış dilinin (İAD), sənədin və (və ya) informasiya sorğusunun koordinat indeksləşdirilməsi üçün istifadə edilən söz, söz birləşməsi və ya kodla ifadə edilən, ekvivalent sözü və ya mənaca yaxın sözü əhatə edən lüğət

vahidi, informasiya-axtarış tezaurusunun (İAT) leksik vahididir. Anlayışların bir-mənalı şərh üçün nəzərdə tutulmuş desriptor terminini informatika elminə 1950-ci ildə K. Mere daxil etmişdir. O, leksikaya nəzarət etmək üçün xüsusi desriptor lüğətləri tərtib etməyi təklif etmişdi. Desriptor qismində terminlərdən birinin seçilməsi üçün meyar kimi mənənin ifadə edilmə tamlığı, qısalıq, anlaşılıqlıq və mətn və sorğularda istifadəsinin tezliyidir. İnformasiya-axtarış tezaurusunun konkret bir desriptorun ekvivalentlik sinfinə daxil olan leksik vahid askriptor (qeyri-desriptor) adlanır. Sənəd və sorğuların indeksləşdirilməsi zamanı desriptor məhz öz sinfinə aid olan askriptorları əvəz edir. Desriptor və askriptorların əlifba siyahısı desriptor lüğəti əmələ gətirir. Askriptorlar müvafiq desriptorlarla “Bax” istiqamətləndirici qeydi vasitəsi ilə əlaqələndirilir. Desriptorların aşağıdakı növlərini fərqləndirirlər: assosiativ – bir informasiya-axtarış dilinin digər desriptorlar ilə assosiativ əlaqələrdə olan desriptorlar; növ – cins desriptorları ilə təmsil edilmiş daha geniş anlayış sinfinə aid olan, anlayışları (predmetləri) işarə edən desriptorlar; sərlövə – məqalələrin başlangıcında yerləşdirilən və şriftlə fərqləndirilən əsas tezaurus məqalələri.

DƏNƏVƏRLİK – kompüter ekranının ibarət olduğu piksellərin sayıdır.

DƏRİN ÇAP (DÇ) – çap üsulu, formanın çap elementləri boşluq elementlərindən aşağı olan çap növüdür. Əl ilə və foto-mexaniki üsulla hazırlanmış çap forması

üzərinə boya vurulduqda çapedici elementlərdən əlavə boşluq elementləri də boyanır. Boşluq elementlərinin üzərindən boya tampon və ya rakel (polad bıçaq) ilə silinir. Dərin çapda çalarlı təsviri boyağın qalınlıq təbəqəsini dəyişməklə alırlar. Müxtəlif tonlu təsvirlərin alınması imkanı dərin çapı digər çap üsullarından fərqləndirir. Dərin çap, əsasən, rəsmli jurnal və illüstrasiyalı nəşrlərin çapında tətbiq edilir.

DƏRİN OFSET (DO) – çap elementləri izsalmayan boşluq elementlərindən dərinədə yerləşmiş ofset çap formasıdır. Dərin ofset formaları alüminium, yaxud sink lövhələr üzərində metalın kimyəvi üsulla aşınması yolu ilə, həmçinin bi-metal lövhələr üzərində hazırlanır. Bu lövhələrdə çap elementləri mis üzərində, aralıq boşluq elementləri isə xrom və ya nikel üzərində yaradılır. Çap elementləri həmin sahələrdən üst səthin (xrom və ya nikelin) kimyəvi, yaxud elektrokimyəvi üsulla kənar edilməsi, yaxud mis səth üzərində sonradan boşluq sahələrinin hündürləşdirilməsi (xrom və ya nikel) yolu ilə alınır. Boşluq elementlərində metalın qalınlığından asılı olaraq dərinlik 0,0015-0,004 mm-dir. Çap elementlərinin dərinləşdirilməsi çap prosesində mexaniki təsirlərə davamlılığı yüksəldir və formada, həmçinin müvafiq olaraq ot-tiskdə rəngli təbəqənin qalınlığını artırmağa imkan verir.

DƏRSLİK – tədris proqramına uyğun olan, öyrənilməsi və tədrisi üçün rahat nəql formasında yazılmış və tərtib olunmuş, metodik-pedaqoji aparata malik,

müvafiq orqan tərəfindən tədris ocaqları üçün təsdiq olunmuş nəşrdir.

DƏRS VƏSAİTİ – dərsliyi tamamlayan, mənimsənilməsinə yardım edən və tədrisi icbari sayılmayan nəşrdir.

DƏSTLƏMƏ – broşürləmə əməliyyatı, kitab blokunun komplektləşdirilməsi, çap vərəqlərinin ardıcıl olaraq üst-üstə yığılması prosesidir.

DİAQRAM – müxtəlif kəmiyyətlər arasındakı nisbəti göstərən qrafik təsvir və nəşrlərdə illüstrasiya növüdür.

DİAPOZİTİV – şəffaf material üzərinə həkk olunmuş pozitiv təsvirdir. Çap formalarının hazırlanması üçün istifadə olunur.

DİSSERTASIYA – ictimai müdafiə və elmi dərəcənin alınması üçün hazırlanmış elmi-tədqiqat işidir. Latınca "dissertatio" – fikir, fikir bildirmə, tədqiqat, məruzə deməkdir. Onun məzmunu və strukturu elmi araşdırmanın predmetini və vəzifələrini, işin aktuallığını və praktik əhəmiyyətini, əsas nəticələri və müəllifin ümumiləşdirdiyi yekunlardan istifadə perspektivini tam şəkildə əks etdirir. Azərbaycanda dissertasiyalar magistr, fəlsəfə doktoru və elmlər doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün hazırlanır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyası Rəyasət Heyətinin 19 sentyabr 2003-cü il tarixli (protokol №12) və 06 iyun 2004-cü il tarixli (protokol №11) qərarları ilə təsdiq edilmiş dəyişikliklərlə dissertasiyanın

strukturu bu qaydada olmalıdır: üz vərəqi; mündəricat; giriş; əsas hissə (dissertasiyanın məzmunu); nəticə; istifadə edilmiş ədəbiyyat; əlavələr.

DİSSERTASIYALARIN BİBLİOQRAFİYASI

(DB) – biblioqrafiyanın növü olub, aktual elmi-tədqiqat işləmələri haqqında qiymətli operativ informasiya mənbəyi, dissertasiya işlərini (fəlsəfə, elmlər doktoru) əks etdirir. DB tədqiqatçılar üçün çox mühüm mənbəşünaslıq və tarixşünaslıq əhəmiyyəti kəsb edir. 1939-cu ildən Kitab palatası tərəfindən ölkədə müdafiə edilən dissertasiyaların avtoreferatlarının cari biblioqrafik qeydi aparılmağa başlamış, yalnız namizədlik dissertasiyalarını əks etdirən iki illik qeydlər çap olunmuşdur. 1956-cı ildən RDK (indiki Vİ.Lenin adına Kitabxana) və Dövlət Mərkəzi Tibb kitabxanasına daxil olmuş namizədlik və doktorluq dissertasiyalarının kataloqu çap olunmağa başladı. 1968-ci ildən kataloq ildə 6 dəfə çap olunur. 1983-cü ildən kitabxana dissertasiyaların sahəvi refrospektiv göstəricisini çap etdirməyə başlamışdır. 1995-ci ildən PDK-da dissertasiyaların elektron kitabxanasını yaratmışdır. Müstəqillik illərində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında AAK yaradıldı, ölkədə müdafiə edilən dissertasiya işləri və onların avtoreferatı M.F.Axundov adına kitabxanaya verildi. Kitabxana bu dissertasiyalar haqqında birillik Azərbaycan kitabıyyatında məlumat verir.

DİYARŞÜNALIQ ƏDƏBİYYATININ TƏSNİFLƏŞDİRİLMƏSİ (DƏT)

– sistemli diyarşünaslıq kataloqunun təşkili üçün tətbiq edilən təsnifat sistemidir. DƏT-nin

əsası diyarşünaslıq biblioqrafiyasında qoyulmuşdur. Diyarşünaslıq biblioqrafik vəsaitlərində materialların sistemli qruplaşdırılmasında adlar, predmet və digər köməkçi göstəricilərin əlaqəli verilməsi daha səmərəli olmuşdur. Dildəki sözlərin məna sistemi, quruluşu və məzmununa verilən tələblərin formalaşması və konkretləşdirilməsi ardıcılığı məhz diyarşünaslıq göstəricilərində əlverişli olur. 1925-ci ildə N.V.Zolobnov DƏT üçün onluq təsnifatı təklif etmiş, lakin o təcrübədə özünü doğrultmamışdır. 30-cu illərdə mütəxəssislər diyarşünaslığın və diyarşünaslıq soraq biblioqrafik aparatının xüsusiyyətlərini əks etdirən xüsusi təsnifatın yaradılması nəticəsinə gəlmişlər. 1959-cu ildə onluq təsnifat əsasında respublika, diyar, vilayət kitabxanaları üçün diyarşünaslıq kataloqunun nümunəvi sxemi çap olunmuşdur. Müzakirələrin gedişində onun təkmilləşmiş tipik variantı hazırlanmış və 1961-ci ildə çap olunmuşdur. 80-cı illərin ortalarında diyarşünaslıq kataloqu üçün KBT-nin cədvəlləri hazırlanmış, 1989-cu ildə çap olunmuşdur. Göstərilən variant biblioqraf-diyarşünasların avtomatlaşdırılmış işçi yerinin layihələndirilməsində istifadə olunur.

DİYARŞÜNALIQ KATALOQU (DK)

– diyarşünaslıq məzmunlu sənədləri əks etdirən kitabxana kataloqudur. Regional kataloqlar qrupuna aid edilir. Bir qayda olaraq, bu kataloq sistemli və toplu kataloqlar kimi tərtib olunur. Dövlət universal elmi kitabxana şəbəkələrində toplu kataloq daha geniş yayılmışdır. Diyarşünaslıq ədəbiyyatı üçün xüsusi təsnifatdan istifadə edilir. DK yardımçı

aparat kimi əlifba-predmet göstəricisi tərtib olunur. Diyarşünaslığın toplu sistemli kataloqu elmi-bibliografik mənada SBA-ın ən qiymətli elementi hesab olunur. Bu kataloqda yalnız vətən və xarici ölkə kitab və nəşirləri deyil, eyni zamanda ardı davam edən nəşr, avtoreferat və dissertasiya, albom, kartoqrafik əsər, izonəşr, məqalə, rəy və dərc olunmamış əsərlər əhatə olunur. Digər kataloqlarda əks olunan sənədlər bu kataloqda da təkrar olunur. Xronoloji çərçivə məhdudlaşdırılmır.

DIYARŞÜNASLIQ VƏ ÖLKƏŞÜNASLIQ BIBLIOQRAFIYASI (DÖB) – anlayışların müəyyənləşdirilməsində məzmun-ərazi (yəni məzmun-forma) əlamətinin əsas götürülməsidir. Birinci halda ölkə daxilində müəyyən yerlə (rayon, şəhər, vilayət, coğrafi bölgə ilə və i.a.), ikinci halda müəyyən ölkə, dövlətlə əlaqədar məzmunu malik ədəbiyyatla bibliografik iş nəzərdə tutulur. Bu cür ədəbiyyat ən müxtəlif məzmunu malik (məsələn, məlum diyarın və ya ölkənin tarixi, xalq təsərrüfatı, elmi, mədəniyyəti) ola bilər və bu nöqtəyi-nəzərdən DÖB-nı universal hesab etmək olar. Diyarşünaslıq və ölkəşünaslıq əslində kompleks xarakterli xüsusi bilik sahələridir. Deməli, bunlarla əlaqədar olan bibliografiya da sahəvidir. Diyar və ya ölkənin məzmun etibarilə yalnız bir sahəsi–tarixi haqqında ədəbiyyatın bibliografik göstəricisi yaradılırsa, onda həmin DÖB-nın vəsaiti sırf sahəvi xarakter alır.

DİZAYN (ing. design – fikir, plan, niyyət, hədəf; lat. designare – ölçmək, nəzərdə

tutmaq) – çap və elektron nəşrlərin formal keyfiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi məqsədi ilə həyata keçirilən yaradıcılıq fəaliyyətidir. Dizayn insanı əhatə edən ətraf mühitin bütün aspektlərini əks etdirməyə səy göstərir. *Bax: Tərtibat.*

DİZAYNER – dizayn sahələrindən birində bədii-texniki fəaliyyətlə məşğul olan şəxsdir. O cümlədən, memar, layihəçi, illüstrasiyaçı, plakatçı, reklam qrafikçisi və b. ümumi mənada dizayner və ya veb-dizayner adlanır. *Bax: Tərtibatçı.*

DOKUMENT – məzmunu mətn, yaxud şəkildən ibarət olan fayldır.

DÖVLƏT BIBLIOQRAFIYASI (DB) – dövlətin ərazisində yaradılmış, dərc olunmuş sənədlərin bütün növlərinin maksimum dolğun uçotunu aparmaq və xüsusi nəşrlərdə onlar haqqında informasiya verməkdən ibarət olan bibliografiyanın növüdür. DB bütövlükdə elmi-təcrübə fəaliyyət sahəsi kimi formalaşmış, sənədlərin məcburi nüsxəsi və ya müəllif hüquqlarının qeydiyyatı (ABŞ və bəzi digər ölkələr) əsasında bibliografik uçot aparır. DB nəşrlər sistemində bibliografik vəsait, nəşrlərin növləri, səsyazma və audivizual və sənədlərin növlərinə görə fərqləndirilir. Xüsusi ədəbiyyatda (xüsusilə xarici mənbələrdə) DB anlayışı demək olar ki, "milli bibliografiya" anlayışı ilə üst-üstə düşür. "Milli bibliografiya" anlayışında əsas diqqət ölkə ərazisində və nəşr yerindən asılı olmayaraq həmin ölkənin rəsmi dövlət dilində xaricdə çap olunan sənədlərin bibliografiyasına verilir. "Kitabxana işi haqqında" Azərbaycan

Respublikasının Qanununda məcburi nüsxə İnstitutu haqqında xüsusi maddənin təsbit olunması DB-nin statusunu müəyyən etmişdir. RF-da DB ilə məşğul olan mərkəzlərin fəaliyyəti (Kitab Palatası RDK, RPTK, RF Parlament kitabxana və s.) statusu "Sənədlərin məcburi nüsxələri haqqında" və (1994) federal Qanunla tənzimlənir. Xronoloji əlamətə görə DB retrospektiv, cari və perspektiv ola bilər. Retrospektiv bibliografiya dedikdə, hər şeydən əvvəl Azərbaycan kitabına həsr olunmuş repertuar tipli göstəricilər və illiklər nəzərdə tutulur. Dövlət bibliografik informasiyasının tərtibi "Nəşrlər", dövlət (milli) bibliografik göstəricilər Dövlət Standartı (1996) ilə tənzimlənir. Bu standartda dövlət bibliografik göstəricilərin növləri, onların quruluşu, tərtibi metodikası şərh olunmuşdur. DB yazılarının forması UNIMARC-ın qaydalarına uyğundur. DB-nin vəziyyətindən yalnız bütün praktiki bibliografik fəaliyyətin durumu deyil, eyni zamanda onun səmərəliliyi, nəşrlərin statistikasının, kitab yayımının iqtisadi mənfəəti asılıdır. DB-nin hüquqi bazasının və elmi-metodik təminatının təkmilləşdirilməsi elektron mühitin formalaşdığı müasir dövrdə xüsusi aktuallıq kəsb edir. DB-nin standartlaşdırılması işinin daim inkişaf etdirilməsi də mühüm problemlərdən biridir.

DÖVLƏT ELMİ-TEXNİKİ İNFORMASIYA RUBRİKATORU (DETİR) – 1985-ci ildən tətbiq edilən universal, kombinasiya edilmiş təsnifat sistemidir. Əsas vəzifəsi elmi-texniki informasiya mərkəzlərində sənədlərin sistemləşdirməsi və müxtəlif avtomatlaşdırılmış informasiya sistemlərində tətbiq edilən ayrı-ayrı informasiya-

ya-axtarış dilləri üçün I aralıq dil funksiyalarının icra edilməsidir. Rubrikator üç iyerarxik səviyyəyə malikdir və iki hissədən ibarətdir: əsas təsnifat cədvəlləri (onun tərkibində kodların siyahısı və kodların artma qaydası ilə düzülmiş rubrikaların siyahısı, Universal Onluq Təsnifatın indeksləri, istinadlar və qeydlər aparatı) və KWOC (kontekstdən kənar açar söz — keyword-out-of-context) metodu üzrə qurulmuş əlifba-predmet göstəricisi. İndeksləşdirmə sistemi ərəb rəqəmləri ilə aparılır. Burada üç qrup ikirəqəmli kod verilir. Bunlar ikirəqəmli (01-dən 99-a qədər) kodların nöqtəylə ayrılmış üç qrupundan ibarətdir. Tipləşdirmə bölmələrin qruplaşdırılmasının unifikasiya edilmiş sxemiyə ifadə edilmişdir. Bu zaman "... 01 Ümumi məsələlər" indekslə başçılıq edən bir sıra bölmələr sırası üçün ikinci və üçüncü səviyyəli tipik kodlar cədvəli işlənib hazırlanmışdır. *Ədəbiyyat: ГОСТ 7.49-84. Рубрикатор ГАСНТИ. Структура, правила использования и ведения. М., 1985; Государственный рубрикатор научно-технической информации: (Рубрикатор ГАСНТИ). 4-е изд. М., 1992; Gendlina E. I. The Russian Rubricator: a unified system of classificatory indexing languages // International Classification. 1992. Vol. 19. № 3.*

DÖVLƏT ELMİ-TEXNİKİ İNFORMASIYA SİSTEMİ (DETİS) – keçmiş sovet məkanında elmin, texnikanın, istehsalatın bütün sahələrinin həmin sahədə ölkədə və dünyada baş verən yenilikləri əks etdirən informasiya ilə təmin edilməsi üzrə dövlət tərəfindən yaradılan və bütün ölkəni əhatə edən elmi-texniki informasiya təminatı sistemidir. DETİS-in

yaradılmasının əsas məqsədi – dövlət informasiya resurslarının formalaşdırılması və effektiv istifadəsinin təşkili, bu resursların dünya informasiya məkanına inteqrasiyası, ölkədə vahid informasiya məkanının yaradılması, bu sahə üzrə məhsullar və xidmətlərin yaradılmasının stimullaşdırılması idi. Respublikamızda DETIS üzrə baş təşkilat Azərbaycan SSR Dövlət Plan Komitəsinin nəzdindəki Azərbaycan Elmi-tədqiqat Texniki-iqtisadi tədqiqatlar və Elmi-texniki İnformasiya İnstitutu (AzETTİTETİİ) idi. Azərbaycanda özəlləşmə prosesində bir çox müəssisə və təşkilatların ləğv edilməsi və eləcə də, statusunun dəyişməsi səbəbindən bu sistem ciddi dəyişikliyə uğramışdır və indi DETIS-in ancaq ayrı-ayrı fraqmentləri fəaliyyət göstərir.

DÖVRİ NƏŞR (DN) – müəyyən vaxt intervalı ilə çıxan, bir formada tərtib edilmiş, nömrələnmiş, tarixi qeyd edilmiş, eyni başlığı olan nəşrdir. Formasına, dövriliyinə və məzmununa görə müxtəlif olur.

DÖVRİ NƏŞRLƏRİN KATALOQU (DNK) – kitabxananın fondunda olan dövrü nəşrlərin komplektləri və ayrı-ayrı nömrələri haqqında bibliografik informasiyanı əks etdirən, əlifba qaydası ilə yaradılmış kitabxana kataloqudur. DNK-a adətən informasiyalar illik komplekt formalaşdıqdan sonra daxil edilir. Cari dövrü nəşrlər (jurnal və qəzet) haqqında məlumatlar uçot-qeyd jurnalı kortekasında aparılır. Böyük olmayan kitabxanalarda DNK əvəzinə kitabxananın fondunda olan jurnal və qəzetlərin siyahısı hazırlanır və məqsədəuyğun yerdə asılır.

DPI (ingiliscə – dots per inch) – bir düymədə nöqtələrin sayı, rəstrli təsvirlərin alınması üçün printerlərin basma keyfiyyətini xarakterizə edən göstəricidir.

DUL SƏTİR (DS) – abzasın birinci sətirinin qalan sətirlərdən ayrılaraq, səhifənin sonunda tək yerləşməsidir.

Bax: Asılı sətir.

DURĞU İŞARƏLƏRİ (Dİ) – cümlə və ya ifadələrin müxtəlif ünsürlərini (elementlərini) məntiqi, sintaktik və intonasiv cəhətdən bir-birindən ayırmaq, nəzərə çarpdırmaq üçün işlədilən qrafik işarələrdir. Dİ yazılı dil normalarının sabitləşməsində mühüm vasitələrdəndir.

DÜİ Melvil (Melville Louis Kossuth Dewey, 1851-1931) – Amerika kitabxanaşünası, professordur. 1873-cü ildə 21 yaşlı Düİ özünün “Onluq Təsnifat”ının əsas müddəalarını əks etdirən məruzə hazırlamış və təhsil aldığı kollecin Amherst kitabxana şurasına təqdim etmişdi. 1874-cü ildə həmin “Onluq Təsnifat” bu kitabxanada tətbiq olunmuşdu. 1876-cı ildə “Amerika Birləşmiş Ştatlarının ümumi kitabxanaları” məcmuəsində Düinin yeni təsnifatının şərhinə həsr olunmuş məqalə dərc edilmişdi. Həmin il Düİ “Kitabxana kataloqlarının sistemləşdirilməsi və yerləşdirilməsi üçün təsnifat və predmet göstəricisi” adlı kitabçasını nəşr etdirdi. Düinin “Onluq Təsnifat”ının I nəşri 1876-cı, II nəşri 1879-cu ildə çapdan çıxdı. Müəllifin sağlığında bu sxemlər 12 dəfə təkrar nəşr edilmişdi. Düinin ölümündən sonra – 1832-ci ildə “Onluq Təsnifat”ın 13-cü, 1942-ci ildə 14-cü nəşri çapdan

çıxmış, 1971-ci ildə isə tam şəkildə 18-ci nəşri həyata keçirilmişdir. Düinin “Onluq Təsnifat”ında bütün bilik sahələri 10 əsas şöbəyə, hər şöbə 10 yarımşöbəyə, hər yarımşöbə isə 10 bölməyə ayrılmışdır. Düinin “Onluq Təsnifat”ının əsas şöbələri bunlardır: ümumi, fəlsəfə, din, ictimai elmlər, dilçilik, dəqiq elmlər, tətbiqi elmlər, incəsənət, ədəbiyyat, tarix və coğrafiya. Düinin “Onluq Təsnifat”ının əsasında XVII əsr ingilis filosofu Frensis Bekonun elmlər təsnifatı dururdu. Düinin “Onluq Təsnifat”ı 3 hissədən ibarətdir: 1) Əsas anlayışlar cədvəli (şöbələr); 2) Köməkçi cədvəllər (formal bölgülər); 3) Əlifba-predmet göstəricisi. Düii təsnifata əlavə olunmuş əlifba-predmet göstəricisinə xüsusi əhəmiyyət verir, I nəşrdə 20 səhifə və 2600 varda, 14-cü nəşrdə 1130 səhifəlik əlifba-predmet göstəricisi verilmişdi ki, o da 4000 predmeti əhatə edirdi. Melvil Düinin “Onluq Təsnifat”ının nöqsanlı cəhətlərini belə

ümumiləşdirmək olar: 1) “Onluq Təsnifat”da verilmiş elmlər arasında məntiqi ardıcılıq yoxdur, qohum elmlər bir-birindən aralı düşmüşdür; 2) “Onluq Təsnifat”da 10 şöbə daxilindən kənara çıxmaq qeyri-mümkündür. Bu isə elm sahələri üçün azlıq təşkil edir; 3) “Onluq Təsnifat”da bəzi şöbələrin sıxlığı nəzərə çarpır. 4) “Onluq Təsnifat”da ümumi şöbə mücərrəd və qeyri-ardıcıldır və s. “Onluq Təsnifat”ın yaradılması kitabxana-biblioqrafiya işi sahəsində nəhəng hadisələrdən biri idi və onun təsnifatı sonralar Universal Onluq Təsnifatın əsasını təşkil etdi. 1876-cı ildə Düii Bostonda Amerika Kitabxana Assosiasiyasının təşkilatçıları arasında idi. O, 15 il ərzində bu Assosiasiyanın kاتبisi olmuş, 1890-cı illərdən isə prezidenti seçilmiş, Bostonda informasiya mərkəzi tipli bir kontor təşkil etmişdi. Bu mərkəzin yaradılmasında üç təşkilat – Amerika Kitabxana Assosiasiyası, Amerika Ölçü Vahidləri Bürosu və Amerika Düzgün Yazı Qaydaları Assosiasiyası iştirak etmişdi. Düinin köməyi ilə ABŞ şəhər və ştatlarında yerli kitabxana assosiasiyaları təşkil edilirdi. 1876-cı ildə Düinin, naşir və biblioqraf F.Leyboldtın iştirakı və iri nəşriyyat firmasının sahibi R.Baukerin yardımı ilə Amerika Kitabxana Assosiasiyası “Library Journal” (“Kitabxana jurnalı”) adlı məcmuə nəşr etməyə başladı. Düii 10 il ərzində bu jurnalın redaktoru olmuş, bundan başqa, “Kitabxana qeydləri” adlı toplunu da redaktə etmişdir. Düii inanırdı ki, kitabxanaçı tərbiyəçi rolunu yerinə yeririr, o, əmin idi ki, kitabxana işi ilə xalq maarifi ümumi məqsəd uğrunda mübarizə aparır. Düii geniş profilli kitabxana xadimi idi. Melvil Düii Amerikada

gəzərgi və ya səyyar kitabxanalar yaratmaq ideyasına, kitabxana xidmətinin bu üsuluna çox böyük əhəmiyyət verirdi. Sonralar ictimai kitabxanalar səyyar xidmət təşkil edən zaman M.Düinin təcrübəsindən istifadə edirdilər. Melvil Düii 1876-cı ildə dünyada kitabxanaçıların ilk peşəkar təşkilatının – Amerika Kitabxana Assosiasiyasının (American Library Association – ALA) əsasının qoyulmasında da xüsusi fəallıq göstərmişdi. Melvil Düii 1887-ci ildə Kolumbiya Universitetində dünyanın ilk kitabxanaçılıq məktəbinin əsasını qoymuşdu. O, kitabxanaçı peşəsinə qadınların cəlb olunmasına daha çox üstünlük verirdi.

DÜNYA KİTABXANALARI TARİXİ (DKT) – cəmiyyət tarixinin, o cümlədən mədəniyyət tarixinin ayrılmaz tərkib hissəsi olan humanitar elmdir. Kitabxana işinin tarixilik prinsipi əsasında qanunauyğunluqla dövrləşdirilməsində, kitabxana işinin nəzəriyyə və təcrübəsinin inkişaf proseslərinin elmi obyektivlik əsasında öyrənilməsində, cəmiyyətin inkişafında kitabxanaların rolunun müəyyənləşdirilməsində və yüksək ixtisaslı kitabxanaçı-biblioqraf kadrların elmi-nəzəri və peşə hazırlığında bu kursun əhəmiyyəti çox böyükdür. “Dünya kitabxanaları tarixi” kursunun predmeti ayrı-ayrı kitabxanaların və kitabxana sistemlərinin yaranması, inkişafı, təkmilləşmə qanunauyğunluqlarının öyrənilməsi, keçmişdə və indi kitablardan və kitabxanalardan ictimai istifadənin təşkilinə müxtəlif siniflərin bir çox nümayəndələrinin nəzəriyyələrinin və baxışlarının təkamülünün

araşdırılmasıdır. “Dünya kitabxanaları tarixi” kursunun əsas vəzifəsi kitabxanaların ictimai rolunun və sosial funksiyalarının hərtərəfli açılmasından, mədəniyyətin, elmin, texnikanın və istehsalatın inkişafında onların əhəmiyyətindən, kütləvi informasiya vasitələri sistemində kitabxanaların yerinin müəyyənləşdirilməsindən ibarətdir. “Dünya kitabxanaları tarixi” kursu üzrə Azərbaycanda ilk dərs vəsaitlərini dos. K.Aslan yazıb nəşr etdirmişdir.

DV-RS-MMC (Dual Voltage Reduced Size Multimedia Card) – optik informasiya daşıyıcılarının bir növüdür. Optik disklərin bu növü Sony, Toshiba kimi yapon və Time Warner amerikan şirkətlərinin və dünyanın bir sıra digər aparıcı şirkətlərinin birgə səyi ilə yaradılaraq 1996-cı ildə istifadəyə verilmişdir. Bu tip disklərin kütləvi istehsalına 1999-cu ildə başlanmışdır. Əsas fərq onun üzərində əvvəlki disk tipli daşıyıcılara nisbətən xeyli çox informasiyanın yazıla bilməsi, yazılma və oxunma sürətinin yüksək olmasıdır. Bu diskdə informasiya CD. CD-ROM kimi disklərə nisbətən 7 dəfə sıx yazıla bilməyə müvafiq olaraq çox həcmdə olur.

E

EHM-IN PERİFERİK (XARİCİ) QURĞUSU

– periferik avadanlıq, EHM-ə qoşulan və onun idarəsi altında fəaliyyət göstərən istənilən avadanlıq. Periferik avadanlıqlara aşağıdakılar aiddir: xarici yaddaş qurğusu(məsələn, informasiya toplayıcıları və ya disk oxudan qurğu); informasiyanın daxiletmə və çıxarılma qurğuları(klaviatura, manipulyatorlar, o cümlədən, maus, coystik, trekbol, pedal; skanerlər; çap qurğuları(printerlər); plotterlər; audiodinamiklər; monitorlar və EHM-in operativ yaddaşı ilə periferik qurğular arasında verilənlərin mübadiləsini təmin edən texniki vasitələr; rabitə qurğuları, məsələn, modemlər, faks-modemlər).

EKSPLİKASIYA – xəritə, şəkil, sxemlərdə rəmzi və şərti işarələrin mənasını izah edən mətnidir.

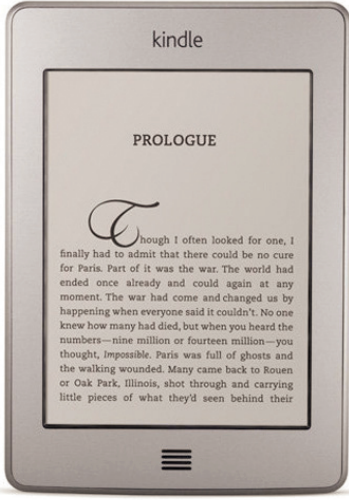
EKSPRESS İNFORMASIYA (Ei) – kitab və ya vərəqə şəklində dövrü, referativ nəşrdir. Bu nəşrlərdə xaricdə çap olunmuş və ya ölkədə dərc olunmamış sənədlərin genişləndirilmiş referatları yazılır. Onların əsas məqsədi mütəxəssislərə həmin əsərlərin məzmunu haqqında operativ məlumat verməkdən ibarətdir.

EKTİPOQRAFIYA – korlar üçün qabarıq çapdır.

EKVADOR MİLLİ KİTABXANASI (EMK) – Kito, 1792-ci ildə ispan müstəmləkəçiliyi

dövründə yaranmış, yezuestlik və ölkəyə fransız monarxlarının gəlməsi ilə əlaqədar yaranmış ilk kitabxanadır. 1776-cı ildə kralın əmrinə əsasən yezuitlərdən kitabxana alınmış və dövlətə verilmişdir. 1830-cu ildə Ekvadorun müstəqillik əldə etməsi kitabxana işində ciddi dəyişikliklərə səbəb olmadı. Bu dəyişikliklər XX əsrin 60-cı illərində həyata keçirildi. Milli kitabxananın fondu 150 min nüsxədən çoxdur. Kitabxana özünü idarə edir və kütləvi kitabxanalarla fəal əməkdaşlıq aparır. MK komplektləşdirmə, kataloqlaşdırma, informasiya- bibliografiya xidməti sahələri üzrə 97 kooperativ müqavilə imzalanmışdır. Dövlət səviyyəsində milli toplu kataloqun hazırlanmasına dair qərar qəbul olunmuş və Proqram YUNESKO tərəfindən dəstəklənmişdir. Sənaye informasiyanın milli sisteminin yaradılması üzrə layihə xüsusi qanunla müdafiə olunmuşdur. Ekvador Mərkəzi Universitetinin əsaslı kitabxanası 1769-cu ildə yaradılmışdır. Kitabxana “Ekvador milli bibliografiyası”nı nəşr etdirir. Yeni layihə və proqramların tətbiqində Ekvador kitabxana assosiasiyası fəal iştirak edir.

ELEKTRON KİTAB (eləcə də rəqəmsal kitab) – rəqəmli formada nəşr edilmiş mətndən və vizual təsvirlərdən ibarət olan, kompüter və digər elektron qurğular vasitəsi ilə istifadə olunan kitabdır. Müasir elektron kitabxanalarda insanın informasiyanı qəbul etməsi üçün müxtəlif sənədlərdən istifadə edilir. Bun-

lardan ən geniş yayılmış elektron sənəd növü elektron kitablardır. Bəzən elektron kitab adı kitabın elektron ekvivalenti başa düşülür. Müasir Oksford izahlı lüğətində elektron kitab adı kitabın elektron versiyası kimi xarakterizə edilir. Lakin bu elektron kitabın təkamülünün ilk dövrünə aid hal hesab edilə bilər. İndi elektron kitab daha çox elektron variantda (kağız ekvivalenti olmadan) yaradılır. İndi bu tip kitablara kommunikator və smartfon tipli mobil rabitə cihazlarında da oxumaq mümkündür. Son zamanlar elektron kitablara oxumaq üçün ixtisaslaşmış xüsusi portativ elektron cihazlar (e reader-Azərbaycanca- e-oxuyucu) yaradılmışdır. Bəzən səhv olaraq bu cihazlara da “elektron kitab” deyirlər. EK-nin meydana çıxmasının ilk illərindən başlayaraq, kitabxanalar kitablara yanaşı, bu sənəd növünə də xüsusi diqqət yetirməyə başladılar. Müasir elektron kitabların yaradılması zamanı istifadə edilən standartları (formatları) nəzərdən keçirmək zəruridir.

ELEKTRON KİTABXANA (EK) - informasiya cəmiyyətinin baza prinsiplərinə əsaslanaraq, informasiyanın əmtəyə çevrilməsinə (maddiləşməsinə), informasiya bazarının formalaşmasına, cəmiyyət üzvlərinin peşə və təhsil hazırlığının yüksəlməsinə, qlobal informasiya mühtinin yaranmasına xidmət edir. Elektron kitabxana oxuculara informasiya xidmətinin kompüterləşmiş növüdür. Uzaq məsafədən oxuculara daha dolğun informasiya xidməti göstərərək bu xidmətin zaman və məkandan asılılığına son qoyur. Ənənəvi kitabxanalarda informasiya xidməti yalnız kitabxananın iş saati müddətində və məhdud sayda göstərilirdi halda, elektron kitabxana sutkanın iyirmi dörd saati ərzində fəaliyyət göstərir və dünyanın istənilən nöqtəsində yerləşən qeyri-məhdud sayda oxuculara eyni vaxtda xidmət edə bilər. EK ümumi istifadə üçün açıq olan lokal və uzaq məsafədə yerləşən paylanmış informasiya ehtiyatlarına malikdir. İnformasiya ehtiyatı rəqəmli formada hazırlanmış müxtəlif formatlı sənədlərdən ibarətdir. Bu sənədlərin bir qismi kitabxananın mülkiyyəti olub, mərkəzləşmiş formada elektron kitabxananın Web serverlərində toplanır. Uzaq məsafədə yerləşən ehtiyatlara kitabxana tərəfindən seçilmə, iş, dəqiqliyinə və etibarlılığına zəmanət verilən “istifadə üçün açıq” olan internet ehtiyatları aiddir.

ELEKTRON RESURLARIN NÖVLƏRİ (ERN) – Elektron resursların bir sıra növləri fərqləndirilir: Çap analoqu olmayan elektron resurslar (elektron poçt, internetdəki veb səhifələri, diskussiya qrup-

ları, bir sıra elmi və kütləvi jurnallar, verilənlər bazaları, multimediyaya materiallar və s.); Çap formasında mövcud olan sənəd-informasiya resurslarının uzunmüddətli mühafizəsinin təmin edilməsi üçün (məsələn, elektron kitablar, çap edilmiş əsərlərin elektron versiyaları) yaradılan elektron resurslar; Çap edilmiş sənəd resursları əsasında yaradılmış, uzun müddət saxlanmaq üçün nəzərdə tutulmayan birdəfəlik elektron resurslar (KAA sistemində istifadə edilmiş materialların nüsxələri, qəbzələr, elektron arayışlar). Elektron resursların ictimai təyinatına görə aşağıdakı növləri fərqləndirilir: elmi təyinatlı; tədris təyinatlı; asudə vaxt üçün nəzərdə tutulmuş; bədii; elmi-texniki informasiya təyinatlı; elanlar, reklam və təbliğat təyinatlı; elektron kommersiya təyinatlı; istehsalat təyinatlı; texnoloji təyinatlı; maliyyə təyinatlı; və s. Mütəxəssislər elektron sənəd-informasiya resurslarının kompüter şəbəkələrində yerləşdirilməsindən asılı olaraq onların on-layn (lokal və ya qlobal kompüter şəbəkələrində, o cümlədən internetdə yerləşdirilmiş) və off-layn (kompüter şəbəkələrində yerləşdirilməmiş) tipli növlərini fərqləndirirlər. *Ədəbiyyat: Антопольский А.П. Информационные ресурсы России: науч. метод. пособие. – М: Либерия, 2004.- 423 с.; Земсков А. И., Шрайберг Я. Л. - Электронные библиотеки. – М.: Либерия, 2003. – 352 с.; Меняев М.Ф, Информационные технологии управления. В 3 книгах. Информационные ресурсы.- М.: Омега-Л, 2003. -432 с.; Пилько И.С. Информационные и библиотечные технологии.-С.Пб.: Профессия, 2008.*

-342 с. ; Фридман А.Я. Информатика: Процессы, системы, ресурсы.- М.: БИНОМ, Лаборатория знаний, 2003. – 232 с.).

ELEKTRON SƏNƏD (ES) – yardılması, saxlanması, oxunması (istifadəsi) elektron hesablama maşınları vasitəsi ilə həyata keçirilən ədəbiyyatdır. Perfokart ilk elektron hesablama maşınlarında informasiya daşıyıcısı növüdür. Perfokartlar 1780-ci ildə fransız mühəndisi J.Jokar tərəfindən ixtira edilmişdir. Toxuculuqda naxış vurulması üçün informasiya xüsusi qurğu vasitəsi ilə perfokarta yazılır və toxucu dəzgah vasitəsi ilə oxunurdu. Bu proses mexaniki əsasda həyata keçirilirdi. 1848-ci ildə britaniyalı alim Çarlz Bebbic ilk analitik hesablama maşını ixtira etdi. Mexaniki qurğuya informasiya perfokart vasitəsilə verilirdi. 1880-ci ildə isə ABŞ-da mühəndis və ixtiraçı H.Hollert statistik informasiyanın emalı üçün elektromexanik hesablama maşını yaratdı. Perfokartdan istifadə edərək informasiyanın yazılması üçün xüsusi perforator qurğusu ixtira etmişdi. H.Hollert 1911-ci ildə IBM şirkətini yaratdı ki, həmin şirkət dünya miqyasında informasiya texnologiyaları, hesablama qurğuları, periferik qurğuların layihələşdirilməsi və tətbiqi sahəsində ən çox töhfəsi olan şirkətdir və indi də öz liderliyini qoruyub saxlayır. XX əsrin 30-40-cı illərində meydana çıxan ilk EHM-lərdə də informasiyanın yazılması üçün tətbiq edilən ilk vasitə perfokartlar oldu. ES istifadəsi üçün hesablama texnikası vasitələri lazım olan, maşınla oxuna bilən, daşıyıcılara yazılmış sənəddir. EHM-nin meydana

gəlməsindən keçən 60 ildən də artıq müddət ərzində elektron sənədlərin yaradılması üçün informasiyanın yazılmasının bir çox növləri meydana gəlmiş, onlarca növ informasiya daşıyıcısı yaradılmışdır. ES-lərə aid növbəti sənəd növü – maqnit informasiya daşıyıcısı uzun zaman elektron-hesablama maşınlarının müxtəlif növlərində geniş tətbiq edilmişdir. 1970-ci ildə maqnitlənən informasiya daşıyıcısının yeni növü – yumşaq maqnit diski yaradıldı. XX əsrin 40-50-ci illərindən EHM-lərdə maqnit diskinin səsyazısı daşıyıcısı kimi maqnit materialdan istifadə olunur. Bu sahədə ilk dəfə maqnit barabanı, daha sonra maqnit lentləri və sərt maqnit diskləri tətbiq edilməyə başladı. Hazırda orta və irihəcmli EHM-lərdə (işçi stansiya, meynfreym) maqnit lentlərinə əsaslanan daşıyıcı və qurğular yenə də istifadə edilir. Belə ki, böyük həcmli informasiyanı saxlamaq, əhəmiyyətli informasiyanı ehtiyat nüsxələrinin saxlanması (back-up) üçün maqnit lentlərindən istifadə edilən qurğular, vasitələr (strimerlər və s.) tətbiq edilir. Maqnit disklərinin xüsusi bir növü vinçester tipli sərt diskdir. Bu disklər də ilk dəfə İBM şirkəti tərəfindən istehsal edilmişdir (1973-cü ildə). O üzərinə maqnit sahəsinə həssas material çəkilmiş dairəvi alüminium lövhələrdən hazırlanır və içərisində mühərrik və digər detallar olan metal qutunun daxilində yerləşdirilir. Bir vinçesterdə eyni oxa taxılmış 3-5 və daha artıq metal disk ola bilər. Ona bəzən ingiliscə Hard Disc Drive sözlərinin qısaltması olan HDD və ya “Winchester” də deyilir. İndi bu disklər bütün hesablama maşınlarında – fərdi kompüterlərdə,

işçi stansiyalarında, serverlərdə və böyük hesablama maşınlarında (meynfreym) tətbiq edilir.

ELMİ ƏSƏRLƏRİN TOPLUSU (EƏT) – tədqiqat materiallarını özündə birləşdirən əsərlərdən tərtib edilmiş elmi kitab nəşridir. EƏT-dakı məqalələrin məzmununun predmetini ayrı-ayrı xüsusi məsələlər üzrə araşdırmaların elmi nəticələri təşkil edir. Bu, həm tədqiqatların yekun nəticələri, həm ilkin və ya aralıq nəticələri, eləcə də bir qayda olaraq tematik əlamət üzrə birləşdirilmiş mübahisəli materiallar və ya başqa materiallar ola bilər. EƏT-ları həm müəllifi (bir müəllifi), həm də kollektiv (redaksiya heyəti) ola bilər. Adətən, yubileylər ərəfəsində hazırlanıb nəşr edilən kollektiv toplular əsərlər, xəbərlər, qeydlər, mütaliə materialları və s. kimi müxtəlif adlarla çıxır. AMEA-nın Məruzələri, AMEA-nın Xəbərləri, Bakı Dövlət Universitetinin Xəbərləri: (1) Humanitar elmlər seriyası; 2) Sosial-siyasi elmlər seriyası; 3) Təbiət elmləri seriyası; 4) Fizika-riyaziyyat elmləri seriyası;) elmi əsərlərin topluslarına daxildir.

ELMİ KONFRANS MATERIALLARI (EKM) – elmi, elmi-praktik, elmi-metodik konfransın nəticələrini əhatə edən, bu cür buraxılışlara məruzələrin, çıxışların, bəzən müzakirələrin mətnləri, eləcə də konfransın qərarları daxil edilən, adətən birdəfəlik topludan ibarət olan nəşrdir.

ELMİ KONFRANS MƏRUZƏLƏRİNİN TEZİSLƏRİ (EKMT) – ilkin xarakterli materiallarından ibarət olan, konfransın

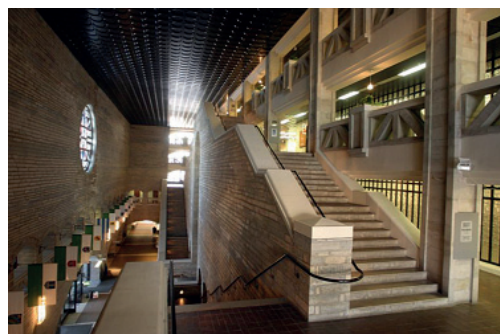
başlanğıcına qədər dərc edilən və toplu şəkildə buraxılan elmi nəşrdir. Məruzə tezisləri məruzənin əsas məzmununu yığcam şəkildə özündə əks etdirir, geniş elmi cəmiyyətə təqdim edilən tədqiqatların məzmununu ilə tanış olmağa imkan verir və müasir elmdə səmərəli şəkildə istifadə olunur.

ELMMETRIYA - müəyyən zaman müddətində kəmiyyət informasiyalarının (nəşr edilmiş elmi məqalələrin, istinad etmənin və s.) statistik işlənməsi və hesablanması yolu ilə elmin inkişafını öyrənən elmi fəndir. Elmmetriya - elmşünaslığın elmi informasiya axınları və massivlərinin dinamikası və strukturunun statistik tədqiqatı ilə məşğul olan sahəsidir. "Elmmetriya" termini ilk dəfə V.V.Nalimov tərəfindən Z.M.Mulçenko ilə birgə nəşr etdirdiyi "Elmmetriya: elmin informasiya prosesi kimi öyrənilməsi" (Налимов В.В., Мульченко З.М. Наукометрия: Изучения развития науки как информационного процесса. М.: Наука, 1969, 192 с.) adlı monoqrafiyasında işlədilmişdir. Elmmetriya məsələləri əsasən informasiya xidməti mərkəzləri və ixtisaslaşdırılmış elmi müəssisələr tərəfindən həll edilir. Onlar real istifadəyə informasiya mühitində dəqiq istiqaməti müəyyənləşdirməyə imkan verən bəzi metodları seçməyə şərait yaradırlar. İstifadəçilərin informasiya məsələlərinin həlli üçün öyrənilmiş və təcrübədən keçirilmiş elmmetrik və bibliometrik metodlar tətbiq edilir: statistik metod, nəşrlərin kəmiyyətinin hesablanması metodu, sitat-indeks. Elmmetriya və bibliometriya elmin təcrübi fəaliyyət

istiqamətlərinin və elmi qaydaların tədqiqat üsullarıdır. Bibliometriya sənəd axınının kəmiyyət təhlili ilə bağlı olaraq, XX əsrin 60-cı illərində meydana gəldi. Bibliometriya terminini ingilis alimi Alan Priçard 1969-cu ildə işlətməmişdir. Bibliometriya nəşrlər haqqında məlumatların - bibliografik məlumatların təhlili üzərində qurulmuşdur.

ENSİKLOPEDİK NƏŞR (EN) – məzmun etibarilə universal və ya sahəvi biliklər toplusudur. Yarımnovləri: ensiklopediyalar-məzmunu bütövlükdə dünya və insan haqqında biliklər toplusu (universal ensiklopediya), biliyin hər hansı sahəsi üzrə (sahəvi ensiklopediya), hər hansı region haqqında (regional ensiklopediya), ensiklopedik lüğət – biliklər məcmusu eyni ilə qruplaşdırılan, lakin həcm etibarilə müqayisədə kiçik məqaləni əhatə edən ensiklopediya.

ESTONIYA MİLLİ KİTABXANASI (EMK) – Estoniya Dövlət Kitabxanası kimi 21 dekabr 1918- ci ildə əsası qoyulmuşdur.

1919- cu ildən kitabxana Estoniya ərazisində nəşr olunan bütün çap məhsulunun məcburi nüsxəsini alır. 1922-ci ildə kitabxana parlament, hökumət və döv-

lät müəssisələrinə xidmət edən Mərkəzi Kitabxana statusu almışdır. 1939-cu ildə Estoniya Dövlət Kitabxanası haqqında Qanuna əsasən kitabxana dövlət müəssisələri kitabxanalarının və Estoniya elmi kitabxanalarının mərkəzi kitabxanası hesab edilir. 1940-cı ildən kitabxana SSRİ-də çap olunan məhsulların məcburi nüsxəsini almağa başlayır. 1942-ci ildən Estoniya Kitab Palatası funksiyasını da daşımağa başlayır. 1944-cü ildən Estoniya SSR Respublika kitabxanası adlanmağa başlayır. 1962-ci ildə müstəqil Kitab Palatası yaranır. 1968-ci ildə kitabxananın yeni Əsasnaməsinə görə Dövlət Ümumi Kitabxanası adlanır. 1988-ci ildə Kitabxana MK statusu alır. Kitab Palatasının funksiyası yenidən Kitabxanaya həvalə olunur. 1990-cı ildə Estoniya Respublikası Ali Soveti "Estoniya Milli Kitabxanası haqqında" Qanun qəbul edir. Qanuna görə kitabxana ümumi və parlament kitabxanası kimi ölkə ərazisində nəşr olunan bütün çap məhsullarını toplayır və mühafizə edir və

eyni zamanda eston dilində ölkədən kənardə çap olunan məhsulları toplayıb eston milli biblioqrafiyasını yaradır. Kitabxana 1993-cü ildən xüsusi layihə əsasında tikilmiş binaya köçürülmüşdür. 1994-cü ildə Estoniya Milli Kitabxanası haqqında yeni Qanun qəbul olunmuşdur. Qanuna əsasən kitabxanaya əvvəlki funksiyaları ilə yanaşı, informasiya müəssisəsi funksiyası da verilmişdir 1998-ci ildən kitabxanalarda Avropa Birliyinin informasiya mərkəzi fəaliyyət göstərir. 1995-ci ildən MK estoniyə kitabxana şəbəkələrinin konsorsiumuna daxil olmuşdur. MK-nın fondu 3 milyon nüsxədən çoxdur. EK yaradılmışdır. Oxucuları 100 mindən çoxdur. Kitabxana 1993-cü ildən İFLA-nın üzvüdür. Baltik regionu və Finlandiya kitabxanaları ilə sıx əlaqələr qurulmuşdur. Kitabxana dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilir. Milli Kitabxana kitabxanaşünaslıq, biblioqrafiyaşünaslıq və informatika üzrə elmi-tədqiqatlar aparan ölkə kitabxana şəbəkəsinin kompüterləşdirilməsinə başçılıq edir.

Ə

ƏFƏNDİYEV Əmin Tahir oğlu (18.05.1933 – 10.03.2014) – Qax rayonunun İlisu kəndində müəllim ailəsində anadan olmuşdur. 1941-1951-ci illər-

də Qax rayon orta məktəbində təhsil almışdır. 1957-ci ildə ADU-nun (indiki BDU) filologiya fakültəsinin kitabxanaçılıq bölməsini bitirdikdən sonra universitetin kitabxanasında çalışmış, 1958-1976-cı illərdə M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasında baş biblioqraf (1958-1976), şöbə müdiri, məlumat-biblioqrafiya şöbəsinin müdiri, elmi işlər üzrə direktor müavini kimi fəaliyyət göstərmişdir. 1968-1971-ci illərdə Azərbaycan EA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun aspiranturasında təhsil almış, Azərbaycan-latış ədəbi əlaqələri barədə elmi araşdırmaları dərc elətdirmiş, “Azərbaycan-latış ədəbi əlaqələri

tarixindən” mövzusunda namizədlik dissertasiyasını (1972) müdafiə etmişdir. 1976-1978-ci illərdə Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasında mətbuat, xalq maarifi və pedaqogika elmi şöbəsində müdir, 1973-1984-cü illərdə Azərbaycan Dövlət İncəsənət Universitetində (keçmiş Mədəniyyət və İncəsənət İnstitutunda) dekan müavini və kafedra müdiri, Milli Münasibətlər İnstitutunda baş elmi işçi, 1997-ci ildə isə AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanasının direktoru vəzifəsində çalışmış, “Nadir nəşrlər”, “Kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması”, “Elmi kütləvi informasiya” və s. kimi yeni şöbələrin yaradılmasına nail olmuşdur. 2002-ci ildən rəhbərlik etdiyi Azərbaycan MEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun “İnformasiya və biblioqrafiya” şöbəsində həm ədəbiyyatşünas, həm biblioqraf kimi tədqiqatlarını davam etdirməklə yanaşı, Mədəniyyət işçilərinin İxtisasartırma Mərkəzində, kitabxanalar şəbəkəsi üçün təşkil edilmiş kurslarda mühazirələr oxumuşdur. Ə.Əfəndiyev Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin və Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin üzvü, filologiya elmləri doktoru (doktorluq mövzusu: “İlyas Əfəndiyevin yaradıcılıq yolu”), dosent, Beynəlxalq Elmlər Akademiyaları Assosiasiyasının, Kitabxana Direktorları Şurasının, Avroasiya Kitabxanalar Assambleyasının, Türkdilli Dövlətlərin Kitabxanaları Assosiasiyasının, Azərbaycan Kitabxana İşinin İnkişafı Assosiasiyası-

nın və s. təşkilatların həm üzvü, həm də fəal iştirakçısı olmuşdur. 1914-cü il martın 10-da vəfat etmişdir. *Əsərləri: Anar-ömür yolu. Yaradıcılığı [Mətn]: Bio-bibliografik soraq kitabı /Ə.Əfəndiyev, Z.Əliyev ; red. G.Anarqızı.-Bakı: [OSKAR NPM], 2011- 607 s. Həmid Məmmədağlı oğlu Araslı [Mətn]: bibliografik göstərici /tərt. ed.: Ə.Əfəndiyev; red.: Z.Əliyeva.- Bakı, 2009.- 301 s. İlyas Əfəndiyevin yaradıcılığı [Mətn] /Ə.Əfəndiyev; elmi red. B.Nəbiyev; AMEA Milli Münasibətlər İnstitutu Buraxılış məlumatları.- Bakı: Elm, 2000.- 310 s. Qələmə sarılmış ömür [Mətn]: yazıçı İsmayıl Qarayevin həyat və yaradıcılığı /Ə.Əfəndiyev, Z. Əliyeva; nəşir. Q. İsmayıloğlu.-Bakı : Çinar-Çap, 2008.- 217s. M.F.Axundov-200 [Mətn] / AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu; tərt.: Ə.Əfəndiyev, Z.Əsgərli; elmi red. Z.Əsgərli; ixtisas red. S.İbrahimova.-Bakı: Çaşıoğlu, 2012.- 632 s.*

ƏHMƏDOV Elçin Yusif oğlu (15.04.1961, Qərbi Azərbaycan, Basarkeçər rayonu, Dərə kəndi) – kitabxanaşünas, pedaqoq,

p. e. n. (pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru-2000) və dosentdir (2006). 1978-ci

ildə Dərə kənd orta məktəbini bitirmiş, Dərə kənd kitabxanasının müdiri işləmiş (1979) və 1979-1981-ci illərdə hərbi xidmətdə olmuşdur. 1983-1988-ci illərdə BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində təhsil almışdır. F.Köçərli adına RUK-da baş metodist, metodik şöbənin müdiri olmuşdur (1988-1993). Ümumittifaq Mədəniyyət İşçilərinin Təkmilləşmə İnstitutunda (Moskva) təhsilini artırmışdır (1989). 1994-cü ildən BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasında işləyir. BDU-nun aspiranturasında təhsil almış (1994-1998), 2000-ci ildə “Azərbaycanda uşaqlara kitabxana xidmətinin təşkili (1901-1995)” mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə edərək p. e. n. (pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru) alimlik dərəcəsi almışdır. 2004-cü ildən Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin magistratura və elmi işlər üzrə dekan müavinidir. 2006-cı ildən dosentdir. Müstəqillik illərində Azərbaycanda uşaqlara və gənclərə kitabxana xidməti, xarici kitabxanaşünaslıqda uşaq mütaliəsi problemi sahəsində tədqiqat aparır. “Kitabxanaşünaslığa giriş”, “Kitabxana-informasiya fəaliyyətinin texniki vasitələri”, “Dünya milli kitabxanaları”, “Azərbaycanda kitabxana işinin hüquqi təminatı” və s. fənləri tədris edir. 5 kitabın, 30-dan çox məqalənin müəllifidir. Təhsil Nazirliyinin və BDU-nun Fəxri fərmanlarına layiq görülmüşdür. *Əsərləri: ABŞ və Rusiya kitabxanalarının iş təcrübəsində uşaq mütaliəsi məsələləri (Tədris-metodik vəsait). B., 2005; Dünya milli kitabxanaları (Dərs vəsaiti). B., 2007; Azərbaycanda kitabxana-informasiya işinin hüquqi bazası (Dərs vəsaiti). B., 2012.*

ƏHMƏDOV Mayıl Hilal oğlu – 1959-cu ildə Goranboy rayonunun Xanqərvənd kəndində anadan olmuşdur. O, 1983-cü

ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin kitabxanaçılıq fakültəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirmiş, təyinatla 1983-1988-ci illərdə Toxuculuq və Yüngül Sənaye İşçilərinin Həmkarlar İttifaqı Respublika Komitəsi kitabxanasının müdiri, 1989-1991-ci illərdə respublikada ictimai-siyasi yönümlü əsas kitabxana olan Azərbaycan KP MK Siyasi Maarif Evi Kitabxanasının müdiri vəzifələrində işləmişdir. 1992-2001-ci illərdə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi təsərrüfat şöbəsinin baş mütəxəssisi, məsləhətçi-kitabxana müdiri, 2001–2003-cü illərdə İşlər İdarəsinin böyük məsləhətçisi vəzifələrində işləyən M. Əhmədov hazırda Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin şöbə müdiri - Prezident Kitabxanasının direktoru vəzifəsində çalışır. Dövlət qulluğunun baş müşaviridir.

M. Əhmədov informasiya və bibliografiya xidmətinə dair dünyada mövcud olan yeni, səmərəli metod və texnologiyaların Prezident Kitabxanasında tətbiqinə, öyrənilməsinə və istifadəsinə xüsusi diqqət yetirir. Bu məqsədlə o, MDB və uzaq xarici ölkələrdəki aparıcı kitabxanalarla, bu sahədə tanınmış beynəlxalq təşkilatlarla işgüzar əlaqələr qurulmasına çalışır, kitabxana işi sahəsində beynəlxalq tədbirlərdə fəal iştirak edir. O, İFLA-nın Böyük Britaniyada (Qlazqo), İtaliyada (Milan), İsveçdə (Qeteborq) və Finlandiyada (Helsinki) keçirilmiş illik Şura və Konfranslarında, 2011-ci ildə İsveçrədə keçirilmiş Azərbaycan və İsveçrə kitabxanaçılarının birgə konfransında iştirak etmiş, 2012-ci ildə Ankarada Avrasiya Kitabxanaçılar Birliyinin təsis Konfransında Azərbaycan kitabxanalarının inkişaf perspektivlərinə həsr edilmiş məruzə ilə çıxış etmişdir. M. Əhmədov Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi Ekspert Komissiyasının və Milli Kitabxananın Məsləhət Şurasının üzvüdür. O, görkəmli dövlət və ictimai xadimlərin fəaliyyətinə dair bir neçə kitabın həmtərtibçisi və məsul redaktoru, kitabxana fəaliyyətinə dair bir sıra metodiki və soraq nəşrlərinin elmi məsləhətçisi və redaktorudur. 2011-ci ildə dövlət qulluğu sahəsində uzun müddət səmərəli fəaliyyətinə və kitabxana işinin inkişafında xidmətlərinə görə Azərbaycan Respublikasının Əməkdar mədəniyyət işçisi fəxri adına layiq görülmüşdür.

“ƏLAMƏTDAR VƏ TARİXİ GÜNLƏR TƏQVİMİ” – Kitabxananın mühüm əhəmiyyət kəsb edən vəsaitlərindən biri də

hər il nəşr edilən “Əlamətdar və tarixi günlər təqvimi”dir. Mədəniyyət işçiləri, müəllimlər, ziyalılar, kütləvi informasiya vasitələri və ən çox da kitabxana işçiləri üçün nəzərdə tutulan bu vəsaitin əsas məqsədi respublikanın ictimai-siyasi, iqtisadi, mədəni, elmi həyatında il ərzində baş verən əlamətdar və tarixi günlər haqqında məlumat çatdırmaqdır. 1961-ci ildən rüblük nəşr edilən təqvim 1970-ci ildən etibarən “Kitabxana işçisinə kömək”, 2005-ci ildən isə “Əlamətdar və tarixi günlər təqvimi” adı ilə ildə bir dəfə çap olunur. Universal xarakterli bu nəşr geniş məlumat mənbəyi kimi dəyərlidir.

ƏLAVƏ – 1) nəşrin çapa hazırlandığı prosesdə müəllifin, tərcüməçi və ya redaktorun təqdim etdiyi yeni mətn, 2) elmi, tədris və s. kitabların sonunda mətni tamamlayan və izah edən (rəsmi sənədlər siyahısı, cədvəllər və s.) materialdır.

ƏLİFBA KATALOQU (ƏK) – kitabxana kataloqlarının növlərindən biri olub, bibliografik yazı, ad, şəxs, təşkilat adları

və ya sənədlərin sərlovhəsinə görə yerləşdirilir. ƏK oxucunun sorğusuna görə lazımi ədəbiyyatın axtarışında mühüm rol oynayır. Xarici ölkələrin təcrübəsində ƏK-nun iki müstəqil növündən istifadə olunur: 1) müəlliflərin adları (müəllif, şəxs və təşkilatların adları); 2) sənədlərin sərlovhəsi. ƏK-u kataloqların ən qədim, növlərindən biridir, oxucuya qısa müddətdə sənədin fondada olması və saxlanma şifri haqqında informasiya verir və eyni zamanda bir müəllifin həm əsərləri haqqında, tərtibçilər, redaktor və s. haqqında informasiya əldə etməyə şərait yaradır. ƏK-u asan avtomatlaşdırılır. Elektron kataloqları ƏK-nun bütün funksiyalarını, digər əlamətlər üzrə axtarışı da nəzərə almaqla yerinə yetirir. Kartochka formasında iki müstəqil variantı (informasiya təkrar olunur) təşkil edilir: 1) Oxucu (kütləvi kitabxanalara hər bir nəşrin yalnız sonuncu nüsxəsi əks olunur); 2) Xidmət. Zəruri hallarda əlifba kataloqu ayrı-ayrı janrlara, fondun bir hissəsinə, sənədlərin növlərinə görə də təşkil edilir. ƏK-da broşyura, albom, atlas, məcmuə, tərcümə, eyni zamanda seriyalı nəşrlər haqqında informasiyaların əks olunması məsələsi müxtəlif yollarla həll edilir. Qəzetlərin əlifba kataloqu müstəqil şəkildə təşkil olunur. EK-da dövrü və ardı davam edən nəşrlərin əlifba kataloqu da formalaşdırılır. Bələdiyyə kitabxanalarındakı ƏK-da isə dövrü və ardı davam edən nəşrlər, kitablar əks etdirilir. ƏK-nun quruluşu müvafiq dilə görə müəyyən olunur. EK-da isə ƏK-u fondun çoxdilliliyinə əsaslanır. Kataloqun müstəqil bir hissəsi milli dildə olan sənədləri əks etdirir. Hər bir xarici dil əlifba katalo-

qunda xüsusi dil sırası təşkil edir. ƏK-nun bir hissəsi vahid qrafika (latın, kiril və s.) ilə verilir. Biblioqrafik yazını formalaşdıran zaman transkripsiya üsulundan istifadə olunur.

ƏLİYEV Aşur Müseyib oğlu (01.06.1946, Zəngilan rayonu, Baharlı kəndi) – kitabxanaşünas, t. e. n. (1991) və dosentdir

(1994). 1965-ci ildə Zəngilan rayonunda orta məktəbi bitirmiş, 1965-1969-cu illərdə BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində təhsil almışdır. 1970-ci ildə hərbi xidmətdə olmuşdur. DİN-nin 11 və 1 saylı islah-əmək müəssisində işləmişdir (1971–1972). BDU-nun aspirantı olmuşdur (1974–1977). 1978-ci ildən BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin müəllimidir. 1991-ci ildə “Naxçıvan MR-da kitabxana işinin tarixi və müasir vəziyyəti (1920–1985-ci illər)” mövzusunda dissertasiya işini müdafiə edərək t. e. n. (tarix üzrə fəlsəfə doktoru) alimlik dərəcəsi almışdır. Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri kafedrasının dosentidir (1994).

“Kitabxana fondu”, “Müasir kitabxana informasiya təsnifatları”, “NTS-lərin təsviri və təsnifləşdirilməsi”, “UOT: quruluşu və sənədlərin təsnifləşdirilməsi qaydaları”, “Kitabxana sənədlərinin mühafizəsi və bərpası”, “Kitabxanaların informasiya ehtiyatlarının idarə olunması” və s. fənləri tədris edir. *Əsərləri: Kitabxanaşünaslıq (Kitabxana kataloqu) dərs vəsaitinin 3-cü fəslə. B., 1996; Təbiətşünaslığa dair ədəbiyyatın təsviri, təsnifləşdirilməsi metodikası. B., 1997; Universal Onluq Təsnifat (UOT) cədvəllərinin “Əsas anlayışları” cədvəllərində edilən dəyişiklikləri // Yeni nəşrlər, 2005, №3; Kitabxana fondunun düzülüşü tarixi və onun müasir vəziyyəti // Dil və ədəbiyyat, 2005, №2; Universal Onluq Təsnifatı (UOT) cədvəllərinin Azərbaycanda tətbiqinə dair // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya, 2007, №1; İnformasiya cəmiyyəti şəraitində kütləvi kitabxanaların məlumat-axtarış sisteminin təşkili // Xəzər Xəbər, 2007, №1.*

ƏLİYEV Əliyusif Məmmədcəfər oğlu 1898-ci ildə Bakı şəhərində, Pırşaqı kəndində anadan olmuş, ilk təhsilini mədrəsədə almış, 4 illik rus-tatar məktəbində oxumuşdur. 1918-ci ildə Ali İbtidai Məktəbi bitirmiş, 1923-1924-cü illərdə Bakı Ali Xalq Təhsili İnstitutunda birillik dinləyici olmuşdur. 1945-ci ildən M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasında (indiki Azərbaycan Milli Kitabxanası) əmək fəaliyyətinə başlamış, böyük biblioqraf vəzifəsindən Azərbaycan fondunun müdiri vəzifəsinədək yüksəlmişdir. İş fəaliyyəti müddətində

kitabxana işi üzrə ixtisasının artırmaq məqsədi ilə 4 dəfə Moskva şəhərinə göndərilmişdir. Bir neçə il kitabxana işinin planlaşdırılması, onluq təsnifat ilə bağlı kurslarda dərs demişdir. Bakıda və Azərbaycanın rayonlarında kitabxana işinin yaxşılaşdırılması, kitabxanaçı kadrların yetişdirilməsi üçün seminar və kurslar təşkil etmiş, “Kolxoz kitabxanaçısı nəyi bilməlidir?” adlı göstəricilər toplusu yaratmışdır. O, həmçinin, kitabxananın ictimai işlərində yüksək fəallıq göstərərək divar qəzetinin redaktoru olmuşdur. Ə.Əliyev Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 17 iyun 1957-ci il tarixli Fərmanı ilə Azərbaycanın Əməkdar mədəniyyət işçisi fəxri adına layiq görülmüşdür.

ƏLİYEV Zöhrab Hüseyn oğlu (1933, Ucar rayonu, Qazyan kəndi) – biblio-

qraf, pedaqoq, p. e. n. (2006), professor (2012) və Əməkdar mədəniyyət işçisidir. 1951-1954-cü illərdə ADU-nun filologiya fakültəsinin kitabxanaçılıq şöbəsində təhsil almışdır. Təyinatla M.F.Axundov adına Respublika Kitabxanasında işləmişdir (1954-1956). BDU-nun aspiranturasında kitabxanaşünaslıq-bibliografya ixtisası üzrə əyani təhsil almışdır (1956-1957). 1963-cü ildə “Azərbaycanda bibliografya işinin inkişafı (1920-1958-ci illər)” mövzusunda dissertasiya müdafiə edərək p. e. n. alimlik dərəcəsi almışdır. 1970-ci ildə dosent, 1989-cu ildə professor elmi adına layiq görülmüşdür. 1970-1980-ci illərdə Kitabxanaçılıq fakültəsinin dekanı, 1984-2007-ci illərdə isə Bibliografyaşünaslıq kafedrasının müdiri olmuşdur. 9 adda kitabın, 50-dən çox elmi məqalənin müəllifidir. *Əsərləri: Azərbaycanda bibliografya işinin vəziyyəti*

yəti və inkişafı tarixindən (1945-1956). B., 1960; Azərbaycan bibliografiyasının tarixi (1920–1970) (Dərs vəsaiti). B., 1978; Ümumi bibliografiyaşünaslıq (Dərs vəsaiti). B., 2001; Azərbaycan bibliografiyasının tarixi (Dərslik). B., 2007.

ƏLİYEVA Almaz Xəlil qızı – 1955-ci il yanvarın 29-da Qazax şəhərində anadan olmuşdur. 1975-1986-cı illərdə

S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki Bakı Dövlət Universiteti) kitabxanaşünaslıq və bibliografiya fakültəsində təhsil almışdır. 1974-cü ildən M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasında (indiki Azərbaycan Milli Kitabxanası) əmək fəaliyyətinə başlamışdır. Kitabsaxlayıcı şöbəsində (indiki kitab fondlarının mühafizəsi şöbəsi) kitabxanaçı vəzifəsindən Azərbaycan

ədəbiyyatının arxivi şöbəsinin müdiri vəzifəsində yüksəlmişdir. “UNIMARC formatında monoqrafik sənədlərin təsvir olunma metodikası” və “Müasir kitabxanalar və onların vəzifələri” adlı kurslarda iştirak etmişdir. “Şəmistan Nəzirli: bibliografiya” (2014) adlı bibliografik göstəricinin tərtibçisidir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 24 sentyabr 2013-cü il tarixli Sərəncamı ilə Əməkdar mədəniyyət işçisi fəxri adına layiq görülmüşdür.

ƏLİYEVA Elmira Hümmət qızı – 1952-ci il noyabrın 25-də Zərdab rayonunda anadan olmuşdur. 1959-cu ildə Gəncə

şəhərində 29 sayılı orta məktəbin birinci sinfinə daxil olmuş, 1969-cu ildə həmin orta məktəbi müvəffəqiyyətlə bitirmişdir. 1970-1976-cı illərdə indiki Bakı Dövlət Universitetinin kitabxanaşünaslıq və bibliografiya fakültəsinin qiyabi şöbəsində təhsil almışdır. Əmək fəaliyyəti

yətinə 1974-cü ildən Gəncə şəhərində 8 saylı kitabxanada başlamış, müdir vəzifəsini icra etmişdir. 1980-ci ildə Gəncə şəhərində Mərkəzi kitabxanada metodiki işlərin təşkili şöbəsində müdir, 1987-ci ildə MKS-də direktor müavini, 1996-cı ilin fevral ayından direktor vəzifəsində çalışır. 2009-cu ildə Rusiyada YUNESKO-nun təşkilatçılığı ilə keçirilən “İnformasiya – hamı üçün” proqramının, 2010-cu ildə Krimda keçirilmiş XVII Beynəlxalq konfransın iştirakçısı olmuşdur. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2008-ci il 25 sentyabr tarixli Sərəncamı ilə Əməkdar mədəniyyət işçisi fəxri adına layiq görülmüşdür.

ƏLİYEVƏ-KƏNGƏRLİ Aybəniz İbrahim qızı – 1946-cı il iyunun 6-da Naxçıvan Muxtar Respublikasının Şərur rayonunda ana-

dan olmuşdur. 1968-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin kitabxanaçılıq fakültəsini (indiki BDU, kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi) fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir. 1968-2002-ci illərdə

Nizami Gəncəvi adına Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyində kitabxana müdiri vəzifəsində çalışmış, 1992-ci ildə “Azərbaycan nağıllarında qadın obrazı” mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə etmişdir. 1996-cı ildə “Elmlər Akademiyaları Beynəlxalq Assosiasiyasının nəzdində yaradılmış elmi kitabxanalar və informasiya mərkəzlərinin direktorlar şurası”nın üzvü seçilmişdir. 2002–2014-cü illərdə AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının direktoru vəzifəsində çalışmış, 2003-2014-cü illərdə AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının “Elmi əsərləri” məcmuəsinin baş redaktoru olmuşdur. 2009-2014-cü illərdə Azərbaycanda “Kitabxanaşünaslıq, kitabşünaslıq və biblioqrafiya” üzrə Problem Şurasının sədri, 2009-cu ildə “Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya: elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal”ının redaksiya heyətinin üzvü (BDU), 2009-cu ildə “Kitabxanaşünaslıq və informasiya: elmi-nəzəri jurnal”ın redaksiya heyətinin üzvü (BDU), 2009-cu ildə “Beynəlxalq Elmi Araşdırmalar Jurnalı”nın redaksiya heyətinin üzvü, 2010-cu ildə Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü seçilmişdir. “Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir” çoxcildliyinin elmi biblioqrafik göstəricisi (2013), eləcə də 15 kitab və monoqrafiyanın, 170-dən çox elmi məqalənin müəllifi, 120-ə yaxın biblioqrafik göstəricinin tərtibçi-müəllifi, elmi redaktorudur. 8 doktorant, 15 dissertantın elmi rəhbəridir. 2006-cı və 2010-cu illərdə Azərbaycanda kitabxanaşünaslıq elminin inkişafında xidmətlərinə görə AMEA-nın Fəxri fərmanı ilə təltif olunmuşdur. 2011-ci ildə D.S.Lixaçev mükafatı uğrunda müsabi-

qənin nəticələrinə əsasən “Milli kitab mədəniyyəti kontekstində Azərbaycan folklor kitabının öyrənilməsinə bəxş etdiyi qiymətli xəzinəyə görə” diplomuna layiq görülmüşdür.

ƏLYAZMA – 1) əl ilə yazılmış ədəbi mətn; 2) mətbəə originalıdır. Qədim dövrlərin və orta əsrlərin bir çox ədəbi əsərləri zəmanəmizə əlyazma halında gəlib çatmışdır. Əlyazma əsər müəllifinin özü, yaxud həmin əsərin surətini çıxaran xəttat (katib) tərəfindən yazılır.

ƏLYAZMA ŞRİFT (ƏŞ) – bu cür şriflər, adından da görüldüyü kimi, əl yazısına oxşayır və əlyazmanı imitasiya etmək üçün işlədilir. Onlardan mətnə əlyazma və kalliqrafik effekt vermək üçün istifadə olunur. Belə şriftlərə Nuptial Script, Boulevard, Signature kimilərini misal göstərmək olar.

ƏMƏLİYYAT SİSTEMİ (ƏS) – bu bir tərəfdən hesablama sisteminin qurğuları ilə tətbiqi proqramlar arasında interfeys qismində, digər tərəfdən qurğuların, hesablama proseslərinin idarə edilməsi, hesablama resurslarının hesablama prosesləri, hesablamların arasında effektiv bölüşdürülməsi, hesablama qurğularının proseslərinin idarə edilməsi, hesablamların etibarlılığının təmin edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş kompleks sistemdir. ƏS-i tipli sistem proqram təminatının nümunəsi kimi geniş yayılmış UNIX, LINUX, MacOS, Microsoft DOS, Microsoft Windows, Sun Solaris, Nowell və başqa əməliyyat sistemlərinin tərkibindəki sistem proqramları

göstərmək olar. Microsoft şirkətinin Office tətbiqi proqramlar paketidir. Bu paketdəki Word – mətnlərin hazırlanması və redaktəsi, Access – verilənlər bazasının, Excel cədvəllərin, Pover Point – elektron prezentasiyaların yaradılması, Outlook isə elektron poçt yazışmalarının sahmanlanması üçün dünyada ən geniş tətbiq edilən tətbiqi proqram təminatı məhsullarıdır. Kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması zamanı tətbiq edilən proqram təminatı da tətbiqi proqramlar paketi tipinə aiddir. Müasir proqram təminatı əksər hallarda intellektual məhsul kimi, proqram məhsulları bazasına çıxarılır. Onların iş qabiliyyətinə, istehlak xassələrinə, etibarlığına ən ciddi tələblər irəli sürülür. Bu tələblər ayrı-ayrı ölkələrin milli standartlaşdırma sistemi bəzən isə beynəlxalq standartlar və başqa normativ-texniki sənədlərlə müəyyənləşdirilir, onları hazırlayan şirkət və ya başqa qurum tərəfindən müəssisənin, təşkilatın daxili normativ-texniki sənədlərinin tələblərinə uyğun olaraq müəssisə standartı kimi təsdiq edilir.

ƏMRAHOVA Yaşar Mustafa qızı – 1926-cı ildə Gədəbəy rayonunun Söyüdlü kəndində anadan olmuşdur. 1954–1959-cu illərdə S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki Bakı Dövlət Universiteti) kitabxanaçılıq şöbəsində təhsil almışdır. 1960-cı ildən M.F.Axundov adına Respublika Kitabxanasında (indiki Azərbaycan Milli Kitabxanası) kitabxanaçı kimi əmək fəaliyyətinə başlamış, 1963-cü ildən kitabsaxlayıcı şöbəsində (indiki kitab fondlarının mühafizəsi şöbəsi) böyük kitabxanaçı vəzifəsində çalışır.

mışdır. 1963-1969-cu illərdə S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin) filoloji fakültəsinin dil-ədəbiyyat şöbəsində təhsil almışdır. 1985-ci ildə RK-nın kitab saxlayıcı şöbəsində bölmə müdiri, 1986-cı ildən isə həmin şöbədə baş kitabxanaçı vəzifələrində çalışmışdır. Kitabın təbliğində fəal iştirakına görə fəxri fərman, 22 aprel 1985-ci ildə SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin qərarı ilə "Əmək veteranı" medalı, "M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasının ictimai həyatında xidmətlərinə və əmək fəallığına görə" Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinin fəxri fərmanı ilə təltif olunmuşdur. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 17 noyabr 2008-ci il tarixli Sərəncamı ilə Əməkdar mədəniyyət işçisi fəxri adına layiq görülmüşdür.

ƏRƏB XİLAFƏTİNİN KİTABXANALARI – Müsəlman ərəblər 712-ci ildə Səmərqənd şəhərini ələ keçirərək, Orta Asiyada

yaşayan Türküstan türklərindən kağız istehsalının sirrini öyrəndilər. İslam dünyasında ilk kağız fabrikinə 794-cü ildə Abbasilər sülaləsinin vəziri Əl-Fəzl Bərməki (766-808) dövlətin yeni paytaxtı Bağdad şəhərində tikdirmişdir. Kağız İslam dininin banisi Məhəmməd peyğəmbərin anadan olduğu Məkkə şəhərində ilk dəfə 797-cü ildə istifadə edilmişdir. Sonrakı dövrlərdə müsəlmanlar kağız istehsalını Siciliya, İspaniya, Fransa və başqa ölkələrə də yaydılar. Misirdə (800), İspaniyada (950), İstanbulda (1154), Almaniyada (1228), İngiltərədə (1309) kağız istehsalı texnologiyasının əsası qoyuldu. Kağız istehsalının inkişafı kitab çapına təkan verdiyi kimi, kitabxanaların yaradılmasını da zəruriləşdirirdi. Tədqiqatçılar İslam kitabxanalarını 3 qrupa ayırırlar: 1) Saray (dövlət) kitabxanaları; 2) Məscid (mədrəsə) kitabxanaları; 3) Şəxsi kitabxanalar. Ərəb xilafətində saray (dövlət) kitabxanaları meydana gəlmə şəraitinə, tarixinə və fəaliyyət xarakterinə görə müxtəlifdir. Burada müstəqil fəaliyyət göstərən kitabxanalar "Müdrilik evi", "Mərifət evi", "Hikmət evi", "Ağıl evi", "Zəka evi" adlandırılırdı. Xəlifə sarayları, məktəblər (mədrəsələr), məscidlər, məqbərələr, xəstəxanalar, rəsədxanalar və başqa müəssisələrin nəzdində təşkil edilən kitabxanalara birləşmiş kitabxanalar deyilirdi. Ərəb xilafətində kitabxanalar xəlifələr tərəfindən yaradılır, onların vəsaiti hesabına fəaliyyət göstərirdi. Kitabxanalar bir qayda olaraq hökmdar saraylarında yerləşirdi. Xəlifənin saraya işə dəvət etdiyi alimlər, şairlər, hüquqşünaslar kitabxananın oxucuları idilər. Onlar "Quran"ı, ərəb dilini öyrənir, yeni

poeziya nümunələri, elmi işlər yaradırdılar. Bu dövrdə “Quran”ı öyrənmək Xilafətin hər bir sakininin vəzifəsi sayılırdı. Ərəb dili isə həm müsəlman dininin dili, həm də Ərəb xilafətində yaşayan bütün xalqların elm dili idi. İlk ərəb kitabxanasının VII əsrin II yarısında Əməvilər sülaləsinin birinci xəlifəsi Müaviyə bin Əbu bu Subyan (661-680) tərəfindən inşa edildiyi güman edilir. İslam ölkələrində ən qədim kitabxana isə yenə həmin dövrdə Xəlifə II Xalid bin Yazid bin Müaviyə tərəfindən yaradılmışdır. “Müdrilik evi” tipli kitabxanalardan biri VII əsrdə Dəməşqdə (ədəbi əsərlərdə Şam şəhəri) yaradılmışdı. Dəməşq şəhəri müsəlman dünyasının ilk elm mərkəzi sayılır. “Müdrilik evi” kitabxanası əvvəlcə arxivlə bir yerdə, 689-cu ildən isə müstəqil fəaliyyət göstərirdi. Kitabxana fondunun əsasını “Quran” və “Quran”a dair ədəbiyyat təşkil edirdi. Burada əlkimya (yalançı kimya), təbabət, astronomiya, tarix, fəlsəfə, ədəbiyyat üzrə zəngin əlyazma topluları da saxlanılırdı. VIII əsrdə Bağdad şəhəri Ərəb xilafətinin yeni paytaxtına çevrilərkən kitabxana oraya köçürüldü. Abbasilər xilafəti dövründə Bağdad öz kitabxanaları və məktəbləri ilə böyük elmi mərkəzə çevrilmişdi. Bağdadın əsasını qoymuş xəlifə Mənsur ölkə kitabxanası üçün riyaziyyata dair əlyazmaları göndərməyi Bizans imperatorundan xahiş etmişdi. 805-ci ildə Bağdad şəhərində “Bilik evi” yaradılmışdı. Avropa ölkələrindəki şahzadələr, yüksək saray əyanları Xilafət mədrəsələrində – universitetlərdə təhsil alırdılar. Sonralar bu mədrəsələrin nümunəsində Avropada da universitetlər yaradılmağa başladı. Ab-

basilər xəlifələrindən əl-Mənsur və Harun ər-Rəşidin zamanında, xüsusən də xəlifə əl-Məmunun vaxtında geniş tərcümə işi aparılırdı. Antik yunan, Roma, eləcə də Hind və Çin mədəniyyətlərini mənimsəmək orijinal nüsxələrdən ərəbcəyə xeyli əsərlər çevrilmişdi. Xilafəti təkbaşına idarə edən Abbasilər xəlifəsi Harun ər-Rəşid (766-809) Bağdadda böyük bir universitetin, onun nəzdində zəngin fonda malik kitabxananın əsasını qoymuşdu. Həmin kitabxananın inkişafı üçün Harun ər-Rəşidin oğlu, 813-cü ildən Abbasilər hakimiyyətinin başına keçmiş xəlifə Əbu-l Abbas Abdullah əl-Məmun (786-833) daha çox iş gördü. Məmunun Bizansa və Kiprə göndərdiyi alimlərdən ibarət xüsusi komissiya çoxlu əlyazma kitabları gətirmişdi. Xəlifə Əl Məmunun özü də istedadlı alim və alimlərin hamısı idi. Onun göstərişi ilə 830-cu ildə Bağdad şəhərində “Hikmət evi” (“Beyt-ül Hikmə”) adlanan bir elm və mədəniyyət müəssisəsi yaradılmışdı. IX əsrdə həm elm mərkəzi, həm də kitabxana kimi böyük şöhrət qazanmış bu mərkəzə türk əsilli məşhur astronom və riyaziyyatçı alim Xarəzmli Əbu Abdullah Məhəmməd bin Musa əl-Havarizmi (783-850) rəhbərlik edirdi. Bağdaddakı “Hikmət evi”nə bir çox ölkələrdən antik əsərlərin tərcüməçiləri dəvət olunmuşdu. Monqollar 1258-ci ildə Bağdad şəhərini ələ keçirib darmadağın edənə qədər Xəlifənin əmri əsa-sında xüsusi xidmətçilər Xilafətin hər yerindən tərcümə üçün kitablar toplayırdılar. Bizans hökmdarı öz təzminatlarını qızıl əvəzinə kitablarla ödəyirdi. Şərəfli qonaqlar “Hikmət evi”nə hədiyyə kimi qiymətli kitablar bağışlayırdılar. “Hikmət

evi”ndə 400 min nüsxəyə qədər kitab toplanıldığı ehtimal edilir. IX əsrdə Xilafətdə elmin çiçəklənməsi dövrü başlamışdı. İri və kiçik hökmdarlar öz kitabxanalarını yaradır, saraylarını şair və alimlərlə əhatə edirdilər. Kindi, Xarəzmi, Farabi, İbn Sina, Biruni, Kaşqari, Bəhmənyar kimi ensiklopedik alim, şair və mü-təfəkkirlərin elmin müxtəlif sahələrinə həsr olunmuş orijinal əsərləri meydana çıxırdı. IX əsrin sonlarından “Elmlər evi” adlanan kitabxanalar geniş yayılmağa başlamışdı. Bizanslılar kimi ərəblər də antik ənənələri davam etdirir, qədim Yunanistanın və Romanın antik müəlliflərinin əsərlərini səylə öyrənir və ərəb dilinə çevirirdilər. Ərəb xilafəti şəhərlərindəki kitabxanalara daxil olan əlyazmaların çox hissəsi İrandan gətirilirdi. Belə ki, İranda yunan mədəniyyətinin qüdrətli mərkəzləri fəaliyyət göstərirdi. Ön Asiyada hökmdar Ədud əd-Daulun “Müdrilik evi” kitabxanası da şöhrət qazanmışdı. Kitabxanada o dövr üçün məşhur olan bütün kitablar toplanmışdı. Xilafətin ayrı-ayrı şəhərlərində yaşayan alimlər, şairlər, məmurlar kitabxanada işləmək üçün buraya gəlirdilər. Bağdad, Kordova, Qahirə, Mosul, Yerusəlim, Hələb, Dəməşq və xilafətin başqa şəhərləri özlərinin “Elmlər evləri” ilə şöhrət qazanmışdılar. Təxminən 890-cı ildə astronom Cəfər əl-Məvsii əş-Şahəm tərəfindən Mosulda əsası qoyulmuş “Elmlər evi” xüsusilə astronomiyaya və qədim yunan fəlsəfəsinə dair əlyazmalarla zəngin idi. “Elmlər evi”nin nəzdində konkret bilik sahələrini öyrənən şəxsləri birləşdirən dərnəklər fəaliyyət göstərirdi. 993-cü ildən Bağdadda işə başlayan

“Elmlər evi” İraqın ilk elm mərkəzi, ilk müsəlman universitetidir. “Elmlər evi”nin nəzdində yaradılmış kitabxananın kitab fondunda fəlsəfə, həndəsə, astrologiya, təbabət, ədəbiyyat, poeziya üzrə kitablar var idi. 1059-cu ildə “Elmlər evi” kitabxanasını fars işğalçıları yandırdılar. 1005-ci ildən Qahirə xəlifəsinin sarayı yaxınlığında da “Elmlər evi” tipli bir kitabxana fəaliyyət göstərirdi. XI əsrdə ən böyük fonda malik olan kitabxana Tripolidə fəaliyyət göstərən “Elmlər evi” sayılırdı. Osmanlı imperiyası dövründə – təxminən 1070-ci ildə təşkil edilmiş Trablis kitabxanasının fondunda təqribən 3 milyon nüsxə əlyazma kitab (manuskript) saxlanılırdı ki, onun da 50 min nüsxəsi “Quran” kitabı idi. Burada 180 işçi çalışırdı. Təqribən 40 ilə yaxın fəaliyyət göstərən bu kitabxanayı xaçpərəstlər Suriya sahillərinə səlib (xaç) yürüşləri zamanı – 1109-cu ildə yandıraraq məhv etmişdilər. X-XI əsrlərdə Misirin Qahirə şəhərində fondu 70 min nüsxə kitabdan ibarət olan bir kitabxananın yaradılması və uzun müddət şəhər əhalisinə xidmət göstərməsi haqqında məlumat var. 1004-cü ildə xəlifə əl-Mənsur (976–1062) tərəfindən kitab fondu təxminən 100 min nüsxədən çox olan “Dar-ül Hikmə” (“Hikmət evi”) adlı bir kitabxana yaradılmışdır. İslam dünyasında üçüncü böyük kitabxana Əməvi xəlifəsi II əl-Həkəm (913-976) tərəfindən İspaniyanın cənubundakı Əndəlis vilayətinin Kordova şəhərində yaradılmışdır. Ərəblər Kordova ərazisində yədim yunan və Roma mədəniyyətinin mühüm tarixi əhəmiyyət kəsb edən qiymətli mədəni abidələrini tapmışdılar. Əmirin bütöv bir agentlik

şəbəkəsi fəaliyyət göstərirdi. Onlar dünyanın bütün müsəlman ölkələrindən kitablar ələ keçirir və onları Kordova göndərirdilər. Bu dövrdə Kordovada 70-ə qədər İslam kitabxanasının fəaliyyət göstərdiyi bildirilir. İspaniyadakı Kordova xəlifələrindən birinin kitabxanasında 400 min nüsxədən çox əlyazma kitab vardı. Sonralar bu ərazini yenidən ələ keçirən xristianlar şəhərin mərkəzində bir gündə 80 min kitab yandırmışdılar. Bundan başqa, İslam ölkələrində – İraqın Bəsrə, Mosul, Suriyanın Şam (Dəməşq), Hələb, Buxara (indiki Özbəkistan ərazisindədir) şəhərlərində yüzlərlə kitabxana yaradılmışdı. Ərəb xilafətində mədrəsə kitabxanaları(“mədrəsə” ərəbcə “məktəb”, “öyrənmək” deməkdir). Yaxın və Orta Şərq ölkələrində mədrəsə dövlət aparatı xidmətçiləri, din xadimləri (mollalar), müsəlman ibtidai məktəbləri üçün müəllimlər hazırlayan ali və ya orta məktəb kimi fəaliyyət göstərirdi. Mədrəsələrdə alimlər dərs deyirdilər. Onlar tələbələrə özlərinin lazım bildikləri bilikləri öyrədirdilər. Bu bilikləri öyrəniş başa çatdıran tələbə “icazə” adlandırılan “şəhadətnamə” alırdı. Daha çox elm qazanmaq istəyən tələbə bu alimdən dərs alıb qurtardıqdan sonra başqa alimdən dərs almağa gedirdi. Bu qayda ilə, o, şəhərdən-şəhərə gedir, daha çox “icazə” vərəqələri toplayırdı. Mədrəsələrin yanında zəngin kitabxanalar yaradılırdı. Bir sıra müsəlman ölkələrində İslamdan çox-çox əvvəllər yaradılmış came kitabxanalarının yerini sonrakı dövrlərdə mədrəsə kitabxanaları tutmağa başlamışdı. Bu mədrəsələrin bir çoxu zaman keçdikcə universitetlərə çevrilirdi. İslam və türk

dünyasında elm, maarif və mədəniyyətin inkişafında XI əsrdə yaranmış mədrəsələrin böyük əhəmiyyəti olmuşdur. XI əsrdə Xilafət ərazisindəki bütün məktəb, mədrəsə, məqbərə və xəstəxanalarda kitabxanalar yaradılmışdı. İslam tarixçiləri ilk mədrəsənin 1066-cı ildə Səlcuqlu vəzirli Həsən bin Əli bin İshak-ət-Tusi Nizamülmülk (1018–1092) tərəfindən Bağdadda yaradıldığını qeyd edirlər. Sonralar Nişapur, İsfahan, Bəlx, Herat, Mərv, Bəsrə və Mosulda da mədrəsələr təşkil edilmişdir. Orta əsrlərdə ayrı-ayrı görkəmli şəxslər və varlı adamlar açıqları kitabxanaya öz adlarını verirdilər. O zaman Suriya ərazisində mövcud olmuş kitabxanalardan birinin əsasını Sultan Nuri-i-din Zəngi (1118-1174) Şam şəhərində özünün tikdirdiyi məscidin nəzdində qoymuşdu. Kitabxana da onun adı ilə Ən-Nuri Kitabxanası adlandırılırdı. Ən-Nuri məscidinin kitabxanasında olan kitablar hazırda Dəməşq Milli Muzeyində saxlanılır. Faziliyyə mədrəsəsi kitabxanasının fondunda 100 min nüsxə, Müstənsiriyyə mədrəsəsi kitabxanasının fondunda isə 80 min nüsxə əlyazma kitabın olduğu ehtimal edilir. Sultan Nuri-i-din Zəngi həmin mədrəsələrdəki kitabxanaların inkişafına xeyli qayğı göstərmişdi. Məşhur kitabxanalardan biri də 1233-cü ildə Mustansuriyyə mədrəsəsi nəzdində yaradılmışdı. Onun fondunda əlyazma kitablar, o cümlədən din, dəqiq elmlər, qrammatika, poeziya, ədəbiyyat üzrə əsərlər saxlanılırdı. Məscid, mədrəsə, xəstəxana kitabxanaları tədricən inkişaf edərək və genişlənərək öz fəaliyyətlərini müstəqil kitabxanalar kimi davam etdirirdilər. Ərəb əmirliyinin paytaxtında yerləşən həmin kitabxanalardan bəziləri

sonralar milli kitab-xanalara çevrildilər. Ərəb xilafətində şəxsi kitabxanaların ilk nümunəsini VII-VIII əsrlərin qovuşağında Məhəmməd bin Şahab əl-Zühri təşkil etmişdir. VIII-IX əsrlərdə məşhur simalarından tarixçi Əl-Vəkid, ədəbiyyatçı Əl-Cahiz böyük şəxsi kitabxana yaratmışdılar. Belə rəvayət olunur ki, 90 yaşında xəstə yatan Əl-Cahiz ətrafına yığıdığı kitabların öz üstünə aşması nəticəsində ölmüşdür. Ölümündən sonra onun kitabları Hələb hakimi ən-Nasirə verilmişdir. XII əsrin sonu – XIII əsrin əvvəllərində yaşamış tarixçi və ədəbiyyatşünas alim İbn əl-Kift (1172–1248) də zəngin şəxsi kitabxanaya malik idi. Tarixə və ədəbiyyata aid bir çox əsərlərin müəllifi olmuş İbn əl-Kiftin kitabxanası mənbələrdə 50 min dinar dəyərində qiymətləndirilir. XIII əsrdə məşhur alim Əl-Müvəşir ibn Fatiqin yaratdığı şəxsi kitabxana öz zənginliyi ilə diqqəti cəlb edirdi. Cənubi İranda və İraqda Abbasi xəlifəliyini bir əsrdən çox (932-1055) əvəz etmiş Büveyhilər sülaləsi (İran) dövründə kitabxanalara böyük əhəmiyyət verilmişdir. XIII əsrin əvvəllərində monqolların istilasına məruz qalan Türkünstan, Xarəzm, Xorasan, Əfqanıstan, İraq, Azərbaycan, Anadolu və Suriya ərazilərindəki kitabxanaların bir çoxu dağıdılaq talan olunmuşdu. Avropada (məsələn, İspaniyada) isə İslam mədəniyyəti nümunələrini xristianlar məhv etmişdilər. İslam mədəniyyətinə, mədəni abidələrə, o cümlədən kitabxanalara 1096-1272-ci illərdə baş vermiş Xaç (Səlib) yürüşləri-səfərləri sarsıdıcı zərbə vurmuşdur.

ƏRƏB-İSLAM MƏDƏNİYYƏTİ (ƏİM) – Azərbaycanın da daxil olduğu nəhəng

bir ərazidə böyük Ərəb xilafətinin yaranması müxtəlif bölgələr arasında ticarət, təsərrüfat, mədəniyyət əlaqələrinin genişlənməsinə, şəhərlərin böyüməsinə, sənətkarlığın çiçəklənməsinə, elmin inkişafına gətirib çıxarmışdı. Ərəb, İran, türk, yunan elmi fikri bir-birini qarşılıqlı surətdə zənginləşdirirdi. Ərəblər qədim Yunanıstan, Roma, Hindistan mədəniyyətini diqqətlə öyrənir, onlardan bəhrələnərək öz mədəniyyətlərini yaradırdılar. Xilafətin başçıları və alimləri arasında olan yüzlərlə türk, azərbaycanlı, tacik, özbək, yəhudi və başqa xalqların nümayəndələri bütövlükdə ərəb mədəniyyətinin yaradılmasında iştirak edirdilər. 750-ci ildən 1055-ci ilə qədər Ön və Orta Asiya, Şimali Afrika, Pireney yarımadası kimi nəhəng ərazidə davam edən əmin-amanlıq xilafətin iqtisadi və mədəni yüksəlişinə gətirib çıxardı. Xilafətə tabe olan ölkələrdə yaşayan alimlər, yazıçılar və şairlər öz əsərlərini ərəb dilində yazmaq məcburiyyətində qalmaqla bir tərəfdən öz xalqlarının ədəbiyyatını, elmini, incəsənətini yaradıb inkişaf etdirir, o biri tərəfdən isə bu əsərlər vahid ərəb-İslam mədəniyyəti xəzinəsinə daxil olurdu. Bu baxımdan “Ərəb-İslam mədəniyyəti” dedikdə VII–X əsrlərdə Ərəb xilafətində ərəblərin, eləcə də onların zəbt etdikləri Yaxın Şərq, Orta Şərq, Şimali Afrika, Cənub-Qərbi Avropa xalqlarının qarşılıqlı mədəni təsiri prosesində yaranmış orta əsr mədəniyyəti başa düşülür. Elmi ədəbiyyatda “Ərəb mədəniyyəti” və ya “Müsəlman mədəniyyəti” termini həm ərəb xalqlarına məxsus mədəniyyəti, həm də Xilafət tərkibinə daxil olan bir sıra orta

əsr xalqlarının ərəbdilli mədəniyyətini bildirmək üçün işlədir. Ərəblər təqribən V əsrdə Hindistanda yaranmış onluq say sistemini (0-dan 9-dək rəqəmləri) hind mənbələrindən götürüb geniş şəkildə istifadə edərək öz adları ilə bağladılar. Bu işarələr “Ərəb rəqəmləri” adı ilə X–XIII əsrlərdə Avropaya, XVI əsrdən isə sonra isə bütün dünyaya yayıldı. Cəbri də ərəblər yaratdılar. Türk əsilli alim Xarəzmi ərəb dilində hesaba dair ilk əsərini yazdı. Xilafətin coğrafiya alimlərindən biri İran əsilli Əbülqasım ibn Xordadbeh (təqr. 820-912/913 və ya 885) idi. Onun “Yollar və məmləkətlər haqqında kitab” (“Kitab al-masalik va-l-mamalik”) əsəri ərəb təsviri coğrafiya janrının bizə gəlib çatmış ilk nümunəsidir. Kitabda Xilafətin və ətraf ölkələrin toponimiyası, eləcə də Bağ-daddan keçən ticarət yolları, eyni zamanda Azərbaycanın təsərrüfatı, vergi sistemi, dağları, çayları, şəhərləri, bu şəhərlər arasındakı məsafələr barədə maraqlı bilgiləri də əks etdirmişdir. IX əsr ərəb tarixçisi, coğrafiyaşünası, səyyahı Əhməd ibn Əbu Yəqubinin (vəfatı 897) “İbn Vazeh tarixi” (“Tarix”), “Ölkələr kitabı” və “Qərb” əsərləri məşhurdur. Yəqubinin dövrümüzədək gəlib çatmış ədəbi irsi məşhur tarix salnaməsi və qismən qorunub saxlanmış “Kitab əl-Buldan” kitabıdır. Yəqubi hərtərəfli və ümumiləşdirilmiş tarix kitabı yazan ilk müsəlman müəllifi sayılır. O, “Ölkələr kitabı” əsərində Azərbaycan haqqında da məlumat vermiş, “Tarix” əsərində Azərbaycana daha çox yer ayırmışdır. Ərəb xilafətində coğrafiya ilə yanaşı, dənizçilik işi də inkişaf etmişdi. Ərəb təcrübələrinin quruda və dənizdə açdıqları

yollar avropalılara bir neçə əsrdən sonra məlum olmuşdur. Ərəb xəritələri dəniz səyahətləri üçün ən düzgün xəritə hesab edilirdi. Ərəb xilafətində astronomiya elmi də inkişafda idi. Müxtəlif şəhərlərdə tikilmiş rəsədxanalarda ərəb alimləri ilə yanaşı, Mərkəzi Asiya alimləri də çalışırdılar. Onlar səma cisimlərini öyrənmək üçün mürəkkəb cihazlardan istifadə edirdilər. O dövrdə astronomlar Yer kürəsinin təxmini ölçüsünü müəyyən edə bilmişdilər. Xilafətdə kimya elmi və məşğul olan alimlər naşatır spirti, spirt, potaş və başqa maddələri kəşf etmişdilər. Bu alimlər kimyəvi maddələrdən dərmanlar hazırlayırdılar. Mərkəzi Asiyada yaşayan, Şərqdə “Elmin şeyxi” (başçısı) adlandırılan türk əsilli dahi alim İbn Sina həkim kimi də çox məşhur idi. Onun bir sıra xəstəliklərin əlamətlərini təsvir etməsi sayəsində həkimlər onları fərqləndirə bildilər. İbn Sinanın latın dilinə tərcümə olunmuş tibbə aid əsəri XVII əsrə qədər Avropa həkimlərinin dərs kitabı olmuşdur. Xilafətdə tarix elmi xeyli inkişaf etmişdi. Ümumi tarixə və sülalə tarixinə aid çoxlu əsərlər yazılırdı. Ərəb işğallarına həsr olunmuş ilk tarixi əsəri IX əsr alimi Əhməd əl-Bəlazuri (təqr. 820-892) yazmışdır. “Fütuhu’l-Büldan” (“Ölkələrin fəthi”) adlanan bu əsərdə ərəblərin VII–VIII əsrlərdəki hərbi yürüşləri təsvir edilmişdir. Kitabda Azərbaycan haqqında da məlumatlar vermişdir. Xilafətin 200 ilinin tarixini yazmış görkəmli alim Ət-Təbəri (təqr. 839–923) Təbəristanda (İranın Mazandaran bölgəsində) doğulmuş Təbəri XIII–IX yüzillərdə yetişmiş, fiqh, hədis, tarix, dil, təfsir, qiraət elmlərinə dair araşdırmaları ilə özünü təsdiqləmiş

İslam tarixçisidir. Təbəri başqa fənlər, xüsusən qanunşünaslıq üzrə də əsərlər yazıb yadigar qoymuşdur. Məşhur tarixçi, həkim, yazıçı, dövlət xadimi, Elxanilərin vəziri Rəşidüddin Həmədani (1247–1318) “Cami’üt-Tevarix” adlı tarix ensiklopediyası yaratmışdı. Ərəblərdə şifahi ədəbiyyat, xüsusilə də şeir hələ İslam dini yaranana qədər xeyli inkişaf etmişdi. Abbasilər dövründə ədəbiyyat xüsusilə inkişaf etdi. Ona görə də bu dövrü ərəb ədəbiyyatının “Qızıl dövrü” adlandırırlar. Şeir yazmaq qaydaları – əruz haqqında elm yaranmışdı. “Min bir gecə” və “Əntərənin sərgüzəştləri” kimi əsərlər də yaranmışdı. Ərəb-İslam mədəniyyətinin əhəmiyyəti böyükdür.

Avropalılar ərəblərdən çox şey öyrənmişlər. Müsəlman alimlər mədəniyyətin, elmin bir çox sahələrində avropalıların müəllimi olmuşlar. Avropalılar cəbri, rəqəmləri, onluq kəsri, “sıfır”ı ilk dəfə Xilafət alimlərindən götürmüşlər. Avropa xalqlarının dillərində çoxlu ərəb sözləri, o cümlədən ulduzların çoxuna ərəb astronomlarının qoyduqları adlar bu gün də işlədilir. Məsələn, alqebra (əlcəbr), al manax, alximiya (əlkimya), tarif, divan və s. Bu cür sözlər ərəb-İslam mədəniyyətinin Avropaya güclü təsirini sübut edir.

ƏSƏDOVA Rəna Qurbanxan qızı – 1957-ci il iyulun 6-da Salyan şəhərində anadan olmuşdur.

1978-1984-cü illərdə S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki Bakı Dövlət Universiteti) kitabxanaçılıq fakültəsində təhsil almışdır. 1983-cü ildən M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət

Kitabxanasında (indiki Azərbaycan Milli Kitabxanası) əmək fəaliyyətinə başlamışdır. Kitabışləmə və kataloqlaşdırma şöbəsində kitabxanaçı vəzifəsindən şöbəsinin müdiri vəzifəsinədək yüksəlmişdir.

2006-cı ildən Elektron kataloqun formalaşdırılması şöbəsində müdir vəzifəsində çalışır. Bir neçə beynəlxalq səviyyəli seminar və konfranslarda iştirak etmişdir. 2000-2003-cü illərdə M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının ölkə kitabxanaçıları üçün təşkil etdiyi “Müasir kitabxanalar və onların vəzifələri” kursunda “Beynəlxalq standartlar və MARC formatı” üzrə mühazirə oxumuşdur. Bir neçə elmi məqalələrin müəllifidir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 24 sentyabr 2013-cü il tarixli Sərəncamı ilə Əməkdar mədəniyyət işçisi fəxri adına layiq görülmüşdür.

F

FAKTOQRAFİK İNFORMASIYA (Fİ) – konkret fakt (məlumat) göstəriş, səciyyə, rekvizit və.s. şəklində informasiyadır (fakt). Sənədlərin analitik-sintetik işlənməsi, bilavasitə subyektlər – Fİ yaradıcıları (mütəxəssislər) və ya texniki qurğular (komputer, ölçü cihazları) və s. tərəfindən hazırlanmış məlumatdır. Faktoqrafik məlumat formasında təqdim olunur. Fİ-nin müxtəlif növlərindən biri məntiqi yolla yaradılan informasiyadır ki, bu da konkret materialda olan faktları aydın şəkildə özündə təzahür etdirir və bunun əsasında faktoqrafik informasiyanın işlənməsi prosesi həyata keçirilir. Fİ-nin mühafizəsi və axtarışını təmin etmək üçün faktoqrafik təsvirin xüsusi formasında onun qeydi aparılır ki, bu da konkret fakta aid olan (predmet, proses, hadisə və s) məlumatların məcmusunu yaradır. Fİ-nin qaydaya salınmış kütləsi faktoqrafik kartoteka, soraq nəşrləri, məlumat bazaları, faktoqrafik informasiya-axtarış sistemlərini təşkil edir.

FƏRQLƏNDİRİLMƏYƏN İNFORMASIYA XİDMƏTİ (FİX) – Kitabxana fonduna daxil olan ədəbiyyatın təbliğinə xidmət edən biblioqrafik informasiya xidməti növlərindən biridir. Yayılmış formalarından biri məlumat bülletenləri nəşrlərindən ibarətdir. Burada kitabxanaya daxil olan nəşrlər haqqında müəyyən qayda üzrə sistemli biblioqrafik məlumat əks olunur. Bu

bülletenlərdə bir çox halda ancaq kitablar haqqında məlumat verilir, bir çox xüsusi kitabxanalar buraya sənədin başqa növləri (məqalələr, patent və normativ-texniki ədəbiyyat, hesabatlar və s. haqqında da məlumatı daxil edirlər. Kitabxanaların bir çoxu biblioqrafik təsvirlə yanaşı kitabın şifrəsini və təsnifat sxeminin indeksini də göstərirlər ki bu da, oxucu sorğusu üzrə onun axtarışını asanlaşdırır. Bülletenlərin qarşısına qoyulan ən mühüm tələblərdən biri onların nəşr operativliyindən və məlumat fasiləsini (ədəbiyyatın kitabxanaya daxil olduğu vaxtdan bülletenin növbəti nömrəsində əks oluna qədər) minimuma endirməkdən ibarətdir. Bülletenlərin, məlumat fasiləsi ay yarımından artıq olmamaqla, ayda bir dəfə nəşrini optimal hesab etmək olar. Hazırda kitabxanaya yeni daxil olan sənədlər haqqında biblioqrafik bülletenlərin vasitəsilə məlumat verilməsini əsas etibarilə ali təhsil müəssisələri, elmi tədqiqat idarələri, poliqrafik bazası olan kitabxanalar yerinə yetirir. MKS-in mərkəzi kitabxanaları da bülletenlər nəşr etdirirlər. Mərkəzi kitabxanalar onları filiallara və xidmət göztərdiyi ərazidə olan bəzi təşkilatlara və idarələrə göndərir. Tərtib edilən məlumat bülletenləri qarşısında aşağıdakı tələblər durur: məlumatın tamlığı, dəqiq seçmə meyarı, materialların düzülüşündə sistemlilik, dəqiq və vahid biblioqrafik təsvir, mə-

lumat annotasiyasının verilməsi, bülletenin hər bir buraxılışı üçün giriş məqaləsinin olması, baxımlı xarici tərtib və nəhayət kifayət qədər tiraj. Universal elmi kitabxanalar ancaq həmin kitabxana üçün daha vacib bilik sahələri üzrə yeni daxil olan sənədləri əks etdirən bülletenlərin nəşrinə keçirlər. Bir sıra kitabxanalar başqa xüsusi kitabxanalarla birlikdə (tibbi, kənd təsərrüfatı) sahəvi bülletenlər nəşr edir. Bir çox kitabxanalar yeni daxil olan sənədlər haqqında biblioqrafik məlumat verilməsində KİV-dən (kütləvi informasiya vasitələri) istifadə edirlər. Kitabxanalar yerli qəzetlərin səhifələrində siyahılar və qısa xulasələr cap etdirirlər. Ayrı-ayrı kitabxanalar qəzetlərin səhifələrində daimi rubrikalar (“Kitab rəfi”, “Yeni kitablar” və s.) açır və burada onların fonduna daxil olmuş daha maraqlı kitablar haqqında məlumat dərc etdirirlər. Kitab təbliğinin əyani formalarından biri də biblioqrafik xülasədir. Biblioqrafik xülasə – sənədin məzmununu təhlil edir, qiymətləndirir və tövsiyə edir. Biblioqrafik xülasə nümayiş etdirilən kitabxananın sərgisi və tövsiyə kartotekası ilə müşayət edilir. Məzmununa görə biblioqrafik xülasələrin formaları: 1. Mövzu xülasəsi (oxucu qrupu üçün aktual, maraqlı olmalıdır); 2. Şəxsi xülasə (Elm, incəsənət, ədəbiyyatın görkəmli xadimlərinin həyat və yaradıcılığına həsr olunur); 3. Yeni kitabxananın xülasəsi; 4. Biblioqrafik vəsaitlərin xülasəsi. Kitabxanada aparılan biblioqrafik xülasə 20-30 dəqiqədən artıq davam etməməlidir. Bu müddət ərzində 5-6 kitab haqqında məlumat vermək olar. “Məlumat günləri”, “Mütə-

xəssislər günü”, sərgi-baxışlar kitabxana oxucularını yeni daxil olan ədəbiyyatla tanış etməyin səmərəli formalarıdır. Elmi-texniki kitabxanalarda meydana gəlmiş bu iş formaları hazırda bütün kitabxanalarda geniş yayılmışdır. “Məlumat günü” – biblioqrafik materiallarda nəzərə alınmaqla yeni daxil olan bütün ədəbiyyatın müntəzəm nümayiş etdirilməsi günüdür. Kiçik həcmdə ədəbiyyat alan kitabxanalarda baxış ayda bir dəfə, böyük həcmdə ədəbiyyat alan iri kitabxanalarda yeni daxil olan sənədlər həftədə bir dəfə nümayiş etdirilir. “Məlumat günü” müntəzəm olaraq ayın əvvəlində təyin olunmuş gündə keçirilməlidir. “Mütəxəssislər günü” – ilkin mənbələrin nümayiş etdirilməsini, elmi və texniki nailiyyətlərin təbliği üzrə başqa tədbirlərdə bilavasitə birlikdə aparılan kompleks xidmət formasıdır. Fərqləndirilməyən biblioqrafik informasiya xidmətinin ən geniş yayılmış forması yeni ədəbiyyatın sərgi-baxışlarıdır. Kitabxana əlaqədər sahələr və ya aktual problemlər üzrə fondada olan sənədlərlə bilavasitə tanışlıq üçün sərgi-baxışlar təşkil edir. Sərgi-baxışlara həmin mövzu üzrə sərgiyə qoyulmayan nəşrlər haqqında əlavə məlumat almağa imkan verən əlaqədər biblioqrafik vəsaitləri də mütləq daxil edirlər. AMEA Mərkəsi Elmi kitabxanasında fərqləndirilməyən biblioqrafik informasiya xidməti kitabxananın müxtəlif şöbələri tərəfindən aparılır. Mərkəzi elmi kitabxanaya daxil olan kitablar haqqında cari bülletenlərin tərtibi və nəşri “Məlumat-biblioqrafiya”, “Şərq ədəbiyyatı”, “Xarici ədəbiyyat” və “Elmi-texniki informasiya” şöbələri

tərəfindən həyata keçirilir. Ümumiyyətlə, Azərbaycan Elmlər Akademiyası Mərkəzi elmi kitabxanası öz oxucularını yeni ədəbiyyatla tanış etmək məqsədilə aşağıdakı adlarda cari bibliografik bülletenlər nəşr etdirir: 1. Mərkəzi elmi kitabxanaya Azərbaycan və rus dillərində daxil olan kitablar (ildə 4 dəfə nəşr edilir); 2. Mərkəzi Elmi Kitabxanaya daxil olan yeni xarici ədəbiyyat (ildə 2 dəfə); 3. Mərkəzi Elmi Kitabxananın sifariş etdiyi xarici dövri mətbuatın kataloqu (ildə 2 dəfə); 4. Mərkəzi Elmi Kitabxanaya içtimali elmlər üzrə Şərq dillərində daxil olan yeni kitablar (ildə 1 dəfə); 5. Mərkəzi Elmi Kitabxanaya Şərq dillərində daxil olan jurnal məqalələrinin siyahısı (ildə 2 dəfə). Cari məlumat bülletenlərinin qarşısında duran ən mühüm tələblərdən biri onların nəşr operativliyindən ibarətdir. 2004-cü ildən bu bülletenlərin hamısı birləşdirilərək MEK-nın fonduna yeni daxil olan ədəbiyyat bülleteni adı ilə nəşr edilir. Müxtəlif elm xadimlərini öz ixtisasları üzrə dünya miqyasında mövcud problemlərə tanış etməkdə Azərbaycan Elmlər Akademiyası Mərkəzi elmi kitabxanasının rolu əvəzəedilməkdir. Mərkəzi Elmi Kitabxananın “Kitab mübadiləsi” şöbəsi bir tərəfdən fondun zənginləşməsinə, digər tərəfdən respublikamızdakı elmi idarələrin əldə etdiyi nailiyyətlərin tez yayılmasına yaxından köməklik göstərir. Bu məqsədlə də kitabxana Müstəqil Dövlətlər Birliyinə daxil olan dövlətlərin bir çox kitabxanaları ilə kitab mübadiləsi edir. Qarşılıqlı sürətdə profillərin, eləcə də mübadilə fondlarının tərkibinin öyrənilməsi, göndərilən sifarişlərin vaxt-

lı-vaxtında yerinə yetirilməsi, kitab mübadiləsi işinin keyfiyyətinə müsbət təsir edən amillərdəndir. Bütün bunlar Elmlər Akademiyası Mərkəzi elmi kitabxanasında fərdi bibliografik xidmətin nümunəvi təşkil edildiyini bir daha sübut edir.

FİLOBİBLON – İngiltərənin dövlət xadimi, bibliofil Riçard de Beri Riçard de Berinin (1287-1345) fəlsəfi traktatıdır. O, əsəri 1344-cü ildə latın dilində yazmışdı. Bizə tam şəkildə gəlib çatan, kitab haqqında ilk orijinal vəsait olan “Filobiblon” əsəri proloq və 20 fəsildən ibarətdir. Əsərdə kitabların müdriklik, bilik, keçmiş haqqında yaddaş daşıyıcıları olması fikri aşılır. Riçard de Beri “Filobiblon” əsərini vəsiyyəət kimi düşünmüş, kitabxanadan istifadənin özünəməxsus təlimatını yaratmışdı. “Filobiblon” əsəri ilk dəfə 1473-cü ildə Almaniyanın Köln şəhərində çap edilmiş, elmi nəşri isə ingilis dilinə tərcümədə 1888-ci ildə London-da həyata keçirilmişdir. 1929-cu ildə A.E.Malein bu əsərdən bəzi fraqmentləri rus dilinə çevirərək “Bibliofilin almanaxı” (“Альманах библиофила”) vəsaitində çap etdirmişdir. Əsl soyadı Onjervil olan Riçard anadan olduğu şəhərin şərafinə Beri familiyasını daşımışdır. Sonralar Kral III Eduardın tərbiyəçisi olmuş Riçard de Beri qədim əlyazmalardan (manuskriptlərdən) ibarət zəngin kitabxana yaratmışdı. Belə güman edilir ki, onun şəxsi kitabxanasında təxminən 1500 cild kitab saxlanılmış və həmin kitab fondunun kataloqu da tərtib olunmuş. Sonralar Riçard de Beri özünün böyük həvəslə topladığı şəxsi kitabxanasını özünün ali təhsil aldığı və

bir müddət kitabxanasının müdiri işlədiyi Oksford Universitetinin kitabxanasına başlamaq, tələbələrin istifadəsinə vermək qərarına gəlmişdi.

FİNLANDİYA MİLLİ KİTABXANASI – *bax: Helsinki Universitetinin kitabxanası*

FLEŞ YADDAŞ (FY) – çox böyük sayda mikroskopik ölçülü bərkicimli yarımkeçiricilərdən (tranzistorlardan) hazırlanmış miniatür ölçülü elektron informasiya daşıyıcısıdır. Fleş tipli yaddaş qurğusu 1984-cü ildə Yaponiyanın Toşiba şirkətinin mühəndisi Fudzio Makasuka tərəfindən ixtira edilmişdir. İstifadə edilən yarımkeçiricilərin (tranzistor) tipindən asılı olaraq FY-ın NOR və NAND adlı tipləri vardır. Konstruksiya və formasından asılı olaraq FY qurğularının bir çox tip və növləri vardır. Bu tiplərdən MMCmicro, SD Card (Secure Digital Card), SDHC (SD High Capacity), miniSD (Mini Secure Digital Card), microSD (Micro Secure Digital Card), Memory Stick Duo, Memory Stick Micro (M2), xD-Picture Card kimi tiplərini qeyd etmək olar.

FLORENSİYA MİLLİ MƏRKƏZİ KİTABXANASI – Roma Milli Mərkəzi Kitabxanası ilə

yanası, İtaliyanın iki milli kitabxanasından biridir. Məşhur italyan alim Antonio Malyabeki 1714-cü ildə 30 min cilddən ibarət olan kitab kolleksiyasını Florensiya şəhərinə bağışlayır. Əvvəlcə Malyabeki (Malyabeçi) Kitabxanası adlanan kitabxana 1747-ci ildə rəsmi olaraq fəaliyyətə başlayır. 1861-ci ildə kitabxananın fondu “Biblioteca Palatina” adlı kitabxananın fondu ilə birləşdirilir və 1885-ci ildə Florensiya Milli Mərkəzi Kitabxanası adlandırılır. 1935-ci ildə kitab kolleksiyaları Arno çayı sahilində Sezar Baççani tərəfindən layihələşdirilmiş binaya köçürülür. Bu vaxta qədər isə fond Uffuçi Qalereyasının binasında yerləşirdi. 1966-cı ildə çayda baş vermiş daşqın zamanı fondun yarı hissəsi məhv olmuşdur.

FOLQA – zər vərəq, təsvirin kitabların üzlüyünə köçürülməsi üçün poliqrafiya-

da işlədilən materialdır. Əsasdan (şəffaf plyonka və s.) və üzəri zər tozu, yaxud quru boya ilə örtülmüş parafinli qruqdan ibarətdir.

FONDUN MÜHAFİZƏSİ (FM) – fondun mühafizəsini, istifadəçilərə keyfiyyətli xidmətin hazırlanması vəziyyətini təmin edən, səmərəli yerləşməyə istiqamətlənmiş proses və əməliyyatların kompleksidir. Kitabxananın tipindən və fondun ayrıca tərkib hissəsindən asılı olaraq

sənədin mühafizə müddəti müəyyən edilir. Sənədin aktualıq müddətinə görə saxlanması: 1) müvəqqəti; 2) uzun müddətli; 3) daimidir (arxiv, depozitar). Fondun mühafizəsinin mühüm proseslərindən biri fondun yoxlanmasıdır. Bunun da dövriliyi hər şeydən əvvəl, fondun həcmindən, o cümlədən fəvqəladə hadisələrdən (təbii fəlakət, böyük miqyaslı talanətmə və s.) acılı olaraq dəyişir. Mühafizəçi – (fonda mühafizə edən, kitabı qoruyan) Fondun mühafizəsi ilə əlaqədar proses və əməliyyatların kompleksini yerinə yetirən kitabxana işçisidir. Mühafizəçi fondun tərkibini və yerləşməsini, soruq aparatından istifadə etməyi, kitabsaxlayıcıda istilik rejiminin ölçülməsi üçün aparat və kitabxana avadanlıqlarından istifadə etməyi bilməlidir.

FORMAT (FAYL FORMATI) – faylın ekranda əks olunan zaman və ya çap prosesində saxlamasının və təsvirinin üsulunu müəyyən edən sabit strukturudur. Kitabxanaların elektron sənəd-informasiya resurslarının təşkili, elektron sənədlərin mahiyyəti və növləri üçün format anlayışının böyük əhəmiyyəti var. Faylın formatı adətən onun adının hissəsi kimi, ondan nöqtəylə ayrılmış halda göstərilir. Adətən bu hissəsini “faylın adının genişlənməsi” və ya qısaca, “genişlənmə” kimi adlandırırlar. “txt” ad sonu (genişlənməsi) adətən yalnız sadə quruluşlu, eyni bir şriftdə mətn informasiyasını özündə saxlayan faylların işarə edilməsi üçün istifadə edilir. “doc” isə Microsoft Word mətn redaktoru proqramının standartlarına müvafiq ola-

raq strukturlaşdırılmış, daha geniş mətn tərtibat imkanlarına malik mətn informasiyasını özündə əks etdirən mətn faylı standartının genişlənməsidir. Hər şeydən əvvəl, genişlənməyə nəzər yetirməklə istifadəçi bu faylın hansı tərkibli fayl olduğunu (mühəndis çertyoju, xəritə, musiqi, video, qrafik(vizual) təsvir, verilənlər bazası, arxiv və s.) anlamaq, bu faylı hansı proqramda açmaq mümkün olduğunu bilir. Formata informasiyanın fayl daxilində yerləşdirilməsi, saxlanması qaydasını əks etdirən “format” anlayışı “standart” anlayışına çox yaxındır. Fayl formatlarının çoxu üçün dərc edilmiş normativ sənədlər-spesifikasiyalar mövcuddur. Belə spesifikasiyaların əksəriyyəti azad istifadə üçün açıqdır, digərləri isə pulludur. Hazırda 4 mindən çox fayl növü və 5 minə yaxın format genişlənməsi mövcuddur. Bunların içərisində elementar informasiya texnologiyaları sahəsində savadı olan hər bir kəsin tanıdığı fayl formatları(standartları) ilə yanaşı, çox nadir istifadə edilən fayl formatları da vardır. Microsoft şirkətinin yaratdığı Microsoft DOS, Microsoft Windows, Microsoft Vista, IBM şirkətinin UNIX, Sun Microsystems şirkətinin Sun Solaris əməliyyat sistemlərinin, Microsoft Office paketinin fayl formatlarının kodları gizli saxlanılır. Əksər ölkələrin əqli mülkiyyət qanunvericiliyində faylların formatları müəllif hüquqları haqqında qanunlarla qorunur. Bəzi ölkələrdə verilənlərin hər hansı formatda kodlaşdırılması üçün istifadə edilən alqoritmləri əqli mülkiyyətin digər bir növü olan patentlərlə qorumaq mümkündür. Məsələn, geniş yayılmış GIF formatındaki alqoritm patentlərlə qorunur.

Həmin məhdudiyyət proqramçılarının eyni imkanlara malik PNG alternativ formatını yaratmalarına səbəb oldu. İnterndə geniş istifadə edilən HTML formatı faylın daxili quruluşuna əlavə qaydalar qoyur, amma bu halda hər hansı HTML faylı eyni zamanda mətn faylıdır. İstifadəçi faylın genişlənməsini azad şəkildə dəyişdirə bilər. Bir çox istifadəçilər interfeyslərində genişlənmədən faylı hansı proqramla açmağın mümkün olmasını müəyyən edə bilərlər.

FORMATLARIN NÖVLƏRİ – kitabxanaların elektron informasiya resurslarında mətn faylı formatı ilə yanaşı geniş istifadə edilən digər fayl formatı növlərindən biri qrafik fayl formatıdır. İnformasiya texnologiyalarının inkişafının nisbətən erkən dövrlərində standartların yoxluğu şəraitində proqram məhsulunun hər bir tərtibçi (istehsalçısı) özünün yaratdığı proqram üçün yeni formatı icad edirdi. 1980-ci illərin əvvəllərindən standartlaşdırma üzrə rəsmi qurumlar müxtəlif proqramlar üçün ümumi formatları yaratmağa başladı. Əlbəttə, bütün proqramlar üçün yararlı vahid format yoxdur və ola da bilməz, amma yenə də bəzi formatlar bir sıra predmet sahələri üçün standart statusu qazandı.

FORZAS (alm. Vorsatz; rus.Фóрзац) – cild qapağı ilə kitab blokunu birləşdirən nəşr konstruksiyasının elementidir. O, cild qapağı ilə kitab blokunu bərkidən eyniqatlı (ölçülü, bükümlü) kağız vərəqlərini özündə əks etdirir. Forzas bədii tərtibat elementi kimi də tez-tez istifadə olunur, adətən dekorativ-tərtibat funksiyasını

yerinə yetirir, o, cild qapağının “astar” tərəfini və onun kitab bloku ilə bərkidilməsi yerini gizlədir. Çox vaxt nəşrin mövzusunə dair müxtəlif soruq məlumatları (lüğətlər, dərsliklər) və başqa informasiyalar da forzaslarda yerləşdirilir.

FRANSA MİLLİ KİTABXANASI (fran. La Bibliotheque Nationale de France)

(FMK) – öz qədimliyinə, fondunun həcminə, elmi dəyərinə və zənginliyinə görə dünyanın ən nüfuzlu informasiya ocaqlarından biridir. Əsası 1480-ci ildə Kral Kitabxanası (KK) kimi qoyulmuşdur. Bu kitabxana Fransanın Milli Kitabxanalar Birliyinin tərkibinə daxildir və bir sıra ölkələrdə milli kitabxanaların yaranması üçün örnək olmuşdur. FMK humanitar və sosiologiya elmləri müəssisəsi statusuna malikdir. Dünya kitabxana işi təcrübəsində ilk dəfə olaraq KK XVI əsrdən başlayaraq ölkə ərazisində çapdan çıxan bütün kitablardan məcburi nüsxələr almaq hüququna malik olmuşdur. 1537-ci il dekabrın 28-də Fransa kralı I Françisk (1494–1547) Monpelye şəhərində xüsusi fərman imzalamış, məcburi nüsxələrlə bağlı prinsiplər bu fərmanda öz əksini tapmışdı. Sonradan bu fərman qəbul edildiyi şəhərin şərəfinə “Monpelye fər-

manı” adını almışdır. Elə bu fərmana görə də bəzi mənbələrdə 1537-ci il FMK-nın yaranma tarixi kimi qeyd edilir. Bu tarixi nəzərə alan Fransa hökuməti 1987-ci ildə FMK-nın 450 illik yubileyini keçirmişdir. XVI əsrin II yarısında KK Blois şəhərindən Parisə köçürülmüşdür. KK 1795-ci il oktyabrın 16-da Milli Konvetin dekreti ilə FMK elan edildi. Bununla belə, faktik olaraq 1814-cü ilədək onu KK adlandırırdılar. XIX əsrdə FMK-nın fondunda mövcud olan bütün əsərlərin tam kartoçka əlifba kataloqu tərtib edilmiş və çap kataloqu nəşrə hazırlanmışdı. 1867-ci ildə FMK-da yeni oxu zalı açıldı. Oz memarlıq və estetik həlli baxımından unikal olan bu oxu zalı Anri Labrustanın (1801-1875) layihəsi əsasında inşa edilmişdi. FMK fondunun bütünlüklə sistemləşdirilməsi yalnız XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində başa çatdırıldı. Bu iş 1874-1905-ci illərdə FMK-nın direktoru olmuş Leopold Delislenin (1826-1910) rəhbərliyi ilə aparılırdı. XX əsrin əvvəllərində FMK-nın fondunda 11 mln. 500 min nüsxə kitab, 350 min nüsxə dövrü mətbuat vardı. FMK-nın şöbələrini 4 kateqoriyaya bölmək olar: 1) İnzibati şöbələr; 2) Elmi şöbələr; 3) Mühafizə və bərpa şöbələri; 4) İnkişaf və tərəqqi şöbələri. FMK-da 5 ixtisaslaşdırılmış mərkəz fəaliyyət göstərir. FMK bu vəzifələri həyata keçirir: ölkədə və xaricdə nəşr edilmiş çap məhsullarının və elektron nəşrlərin satışı və sistemləşdirilməsi; kataloqlaşdırma; cari milli və retrospektiv biblioqrafiyanın hazırlanması və nəşr edilməsi; fondun mühafizəsinin təmin edilməsi; oxucuların gündəlik sorğularına əsasən onların tələbatının müxtəlif materiallarla reallaşdırılması; xarici nəşrlər

fondunun formalaşdırılması; beynəlxalq kitab mübadiləsinin aparılması; kitabxanalararası abonement mərkəzinə rəhbərlik və s. 1943-cü il iyunun 21-də qəbul edilmiş Qanuna əsasən FMK müntəzəm şəkildə bütün mətbəə və nəşriyatlardan çap əsərlərinin məcburi nüsxələrini alır. 1963-cü ildən lent yazılarının, 1977-ci ildən isə kinematografiya əsərlərinin məcburi nüsxələrinin alınması da Qanunla təsdiqlənmişdir. Bir il ərzində FMK-na orta hesabla 45-50 min məcburi nüsxə daxil olur. FMK eyni zamanda milli biblioqrafiya mərkəzidir. Biblioqrafik uçotun aparılması ilə kitabxanada yaradılmış Milli Biblioqrafik Agentlik məşğul olur. Burada hazırlanan “Fransa biblioqrafiyası” (“Bibliographie de La France”) adlı göstərici “Rəsmi hissə. Kitablar” seriyası başlığı ilə ayda 2 dəfə çıxır. Onun 4 əlavəsi var: Davam edən nəşrlər (ildə 12 nömrə); Rəsmi nəşrlər (ildə 6 nömrə); Musiqi nəşrləri (ildə 3 nömrə); Atlaslar, xəritələr və planlar (ildə 1 nömrə). FMK “Fransa dövrü mətbuatının repertuarı” (“Reperioire de la presse et des publications periodiques francaises”) adlı göstərici çap etdirir. O, eyni zamanda Sorbonna kitabxanası ilə birlikdə Fransanın böyük universitet kitabxanalarının və Parisin 45 kitabxanasının fransız və xarici dillərdəki dövrü nəşrlərinin toplu kataloqunu hazırlayıb çap etdirir. FMK-da 1985-ci ildən mötəbər məlumatların milli kartotekası (müəlliflərin, kollektiv müəlliflərin və vahid şəkllə salınmış başlıqlarının kartotekası) işlənilməyə başlanılmışdır. 1988-ci ildən isə BN-OPALE məlumat bazasına “Fransanın milli biblioqrafiyası” üzrə təsvirlər daxil edilməyə başlandı. Bu

məlumatlardan FMK-nın mütəxəssisləri və BN-OPALE məlumat bazasından icazə hüququna malik olan digər kitabxanalar istifadə edirlər. FMK-da məcburi nüsxələrin avtomatlaşdırılmasının sistem üzrə işlənməsinə 1988-ci ilin yanvarında başlanmışdır. Sistemin tətbiqi 2 əsas vəzifənin həllinə xidmət göstərir: 1) FMK-na gələn məcburi nüsxələrin bibliografik təsvirlərinin BN-OPALE məlumat bazasına daxil edilməsi və tələbatçıların istifadəsinə verilməsi; 2) Nəşriyyatların və mətbəələrin çap nüsxələrinin FMK-na operativ daxil olmasını təmin etmək üçün nəzərdə tutulmuş xüsusi proqramın həyata keçirilməsi. Fransa Respublikası ərazisində nəşr edilən və ya üzü çıxarılan hər hansı bir sənəd məcburi nüsxə hesab olunur. Hazırda FMK tamamilə kompüterləşdirilmişdir. Bütün zalarda quraşdırılmış kompüterlərdən istifadə etməklə İnternet vasitəsilə təzə məlumatları almaq, eyni zamanda LCD monitorunun köməyi ilə kitabların çap və ya elektron variantını oxumaq mümkündür. FMK özünün ən çox tələb olunan fondunu rəqəmsal şəkildə İnternetdə yerləşdirən ilk dünya milli kitabxanalarından biridir. FMK-nın açıq kitabı xatırladan yeni binası 1996-cı ildə oxucuların istifadəsinə verilmişdir. FMK-nın fəaliyyəti, strukturu, maliyyə rejimi 1983-cü il martın 22-də qəbul edilmiş Dekret əsasında tənzimlənir. FMK-nı İnzibati Şura və Baş direktor idarə edir. Kitabxananın nəzdində 19 nəfərdən ibarət Elmi Şura və 28 nəfərdən ibarət İnzibati Şura fəaliyyət göstərir. Hazırda FMK-nın fondu 30 mln. çap vahidindən artıqdır. Orada 13 mln. nüsxədən çox kitab, 1

mln. 500 min xəritə, 300 min əlyazma, 400 mindən çox səsyazısı və videoyazı, 800 mindən çox sikkə və medal, 16 mln.-dan çox estamp, litoqrafiya və qravür, 100 mindən çox siyasi plakat və afişa, 1 mln.-dan çox poçt markası, yüz minlərlə şəkillər, neqativlər və s. toplanmışdır. 2007-ci il yanvar 30-da Paris şəhərində M.F.Axundzadə adına AMK və FMK arasında əməkdaşlıq haqqında Memorandum imzalanmışdır.

FRANSADA CARİ MİLLİ BIBLIOQRAFIYA

(CMB) – Fransa ən qədim mədəniyyətə malik ölkələrdən biridir. Avropada ilk universitetlər XII-XIII əsrlərdə Fransada yaradılmış, 1470-ci ildə kitab çapı meydana gəlmiş, 1631-ci ildə ilk qəzet, 1665-ci ildə isə dünyada ilk elmi jurnal olan “Fransa alimləri” jurnalı dərc olunmuşdur. Fransada 1257-ci ildə Sarbonna kitabxanası yaradılmış, 1480-cı ildə Kral kitabxanasının təşkili başa çatmışdır. 1792-ci ildə həmin kitabxana Milli kitabxanaya çevrilmişdir. 1537-ci ildə I Frantisk məcburi nüsxə haqqında ilk qanun qəbul edir. Dünyada bibliografik vəsaitlərin göstəricisi ilk dəfə Fransada meydana gəlmiş, ilk cari milli bibliografiya orqanı da bu ölkədə yaradılmışdır. XVI əsrdə retrospektiv milli bibliografiya sahəsində yaradılmış əsərlər də birincilər sırasındadır. 1752-1753-cü illərdə Parisdə “Ümumi kitabxana illiyi” çap edilir. 1759-1763-cü illər arasında Parisdə “Nəşriyyat salnamələri” adlı jurnal çap edilir. Burada 1757-1762-ci illərdə çıxmış ədəbiyyat öz əksini tapmışdır. Həftəlik şəkildə çıxan bu jurnal da Avropada çıxan kitabların qeydini aparırdı. Burada material 7 bölmədə

qruplaşdırılırdı: ilahiyyət, hüquq, tibb, elm və incəsənət, bədli ədəbiyyat, filologiya, dramaturgiya. 1793-cü ilin 19 iyulunda konvent dekreti verilmişdir. Bu dekretə görə, hər bir şəxs iki nüsxə kitabdan birini milli kitabxanaya verməli idi. 1798-ci ildə mərkəzi məktəb kitabxanasında biblioqrafiyaya dair ümumi kursdan mühazirələr oxunur. 1806–1807-ci illərdə Aşar tərəfindən “Biblioqrafiya üzrə elementar kurs və ya kitabxanaçının elmi” adlı ilk dərslik nəşr olunur. 1811–1856-cı illərdə “Fransa biblioqrafiyası”nın birinci seriyası çap olunmuşdur. Bu dövrdə jurnalda Daxili İşlər Nazirliyinin müəlliflik hüququ Bürosundan Milli kitabxanaya daxil olan kitablar haqqında məlumat verilirdi. Eyni zamanda, çap qrafikası, notlar və coğrafi xəritələr də burada öz əksini tapırdı. 1857-ci ildən Fransa Milli biblioqrafiyasının inkişafında yeni mərhələ başlayır. Bu ildən jurnalın nəşri kitab ticarəti Birliyinə verilir və həmin ilin yanvar ayından o üç hissədə çıxır: 1) Biblioqrafiya, 2) Xronika, 3) Elanlar. “Biblioqrafiya” hissəsi bütün əvvəlkiləri özündə cəmləşdirirdi. Digər iki hissə isə yeni yaranırdı. “Xronika” kitabın istehsalı və yayılması üzrə müxtəlif məlumatları əks etdirirdi: qanunlar və dövlət göstərişləri; tarixi xarakterli materiallar, nekroloqlar; kadr hazırlığına dair məlumatlar; fransa və xarici çap məhsulu haqqında statistik məlumatlar, onların müxtəlif aspektlərdə təhlili və s. “Elanlar”da həftə ərzində satışda olan və ya olacaq kitabların reklamı, nəşriyyat planları və s. haqqında məlumat verilirdi. Beləliklə, 1857-ci ildən “Fransa biblioqrafiyası” yalnız cari milli biblioqrafiya

orqanı deyil, həm də kitab ticarəti işçilərinin professional jurnalına çevrilir. XX əsrin 20-ci illərində Fransa jurnalının məzmununun açılıb, həftəlik əlavə şəklində çap olunmasına təşəbbüs göstərilir. Həmin dövrdə birinci hissənin (“Biblioqrafiya”) tərtibi milli kitabxanaya tapşırılır və 1928-ci ildən bu hissə “Rəsmi biblioqrafiya” adlanır. “Fransa biblioqrafiyası”nın nəşr olunduğu dövrdə həmişə onunla rəqabət aparan yeni nəşrlər meydana gəlmişdir. Bunların içərisində əsas 1826-cı ildə Lui Aşett (1800-1864) tərəfindən qoyulmuş Aşett firması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu firma XX əsrdə kitabların və dövrü mətbuatın çapı və yayılması üzrə dünyada ən iri səhmdar cəmiyyətlərdən birinə çevrilmişdir. O, 1933-cü ildə xüsusi olaraq kitab ticarəti üçün nəzərdə tutulmuş “Biblio” adlı biblioqrafik jurnal çap edir. “Biblio”nun tərtibində bütünlükdə ABŞ-dakı Uilson firmasının təcrübəsinə əsaslanır və eynilə onun çap etdiyi “Kitabların kumulyativ siyahısı”ndakı uçot prinsipini (dil üzrə) və materialın qruplaşmasını (lüğətvəri) əsas götürürdülər. “Biblio”nun əsas vəzifəsi Fransa və Fransa sərhədlərindən kənar da çıxmış, fransız dilində olan bütün ədəbiyyatın qeydini aparmaq idi. “Biblio” operativliyinə görə tezliklə, “Fransa biblioqrafiyası” ilə paralel olaraq ikinci cari milli biblioqrafiya orqanına çevrilir. 1936-cı ildə “Fransa biblioqrafiyası”nın birinci hissəsinin məsul redaktoru Jülyen Ken (1887–1974) olur. O, görkəmli fransız alimi, ictimai xadim və kitabxanaçı olmuş, 1930-cü ildən milli kitabxanaya rəhbərlik etmişdir. J.Ken ölkənin ali elmi müəssisəsinin Fransa institutunun üzvü

olmuş, Fransa kitabxanalar idarəsini yaratmış, ali kitabxanaçılıq məktəbinin əsasını qoymuşdur. O, 34 il ərzində milli kitabxananın direktoru vəzifəsini icra etmişdir. Yalnız 1939-45-ci illərdə alman-faşist işğalçıları onu həbs edib Buhenvald düşərgəsinə göndərdikləri zaman o, işində fasilə vermişdir. J.Ken Fransa CMB-nin inkişafında böyük işlər görmüşdür. 1938-ci ilin yanvarından “Rəsmi hissə”də materiallar xüsusi təsnifat üzrə sistemli şəkildə qruplaşdırılır. 1857-ci ilə kimi burada materiallar dil üzrə, 1857–1937-ci illərdə isə müəllif və sərlövhələrin əlifbası üzrə verilmişdi. 1963-cü ildən isə Universal Onluq Təsnifat tətbiq edilir. J.Ken “Rəsmi hissə”yə “əlavə”lər nəşr olunması planını işləyib hazırlayır. Lakin II Dünya müharibəsi bu işi həyata keçirməyə mane olur. Həmin plan 1946-cı ildən tətbiq edilir. Əlavələr: A. Dövrü nəşrlər (1946); B. Qravyura, estamp, fotolar (1946); C. Notlar (1946); D. Dissertasiyalar (1947); E. Atlaslar, xəritə və planlar (1948); F. Rəsmi nəşrlər (1950); Ç. Səhmdar kataloqları (1958). 1971-ci ilin iyun ayında kitab ticarəti Birliyi Aşett firmasından “Biblio”nu alır və “Biblio” mexaniki olaraq üçüncü hissə ilə birləşdirilərək, 1972-ci ildən “Fransa bibliografiyası – Biblio” adlanır. 1973-cü ildə İNTER MARC frankodilli formatı hazırlanır ki, bunun da əsasında “Fransa bibliografiyası – Biblio”nun (BF-B) hazırlanması və nəşri avtomatlaşdırılır. Həmin vaxtdan bibliografik təsvir də beynəlxalq standartda uyğun aparılır. 1975-ci ilin 1 yanvarından jurnalın I hissəsi (Rəsmi bibliografiya) EHM-in köməkliyi ilə buraxılır. “Rəsmi bibliografiya” yenidən “Fransa

bibliografiyası”nın birinci hissəsi adlanır (“Biblio” əlavə olunmadan) və xüsusi nəşr kimi, digər iki hissədən ayrı çıxır. Əlavələrdəki hərfi indekslər rəqəmlərlə əvəz olunur. 1992-ci ildə ölkədə məcburi nüsxə haqqında yeni qanun qəbul edilir. Buna müvafiq olaraq 1993-cü ildə xüsusi dekretlə Fransa Milli Bibliografiya Agentliyi yaradılır və “Fransa bibliografiyası” artıq kitab ticarəti Birliyi çərçivəsindən kənara çıxır. Həmin vaxtdan bu nəşr “Fransa milli bibliografiyası” adlanaraq beş seriyada çap olunur: 1. Kitablar (15 gündən bir çap olunur). 2. Seriyalı nəşrlər (aylıq nəşr). 3. Rəsmi nəşrlər (iki aydan bir çap olunur). 4. Musiqi (ildə 3 buraxılışı olur). 5. Atlaslar, sxemlər, xəritələr (ildə iki dəfə çıxır). “Fransa milli bibliografiyası” iki variantda buraxılır: kitab və məşinlə oxunan formalarda. Cari milli bibliografiya orqanlarının nəşri və yayılması sahəsində yeni metodlara keçid ötən əsrin 80-ci illərinin ikinci yarısından milli kitabxanada iki avtomatlaşdırılmış sistemlərin formalaşması ilə əlaqədardır. 1) Milli kitabxanada saxlanılan çap məhsulu haqqında avtomatlaşdırılmış informasiya sistemi (BN-OPELE). 2) Milli kitabxananın informasiyalaşmış çoxfunksiyalı verilənlər bazası (OPALİNE). Bibliografik informasiyanın məşinlə oxunan formada yazılması üçün MARC formatı əsasında milli format – MONOCLE işlənib hazırlandı. Ümumiyyətlə, “Fransa milli bibliografiyası”nın avtomatlaşdırılmış qaydada nəşr edilməsi mütəxəssislərin fikrinə görə iki mərhələdə həyata keçirilmişdir. I mərhələ. 1975-1988-ci illərdə “Fransa milli bibliografiyası. Kitablar” göstəricisinin avtomatlaşdırılması sahəsində

müəyyən işlər aparılmışdır. II mərhələyə 1988-ci ildən başlanmışdır. Həmin vaxtdan “Fransa milli biblioqrafiyası. Kitablar” göstəricisi maqnit lentlərində hazırlanır ki, burada da biblioqrafik yazılar UNIMARC formatı əsasında aparılır. 1989-cu ildən milli biblioqrafiyada kompakt disklər (CD-ROM) tətbiq olunur. 80-ci illərin axırlarına kimi “Fransa milli biblioqrafiyası”nın digər buraxılışları da (əlavələr) tamamilə avtomatlaşdırılmış və bütün bu işlər BN-OPALE çərçivəsində aparılır. Fransada dissertasiyaların, izonəşrlərin çapı qeydini aparan xüsusi nəşrlər də hazırlanıb çap edilir. Dissertasiyaların qeydi 1884-cü ildən aparılır. 1981-ci ildən dissertasiyalar haqqında məlumat “Fransa universitetlərində müdafiə olunmuş doktorluq dissertasiyalarının siyahısı”nda əks olunur və hazırda bu iş avtomatlaşdırılmış rejimdə həyata keçirilir. 1946-1968-ci illərdə “Fransa biblioqrafiyası”nın birinci hissəsinə əlavə kimi çap olunan “Qravyura, estamp, fotolar” daha çox cari deyil, retrospektiv xarakter daşıyırdı. Göründüyü kimi, Fransada CMB-nin səmərəli inkişafı üçün zəruri şərait yaradılmışdır. Belə ki, müvafiq sahədə zəngin təcrübə toplamış milli biblioqrafiya agentliyi təşkil edilmiş; sənədlərin əsas növlərinin biblioqrafik qeydi üçün etibarlı bazanı təmin edən məcburi nüsxə haqqında qanun fəaliyyət göstərir; avtomatlaşdırmanın tətbiqi nəticəsində daha mükəmməl və keyfiyyətli olan CMB orqanları nəşr edilir

FRONTİSPİS – fransızca “frontispice” kimi işlədilir. Latıncadan (“frons” – “alın”, “specio, spicio” isə “baxıram” mənasını verir)

hər fən “alına baxıram” kimi tərcümə olunur. Frontispis nəşrin bədii tərtibat elementidir. O, qoşa səhifəli titul vərəqinin sol tərəfində cüt səhifədə yerləşdirilmiş illüstrasiyanı (şəkli) özündə əks etdirir. Bu illüstrasiya – xatirə nəşrinin müəllifinin portretindən, əsərin həsr olunduğu şəxsin rəsmindən, xəritədən və s. ibarət ola bilər. Frontispis kitabın fəslə başlayan səhifəsinin üstündə də verilə bilər. Adətən frontispis şəkli imzalı olmur, amma bəzən imzanın yerinə müəllifin avtoqrafı verilir. Bir qayda olaraq, frontispis nəşrin ikinci sütununda (zolağında) (titul isə üçüncüdə) yerləşdirilir. Şəkil seçilmiş formatın sütununun (zolağının) optik ortasında yerləşdirilir. Frontispis daha keyfiyyətli kağızda dəftərdən ayrı çap edilmiş və forzasın yapışdırılmasına qədər kitab blokunun birinci dəftərinə yapışdırılmış da ola bilər.

FUNKSIONAL ABONEMENT (FA) – iş bölgüsünün əməliyyatlar üzrə aparıldığı və hər işçinin müvafiq əməliyyatlar üzrə ixtisaslaşdırıldığı xidmət şöbəsidir. Funksional (vəzifəli) abonementin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, oxuculara xidmət prosesi 2-3 kitabxanaçı arasında əməliyyatlar üzrə bölünür. Onlardan biri üzv yazır və ya onlardan kitabları qəbul edir, ikincisi oxuculara fondda ədəbiyyatın seçilməsinə dair məsləhətlər verir, üçüncüsü verilən kitabların qeydini aparır və s. Kitabxanaçılar növbə ilə bu və ya başqa vəzifələri (müəyyən günlərdə və iş saatlarında) yerinə yetirə bilərlər. Belə əmək bölgüsü az da olsa kitabxanaçının əməyini yüngülləşdirir. Beləliklə, fond da oxucularla aparılan iş prosesində

abonementin bütün əməkdaşları iştirak edir, oxucu mütaliəsinin istiqamətləndirilməsində fəallıq göstərirlər.

FÜZULİ RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Füzuli rayon MKS) – 1978-ci ildə təşkil olunmuşdur. 1993-cü ilə qədər öz ətrafında 1 Mərkəzi Kitabxanayı (MK) və 91 kitabxana filialını birləşdirmiş, kitab fondu 389 min nüsxədən ibarət olmuşdur. MK 1948-ci ildə yaradılmışdır. 1993-cü ildə Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğalı nəticəsində rayondakı digər mədəniyyət ocaqları ilə yanaşı bütün kitabxanalar da öz fondları ilə bərabər tamamilə məhv edilmişdir. 1994-cü ilin yanvar ayında rayonun 25 yaşayış məntəqəsi erməni işğalından azad edildikdən sonra buradakı kitab-

xanalar öz fəaliyyətini tədricən bərpa etməyə başlamışdır. MK 2010-cu ildə rayonun ərazisində yeni salınmış Birinci Zobucuq qəsəbə Mədəniyyət evinə köçürülmüşdür və fəaliyyətini orada davam etdirir. MK müharibə bölgəsində və cəbhə xəttinin 3 km-liyində yerləşməsinə baxmayaraq öhdəsinə düşən vəzifələri həyata keçirir. Hazırda MKS-in kitab fondu 39 min nüsxədən ibarətdir. MKS 43 kitabxana filialını özündə birləşdirir. Onlardan 1-i MK, 4-ü şəhər, 2-si qəsəbə, 36-sı isə kənd kitabxana filialıdır. Hazırda MKS-də 109 nəfər işçi fəaliyyət göstərir, 74 nəfər isə dondurulmuş əməkhaqqı alır. Kitabxanada olan kitabların və elektron nəşrlərin elektron katoloqu hazırlanmışdır. MKS-in İnternet ünvanı: fuzuli.cls.az

G

GƏDƏBƏY RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Gədəbəy rayon MKS) – 1978-ci ildə təşkil olunmuş-

dur. MKS 1 Mərkəzi Kitabxanadan (MK) və 73 kənd kitabxana filialından ibarətdir. MK 1932-ci ildə yaradılmışdır. Hazırda MKS-in kitab fondu 341 min nüsxədir. MKS-in işçilərinin sayı 232 nəfərdir. MKS-in İnternet ünvanı: www.gadabey.cls.az.

“GƏLƏCƏYİN KİTABXANASI” İCTİMAİ BİRLİYİ (GKİB) – Azərbaycanda kitabxana işi sahəsində fəaliyyət göstərən qeyri-hökumət təşkilatlarından biridir. Bu ictimai təşkilat 2007-ci ildə Azərbaycan MEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının əməkdaşı, fəlsəfə doktoru Şəfəq İsmayılova tərəfindən yaradılmışdır. GKİB-in əsas məqsədi kitabsevərlərin səylərini birləşdirmək, müasir kitabxana sisteminin formalaşması və inkişafında onların qarşılıqlı fəaliyyətini əlaqələndirmək və bu əsasda birliyin intellektual və mənəvi potensialının artması işinə xidmət etməkdir. Buraya həmçinin Azərbaycanda müasir tələblərə cavab verən kitabxana işinin təşkili və inkişafına dair konsepsi-

ya, proqram və digər sənədlərin hazırlanması; kitabxana işinə dair elmi tədqiqatların və metodik tədbirlərin həyata keçirilməsi; cəmiyyətin intellektual və mənəvi potensialının inkişafına yönəldilmiş maarifçilik fəaliyyətinin təşkili; elm, informasiya, təhsil, mədəniyyət və tərbiyə fəaliyyəti sahəsi kimi müasir tələblərə cavab verən kitabxana sisteminin yaradılması; kitabxana işi sahəsində qabaqcıl təcrübəni, eləcə də müasir modellərin öyrənilməsi və onların Azərbaycanda tətbiq olunma imkanları barədə təkliflərin hazırlanması; milli və dünya mədəniyyəti sərvətlərinə yiyələnməyə yönəldilən informasiya sisteminin yaradılması; qeyri-dövlət kitabxanalarının formalaşması və inkişafına yönəldilmiş fəaliyyətin təşkili; qəzet, jurnal və digər kütləvi informasiya vasitələrinin təsis edilməsi, kitablar, broşuralar, bülletenlər, məruzələr, çalışmaların hazırlanması və nəşr etdirilməsi; Azərbaycan hakimiyyət orqanları, qeyri-hökumət təşkilatları, beynəlxalq təşkilatlar və xarici ölkələrin müvafiq təşkilatları ilə əlaqələrin yaradılması, beynəlxalq ictimai birliklərə daxil olunması, kitabxana səmərəliliyinin artırılmasına dair birgə tədbirlərin həyata keçirilməsi, təcrübə mübadiləsi keçirilməsi, müvafiq sazişlərin bağlanması və digər məsələlər daxildir. Birliyin “Kitabxana.az” adlı jurnalı müntəzəm olaraq nəşr edilir. Öz səhifələrində kitabxana işinin müasir məsələləri ilə bağlı

aktual elmi və kütləvi materiallara geniş yer ayıran bu elmi-nəzəri və təcrübi jurnalın baş redaktoru fəlsəfə doktoru Şəfəq islamova, redaktoru fəlsəfə doktoru Knyaz Aslandır.

GƏNCƏ-QAZAX İQTİSADI REGIONUNUN KİTABXANA-İNFÖRMASİYA RESURLARI

– İqtisadi region Ağstafa, Daşkəsən, Gədəbəy, Görənboy, Göy-göl, Qazax, Samux, Tovuz, Şəmkir inzibati rayonlarını, Gəncə və Naftalan şəhərlərini əhatə etməklə Azərbaycanın qərbində yerləşir. Onun ərazisinin ümumi sahəsi 12,48 min kv.km. olmaqla ölkə ərazisinin 14,4 %-ni əhatə edir. Əhalinin ümumi sayı 1 yanvar 2011-ci il tarixinə əsasən 1191,7 min nəfər olmaqla ölkə əhalisinin 13,6%-ni təşkil edir. Regionda əhalinin 47 %-i şəhərlərdə, 53 %-i kəndlərdə yaşayır. Gəncə-Qazax iqtisadi regionunun Gədəbəy, Tovuz, Qazax inzibati rayonları Ermənistanla həmsərhəddir. Erməni işğalçıları tərəfindən 1990-1992-ci illərdə Qazax rayonunun 7 kəndi zəbt olunmuşdur. Bu kəndlərdə yerləşən maddi-mədəniyyət abidələri dağıdılmış, kitabxanalar, mədəniyyət evləri, məktəblər məhv edilmişdir. Hazırda dağıdılmış həmin kitabxanalar, müvafiq sərəncama əsasən fəaliyyətlərini şəhər kitabxanalarında davam etdirirlər. Regionda cəmi 1265 kitabxana var. Kitabxanaların 271-i (21,4%) şəhər yerlərində, 994-ü (78,6%) kənd yerlərində fəaliyyət göstərir. Bu kitabxanalar, ölkə üzrə kitabxana resurslarının 14,9 %-ni təşkil edir. Gəncə-Qazax iqtisadi regionunun kitabxana-informasiya resursları 11773454 nüsxədir. Bu göstərici respublika üzrə kitabxana-informasiya resurslarının 10,6 %-i deməkdir.

GƏNCƏ ŞƏHƏR MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Gəncə şəhər MKS) – Gəncə şəhərində ziyalıların

təşəbbüsü ilə əvvəlcədən xeyli vəsait toplanaraq kitablar, qəzetlər, jurnallar, avadanlıqlar alınmış, 1905-ci ilin axırlarında “İslam kitabxanası” adlı kitabxana açılmışdır. Şəhər kitabxanasının ilk müdiri məktəblərin birində müəllim işləyən Cəfər Axundov olmuşdur. 1906-cı ildə “Gəncə qiraətxanası” adlı yeni bir qiraətxana açılmışdır. Bu qiraətxana Rusiyada və bir sıra Şərqi ölkələrində çıxan müsəlman qəzetlərini alırdı. Buraya Şərqi ölkələrindən də kitablar hədiyyə edilirdi. Qiraətxanadan istifadə pullu (2 qəpik) idi. Əhali arasında maarifin yayılmasında qiraətxananın böyük rolu olmuşdur. Gəncə ziyalılarının yaratdığı dram dərnəyinin göstərdiyi tamaşalardan əldə olunan vəsait hesabına 1909-cu ildə yeni bir qiraətxana açılaraq əhaliyə xidmət göstərməyə başlamışdır. Gəncə şəhər Mərkəzi Kitabxanası 1934-cü ildə təşkil edilmişdir. 1935-ci ildə kitabxananın fondunda 5 min nüsxə kitab olmuş, 300 nəfər oxucusu xidmət göstərmişdir. Gəncə şəhər MKS 1976-cı ildə təşkil edilmişdir. MKS-in 1 şəhər Mərkəzi Kitabxanası (MK), 1 uşaq kitabxanası və 23 kitabxana filialı var. MKS-

in kitab fondunda 380 min nüsxə çap məhsulu saxlanılır. MK 1934-cü ildə şəhər maarif şöbəsi tərəfindən təşkil edilmişdir. MK müasir informasiya texnologiyası və kitabxana avadanlıqları ilə təchiz olunmuş, burada WI-FI zonası yaradılmışdır. MKS-də 125 işçi çalışır. MKS-in internet ünvanı: www.gencekitab.az; www.ganja.cls.az.

GÖYÇAY RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Göyçay rayon MKS)

– 1975-ci ildə təşkil edilmişdir. MKS M.Ə.Sabir adına Mərkəzi Kitabxanadan (MK), 3 şəhər kitabxanasından və 40 kənd kitabxana filialından ibarətdir. Ra-

yonda ilk kitabxana ziyarətlərinin təşəbbüsü ilə onların hədiyyə etdiyi kitabların hesabına 1923-cü ildə fəaliyyətə başlamışdır. MKS-in işçilərinin sayı 116 nəfərdir. Hazırda MKS-in kitab fondunda 321 min nüsxə çap məhsulu saxlanılır (2014). MKS-in internet ünvanı: www.goychay-cls.az

GÖYGÖL RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Göygöl rayon MKS)

– Göygöl rayonunda ilk ictimai kitabxana 1870-ci ildə Yelenendorfda (indiki Göygöldə) almanlar tərəfindən yaradılmış, onun fondunda 300-dən çox kitab olmuşdur. Vaxtilə əsas almanlar tərəfindən qoyulmuş binada 1962-ci ildən rayon kitabxanası fəaliyyət göstərməyə başlamışdır. MKS 1977-ci ildə təşkil olunmuşdur. MKS-ə S.Vurğun adına Mərkəzi Kitabxana, şəhər kütləvi kitabxanası, 41 qəsəbə və kənd kitabxana filialı daxildir. Hazırda MKS-in kitab fondu 306 min nüsxədən ibarətdir (2014). MKS-də 71 nəfər işçi çalışır. MKS-in internet ünvanı: www.goygol.cls.az.

H

HACIQABUL RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Hacıqabul rayon MKS) – MKS 27 avqust 1990-cı ildə yaradılmışdır. MKS-ə 27 dövlət kütləvi kitabxanası, o cümlədən 1 rayon Mərkəzi Kitabxanası (MK), 9 şəhər və qəsəbə kitabxanası, 17 kənd kitabxana filialı daxildir. MK-nın əsası 1939-cu ildə qoyulmuşdur. MKS-in kitab fondu 155 min nüsxə çap məhsulundun ibarətdir. MKS-in işçilərinin sayı 77 nəfərdir. MKS-in İnternet ünvanı: www.haciqabul-mks.az.

HACIYEVA Qəmzə Söhbət qızı (1948, Qubadlı rayonu) – biblioqraf, pedaqoq və baş müəllimdir (1979). 1966–1970-ci illərdə BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində təhsil almışdır. Abşeron rayon Partiya Komitəsi Siyasi Maarif Kabinəsində kitabxanaçı (1970–1971), BDU-nun Biblioqrafiyaşünaslıq kafedrasında laborant, baş laborant və müəllim (1971–1979) işləmişdir. 1979-cu ildən baş müəllimdir. “Xarici biblioqrafiya”, “Ölkəşünaslıq biblioqrafiyası”, “Kitabxanalarda biblioqrafiya işinin təşkili və metodikası”, “Azərbaycan biblioqrafiyasının tarixi” və s. fənləri tədris edir. 2 kitabın, 20-dən çox məqalənin müəllifidir. *Əsərləri: Kitabxanada ölkəşünaslıq (diyarşünaslıq) üzrə biblioqrafik fəaliyyət (nəzəri-tarixi, təşkilati-metodik məsələlər). B., 2004; Xarici biblioqrafiya. B., 2008; Türkiyədə milli biblioqrafiya // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya, 2010,*

№1; Müasir dövrdə ölkəşünaslıq biblioqrafiyasının təşkili // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya, 2011, №1.

HACIYEVA Mələkxanım Məmməd qızı 1957-ci il aprelin 8-də Bakı şəhərində anadan olmuşdur. 1974-1979-cu illərdə

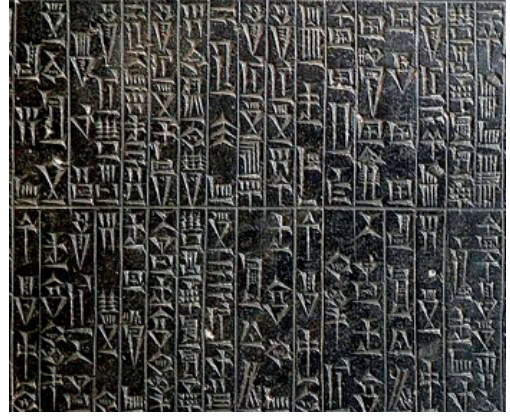

S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki Bakı Dövlət Universiteti) kitabxanaçılıq fakültəsində təhsil almışdır. 1979-cu ildə universitetin göndərişi əsasında M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasının (indiki Azərbaycan Milli Kitabxanası) kitabışləmə şöbəsində kitabxanaçı kimi əmək fəaliyyətinə başlamışdır. 1981-ci ildən elmi sistemləşdirmə şöbəsində böyük kitabxanaçı, 1986-cı ildən komplektləşdirmə şöbəsində baş kitabxanaçı, 1999-cu ildən

isə beynəlxalq əlaqələr və kompyuterləşdirmə üzrə direktor müavini olmuş, 2014-cü ilin dekabr ayından elmi işlər və beynəlxalq əlaqələr üzrə direktor müavini vəzifəsində çalışır. Kitabxana işinin modernləşdirilməsi, avtomatlaşdırılması və kompyuterləşdirilməsinə dair 10-dan artıq layihənin müəllifi olmuş, 15-ə yaxın elmi məqaləsi xarici və yerli jurnallarda çap olunmuşdur. Elektron kitabxanaların yaradılması, avtomatlaşdırılmış idarəetmə sisteminin tətbiqi sahəsində dünya təcrübəsini öyrənmək məqsədi ilə Azərbaycan nümayəndə heyətinin tərkibində ABŞ, Litva, Rusiya, Slovakiya və s. ölkələrdə olmuşdur. 2004-cü ildən BDU-nun kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində dərs deyir. Azərbaycanda Kitabxana İşinin İnkişafı Assosiasiyasının təsisçilərindən biri və idarə heyətinin üzvüdür. 2000-ci ildə Tbilisidə keçirilən İnformasiya Mütəxəssisləri Assosiasiyasının təşkil etdiyi “Cənubi Qafqaz kitabxanaçılarının və informasiya işçilərinin ixtisasının artırılması regional mərkəzi”, 2002-ci ildə Budapeştdə keçirilən “Müasir kitabxanaların idarə edilməsi”, 2010-cu ildə Moskvada keçirilən “MARK-SQL avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemi ilə iş” adlı seminarlarda və dünyanın 20-dən artıq ölkəsində elmi seminar, konfrans və treninqlərdə iştirak və çıxışlar etmiş, sertifikatlar almışdır. Dəfələrlə Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi tərəfindən fəxri fərmanlarla təltif edilmişdir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 17 noyabr 2008-ci il tarixli Sərəncamı ilə Əməkdar mədəniyyət işçisi fəxri adına layiq görülmüşdür.

HAMMURAPİ QANUNLARI (HQ) – Babilistan padşahı Hammurapinin bütün

ölkə üçün tərtib etdirdiyi ən irihəcmli vahid qanunlar külliyyatıdır. “Hammurapi qanunları” adı ilə məşhur olan bu külliyyat mixi yazı ilə akkad dilinin babil ləhcəsində yazılmışdı. Qanunlar 2 metr 25 santimetr hündürlüyündə qara bazalt daş (məhək daşı) üzərinə həkk olunmuşdu. 1901-ci ildə fransız arxeoloji ekspedisiyası Suz qazıntıları zamanı qara daşı aşkara çıxarmışdır. Daşın yuxarı hissəsində günəş və ədalət allahı Şamaşdan qanunlar külliyyatını qəbul edən Hammurapi təsvir olunmuşdur. Fransız assirioloqu V.Sel “Hammurapi qanunları”nı ilk dəfə tərcümə etmiş və 282 maddəyə bölmüşdür. Qanunlar 3 hissədən – girişdən, maddələrdən və nəticədən ibarətdir. Əsasən hakim sinfin mənafeyini müdafiə edən “Hammurapi qanunları” Qədim Şərqi nadir ədəbi və tarixi abidələri sırasına daxildir. O, Qədim Şərqi hüququna dair ən qiymətli mənbələrdən biridir. “Hammurapi qanunları”nın mətni yazılmış relyefli daş lövhə Babilistan incəsənətinin birinci yüksəliş dövrünün misilsiz abidəsidir.

HAŞİYƏ – mətndə istifadə olunmuş bu və ya digər məxəzi göstərmək məqsədilə səhifənin aşağı hissəsində verilən mətndir. Adətən kiçik şriftlə yığılır. Mətndə aid olduğu hissənin sonunda ulduz işarəsi və ya rəqəm qoyulur.

“HAVA” – sərlövhələr, mətn, cədvəl, illüstrasiya və səhifədəki başqa elementlər arasındakı boş sahədir (boşluq). Materialı yaxşı qavramağa, sərlövhələri ayırd etməyə və s. kömək edir.

HEKTOQRAF – mətn və illüstrasiyaları çoxaltmağa imkan verən sadə çap cihazıdır. Yastı qutu şəklində olur. İçərisinə lay şəklində həlməşikvari kütlə (jelatin, qliserin və suyun qarışığından ibarət) töküb, hamar səth yaradırlar. Mətn və ya illüstrasiyanı xüsusi mürəkkəblə (tərkibində anilin boyası, qliserin və spirt olan) kağıza köçürdükdən sonra kağızı həmin kütlə təbəqəsinin səthinə sıxdıqda orada kağızdakı təsvirin izi qalır. Sonra başqa təmiz kağızı həmin təbəqənin səthinə sıxmaqla yeni surətlər alırlar. Hektoqraf yüzə qədər surət almağa imkan verir.

HELSİNKİ UNİVERSİTETİNİN KİTABXANASI - (Helsingin Yliopistan Kirjasto) Finlandiya Milli Kitabxanasının funksiyasını yerinə yetirir. Ölkənin ən böyük elmi, incəsənət və humanitar sahələr üzrə mərkəzi kitabxanasıdır. Həm də Şimali Avropanın ən böyük elmi kitabxanası sayılır. Əsası 1640-cı ildə, o zaman paytaxt olmuş Turku şəhərində “Akademiya kitabxanası” kimi qoyulmuşdur. 1827-ci ildə baş vermiş yanğın bütün şəhəri

məhv etmiş və kitabxananın 40 min cildlik fondundan cəmi 800 nüsxə salamat qalmışdı. 1808-1809-cu illər baş vermiş rus-isveç müharibəsinin nəticəsində XIV əsrdən İsveç Krallığının tərkibində olmuş Finlandiya Rusiya İmperiyasının tərkibinə keçir, Finlandiya Böyük Knyazlığı yaradılır və 1809-cu ildə Helsinki Finlandiyanın paytaxtı elan edilir. 1828-ci ildə Helsinki Universiteti açılarkən Turku yanğınının salamat qalmış kitablar yeni kitabxananın əsasını təşkil edir. 1840-cı ildə Kitabxana üçün yeni bina tikilir və sonrakı illərdə bina dəfələrlə rekonstruksiya edilir. Kitabxana Baş kitabxanaçı tərəfindən idarə edilir və universitetin elmi şurasına tabedir. Hələ İsveç Krallığının tərkibində olarkən 1707-ci ildən başlayaraq ölkədə çıxan çap əsərlərinin məcburi nüsxəsi, 1829-cu ildən Rusiya İmperiyasında məşr olunan kitabların məcburi nüsxəsi, 1919-cu ildən isə müstəqil Finlandiyanın nəriyyat məhsulunun məcburi nüsxəsi Kitabxananın fonduna daxil olur. Bundan başqa, fin müəlliflərinin xaricdə nəşr etdirdikləri, Finlandiya haqqında xaricdə nəşr edilən kitablar, nəşr edilmə yerin-

dən asılı olmayaraq fin dilində bütün kitablar da mütləq satın alınır. 2003-cü ilin məlumatına görə kitabxananın fondunda 3 milyon nüsxə kitab (o cümlədən 400 nüsxə inkunabula), 24 min adda dövrü nəşr, 60 min nüsxə xəritə, 32 min not əsəri, 40 min nüsxə audiosənəd, 60 min nüsxə mikrosənəd olmuşdur. Kitabxana Finlandiya haqqında nəşr və dərcələrin unikal kolleksiyasına (“Finnika”) malikdir. 1828-1917-ci illər ərzində məcburi nüsxə qanunu əsasında formalaşmış slavyan kolleksiyası dünyada tanınır. Oktyabr İnqilabından sonra bu kolleksiya Rusiyanın və SSRİ respublikalarının kitabxanaları ilə kitab mübadiləsi vasitəsi ilə daha da zənginləşdirilmişdir və indi həcmi 400 min nüsxəni keçmişdir. Kitabxana fin milli bibliografik göstəricilərini, “Finlandiya kitabxanalarına daxil olan xarici ədəbiyyatın toplu kataloqu”nu, digər bibliografik vəsaitləri nəşr edir. Bütün əsas proseslər avtomatlaşdırılmışdır. Kitabxananın şöbələrindən Rusiyanın milli azlıqlarının ədəbiyyatı fondu, Nordenskyeld xəritələri fondu, Helsinki Universitetindəki Slavyan kitabxanası, Amerikan kitabxanası, Milli Kitabxana, tələbələr üçün kitabxana və s. şöbələri göstərmək olar.

HETT KİTABƏLƏRİ – Qədim Şərqi erkən quldarlıq dövlətlərindən biri sayılan Hett padşahlığı e.ə. XVIII - e.ə. XII əsrlərdə, yəni təqribən 7 əsr mövcud olmuşdur. Hett tarixi üzrə mənbələr XIX əsrin I yarısında başlanmış ilk arxeoloji qazıntılar zamanı əldə edilmişdir. Bu zaman Türkiyənin ərazisindəki – Ankara şəhərinin yaxınlığında yerləşən Boğazköy xarabalığı və

Şimali Suriyadakı abidələr tədqiq edilirdi. 1906-1912-ci illərdə alman şərqşünası H.Vinklerin başçılığı altında Boğazköy qazıntıları zamanı Hett hökmdarlarının dövlət arxivi aşkara çıxarılmışdı. İndiyə qədər Boğazköy arxivindən əsasən mixi xətlə Hett dilində yazılmış 15 mindən çox gil lövhəcik – kitabələr tapılmışdır. Tarixi və siyasi məzmunlu bu mixi yazılı kitabələrin bir hissəsi Şumer və Akkad dillərində, dini ayinlərdən parçalar luviya, pala, hurri dillərində, qalan hissəsi isə o zaman hələ məlum olmayan bir dildə yazılmışdı. Sonralar mütəxəssislər həmin dilin Hett dili olduğunu müəyyənləşdirdilər. Boğazköy arxivinin ən qədim sənədləri e.ə. XVIII-XVI əsrlərə aiddir. Bu mətnlər əslə zəmanəmizə qədər gəlib çatmayan sənədlərin Yeni hökmdarlıq dövründə – e.ə. XIV-XIII əsrlərdə üzü köçürülmüş surətləridir. Tarixi və siyasi məzmunlu mətnlər arasında Hett hökmdarlarının fəaliyyətlərindən bəhs edən mətnlər, başqa ölkələrin hökmdarları və öz vassalları ilə diplomatik yazışmaları xüsusi yer tutur. Bu sənədlər içərisində salnamələr, fərmanlar, müqavilələr, padşahların siyahısı, diömatik vəsiqələr, vəzifəli şəxslərə təlimatlar, qanun məcəllələri, məhkəmə iclaslarının protokolları, mifoloji, dini, eləcə də astrologiyaya dair mətnlər, Şumerçə-Akkadca-Hettçə lüğət, atçılıq haqqında əsərlər və s. vardır. Boğazköy arxivindən aşkar edilmiş gil lövhələrdə Hett dilində yazılan mətnləri ilk dəfə 1915-ci ildə çex alimi Bedr-jix Hroznı (1879-1952) oxumuşdur. Boğazköy qazıntıları zamanı aşkara çıxarılmış gil kitabələr Hett dövlətinin kitabxanaları, kitab fondunun tərkibi və məzmunu

barədə təsəvvür yaradır. 1947-ci ildə Türkiyənin Qaratəpə ərazisində aparılan arxeoloji qazıntılar nəticəsində e.ə. IX-VII əsrlərə aid şəhər xarabalığı aşkar edilmiş, burada e.ə. VIII əsrə aid Hett və Kənan dillərində yazılmış heroqlif kitabə də üzə çıxarılmışdı. XX əsrin 50-ci illərində Suriya ərazisində aparılan qazıntılar nəticəsində e.ə. II minilliyin əvvəllərində qədim Uqarit şəhər-dövlətinin qalıqlarında mixi yazılı bir neçə yüz Hett kitabəsi də tapılmışdı. Hett dövlətinin kitabxana-arxivlərinin tarixini öyrənmək üçün 1887-ci ildə Misirdə – Nil çayının sahilində aşkar edilmiş Təll əl-Amarna arxivinin əhəmiyyəti böyükdür. Əl-Amarna arxivindən Hett hökmdarlarının məktubları da tapılmışdı. Hettlərin siyasi tarixi Misir heroqliflərində və Assur mixi yazılarında da müəyyən qədər əks olunmuşdur.

HETT KİTABXANALARI (HT) – Qədim Şərqi erkən quldarlıq dövlətlərindən biri sayılan Hett padşahlığı e.ə. XVI-II-e.ə. XII əsrlərdə, təqribən 7 əsr ərzində mövcud olmuşdur. Hett dövləti Kiçik Asiyanın – qədim Anadolunun şimal-şərq hissəsində Halis (indiki Qızıl İrmaq) çayının hövzəsində meydana gəlmişdi. Hatt tayfalarının məskunlaşdığı bu ərazi “Hatti ölkəsi” adını daşıyırdı. Hett tarixi üzrə mənbələr XIX əsrin birinci yarısında başlanmış ilk arxeoloji qazıntılar zamanı Ankara şəhərinin 150 km-də yerləşən Boğazköy xarabalığı və Şimali Suriyadakı Zəncirli kəndi yaxınlığında abidə, habelə Uqaridən, Amarnadan və s. yerlərdən Hett dilində tapılmış bir sıra abidələr tədqiq edilirdi. Boğazköy şəhərinin yerləşdiyi ərazidə 1834-cü ildə aparılmış arxeoloji

qazıntılar zamanı qədim saray, bir neçə məbəd, yaşayış binaları kompleksi, Hett incəsənət abidələrinin zəngin kolleksiyası və s. aşkara çıxarılmışdı. 1906-1912-ci illərdə alman şərqşünası H.Vinklerin başçılığı altında Boğazköy qazıntıları ardıcıl davam etdirilmiş, Hett hökmdarlarının dövlət arxivini aşkara çıxarmışdı. İndiyə qədər Boğazköy arxivindən əsasən mixi xətlə Hett dilində yazılmış 15 mindən çox gil lövhəcik – kitabələr tapılmışdır. Boğazköy arxivinin ən qədim sənədləri e.ə. XVIII-XVI əsrlərə aiddir. Bu mətnlər əslə zəmanəmizə qədər gəlib çatmayan sənədlərin Yeni hökmdarlıq dövründə – e.ə. XIV-XIII əsrlərdə üzə çıxarılmış surətləridir. Boğazköy arxivindən aşkar edilmiş gil lövhələrdə Hett dilində yazılan mətnləri ilk dəfə 1915-ci ildə çex alimi Bedr-jix Hrozni (1879-1952) oxumuş və Hett dilinin Hind-Avropa xüsusiyyətlərinə malik olduğunu müəyyənləşdirmişdir. Boğazköy qazıntıları zamanı aşkara çıxarılmış gil kitabələr Hett dövlətinin kitabxanaları, kitab fondunun tərkibi və məzmunu barədə müəyyən təsəvvür yaradır. Hazırda Boğazköy arxivinin tədqiqi davam etdirilir. İkinci Dünya müharibəsindən sonra – 1947-ci ildə Türkiyənin Qədirli şəhərindən 22 km cənub-şərqdə Ceyhan çayı sahilindəki Qaratəpə ərazisində aparılan arxeoloji qazıntılar nəticəsində e.ə. VIII əsrə aid Hett və Kənan dillərində yazılmış heroqlif kitabə də üzə çıxarılmışdı. XX əsrin 50-ci illərində Latakiya şəhəri yaxınlığındakı Ras-Şamra təpəsində (indiki Suriya ərazisi) aparılan qazıntılar nəticəsində e.ə. II minilliyin əvvəllərində Finikiyanın şimalında mövcud olmuş qədim Uqarit

şəhər-dövlətinin qalıqları üzə çıxmışdı. Hett dövlətinin kitabxana-arxivlərinin tarixini öyrən-mək üçün hələ 1887-ci ildə Misirdə – Nil çayının şərq sahilindəki qədim yaşayış yerində aşkar edilmiş Təll əl-Amarna arxivinin əhəmiyyəti xeyli böyükdür. Hettlərin siyasi tarixi Misir heroqliflərində və Assur mixi yazılarında da müəyyən qədər əks olunmuşdur. Hett cəmiyyətinin hüquq və iqtisadi həyatı Hett qanunlarında öz əksini tapmışdır. Akkad sülaləsinin ən görkəmli nümayəndələri Sarqon (2316-2261) və Naram-Suen (2236-2200) idi. Onların adı ilə bağlı rəvayətlərə Hett ədəbiyyatında rast gəlinir. “Döyüş hökmdarı” adlı əfsanədə Akkadlı Sarqon tacir tayfasının müdafləçisi kimi təsvir olunmuşdur. Umman-Manda adı Naram-Suenə həsr olunmuş “Kuta hökmdarı” rəvayətində də əks olunmuşdur.

HEYDƏR ƏLİYEV FONDU – Tariximizə müstəqil dövlət qurucusu kimi daxil olmuş Heydər Əliyevin xatirəsinə xalqımızın ehtiramını ifadə etmək arzusunun, onun zəngin mənəvi irsini əks etdirmək, azərbaycançılıq fəlsəfəsinin ölkəmiz üçün əhəmiyyətini vurğulamaq, milli dövlətçilik ideyalarını yeni nəsillərə aşılamaq zərurətindən irəli gələrək yaradılmışdır. 2004-cü ildən fəaliyyətə başlamış Heydər Əliyev Fondu təhsil, səhiyyə, mədəniyyət, idman, elm və texnologiya, ekologiya, sosial və digər sahələrdə müxtəlif layihələr həyata keçirərək, yeni cəmiyyət quruculuğunda fəal iştirak edir, ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına öz töhfəsini verir. Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Azərbaycanın bir-

inci xanımı, UNESCO və ISESCO-nun Xoşməramlı səfiri Mehriban Əliyevadır. Fondun məqsədləri: -görkəmli siyasi xadim Heydər Əliyevin ölkənin sosial-iqtisadi, mədəni tərəqqisi, sivil dünya birliyinə inteqrasiyası, xalqın maddi rifahının yaxşılaşması naminə müəyyən etdiyi, işləyib hazırladığı siyasətin öyrənilməsinə, təbliğinə və bu ideyaların həyata keçirilməsinə dəstək vermək; -Azərbaycanın tərəqqisi və xalqımızın rifahı naminə ümummilli lider Heydər Əliyevin zəngin irsindən bəhrələnərək bu işə xidmət edən genişmiqyaslı proqram və layihələrin reallaşmasına kömək etmək; -elm, təhsil, mədəniyyət, səhiyyə, idman, ekoloji sahələrə aid proqram və layihələr hazırlayıb həyata keçirmək; -respublikanın və xarici ölkələrin fondları, QHT-ləri, ictimai təşkilatları ilə əməkdaşlığı genişləndirmək, onlarla birgə layihələr həyata keçirmək; -yerli əhəmiyyətli sosial problemlərin həllinə yardımçı olmaq, xüsusi qayğıya ehtiyacı olan insanlara kömək göstərmək; -insanların yaradıcı potensialının, bilik və

bacarıqlarının aşkara çıxarılmasına, qabiliyyətlərini göstərməsinə, inkişaf etdirməsinə yardım etmək; -Azərbaycan mədəniyyətinin geniş təbliği, sağlam mənəvi dəyərlərin qorunması ilə bağlı aparılan işlərə kömək etmək; -uşaq və gənclərin hərtərəfli biliklərə malik vətəndaş kimi yetişdirilməsi işinə xidmət etmək; -Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq nüfuzunun artırılması ilə bağlı tədbirlərin həyata keçirilməsinə yardım göstərmək; -Azərbaycan həqiqətlərini dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq; - respublikanın və xarici ölkələrin təhsil müəssisələri ilə əməkdaşlıq etmək; -elmi tədqiqatların aparılmasına yardım göstərmək; -xarici ölkələrin tanınmış elmi-tədqiqat mərkəzləri ilə alimlərin mübadiləsini təşkil etmək, ölkənin yaradıcı və elmi potensialının artırılmasına kömək etmək; -uşaq müəssisələrinin infrastrukturunu inkişaf etdirmək; -səhiyyə və tibbi təsisatlarını inkişaf etdirmək; -ekologiya sahəsində mühüm tədqiqatları dəstəkləmək, sağlam həyat tərzini təbliğ etmək; -Azərbaycan Respublikasının ərazisində və xaricdə aktual mövzulara dair konfrans və seminarlar təşkil etmək; -uşaqların, yaradıcı gənclərin, incəsənət xadimlərinin sərgilərini təşkil etmək; -dini tolerantlığın bərqərar olmasına, vətəndaş cəmiyyəti quruculuğuna, qloballaşan dünyaya inteqrasiya prosesində milli-mənəvi dəyərlərin qorunub saxlanılmasına dəstək vermək.

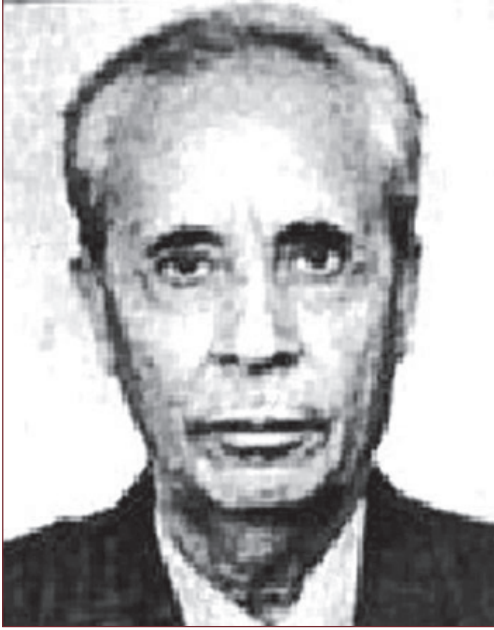
HƏMİDOV Ramiz Hacıbala oğlu (25.05.1951, Oğuz rayonunun Kərimli kəndi) – kitabşünas-əmtəəşünas, baş müəllimdir (1995). 1973-cü ildə Kitabşünaslıq və

kitab əmtəəşünaslığı ixtisası üzrə BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsini, 1990-cı ildə Moskva Kooperativ İnstitutunun Bakı filialının İqtisadiyyat fakültəsini bitirmişdir. 1973-1994-cü illərdə Azərİttifaqın Kitab Ticarəti İdarəsində əmtəəşünaslıqdan rəis müavini vəzifəsində yüksəlmişdir. 1994-cü ildən BDU-nun Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrasında müəllim işləyir. 1995-ci ildən baş müəllimdir. *Əsərləri: Nəşriyyat işində marketing (Metodik göstəriş). B, 2009; Nəşriyyat işində menecment (Metodik göstəriş). B, 2009; Nəşriyyat fəaliyyətinin iqtisadi təhlili (Metodik göstəriş). B, 2009; Nəşriyyat biznesinin bəzi məsələləri // Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi. B., 2011, №1.*

HƏRFİ TƏRCÜMƏ – sintaktik və məntiqi əlaqələri nəzərə alınmadan sözlərin mexaniki tərcüməsi. *Bax: Kalka.*

HƏSƏNOV Mayıl Mikayıl oğlu – 1930-cu il sentyabrın 2-də Xızı rayonunda anadan olmuşdur. 1946-cı ildən Bakıda Mədəni-

Maarif Texnikumunda təhsil almış, 1949-cu ildə oranı bitirərək, ADU-nun filologiya fakültəsinin nəzdində kitabxanaçılıq şöbəsinə (indiki BDU, kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi) daxil olmuşdur. Təhsil aldığı müddətdə əmək fəaliyyəti ilə də məşğul olmuş, 1948-1949-cu illərdə M.Ə.Sabir adına mərkəzi şəhər kitabxanasında və M.Qorki adına səyyar kitabxanada kitabxanaçı vəzifəsində çalışmışdır. 1953-1954-cü illərdə Ş.İ.Xətai adına mədəniyyət sarayında kitabxanaçı kimi fəaliyyət göstərmişdir. 1954-cü ildə təyinatla Volqoqrad vilayətindəki Komışinski şəhərində kitabxana müdiri, sonra isə Volqoqrad şəhərində mədəniyyət evi nəzdində kitabxana müdiri vəzifəsində çalışmışdır. Elmi tədqiqat işi ilə də məşğul olmuş, dissertasiya

müdafiə edərək, tarix elmləri namizədi elmi dərəcəsinə almışdır. 1955-1961-ci illərdə Dərbənddə kütləvi kitabxanada müdir kimi çalışmış, eyni zamanda 1955-1956-cı illərdə Dərbənd Mədəni-Maarif Texnikumunda dərs demişdir. 1961-ci ildə Bakıya qayıtmış, A.Səhhət adına kitabxanaya müdir vəzifəsinə təyin olunmuşdur. 1964-cü ildən Bakı Dövlət Universitetinin kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində müəllim kimi fəaliyyət göstərmiş, 1989-cu ildə dosent olmuşdur. “Kitabxana fondunun yaranması, formalaşması və idarə edilməsi” (2004) adlı dərs vəsaiti, bir neçə metodik vəsait, proqram hazırlamışdır. “Kitabxana fondunun öyrənilməsi sistemi”, “Respublika sənədlər fondu sistemində kitabxana fondunun yeri”, “Kitabxana fondunun idarə edilməsi və onun funksiyaları”, “Heydər Əliyevin əsərlərinin kitabxanalarda komplektləşdirilməsi məsələləri” kimi 40-dan çox elmi məqalənin müəllifidir. “Əmək veteranı” medalı ilə təltif edilmişdir. M. Həsənov 2008-ci ildə vəfat etmişdir.

HƏSƏNOV Müzəffər Hüseyn oğlu – 1928-ci il oktyabrın 13-də Kəlbəcər rayonunda anadan olmuşdur. 1955-ci ildə Bakı Kitabxanaçılıq Texnikumunu bitirmiş, 1955-1960-cı illərdə S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki BDU) şərqşünaslıq fakültəsində təhsil almışdır. 1960-cı ildən M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasında (indiki Azərbaycan Milli Kitabxanası) əmək fəaliyyətinə başlamış, kitabxanaçı vəzifəsindən elmi-metodik kitabxanaşünaslıq (indiki kitabxanaların

metodik təminatı) şöbəsinin müdiri vəzifəsinədək yüksəlmişdir. Qabaqcıl kitabxana təcrübəsinin öyrənilməsi və təbliği, kitabxanalarda metodik işin təşkili və s. mövzularda elmi və metodiki vəsaitlər hazırlamışdır. Kitabxanaların yeni mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemində keçirilməsinə böyük əmək sərf etmişdir. Respublikanın şəhər, rayon və kənd kitabxanalarına müntəzəm olaraq metodiki və təcrübi köməliyin həyata keçirilməsinə rəhbərlik etmiş, öz zəngin təcrübəsini gənc mütəxəssislərə həvəslə öyrətmişdir. Kitabxana işi sahəsindəki məhsuldar fəaliyyətinə görə dəfələrlə mükafatlandırılmışdır. Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 26 dekabr 1973-cü il tarixli Fərmanı ilə Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Fəxri Fərmanı ilə təltif olunmuşdur. Azərbaycan Prezidentinin 17 may 1990-cı il tarixli Sərəncamı ilə Əməkdar mədəniyyət işçisi fəxri adına layiq görülmüşdür.

HİNDİSTAN KİTABƏLƏRİ – Qədim Hindistan mədəniyyəti e.ə. III minillikdə Hind çayının, e.ə. II minillikdə isə Qanq çayının vadilərində salınmış şəhər-dövlətlərdə meydana gəlməyə başlamışdı. Burada mədəniyyətin müxtəlif sahələri inkişaf etmiş, ədəbiyyat, incəsənət, memarlıq, təbiət elmləri, fəlsəfə sahəsində müəyyən nailiyyətlər qazanılmışdı. XX əsrin 20-ci illərində Hindistanda aparılmış arxeoloji qazıntılar e.ə. III-II minilliyə aid bir sıra hind yazılı mənbələrini aşkara çıxarmışdır. Bu daş kitabələrin üzərinə həkk olunmuş mətnlər həm çox qısamdır, həm də tarixi baxımdan o qədər əhəmiyyətli deyil. E.ə. 2300-1700-cü illərə aid Harappa mədəniyyəti hind xalqına məxsusdur. Qazıntılar zamanı üstü təsvirli, qısa yazılı möhürlər aşkar edilmişdir. Bu möhürləri adamlar dua, yaxud təlsim kimi boyunlarından asırdılar. Bu yazı sisteminin 300-400 işarəyə malik olması, soldan-sağa oxunması müəyyənləşdirilsə də, möhür yazıları hələ tam oxunmamışdır. E.ə. VI əsrdə qədim hind brahmi əlifbası mövcud idi. E.ə. IV-II əsrlərdə – Mauriya sülaləsi dövründə brahmi əlifbası ilə yazılmış mənbələr bizə gəlib çatmışdır. Bunlardan ən mühümü hökmdar Aşokanın (e.ə. 268-231) kitabələridir. Bu kitabələrin sayı 150-dən artıqdır. Çoxusu eyni məzmunlu olan bu kitabələrin mətni Pataliputra şəhərinin hökmdar dəftərxanasında tərtib olunur, sonra əyalətlərə göndərilir, yerli dillərə tərcümə edilirdi. Kitabələrin müəyyən hissəsi dini və əxlaqi məsələlərə həsr olunmuşdur. Kitabələrin tapıldığı yerlər əsasında qədim Hindistanın tarixi coğrafiyasını, tayfa adlarını, onların yaşadığı ərazini,

dillərini müəyyənləşdirmək mümkün olmuşdur. Kitabələrdə Aşokanın rəsmi fərmanları da öz əksinin tapmışdır. Qədim Hindistanda yazının olması ehtimal edilir. Hind alimləri Panini, Katyayana, Patancai sanskrit dilinin qrammatikasını yazmışdılar. Vedilər də sanskrit dilində tərtib olunmuşdu. E.ə. III əsdə Aşokanın göstəriş və qanunları yazıya alınmışdı. Hindistanda Brahmi yazı növündən, arami və yunan yazı sistemindən də istifadə olunurdu. Qədim Hindistanın ən qiymətli ədəbi əsərləri sonralar yazıya köçürülmüş “Mahabharata” və “Ramayana” dastanlarıdır. Əsasən hakimiyyət uğrunda mübarizə mövzusunda həsr edilmiş hər iki poema təxminən e.ə. I minillikdə formalaşmışdır. Hindistanın ən qədim dini ədəbiyyatı “Ved” adlanır və e.ə. II-I minilliyə aiddir. “Ved” qədim hind dilindən tərcümədə “bilik, elm” mənasını verir. İlk zamanlar vedlər yazıya köçürülməmişdi, şifahi ifa olunurdu. Ən qədim dini mətnlər “Riqveda” (“Himnləri bilmə”) adlanır. Burada hindlərin erkən dini təsəvvürləri əks olunmuşdur. Məzmunca “Avesta”ya yaxın olan “Riqveda”da müxtəlif həcmli 1028 himn öz əksini tapmışdır. Bu himnlər adətən qurbankəsmə mərasimi zamanı oxunurdu. Yazılı mənbələr içərisində “Manusmriti” (“Manu qanunları”) mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Eramızın əvvəlində tərtib edilmiş “Manu qanunları” 12 fəsildən, 3 minə yaxın şeirdən ibarətdir. Son vaxtlar tapılmış mənbələr sübut edir ki, qədim Hindistanda riyaziyyat sahəsində onluq say sistemi mövcud idi. “Sıfır” rəqəmini ilk dəfə hindlər işlətməmişlər. Hazırda “Ərəb rəqəmləri” kimi məşhur olan rəqəmləri

əslində hindlər yaratmış, bu rəqəmləri ərəblər hindlərdən mənimsəmiş, Şərq və Avropa ölkələrinə yaymışdılar. Qədim hindlər dördbucaq və kub kökləri çıxarda, dördbucağın bərabər tərəflərini (müsəvini) hesablaya bilirdilər. Hindlər yunan alimi Pifaqorun adını daşıyan teoremi bilirdilər. Yer kürəsini şar şəklində təsəvvür edən qədim hindlər şəmsi təqvimini yaratmışdılar, lakin ilin ayları qəməri təqvimə uyğunlaşdırılmışdı. Ona görə də 12 qəməri ayı 354 günə bərabər olurdu. Qəməri ili şəmsi ilə uyğunlaşdırmaq üçün əlavə aydan istifadə edilirdi. Hind mədəniyyətinin özünəməxsus inkişaf yolu ölkəni qədim dünyanın mədəniyyət mərkəzlərindən biri səviyyəsinə qaldırmışdı. Hindistan mədəniyyəti Şərqi Asiya ölkələrinə böyük təsir göstərmişdi.

HÜNDÜR ÇAP (mətbəə çapı) – mətn və illüstrasiyanın poliqrafik çoxaldırması üsullarından biridir. Bu halda çapədən formanın relyefli elementləri boşluq (yəni çapetməyən) elementlərinə nisbətən hündürdə yerləşir. Formanın çapədən elementləri mütləq bir hündürlükdə olmalıdır. Hündür çap üsulu nisbətən sadədir, çap formaları tez hazırlanır (xüsusən mətn üçün), alınan məhsul keyfiyyətli olur və məhsuldarlığı yüksəldir. Qəzet, jurnal, kitab, çoxrəngli illüstrasiya və s.-nin çapında hündür çap geniş tətbiq edilir. Hündür çap prinsipindən min ildən artıqdır ki, istifadə olunur.

HÜSEYNOV Mikayıl Ələsgər oğlu – 1905-ci il aprel ayının 19-da anadan olmuşdur. Azərbaycan Politexnik İnstitutunun inşaat mühəndisi fakültəsini bitirdikdən

sonra həmin institutda işə başlamış, respublikada inşa edilən mədəni-məişət binalarının layihəsini çəkməklə məşğul olmuşdur. İlk memarlıq və nəzəri əsərlərini (1946-cı ilədək) Sadıq Dadaşovla birgə yaratmışdır. Layihələndirdiyi möhtəşəm tikililər milli memarlıq üslubu ilə seçilirdi. Bakının yaraşığı olan “Alimlər evi”, “Monolit”, Bakı Musiqi Akademiyası, “Abşeron” və “Azərbaycan” mehmanxanaları Şərqi memarlığından qidalanan təxəyyülünün məhsuludur. M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının binası da onun adı ilə bağlıdır. Akademik Mikayıl Hüseynov tərəfindən layihələndirilmiş bu möhtəşəm binanın yerinin seçilməsində Xalq yazıçısı Süleyman Rəhimovun xüsusi rolu olmuşdur. Ölkəmizdə ucaldığı yüksəkmərtəbəli binalarla kifayətlənməyən memar Düşənbədə, Moskvada Şərqi milli koloritli və or-

nametlərlə seçilən bənzərsiz işlər görüb. Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi Mikayıl Hüseynovun şah əsəri hesab edilir. “Nəriman Nərimanov”, “Nizami”, “Elmlər Akademiyası” metro stansiyalarının yaraşığı üslubları hal-hazırda öz əzəmətini saxlayır. Görkəmli memar, alim, pedaqoq Mikayıl Hüseynovun Azərbaycan memarlığının inkişaf tapmasında böyük xidmətləri olub. O, memarlıq sahəsində elmlər doktoru və akademik səviyyəsinə ucalmış ən məşhur memarlarımızdan biri olub. Azərbaycan EA təsis edildikdən sonra (1945) onun ilk həqiqi üzvlərindən olan M.Hüseynov yeni təşkil olunmuş Azərbaycan EA İncəsənət İnstitutunda direktor müavini işləmiş, 1948-ci ildən Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun direktoru olmuşdur. “Əməkdar incəsənət xadimi” (1940), Azərbaycan EA akademiki (1945), Memarlıq doktoru (1950), “SSRİ Xalq memarı” (1970), Azərbaycanın, keçmiş SSRİ-nin ən yüksək mükafatlarına, orden və medallarına, SSRİ (1941) və Azərbaycan (1967) Dövlət mükafatları laureatı adlarına layiq görülmüşdür. O, Böyük Britaniya Kral Cəmiyyətinin həqiqi üzvü idi. Mikayıl Hüseynov 1992-ci il oktyabr ayının 2-də vəfat etmiş, Fəxri Xiyabanda dəfn edilmişdir. Memarın şərəfinə “Simurq” cəmiyyəti tərəfindən “Mikayıl Hüseynov mükafatı” təsis olunmuşdur.

X

XAVKİNA Lyubov Borisovna – 1871-ci il aprelin 12-də Xarkov şəhərində ana-

dan olmuşdur. 1891-ci ildə ilk pulsuz kitabxananın təşkilatçılarından biri olmuş, 1918-ci ilədək Xarkov kütləvi kitabxanasında çalışmışdır. 1898–1901-ci illərdə Berlin Universitetində kitabxanaşünaslıq üzrə təhsil almışdır. Onun təşəbbüsü ilə 1902-ci ildə Xarkov kütləvi kitabxanasının nəzdində Rusiyada ilk not-musiqi şöbəsi, 1903-cü ildə isə kitabxanaşünaslıq və kitabxana muzeyi şöbələri açılmış, sonralar “Çap əsərlərinin vahid təsvir qaydaları” işlənmişdir. Rusiya kitabxanaşünaslığının inkişafında böyük xidmətləri olmuşdur. Rusiyada ilk dəfə kitabxana təhsilinin layihəsi (1904), Rusiyada və xaricdə kitabxana işi prob-

lemləri haqqında ilk universitet vəsaitlərinin tərtibi, 1913-cü ildə Moskvada kitabxanaçılıq kurslarının təşkili, SSRİ-də ilk dəfə kitabxanaşünaslıq elmi-tədqiqat kabinetinin (1920–1928) yaradılması onun adı ilə bağlıdır. 1949-cu ilin iyun ayında Moskva şəhərində vəfat etmişdir. RSFSR-in Əməkdar elm xadimi (1945), pedaqoji elmlər doktoru (1949) olmuşdur.

XƏLƏFOV Abuzər Alı oğlu (25.12.1931, Qərbi Azərbaycan, Göyçə mahalı, Cil kəndi) – Azərbaycanda kitabxana işi tarixinin ilk tədqiqatçısı, respublikamızda ali təhsilli kitabxanaşünas-biblioqraf və kitabşünas kadrlar hazırlayan fakültənin yarıdıcısı, milli kitabxanaşünaslıq elminin banisi, kitabxanaşünas, pedaqoq, t. e. d. (1974), professor (1978), “AR-nın Qabaqcıl təhsil işçisi” (2006), “Əməkdar mədəniyyət işçisi” (1969), “Əməkdar elm xadimi” (2001), Azərbaycan Respublikası Prezidentinin təqaüdçüsüdür (2007). 1950-ci ildə Göyçə mahalında Toxluca kənd orta məktəbini bitirmişdir. 1950–1955-ci illərdə BDU-nun Filologiya fakültəsinin kitabxanaçılıq şöbəsində təhsil almışdır. 1955–1978-ci illərdə Kitabxanaçılıq fakültəsində müəllim, baş müəllim, dosent işləmişdir. 1978-ci ildən professordur. A.Xələfov Azərbaycanda kitabxanaşünaslıq elminin banisi, milli kitabxanaşünaslıq elmi məktəbinin yarıdıcısı, ali kitabxanaçılıq-informasiya

təhsilin təşkilatçısı, görkəmli elm, təhsil və mədəniyyət xadimi kimi ölkəmizdə və xaricdə yaxşı tanınan görkəmli ziyalılardandır. Alim ən qədim dövrlərdən zəmanəmizə qədər Azərbaycanda kitabxana işinin tarixini və inkişaf istiqamətlərini hərtərəfli tədqiq etmiş, sanballı monoqrafiyaları ilə ölkəmizdə ilk dəfə olaraq bu sahənin bünövrəsini qoymuşdur. A.Xələfov 1961-ci ildə ilk dəfə olaraq "Sovet Azərbaycanında kitabxana işinin tarixindən (1920-1932)" mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə edərək kitabxana işinin tarixinin elmi əsaslarla tədqiq edilib öyrənilməsi sahəsinin əsasını qoymuşdur. 1962-ci ildə professor A. Xələfovun fəal iştirakı və xidməti sayəsində BDU-nun Kitabxanaçılıq şöbəsi müstəqil Kitabxanaçılıq fakültəsinə çevrilmiş və gənc tarix elmləri namizədi, dosent A.Xələfov həmin fakültənin ilk dekanı seçilmişdir. O, 1962-ci ildən 1970-ci ilə və 1980-ci ildən 1995-ci ilə qədər, yəni 25 il bu fakültəsinin dekanı olmuş, onun formalaşması və inkişafı naminə mühüm xidmətlər göstərmişdir. A.Xələfov eyni zamanda 1963-cü ildən indiyədək, yəni yarım əsrə yaxındır ki, Kitabxanaşünaslıq kafedrasının müdiri kimi səmərəli fəaliyyət göstərir. Bütövlükdə 25 il Kitabxanaçılıq fakültəsinin dekanı vəzifəsində işləmişdir. 1963-cü ildə isə eyni zamanda Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya kafedrasının müdiri vəzifəsinə seçilən A. Xələfov bu dövrdən sonra paralel olaraq dekanlığın və kafedranın işinə nəzarət etməli, onların fəaliyyətini əlaqələndirməli və istiqamətləndirməli, başqa sözlə, idarəetmə funksiyası ilə elmi tədqiqatçılıq prosesini bir-biri ilə sıx şəkildə uzlaş-

dırmalı olur ki, bu da həm fakültənin, həm də kafedranın müasir elmi əsaslar üzərində düzgün istiqamətdə inkişafına ciddi kömək göstərir. Ali təhsil sisteminə tədris proseslərinin mahir bilicisi kimi tanınan A.Xələfov istər respublikamızda, istərsə də Bakı Dövlət Universitetində ali təhsilin yenidən qurulması və optimallaşdırılması ilə bağlı mühüm məsələlərin həllində yaxından iştirak edir və bu sahəyə öz sanballı tövhəsini verir. Alim "Kitabxanaçılıq informatikası", "Kitabxanaçılıq pedaqogikası", "Kitabxanaçılıq psixologiyası", "Kitabxana iqtisadiyyatı", "Kitabxanaçı peşəsi" kimi kitabxanaşünaslıq sahələrinin formalaşmasına, həmçinin kitabxanaçı kadrların hazırlığının ixtisaslaşdırılmasına, geniş profilli kitabxana işçilərinin hazırlanmasına dair perspektivli ideya və təkliflər vermişdir. Bu işə öz növbəsində Bakı Dövlət Universitetində yeni ali təhsil sisteminin – bakalavriatura və magistratura pil-

lələrinin əsasını təşkil etmişdir. O, eyni zamanda BDU-da kitabxanaşünaslıq, biblioqrafiyaşünaslıq, kitabşünaslıq, və informatika üzrə bakalavr və magistr təhsilinin təşkilatçısı, bu istiqamətləri ixtisas fənlərinə dair tədris plan və proqramlarının əsas müəllifidir. A.Xələfovun elmi yaradıcılığında Azərbaycanda kitab və kitabxana mədəniyyətinin təşəkkülü və inkişaf tarixinin tədqiq edilib ümumiləşdirilməsi mühüm yer tutur. Yaradıcılıq fəaliyyətinin lap əvvəllərindən başlayaraq mədəniyyət və kitabxana işi quruculuğunun tarixi problemləri, kitabxanaşünaslığın nəzəriyyəsi və metodologiyası, ali kitabxanaçılıq-informasiya təhsili məsələləri, eləcə də kitabxana işi nəzəriyyəsi və bir sıra digər aktual elmi problemlər alimin diqqət mərkəzində dayanmışdır. A.Xələfov 1975-ci ildə ilk dəfə olaraq “Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi (1935–1959)” mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə edərək təkcə Azərbaycanda deyil, eləcə də Sovet İttifaqı məkanında kitabxana işi sahəsində ilk tarix elmləri doktoru alimlik dərəcəsi almışdır. Bu dissertasiya ölkəmizdə kitabxana tarixinə dair ilk fundamental tədqiqat kimi alimə böyük nüfuz qazandırmışdır. A.Xələfov bütün ömrünü respublikamızda kitabxana işi tarixinin öyrənilməsinə həsr etmiş, sanballı monoqrafiyalar, dərsliklər, dərs vəsaitləri və s. nəşr etdirmişdir. Bunlardan “Sovet Azərbaycanında kitabxana işinin tarixindən (1920–1932)” (1960); “Azərbaycanda kitabxana işinin tarixindən (1870–1920)” (1960); “Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi (1933–1959)” (1974); “Kitabxanaşünaslığa giriş”

(3 hissədə; 2001–2003), “Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi” (2006), “Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi” (2004–2010) və s. kimi fundamental əsərlər mühüm əhəmiyyətə malikdir. A.Xələfovun elmi araşdırmalarında Azərbaycanda ali kitabxanaçılıq-informasiya təhsilinin tarixi və nəzəri problemlərinin tədqiqi xüsusi yer tutur. Alimin “Azərbaycanda kitabxanaçılıq təhsilinin inkişafı” (1989), “Azərbaycanda ali kitabxanaçılıq təhsili” (1998) adlı monoqrafiyaları, çoxsaylı məqalələri, tədris-metodik materialları ölkəmizdə kitabxanaçılıq-informasiya təhsilinin, yüksək ixtisaslı mütəxəsislər hazırlanmasının konseptual cəhətdən həllinə ciddi təsir göstərmişdir. A.Xələfovun elmi yaradıcılığında ulu öndər Heydər Əliyevin elmi-nəzəri irsinin öyrənilməsi və təbliği mühüm yer tutur. Alimin “Heydər Əliyev. Biblioqrafik məlumat kitabı” və “Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi” kimi sanballı kitabları bu baxımdan olduqca diqqətəlayiqdir. O, Azərbaycanda kitabxanaşünaslıq elmi sahəsində xüsusi elmi məktəb yaratmış, 1 doktorluq və 15 namizədlik dissertasiyası məhz onun elmi rəhbərliyi ilə müdafiə edilmişdir. Tanınmış alim eyni zamanda 25 nəfər elmlər namizədi və elmlər doktorunun hazırlanmasında elmi məsləhətçi və ya opponent kimi xüsusi fəallıq göstərmişdir. A.Xələfov uzun illər ərzində doktorluq dissertasiyalarının müdafiəsi üzrə vahid ixtisaslaşdırılmış şuranın (Moskva) üzvü kimi də səmərəli fəaliyyət göstərmişdir. A. Xələfov SSRİ məkanında kitabxana işinin tarixi sahəsində ilk elmlər doktoru kimi şöhrət qazanmış və Azərbaycan kitab-

xanaşunaslıq elmi məktəbinin əsasını qoymuşdur. A.Xələfov uzun illər ərzində Sovet İttifaqında – Moskva şəhərində fəaliyyət göstərmiş doktorluq dissertasiyalarının müdafiəsi üzrə vahid ixtisaslaşdırılmış şuranın üzvü kimi də fəaliyyət göstərmişdir. O, Azərbaycanda, Rusiyada, Gürcüstanda, Özbəkistanda mədəniyyət, kitabxana quruculuğu, kitabxanaşunaslıq tarixi və nəzəriyyəsi problemləri üzrə müdafiə edilmiş bir çox namizədlik və doktorluq dissertasiyalarının oponenti, yaxud müdafiə şuralarının üzvü kimi iştirak etmişdir. Respublikamızda XX əsrin 60-cı illərindən başlayaraq kitabxanaşunaslıq və biblioqrafiyaşunaslıq sahəsində doktorluq və namizədlik müdafiə etmiş alimlərin demək olar ki, hamısı A.Xələfov elmi məktəbinin yetirmələridir. Ölkəmizdə mədəniyyət və kitabxana işi quruculuğunun tarixi problemləri, kitabxanaşunaslığın nəzəriyyəsi və metodologiyası, ali kitabxanaçılıq-biblioqrafiya təhsili məsələləri, habelə kitabxana işi nəzəriyyəsi və bir sıra digər aktual elmi problemlər A.Xələfovun elmi araşdırmalarının özəyini təşkil edir. A.Xələfovun adı vətənimizin sərhədlərindən çox-çox uzaqlarda da məşhurdur. Onun fəaliyyəti 2001-ci ildə Amerika Bioqrafiya İnstitutunun nəşr etdirdiyi “Görkəmli liderlərin beynəlxalq soraq kitabı”nın XI nəşrinin nominantı seçilmiş, fəxri fərman və qızıl medalla təltif edilmişdir. A.Xələfov Həcc, Məşhəd və Kərbəla ziyarətlərində olmuşdur. 1962-ci ildən BDU-nun Böyük Elmi Şurasının üzvüdür. Azərbaycan SSR Mədəniyyət Nazirliyi yanında İdarələrarası Kitabxana Şurasının sədri (1964-1984), SSRİ Mədə-

niyyət Nazirliyi yanında İdarələrarası Kitabxana Şurasının üzvü (1965-1980), Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasının elmi məsləhətçisi, BDU-nun Elmi Əsərlərinin “Kitabxanaşunaslıq və biblioqrafiya” seriyasının redaktoru (1970–1979), Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Elmi-Metodik Şurasının “Kitabxanaşunaslıq, biblioqrafiyaşunaslıq və kitabşunaslıq” bölməsinin sədri, Respublika Kitabsevərlər Cəmiyyəti nəzdində “Kitab” Xalq Universitetinin rektoru (1982–1987), “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun layihəsini hazırlayan işçi qrupunun sədri, “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun layihəsini hazırlayan işçi qrupunun üzvü, BDU-nun Veteranlar şurasının sədr müavini, BDU-nun Nəşriyyat Şurasının sədri kimi fəal ictimai işlər aparmışdır. 1999-cu ildə Azərbaycan Kitabxanaçılar Cəmiyyətini yaratmış və onun ilk prezidenti seçilmişdir. 1999-cu ildən BDU-nun “Kitabxana işinin kompüterləşdirilməsi” elm-tədqiqat laboratoriyasının müdürüdür. 2000-ci ildən BMT yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının müxbir üzvü, 2001-ci ildən həqiqi üzvüdür (akademikidir). A.Xələfov 300-ə yaxın elmi əsərin, 10 monoqrafiyanın, 30-dan artıq dərslik və dərs vəsaitinin, çoxsaylı elmi məqalənin müəllifidir. A.Xələfov 20-dən çox fəlsəfə doktoru və elmlər doktoru yetişdirmişdir. A.Xələfov “Böyük Vətən müharibəsində rəşadətli əməyə görə” (1946), “Şərəfli əməyə görə” (1970), “İşdə əla müvəffəqiyyətlərinə görə” (1979), “N.K.Krupskaya” (1984), “Fəal işinə görə” (1987), “Əmək veterani” (1989), “Şöh-

rət" (2000), "Xeyriyyəçilik və maarifçilik" (2001), "Azərbaycan Respublikasının Qabaqcıl təhsil işçisi" (2006) və s. kimi orden, medal və nişanlarla təltif edilmişdir. "Azərbaycan SSR əməkdar mədəniyyət işçisi" (1969) və "Əməkdar elm xadimi" (2001), "İlin müəllimi" (2005) fəxri adlarına layiq görülmüşdür. 2007-ci ildən Azərbaycan Respublikası Prezidentinin təqaüdcüsüdür. Hazırda A.Xələfov Azərbaycan Kitabxanaçılar Cəmiyyətinin prezidenti, Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin Vahid Elmi-Metodik Şurasının "Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya" bölməsinin sədri, BDU-nun Böyük Elmi Şurasının üzvü, BDU-nun Ağsaqqallar Şurasının sədri, "Kitabxanaşünaslıq və informasiya" elmi-nəzəri və təcrübi jurnalının təsisçisi və baş redaktorudur. A.Xələfov 2000-ci il fevralın 15-də BMT yanında Beynəlxalq Informasiyalaşdırma Akademiyasının müxbir üzvü, 2001-ci il fevralın 20-də isə həmin akademiyanın həqiqi üzvü – akademiki seçilmişdir. Dünyanın bir sıra dövlətlərinin başçıların, görkəmli mütəxəssislərin, elm və mədəniyyət xadimlərinin də həmin beynəlxalq miqyaslı qurumun üzvü olması Azərbaycan aliminin dünyada tanınmasını bir daha təsdiq edən mühüm faktlardan biridir. A.Xələfov eyni zamanda 2001-ci ildə Amerika Bioqrafiya İnstitutunun nəşr etdirdiyi "Görkəmli liderlərin beynəlxalq soraq kitabı"nın XI nəşrinin nominantı seçilmiş, fəxri fərman və qızıl medalla təltif edilmişdir. 2004-cü ildə ABŞ-da "İlin adamı" seçilmişdir. Azərbaycan dövləti, respublika ictimaiyyəti və Bakı Dövlət Universitetinin kollektivi A.Xələfovun 70, 75 və 80 illik yubileylərini

böyük təntənə ilə qeyd etmişdir. *Əsərləri: Kitabxana fondunun təşkilinin bəzi məsələləri. B., 1958; Azərbaycanda kitabxana işinin tarixindən (1870-1920). B., 1960; Sovet Azərbaycanında kitabxana işinin tarixi (1920-1932). B., 1960; Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi (1933-1958). B., 1974; Azərbaycanda kitabxana işinin tarixindən (Qədim dövrdən XVIII əsrin axırınadək). B., 1986; Kitabxana işçisinin məlumat kitabı. B., 1986 (R.Kazımov və E.Bədəlovla birlikdə); Azərbaycanda kitabxanaçılıq təhsilinin inkişafı. B., 1987; Azərbaycanda ali kitabxanaçılıq təhsili. B., 1998; Kitabxanaşünaslığa giriş (Dərslik. H.1-2). B., 2001; Kitabxanaşünaslığa giriş (Dərslik. H.3). B., 2003; Heydər Əliyev: Biblioqrafik məlumat kitabı. B., 2003 (S.Sadiqova ilə birlikdə); Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi (Dərslik. H.1). (Ən qədim dövrlərdən XX əsrə qədər). B., 2004; Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi. B., 2006; XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycanda kitabxana işinin əsas inkişaf istiqamətləri (mülahizələr, təkliflər və proqnozlar). B., 2006; Kitabxanaların kompüterləşməsinin əsasları (Dərslik). B., 2006. (A.Qurbanovla birlikdə); Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi (Dərslik. H.2);*

XƏLƏFOV Əsrəf Teymur oğlu – 1928-ci il dekabrın 16-da Füzuli rayonunda anadan olmuşdur. 1936-1944-cü illərdə Füzuli şəhər orta məktəbində, 1944-1947-ci illərdə isə Füzulidəki Pedaqoji Texnikumda təhsil almışdır. 1947-ci ildə ADU-nun filologiya fakültəsinin kitabxanaçılıq şöbəsinə (indiki BDU, kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi) daxil olmuşdur.

ədəbi bibliografiyası 70 ildə”, “Bədii ədəbiyyatın mövzu bibliografiyası”, “Ədəbi bibliografiyanın effektivliyi”, “Ədəbi bibliografik mənbələr mütəxəssislərə bibliografik xidmətin əsas vasitəsidir”, “XX əsr təzkiyəçiləri haqqında” və s. bu kimi onlarca elmi məqalələrin müəllifidir. SSRİ Mədəniyyət Nazirliyinin, Təhsil Nazirliyinin və Həmkarlar İttifaqı orqanlarının fəxri fərmanları ilə təltif edilmişdir. Ə. Xələfov 2008-ci ildə vəfat etmişdir.

XƏLƏFOVA Sevda Abasqulu qızı
(01.08.1964, Bakı şəhəri) – kitabxana-

1952-ci ildə təhsilini tamamlayaraq, M.F. Axundov adına Respublika Dövlət Kitabxanasında (indiki Azərbaycan Milli Kitabxanası) bibliograf vəzifəsində çalışmış və elmi işlər üzrə direktor müavini vəzifəsinə qədər yüksəlmişdir. 1959-cu ildən Bakı Dövlət Universitetində müəllim kimi çalışmış, 1968-ci ildən etibarən bibliografiya kafedrasına 10 il ərzində rəhbərlik etmişdir. 1966-cı ildə “V-VIII sinif şagirdlərinin sinifdənkənar mütaliəsinə rəhbərlik (Respublika uşaq və məktəb kitabxanalarının materialları əsasında)” mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə edərək, pedaqoji elmlər namizədi alimlik dərəcəsi almışdır. Müxtəlif illərdə çap etdirdiyi “Kütləvi kitabxanalarda gənclərin mütaliəsinə rəhbərlik” (1957), “Mütaliə mədəniyyəti haqqında” (1965) kitabların, “Bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslığın bibliografiyası” (1986) adlı dərs vəsaitinin, respublikanın mətbuat orqanlarında dərc olunmuş “Azərbaycan

şünas, pedaqoq, t. f. d. (2009), dosentdir (2013). 1981-ci ildə Bakı şəhərindəki 240 sayılı məktəbi bitirmişdir. 1981-1986-cı illərdə BDU-nun kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində təhsil almışdır. BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasında laborant (1987), baş laborant (2000–

2002), BDU-nun Elmi Kitabxanasında redaktor (1988–1999), BDU-nun dissertantı (2004–2008) olmuşdur. BDU-nun kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri kafedrasında müəllim (2002–2009), baş müəllim (2009–2012) işləmişdir. 2009-cu ildə “XX əsrin 1970–1980-ci illərində Azərbaycanda dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin inkişafı (Azərbaycan Respublikası kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin materialları əsasında)” mövzusunda dissertasiya işini müdafiə edərək tarix üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almışdır. 2013-cü ildən dosentdir. “Kitabxana resursları”, “Elektron kataloqlar informasiya axtarış sistemi kimi”, “Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemlərində informasiya axtarış işinin təşkili” və s. fənləri tədris edir. 2011-ci ildə BDU-da Universitetdaxili “50-50” qrant proqramının qalibi olmuşdur. *Əsərləri: Azərbaycanda dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin inkişafı (1970-1990). B., 2007: Kitabxana kataloqlaşdırılmasının təkamülü (Monoqrafiya). B., 2011 (A.Qurbanov və N.İsmayılova ilə birlikdə); Müasir şəraitdə Azərbaycanda MKS-lərin inkişaf xüsusiyyətləri: “Müasir informasiya məkanı və kitabxanalar” mövzusunda Ümumrespublika elmi-praktiki konfransının materialları (Bakı, 5 may 2010).B., 2011; Elektron kataloqlar informasiya axtarış sistemində (Metodik göstəriş). B., 2011.*

XƏTƏİ RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Xətai rayon MKS) – MKS SSRİ hökumətinin ölkədə kitabxana işinin inkişafında yeni keyfiyyət mərhələsi olan kitabxanaların mərkəzləşdirilməsi

haqqında qərarından (1974) sonra Bakıda eksperiment olaraq ilk və yeganə sistem kimi 1975-ci ildə yaradılmışdır. MKS Mərkəzi Kitabxanaları (MK) və 3 filialı özündə birləşdirir. MK Azərbaycanın xalq şairi Səməd Vurğunun adını daşıyır. MKS-in kitab fondunda 170 min nüsxədən artıq ədəbiyyat saxlanılır. MKS 20 mindən artıq oxucuya xidmət göstərir. 1987-ci ildə Azərbaycan SSR Mədəniyyət Nazirliyinin əmrinə əsasən S.Vurğun adına MK-ya “Mərkəzi İncəsənət Kitabxanası” statusu verilmiş, bununla əlaqədar kitabxanada İncəsənət və Fonoteka, Videoteka, eləcə də digər şöbələr yaradılaraq incəsənətin bütün sahələri ilə əlaqədar çeşidli tədbirlər həyata keçirilməyə başlamışdır. 2006-cı ildən Xətai rayon MKS şəhər və rayon kütləvi kitabxanaları içərisində ilkin olaraq M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın dəstəyi ilə VTLS-Virtua proqramı əsasında MKS-in fondunda olan ədəbiyyatın elektron kataloqunun yaradılmasına başlamış, indiyə qədər fondada olan çap məhsullarının yarıdan çoxunun bibliografik göstəriciləri kompüterin yaddaşına köçürülərək virtual oxucuların istifadəsinə verilmişdir. MKS-də informasiya texnologiyalarının tətbiqi və istifadəsinə xüsusi diqqət yetirilmiş, MK-da beynəlxalq

xalq təşkilatların köməyi ilə Resurs-informasiya Mərkəzi yaradılmış, lazımi avadanlıqlarla təchiz olunmuş, yüzlərlə oxucu həmin mərkəzdə pulsuz kompüter kurslarında texniki biliklərə yiyələnmişdir. 2013-cü ildə Ultra şirkətinin rəhbərliyi ilə kitabxanaların aqonlaşdırılması üzrə yeni lahiyə olan ALISA milli proqramının respublikada fəaliyyət göstərən kitabxanalarda tətbiqi ilə əlaqədar Xətai rayon MKS Pilot kitabxana kimi seçilmiş, görülən işlər müsbət qiymətləndirilərək Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi tərəfindən 2014-cü ildən bu proqramın digər kitabxanalarda da tətbiqinə qərar verilmişdir. 2011-ci ildə Bakı şəhər Mədəniyyət və Turizm İdarəsi, Mədəniyyət İşçiləri Müstəqil Həmkarlar İttifaqının Respublika Komitəsinin birgə qərarı ilə Bakı şəhər kitabxanaları arasında ilk olaraq Xətai rayon MKS “Ən fəal kitabxana” adına layiq görülmüş, MKS-in 10-a qədər əməkdaşı son illərdə “Ən fəal kitabxanaçı” və “Ən fəal mədəni-maarif işçisi” kimi adlara layiq görülmüşdür. MKS-in İnternet ünvanı: xatai.libmks.az.

XƏZƏR RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Xəzər rayon MKS) – “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”nın “Bakı şəhərində mövcud kitabxanaların bazasında 9 mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin yaradılması, şəhər və rayonlarda isə bir çox kitabxana filiallarının birləşdirilməsi” 2.1.5. bəndinə uyğun olaraq, Bakı Şəhər İcra Hakimiyyətinin 24 yanvar 2011-ci il tarixli 40

Nö-li sərəncamı və Bakı Şəhər Mədəniyyət və Turizm İdarəsinin 27 yanvar 2011-ci il tarixli 4Nö-li əmrinə əsasən Xəzər rayonu Binə qəsəbəsində yerləşən kütləvi kitabxana bazasında Xəzər rayon MKS-i yaradılmışdır. Kitabxana 1958-ci ildən qəsəbə kitabxanası kimi fəaliyyət göstərmiş, 1969-cu ildə ona M.Müşfiqin adı verilmişdir. Bundan sonra kitabxana M.Müşfiq adına kitabxana kimi fəaliyyət göstərmişdir. O zaman kitabxana artıq qəsəbə sakinlərinin asudə vaxtlarının keçirilməsinə, maariflənməsinə xidmət göstərmişdir. Kitabxananın kitab fondu 220233 nüsxədən ibarətdir, onlardan 200564 nüsxəsi Azərbaycan dilində və 17669 nüsxəsi Rus dilində olan kitablardır. Xəzər MKS özündə Mərkəzi Kitabxana və 7 kitabxana-filialını birləşdirir.

XƏZƏR UNİVERSİTETİNİN KİTABXANA İNFORMASIYA MƏRKƏZİNİN (XUKİM) KOLLEKSİYASI – Azərbaycan, ingilis, rus, türk, ərəb, fars, alman, fransız, ispan, italyan, yapon, çin və digər müasir Avropa və Şərqi dillərində olan iqtisadiyyat və menecment, mühəndislik və tətbiqi elmlər, təhsil, sosial elmlər, siyasi elmlər və beynəlxalq münasibətlər, hüquq, dil, incəsənət, arxitektura, fəlsəfə, ədəbiyyat, tarix, tibb və digər sahələrə aid çap və elektron materialları əhatə edir. Kitabxana materiallarının təxminən 75%-i ingilis dilindədir. Dünyada nəşr olunmuş dərsliklər, həmçinin Xəzər Universitetinin Nəşriyyatının nəşrləri kitabxanada geniş əks olunub. Xəzər Universitetinin KİM-in birdilli və ikidilli ensiklopediyalar da daxil olmaq-

la zəngin soraq-məlumat kolleksiyası var. KİM kolleksiyasının sayını yeni materiallar satın almaqla yanaşı, hədiyyə və müxtəlif qrantlardan əldə edilmiş materiallar hesabına da artırır. XUKİM Azərbaycanda ingilisdilli dərslik və digər materiallara görə ən geniş kitabxana olmaqla yanaşı, həmçinin ən böyük özəl universitet kitabxanasıdır. 1999-cu ildən etibarən Dünya Bankının, 2005-ci ildən isə Asiya İnkişaf Bankının Regional Depozitar Kitabxanası kimi fəaliyyət göstərir. Depozitar kitabxananın kolleksiyası Xəzər Universiteti cəmiyyətinin daim artmaqda olan tələblərinə cavab verir. İstifadəçilər onlayn kataloq vasitəsilə ingilis, Azərbaycan, rus və digər dillərdə olan kitab jurnal, dövri mətbuat, video yazılar və CD-ROM-ların axtarışını apara bilərlər. Universitet kitabxanası öz elektron kataloqu (<http://webopac.khazar.org/wx/S.exe>) vasitəsilə dünya üzrə mövcud e-kitab, e-jurnal, veb sayt və məlumat bazalarına onlayn girişi təmin edir. Xəzər Universitetinin elektron kataloqu həm çap olunmuş, həm də çap olunmamış kitab, jurnal, multimedia və elektron resurslar kimi materialların bibliografik yazılarını özündə əks etdirir. Məşğələlər, peşəkar

konsultasiya və köməklik məqsədilə bir çox elektron resurslara girişi təmin edir. Xəzər Universitetinin Azərbaycan Kitabxana Konsorsiumunda fəal iştirakı nəticəsində EBSCO məlumatlar bazasına giriş və digər nəşriyyat şirkətləri ilə əldə olunmuş razılığa əsasən, ProQuest, BioOne, Cambridge University Press, Oxford Reference Online və s. nəşrlərdən istifadə etmək mümkün olmuşdur. Tədqiqatçılarının kömək məqsədilə Universitetin Elektron Arxivi yaradılmışdır. Arxivə Xəzər Universitetinin və onlarla əməkdaşlıq edən tədqiqatçıların birgə apardıqları tədqiqat işləri daxil edilir. Bu kolleksiya Xəzər Universiteti Kitabxana İnformasiya Mərkəzi tərəfindən Dspace proqram təminatı vasitəsilə təşkil olunur, yaddaşa salınır və yayılır. Elektron arxivdən göstərilən ünvanda istifadə etmək olar: <http://dspace.khazar.org>

XOCALI RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Xocalı rayon MKS)

– 2012-ci ildən Goranboy rayonunun Aşağı Ağcakənd qəsəbəsində fəaliyyət göstərir. Onun tərkibinə 1 Mərkəzi Kitabxana və 14 kənd kitabxana filialı daxildir. Bu filiallar Gəncə şəhərində, Bərdə, Şəki və Goranboy rayonlarında yerləşir. Hazırda MKS-in kitab fondu 50

min nüsxəyə yaxın, oxucuların sayı isə 1969 nəfərdir. MKS-in İnternet ünvanı: <http://xocali-mks.weebly.com>.

XORVATIYA MİLLİ KİTABXANASI (XMK) – 1606-cı ildə Zaqrebdə kollec kitabxanası kimi yaranmış, sonra akademiya kitabxanasına çevrilmişdir. 1669-cu ildə universitet kitabxanası statusu almış, 1818-ci ildən Kral EA kitabxanası kimi fəaliyyətə başlamışdır. 1837-ci ildən Xorvatiyada çap olunan bütün nəşrlərin məcburi nüsxəsini, 1929-cu il-

dən ölkədə çap olunan bütün nəşrləri almağa başlayır. 1960-cı il Qanununa görə kitabxana milli və universitet kitabxanası adlanmağa başlamış, 1976-cı ildən bütün çap məhsullarının və elektron daşıyıcılarının məcburi nüsxəsini alır. Xorvatiya Milli biblioqrafiyasının mərkəzi kimi cari və retrospektiv vəsaitlər çap etdirir, mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırma işinə rəhbərlik edir, beynəlxalq əməkdaşlığı həyata keçirir. Kitabxananın fondunda 25 milyondan çox kitab, 137 min əlyazma, 67 min nadir kitab mühafizə olunur. Kitabxana proseslərin avtomatlaşdırılması, fasiləsiz təhsil, kitabxana şəbəkələrinin

əlaqələndirici mərkəzidir.

XRONOLOGİYA – tarixdə baş vermiş hadisələri bir qayda olaraq ardıcılıqla öyrənən elm sahəsidir. Yunanca “xronos” – “zaman”, “loqos” – “öyrənmə” deməkdir. Tarixdə zamanı hesablamaq üçün müxtəlif başlanğıc nöqtələri mövcud olmuş və ona “era” adı verilmişdir. Məsələn, yəhudi din xadimləri bu eranı “dünyanın əmələ gəlməsi” günündən, müsəlman din xadimləri isə Məhəmməd Peyğəmbərin Məkkədən Mədinəyə köçməsi günündən hesablayırlar. Lakin hazırda işlətdiyimiz era (milad – təvəllüd) heç bir həqiqi tarixi hadisə ilə bağlı deyil. Eradan, yəni müəyyən edilmiş başlanğıc nöqtəsindən qabaq baş vermiş hadisələr elmi ədəbiyyatda eradan əvvəl (yaxud miladdan əvvəl) anlayışı ilə qeyd edilir.

XÜLASƏ – əsərin məzmununun qısa şərh, nəticəsi, kitab aparatının komponentlərindən biridir və kitabın sonunda çox zaman bir neçə dildə verilir.

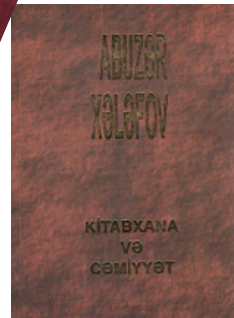
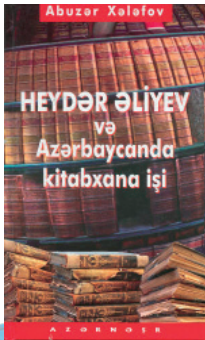
XÜSUSİ BIBLIOQRAFIYA (XB) – istehsalatın bu və ya digər sahəsi ilə maraqlanan oxucuların informasiya tələbatının differensial ödənilməsinə təmin edən fəaliyyət sahəsidir. XB-nin sinonimi kimi praktiki, tətbiqi-praqmatik seçmə, ünvan selektiv, biblioqrafiya terminlərindən istifadə olunur. “Biblioqrafic specie” termini ilk dəfə 19-cu əsrin əvvəllərində görkəmli fransız biblioqraf Q.Peno tərəfindən sahəvi və mövzu xarakterli əsərləri, müəyyən növlü nəşrlərin göstəricilərini fərqləndirmə üçün istifadə etmişdi. Bu da umumdünya universal biblioqrafik repertuarları, bib-

liqrafik göstəriciləri olan istiqamətli mənbələrdən fərqləndirmək məqsədilə tətbiq olunmuşdur.

XÜSUSİ KİTABXANA (XK) – abonentlərin peşə (elmi, istehsalat, tədris) tələbatını ödəyən kitabxanadır. XK-da sənəd fondu çoxsahəli, sahəvi və ya mövzu xarakterli olur. Bu termin 1887-ci ildə ilk dəfə müəyyən oxucu qrupuna xidmət edən kitabxanayı fərqləndirmək məqsədilə Britaniya kitabxana konfransında işlədilmişdir. Amerikan termini olan “biznes kitabxana” bu anlayışa çox yaxındır. Rusiyada ilk XK-lar XVII əsrdə

yaranağa başlamışdır. XVIII əsrdə Akademiya və elmi cəmiyyət kitabxanaları XK hesab edilirdi. XK adətən yerləşdiyi müəssisəsinin əməkdaşlarına xidmət edirdi. XX əsrin 20-40-cı illərində Azərbaycanda XK şəbəkəsi yarandı və elmi və XK-nın tərkibinə ali məktəblərin, elmi-tədqiqat institutlarının kitabxanaları da aid edilməyə başlandı. Digər kitabxana tipləri ilə müqayisədə XK tələbatçılara daha yaxın olur. XK darsahəli, sahəvi və ya çoxsahəli ola bilər. Azərbaycanda XK-nın aşağıdakı şəbəkələri vardır; texniki, kənd təsərrüfatı, tibb, akademiya, təhsil kitabxanaları.

i

İBRAHİMOVA Sara Hökmulla qızı – 1940-cı il yanvarın 6-da Lənkəran ray-

onunda anadan olmuşdur. Orada 4 sayılı orta məktəbi bitirmiş və 1961-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin kitabxanaçılıq bölməsinə (indiki BDU, kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi) daxil olmuşdur. 1961-ci ildən BDU-nun elmi kitabxanasında fəaliyyət göstərir. 1961-1967-ci illərdə kitabxanaçı, 1967-1984-cü illərdə şöbə müdiri, 1984-cü ildən elmi kitabxananın direktoru vəzifəsində çalışır. Müxtəlif ölkələrdə təşkil edilmiş beynəlxalq seminar, simpozium və konfranslarda iştirak etmişdir. Azərbaycanda Kitabxana İşinin İnkişafı Assosiasiyasının idarə heyətinin üzvüdür. 18 qrantın, bir sıra bibliografik göstəricinin tərtibçisi

və redaktoru, 1 metodik vəsaitin, 40-a yaxın elmi və elmi-publisistik məqalənin müəllifidir. Dəfələrlə Təhsil Nazirliyinin və BDU-nun fəxri fərmanları və diplomları ilə təltif edilmiş, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı ilə “Tərəqqi” medalına, 2008-ci il 25 sentyabr tarixində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı ilə Əməkdar mədəniyyət işçisi fəxri adına layiq görülmüşdür.

İDENTİFİKATOR – 1) Hər hansı obyekt və ya parametrin eyniləşdirilməsinə xidmət edən söz (xüsusi ad, rəqəm xarakteristikası və s.) deskriptor tipli informasiya-axtarış dilinin əsas lüğətinin tərkibinə daxil olmaya bilər, lakin indeksləşdirmə zamanı sənədin axtarış obrazına daxil edilə bilər; 2) Proqramlaşdırma dilində obyektlərin (informasiya massivlərinin, strukturların, nişanların və sairin) işarəsidir. Belə mənada identifikator latın hərflərinin və hərflərlə başlanan rəqəmlərin ardıcılığından ibarət olur.

İFLA (IFLA) (International Federation Librarian Association – Kitabxanaçılıq Assosiasiyaları və İdarələrinin Beynəlxalq Federasiyası) – dünyanın ən iri peşəkar kitabxanaçılıq assosiasiyaları birliyi. Əsası 1927-ci ildə Beynəlxalq Kitabxana və Bibliografiya Komitəsi adlı qeyri-hökumət təşkilatı kimi qoyulmuş və 1929-cu ilədək başa çatdırılmışdır. Mən-

zil-qərarğahı və daimi katibliyi Haaqa şəhərində (Niderland) yerləşir. 1929-cu ildə Beynəlxalq Kitabxana və Biblioqrafiya Komitəsi 29 assosiasiyadan ibarət Kitabxana Assosiasiyalarının Beynəlxalq Federasiyası (International Federation Librarian Assosiation – IFLA) adlandırılmağa başladı. 1930-cu ildən Komitənin prezidenti vəzifəsini İsveçrə Milli Kitabxanasının direktoru Marsel Qode tuturdu. II Dünya müharibəsindən sonra İFLA bir sıra beynəlxalq kitabxana-biblioqrafiya təşkilatları, o cümlədən YUNESKO, FİD (Sənədləşmə üzrə Beynəlxalq Federasiya), Elmi İttifaqların Beynəlxalq Şurası ilə sıx şəkildə qarşılıqlı əməkdaşlıq etməyə başladı. 1947-ci ildə YUNESKO ilə İFLA arasında qarşılıqlı tanıma haqqında müqavilə imzalandı. İFLA YUNESKO-nun bir sıra ölkələrdə kitabxana işinin yenedən qurulmasına və inkişafına yönəldilmiş çoxşaxəli proqramı üzrə verilmiş tapşırıqları yerinə yetirməyə başladı. İFLA hər il üzv ölkələrdən birinin paytaxtında özünün baş konfransını keçirir. İldə 6 dəfə özünün “IFLA Journal” adlı xüsusi jurnalını, eləcə də illiklərini, məlumat kitablarını, məcmuələrini (IFLA Annual,

IFLA Directory) nəşr etdirir. İki ildə bir dəfə İFLA-nın hesabatını dərc edir. Azərbaycan Respublikasını İFLA-da Azərbaycan Kitabxana İşinin İnkişafı Assosiasiyası təmsil edir.

İXTİSASLAŞDIRILMIŞ FOND (İF) – funksional və (və ya) oxucu təyinatına görə seçilmiş sənədlərdən ibarət kitabxana fondudur. Qəzet, jurnal, izonəşrlər, kitabxanaşünaslıq üzrə ixtisaslaşdırılmış fondlar İF-ya aiddir. İxtisaslaşdırılmış kitabxanalarda belə fondlar müxtəlif sənəd növləri üzrə oxuculara differensial xidməti həyata keçirməyə imkan verir.

İXTİSASLAŞDIRILMIŞ KİTABXANA (İK) – məqsədi istifadəçilərin ayrı-ayrı sənəd növlərinə tələbatının ödənilməsi və ya xüsusi oxucu qrupuna xidmət göstərən ixtisaslaşdırılmış fonda malik (məs, patent-texniki kitabxanası, not dövri nəşrlər kitabxanası, korlar üçün kitabxana) kitabxanadır.

İLK MİLLİ KİTABXANA-QİRAƏTXANASI – Bax: “Nəriman qıraətxanası”.

İLKİN SƏNƏD (İS) – orijinal əsər, əsərlər toplusu, tədqiqat və işləmələrin materialları və nəticələrini əks etdirən ilkin statistik, faktoqrafik və normativ-hüquqi informasiya, tədris, təlimat-metodik, praktik material və vəsaitlər, eyni zamanda bədii ədəbiyyat, təsviri incəsənət, musiqi və audiovizual əsərləri əhatə edən sənəddir. Rəsmi sənəd, qanunvericilik, icra, məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının və digər rəsmi orqan, ictimai birliklərin nəşr etdirdiyi normativ-hüquqi, direktiv

və ya informasiya xarakterli sənəd növü olub, ictimai istifadə üçün nəzərdə tutulur.

İMİŞLİ RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (İmişli rayon MKS)

1977-ci ildə təşkil edilmişdir. Hazırda MKS-ə 49 kitabxana, o cümlədən 1 Mərkəzi Kitabxana (MK), 2 şəhər kitabxanası, 46 kənd kitabxana filialı daxildir. Rayon kitabxanasının əsası 1947-ci ildə qoyulmuşdur. MKS-in kitab fondu 342 min nüsxədən çoxdur (2014). Hazırda MKS-də 114 nəfər kitabxanaçı çalışır. MKS-in İnternet ünvanı: imishli.cls.az.

İNDEKSLƏŞDİRMƏ – sənədlər, sorğular, ayrı-ayrı verilənlər və (və ya) anlayışlar üçün informasiya-axtarış dilinin leksik vahidlərinə (LV) birmənalı uyğun olan indeksləşdirmə terminlərinin seçilməsi və təhkim edilməsi prosesidir. İndeks qismində informasiya-axtarış dilinin leksik vahidlərinin özü çıxış edə bilər. İndeksləşdirmə prosesinə daxildir: indeksləşdirilən materialın məzmunun təhlili və onun tərkibindən leksik vahidlərin (mətnin məna məzmununu ifadə edən sözlərin və söz birləşmələrinin) seçilməsi; seçilmiş təbii dilə dair leksik vahidlərin informasiya-axtarış dilinə aid leksik vahidə çevrilməsi, yəni, birincilərin forma və məzmun baxımdan normalaşdırıl-

ması; sənədin və ya sorğunun axtarış obrazının formalaşdırılması və bu zaman onun tərkibinə informasiya-axtarış dilinin qrammatik vasitələrinin daxil edilməsi (və ya sənədin axtarış obrazına qrammatik vasitələr olmadan verilməməsi). Sənədin axtarışını həyata keçirmək məqsədi üçün onun məzmununun vacib əlamətlərini və növünü əks etdirən bu təsvir sənədin axtarış obrazı (SAO) adlanır. Sənədin axtarış obrazı onun axtarış tapşırığı (AT) qismində çıxış edir. Sənədin Axtarış Obrazı qismində predmet rubrikalarının, istənilən təsnifat sisteminin (UOT, KBT, BİT və s.) indekslərinin və ya açar sözlərin (deskriptorların) kombinasiyası çıxış edə bilər. Sənədin predmet rubrikasının müəyyən edilməsi və sənədə təhkim edilməsinə (yazılmasına) predmetləşdirilmə deyilir. Bu proses təsnifat sistemlərindən istifadə etməklə yerinə yetirilən sistemləşdirmə prosesinin analoqudur. İformatikada tez-tez “koordinat indeksləşdirməsi” terminindən istifadə edilir. Bu termin altında sənədin və ya sorğunun məzmunun təhlili metodu başa düşülür ki, bunun nəticəsində mətndən götürülmüş Koordinat indeksləşdirməsi metodunun nəzəri əsasları ilk dəfə amerikalı məntiqşünas və sənədsünası Mortimer Tyaube tərəfindən işlənilib hazırlanmış və 1951-ci ildə “Uniterm” informasiya-axtarış sistemində tətbiq edilmişdir. Uniterm İnformasiya-Axtarış Dillərini tədricən deskriptorlu İnformasiya-Axtarış Dilləri əvəz etməyə başladı. P o s t k o o r d i n a t indeksləşdirmə sənədin (sorğunun) məzmununun p r e k o o r d i n a t indeksləşdirməyə nisbətən daha dəqiq

əks olunmasını təmin edir. Açar sözlərə nəzarət edilməsi üçün sözlüklər və ya informasiya-axtarış tezaurusları (bunlar deskriptor tipli informasiya-axtarış dilləri üçün nəzərdə tutulur) tərtib edilir. Deskriptor informasiya-axtarış dilindən istifadə etməklə əllə indeksləşdirmə praktikasında mətnin məzmunun təhlili üçün bir sıra metodik üsullar işlənib hazırlanmışdır. Tam şəkildə proqram-texniki vasitələrlə (EHM-lərlə) yerinə yetirilən indeksləşdirməyə avtomatlaşdırılmış indeksləşdirmə deyilir. Onun özünün də bir sıra növləri vardır. Bunlara aşağıdakılar aiddir. **A s s o s i a t i v** indeksləşdirmə-bu indeksləşdirmə növü açar sözlərin arasında assosiativ əlaqələrdən istifadə edilməsinə əsaslanır, həmin assosiativ əlaqələr isə mətnə istifadə edilən açar sözlərin təkrar istifadə tezliyi əsasında müəyyən edilir. **R e l e v a n t** indeksləşdirmə-indeksləşdirmənin bu növündə sistem mətnin leksik tərkibini təhlil edir, onların arasından əvvəldən müəyyin edilmiş meyarlara uyğun gələn leksik vahidlər seçir. Müasir Avtomatlaşdırılmış İnformasiya Sistemlərində “indeksləşdirmə” termini indeksləşdirilən mətndəki bütün söz formalarının maşın siyahılarına avtomatlaşdırılmış formada daxil edilməsi prosesini işarə etmək üçün istifadə edilir. Belə siyahılar **i n d e k s f a y l l a r ı** və ya **i n d e k s g ö s t ə r i c i** adlanır. İndeks fayllarına xidməti sözlərin, bir çox halda isə həddən artıq ümumi mənə kəsb edən sözlərin daxil edilməsinin qarşısının alınması məqsədi ilə Avtomatlaşdırılmış İnformasiya Sistemlərində **s t o p – s ö z l ə r** lüğəti tərtib edilir. Xüsusi hal kimi elektron kataloqlarda bir qayda olaraq bib-

liografik yazıların elementlərinin siyahısı (formatın sahələri) təyin edilir.

İNFORMASIYA-(information-latındilində olan izahət, xəbərdarlıq mənası verən “information” sözündən görülmüşdür), zaman və məkanda ötürülmə aspektində nəzərdən keçirilməklə hansısa çatdırmanın məzmunu, nəyin haqqında isə məlumatlar, verilənlərin, faktların mənası. Amerikan riyaziyyatçısı və mühəndisi Klod şennonun tərifinə əsasən informasiya adresatın hər hansı obyekt barədə məlumatlığının qeyri-müəyyənlik dərəcəsini qısaldır, adresatın onu maraqlandıran ətraf aləm obyektləri barədə bilik dərəcəsini artırır. İnformasiya terminin şərhinin birmənalı olmaması elmi-texniki tərəqqinin gedişində bu anlayışın məğzində baş verən dəyişgənliklə bağlıdır. Bu anlayışın tərfi ancaq o əlamətləri ayıraraq irəli sürür ki, onlar konkret məqsədlərə çatmağa xidmət edir və ya müəyyən sənədlərin kontekstinə müvafiqdir. Belə ki, həmin tərfin mənası insan nitqinin və digər şəxsiyyətlərə komunikasiyaların hüdudları xaricinə çıxarılır, hər hansı təbiətə malik istənilən məqsədəyönlü sistemlə-örqanizmlərdəki biocərəyanlarla, elektron şəbəkələrdəki siqnallarla, biliklərin sosial sistemlərdə hərəkəti ilə əlaqələndirilir. İnformasiya anlayışının kitabxana və digər sənəd-kommunikasiya sistemi təsisatları ilə əlaqədar olan əlamətlərindən çıxış edərək bu anlayışın tərfini belə formulə etmək mümkündür: İnformasiya ətraf aləmin və cəmiyyətin inkişafının müəyyən mərhələsində insan fəaliyyətinin müxtəlif tərəflərini obyekt-

tiv əks etdirən, insan üçün maraq kəsb edən və insan və ya avtomatlaşdırma vasitələri ilə istifadə, ötürülmə, saxlanma və (və ya) emal (konversiya) edilmə üçün rahat formada maddiləşdirilmiş məlumatlar və verilənlərdir. Əgər verilənlər obyektləri qeyri-düzgün şəkildə əks etdirsə, dezinformasiya meydana gəlir. Verilənlər o zaman informasiya olur ki, onlar subyekt tərəfindən qərar qəbul edilməsi ilə əlaqədardır və onun maraqlandıran obyekt barədə biliklərini genişləndirir. Əks halda informasiya küyü meydana gəlir. Informasiya termini müxtəlif təriflərlə geniş istifadə edilir. Onlardan biri göstərir ki, məlumatlar və verilənlər hansı fəaliyyət növünün xüsusiyyətlərini əks etdirir. Məsələn, elmi-texniki informasiya, hüquqi informasiya, iqtisadi informasiya, tibbi informasiya və s. Digər anlamlarda informasiya termini onun hansı jansı məqsəd üçün nəzərdə tutulduğunu göstərir. Məsələn, soraq informasiyası, siqnal informasiyası və s. Verilənlərin xarakteri, mənsubiyyəti, forması, və ya növü ilə əlaqədar isə aşağıdakılar fərqləndirilir: aprior informasiya (hansısa təcrübənin keçirilməsindən əvvəl əldə olan verilənlər) və aposterior informasiya (həmin təcrübənin yerinə yetirilməsindən sonra əldə edilmiş məlumatlar); kommersiya informasiyası (sahibi tərəfindən satış obyektini olan verilənlər və onları özündə ehtiva edən sənədlər); şəxsi informasiya (vətəndaşlar barədə onların mənafeyi ilə əlaqəli və onların icazəsi olmadan yayılması qadağan olan verilənlər); qrafik informasiya (sxem, eskiz, vizual təsvir, qrafik, diaqram, simvol şəklində təqdim edilən

verilənlər); retrospektiv informasiya (iki və daha artıq il ərzində formalaşmış verilənlər massivində toplanmış və ya həmin massivdə axtarış nəticəsində alınmış məlumatlar). Verilənlərin maddi daşıyıcı üzərində fiksə edilməsi, əks edilməsi və (və ya) ötürülməsi baxımından informasiyanın aşağıdakı növləri fərqləndirilir: sənədi informasiya (hər hansı maddi daşıyıcı üzərində fiksə edilmiş sənədin və ya mətnin məzmunu); şifahi (audio) informasiya (şifahi məlumatın məzmunu).

İNFORMASIYA-AXTARIŞ DİLİ (İAD)

- avtomatlaşdırılmamış informasiya sistemlərində (AİS), o cümlədən avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemlərində (AKİS) sənədlərin və informasiya sorğularının məzmununun məzmununu ifadə etmək üçün nəzərdə tutulmuş süni dil. Bu dil müvafiq təbii dilin bazasında yaradılır. Məlumdur ki, informasiya-axtarış dilindən fərqli olaraq təbii dildə informasiyanın yazılması və axtarışı daha mürəkkəbdir (o cümlədən, sözlər birmənalı deyil və ya çoxmənalıdır ki, həmin mənanı ancaq kontekst əsasında müəyyənləşdirmək olar). Informasiya-axtarış dili bir necə icbari tələbə cavab verməlidir. Bunlar həmin dildəki sözlərin birmənalı olması (informasiya-axtarış dilində tərtib edilmiş hər bir yazının ancaq mənaya, mütləq bir izaha malik olması, bu dilin vasitələri ilə hər bir anlayışa, çatdırmaya mütləq eyni şəkili yazı tərtib edilməsi); semantik müvafiqlik, müəyyən predmet sahəsinə aid sənədlərin və sorğuların məna məzmununun tam və dəqiq şəkildə əks edilməsi qabiliyyəti; dili korrektə etməyə imkan verən

açıqlığı. Hər bir informasiya-axtarış dilinə öz leksikası (lüğət tərkibi), bazis (analitik) münasibətlər, qrammatika, işarə sistemi(əlifba), aparılma (dəyişiklik və əlavələr) sistemi, sadə leksik vahidlərdən (sözlərdən, rubrikalardan, indekslərdən) mürəkkəb və ya düzəltmə leksik vahidlərin yaradılması, interpretasiya qaydaları (təbii dillərdən informasiya-axtarış dilinə və geriye tərcümə) xasdır. Müvafiq açar anlayışların ifadə edilməsi üçün informasiya-axtarış dilinin leksik vahidi qismində təbii dilin leksik vahidlərindən (sözlərdən, söz birləşmələrindən, rubrikalardan) və ya rəqəm kodlarından, rəqəm kodları və təbii dilin söz və söz birləşmələrinin şifrlərindən istifadə edilməsi. Bütün leksik vahidlərin məcmusuna informasiya-axtarış dilinin lüğət tərkibi deyilir. Paradiqmatik (basis, analitik) münasibətlər (cins-növ, bütöv-hissə, predmet-funksiya) məndən asılı olmayaraq informasiya-axtarış dilinin leksik vahidləri arasında daimi əlaqiləri ifadə edir. Sintaqmatik, konseptual münasibətlər sənədin və ya sorğunun məzmununu təsvir edən informasiya-axtarış dilinə məxsus olan leksik vahidlərin məna, tekstual əlaqələri ifadə edir. Sözlər arasında konseptual münasibətlərin ifadə edilməsi qaydalarının məcmusu informasiya-axtarış dilinin qrammatikasını təşkil edir. İnformasiya-axtarış dilinin əlifbası qismində hərif və rəqəm işarələri və ya onların kombinasiyaları, punktasiya işarələri və həm də xüsusi simvollardan istifadə edilir. İnformasiya-axtarış dilinin arzu edilən xüsusiyyətlərindən biri təbii dildən informasiya-axtarış dilinə və geriye tərcümə

prosedurnun formallaşdırılması imkanı və eləcə də məna ekvivalentinin (qismən və ya tam) müyyən edilməsi proseduru. Lüğətdə mürəkkəb anlayışları (yəni, iki və daha artıq sadə anlayışdan ibarət olan) ifadə edən söz birləşmələrin və frazaların sadə anlayışları ifadə edən sözlərlə yanaşı verildiyi informasiya-axtarış dili prekoordinasiyalı informasiya-axtarış dili adlanır. Bu onu bildirir ki, belə leksikallaşmış söz birləşmələrində və ya frazalarda onları əmələ gətirən sözlər indekləşdirmənin koordinat və ya hər hansı digər əlaqələri ilə hələ indekləşdirməyə qədər bağlanmışdılar. Prekoordinat informasiya-axtarış dillərinə ierarxik kitabxana-biblioqrafik təsnifatlar (bax: Kitabxana-biblioqrafik təsnifatı) və digər təsnifatlar, o cümlədən faset və əlifba-predmet təsnifatları aiddir. Postkoordinat informasiya-axtarış dillərində ya sənədlərin indekləşdirilməsinə ya da onların axtarış prosesində leksik vahidlər “cümlələrdə” (axtarış obrazlarında) birləşir. Belə informasiya-axtarış dillərinə postkoordinat faset təsnifatları və deskriptor tipli dillər aiddir. Anlayışlar arasında məna əlaqələrini əks etdirən anlayışların sistemli təsifatı tipli informasiya-axtarış dilləri hər şeydən əvvəl təbii dillərin sözləri arasında məntiqi əlaqələrin formallaşması üçün nəzərdə tutulur. Deskriptor informasiya-axtarış dili öz lüğət tərkibində deskriptorları əhatə edir. Bu dilin qrammatikası müvafiq deskriptorların koordinasiyası yolu ilə sənədlərin axtarış obrazlarının və axtarış təlimatlarının qurulmasını nəzərdə tutur. Deskriptor tipli informasiya-axtarış dili və onun leksik vahidlərinin arasındakı mü-

nasibətlər adətən informasiya-axtarış tezaurusunda fiksə edilir. Faktoqrafik verilənlər bazalarında Avtomatlaşdırılmış informasiya sistemlərində obyektləri və əlamətlərin adlarının konkret mənasını fiksə etməyə imkan verən obyekt-əlamət tipli informasiya-axtarış dillərindən istifadə edilir. Son zamanlar informasiya-axtarış dillərinə tək-cə tematik axtarış təmin etməyə xidmət edən dillər deyil, həm də yzıdakı verilənlərin ünsürlərini təqdim edən formatlar da aid edilir. Avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemlərində adətən ierarxik kitabxana-bibliografik təsnifatlar, predmet rubrikaları, deskriptor tipli informasiya-axtarış dilləri, aralarında məna əlaqələri qurulmamış sərbəst açar sözlər, bibliografik yazıların təqdim edilməsi formatı və normativ nüfuzlu yazıların ünsürlərinin təqdim edilmə formatı, saxlama vahidləri üçün yazılar və fond yazılıları istifadə edilir (bax: Elektron kataloq). Oxucular, kitab mübadiləsi üzrə tərəfdaşlar, Kitabxanalararası abonement abunəçiləri və s. haqqında faktoqrafik verilənlərin təqdim edilməsi üçün obyekt-axtarış tipli informasiya-axtarış dillərindən istifadə edilir. Həm də bax: Avtomatlaşdırılmış informasiya sistemlərinin informasiyon və linqvistik təminatı, KBT-nin maşınla oxunana cədvəlləri. *Ədəbiyyat: ГОСТ 7.74—96. Информационно-поисковые языки. Термины и определения. – М., 1997.*

İNFORMASIYA AXTARIŞI (İA) – daxil olan informasiya sorğusuna və ya informasiya çatdırılmasına müvafiq olaraq informasiya massivində özündə tələbatçı üçün zəruri olan verilənləri ehtiva edən sənədlərin

(informasiyanın) tapılması prosesi. İnformasiya axtarışı termini informatika elminə amerikalı riyaziyyatçısı K. Mauers gətirmişdir. İnformasiya axtarışını yaradan səbəb informasiya sorğusu ilə ifadə edilmiş informasiya tələbatıdır. İnformasiya axtarışının obyektləri faktoqrafik informasiyanın mövcudluğu və (və ya) yeri haqqında məlumatlar ola bilər. Məqsədindən asılı olaraq informasiya axtarışının ünvan axtarışı (formal-mexaniki) və semantik (tematik) axtarış, axtarış obyektindən asılı olaraq sənədi və faktoqrafik, texniki vasitələrdən istifadə edilməyə görə əl ilə həyata keçirilən və avtomatlaşdırılmış növləri vardır. Ünvan informasiya axtarışı-sənədin (informasiya çatdırılmasının) istifadəçinin sorğusunda göstərilmiş formal əlamətlər üzrə axtarışı. Semantik informasiya axtarışı-sənədin (informasiya çatdırılmasının) məna, məzmununa görə axtarışı. Belə axtarış informasiya sorğusunun təbii dildən informasiya-axtarış dilinə çevirilməsini, yəni sənədin axtarış obrazının (SAO), axtarış tapşırığının tərtibini və axtarış zamanı bu sonuncu iki ünsürün biri-biri ilə müqayisə edilməsini tələb edir. Semantik axtarışın bir növü situasiyon informasiya axtarışıdır. Axtarışın bu növü zamanı sənədin və informasiya çatdırılmasının məna baxımdan dərinlən emalını və bu informasiya massivində olmayan yeni informasiyanın sintezini nəzərdə tutur. Situasiyon axtarış informasiya-məntiqi sistem (bax: informasiya axtarış sistemi) vasitəsi ilə həyata keçirilir. Sənədi informasiya axtarışı-tələbatçının sorğusuna müvafiq olan sənədin axtarılmasıdır. Bu axtarışın hər ikisində bibliografik

informasiya aparıcı rola malikdir. Axtarışın bu növünün iki alt növü vardır. Birinci-axtarılan sənəd haqqında biblioqrafik yazılar şəklində təqdim edilmiş məlumatların ikincili (biblioqrafik) sənədlər massivində (kataloqlarda, kartotekalarda, biblioqrafik verilənlər bazalarında, biblioqrafik nəşrlərdə) axtarışı. İkinci ilkin sənədlərin onların toplandığı ilkin sənədlər massivində (kitabxananın kitabsaxlayıcısında, arxivdə, depozitariyada və s.) axtarışı. Faktoqrafik axtarış- insan adlarının, familiyalarının, ünvanların, coğrafi məkan adlarının, rəqəmlərin və s. digər faktoqrafik məlumatların axtarışı. İnformasiya axtarışının bütün növləri biri-biri ilə kəşişir. Çünki çox zaman axtarışın məqsədləri və obyektləri kəşişir. Misal üçün, axtarışın biblioqrafik və faktoqrafik növləri həm ünvan üzrə, həm də semantik ola bilər. –İnformasiya axtarışı müəyyən qaydalar əsasında həyata keçirilir. Bu qaydalar axtarışın startegiyasını, yəni, optimal nəticə əldə etməyin üsullarını müəyyənləşdirir. İnformasiya axtarışının startegiyası axtarış tapşırığının tipindən, sənədin veriliş meyarından və informasiya tələbatçısı ilə informasiya-axtarış sistemi arasında dialoqun xarakterindən asılı gəlir. İnformasiya axtarışı informasiya verilişinin müxtəlif meyarları (uyğunluğu) ilə xarakterizə olunur ki, məhz bu meyarlar əsasında sorğunun cavabında sənədin və ya informasiya çatdırılmasının verilməsi barəsində qərar qəbul edilir. İnformasiya axtarışının effektivliyi relevant sənədlərin tapılmasını xarakterizə edən göstəriciləri müəyyən edir. Bu göstəricilər semantik (axtarışın dəqiqliyi və tamlığı, informasiya

ya küyü əmsalı və itki əmsalı) və texniki-iqtisadi (axtarışın operativliyi, axtarışın dəyəri və əmək tutmu) göstəriciləridir. Axtarışın dəqiqlik əmsalı – sorğu əsasında verilmiş relevant sənədlərin miqdarının verilmiş sənədlərin ümumi miqdarına nisbətidir. Axtarışın tamlıq əmsalı isə sorğu əsasında verilmiş relevant sənədlərin miqdarının verilmiş massivdə olan relevant sənədlərin miqdarına nisbətidir. İtki əmsalı-sorğuya uyğun olan verilməmiş relevant sənədlərin miqdarının informasiya massivində olan relevant sənədlərin ümumi miqdarına nisbətidir. Axtarışın tamlığı və dəqiqliyi biri-biri ilə rəqabətdə olan göstəricilərdir. Onların birinin yüksəlməsi digərinin azlmasına və əksinə səbəb olur. müasir informasiya-axtarış sistemlərində balanslaşdırılmış axtarış zamanı onların nisbəti 70%.təşkil edir. İnformasiya axtarışının texniki-iqtisadi göstəriciləri onun İnformasiya axtarışının operativliyi axtarış əməliyyatının yerinə yetirilməsinin zamanını xarakterizə edir. İnformasiya axtarışının dəyəri axtarışın həyata keçirilməsi üçün sərf olan pulun və digər xərclərin göstəricisidir. İnformasiya axtarışının əmək tutumu axtarış əməliyyatının yerinə yetirilməsi üçün sərf edilən əməyin göstəricisidir. İnformasiya axtarışı ilə bağlı problemlərlə ilk növbədə kitabxanalar qarşılaşmışdılar. Onlar öz sənəd fondları üzərində axtarış aparmağa imkan verən soraq-biblioqrafiya aparatı(tərkibində kataloqlar, kartotekalar, ödənilmiş arayışlar fondu və s. olan) işləyib hazırlayırdılar. İnformasiya axtarışı vasitələrinin inkişafının növbəti mərhələsi mexanikləşdirilmiş informasiya

ya-axtarış sistemlərinin yaradılması oldu. Belə sistemlər çox da böyük olmayan sənəd massivlərində informasiya axtarışı aparmaq üçün uniterm kartlarından, perfokartlardan, superpozision və apertur kartlarından istifadə edirdi və onların istifadə edilməsi axtarışı daha operativ və çoxaspektli şəkildə həyata keçirilməsinə imkan verirdi. İnkişafın növbəti mərhələsi yeni avtomatlaşdırılmış informasiya texnologiyalarına əsaslanır. Xüsusən lokal (intranet) və global (interenet) hesablama şəbəkələri informasiya axtarışını daha dərin və detallaşdırılmış şəkildə aparmağa, yerli və dünya informasiya massivlərinə məsafədən asan şəkildə əlyətətliyi təmin etməyə imkan yaratdı. *Ədəbiyyat: А н т о н о в А. К. Информационное общество: Основы информ. культуры. М., 2000.*

İNFORMASIYA-AXTARIŞ SİSTEMİ (İAS) - informasiyanın axtarılması və saxlanması üçün nəzərdə tutulan sistem. Ənənəvi İAS-lara aşağıdakılar aiddir: kataloqlar və kartotekalar, nəşrə verilmiş soraq aparatlar, ünvan soraq nəşrləri və s. Avtomatlaşdırılmış İAS-lar elektron hesablama vasitələri əsasında reallaşdırılır və tələbatçılara əvvəlcədən müəyyən edilmiş meyarlara müvafiq olan informasiyanın verilməsi üçün yaradılır. İnformasiya praktikasında "İAS" termini çox aspektlərdə istifadə edilir ki, bu da həmin termin barədə mücərrəd və ya maddiləşmiş təsəvvürlərlə əlaqədardır. Mücərrəd İAS informasiya-axtarış dillərinin (İAD), verilənlərin indeksləşdirilməsi və axtarışı metodlarının məcmusudur. Maddiləşmiş İAS anlayışı həm də informasiya massiv-

lərini, onların daşıyıcılarını (maqnit, optik disklər və s.), program və texniki vasitələrinin məcmusunu əhatə edir. Bu cür İAS verilənlər bazalarının idarəetmə sistemlərinin tərkib hissəsi kimi nəzərdən keçirilə bilər. İAS-ın qarşılıqlı təsirə girdiyi informasiya-axtarış massivlərinin növlərindən asılı olaraq İAS-ların dokumentoqrafik(sənədi), tammətli, faktoqrafik, sənədi-faktoqrafik inteqrasiya edilmiş növləri fərqləndirilir. Son onilliklər ərzində xarici kitabxana praktikasında OPAC (On-line Public Access Catalogue) tipli tipli İAS-lar geniş tətbiq edilir. OPAC tipli AİS-lər son istifadəçilərin dialoq rejimində kitabxanalara aid (əksər hallarda biblioqrafik) verilənlər bazalarından və electron kataloqlardan istifadə etmələrinə istiqamətlənmişdir. *Həm də bax: Avtomatlaşdırılmış informasiya sistemi, Avtomatlaşdırılmış informasiya-kitabxana sistemi. Ədəbiyyat: Мудой Ч. Анализ информационных систем. М., 1977; Хохлова Н. В., Устименко А. И., Петренко Б. В. Информатика: Учеб. пособие. Минск, 1990.*

İNFORMASIYA-AXTARIŞ TEZAURUSU (İAT) - tezaurusun bir növü, sənədlərin və informasiya sorgularının koordinat indeksləşdirilməsi üçün nəzərdə tutulmuş descriptor tipli informasiya-axtarış dilinin leksik vahidlərinin lüğəti və ya deskriptorların və açar sözlərin bu vahidlər arasında fiksə edilmiş paradigmatik münasibətlə malik normativ lüğəti. Açar söz (AS)-sənədin və ya sorgunun mətnindən fərqləndirilərək ayrılması və informasiya axtarışı nöqtəyi-nəzərindən əhəmiyyətli məna yükü daşıyan ayrıca söz və ya

söz birləşməsi. Açar söz indeksləşdirmə zamanı sənədin əsas məzmununu əks etdirir. Sadələşdirilmiş şəkildə informasiya-axtarış tezaurusu terminlərin, onların sinonim və əlaqələrinin siyahısıdır. “tezaurus” termini qədim mənaya malikdir. Onu ilk dəfə hələ XIII əsrdə Brunetto Latini özünün “Dəfinələr haqqında kitab” əsərində istifadə etmişdir. İlk tezauruslar informasiya fəaliyyətinin tələbatları ilə heç bir əlaqə olmadan tərtib edilirdi. Öz zamanında ingilis alimi Rocet tərəfindən 1852-ci ildə tərtib edilmiş “fikirlərin ifadə edilməsini asanlaşdırmaq və əsərlərin yazılmasında yardım etmək” məqsədi ilə tərtib edilmiş tezaurus böyük şöhrət qazanmışdı. Bu tezaurus 1956-cı ildə Kembric qrupu tərəfindən avtomatlaşdırılmış tərcümə sahəsində işlər aparılan zaman istifadə edilmişdi. Tezaurus bir növ “döndərilmiş” izahlı lüğətdir. Əgər adi izahlı lüğətdə sözün qarşısında onun izahı verilsə, tezaurusda müəyyən üsulla yazılmış mənanın qarşısında axtarılan mənanı ifadə edən bir və ya bir neçə söz verilir. İnformasiya-axtarış tezaurusu informasiya-axtarış sistemlərində (İAS) sənədlərdə və sorğularda olan informasiyanın indeksləşdirilməsində təbii dildən informasiya-axtarış dilinə tərcümə zamanı, Avtomatlaşdırılmış informasiya sistemində sənədin məna və məzmununun təqdim edilməsinin unifikasiya və formalizə edilməsinin unifikasiyasının təmin edilməsi üçün istifadə edilir. İnformasiya axtarış tezaurusu aşağıdakı üç terminoloji lay (sistem) arasında qarşılıqlı əlaqənin yaradılmasına imkan verir: müəllif terminologiyası, İnformasiya axtarış siste-

minin terminologiyası və sorğuların formalaşdırılması zamanı istifadəçinin terminologiyası. Tezaurusun qurulması özündə iki metodu birləşdirir: anlayışların təsnifat sxeminin elmi cəhətdən işlənilib hazırlanması və təqdim edilmiş informasiya massivindən və sənədlərdən terminologiyanın aşkara çıxarılması və bunun ardınca həmin terminologiyanın yardımçı mənbələrdən götürülmüş terminlərlə tamamlanması. Yardımçı mənbələr qismində qohum mövzulu tezauruslardan istifadə edilir: terminoloji, izahlı və ensiklopedik lüğətlər; elmi-texniki lüğətlər və soraq kitabları; KBT, UOT cədvəlləri, tematik rubrikatorlar; elmi-rədqiqat və layihə-konstruktor işlərinin aparılması üçün tapşırıqlar; patent təsvirləri; məqalələrin referatları və s. Tezaurusun formalaşdırılması prosesi özündə aşağıdakı mərhələləri ehtiva edir: terminlərin seçilməsi və sözlüyün (açar sözlər qismində seçilmiş terminlərin siyahısı) tərtibi; fəaliyyət sahəsinin konseptual modelinin (sxeminin) tərtib edilməsi; sözlüklərin email və onların bazasında əvvəlcədən təyin edilmiş mövzu sahəsi üzrə terminlərin leksik-semantik məcmuələrinin hazırlanması. Leksik vahidlər massivi sənədlərin mətnlərinin email prosesində formalaşdırılır. Açar sözlər indeksləşdirmə prosesində bu sistemdə qəbul edilmiş indeksləşdirmə metodikasına müvafiq olaraq mətnlərdən seçilə bilər. Açar sözlərin tezaurusa daxil edilməsi məqsədəuyğunluğu adətən bir-biri ilə əlaqəli bir neçə amylin nəzərə alınması ilə qiymətləndirilir: informasiya axtarışı nöqtəyi-nəzərindən müvafiq sənədin məzmununun təsviri üçün

konkret açar sözün əhəmiyyəti; onun daha əvvəl seçilmiş açar sözlərlə əlaqəsi; açar sözün nəzərdən keçirilən elm və texnika sahəsinin terminologiyası baxımından dəqiqliyi və məqbulluğu; müvafiq bilik sahəsinin mürəxəssislərinin qərarı. İnformasiya axtarış tezaurusuna sənədlərin və sorğuların indeksləşdirilməsi zəmnən aşkar edilmiş yeni leksik vahidlərin əlavə edilməsi sistemin istismarı zamanı daimi şəkildə həyata keçirilir. Yeni açar sözlərin meydana çıxması aşağı tezlikdə olarsa (mətnəki hər 10 min sözədən biri) belə hesab edilir ki, informasiya-axtarış tezaurusu u tematika üzrə terminologiya üzrə doymuş vəziyyətə çatmışdır. Politematik verilənlər bazasında insan fəaliyyətinin demək olar ki, bütün sahələri üzrə sənədlər meydana gələ bilər. Bu səbəbdən politematik informasiya axtarış tezauruslarında leksikanın zənginləşdirilməsi əhəmiyyətli deyildir. Mətnədən seçilən açar sözlərin leksioqrafik email aşağıdakı məsləsinin həll edilməsini ehtiva edir: iki və daha sözdən ibarət olan söz birləşməsinin seçilib ayrılması və ya onun bütöv açar söz kimi saxlanması; mürəkkəb sözün açar söz qismində istifadə edilməsi və ya onun iki və ya daha artıq ayrıca sözə bölünməsi; təbii dilin leksik vahidlərin omonimiya və polisemiyanın aradan qaldırılması; söz və söz birləşmələrinin zəruri qrammatik formaya gətirilməsi. Açar sözlər tezaurusda unifikasiya edilmiş qrammatik formada təqdim edilir. Bu forma informasiya axtarış tezaurusunun standartı ilə və ya sistemin çərçivəsindəki metodika ilə müəyyən olunur. Daha sora açar sözlər konseptual sxemə müvafiq olaraq se-

mantic kateqoriyalar üzrə bölüşdürülür. "Cins-növ" kateqoriyası iki deskriptoru bir-biri ilə bağlayır. Bu bağlılıq o zaman olur ki, bir deskriptora müvafiq olan anlayışın həcmi digər deskriptorun həcminə daxil olur. Deskriptorlar və arasında cins-növ münasibətlərini əks etdirən və həmin deskriptorların daha dar semantic kateqoriyalara paylanması nəticəsində alınan iyerarxik ağac informasiya axtarış tezaurusunun əsas strukturunu təşkil edir. Hər bir ayrıca ağac imkan daxilində bir parametr (aspekt) əsasında qurulur. İnformasiya-axtarış tezaurusu adətən poliiyerarxik olur, yəni, eyni bir deskriptor istənilən sayda ağacın tərkibinə daxil ola, daha yuxarı səviyyədə dayanan (cins səviyyəsində olan) iki və daha artıq deskriptora daxil ola bilər. Bu zaman hər bir leksik vahid ancaq bir şərti ekvivalentlik (deskriptor) sinfinə daxil ola bilər. Assosiativ münasibətlər (səbəbnəticə, funksional oxşarlıq, hissə-bütöv və s.) deskriptorlar massivinin semantic təhlili əsasında qurulur. İnformasiya-axtarış tezaurusu bir qayda olaraq iki əsas hissədən ibarətdir: sistemli göstərici (cins-növ münasibətləri göstəricisi) və əlifba göstəricisi. Sitemin yaddaşında deskriptorlar arasında ierarxik əlaqələrin olduğu təqdirdə hər bir deskriptor üçün daha aşağıda dayananı proqram vasitəsi ilə displeyin ekranına çıxarmaq və ya çap etmək mümkündür. İnformasiya-axtarış tezaurusu bir qayda olaraq ayrı-ayrı elm sahələrindən ibarətdir. Universal tezaurusun qurulması müxtəlif bilik sahələrində çalışan mütəxəssislər kollektivinin uzun müddətli və koordinasiya edilən fəaliyyətini tələb edir. Kitabxana

sistemlərində ancaq ayrı-ayrı elmsahələri üzrə tezaurusun işlənilib hazırlanması mümkündür. Universal kitabxanalarda isə mövcud olan ierarxik təsnifatlardan və ya predmet rubrikalarından edilir. İnformasiya-axtarış tezaurusu avtomatlaşdırılmıyş informasiya sistemlərində axtarışın tamlığının yüksəldilməsinə yardım edir. *Ədəbiyyat: Лаврѣнова О. А. Есть такая запись в электронном каталоге // Библиотека. 2000. № 2—4; Она же. Методика построения информационно-поискового тезауруса. М., 2001; Шемакин Ю. И. Тезаурус в автоматизированных системах управления и обработки информации. М., 1974; Шрейдер Ю. А. Тезаурусы в информатике и теоретической семантике // НТИ. Сер. 2.1971. № 3.*

İNFORMASIYA ÇATDIRMASI (İÇ) - informasiyanın müəyyən şəkildə təşkil edilmiş təbii və süni dillərinin işarələrinin, şərti işarələrin, simvolların, təsvirlərin və s. məcmuu kimi təqdim edilməsi forması. İnformasiya çatdırmasının sənədi və qeyri-sənədi növləri fərqləndirilir. Öz yaranma tarixinə görə qeyri-sənədi informasiya çatdırması ilkindir. İnsanlar qeyri-sənədi informasiya çatdırmasından yazının meydana çıxmasından əvvəl istifadə edirdilər. Bu zaman həmin çatdırma nitq, səs, mimika, rəqs və s. vasitəsi ilə həyata keçirilirdi. Müasir dövrdə isə qeyri-sənədi informasiya çatdırmasının həyata keçirilməsi üçün müxtəlif texniki vasitələrdən-telefon, birbaşa translyasiya ilə radiodan, televiziya, kompüter kommunikasiya larından is-

tifadə edilir. Sənədi informasiya çatdırması informasiyanı müxtəlif maddi daşıyıcılarda-papirus, gil lövhəcik, perqament, kağız, maqnit lent, optik disk vəs. üzərində qeyd edilmiş mətn, vizual təsvir, səs yazısı şəklində təqdim edilir. İnformasiya çatdırmasının informasiya mənbəyindən tələbatçıya yetirilməsi formal və qeyri-formal kanallar informasiya kanalları vasitəsi ilə həyata keçirilir. Formal kanallar xüsusi olaraq cəmiyyət tərəfindən yaradılaraq qeyri-sənədi informasiya çatdırmasının və sənədi informasiya çatdırmasının yayılması ilə məşğul olan müəssisələrdir. Bunlara kütləvi informasiya vasitələri (dövri mətbuat, radio, televiziya, internet vasitəsi ilə həyata keçirilən yayımlar), nəşriyyatlar, kitabxanalar, arxivlər, elmi, texniki və iqtisadi informasiya xidməti ilə məşğul olan qurumlar aiddir. Qeyri-formal kanallara isə bilavasitə informasiya göndərən tərəf və tələbatçı arasında qurulan informasiya təmasları, kontaktları vasitəsi ilə ötürülən informasiya çatdırmasıdır. Sənədi informasiya çatdırması ilkin və ikincili çatdırmaya bölünür. İlkin sənədi informasiya çatdırması öz xarakterinə görə orijinal olur. İkincili isə ilkin mənbədən götürülmüş və ya ilkin sənədin analitik-sintetik işlənməsi nəticəsində əldə edilmiş informasiyadan ibarətdir. İnformasiyanın xarakteri, tamlığı, təqdim edilməsi növünə görə ikincili sənədi informasiya çatdırması bibliografik (bibliografik informasiya çatdırması), referativ (referativ informasiya), faktoqrafik (faktoqrafik informasiya), konseptografik (konseptografik informasiya) ola bilər. İnformasiya xidmətinin kompleks forma-

larında (məsələn, İnformasiyanın seçilmiş yayılması (İSY), rəhbər işçilərə fərqli xidmət (RİFX-DOR)) informasiya çatdırılması kompleks şəkildə lakin müxtəlif, fərqli uzlaşmalarda istifadə edilir.

İNFORMASIYA DAŞIYICISI - üzərinə informasiya(verilənlər) yazılan materialların ümumiləşdirilmiş adı. İnformasiya daşıyıcıları müxtəlif əlamətlərinə görə təsnifləşdirilə bilər. İnformasiya daşıyıcıları ənənəvi və qeyri-ənənəvi (maşınlaoxunan) daşıyıcılara bölünür. Ənənəvi informasiya daşıyıcıları bilavasitə insan tərəfindən oxunan informasiyanın yazılması üçün istifadə edilir. Bəzən daşıyıcı üzərində yazılmış(mikrofotoçəkiliş metodu)ndan istifadə edilən zaman) informasiyanın böyük görünməsi üçün optik böyüdücü cihazlardan istifadə edilir. Ənənəvi informasiya daşıyıcılarının növlərinə kağız, perqament, fotoplyonka (mikrodaşıyıcı) aiddir. Qeyri-ənənəvi. maşınlaoxunan informasiya daşıyıcıları informasiyanın bilavasitə texniki qurğuları ilə yazılması və oxunması üçün nəzərdə tutulur. Termin adətən kompüterin xarici yaddaş quruluşunda işlədilən daşıyıcılara, məsələn, maqnit və optik disklərə, disketlərə və s. tətbiqən istifadə edilir. İnformasiyanın yazılması və ötürülməsi texnologiyaları inkişaf etdikcə maşınlaoxunana informasiya daşıyıcılarının aşağıdakı növləri meydana çıxmışdır: - maqnit lenti-üzəri asan maqnitlənən maddə ilə örtülmüş, bir qayda olaraq böyük həcmdə informasiyanın yazılması və saxlanması üçün nəzərdə tutulmuş ensiz plastik lent. Vaxtı ilə (1960-70-ci illərdə) maqnit lenti elek-

tron-hesablama maşınlarında makaralara dolanmış şəkildə istifadə edilirdisə, sonradan o. texniki baxımdan daha mükəmməl və istifadəsi daha rahat olan kasetlərə-kartriclərə dolanmış şəkildə istifadə edilməyə başladı. 1970-80-ci illərdə fərdi kompüterlərdə informasiyanın yazılmsa, saxlanması, ötürülməsi üçün maqnit lentləri o vaxtın maqnitofonlarında istifadə edilən audiokassetlər də tətbiq edilirdi. Müasir hesablama-kompüter texnikasında kompüterlərdə toplanmış böyük həcmli informasiyanın maqnit lentinə yazılmış informasiyanın köçürülüb saxlanması, digər kompüterlərə ötürülməsi üçün strimer deyilən qurğulardan rəqəmli audionta üzərinə audioinformasiyanın (musiqi, nitq) rəqəmli formada yazılması üçün istifadə edilir. Rəqəmli audiolent kasetləri (katriclər) informasiyanın sürətinin çıxarılmasından qorunmaq xassəsinə malikdir, kiçik ölçülərə və böyük informasiya tutumuna (təqribən 4 saat) malikdir. Bu cür kasetlərlərdən istifadə edilən qurğular informasiyanın yazılması/səsləndirilməsinə imkan verir və video-maqnitofona bənzər konstruksiyaya malikdir. Onlar müstəsna olaraq səsyazma studiyalarında sonradan yazıların tirajlanması üçün nəzərdə tutulan master-lentlərin yaradılması üçün istifadə edilir. Disk, disk yaddaşı-EHM-in xarici yaddaş qurğusunun (toplayıcıların) konstruksiya elementi.Bu, üzərində informasiyanın yazılması üçün nəzərdə tutulmuş, vahid paketə toplanmış bir neçə, və ya ancaq bir yastı diskdən ibarət olur; - informasiyanın yazılması və oxunması üçün istifadə edilən üsuldan asılı olaraq

disklərin maqnit, optik, maqnit-optik və digər növləri fərqləndirilir; - disket, yumşaq maqnit disk (YMD)-informasiya toplayıcısının dəyişilə bilən kasseti. Belə informasiya daşıyıcısı üzərinə maqnit sahəsinə həssas material tozlandırılaraq oturdulmuş plastik diskdən düzəldilərək qoruyucu korpusun (qılafın) içərisinə yerləşdirilir və üzərinə informasiyanın yazılması, saxlanması və oxunması üçün istifadə edilirdi. Fərdi kompüterlər üçün disketlər iki tip-ölçüdə istehsal edilirdi 3,5 və 5, 25 dyüm (müvafiq olaraq 89 və 133 mm). Disketlərin informasiya tutumu iki parametrdən asılıdır-disketin səthinin istifadə edilən sahəsi və informasiyanın yazılması üçün konkret olaraq hər bir disket növü üçün mümkün olan sıxlığı. Ən çox istifadə edilən 3,5 dyümlük disket əsasən 1,44 Mb informasiya tutumu ilə istehsal edilirdi. Bu disket növləri hal-hazırda demək olar ki, kütləvi istifadədən çıxmışdır. Çıxarıla bilən sərt disk (vinçester)-qoruyucu korpusun içərisinə yerləşdirilmiş maqnit disklər paketi. Adətən kompüterin tərkib hissəsi kimi onun daxilində yerləşir və kompüterin istismarı zamanı lazım gəldikdə toplayıcıdan çıxarıla, digəri ilə dəyişdirilə, daha böyük informasiya tutumlu sərt diskə əvəz edilə bilər. Çıxarıla bilən sərt disklərdən istifadə edilməsi kompüterin informasiya tutumunu praktiki olaraq qeyri-məhdud dərəcədə artırmağa imkan verir. Maqnit-optik disk-çıxarıla bilən disk (disket) formasında hazırlanmış və informasiyanın yazılması üçün maqnit materialı istifadə edilən maşınla oxunan informasiya daşıyıcısı. Informasiya belə disklərin üzərinə yalnız Küri nöqtəsi

(təqribən 145° C) deyilən temperaturda qədər qızdırılmaqla yazılır. Maqnit-optik informasiya toplayıcısı informasiyanın daha etibarlı və uzubmüddətli (yenidən yazılmağa ehtiyac olmadan 10 ildən artıq) mühafizəsini təmin edir. Informasiya bir daşıyıcının (diskin, disketin) üzərinə 1 milyon dəfə yenidən yazıla bilər. Bütün bu xassələr həmin informasiya daşıyıcısını informasiyanın arxivləşdirilməsi və uzun müddət saxlanması üçün perspektivli vasitəyə çevirir. Diametri 3,5 dyüm olan disketin informasiya tutumu 128 və ya 230 Mbayt, 5,5 dyüm olan disketin isə 650 Mbayt və 1,3 Qbayt təşkil edir. Qeyd edilən informasiya toplayıcılarında standart interfeysdən istifadə edilir və yüksək istismar xarakterinə malikdir. Kompakt disk, optik disk – informasiyanın optik (lazer) daşıyıcılarının ümumi adı. Bu daşıyıcıların diametri 8 və ya 12 sm (4,5 dyüm), qalınlığı isə 1,2 mm olur. Bu disklər sərt əsas (sərt plastik), nazil metal örtük və şəffaf qoruyucu təbəqədən ibarətdir. Diskin yazılması və oxunması lazer şüası vasitəsi ilə həyata keçirilir. Optik disklərin aşağıdakı növləri vardır: CD-DA (Compact Disk Digital Audio) — özündə nitqin, musiqinin və s. rəqəmli şəkildə yazıldığı kompakt-disk; CD-ROM (Compact Disk Read-Only Memory) - kompakt-disk şəklində reallaşdırılmış böyük həcmdə informasiyanın (550 Mbaytdan artıq) saxlanması üçün nəzərdə tutulmuş informasiya daşıyıcısı. CD-E ROM, CD-PRO M (Compact Disk Erasable Read-Only Memory, Compact Disk Programmable Read- Only Memory) —EHM üçün nəzərdə tutulmuş, informasiyanın dəfələrlə yazılmasına (pozulub

təzədən yazılmasına və ya praqmalaşdırılmasına) imkan verən kompakt disk; CD-RW (Re Writable Compact Disk)-yenidən yazılabilən kompakt-disk- CD-EROM или CD-PROM; EDOD (Erasable Digital Optical Disk) variantı; EDOD (Erasable Digital Optical Disk) — sərt maqnit disk tərzində işləyən, lakin ondan fərqli olaraq maqnit-optik texnologiyalardan istifadə edilən pozulub-yazıla bilən rəqəmli optik disk; CD-DV (Compact Disk Digital Video)-videkompakt-disk (video CD), videofilmlərin rəqəmli yazılması və oxudulması üçün nəzərdə tutulan kompakt-disk növü (bir diskə bir tammetrajlı film yazıla bilər); CD-E (Erasable Compact Disk)-maqnit diskə bənzər şəkildə (Yumşaq disk ilə işləmək üçün xüsusi diskoxudan qurğu lazımdır. Onlardan bəzilərinin konstruksiyası həm də standart 3,5 dyümlük diskələrə işləyə bilər) verilənləri pozmağa və yenidən yazmağa imkan verən yumşaq optik disk; CD-I (Compact Disk Interactive)-CD-ROM-un bir növü olan, verilənlərin oxunması zamanı idarə edilən, xüsusi yazı formasına malik olan, vizual təsvirlərin və səsin daha yüksək keyfiyyətə oxunmasına imkan verən xüsusi formata malik interaktiv kompakt-disk; CD-R (Compact Disk Recordable) - yaza bilən müvafiq informasiya toplayıcısından istifadə etməklə informasiyanı bir dəfə yazmağa və dəfələrlə oxumağa imkan verən disk növü. DD, DVD-ROM (Digital Video Disk, Digital Versatile Disk Random-Only Memory)-rəqəmli videodisk, rəqəmli kompakt-disk, rəqəmli universal disk, informasiyanın yüksək sıxlıqla yazıldığı optik disk, 5 dyümlük optik disklərin, CD-ROM-un bir növü. Rəqəmli vi-

deodisklər böyük yaddaş həcmində 5 Qbaytdan 17 Qbayta qədər-malikdir. Onun perspektiv modelləri 17 Qbayta qədər həcmə malikdir ki. bu da iki tammetrajlı filmi yazmağa imkan verir. *Ədəbiyyat: Алексеев Е. С., Мясев А. А., Фролов Г. П. Англо-русский толковый словарь терминов по мультимедиа // Мир ПК. 1993. № 4-5; 1994. № 1; Борзенко А. Магнитооптические накопители компании RICOH // Компьютер пресс. 1995. № 7; Куэйн Дж. Р. Накопители CD-R// PC Magazine (Russian edition). 1996. № 6; П у р А. Накопители XXI века // Там же. 1997. № 4; Теплицкий Л., Пройдаков Э., Горнец Н. Англо-русский словарь терминов по вычислительной технике // Там же. 1996. № 7—12; 1997. № 1—2, 9; Фарренс Р., Кей- р и Т. Дисководы CD-ROM: Что за цифрами? // Мир ПК. 1996. № 9; CD с перезаписью на подходе // КОМПЬЮТЕРРА. 1997. №11(178).*

“İNFORMASIYA ƏLDƏ ETMƏK HAQQINDA” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (30 sentyabr 2005-ci il, № 1024-IIQ) – 7 fəsil, 58 maddədən ibarətdir. Məqsədi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 50-ci maddəsi ilə təsbit olunmuş məlumat əldə etmək hüququnun sərbəst, maneəsiz və hamı üçün bərabər şərtlərlə, açıq cəmiyyətin və demokratik hüquqi dövlətin prinsipləri əsasında təmin edilməsinin hüquqi əsaslarını müəyyənləşdirməkdən, həmçinin ictimai vəzifələrin yerinə yetirilməsinə vətəndaşlar tərəfindən nəzarət olunmasına şərait yaratmaqdan ibarətdir. “Azərbaycan” qəzetində (18 dekabr 2005-ci il,

№ 293) “Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu”nda (31 dekabr 2005-ci il, № 12, maddə 1080) dərc edilmişdir. 16 iyun 2007-ci il tarixli, 389-IIIQD nömrəli; 12 fevral 2010-cu il tarixli, 953-IIIQD nömrəli; 1 fevral 2010-cu il tarixli, 951-IIIQD nömrəli; 30 dekabr 2010-cu il tarixli, 41-IVQD nömrəli; 24 iyun 2011-ci il tarixli, 178-IVQD nömrəli; 20 aprel 2012-ci il tarixli, 323-IVQD nömrəli; 12 iyun 2012-ci il tarixli 384-IVQD nömrəli Qanunlara əsasən əlavələrlə “İnformasiya əldə etmək haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər edilmişdir.

İNFORMASIYA FƏALİYYƏTİ (İF) – informasiyanın toplanması, təhlili, transformasiyası, saxlanması, axtarışı proseslərinin məcmusudur. İF-i hər hansı təşkilat, müəssisənin struktur vahidi, şəxslər qrupu və s. tərəfindən həyata keçirilə bilər.

İNFORMASIYA GÜNÜ (İG) – kitabxana xidməti sistemində kitabxanaya yeni daxil olan sənədlər haqqında bibliografik informasiya verilməsini nəzərdə tutan kompleks kitabxana tədbiridir. Bu tədbirin tərkibinə kitabxanaya yeni daxil olan sənədlərlə və ya müəyyən mövzu istiqaməti üzrə (müəyyən hadisə, müşavirə, layihənin başlanması, əlamətdar tarix və s.) seçilmiş sənədlərlə açıq tanışlıq daxildir. İG proqramına tez-tez mütəxəssislərin mütaliə və informasiya mədəniyyətinin yüksəldilməsi üzrə tədbirlər daxil edilir. İG-nin praktikada tətbiqi 1950-ci illərə təsadüf edir. Tədbir ilk dəfə elmi-texniki informasiya orqanlarında təşkil edilmişdi. İG-ləri əvvəlcədən

razılaşma əsasında iş yerlərində-müəssisə və təşkilatlarda təşkil edilir.

“İNFORMASIYA HAMI ÜÇÜN” (“Information for All”) - YUNESKO-ya aid 2000-ci ildə “Ümumi informasiya proqramı”nın (“General Information Programme”) və “İnformatika üzrə hökumətlərarası proqram”ın (“Intergovernmental Informatics Programme”) birləşdirilməsi əsasında yaradılmış proqram. Yeni proqram YUNESKO-nun İnformasiya cəmiyyəti şöbəsinin əsasında fəaliyyət göstərir. Proqramın rəhbər sənədlərini reqlamentləşdirən bünövrəvi prinsip informasiyanın və biliyin hamıya məxsus olan sərvət kimi açıq olması ideyasına əsaslanır. Onlar olmasa təhsilin, elminin, mədəniyyətin və kommunikasiyanın irəliləməsi və inkişafı mümkün deyil. İnformasiya və bilik mədəni müxtəlifliyin təbliği üçün geniş imkanlar yaradır və eləcə də hakimiyyətin şəffaflığına nail olmaq üçün alət kimi istifadə edilir. Bu məqsədlərlə bağlı olaraq proqramın “hamı üçün təhsil”, “ideya və biliklərin azad mübadiləsi”, “xalqlar arasında kommunikasiyaların bütün vasitələrinin əlyətərliyi” kimi məqsədlər qarşıya qoyulur. Proqram “istənilən formada, o cümlədən mətbu sözdə və ya bədii mücəssəmədə fiksə edilmiş ideyaların azad hərəkətinin təbliğinə” səmtlənmişdir. Proqram informasiya və biliklərin təqdim edilməsində aktiv rol oynamağa xidmət etməyə və bununla informasiya baxımdan varlılarla kasıblar arasında körpülər qurmağa yönəlmişdir. Proqramın informasiya siyasəti insanın potensialının, resurslarının, bacarıqlarının inkişafı üçün nəzərdə tu-

tulmuşdur. Bu məqsədlərə nail olmaq üçün birbaşa təşəbbüslər, tədqiqat, kooperasiya, analiz, proqrama informasiyaya əlyətərliyin və menecmentin bütün aspektləri üzrə hesabatlılıq daxil edilməsi tələb olunurdu. Prioritet fəaliyyət kimi YUNESKO-nun digər proqramları ilə əməkdaşlıq, BMT sisteminin üzvləri və digər dövlətlərarası və hökumətlərarası təşkilatlarla, birinci növbədə İFLA və CDNL ilə əməkdaşlıq nəzərdə tutulurdu. 2000-ci ilin payızında YUNESKO-nun "İnformasiya hamı üçün" proqramının MDB ölkələri üzrə ilk üzvü-Rusiya Komitəsi yaradılmışdır. Komitəyə ölkənin hakimiyyət orqanlarının, elm, mədəniyyət, KİV, ictimai birliklərinin, kommersiya strukturlarının nümayəndələri-informasiya sahəsində milli siyasəti işləyib hazırlanması və həyata keçirilməsi prosesinin iştirakçıları daxil oldu. Komitə YUNESKO-nun proqramının həyata keçirilməsinə 2001-ci ildə başladı. Kemerovo Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Akademiyasının bazasında Sosial Sferada İnformasiya Texnologiyaları üzrə Elmi-Tədqiqat İnstitutu yaradılması layihəsi tərtib edildi. "İnformasiya hamı üçün" Proqramının Rusiya Komitəsi tərəfindən xüsusi internet saytı yaradılaraq dəstəklənir. Həmin sayt YUNESKO-nun İnternet portalında bu ümumdünya yerləşdirilmişdir: <http://portal.unesco.org>. *Ədəbiyyat: Кузьмин Е. И., Демидов А. А. О программе ЮНЕСКО "Информация для всех" // Научные и технические библиотеки.- 2004.- № 1.*

İNFORMASIYA XİDMƏTİ (İX) – ayrı-ayrı şəxslərin, şəxslər qruplarının və ya bütövlükdə cəmiyyətin informasiya tə-

ləbatının ödənilməsi üzrə informasiya proseslərinin məcmusundan (sənədlərin toplanması, analitik-sintetik işlənməsi, informasiyanın axtarışı və yayılması) ibarət olan fəaliyyətdir. İX-nin icbari elementləri aşağıdakılardır: informasiyanın istehsalçısı və yayıcısı, alıcısı və informasiya-kommunikasiyası üsulları və vasitələri. İX-nin növləri informasiya sorğularının ödənilməsinin differensiasiya səviyyəsinə görə fərqlənir. Rəhbər İşçilərə Differensial Xidmət (RİDX), müəyyən qrupa və ya konkret istehlakçıya səmtlənən xidmət növünün iki alt növü vardır: *f ə r d i, k o l l e k t i v* və *k ü t l ə v i* informasiya təminatı. Kütləvi informasiya təminatı tələbatçıların bütün kateqoriyalarına istiqamətlənir: fəaliyyət növlərinə görə (idarəetmə üçün informasiya təminatı, RİDX, elmi-tədqiqat, sınaq-konstruktor fəaliyyəti üçün - bu sahələrin informasiya müşayiəti). İT-nin müxtəlif növləri həm ayrıca, həm də birləri ilə uzlaşmış şəkildə istifadə edilir. Kitabxanalarda bu təminat kitabxana xidmətinin çərçivəsində həyata keçirilir. Tarixi inkişaf prosesində informasiya-kommunikasiya sisteminin daxilində informasiya təminatının dörd iri kompleks bloku formalaşmışdır: 1. Biblioqrafik; 2. Sənəd-informasiya; 3. Faktografik informasiya kommunikasiyaları; 3. Konseptual informasiya kommunikasiyaları. İT-nin səmərəliyinin qiymətləndirilməsi meyarları aşağıdakılardır: sistemlilik, etibarlılıq, təmliq, operativlik, differensiasialıq. İT-i müxtəlif tip kitabxanaların fəaliyyətinin ən vacib istiqamətidir. Bu fəaliyyət bir çox cəhətdən istifadəçilərin təmin edilməsinin səmərəliyini müəyyənləşdirir.

Müasir dövrdə avtomatlaşdırılmış informasiya təminatının mənimsənilməsi nəticəsində interaktiv (dialog) rejimi geniş tətbiq edilir. İT-da daha artıq multimediyaya sənədlərdən (əsasən optik lazer disklərin müxtəlif növləri) istifadə edilməkdədir. Telekommunikasiya şəbəkələrinin inkişafı nəticəsində informasiya təminatında milli və beynəlxalq kompüter şəbəkələrindən (İnternet və s.) istifadə imkanları yaranmışdır.

“İNFORMASIYA, İNFORMASIYALAŞDIRMA və İNFORMASIYANIN MÜHAFİZƏSİ HAQQINDA” – Azərbaycan Respublikasının Qanunu (3 aprel 1998-ci il, № 460-IQ) – 6 fəsil, 21 maddədən ibarətdir. İnformasiyanın yığılması, işlənməsi, saxlanması, axtarışı, yayılması əsasında informasiya ehtiyatlarının formalaşdırılması, informasiya sistemləri, texnologiyaları, onların təminat vasitələrinin yaradılması və onlardan istifadə olunması, informasiyanın mühafizəsi ilə əlaqədar olaraq yaranan münasibətləri tənzimləyir və informasiya proseslərində iştirak edən subyektlərin hüquqlarını müəyyən edir. “İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişiklik edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının 2012-ci il 16 oktyabr tarixli 443-IVQD nömrəli Qanununun tətbiqi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı (13 noyabr 2012-ci il) dərc olunmuşdur.

İNFORMASIYA İNTERVALI (ii) – sənədin dərc edilməsi ilə onun bibliografik nəşrlərin səhifələrində dərc edilməsi

arasında keçən zaman kəsiyi. Termin müstəsna olaraq cari bibliografik nəşrin operativliyini və informativliyini qiymətləndirmək üçün istifadə edilir. İnformasiya intervalı nə qədər qısdırsa nəşrin operativliyi və informativliyi bir o qədər yüksəkdir.

İNFORMASIYA KÜYÜ (İK) - sənədi informasiya-axtarış sistemində və ya informasiya tələbatçısının sorğusu ilə ona verilmiş informasiya çatdırılmasında qeyri-relevant informasiyanın olması. İnformasiya küyü İnformasiya küyü əmsalı ilə ölçülür. Bu əmsal axtarış nəticəsində verilmiş qeyri-relevant sənədlərin miqdarının verilmiş sənədlərin (relevant və qeyri-relevant) ümumi miqdarına olan nisbəti ilə ifadə edilən miqdar xarakteristikasından ibarətdir. İnformasiya küyü əmsalı sənədi informasiya-axtarış sisteminin semantik ifadəsidir. Həm də bax: *İnformasiya*.

İNFORMASIYA LAYİHƏSİ (İL) – informasiya istehsalçısı tərəfindən formalaşdırılmış verilənlərin insanın zehni fəaliyyətinin nəticələrinin maddi və qeyri-maddi formada yayılması üçün nəzərdə tutulmuş məcmusu. İnformasiya layihəsinin yaradılması üçün baza informasiya resurslarıdır.

İNFORMASIYA MANEƏLƏRİ (İM) – sənəd-kommunikasiyalar sistemində informasiya tələbatçısının lazımi informasiyanı əldə etməsinin qarşısını alan və informasiya mənbəyi kimi sənədlərdən istifadə edilməsini çətinləşdirən obyektiv və subyektiv amil. İnformasiya

maneələrinin meydana gəməsi çox cəhətdən sənəd axınlarının inkişaf qanunauyğunluqları ilə şərtlənir ki, bunlarda da dərc edilən sənədlərin miqdarının eksponensial artımı (təqribən, hər 2-5 ildə ikiqat artım), dərclərin qeyri-profilli və qonşu sahələrə aid nəşrlərdə səpələnməsi (bax: İnformasiyanın səpələnməsi qanunu), dərclərin qocalması və əksinə aktuallaşması, yəni sənədin massiv arxiv hissəsindən fəal istifadə edilən hissəsinə keçməsi aiddir. İnformasiya maneəsi sənədi informasiyanın belə funksional təbəqələşməsini, yəni onun müxtəlif dillərdə, nüxtəlif funksional təyinatlarda (hesabatlarda, məqalələrdə, monoqrafiyalarda, praktik vəsaitlərdə və s.) açkara çıxmasını, elmi biliklərin differensiasiyası və integrasiyası, cəmiyyətin informasiyalaşması nəticəsində informasiya tələbatının səciyyəsinə meydana çıxan keyfiyyət dəyişiklərini meydana gətirir. Sənəd-kommunikasiyalar sistemində informasiya maneələrinin aşağıdakı növləri fərqləndirilir: məkan informasiya maneələri-sənədin harda yerləşməsinin məlum olmaması və lazımı sənədin böyük sənəd massivlərində axtarılması zərurətindən irəli gəlir; miqdar informasiya maneələri-istifadəçi tərəfindən onun informasiya tələbatına uyğun olan bütün informasiya mənbələrinin mənimsənilməsinin fiziki cəhətdən mümkün olmamasından irəli gəlir; coğrafi (ərazi) informasiya maneələri-sənəd və tələbatçı arasında məsafənin böyük olmasından irəli gəlir; dil informasiya maneələri-tələbatçının sənədin yazıldığı dili bilməməsindən irəli gəlir. Bundan əlavə həm də sahələr-

arası səviyyədə informasiyanın istifadə edilməsini çətinləşdirən ayrı-ayrı bilik sahələrinin daxilində terminologiyanın ixtisaslaşmasına səbəb olan didaxili informasiya maneələri, elmin möhtəməl problemlərini araşdıran tədqiqatçılarla tətbiqi məsləhlərlə məşğul olan mütəxəssislər arasında kommunikasiyanı mürəkkəbləşdirən dilxarici informasiya maneələri mövcuddur. Subyektiv informasiya maneələrinə isə aşağıdakılar aiddir: psixoloji informasiya maneələri-potensial tələbatçının texnikada, istehsalat, sahibkarlıq, idarəetmə fəaliyyətində informasiyanın oynaya biləcəyi rolu, gətirə biləcəyi faydanı lazımınca qiymətləndirə bilməməsi, potensial tələbatçının sənəd-kommunikasiyalar sistemində informasiyanın axtarışı və mənimsənilməsində yarana biləcək çətinlikərdən (xüsusən də kompüterləşdirmə şəraitində) qorxması; iqtisadi informasiya maneələri-tələbatçının ona lazım olan informasiya mənbələrini satın almaq, müvafiq informasiya xidmətlərinin haqqını ödəmək imkanına malik olmaması; inzibati informasiya maneələri-inzibati, idarəetmə səbəblərindən informasiyanın alınmasının qarşısında məhdudiyyətlər yaradılması; rejim informasiya maneələri-dövlət qurumları, kommersiya müəssisələri tərəfindən məxfi informasiyanın kənara sızmasının qarşısını almaq üçün məhdudiyyətlər yaradılması; texnoloji informasiya maneələri-informasiya materiallarının nəşriyyat proseslərindən keçməsi, kitabxanalarda, kitab palatalarında, elmi-texniki informasiya müəssisələrində emalı, işlənməsi müddətlərinin çox olması, yeni

informasiya texnologiyalarının tətbiqinin tempinin aşağı olması nəticəsində meydana çıxır; kommunikativ informasiya maneələri-sənəd-kommunikasiyalar sisteminin təsisatlarında informasiyanın emalı zamanı onun təhrifi və itirilməsi nəticəsində meydana çıxır. İnformasiya maneələrinin cəmiyyətdə sənədi informasiyanın funksiya göstərməsinə etdiyi mənfi təsirinə dəf edilməsi informasiyanın alınmasını asanlaşdıran xüsusi ictimai təsisatların (kitab ticarəti müəssisələri, kitabxanalar, biblioqrafik fəaliyyətlə məşğul olan müəssisələr, eli-texniki informasiya müəssisələri və arxivlər) yaradılması zərurətini meydana çıxarmışdır.

İNFORMASIYA MƏDƏNİYYƏTİ (İM) – ümumi mədəniyyətin tərkib hissəsi olub informasiya tələbatçısına informasiya məkanında sərbəst şəkildə istiqamətlənməyə, yerləşdiyi nöqtədən asılı olmayaraq verilənləri (sənədləri) tapmağa və istifadə etməyə imkan verən, informasiya fəaliyyəti sahəsində yaradılmış bilik, vərdiş və qaydaların məcmusudur. B. A. Semenovkerə görə, “İnformasiya mədəniyyəti” anlayışı biliklərin məcmusunu informasiya resurslarını, onlardan istifadə etmək qabiliyyətini, istehlakçıların informasiya mədəniyyətinə bələd olmalarında peşəkarların rolunu əhatə edir. İnformasiyanın yayılması üsulundan asılı olaraq informasiya mədəniyyətinin üç dövrü fərqləndirilir: əlyazma, poliqrafik və elektron (maşınla oxunana) dövr. Kitabxanalar üçün “informasiya mədəniyyəti” anlayışı kitabxana-biblioqrafik biliklərə malik olma

dərəcəsi, sənəd və informasiyanın axtarışını, seçilməsi, işlənməsini, analiz və sintezini təşkil edilməsi bacarığı ilə uyğunlaşır. Dünyanın inkişaf etmiş bir sıra ölkələrində kitabxana-biblioqrafik biliklərinin təbliği sahəsində zəngin praktika mövcuddur. Məsələn, hər il aprel ayının ikinci və ya üçüncü həftəsində ABŞ-ın bütün ərazisindəki kitabxanalarda Amerikan Kitabxana Assosiasiyası tərəfindən “Kitabxana həftəsi” deyilən tədbir keçirilir. İM-nin təbliği məktəb və uşaq kitabxanalarının fəaliyyətində də mühüm yer tutur. Uşaqlara xidmət edən kitabxanalarda onların yaş qrupunun xüsusiyyətlərinə uyğun kitabxana mühiti və kitabxana ünsiyyəti təşkil edilməlidir. 1960-80-cı illərdə keçmiş sovet məkanının, eləcə də Azərbaycanın kitabxanalarında kitabxana-biblioqrafik biliklərin təbliğində əhəmiyyətli rol elemi-metodik mərkəzlərə məxsus idi. Kitabxana-biblioqrafik biliklərin təbliği mövzusunda bir çox metodiki materiallar hazırlanaraq nəşr edilmişdi. Sonrakı illərdə kitabxana oxucularında İM-nin formalaşdırılmasında kitabxana-biblioqrafik resurslarından istifadəyə yardım məsələlərinə dair Y. A. Qrixanovun “Что нужно знать каждому о библиотеке” (1977) (“Hər bir kəsə kitabxana barədə nəyi bilmək lazımdır”), İ.Q. Morgenstern və B.T. Utkinin “Занимательная библиография” (1978) (“Əyləncəli biblioqrafiya”), Y.V. Yenişin “Библиографический поиск в научной работе” (1982) (“Elmi işdə biblioqrafik axtarış”) əsərlər nəşr olunmuşdu. 1983-cü ildə V.İ. Lenin adına DK-sı tərəfindən “Kitabxana-biblioqrafik və informasiya

biliklərinin təbliği sistemi haqqında nümunəvi əsasnamə” hazırlandı. 1960-80-ci illərdə SSRİ-də formalaşmış Dövlət elmi-texniki informasiya sistemi (QSNTİ) və yeni elmi təlim olan informatikanın kontekstində kitabxanalarda informasiya tələbatçılarının öyrənilməsinə başlandı. Bu sahədə ali məktəblər üçün “İnformatika” və “İxtisasa giriş” dərslikləri müsbət rol oynadı. 1974-cü ildən etibarən bir sıra ali məktəblərdə bibliografiyanın və informatikanın əsasları tədris olunmağa başlandı. İM-i müasir anlamda informasiyalaşdırmanın ilk növbədə informasiyanın ötürülməsinin sosial xarakteri ilə, bu informasiyanın insana istiqamətlənməsi ilə əlaqəli məsələlərinə, insanın inkişafına, ümumbəşəri sərvət kimi informasiyaya azad əlverişliyə və ətraf mühitə uyğunlaşmanın şərtlərinə yönəlməsini nəzərdə tutur. 1993-cü ildə Krasnodarda-Novorossiyskdə “Mütəxəssisin informasiya mədəniyyəti: humanitar problemlər” adlı universitetlərtarası elmi konfrans olmuşdur. 1993-cü ildən etibarən Beynəlxalq informasiyalaşdırma Akademiyasının (İnformasiya mədəniyyəti bölməsi) himayəsi altında bu mövzuda keçirilən forumlarda informasiya mədəniyyəti ilə bağlı problemlər müzakirə edilir. İM-nin səviyyəsinin yüksəlməsinə ali məktəblərin müvafiq fakültələrində “İnformasiya mədəniyyəti” fənninin tədrisi, ali məktəb müəllimlərinin bu istiqamətdə xüsusi kurslar vasitəsi ilə ixtisaslarının artırılması yardım edə bilər. Şəxsiyyətin yüksək informasiya mədəniyyəti subyekt tərəfindən informasiya sədlərinin dəf edilməsi və informasiya mühitində düzgün səmtgötürmə qabiliyyətinin olmasını nəzərdə tutur.

İNFORMASIYA MƏHSULU (İM) – informasiya sistemlərinin funksiya göstərməsinin nəticəsində yaranan sənəd-informasiya məhsulu, verilənlər bazaları və informasiya xidmətləridir. İM-nin yaradılması üçün baza rolunu informasiya resursları oynayır.

İNFORMASIYA MÜHİTİ (İM) – 1970-ci illərin sonunda elmlərin humanitarlaşması, yaradıcılığın motivasiyası, dəyərlə bağlı və idraki quruluşlara olan marağın artması ilə əlaqədar Y. A. Şneyder tərəfindən irəli sürülmüş informasiya xidməti konsepsiyasıdır. Bu konsepsiyaya rəqib olan “resurs” konsepsiyasıdır. Bu konsepsiyaya görə, informasiya yalnız məhsul, resurs, bilik mənbəyi kimi nəzərdən keçirilir. İnformasiya mühiti kitabxanada kitabxana mühitinin bir hissəsidir. İnformasiya mühiti anlayışının analoqu kitabxananın (kitabxana sisteminin) “informasiya məkanı” anlayışıdır. M. F. Menyayevə görə, kitabxananın “informasiya məkanı” anlayışı informasiyanın kitabxanada (sistemdə) hərəkətinin texniki vasitələrinin, metodlarının və üsullarının məcmusu kimi müəyyən edilir. Kitabxananın informasiya məkanı sistemlərarası informasiya məkanına daxil olan zaman yeni xüsusiyyət kəsb edir. Sistemlərarası informasiya məkanını hiperinformasiya məkanı kimi (“kiberməkan” da adlandırırırlar) də işarə edirlər.

İNFORMASIYA MÜŞAYİƏTİ (İM) – informasiya xidmətinin, daha çox informasiya təminatının forması olub, konkret elmi-tədqiqat işlərinin, sınaq-konstruktor işlərinin həyata keçirilməsi üçün həmin

işlərin mərhələlərinə (tədqiqat-konstruktor işləri-məmulatın istehsalı, tətbiqi, istismarı, istismardan çıxarılaq silinməsi) müvafiq olaraq lazımi materialların xüsusi olaraq hazırlanması və tələbatçılara çatdırılmasından ibarətdir. İnformasiya müşayiətinin müəyyən edici əlamətləri elmi-tədqiqat işləri və sınaq-konstruktor işlərinin həll etdiyi problemlərə müvafiq şəkildə onların aparılmasının qrafikinə uyğun olaraq müntəzəm şəkildə informasiya təqdim edilməsi. Elmi-tədqiqat işləri və sınaq-konstruktor işlərinin informasiya müşayiəti qrafiklərində təqdim ediləcək informasiyanın növləri və həcmi, həmin informasiyanın təqdim edilməsi müddətləri, çatdırmanın vaxtli-vaxtında olmasına, dəqiqliyinə və tamlığına nəzarət formaları öz əksini tapır. İnformasiya müşayiətinin ən effektiv forması informasiya kurasıyasıdır. O, informasiya xidmətinin əməkdaşına müəyyən mövzu və ya mövzular dairəsinin təhkim edilməsi ilə xarakterizə olunur. Həmin əməkdaş bu istiqamətdə elmi-tədqiqat işləri və sınaq-konstruktor işlərinin informasiya təminatı və soraq-informasiya xidməti üzrə işlərin tam kompleksini həyata keçirir. Elmi-tədqiqat işləri və sınaq-konstruktor işlərinin informasiya təminatı müxtəlif informasiya mənbələrinin-bibliografik göstəricilərin, referativ jurnalların, referativ məcmuələrin, elmi-analitik icmalların, elmi tərcümələrin, faktoqrafik, tammətli problem səmtli verilənlər bazalarının istifadə edilməsini nəzərdə tutur. İstifadə edilən informasiya təminatı və xidməti növlərinin və formalarının nisbəti elmi-tədqiqat işləri və sınaq-konstruktor işlərinin mərhələlərinin

mövzusunun və konkret mövzusunun asılıdır. Getdikcə daha geniş miqyasda həmin terminlə analogi məzmununa malik "informasiya dəstəyi" terminindən istifadə edilir.

İNFORMASIYA NƏŞRİ (İN) – sosial-funksional təyinatı dərc edilmiş və (və ya) dərc edilməmiş sənədlər haqqında məlumatların sistemləşdirilmiş formada bildirilməsi olan, onların məzmunu barədə mühakimə yürütməyə və onları istifadəçi üçün seçməyə imkan verən nəşrdir. İnformasiya nəşrlərinin alt növləri aşağıdakılardır: bibliografik nəşrlər, referativ nəşrlər, icmal nəşrləri.

İNFORMASIYA PROSESLƏRİ (İP) – sosial kommunikasiya sistemlərində tələbatçıların informasiya tələbatlarının ödənilməsi üçün onlara sənədləşdirilmiş və ya sənədləşdirilməmiş informasiya çatdırılmasının və (və ya) sənədləri yetirilməsi üçün həyata keçirilən məntiqi cəhətdən şərtləndirilmiş hərəkətlərin məcmusu. İnformasiya prosesləri (formal və qeyri-formal) informarika tərəfindən öyrənilir. Formal informasiya prosesləri (sosial sənəd-kommunikasiyalar sistemlərində informasiyanın toplanması, saxlanması və yayılması) ictimai əmək bölgüsünün nəticəsində meydana gəlmişdir və təşkilati baxımdan nəşriyyatlar, kitab ticarəti müəssisələri, arxivlər, kitabxanalar, muzeylər, bibliografik müəssisələr (kitab palataları, bibliografik agentliklər), elmi-texniki informasiya müəssisələri kimi ictimai təsisatlarda həyata keçirilir. Qeyri-formal informasiya prosesləri alim və mütəxəssislərin onların peşə fəaliyyəti

yətinin bir hissəsi kimi, informasiyanın ötürülməsinin şəxsiyyətlərarası kanallarının (elmi dialoq, elmi yazışma, preprintlərlə və dərcələrlə mübadilə, elmi seminarlar, kollokviumlar, simpoziumlar və s.) yardımı ilə şəxsi ünsiyyəti vasitəsi ilə ("gözə görünməyən kollektivlər" deyilən sosial qruplar) həyata keçirilir. Sənədlərin və informasiyanın toplanması kitabxanada, arxivdə, informasiya müəssisəsində həyata keçirilən ilk informasiya prosesidir. Bu proses zamanı qeyd edilən təsisatlarda ilkin və ikinci səviyyəli sənədlər fondu komplektləşdirilir ki, bunun nəticəsində sənəd kütləsi, massivi (kitabxanalarda kitabxana fondu və onun soraq-bibliografiya aparatı, elmi-texniki informasiya orqanlarında fond və aparat soraq-informasiya fondunda birləşir) yaranır. Avtomatlaşdırılmış informasiya sistemlərində tammətənlili və bibliografik verilənlər bazaları (VB) və verilənlər bankları (VB) yaradılır. Sənədlərin və informasiyanın toplanması prosesinin keyfiyyəti tamlıq, dəqiqlik, operativlik, dəyər və əmək tutmu, bunların informasiya tələbatlarına müvafiqlik dərəcəsi ilə xarakterizə olunur ki, bunlar son nəticədə kitabxana xidmətinin səmərəliliyini müəyyənləşdirir. Sənədlərin toplanması ondan sonrakı bütün informasiya prosesləri üçün müəyyənedici baza prosesidir. Bunun ardınca sənədin kitabxana işlənməsi (uçot, dubletliyin yoxlanması) gəlir ki, zərurət yaranarsa ondan sonra sənədlərin analitik-sintetik emalı və informasiyanın konsentrasiya edilməsinin, elmi işləmənin digər növləri gəlir. Bunun nəticəsində aşağıdakılar yerinə yetirilir: sənəd haqqında məlumatların uçot

sənədlərində (inventar kitablarında və s.) fiksə edilməsi, sənədin bibliografik təsvirinin, annotasiyasının, referatının, bibliografik icmalının, referativ icmalının, analitik icmalının tərtibi, indeksləşdirmə (sənədin axtarış obrazınının yaradılması), müxtəlif suallar üzrə sənədlərdən faktografik verilənlərin, məlumatların hasil edilməsi və xüsusi formalarda (kartotekalarda, arayışlarda və s.) fiksə edilməsi. Fondun mühafizəsinin, sənədlərdən istifadənin təmin edilməsi kitabxana fondunun mühafizəsinin və fondun təşkilinin istifadəsinin məqsədini ehtiva edir. İlkin sənədlərin analitik-sintetik işlənməsi nəticəsində alınan ikincili sənədlər, eləcə də ikincili informasiya mənbələri təkcə kitabxana fondunda deyil, həm də kitabxananın informasiya-axtarış sistemlərində-soraq-bibliografiya aparatında və ya elmi-texniki informasiya xidmətinin soraq-axtarış aparatında saxlanılır. İnformasiya axtarışı, informasiya proseslərinin mərkəzi vəsiləsi olub, son məqsədi tələbatçıların sorğularına müvafiq olaraq sənədlərin və onların hissələrinin, onlar haqqında məlumatların (bibliografik informasiyanın), eləcə də sənədlərin tərkibində olan fakt və verilənlərin (faktografik informasiya) tapılmasından ibarət oolan məntiqi və texniki əməliyyatların məcmusundan ibarətdir. Axtarışın məqsədi və axtarışın stratejiyası axtarış məsləsinin (probleminin) tipi ilə, o isə öz növbəsində informasiya sorğusunun xarakteri ilə müəyyən edilir. Daha çox halda informasiya axtarışının aşağıdakı tiplərinə rast gəlinir: ünvan axtarışı-bu kitabxananın və ya digər kitabxananın fondunda müəyyən sənəd

din olub-olmamasının müəyyənləşdirilməsi; mövzu axtarışı-müəyyən məzmun üzrə biblioqrafik informasiyanın və ya sənədlər podborkasının aşkara çıxarılması; biblioqrafik verilənlərin dəqiqləşdirilməsi – sənədin biblioqrafik təsvirinin dəqiqləşdirilməsi üzrə sorğunun yerinə yetirilməsi: faktoqrafik-hansı isə bilgilərin, verilənlərin, xarakteristikanın, ünvanın və s. axtarılması. İnformasiya axtarışını yekunlaşdıran informasiya yayımı hər şeydən əvvəl obyektiv informasiya tələbatları əsasında sənələrin özünün, onların bir hissəsinin və (və ya) verilənlərin verilməsini nəzərdə tutur. Bu proses həm də “soru-cavab” rejimində soraq-biblioqrafik xidməti, soraq-informasiya xidmətidir. İnformasiyanın seçilməsi yayılması, rəhbər işçilərə fərqli xidmət kimi xidmət növləri, müxtəlif biblioqrafik vəsaitlərin (göstəricilər, siyahılar, bülletenlər), informasiya nəşrlərinin (referativ jurnalların, əkspress-informasiya vəsaitlərinin, icmal-analitik materialların) buraxılması vasitəsi ilə həyata keçirilir. İnformasiya axtarışının kompüterləşdirilməsi informasiyanın yayılması kanallarını xeyli dərəcədə genişləndirdi və nəticədə onun ötürülməsi elektron informasiya daşıyıcıları (optik kompakt disklər və s.), eləcə də kompüter şəbəkələri, o cümlədən qlobal şəbəkələr (internet) vasitəsi ilə həyata keçirilməyə başladı. *Ədəbiyyat: Информатика: Учеб. пособие. М., 1986; Михайлова А. И., Чёрный А. И., Гиляревский Р. С. Научные коммуникации и информатика. М., 1976; Хохлова Н. В., Устименко А. И., Петренко Б. В. Информатика: Учеб. пособие. Минск, 1990; Шрайберг Я. Л. Библиотеки и*

информационные технологии: десять лет спустя. Ежегодный доклад Конференции “Крым”, год 2003 // Науч. и технические библиотеки. 2004. № 1.

İNFORMASIYA RESURLARI (İR) – insanların elmi və praktiki fəaliyyətinin inkişafı prosesində cəmiyyətdə istehsalat, idarəetmə, təhsil və digər fəaliyyət növləri həyata keçirilərkən əldə edilən və toplanıb artırılan verilənlərin məcmusu. İnformasiya resursları elmi-tədqiqat və digər məqsədayönlü fəaliyyət növləri zamanı müxtəlif növ sənədlərdə (elmi ədəbiyyatda, elmi-tədqiqat işləri barədə hesabatlarda, patentlərdə, layihə-konstruktor sənədlərində, verilənlər massivlərində və s.) fiksə edilən proses və hadisələri əks etdirir. Termin 1970-ci illərin sonlarından geniş istifadə edilir və sənaye cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrin, təşkilat və şirkətlərin informasiya mənbələrindən, eləcə də informasiyanın ötürülməsi və emalı vasitələrinin inkişafı istifadə edilməsi səviyyəsindən get-gedə daha da artan asılılığının dərk edilməsini əks etdirir. İnformasiya resursları ərazi, aid olduğu fəaliyyət sahəsi və ya ictimai təsisat. mülkiyyət növü, əlyetərlik rejimi, yaradılmas məqsədi, yaradıldığı zaman və bir çox digər əlamətlərə görə təsnifləşdirilə bilər. Kitabxanalarda formalaşdırılan informasiya resursları göstərilən fərqləndirmə əlamətlərinin bir neçəsinə aid ola bilər. Müasir cəmiyyətdə informasiya resursları maddi resurslar sayaq, resurs sahibinin iqtisadi, siyasi və (və ya) hərbi gücünü təyin edən resurslar kimi. resursların ən vacib, strateji növlərinə aid edilir. Digər resurs

növləri kimi informasiya resursları informasiya resursları idxal-ixrac, eləcə də rəqabət, siyasi və iqtisadi ekspansiya obyektidir. İnformasiya resurslarının bir şox digər resurslardan əsas fərqi onların yenidən(təkrar) istehsal edilə bilməsidir. XX əsrin sonları virtual informasiya resurslarının meydana gəlməsi ilə səciyyəvidir. Belə resurslar virtual informasiya məkanında, qlobal rabitə kanallarından (bax: Rabitə şəbəkələri), məsələn İnternetdən istifadə edilməklə yaradılır. Kitabxanada mühafizə edilən və ya burada tələbatçılara rabitə kanalları vasitəsi ilə təqdim edilən informasiya resursları kitabxana resurslarının vacib komponentini təşkil edir. *Ədəbiyyat: Арский Ю. М., Гуляревский Р. С., Егоров В. С. и др. Информационный рынок в России. М., 1996; Воройский Ф.С. Систематизированный толковый словарь по информатике. 2-е изд. М., 2001; Громов Г. Р. Национальные информационные ресурсы: проблемы промышленной эксплуатации. М., 1985; Информационные ресурсы России. Национальный доклад // Информ. ресурсы России. 2002. № 4.*

İNFORMASIYA SORĞUSU (İS) – istifadəçinin informasiya tələbatını konkret formulə edilmiş şəkildə ifadə edən informasiya çatdırması verilməsinə yönəlmiş tələb. İnformasiya sorğusunun yerinə yetirilməsinin vacib tələbi “informasiya axtarışı” nəticəsində alınan sənədlərin məzmununun informasiya sorğusna relevantlığıdır. İnformasiya sorğusumüraciətlərin dövriliyinə, sorğunun məzmununa, təqdim edilən

informasiyanın növünə görə differensasiya edilir. Bu sorğuların əksəriyyəti öz mahiyyətinə görə biblioqrafik sorğulardır və onların ödənilməsi zamanı tələbatçıya biblioqrafik informasiya verilir. Bu sorğuların bir sıra növləri var. Birdəfəlik sorğu-informasiya çatdırılmasının verilməsini tələb edən birdəfəlik müraciətdir. Kitabxanalarda birdəfəlik sorğu məzmunundan, istiqamətindən asılı olmayaraq “sorğu-cavab” rejimində soraq-biblioqrafiya xidməti vasitəsi ilə ödənilir. Birdəfəlik sorğuların ehtiyac olan informasiyanın məzmun əlamətinə görə aşağıdakı növləri vardır: mövzu sorğusu- hər hansı mövzu və ya problem üzrə biblioqrafik və ya digər informasiyanın alınmasını tələb edən, biblioqrafik göstərici, biblioqrafik siyahı, biblioqrafik icmal, materialların tematik podborcası (sənədlər, sənədlərdən götürülmüş iqtibaslar) vasitəsi ilə ödənilən sorğu; dəqiqləşdirmə sorğusu-belə sorğular axtarılan sənəd haqqında çatışmayan biblioqrafik ünsürlərin tapılmasını tələb edir. Çatışmayan ünsür müəllif, sərəlvhə, sənədin növü, nəşr yeri, nəşr ili, məsulluq haqqında məlumatlar və s. ola bilər; ünvan sorğusu- axtarılan sənədin konkret kitabxanain fondunun hansı hissəsində, hansı filial kitabxanada və ya digər kitabxanada olması haqqında məlumatı tələb edir; faktoqrafik sorğu-yuxarıda adı çəkilən sorğulardan fərqli olaraq bu sorğunun ödənilməsi zamanı tələb olunan məlumat öz mahiyyətinə görə qeyri-biblioqrafik olur, yəni tələb olunan məlumatlar sənədləri deyil, istənilən elm və fəaliyyət sahəsinə, təbiətə, texnikaya, cəmiyyətə, insanlara dair məlumat-

ları əks etdirir. (Məsələn: Azərbaycanın ilk filosofu kim olmuşdur və o nə zaman yaşamışdır? Günəş sitemində neçə planet var, onlar Günəş ətrafında hansı müddətdə dövr edirlər və Günəşdən hansı məsafədə yerləşirlər? Palladium elementinin atom çəkisi nə qədərdir, hansı fiziki-kimyəvi xassələrə malikdir və nə zaman, kim tərəfdən kəşf edilmişdir? Luvr muzeyi hansı şəhərdə, hansı ünvanda yerləşir?) Birdəfəlik sorğuların əks növü daimi sorğulardır. Bu elə sorğu növüdür ki, onun ödənilməsi tələbatçının müəyyən mövzuya dair uzun müddət ərzində informasiya ilə təmin olunmasını tələb edir. Bu təminat sənəd haqqında biblioqrafik informasiyanın verilməsini tələb edirsə bu təminat biblioqrafik informasiya xidməti vasitəsi ilə həyata keçirilir. Daimi informasiya sorğusunun ödənilməsi üçün biblioqrafik informasiya xidmətinin cari biblioqrafik göstəricilər (yeni ədəbiyyat bülletüenləri), referativ jurnallar, ekspres informasiya və siqnal informasiya bülletenləri, informasiyanın seçilmiş yayılması, rəhbər işçilərə fərqli xidmət rejimlərində xidmət, informasiya günləri, mütəxəssis günləri kimi növləri tətbiq edilir. İnformasiya sorğusu tək-cə ənənvi biblioqrafik xidmətdə yeyil yeni informasiya texnologiyaları əsasında qurulmuş xidmətdə də geniş tətbiq edilir. Məsələn, kitabxana-biblioqrafik proseslərin kompleks avtomatlaşdırılmış sistemlərində tələbatçı sistemə dialoq rejimində müraciət edir, yuxarıda göstərilən sorğu növlərindən hər hansı birini verir. Lakin burada informasiya sorğusu eyni zamanda informasiya sənədi rolunu oynaya bilər. Çünki sorğu istifadəsinin

özü, onun informasiya tələbatları, sistemə müraciət rejimləri və digər məlumatları özündə əks etdirir. Bu məlumatlar sistemdə emal edilə, avtomatlaşdırılmış informasiya sisteminin verilənlər bazısında toplanır və müvafiq maraqlanan mütəxəssislər tərəfindən təhlil edilə bilər.

İNFORMASIYA TƏHLÜKƏSİZLİYİ (İT) – müasir informasiya texnologiyasının vasitə və məhsullarından istifadə etməklə cəmiyyətə, insanlar qrupuna, şəxsə və ya ətraf mühitə qarşı yaranacaq təhlükənin qarşısının alınması, verilənlərin (informasiyanın) və hesablama şəbəkələrinin qorunmasıdır. Nörmativ-hüquqi baxımdan İT beynəlxalq və dövlət (milli) səviyyəli qanunvericilik vasitəsilə təmin edilir. 1981-ci ildə Avropa Şurası Verilənlərin qorunması haqqında konvensiyayı təqdir etmişdir. İnternetdə Web-texnologiyaların və Web-kommersiyanın inkişaf etməsi ilə informasiyanın—(ilk növbədə məxfi informasiyanın) qorunmasının əhəmiyyəti dəfələrlə atılmışdır. 1998-ci ildə beynəlxalq səviyyəli Şəbəkədə İnformasiyanın Konfidensiallığının Qorunması Şurası (On-line Privacy Alliance — OPA) yaradılmışdır. 1991-ci ildə Avropanın dörd ölkəsinin (Fransa, Almaniya, Hollandiya və Böyük Britaniya) ictimaiyyəti tərəfindən İT S E C - “Information Technology Security Evaluation Criteria” (“İnformasiya Texnologiyalarının Təhlükəsizliyinin Qiymətləndirməsi Meyarları”) adlı sənəd qəbul edilmişdir. Azərbaycan Respublikasında bu sahəyə dair hüquqi sənədlər qəbul edilmişdir. 3 aprel 1998-ci illə tarixində qüvvəyə minmiş “İnformasiya, informasiyalaşdırma

və informasiyanın mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununu qeyd etmək lazımdır. Bu Qanunun “İnformasiyanın mühafizəsi” adlanan V fəslində informasiya ehtiyatları və prosesləri sahəsində mühafizənin məqsədi, təşkili, bu məsələ ilə bağlı subyektlərin hüquq və vəzifələri və digər əlaqədar məsələlər tənzimlənilir. “Fərdi məlumatlar haqqında”, “Müstəqil Dövlətlər Birliyinin iştirakçısı olan dövlətlərin açıq elmi-texniki informasiyaya sərbəst çıxışı və həmin informasiyanı mübadilə etməsi qaydası haqqında” Sazişin təsdiq edilməsi barədə, “Fərdi məlumatların avtomatlaşdırılmış qaydada işlənməsi ilə əlaqədar şəxslərin qorunması haqqında” Konvensiyanın təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunlarını qeyd etmək lazımdır. Azərbaycan Respublikası informasiyanın qorunması məsələlərində MDB ölkələri: Rusiya Federasiyası, Belarus, Gürcüstan, Moldova və s. ilə sıx əməkdaşlıq edir. 2007-ci il 20 avqust tarixində Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti “Tərkibində dövlət siri təşkil edən məlumatlar olan elektron sənədlərin tərtibi, emalı və mübadiləsi üçün istifadə olunan informasiya sistemlərinin ekspertizasının keçirilməsi Qaydası”nı təsdiq etmişdir. Azərbaycanda informasiya təhlükəsizliyi, informasiyanın qorunması məsələləri ilə ilk növbədə Rəbitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyi, Azərbaycan MEA-nın İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu, bir sıra digər nazirlik və özəl qurumlar məşğul olur.

İNFORMASIYA TƏLƏBATÇISI – elmi-texniki və ya sosial informasiyanı qəbul və istifadə edən şəxs və ya kollektiv.

İNFORMASIYA TƏLƏBATI (İT) – informasiyaya olan ehtiyacın ödənilməsinə tələb edən və adətən informasiya sorğusu ilə ifadə olunan tələbatdır. İnformasiya tələbatı informatikanın əsas anlayışlarından biridir. Kitabxana-informasiya nəzəriyyə və praktikasında informasiya tələbatının mövzusu informasiya tələbatçılarının peşə və şəxsiyyət xarakteristikası, o cümlədən onların informasiya mədəniyyəti ilə müəyyənləşir və informasiya xidməti praktikasında kitabxanalar və informasiya orqanları tərəfindən nəzərə alınır. İT-in xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onun yerinə yetirilməsi bir qayda olaraq informasiya resurslarının saxlanması və həcmnin artırılması ilə müşayiət olunur. İT-nin xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onun ödənilməsi zamanı alınmış informasiyanın tələbatçı üçün dəyəri itir. Elə həmin informasiya digər tələbatçıya təqdim edildikdə yenidən istehlak predmeti ola bilər. Tələbatçıya təklif olunan cavabın İT-na uyğunluğu “informasiyanın pertinentliyi” anlayışı ilə ifadə edilir. İT-ı həm də onunla fərqlənir ki, o, insanın bütün digər tələbatlarının, həm bioloji, həm də ictimai tələbatlarının ödənilməsinə müşayiət edir. Hər bir insanın informasiya tələbatı sırf fərdidir və bu səbəbdən də subyektiv və obyektiv informasiya tələbatı fərqləndirilir. Obyektiv İT-ı istifadəçinin qarşısında duran, həll edilməsi zəruri olan vəzifələrin xüsusiyyətləri ilə müəyyənləşir. Subyektiv İT-ı istifadəçi tərəfindən öz informasiya tələbatını anlamasından asılıdır. İT-ı informasiya-kommunikasiyalar sisteminin və onun tərkib hissəsi kimi sənəd-kommunikasiyalar sistemi-

nin meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur. Bu sistemlə bağlı elm sahələrindən olan biblioqrafiyaşünaslıqda, informatikada ictimai bir varlıq kimi insanın İT-nin xüsusiyyətləri nəzərə alınır, həmin tələbat fərdi, kollektiv və ictimai tələbatla bölünür. Fərdi İT-ı fərdin həm məişəti, ailə həyatı, asudə vaxtı və hobbisinin təşkili ilə əlaqədar şəxsi motivlərini, təhsil səviyyəsini, istehsalat və ictimai fəaliyyətindəki yeri ilə müəyyən edilən sosial rolunu əks etdirir. Kollektiv tələbat İT-nin insanların əhatə edilmə dairəsinə görə növbəti pilləsidir. Burada tələbatın daşıyıcısı hansı isə ümumi fəaliyyət məqsədləri ətrafında birləşmiş insanların məcmusu-kollektiv olur. İctimai İT-ı iri insan birlikləri (millətlər, xalqlar, dövlətlər və bütün bəşəriyyətin) inkişafının ən geniş ümumi tendensiyaları ilə şərtlənir. Vaxtilə informasiya-kommunikasiyalar sisteminin tərkibində dövriyyədə olan informasiyanın əksər hissəsini sənəd şəklində olan informasiya təşkil edirdi. Cəmiyyətin sənəd şəklində olan informasiyaya yönəlmiş ictimai İT-nin ödənilməsində sənəd-kommunikasiyalar sisteminin təsisatları olan milli kitabxanalar, kitab palataları, dövlət elmi-texniki informasiya orqanlarının müstəsna əhəmiyyəti vardır. Kollektiv miqyaslı və fərdi informasiya tələbatının təmin edilməsi isə ilk növbədə universal, sahəvi və xüsusi kitabxanalar, elmi-texniki informasiya mərkəzləri və şöbələri tərəfindən həyata keçirilir. İT-ı şifahi və ya yazılı formada ifadə edilən informasiya sorğuları şəklində eksplikasiya edilir, tələbatçının potensial informasiya mənbələrinə-digər insanlara, kütləvi

informasiya vasitələrinə, kitablara və s. yönələn davranışında təzahür edir. Əgər İT-ı yazılı şəkildə ifadə edilmiş və onun mənbəyindən təcrid edilmişsə, bu zaman İT-nin informasiya sorğusunda əks olunmasının tamlığı problemi qarşıya çıxır. İT-nin istiqamətləndiyi zaman xüsusiyyətinə görə cari, retrospektiv və perspektiv informasiya tələbatı fərqləndirilir. (Həm də bax: *İnformasiya tələbatının öyrənilməsi.*)

İNFORMASIYA TƏLƏBATININ ÖYRƏNİLMƏSİ (İTÖ) –

informasiya tələbatçılarının informasiya ehtiyaclarının (tələbatın məzmun, həcm, intensivliyə ehtiyac olan sənədlərin tipinə, növünə, janrına, dilinə və s.) tədqiqidir. İTÖ həm müstəqil tədbir kimi, həm də informasiya xidməti prosesində həyata keçirilə bilər. Azərbaycanda İTÖ sahəsində ilk tədqiqatlar XX əsrin 60-70-ci illərində aparılmışdır. Tədqiqat keçmiş Ümumittifaq Dövlət İctimai Kitabxanasının rəhbərliyi ilə yerinə yetirilmiş “Kitabxanalar və informasiya” adlı ümumittifaq miqyaslı tədqiqat təqdirəlayiq idi. Bu və elmi tədqiqatlarda kitabxana şəraitində kompleks metodlardan (sosioloji sorğular, kitabxana sənədlərinin təhlili, müşahidə və başqa üsullar) istifadə olunurdu. İnformasiyaya tələbatları elm və istehsalatın sahələri üzrə fərqlənir (differensiasiya edir) və sahələrarası, problem obyektə və başqa istiqamətli ola bilər. Təbiət və texniki elmlərdə ictimai elmlərdən fərqli olaraq əməyin kollektiv xarakteri daha az yayılmışdır, elmi informasiya daha yavaş köhnəlir, elmi informasiya mənbələri kimi kitablara daha artıq əhəmiyyətə malikdir. Rəhbər

işçinin əsas funksiyası – vacib qərarların qəbul edilməsidir ki, (informasiya məsivlərində lazımi məlumatların axtarışı üçün vaxt azlığı) buna görə də rəhbər işçilərə kompleks və olduqca dinamik informasiya tələb olunur. Rəhbər işçilərin İTÖ informasiya menecmenti konsepsiyası ilə təmasa girir. Bu konsepsiya 1970-ci illərin sonlarından təşkilatın işinin idarə edilməsinin yeni tipi kimi işlənilib hazırlanmışdır. Bu zaman informasiyanın bütün növlərinin – elmi tədqiqat, texnoloji, texniki-iqtisadi, maddi-texniki, uçot-maliyyə, kadr və s. kompleks istifadəsi həyata keçirilir. İTÖ informasiya xidmətinin təşkil edilməsindən əvvəl aparılmalı və həm də həmin xidmətlə eyni zamanda həyata keçirilməlidir.

İNFORMASIYA TƏMİNATI (İT) – informasiya xidmətinin növlərindən biri olub, idarəetmə, elmi-texniki, istehsalat, kommersiya, sosial və digər vəzifələrin həll edilməsi üçün həmin vəzifələrin mərhələlərinə uyğun olaraq xüsusi hazırlanmış informasiyanın hazırlanması və tələbatçılara çatdırılması üzrə informasiya proseslərinin məcmusudur. İnformasiya təminatının vacib fərqli əlaməti onun həm konkret informasiya tələbatına, həm də bu işlərin ayrı-ayrı mərhələlərinin yerinə yetirilməsinə səmtlənmiş məzmun, forma, təqdimedilmə müddəti baxımından seçimli olması; informasiya verilməsinin fəal və qarşılıyıcı xarakteri, yəni, bu xidmət üçün əvvəlcədən mümkün informasiya sorğularının dəqiq formulə edilib-edilməsindən asılı olumasıdır. İnformasiya təminatında cari bibliografik-informasiya və soraq-bib-

liografiya xidmətinin bütün formaları, o cümlədən, informasiyanın seçilmiş yayılması (İSY), rəhbər işçilərə differensial xidmət (RİDX), arayışlar, analitik məruzələr, ekspres-informasiya, tematik material podborkaları (topluları), patent-konyuktur tədqiqatların keçirilməsi istifadə edilir. Bütünlükdə İnformasiya təminatı fərdi, fasiləsiz informasiya müşayiəti kimi başa düşülür və istifadəçinin öz məsələlərinin həll edilməsində ona informasiya xidmətləri və məhsulu ilə dəstək verilməsi kimi nəzərdən keçirilir.

İNFORMASIYA VƏRƏQİ (İV) - vərəq formasında, həcmi 4 səhifədən artıq olamayan, özündə qabaqcıl istehsalat təcrübəsi və ya eli-texniki nailiyyətlər haqqında məlumatları əks etdirən dövrü (və ya qeyri-dövrü) referativ nəşr.

İNFORMASIYALAŞDIRMA – informasiyanın hərəkət etməsi, onun alınması, tətbiqi, yayılması və zənginləşdirilməsi (bax: İnformatika) prosesləridir. Bu proseslərin həyata keçirilməsində mühüm rol kommunikasiya vasitələrinə məxsusdur. İnformasiyalaşdırma nəticəsində meydana gələn sosial dəyişikliklər öz miqyasına görə elmi-texniki tərəqqiyə bərabər tutulur və məhsuldar qüvvələrinin inkişafında yeni mərhələdir. İnformasiyanın get-gedə artan həcmdə sürətli mübadiləsi, onun operativ emalı və səmərəli tətbiqi cəmiyyətin sonrakı inkişafının aparıcı şərtinə çevrilmişdir. İnformasiyalaşdırmanın əsas texniki vasitəsi kimi kompüterlər təzahür edir ki, bir sıra hallarda bu prosesi “kompüterləşdirmə” də adlandırırlar. (bax: Kitab-

xanaların avtomatlaşdırılması). İctimai istehsalın səmərəliliyin əhəmiyyətli də-rəcədə yüksəldilməsini məhz kompleks informasiyalaşdırma təmin edir. İnfor-masiyalaşdırmanın əsas istiqamətləri aşağıdakılardır: istehsalatda, nəqliyyat-da, məişətdə müxtəlif proseslərin opti-mallaşdırılması və bütün növ resurslara qənaət məqsədi ilə mikroprosessor-lardan və kompüterlərdən istifadə; əqli əməyin yerinə yetirilmə müddətinin azaldılması, keyfiyyətinin yüksəldilməsi məqsədi ilə bu əməyin avtomatlaşdırıl-ması; ekspert sistemlərinin yaradılması və istifadəsi; elmi-tədqiqat işinin avto-matlaşdırılması; çap nəşrlərinin elektron analoqları ilə əvəz edilməsi; mükəmməl elektron kommunikasiya sistemlərinin yaradılması.

İNFORMASİYANIN YAZILMA METODU (İYM) – sənədin yaradılması zamanı maddi daşıyıcı üzərində informasiyanın yazılması metodudur. Maddi daşıyıcı üzərində informasiyanın qeyd edilməsi sənəd-kommunikasiya sisteminin yaranması istiqamətində ilk addım hesab edilə bilər. İYM böyük inkişaf yolu keçmiş, müxtəlif qeyd üsulu və vasitələri meydana gəlmişdir. Maddi daşıyıcı üzərində İYM-dən istifadə edərkən infor-masiyanın qeydi, reproduksiyası (ço-xaldılması) və pozulması kimi üç əməliyyat fərqləndirilir. Müasir dövrdə maddi daşıyıcı üzərində informasiyanın qeydi (yazılması) sisteminin: əl, mexaniki, elektromexanik, qalvanik, fotoqrafik, maqnit və optik üsulları məlumdur. Sənədin orijinalı mövcuddursa, onun maddi daşıyıcı-da nüsxələnməsi reproduksiya adlanır.

Reproduksiya zamanı sənədin orijinala identik nüsxələri çoxaldılır və əl, mexaniki, poliqrafik, elektromexanik, maqnit və optik üsulları fərqləndirilir. İnformasiyanın əl üsulu ilə yazılmasının ardınca çap qurğuları vasitəsilə ilə mexaniki yolla qeydi üsulu meydana gəldi. Bu üsul Qədim Çində əvvəlcə ksilioqrafiya metodu kimi yaradılmış və təkmilləşdirilmişdir. Daha sonra 1436-cu ildə Avropada İ.Qutenberq tərəfindən yenidən ixtira edildi. 1740-cı ildə sənədin perforasiya üsulu ilə istehsalı tətbiq edildi (per-fokartlar). 1857-ci ildə mexaniki yolla səsin yazılması və eşidilməsi üçün xüsusi cihaz ixtira edildi ([http://en.wikipedia.org/history of sound records](http://en.wikipedia.org/history_of_sound_records)). 1839-cu ildə informasiyanın (ilk əvvəl təsvirlərin) fotoqrafik yolla qeydi üsulu, 1870-ci ildə isə təsvirin kiçildilməsi yolu ilə fotoqrafik mikrosənədlərin – mikrofilmlərin yaradılması ixtira edildi. İnformasiyanın maqnit sahəsi vasitəsi ilə yazılması üsulu 1898-ci ildə Danimarkada Valdemar Poulsen tərəfindən ixtira edilmişdir. Bu üsulün ən müxtəlif variantları uzun zaman əsasən səs yazmaq üçün istifadə edilmişdir. Maqnit qeyd üsuluna əsaslanaraq elektron sənədlərin yaradılması ideyası bolqar mənşəli amerikalı mühəndis Viktor Atanasova məxsusdur. O, hələ 1937-ci ildə dünyanın ilk elektron-hesablama maşınıni yaradarkən bu qurğularda infor-masiyanın yazılıb saxlanması üçün vaxtı ilə B.Poulsenin təklif etdiyi maqnit barabandan istifadə etmək ideyasını irəli sürdü. Az sonra ABŞ-da və digər ölkələrdə EHM-lər yaradılmağa başladı və o dövrün hesablama maşınlarının əksəriyyətində informasiyanın yazılıb

saxlanması, istifadə edilməsi üçün həmin informasiya daşıyıcısı - maqnit barabanı tətbiq edildi. Maddi obyekt üzərində informasiyanın qeyd edilməsinin növbəti yeni üsulu optik üsul oldu. XX əsrin 70-ci illərində meydana gəlmiş bu üsul ondan ibarət idi ki, informasiya kodlanır və elektromaqnit sahəsinin vasitəsi ilə optik diapazonda və ya ona yaxın olan digər diapazonda tezliyə malik elektromaqnit şüası fokuslanaraq informasiya daşıyıcısının səthindəki xüsusi həssas laya təsir edir və onda fiziki dəyişiklik yaradır. Bu üsuldan istifadə edilməklə yaradılan informasiya daşıyıcılarına optik disklər, kompakt disklər (CD), rəqəmli video disklər (DVD) və digər bu tipli vasitələr aiddir. Son illərin nailiyyəti olan digər informasiya qeydi üsulu maqnit-optik üsuldur. Bu üsulun digərlərindən əsas fərqi ondan ibarətdir ki, bu üsulun tətbiqi zamanı informasiya daşıyıcısı olan maddi obyektə eyni zamanda optik (elektromaqnit) şüası və maqnit sahəsi vasitəsi ilə təsir edilir.

“İNFORMATİKA” – VİNİTİ-nin 1963-cü ildən nəşr edilən referativ jurnalıdır. İl ərzində 6 və ya 12 nömrə çap olunmuşdur. Referativ jurnalın səhifələrində elmi-texniki informasiya fəaliyyətinə və onunla sıx bağlı olan kitabxana işi, biblioqrafik fəaliyyət, kitabçılıq və arxiv işi üzrə xarici nəşrlərdən jurnal məqalələləri, elmi konfranslardakı məruzələr, ixtira təsfiirləri, standartlar, kitab referatları, annotasiyaları və biblioqrafik təsvirləri dərc edilir. 1976-cı ildən “İnformatika” referativ jurnalının analoqu olan JNOO Verilənlər Bazası nəşr edilir. Kitabxana işinə dair rus və xarici ədəbiyyat, əsasən jurnalın “Sənədli informasiya mənbələrinin ana-

litik-sintetik işlənməsi” və “İnformasiya xidmətləri” bölmələrində dərc edilir.

“İNFORMATİKA – EKSPRES İNFORMASIYA”– ekspres-informasiya nəşridir. VİNİTİ tərəfindən (1984-1998) ildə 48, sonra 24 nömrədə dərc edilir. Nəşrdə əks olunan informasiya mahiyyətinə görə biblioqrafik informasiyadır və həcmi təqribən 1 çap vərəqidir. 1964-1975-ci illərdə VİNİTİ ildə 24 nömrə olmaqla “Elmi informasiyanın nəzəriyyə və praktikasi” adlı ekspres-informasiya nəşri də buraxırdı.

İNFORMATİVLİK – sənəd, kitabxana fondunda və digər informasiya massivində olan informasiyanın istehlakçı üçün yenilik, səhihlik, faydalılıq dərəcəsidir. Kitabxana praktikasında informativlik anlayışı informasiya tələbatının və istifadəçilərinin sorğularının dəqiq və çoxaspektli şəkildə ödənilməsi kimi qəbul edilir. İnformativlik dərəcəsi informasiyanın müvafiqlik meyarları-relevantlığı və pertinentliyi vasitəsi ilə, eləcə də dəqiqlik əmsalı və axtarışın tamlığı ilə müəyyən olunur. İnformasiya massivinin informativlik səviyyəsinə onun yaradılması metodikası–əks olunan obyektlərin məzmunu (universal, çoxsahəli, sahəvi, tematik və ya digər), sənədlərin seçilmə meyarı (növlər, tipologiya, dil, xronologiya, ərazi və digər); sənədin biblioqrafik səciyyəsi (biblioqrafik təsvirin tərtibi, annotasiyalaşdırma, referatlaşdırma, predmetləşdirmə, indeksləşdirmə və s.); materialın qruplaşdırılması və seqmentləşdirilməsi üsulları (əlifba, sistematik, xronoloji və s.); yardımçı göstəricilərin (əlifba, adlar, predmet və s.) mövcudluğu aiddir.

“ИНФОРМАЦИОННЫЙ БЮЛЛЕТЕНЬ БИБЛИОТЕЧНОЙ АССАМБЛЕИ ЕВРАЗИИ” (“Avrasiya Kitabxana Assambleyasının Xəbərləri”) – Rusiya Dövlət Kitabxanası ilə Avrasiya Kitabxana Assambleyasının elmi-təcrübi jurnalıdır. 1993-cü ildə “Avrasiya Kitabxanalar Assambleyasının informasiya bülleteni”, 2002-ci ildən “Avrasiya Kitabxanalar Assambleyasının xəbərləri” adı ilə çap olunmuşdur. Jurnal MDB dövlətlərinin mədəniyyətlərarası və kitabxanalararası əlaqələrinə, milli kitabxanalar, kitabxanaların informasiyalaşdırılması, kitabxana elmi və təcrübəsi kimi məsələlərə həsr olunmuşdur. Jurnal ildə 4 dəfə çap olunur.

“ИНФОРМАЦИОННЫЙ БЮЛЛЕТЕНЬ РОССИЙСКОЙ БИБЛИОТЕЧНОЙ АССОЦИАЦИИ” (“Rusiya Kitabxana Assosiasiyasının İnformasiya Bülleteni”) – 1995-ci ildən etibarən S.-Peterburqda nəşr edilir. Rusiya Kitabxana Assosiasiyasının, onun təşkilat komitəsinin, bölmələrinin, konfranslarının, iclaslarının, ölkənin regional kitabxana assosiasiyalarının, cəmiyyətlərinin fəaliyyəti, yeni rəsmi sənədləri, müsabiqələri, bu sahə üzrə müdafiə edilmiş dissertasiyalar və s. məsələlər barədə məlumat verir.

“ИНФОРМАЦИОННЫЕ РЕСУРСЫ РОССИИ” (“Rusiyanın İnformasiya Resursları”) – elmi-praktik jurnal. 1991-ci ildən etibarən Moskva şəhərində nəşr edilir. Jurnalın təsisçisi Rusiya elmi-texniki informasiya resursları birliyi-“Rosinformresurs”dur. Çıxma dövrü ildə 6 dəfədir. Jurnalın rubrikalarına misal olaraq aşağıdakıları göstərmək olar:

“İnformasiya resurslarının təşkili və idarə edilməsi”, “İnformasiya təhlükəsizliyi”, “İnformasiya hüququ”, “Elektron Rusiya:problemlir və mühakimələr”, “İnternet problemləri”, “Təhsilin informasiyalaşdırılması”, İnnovasiya və investisiyaların informasiya təminatı” və s. Rusiya Federasiyasının Təhsil və Elm Nazirliyinin Ali Attestasiya Komissiyasının qərarı ilə jurnal “Rusiya Federasiyasında nəşr edilən və səhifələrində elmlər doktoru alimlik dərəcəsi əldə etmək üçün dissertasiyanın əsas nəticələrinin dərc edilməsi tövsiyə edilən elmi və texniki nəşrlərin siyahısı”na əlavə edilmişdir.

İNFORMETRİYA – informasiya proseslərinin kəmiyyət aspektlərinin tədqiqi ilə məşğul olan və aktiv şəkildə inkişaf edən elmi istiqamətdir. İnformetrik tədqiqatlar empirik qanunauyğunluqların aşkar edilməsinə, informetrik modellərin və nəhayət, nəzəriyyələrin qurulmasına istiqamətlənmiş riyazi asılılıqların əldə edilməsinə əsaslanır. “İnformetriya” termini informatika, həmçinin bibliometriya, elmmetriya, vebometriya (istinadlar və əməkdaşlıq üçün şəbəkələr) ilə sıx əlaqəyə malik olan metrik tədqiqatları əks etdirən geniş anlayışdır. İnformetriyanın meydana gəlməsi və inkişafı kitabxana-informasiya mühiti ilə ayrılmaz bağlıdır. Son illərdə kitabxanaların və informasiya mərkəzlərinin fəaliyyətinin ən lazımlı və perspektiv istiqamətlərindən biri informetrik tədqiqatlar hesab edilir. Kitabxana fəaliyyəti üçün informetrik tədqiqatların aktuallığı və təcrübi əhəmiyyətini sübut edən mövcud faktlardan biri də kitabxanalarda xüsusi şöbələrin

təşkili və “bibliometrik analitik” vəzi-
fəsinin meydana gəlməsidir. İnformetrik
tədqiqatların təşkili və aparılması elmi
və ali məktəb kitabxanalarının peşəkar
sahəsinin məntiqi genişlənməsinə imkan
yaradır; kitabxananın elmi cəmiyyətdə
təsirini və nüfuzunu möhkəmləndirir;
kitabxanaçıların elmi-tədqiqat prosesinə
cəlb edilmə dərəcəsini artırır. Kitabxana-
larda aparılan informetrik tədqiqatların
2 əsas istiqamətini ayırmaq olar: kitab-
xana-informasiya fəaliyyətinin təşkili
və idarə edilməsi (“kitabxanaçıları üçün
informetriya”) və istifadəçilərin infor-
masiya tələbatının təmin edilməsi (“isti-
fadəçilər üçün informetriya”).

“İFORMEYŞN AUTLUK” (“İnformasiya
perspektivləri”) – ABŞ Xüsusi Kitabxana-
lar Assosiasiyasının 1997-ci ildən eti-
barən Nyu-York şəhərində özündən əv-
vəl nəşr olunan iki ixtisas jurnalı (“Special
Libraries”, “Specialist”) əvəzinə nəşr et-
dirdiyi aylıq peşə jurnalı.

“İFORMEYŞN DEVELOPMENT” (“infor-
masiyanın inkişafı”) – kitabxanaçıların,
arxivçilərin, informasiya işçilərinin bey-
nalxalq jurnalı. 1985-ci ildən “Zaur”
nəşriyyəti tərəfindən rüblük olaraq
Qreyt-Yarmut şəhərində nəşr edilir. Öz
səhifələrində dünyada sənəd-kommu-
nikasiyalar sisteminin təsisatlarında (o
cümlədən, kitabxanalarda) görülən işlər,
problemlər, bu sahələrin inkişaf tenden-
siyaları haqqında məqalələr, informasiya
çatdırmaları, bu sahələrə dair kitablara
resenziyalar dərc edir.

**“İFORMEYŞN RETRİVEL ƏND LAYBRERİ
AUTOMEYŞN”** (“İnformasiya axtarışı və

kitabxana avtomatlaşdırılması”) - 1965-
ci ildən etibarən Lomond Publication
Inc. nəşriyyəti tərəfindən Maunt-Eyri
şəhərində (ABŞ) məşr edilən aylıq jurnal.
Jurnalın səhifələrində kitabxana-biblio-
qrafik proseslərin avtomatlaşdırılması
üçün yeni texnologiyalar və avadanlıq.
Informasiya xidmətinin təşkili mövzu-
larında məqalə və digər materiallar dərc
edir.

İFORMKULTURA – bax: НАУЧНО-
ИНФОРМАЦИОННЫЙ ЦЕНТР ПО КУЛЬ-
ТУРЕ И ИСКУССТВЕ (MƏDƏNİYYƏT VƏ
İNCƏSƏNƏT ÜZRƏ ELMİ-İNFORMASIYA
MƏRKƏZİ). SSRİ Nazirlər Sovetinin 29

noyabr 1966-cı il 916 Nəli “Elmi-texni-
ki informasiyanın ümumdövlət sistemi
haqqında”, 19 iyul 1971-ci il 496 Nəli
“1971-1975-ci illərdə elmi-texniki infor-
masiyanın dövlət sisteminin gələcəkdə
həyata keçirilməsi haqqında” adlı qərar-
ları və SSRİ Mədəniyyət Nazirliyinin 28
avqust 1972-ci il 505 Nəli “V.İ.Lenin adı-
na SSRİ Dövlət Kitabxanasının tərkibində
mədəniyyət və incəsənət üzrə infor-
masiya mərkəzinin yaradılması haqqında”
əmrinə əsasən yaradılmışdır. Mərkəzin
əsas məqsədi mədəniyyət sahəsində
elmi tədqiqatlar üçün informasiya ba-
zasının yaradılması, geniş anlamda mə-

dəniyyət fəaliyyətinin və mədəniyyət siyasətinin işlənməsi üçün informasiya dəstəyi, mədəniyyət işçilərinin peşəkar səviyyələrinin yüksəldilməsidir. Mərkəzin əsas vəzifələrinə dünya mədəniyyətinin inkişaf tendensiyalarının aşkar edilməsi, Rusiya Federasiyası və xarici ölkələrdə sosiomədəni vəziyyətin öyrənilməsi, tələbatçılara yeni daxil olan ölkə və xarici ədəbiyyatın elmi-informasiya təhlili əsasında informasiya məhsulları və xidmətlərinin təqdim edilməsi daxildir. Mövzu sahələri: Mədəniyyətin ümumi problemləri, kitabxana işi və bibliografiya, muzey işi və abidələrin mühafizəsi, mədəniyyət müəssisələrinin maddi-texniki təminatı, mədəni turizm, incəsənətin ümumi məsələləri, estetik tərbiyə və s. Elmi-informasiya Mərkəzi ənənəvi və ən müasir formalarda tələbatçılara açıq olan unikal informasiya resurslarına malik tam avtomatlaşdırılmış informasiya mərkəzidir. Mərkəzin yaradıcı kollektivi tərəfindən “Обсерватория культуры” adlı jurnal dərc edilir.

“INFORMREGISTR” – elmi-texniki mərkəz (ETM), 1992-ci ildə dövlət orqanı kimi Rusiya Federasiyası Prezidenti yanında İnformasiyalaşdırma Komitəsinin (Roskominform) tərkibində təsis edilmişdir. Elmi-texniki kollektiv əsas vəzifəsini-ölkənin elektron informasiya resurslarının (verilənlər bazaları və bankları) monitorinqini artıq 1988-ci ildə Ümumittifaq Elmi Tədqiqat Sahələrarası İnformasiya İnstitutunun tərkibində həyata keçirməyə başlamışdır. Monitorinqin əsas nəticəsi ölkənin verilənlər bazalarını və banklarını özündə əks etdirən veri-

lənələr bazasının (metababaza) yaradılması və onun əsasında çap kataloqunun tərtibi oldu. Metabazanın yaradılması ilə eyni zamanda həm də ona daxil edilən verilənlər bazalarının və banklarının dövlət qeydiyyatı da aparılırdı. Rusiya Federasiyasının “Sənədlərin məcburi nüsxələri haqqında” Qanuna (1995) əsasən “İnformregistr” ETM-in üzərinə ölkə üzrə elektron nəşrlərinin depozitariyasının yaradılması məsuliyyəti qoyuldu. Onun komplektləşdirilməsi 1995-ci ildə verilənlər bazalarının və həm də CD-ROM-larda buraxılan digər informasiya məhsullarının komplektləşdirilməsi ilə başlamışdır. *Ədəbiyyat: Визурский К.В. Научно-технический центр “Информрегистр” основные задачи и некоторые итоги // Информационная культура личности: прошлое, настоящее, будущее. Краснодар, 1996; “Informregistr”-in internet saytı- <http://www.inforeg.org.ru/>*

“INFORMSISTEMA” – Rusiya Federasiyasının tədris sistemində yaradılmış kitabxanalarda, təhsil, elm, mədəniyyət müəssisələrində avtomatlaşdırma sistemlərinin işlənilməsi və tərtib sahəsində ixtisaslaşmış elmi-istehsalat birliyi. 1990-cı ildə təsis edilmişdir. “İnformsistema EİM proqram məhsulları, distributor şəbəkəsi və tədris mərkəzləri vasitəsi ilə ölkədə kitabxanaların kütləvi şəkildə avtomatlaşdırılması işinin pioneri olmuşdur. Kitabxana-bibliografik proseslərinin avtomatlaşdırılması üçün kompleks proqram vasitəsinin şəbəkə variant MARK Avtomatlaşdırılmış İnformasiya-Kitabxana Sistemi (AİKS) SQL beş

tipli Avtomatlaşdırılmış İşçi Yerini dəstəkləyir. Bu iş yerləri "İnzibatçı", "Kompaktlaşdırma", "Oxucu axtarışı", "Abonement". Mərkəz inteqrasiya edilmiş çoxplatformalı proqram vasitəsinə malikdir. Bu vasitə kitabxana məsələlərini prinsipcə başqa keyfiyyət səviyyəsində həll etməyə İnternetdən fəal şəkildə istifadə etməyə imkan verən üçüncü nəsil proqram vasitələrinə aiddir. Mərkəz tərəfindən kadrların yenidən hazırlığı və peşə səviyyəsinin yüksəldilməsi üzrə infrastrukturaya malikdir. 1999-cu ildə kitabxanaçılar üçün yeni informasiya texnologiyaları mərkəzi (Moskvanın "Kuntsevo" Mərkəzləşdirilmiş. Kitabxana Sistemi ilə birlikdə) açılmışdır. "İnformsistema" dövrü mətbuat üzrə abunəni təşkil edən iri agentlik qismində də fəaliyyət göstərir. O, Rusiyanın ən iri kitabxanalarını (Rusiya İctimai Elmi-Texniki Kitabxanası, İctimai Elmlər Üzrə Elmi-İnformasiya İnstitutunu, Mərkəzi Patent Kitabxanasını, Elmlər Akademiyasının Kitabxanasını və s.) dövrü mətbuatla təmin edir. "İnformsistema" EİM-in İnternet saytı- <http://www.inform-sistema.ru>.

İNQUŞETİYA MİLLİ KİTABXANASI (İMК) – 1993-cü ildə yaradılmış, Nazran şəhərində yerləşən, respublikanın aparıcı kitabxanası, universal kitabsaxlayıcısı, mədəniyyət, təhsil və informasiya mərkəzi.

kəzi, həmin ərazinin kitabxanalarının elmi-metodik işinin və diyarşünaslıq fəaliyyətinin mərkəzidir. 2003-cü ildə fondu 88 min nüsxə olmuşdur. İnquş Respublikası ərazisində çap olunan bütün məhsullar vasitəsilə fondunu zənginləşdirir. MK-nın əsas fəaliyyət istiqamətlərindən biri də yerli mətbuatın fondunun formalaşdırılması və mühafizəsidir.

İNTERFEYS – texniki və hesablama sistemlərinin (və ya) proqramların tərkibinə daxil olan müxtəlif qurğuların öz aralarında və ya xarici obyektlərlə (istifadəçilər, hesablama şəbəkələri və s.) qarşılıqlı təsirini təmin edən texniki və proqram vasitələrinin məcmusudur. İnterfeysin ən geniş yayılmış növləri olan daxili və xarici interfeyslə yanaşı, aşağıdakı növləri də fərqləndirilir: İntellektual interfeys– istifadəçilərin sistemlə qarşılıqlı əlaqəsini təbii dildə təmin edən texniki və proqram vasitələrinin məcmusu; İ n s a n - m a ş ı n interfeysi; İ s t i f a d ə ç i interfeysi–istifadəçilərin sistemlə qarşılıqlı təsirini təmin edən proqram-texniki vasitələrin kompleksi; İstifadəçinin qrafik interfeysi (belə İnterfeysin bir növü qısaca olaraq WIMP (Windows, Icon, Menus, Pointing device adlanır); D a x i l e t m ə - ç ı x ı ş interfeysi–xarici qurğuların və daxiletmə-çixış kanallarının idarəetmə vasitələrinin standart təsri (bax: Verilənlərin daxil edilməsi, Verilənlərin çıxışı); Unifikasiya edilmiş interveys–xarici qurğuların daxiletmə və çıxış kanallarına standart qoşulması üçün istifadə edilən və həm də iki sistemin və ya onun hissələrinin

təsrifi vasitəsidir ki, sistemdə bütün parametrlər normativ razılaşmalara uyğundur və standart interfeys adlanan digər qurğularda geniş istifadə edilir.

“İTERLƏNDİQ ƏND DOKYUMENT SAPPLAY” (“Beynəlxalq abonement və sənədlə təchizat”) – elmi-praktiki dövrü nəşrdir. 1971-72-ci illərdə “NLL Review”, 1973-77-ci illərdə – “BLL Review”, 1978-82-ci illərdə – “Interlending Review”, 1983–ci ildən indiki adla çıxır. Nəşiri Boston Spa şəhərində yerləşən Britaniya Kitabxanasıdır. İldə dörd dəfə (yanvar, aprel, iyul və oktyabrda) həm ənənəvi, həm də elektron formatda çıxır. Öz səhifələrində sənədlə təchizat və sənədlərə məsafədən əlyətərliyin ən erkənlərdən başlamış yeni texnologiyalara əsaslanan müasirlərə qədər bütün metodlarını (KAA, resursların kooperasiyası, elektron dərcələr, depozitar mühafizə, müəlliflik hüquqları və s.) işıqlandırır. Nəşrdə müntəzəm olaraq müvafiq mövzular üzrə yeni dünya ədəbiyyatının (ilk növbədə ingilis dilində) icmalları verilir.

İTERLİNYAJ – sətirlərarası məsafədir.

İTERNET – yer kürəsinin bütün qitələrini əhatə edən, yerləşdiyi məkandan asılı olmayaraq hesablama sistemləri və ayrı-ayrı kompüterləri birləşdirən, çox sayda şəbəkələri (bax: rabitə şəbəkələri) əlaqələndirən global informasiya-hesablama şəbəkəsidir. Müasir dövrdə beynəlxalq kommunikasiyaların ən vacib vasitələrindən biridir. 1973-cü ildə ABŞ Müdafiə Nazirliyinin nəzdindəki ARPA (İnkışaf Etmış Tədqiqat Layihələri

üzrə Agentlik, indi DARPA adlanır) adlı elmi-tədqiqat və layihə qurumu İnterneting Project adlı proqramın layihələşdirilməsinə başladı. Bir çox analitiklər 1983-cü ili internetin yaranma ili kimi qəbul edirlər. Sonrakı illər İnternet yüksək sürətlə populyarlaşdı. Bunu statistik rəqəmlər də təsdiq edir. İnternet vasitəsi ilə reallaşdırılan xidmət növlərindən ən geniş yayılmışı elektron poçt (e-mail) və World Wide Web-dir. Dünya miqyasında ən geniş yayılmış, kommersiyaya əsasları ilə işləyən elektron poçt xidməti ABŞ-ın “Google Corporation” şirkətinə məxsus Gmail xidmətidir. İnternetin çox sayda şəbəkələri maliyyələşdirmə mənbə və üsulları, idarəetmə metodları, istifadə qaydaları və s. əlamətlərinə görə fərqlənilir. Hazırda dünyada tək-cə hostinq mərkəzlərin ümumi sayı 10 milyonu ötmüşdür. ABŞ-ın İŞ-nin ayrı-ayrı hissələrində verirlənlərin ötürülməsi sürəti trillion bit/saniyəni keçir. Kitabxanalarda İnternetdən istifadə 1990-cı illərə təsadüf edir. İnternet resurslarından yararlanan ABŞ kitabxanaları olmuşlar. Kitabxanalarda İnternet aşağıdakı istiqamətlərdə tətbiq edilir: kitabxananın öz daxili tələbatları və yerinə yetirilən proseslərlə əlaqədar olaraq informasiyanın mübadiləsi (elektron poçt, FTP xidməti və b.), informasiya axtarışı; kitabxana istifadəçilərinə kitabxanada yaradılmış informasiyanın təqdim edilməsi və birbaşa çatdırılması (kitabxananın Web saytı, Web kataloqu, elektron sifarişlərin qəbulu, yaradılan digər biblioqrafik və tammətli resursların tələbatçıların istifadəsinə verilməsi, sənədlərin elektron çatdırılması və sair);

kitabxana binasında istifadəçilər üçün internetdən yararlanmaq imkanlarının yaradılması (zallar, kafelər, siniflər). İnternet texnologiyalarının kitabxana fəaliyyətinə dərin nüfuzu nəticəsində virtual kitabxanalar meydana çıxmışdır. İnternetdə tətbiq edilən əsas standart və qaydalar WWW texnologiyaları ilə bağlıdır.

“İTERNEYŞNL İNFORMEYŞN ƏND LAYBRERİ REVYÜ” (“Kitabxanalar və informatika üzrə beynəlxalq icmal”) – Dövri nəşrdir. Londonda (Böyük Britaniya) “Academic Press” nəşriyyatı tərəfindən rüblük olaraq nəşr edilir. Redaksiya heyəti beynəlxalq tərkibə malikdir. Jurnalın səhifələrində informasiya siyasətinin problemləri, informasiya xidmətinin və informasiya sistemlərinin inkişafının ayrı-ayrı istiqamətləri, informasiya sahəsində FİD, İFLA və YUNESKO-nun beynəlxalq proqramları, bu sahələr üzrə beynəlxalq əməkdaşlıq məsələləri işıqlandırılır. Materialların seçimi zamanı elmi xarakterli məqalələrə, qonşu sahələr üzrə mövzuların icmallarına, müqayisəli kitabxanaşünaslıq üzrə məqalələrə üstünlük verilir.

“İTERNEYŞNL PREZERVEYŞN NYUS” (“Sənədlərin mühafizəsi üzrə beynəlxalq yeniliklər”) – beynəlxalq bülletendir. Bu dövri nəşr İFLA-nın “Sənədlərin mühafizəsi və konservasiyası” üzrə proqramı tərəfindən təsis edilmişdir. İldə iki buraxılışda çıxır. Bülletenin səhifələrində kitabxana və arxivlərin fondlarının mühafizəsinin təmin edilməsi üzrə kitabxana və arxivlərin fəaliyyəti və bu sahə üzrə ən əhəmiyyətli hadisələr öz

əksini tapır. Məqalələr ingilis və fransız dillərindədir. İngilis dilindəki məqalələr fransız, fransız dilində olan məqalələr isə ingilis dilində qısa tərcümə ilə təchiz edilir.

İNTRANET – korporativ şəbəkə, müəssisəyə (o cümlədən, idarəyə korporasiya

yaya, təşkilata və s.) məxsus olan, öz əməkdaşlarının və biznes tərəfdaşlarının korporativ informasiya resurslarına məsafədən əlyətərliliyini təmin etmək üçün nəzərdə tutulmuş və internetin proqram məhsullarından və texnologiyalarından istifadə edən hesablama şəbəkəsidir. İtranet şəbəkəsinin arxitekturası (bu mənada həm də “İntraşəbəkə” terminindən istifadə edilir) və onların xidmət etdiyi coğrafi ərazi xeyli heterogendir. Ayrıca olaraq, bu şəbəkələr digər şəbəkələrin qovşaqlarından və kanallarından, o cümlədən qlobal şəbəkələrdən və rabitə sistemlərindən istifadə edə bilər. *Bax: Kitabxana kompüter şəbəkələri; Rabitə şəbəkəsi.*

İRAN KİTABXANALARI (İK). Coğrafi anlayış kimi İran geniş ərazini əhatə edir. Bu ölkə əvvəllər “Persiya” (“Farsistan”) adlanmış, XX əsrdə isə dövlət tərəfindən rəsmi olaraq “İran” adı qəbul edilmişdir.

İran dilləri qrupuna fars, puştu, talış, tat, mazandaran, tacik, gilani, kürd və başqaları daxildir və qədim fars və "Avesta" mətnlərində öz əksini tapmışdır. İranın cənubunda müasir Xuzistan vilayəti ən qədim dövrlərdən məskunlaşmış, e.ə. III minilliyin I yarısında ölkə Elam, əhalisi isə elamlar adlanırdı. XIX əsrin ortalarından Elam ərazisində – qədim Suz (indiki Şuş) şəhərinin yerində aparılan arxeoloji qazıntılar nəticəsində arxaik, qədim elam və sonrakı (Əhəməni, Səlvəkilər, Parfiya, Sasanilər və s.) dövrlərinə aid müxtəlif materiallar, o cümlədən piktoqrafik və mixi kitabələr aşkar edilmişdi. Burada eləcə də Naram-Suenin və Hammurapinin yazılı abidələri tapılmışdı. 1946-cı ildə Amerika arxeoloji ekspedisiyasının tərkibində çalışan tədqiqatçı Donald Makkoun İranda axtarışlar apararkən Ram-Hörmüzd vadisində e.ə. II minilliyə aid Elam yazılarını üzə çıxarmışdı. Sınıflı cəmiyyətə keçid zamanı Elamda piktoqrafik yazı sistemi icad edilmişdi. Bu şəkli işarələrin sayı 500-ə çatırdı. Mixi işarələri ilə tərtib olunmuş ilk elam dil yazı "Na-ram-Suen ilə müqavilə"nin mətnindən ibarətdir. E.ə. VIII əsrin sonu – VII əsrin əvvəlində İranın cənub-şərqində Əhəmənilər sülaləsi hökmranlığa başlamışdı. Şirazın şimalında yerləşən Persepol şəhərini I Daranın saldırdığı haqqında məlumat var. Bu şəhərin xarabalığı orta əsrlərdə "Təxti-Cəmsid" adlanırdı. Bis sıra tarixi mənbələrə görə, I Daranın dövründə mixi işarələr əsasında qədim fars yazı növü icad edilmişdi. Bu yazı "hecalı əlifba"dan ibarət idi. I Daranın kitabələrindən məlum olur ki, e.ə. V əsrdə İran ərazisində zərdüştlük

dini geniş yayılmışdı, əhalinin çoxu "Avesta" kitabında adı çəkilən Hörmüzdə (Ahuramazda) sitayiş edirdi.

İRAN MİLLİ KİTABXANASI – əsası 1861-ci ildə qoyulmuşdur. 1852-ci ildə Tehrandə yaradılmış Politeknik peşə mək-

təbinin nəzdində avropa stilində tikilmiş kiçik kitabxana açılmışdır. 73 ildən sonra, 1927-ci ildə İran Milli Kitabxanası kimi öz fəaliyyətinə başlayan kitabxana həmin dövrün inkişafının simvollarından birinə çevrilmişdir. Tehranin mərkəzində müasir binada yerləşən kitabxananın ümumi sahəsi 97 min kv. metrdir. Kitabxanaya ölkədə çap edilmiş nəşrlər, həmçinin İran mədəniyyəti, tarixi haqqında xarici nəşrlər daxil olur. İldə iki dəfə "İran milli bibliografiyası" adlı bibliografik vəsait çap edir və fondunda 7 milyona yaxın ədəbiyyat mühafizə olunur.

İRLANDIYA MİLLİ KİTABXANASI (İMK) –1877-ci ildə Dublində yaradılmışdır. Əsas funksiyası İrlandiya xalqı, onun tarixi və mədəniyyəti haqqında sənədləşdirilmiş informasiya mənbələrini mühafizə etməkdən ibarətdir. Çap məhsulları, fotoqrafiya və əlyazmalar və təhsil şöbələri vardır. MK-a 1990-cı ildən EK yaratmağa başlamışdır. EK MK və eyni zamanda 12 kitabxananın fondu əsasında yaradılır. Oxucular informasiyanı avtomatlaşdırılmış kataloq vasitəsilə əldə

edir. İMK-nın əsas məqsədi kitabxana fondunu istifadəçilərin tələbatına uyğunlaşdırmaqdır. İstifadə səviyyəsinə görə fond aktiv və passiv hissələrə bölünür.

İSGƏNDƏRİYYƏ KİTABXANASI (İK) – qədim dövrün ən böyük və ən zəngin kitabxanası. İK e.ə. III əvvəllərində İsgəndəriyyə Museyonu nəzdində yaradılmışdı. Bu kitabxana həmin dövrdən başlamış eramızın I əsrinə qədər, yəni 600 il Museyonun tərkibində, lakin müstəqil şəkildə fəaliyyət göstərmişdi. O vaxtdan başlayaraq bütün Misir çarları İK fondunun zənginləşməsi üçün külli miqdarda vəsait xərcləmişdilər. İK-nın yaradılmasının təşəbbüsçüsü olan qədim yunan dövlət xadimi, məşhur alim, filosof-peripatetik Demetri Falerli onun təşkilinə də yaxından kömək göstərmişdi. O, 297-ci ildən İsgəndəriyyə şəhərində Ptolemey I Soterin sarayında yaradılan museyonun və kitabxananın banilərindən birinə çevrilmişdir. Bəzi mənbələrə görə, İK-nın təşkilində Demetri Falerli ilə yanaşı, “Fizik” ləqəbli Straton Lampsaklı (e.ə. 340-268) da fəal

iştirak etmişdir. Ptolemey I Soterin zamanında İsgəndəriyyədə yaşamış qədim yunan riyaziyyatçısı, “həndəsənin atası” Evklid də bəzi mənbələrdə Museyonun və kitabxananın yaradıcılarından hesab edilir. İK-da işləməyə müxtəlif ölkələrdən görkəmli alimlər və şairlər dəvət edilirdi. Kitabxananın müdirləri İsgəndəriyyə Muzeyinin üzvləri arasından seçilir, bir qayda olaraq ölənə qədər bu vəzifədə qalırdılar. Yunan filoloqu Zenodot Efesli, alim və şair Apolloni Rodoslu, şair və alim Kallimax, riyaziyyatçı və coğrafiyaçı Eratosfen Kirenli, filoloq Aristofan Bizanslı, Aristarx Samofrakıyalı Ptolemeylər dövründə burada kitabxanaçı işləmişlər. 1914-cü ildə Misirdə Qahirə şəhərindən 130 km aralıda yerləşən Oksirinx şəhərinin xarabalıqlarında arxeoloji qazıntılar aparən ingilis mütəxəssisləri Bernard Qrenfell və Artur S.Hunt üzərində mətn yazılmış çoxlu papirus topluları aşkara çıxarmışlar. Eramızın II əsrinin ilk yarısına aid olan, Oksirinx papirusları adlandırılan vərəqlərin birində İK-da işləmiş kitabxanaçı alimlərin adları 6 sütun şəklində xronoloji ardıcılıqla göstərilmişdir. Bəzi yerləri qırıq olan bu mətn başqa bir papirusdan köçürülmüşdür. Qədim dövrün tanınmış alimi, şairi Kallimax Kirenli İK-da çalışmış ən görkəmli simalardan biridir. O, I Ptolemeyin dəvəti ilə İsgəndəriyyə şəhərinə gəlmiş, filosof Zenodotun şagirdi olmuş, gənlik illərindən ömrünün sonuna qədər Museyonda və Kitabxanada kitabxanaçı, e.ə. 260-240-cı illərdə isə İsgəndəriyyə Kitabxanasının müdiri vəzifəsində fəaliyyət göstərmişdi. Tarix, qrammatika və poeziyaya dair 800 əsər

yazan Kallimax İsgəndəriyyə poeziyasının ən parlaq nümayəndələrindən biri olmuşdur. Bununla belə onun adını kitabxana-biblioqrafiya mövzusunda həsr etdiyi “Bütün bilik sahələrində şöhrət qazananların və onların yazdıqları əsərlərin cədvəlləri 120 kitabda” adlı nəhəng tədqiqat işi əbədiləşdirmişdir. Qədim yunan şairləri və onların əsərləri haqqında məlumatı özündə əks etdirən bu qiymətli kitabdakı bütün materlallar səkkiz qrupa bölünmüşdü. Kallimaxın zəmanəmizə qədər gəlib çıxmamış “Cədvəllər” əsəri həm sistemli kataloq, həm də biblioqrafik göstərici idi. Həmin kitabxananın qrammatiki Aristofan Bizanslının indiyədək saxlanılmış “Kallimaxın cədvəlləri haqqında” əsərində bu barədə ətraflı məlumat verilmişdir. İK-na e.ə. 230-cu ildən ömrünün sonlarına qədər Kallimaxın şagirdi Eratosfen Kirenli başçılıq etmişdir. E.ə. 246-221-ci illərdə Misirin ən qüdrətli hökmdarlarından biri olan Ptolemey III Everget Kallimaxın ölümündən sonra Eratosfeni Afinadan çağırmış, ona İsgəndəriyyə Kitabxanasını idarə etməyi tapşırırmışdı. Təxminən 40 ilə yaxın bu vəzifədə çalışan alim qoca yaşlarında kitabxanadan uzaqlaşdırılmış, nəticədə hədsiz yoxsulluğa düşmüşdü. Eratosfen göz xəstəliyindən əzab çəkərək tamamilə kor olmuş, az sonra acılıqdan ölmüşdür. Məlumdur ki, İsgəndəriyyə Kitabxanasının mövcud olduğu və fəaliyyət göstərdiyi təxminən 10 əsr ərzində böyük filoloqlar nəslə qiymətli əsərlərin tərcüməsi və əlyazmaların əslinin müəyyənləşdirilməsi ilə məşğul olmuşlar. Bu baxımdan uzun illər ərzində kitabxanaya başçılığı həyata keçirən

Aristarx Samofrakiyalı öz şagirdləri ilə birlikdə Homerin poemalarının tam mətnini əsli ilə tutuşdurub yoxlamış və zövqlə tərtib etmişdi. Aristarxın bir çox əsərləri arasında xüsusilə Homerin poemalarının nəşri (bir və ya iki nəşr) və onlara yazdığı şərh daha böyük əhəmiyyətli kəsb edir. Kitabxanaçının yanında çoxlu köməkçi olurdu. Onların hər birinin vəzifəsi dəqiq müəyyənləşdirilirdi. Köməkçilər yeni alınmış əlyazmanın qeydini (uçotunu) aparır, qədim əlyazmaları diqqətlə gözdən keçirir, nəzərdən qaçırılmış səhvləri düzəldir, satın alınması mümkün olmayan əsərlərin üzünü köçürür, qayda-qanuna və nizam-intizama əməl olunmasını nəzarətdə saxlayır, əlyazmaların güvədən və nəmişlikdən (rütubətdən) qorunması üçün tədbirlər görürdülər. Kitabxananın dəbdəbəli binalarının giriş hissəsində qədim yunan mifologiyasında baş allah, allahların və insanların hökmdarı Zevsin və yaddaş (hafizə) ilahəsi Mnemosinanın əzəmətli heykəlləri qoyulmuşdu. Oxu zalındakı mərmər kürsülər (oturacaqlar) zövqlə düzülmüşdü. İK-nın kitab fondu sistemli qaydada düzülmüşdü. Bütövlükdə sistemin özündə nəyi əks etdirməsi haqqında məlumat yoxdur. Yarımçıq bilgilərə görə, əlyazmalar çoxlu əlamətlərə əsasən sistemləşdirilirdi. İK-na kitablar o dövrdə Misirdə fəaliyyət göstərən “Həyat evləri”ndən götürülürdü. II Ptolemey qiymətli əsərləri alıb gətirmək üçün dünyanın hər yerinə xüsusi elçilər göndərmiş, Demetri Falerlinin məsləhəti ilə yunan filosofu Aristotelin kitabxanasını satın almışdı. Bəllidir ki, İsgəndəriyyə qədim dünyanın böyük liman şəhəri idi. Ona görə də bütün

ticarət gəmiləri mütləq bu limana yan alır, sursat, ərzaq götürür, sonra yollarını davam etdirirdilər. Bu əlverişli vəziyyətdən istifadə edən Misir hökmdarı III Ptolemey belə bir fərman vermişdi: “İsgəndəriyyə limanına daxil olmaq istəyən gəmilər ya İsgəndəriyyə Kitabxanası üçün orijinal bir kitab bağışlamalıdır, ya da əgər bağışlamağa kitab yoxdursa, onda üzü köçürülüb qaytarılmaq şərti ilə başqa bir kitab gətirməlidirlər”. Afınada acılıq başlayan zaman III Ptolemey yunanlara çörək satmağa bir şərtlə razılıq vermişdi ki, onlar 3 dahi yunan dramaturqunun əsərlərinin əlyazmalarının üzünün köçürülməsinə imkan yaratsınlar. Bunlar faciə janrının banisi Esxilin “Zəncirlənmiş Prometey”, “İranlılar”, “Oresteya” əsərləri; faciə ustası Sofoklun “Çar Edip”, “Antiqona”, “Elektra” əsərləri; yeni antik faciənin nümayəndəsi Evripidin “Troya qadınları”, “Heraklin övladları”, “Medeya” əsərləri idi. Yunanlar çox böyük miqdarda qızıl girov götürərək qədim dövrün bu üç dahi şair-dramaturqunun əsərlərinin əlyazmalarının üzünün köçürülməsinə razılıq vermək məcburiyyətində qalmışdılar. III Ptolemey bütün əsərlərin əslini özündə saxlayaraq geri qaytarmamış, beləliklə, girov qoyduğu qızıldan əlini üzmüşdü. İK antik dünyada ən böyük kitabxana idi. Onun fondunda təxminən 400 min nüsxədən 700 min nüsxəyə qədər lülə halında bükülmüş papirus bağlaması saxlanılırdı. İK kitabların toplanılıb yığıldığı adi yerdən daha çox akademiya bənzəyirdi: həm tədqiqatlar aparan, həm də tədrislə məşğul olan alimlər burada yaşayıb işləyirdilər. Qədim zamanlarda İK-da papirus üzərində həkk

olunmuş əlyazmalar üfiqi rəfli dolablarında (şkafalarda) saxlanılır, dolablar ikitaylı (ikilaylı) qapılarla bağlanırdı. Kitab zalları yazıçı və alimlərin heykəlləri, büstləri və portretləri ilə bəzədilirdi. Kitab zallarını bitişik otaqlarda əlyazmaların üzünü köçürülür, onlar növlərə (çeşidlərə) ayrılırdı. 216-cı ildə Roma imperatoru Septimi Bassian Karakalla əsgərlərə İsgəndəriyyəni talan etmək əmri verdi ki, bu da kitabların mühafizəsinə ciddi zərər vurdu. 273-cü ildə Roma imperatoru Lusi Domisi Avrellan Zenobiya çariçasının qiyamını boğaraq İsgəndəriyyə şəhərini ələ keçirərkən İsgəndəriyyə Museyonu ilə kitabxananı dağıdıb yandırdı. Yanğından sonra xarabalığa çevrilmiş kitabxananın yalnız bir hissəsini bərpa etmək mümkün oldu.

İSGƏNDƏRİYYƏ MUSEYONU (MUZEYİ) (İM). Elmi ədəbiyyatda Ellinizm (Helinizm) dövrü Makedoniyalı İsgəndərin hərbi səfərlərindən tutmuş (e.ə. 334-323) Aralıq dənizinin şərq sahili ölkələrinin Roma tərəfindən işğalına qədər olan dövrü əhatə edir. Təxminən 2300 il bundan əvvəl məşhur fəateh Makedoniyalı İsgəndər Misiri fəth etmiş, e.ə. 332-331-ci illərdə Nil çayı sahilində İsgəndəriyyə adlı şəhər saldırmışdı. İsgəndəriyyə şəhəri hazırkı MƏR-nin şimalında – Aralıq dənizi sahilində, Nil çayı deltasının qərb hissəsində yerləşir. İsgəndəriyyəni indiki paytaxt Qahirədən 180 kilometrlik məsafə ayırır. İM-nun (və ya Museyinin) əsası Ptolemey I Soterin hakimiyyəti zamanında qoyulmuşdur. Museyon ellinizm dövründə hökmdarın himayəsi altında elmi mərkəz kimi (elmi-tədqiqat

institutu kimi) fəaliyyət göstərən dövlət idarəsi, eyni zamanda ali məktəb, elmi institut, həm də nəhəng kitabxana funksiyasını daşıyırdı. Burada rəsədxana, müəllimlər üçün otaqlar, mühazirə oxumaq və elmi işlər aparmaq üçün xüsusi zallar fəaliyyət göstərirdi. İM-nun tərkibinə anatomiya kabineti, botanika və heyvanat bağı ilə birlikdə ona bitişik, lakin ondan asılı olmayan İK-nın da əsası qoyulmuşdu. İM-nun başında hökmdarın kahin təbəqəsindən təyin etdiyi müdir, yəni ali rütbəli din xadimi dururdu. Bu dövrdə ellin dövlətlərinin bir çoxundan dəvət olunmuş məşhur şəxsiyyətlər: riyaziyyatçı–Arximed, Evklid, Eratosfen, astronom-Aristarx Samoslu, Kiçik Ptolomey, filosof- Hipparx, Filon, Plotin, şairlərdən- Kallimax, Feokrit və başqaları Museyonda və ya kitabxanada yaşayıb-yaradırdılar. Ptolemeylər zamanında İM-nu istisnasız olaraq elmlər məbədi, elmin qoruyucusu idi. Fəlsəfə, filologiya (geniş mənada), riyaziyyat, tibb, tarix, poeziya – bir sözlə, o dövrün bütün elmləri İM-da özünə sığınacaq tapmışdı. İmperator Avrellanın dövründə şəhərin İM-nu yerləşən hissəsi dağıdılmışdı. Yullanın hakimiyyəti illərində bütpərəstliyin müvəqqəti canlanması İM-nun və Kitabxanasının məhv olmasını yalnız qısa müddətə təxirə saldı.

İSLANDIYA MİLLİ KİTABXANASI - əsası 1818-ci ildə qoyulmuşdur. 1825-ci ildə Kafedral kilsəsinin yeniləmiş binasına, 1881-ci ildə Parlament binasına, 1908-ci ildə isə Mədəniyyət evinə köçürülmüşdür. Hazırda həm də Universitet kitabxanası funksiyasını yerinə

yetirir. Fondunda milyon nüsxəyə yaxın kitab və əlyazma mühafizə edilir.

İSMAYILLI RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (İsmayilli rayon MKS) – İsmayillinin rayon mərkəzində ilk kitabxana 1948-ci ildə yaradılmışdır. Bu kitabxananın açılışında görkəmli şairlər Səməd Vurğun və Süleyman Rüstəm də iştirak etmişlər. 1950-ci ildən kəndlərdə də kitabxanalar təşkil olunmağa başlamışdır. MKS 1981-ci ildə təşkil edilmişdir. Hazırda MKS-ə 1 rayon Mərkəzi Kitabxanası (MK), 2 şəhər, 45 qəsəbə və kənd kitabxana filialı daxildir. Hazırda MKS-in ümumi kitab fondu 394 min nüsxədir. MKS-in 28 mindən atıq oxucusu var (2014). MKS 2004-cü ildən Beynəlxalq layihələrdə iştirak edərək Regional Kitabxana Məlumat Mərkəzinin yaradılmasına nail olmuşdur. MKS-in işçilərinin sayı 113 nəfərdir. MKS-in internet ünvanı: www.ismayilli.cls.az.

İSMAYILOV Xəlil İsmayil oğlu (01.07.1945, Gədəbəy rayonu) – kitabxanaşünas, Əməkdar mədəniyyət işçisi (2009), t. e. d. (2004), professordur (2004). Orta məktəbi 1963-cü ildə Gədəbəy rayonunda bitirmişdir. 1967-1972-ci illərdə BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində təhsil almışdır. BDU-nun

Kitabxanaşünaslıq kafedrasında laborant (1974-1976), müəllim (1979-1983), baş müəllim (1983-1986) işləmişdir. 1984-cü ildə Moskva Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetində dissertasiya müdafiə edərək p. e. n. alimlik dərəcəsi almışdır. 1986-2004-cü illərdə Kitabxanaşünaslıq kafedrasında dosent vəzifəsində çalışmışdır. 2004-cü ildə BDU-da dissertasiya müdafiə edərək t. e. d- alimlik dərəcəsi almışdır. 2004-cü ildən professordur. 1990-1993-cü ildə Kitabxanaşünaslıq kafedrasının müdiri, 1994-2012-ci illərdə Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin dekanı olmuşdur. 2007-ci ildən Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri kafedrasının müdürüdür. 1997-ci ildən indiyə kimi "Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya" elmi-nəzəri təcrübi jurnalının təsisçisi və baş redaktorudur. 1999-cu ildən Azərbaycan Kitabxana İşinin İnkişafı Assosiasiyasının təsisçilərindən biri və prezidenti-

dir. 2009-cu ildə "Əməkdar mədəniyyət işçisi" fəxri adına layiq görülmüşdür. Bir sıra respublika və beynəlxalq seminar, simpozium və konfranslarda (ABŞ, Belçika, Fransa, Norveç, Koreya, Gürcüstan və s.) iştirak etmişdir. 100-dən artıq əsərin, o cümlədən monoqrafiya, dərs vəsaiti və elmi məqalənin müəllifidir. *Əsərləri: Kitabxana işinin idarə edilməsinin təşkilati-metodik məsələləri. B., 1995; Azərbaycan Respublikasında kitabxanaların metodik təminat sisteminin inkişaf tarixi (1918-2000) (Monoqrafiya). B., 2000; Kitabxana menecmentinin əsasları (Dərs vəsaiti). B., 2005; Kitabxana-informasiya texnologiyaları (Dərs vəsaiti). B., 2009; Kitabxana işinin təşkili və idarə olunması (Dərslik). B., 2010; Milli kitabxana Azərbaycan elm və mədəniyyətinin xəzinəsidir // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya, 2008, №2; Kitabxanaların idarə edilməsinin müasir problemləri // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya, 2009, №1; Azərbaycan Respublikasının regionlarının kitabxana-informasiya resurslarının inkişafının bəzi məsələləri (Gəncə-Qazax iqtisadi rayonunun nümunəsində) (N.İsmayılov, İ.Bayramova ilə birlikdə) // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya, 2009, №1; Müstəqil Azərbaycanın memarı və qurucusu // Respublika qəzeti, 11 iyul, 2009.*

İSMAYILOV Nadir İslam oğlu (05.02.1956, Beyləqan) – biblioqraf, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru (1987), dosentdir (1992). BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində (1974-1979) və aspiranturada (1979-1982) təhsil almışdır. M.F.Axundzadə adına Milli Kitabxanada işləmişdir. 1982-ci il

dən Biblioqrafiyaşünaslıq kafedrasının müəllimidir. 1987-ci ildə Moskva Dövlət Mədəniyyət İnstitutunda “Təbabət üzrə məhəlli kitabxana-biblioqrafiya ehtiyatlarının inkişafı, müasir vəziyyəti və təkmilləşdirilməsi yolları (Azərbaycan materialları əsasında)” mövzusunda dissertasiya işini müdafiə edərək pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru alimlik dərəcəsi almış, 1992-ci ildən dosentdir. Müxtəlif fasilələrlə Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində dekan müavini işləmişdir (1994–2003). 2007-ci ildən Biblioqrafiyaşünaslıq kafedrasının müdir əvəzi olmuş, 2012-ci ildə kafedra müdiri vəzifəsinə təyin olunmuşdur. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin Fəxri fərmanı ilə təltif olunmuşdur. “Azərbaycanın biblioqrafik vəsaitlər sistemi”, “Azərbaycanda təbabətin biblioqrafiyası”, “Sənəd anlayışı və biblioqrafiya”, “Biblioqrafiyaşünaslığın müasir problemləri”, “Biblioqrafiyaşünaslıq fənlərinin tədrisi metodikası” və s. fənləri tədris edir. 1 monoqrafiya, 8 kitab, 100-ə yaxın məqalənin müəllifidir. 2013-cü ildə Almaniyada rus dilində “Azərbaycanın kitabxana-biblioqrafiya və informasiya resursları” kitabı nəşr edilmişdir. Bir sıra respublika və beynəlxalq konfranslar-

da iştirak etmişdir. 4 nəfər doktorant və dissertantın elmi rəhbəri olmuşdur. 2014-cü ildə BMT yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının həqiqi üzvü seçilmişdir. *Əsərləri: Biblioqrafiyanın biblioqrafiyası: Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasının tərtib etdiyi biblioqrafik vəsaitlərin göstəricisi (1996-2000). B., 2004; Biblioqrafik tərtibatın metodikası. B., 2004 (R.Vəzirova ilə birlikdə); Elmi-təbii ədəbiyyatın biblioqrafiyası. B.,2004; Kitabxanada ölkəşünaslıq (diyarşünaslıq) üzrə biblioqrafik fəaliyyət (nəzəri-tarixi, təşkilati-metodiki məsələlər). B., 2004 (Q.Hacıyeva ilə birlikdə); Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi-60: Biblioqrafik məlumat kitabı. B., 2008 (S.Sadıqova ilə birlikdə); Xəzər dənizi və neft (1954–2002): Biblioqrafik göstərici. B., 2003; Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya: elmi-nəzəri, metodiki və təcrübi jurnal: biblioqrafik göstərici (1997–2008-ci illər). B., 2009; Heydər Əliyev və Azərbaycan elmi: Biblioqrafik göstərici.B., 2010; Azərbaycan Respublikası regionlarının kitabxana-informasiya resurslarının bəzi məsələləri (Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonunun nümunəsində) // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya, 2011, №1 (İ.Bayramova ilə birlikdə); Görkəmli Azərbaycan aliminin həyat salnaməsi // AMEA MEK-nın əsərləri, 2011, №1(A.Xələfovla birlikdə); Görkəmli elm və təhsil təşkilatçısı (Prof.A.A.Xələfovun 80 illik yubileyi münasibətilə) // Kitabxanaşünaslıq və informasiya, 2011, №3 (6).; Soraq-biblioqrafiya xidmətinin mahiyyəti və mənbəşünaslığı /N.İsmayılov, T.Nəsibova // Kitabxana.az: Müstəqil elmi, metodiki və praktiki jurnal.-2014.-№ 1.- S.5-9;*

Kitabxanada oxuculara soraq-bibliografya xidmətinin təşkilində İKT-nin yeri /N.İsmayılov //Kitabxanaşünaslıq və Bibliografya.-2014.- № 1.- S.47-51.; Azərbaycan kitabxana isinin inkişafında yeni mərhələ (Ada Universitetinin kitabxanasının keçirdiyi beynəlxalq konfransın icmalı) /N.İsmayılov//Kitabxanaşünaslıq və bibliografya.-2014.- № 1.- S.127-131.; Библиотечно-библиографические и информационные ресурсы Азербайджана: этапы развития, состояние и пути совершенствования /Н. Исмаилов.-LAP LAMBERT Academic Publishing, 2013.- 292 с.

İSMAYILOVA Ədibə İmaş qızı – 1967-ci il dekabrın 22-də Füzuli rayonunun Kərimbəyli kəndində anadan olmuş-

dur. 1985-1990-cı illərdə Azərbaycan Pedaqoji Xarici Dillər İnstitutunun (indiki Azərbaycan Dillər Universiteti) ingilis dili fakültəsində təhsil almışdır. 1991-ci ildən M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasında (indiki Azərbaycan Milli Kitabxanası) əmək fəaliyyətinə

başlamışdır. Kitabsaxlayıcı şöbəsində (indiki kitab fondlarının mühafizəsi şöbəsi) kitabxanaçı, böyük kitabxanaçı, baş kitabxanaçı vəzifələrində işləmişdir. 2010-cu ildə oxuculara xidmət şöbəsinin müdiri vəzifəsinə irəli çəkilmişdir. Elektron resurslardan istifadənin təşkili bölməsi, lokal şəbəkə resurlarından istifadə zalı kimi yeni xidmət sahələrinin yaradılmasının təşəbbüskarı olmuşdur. 2014-cü ildə oxuculara xidmət işləri üzrə direktor müavini vəzifəsinə təyin olunmuşdur. “Müasir kitabxanalar və onların vəzifələri” adlı kursda iştirak etmişdir. İşlədiyi müddətdə kitab fondlarının mühafizəsi, inkişafı sahəsində fəal çalışmış, oxuculara verilən rədd cavablarının aradan qaldırılması işlərinə rəhbərlik etmişdir. Respublika əhəmiyyətli seminarlarda və elmi konfranslarda informasiya texnologiyalarının oxuculara xidmət proseslərinə fəal tətbiqi məsələlərinə dair məruzələrlə çıxış etmişdir. Bu mövzuda elmi jurnallarda və məcmuələrdə məqalələri dərc olunmuşdur. Milli Kitabxananın Elmi Şurasının “Elmi əsərlərinin” redaksiya heyətinin üzvüdür. Kitabxana işi sahəsində fəal xidmətlərinə görə dəfələrlə Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin və Milli Kitabxananın fəxri fərmanları ilə təltif olunmuşdur. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 24 sentyabr 2013-cü il tarixli Sərəncamı ilə Əməkdar mədəniyyət işçisi fəxri adına layiq görülmüşdür.

İSMAYILOVA Xuraman İsbi qızı – 1958-ci il oktyabrın 5-də Bərdə rayonu Mollalı kəndində anadan olmuşdur. 1974-1979-cu illərdə S.M.Kirov adına Azərbaycan

Dövlət Universitetinin (indiki Bakı Dövlət Universiteti) kitabxanaçılıq fakültəsində təhsil almışdır. 1979-cu ildən təyinat ilə M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasına (indiki Azərbaycan Milli Kitabxanası) göndərilmiş, komplektləşdirmə (indiki kitab fondlarının formalaşdırılması şöbəsi) şöbəsində biblioqraf, 1981-ci ildən böyük biblioqraf, 1986-cı ildən ədəbiyyat bölməsinin müdiri vəzifələrində çalışmışdır. 1994-cü ildən 2015-ci ilin martınadək kitab fondlarının mühafizəsi şöbəsinin müdiri vəzifəsində işləmişdir. Hazırda AMEA Mərkəzi Kitabxana – informasiya Resursları Mərkəzində çalışır. “M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasının ictimai həyatında xidmətlərinə və əmək fəallığına görə” Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinin fəxri fərmanına layiq görülmüşdür. 1998-ci ildən Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin, 2002-ci ildən Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin, 2008-ci ildən Yeni Azərbaycan Partiyasının, 2006-cı il-

dən “Məhsəti” şair qadınlar məclisi idarə heyətinin üzvü, 15 kitabın, 100-dən artıq elmi-publisistik məqalənin müəllifidir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 25 sentyabr 2008-ci il tarixli Sərəncamı ilə Əməkdar mədəniyyət işçisi fəxri adına layiq görülmüşdür.

İSMAYILOVA Sima Paşa qızı – (1955, Qazax rayonu) – biblioqraf, pedaqoq, baş müəllim (2006), pedaqogika üzrə

fəlsəfə doktorudur (2012). 1972-ci ildə Sumqayıt şəhər 17 sayılı orta məktəbi bitirmiş, 1973-1978-ci illərdə BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində təhsil almışdır. Təyinatla AMEA MEK-də işləmişdir (1978-1981). 1981-ci ildən BDU-nun Biblioqrafiyaşünaslıq kafedrasında çalışır. Burada laborant (1981-1986), baş laborant (1986-1992), dissertant (1988-1992) və müəllim (1992-2006) olmuşdur. 2006-cı ildən baş müəllimdir. 2012-ci ildə “Azərbaycanda ədəbiyyatşünaslıq

sahəsində mütəxəssislərin bibliografik informasiya təminatı sisteminin vəziyyəti və təkmilləşdirilməsi yolları (1965-2000-ci illər)” mövzusunda dissertasiya işini müdafiə edərək pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almışdır. “Bədii ədəbiyyat, ədəbiyyatşünaslıq və incəsənətin bibliografiyası”, “Azərbaycan bibliografiyasının tarixi”, “Uşaq və gənclər üçün ədəbiyyatın bibliografiyası” və s. fənlərini tədris edir. 50-dən artıq elmi əsərin, o cümlədən monoqrafiya, dərs vəsaiti, fənn proqramı, metodik göstəriş, tezis və məqalələrin müəllifidir. BDU-nun Fəxrü fərman ilə təltif olunmuşdur. *Əsərləri: Azərbaycanda bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq üzrə sənəd kütləsi bibliografialaşdırma obyektini kimi (Dərs vəsaiti). B., 2008; Azərbaycanda bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq bibliografiyası (1965-2000-ci illər). B., 2009; Ədəbiyyatşünaslıq bibliografiyasının müasir vəziyyəti və perspektivləri // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya, 2011, №1; Ədəbiyyatşünaslıq bibliografiyasının soruq-məlumat nəşrləri // Kitabxanaşünaslıq və informasiya, 2012, №2; Mirzə Fətəli Axundzadə - 200: Bibliografik göstərici // Kitabxanaşünaslıq və informasiya, 2013, №1.*

İSNAD – bu və ya digər nəşrin başqa səhifəsinə, fəslinə, termininə baxılması haqqında oxucuya tövsiyə edilən qeyddir.

İSPANİYA MİLLİ KİTABXANASI (Biblioteca Nacional de Espana) – 1712-ci ildə Madriddə Kral V Filipp tərəfindən Kral İctimai Kitabxanası kimi təsis edilmişdir və Alkasar qəsridə yerləşir. Kralın 1836-

ci il dekretinə əsasən kitabxana Daxili İşlər Nazirliyinin tabeliyinə verilir və Milli Kitabxana adı alır. Kitabxana fondunun özəyini ana kraliçaya məxsus qiymətli kitab kolleksiyası (8 min cild qiymətli əlyazma kitabları və qravürələr), II Karlosun və IV Filippin (qiymətli əlyazmalar kolleksiyası, o cümlədən “İmperator I Maksimilinin təntənəsi”, 1606), V Filippin (Fransadan gətirilmiş 6 min cild), ölkənin tanınmış zadəganlarının və görkəmli xadimlərinin kolleksiyaları təşkil edir. Kitabxanada həm də çox sayda qeyri-sənəd eksponatlar – medallar, sikkələr, alətlər, antiq əşyalar və s. saxlanılır. 1715-ci ildə kitabxanada 30 min nüsxə çap kitabı, 1282 nüsxə əlyazma, 20 min medal var idi. 1716-cı ildən qüvvəyə minmiş dekretə əsasən ölkədə nəşr edilən bütün kitabların məcburi nüsxəsi kitabxanaya verilir. Kralın fərmanı ilə kitabxanaya ilk müdir olaraq Yezuitlər Ordeninin üzvü Pedro Rodriqes təyin edilmişdir. 1767-ci ildə həmin Ordenin ləğvindən sonra kitabxana inzibati baxımdan birbaşa kralın tabeliyinə keçir. Fəaliyyətinin ilk yüz ilində o zamankı baş kitabxançıların (direktorların) böyük zəhməti olmuşdur. XIX əsrin ortalarında kitabxana

nanın fondunda 200 min cild ədəbiyyat var idi ki, həmin dövrdə fonda daxil olmuş əhəmiyyətli ədəbiyyat içərisində zadəganlardan satın alınmış zəngin kitab kolleksiyaları (məsələn, tərkibində Tövrətin nadir nüsxəsi və XVI əsrin İspan kitabları da olan biblioqraf Luis de Urs-i-del Rioya məxsus 11 min cildlik kolleksiyası, markiz de la Romananın 19 min cildlik kolleksiyası və s.), monastır kitabxanalarının kitab kolleksiyaları (6,5 min cilddən çox) göstərilə bilər. 1878-ci ildə kitabxananın direktoru görkəmli alim Marselino Menendes-i-Pelayonun gəlişi ilə kitabxana fondunun fəal şəkildə xarici nəştlərlə komplektləşdirilməsinə, kitabxananın öz nəşrlərinin buraxılmasına başlandı. 1896-cı ildə kitabxana üçün xüsusi olaraq layihələndirilmiş bina tikilib istifadəyə verildi. Yarandığı dövrdən indiyədək nəşriyyatçılıq işi ilə məşğul olur. XVIII əsrin birinci yarısında burada Kristobal Rodrigesin tərtib etdiyi “İspan poliqrafiyası üzrə universal repertuar” və X.A. Estradanın “İspaniyanın əhalisi” əsərləri, XIX əsrin ortalarından milli biblioqrafik vəsait səciyyəsi daşıyan “Biblioqrafik bülleten” və “İspaniya yazıçılarının biblioqrafik lüğəti” nəşr edilir. XX əsrdə kitabxananın strukturunda əsaslı dəyişikliklər aparıldı. 1930-cu ildə qəbul edilmiş fərmana əsasən milli kitabsaxlayıcı və milli biblioqrafiya funksiyalarına ölkənin iri elmi və mədəni mərkəzi funksiyası da əlavə edildi. 1939-cu ildə ölkə miqyasında yaradılmış Muzey və Arxivlər Direktoratı İspaniyanın bütün kitabxanalarını vahid şəbəkədə birləşdirdi. 1986-cı ildə qəbul edilmiş fərman isə kitabxananı ölkənin bütün kitabxanalarına başçılıq edən əsas qurum kimi təsbit etdi. İndi Kitabxananın

fondunda 4 milyon nüsxə kitab, 23 min nüsxə əlyazması, 2937 nüsxə inkunabula, 83 min nüsxə xəritə və plan vardır. İspaniyanın Kataloniya Milli Kitabxanası ayrıca bir statusa malikdir. Məlumdur ki, İspaniya bir sıra vilayətlərdən ibarətdir ki, bunlardan biri də Kataloniyadır. Bu əyalət bir çox fərqli xüsusiyyətlərinə, öz tarixinə, dillinə malikdir və əhali içərisində hətta bu vilayətin müxtəriyyat səviyyəsinin yüksədilməsini, hətta müstəqillik ideyalarını dəstəkləyənlər də az deyil. Vilayətin mərkəzi Barselonada 1907-ci ildə Kataloniyalı Öyrənmə İnstitutunun nəzdində kitabxana yaradılmışdır ki, o, sonradan Kataloniya Milli Kitabxanasının bazası olmuşdur. Kitabxana əvvəlcə Generalitetein (hökumətin) binasında yerləşirdi. 1914-cü ildə isə Kitabxana 28 min nüsxə çap kitabı və 250 əlyazma kitabı ilə müstəqil müəssisəyə çevrildi. Franko rejimi dövründə Kitabxana milli statudan mərkəzi vilayət kitabxanası keçirildi və digər funksiyalarla yanaşı vilayətin kitabxanaları üçün metodik mərkəz vəzifəsini yerinə yetirirdi. 1970-ci illərin sonunda vilayətin muxtəriyyəti bərpa edildikdən sonra kitabxana Kataloniyanın mədəniyyət müəssisələri üçün təşkilati mərkəzə çevrildi. 1981-ci ildə Kataloniya Parlamenti kitabxananı Milli Kitabxana kimi təsdiq etdi, ona məcburi nüsxələrin verilməsi qərarını verdi, Kataloniyada çap edilmiş və buraya aid bütün nəşrlər üçün depozitari funksiyasını verdi. İndi Kitabxananın fondunda 1 milyon çap vahidi, o cümlədən 1300 adda dövrü nəşr, çox sayda əlyazması, not nəşrləri və digər sənədlər vardır. Kitabxananın oxu zallarında 435 oxucu yeri var.

İSVEÇ MİLLİ KİTABXANASI – Kral Qustav I Vasanın (XVI əsrin ortaları) vaxtında

yaradılmışdır. Kral tarixə, elmə və dinə aid kitabları toplayırdı. Sonralar onun oğulları – XIV Erik, II Yuxan və IX Karl bu işi davam etdirirlər. 1620-ci ildə Kral Qustav II Adolf toplunun bir hissəsini Uppsala Universitetinin Kitabxanasına verir. 1697-ci ildə kitabsaxlayıcıda yanğın baş verir. Bundan sonra kitablar Stokholmun müxtəlif saraylarında saxlanılır. 1792-ci ildə Kral III Qustav öz şəxsi kolleksiyasından Milli kitabxanaya 14500 kitab hədiyyə edir. 1796-cı ildə isə oğlu Qustav IV Adolf kitabxanaya 7500 kitab verir. 1953-cü ildə kitabxanaya Moskva və Leninqrad-dan (indiki Sankt-Peterburq) çoxlu sayda kitab gətirilir. 1964-cü ildə isə İsveç Milli Kitabxanası ilə Moskvanın Lenin Kitabxanası (indiki Rusiya Dövlət Kitabxanası) arasında ədəbiyyat mübadiləsi haqqında müqavilə imzalanır. 2009-cu ildə İsveç səsyazmalarının və filmlərinin milli arxivi kitabxananın bir bölməsinə çevrilir. Kitabxananın fondunda 18 mln. nüsxə ədəbiyyat mühafizə edilir. Bura əlyazmalar, coğrafi xəritələr, jurnallar və s. daxildir. Ölkədə Məcburi nüsxə haqqında qanuna əsasən çap nəşrləri öz məhsullarından bir nüsxə milli kitabxanaya və bir nüsxə milli arxivə göndərmək məcburiyyətindədirlər. 2013-cü ildən bu qanun elektron informasiya daşıyıcılarına da aid edilir.

İSVEÇRƏ MİLLİ KİTABXANASI (İMK) – İsveçrədə milli kitabxana yaradılması

ideyası XIX əsrin əvvəllərində yaransa da bu ideya yalnız 1895-ci ildə reallaşmış, 1900-cü ildən oxucular üçün açılmışdır. 1934-cü ildən yeni binaya köçürülmüşdür. 1992-ci ildə Milli kitabxana haqqında yeni qanun qəbul edilir. Kitabxanada ənənəvi şöbələrlə yanaşı, ictimaiyyətlə əlaqələr, kütləvi tədbirlərin planlaşdırılması və təşkili, informasiyalaşdırma və işçilərin peşə səviyyəsinin yüksəldilməsi şöbələri də təşkil olundu. MK İsveçrə haqqında müxtəlif daşıyıcılar da informasiyalar hazırlayır və yayır. Ölkədə məcburi nüsxə haqqında qanun yoxdur. 1915-ci ildə İsveçrə kitab tacirləri və nəşrlərinin razılığına əsasən onlar MK-ya hər nəşrdən pulsuz bir nüsxə verir. Kitabxana “İsveçrə kitabı” adlı milli biblioqrafik göstəricini çap etdirir. MK-nın fondu 3,6 milyon nüsxədən çoxdur. Fond da 2,5 milyondan çox monoqrafiya vardır. Kitabxana xüsusilə dövlətin tarixinə aid mövzu-biblioqrafik vəsaitlər çap etdirir. 1928-ci ildən ölkə kitabxanalarının fondlarının toplu kataloqu tərtib edilir. 1993-cü ildən toplu kataloq elektron formada yaradılır. MK beynəlxalq kitabxana- biblioqrafiya əməkdaşlığının fəal üzvüdür.

İTALİK – *bax: Kursiv.*

J

JANR (fr.: genre – növ, cins) – müasir ədəbiyyatşünaslıqda, musiqidə, təsviri incəsənətdə və s. müxtəlif mənalarda işlədilən termin: a) epos, lirika və dramaturgiya kimi ədəbi növlərə verilən ad (epik janr, lirik janr, dramatik janr); b) bədii əsərin kompozisiya cəhətdən təşkil olunmasının tarixən qərarlaşmış forması, möhkəmlənərək müəyyən ədəbi konstruksiyaya çevrilmiş məzmun; c) ədəbi növlərə aid şəkillər (məsələn: roman, poema, faciə və s.). Bədii yaradıcılığın həyatın müxtəlif cəhətlərini əks etdirməsi ilə əlaqədar olaraq ədəbiyyat və incəsənətdə tarixən müxtəlif janrlar yaradılmış və formalaşmışdır. Terminin işlənməsindəki bu müxtəlifliyə baxmayaraq janr dedikdə ədəbiyyatın inkişaf tarixi ərzində varlığın təsvir edilən hadisələrindəki özünəməxsusluqla və sənətkarın onlara münasibətinin səciyyəsi ilə şərtlənib, əsərdə təkrar olunan kompozisiya quruluşunun vəhdəti nəzərdə tutulur.

JARQON (fr.: jarqon – boşboğazlıq, cəfəngiyat) – ümumxalq dilindən spesifik söz və ifadələri ilə fərqlənən, yalnız müəyyən ictimai və peşə qrupuna mənsub adamların öz aralarında danışdığı, başqalarının isə başa düşmədiyi şərti “uydurma” dil. Jarqonun özünün fonetik və qrammatik sistemi yoxdur. O, ancaq müəyyən məhdud kollektivlər arasında yayılmışdır; məsələn: yükdaşıyıcıların,

neftçilərin şərti sözləri var: “Vira” (qaldır), “Maynal” (endir) və s. Bu iki söz dünyanın bütün portlarında məlumdur. Jarqonlar müxtəlif yollarla yayılır. Onların bir qismi, müəyyən ərazidə ünsiyyət vasitəsi kimi işlənən mövcud dilin sözləri ilə müxtəlif dillərdən alınan sözlərin qarışığı əsasında yaradılır; məsələn Qarabağ sazəndələrinin dilində “Manısın karvası xasdır” (“Bu adamın pulu çoxdur”) kimi jarqon ifadələri olmuşdur. Jarqonu inkişaf etmiş, müxtəlif peşə və texnika sahələrinə aid dəqiq terminlərlə, zəngin professional dillərlə eləcə də “oğru” jarqonu, cinayətkar ünsürlərin öz aralarında danışdıqları “dil”lə qarışdırmaq olmaz. Bədii ədəbiyyatda jarqondan üslubi məqsəddə, qəhrəmanların, surətlərin dilini fərqləndirmək üçün istifadə olunur.

JURNAL (fr.: journal – gündəlik) – çoxsəhifəli mətbu dövrü nəşr, yüksək poliqrafik səviyyəsi ilə fərqlənən kütləvi informasiya vasitəsi, mətbuatda reklam vasitələrindən biri. Jurnallar əsasən gündəlik baş verən və tez-tez dəyişən hadisələrin işıqlandırılması ilə məşğul olmur. Jurnal standart olaraq bir aylıq, bəzən 15 günlük, həftəlik, ən çoxu isə 12, 6, 4, 3, 2 aylıq nəşr edilən davamlı nəşrdir. Jurnallar uzun müddətli istifadə üçün nəzərdə tutulur, bu səbəbdən də onlar qəzətdən fərqli olaraq daha qalın cildə malik olur və daha keyfiyyətli kağız-

da çap edilir. Jurnalda müxtəlif mövzularda xəbərlər, məqalələr, araşdırmalarla yanaşı rəngli fotolar, rəsmlər və karikaturalar da çap olunur. Jurnallar dövriliyinə, formatına, mövzusunə və üslubuna görə təsnifləşdirilir. Jurnallar təyinatına görə elmi-nəzəri jurnallar, təcrübi-metodik jurnallar, kütləvi jurnallar və s. mövcuddur. Azərbaycanda elmi jurnallar Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Rəyasət Heyətinin qərarı ilə dərc olunur. Hazırda Azərbaycanda 500-dən çox qəzet və bir neçə jurnal nəşr olunur, bu mətbuat orqanlarında çoxsaylı jurnalist ordusu fəaliyyət göstərir. İnternetin meydana gəlməsi nəticəsində şəbəkələrdə də jurnallara rast gəlmək mümkündür. Əvvəllər saytlarda mətbu nəşrlərin arxivləri yerləşdirilirdisə, sonralar onlayn jurnallar yaradılmağa başladı. Onlar çap olunmur, yalnız İnternet şəbəkələrində bütün dünyaya yayılır. Hazırda onlayn jurnallardan bir çoxunun oxucu auditoriyası analogi mətbu nəşrlərin oxucularının sayından dəfələrlə çoxdur.

JURNALİST – jurnalistika ilə məşğul olan peşəkar ədəbi işçi; KİV-də nəşr etdirmək üçün peşəkar əsaslarla aktual informasiyanın axtarışı və emalı ilə məşğul olan insan. İctimai rəy jurnalistin fəaliyyəti nəticəsində formalaşır. Vətəndaş cəmiyyəti və hüquqi dövlət şəraitində jurnalist xalqın və hakimiyyətin arasında vasitəçi olur, bu halda jurnalistika sadə insanların maraqlarını müdafiə edir.

JURNALİSTİKA (fr.: journal, lat.: diurnal, diurnale – gündəlik xəbər, məlumat)

– kütləvi informasiya vasitələri (KİV) işçilərinin fəaliyyət sahəsi. Jurnalistika cəmiyyətin sosial institutudur. O, qəzet və jurnal redaksiyalarını kitab nəşriyyatlarını, teleradio şirkətlərini özündə birləşdirir. Bütün bu yaradıcı qurumların işi (dövri mətbuatın, radio və televiziya proqramlarının hazırlanması və kütləvi auditoriyaya ötürülməsi) jurnalistikanın infrastrukturunu (texniki, informasiya, təşkilati-idarəetmə; həmçinin tədris və elmi mərkəzlər) ilə təmin olunur. Jurnalistika çoxşaxəli fəaliyyət növləri sistemi, müxtəlif kommunikasiya vasitələrindən istifadə etməklə (mətbuat, radio, televiziya, İnternet) kütləvi informasiyanın ötürülməsinin kanallar kompleksidir. Müasir dövrü jurnalistikasız təsəvvür etmək çətinidir. Jurnalistlər ictimai həyatın bütün sferalarını əhatə edən informasiyaya, geniş kütləyə təsir etmək, onları maarifləndirmək gücünə malikdir. Bunun üçün isə jurnalist öz sahəsini mükəmməl şəkildə bilməlidir. Son zamanlar jurnalistika sahəsində Beynəlxalq Media və Kommunikasiya Tədqiqatları Assosiasiyası (ing.: International Association for Media and Communication Research) geniş miqyaslı tədqiqatlar aparır. Azərbaycanda jurnalistika XIX əsrin ortalarından inkişaf etməyə başlamış, H.Zərdabi, C.Məmmədquluzadə, Ö.F.Ne-

manzadə, N.Nərimanov, Ü.Hacıbəyli, C.Hacıbəyli və başqaları tərəfindən inkişaf etdirilmiş, jurnalistika məktəbləri yaranıb formalaşmışdır.

JÜRİ (ing. və fr.: jury, lat.: juro – and içirəm) – münisflər heyəti., Müsabiqə,

sərgi, yarış və digər tipli yarışmalarda mükafatların və təltiflərin verilməsi üçün yekun qərar çıxaran mütəxəssislər qrupu. Adətən münisflər heyətinin tərkibi ya təşkilatçı tərəfindən müəyyənləşdirilərək təyin edilir, ya da məsləhətləşmələr əsasında seçilir.

K

KALKA – 1) Hər hansı təsvirin surətini çıxarmaq üçün istifadə olunan şəffaf kağızdır. 2) Frazoloji söz birləşməsinin başqa dilə hərfi tərcüməsidir.

“KANADIAN CORNEL OF INFORMEYŞN ÖND LAYBRERİ SAYENS” (“Kanada İnformasiya və Kitabxana Elmləri Jurnalı”) – 1976-cı ildən rüblük olaraq ingilis və fransız dillərində Kanadanın Toronto Universiteti tərəfindən nəşr edilir.

KANT – kitab üzlüyünün blokun ölçüsündən kənara çıxan hissəsidir.

KAPTAL – qalın blokların (10 mm-dən çox) kötüyünün uclarına yapışdırılmış ağ və ya bəzəkli lent parçasıdır. Blokun kötüyü ilə üzlük qapağı arasında qalan məsafəni gizlətmək üçün işlədilir.

KARTAŞOV Nikolay Semyonoviç (14.03.1928–05.09.2011) – görkəmli sovet-rus kitabxanaşünası, pedaqoji elmlər doktoru (1978), professor (1981). Moskva Dövlət Kitabxanaçılıq İnstitutunun kitabxanaşünaslıq fakültəsini (1950) və aspiranturasını (1961) bitirmişdir. Mədəni-maarif məktəblərinin, Şərqi Sibir Mədəniyyət İnstitutunun kitabxanalarında çalışmışdır. 1965-79-cu illərdə SSRİ EA Sibir şöbəsinin Dövlət İctimai Elmi-Texniki Kitabxanasının direktoru, 1979-1990-cı illərdə V.İ.Lenin adına SSRİ Dövlət Kitab-

xanasının direktoru olmuş, 1990-cı ildən Moskva Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin kitabxanaşünaslıq kafedrasının professoru işləmişdir. Sibirdə və Uzaq Şərqdə kitabxana işinin regional əlaqələndirilməsinin təşəbbüskarı və təşkilatçısı olmuşdur. Apardığı əhəmiyyətli tədqiqat işlərindən “Akademik kitabxanaların fondlarının formalaşdırılması qanunauyğunluqları” (1976–1978), “Ölkədə kitabxana resurslarının səmərəli yerləşdirilməsi və istifadəsi” (1981–1984), “Kitabxanaların regional idarələrarası qarşılıqlı əlaqəsinin inkişafı” (1985–1992) qeyd etmək olar. Keçmiş SSRİ-də kitabxana işinə dair Əsasnamənin yaradılması üzrə Dövlət Komissiyasının işində iştirak etmişdir (1984). Kitabxana işinin tədqiqində və təşkilində sistemli

yanaşmanın əsasını qoymuş, kitabxana işi sahəsində inteqrasiyanı, kitabxana sistemlərinin yaradılmasının əsaslarını hazırlamış, kitabxanaşünaslıq sahəsində müqayisəli tədqiqatların əsaslarını işləyib hazırlamışdır. Ölkədə və xaricdə dərc edilmiş 200-dən artıq əsərin, 50 monoqrafiyanın müəllifidir. Kitabxana işi sahəsində beynəlxalq müşavirələrin və konfransların, İFLA-nın sessiyalarının iştirakçısı olmuşdur. N.S. Kartaşov sovet dövründə Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni və bir sıra medallarla təltif edilmişdir.

“КАРТОГРАФИЧЕСКАЯ ЛЕТОПИСЬ” (“Kartoqrafiya Salmaməsi”) (KS) – keçmiş SSRİ-nin, indi isə RF-nın dövlət uçot-qeyd biblioqrafiya göstəricisi olub, müstəqil çap olunan coğrafi, tarixi, astronomik xəritələr, atlaslar, eyni zamanda kitab və kitabçalarda nəşr olunan kartoqrafik sənədlər haqqında informasiya vermək funksiyasını həyata keçirən nəşrdir. 1931-ci ildən Kitab Palatası tərəfindən çap olunmuş və salnamə 1977-ci ilə kimi illik, sonra isə ildə iki dəfə olmaqla nəşr olunur. Salmamədə materiallar iki bölmədə: xəritə və atlaslar bölməsində qruplaşdırılır. Coğrafi göstərici sərlövhədə göstərilən xəritələrin coğrafi obyekt adlarını, predmet-mövzu göstəricisi xəritələrin tərkibini açan rubrikaların adlarını, xəritə və atlasların sərlövhələrinin göstəricisi isə əsas və əlavə xəritələrin sərlövhəsini əhatə edir. Bir ildə KS-də 1600-ə qədər kartoqrafik sənəd haqqında məlumat verilir.

KARTON – poliqrafiyada işlədilən, çəkisi 220 qramdan çox olan qalın və möhkəm kağız fabrikatdır. Çəkisinə, qatlarının sa-

yına, quruluşuna və örtüyünə görə müxtəlif növləri var.

KATALOQ VƏ KARTOTEKA SİSTEMİ (KKS) – soraq-biblioqrafiya aparatının tərkib hissəsi olub, planlı şəkildə təşkil olunmuş, qarşılıqlı əlaqəyə malik və birbirini tamamlayan kitabxana kataloqları və biblioqrafik kartotekaların, həmçinin KKS-də informasiya axtarışının təşkili məqsədini daşıyan məlumatları əks etdirən yardımçı xarakterli göstəricilərin məcmusundan ibarətdir. Bu termindən yalnız keçmiş sovetlər məkanında istifadə edilir. KKS elmlik, əlyeterlik, plana-uyğunluq və iqtisadi cəhətdən əlverişlilik prinsipləri əsasında təşkil edilir və əyani informasiya vasitələri, bələdçi və yaddaşa təmin edilir. Kitabxanada olan hər bir kataloqun pasportu olur. Kitabxananın məcburi sənədləri KKS haqqında Əsasnaməyə daxildir.

KATALOQLARIN KONVERSİYASI (KK) – kataloqların retrospektiv konversiyası, kataloqların retrokonversiyası, kataloqların konvertasiyası (ingiliscə - retroconversion, beynəlxalq praktikada tez-tez RECON abbreviaturasından istifadə edilir), kartoçka və ya çap (kitab) formasında olan ənənəvi kataloqların elektron formaya çevrilməsi üzrə texnoloji proseslərin layihələşdirilməsi və reallaşdırılması. Bir tip elektron hesablama maşınlarında, müəyyən proqram təminatında və formatda formalaşdırılmış elektron kataloqlardakı biblioqrafik yazıların başqa tip maşınlarda, digər proqram təminatında və digər normativ/nüfuzlu yazı elementlərinin təqdim edilməsi formatı-

na və (və ya) koda konvertasiya edilmə prosesi də kataloqların konversiya adlanır. Ənənəvi, başlıca olaraq kartoçka kataloqlarının retrokonversiyası istifadəçinin hansı məkanda olmasından, nə zaman müraciət etməsindən asılı olaraq kataloqların əlyətərliyinin asanlaşdırılmasını, biblioqrafik verilənlərin axtarılması və saxlanması üçün yeni imkanların yaradılmasını təmin edir. Tam elektron kataloqlar xüsusən də elektron kitabxanaların yaradılması zamanı onun soraq-biblioqrafiya aparatı (SBA) qismində çox zəruridir. Bu zaman kataloqun konversiyasının həyata keçirilməsi ilə yanaşı mövcud olan elektron kataloqlardan və ya digər elektron biblioqrafik resurslardan istifadə edilməsi də iqtisadi cəhətdən sərfəlidir. Məsələn. XV–XIX əsrlərin rus kitablarının toplu ənənəvi və elektron kataloqlarının retrokonversiyası işini Rusiya Milli Kitabxanası və Rusiya Dövlət Kitabxanası öz üzərinə götürmüşdür. Rusiya Kitab Palatasının “Milli biblioqrafiya” elektron kataloqu isə SSRİ-də və Rusiyada nəşr edilmiş 850 min nəşr haqqında məlumatı özündə əks etdirir. Rusiya elektron kataloqlarının zənginləşdirilməsinin digər bir mənbəyi Rusiya elmi-texniki ədəbiyyatının toplu kataloqudur. Bu kataloq Rusiya Dövlət Kitabxanası, Rusiya Milli Kitabxanası, Rusiya Elmlər Akademiyasının Kitabxanası, Rusiya Elmlər Akademiyasının Təbiət Elmlər Akademiyasının Kitabxanası, Rusiya Elmlər Akademiyasının Sibir Filialının Dövlət İctimai Elmi-Texniki Kitabxanası, Dövlət Mərkəzi Elmi-Tibb Kitabxanası, Dövlət Mərkəzi Elmi-Kənd Təsərrüfatı Kitabxanası, Rusiya Kitab

Palatası, Rusiyanın digər elmi-texniki, tibbi, kənd təsərrüfatı və akademik kitabxanaları, keçmiş müttəfiq respublikaların kitabxanaları və elmi-texniki informasiya orqanları tərəfindən birgə layihə kimi həyata keçirilir. Kataloqların konversiyası adətən mərhələli şəkildə həm kitabxananın öz qüvvəsi, həm də digər qurumlar cəlb edilməsi ilə həyata keçirilir. Bu iş həyata keçirilərkən ən mütərəqqi texnologiyalardan istifadə edilməli və iş ölkənin aparıcı biblioqrafiyalaşdırıcı müəssisələri ilə əlaqələndirilmiş şəkildə həyata keçirilməlidir. Böyük həcmli kataloqların retrokonversiyası zamanı emal edilmə üçün kataloqun elə bir hissəsi götürülməlidir ki, o hansısa məndə bitkin hesab edilsin. Buna misal olaraq müəyyən qrup müəlliflərin əsərlərini (məsələn, milli bədii ədəbiyyat, xarici ədəbiyyat, folklor nəşrləri və s.), kollektiv müəlliflərin əsərlərinin müəyyən növləri (ali məktəblərin, elmi-tədqiqat müəssisələrinin kollektiv nəşrləri və s.) götürülə bilər. Əgər əvvəlki kataloq sistemli quruluşa malikdirsə, mərhələvi retrokonversiya üçün onun müəyyən bölməsi, rubrikası götürülə bilər. Bu hissə və ya bölmə retrokonversiya edilməklə bütün kataloq emal edilib qurtarana qədər istifadəçilər üçün müstəqil əhəmiyyət kəsb edə bilər. Bu işin layihədən əvvəlki mərhələsində hazırlıq tədqiqatları aparılır. Bu tədqiqatlarda kitabxananın kataloq-kartoteka sistemi təfərrüatlarına qədər şərh edilir. Burada aşağıdakılar öz əksini tapır: kataloq-kartoteka sisteminin fonda uyğunluğu və tipi (əlifba, predmet, sistemli, topoqrafik), kartoçkaların xarakteri (əlyazma,

yazı makinasında və ya printerdə çap edilmiş, yazının mətni olan kağız karton üzərinə yapışdırılmış). Kataloların konversiyası prosesində aşağıdakı əsas işlər həyata keçirilməlidir: kataloqun seçilməsi, sənəd (verilənlər) axınının, biblioqrafik yazı elementlərinin strukturunun şərh və təqdim edilməsi formatı (bax: Biblioqrafik yazı elementlərinin təqdim edilməsi elementlərinin formatı); başqa kitabxanaların və ya digər mənbələrin məşinlə oxunabilən biblioqrafik yazılarından istifadə edilmə imkanı; işlərin təşkilinin optimal yolunun seçilməsi; işin icraçıların və maliləşdirmə qaydasının, işlərin yerinə yetirilməsi qrafikinə müəyyənləşdirilməsi; lazımi texniki qurğuların, avadanlığının satın alınması; kataloqun retrokonversiyaya hazırlanması; ənənvi biblioqrafik yazıların əsasında məşinlə oxunan biblioqrafik yazıların tərtib edilməsi üçün təlimatların hazırlanması; biblioqrafik yazının bir sərə elementlərinin işarə edilməsi üçün kodifikatorların hazırlanması; kartoçkalardakı biblioqrafik yazıların məşinlə oxunan formaya çevirilməsi; görülmüş işin keyfiyyətinin yoxlanması; məşinlə oxunan kataloqun redaktəsi. Kataloqun konversiyasının həyata keçirilməsi zaman aşağıdakılar tövsiyə edilir: biblioqrafik informasiyanın orijinal kartoçkalarda olduğu kimi daxil edilməsi; məşinlə oxunan biblioqrafik yazıların bir sıra elementlərinin əldə olan ənənvi variantda olan verilənlərdən alınması (yazıların elektron formaya çevrilməsi); elektron biblioqrafik yazıların beynəlxalq standartlara müvafiq şəkildə strukturlaşdırılması. Bir çox kitabxanalar kataloqun konversi-

yasını öz qüvvələri ilə həyata keçirirlər, lakin təcrübə göstərir ki, bu işi həmin sahənin peşəkarlarına həvalə etmək məqsədəuyğundur. İşin görülməsinin istənilən variantında icraçı qarşısında aydın şərh olunmuş tapşırıq təsbiti qoyulmalıdır. Bu tapşırıq təsbiti kitabxananın rəhbərliyi tərəfindən təsdiq edilmiş sənəd (layihə) şəklində tərtib edilir və adətən spesifikasiya adlanır. Bu sənəddə kitabxana avtomatlaşdırma obyektini kimi şərh olunur (onun fondu, oxucuları, informasiya axınları və s. haqqında məlumatlar verilir), retrokonversiyaya edilməli olan kartoçkalarda təqdim edilməsi üsulları barədə məlumat verilir. Spesifikasiyada həm də elektron kataloqa verilən aşağıdakı əsas tələblər də öz əksini tapır: yazının digər sahələrindən və ya yardımçı soraq mənbələrindən) məsələn, ölkələri kodları, dillərin kodları və s.) götürülmüş informasiya vasitəsi ilə doldurulan sahələr; yazıların keyfiyyətinə verilən tələb (müəyyən həcmə malik yazılar massivində ola biləcək xətlərin müsaiddə edilən miqdarı, hansının ki, aşılması massivin yenidən doldurulmasını tələb edir); konvertasiya edilmiş yazıların istənilən əlavə emal növləri; icbari proseslər (daxiletmənin testlənmiş yüklənməsi və s.); tələb edilən formatlar və standartlar. Spesifikasiyaya kataloqdan götürülmüş kartoçka nümunələri əlavə edilir. Kataloqun konversiyasının həyata keçirilməsi üçün aydın, dəqiq və təfərrüatlı təlimat tərtib edilməlidir. Bu təlimatlarda aşağıdakılar öz əksini tapmalıdır: simvolların daxil edilməsi qaydası; kartoçkalarda təsadüf edilən hansı

informasiyanın artıq olmasını müyyən etməyə imkan elən əlamətlər; formal biblioqrafik informasiya elementlərinin elektron biblioqrafik yazının sahələrində və alt sahələrində paylanması qaydaları; şifrələrin kodların (məsələn, saxlama şifrələrinin) maşınlaoxunan formaya standart çevirilmə qaydaları; spesifik hallarda işlərin apöarılması qaydaları (dövri nəşrlərin, çoxcildli əsərlərin təsviri və s.). Kataloqun konversiyası ilə yanaşı müəlliflərin, kollektivlərin, coğrafi adların və s. normativ/nüfuzlu yazılarının formalaşması həyata keçirilir, yeni yaradılmış və ya kitabxanada əvvəllər mövcud olmuş normativ/nüfuzlu yazıların fayllarının biblioqrafik yazılarının normativ nəzarəti həyata keçirilir. Çox zaman kataloqun konversiyası ilə yanaşı saxlama vahidlərinin üzrəni ştrix-kod yapışdırılır. Son zamanlar tədricən ştrix- kod əvəzinə RFID mikroçiplərindən daha geniş istifadə edilir. (bax: Kitabxanaların avtomatlaşdırılması). Əvvəlcə kartoçka və kitab şəklində olan kataloqların konversiyasının müxtəlif kombinasiyaları məlumdur. Bunlara misal olaraq aşağıdakı variantları göstərmək mümkündür: maşınlaoxunana biblioqrafik yazılar üçün lazım olan informasiyanın bilavasitə kartoçka və ya kitab şəklində olan kataloqlardan götürülməsi (bu texnologiyanın iki variantı vardır); xətti mətənin əl ilə yığılması (mətni verilənlər) və MARC formatının sahələrinin nişanlanması ilə (iş prosesində dərhal yerinə yetirilir və ya kodlar sonradan klaviatura vasitəsi ilə daxil edilmək üçün kartoçkalardakı yazılara daxil edilir) MARC formatına tam konversiya; mətni informasiyanın klavia-

turadan daxil edilməsi və elektron yazıların strukturunun avtomatik şəkildə formalaşdırılması (duğu işarələrinin, simvolların ardıcılığının tanınması, xüsusi lüğət və leksikonlardan istifadə); kartoçkaların maşın (rəqəmli) obrazlarının yaradılması məqsədi ilə onların skanlanması və onun əsasında sonradan maşınlaoxunana biblioqrafik yazıların tərtibi (bu texnologiyanın iki variantı var); yaxşı keyfiyyətli çap kataloqlarının emal edilməsi zamanı simvolların optik tanınması və yazıların verilənlər bazasının standart formatına əllə və ya avtomatik üsulla çevirilməsi tətbiq edilir; kartoçkanın skan edilmiş obrazına monitorun ekranına baxmaqla MARC formatın sahələrinin klaviatura vasitəsi ilə doldurulması; optik disk yazılmış şəkildə və ya kompüter şəbəkələrindən istifadə etməklə alınmış digər elektron kataloqlara məxsus biblioqrafik yazılardan istifadə edilməklə məhz bu kitabxanaya aid olan verilənlərin (təsnifat indeksləri, predmet rubrikaları, saxlama şifrələri və s.) daxil edilməsi ilə elektron biblioqrafik yazıların formalaşdırılması; kartoçkaların nüsxələrinin mikrofişlərə köçürülməsi, mikrofişlərin xüsusi skanerlər vasitəsi ilə skanlanması və bunun ardınca informasiyanın yuxarıda göstərilən qaydada əllə və ya proqram vasitəsi ilə emalı. Çox zaman qarışıq texnologiyalardan istifadə edilir. Bu zaman yazıların maşınlaoxunan formaya çevirilməsi metodu kataloqun müvafiq fraqmentinin keyfiyyətindən asılıdır; eyni bir kitabxanada hər bir konkret kataloq üçün müxtəlif texnologiyalar seçilir. Çox halda kataloqun keyfiyyətindən həm də onun retrokonversiya

işlərini hansı podratçıya tapşırmaq məsələsi də asılıdır. Son zamanlar xaricdə kartoçka kataloqlarının skanlanması üçün böyük istehsal gücünə malik skanerlərdən geniş istifadə edilir (bax: Verilənlərin daxil edilməsi). Qalaq şəklində toplanmış kartoşkaların avtomatik emalı üçün nəzərdə tutulmuş bu skanerlərdə bir qalaq kartoçka qəbul qurğusuna yığılır və kartoşkalar oradan avtomatik şəkildə oxunmağa verilir. Skanlama nəticəsində kompüterin yaddaşında kartoşkanın həm üz həm əks tərəfinin vizual obrazlarının massivi formalaır. Kartoşkaların sürətinin çıxarılmasının belə üsulu birinci problemi-kataloqlada fiksə edilmiş biblioqrafik informasiyanın saxlanması imkan verir. Daha sonra kataloq dolablarının qutularındakı kartoşkaları deyil, onların kompüterin yaddaşında, elektron informasiya daşıyıcılarında saxlanan elektron obrazları emal etmək mümkündür. Bir halda ki, kartoşkanın obrazı mətn yox, şəkildir, mətn formasında kompüter sisteminə daxil edilmiş axtarış əlamətləri olmadan onları mətn kimi emal etmək, obrazlar massivində biblioqrafik yazıları axtarmaq qeyri-mümkündür. Buna görə də kompüterdə kartoşkanın vizual obrazı olan faylı hərf, rəqəm və digər işarələrlə əlaqələndirmək gərəkdir. Bunun ən asan variantı hər bir kartoşkaya oradakı təsvirin sərlovhəsinin baş hərfi və ya bir neçə hərfi şamil edilir. Lakin bu üsul elektron kataloqun imkanlarından qismən istifadəni təmin edir ki, bu da kartoşkaların skanlanmasına, emalına sərf edilmiş əmək və vaxta adekvat deyildir. Bu işdə daha irəli getmək mümkündür. Bunun üçün məşin-

laoxunan formada hər bir kartoşkanın obrazı (kartoşkanın arxa tərəfin də əks olunmaqla) üçün verilənlərin elementlərini əks etdirən bir neçə vacib axtarış sahəsi formalaşdırılır. İlk zamanlar fərqi və kollektiv müəlliflər, sərlovhə, nəşr ili sahələri ilə kifayətlənilir. İş imkanların artması əsnasında fəaliyyət daha geniş miqyasda davam etdirilir. İdeal variant elektron biblioqrafik yazının tərtib edilməsi formatında (bir qayda olaraq MARC-a uyğun formatlarda) tərtib edilmiş tam biblioqrafik yazıların yaradılmasıdır. Son illər ərzində elektron kataloqun verilənlərinə əlyətərlik üçün kartoşkaların obrazı əsasında məşinlə oxunan biblioqrafik yazıların elementlərinin formalaşdırılması metodu (keying on image — koi) köhnə kataloqların konversiyası üçün ən səmərəli və qənaətcil metod kimi get-gedə daha geniş miqyasda tətbiq edilir. Bu halda operator monitorun ekranında eyni zamanda həm kataloq kartoşkasının obrazını, həm də MARC formatına əsaslanan biblioqrafik yazıların elementlərinin daxil edilməsi üçün maketi görür. Bu zaman operatorların əmək bölgüsü və dar ixtisaslaşması məqsədəuyğundur. Operatorlardan hər biri biblioqrafik yazının sahələrindən birini ya ikisini onların altsahələri ilə birlikdə dərindən mənimsəyir. Beləliklə, biblioqrafik yazı bir operatorun digərinə keçməklə formalaşır, sonra isə proqram nəzarətinin bir sıra mərhələlərini keçir və bunun ardınca biblioqrafik yazılar biblioqraf tərəfindən ucdantutma və ya seçmə şəkildə yoxlanılır. Kataloqların konversiyası zamanı işarələrin tanınması proqramları tətbiq edilir. Bunun üçün kom-

püter proqramına bu sənəd tipində rast gəlinə bilən ən müxtəlif işarələr, onların müxtəlif variantları yüklənir. Obrazların xüsusi tanınma proqramı sənədin səhifəsinin (kartoçkanın) obrazını oxuyur və onun üzrəmdə olan hər şeyi yaddaşda saxlanan işarə obrazları ilə müqayisə edir və monitorun ekranına “şifrəsi açılmış” mətn çıxarır. Lakin bir sıra hallarda kompüter proqramı səhifə üzərindəki “şəkillərin” (işarələrin bir hissəsini tanıdır. Kataloqların konvüersiyası texnoloji prosesinin çıxışında kitabxana təkcə şəkillər (qrafik obrazlar) deyil, həm də maşınlaşdırılan formada olan biblioqrafik yazıların fayllarını (massivlər) əldə edir. Bu fayllarda elə bil ki, hər bir işarə əl ilə klaviaturada yağılmışdır. Biblioqrafik yazının elementləri belə yazıların elementlərinin təqdim edilməsinin müəyyən formatında bölüşdürülür. *Ədəbiyyat: Б е л я с к а Л. Я. Некоторые особенности проведения ретроспективной конверсии многоязычных карточных каталогов во ВГБИЛ // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: Материалы конф. М., 1999. Т. 1; Васильчиков В. В., Харыбина Т. Н., Черкасова И. Ю. Технология ретроспективной каталогизации // Информационные ресурсы. Интеграция. Технологии: Материалы конф. М., 1997; Воройский Ф. С. Электронные каталоги, ретроспективная конверсия и информационные ресурсы // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: Материалы конф. М., 1998. Т. 1; Ильина И. И.,*

Царьков В. В. Проблемы ретроспективной конверсии фондов Государственного Генерального Каталога Российской книжной палаты // Применение ЭВМ в информационно-библиотечной технологии: Сб. науч. трудов. М., 1995; Каспарова Н. Н. Стратегия российских библиотек в ретроспективной конверсии каталогов в контексте международного опыта // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: Материалы конф. М., 1997. Т. 2; Л а в р ё н о в а О. А. Организация и технология рет-роспективной конверсии каталогов // Там же. М., 2000. Т. 2; О н а же. Ретроспективная конверсия каталогов. Задача и методы её решения. Опыт РГБ // С компьютером на “ты”. М., 2000; Сланская М.В., Бакулина Н.Ф. Конверсия карточных каталогов отечественной литературы ГПНТБ России в машиночитаемую форму // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: Материалы конф. М., 1998. Т. 1.

KATALOQUN PASPORTU (KP) – kataloqun əsas: adı, təşkili, tarixi, biblioqrafik yazıların qruplaşdırılması üsulları, oxucu təyinatı, əks etdirilən fond, kataloqun təşkili üzrə metodik materiallar, kataloqun sənədləşdirilməsi və s səciyyəsinə əks etdirən xidməti sənəddir. Elmi-kütləvi və digər kitabxanalar üçün pasportu doldurmaq üçün xüsusi forma (blank) hazırlanmışdır. KP kataloq və

kartoteka sisteminin pasportlaşdırılması nəticəsində tərtib olunur ki, bu da xüsusi proqram əsasında həyata keçirilir. Proqram kataloq və kartotekaların adlarını, əvvəlcədən dəqiqləşdirilməsini nəzərdə tutan və ayrı-ayrı kataloq və kartotekaların sıra və hissələrinin fərqləndirilməsi prinsiplərini nəzərdə tutur. KP-ya daxil edilən məlumatlar əsasında ayrı-ayrı kitabxana, kitabxana sistemləri və ya region kitabxanaları üzrə faktoqrafik kartoteka, yaxud soraq-məlumat kitabı tərtib edilə bilər.

KATİB – müəllif və ya başqa adamların xahişi ilə əsərləri gözəl xətlə yazan, yaxud hökmdarların, varlı ziyalıların sifarişi ilə əsərlərin üzünü köçürən şəxsdir. Şərqdə onlara – x o ş n ə v i s, m ü s t ə n s i x, Qərbdə – k a l l i q r a f, Rusiyada isə – p i s a r, yaxud p i s e t s deyirdilər. Kitab çapı ixtira olunana qədər ədəbi əsərlərin qorunub yaşamasında və yayılmasında katiblərin mühüm xidməti olmuşdur. Katiblərin bir çoxu kitab üçün yazı ləvazimatı (qələm, mürəkkəb, rəng və s.) hazırlamış və əlyazma kitabına cild də çəkmişdir. Hər bir xalqın əlyazma kitabları o xalqın qiymətli mənəvi sərvətidir.

KAZİMİ Pərviz Firidun oğlu (10.12.1959, Bakı) – kitabxanaşünas, pedaqoq, tarix üzrə fəlsəfə doktorudur (2010). 1977-ci ildə Bakı şəhərindəki 240 sayılı orta məktəbi bitirmişdir. Müxtəlif vaxtlarda Bakı Baş Tikinti İdarəsində fəhlə, “Azneft”-in nəzdindəki Elmi-Tədqiqat İnstitutunda laborant, Suraxanı rayon MKS-də Baş biblioqraf, Mərkəzi İttifaqlararası Kitabxananın direktoru (1977-1986) ol-

muşdur. 1978-1983-cü illərdə BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində təhsil almışdır. BDU-nun dissertantı olmuş (1986-1991), Kitabxanaşünaslıq kafedrasında müəllim işləmişdir (1986-1997). “Akademiya Kitab Mərkəzi”nin məsləhətçisi (1997-2006), 2006-cı ildən BDU-nun Kitab Yayım Mərkəzinin direktoru və 2008-ci ildən Kitabxanaşünaslıq kafedrasının müəllimidir. 2010-cu ildə “Səfəvilər dövründə Azərbaycanda kitabxana işi” mövzusunda dissertasiya işini müdafiə edərək tarix üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almışdır. 2013-cü ildən dosentdir. “Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi”, “Dünya kitabxanaları tarixi”, “Kitabxanaşünaslığın əsasları”, “Türk xalqlarının kitab və kitabxana mədəniyyəti” və s. fənlərini tədris edir. Bir çox respublika və beynəlxalq elmi konfranslarda iştirak etmişdir. 5 kitabın, 100-ə yaxın elmi məqalənin müəllifidir. *Əsərləri: Səfəvilər dövründə Azərbaycanda kitabxana işi (Monoqrafiya). B., 2008; Orta əsrlərdə Azərbaycanda kitabxanaların növləri və quruluşu (Elmi məqalə) // Xəzər Xəbər (Xəzər Universiteti), 2008, №249 (K.Asylanla birlikdə); “İnformasiya mühəndisliyi (müasir kitabxana fəaliyyətində)” (Monoqrafiya). B., 2011; Kitab yayım mədəniyyəti bu gün (Elmi məqalə) // Kitabxana.az, 2011, №4-5 (A.Xələfov və K.Asylanla birlikdə).*

Kazimov Rasim Əhməd oğlu – 1932-ci il mayın 18-də Bakı şəhərində anadan olmuşdur. 1950-ci ildə Moskva Kitabxanaçılıq İnstitutunun biblioqrafiya şöbəsinə daxil olmuşdur. 1954-cü ildə Bakı Kitabxanaçılıq Texnikumuna müəllim

göndərilmişdir. 1957-ci ildə M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasının biblioqrafiya şöbəsinə (indiki Azərbaycan Milli Kitabxanasının sorğu informasiya xidməti şöbəsi) müdir təyin edilmiş, qısa müddətdə elmi katib, sonra isə elmi işlər üzrə direktor müavini vəzifələrinə yüksəlmişdir. 1962-ci ildə AMEA-nın Dil və Ədəbiyyat İnstitutunun aspiranturasına daxil olmuş, 1970-ci ildə namizədlik dissertasiyası müdafiə edərək, pedaqoji elmlər namizədi alimlik dərəcəsi almışdır. 1965-1976-cı illərdə AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasına rəhbərlik etmişdir. 1976-cı ildən ömrünün sonunadək S.M.Kirov adına ADU-nun (indiki Bakı Dövlət Universitetinin) kitabxanaşünaslıq kafedrasının dosenti işləmişdir. “Azərbaycan Respublika Kitab Palatası: yaddaş 1925-1965” (1965), “Kitabxana işçisinin məlumat kitabı” (1986, həmmüəllif), “Kitabxana işinin iqtisadiyyatı” (2004) və s. 10-dan artıq kitabın, dərslik və dərs vəsaitinin, 80-dən artıq elmi məqalənin müəllifidir. Bir sıra xarici ölkələrdə (Gürcüstan, Rusiya, Latviya, Belarus və

s.), beynəlxalq konfranslarda iştirak etmiş və kitabxana işinin aktual mövzuları üzrə çıxışlar etmişdir. Azərbaycan kitabxanaçılar Cəmiyyətinin sədr müavini vəzifəsində çalışmışdır. Xidmətlərinə görə “Əmək şücaətinə görə”, və “Əmək vətəranı” medalları ilə, SSRİ Elmlər Akademiyasının, Mədəniyyət Nazirliyinin və Həmkarlar İttifaqının fəxri fərmanları və diplomları ilə təltif edilmişdir. 2008-ci il fevralın 18-də vəfat etmişdir.

KEQL – şriftin ölçüsüdür. Qarniturdakı baş hərfin yuxarı səthindən sətir hərfinin aşağı çıxma elementinin (desenderin) oturma xəttinə qədər olan məsafədir. Punktla ifadə olunur. Əvvəllər hərflərin töküldüyü metal blokların ölçüsünü nəzərdə tuturdu.

KERNİNG – hərflərdən asılı olaraq onlar arasındakı məsafənin tənzimlənməsidir. Mətnin gözəl görünməsi və yaxşı qavranılması üçün bəzi hərflər arasındakı məsafə böyük, digərlərində isə kiçik ola bilər.

KETTER Çarlz Emmi (1837-1903) – görkəmli Amerika kitabxanaşünasıdır. 1858-ci ildən Harvard kollecinin kitabxanaçısı, 1868-ci ildən isə Boston Ateneumu kitabxanasının direktoru vəzifələrində işləmişdir. Ketterin rəhbərliyi ilə 1874-1882-ci illərdə Boston Ateneumu kitabxanasının 5 cildlik çap kataloqu nəşr edilmişdi. Onun 1876-cı ildə tərtib etdiyi “Lügət kataloqu qaydaları” çap əsərlərinin predmetləşdirilməsi nəzəriyyəsinin inkişafında mühüm rol oynamışdı. 1879-cu ildə Ketter “Genişləndirilə bilən

təsnifat” haqqında məqalə dərc etdirdi. Tərtib etdiyi təsnifatın özünü isə 1891-1893-cü illərdə ayrı-ayrı nəşrlərlə çap etdirməyə başladı. 1891-1904-cü illərdə nəşr edilmiş, iki hissədən ibarət olan “Genişləndirilə bilən təsnifat”da ilk dəfə olaraq təcrübədə çap əsərlərinin təsnifləşdirmə quruluşunda təkamül prinsipini irəli sürürdü. Ketterin təsnifat sxemində əsas şöbələrin yerləşməsi ardıcılığı daha məntiqlidir. Məsələn, “Tərix”, “İctimai elmlər”, “Dilçilik və ədəbiyyat”, eləcə də digər şöbələr bir-birinə yaxınlaşdırılmışdı. “Genişləndirilə bilən təsnifat”ın I cədvəli fondunda 1800 cild-dən az kitabı olan kitabxanalar, VII variantı isə ən iri kitabxanalar üçün nəzərdə tutulmuşdu. Ketterin təsnifat sxeminə dərəcəli indekslər tətbiq edilmişdir. Onlar latın əlifbasındakı 26 hərfin birləşməsindən ibarətdir. Ketterin bu

təsnifatı indiki dövr üçün köhnəlməsinə baxmayaraq, öz zamanında məzmununa görə daha elmi xarakter daşıyırdı. Melvil Dvidən sonra – 1881-1893-cü illərdə “Kitabxana jurnalı” (“Library Journal”) məcmuəsinin redaktoru Ketter olmuşdu. Ömrünün son illərində o, Amerika kitabxana Assosiasiyasının tədbirlərində fəal iştirak edirdi. Ketter XIX əsrin sonlarında dünyada ilk dəfə olaraq, müəllif cədvəllərini də tərtib etmiş və müəllif işarəsi anlayışını elmə daxil etmişdi.

KƏLBƏCƏR-LAÇIN və DAĞLIQ QARABAĞ İqtisadi Regionlarının Kitabxana-İnformasiya Resursları – Azərbaycan Respublikasının Kəlbəcər-Laçın və Dağlıq Qarabağ iqtisadi regionları təcavüzkar ermənilər tərəfindən işğal edilmişdir. Kəlbəcər-Laçın iqtisadi regionu bütövlükdə, Dağlıq Qarabağ iqtisadi regionunun isə bir çox inzibati rayonu işğal altındadır. Dağlıq Qarabağ iqtisadi regionunun Xocavənd, Xocalı, Şuşa, Cəbrayıl rayonlarının və Xankəndi şəhərinin əraziləri tamamilə, Ağdam, Füzuli və Tərtər rayonlarının əraziləri isə qismən işğal edilmişdir. Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən Respublika ərazisinin 20 faizinin işğal olunması nəticəsində 927 kitabxana və kitabxana filialını özündə birləşdirən 9 rayon Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemi, 4 milyondan artıq kitab fondu ermənilər tərəfindən məhv edilmişdir.

KƏLBƏCƏR RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Kəlbəcər rayon MKS) – Kəlbəcər rayon kitabxanası Qiraətxana adı ilə 1947-ci ildə

yaradılmışdır. MKS 1976-cı ildə təşkil edilmişdir. 1993-cü il aprelin 2-də Kəlbəcər rayonu Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunana qədər MKS-ə 1 Mərkəzi Kitabxana (MK), 1 uşaq, 1 gənclər, 1 şəhər, 1 qəsəbə, 112 kənd kitabxana filalı daxil olmuşdur. O zaman MKS-in ümumi kitab fondunda 380 min kitab saxlanılmış, sistemdə 265 kitabxanaçı çalışmışdır. İşğaldan sonra bütün kitabxana binaları darmadağın edilmişdir. Sonralar MKS öz fəaliyyətini bərpa etməyə başlamışdır. Hazırda MKS-in 117 filalı var. İşğaldan əvvəl jurnalist Zəhid İsmayilovun adını daşıyan MK Gəncə şəhərinin Güllüstan qəsəbəsində yerləşir. MKS-in ümumi kitab fondunda 74 min kitab var. Oxucuların sayı 3200 nəfərdən çoxdur. MKS-in İnternet ünvanı: www.kal-bajar.cls.az.

KƏSİM – dəstlənmiş kitab blokunun kənarlarının kəsilməsidir.

KƏSİMƏ GEDƏN ŞƏKİL – mətn blokundən kənara çıxaraq səhifənin boş sahəsini də tutan, blokun kəsimi zamanı müəyyən qədər kəsiləcəyi nəzərdə tutulan illüstrasiya, yaxud təsvirdir.

KİRİLL ƏLİFBASI (KƏ) – Kirill (Müqəddəs Kirill; təqr. 827-869) və Mefodi (təqr. 815-885) qardaşlarının yaratdığı əlifbadır. Kirill və Mefodi qardaşları slavyan maarifçiləri, slavyan əlifbası və ədəbiyyatının baniləri, ilahiyyat kitablarının yunan dilindən slavyan dilinə ilk tərcüməçiləri kimi məşhurdurlar. 863-cü ildə Kirill və Mefodi qardaşları xristianlığı slavyan dillərində təbliğ etmək məqsədi

ilə Moraviyaya göndərilmiş, Kirill orada yaratdığı slavyan əlifbası və qardaşı Mefodinın köməyi ilə “İncil”dən seçmələr, İsa peyğəmbərin 12 əfsanəvi şagirdindən (həvariyun, əshabə) biri olan Apostolun nəsihətnamələri, zəbur kitabları (psaltrları) və başqa ilahiyyat kitablarını yunan dilindən slavyan dilinə tərcümə etmişdi. Kirill əlifbasının tərkibi və forması daima təkmilləşdirilmişdir. 1708-1710-cu illərdə I Pyotr-un fərmanı ilə mülki şrift qəbul edilmişdir. 1963-cü ildə Kirill əlifbasının yaradılmasının 1100 illik yubileyi beynəlxalq miqyasda təntənəli şəkildə keçirilmişdir. Cənubi və Şərqi slavyanlar, eləcə də keçmiş Sovet İttifaqı dövründə Azərbaycan (1939-1991-ci illər), özbək, qazax, qırğız, tatar və başqa türk xalqları və monqollar öz əlifbalarını rus əlifbası vasitəsilə Kirill əlifbası əsasında tərtib etmişdilər.

KİTAB (ər. məktub, yazı) – ədəbi-bədii, ictimai-siyasi, elmi və ya praktik məzmunlu çoxsəhifəli çap (qədimdə əlyazma) əsəri; mühüm semantik məlumat vasitəsidir. Kitab insan təfəkkürünün məhsulu olub milyonlarla insanın şüuruna və qəlbinə təsir edən bilən böyük qüvvəyə malikdir. Mütəfəkkirlər kitabı: “Kitab nəsillərin bir-birinə vəsiyyətidir” (A.Gertsen), “Kitab qiymətli xəzinədir” (H.Zərdabi), “Kitab bilik mənbəyidir” (M.Qorki), “Kitab təfəkkürün övlədirdir” (C.Svift) qiymət vermişdilər. İlk əlyazma kitabların meydana gəlməsi yazının yaranıb formalaşması prosesi ilə əlaqədardır. E.ə. IV-III minilliklərdə Qədim Misirdə yazı materialı kimi papi-rusdan istifadə etməklə bürümə kitablar

yaradılmışdı. Zərdüştiliyn müqəddəs kitablar külliyyatı "Avesta"nın e.ə. I minillikdə yazılı mətninin olması ehtimal edilir. XVII əsrdən Avropada əsas yazı materialı kimi kağızdan istifadə olunmuşdur. Azərbaycan dilində bizə məlum olan ən qədim əlyazma kitablar XIV əsrə aiddir (Nəsiminin, Qazi Bürhanəddinin "Divan"ları və s.). XII-XVI əsrlərdə tam formalaşmış "Kitabi-Dədə Qorqud"un XV əsrə aid əlyazması dövrümüzədək gəlib çatmışdır. İlk çap kitabı Koreyada ksiloqrafiya (ağaç üzərində qravür) usulu ilə çap olunmuş mətn hesab edilir. XV əsrin 40-cı illərində İ. Qutenberqin ixtira etdiyi çap maşını kitab tarixində yeni dövr açmışdır. Qərbi Avropada ilk çap kitabları XV əsrin 2-ci yarısında nəşr edilmişdir. 1501-ci il yanvarın 1-dək çap olunmuş kitablar inkunabula adlanır. 1722-ci ildə I Pyotrun İran yürüşü zamanı xüsusi qayıqda təşkil olunmuş "Üzən türk mətbəəsi" Rusiya qoşunlarına müqavimət göstərməmək haqqında azərbaycanlılara müraciətdən ibarət "Manifest" çap etmişdir. Azərbaycanda kitab nəşri əsasən XIX əsrin 2-ci yarısından inkişaf etməyə başlamışdır. Kitab oxucularda yüksək mənəvi keyfiyyətlər tərbiyə edir. Ölkəmizdə kitab nəşri üçün ən müasir texnika ilə təchiz edilmiş poliqrafiya müəssisələrinin geniş şəbəkəsi yaradılmışdır. Bakıda müntəzəm olaraq Beynəlxalq və respublika kitab sərgi-yarmarkaları keçirilir. *Bax: Kitab çapı; Kitabşünaslıq; Nəşriyyat işi; Poliqrafiya sənayesi.*

"KİTAB.AZ" LAYİHƏSİ – Azərbaycanın bir sıra kitabxana fondlarını əks etdirən biblioqrafik informasiyanın, əsasən tədris istiqamətli elektron mətnlərdən

ibarət, kifayət gədər genişhəcmli kolleksiyanın toplanaraq internet vasitəsi ilə tələbatçılara təqdim edilməsindən ibarət olan ilk layihədir. Bu layihə "Gələcək naminə" Qeyri-hökumət təşkilatı tərəfindən İREX/İTAP Beynəlxalq humanitar təşkilatının, Azərbaycan Respublikası Gənclər və İdman Nazirliyinin, Azərbaycan İqtisad Universitetinin təşkilatı dəstəyi və "Exxon-Mobil-Azərbaycan" şirkətinin maliyyə yardımı ilə həyata keçirilmiş layihə idi. (www.kitab.az) 2002-ci ildən həyata keçirilməyə başlayan bu layihə çərçivəsində iş iki əsas istiqamətdə aparılırdı: Bakı şəhərində yerləşən 18 kitabxananın fondunu əhatə edən toplu elektron kataloqun yaradılması; xüsusən tələbələrin və digər gənclərin sənəd-informasiya tələbatını ödəməyə yönəlmiş internet kitabxanasının yaradılması. Layihədə əsasən Azərbaycan İqtisad Universitetinin Elmi kitabxanası, Bakı şəhərindəki ali məktəblərin kitabxanaları və bir sıra humanitar qeyri-dövlət təşkilatlarının kitabxanaları (məsələn, "Gəncliyə Yardım Fondu" təşkilatının və digər qurumların kitabxanaları) iştirak edirdi. Hazır biblioqrafik yazılar Mərkəzə göndərilir, redaktə olunaraq fayl-serverdə yerləşdirirdi. Bu da sənədlərdən internet vasitəsi ilə istifadə etmək imkanı yaradırdı. Layihənin tərkibində olan "Elektron kitabxana" bölümü də xeyli maraq doğurur. Burada da elmi və tədris təyinatlı sənədlər (kitab, məqalə, tezis) üstünlük təşkil edir. Həm kataloqda, həm də tammətnli kitabxanada Azərbaycan və rus dillərində olan sənədlər əks olunur. Saytda yerləşdirilmiş mətnlərin əksəriyyəti html və doc formatlı fayllarda təqdim edilir. Elektron kataloqa indiyə kimi 150 mindən artıq

sənədin bibliografik yazısı, tammətnli verilənlər bazasına isə 20 mindən artıq sənədin mətni daxil edilmişdir. Layihənin web ünvanı: www.kitab.az-dir.

KİTAB BLOKU (KB) – ardıcıl surətdə toplanıb, sap, məftil, yaxud yapışqanla bir-birinə birləşdirilmiş və cildlənmək üçün hazırlanmış kitab vərəqləridir. Komplektləşdirilmiş, tikilmiş və işlənmiş kitab nüsxəsi vərəqlərinin kitabdüzəltmə prosesinə verilməsidir.

KİTAB ÇAPI (KÇ) – çap məhsulu hazırlayan istehsalat prosesləri kompleksidir. Çin sənətkarı Bi Şen 1041-1048-ci illərdə hərəkət edən literlərlə kitab çapının əsasını qoymuşdur. Avropada kitab çapının meydana gəlməsi XV əsrin 40-cü illərində İohann Qutenberqin adı ilə bağlıdır. 1564-cü ildə İvan Fyodorov və P.Mstislavets ilk rus kitabı “Apostol”u Moskva mətbəəsində (təqr. 1553-cü ildə yaradılmışdır) buraxmışlar. XVIII əsrin sonlarında A.Zenefelder litoqrafiyanı kəşf etdi. Çap maşınının yaradılması (F.Köniq) kitab çapında inqilab idi. 1822-ci ildə ingilis U.Çörç ilk şriftiyyə maşını ixtira etmişdir. 1867-ci ildə rus ixtiraçısı P.P.Knyagininski ilk avtomat şriftiyyə maşını düzəltmiş, 1886-cı ildə O.Mergentaler linotip maşını üçün patent almışdır. Müasir kitab çapında sintetik materiallar (fotopolimer çap formaları və s.) geniş tətbiq edilir. Azərbaycanda ilk kitab çapı XIV əsrin əvvəllərinə təsadüf edir. 1812-ci ildə Təbrizdə litoqrafiya dəzgahı qurulmuşdu. XIX əsrin 30-cu illərində Təbrizdə, Şuşada, əsrin 2-ci yarısında isə Bakıda, Şamaxıda və Gəncədə mətbəələr yaradılmışdı.

KİTAB PALATALARI (KP) – müəyyən ərazidə (dövlət subyektlərində) meydana gələn nəşrlərin dövlət qeydiyyatı və statistik uçotunu aparmaq məqsədilə fəaliyyət göstərən elmi-bibliografik mərkəzdir. KP sistemi SSRİ dövründə müttəfiq və muxtar respublikalarda formalaşmışdır. KP-nin funksiyalarına nəşrlərin dövlət qeydinin və uçotunun aparılması, onlar haqqında dövlət bibliografiya orqanları olan göstəricilərdə məlumat vermək, çap əsərlərinin milli fondunun komplektləşdirilməsi, nəşriyyat işi, poliqrafiya sənayesi, kitab ticarəti və dövlət bibliografiyası nəşrlərin beynəlxalq standart nümunələri sahəsində elmi informasiya fəaliyyətini həyata keçirmək daxildir.

KİTAB TİCARƏTİNİN BİBLIOQRAFIYASI (KTB) – kitab ticarəti çeşidi (perspektiv, mövcud olan, satılmış) haqqında hazırlanması və tələbatçılara çatdırılması üzrə elmi-təcrübi fəaliyyət sahəsidir. KTB-nin ilk nümunələri plakat, afişa və nəhayət kataloqlar şəklində kitab tacirləri tərəfindən yaradılmışdır. XVI əsrdə Leyncit və Frankfurtda keçirilən kitab yarmarkalarında kataloqlar yaranmışdır. 1564-cü ildə Q.Viller tərəfindən Frankfurtda “Yeni kitabların kataloqu” hazırlanmışdır. 1595-ci ildə Maynsel tərəfindən İngilis çap kitabının birinci kataloqu çap olunmuşdur. XVIII-XX-ci əsrlərdə dünyada kitab ticarətinə dair bibliografiyanın inkişafında çox böyük nailiyyətlər əldə edilmişdir.

KİTABƏ – memarlıq və təsviri sənət əsərlərinin üzərində həkk olunan yazıdır. Abidənin funksiyasından və tətbiq edilən

materialdan asılı olaraq kitabələr oyma (daş, mərmər, kəc üzərində), qabartma (metal üzərində) və kaşından kəsmə üsulları ilə işlənirdi. Bəzən, qaya üzərində oyulmuş və müstəqil mahiyyət daşıyan kitabələrə də təsadüf edilir. Mahir sənətkarlar tərəfindən işlənmiş dekorativ mahiyyətli kitabələr Azərbaycan memarlığında geniş yayılmışdır. Qədim zamanlarda Şərq ölkələrində bəzən həcmi böyük olan gil kitabələr də hazırlayırdılar. Ən qədim gil lövhəcik sənədləri e.ə. III minilliyin əvvəlinə aid edilir.

KİTABƏLƏRİN OXUNMASI (KO) – yazısı və ya dili (yaxud hər ikisi) naməlum olan qədim kitabələrin oxunmasıdır. KO-da əvvəlcə yazının xarakteri, səs ifadə edən işarələrin olub-olmaması aşkar edilir. Bunun üçün tədqiq olunan yazıdakı müxtəlif işarələrin hesablanması kifayətdir. İşarələrin identikliyi müəyyənləşdirilərkən sadə metodla oxunmamış məndəki saitləri samitlərdən (hərflə mətnlərdə), eləcə də saitləri bildirən işarələri “sait” + “sakit” tipli işarələrdən (heca yazısı ilə yazılmış mətnlərdə) ayırmaq mümkündür. Mətnin təkrarlanan yerlərini tutuşdurmaqla kökü şəkildən, adları fellərdən və s. ayırd etmək, xüsusi isimləri, şəxs adlarını müəyyənləşdirmək olar. Kitabələrin tam oxunmasında “zahiri” əlamətlərdən – məlum və naməlum dillərdəki mətnlərin tutuşdurulmasından istifadə olunur. Kitabələrin oxunmasının düzgünlüyü yeni tapıntılarla təsdiq edilə bilər.

KİTABƏT – 1) Yazı yazma sənətidir; 2) Katiblik, katib vəzifəsidir.

KİTABXANA (ər. kitab, fars. xana – kitab saxlanan yer) – Bəşər mədəniyyətinin beşiyi olan Şərqdə ilk kitabxanaçılıq fikirləri yarandığı kimi, gil lövhələrdən ibarət kitabları saxlayan ilk kitabxanalar da meydana gəlmişdir. Azərbaycan kitabxanalarının da tarixi çox qədimdir. Hələ V əsrdə Albaniyada əlifbanın meydana gəlməsi ilə əlaqədar kitablar yaranmış, mədrəsə və məktəblərdə kitab saxlayıcılar təşkil edilmişdi. VII əsrdə Azərbaycanın Ərəb xilafətinin tərkibinə daxil olması və islam dininin yayılması nəticəsində məscidlərdə Quranın müxtəlif əlyazmalarını və digər dini kitabları cəmləşdirən kiçik kitabxanalar, sonralar isə din xadimləri hazırlayan mədrəsələrdə təlim-tədris işinə kömək məqsədilə xüsusi kitabxanalar təşkil olunurdu. Azərbaycanda ilk məscid və mədrəsə kitabxanaları Bərdə, Gəncə, Şamaxı, Naxçıvan, Ərdəbil, Təbriz, Beyləqan və s. şəhərlərdə yaranmışdı. Kitablar ilk dövrlərdə sandıqlarda və xüsusi rəflərdə saxlanılırdı. Məscid kitabxanaları başqa kitabxanaların yaradılmasında, kitabçılığın inkişafında, kitabxanaların cəmiyyətdəki rol və əhəmiyyətinin möhkəmlənməsində mühüm rol oynadı. Həm kitabxana, həm də kitabın üzünü köçürüb yayan dini ocaqlar Azərbaycan kitabçılığının inkişafı, kitabxanaların və kitabxana işi proseslərinin təkmilləşdirilməsi sahəsində xeyli iş görmüşlər. Məscid kitabxanalarında ayrıca kitabdar (kitabxanaçı) vəzifəsi var idi. Məscid və mədrəsə kitabxanalarının taxçaları sonralar kitab dolablarına (rəflərinə), siyahılar isə kitabxana kataloqlarına çevrildi. XI-XVI əsrlərdə Azərbaycanın iri mədəniyyət və təhsil

mərkəzlərində saray kitabxanaları təşkil edildi. Belə kitabxanaların Gəncə, Şamaxı, Təbriz və s. şəhərlərdə olması barədə Nizaminin, Xaqaninin, digər alim və şairlərin əsərlərində məlumatlar vardır. XV əsrin 2-ci yarısında Şirvanşahlar sarayında zəngin kitabxana olmuş, minlərlə kitabı olan bu kitabxanadan dövrün görkəmli alim və şairlərindən Əbül-Üla Gəncəvi, Əfzələddin Xaqani, Fələki Şirvani və b. istifadə etmişlər. Kitabxananın nəzdində şairlər məclisi olmuşdur. XV əsrdə Gəncədə “Dar-əl kitab” adlı böyük bir kitabxana fəaliyyət göstərirdi. Bu kitabxana bir çox Şərq ölkələrindən ən qiymətli əlyazma kitabları alırdı. Orta əsrlərin məşhur saray kitabxanalarından biri də XV əsrin 90-cı illərində fəaliyyətə başlamış Qəzvin şəhərinin şimalında yerləşən Ətəmut qaləsindəki “Seyyidanə” kitabxanası idi. Qala və kitabxana İsmaililər dövlətinin banisi Həsən Sətəbah (1055-1124) tərəfindən yaradılmışdı. Nəsirəddin Tusi XVI əsrin 30-cu illərində Kuhistanda həbs olunub Ətəmut qaləsində saxlandığı dövrdə bu kitabxanada işləmiş, bir neçə il həmin kitabxananın müdiri olmuşdur. XVI əsrdə Təbrizdə Qazan xanın sarayında zəngin kitabxana yaradılmış, bu məqsədlə xüsusi bina tikilmişdir. Təbrizin Qazan adlanan hissəsində dövlət əhəmiyyətli daha iki böyük kitabxana olmuşdur. “Beytül-kütüb” (“Kitab evi”) və “Beytül-qanun” (“Qanun evi”) adlanan bu kitabxanalarda müxtəlif elm sahələrinə dair zəngin əlyazmaları mühafizə edilmişdir. 1300-cü ildə görkəmli alim Fəzlullah Rəşidəddin tərəfindən Təbrizin şimal-şərqində salınmış “Rəbi-Rəşidi” şəhərçi-

yindəki 7 minə qədər tələbənin təhsil aldığı universitetin zəngin kitabxanası olmuş, bu kitabxanada bir çox Şərq ölkələrindən gətirilmiş müxtəlif elm sahələrinə dair 60 mindən artıq ədəbiyyat saxlanılmışdır. Orta əsrlərdə Azərbaycanda məşhur elmi kitabxanalardan biri böyük alim Nəsirəddin Tusinin bilavasitə rəhbərliyi və iştirakı ilə 1258-61-ci illərdə yaradılmış Marağa rəsədxanasının kitabxanası olmuşdur. Kitabxanada İraqdan, İrandan, Suriyadan, Mərkəzi Asiyadan, Anadoludan gətirilmiş riyaziyyat, astronomiya, fəlsəfə, məntiq, tarix və s. elm sahələrinə dair kitablar, o cümlədən N.Tusinin özünün 100-dən artıq əsəri vardı. Kitabxana fondunun ümumi həcmi isə 400 min nüsxə idi. XIV-XVI əsrlərdə Qaraqoyunlular, Ağqoyunlular və Səfəvilər dövründə Azərbaycanın bir sıra hökmdarları tərəfindən zəngin saray kitabxanaları yaradılmışdır. Bu kitabxanalar içərisində Cahanşahın (Həqiqi), Uzun Həsənin, Sultan Xəlilin və Sultan Yaqubun təşkil etdiyi saray kitabxanaları xüsusilə zəngin olmuş, onlarda dövrün bir çox alim, şair, xəttat, rəssam və digər görkəmli şəxsiyyətləri fəaliyyət göstərmişlər. Səfəvi hökmdarı I Şah İsmayıl Xətai tərəfindən yaradılmış Təbriz saray kitabxanasında Şərqin böyük klassiklərindən Nizaminin, Firdovsinin, Sədinin, Hafizin, Əssar Təbrizinin qiymətli əlyazmaları vardı. 1522-ci ildə I Şah İsmayıl Xətai kitabxananın fəaliyyətinə dair xüsusi fərman imzalamış, bu fərmanla görkəmli rəssam Kəmaləddin Behzad kitabxananın rəisi vəzifəsinə təyin olunmuşdu. I Şah İsmayıl Xətai tərəfindən ikinci kitabxana Ərdəbildə, babası Şeyx

Səfinin şərəfinə tikdirdiyi məqbərənin nəzdində yaradılmış və bu elm-mədəniyyət ocağı kitabxana işi tarixində Şeyx Səfi kitabxanası kimi məşhurlaşmışdır. Səfəvilər sülaləsinin hakimiyyətdə olduğu 235 il ərzində fəaliyyət göstərən bu kitabxanaya I Şah İsmayıl Xətəidən sonra bütün Səfəvi hökmdarları tərəfindən qiymətli kitabların hədiyyə edilməsi ənənəyə çevrilmişdir. 1852-ci ildə Ərdəbilə daxil olan rus qoşunlarının başçısı general Suxtelen Şeyx Səfi kitabxanasının bütün kitablarını A.S.Qriboyedovun köməyi ilə Sankt-Peterburq İmperator Kitabxanasına (Rusiya Milli Kitabxanası) göndərmiş və bu kitablar həmin kitabxananın Şərq fondunun əsasını təşkil etmişdir (əlyazmalarının əksəriyyəti indi də orada saxlanılmaqdadır). Orta əsrlərdə kitabxanaların geniş yayılmış formalarından biri də şəxsi kitabxanalar idi. Bu dövrdə Azərbaycanda Bəhmənyarın, Xətib Təbrizinin, Əbül-Üla Gəncəvinin, Xaqaninin, Nizaminin, Fələki Şirvaninin, Mücirəddin Beyləqaninin, Nəsirəddin Tusinin və başqalarının böyük kitabxanaları olmuşdur. XVII əsr şəxsi kitabxanaları içərisində Təbrizli Şərəfəddinin, Məmmədza Məcrhun, XVIII əsrdə isə Əbdülrəzzaq Dünbilinin kitabxanaları öz zənginlikləri ilə xüsusilə fərqlənirdi. Belə kitabxanalarda əsasən təzkiyələr saxlanılırdı. XVIII əsrin şəxsi kitabxanaları arasında Qarabağ xanı Pənah xanın kitabxanası xüsusilə fərqlənmişdir. Pənah xanın (1747-1760) və onun oğlu İbrahimxəlil xanın (1760-1806) hakimiyyəti illərində Qarabağda böyük abadlıq, inşaat işlərinin aparılması faktı məlumdur. Şuşada tarixi qalalar tikdirməklə bərabər

Pənah xan XVIII əsrin 2-ci yarısında özünün saray əyanlarının, eləcə də Qarabağa gələn hörmətli qonaqların istifadə edə biləcəyi Şərq üslubunda möhtəşəm bir kitabxana binası tikdirmişdir. Kitabxananın fondu əsasən Qarabağın məscid və mədrəsələrində toplanmış, üzü köçürülmüş qiymətli əlyazmalarla zəngin olmuşdur. İbrahimxəlil xanın hakimiyyəti dövründə kitabxananın fondu daha da zənginləşmiş, hətta uzaq Venesiyadan kitabxana üçün kitablar gətirilmişdir. Həmin dövrdə İbrahimxəlil xanın vəziri, dövrünün mütəfəkkir şairi Molla Panah Vaqif də bu kitabxanadan bəhrələnmiş, sonralar burada üzünü köçürdüyü əlyazmalardan və bütün ömrü boyu topladığı əsərlərdən ibarət şəxsi kitabxanasını yaratmışdır. XIX əsrin tanınmış ziyalılarında Abbasqulu ağa Bakıxanov uzun illər boyu Şərq ədəbiyyatına və tarixinə dair topladığı əsərlərdən ibarət zəngin bir kitabxana təşkil etmişdi. Bu kitabxananın əksər hissəsi nadir əlyazmalardan ibarət idi. Professor İ.Brez həmin kitabxanada olan əlyazmaların kataloqunu hazırlayaraq 1849-cu ildə Kazanda nəşr olunan "Dağıstana və Zaqafqaziyaya səyahət" əsərinin əlavələrinə daxil etmişdi. Azərbaycan dramaturgiyasının banisi Mirzə Fətəli Axundzadənin də böyük şəxsi kitabxanası olmuşdur. Onun kitabxanasında fəlsəfəyə, siyasətə, təbabətə, iqtisadiyyata, tarixə, coğrafiyaya, ədəbiyyatşünaslığa, dilçiliyə, riyaziyyata, fizikaya və s. elmlərə aid kitablar olmuşdur. Ən zəngin şəxsi kitabxanalardan biri də 1901-ci ildə qızlar üçün seminariya açmış Məmmədqulu Kəngərliyə məxsus olmuşdur. Üç bölmədən

ibarət həmin kitabxanada əsasən hüquq və fəlsəfəyə aid 3041 adda kitab toplanmışdı. XIX əsrin 2-ci yarısında Azərbaycanda ilk ictimai-kütləvi kitabxanalar və qiraətxanalar meydana gəlməyə başladı. 1859-cu ildə Şuşada, 1868-ci ildə Gəncədə, 1887-ci ildə Bakıda ictimai kitabxanalar açıldı. 1887-ci ildə Bakıda üç kitabxana var idi. 1890-cı ildə bu kitabxanalar birləşdirilərək Bakı şəhər bələdiyyə idarəsinə verildi. 1887-ci ildə Qubada, Lənkəranda, Naxçıvanda ictimai-kütləvi kitabxanalar yaradıldı. 1894-cü ildə görkəmli yazıçı Nəriman Nərimanov tərəfindən yaradılmış ilk ictimai kitabxana-qiraətxana Azərbaycan mədəni həyatında böyük hadisə oldu. Kitabxana 1898-ci ildə çar senzurası tərəfindən bağlandı. 1918-ci ildə yaradılmış Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (AXC) hökuməti mədəniyyət və maarif sahəsində ciddi islahatlar aparmağa başlamış, kitabxana işinin inkişafına xüsusi diqqət yetirmişdir. Həmin dövrdə ölkədə fəaliyyət göstərən bütün təhsil müəssisələrində, xalq məktəblərində, seminariyalarda, politexnik məktəblərdə, gimnaziyalarda, realni məktəblərində və s. kitabxanalar yaradılmışdır. AXC dövründə Azərbaycanda kitabxana kollektoru və iki kitabxana – 1918-ci ildə Mirzə Ələkbər Sabir adına Kütləvi Kitabxana, 1919-cu ildə isə BDU-nun Elmi Kitabxanası təşkil edilmişdir. 1920-ci ilin apreliyində baş vermiş sovet bolşevik işğalına qədər Azərbaycanda 965 məktəb və 102 şəhər və kənd kitabxanası fəaliyyət göstərmişdir. M.Ə.Sabir adına Kütləvi Kitabxana universal xarakterli olub, o dövr üçün kifayət qədər böyük oxucu au-

ditoriyasına malik idi. 1925-ci ildən etibarən bu kitabxana Azərbaycan Respublikasında nəşr olunan kitablara komplektləşdirilməyə başladı. Fondu rus və Azərbaycan ədəbiyyatı ilə zəngin olan kitabxana ilk illər 3 min ədəbiyyat topla-ya bilməmişdi. Sonralar kitabxananın fondu 200 minə çatdı. Hazırda Milli Kitabxanadan sonra ölkədə fəaliyyət göstərən universal təmayüllü ən iri kitabxanadır. Azərbaycan Respublikasının ən böyük ali məktəb kitabxanalarından olan BDU-nun Elmi Kitabxanasının əsası 1919-cu ildə Mixaylovski xəstəxanasının nəzdindəki kitabxananın universitetə verilməsi ilə qoyulmuşdur. Həmin ildə kitabxananın fondunda 250 nüsxə çap vahidi olmuşdur. Kitabxananın Şərq şöbəsi Şərq fakültəsinin dekanı professor Panteley-mon Juzenin təşəbbüsü ilə yaradılmışdır. 1922-ci ildə professorlar F.N.İlyin və P.Y.Rostovsev Petroqrada (Sankt-Peterburq) ezam olunmuş və onlar oradan pulsuz olaraq 200 puddan artıq elmi ədəbiyyat, o cümlədən Rusiya Elmlər Akademiyasının bütün nəşrlərini alıb gətirmişdilər. Kitabxananın kitab fondu 1924-cü ildə 24713 nüsxəyə çatmışdır. 1928-29 illərdə Bakı Fransız Cəmiyyətinin 1000 nüsxədən ibarət kitabı, Maarif İşçiləri Evi Kitabxanasının 2000 cildəndən ibarət rus dilində jurnallar komplekti universitetin kitabxanasına verilmişdir. Həmin illərdə kitabxananın fonduna professorlardan Bəkir Çobanzadə, P.K.Juze və başqalarının şəxsi kitabları da daxil olmuşdur. 1940-cı ildə kitabxananın fondunda 204613, 1975-ci ildə 1531769, 2006-cı ildə 2500000 nüsxə çap vahidi olmuşdur. Kitabxana 1971-ci ildən öl-

kənin bütün ali məktəb kitabxanalarının elmi-metodik mərkəzi sayılır. Burada XIV-XVIII əsrlərə aid nadir əlyazmaları toplanmışdır. Ən qədim əlyazması 1308-ci ilə aiddir. XX əsrin 20-ci illərindən başlayaraq Azərbaycanda kütləvi kitabxanalar, eləcə də müxtəlif tipli sahə kitabxana şəbəkələri inkişaf etməyə başladı. 1920-ci ildə Politexnik İnstitutunun (indiki Neft Akademiyası) kitabxanasının, 1921-ci ildə “Azərneft” mərkəzi elmi kitabxanasının (indiki Respublika Elmi Texniki Kitabxanası), 1923-cü ildə Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin kitabxanasının (indiki AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası), 1923-cü ildə Azərbaycan Respublika Dövlət Kitabxanasının (indiki M.F.Axundzadə adına Azərbaycan Milli Kitabxanası), 1925-ci ildə Dövlət Kitab Palatasının yaradılması Azərbaycanda kitabxana işinin inkişafına təkan verdi. 1921-ci ildə yaradılan Respublika Elmi Texniki Kitabxanası (RETK) normativ-texniki sənədlər, patent ədəbiyyatı, elm və texnika sahəsində ədəbiyyat və digər sənədlərlə Azərbaycan Respublikasının Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Agentliyinə kitabxana-bibliografiya və informasiya xidmətini həyata keçirən ixtisaslaşdırılmış kitabxanadır. 1921-ci il yanvarın 21-də Azərbaycan SSR Xalq Torpaq Komissarlığının nəzdində respublika əhəmiyyətli ilk sahə kitabxanalarından biri olan Respublika Elmi Kənd Təsərrüfatı Kitabxanası yaradıldı. 1940-cı illərin əvvəllərində kitabxananın 13 mindən çox kitabı olmuşdur. 1967-ci ildən Azərbaycan SSR Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi nəzdində Respublika Elmi Kənd Təsərrüfatı Kitabxanası (RETK)

kimi öz fəaliyyətini davam etdirdi. 1967-ci ildən kənd təsərrüfatı ədəbiyyatına dair geniş oxucu kütləsinə məlumat çatdırmaq məqsədilə məlumat-bibliografik nəşrlər çap etdirir. 1973-cü ildən başlayaraq, Azərbaycanda çıxan kənd təsərrüfatına dair bütün ədəbiyyatın məcburi pullu nüsxələrini alır. REKTK-nın 39 filialı, 51 şəbəkəsi fəaliyyət göstərir. 1982-ci ildən kənd təsərrüfatı üzrə depozitar mühafizə mərkəzidir. Kitabxananın ümumi fondunun həcmi 1 mln. nüsxəyə yaxındır. Kitab fondu 40000 nüsxədən çoxdur. AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanası (MEK) respublikada ölkə və dünya əhəmiyyətli elmi nəşrlərin zəngin fondlarına malik olan ən iri, universal təmayüllü, aparıcı elmi kitabxanadır. MEK 1923-cü ildə görkəmli ziyalılar Nəriman Nərimanov, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Tağı Şahbazi (Simurğ), Hənəfi Zeynallı və başqalarının təşəbbüsü və yaxından köməyi ilə Azərbaycanın təbii sərvətlərini, iqtisadiyyatını, tarixini, fəlsəfəsini, ədəbiyyat və incəsənətini və s. öyrənmək məqsədi ilə Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti (ATTC) yanında yaradılmışdır. 1925-ci il avqustun 9-da ATTC Mərkəzi Şurasının iclasında Bibliografiya bürosu əvəzinə Kitabxana-bibliografiya bürosu təsis edilir. Kitabxana bibliografik fəaliyyətini genişləndirərək, elmi tədqiqat planlarına müvafiq olaraq “Xəzər dənizi və hövzəsinin bibliografiyası”, “Azərbaycan haqqında ədəbiyyatın bibliografiyası”, “Azərbaycanda türk mətbuatı” kimi göstəricilər nəşr etdirir. 1951-ci ildə Azərbaycan SSR EA Rəyasət Heyətinin qərarı ilə Elmi Tədqiqat İnstitutlarının kitabxana şəbəkəsinin fəaliyyəti

yətini əlaqələndirmək və onlara rəhbərlik etmək məqsədilə Kitabxana Şurası yaradıldı. Şura MEK-nın və şəbəkə kitabxanalarının fəaliyyətinə, fondların komplektləşdirilməsi, bibliografik göstəricilərin nəşri, oxuculara xidmət mədəniyyətinin yüksəldilməsi və s. məsələlərə nəzarət edirdi. Bu dövrdə kitabxananın fondlarında saxlanılan çap məhsullarının sayı 500000 nüsxə idi. 1952-ci il iyul ayının 13-də SSRİ Baş Mətbuat İdarəsinin göstərişi və EA Rəyasət Heyətinin sərəncamı ilə kitabxanada Xüsusi Mühafizə Fondu təşkil edildi və buraya 1937-1938 illərdə repressiya qurbanları Əhməd Cavad, Salman Mümtaz, Mikayıl Müşfiq, Ədilə xanım Şahtaxtinskaya, İbrahim Eminbəyli və başqa 171 nəfərin 8152 nüsxə kitabı verildi. 1956-cı ildən etibarən kitabxana özünün beynəlxalq əlaqələrini genişləndirmiş, dünyanın 50 ölkəsinin 570-dən çox elmi müəssisə və kitabxanası ilə ədəbiyyat mübadiləsi aparmağa başlamışdır. Kitabxana bibliografik nəşriyyat fəaliyyətini də genişləndirdi və "Azərbaycanın elm və mədəniyyət xadimləri" seriyasından respublikanın görkəmli alim və sənət adamlarının həyatına, elmi fəaliyyətinə həsr olunmuş şəxsi bibliografik göstəricilər çap etməyə başladı. Fondunda 3,2 mln. nüsxə çap vahidi olan MEK 40 min oxucuya xidmət edir. Kitabxana Beynəlxalq Kitabxana Assosiasiyaları Federasiyasının üzvüdür. Respublikada ilk kitabxanaçılıq kursları 1920 ildən açılmağa başladı. Onluq Təsnifat (OT) cədvəli 1920-ci illərdə respublikada kitabxana işinin inkişafına güclü təsir göstərdi. 1920-ci illərdən başlayaraq Azərbaycanda kitabxanaşünaslığa

dair tərcümə əsərləri ilə yanaşı olaraq orijinal əsərlər də yaranmağa başladı. 1923-cü ildə Azərbaycan Respublika Dövlət Kitabxanasının (indiki M.F.Axundzadə adına Azərbaycan Milli Kitabxanası) yaranması kitabxana işinin daha da genişlənməsinə təkan verdi. Kitabxana yarananda onun fonduna İmperator Texniki Cəmiyyəti Bakı şöbəsinin və Bakı İctimai Cəmiyyəti kitabxanalarının fondlarından 5000 nüsxə kitab verildi. 1939-cu ildə kitabxanaya böyük mütəfəkkir, dramaturq və maarifçi Mirzə Fətəti Axundzadənin adı verildi. Hazırda AMK-da 27 şöbə, 46 bölmə fəaliyyət göstərir. Onun fondunda 5 mln. nüsxəyə yaxın çap məhsulu saxlanılır. AMK ölkədə kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətini həyata keçirən, milli nəşrləri, xarici ölkələrdə nəşr olunmuş Azərbaycan haqqında və Azərbaycan müəlliflərinin əsərlərini, dünya əhəmiyyətli nəşrləri, o cümlədən xarici dillərdə olan qiymətli məlumat daşıyıcılarını toplayıb mühafizə edən milli mədəniyyət xəzinəsi və dövlət kitabxanasıdır. 2005 ildə ona "Milli Kitabxana" statusu verilmişdir. AMK Avropa Milli Kitabxanalar Konfransı Beynəlxalq Təşkilatının üzvüdür. 1928-ci ildə Azərbaycanda əvvəllər qiraətxana kimi fəaliyyətə başlayan daha bir kitabxana yaradılır. Bu kitabxanaya 1976-cı ildə Respublika Gənclər Kitabxanası statusu və Cəfər Cabbarlının adı verilmişdir. Hazırda kitabxananın 110 mindən artıq kitab fondu vardır. Artıq 30-cu illərin sonlarında Azərbaycanda 1367321 nüsxə kitab fonduna malik 2480 uşaq və məktəb kitabxanası fəaliyyət göstərirdi. 1934-cü ildə kitabxanaların SSRİ üzrə si-

yahıyaalınması keçirildi. Siyahıyaalınmanın nəticəsinə görə Azərbaycanda 2037 kitabxana olmuşdur. Bunlardan 788-i şəhərlərdə, 1249-u kəndlərdə yerləşirdi. Bütün kitabxanalarda 4485907 nüsxə kitab var idi. 1940-cı ildə Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Sovetinin göstərişi ilə Respublika Dövlət Elmi Tibb Kitabxanası (RDETK) təşkil olunur və ilk illər tibb işçilərinin “Azneft” meydanındakı binasında yerləşdirilir. Kitabxananın ilkin fondu respublikanın qabaqcıl həkimlərinin verdiyi ədəbiyyat əsasında formalaşır. 1982-ci ildə kitabxana indiki ABŞ səfirliyinin binasına köçürülmüşdür. 1992-ci ildən kitabxana yenidən “Azneft” meydanında yerləşən əvvəlki binada yerləşdirilmişdir. 2002-ci ildə kitabxana qısa müddət ərzində Ailə Sağlamlıq Mərkəzində yerləşmiş, 2005-ci ildən isə yeni dördmərtəbəli bina ilə təchiz olunmuşdur. 1940–1945-ci illərdə respublikanın kitabxanaları öz işlərini qələbə uğrunda mübarizə istiqamətində qurdu. Artıq 1945-ci ildə respublikada fondunda 2828499 nüsxə kitab olan 765 kütləvi kitabxana fəaliyyət göstərirdi. 1947-ci ildə BDU Filologiya fakültəsinin nəzdində kitabxanaçılıq şöbəsinin açılması ilə respublikada ali təhsilli kitabxanaçı kadrların hazırlanmasının əsası qoyuldu. 1945-ci ildə SSRİ EA Azərbaycan Filialının Azərbaycan SSR EA-ya verilməsi respublikada zəngin kitabxana şəbəkəsinin formalaşmasına səbəb oldu. 1955-ci ildə Azərbaycanda 9614,2 nüsxə kitab fonduna malik olan 2394 kütləvi kitabxana fəaliyyət göstərirdi. Beş il müddətində 104 yeni kitabxana açılmış, onların kitab fondu isə 5811,1 nüsxə artmışdı. 1958-ci

ildə Azərbaycanda kitab fondu 20 mln. nüsxədən artıq olan 5776 kitabxana var idi. Bunların 2583-ü kütləvi kitabxanalar idi. Ən böyük şəbəkəyə malik olan Mədəniyyət Nazirliyinin kitab fondu 7921,1 min nüsxə olan 1115 kütləvi kitabxanası fəaliyyət göstərirdi, Həmçinin həmkarlar təşkilatının kitab fondu 2229 min nüsxə olan 157, kolxozların isə kitab fondu 8873 min nüsxə olan 492 kütləvi kitabxanası var idi. 1958-ci ildə 149 elmi, elmi-texniki və xüsusi kitabxana fəaliyyət göstərirdi. Ali və orta ixtisas məktəblərində 56 kitabxana, ümumtəhsil məktəblərində isə 2667 kitabxana var idi. 1965-ci ildə Azərbaycanda daha bir iri kitabxana – F. Köçərli adına Dövlət Uşaq Kitabxanası yaradıldı. Kitabxana respublikada fəaliyyət göstərən bütün uşaq kitabxanaları üzrə elmi-metodik mərkəzdir. Kitabxananın Bakının müxtəlif rayonlarında fəaliyyət göstərən 5 filialı, 206 min nüsxə kitab fondu, 7 min 200 dövrü mətbuat fondu var. 1970-1980-ci illərdə məktəbdənkənar uşaq müəssisələrindəki kitabxanaların şəbəkəsi genişləndirilərək onların sayı 2185-ə, müstəqil uşaq kitabxanalarının sayı isə 118-ə çatmışdı. 1969-1982-ci illərdə bütün orta təhsil müəssisələrində kitabxanalar yaradıldı. Əgər 1970-ci ildə 7,9 mln. nüsxə kitab fonduna malik olan 3749 məktəb kitabxanası var idisə, 1981-ci ildə onların sayı 4238-ə, kitab fondu isə 25,2 mln. nüsxəyə çatmışdı. 1982-ci ildə elmi sahə kitabxanası olan Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası (REPK) yaradıldı. REPK-da 500 min nüsxədən artıq kitab, avtoreferat, elmi əsər, jurnal, qəzet, mikrofilm və mikro-lentlər saxlanılır. Fəaliyyət göstərirdi

dövrə kitabxana tərəfindən metodik vəsait, təlimat, tövsiyə məktubları, sənədlər, müxtəlif biblioqrafik vəsait və göstəricilər çap edilmişdir. 1969-1982-ci illərdə Azərbaycanda 6 yeni ali məktəb kitabxanası yaradılmış, onlara bina ayrılmış və zəngin kitabxana fondları ali məktəb tələbələrinin istifadəsinə verilmişdir. 1980-ci illərin sonunda Azərbaycanda əhalinin bütün təbəqələrinə xidmət edən təkmilləşmiş kitabxana sistemi fəaliyyət göstərirdi. 1980-ci illərin əvvəllərində Azərbaycanda 120 mln.-dan artıq kitab fondu olan 10000-ə yaxın kitabxana fəaliyyət göstərirdi. Bu kitabxanalar 4 mln.-a yaxın oxucuya xidmət edirdi. 1988-ci ilin axırlarından başlayan 1993-cü ilə qədər davam edən qondarma Dağlıq Qarabağ problemi ölkədə mədəniyyət müəssisələrinin, o cümlədən kitabxana işinin vəziyyətini pisləşdirdi. Torpaqların erməni vandalları tərəfindən işğal zamanı fondunda 4 mln. nüsxə kitab olan 982 kitabxana məhv edildi. 1996-cı ildə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti "Kitabxana işi haqqında" qərar qəbul etdi. Bu qərarla kitabxana şəbəkələrini qoruyub saxlamaq və əhaliyə xidmət işini yaxşılaşdırmaq üçün Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinin qarşısında ciddi vəzifələr qoyuldu. Qərar keçid dövründə kitabxanaların qorunub saxlanılmasına xeyli kömək göstərdi. 1998-ci ildən başlayaraq dövlət büdcəsində kitabxanalara yeni kitablar almaq üçün vəsaitin nəzərdə tutulması və onun ilbəl artırılması əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkili işini xeyli yaxşılaşdırdı. Ayrı-ayrı nazirliklərin, idarə və müəssisələrin kitabxanalarında informasiya

texnologiyası tədricən artdı, kitabxanalar tədricən kompüterləşdirildi, bir çox elmi kitabxanalar internet şəbəkəsinə qoşuldu. 1994-cü ildə ölkədə Parlament Kitabxanasının yaradılması ideyası irəli sürüldü. Bu ideya 1997-ci ildə həyata keçirildi. 2006-cı ildə kitabxananın fondunda 7000 kitab olmuşdur. Bu fondun 80 faizini hüquq ədəbiyyatı və soraq-məlumat nəşrləri təşkil edir. 1998-ci ildə həmin Qanunun 8-ci maddəsinə əsasən Respublika Elmi Texniki Kitabxanasına elmi-sahə kitabxanası statusu verildi. 2003-cü ildə AMEA MEK respublikada elmi tədqiqat müəssisəsi statusuna yüksəlmiş ilk kitabxana oldu. 2003-cü ildə dövlət başçısı İlham Əliyevin sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikası Prezidenti İşlər İdarəsinin Kitabxanası yaradıldı. 2004-cü ildə Naxçıvanda Azərbaycan tarixində ilk elektron kitabxananın açılışı oldu. Son dövrlərdə müasir informasiya və kommunikasiya vasitələrinin kitabxanalarda tətbiq edilməsi, informasiyanın elektron şəkildə yığılması, saxlanması və ötürülməsi texnologiyasının inkişafı, informasiyanın kağız üzərindən sürətlə elektron daşıyıcılarına keçməsinə təkan vermişdir. Bu baxımdan Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 12 yanvar 2004-cü il tarixli "Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında" sərəncamı mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu sərəncamda yenidən latın qrafikası ilə çap olunan kitabların elektron nəşrinin və internet mühitində yerləşdirilməsinin, eləcə də bütün kitabxanalara hədiyyə olaraq paylanılmasının nəzərdə tutulması və bundan irəli gələn

vəzifələrin artıq yüksək səviyyədə yerinə yetirilməsi dövlət başçısının uzaqgörən siyasətinin və Azərbaycan dövlətinin ölkədə informasiya cəmiyyətinin qurulmasına verdiyi önəmin bariz nümunəsidir. 2015-cı ilə olan məlumata görə Azərbaycanda ümumi kitab fondu 40,8 mln. nüsxə olan, 2 mln. 491 min nəfərdən artıq oxucuya xidmət edən 3003 kütləvi kitab-xana fəaliyyət göstərir. Naxçıvan MR-da 2 respublika kitabxanası (M.S.Ordubadı adına Respublika Kitabxanası (1922-ci il), A.Babayev adına Respublika Uşaq Kitabxanası (1960-cı il) və 7 mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemi fəaliyyət göstərir. Hazırda respublikanın iri kitabxanalarında kompüterləşdirmə işləri həyata keçirilir. Respublikada kitabxanaların fəaliyyətini koordinasiya etmək məqsədilə Azərbaycan Kitabxana-İnformasiya Konsorsiumu, Azərbaycan Kitabxana İşinin İnkişafı Assosiasiyası və Azərbaycan Kitabxanaçılar Cəmiyyəti yaradılmışdır.

KİTABXANA ABONEMENTİ (KA) – kitabxananın daimi istifadəçisi kimi qeydə alınmış fiziki və ya hüquqi şəxsdir. *Bax: Abonement; Oxucu.*

KİTABXANA BIBLIOQRAFIYASI (KB) – bibliografiyanın təşkilati baxımdan növlərindən biri olub kitabxana işinin infrastrukturunu kimi bibliografik informasiyanın fəaliyyət göstərməsini ona məxsus vasitələrlə təmin edir. KB-ya termini XX əsrin əvvəllərində elmi dövriyyəyə görkəmli kitabxanaşünas A.M.Belov tərəfindən (1900-cu ildə) daxil edilmiş, 1970-2000-ci illərdə daha

geniş yayılmışdır. Kitabxana işinin hansı sahəsində bu və ya digər səviyyədə bibliografik üsullarından istifadə olunursa, bu proses KB-ə aid edilir.

KİTABXANA-BİBLİOQRAFIYA TƏSNİFATI

(KBT) – Rusiya kitabxanaşünasları XX əsrin 50-ci illərindən başlayaraq yeni kitabxana-bibliografiya təsnifatı yaratmaqla məşğul olmuş və 60-cı illərin sonunda bu işi başa çatdırmışlar. Təsnifatın yaradıcıları Rusiya DK, M.Y.Saltıkov-Şedrin adına Sankt-Peterburq DK, Rusiya EA və Rusiya Dövlət Kitab Palatasının kollektivləri olmuşdur. 1945-1950-ci illərdə prof. Y.İ.Şamurinin rəhbərliyi altında aparılmış tədqiqatlar KBT-nin yaradılmasının elmi əsasları hesab olunur. Hazırda KBT-nin fəlsəfi-metodoloji əsasını obyektivlik və inkişaf perspektivləri əsasında elmlərin təsnifləşdirilməsi təşkil edir. 1960-cı illərdən etibarən KBT nəşr edilməyə başlamış, əsasən 5 variantı hazırlanmışdır: 1. Tam variant (iri elmi kitabxanalar üçün – 25 buraxılış 30 kitab (1961-1968); 2. Elmi kitabxanalar üçün qısaldılmış cədvəllər (5 buraxılış, 6 kitab (1969-1972); 3. Vilayət kitabxanaları üçün 4 kitab (1980-1983); 4. Kütləvi kitabxanalar üçün 1 cild (ilk nəşri 1977); 5. Uşaq və məktəb kitabxanaları üçün 1 cild (ilk nəşri 1986). KBT-nin tam nəşrinin ümumi həcmi 500 çap vərəqindən ibarətdir. Təsnifatın hazırlanmasında 800-dən artıq alim (akademik, müxbir üzvlər, elmlər doktorları və namizədləri) məsləhətçi kimi iştirak etmişdir. Təsnifatda böyük rus hərfləri ilə işarə edilmiş bütün şöbələr obyektiv aləmin tarixi inkişafı baxımından, yəni təbiət-cəmiyyət-təfəkkür silsiləsinə əsasən qurulmuşdur. KBT-nin

tam nəşrinin əlifba-predmet göstəricisi də verilmişdir. Bu göstəricidə 20 minə yaxın rubrika vardır. KBT cədvəllərinin hazırda təkmilləşdirilmiş variantları hazırlanmışdır. Bu varianta görə KBT-nin əsas cərgəsini “Ümumelmi və fənlər-arası biliklər şöbəsi” idarə edir. Sonrakı bölmələr elmi biliklərin 3 əsas sahəsini: təbiətşünaslıq, tətbiqi (texnika, kənd təsərrüfatı, tibb), içtimai və humanitar elmlər və əsas cərgənin sonuncu bölməsini “Universal məzmunlu ədəbiyyat” təşkil edir. Nümunəvi bölgülər eyni tip ədəbiyyatın təsvirinin sistemli kataloqda vahid yerdə durmasını təmin edir. Təyinedicilərin indekslərini əsas cədvəllərin indekslərindən fərqləndirmək üçün xüsusi işarələrdən istifadə olunur. Ümumi nümunəvi bölgülər əsas cədvələ hərflərlə (məsələn: B, P, K, C və s.), ərazi bölgüləri mötərizəyə alınmış rəqəmlərlə, xüsusi bölgülər isə rəqəmlərin əvvəlinə defis (-) işarəsi əlavə etməklə əsas cədvələ birləşdirilir. Xüsusi nümunəvi bölgülər indekslərə defis işarəsi ilə birləşdirilir.

KİTABXANA FANDRAYZİNQİ – Kitabxana-informasiya təcrübəsində maliyyə imkanlarının cəlb edilməsi maksimum dərəcədə öz aktuallığını saxlayan bir məsələdir. Qərb ölkələrində artıq uzun zamandır ki, müvəffəqiyyətlə istifadə edilən “fandrayzing” (vəsaitlərin, maliyyə imkanlarının cəlb edilməsi) texnologiyası sponsorların tapılmasında, kitabxananın müntəzəm surətdə maliyyə imkanlarından yararlanmasında mühüm yer tutur. İngilis dilində iki sözün (fund-raising): maliyyə imkanları və artırmaq, yetişdirmək ifadələrinin birləşməsindən ibarətdir. Kitabxanalar üçün fandrayzing

əlavə maliyyə mənbələrinin axtarılması və istifadəsi deməkdir. Bütçə vəsaitləri kitabxananın real xərclərini tamamlaya bilmirsə, bu zaman bütçə ilə alternativ maliyyə mənbələrinin mütənəsibliyindən səmərəli istifadə etmək olar. Yalnız bu işlə məşğul olanlar işin hüquqi nizamlanmasını və xeyriyyə himayəsinin mümkün olan variantlarını dəqiq təqdim etməyi bacarmalıdır. Xüsusilə, Azərbaycan Respublikasının “Kitabxana işi haqqında” Qanununun müvafiq bölmələri də əsas götürülməlidir. Sponsor və xeyriyyə imkanlarından danışarkən onlar arasındakı fərqə diqqət yetirmək gərəkdir. Sponsor üçün bu əlavə reklam etmə, iqtisadi mənfəət imkanındırsa, xeyriyyəçi himayə etdiyi sahədən maliyyə və digər mənfəət gözləmir, bu azad iradənin ifadəsidir və əslində onun himayəsi hədiyyə xarakteri daşıyır. Sponsor himayəsinin növləri müxtəlifdir. Bu qonorar, subsidiya, hesabın ödənilməsi, məqsədli alış-veriş və s. şəkildə ola bilər. Sponsorla optimal əməkdaşlıq variantları seçmək olar. Yalnız bu zaman yadda saxlamaq lazımdır ki, müştərək layihələrin reallaşdırılması qarşılıqlı əməkdaşlıq şəraitində həyata keçirilməlidir. Məsələn, hər hansı muzey, şəkil qalereyası, yaradıcılıq studiyası və başqa əməkdaşlıq nəinki kitabxanaya əlavə gəlir gətirə, eyni zamanda onu mədəni kütləvi tədbirlərin keçirilməsi üçün bir mərkəzə çevirə bilər. Kiçik və orta biznes nümayəndələri üçün kitabxananın bazasında informasiya mərkəzlərinin təşkili də perspektivli ola bilər. Məsələn, kitabxana öz tərəfindən arayış-məlumat materiallarının topladığı bir otaq, guşə və bu materiallarla xidmət edən ixtisaslaşmış personal ayıra

bilər, digər tərəf isə texniki avadanlıq, cari komplektləşdirmə və zəruri olan informasiya bazalarının alınmasını və abunəni təmin edə bilər. Xeyriyyəçilər ən müxtəlif formada öz himayələrini göstərə bilərlər. Kitabxanaların mədəni və sosial həyatda fəallığı daha çox xeyriyyə imkanlarını cəlb etməyə xidmət edə bilər. Kitabxana fəndrayzinqinin fəaliyyəti bir neçə mərhələdən ibarətdir: tanışlıq, strategiya, taktika, zamanət, himayə. Tanışlıq – potensial əlavə maliyyə mənbələrinin müəyyən edilməsi prosesidir. Bunlar yuxarıda qeyd etdiyimiz sponsorlar və xeyriyyəçilərdir. Pullu xidmət növləri də əlavə gəlir mənbələrindəndir. Maliyyə vəsaitinin (qrantın) tapılması düzgün aparılmış axtarışın məntiqi nəticəsidir. Strategiya - kitabxananın imicinin formalaşdırılması və maliyyə imkanlarının cəlb edilməsi taktikasının planlaşdırılması prosesləridir. Kitabxananın imicini onun kitabxanadan kənarında təşkil etdiyi və iştirakçısı olduğu tədbirlər – konfranslar, yubileylər, müsabiqələr, sərğilər, informasiya resursları və s. formalaşdırır. Eyni məqsədlə kitabxananın özünün veb-saytı da gözəl təbliğat vasitəsidir. Taktika – sponsorlara hesablanmış fəaliyyətdir. Kitabxana haqqında materialların gözəl dizaynla tərtib edilmiş, maraqlı məlumatlarla zəngin göstəricilərini əhatə edən nəşrlər onlarda təsəvvür yaratmaq üçün bir gedişdir. Bu zaman hər bir sponsora görə hazırlanmış material kitabxananın ehtiyacları haqqında məktub-müraciətlə tamamlanır. Zamanət - əks tərəfi yardıma olan ehtiyaca inandırmaq, etibar qazanmaq üçün vacibdir. Sponsorlarla münasibətlər onların imkanları nəzərə alınmaqla qurulmalıdır.

Müraciət edilərkən təqdim edilən məktub-müraciət və ya layihə qısa və konkret olmalı, müraciətin səbəbini, layihənin zəruriliyini, mahiyyətini və məqsədini əhatə etməlidir. Himayə – kitabxanaya yardım göstərən sponsorlarla daim əlaqə saxlamaq deməkdir, Vaxtaşırı onları hər hansı bayram münasibətilə təbrik etmək, müxtəlif tədbirlərə dəvət etmək, minnətdarlıq məktubları təqdim etmək və s. işin xeyrinə ola bilər.

KİTABXANA FONDU (KF) – kitabxanada sistemləşdirilmiş sənədlərin məcmusu olub, vəzifələri, tipi və profili üzrə onların saxlanması və istifadəsinə uyğun olaraq formalaşdırılmasıdır. KF-na aid olan məsələlər kitabxana fondşünaslığında öyrənilir. Kitabxana fondşünaslığı ümumilikdə fondun tipologiyasını, quruluşunu, KF-nun nəzəriyyəsi və formalaşması texnologiyasını tədqiq edir. KF-u anlayışını Rusiyada ilk dəfə 1865-ci ildə K.m Ber elmi dövriyyəyə gətirmiş, ancaq termin uzun müddət özünə vətəndaşlıq hüququ qazana bilməmişdir. XX əsrin 50-ci illərində Y.İ Şamurin müəyyən etmişdir ki, KF-u anlayışı “kitab kolleksiyası” anlayışına nisbətən daha genişdir və bütün informasiya daşıyıcılarını əhatə edir. KF informativlik, texoloji proses olması, istismara yararlılığı funksiyalarına görə fərqləndirilir. KF-u sənədlərin bir-biri ilə əlaqəsinə (məzmun, forma, məqsəd istiqaməti və s.), fondun növlərinin əlaqəsinə (ehtiyat, əsas, yardımçı və s.), kitabxananın yarım sistemləri ilə istifadəçilər kontingenti ilə münasibətə (oxucunun məqsəd, istifadə dərəcəsi, fiziki cəhətdən əlyətərliyi və s), maddi-texniki bazasına (ənənəvi və maşınlaşdırma)

nan sənədlər və s.), kitabxana personalına (xidmət fondu), kitabxananın şöbələri (abonement fondu, filial fond) və digər kitabxanalarla əlaqəsinə görə (mübadilə, depozitar) strukturlaşdırılır. KF fasiləsiz yaranma, yeniləşmə inkişaf və dəstəklənmə prosesidir. KF-nin daimi qaydaya salınması, mühafizəsi və inkişafı onun idarə olunması əsasında tənzimlənir. İdarəetməyə fondun öyrənilməsi, onun haqqında informasiyanın toplanması və öyrənilməsi, onun inkişafının planlaşdırılması və qərarların qəbul edilməsi aiddir. KF növlər, bölmələr, sənədlər qrupu, bir sözlə fondları yaradan sənədlər qrupuna və ya region, ölkə miqyaslı vahid fondlara bölünür. Azərbaycan Respublikasında sənəd resurslarının əhəmiyyətli hissəsini KF-ı təşkil edir və 100 milyon nüsxədən çoxdur. Sənəd fondlarının böyük bir hissəsi şəxsi kitabxanalarda saxlanılır. Sənəd fondları ilə yanaşı, elektron daşıyıcıların fondu daha sürətlə artır.

KİTABXANA FONDUNUN FORMALAŞDIRILMASI (KFF) – fondun yaradılması, daima yeniləşdirilməsi, inkişafı və daha işlək vəziyyətdə olmasının dəstəklənməsi prosesidir. Bu anlayış XX əsrin 60-cı illərində nəzəri ədəbiyyatda işlənilməyə başlanmışdır. KFF kitabxananın tipi, istifadəçilərin tərkibi, sayı və onların informasiya tələbatının məzmunundan asılıdır. KFF anlayışının nəzəri əsasını kitabxananın vəzifələri ilə onun istifadəçilərinin maraqları arasında olan münasibətlər və uyğunluq təşkil edir. Bu qanunu nəzəri cəhətdən N.S. Kartaşov əsələndirmişdir. KFF-nin məzmununu hazırlanmış strategiya və siyasət əsasında zəruri sənədlərin ilkin seçilməsi, əldə

edilməsi, ikinci seçmə və lazım olmayan sənədlərin fonddan çıxarılması təşkil edir. KFF-sı təşkilati prinsip ardıcılığı və KFF döviyyəsinə təşkil edən texnoloji əməliyyatların yerinə yetirilməsi müddətini əhatə edən sistemlilikdir. Fondun düzgün idarə olunması kitabxananın vəzifələri və istifadəçilərin informasiya tələbatı ilə bilavasitə əlaqədardır.

KİTABXANA FONDUNUN QURULUŞU (KFQ) – oxuculara xidmət sisteminin təşkilinə, müxtəlif sənəd növlərinin işlənməsi, yerləşməsi və mühafizəsi xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq kitabxana fondunun təşkilati-funksional qurulmasıdır. KFQ-nin inkişafı tarixən kitabxanaların sosial kommunikasiya sistemində rolunun artması və sənəd növlərinin çoxalması ilə əlaqədar olmuşdur. Müasir kitabxananın KFQ-nin mürəkkəbliyi onun həcmindən və oxuculara xidmətin deferrasiyası səviyyəsindən asılıdır. KFQ iki alt sistemə aid kateqoriyaları (əsas və yardımçı fond) əhatə edir. Əsas fond: mərkəzi, ixtisaslaşdırılmış (sənədin növünə görə), sənədlərin məzmununa (arxiv, nadir və xüsusilə nadir kolleksiyalar fondu) əhatə edir. Yardımçı fond aşağıdakılara bölünür: abonement, oxu zallarının yardımçı fondu, işçi və ya xidməti fondlar.

KİTABXANA XİDMƏTİNİN SƏMƏRƏLİLİYİ (KXS) – istifadəçilərin informasiya tələbatının ödənilməsi göstəricilərinin onlara təqdim olunan kitabxana xidmətinə çəkilən xərclərə optimal uyğunluğuna nail olunmasıdır. KXS bu kontekstdə maliyyə xərclərinin müəyyən edilməsi

zamanı sosial əhəmiyyət daşıyan məqsədlərə çatmaq üçün istifadə olunur. KXS termininə kitabxana xidmətinin keyfiyyət meyarları: oxucu sorğusunun ödənilməsində dolğunluq, operativlik, relevantlıq daxildir. Kitabxanasünaşlar KXS göstərici və keyfiyyət meyarlarından vəhdət şəklinə istifadə etməyi məqbul hesab edirlər. Buna çoxmeyarlı yanaşma deyilir. KXS-in ümumi səciyyəsi üçün ayrı-ayrı xidmət növlərinin qiymətləndirilməsi ilə yanaşı, kitabxana xidmətinin informasiya kadr, maliyyə, maddi-texniki təminatın səviyyəsi və onlar haqqında istifadəçilərin fikirlərini də nəzərə almaq məqsəduyğundur.

KİTABXANA – İNFORMASIYA XİDMƏTİ MƏHSULLARININ SERTİFİKATLAŞDIRILMASI (KİXMS) – kitabxanaların fəaliyyətinin nəticələrinin standartlara, etalon nümunələrə uyğunluğunun müstəqil təsdiqinin formasıdır. KİXMS-in əsas məqsədi–rəqabət mühitində onun müvəffəqiyyətli fəaliyyəti üçün şəraitin yaradılması, zəruri xidmət və məhsulların komponent seçimində istifadəçilərə kömək etmək, həmçinin, məsuliyyətsiz icracılardan onların müdafiəsini təmin etməkdən ibarətdir. KİXMS təqdim olunan xidmətin, məhsulların standartlaşdırılmış keyfiyyət səciyyəsinə nəzarəti təmin edir və kitabxanaya inamın artırılmasının mühüm vasitələrindən biridir. Kitabxana –informasiya fəaliyyəti sahəsində könüllü sertifikatlaşdırma tətbiq olunur. KİXMS-ə kitabxananın təşəbbüsü ilə müqavilə əsasında profili uyğun olan ali təhsil müəssisəsi, ixtisaslaşdırılmış elmi-tədqiqat mərkəzi,

kitabxana işçilərinin peşə birlik və cəmiyyətliyi və s. tərəfindən həyata keçirilir.

KİTABXANA İNNOVASIYASI (Kİ) – orijinal, qeyri-standart, mövcud mərkəzlərdən kənara çıxan ideya, metodiki layihə formalı işdir. İnnovasiya kitabxana xidmətinin təşkilinə, kitabxana texnologiyası və idarəetməyə yeni yanaşmanı əks etdirir. İnnovasiya kitabxananın bütövlükdə inkişafını təmin edir və ya ayrı-ayrı element və proseslərin fəaliyyət göstərməsinə müsbət təsir göstərir. Kİ kitabxana işçisi və oxucusunun intellektual potensialının inkişafında əhəmiyyətli rol oynayır.

KİTABXANA İŞÇİLƏRİNİN BİBLİOQRAFİK TƏHSİLİ – Biblioqrafik biliklərin öyrədilməsi təkcə oxucular üçün deyil, həm də kitabxana işçiləri üçün lazımdır. Kitabxana işçilərinin zamanla ayaqlaşması, müasir dövrün tələblərindən irəli gələn vəzifələri yerinə yetirə bilməsi üçün daim öz ixtisaslarını artırması vacibdir. Müasir şəraitdə kitabxanaların bütün imkanlarından səmərəli istifadə etmək üçün oxucuların gündən günə artan və mürəkkəbləşən məlumat tələbatlarını tam və dəqiq ödəmək üçün kitabxanaçı biblioqrafik cəhətdən hazırlıqlı olmalı, yeni çıxan ədəbiyyatlardan xəbərdar olmalı, biblioqrafik məlumat mənbələrindən düzgün istifadə etməyi, kitabxanasünaşlıq və biblioqrafiya sahəsindəki yenilikləri bilməli və onları öz işində tətbiq etməyi bacarmalıdır. İxtisasartırma sistemi olmadan yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin zamanla ayaqlaşması, müasir şəraitin tələblərindən irəli gələn vəzi-

fələri yerinə yetirə bilməsi, durmadan inkişaf edib təkmilləşən elmi-texniki inqilabın nailiyyətlərini mənimsəyə bilməsi çox çətinləşir. Məhz buna görədir ki, respublikamızda ixtisasartırma müəssisələrinin böyük şəbəkəsi yaranmışdır. Respublikamızda geniş təkmilləşdirmə institutları və kursları fəaliyyət göstərir. 1966-cı ilə qədər respublikamızda kitabxana işçilərinin ixtisasları vaxtaşırı təşkil edilən kurslar, konfranslar, seminarlar vasitəsilə artırılırdı. Bu kurslar respublikanın ənənəvi zona mərkəzlərində: Quba, Salyan, Lənkəran, Şəki, Ağdam, Naxçıvan şəhərlərində keçirilirdi. Lakin kursların bu istiqamətdə apardığı işlər plana uyğun, sistemli xarakter daşmadığından onların daha da təkmilləşməsinə və daimi ixtisasartırma müəssisəsinin yaradılmasına böyük ehtiyac hiss edilirdi. SSR Mədəniyyət Nazirliyinin 1966-cı il dekabr ayının 4-də "Mədəni-maarif işçilərinin respublika ixtisasartırma kursunun yaradılması haqqında" əmri oldu. Əmrdə respublikanın bütün mədəni-maarif işçilərinin, o cümlədən də kitabxanaçıların 4 ildə bir dəfə, 1966-cı ilin dekabr ayından Bakıda fəaliyyət göstərən kurslarda öz ixtisaslarını artırmaları nəzərdə tutulurdu. Beləliklə, 1967-ci ildən kitabxana işçilərinin sistemli şəkildə ixtisasartırmalarının əsası qoyuldu. Sonradan muzey işçiləri rayon və şəhər mədəniyyət şöbələrinin işçiləri, rayon və şəhər mədəniyyət şöbələrinin işçiləri də dəvət olunmağa başladı. 1967-ci ildə kursların 580 dinləyicisinin 300 nəfəri kitabxana işçiləri idi. 1968-ci ildə dinləyicilərin sayı 708, kitabxana işçilərinin sayı isə 402 nəfərə çatmışdı. 1972-ci ildən eti-

barən kurslara 12 kateqoriyadan mədəniyyət işçiləri dəvət olunmağa başladı. 70-80-cı illərdə kitabxana işçilərinin ixtisaslarının artırılmasında bu kurs böyük rol oynamışdır. Respublika kursunda kitabxana işçiləri aşağıdakı kateqoriyalara əsasən qruplaşdırılır: - ixtisas təhsili olmayan, işə yeni qəbul edilmiş kitabxanaçılar, - MKS-in kənd filiallarının işçiləri, - MKS-in uşaq filiallarının işçiləri, - bibliograflar, - komplektləşdirmə ilə məşğul olan işçilər, - kitab fondlarının işlənməsi ilə məşğul olan işçilər, - xidmət və KAA şöbələrinin işçiləri, - digər kateqoriyadan olan kitabxanaçılar, - idarə aparatının işçiləri və metodistlər. Kursda tədris prosesini təşkil etmək üçün S.M. ADU-nun təcrübəli kitabxanaşünas-bibliograf alimləri, respublikamızın böyük kitabxanalarının işçiləri dəvət olunurlar. Kursun pədaqoji kollektivi 78 nəfərdən ibarət olmuşdur. 1985-ci ildə kurslarda 8 ixtisas üzrə 686 nəfər kitabxana işçisi öz ixtisasını artırmışdır. Hazırkı dövrdə dünyanın bütün ölkələrində ixtisaslı kitabxanaçı kadrlar hazırlayan geniş ali və orta ixtisas məktəbləri şəbəkəsi fəaliyyət göstərir. Kitabxanaçılıq təhsili gündəngünə təkmilləşir, onun məzmununda yeni keyfiyyətlər meydana çıxır. Kitabxana və informasiya işinə texniki vasitələr geniş daxil olduqca, kitabxana işinin kompüterləşdirilməsi daha geniş vüsət aldıqca kadr hazırlığı prosesində də radikal dəyişikliklər olmalıdır. Müasir bibliograf cəmiyyətin inkişaf surəti ilə ayaqlaşmalı, yeni-yeni elmi fənləri, xüsusilə bibliografik proseslərin kompüterləşdirilməsi məsələlərini öyrənməlidir. Bütün bu yeni keyfiyyətlər metodiki mərkəzlər

tərəfindən aparılan qabaqcıl iş təcrübəsi, ixtisasartırma, seminar və konfranslar zamanı nəzərə alınmalıdır. Kitabxananın qeyri-bibliografya şöbəsinin işçiləri eyni bir bibliografik hazırlığa malik deyillər. Onlar müxtəlif tip kitabxanalarda müxtəlif vəzifələrdə çalışırlar. Bu amillər mahiyyət etibarilə onların bibliografik biliklərə olan tələbatlarına təsir göstərir. Ona görə də xüsusi kitabxana – bibliografya hazırlığı olmayan kitabxanaçıya müxtəlif tip kitablar, onların quruluşu və vəzifələri, soraq – bibliografya aparatı haqqında ətraflı məlumat vermək lazımdır. Komplektləşdirmə şöbəsinin işçiləri səmərəli fəaliyyət üçün çox vacib olan bibliografik mənbələrdən istifadə qaydalarını bilməli və özünün işçi kartotekasını yaratmağı bacarmalıdır. Sahəvi şöbənin işçiləri informasiya təminatı sistemini, sahəvi bibliografiyalaşdırmanın yeniliklərini və bibliografik xidmət məsələlərini yaxşı bilməlidir. Xidmət şöbəsinin işçiləri daha yüksək bibliografik hazırlığa malik olmalıdırlar. Şöbə müdirləri sırası kitabxanaçılarla müqayisədə bütün bibliografik proseslərin idarə olunması üçün vacib olan dərin bibliografik biliyə və dünyagörüşünə malik olmalıdır. Kitabxanaçıların bibliografik mədəniyyətini yüksəltmək üçün əvvəlcədən təşkil edilmiş tədris və şəxsi təhsil üsulunda istifadə etmək lazımdır. Təcrübə göstərir ki, oxuculara bibliografik biliklərin təbliğinin səmərəliliyi birbaşa bibliografik mədəniyyətdən, bibliografik işin yeniliklərini bilmələrindən və kitabxananın, ETM orqanlarını informasiya imkanlarını açıqlamaq bacarığından asılıdır. Kitabxana işçilərinin bibliografik təhsilinin əsas

məqsədi kitabxanaçıların ümumi bibliografik mədəniyyət səviyyəsini yüksəltmək, nizamnaməsinə uyğun olaraq yerinə kitabxananın yetirilən vəzifə təlimatlarını bibliografik fəaliyyəti təkmilləşdirməkdir. Bibliografik mədəniyyət informasiya mədəniyyətinin tərkib hissəsidir. İnformasiya mədəniyyəti müxtəlif funksional əhəmiyyətə malik olan komponentlərdən ibarətdir. İnformasiya mədəniyyəti quruluşuna bir sıra elementlər daxildir: - bibliografik axtarış, yazı mədəniyyəti (sənədin doldurulması), kitab və oxu mədəniyyəti, intellektual səviyyə, müasir informasiya texnologiyasından istifadə etmə mədəniyyəti, hüquqi informasiya, müasir dünya görüşü və bibliografik mədəniyyət. Bibliografik mədəniyyətə bibliografik dili mükəmməl mənimsəmək bacarığı, bibliografik təsviri düzgün oxumaq, informasiya kütləsində axtarış aparmaq, ədəbiyyatı sistemləşdirmək, şəxsi arxiv və informasiya bazasını yaratmaq, müstəqil olaraq bibliografik informasiyanı tapmaq, onun axtarış imkanlarını seçmək və əsas bibliografik terminləri bilmək məsələləri daxildir. Kitabxana işçilərinin bibliografik təhsilini təşkil etmək zona və sahəvi metodiki mərkəzlərin üzərinə düşür. Bu mərkəzlər seminar, təcrübə, ixtisasartırma kursları təşkil edirlər. Kitabxana işçilərinə bibliografik təhsilin ən geniş yayılmış forması mövzu seminarlarının keçirilməsidir. Belə mövzulardan “Elektron kataloqlar və onlardan istifadə qaydaları; “Bibliografik vəsaitlərin tərtibində EHM-dən istifadə”, Kompüter və bibliografik informasiya, Bibliografik proseslərin avtomatlaşdırılması” və s.

Kitabxana işçilərinin bibliografik təhsili formalarından biri də təcrübə keçməkdir. Kitabxanada daha çox işlənən SBA-nın təşkili və ondan istifadə qaydaları haqqında məlumat verilməli və öyrədilməlidir. Fasiləsiz təhsil konsepsiyası hazırda hərtərəfli nəzəri əsaslara söykənərək bir çox ölkələrdə tətbiq olunmağa başlamışdır. Fasiləsiz təhsil sisteminə rəhbərlik, Amerika Kitabxanaçılar Assosiasiyası (ABA) tərəfindən 1988-ci ildə xüsusi təlimatla hazırlanmış və nəşr edilmişdir. Fasiləsiz təhsil zamanı ixtisas təhsili əsas götürülməklə onların kitabxana – informasiya işində iştirakı nəzərə alınacaq kitabxana informasiya, xüsusilə yeni kitabxana texnologiyaları baxımından öyrənilməlidir. Qabaqcıl ölkələrdə kitabxana – informasiya işçilərinin ixtisasının artırılması adətən hər bir fərdin şəxsi təşəbbüsü ilə ayrı-ayrı yeni texnologiyalar və proqramlar üzrə həyata keçirilir. Beləliklə, fasiləsiz təhsil təkcə mühazirə və seminarların dinlənilməsi deyil, əsasən yeni avadanlıqların, texnika və texnologiyaların iş metodlarının mənimsənilməsi, bilik və bacarıqların təcrübədə tətbiq edilməsi kimi başa düşülməlidir. Müasir cəmiyyətdə baş verən texniki tərəqqi, siyasi iqtisadi dəyişikliklər ictimai həyatımıza xüsusi təsir göstərir. Mütəxəssislərin fikrincə işçilərin peşəkarlıq səviyyəsinin saxlanılması və daha da təkmilləşdirilməsi yeni şəraitdə daha da çətinləşir. Informasiya texnologiyalarının sürətlə inkişaf etdiyi və kitabxanalarda tətbiq edildiyi bir dövrdə hər bir məzun dərk etməlidir ki, təhsil dövründə əldə edilən biliklər müəyyən müddətdən sonra köhnəlir və yeni biliklərin əldə

edilməsinə ciddi ehtiyac vardır. İxtisasartırma proqramlarında iştirak etməkdə məqsəd öz işini peşəkarlıqla yerinə yetirmək üçün nəzəri biliklərlə yanaşı təcrübə biliklərin sintezi əsasında ümumi tələbata cavab verən mütəxəssislərin formalaşması kimi başa düşülməlidir. İndiki elektronika əsrində fasiləsiz kitabxanaçılar təhsilinin əhəmiyyəti daha da artır, dəyişən əmək şəraitinə uyğun olaraq yeni texnika və texnologiyaların mənimsənilməsi mühüm tələblərinə çevrilir. Hazırda Azərbaycanda kitabxana işçilərinin fasiləsiz təhsil sisteminə cəlb olunması üçün ayrı-ayrı şəbəkələr və nazirliklər üzrə kitabxanaçıların ixtisasartırma sistemi yaradılıb. Son illərdə respublikamızda yaradılan Azərbaycan Kitabxana İşinin İnkişafı Assosiasiyası beynəlxalq təşkilatları maliyyə yardımı ilə yeni kitabxana texnologiyalarına həsr olunmuş 15 günlük kurs trening keçirilmiş, onlara beynəlxalq dərəcəli sertifikatlar verilmişdir. Bu ixtisasartırma kursları Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanaçılıq – informasiya fakültəsində kompüter sinfində aparılmışdır. Yeni tipli kurslar uzun müddətdir ki, M.F. Axundzadə adına Milli Kitabxanada ardıcıl olaraq aparılır. “Mütəxəssislər xüsusi proqram əsasında menecment”, “Kitabxana proqramları”, “İnternet və kitabxana”, “Yeni kitabxana texnologiyaları” və s. mövzular üzrə öz ixtisaslarını artırır. Amerika Səfirliyinin Region Kitabxanaları inkişaf proqramının əməkdaşları bir sıra rayonlarda yeni mərkəzlər yaratmış, yeni biliklərin öyrədilməsi və təbliğ edilməsində xeyli işlər görmüşlər. Aparılan bu kimi tədbirlər çox müsbət nəticə vermişdir. Res-

publikamızda Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi sistemində olan kitabxana işçiləri üçün xüsusi ixtisasartırma kursu fəaliyyət göstərir və ardıcıl olaraq kitabxana işçiləri 3-5 ildən bir bu kursa cəlb edirlər. Bundan başqa bir sıra kitabxana şəbəkələri və sistemlərinin işçiləri üçün kurslar, qısa müddətli treninqlər və praktikum da aparılır. Respublikamızın Milli Kitabxanasının qabaqcıl və aparıcı işçiləri həm də müxtəlif ölkələrdə xüsusi treninq keçmiş mütəxəssislər, aparıcı mütəxəssislər bu işə cəlb olunmalıdır. Səmərəli əməkdaşlıq nəticəsində bir sıra beynəlxalq təşkilatlar Azərbaycanda kitabxana işinin inkişafına kömək göstərilir. Amerika səfirliyi, onun elmi mərkəzi bu sahədə xüsusi fəallıq göstərir. Bu fəaliyyətin həyata keçirilməsində AKİİA-nın rolu böyükdür. İstər respublikamızda, istərsə də kənarında yeni bilik və vərdişlərin yiyələnməsində Azərbaycan Kitabxana İşinin İnkişafı Assosiasiyasının vasitəçilik və təşkilatçılıq missiyası böyükdür. Xüsusilə İFLA-nın beynəlxalq konfranslarında, Litva, Gürcüstan və digər MDB məkanında Azərbaycan kitabxana işçilərinin təcrübələrlə tanışlığı Assosiasiyanın uğurlarından sayıla bilər. Dünyada kitabxana işi sahəsində çox güclü tərəqqi, irəliləyiş və yeniliklər çox sürətlə inkişaf edir. Xarici ölkələrin kitabxana – informasiya mütəxəssisləri kitabxana mütəxəssislərinin fəaliyyətinə və vəzifələrinə tamamilə yeni prizmadan informasiya mütəxəssisi kimi baxır.

“KİTABXANA İŞİ HAQQINDA” AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU (KHARQ). Azərbaycan Respublikasının

Konstitusiyasında təsbit edilmiş hüquqi normaları, ideyaları həyata keçirmək üçün 1998-ci il dekabrın 29-da Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi ölkəmizin tarixində ilk dəfə olaraq “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununu qəbul etdi. Bu Qanun ölkəmizdə kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətinin əsasıdır. Azərbaycan Respublikasında müasir şəraitdə və yaxın gələcəkdə formalaşan kitabxana işi üzrə dövlət siyasəti, kitabxana işinə dair hazırlanan bütün qərarları, dövlət sənədləri və sərəncamlar, kitabxana işinin inkişaf konsepsiyası və ayrı-ayrı nazirliklərin, idarə və müəssisələrin kitabxana siyasəti bu qanuna əsaslanmalı, onun əsas prinsipləri və müddəalarının yerinə yetirilməsinə xidmət etməlidir. KHARQ ölkədə kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətinin əsas prinsiplərini, kitabxana işinin və kitabxana sisteminin ümumi əsaslarını, kitabxana fondlarının formalaşdırılması və mühafizəsi tələblərini, kitabxanaların maliyyələşdirmə mənbələrini, kitabxanalardan istifadə sahəsində vətəndaşların hüquq və vəzifələrini, kitabxana işi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın prinsiplərini müəyyənləşdirir. KHARQ 29 dekabr 1998-ci ildə Prezident Heydər Əliyev tərəfindən imzalanmış və həmin gündən qüvvəyə minmişdir. Həmçinin dövlət başçısı 12 mart 1999-cu ildə KHARQ-nun tətbiq edilməsi barədə fərman imzalamış, qanununun ayrı-ayrı maddələrinin yerinə yetirilməsinə cavabdeh olan dövlət orqanlarını müəyyənləşdirmişdir. KHARQ 6 fəsil, 34 maddədən ibarətdir. I fəsil “Ümumi müddəalar” adlanır. Bu fəsildə

müasir şəraitdə kitabxanaların mürək-kəb, sosial, mədəni və informasiya sistemi kimi cəmiyyətin inkişafında mühüm rolu və vəzifələri müəyyənləşdirilmiş, respublikamızın tarixində ilk dəfə olaraq onların elmi tərifi verilmiş, statusu qeyd edilmişdir. Qanunda müasir Azərbaycanın kitabxana işinin təcrübəsinə, perspektiv inkişafına və dünya təcrübəsinə əsaslanaraq kitabxanaların 5 sosial funksiyası (elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil, tərbiyə) müəyyənləşdirilmişdir. Qanunun 3-cü maddəsində, həmçinin kitabxana işi sahəsində dövlətin əsas prinsipləri və vəzifələri, onun həyata keçirilməsi yolları göstərilmişdir. Qanunun II fəslində kitabxana sistemi, onun təşkili və tərkibi əsaslandırılmış, respublikamızda olan bütün kitabxana şəbəkələri, onların tabeçiliyi prinsipləri, dövlət və qeyri-dövlət kitabxanaları haqqında məlumat verilmiş, onların statusu müəyyənləşdirilmişdir. Bu fəslin 7-ci maddəsi “Milli kitabxana” adlanır. Burada dünya təcrübəsinə əsaslanaraq milli kitabxananın tərifi verilmiş, onun statusu müəyyənləşdirilmişdir. Həmçinin Qanunda Milli Kitabxananın kitabxanaşünaslıq, bibliografiya və kitabşünaslıq sahəsində elmi-tədqiqat müəssisəsi, ölkənin bütün kitabxanaları üçün metodik mərkəz, kitabxanalararası abonement və kitabxanaların beynəlxalq əlaqələr mərkəzi olması əsaslandırılmış, eyni zamanda kitabxananın qarşısında duran vəzifələr ətrafı şəkildə təhlil edilmişdir. Qanunun 8-ci maddəsi respublika əhəmiyyətli kitabxanaları nəzərdə tutulur. Qanunun 9-cu maddəsində kitabxanaların informasiya orqanları və

digər idarə və müəssisələrlə, həmçinin özlərinin bir-biri ilə əməkdaşlıq qurmaları, əlaqədə olmaları, öz işlərini göstərilən müəssisələrdə koordinasiya etmələri vacib sayılmış, kitabxana işinin bütün cəmiyyətlə əlaqədə olması əsaslandırılmışdır. Qanunun III fəslə “Kitabxana fondu” adlanır. 8 maddədən ibarət olan bu fəsildə xalqımızın milli sərvəti olan kitabxana fondlarının yaradılması, kompleksləşdirilməsi, qorunub saxlanması, kitabxana fondlarının növləri, kitabxana fondlarının təchizi, kitabxanaların mübadilə fondları, depozitar fondlar, dövlət kitabxana fondlarının uçotu, mühafizəsi və kitabxanaların pulsuz məcburi nüsxələrlə təchiz edilməsi məsələləri öz hüquqi həllini tapmışdır. Qanuna görə, kitabxana fondları dövlət mülkiyyətidir və dövlət tərəfindən qorunur. Qanunda həmçinin ayrı-ayrı nazirliklərin, idarə və müəssisələrin kitabxana şəbəkələrinin həmin nazirlik, idarə və müəssisələrin vəsaiti hesabına kompleksləşdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. KHARQ-nun böyük əhəmiyyət kəsb edən maddələrindən biri “Kitabxanaların pulsuz məcburi nüsxələrlə təchizatı” adlı 15-ci maddəsidir. Dünyanın bütün ölkələrində bir qayda olaraq mühüm dövlət və ümummilli əhəmiyyət kəsb edən bir çox kitabxanalar pulsuz məcburi nüsxələr alır. Qanunun bu maddəsi olduqca zəruridir və Azərbaycan kitabının qorunub saxlanılmasını təmin etməyə yönəlmişdir. Qanunun 16-cı maddəsində isə dövrün tələblərinə cavab vermək, əhaliyə kitabxana xidmətini daha da təkmilləşdirmək, kitabxanaların beynəlxalq əlaqələrini günün tələbləri səviyyəsində

qurmaq üçün çox ciddi vəzifələr həll edə bilən kitabxanaların mübadilə fondlarının yaradılması tövsiyə edilmişdir. Qanunda xüsusi əhəmiyyət kəsb edən maddələrdən biri də 19-cu maddədir. “Dövlət kitabxanalarına vurulmuş ziyana görə məsuliyyət” adlanan bu maddə demək olar ki, kitabxana fondlarının ayrı-ayrı oxucular və kitabxanaçılar tərəfindən dağıdılmasının, kitabxana fondlarında olan milli, tarixi və elmi əhəmiyyətə malik olan nadir kitabların mənimlənməsinin qarşısını alır, beləliklə də fondun qorunması dövlət əhəmiyyətinə malik bir vəzifə səviyyəsinə qaldırılır. KHARQ-nun IV fəslə kitabxana xitmətinin təşkilinə həsr edilmişdir: “Kitabxana xidmətinin vəzifəsi kitabxana sərvətlərinin, dünya ədəbiyyatı nümunələrinin etibarlı şəkildə toplanması, qorunması və gələcək nəsillərə çatdırılmasından, onların əhali arasında geniş təbliğindən, bəşəri dəyərlərə yiyələnmək, müstəqil və yaradıcı düşüncəni vətəndaş yetişdirilməsinə fəal yardım etməkdən ibarətdir”. Qanunun V fəslə kitabxana işinin idarə olunması məsələlərinə həsr edilmişdir. Bu fəsilə göstərilir ki, Azərbaycan Respublikasında müvafiq icra orqanları öz işində dövlətin kitabxana işi sahəsindəki siyasətini rəhbər tutur. “Maddə 26. Kitabxanaların kadr təminatında müvafiq peşə-ixtisas təhsili olan şəxslərə üstünlük verilir. Müstəsna hallarda müvafiq peşə-ixtisas təhsili olmadan, ancaq yüksək təcrübəyə və kitabxanada çoxillik iş stajına malik olan mütəxəssislər də kitabxanada işləyə bilər”. Qanunda göstərilir: “Dövlət kitabxanaları və büdcədən maliyyələşdirilən təşkilatların ta-

beliyində olan kitabxanalar dövlət büdcəsi vəsaitləri, hüquqi və fiziki şəxslərin könüllü ayırmaları və qanunvericilikdə qadağan olunmayan digər mənbələr hesabına maliyyələşdirilir. Qanunun “Kitabxanaların əmlakı və təsərrüfat fəaliyyəti” adlı 31-ci maddəsi bazar iqtisadiyyatı şəraitində böyük aktualıq kəsb edir. KHARQ-da öz əksini tapmış mühüm müddələrdən biri “Kitabxana işçilərinin sosial müdafiəsi” müddəsidir. Qanunda kitabxanaçıların sosial müdafiəsinə böyük qayğı ilə yanaşılmış, onların əməyi elm və təhsil işçilərinin əməyinə bərabər tutulmuşdur. Qanunun sonuncu – VI fəslində kitabxana işi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın təşkilindən bəhs edilir. Qanunda beynəlxalq əməkdaşlığa yüksək qiymət verilməklə belə əməkdaşlığın təşkili və aparılmasına, xarici kitabxanaların iş təcrübəsinin öyrənilməsi və yayılmasına xüsusi diqqət yetirilməsi zəruri hesab edilir. Beynəlxalq əməkdaşlıqda ayrı-ayrı kitabxanalar, ictimai birliklər, beynəlxalq kitabxana təşkilatları iştirak edə bilərlər. Bu Qanun Azərbaycanda kitabxana işinə dövlət münasibətinin, dövlət qayğısının və dövlət siyasətinin əsası, onun məhək daşdır, respublikamızda kitabxana işinin qorunub saxlanması və inkişafının hüquqi bazasıdır. KHARQ kitabxanaların fəaliyyətinin əsas prinsiplərini müəyyənləşdirməklə, insanların mədəni sərvətlərdən istifadə etmək və məlumat azadlığı hüququnun həyata keçirilməsini təmin edir. Bu Qanun kitabxana və cəmiyyət, kitabxana və dövlət, kitabxana və oxucu problemlərini, həmçinin kitabxana şəbəkələri olan nazirliklər, idarə və müəssisələr arasındakı mü-

nasibətləri beynəlxalq hüququn prinsipləri və normaları əsasında tənzimləyir, kitabxana işinin bazasını yaradır.

KİTABXANA İŞİ SAHƏSİNDƏ DÖVLƏT SİYASƏTİ

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin kitabxana işi sahəsində də özünəməxsus siyasəti vardır. Bu siyasətin əsasında ümummilli lider Heydər Əliyevin “Kitabxana xalq, millət üçün, cəmiyyət üçün müqəddəs bir yer, mənəviyyat, bilik, zəka mənbəyidir. Ona görə də kitabxanaya daimi hörmət xalqımızın mənəviyyatını nümayiş etdirən amillərdən biridir”, kəlamı durur. Dövlətin kitabxana siyasəti: cəmiyyətin inkişaf istiqamətindən doğan prinsiplər və aktual, perspektiv məsələlər, fəaliyyət və təşkilat metodları, vasitələri və formaları və ixtisaslı kadr seçib yerləşdirməkdən ibarətdir. Kitabxana işi sahəsində dövlət siyasəti öz ideoloji, sosial və siyasi əhəmiyyətinə görə müstəsna əhəmiyyətə malik bir hadisədir. Müasir şəraitdə kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətini müəyyənləşdirərək respublikamızda baş verən bütün dəyişikliklərin inkişaf qanunauyğunluqlarını nəzərə almaq zəruridir. Kitabxana işində demokratik prinsiplər tədricən dərinləşir və möhkəmlənir. Respublikamızda ölkə miqyasında əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkilinin, bütün kitabxana şəbəkələrinin ümumi qanunauyğunluqlarını müəyyənləşdirən dövlət siyasətinin formalaşması zəruri bir prosesdir. Kitabxana işinə dair dövlət siyasətinin formalaşması və onun vəzifələrinin müəyyənləşməsində Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası əsas qanunvericilik bazası rolunu oynayır. İnsanların mədəni sərvətlərdən istifadə etmək,

həmçinin istədiyi məlumatı əldə etmək hüquqları və azadlıqları Konstitusiyanın 40 və 50-ci maddələrində geniş şərh edilmiş, kitabxanaların hüquqları təsbit olunmuş, onların qarşısında insanlara kitabxana və informasiya xidmətinin yüksək səviyyədə, maneəsiz, qüsursuz və vaxtında təşkil edilməsi vəzifəsi qoyulmuşdur.

KİTABXANA İŞİNDƏ İDARƏETMƏNİN TƏSƏRRÜFAT MƏXANİZMI (KİİTM)

– kitabxana müəssislərinin təsərrüfat fəaliyyətinin idarə olunmasının təşkilatı, iqtisadi, hüquqi və b. üsul, forma və vasitəsi kitabxanaçılıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi proseslərinin təşkili və tənzimlənməsi üsullarıdır. KİİTM XIX əsrin sonlarından etibarən yaranmağa başlamışdır. Məhz bu dövrdə kitabxananın açılması, qeydiyyatı, onların iş qaydaları və maliyyələşdirmə mənbələri haqqında ilk dövlət aktları meydana gəlmişdir. O vaxta qədər bir qayda olaraq kitabxanaların yaradılması və idarə olunması onların təsisçilərindən asılı olmuşdur. 1862-ci ildə XMN komissiyası ilk dəfə olaraq ümumaçıq kitabxanaların yaradılması qaydaları haqqında qərar qəbul etdi. Keçmiş sovetlər birliyi zamanında kitabxanalar milliləşdi və dövlətin nəzarəti altında idarəetmənin bütün funksiyaları mərkəzləşdirildi. KİİTM-in təkmilləşdirilməsi prosesinin tərkib hissəsi kimi ölkədə 1974-80-cı illərdə kitabxana şəbəkələrinin mərkəzləşdirilməsi kimi böyük bir layihə həyata keçirildi. 1989-cu ildə ölkə hökuməti “Mədəni-maarif müəssisələrinin yeni təsərrüfat şəraitinə keçirilməsinin əsas qaydaları” haqqında qərar qəbul etdi. Bu qaydalar kitabxana

işinin idarə olunmasında müəyyən yeniliklər yaratdı. Hazırda Azərbaycan Respublikasının kitabxana işinin idarə olunmasının əsasını mövcud qanunvericiliyə əsaslanan çoxşaxəli maliyyələşdirmə sistemi təmin edir.

KİTABXANA İŞİNİN HÜQUQİ TƏNZİMLƏNMƏSİ (KİHT) – 1995-ci il 12 noyabr tarixdə ilk müstəqil Konstitusiyasının qəbulundan sonra, respublikamız özünün inkişafının keyfiyyətə yeni mərhələsinə qədəm qoydu. Məhz bu vaxtdan etibarən həyatın bütün sahələrinin yeni əsaslarla tənzim olunması ilk dəfə Konstitusiyaya səviyyəsində elan edildi. AR Konstitusiyasının 50.1-ci maddəsində qeyd olunur ki, hər kəsin istədiyi məlumatı qanuni yolla axtarmaq, əldə etmək, ötürmək, hazırlamaq və yaymaq azadlığı vardır. İnformasiya azadlığı “İnformasiya əldə etmək haqqında” Azərbaycan Respublikasının 30 sentyabr 2005-ci il tarixli Qanununun 3.0.1-ci maddəsində verilmişdir. İnformasiya hüquq sahəsi özündə bir sıra institutları birləşdirir. Həmin institutlardan biri də kitabxana-informasiya fəaliyyətidir. “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 29 dekabr 1998-ci il tarixli Qanununun 1-ci maddəsində qeyd olunmuşdur ki, kitabxana fəaliyyəti–oxucuların sərbəst surətdə informasiya almaq hüququnu təmin etmək, onların kitab, dövri nəşr və kitabxana fondunu təşkil edən digər sənədlərə olan tələbatını ödəmək məqsədilə həyata keçirilən fəaliyyətdir. Respublikamızda kitabxana-informasiya sahəsində olan qanunvericilik “Kitabxana işi haqqında”, “İnformasiya əldə etmək haqqında”, “İnformasiya, informasiyalaşdırma və

informasiyanın mühafizəsi haqqında” “Mədəniyyət haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunlarından, Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Programından, Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamından və s. normativ-hüquqi aktlardan ibarətdir. Kitabxana-informasiya fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi zamanı bu cür üsul və vasitələr tətbiq edilir: standartlaşdırılma, akkreditasiya və attestasiyası, sertifikasiyalaşdırılma və lisenziyalaşdırılma. *Ədəbiyyat: Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. B., “Hüquq ədəbiyyatı” nəş., 2009; 2. Əhmədov E.Y. Azərbaycanda kitabxana-informasiya işinin hüquqi bazası: dərs vəsaiti. – Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2012.; 3. Əsgərov Z.A. Konstitusiyaya hüququ: Dərslik Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2011.; 4. Копылов В.А. Информационное право: Учебник. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Юристъ, 2002.; 5. Черных А.В. Обеспечение безопасности автоматизированных информационных систем. Н. Сов. Государство и право. 1990. № 6.*

KİTABXANA İŞİNİN İNFRASTRUKTURU (Kİİ) – kitabxananın fəaliyyətini təmin edən təşkilati-hüquqi forma, müəssisələrin peşə-təyinatlı fəaliyyətinin növlərinin məcmuudur. Kİİ-nin elementləri aşağıdakılardır: kitabxananın kitab təminatı sistemi; kitabxana - informasiya texnologiyaları və rabitə şəbəkələri; bibliografik uçotun dövlət sistemi, sənədlərin mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırılması və

kitab palataları; kitabxana-bibliografiya təhsili sistemi; kitabxanaşünaslıq elmi; peşəkar kitabxana assosiasiya və cəmiyyətləri, sahə üzrə kitab nəşri sistemi.

KİTABXANA İŞİNİN MALİYYƏLƏŞDİRİLMƏSİ (KİM) – büdcə və digər fondlardan kitabxana müəssələrinə ayrılan vəsaitlərlə əlaqədar fəaliyyətdir. KİM-si kitabxana iqtisadiyyatının, o cümlədən kitabxana işinin idarə edilməsinin təsərrüfat mexanizminin tərkib hissəsidir. KİM-nin şəraiti, forma və üsulları birbaşa dövlətin siyasətindən, onun iqtisadi imkanlarından, həmçinin təsisçilərin və digər hüquqi və fiziki şəxslərin imkanlarından asılıdır. XX əsrin 80-ci illərinin sonlarına doğru paralel olaraq çox məhdud şəkildə pullu xidmətə də icazə verilməyə başladı.

KİTABXANA KOLLEKTORU (KK) – kitabxana fondlarını planlı surətdə yeni ədəbiyyatla komplektləşdirən ixtisaslaşdırılmış kitab ticarəti idarəsidir. KK-u kitabxanaların sifarişlərini vaxtında yerinə yetirir, soraq-məlumat işləri aparır, çap əsərlərini kitabxana qaydası ilə işləyir və kitabxanaları xüsusi ləvazimatla təchiz edir. Azərbaycanda KK-u 1920-ci ildən fəaliyyət göstərir.

KİTABXANA KOMPÜTER ŞƏBƏKƏLƏRİ (KKŞ) – Rabitə şəbəkələri əsasında informasiya resurslarının formalaşdırılması və istifadəçilərin ixtiyarına verilməsi məqsədi ilə lokal hesablama şəbəkələrini və müxtəlif kitabxanaların ayrıca avtomatlaşdırılmış iş yerlərini birləşdirən korporativ hesablama (telekommunikasiya) şəbəkələridir. KKŞ-in

uğurlu funksiya göstərməsi aşağıdakı işiqamətlərdə işlərin yerinə yetirilməsini nəzərdə tutur: kitabxanaların kompleks avtomatlaşdırılması, istifadəçilərin öz ölkələrində və xaricdəki elektron kataloqlara əlyətərlik vasitələrinin inkişaf etdirilməsi, müasir telekommunikasiya vasitələrinin əsasında yeni texnologiyaların işlənilib hazırlanması. KKŞ-in funksional və proqram-texniki strukturuna bir qayda olaraq rabitə şəbəkələri ilə birləşdirilmiş mərkəzi avtomatlaşdırılmış informasiya sistemi daxildir. Verilənlər bazaları KKŞ-də internet şəbəkəsi vasitəsi ilə açıq müəyyəslərlə təqdim edilə bilər və ya müəyyən məhdudiyyətlər qoyula bilər. KKŞ dünya kitabxana şəbəkələri sistemində 1960-cı illərdən tətbiq edilməyə başlanmışdır. Telekommunikasiyaya əsaslanan ən böyük korporativ KKŞ-ə misal olaraq ABŞ-da yaradılmış, dünyada birinci olan OCLC (On line Computer Library Centre-Onlayn Kompüter Kitabxana Mərkəzi), bundan başqa RLIN (Research Library İformation Network), WLN (Westrn Library Network -1990-cı illərin sonlarında OCLC ilə birləşmişdir) göstərilə bilər.

KİTABXANA MARKETİNQİ – müxtəlif görünüşlü idarəetmə fəaliyyətidir ki, kitabxana məhsulunun və xidmətinin istehsalat hərəkətinə təsir edir. Kitabxana marketinqində əsas amillərdən biri sistemli yanaşmadır. Bir tərəfdən oxucunun sorğularını, maraqlarını dəqiq və hərtərəfli öyrənmək, xidməti oxucunun ünvanına çatdırmaq, digər tərəfdən mövcud maraqları formalaşdırmaqdır.

Kitabxana marketinqinin əsas məqsədi bunlardır: kitabxana xidmətində oxucunun maksimum tələbini ödəmək; sorğuları tam cavablandırmaq; fərdi və kollektiv istifadəçilərin yeni kateqoriyalarını genişləndirmək; bölgələrdə və təşkilatlarda kitabxanaların müsbət obraz kimi formalaşdırılmasını təmin etmək. Marketinq metodu çoxşaxəlidir: kitabxana xidmətinin təşkilində məhdudiyyətlərin təhlili; istehlakçının potensial və real tələblərini öyrənmək; real məhsul və xidmətin yeni konsepsiyasının işlənilməsi; məhsul və xidmətin genişləndirilməsi planı; reklam yolu ilə tədbirlərdə maddi marağın artırılması; qiymət siyasətinin təmin olunması; cəmiyyətin sosial tələblərinin öyrənilməsi. Kitabxana marketinqi əsasən iki hissəyə bölünür: marketinq xidməti və marketinq istehsalı. Strukturunu da iki yerə ayırmaq olar: kitab – kitabxana; kitabxana – informasiya.

KİTABXANA MENECMENTİ. – “Menecment” ingiliscə idarəetmə, təşkilətmə deməkdir. Müasir dövrdə menecment idarəetmənin daha ali, daha geniş təzahürü kimi qiymətləndirilir. Dünya kitabxanaçılıq təcrübəsi sübut edir ki, hər bir ölkədə kitabxana işinin, əhaliyə kitabxana xidmətinin tərəqqisi həlledici dərəcədə bu mürəkkəb prosesin idarə olunmasının səviyyəsindən asılıdır. Bu baxımdan kitabxana işinin idarə olunmasının daha mütərəqqi vasitəsi olan kitabxana menecmentinin formalaşması xüsusi aktualıq kəsb edir. Kitabxana menecmentinin ən başlıca məqsəd və vəzifəsi kitabxanalarda mühafizə edilən

informasiya daşıyıcılarından, kitabxanaların imkanlarına əsaslanmaqla bəşəriyyətin informasiya potensialından səmərəli istifadə olunmasını təmin etməkdən ibarətdir. Kitabxana menecmenti həm də kitabxana-informasiya müəssisələri işçilərinin əmək fəaliyyətinin təşkil edilməsi və səfərbərliyə alınmasının mütərəqqi formasıdır. Kitabxana menecmentinin uğurla həyata keçirilməsi köklü şəkildə menecerlərin fəaliyyətindən asılıdır. Menecerlər hər bir kitabxana şəbəkəsinin və ya bir kitabxananın həyatında aparıcı rola malikdirlər. Onlar öz fəaliyyətini elmi prinsiplər əsasında təşkil etməli və idarəçilik təfəkkürünə malik olmalıdırlar. kitabxana menecerlərindən tələb edilən keyfiyyətləri belə ümumiləşdirmək olar: müasir kitabxana-informasiya fəaliyyəti üzrə peşəkar biliklərə və təcrübəyə malik olmalıdır; kitabxanaların fəaliyyəti ilə əlaqədar müxtəlif situasiyalarda əsaslandırılmış qərarlar qəbul etməyi bacarmalı; bütövlükdə idarəçilik işinin xarakteri, prinsipləri və məzmununa dərinlən bələd olmalı; işçi heyətini yüksək səviyyədə idarə etmək bacarığına malik olmalı; menecment fəaliyyəti ilə əlaqədar bütün müasir informasiyaya malik olmalı; öz fəaliyyətinə qiymət verməyi, öz-özünü idarə etməyi bacarmalı; öz fikir və mühakimələrini dəqiq və aydın ifadə etməyi bacarmalıdır.

KİTABXANA PSIXOLOGİYASI (KP) – çap məhsulları və oxucu auditoriyası arasındakı qarşılıqlı münasibətləri psixoloji baxımdan öyrənən fəndir. KP oxucusünnaslığın müstəqil inkişaf edən oxucu psixologiyası və mütaliə psixologiyası kimi bölmələrini bütövlükdə özündə

əks etdirməsə də onların nailiyyətlərini kitabxanada oxucularla işin vəzifələrinə və kitabxana şəraitinə uyğun olaraq birləşdirir. KP-nin predmetini və problemlərini müəyyənləşdirmək üçün subyektiv vasitənin və təsir obyektinin qarşılıqlı əlaqəsini təşkil edən kitabxana-bibliografya fəaliyyətinə bir sistem kimi baxmaq lazımdır. Bu 3 komponentin psixoloji xüsusiyyətləri, həmçinin onların qarşılıqlı əlaqə prosesləri KP-nin müvafiq bölmələrinin predmetini təşkil edir. Kitabxana-bibliografya fəaliyyətinin subyektı kitabxanaçıdır. “Kitabxana psixologiyası” elmi fənnin bir bölməsi kimi kitabxanaçılıq peşəsi ilə əlaqədar olub, kitabxanaşünaslıq və bibliografiyaşünaslığın qarşısında qoyulan müvafiq tələbləri: kadrların hazırlanması, seçilməsi və yerləşdirilməsini; kitabxanalarda əməyin təşkilini və kollektivdə qarşılıqlı münasibətlərin psixoloji məsələlərini öyrənir. Çap məhsullarının psixoloji təhlili, KP-nin mühüm tərkib hissəsi hesab olunur. Çap məhsullarının psixoloji təhlili sosial psixologiya, psixolinqvistika, ədəbiyyatşünaslıq və başqa elmlər tərəfindən həyata keçirilir. Çap məhsulları oxucuya kitabxana-bibliografya təsiri üçün əsas vasitə hesab olunur. Oxucu kitabxana-bibliografya təsirinin obyektı, mütaliənin isə subyektidir.

KİTABXANA RESURLARI VƏ İNFORMASIYA AXTARIŞ SİSTEMLƏRİ KAFEDRASI

– Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin kafedralarından biridir. Kafedra 1990-cı ildə yaradılmışdır. 2007-ci ilə qədər kafedra “Kitabxana fondu və kataloqların təşkili” adlandırılmışdır. Kafedra kitabxanaşünas-

lıq fənlərinin bir sahəsini özündə birləşdirir və tədrisini həyata keçirir. Kafedranın əsas vəzifəsi fakültədə kitabxana fondu və kataloqların təşkili fənlərinin tədrisi nəzəriyyəsinin və təcrübəsinin aktual problemləri üzrə elmi-tədqiqat işlərinin aparılmasıdır. Kafedranın elmi-tədqiqat istiqaməti kitabxanaların informasiya resurslarının tədqiqi və ondan istifadənin səmərəli yollarının müəyyən edilməsidir. Bununla əlaqədar tədqiqat obyektı kimi zəngin fonda, geniş kataloq və kartoteka sisteminə malik olan MEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanasının, M.F.Axundzadə adına MK-nın, BDU-nun Elmi Kitabxanasının, respublikanın digər kitabxanalarının sənəd resurslarının təşkili və avtomatlaşdırılmış kataloqlaşdırma sahəsindəki fəaliyyəti kafedranın diqqət mərkəzindədir. Kafedranın nəzdində “Kitabxana fondu və kataloqlarının təşkili” laboratoriyası fəaliyyət göstərir.

KİTABXANA STATİSTİKASI – sosial-iqtisadi statistikanın müəyyən sahəsi, mədəniyyət statistikasının bir bölməsidir. Öz sahəsində baş verən qanunauyğunluqları öyrənmək üçün kitabxana statistikasını sosial-iqtisadi statistikanın nəzəriyyə və metodologiyasını tətbiq edir, ona əsaslanır. Kitabxana statistikasını, kitabxanaların işi ilə bağlı proseslərin miqdar və kəmiyyət tərəfini öyrənir. Kitabxana işinin başlıca hadisələrinin rəqəm göstəriciləri sistemi, plan, tapşırıq və normaların dinamikası, inkişafı və yerinə yetirilməsi kəmiyyət bölmələri və nisbətləri - konkret vaxt və imkan şəraitində tətbiq edilir. Kitabxana statistikasını öz-özlüyündə bunları əhatə edir: kitabxana şəbəkəsini, oxuculara xidməti, kitab-

xana fondlarını, kitabxana kadrlarını, kitabxananın fəaliyyətini. Kitabxana statistikasını – mədəniyyət statistikasının bir hissəsi kimi sosial-iqtisadi statistikanın sahələrindəndir. Kitabxana statistikasının ayrı-ayrı sahələrinin kütləvi şəkildə öyrənilməsində sosial-iqtisadi statistikanın nəzəri və metodoloji formalarından istifadə edilir. Kitabxana statistikasını kitabxanaların işi ilə əlaqədar kütləvi işlərin və proseslərin kəmiyyət baxımından öyrənilməsinə xidmət edir. 252 Kitabxana işinin kütləvi şəkildə təzahür olunması rəqəm göstəricilərinin vasitəsilə- kəmiyyət, inkişaf dinamikası, plan tapşırıqlarının və normalarının yerinə yetirilməsi, miqdarca bölgüsü və müqayisəsi, onun miqdarının müəyyənləşdirilməsi konkret olaraq vaxt və iş şəraitindən, yerindən asılı olaraq tətbiq edilir. Kitabxana statistikasının əsas məqsədi kitabxanada toplanmış fondun uçotunu aparmaq, onun vəziyyəti, inkişafı, istifadəsi, ölkənin mədəni səviyyəsinin inkişafına təsiri, elmi-texniki tərəqqi və digər hadisələrlə əlaqəsini özündə əks etdirir. Kitabxana statistikasının vəzifəsi-miqdar göstəricilərinin sistemini işləmək və tədqiq etmək, kitabxananın ayrı-ayrı iş sahələrinin uçot metodlarını öyrənmək və bütövlükdə onu qiymətləndirməkdən ibarətdir. Statistika işi üç əsas mərhələdə təşəkkül tapır: müşahidə, məlumat, qruplaşdırma.

KİTABXANA ŞƏBƏKƏLƏRİNİN MƏRKƏZLƏŞDİRİLMƏSİ (KSM) – kitabxana şəbəkəsinin kitabxana birlikləri (KB) şəklində təşkilidir. Bu zaman bir neçə kitabxana mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemini yaradır. MKS quruluşu mərkəzi

kitabxana və onun bölmələri, o cümlədən filiallar, səyyar kitabxanalar və kitabxana məntəqələrindən ibarət olur. Filiallar isə məskunlaşma məntəqələrində özünün və sistemin ümumi kitabxana resurslarından istifadə etməklə xidməti həyata keçirir. KSM bütün resurslardan səmərəli istifadə etməyə, onların cəmlənməsinə və kitabxana sistemlərinin avtomatlaşdırılmasına əlverişli şərait yaradır.

KİTABXANAÇI ETİKASININ KODEKSİ (KEK) – kitabxanaçının peşə fəaliyyəti mühitində mənəvi- əxlaqi münasibətlər və dəyərlər sistemini özündə əks etdirən ədəbiyyatdır. ABŞ – da kitabxanaçıların etika kodeksi 1935-ci ildə kitabxanaçılar cəmiyyəti tərəfindən qəbul edilmiş, yaranmış yeni ictimai şəraitlə əlaqədar olaraq 1981-ci ildə ona dəyişikliklər edilmişdir. Azərbaycanda kitabxana işçilərinin peşə etikasını müvafiq peşə birlikləri tərəfindən hazırlanır.

KİTABXANAÇILIQ – kitabxana və kitabxana işi haqqında kompleks elmdir. Kitabxanaşünaslıq elminin ilk rüşeymləri hələ e.ə III əsrdə Şumerlərdə kitabxanaların yaradılması dövrünə təsadüf edir. “Kitabxanaşünaslıq fikri” dedikdə kitabxana və kitabxana işi haqqında ən ilkin, ən elementar, ən bəsit, hələ elmi fikir səviyyəsinə yüksəlməyən, sistemləşdirilməyən, kitabxana işinin təcrübi cəhətdən öyrənilməsinə cəhd göstərən ideyalar və baxışlar başa düşülür. İlk kitabxanaçılıq fikirlərinin meydana gəlməsinin təqribən 5 min ildən artıq tarixi vardır. Kitabxanaçılığın tarixi və inkişaf qanunauyğunluqları, xassələri, xarakteri, strukturu,

çap əsərlərindən ictimai istifadənin təşkili problemlərini tədqiq edib öyrənən kitabxanaşünaslıq humanitar elm kimi bəşər mədəniyyətinin inkişafında olduqca böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir. Son dövrlərdə kitabxanaşünaslıq elminin tədqiqatçıları kitabxanaşünaslığın inkişaf tarixini 2 mərhələyə ayırırlar: 1) tarixə qədərki (b.e.ə II min illiyn axırlarından XVIII əsrə qədər); kitabxanaşünaslığın elm və tədris fənni kimi təşəkkülü və inkişafı (XIX əsrdən zəmanəmizə qədər) mərhələsidir. Beləliklə, ilk kitabxanaçılıq fikirləri kitabxanaların yaranması, kitab fondlarının formalaşması, qorunub saxlanması, ən nəhayət isə kitabxana-oxucu münasibətlərinin təşəkkülü, xidmət prosesinin meydana gəlməsi ilə əlaqədar olmuşdur.

KİTABXANAÇILIQ-İNFORMASIYA FAKÜLTƏSİ (KİF) – Bakı Dövlət Universitetində kitabxanaşünas-informasioloq,

kitabşünas və nəşriyyat redaktoru ixtisasları üzrə kadr hazırlayan aparıcı humanitar fakültələrdən biridir. Fakültə Kitabxanaçılıq şöbəsi kimi 1947-1948-ci tədris ilində BDU-nun Filologiya fakültəsinin

nəzdində təşkil olunmuş, bununla da Azərbaycanda ali kitabxanaçılıq təhsilinin əsası qoyulmuşdur. Xalq yazıçısı Süleyman Rəhimov, təcrübəli kitabxana mütəxəssisləri Əliheydər Qəhrəmanov, Hüseyn Tağıyev və Məryəm xanım Səmədova şöbənin ilk ixtisas müəllimləri kimi fəaliyyət göstərmişlər. Şöbədə 1955-ci ildə qiyabi Azərbaycan, 1959-cu ildə isə qiyabi rus bölmələri açılmışdır. 1958-ci ildən Kitabxanaçılıq şöbəsi Şərqsünaslıq fakültəsinin nəzdində fəaliyyət göstərmişdir. Kitabxanaçılıq şöbəsi 1962-ci ilin oktyabr ayından öz fəaliyyətini ADU-nun müstəqil fakültəsi kimi davam etdirməyə başlamışdır. Fakültənin ilk dekanı vəzifəsinə t. e. n. Abuzər Xələfov təyin edilmişdir. 1962-2012-ci illərdə Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinə 3 dekan – 1962-1970; 1979-1993-cü illərdə tarix elmləri doktoru, professor Abuzər Alı oğlu Xələfov; 1970-1979-cu illərdə Əməkdar mədəniyyət işçisi, professor Zöhrab Hüseyn oğlu Əliyev; 1993-2012-ci illərdə tarix elmləri doktoru, professor Xəlil İsmayıl oğlu İsmayılov başçılıq etmişdir. 2012-ci ildən Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin dekanı fizika-riyaziyyat elmləri namizədi, dosent Azad İsa oğlu Qurbanovdur. Fakültədə “Kitabxanaçılıq və informasiya”, “Kitabşünaslıq” ixtisasları üzrə bakalavr kadrlar; “Kitabxanaşünaslıq”, “Bibliografikaşünaslıq”, “Kitabxana fondlarının formalaşması və istifadəsi”, “Nəşriyyat işi və redaktəetmə” ixtisaslaşmaları üzrə isə magistr kadrlar hazırlanır. Fakültənin maddi-texniki bazası, elmi-pedaqoji potensialı tədrisin dünya standartları səviyyəsində təşkilinə imkan verir. Fakültədə

4 kafedra: kitabxanaşünaslıq, bibliografiyaşünaslıq, kitabxana resursları və informasiya-axtarış sistemləri, kitabşünaslıq və nəşriyyat işi fəaliyyət göstərir. 2003-cü ildə Kitabxanaçılıq fakültəsinin adı dəyişdirilərək "Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi" adlandırılmış, onun maddi-texniki bazası yaxşılaşdırılmış və kadr potensialı gücləndirilmişdir. Fakültə ABŞ-in İllinoys və Urbana-Şampeyn universitetlərinin, Fransanın Nitsa Universitetinin Lion Ali Məktəbinin, Belçikanın Namur Ali Kitabxanaçılıq Məktəbinin, eləcə də Rusiya ali məktəblərinin təcrübələrindən geniş istifadə edir və 2008/2009-cu tədris ilindən Boloniya prosesinə qoşulmuşdur. Hazırda fakültədə bakalavr pilləsi üzrə 430, magistratura pilləsində isə 40 tələbə təhsil alır, 5 aspirant və 18 dissertant elmi axtarıqlarını davam etdirir. Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi Azərbaycanda kitabxanaşünaslıq, bibliografiyaşünaslıq və kitabşünaslıq təhsili üzrə elmi-tədqiqat mərkəzi kimi dissertasiya işlərinin hazırlanması və müdafiəsi, monoqrafiyaların çap edilməsi, müvafiq sahələr üzrə tədris-metodik nəşrlərin hazırlanması və çap edilməsi, elmi və elmi-kütləvi xarakterli məqalələrin yazılması və dərc edilməsi işlərinə rəhbərlik edir. Fəaliyyəti dövründə fakültə əməkdaşlarının 3500-dən çox elmi əsəri çap olunmuşdur.

KİTABXANADA ÖZÜNÜİDARƏETMƏ (KÖ) – kitabxana kollektivinin iştirakına əsaslanan idarəetmə formasıdır. KÖ-nin baş orqanı- əmək kollektivi şurasının (ƏKŞ) ümumi yığıncağıdır. Yığıncaq kitabxananın inzibati rəhbərliyi ilə kol-

lektiv əmək müqaviləsini təsdiq edir, müəssisənin fəaliyyəti haqqında onun hesabatını dinləyir kitabxananın iqtisadi və sosial inkişafına dair təkliflərə baxır və təkliflər verir. Kitabxanada özünüidarəetmə tədbirləri onun idarəetmə sisteminin mərkəzləşdirilməsi səviyyəsini müəyyən edir. Demokratik cəmiyyət quruculuğunda özünüidarə çox mühüm rol oynayır. Bu idarə forması kitabxana işi sahəsində normativ hüquqi aktlarda da nəzərə alınmışdır.

KİTABXANADA UÇOT – müəyyən parametrlər və formalar üzrə kitabxananın fəaliyyəti, onun resursları haqqında məlumatların qeydi, toplanması və işlənməsindən ibarət kitabxananın idarə olunması funksiyasıdır. Uçota verilən əsas tələblər- dolğunluq, dəqiqlik, uçot məlumatlarının eyniləşdirilməsi və müqayisə edilməsi imkanlarını təmin edən metodologiyanın vəhdətidir. Kitabxanada xarakterinə görə uçot: mühasibat (maliyyə), idarəetmə uçotu kimi fəqrləndirilir. Mühasibat uçotu dövlət orqanları və təsisçilər qarşısında hesabat vermək üçün pul və material ehtiyatlarının hərəkətini əks etdirən uçotdur. İdarəetmə uçotu isə kitabxananı idarə etmək üçün onun işi, istifadəçilər və resurslar haqqında məlumatları əhatə edir. Göstərilən hər iki uçot istiqaməti müvafiq qanunvericilik əsasında həyata keçirilən statistik uçot aparılmasına xidmət edir. Zaman əhatəliliyinə görə uçot operativ və yekunlaşdırıcı ola bilər. Operativ uçotun əsasını hər bir işçinin gündəlik fəaliyyətinin qeydiyyatına əsaslanan fərdi uçot təşkil edir. Mühasibat uçotu kitabxananın təsərrüfat fəaliyyətinin sənədləşdirilmiş formada əks

etdirilməsindən ibarətdir. Mühasibat uçotu aktı, hesablaşma hesabları, qəbzlər, ödəmə tələbnamələri və s. ilə təsdiq olunur.

KİTABXANALARARASI ABONEMENT (KAA) – bir kitabxananın başqa bir kitabxanaya müvəqqəti istifadə üçün kitab verilməsi qaydasıdır. KAA termini 2 cür başa düşülür: 1) oxucuların sorğularını öyrənmək üçün hər hansı kitabxanadan istifadəyə imkan verən xidmət növü; 2) təsdiq olunmuş qaydalara əsasən müəyyən kitabxanaların qarşılıqlı əlaqəsidir (YUNESKO-nun tövsiyəsinə əsasən, KAA iki inzibati müəssisə arasında xidmət növüdür). Oxucuların çoxcəhətli sorğularının hərtərəfli ödənilməsi üçün KAA xidmətindən istifadə edilir. KAA öz növbəsində komplektləşdirmə və re-komplektləşdirməyə də təsir göstərir, kitabxana şöbəsində optimal fondun yaradılmasında və fondun dövriyyə-sində mühüm rol oynayır. KAA yolu ilə göndərilə bilən ədəbiyyat (bütün milli və xarici nəşrlər, vahid nüsxələr, nadir və qiymətli nəşrlərin fotosurəti, yaxud mikrofilm, bədii əsər və tədris ədəbiyyatı yalnız elmi-tədqiqat və istehsalat işləri ilə əlaqədar olaraq və ehtiyac olduqda qəzetlərdə ayrı-ayrı məqalələrin surəti çıxarılaraq) göndərilir. KAA yolu ilə qəzet komplektləri, əlyazmalar, əlyazma hüququnda olan nəşrlər, dissertasiyalar, eləcə də onların fotosurətləri göndəril-mir. KAA üzrə ədəbiyyatların istifadə müddəti: kitab – 30, dövri nəşr – 15, mikrofilm (surətlər) – 45 (əgər müvəqqəti istifadə üçün göndərilirsə), mütəmadi soruşulan vahid kitab nəşrlər və vahid nüsxələr – 10 gündür. Sifariş alan

heç bir kitabxana öz fondunda olan çap əsərlərini və başqa materlalları sifarişçi kitabxanaya göndərməkdən imtina etmək hüququna malik deyil. Kitabxanalar aldıkları ədəbiyyatı üzərində iş qurtaran kimi- yəni istifadə üçün nəzərdə tutulmuş müddətin sona çatmasını gözləmədən dərhal geri qaytarmağa borcludur. Kitab və başqa nəşrlər möhkəm bərkidilmiş sifarişli bağlama, yaxud kağız lentlə sarınmış sifarişli banderollar şəklində göndərilir. Göndərilmə xərcini ədəbiyyatı göndərən kitabxana ödəyir. Həcmi 10 səhifəyə qədər olan materlalların fotosurəti və ya mikrofilmlərinin çıxarılması göndərən kitabxananın, artıq olduqda isə sifarişçi kitabxananın hesabına ödənilir. KAA vasitəslə ilə alınmış kitablar evə verilmir, ancaq oxu zalında istifadə olunur. KAA vasitəsi ilə alınmış nəşrlərin mühafizə olunmasına maddi məsuliyyəti ədəbiyyatı sifariş vermiş abonent daşıyır. KAA-nın qaydaları pozulduqda qaydanı pozan kitabxana bu xidmət üsulundan müəyyən müddət məhrum edilə bilər. Azərbaycanda ayrı-ayrı elmi sahələr üzrə KAA ərazi mərkəzləri yaradılmışdır: M.F.Axundov adına MK-sı ictimai və humanitar elmlər, AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanası təbiətşünaslıq və dəqiq elmlər, Respublika Elmi Texniki Kitabxanası texniki elmlər və Respublika Elmi Texniki Kənd Təsərrüfatı Kitabxanası kənd təsərrüfatı elmləri üzrə.

KİTABXANALARIN AKKREDİTASIYASI (KA) – kitabxana müəssisəsinin fəaliyyətinin Dövlət Standartlarına uyğunluğunu və kitabxananın hüquqi şəxs kimi statusunu rəsmən müəyyənləşdirib təs-

diq edən prosedurdur. Akkreditasiya (“accredere” latın sözü olub “təyin etmək”, “etibar etmək” deməkdir) proseduru kitabxananın təqdim etdiyi sənədlərin öyrənilməsi, ekspertizanın (akkreditasiyanın) keçirilməsi və dövlət akkreditasiyası haqqında şəhadətnamənin verilməsi ilə bağlı qərarın qəbul olunması qaydasında həyata keçirilir. 2013-cü ilin məlumatına görə, respublikamızda hələlik akkreditasiya haqqında qanun qəbul edilməmişdir. Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsi “Akkreditasiya haqqında” qanun layihəsi hazırlamış və Nazirlər Kabinetinə təqdim etmişdir. Bu Qanun layihəsi Azərbaycan Respublikasının akkreditasiya sisteminin əsas prinsiplərini, ümumi tələbləri, uyğunluğun qiymətləndirilməsi təşkilatlarının (orqanlar və ya laboratoriyalar) akkreditasiya sistemini idarə edən milli akkreditasiya orqanının iş prinsiplərini, akkreditasiya proseduralarını, akkreditasiya sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın əsaslarını və onların standartlarını müəyyən edir.

KİTABXANALARIN FƏALİYYƏTİNİN İQTİSADI TƏHLİLİ (KFİT) – iqtisadi göstəricilərdən istifadə etmək əsasında kitabxananın istehsalat-təsərrüfat fəaliyyətinin obyektiv və subyektiv amillərinin təsiri ilə şərtlənən nəticələrin vəziyyəti və meyllərinin tədqiqidir. Eyni zamanda kitabxana xidmətinin təşkili və inkişafının layihələrinin iqtisadi resursların istifadəsinin həcmi, tərkibi və intensivliyi ilə əlaqədar olaraq qiymətləndirilməsidir. KFİT-i planlaşdırma, planların həyata keçirilməsinə nəzarət

və işin nəticələrinin yekunlaşdırılması zamanı aparılır. İqtisadi təhlilin obyektivi, sahənin fəaliyyəti, kitabxana və ya kitabxana sistemi, struktur bölməsi, konkret fəaliyyət texnoloji proses, məhsul və xidmət növləri ola bilər. Sahə səviyyəsində iqtisadi təhlil kitabxananın resurslarının həcmi, inkişaf tempini və bölünməsinə meydana çıxarır. Kitabxana və ya kitabxana sisteminin iqtisadi təhlili vəzifələrinə aiddir: kitabxana məsrəflərinin quruluşu və nəticələri; kitabxana-informasiya fəaliyyətinin növünə görə təhlil; resurslardan istifadənin iqtisadi səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi; kitabxananın təsərrüfat fəaliyyətinin nəticələrinin qiymətləndirilməsi.

KİTABXANALARIN METODİK TƏMİNATI – metodik təminat sistemli fəaliyyət olub, cəmiyyətdə kitabxana işinin analitik-sintetik təhlil metodlarına əsaslanan elmi, informasiya, pedaqoji və təşkilati funksiyaları yerinə yetirir. Müasir dövrdə kitabxanaların metodik təminatı dedikdə, metodik mərkəzlər tərəfindən kitabxanaların və kitabxanaçıların fəaliyyətinin dövrün tələblərinə uyğun dinamik inkişafına yönəlmiş nəzəri əsaslara və mütərəqqi təcrübəyə söykənən, özündə rəngarəng forma və üsulları birləşdirən təşkilati-metodik əməliyyatların hazırlanıb həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. “Kitabxana işi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu”nda metodik təminatın məzmunu və mühüm istiqamətləri kitabxanaşünaslığa, bibliografiyaya və informasiyaya dair metodik materialların nəşri, kitabxanaçılıq nəzəriyyəsi və təcrübəsində mütərəqqi iş üsulla-

rının ümumiləşdirilib tətbiq edilməsi, kadrların ixtisasının artırılmasının təmin edilməsi kimi funksiyalar müəyyənləşdirilmişdir. Metodik təminatın məzmununa - normativ, təlimati xarakterli sənədlərin, metodik vəsaitlərin, əhaliyə kitabxana xidmətinin vəziyyətinə dair yazıların hazırlanması, kitabxana işçilərinin təlimatlandırılması və peşə səviyyəsinin yüksəldilməsi məqsədilə seminar, praktikum və treninglərin təşkili, kitabxana işinin aktual problemləri üzrə elmi konfrans, simpozium, müşavirə və digər tədbirlərin keçirilməsi, qabaqcıl təcrübənin aşkar edilməsi, öyrənilməsi və yerlərdə tətbiq edilməsi, kitabxanaşünaslıq üzrə yeni tədqiqatların nəticələrinin təcrübəyə tətbiq edilməsi və s. kimi çoxşaxəli fəaliyyət növləri daxildir. Fəaliyyətin metodik təminatı analitik, metodik məsləhət və innovasiya kimi qarşılıqlı əlaqəli istiqamətləri özündə əks etdirir. Metodik təminatın əsasında ayrı-ayrı kitabxanaların fəaliyyətinin və inkişafının araşdırılmasına yönəldilmiş analitik istiqamət dayanır. Mətn və statistik hesabatların tərtib edilməsi, kitabxananın fəaliyyətinin əsas istiqamətləri üzrə illik informasiya icmalının hazırlanması analitik fəaliyyətin nəticəsidir. Analitik fəaliyyət əsasında kitabxanaçılara metodik köməklik (məsləhətlər, metodik tövsiyələr) həyata keçirilir. Kitabxanaçılara məsləhətlərin verilməsi metodik köməyin ənənəvi formalarından biridir. Metodik məsləhətlərdə hər təklif, məsləhət, tövsiyə metodik cəhətdən əsaslandırılmış olmalı və təklif edilən üsulun, iş formasının ən məqsədəuyğun və münasib olması əsaslandırılmalıdır. Elmi

cəhətdən əsaslandırılmayan tövsiyələr gərəksizdir. Metodik məsləhətlər formasına görə şifahi (kitabxanalara metodist tərəfindən və ya metodik mərkəzin kitabxanaçısı tərəfindən gedişlərin təşkili, habelə telefonla əlaqə saxlanması yolu ilə) və yazılı (kitabxanalar üçün metodik vəsaitlərin, metodik tövsiyələrin, məktubluların hazırlanması formasında) həyata keçirilir. İnnovasiya fəaliyyəti metodik təminatın aparıcı istiqaməti olub, kitabxana yeniliklərinin axtarışı, qiymətləndirilməsi, hazırlanması və tətbiqi kimi başa düşülür. Metodik mərkəzlər yenilikləri tədqiq etmək, onları yaratmaq, təbliğ etmək və öz işində onlardan istifadə etməyi bacarmalıdır. Kitabxana işinin təhlili onda olan çatışmazlıqları və ziddiyyətləri aşkar etməyə imkan verir və bu işə yeniliklərin tətbiqini tələb edir. Kitabxana işinin metodik təminat sisteminin təşkili və idarə olunması həlledici dərəcədə sistemin kadr təminatından asılıdır. Kitabxanaların metodik təminatının əsas dəyəri, başlıca aparıcı qüvvəsi - metodist, onun peşə bilikləri, təcrübəsi, təşkilatçılıq qabiliyyəti, siyasi mədəniyyəti, kitabxana proseslərini dərinədən dərk etməsidir. Metodistin əhəmiyyətli intellektual keyfiyyətləri sırasında məlumatlılıq mühüm rol oynayır. Metodistdə müşahidəçilik, yaradıcılıq təxəyyülü, təhlil etmək bacarığı və metodik işdə yeniliklərə nail olmaq, öz biliklərindən və bacarıqlarından istifadə etmək qabiliyyəti olmalıdır.

KİTABXANALARIN MİSSİYASI (KM) – sosial təsisat kimi məqsəd və ya yerinə yetirdiyi vəzifələrdən ibarətdir. An-

layış iki mənada işlədilir: kitabxanaçılıq fəlsəfəsi kateqoriyası. Bu kitabxananın məqsədinin ən yüksək ideyasıdır. Bu nöqtəyi-nəzərdən kitabxanaya mücərrəd təfəkkür səviyyəsində mədəniyyətin simvolu, bəşəriyyətin mənəvi yaddaşının, mədəni irsinin mühafizə edilməsi və ötürülməsini təmin edən cəmiyyətin mənəvi başlanğıcının bünövrəsi, ideali kimi baxılır. KM anlayışının digər mənası kitabxananın məqsədi və mövcudluğu mənasında təzahür edir.

KİTABXANANIN NİZAMNAMƏSİ (KN) – kitabxananın adını, yerləşdiyi ünvanı, fəaliyyətinin məqsədi, predmeti və növünü, həmçinin, işinin idarə edilməsi qaydalarını müəyyən edən təsis sənədidir. KN təsisçi tərəfindən təsdiq edilir və ədliyyə orqanlarında hüquqi şəxs kimi qeydiyyatdan keçmək üçün əsas sənəd hesab olunur. Nizamnamə kitabxananın qeyri-kommersiya təşkilatı kimi fəaliyyətinin xarakterini, filialları və numayəndəlikləri, əmlakının formalaşması mənbələrini, maliyyələşmə qaydasını, yerinə yetirdiyi vəzifələrə görə məsuliyyətini, yenidən təşkili və ləğv olunması haqqında məlumatları əks etdirir. KN mətnində, adətən müstəqil balans və ya smetası, hesablaşma hesabı, xüsusi adı ilə dairəvi möhürü, müəyyən olunmuş formada ştamplı və blankı, müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq olunmuş, emblemi (əmtəə nişanı) göstərilir. KN-də sahibkarlıq fəaliyyətinin növü mütləq qeyd olunmalıdır.

KİTABXANAŞÜNASLIQ – Azərbaycan- da ilk kitabxanaçılıq fikirlərinin təşəkkül

tapması V əsrdə Albaniyada əlifbanın yaradılması, kilsə və dini məktəblərin nəzdində ilkin kitabxanaların təşkili ilə bağlı olmuşdur. XI-XIV əsrlərdə Azərbaycanda ictimai, saray və şəxsi kitabxanaların meydana gəlməsi və şəbəkəyə çevrilməsi kitabxana işini tədricən formalaşdırırdı. XVI əsrdə Azərbaycan alimi Nəsirəddin Tusinin rəhbərliyi ilə yaradılmış Marağa rəsədxanasının kitabxanası kitabxanaçılıq haqqında fikirlərin formalaşmasında mühüm rol oynamışdır. XVI əsrdə Şah İsmayıl Xətəinin fərmanı ilə yaradılmış Təbriz saray kitabxanası kitabxanaçılıq istiqamətində yeni müddələrin meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur. A. Bakıxanov, M.F. Axundzadə və N.Nərimanovun təhsil və tərbiyə, mədəni-maarif problemləri ilə bağlı fəaliyyəti kitabxanaşünaslıq nəzəriyyəsinin formalaşmasına təsir göstərmişdir. “Əkinçi” (1875) qəzeti və “Molla Nəsrəddin” (1906) jurnalının səhifələrində dərc edilən kitabxana işinə dair publisistik məqalə, yeni kitabxanaların açılması ilə əlaqədar elan, kitablar haqqında məlumatlar cəmiyyətdə kitabxana işinin sosial mahiyyətini açıqlamaq baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edirdi. 1894-cü ildə N.Nərimanovun Bakıda ilk ictimai kitabxana-qiraətxana yaratması, XX əsrin əvvəllərində fəaliyyət göstərən “Nicat”, “Nəşri-maarif”, “Səadət”, “Ədəbi yurd”, “Səfa” kimi cəmiyyətlərin kitabxana və qiraətxanaların təşkili sahəsindəki fəaliyyəti kitabxanaşünaslığın inkişafında mühüm rol oynadı. AXC-ti (1918-20) yarandığı gündən Azərbaycan parlamenti və hökuməti ölkədə kitabxana işinin inkişafına böyük diqqət yetirmişdir.

1947-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki Bakı Dövlət Universiteti) filologiya fakültəsi nəzdində kitabxanaçılıq şöbəsinin yaradılması respublikada ali təhsilli kitabxanaşünasların yetişdirilməsində, kitabxanaşünaslığın inkişafında mühüm rol oynadı. 1950-1991-ci ildən başlayaraq BDU-də kitabxana işinin tarixi, kitabxana-informasiya fondunun formalaşması, istifadəsi, oxuculara xidmət, kitabxana işinin təşkili və idarə olunması istiqamətində tədqiqatlar aparılmışdır. Bu dövrdə Azərbaycanda kitabxanaşünaslığın inkişafında M.F.Axundzadə adına MK-nın, MEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanasının, Respublika Elmi Texniki Kitabxanasının, digər elmi kitabxanaların da böyük rolu olmuşdur.

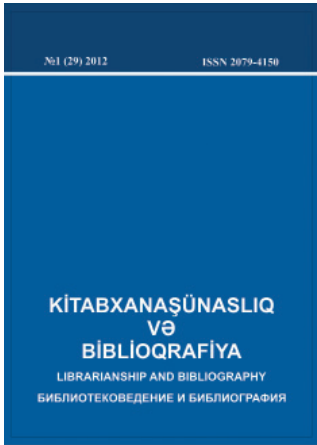
KİTABXANAŞÜNASLIQ KAFEDRASI (KK)

– Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin kafedralarından biridir. 1947-ci ilin oktyabr ayında BDU-nun Filologiya fakültəsinin nəzdində yaradılmışdır. XX əsrin ikinci rübündə Azərbaycanda milli kitabxanaşünaslıq elminin inkişafı sahəsində əldə edilmiş mühüm nailiyyətlər yüksək ixtisaslı ali kitabxanaşünas kadrların hazırlanması bu kafedranın fəaliyyəti ilə bağlıdır. Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində Kitabxanaşünaslıq kafedrasının bazasında 1968-ci ildə Bibliografyaşünaslıq kafedrası, 1991-ci ildə Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri kafedrası, 1992-ci ildə Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrası yaradılmışdır. Kafedra müstəqillik illərində ilk dəfə olaraq bakalavr pilləsi üçün “Kitabxanaşünaslığa giriş”, “Kitab-

xana xidməti”, “Kitabxana işinin təşkili və idarə edilməsi”, “Kitabxana işinin kompüterləşdirilməsinin əsasları”, “Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi”, “Dünya kitabxanalarının tarixi”, “Kitabxanaların elmi-metodik təminatı”, “Kitabxanaçılıq informatikası” və s. fənlərə dair dərslik, dərs vəsaiti, monoqrafiya, proqram, metodik göstəriş və s. hazırlayıb çap etdirmişdir. Kafedra magistratura pilləsi üçün “Kitabxanaşünaslığın müasir problemləri”, “Dünya milli kitabxanaları”, “ABŞ və Qərbi Avropa ölkələrində kitabxana-informasiya işinin müasir problemləri”, “Kitabxana marketinqi”, “Kitabxanada patent informasiya texnologiyası”, “Oxucuşünaslıq”, “Azərbaycanda kitabxana işinin hüquqi bazası”, “Kitabxanaların metodik təminatının müasir problemləri”, “Kitabxanaşünaslığın tarixi və metodologiyası”, “Kitabxanaşünaslıq fənninin tədrisi metodikası”, “Elmi-texniki kitabxana şəbəkələrində mütəxəssislərə kitabxana və informasiya xidməti”, “Kitabxana və nəşriyyat işinin qarşılıqlı əlaqələri” və s. fənləri üzrə proqramlar və tədris-metodik vəsaitlər hazırlamışdır. Yüksək ixtisaslı kitabxanaşünas alimlər korpusunun formalaşması da məhz kitabxanaşünaslıq kafedrasının fəaliyyəti ilə bilavasitə əlaqədar olmuşdur. Azərbaycan Respublikasında əhaliyə kitabxana-informasiya xidmətinin, uşaq və məktəb kitabxanalarının, kitabxanalararası abonementin, ayrı-ayrı kitabxanaların tarixinin və müasir vəziyyətinin tədqiqi kafedranın mütəxəssislərinin səmərəli elmi-tədqiqat fəaliyyətinin nəticəsi olaraq həyata keçirilmişdir. Kafedranın nəzdində “Kitabxanaların kompüterləşdirilməsi” elmi-təd-

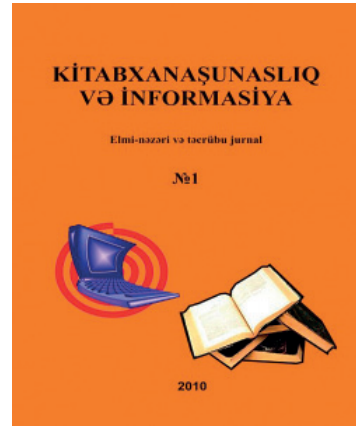
qiqat laboratoriyası fəaliyyət göstərir.

“KİTABXANAŞÜNASLIQ VƏ BİBLIOQRAFIYA” – jurnalı təsisçisi və baş redaktoru tarix elmləri doktoru, professor

Xəlil İsmayılovdur (BDU). Jurnal Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyində qeydə alınmış, Beynəlxalq İSSN Mərkəzi tərəfindən dövrü nəşrlərin beynəlxalq reyestrinə və Azərbaycan Respublikasında dissertasiyaların əsas nəticələrinin dərc olunması tövsiyə edilən nəşrlərin siyahısına daxil edilmişdir.

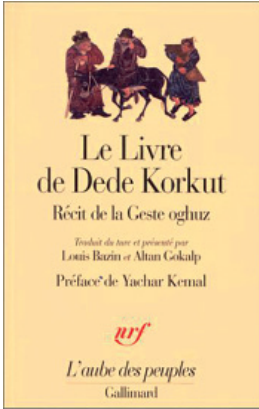
“KİTABXANAŞÜNASLIQ VƏ İNFORMASIYA” jurnalının təsisçisi və baş redaktoru Əməkdar elm xadimi, BMT yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının akademiki, tarix elmləri doktoru, professor Abuzər Xələfov, baş redaktor müavini kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrasının (BDU) müdiri, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru Knyaz Aslan, məsul katibi kitabxanaşünaslıq kafedrasının müəllimi, tarix üzrə fəlsəfə doktoru Pərviz Kazimidir. Jurnal Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyində

qeydə alınmış, Beynəlxalq İSSN Mərkəzi tərəfindən dövrü nəşrlərin beynəlxalq reyestrinə və Azərbaycan Respublikasında dissertasiyaların əsas nəticələrinin dərc olunması tövsiyə edilən nəşrlərin siyahısına daxil edilmişdir.

“KİTABI-DƏDƏ QORQUD” (“Kitab-i Dədə Qorqud əla lisan-i taife-i Oğuzan” – Oğuz tayfalarının dilində Dədəm Qorqudun kitabı) – erkən orta əsrlərdə Oğuz türklərinin yaratdığı möhtəşəm dastan, milli mədəniyyətimizin tarixi salnaməsi, Azərbaycan xalq ədəbiyyatının XI-XII əsrlərdə yazıya alınmış ən qədim abidəsidir. Qardaş türk xalqının da müştərək abidəsi hesab edilən bu dastan Azərbaycan türklərinin yaşadığı bütün ərazilərdə – Dəmirqapı Dərbənddən Diyarbəkir ətrafına və Mardinə, Xəzərdən Qara dəniz sahillərinə – Abxaz elinə və Trabzona qədər geniş ərazidə yayılmışdı. Ənənəyə görə, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının müəllifliyi Dədə Qorquda aid edilir. Dastanın əsas süjeti 12 boyda əks olunmuşdur: “Dirsə xan oğlu Buğacın boyu”, “Salur Qazanın evinin yağmalandığı boy”, “Bayburanın oğlu Bamsı Beyrək boyu”,

“Qazan bəyin oğlu Uruz bəyin dustaq olduğu boy”, “Duxa Qoca oğlu Dəli Domrulun boyu”, “Qanlı Qoca oğlu Qanturalın boyu”, “Qazılıq Qoca oğlu Yeynəyin boyu”, “Basat Təpəgözü öldürdüyü boy”, “Bəkil oğlu Əmranın boyu”, “Uşun Qoca oğlu Səgrəyin boyu”, “Salur Qazan dustaq olub oğlu Uruz çıxardığı boy”, “İç Oğuz Dış Oğuz asi olub Beyrək öldüyü boy”. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında türk xalqlarının, oğuz igidlərinin qəddar kafir düşmənlərə – erməni, gürcü feodallarına və onlara havadarlıq edən Bizans dövlətinə qarşı qəhrəmanlıq mübarizəsi öz əksini tapmışdır. “Kitabi-Dədəm Qorqud” eposunun bizə gəlib çatmış əlyazma nüsxələrinin köçürülmə tarixi XVI əsr kimi müəyyən edilir. Kökləri mifoloji dünyagörüşünə gedib çıxan Dədə Qorqud boyları XI əsrdə “Kitabi-Dədəm Qorqud” adı altında yazıya alınmış, əlimizdə olan nüsxələr isə XVI əsrdə üzü köçürülmüş əlyazmalardır. İndiyədək “Kitabi-Dədə Qorqud”un 2 əlyazması məlumdur. Bunlardan biri – alman şərqşünası Fridrix fon Dits tərəfindən İstanbuldan Almaniyaya aparılmış, Drezden şəhərinin kitabxanasına bağışlanmış 1 müqəddimə və

12 boydan ibarət olan Drezden nüsxəsi, o biri isə XX əsrin 50-ci illərində Vatikanada tapılmış 1 müqəddimə və 6 boydan ibarət Vatikan nüsxəsidir. 1972-ci ilin avqustunda Drezdendəki Kral Kitabxanasından dastanın bir nüsxəsi alınaraq, AMEA-na verilmiş, M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda daha təfəsilatlı tədqiq olunmuşdur. Bu nüsxə 1 müqəddimə və 12 boydan, nüsxəsi isə eyni müqəddimə və 6 boydan ibarətdir. AMEA Əlyazmalar İnstitutunda “Kitabi-Dədə Qorqud”un dünyada üçüncü əlyazma nüsxəsi hazırlanmışdır. Alman şərqşünası alimi Fridrix von Ditsə (1751-1817) görə, “Kitabi-Dədə Qorqud”dakı Təpəgöz obrazı Homerin “Odiseya” dastanındakı Polifem obrazı ilə müqayisədə daha qədimdir. Sonra başqa bir alman alimi Teodor Nöldeke (1836-1930) “Kitabi-Dədə Qorqud” əsərini Drezden nüsxəsi əsasında çapa hazırlamaq istəmişdir. Görkəmli rus şərqşünası, Sankt-Peterburq Elmlər Akademiyasının akademiki Vasili Bartold 1894-1904-cü illərdə “Kitabi-Dədə Qorqud”un 4 boyunu, 1922-ci ildə dastanın tam tərcüməsini rus dilinə çevirərək çap etdirmişdir. Həmin tərcümə 1950-ci ildə Bakıda (H.Araslı və M.Təhmasibin redaktəsi ilə), 1962-ci ildə isə Moskvada nəşr olunmuşdur. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarını Türkiyədə ilk dəfə 1916-cı ildə Kilisli Müəllim Rifət, Azərbaycanda isə 1939-cu ildə Həmid Araslı nəşr etdirmişlər. 2000-ci ilin aprelində “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının 1300 illiyinin Azərbaycan dövlətinin təşəbbüsü və təşkilatçılığı ilə təntənəli qeyd olunması Türk dünyasının bayramına çevrilmişdir.

KİTABLAR ÜZRƏ BƏLƏDÇİ (KÜB) – retrospektiv xarakterli tövsiyə bibliografik vəsaitin növüdür. Ədəbiyyatın kompleks mövzu bibliografiyalaşdırılması zamanı yaradılır. Bələdçinin əsas xüsusiyyəti – bu vəsaitlərdə müəllifin ideya-informasiya məqsədi çərçivəsində xronologiya, topografik, problem-mövzu və digər prinsiplər əsasında fəsilər və ya bölmələr üzrə birləşdirilməsidir. KÜB bir çox hallarda müəlliflər tərəfindən yazılan mətnlərin (giriş qeydləri, məntiqi əlaqələndirmə, qiymətləndirmə qeydləri) olması ilə də səciyyələnir. Tövsiyə olunan kitablar haqqında informasiyalar annotasiya və icmal-ların qarşılıqlı əlaqəsindən ibarət olur.

KİTABSAXLAYICI (KS) – sənədsaxlayıcı kitabxanaların sənədlərini mühafizə etmək üçün müəyyən olunmuş yeri, fondun mühafizəsini təmin etmək məqsədilə digər otaqlardan fondu təcrid etmək məqsədilə xüsusi avadanlıqla təmin olunmuş xüsusi ərazidir. KS kitabxana binalarında ilk dəfə italyan arxitektoru L.De.La Santinin layihəsində rast gəlinir. Müasir dövrdə KS-nın bir neçə növü fərqləndirilir: forması, yerdən hündürlüyü, kitabxananın binasında yerləşməsi, vəziyyəti, texniki təminatı və s.

“KİTABŞÜNASLIQ VƏ NƏŞRİYYAT İŞİ” jurnalı 2008-ci ildən nəşr olunur (BDU). Təsisçisi və baş redaktoru tarix elmləri doktoru, professor Bayram Allahverdiyev, redaktoru tarix elmləri doktoru, professor Xəlil İsmayılov, məsul katibi isə kitabşünas Leyla Abbasovadır. Jurnal Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyində qeydə alınmış, Beynəlxalq İSSN Mərkəzi tərəfindən dövrü nəşrlərin

beynəlxalq reyestrinə və Azərbaycan Respublikasında dissertasiyaların əsas nəticələrinin dərc olunması tövsiyə edilən nəşrlərin siyahısına daxil edilmişdir. Jurnalın əsas rubrikalarına “Kitabşünaslıq”, “Kitab nəşri problemləri”, “Kitabçılıq işi”, “Jurnalistika problemləri”, “Mətnşünaslıq və redaktə işi”, “Kitab tərtibatı” daxildir.

KİTABŞÜNASLIQ VƏ NƏŞRİYYAT İŞİ KAFEDRASI – Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin kafedralarından biridir. 1990-cı illərin əvvəllərində Azərbaycanda kitabın nəşri, təbliği və yayılması ilə məşğul olan yüksək ixtisaslı kitabşünas kadrların hazırlanması ciddi zərurətə çevrilmişdi. 1991/1992-ci tədris ilindən bu yeni ixtisas üzrə BDU-ya tələbə qəbuluna başlandı. 1993/1994-cü tədris ilindən Kitabşünaslıq və kitab ticarətinin təşkili kafedrası fəaliyyətə başladı və 1997/1998-ci tədris ilindən Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrası adlandırıldı. Kafedra yaranandan onun müdiri tarix elmləri doktoru, professor Bayram Vəli oğlu Allahverdiyev olmuşdur. 2012-ci ilin yanvar ayından Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrasına pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Knyaz İlyas oğlu Aslan rəhbərlik edir. Hazırda Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrası təhsilin bakalavriatura səviyyəsində Kitabşünaslıq istiqaməti üzrə ali təhsilli bakalavr kadrlar, magistratura səviyyəsində isə Nəşriyyat işi və redaktətmə ixtisaslaşması üzrə magistr kadrlar hazırlayır.

KİYEV RUS DÖVLƏTİNİN KİTABXANALARI (KRDK) – IX-XI əsrlərdə Kiyev Rus

dövlətində yaranıb formalaşmış zəngin mədəniyyət ocaqlarıdır. X əsrdə kitablar ilk rus məktəblərində toplanılır, saxlanılır və istifadə olunurdu. Bu dövrdə Kiyevdə meydana gələn dini məbədlər də kilsə (ilahiyyət) kitablarının saxlanıldığı yer kimi tanınırdı. 993-cü ilə dair bir sıra tarixi mənbələrdə, məsələn, Nikonov salnaməsində və Knyaz Vladimirin qədim tərcümeyi-halında belə bir məlumat var ki, Böyük Kiyev Knyazı Vladimir Svyatoslaviç (təqr. 960-1015) bu kilsəni “ikonalarla, kitablarla və kilsə avadanlıqları ilə” bəzətdirmişdi. 988-ci ildə ölkədə bütperəstliyi xristianlıqla əvəz etmiş, Kiyev Rus dövlətinin yüksəlişində mühüm rol oynamış Knyaz Vladimirin vaxtında Kiyev, Novqorod, Çerniqov, Vladimir və başqa şəhərlərdə yazı, qədim slavyan ədəbi abidələrinin üzünün köçürülməsi və xarici dillərdə olan kitabların tərcüməsi işi geniş yayılmışdı. Artıq X-XI əsrlərdə Rus dövlətinin məktəblərində dərslər yunan, slavyan və qədim rus dillərində yazılmış kitablar üzrə aparılırdı. X-XI əsrlərdə böyük knyazlar və yüksək rütbəli ruhanilər kitabları və digər yızılı abidələri kilsələrdə, monastırlarda, kitabların üzünün köçürülməsi və tərcüməsi üçün təşkil edilmiş emalatxanalarda yığıb toplayırdılar. Yaroslav Mudrının (təqr. 978-1054) knyazlığı dövründə kitabxanaların sayı xeyli artmağa başlamışdı. Salnamələrdə yazılır ki, kitab toplamaq məşğuliyyətini sevən Yaroslav Mudrı şəxsi kitabxana yaratmışdı. 1028-ci il salnaməsinə görə, Yaroslav Mudrı Novqorod-da “kitab təlimi”nə 300-ə yaxın uşaq cəlb etmişdi. XI əsrin ortalarında Novqoroddakı Sofiya məbədində meydana gəlmiş rus

kitabxanasından bir hissəsi bizim dövrə qədər gəlib çatmış və həmin qiymətli kitab sərvəti Sankt-Peterburqdakı Rusiya Milli Kitabxanasında saxlanılır. XI-XII əsrlərdə Çerniqov, Polotsk, Vladimir, Rostov və başqa şəhərlərdəki baş kilsələrin nəzdində də kitabxanalar təşkil edilmişdi. Rusiya ərazisində ilk monastır kitabxanalarının yaradılması da həmin dövrə təsadüf edir. Qədim rus kitabxanalarının fondu – ilahiyyət kitabları, müqəddəslərin həyatına dair əsərlər, tarix və coğrafiya kitabları, fəlsəfə və natur-fəlsəfə əsərləri, yunan və latın dillərində yazılmış roman və povestlərin tərcümələri (Makedoniyalı İsgəndərin həyatından bəhs edən “İsgəndəriyyə”, “İqor polku haqqında dastan”, “Boris və Qleb haqqında rəvayət”, “Ötən illərin dastanı” və s.) ibarət idi. Yaroslav Mudrının üçüncü oğlu, əvvəllər Çerniqov knyazı, 1073-cü ildən isə Böyük Kiyev knyazı Svyatoslavin şəxsi kitab kolleksiyası, əsasən ilahiyyət əsərləri, knyazların tərcümeyi-halları və dünyəvi kitablardan ibarət idi. 1053-1125-ci illərdə yaşamış Böyük Kiyev knyazı Vladimir Monomax “Nəsihətnamə” adlı ədəbi abidənin müəllifidir. Vladimir Monomax da şəxsi kitab toplularına malik idi. Kitabxana işinə monqol-tatar işğalı güclü zərər vurmuş, çoxlu kitabxanalar məhv edilmişdir.

KLAVİATURA – kompüter sistemində əmr və məlumatları daxil etmək üçün düymələrdən ibarət lövhədir.

KLİPART – müvafiq yerdə işlətmək üçün şəkillər toplusudur. Belə toplulardan reklam materiallarında çox istifadə olunur. Adətən disk şəklində buraxılan kli-

partlar qrafik proqramlarda geniş istifadə olunur.

KLİŞE (fr. *clique, cliché* – iz salmaq) – poliqrafiyada illüstrasiyaların surətini çıxartmaq üçün hündür çap forması və sonradan kağız, yaxud başqa material üzərində çap etmək üçün müxtəlif bərk materiallar (metal, taxta, plastik) üzərində oyulan təsvirdir. Əl, fotomehaniki və elektromexaniki üsullarla hazırlanır. Surəti çıxarılacaq təsvirin xarakterindən asılı olaraq klişe ştrixli və ya rastrlı hazırlanır. Reproduksiya edilən orijinalın xarakterindən asılı olaraq cizgili və rastrlı (avtotip) klişələr hazırlanır.

KOCA SİNAN (Memar Sinan və ya Koca Memar Sinan Ağa -1489-1588) – I Sultan Süleymanın hakimiyyəti dövründə inşaat işlərinə rəhbərlik etmiş görkəmli türk memarı və mühəndisi, memarlıq tarixində ən məhsuldar sənətkarlardan biridir. O, 17 illik yeniçərilik (əsgərlik) həyatından sonra 1539-cu ildə – 49 yaşında Osmanlı imperiyasının baş memarı vəzifəsinə təyin edilmişdir. Osmanlı padşahları I Süleyman, II Səlim, III Murad dövrlərində 50 il baş memar işləyən Sinan bənzərsiz əsərləri ilə dünya şöhrəti qazanmışdır. Koca Sinanın baş memar olana qədər yaratdığı üç əsər – Hələbdəki Husreviyə Külliyyəsi, Qəbzədəki Çoban Mustafa Külliyyəsi və İstanbuldakı Hürrem Sultan üçün yapılan Haseki Külliyyəsi diqqətçəkicidir. Memar Sinanın baş memar olduğundan sonra yaratdığı üç böyük əsər: İstanbuldakı Şahzadə Camesi və külliyyəsi, Süleymaniyyə Camesi və Ədirnədəki Səlimiyə

Camesi (86 yaşında yaptığı və özünün “ustalıq əsərim” adlandırdığı) onun sənətinin inkişafını göstərən pillələrdir. Azərbaycanda öyrəndiyi sənətkarlıq təcrübəsindən də məharətlə bəhrələnən Sinanı müasirləri “Dünya memarlarının və dövrün mühəndislərinin başçısı” adlandırmışlar. O, İstanbulda Süleymaniyyə Camesi kompleksində, özünün tikdiyi kiçik bir türbədə dəfn edilmişdir. 1976-cı ildə Beynəlxalq Astronomiya Birliyinin qərarı ilə Merkürdəki bir krater Sinan Krateri adlandırılmışdır.

KOLONTİTUL (İng. *Running head*) – xüsusi ədəbiyyatda bibliografik zolaq da adlanır. Kolontitul səhifələrin yuxarisında təkrarlanan başlıq deməkdir. Kolontitul nəşr haqqında bəzi məlumatları özündə birləşdirən (müəllifin soyadı; kitabın və ya jurnalın başlığı, məqalələrin, bölmələrin başlığı; lüğətlərdə məqalələrin başlıqları; fraqmentin mövzusu və s.) nəşr aparatının elementidir. Kolontitul hər səhifənin yuxarı hissəsində (bəzən böyükdə, aşağıda) yerləşdirilir, oxucuya mətnin məzmununu qavramağa və onu lazımi istiqamətə yönəltməyə kömək edir. Kolontitul bütün kitab üzrə daimi, ya da fəsillərə, məqalələrə görə və s. dəyişən ola bilər. Kolontitul bir qayda olaraq mətndən kolon xətti ilə ayrılır.

KOMİ MUXTAR RESPUBLİKASININ MİLLİ KİTABXANASI – MR-in mərkəzi kitabxanası, universal kitabsaxlayıcı, mədəniyyət, təhsil və informasiya, respublika ərazisindəki kitabxanalar üçün diyarşünaslıq üzrə elmi-metodik və elmi-tədqiqat, milli və diyarşünaslıq ədəbiy-

yatının depozitar kitabxana mərkəzidir. 1902-ci ildə Sıktıkvarda əsası qoyulmuşdur. 1350 nüsxə fondu 67 oxucusu olmuşdur. 1918-ci ildə qəza ictimai kitabxanası, 1921-ci ildən Komi ictimai kitabxanası və 1937-ci ildən Komi MSSR Respublika kitabxanası adlanır. Diyarşünaslıq kitabxanasının əsas fəaliyyət sahələrindən biridir. Hər il bu istiqamətdə 50-dən çox metodik və bibliografik vəsait hazırlanır. Dövlət bibliografiyası bölməsi hər il “Komi Respublikasının mətbuat salnaməsi” (1958-ci ildən), “Komi Respublikası haqqında ədəbiyyat” (1956-cı ildən) adlı bibliografik vəsait çap etdirir.

KOMPAKT DİSK (CD) – *bax: Optik informasiya daşıyıcıları*

KOMPAKT DİSK (CD) – AUDIO- optik informasiya daşıyıcılarının bir növüdür. Bu tip disklərin diametri 8, yaxud 12 sm, qalınlığı 1,2 mm olur və onlara audio-informasiya (musiqi, nitq) cəmi 1 dəfə xüsusi laboratoriyalarda yazıla bilər. İstifadəçilər isə onu CD-player deyilən cihazla dinləyə bilirlər. Bu texnologiya ilk dəfə Philips şirkəti tərəfindən 1970-ci ildə yaradılmağa başlamış, 1979-cü ildə diskdən istifadə edən ilk pleyer ictimaiyyətə təqdim edilmişdir. Yaponiyanın

“Sony” şirkəti ilə birgə kompakt diskdə informasiyanın yazılması və oxunması üzrə yeni texniki spesifikasiya hazırlandı. Onun üzərində həm məntiqi, həm də fayl şəklində informasiya yazmaq və istifadə etmək mümkün oldu. Bunun üçün xüsusi ISO standartı da qəbul edildi.

KOMPLEKS BIBLIOQRAFIYA (KB) – mövzu bibliografiyasının elə problemlərlə (kosmik fəzanın, ətraf mühitin tədqiqi, xərçəng xəstəliyinə qarşı mübarizə) bağlı mövcuddur ki, onların həlli üçün elmin, xalq təsərrüfatının və mədəniyyətinin ən müxtəlif sahələrindən kompleks informasiya tələb olunur. Müasir elm və təcrübədə kompleks problemin qabaqcıl rolu getdikcə artır və bu da kompleks bibliografik informasiya mənbələrinə ehtiyac əmələ gətirir.

KOMPLEKS SİSTEMLİ KATALOQ (KSK) – böyük kompleks və onların bölmələri üzrə sistemli qaydada, daxilə isə əlifba qaydasında kompleks predmet rubrikalarına görə bibliografik yazıların yerləşdiyi kitabxana kataloqudur. KSK-nın əsas xüsusiyyəti məqsəd və oxucu təyinatını nəzərə almaqla sənədlərin təkrar əks etdirilməsini həyata keçirməsidir. Bu kataloqu XX əsrin 30-cu illərində kənd təsərrüfatı profilli kitabxanalar üçün Q.V. Qeynsem işləyib hazırlamışdı.

KOMPLEKTLƏŞDİRİCİ – kitabxananın işçisidir. Onun vəzifələri aşağıdakılardır: sənədlərin sifarişi və qəbulu, uçotu və ilkin texniki işlənməsi, fondun öyrənilməsi, sənədin fonddan çıxarılması və ya başqa mühafizə səviyyəsinə verilməsi.

KOMPLEKTLƏŞDİRMƏ – Sənəd-informasiya fondunun komplektləşdirilməsi kitabxana proseslərindən ən mühümüdür. Komplektləşdirmə termini kitabxana təcrübəsinə XX əsrin əvvəllərindən daxil olmuşdur. Latın sözü olub, “dolğun” deməkdir. Komplektləşdirmə kitabxananın vəzifəsi, tipi, profili və oxucularının maraq və sorğularına uyğun olaraq fondun çap əsərləri və digər sənədlərlə planlı və müntəzəm surətdə tamamlanması və eyni zamanda öz aktuallığını itirmiş materiallardan təmizlənməsi deməkdir. Kitabxana fondunun formalaşmasının tərkib hissəsi kimi komplektləşdirmənin əhəmiyyəti təkcə formalaşma prosesini praktiki müəyyənləşdirməklə kifayətlənmir, bütün kitabxana fəaliyyətinin əsasını təşkil edir. Sənəd-informasiya fondunun formalaşmasında komplektləşdirmənin bu kimi növlərindən istifadə edilir: cari komplektləşdirmə; retrospektiv komplektləşdirmə; rekonplektləşdirmə. Cari komplektləşdirmə - kitabxana fondunun yeni ədəbiyyatla (son 1-2 il ərzində nəşr olunmuş) planlı və müntəzəm surətdə tamamlanması deməkdir. Retrospektiv komplektləşdirmə kitabxana fondunun keçmiş illərdə buraxılmış nəşrlərlə və ya onların əlavə nüsxələri ilə tamamlanması deməkdir. Retrospektiv komplektləşdirmə əksər hallarda cari komplektləşdirmə zamanı bir sıra nəşrlərin alınmasının mümkün olmaması, nəzərdən qaçırılması və ya lazımı nüsxələrdə alınmaması nəticəsində, həmçinin də kitabların müxtəlif səbəblərdən (Oxucular tərəfindən itirilməsi, korlanması və s.) istifadə üçün yarırsız hala düşmə-

si ilə əlaqədar olaraq fondada yaranan boşluqları aradan qadırmaq məqsədi ilə həyata keçirilir. Rekonplektləşdirmə - yenidən komplektləşdirmə kitabxana fondunun öz aktuallığını itirmiş və ya müvafiq fond üçün əhəmiyyəti olmayan nəşrlərdən təmizlənməsi deməkdir.

KOMPÜTER – hesablama və informasiya məsələlərinin həlli prosesində verilənlərin avtomatlaşdırılmış email texniki və proqram vasitələrinin elektronikadan istifadə edilməsinə əsaslanan kompleksi.

KONTRAST – rəsmi, fotonun ən açıq və tünd sahələri arasında optik qatılığın intervalıdır.

KONTRTİTUL (Rus. – “контр” – “əks” deməkdir, “əks səhifə” mənasını verir) – bəzi nəşrlər üçün tətbiq edilən xüsusi titullu səhifəsidir. Əsasən tərcümə nəşrlərində orijinal nəşr haqqında və ya serial nəşrlərdə ümumi seriya haqqında məlumat yerləşdirmək üçün kolontitul əsas titullun sol tərəfində (cüt səhifədə) verilir. Kontrtitul qoşa titullu vəraqının sol səhifəsidir. Burada bütövlükdə bütün nəşrə aid məlumatlar (məsələn, çoxcildliyə) və ya tərcümə nəşrlərinə, tərcümə üçün istifadə olunmuş orijinal nəşrlərə aid olan məlumatlar öz əksini tapır. Nəşriyyat təcrübəsində Azərbaycan dilindəki çıxış məlumatlarının tərcüməsi adətən nəşrlərin kontrtitulunda ingilis dilində yerləşdirilir, bu halda titullun arxa hissəsində annotasiya (xülasə) ilə bibliografik təsvir hər iki dildə birləşdirilir. Zəruri hallarda titullardan məlumatların bir hissəsini avantitula keçirərək və ya qoşa

titul vərəqindən istifadə edərək titulda verilən yazıları hər iki dildə birləşdirmək daha məntiqli olar.

KONTUR – təsvirin hüdudlarını təyin edən xətt, cizgidir.

KORPORATİV KATALOQLAŞDIRMA (KK)

– bir neçə təşkilatla birgə aparılan iş prosesidir. Biblioqrafik informasiyanı hazırlayan zaman bir neçə kitabxana və ya informasiya mərkəzinin arasında funksiya bölgüsünə əsaslanan- korporativ kataloqlaşdırma tətbiq edilir. Bu da metodiki mərkəzlər tərəfindən həyata keçirilir. KK sənədin biblioqrafik təsviri və kataloqlaşdırma təsvirindən ibarətdir. Müasir dövrdə kitabxanalarda ənənəvi həm də elektron kataloqlar daim təkmilləşir. Kitabxana və informasiya mərkəzlərində KK-ni təmin etmək üçün metodik (vəsait, kartoçka , maşınla oxunan sənədlərin göstəriciləri) və soraq (informasiya əldə etmək məqsədi daşıyan soraq nəşrləri və kartotekaları) aparatı yaradılır.

KORREKTOR – yığılmış mətni oxuyan, buraxılmış orfoqrafik-imla səhvlərini düzəldən (təshih edən) nəşriyyat, redaksiya işçisidir.

KORREKTURA – mətnin yığılı zamanı buraxılmış orfoqrafiya-imla səhvlərinin düzəldilməsindən ibarət nəşriyyat prosesidir. Hər yeni düzəliş ondan əvvəlki korrektura nüsxələrinin əsasında edilməklə bir neçə mərhələdən ibarət olur. Səhifələmə prosesindən sonra da korrekturaya ehtiyac olur.

KORREKTURA İŞARƏLƏRİ – müxtəlif yığım və səhifələmə qüsurlarını gös-

tərmək və aradan qaldırmaq üçün beynəlxalq nəşriyyat işində qəbul olunmuş xüsusi işarələrdir.

KORŞUNOV Oleq Pavloviç (9 fevral 1926 – 27 oktyabr 2013) – Sovet və rus biblioqrafiyaşünas alim, pedaqoji elmlər

doktoru, professor, Rusiya Federasiyasının Əməkdar elm xadimi, Beynəlxalq İnnovasiyalaşdırma Akademiyasının və Humanitar Elmlər Akademiyasının akademiki. 1947-ci ildə Moskva Kitabxanaçılıq İnstitutunu (indiki Moskva Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti) bitirmişdir. Əvvəlcə ümumi biblioqrafiya, sonralar isə elektron kitabxanalar, informasiya texnologiyaları və sistemləri kafedralarında işləmişdir. Biblioqrafiyanın nəzəri əsaslarının işlənməsində böyük xidmətləri olmuşdur. Onun ideyaları XX əsrin 70-80-ci illərində biblioqrafiyanın

nəzəriyyə, tarix və təcrübəsinin inkişafına mühüm təsir göstərmişdir. Onun rəhbərliyi altında biblioqrafiyaşünaslıq fəaliyyəti nəticəsində biblioqrafik təsvirin dövlət standartları işlənmiş, namizədlik və doktorluq dissertasiyaları müdafiə edilmiş, elmi məktəb yaranmışdır. *Əsərləri: "Проблемы общей теории библиографии" (M., 1975), "Библиография: Теория. Методология. Методика" (M., 1986), "Библиографоведение: Общий курс" (M., 1990) və s.*

KÖPRÜLÜ KİTABXANASI (KK) – Osmanlı imperiyasında müstəqil kitabxanaların ilk nümunəsidir. 1661-ci ildə vəfat edən Köprülü Mehmed Paşa inşasına başladığı böyük mədrəsə kompleksinin yalnız mədrəsə, hamam, türbə hissəsini tikdirməyə macal tapmışdı. Onun ölümündən sonra oğlu Köprülü Fazıl Əhməd Paşa (Köprülü Fazıl Ahmet Paşa) atasının vəsiyyətinə əməl edərək mədrəsə kompleksinin tikintisini başa çatdırmağa başlamışdı. 26 yaşında Osmanlı imperiyasının ən gənc baş vəziri şərəfinə nail olmuş Fazıl Əhməd Paşa özünün topladığı kitabları da atasından qalan kitablarla birləşdirmiş və bu zəngin toplunu yerləşdirmək üçün atasının türbəsinin yaxınlığında ayrıca kitabxana binası inşa etdirmişdi.

Lakin 1676-cı ilin noyabrında 41 yaşlı Fazıl Əhməd Paşanın qəflətən vəfat etməsi nəticəsində həmin kitabxananın yaradılması işləri yarımçıq qaldı. KK yalnız 1678-ci ildə Fazıl Əhməd Paşanın qardaşı Fazıl Mustafa Paşanın tərtib etdiyi Vəqfiyyə sənədi əsasında rəsmən yaradıla bilməmişdi. KK İstanbulda kitabxana olaraq layihələndirilmiş ilk tikilidir. Hazırda KK-da Düinin Onluq Sistemi əsasında düzənlənmiş kataloq və ərəbcə nəşrlər kataloqu oxucuların istifadəsindədir. Mikrofilm, fotoqraf kimi istəklər və kompüter xidmətləri kitabxananın əlaqədə olduğu Süleymaniyyə Kitabxanası (Süleymaniyyə Kütüphanəsi) tərəfindən göstərilir.

KÖTÜK – nəşrin üzlüyünün ön və arxa tərəflərini birləşdirən hissədir.

KSILOQRAFIYA (ksilo... + ...qrafiya - ağac üzərində qravüra) – qravüranın ən geniş yayılmış növlərindən biridir. Çap forması (klişe) əl ilə həkkətmə üsulunda hazırlanır. Ağac lövhə üzərində rəsm çəkilir, rəsm elementləri əsasdakı boşluqlar bıçaq, iskənə və s. alətlərlə oyulur, nəticədə təsvir lövhənin səthindən hündürdə qalaraq relyef əmələ gətirir. Rəsm üzərinə rəng çəkildikdən sonra təsvir çap olunur. Ksilografya üsulu ilə hazırlanmış formalardan 15 min dəfəyə qədər sürət çıxarmaq mümkündür. Böyük tirajlar üçün ksilografik lövhə əsasında qalvanik klişe düzəldilir. Ksilografya qədim zamanlardan kitab illüstrasiyalarının yaradılması və çapında, rəngkarlıq və rəsm əsərlərindən kitab və jurnallar üçün reproduksiya, həmçinin estamplar çıxarmasında geniş tətbiq edilmişdir.

KURATORLUQ – işçilərin peşə səviyyəsinin yüksəldilməsinə kömək etmək üçün elmi-metodik işin formasıdır. Bunun üçün mərkəzi kitabxananın elmi-metodik şöbəsinin işçilərindən coğrafi ərazi və ya iş sahələri üzrə bölgü əsasında kuratorlar təyin edilir. K-lar müntəzəm olaraq həmin sahəni müşahidə edir, bu məqsədlə ezamiyyətə gedir, sənədlərin təhlili prosesində iştirak edirlər.

KURSİV – cizgilərinin sağa meyilliliyi təxminən 15° olan şriftdir. Yığım zamanı sözün (mətnin) seçilməsi üçün işlədilir.

KURSÖR – klaviaturadan daxil olan məlumatların yazılacağı yeri göstərən, ekranda sönüb-yanan kiçik xəttidir.

KUSTODA – müasir lüğət, ensiklopediya nəşrlərində səhifədəki ilk və son sözün kolontitul yerində təkrarlanmasıdır. Məqsədi oxucu üçün kitabdan istifadəni asanlaşdırmaqdır.

KÜLLİYYAT – bir və ya bir neçə müəllifin əsərlərinin tam və ya çox hissəsindən ibarət qeyri-dövri nəşrdir.

KÜRDƏMİR RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Kürdəmir rayon MKS) – Kürdəmir rayon Mərkəzi Kitabxanası 1938-ci ildə fəaliyyətə

başlamışdır. MKS 1981-ci ildə təşkil olunmuşdur. Hazırda MKS-ə 1 Mərkəzi Kitabxana (MK), 3 şəhər, 45 kənd kitabxana filialı daxildir. MKS-in ümumi kitab fondunda 282 min nüsxədən çox ədəbiyyat vardır. MKS üzrə oxucuların sayı 351 min nəfərdir (2014). MKS-in Veb-saytı: www.kurdamir.cls.az.

KÜTLƏVİ BIBLIOQRAFİK ENSİKLOPEDIYA (KBE) – retrospektiv xarakterli tövsiyə biblioqrafik vəsaitin istehsalat növü olub, çap məhsullarının konkret istehsalat sahəsinin problemləri və istiqamətlərinə dair tarixi mərhələlər üzrə (ölkələr, ədəbiyyat janrların və s.üzrə) bibliografiyalaşdırılmasına sistemli yanaşmanı təmin edən mürəkkəb quruluşa malik olan biblioqrafik vəsaitdir. KBE birinci növbədə təhsil-maarifçilik funksiyasını yerinə yetirməyə istiqamətlənir ki, bu da onun hazırlanmasının metodologiyası və metodikasında təzahür edir. Oxuculara təqdim olunan informasiyanın genişliyi, müxtəlif səviyyəliliyi, biblioqrafik məlumatların janr müxtəlifliyi (oçerk, icmal, siyahı və annotasiyalar) və vəsaitin əlverişli quruluşu daima inkişaf edən tələblərlə yanaşı, həm də fərdiləşdirilmiş oxucu maraqlarının ödənilməsinə təmin edir.

“KÜTLƏVİ İNFORMASIYA VASİTƏLƏRİ HAQQINDA” Azərbaycan Respublikasının Qanunu – Qəbul edilmişdir: 7 dekabr 1999-cu il. № 769-IQ. Əlavə və dəyişikliklər edilmişdir: 23 noyabr 2001-ci il; 28 dekabr 2001-ci il; 30 aprel 2002-ci il; 16 dekabr 2014-cü il. Qanun Azərbaycan Respublikasında kütləvi informasiyanın axtarılması, əldə edilməsi, hazırlanması, ötürülməsi, istehsalı və yayımının ümumi

qaydalarını, habelə mətbuatın, informasiya agentliklərinin, televiziya və radio təşkilatlarının, vətəndaşların tam, doğru-dürüst və operativ informasiya almaq hüququnun həyata keçirilməsinə yönəldilmiş fəaliyyətinin təşkili, hüquqi və iqtisadi

əsaslarını müəyyən edir. 10 fəsil, 62 maddədən ibarətdir. Azərbaycan kütləvi informasiya vasitələrinin inkişafına dövlət dəstəyi konsepsiyası Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2008-ci il 31 iyul tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxanası

Q

QAFAROVA Leyla Yusif qızı 1936-cı il martın 21-də Zaqatala rayonunun Su-

vagil kəndində anadan olmuşdur. 1954-cü ildə Bakı Kitabxanaçılıq Texnikumunu, 1960-cı ildə S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki BDU) şərqşünaslıq fakültəsinin kitabxanaçılıq bölməsini bitirmişdir. 1961-ci ildən M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Respublika Kitabxanasında (indiki Azərbaycan Milli Kitabxanası) elmi katib vəzifəsindən kitabxananın direktoru vəzifəsinədək yüksəlmişdir. Bir sıra elmi məqalələrin və biblioqrafik göstəricilərin müəllifidir. 1985-ci ildə Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 6 avqust tarixli Fərmanı ilə “Əməkdar mədəniyyət işçisi” fəxri adına, 2005-ci ildə isə

Mədəniyyət Nazirliyinin (indiki Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi) fəxri fərmanı və döş nişanı ilə təltif edilmiş, çoxillik səmərəli fəaliyyətinə, respublikada kitabxanaçılıq işinin inkişafında böyük xidmətlərinə görə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1 aprel 2005-ci il tarixli Sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərdi Təqaüdünə layiq görülmüşdür.

QAX RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Qax rayon MKS) – Qax rayonunda ilk kitabxana 1906-cı

ildə qiraət koması şəklində təşkil edilmişdir. Bu qiraət koması dövrün maarifçi ziyalılarından biri olan, Tiflisdə çıxan “Zaqafqaziya” qəzetinin Azərbaycan bölməsinin müdiri Həmzət bəy Qəbulov Şirvanskinin rayonun “İçəri bazar” ərazisində yerləşən evində fəaliyyət göstərmişdir. H.Şirvanski mütərəqqi insanları da bu işə cəlb etmiş, onlardan öz hesablarına kitabxana üçün kitab al-

malarını xahiş etmişdir. Qax rayon MKS 1979-cu ildə təşkil edilmişdir. Rayon Mərkəzi Kitabxanası (MK) 1979-cu ildən görkəmli Azərbaycan dramaturqu Cəfər Cabbarlının adını daşıyır. MKS-ə 1 MK, 1 uşaq, 1 şəhər, 1 gənclər, 49 kənd kitabxana filialı daxildir. MKS-in ümumi kitab fondunda 322 min nüsxə ədəbiyyat var. Oxucuların sayı 26 min nəfərdir. 2006-cı ildə Qax rayonunda kitabxananın yaranmasının 100 illiyi qeyd olunmuşdur. MKS-in 107 nəfər işçisi var. MKS-in İnternet ünvanı: www.qax.mks.az.

QALVANOSTEREOTİPIYA – hündür çap formaları surətlərinin (stereotiplərin) hazırlanma üsuludur. Qalvanostereotipiya dünyada ilk dəfə 1839-cu ildə Rusiyanın Peterburq şəhərində çap formalarının çoxaldılması üçün tətbiq edilmişdir. Qalvanostereotipiya qalvanoplastika metoduna əsaslanır və 3 əsas mərhələdən ibarətdir: matrisa çıxarılması, matrisa üzərinə metalın (adətən misin) elektrolitik çökdürülməsi və yönülmə təmizlənməsi. Adi tökmə stereotipə nisbətən qalvanostereotipiya üsulu ilə orijinal (ilkin) formaların daha dəqiq surətini çıxarmaq olur. Mis qalvanostereotiplərdən 250 minə qədər, üzərinə əlavə olaraq nazik dəmir və ya nikel çəkdikdə isə milyona qədər basma (ottisk) almaq mümkündür. Qalvanostereotiplər əsasən illüstrasiya çox olan kitab və jurnalların, eləcə də çoxtirajlı rəngli reproduksiyaaların çap edilməsində işlədilir. *Bax: Matrisa.*

QARADAĞ RAYON MƏKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Qaradağ rayon MKS) Lökbatan qəsəbəsində yerləşir.

Kitabxananın ümumi sahəsi 630 kv.m-dir. Kitabxana 1976-cı ildə yaradılmış, 25 avqust 1977-ci ildə isə açılışı olmuşdur. “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”nın “Bakı şəhərində mövcud kitabxanaların bazasında 9 mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin yaradılması, şəhər və rayonlarda isə bir çox kitabxana filiallarının birləşdirilməsi” 2.1.5. bəndinə uyğun olaraq Qaradağ rayon MKS-i təşkil edilmişdir. Kitabxananın ümumi fondu 37446 nüsxə ədəbiyyatdan ibarətdir. Əsasən Lökbatan qəsəbəsində yaşayan əhaliyə, bir sıra idarə və təşkilatlara, təhsil və mədəniyyət müəssisələrinə kitabxana xidmətini həyata keçirir. Qaradağ MKS 1 Mərkəzi kitabxana, 8 filial kitabxanaya əhatə edir.

QARNİTUR – eyni dizaynı şrift dəstidir. Dəstə yalnız hərflər deyil, rəqəmlər, durğu işarələri, müxtəlif rənz və nişanlar daxildir. Qarniturların öz adları olur: Arial, Helvetica, Times və s.

QASIMOVA Bilqeyis Sadiq qızı – 1912-ci il martın 28-də Bakı şəhərində anadan olmuşdur. 1946-cı ildə S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki Bakı Dövlət Universiteti) filologiya fakültəsini bitirmişdir. 1947-ci ilin oktyabrından M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasında (indiki Azərbaycan Milli Kitabxanası) əmək fəaliyyətinə başlamışdır. 1953-cü ildən kütləvi şöbənin (indiki mədəni-kütləvi işlər şöbəsi) müdiri olmuşdur. Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 24

may 1960-cı il tarixli Fərmanı ilə Əməkdar mədəniyyət işçisi fəxri adına layiq görülmüşdür. 1986-cı il iyun ayının 4-dək AMK-da çalışmışdır.

QAT – kitab üzlüyünün qatlanan yeridir. Çap vərəqinin nəşrin ölçüsünə müvafiq qatlanma xətləridir.

QATAÇMA – qalın kağızın və ya kartonun qatlanmasını asanlaşdırmaq üçün küt alətlə qatın yaradılması prosesidir. Bu əməliyyat daha çox kitab üzlüklərinin asan açılması üçün icra edilir - üzlüyün kötüyə yaxın hissəsində şaquli qat açılır.

QATLAMA – broşurlama prosesinin mərhələlərindən biri olub, çap vərəqinin nəşrin ölçüsünə müvafiq bir və ya bir neçə dəfə qatlanmasıdır.

QAZAX RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Qazax rayon MKS) – 1980-ci ildə təşkil edilmişdir. MKS-ə 1

Mərkəzi Kitabxana (MK), 2 şəhər kitabxana filialı, 1 şəhər multimedia kitabxana filialı, 1 Nəriman Nərimanov qəsəbəsinin kitabxana filialı, 38 kənd kitabxana filialı daxildir. Rayon MK 1945-ci ildə fəaliyyətə başlamışdır. 1992-ci ilin mart-iyun aylarında rayonun 7 kəndi (Yuxarı Əskipara, Barxudarlı, Aşağı Əskipara, Qızıl Hacılı, Xeyrimli Sofulu, Bağanis Ayrım) erməni işğalçıları tərəfindən zəbt olunmuş, maddi-mədəniyyət abidələri, kitabxanaları, mədəniyyət evləri, məktəbləri dağıdılıb məhv edilmişdir. Həmin kəndlərin kitabxana filialları öz fəaliyyətlərini müvafiq sərəncama əsasən şəhər kitabxanalarında davam etdirirlər. MKS-in kitab fondunda 510 min nüsxə çap məhsulu var, oxucuların sayı 31 min nəfərdir. MKS-də 118 nəfər işçi çalışır. MKS-in İnternet ünvanı: www.gazakh.cls.az.

QAZAXISTAN RESPUBLİKASININ MİLLİ KİTABXANASI (QRMK) – Alma-Ata şəhərində yerləşir. Qazaxistan ərazisində kitabxanaların, diyarşünaslığın elmi-tədqiqat və elmi-metodik işinin mərkəzidir. 1910-cu ildə şəhər dumasının qərarı ilə kitabxana-oxu zalı kimi yaradılmışdır. 1920-ci ildə onun bazasında Semereçen

vilayət kitabxanası təşkil olunmuş, ardıcıl olaraq, Alma-Ata quberniya, sonra dairə, 1931-ci ildən Qazaxıstan MGRS –nin 10-illiyi adına Dövlət kitabxanasına çevrilmişdir. 1937-ci ildən kitabxanaya A.S.Puşkinin adı verilmişdir. 1991-ci ildən Milli Status almışdır. Kitabxananın fondunda 5,7 mln. çap vahidi, o cümlədən, 360 mindən çox qazax dilində və mindən çox nadir kitablar və əlyazmalar mühafizə olunur. Bunlardan Qurani-Kərimin 12-ci əsrə aid ərəb dilində nüsxəsi, Nizaminin “Xəmsə”si (fars dilində), Ə.Nəvainin “Divanı”, Rudəki, Xəyyam, Sədi, Hafiz, Cami, Firdovsi əlyazmalarını xüsusi qeyd etmək lazımdır. Kitabxanada ənənəvi kataloq və kartoteka sistemi ilə yanaşı, “Xalqın yaddaşı”, “Qazaxıstan haqqında Milli kitabxananın fondunda olmayan ədəbiyyat”, “Qazaxıstan haqqında yeni ədəbiyyat”, “Qazax kitabının EK” avtomatlaşdırılmış rejimdə fəaliyyət göstərən VB fəaliyyət göstərir. Kitabxanada korporativ kataloqlaşdırma respublika avtomatlaşdırılmış kitabxana sistemi mərkəzi yaradılmışdır. QRMK 22 ölkənin 47 təşkilatı ilə kitab mübadiləsi aparır. Biblioqrafik vəsaitlər, kitabxana işinin tarixinə dair sənədlərin məcmuəsini, 1993-cü ildən “Kitabxana” adlı peşə jurnalını çap etdirir.

“QEYRƏT” MƏTBƏƏ-NƏŞRİYYATI – C.Məmmədquluzadə və Ö. F. Nemanzadə tərəfindən 1905-ci ilin yazında Tiflisdə yaradılmışdır. Naxçıvanlı maarifpərvər tacir Məşədi Ələsgər Bağırov mətbəənin təşkilinə maliyyə yardımı göstərmişdir. “Qeyrət” mətbəə-nəşriyyatı 1905-ci il yanvarın 15-də bağlanan “Şərqi-Rus” qəzetinin mətbəəsi əsasında təşkil edilmişdir. 1903-1905-ci illərdə Tiflisdə nəşr edilmiş “Şərqi-Rus” qəzetinin nəşiri və redaktoru Məhəmmədəğa Şahtaxtılı, son 45 nömrənin redaktoru isə Cəlil Məmmədquluzadə olmuşdur. XX əsrin ilk Azərbaycan mətbəə-nəşriyyatı olan “Qeyrət” ictimai-siyasi və dini kitablar, bədii əsərlər, pedaqoji ədəbiyyat, intibahnamələr, vərəqələr və təqvimlər nəşr edirdi. C. Məmmədquluzadənin “Poçt qutusu” (1905), “Usta Zeynal”, “İranda hüriyyət” (1906), “Qurbanəli bəy” (1907) hekayələri “Qeyrət” mətbəəsində kitab halında çapdan çıxmışdır. M. Cəlil, Ə.Hüseynzadə, Ö.F.Nemanzadə və Əbuturab Axund oğlunun məqalələrindən ibarət “Bizə hansı elmlər lazımdır?” kitabı, habelə “Molla Nəsrəddin” jurnalı 1906-1909-cu illərdə “Qeyrət” mətbəə-nəşriyyatında çap edilmişdir.

QEYRİ-MÜSTƏQİL NƏŞR FORMALI BIBLIOQRAFİK MƏNBƏLƏR – Elmin və mədəniyyətin sürətli inkişafı, kitab nəşrinin fasiləsiz olaraq artması biblioqrafiyanın mövzu dairəsinə, biblioqrafik məhsulun formalarına, tiplərinə, növ təsnifatına öz təsirini göstərir. Biblioqrafik vəsaitlər formalarına görə fərqləndirilərkən meydana gələn alt sistemlərin birini qeyri-müstəqil biblioqrafik vəsaitlər təşkil

edir. Kitabıçərisi, məqaləiçərisi, kitabarası, jurnaliçi, qəzetiçərisi bibliografıya adlanan bu vəsaitlərə əsasən elmi, tədris və məlumat ədəbiyyatında təsadüf edilir və onlar bibliografik informasiya mənbəyi kimi çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Müxtəlif bilik sahələrinə dair kitablarda, jurnallarda, qəzetlərdə dərc olunan bibliografik materiallar məqsədlərinə görə müxtəlifdirlər. Əvvəla, belə bibliografik materiallar elmi əsərin mövzusu ilə bağlı ədəbiyyatın mövcudluğu haqqında məlumat verməklə onu xeyli tamamlayır. Digər tərəfdən elmi əsərdə toxunulan məsələnin daha dərinədən öyrənilməsində əhəmiyyətli olan ədəbiyyat haqqında məlumat əldə edilməsinə kömək edir. Bəzi hallarda isə müəllif əsərinin bibliografik vəsait hissəsində ədəbiyyat əhatəliyi zamanı mövzudan kənara çıxır, onu maraqlandıran digər ədəbiyyatı əks etdirir. Elmi-tədqiqat əsərlərində bu cür ədəbiyyat siyahıları, xülasələri, müxtəlif mənbələrin, o cümlədən arxiv materiallarının bibliografik təsviri, onların müəlliflərinin toxunduğu problemin tədqiq olunma vəziyyəti və əsərinin orijinallığı haqqında lazımi təsəvvür yaradır. Elmi ədəbiyyatda bibliografik istinadlar da mühüm yer tutur və onlar da kitabarası bibliografiyaya aid edilir. İsnadlar elmi-texniki inkişafın indiki mərhələsində ədəbiyyat haqqında retrospektiv bibliografik axtarışa olan ehtiyacın dərəcəsini müəyyənləşdirməyə kömək edir. İsnadlar da kitabda və ya məqalədə müxtəlif yerlərdə, o cümlədən səhifənin sonunda, mətnin içində, fəslin, bölmənin axırında verilə bilər. Dövri nəşrlərdə verilən bibliografik məlumatlar daha əhəmiyyət-

lidir. Jurnal və qəzetlərdə dərc olunan bibliografik materiallar çoxcəhətlidir. Azərbaycan elmi ədəbiyyatında bibliografik məlumat verilməsi çox qədim dövrə təsadüf edir. Azərbaycan tarixçiləri, coğrafiyaşünasları, səyyahları öz yazılarında bibliografik məlumat xarakterli materiallara geniş yer vermişlər və ona görə də onlar bir tədqiqat prosesində qaynaq kimi çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Nəsrəddin Tusi, Hacı Zeynalabdin Şirvani, A.A.Bakıxanov, Mirzə Yusif Nersesov Qarabaği, A.Berje, və F.B.Köçərlinin, həmçinin bir çox təzkiyəçilərin, o cümlədən Sam Mirzə, S.Ə.Şirvani, M.M.Nəvvab, Məhəmmədəli Tərbiyət və başqalarının əsərlərindəki bibliografik materiallar bir tədqiqat obyektini kimi indi də öz əhəmiyyətlərini itirməmişlər. A.A.Bakıxanovun “Gülüstani-İrəm” əsəri orada verilən bibliografik xülasə çox qiymətlidir. Azərbaycanda bibliografik informasiyanın müasir tələblərə uyğun şəkildə tərtib edildiyi sanballı qeyri-müstəqil bibliografik mənbələrin tərtibi XX əsrin ikinci yarısına təsadüf edir. Azərbaycan tarixi (üçcildlik) və “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi” (üçcildlik), H.Araslının “XVII–XVIII əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi” (1956) kitablarını nümunə göstərmək olar. Müasir dövrdə Azərbaycanda kitabarası və məqaləarası bibliografik siyahıların verilməsi geniş yayılmışdır. Kitabıçərisi və məqaləiçərisi bibliografik materiallardan 1958–1963-cü illərdə çap olunmuş üç cildlik “Azərbaycan tarixi” kitablarını, A.Fazilinin “Azərbaycanın qədim tarixi müasir İran tarixçiliyində” (yeni eradan əvvəl IV-III əsrlər) (1970) əsərini, akademik Ə.S.Sumbatzadənin “Azərbay-

canda tarix elminin inkişafı yolları” (1945–1962) (Ədəbiyyat xülasəsi) (1975) adlı məqaləsini, Q.A.Mədətovun “Azərbaycan Böyük Vətən müharibəsində” (1975) əsərini və bir çox başqalarını misal göstərmək olar. Azərbaycan tarixinə dair 1962-ci ilə qədər nəşr olunmuş kitabları, qəzet, jurnal və başqa nəşri davam edən məcmuələrin materillərini əks etdirən üçcildlik “Azərbaycan tarixi” adlı monoqrafiya çox zəngin materialı özündə əks etdirən bibliografiyaya malikdir. Birinci cildə verilən bibliografik göstəricidə materiallar üç bölmədə qruplaşdırılmışdır. Bibliografik aparatın zənginliyinə və quruluşuna görə “Azərbaycan tarixi” monoqrafiyasının üçüncü cildi (1963) diqqəti daha çox cəlb edir. Təkcə bu cildin bibliografik göstəricisi 1257 adda çap əsəri və başqa sənədlər haqqında məlumat verir. Göstəricinin maraqlı bölmələrindən biri olan bölmə “Sənəd və statistik nəşrlər” adlanır. Bibliografik vəsaitin dövrü mətbuat materiallarını əks etdirən on birinci bölməsi də diqqətəlayiqdir. Bibliografik təsvirdə ancaq qəzet və jurnalın adları və nəşr illəri qeyd olunur. Bibliografik vəsaitin on ikinci bölməsində istifadə olunmuş arxivlər, on üçüncü bölməsində isə xarici dillərdə 1919–1933-cü illərdə nəşr edilmiş monoqrafiyaların yazılmasında istifadə olunmuş materiallar haqqında məlumat verilir. “Azərbaycan tarixi” monoqrafiyasının ayrı-ayrı cildlərində bibliografik göstərici hissəsindən əvvəl verilən xronoloji məlumatlar da çox böyük bibliografik əhəmiyyətə malikdir. Tarix üzrə məqaləiçərisi bibliografik vəsaitlərdən akademik Ə.Sumbatzadənin “Azərbaycanda tarix elminin

inkişafı yolları” adlı məqaləsini xüsusilə qeyd etmək lazımdır (1975). Bu məqalə bibliografik xülasə kimi diqqəti cəlb edir. Burada AMEA-nın təşkil olunduğu ildən 1962-ci ilə qədər Azərbaycan tarixinə dair demək olar ki, bütün ədəbiyyatın çox aydın və dərin bibliografik xülasəsi verilir. A.Fazilinin “Azərbaycanın qədim tarixi müasir İran tarixçiliyində (yeni eradan əvvəl IV-III əsrlər)” adlı əsəri də çox maraqlı bibliografik aparata malikdir. Burada mövzu ilə bağlı 80 adda ədəbiyyat və başqa sənədlər əhatə olunmuşdur. Kitabıçərisi və məqaləiçərisi bibliografik vəsaitlər təbiət elmlərinin ayrı-ayrı sahələri, texnika və kənd təsərrüfatı üzrə elmi ədəbiyyatda geniş yayılmışdır. Azərbaycanda geoloji elmi ədəbiyyatda kitabıçərisi bibliografiyadan danışıarkən “SSRİ Geologiyası” adlı çoxcildli əsərin 47-ci cildinin 1972 və 1976-cı illərdə Azərbaycana həsr olunmuş 2 kitabını xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Bu çoxcildli nəşrin məqsədi keçmiş SSRİ-nin ayrı-ayrı rayonlarının geoloji təsvirini verməkdən ibarət idi. 1972-ci ildə çap edilmiş birinci kitab Azərbaycan Respublikasının geoloji təsvirini verir. Ş.Əzizbəyovun redaktəsi ilə nəşr edilən həmin kitabın bibliografik aparatı 490 adda müvafiq materialı əks etdirir. Ş.Mehdiyev və T.Hacıyevin redaktəsi ilə çap olunan ikinci kitab Azərbaycanın faydalı qazıntılarına həsr olunmuşdur. Bunun bibliografik hissəsində 159 adda ədəbiyyat haqqında məlumat verilir. Azərbaycan kimya ədəbiyyatında da bibliografik göstəricilər və ya siyahılar mühüm yer tutur və həmin ədəbiyyatın bibliografik məlumat mənbəyi kimi də əhəmiyyətinə müsbət təsir göstərir. Belə

mühüm əsərlərdən A.Misgərlinin “Neft qazılmasında işlədilən polidispres gil sistemlərinin kolloid kimyası” (1960) adlı əsərində 176, İ.Bağbanlının “Silikatların kimyəvi analizinə giriş” (1965) əsərində isə 60 adda müvafiq ədəbiyyat əhatə olunmuşdur. Təbiətşünaslığın ən mühüm sahələrindən biri olan biologiya elminin Azərbaycanda geniş inkişafı həmin sahəyə dair ədəbiyyatın nəşrinə də çox böyük təsir göstərir. Xüsusi biblioqrafik göstəricisi və ya siyahısı olan əsərlərdən aşağıdakıları qeyd etmək olar: V.İ.Ulyanişşevin “Mikroflora” adlı (1952-1967) dövrdə cildlik əsəri 2000-nə yaxın ədəbiyyatı əks etdirməklə mühüm bir biblioqrafik mənbə rolunu oynaya bilər. L.İ.Prilipkonun “Azərbaycanın ağac və kolları” (1961) əsərində 91, “Azərbaycanın təbii bitkiləri, onun məhsuldarlığı və yaxşılaşdırılması yolları (1972), T.Qədirova və B.Məcədovun “K epidemioloqii, virusoloqii i klinike neyroqruppa v Azerbaydjanskoy SSR” (1971) 110 adda, A.Əlizadənin “Melovie belemniti Azerbaydjana” (1972) əsərində 187 adda, Y.N.Məmmədovun “Regionalnaya obrabotka mestorojdeniy tverdix poleznix iskopaemix Azerbaydjanskoy SSR” (1961) 91 adda, T.M.Xəlilovun “Mikrofauna i stratiqrafia polsoçepovix otlojeniy Azerbaydjana” (1962) əsərində 450 adda, M.Ağabəyovun “Qeoloqiçeskie stroepis neftənix mestorojdeniy Azerbaydjana i ix formirovanie” (1963) adlı əsərində isə 435 adda ədəbiyyat əhatə olunmuşdur. Kənd təsərrüfatının ayrı-ayrı sahələri üzrə çap olunan ədəbiyyatın da müəyyən hissəsi nəzərdən keçirilmişdir. Kitabarası, məqaləarası biblioqrafik göstəricilər və

ya siyahılar bu ədəbiyyatda da mühüm yer tutur. Aşağıda adları qeyd olunan kənd təsərrüfatı əsərlərindəki ədəbiyyat siyahılarından görünür ki, onların ədəbiyyat əhatəliyi nə qədər genişdir. A.Güləhmədovun “Mikroelementi v poçvax zoni xlopkovodstva Azerbaydjana i effektivnosti ix primeneniə pod xlopçatnik” (1961) əsərində 800, Y.Əbdürəhmanovun “Azərbaycanın şirin sularının balıqları” (1962) əsərində 400, “Azərbaycanda torpaqşünaslığın tarixi” (1964) əsərində 250, N.H.Səmədovun “Azərbaycanda kənd təsərrüfatının zərərverici həşəratlarının fauna və biologiyası” (1963) əsərində 800, “Azərbaycanda baytarlığın tarixi” (1971) əsərində 160 və başqalarında müxtəlif illərin nəşrləri olan kitablar və məqalələr haqqında məlumat verilir. Bunların ümumi məcmusu Azərbaycanda kənd təsərrüfatına dair bütöv bir retrospektiv göstəricidir. Elmi-təbii, texniki və kənd təsərrüfatı üzrə bəzi kitabarası və məqaləarası biblioqrafik vəsaitlərin qısa təhlilini verək. İ.Səfərovun “Azərbaycanın üçüncü dövr başlıca meşə peirləkləri” (Vajneyşie drevesnie treqiçnie reliktr Azerbaydjana”) (1962) adlı əsərində Azərbaycanın təbii şəraitindən, geoloji quruluşundan, Talış meşələrindən və başqa məsələlərindən bəhs olunur. Axırda isə 399 adda kitab və məqaləni əhatə edən biblioqrafik siyahı verilmişdir və burada təsvirlər əlifba prinsipi ilə düzülmüşdür. Müəllif mövzu ilə əlaqədar 1902-ci ildən çap olunmuş ədəbiyyatı nəzərdən keçirmiş və onun biblioqrafik təsvirini vermişdir. D.M.Xəlilovun “Mikrofauna i stratiqrafia poleoqenovix otlojeniy Azerbaydjana” (1962) əsərində XIX

əsrin 2-ci yarısından 1960-cı ilə qədər rus və xarici dillərdə çap olunmuş 450-ə qədər kitab və məqalələr təsvir olunur. Y.Ə.Əbdürrəhmanovun "Azərbaycanın şirin su balıqları" (1962) adlı əsərində isə XIX əsrdə XX əsrin 60-cı ilə qədər mövzu ilə bağlı rus və xarici dillərdə mövcud olan materialların biblioqrafik siyahısı verilmişdir. 400-ə yaxın adda kitab və jurnal məqalələri əhatə olunmuşdur. Ədəbiyyatşünaslıq və incəsənət sahəsinə dair verilən biblioqrafik materiallar da öz ədəbiyyat əhatəliklərinə görə diqqəti cəlb edir. H.Araslının "XVII-XIII əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi" (1956) adlı ali məktəb dərslisi, üç cildlik "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi" monoqrafiyası, M.Təhməsinin "Azərbaycan xalq dastanları (orta əsrlər)" (1972), N.A.Abdullayevanın "Azərbaycanın xalçaçılıq sənəti" (1971) (s.142-143) 94 adda, İ.Babayevin və P.Əfəndiyevin "Azərbaycan şifahi xalq yaradıcılığı" (1970), (s.263-266) 140 adda əsəri əhatə edən biblioqrafik siyahıya malikdirlər. Azərbaycan ədəbiyyatının kitabıçı və məqaləarası biblioqrafiyası məsələlərini dos. Ə.T.Xələfov müəyyən dərəcədə şərh etmişdir. Lakin onların ədəbiyyat əhatəliyi və quruluşu lazımi dərəcədə açılmamışdır. Ona görə də onlardan bəzilərinin üzərində dayanmaq lazım gəlir. H.Araslının "XVII-XVIII əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi" dərslisinin biblioqrafiya hissəsində (s.317-325) 320-dən çox mənbənin təsviri verilmiş və bunlar ümumi materiallardan (I), ümumi əsərlərdən (II), təzkirələrdən (III), bədii əsərlərdən (IV), cümlələrdən (V) ibarətdir. Bu göstərici XIX əsr və 1965-ci ilə qədər müddət ərzində çap olunmuş müvafiq

ədəbiyyat və əlyazmaları haqqında biblioqrafik məlumat əldə olunmasına yaxından kömək edə bilər. Tarix elmləri doktoru, Azərbaycan Respublikasının Əməkdar Elm xadimi, professor A.A.Xələfovun "Azərbaycanda kitabxanaçılıq təhsilinin inkişafı (1987) adlı monoqrafiyasında 463 adda ədəbiyyatın biblioqrafik təsviri verilmişdir. Son dövrdə Azərbaycanda qeyri-müstəqil biblioqrafik vəsaitlərin yaradılması sahəsində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanasında xeyli iş görülmüşdür. Burada yaradılan internet saytı vasitəsi ilə tələbatçılara təqdim edilən bir çox tematik toplularda, internet portallarında sənədlərin tam mətni, faktografik informasiya ilə yanaşı zəngin biblioqrafik bölmələr də verilir.

QƏBƏLƏ RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Qəbələ rayon MKS)

– 1976-cı ildə təşkil edilmişdir. MKS-ə 27 kitabxana, o cümlədən 1 Mərkəzi Kitabxana (MK), 3 şəhər, 3 qəsəbə və 20 kənd kitabxana filialı daxildir. Rayon MK 1930-cu ildən fəaliyyət göstərir. MKS-in kitab fondunda 136 min nüsxə çap məhsulu saxlanılır. 33 işçi fəaliyyət göstərir. MKS-in internet ünvanı: gabala.cls.az.

QƏHRƏMANOV Əliheydər Bala oğlu

(25.10.1911, Bakı, Biləcəri kəndi - 23.03.1959, Bakı) – biblioqraf, ədəbiyyatşünas, pedaqoq, kitabxanaçı-biblioqraf kadrları hazırlanmasının təşkilatçısı, filologiya elmləri namizədidir (1955). 1925-ci ildə 50 sayılı məktəbi, 1929-cu ildə Bakı Pedaqoji Texnikumunu bitirmişdir. Texnikumda təhsil aldığı il-

lərdə və sonra A. Səhhət adına kitabxanada kitabxanaçı işləmişdir. 1940-cı ilə qədər bu kitabxananın direktoru vəzifəsində çalışmışdır. 1932-1936-cı illərdə ADPU-nin Azərbaycan dili və ədəbiyyatı fakültəsində təhsil almışdır. 1940-cı ildən Bakı Mədəni-Maarif Texnikumunda (indiki Bakı Humanitar Kolleci) müəllimlik etməyə başlayan Ə.Qəhrəmanov bacarıqlı mütəxəssis kimi irəli çəkilməmiş, həmin texnikumun direktoru (1942-1948) vəzifəsində işləmişdir. O, eyni zamanda 1944-cü ildən başlayaraq BDU-da və ADPU-da müəllimlik etmişdir. 1937-ci ildən Azərbaycan Dövlət KP-sı ilə əməkdaşlıq edən Ə.Qəhrəmanov 1942-ci ildə həmin idarənin elmi kətibisi təyin edilmişdir. 1941-42-ci illərdə palatanın çapdan buraxdığı "Azərbaycan kitab letopisi", "Azərbaycan qəzet məqalələri letopisi" salnamələrini tərtib etmişdir. 1946-cı ildən müntəzəm olaraq Kitab Palatasının çapdan buraxdığı salnamələrin redaktoru olmuşdur. Kitab Palatasının direktoru işləmişdir (1943-1959). Onun səyi nəticəsində 1947-ci ildə BDU-nun filologiya fakültəsində kitabxanaçılıq şöbəsi açılmışdır. *Əsərləri: Qardaş xalqların ədəbiyyatı. B., 1948; Ümumi bibliografiyanın əsasları. B., 1958; Rus-Azərbaycan ədəbi əlaqələrinə dair. B., 1962.*

QƏZET MƏQALƏLƏRİ SALNAMƏSİ

(QMS) – 1938-ci ildən Azərbaycan Dövlət Kitab Palatası tərəfindən çap olunmuşdur. 1960-cı ildə Azərbaycan Mətbuat salnaməsinə birləşdirilmişdir. Salnamədə Azərbaycanda işiq üzü görünən qəzetlərdə dərc olunmuş məqalə, sənədli material və bədii əsərlər haqqında informasiyalar

əks etdirilmişdir. Biblioqrafik yazılar universal onluq təsnifatı əsasında qruplaşdırılmışdır. Azərbaycanda müdafiə olunan dissertasiya avtoreferatları Dövlət Kitab Palatasının çap etdirdiyi "Kitab" salnaməsində öz əksini tapırdı. Kitab Palatasının funksiyası milli kitabxanaya verildikdən sonra bu tipli nəşrlər haqqında biblioqrafik məlumat Birillik Azərbaycan kitabiyatında verilir. Dissertasiya haqqında məlumatlar, eyni zamanda Milli kitabxananın elektron kataloqunda da öz əksini tapır.

QƏMBƏROVA Şəhla Əliheydər qızı

– 10 may 1970-ci ildə Bakı şəhərində anadan olmuşdur. Ş.Qəmbərova 1989-

1995-ci illərdə M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanaçılıq fakültəsində təhsil almışdır. İxtisasca kitabxanaşünas-biblioqrafdir. 1988-1989-cu illərdə "Azərkitab" Kitab Ticarət Birliyində komplektləşdirici, 1989-1991-ci illərdə "Azərkəndtikinti" Birliyində işləmişdir.

1991-ci ildə Nizami rayon MKS-inin 5 sayılı filialında baş kitabxanaçı, 1993-cü ildən həmin filialın müdiri, 2003-2013-cü illərdə Nizami rayon MKS-inin direktoru vəzifəsində çalışmışdır. 21 avqust 2013-ci ildən etibarən F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının direktoru vəzifəsində çalışır. 2004-cü ildən YAP-ın üzvü, ilk ərazi təşkilatının sədridir. İşlədiyi dövrdə kitabxananın nəşr etdirdiyi 50-dan artıq biblioqrafik və metodik vəsaitlərin redaktoru və F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının təsis etdiyi “Göy qurşağı” uşaq jurnalının baş redaktorudur. 2013-cü ildən “Uşaq ədəbiyyatı xəzinəsindən” seriyası adı altında nəşr olunan “Firidunbəy Köçərli. Biblioqrafiya” və “İlyas Tapdıq. Biblioqrafiya” fundamental biblioqrafik vəsaitlərin, kitabxana tərəfindən nəşr olunmuş “Tolerantlıq”, “Gənc anaların maarifləndirilməsi” və “Uşaq hüquqları” mövzusunda tövsiyə xarakterli biblioqrafik vəsaitlərin ixtisas redaktorudur. Kitabxanayı bir sıra beynəlxalq tədbirlərdə uğurla təmsil edərək elmi məruzələrlə çıxış etmişdir. İşlədiyi dövrdə kitabxana tərəfindən keçirilən bir çox tədbirlərin layihə rəhbəri olmuşdur. İş təcrübəsində onlarca kitabxanaçı kadrların yetişdirilməsində xüsusi xidmətləri vardır. Kollektivdə hörmət qazanmışdır, ünsiyyətli və nəzakətlidir. Kitabxananın ictimai həyatında fəal iştirak edir. AMEA-nın M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun doktorantıdır, bir neçə elmi məqaləsi respublika mətbuatında dərc olunmuşdur. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22 dekabr 2015-ci il tarixli Sərəncamına əsasən “Əməkdar mədəniyyət işçisi” fəxri adı ilə təltif olunmuşdur.

QIRĞIZISTAN RESPUBLİKASININ MİLLİ KİTABXANASI (QRMK) – 1934-cü ilin

may ayında Vilayət Partiya Komitəsinin Qırğızıstan Bürosu Dövlət Respublika Kitabxanasının yaradılması haqqında qərar qəbul edir. Bu qərar əsasında Frunzenski Mərkəzi Şəhər Kitabxanası və Dövlət Elmi Kitabxanası (Qırğız Sovet Sosialist Muxtar Respublikasının Xalq Komissarları Sovetinin Kitabxanası) birləşdirilərək, iki şöbədən (kütləvi və elmi) ibarət Respublika Dövlət Kitabxanası yaradılır. Kitabxananın fondu on altı min nüsxə, oxucuların sayı isə yeddi yüz nəfər təşkil edirdi. 1934-cü ilin avqust ayında kitabxananın rəsmi açılışı olmuşdur. Kitabxana fondunun formalaşmasında keçmiş sovetlər birliyinin nəhəng kitabxanaları iştirak etmişdilər: SSRİ EA Kitabxanası, M.E.Saltkov-Şedrin adına Dövlət Kütləvi Kitabxanası (indiki Sankt-Peterburq Rusiya Milli Kitabxanası) və b. 1935-ci ildə kitabxananın strukturu genişləndirilir, komplektləşdirmə və ədəbiyyatın işlənməsi şöbələri, oxu zalları, kitabsaxlayıcı, abonement, kitabxanaçı otağı yaradılır. 1938-ci ildə kitabxana Qırğızıstanın Dövlət Kütləvi Kitabxanası adlandırılır. 1939-cu ildə ona inqilabçı-demokrat N.Q.Çerņişevskinin adı verilir. Qırğızıstan

SSR Xalq Komissarları Sovetinin nəzdində olan Elmlər Komitəsi 22 noyabr 1939-cu ildə Qırğız SSR Dövlət Kütəlvə Kitabxanası haqqında Əsasnamə təsdiq edir. 1941-45-ci illərdə Dövlət Kitabxanası üç qospital və dörd hərbi müəssisədə üç mindən çox oxucuya xidmət edən 7 kitabxana təşkil etmişdir. 1950-ci ildə Diyarşünaslıq və elmi köməkçi bibliografiya şöbəsi (hazırda onun funksiyasını milli bibliografiya şöbəsi yerinə yetirir) yaradılır. Qırğızstan kitabxanalarına aktiv metodik köməklik, kitabxanada qabaqcıl təcrübənin öyrənilməsi məqsədilə metodik şöbə açılır. 1960-cı ildə “Qırğız kitabxanalarının iş təcrübəsi” adlı informasiya bülleteni nəşr olunmağa başlamışdır. 1962-ci ildə kitabxana yeni binaya köçürülərək, bütün respublika kitabxanalarının koordinasiya mərkəzinə çevrilir. 1974-cü ildə “Qırğız kitabxanalarının elmi həyatı” adlı toplusunun birinci buraxılışı, 1976-cı ildə “Qırğızstanda kitabxana işinin tarixi” materiallar toplusunun birinci cildi nəşr olunur. 1984-cü ildə kitabxanaya V.İ.Leninin adı verilir. QRMK tərkibində qırğız kitabı, Britaniya və türk ədəbiyyatı mərkəzi, depozitar mühafizə, elmi və nəşriyyat fəaliyyəti, xarici ədəbiyyat, informasiya-kütəlvə işlər, elmi-metodiki, dövrü nəşrlər, oxuculara xidmət, komplektləşdirmə, arxiv fondu, nadir nəşrlər, ədəbiyyatın və kataloqların işlənməsi, mədəniyyət və incəsənət, texnologiyalar və menecment, əsas fondların mühafizəsi, milli bibliografiya, xarici əlaqələr şöbəsi, dissertasiyalar mərkəzi kimi şöbələr fəaliyyət göstərir.

QIYABI ABONEMENT – oxucunun müxtəlif kitabxanalardan ədəbiyyatı poçt

vasitəsilə ala bilməsi üsuludur. Qiyabi abonementdən əsasən mütəxəssislər, işlədiyi və yaşadığı ərazidə kitabxana olmadıqda istifadə edə bilirlər. Oxucu ilə kitabxana arasında qiyabi abonement haqqındakı sazişin yaradılması və istifadə qaydalarının dəqiqləşdirilməsi məktublaşma yolu ilə həyata keçirilir.

QLOSSARI – terminlər luğətidir. Adətən ikidilli, izahlı olur.

QOBUSTAN RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Qobustan

rayon MKS) – 1991-ci ilin aprel ayında təşkil edilmişdir. Hazırda MKS-ə 1 Mərkəzi Kitabxana (MK), 18 kitabxana filialı və 1 uşaq şöbəsi daxildir. Kitab fondu 155 min nüsxə çap məhsulundan ibarətdir. 11 mindən çox oxucusu var. 26 işçi çalışır. MKS-in İnternet ünvanı: www.qobustan.cls.az.

QOŞA SƏHİFƏ – kitabın, jurnalın, qəzetin iki yanaşı səhifəsidir. Qoşa səhifədə, adətən, qoşa titul, açıq titul, böyük ölçülü illüstrasiya və digər nəşr elementləri yerləşdirilir.

QRAVÜR – ağac, metal və digər bərk səthlərə köçürülmüş (həkk edilmiş) təsvir, ottiskdir (basma). Hündür çap və dərin çap qravürləri var.

QRIF – çap əsərinin sərlövhəüstü məlumatlarında nəşrin buraxılmasına cavabdeh olan təşkilatın (təşkilatların) adının göstərilməsi qrif adlanır. Nəşriyyat işinə dair lüğətlərdə qrif anlayışı 2 cür izah olunur: 1) Sərlövhəüstü məlumatlarda nəşrin hansı təşkilatın və ya müəssisənin adı, adından və / və ya iştirakı ilə buraxıldığını bildirən məlumatlar; 2) Çap əsərinin rəsmi sənəd kimi təsdiq edildiyini bildirən və ya nəşrin dərs vəsaiti, dərslik və s. kimi buraxılmasının məsləhət görüldüyünü təsdiqləyən və titullar sahifəsində yerləşdirilən yazı.

QRUP ABONEMENTİ – sosial-demoqrafik əlamətlərinə (yaş, təhsil, peşə) görə bölünmüş müəyyən oxucu qruplarına xidmət üzrə ixtisaslaşdırılmış abonement şöbəsidir. Ayrı-ayrı oxucu qruplarının maraqlarının ümumiliyi (maraq birliyi) kitabxanaçıya oxucu qruplarını daha yaxşı tanımağa, onların mütaliəsini daha məqsədyönlü istiqamətləndirməyə imkan verir. Qrupların miqdarının müəyyən edilməsi kitabxanaçıların sayından və oxucuların tərkibindən asılıdır. İki kitabxanaçının fəaliyyət göstərdiyi abonementdə oxucu qrupunun formalaşması üçün ən sadə üsul oxucuların gənclərə və yaşlılara bölünməsidir. Üç və daha çox kitabxanaçı olduqda isə mütəxəssis, fəhlə və gənclər və s. qruplar təşkil edilə bilər. Ayrı-ayrı kitabxanalarda isə formal bölgülərdən (kitabxanaçıların iş bölgüsü) hərflərin əliba sırasına görə təşkil olunur istifadə edilir.

QUBA-XAÇMAZ İQTİSADI REGIONUNUN KİTABXANA-İNFORMASIYA RESURSLARI – Respublikanın şimal-şərq

hissəsində yerləşən Quba-Xaçmaz iqtisadi regionu (ərazisi 7 min kv.km, əhalisi 487000 nəfər) Şabran, Xaçmaz, Quba, Qusar və Siyəzən inzibati rayonlarını əhatə edir. Regionda 698 kitabxana var. Ölkə üzrə kitabxana resurslarının 8,2%-ni təşkil edir. Şəhər kitabxanalarının sayı 105, kənd kitabxanalarının sayı isə 593-dür. 4782603 nüsxə kitab fondu var. Region kitabxanalarında 569 kitabxana mütəxəssisi çalışır. Bu mütəxəssislər ölkə üzrə ümumi kadr korpusunun 6,5 %-ni təşkil edir. Mütəxəssislərdən 90 nəfəri şəhər, 479 nəfəri isə kənd kitabxanalarında çalışır.

QUBA RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Quba rayon MKS) – 1978-ci ildə təşkil edilmişdir. MKS-ə

1 Mərkəzi Kitabxana (MK), 1 şəhər, 89 qəsəbə və kənd kitabxana filialı daxildir. MK 1932-ci ildə yaradılmışdır. Bu dövrdə rayonda müxtəlif formalarda qiraətxanalar və kitabxanalar fəaliyyət göstərmişdir. MKS-in ümumi kitab fondu 614 min nüsxə, oxucuların sayı 30 min nəfərdir (2014). MK-da Wi-Fi zonası yaradılmış və oxucuların istifadəsinə verilmişdir. 145 işçi çalışır. MKS-in internet ünvanı: www.guba.cls.az.

QUBADLI RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Qubadlı ra-

yon MKS) – 1980-ci ildə təşkil edilmişdir. Rayon MK kütləvi kitabxana kimi 1936-cı ildə yaradılmışdır. 1993-cü il avqustun 31-nə Qubadlının Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğalına qədər MKS-ə 1 Mərkəzi Kitabxana (MK), 1 uşaq kitabxanası, 82 kənd kitabxana filialı daxil idi. Burada 129 nəfər işçi çalışırdı. MKS-in kitab fondunda 800 mindən çox çap məhsulu saxlanılırdı. MKS-in oxucularının sayı 21 mindən çox idi. Erməni qəsbkarları rayonun bütün mədəniyyət ocaqlarını, o cümlədən kitabxanaları darmadağın etmişlər. İşğaldan sonra MKS fəaliyyətini Sumqayıt şəhərindəki Mədəniyyət evində bərpa etmişdir. MKS-də 24 işçi çalışır. Sumqayıtdakı “Şəfa” sanatoriya-sının ərazisində 2 kitabxana binası tikilmiş, müasir inventar və avadanlıqlarla təchiz olunmuşdur. MKS-in internet ünvanı: qubadli.cls.az.

QULİYEV Ağakərim Hilal oğlu – 1908-ci il iyunun 11-də Bakı şəhərində anadan olmuşdur. 1933-cü ildə Kirovabad şəhərində (indiki Gəncə şəhəri) Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunu (indiki Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti) aqronomluq ixtisası üzrə bitirmişdir. 1948-ci ildən M.F.Axundov adına Respublika Kütləvi Kitabxanasında (indiki Azərbaycan Milli Kitabxanası) əmək fəaliyyətinə başlamışdır. Bir sıra şöbələrin müdiri vəzifəsində çalışmışdır. 1946-cı ildə “Qafqazın müdafiəsi uğrunda” və “Almaniya üzərində qələbəyə görə” medalları ilə təltif edilmişdir. 1965-ci ildə Böyük Vətən müharibəsində sovet xalqının qələbəsinin 20 illiyi münasibəti ilə və sosialist yarışmasında fərqləndi-

yinə görə mükafatlandırılmışdır. 1973-cü ildə SSRİ Mədəniyyət Nazirliyinin “Əla xidmətə görə” döş nişanı, 1978-ci ildə isə Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin qərarı ilə “Əmək veteranı” medalı ilə təltif edilmişdir. Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 29 iyun 1964-cü il tarixli Fərmanı ilə Əməkdar mədəniyyət işçisi fəxri adına layiq görülmüşdür. 1986-cı il iyulun 15-dək AMK-da çalışmışdır.

QULİYEV Tacəddin Fərhad oğlu 1929-cu il sentyabrın 25-də Goranboy rayonunun Zeyvə kəndində anadan olmuşdur. Gəncə şəhərində Pedaqoji Texnikumda təhsil almış, Goranboy rayonunda mədəni-maarif şöbəsində təlimatçı işləmişdir. 1949-cu ildə N.K.Krupskaya adına Bakı Kitabxanaçılıq Texnikumunda orta ixtisas təhsilini başa vuraraq, ADU-nun filologiya fakültəsinin kitabxanaçılıq şöbəsinə daxil olmuş, 1949-1954-cü illərdə burada ali təhsil almışdır. Müxtəlif kitabxanalarda işlədikdən sonra 1954-cü ildə Bakı Kitabxanaçılıq Texnikumun-

da müəllim kimi çalışmağa başlamışdır. 1958-ci ildən Respublika Kitabxana Kollektorunun müdiri kimi səmərəli fəaliyyət göstərmişdir. 1969-cu ildə "Azərbaycanda Həmkarlar İttifaqı kitabxanalarının tarixi (1920–1941)" mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə edərək, tarix elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almışdır. 1973–1986-cı illərdə Azərbaycan Dövlət Universitetinin kitabxanaçılıq fakültəsində dekan müavini vəzifəsində çalışmışdır. 1990-cı ildən kafedra müdiri olmuşdur. Təxminən 50 il səmərəli elmi-pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olan alim 100-dən çox elmi əsərin, "Bibliografik təsvirin tərtibi qaydaları" (1996), "Təbiətşünaslığa dair ədəbiyyatın təsviri, təsnifləşdirilməsi metodikası" (1997, həmmüəllif), "Azərbaycanda kitabxanaçılıq işi: Respublika Həmkarlar İttifaqı kitabxanalarının materialları əsasında" (2 hissədə, 2004) adlı kitabların, dərslik və dərs vəsaiti, monoqrafiya, elmi məqalələrin müəllifi olmuşdur. Xidmətlərinə görə Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin fəxri fərmanları və diplomları ilə, "Əmək veterani", "Əmək şücaətinə görə" medalları ilə təltif edilmişdir. Görkəmli alim T. Quliyev 2005-ci ildə vəfat etmişdir.

QULİYEVƏ Fizurə Müseyib qızı – 1941-ci il aprelin 26-da Naxçıvan şəhərində

anadan olmuşdur. 1962-1968-ci illərdə ADU-nun kitabxanaçılıq fakültəsində (indiki BDU, kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi) təhsil almışdır. Əmək fəaliyyətinə 1960-cı ildə M.S.Ordubadi adına Naxçıvan Respublika Kitabxanasında başlamış və 1962-1975-ci illərdə şöbə müdiri, 1970-1976-cu illərdə elmi işlər üzrə direktor müavini, 1976-1983-cü illərdə kitabxananın direktoru vəzifəsində çalışmışdır. 1984-cü ildə Bakıya köçmüş və F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasında fəaliyyətə başlamış, 2013-cü ilin iyul ayınadək kitabxanaya rəhbərlik etmişdir. 1990-cı ildə kitabxananın nəzdində "Körpəm" eksperimental uşaq teatr studiyasının yaradıcısı olmuşdur. 2006- 2013-cü illərdə Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin dəstəyi ilə "Göy qurşağı" jurnalının təsisçisi olmuşdur. Onlarla elmi, publisistik məqalənin, metodik vəsaitlərin müəllifidir. Müxtəlif beynəlxalq və respublika əhəmiyyətli konfranslarda iştirak etmişdir. Azərbaycan mədəniyyətinin

inkişafındakı xidmətlərinə görə SSRİ-nin və Azərbaycanın fəxri fərmanları, “Əmək veteranı” medalı və 2006-cı ildə Əməkdar mədəniyyət işçisi fəxri adı ilə təltif edilmişdir.

QULİYEVA Sevda Feyruz qızı (07.02.1972, Bakı) – kitabşünas, filologiya üzrə fəlsəfə doktorudur (2006). 1996-cı ildə BDU-nun

Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsini bitirmişdir. 1997-ci ildən Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrasında laborant, 2000-ci ildən müəllim işləyir. 2008-ci ildə “Azərbaycan soraq-məlumat ədəbiyyatı: yaranması, müasir vəziyyəti və inkişaf perspektivləri” mövzusunda dissertasiya müdafiə etmiş, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almışdır. *Əsərləri: Azərbaycan soraq-məlumat ədəbiyyatı: yaranması, müasir vəziyyəti və inkişaf perspektivləri (Monoqrafiya). B., 2006; Azərbaycanda sahəvi və mövzu soraq nəşrlərinin inkişafı xüsusiyyətləri // Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi, 2011, №1; XX əsrin 80-ci illərində Azərbaycan-*

da soraq-məlumat nəşrlərinin inkişafı və əsas nəşrlərin təhlili // Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi, 2011, №2.

QULİYEVA Şəhla Tahir qızı (13.02.1971, Bakı) – kitabşünas, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru (2006), dosentdir (2010). 1998-

ci ildə BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsini bitirmişdir. 1990-cı ildən Bakı Universiteti Nəşriyyatında redaktor işləmişdir. 2000-ci ildən “Bakı Universitetinin Xəbərləri” jurnalının məsul katibidir. 2006-cı ildə “Məzahir Daşqının poeziyası” mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə edərək f. e. n. (filologiya üzrə fəlsəfə doktoru) alimlik dərəcəsi almışdır. 2006-cı ildən Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrasının müəllimidir. 2010-cu ildən dosentdir. 2011-ci ildən Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin Tədris-Metodik Mərkəzinin “Mədəniyyətşünaslıq” jurnalının redaktorudur. Açıq Cəmiyyət İnstitutu Yardım Fondunun “Xəbərçilik” adlı dərslük layihəsinin hazırlanmasında iştirak etmişdir. 2012-ci ildə BDU-nun Fəxri fərmanı ilə

təltif olunmuşdur. 11 kitabın, 80-dən artıq elmi və elmi-publisistik məqalənin müəllifidir. *Əsərləri: M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universiteti nəşriyyatının nəşrləri (Bibliografik göstərici: 1987-1997). B., 1999; "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının Bakı Dövlət Universitetində tədqiqi (Bibliografik göstərici). B., 1999 (Şərikli); Abel Məhərrəmov (Bibliografik məlumat kitabı). B., 2000 (Şərikli); Abuzər Xələfov (Bibliografik məlumat kitabı). B., 2001(Şərikli); Azərbaycan kitabşünaslığı (Bibliografik göstərici). B., 2003 (Şərikli); Nizami Cəfərov (Bibliografik məlumat kitabı). B., 2004; Nəşriyyat işinə dair qısa məlumat kitabı. B., 2005 (Şərikli); Müəllif hüququ (Dərs vəsaiti). B., 2007; Məzahir Daşqının poeziyası (Monoqrafiya). B., 2009; Qara Mustafa oğlu Namazov (Bibliografik məlumat kitabı). B., 2011.*

QURBANOV Azad İsa oğlu (26.06.1966, Qərbi Azərbaycan, Göyçə mahalı, Cil kəndi) – pedaqoq, fizika-riyaziyyat elm-

ləri namizədi (1997), dosent (2004), Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin dekanıdır. 1973-1983-cü illərdə Bakı şəhərindəki 45 saylı orta məktəbdə, 1983-1991-ci illərdə BDU-nun Mexanika-riyaziyyat fakültəsində təhsil almışdır.

1992-1995-ci illərdə isə Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasında aspiranturada təhsil almışdır. 1997-ci ildə "Maye, qaz və plazma mexanikası" ixtisası üzrə "Mürəkkəb reoloji mühitin gərginlik-deformasiya halının mayenin süzülməsinə təsirinin tədqiqi" mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə edərək fizika-riyaziyyat elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almışdır. 2004-cü ildən dosentdir. 30-dan artıq elmi əsərin, o cümlədən ali mətəb tələbələri üçün 10 kitabın, 6 tədris proqramının müəlifidir. İran, Almaniya, Türkiyə, İordaniya, Rusiya, Özbəkistan və digər ölkələrdə keçirilmiş bir sıra Beynəlxalq elmi konfranslarda iştirak etmişdir. Əmək fəaliyyətinə hələ tələbə olarkən başlamış, BDU-nun Hesablama mərkəzində texnik (1987-1991), "Tətbiqi-riyaziyyat" Elmi-Tədqiqat İnstitutunda elmi işçi (1995-1999), Kompüter mərkəzində şöbə müdiri (1999-2000), İnformatika kafedrasında müəllim (2000-2001) və dosent (2001-2012) işləmişdir. Hazırda Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin dekanı və Kitabxanaşünaslıq kafedrasının dosentidir. 2002-ci ildə Fransa Respublikasının Nitsa "Sofiya-Antipolis" Universitetində ixtisasartırma kursu keçmişdir. 30 məqalənin, 10 kitabın müəllifidir. Bir sıra respublika və beynəlxalq seminar, simpozium və konfranslarda iştirak etmişdir. *Əsərləri: Kitabxana informatikası (I-IL c.). B., 2001; 2002 (M.Xəlilov və N.Musayeva ilə birlikdə); İnformatika. B., 2003 (M.Xəlilov ilə birlikdə); Fərdi kompüterlərin proqram təminatı (I-IL c.). B., 2006 (R.Abdullayeva ilə birlikdə); Riyazi proqram paketləri. B., 2005 (İ.Qurbanov ilə birlikdə); Kitabxana proseslərinin kompüterləşdirilməsinin*

əsasları. B., 2007 (A.Xələfov ilə birlikdə); Kompüter texnikası və proqramlaşdırma. B., 2010 (E.Məmmədov, A.Hüseynova ilə birlikdə); İnformatika. B., 2011 (İ.Qurbanov və R.Abdullayeva ilə birlikdə); İnformatika. B., 2011 (M.Xəlilov, C.Abdullayev, N.Həsənova ilə birlikdə).

QUSAR RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Qusar rayon MKS) – 1978-ci ildə təşkil edilmişdir. Hazırda

MKS-də 47 kütləvi kitabxana, o cümlədən 1 Mərkəzi Kitabxana (MK), 1 şəhər, 1 qəsəbə, 44 kənd kitabxana filialı fəaliyyət göstərir. Rayonda ilk kitabxana 1930-cu ildə yaradılmışdır. MKS-in kitab fondu 310 min nüsxə çap məhsulundan ibarətdir. Oxucuların sayı 23 mindən çoxdur (2014). MKS-də 2011-ci ildən Burada ödənişsiz WI-FI zonası yaradılmışdır. MKS-də 140 nəfər işçi işləyir. MKS-in İnternet ünvanı: www.gusar.cls.az.

QUTENBERQ İohan - təxminən 1397-1400-ci illər arasında Mayns şəhərində anadan olmuşdur. Onun atası Qensflayş ticarətdə çalışırdı. O dövrün dəbinə görə Yohan Qensflayş öz soyadını dəyişərək, yaşadıkları yerin adını götürmüşdü. Əsrin ikinci onilliyində Qutenberqlər ailəsi Maynsdan Strasburq şəhərinə köçür. Yohan ömrünün çox hissəsini burada keçirərək, daşların paradaqlanması və

güzgünlərin hazırlanması ilə məşğul olur. 1440-cı il kitab çapının ixtirası ili hesab olunur. Qutenberqin dahi ixtirası ondan ibarət idi ki, hərfləri tərsinə olaraq, metaldan qabarıq şəkildə hazırlayır, bu hərflərdən yığılan mətnləri kağızın üzərinə çap edirdi. İxtiranı geniş tətbiq etmək üçün onun vəsaiti çatmırdı. Odur ki, 1448-ci ildə Maynsa qayıdan Qutenberq Yohan Faust ilə müqavilə bağlayır və ona haqq ödəməklə mətbəəninin şərikli sahibi olur. Kiçik maliyyə vəsaiti və heç bir təcrübəyə malik olmayan işçilərlə Qutenberq böyük nailiyyət əldə edir. 1456-cı ildə o, 5 müxtəlif formada hərflər yaradır və Elia Donatın latın qrammatikasını və Bibliyanı çap edir. Çap işindən gəlir gələcəyə qədər uzun müddət şərikinə pul verməkdən boyun qaçırır. Faust onu məhkəməyə verərək, qalib gəlir. Beləliklə, mətbəə bütünlüklə Faustun ixtiyarına keçir və Qutenberq hər şeyi təzədən başlamalı olur. O, vətəninə qayıdır və orada yeni çap mətbəəsinin açılması ilə məşğul olur. 1468-ci ildə hüquqşünas Dr. Konrad Humeri ilə birgə çap mətbəəsi yaradır. Bir qədər sonra Nassau zadəgan ailəsi tərəfindən sarayda çap işinə cəlb olunur. Qutenberq ömrünün sonunadək Maynsda yaşayıb. 1468-ci ildə vəfat edib.

L

LAÇIN RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Laçın rayon MKS) –

Laçın rayon Mərkəzi Kitabxanası 1948-ci ildə yaradılmışdır. MKS 1976-cı ildə təşkil edilmişdir. Ermənistan silahlı qüvvələri Laçın rayonunu işğal edənə – 1992-ci il mayın 17-nə qədər MKS-in tərkibində 1 MK, 1 uşaq, 2 şəhər, 115 kənd kitabxana filialı fəaliyyət göstərirdi. Həmin dövrdə MKS-in ümumi kitab fondunda 843 min nüsxə kitab, 160 min qəzet, 120 min jurnal var idi. 1992-ci il may ayında Laçın rayonu işğal olunduqdan sonra MKS-in bütün binaları dağıdılmışdır. Sonradan MKS fəaliyyətini respublikanın 23 inzibati rayonunda bərpa etmişdir. Hazırda MKS-in ümumi kitab fondunda 245 min nüsxə ədəbiyyat toplanmışdır. MK Ağcabədi rayonunda Laçın rayonuna məxsus Taxta körpü qəsəbəsində fəaliyyət göstərir. MKS-in İnternet ünvanı: www.lachin.cls.az.

LAK – poliqrafiya sənayesində işlənən parlaq tərkibli maddədir, adətən parlaqlıq vermək və çirklənmədən qorumaq üçün çap olunmuş üzük üzərinə çəkilir.

LAMİNASIYA – parlaq plyonkanın ottiskə yapışdırılmasıdır. Nəşrin bədii tərtibat vasitəsi kimi cildləmə işində də istifadə edilir.

LATVIYA MİLLİ KİTABXANASI – 1919-cu ildə bolşeviklər tərəfindən latviya Mərkə-

zi Kitabxanasının əsası qoyulmuşdur. Sonralar kitabxana dəfələrlə müxtəlif binalara köçürülmüşdür. 1988-ci ildə elan edilmiş müsabiqənin nəticəsinə əsasən latış əsilli amerikan memar Qunar Birkerts Milli Kitabxananın binasının layihəsini işləmişdir. 2006-cı ildən binanın tikintisinə başlanılır. Bu layihə YUNESCO-da yüksək qiymətləndirilir. 13 mərtəbədən ibarət olan binanın 68 metr hündürlüyü vardır və kitabxana binası 5 guşəyə bölünmüşdür: kütləvi ekskursiyalar, mütaliə, fondlar, əməkdaşlar və texniki xidmət üçün.

LAZER DİSKİ - bax:Optik informasiya daşıyıcıları

LERİK RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Lerik rayon MKS)

– Lerik rayonunda ilk kütləvi kitabxana 1946-cı ildə yaradılmışdır. MKS 1980-ci ildə təşkil edilmişdir. Hazırda MKS-ə 1 Mərkəzi Kitabxana, 1 şəhər kitabxanası, 62 kənd kitabxana filialı daxildir. MKS-in kitab fondu 294 min nüsxə, oxucuların

sayı 23 min nəfərdir. MKS-in İnternet ünvanı: www.lerik.cls.az.

LERMAN Aron Natanoviç 1902-ci il iyunun 29-da anadan olmuşdur. V.İ.Lenin

adına Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun (indiki Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti) filologiya-tarix fakültəsini bitirmişdir. 1957-ci ildən M.F.Axundov adına Azərbaycan Respublika Kitabxanasının (indiki Azərbaycan Milli Kitabxanası) məlumat-bibliografya şöbəsinin (indiki sorğu-informasiya xidməti şöbəsi) müdiri vəzifəsində çalışmışdır. 1960-cı ildən həmin şöbənin baş bibliograf vəzifəsinə keçirilmişdir. “Qafqazın müdafiəsi uğrun-

da”, “Əla və rəşadətli əməyə görə” medalları ilə təltif olunmuşdur. Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 24 may 1960-cı il tarixli Fərmanı ilə Əməkdar Mədəniyyət işçisi fəxri adına layiq görülmüşdür. A.N.Lerman 1965-ci il yanvarın 22-də vəfat etmişdir.

LƏNKƏRAN İQTİSADİ REGIONUNUN KİTABXANA-İNFÖRMASİYA RESURS-LARI – İqtisadi region Astara, Cəlilabad, Lerik, Masallı, Yardımlı inzibati rayonlarını və Lənkəran şəhərini əhatə etməklə Azərbaycanın cənub-şərqində yerləşir. Şərqdə Xəzər dənizi, qərbdə və cənubda isə İran İslam Respublikası ilə həmsərhəddir. Ümumi sahəsi 6,08 min kv. km olmaqla ölkə ərazisinin 7 %-ni əhatə edir. Əhalinin ümumi sayı 753700 nəfər olmaqla ölkə əhalisinin 9,3%-ni təşkil edir. Regionda 994 kitabxana var. Bu, ölkə üzrə kitabxana resurslarının 11,7 %-nə bərabərdir. Kitabxanaların sayına görə Cəlilabad rayonu (211), Lənkəran şəhəri (191) və Masallı rayonu (174) fərqlənir.

LƏNKƏRAN ŞƏHƏR MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Lənkəran şəhər MKS) 1979-cu ilin yanvarın 1-də yaradılmışdır. İlk illərdə 75 kitabxana filialı fəaliyyət göstərmiş, sonra xalq

təsərrüfatının inkişafı planına əsasən hər il yeni kitabxana açılaraq, kitabxanaların sayı 1995-ci ilədək 100-ə çatdırılmışdır. Hazırda MKS-ə 1 Mərkəzi Kitabxana, 71 (o cümlədən 22 şəhər, 48 kənd) kitabxana filialı daxildir. MKS-in kitab fondu 874 min nüsxə çap vahidindən çoxdur. Oxucuların sayı 70 mindən artıqdır. 182 nəfər işçi fəaliyyət göstərir. MKS-in Internet ünvanı: www.lankaran.cls.az.

LİBNET (ingiliscə Library Network-kitabxana şəbəkəsi sözlərinin ixtisar edilmiş forması) – Ümumrusiya İnformasiya Kitabxana Şəbəkəsi-Rusiya kitabxanalarının informasiyalaşdırılması üzrə kompleks idarələrarası proqram; “Rusiya Federasiyasının mədəniyyətinin inkişaf etdirilməsi və mühafizəsi (1997-1999)” və “Rusiya Federasiyasının mədəniyyəti (2001-2005)” adlı dövlət federal proqramlarının bir hissəsi. LİBNET YUNESKO tərəfindən dəstəklənən Rusiya proqramlarının siyahısına daxildir. Onun yaradılması təşəbbüsü 1992-ci ildə Rusiya Federasiyasının İctimai Elmi-Texniki Kitabxanası, Dövlət Mərkəzi Elmi-Tibb Kitabxanası və M.V. Lomonosov adına Moskva Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanası tərəfindən irəli sürülmüş və Rusiya Federasiyası Mədəniyyət Nazirliyi, milli və digər federal kitabxanalar tərəfindən dəstəklənmişdir. LİBNET-in işlənilib hazırlanması və reallaşdırılması işinə 1993-cü ildən etibarən Rusiya Federasiyasının Mədəniyyət Nazirliyinin Kitabxanalarının İnformasiyalaşdırılması Problemi üzrə İdarələrarası Ekspert Şurası (İEŞ) rəhbərlik edir (sədr Y.İ. Kuzmin, proqramın rəhbəri B. R. Loginov).

LİBNET-in məqsədi müasir kompüter texnologiyaları və kommunikasiya vasitələri əsasında vətəndaşların Rusiya və xarici kitabxanaların paylaşdırılmış informasiya resuslarına sərbəst əlyətərliyinin təmin edilməsidir. LİBNET-in həyata keçirilməsinin əsas istiqamətləri aşağıdakılardır: 1) kitabxanaların kompleks avtomatlaşdırılması, toplu kataloqlar da daxil olmaqla fəaliyyət göstərən elektron kataloqların inkişaf etdirilməsi və yeni elektron kataloqların yaradılması; 2) Rusiya və xarici kitabxanaların elektron kataloqlarına və digər resurslara məsafədən əlyətərliyi təmin edən vasitələrin inkişaf etdirilməsi; 4) kompüter texnologiyalarının tətbiq edilməsi ilə bağlı kitabxana standartlarının, formatların, normativ və hüquqi aktların təkmilləşdirilməsi; 5) proqramın əsas istiqamətləri üzrə tədrisin təşkili, peşə səviyyəsinin yüksəldilməsi və kitabxanaların beynəlxalq əlaqələrin, inkişaf etdirilməsi. LİBNET-in baza vəsili Rusiyanın ən iri kitabxanalarını əhatə edir. Məhz bu kitabxanalardan keçməklə ölkənin digər, əsasən də kiçik kitabxanaları və onların istifadəçiləri yerli və xarici informasiya mənbələrinə əlyətərlilik qazanırlar, kitabxanaların verilənlərin ötürülməsi şəbəkələrində qarşılıqlı əlaqəsi texnologiyalarının təşkili-idarəetmə problemləri burada praktikaya uyğunlaşdırılır. Birinci istiqamət üzrə aşağıdakı vəzifələr yerinə yetirilir: kitabxana-bibliografik proseslərin avtomatlaşdırılması üzrə rəqabət qabiliyyətli Rusiya istehsalı sistemlərinin işlənilib hazırlanması və inkişaf etdirilməsi; kitabxanalarda avtomatlaşdırma texnologiyalarının tətbiqi; informasiya resuslarının yaradılması

üzrə korporativ avtomatlaşdırılmış texnologiyaların işlənilib hazırlanması; nüfuzlu (normativ) fayllar sisteminin yaradılması; kartoçka və çap kataloqlarının retrospektiv konversiya edilərək elektron formaya çevirilməsi. İkinci istiqamət üzrə Rusiya kitabxanalarının internetə və verilənlərin mübadiləsi üzrə digər telekommunikasiya sistemlərinə qoşulması, kitabxanalarda internetə kollektiv qoşulmaq üzrə server və siniflərin yaradılması; on-line rejimində dünya informasiya resurslarına əlverişlik təqdim edən mərkəzlərin formalaşması; kitabxanalarda optik disklərə (CD-ROM) yazılmış sənədlərdən (nəşrlərdən) ibarət fondların yaradılması nəzərdə tutulur. Üçüncü istiqamət üzrə kitabxanalararası abonementin və kitabxanalararası kitab mübadiləsinin digər formalarının təkmilləşdirilməsi; kömpüter şəbəkləri vasitəsi ilə sənədlərin nüsxələrinin sifriş verilməsi və ötürülməsi; tammətənlilik elektron sənəd verilənlər bazalarının yaradılması təmin edilir. Dördüncü istiqamət üzrə aşağıdakılar həyata keçirilir: bibliografik verilənlərin maşınlaşdırılma formasında təqdim edilmə sisteminin, RUSMARC sisteminin milli və kommunikativ formatlarının yaradılması; beynəlxalq normalara müvafiq olaraq kataloqlaşdırma üzrə dövlət standartlarının işlənilib hazırlanması; informasiya-kitabxana sferasına dövlət və qeyri-dövlət investisiyalarının qoyulmasını stimullaşdıran bu sferada özəl sahibkarlığın inkişafına yardım edən qanunvericilik aktlarının layihələrin işlənilib hazırlanması; informasiya məhsullarından və proqram vasitələrindən istifadə edilməsi üçün lisenziyaların

verilməsi. Beşinci istiqamət üzrə aşağıdakılar həyata keçirilir: müasir kitabxana texnologiyaları üzrə konfrans və seminarların təşkili, ölkə mütəxəssislərinin müasir kitabxana texnologiyaları üzrə xarici ölkələr və beynəlxalq səviyyədə keçirilən seminar və konfranslarda, xarici kitabxanalarda stajartıma kurslarında iştirakının təşkili. *Həm də bax: Normativ nüfuzlu yazı. Ədəbiyyat: Кузьмин Е. И. Библиотеки и государственная библиотечная политика: новые задачи и новые рубежи интеграции // Проблемы создания и интеграции информационных ресурсов российских библиотек: Материалы Всерос. совещ. рук. федер. и регион, б-к России. М., 1999; Кулиш О. Н. ЛИБНЕТ: создатели и пользователи // Библ. дело.-2003.-№ 1; Л о - г и н о в Б. Р. Достижения, тенденции и задачи в области интеграции библиотечных информационных ресурсов России // Учен. зап.; Программа ЛИБНЕТ — 1998—2001 “Создание общероссийской информационно-библиотечной сети” // Библиотечные компьютерные сети: Россия и Запад. М., 1998; Пронина Л. А. Программа “ЛИБНЕТ” и регионы // Мир библиогр. 2001. № 2. Ю. А. Гриханов.*

LİDERİN – cildləmədə işlənilən mətbəə materialıdır.

LİQATURA – arasında boşluq olmadan iki və ya üç hərfin birləşdirilməsidir.

LİNOTİP – mətn yığımı üçün sətirtökən yığım maşınıdır. 1884-cü ildə alman ixtiraçısı O.Mergentaler ixtira etmişdir.

Yığım tökmə və çeşidləmə aparatlarından ibarətdir.

LİTVA MİLLİ KİTABXANASI – Martinas Majvidasın adını daşıyır. Litvanın

əsas elmi-kütləvi kitabxanasıdır. Vilnüs şəhərində yerləşir. 1919-cu ildə Mərkəzi Dövlət Kitabxanası kimi Kaunasda əsası qoyulmuşdur. 1944-cü ildə Litva SSR Mərkəzi Dövlət Kitabxanası, 1951-ci ildə Litva SSR Dövlət Respublika Kitabxanası adlandırılmışdır. 1963-cü ildə Vilnüsə köçürülmüş, 1989-cu ildən Martinas Majvidas adına Litva Milli Kitabxanası adlanır. Kitabxananın binası memar Viktor Anikin, Vladimir Oleyniçenko və mühəndis Çipriyas Strimaytis tərəfindən layihələndirilmişdir. Binanın tikintisi 1963-cü ildə yekunlaşmışdır.

LOKAL HESABLAMA ŞƏBƏKƏSİ (LHŞ) – rəqəmli verilənlərin ötürülməsi üçün bir və ya bir neçə müstəqil yüksək sürətli kanallarla (o cümlədən, məftilli, lif-optik kəbellərlə, ultra-yüksək sürətli və ya infra-qırmızı radiokanallarla) birləşdirilmiş bir bina və yaxında yerləşən bir neçə bina çərçivəsində birləşdirilmiş kompüterlər və həm də periferik avadanlıqlar

qrupu.LHŞ-lər bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəli funksional və və ya informasiya vəzifələrin (məsələn, hansısa təşkilatın və ya onun avtomatlaşdırılmış sisteminin çərçivəsində) həlinə, eləcə də verilənlərin mübadiləsinə və informasiya və hesablama resurslarının birgə istifadəsinə xidmət edir. LHŞ-lərin əsasında kitabxanaların kompüter şəbəkələri yaradılır. Eləcə də Avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemləri də LHŞ-lərin bazasında qurulur və fəaliyyət göstərir. Bu halda avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sisteminin lokal variantından fərqlim olaraq daha çox şəbəkə variantından istifadə edilir. Hər bir LHŞ şəbəkə əməliyyat sisteminin və tətbiqi proqram təminatının idarəsi altında işləyən kompüterləri, kəbelləri, şəbəkə adapterləri və digər texniki avadanlığı (bax: Avtomatlaşdırılmış informasiya sistemlərinin texniki təminatı) ehtiva edən xüsusi təşkil edilmiş proqram-aparat kompleksindən ibarətdir. Kitabxanalarda həmin proqram təminatı kimi Avtomatlaşdırılmış informasiya-kitabxana- sistemlərinin xüsusi proqram təminatından istifadə edilir. Lokal hesablama şəbəkəsində fərdi kompüterlər vasitəsi ilə texniki təminat vasitəsi ilə aşağıdakı vəzifələr həll edilir: informasiyaya və fayllara əlyətərlik (istənilən işçi stansiyadan tətbiqi proqram təminatının işə salınması); faylların bölüşdürülməsi, yəni bir çox istifadəçinin eyni zamanda mərkəzi fayl-serverdə saxlanan eyni fayldan (məsələn, elektron kataloqun verilənlər bazasındakı) istifadə etməsi imkanı; faylların asan ötürülməsi: yəni, istənilən ölçüdə faylın eyni zamanda bir neçə istifadəçi tərəfindən heç bir mad-

di daşıyıcı (disk, disket, fleş yaddaş və s.) olmadan bir kompüterdən digərinə nüsxələnməsi imkanı; tətbiqin proqramların bölüşdürülməsi: bir tətbiqi proqramın eyni bir nüsxəsinin nüsxəsindən eyni zamanda bir neçə istifadəçi tərəfində etməsi imkanı; verilənlərin sistemə eyni zamanda daxil edilməsi/çıxarılması: şəbəkə proqram təminatı bir neçə istifadəçiyə praktik olaraq eyni zamanda eyni verilənə əlyətərlik qazanmağı, və omalırı daxil etməyi və /çıxarmağı təmin etmək imkanı; printerlərin bölüşdürülməsi: müxtəlif işçi stansiyalarda çalışan bir neçə istifadəçinin bir vəya birneçə bahalı printerlərdən eyni zamanda istifadə etmək imkanı; elektron poçtdan istifadə edilməsi. *Ədəbiyyat: Библиотечные компьютерные сети: россия и Запад. Современне тенденции корпоративной работы библиотек в сетях передачи данных: [Справ, изд.]. М., 1998; Воройский Ф. С. Немного о сетях вообще и ЛВС в частности. Что это такое, зачем они нужны и из чего состоят? // С компьютером на ты. М., 1998; О н ж е. Систематизированный толковый словарь по информатике: (Вводный курс по информатике и вычислительной технике в терминах). М., 1998; Зелов С. Беспроводные сети: подход к реализации // Компьютер пресс. 1997. № 6; Нанс Б. Компьютерные сети. М., 1995; Шрайберг Я. Л., Воройский Ф. С. Автоматизированные библиотечно-информационные системы России: состояние, выбор, внедрение, развитие.- М., 1996.*

LÜKSEMBURQ MİLLİ KİTABXANASI (National Library of Luxembourg) – 1798-cu ildə Lüksemburq məktəbi nəzdində bələdiyyə kitabxanası kimi təsis edilmişdir. 1848-ci ildə onun fondu Ateneum Kitabxanasına verildi və 1899-cu ildə isə milli status aldı. Kitabxana şəhərin mərkəzində Kafedral Notr-Dam kilsəsinin yaxınlığında 1611-ci ildə tikilmiş qədim binada yerləşir. İndi onun fondu 650 min nüsxə təşkil edir. Fondada 2300 adda yerli və min adda xarici dövrü nəşr, ən erkəni IX əsrə aid olmaqla 750 nüsxə əlyazma, 140 nüsxə inkunabula, 2200 nüsxə xəritə, 2000 poçt açıqçası, 12 min plakat, bədii dəyərə malik 200 kitab cildi və s. vardır. Fondun tərkibində həcmi 70 min vahiddən artıq olan və ölkəyə, onun xalqına aid sənədlərdən ibarət “Luxemburgensia” adlı ölkəşünaslıq kolleksiyası da vardır. Kitabxana Lüksemburq milli biblioqrafik vəsaitlərini hazırlayıb nəşr edir. İFLA-nın və digər sahəvi beynəlxalq və regional təşkilatların üzvüdür.

LÜTER Martin – XVI əsrin əvvəllərində Almaniyada Reformasiya hərəkatının təşəbbüskarı və başçısı, Vittenberq Universitetinin ilahiyatçı professorudur (1483-1546). O, ölkədə aparılan islahat-

ların gedişində yaranmış protestantlığın (Lüteranlığın) banisi sayılırdı. Lüteranlığın əsasını onun alman dilinə tərcümə etdiyi “Bibliya”, “Razılıq kitabı”, “İncil”, “Apostol” müraciətnamələri təşkil edirdi. Lüter 1517-ci ildə indulgensiyaya, yəni katolik kilsəsinin “günahların bağışlanması” haqqında verdiyi şəhadətnaməyə qarşı 95 tezisi ilə çıxış etmişdi. Lüter təntənəli sitayişə, kilsənin indulgensiyanı varlanmaq məqsədi ilə geniş miqyasda satması-

na qarşı çıxmış, ümumalman milli dilinin yaranmasında mühüm rol oynamışdır. Onun katolik kilsəsi əleyhinə mübarizəsi Almaniya ictimai hərəkatının genişlənməsinə güclü təkan vermişdi. Lakin Lüter Reformasiyanın dayağını knyazların hakimiyyətinin qüvvətlənməsində görürdü. Ona görə 1524-1526-cı illərdə baş vermiş Almaniya kəndli müharibəsi dövründə irtica tərəfinə keçmişdi.

Lənkəran şəhər mədəniyyət mərkəzinin elektron kitabxanası

M

MACARISTAN MİLLİ BİBLİOQRAFİYASI (MMB) – maarifçi Ferens Seçen 1802-ci ildə öz şəxsi kitabxanasını ictimaiyyətin

istifadəsinə vermişdir ki, həmin kitabxana sonralar ölkənin milli kitabxanasına çevrilmişdir. Həmin ildə məcburi nüsxə haqqında ilk qanun qəbul edilir. Lakin buna baxmayaraq CMB-nin sonrakı inkişafı birbaşa kitab ticarəti ilə bağlı olmuşdur. 1878-ci ildə Macar kitab ticarətçiləri və nəşirlər ittifaqının jurnalı olan “Korvina”da (məşhur kitab həvəskarı Kral Marvey Korvinin adı ilə) “Yeni kitablar” adlı bölmə verilir ki, bu da sonralar müstəqil əlavəyə çevrilmişdir. Burada verilən materiallar 1918-ci ilə kimi “Macar bibliografiyası” illiyində toplanıb əks olunurdu. 1931-ci ildə F.Seçeni adına Dövlət Kitabxanası tərəfindən onun nəşri yenidən bərpa edilir. Məcburi nüsxəyə əsaslanan “Macar bibliografiyası” illiyi kitablarla yanaşı, dövrü nəşrlər, xəritə və notlar haqqında da bibliografik məlumat verirdi. Lakin ölkədə MB-nin əsl inkişafı II Dünya müharibəsindən sonrakı dövrə təsadüf edir.

MACARISTAN MİLLİ KİTABXANASI – F. SEÇENİ ADINA MİLLİ KİTABXANA (Orszagos Szecheny Könyvtar) – Buda-

peşt şəhərində fəaliyyət göstərir. 1802-ci il noyabrın 26-da kral fərmanı ilə yaradılmışdır. Kitabxananın yaradılması işini macar maarifçisi Ferens Seçeni öz üərinə götürmüşdü. Fondun özəyini Seçenin öz şəxsi kitabxanası təşkil edirdi. O, bütün ölkə boyu səyahət edərək kitabxana üçün macar nəşrləri axtarıb toplayırdı. 1809-cu ildə kitabxana Milli Muzeyin tərkibinə verildi və 140 ildən artıq bir müddət ərzində Milli Muzeyin Kitabxanası adlandı. Uzun müddət ərzində onun bütün məsrəfləri ictimaiyyətin könüllü ianələri əsasında təmin olunurdu. Sonradan kitabxananın saxlanması üçün icbari ödəmələr yığılmağa başladı. Bir sıra mesenatlar könüllü olaraq, böyük məbləğlər ödəyirdi. 1848-ci ildə kitabxana fondunun həcmi 100 min nüsxəni keçmişdi ki, onun tərkibində xeyli miqdarda kodekslər, inkunabulalar, nadir nəşrlər var idi. 1838-ci ilin güclü daşğınının sonra kitabxana oxuculara

xidməti dayandırdı. 1846-cı ildə Milli Muzey kitabxana ilə birlikdə memar M. Pollakın layihəsi ilə tikilmiş yeni binaya köçdü. 1866-cı ildə kitabxananın 80 yerlik oxu zalı açıldı. 1867-ci ildə mədəniyyət naziri və Macar Elmlər Akademiyasının prezidenti Y. Etveşin təşəbbüsü ilə kitabxana yenidən təşkil edildi. İlk növbədə komplektlədirmənin profili dəyişdirildi. Belə ki, "Hunqarika"dan savayı, universal xarakterli elmi ədəbiyyat (həm vətən, həm xarici) komplektləşdirilməyə başlandı, fondun düzülüşü və kataloqlaşdırılması qaydası dəyişdirildi, burada Bavariya Dövlət Kitabxanasının təsnifat sistemi tətbiq edilməyə başlandı. Fondun yeni düzülüşü, tam təsnifləşdirmə və kataloqlaşdırma prosesi 1875-ci ildə başa çatdı və həmin ildən kitabxana ümumi istifadə üçün tam açıldı. 1860-cı ildə əlyazmalar fondu, 1882-ci ildə arxiv fondu, 1884-cü ildə isə dövrü mətbuat fondu təşkil edildi. 1879-cu ildən etibarən tam şəkildə büdcədən maliyyələşdirilməyə başladı. 1980-ci ildə qəbul edilmiş direktiv sənədə əsasən kitabxana ölkədə kitabçılıq işi sahəsində milli mədəni və tarixi sərvətin uçotunu aparan, tədqiq edən, bu sahədə elmi-tədqiqat işini həyata keçirən və həmin sahədə aparılan tədqiqat işlərini əlaqələndirən əsas mərkəz oldu. Kitabxananın fondunda 2,6 milyon nüsxədən artıq kitab və dövrü nəşr, 4 min əlyazma, 148 min nüsxədən artıq not nəşri, 200 min nüsxədən artıq xəritə, 2 milyon nüsxədən çox vərəq şəklində nəşr, 40 min nüsxədən artıq standart və lisenziya, 300 min qravür, reproduksiya və rəsm, habelə 80 min nüsxəlik yardımçı fondu vardır. Oxu zalların-

da eyni zamanda 700 nəfər məşğul ola bilər. Kitabxana dünyanın 60 ölkəsindən olan 500 kitabxana və digər qurumla əlaqə saxlayır, kitab mübadiləsi aparır. "Ümumi informasiya infrastrukturunun inkişafı" adlı milli proqramın işində iştirak edir. Kitabxana Macar Elmlər Akademiyasının Kitabxanası, Milli Texniki Kitabxana, informasiya mərkəzləri ilə birlikdə avtomatlaşdırılmış kitabxana sisteminin yaradılıb inkişaf etdirilməsi istiqamətində iş aparır. Hazırda kitabxana Budapeştin Buda qalasında yerləşən kral sarayının xüsusi uyğunlaşdırılmış hissəsində fəaliyyət göstərir. Bundan başqa, kitabxananın az soruşulan ədəbiyyatın saxlanması üçün xüsusi depozitari binası da vardır.

MAKEDONİYA MİLLİ KİTABXANASI – Müqəddəs Kliment Oxridsinin adını daşıyan Milli və Universitet Kitabxanası paytaxt Skopye şəhərində yerləşir. 1944-cü ildə əsası qoyulmuş kitabxananın fondunda təxminən 3 mln. nüsxə ədəbiyyat mühafizə edilir. 866-cı ildə Oxrid kitab məktəbini yaratmış və Makedoniyada kitabxana işinin yaradıcısı müqəddəs Kliment Oxridsinin şərəfinə onun adı ilə adlandırılmışdır. 1991-ci ildə Makedoniya Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra kitabxana milli status almışdır.

MAKET – nəşr olunacaq kitabın poliqrafiya-tərtibat xüsusiyyətlərini özündə əks etdirən, printer və ya rəqəmli ofsetdə çap olunan ilk kitab nüsxəsidir. Nəşrin elektron variantı ilə birgə mətbəyə təqdim edilmək üçün hazırlanır.

MAQNİT OPTİK DİSK (MOD) – yüksək davamlılığı ilə fərqlənən daşıyıcı-diskdir. Bu tipli daşıyıcılar maqnitləne bilən material üzərində lazer vasitəsi ilə çox yüksək temperaturda (1450°C) yazılır. Onun üzərinə informasiya 1 milyon dəfə pozulub yazıla bilər. Bu texnologiya ABŞ-in məşhur RİCON şirkəti tərəfindən yaradılmışdır. Bu tip disklərin diametri yumşaq maqnit disklərində olduğu kimi 89 mm və 122 mm ola bilər. Onların informasiya tutumu 128, 330 Mbayt və ya 1,3 Qbayt ola bilər.

MAQNİT OPTİK İNFORMASIYA DAŞIYICILARI (MOİD) – Bu maşınla oxunan sənədlərin kombinə edilməsi üsulu ilə yazılan və istifadə edilən növüdür. Bu üsulla yazılmış ilk informasiya daşıyıcıları 1994-cü ildə ABŞ-da istifadəyə verilmişdir. MOİD-nin iki növü vardır: Maqnit optik floppi disk və maqnit optik disk. Bu disklər diametri 89 mm (3,5 dyüm) olan polimer materialdan hazırlanmış disklərdir. İnformasiyanın yazılması və oxunması isə xüsusi maqnit başlığı ilə həyata keçirilir. MOİD-də informasiya dəfələrlə yazıla və pozula bilər.

MAQNİT OPTİK İNFORMASIYA DAŞIYICILARI (MO) – *bax: Optik informasiya daşıyıcıları*

MALTA MİLLİ KİTABXANASI – paytaxt Valletta şəhərində yerləşir. 1812-ci ildə kitabxana yeni binaya köçür. 1925-ci ildən məcburi nüsxə almağa başlayır. 1976-cı ildə kitabxana rəsmi olaraq, milli status alır. Maltada kütləvi kitabxananın yaradılması ideyası Fra Klod de la Senqlə

məxsusdur. Malta Milli Kitabxanasında Versal Kral Kitabxanasının kitablarının surətləri saxlanılır.

MAŞINLAOXUNAN VERİLƏNLƏRİN ARXİVASİYASI (MOVA) – sənəd, verilənlər və proqramların elektron daşıyıcılarda uzunmüddətli mühafizəsi və işçi arxivlərin zədələnməsi və ya sıradan çıxması halında ehtiyat nüsxələrin yaradılması üçün ehtiyat nüsxələrin yaradılması prosesidir. Bir qayda olaraq xüsusi tətbiqi arxivator proqramlarından (ARJ, PKZIP, WinZip, ARU və s.) istifadə etməklə yazıların fiziki uzunluğunun sıxılması ilə müşayiət olunur.

MATRİSA (lat. matrix, matricis; alm. matrize – mənbə, başlanğıc) – 1) poliqrafiyada tökmə mətbəə literləri və ya şrift sətirləri hazırlamaq üçün üzərində dərin (bəzən fotoqrafik) hərf, yaxud digər işarə təsviri ştamplanmış (puansonla basma yolu ilə), yaxud həkk olunmuş brus; 2) karton, qurğuşun, plastik kütlə və s. üzərində relyefli çap qəlibinin saldıdığı dərin iz. Çap qəlibinin stereotip surətlərini almaq üçün istifadə olunur. *Bax: Stereotipiya.*

MASALLI RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Masallı rayon MKS) – Masallı rayon kitabxanası 1924-cü ildə yaradılmışdır. Abı Mirzəyev, Qulamhüseyn Məmmədov, Həsənağa Kərimovun təşəbbüsü ilə ayrı-ayrı adamlardan toplanmış 250 nüsxə kitabı olan kitabxana kiçik bir otaqda yerləşirdi. C.Cabbarlı adına rayon Mərkəzi Kitabxanası isə 1934-cü ildə təşkil olunmuşdur. MKS 1978-ci ildə fəaliyyətə başlamışdır. MKS-ə 1 Mərkəzi Kitabxana, 1 şəhər multimedia mərkəzi, 50 kənd kitabxana filialı daxildir. MKS-in kitab fondunda 420 min nüsxə çap vahidi saxlanılır. MKS-in internet ünvanı: www.masalli.cls.az.

MAŞINLAOXUNAN CƏDVƏLLƏR – ənənəvi KBT əsasında Rusiyada yaradılaraq, biblioqrafik yazıların elektron kataloqda mövzu üzrə axtarışını təmin edən maşınlaoxunan cədvəl formasında tərtib edilmiş informasiya-axtarış dili (İAD). KBT-nin maşınlaoxunan cədvəlləri Rusiya Dövlət Kitabxanası tərəfindən yaradılmışdır və təkmilləşdirilir. KBT cədvəllərinin elektron kataloq üçün maşınlaoxunana formasına çevirilməsinin aşağıdakı istiqamətləri fərqləndirilə bilər: -cədvəlin məzmununun aktualaşdırılması (şöbələrin redaktəsi, yeni şöbələrin işlənilib hazırlanması); -cədvəllərin dərinədən tipizasiyası, onun yeni struktur elementlərinin işlənilib hazırlanması; -durğu işarələrindən istifadə edilməsinin formallaşdırılması, onların elektron kataloqda interpretasiyasının birmənəliyinə təmin edilməsi; -əsas cədvəllərin, ümumi tətbiq üçün tipik bölmə cədvəllərinin (ÜTTB), yerləşmə planlarının (YP) və

xüsusi istifadə üçün tipik bölmə cədvəllərinin (XTTB) strukturunun unifikasiyası; -bölmələrin adlarının, təsnifatının məzmunun təmliğinin təmin edilməsi; -cədvəllərin metodiki aparatının redaktəsi, onların strukturunun unifikasiyası; -KBT-in cədvəllərinə, elektron kataloqa predmet girişinin işlənilib hazırlanması. KBT-nin elektron kataloqa adaptasiyasının nəticəsində təsnifat öz ilkin prinsipal strukturunu saxlayır. Lakin o, eyni zamanda elektron kataloqun biliklər bazasının formalaşmasını təmin edən leksik vahidlər (LV) və bu vahidlər arasında paradiqmatik semantik münasibətlər daxil olmaqla informasiya-axtarış dilinin zəruri xarakteristikasını qazanır. Bunlar “dünya haqqında biliklər”in cəlb edilməsi yolu ilə axtarışın təmliğinin yüksəldilməsi imkanı yaradır. İnformasiya axtarışın dili qismində modernləşdirilmiş KBT elektron kataloqda biblioqrafların onilliklər ərzində topladığı təcrübəni əhatə etməklə və hesablama rexnikasının yaratdığı yeni imkanlar istifadə etməklə ənənəvi kataloqun bütün məziyyətlərini özündə saxlamağa imkan verir. KBT-nin tam cədvəlləri və onun variantları əsasında informasiya axtarış dili sisteminin işlənilib hazırlanması kitabxanalarda linqvistik planda uyğun elektron kataloq yaratmağa imkan verir. KBT-nin maşınlaoxunan cədvəllərinin strukturu aşağıdakıları təmin edir: -KBT-nin bütün tip bölmələrinin differensiasiyası və onların maşınla tanınması; -KBT-nin infeksiyaları və bölmələrinin adları üzrə axtarışı; -KBT-nin predmetləri (anlayışlar, sözlər, söz birləşmələri), onun bölmələrinin adları və indeksləri və onlara müvafiq olan

bibliografik yazılar üzrə axtarış; -axtarış zamanı anlayışlar arasında semantik (ierarxik, assosiativ) münasibətlərdən istifadə edilməsi; -kompüterin yaddaşına informasiyanın axtarışı üzrə göstəriş və tövsiyələrin daxil edilməsi. Elektron kataloq üçün KBT-də istifadə edilən tanınma işarələrinə veیلən əsas tələb onların birmənalı interpretasiyası və hər bir mənanın bir işarə ilə ifadə edilməsidir. Bu tələblərin yerinə yetirilməsi üçün KBT indekslərində istifadə edilən tanınma işarələrinin xüsusi sistemi yaradılmışdır. Məsələn, “nöqtə” işarəsi mənə kəsb edir və elektron kataloqda ierarxiya səviyyələrinin ayırıcısı qismində istifadə edilir. Elektron kataloqda KBT cədvəlləri üzrə axtarış aparılmasını təmin etmək üçün tək cədvəllərin birbaşa nəzərdən keçirilməsi yolu ilə rubrikaların menyüsündə variantların seçilməsi əsasında deyil, həm də predmetlər (anlayışlar, açar sözlər) üzrə axtarış aparmaq üçün informasiya-axtarış dilinə (kartoçka şəklində sistemli kataloqdakı əlifba-predmet göstəricisinə və cədvəllərə analogi olaraq) KBT indeksləri (onların elmetləri) və predmetləri (anlayışları, terminləri, sözləri, söz birləşmələri) arasında uyğunluq qurulur. Elektron kataloqda KBT indeksləri ilə aralarında uyğunluq qurulmuş anlayışları məntiqi olaraq “predmetlər” adlandırmaq daha düzgündür, Belə ki, onlar elektron kataloqa predmet girişini təmin edir. Bir “predmetə” bir və daha indeks (indekslərin elementləri), bir indeksə (elementə) isə bir və daha artıq “predmet” uyğun gələ bilər. KBT bölgüləri müxtəlif variantlarda maşınlaoxunan cədvəllərdə

strukturlaşdırılır: normativ/nüfuzlu yazıların təqdim edilməsi üçün MARC 21 formatında və MARC 21 и RUSMARC təsnifat formatlarında. Yazılar müxtəlif verilənlər bazalarında istifadə edilə bilər. Elektron kataloqa (onun biliklər bazasına) aşağıdakılar daxil edilir: KBT-nin bölmələrinin adı, KBT indeksləri, daha yuxarı səviyyədə dayanan bölmələrlə əlaqələri, assosiativ bölmələrlə əlaqələr (“həm də bax” tipli isnadlar), dəqiq ünvan, metodik göstərişlər verilməklə və verilmədən “bax” tipli isnadlar. Gələcəkdə maşınla axtarış, verbal mənələrdən, KBT cədvəllərinin törəmə variantlarının təsnifat formullarından, indekslərindən və bölmələrin adlarının uyğunluq variantlarından istifadə edilməsi üzrə tövsiyələrin tətbiq edilməsi nəzərdə tutulur. Eyni zamanda ierarxik və assosiativ əlaqələrin fiksə edilməsi də təmin edilir. *Ədəbiyyat.: Информационно-поисковый язык на основе ББК для электронного каталога: Метод, пособие. М., 1996. (Maşınlaoxunan kataloq, bax. Kitabxana kataloqu, Elektron kataloqu.)*

MAŞINLAOXUNAN İNFORMASIYA DAŞIYICILARI - verilənlərin mühafizəsi üçün nəzərdə tutulmuş, əlavə çevrilmələr olmadan informasiyanı kompüterə daxil etməyə və eləcə də əks əməliyyatı icra etməyə imkan verən maddi obyektlər. İnformasiya daşıyıcılarının maqnit, maqnit-optik, optik, optik kristal disk və disket, maqnit lent, fleş yaddaş və s. növləri vardır. Vaxtı ilə geniş tətbiq edilən perfokart, perfolent kimi növləri artıq istifadədən çıxmışdır. Maşınlaoxunan informasiya daşıyıcılarının əsas

növlərinə aşağıdakıları aid etmək olar: Vinçester-küçük qabaritli sərt maqnit disklərinin onları oxumaq üçün ucluqlarla birlikdə hermətik futlyarda bağlanmış paket formasında olan növüdür. Vinçestr kompürelərin bir çox növlərində əsas daxili (iş prosesində korpusdan çıxarılmayan) yaddaş qurğusu kimi istifadə edilir. Vinçesterlərin portativ-xarici, kompüterin USB portuna qoşulan variantları da mövcuddur. Disk-üzəri informasiyanı yazmağa və "oxunağa" qadir olan materialla örtülmüş nazik dairəvi lövhə. İnformasiya diskin üzərindəki konsentrik sızılvarı cığırlarda yazılır. Disklərin özlərinin də bir sıra növləri vardır. Sərt disk-metal əsasında hazırlanan disk. Fleş disk-fleş-yaddaş əsasında kiçik həcmli informasiya toplayıcı qurğu. Əslində burada istifadə edilən "disk" sözü şərti xarakter daşıyır. Çünki bu qurğuda disk formalı heç bir funksional detal yoxdur. Burada informasiya düzbucaqlı formalı çip (mikrosxem) üzərində yazılır. Maqnit diski-iki tərəfi də ferromaqnit maddə qatı ilə örtülmüş disk. Yumşaq maqnit disk-(disket, floppi-disk)- üzərinə ferromaqnit maddə layı çəkilməmiş disk formasında yumşaq plastik materialdan hazırlanan informasiya daşıyıcısı. Fərdi kompüterlərdə bu disk xarici yaddaş növü kimi informasiyanın birbaşa daxil edilməsi və ya çıxarılması üçün istifadə edilir. Onun müxtəlif ölçülü və informasiya tutumlu növləri vardır. Bu disk növünün ən populyar modelləri 133 mm (5,25 dyüm) və 76 mm (3,5 dyüm) diametrində olan diskler idi. Bu diskler XX əsrin sonuna qədər geniş istifadə edilirdi və yeni informasiya daşıyaları meydana gəldik-

cə tədricən sıradan çıxdı və idi çox nadir hallarda tətbiq edilir. Maqnit-optik disk-üzərində informasiyanın yazılması üçün maqnit-optik effektdən istifadə edilən disk növü. Bu diskdə informasiyanın yazılması üçün lazer şüasından və maqnit sahəsindən, informasiyanın oxunması və pozulması üçün isə lazer şüasından istifadə edilir. Sonuncu əməliyyat zamanı lazer şüası manitlənməmiş səthində müvafiq hissəsini Küri nöqtəsindən daha yüksək temperatura qədər qızdırır və bununla da diskin həmin hissəsi remaqnitləşir və bununla da informasiya pozulur. Optik disk, kompakt disk ya CD (ingiliscə Compact disc sözlərinin qısaltması) -üzərində informasiyanın yazılması və oxunması üçün lazer şüasından istifadə edilən disk. Optik disklərin bir çox növü vardır. Onların ən ilk növü olan CD-ROM (ingiliscə Compact Disk do Read-Only- Memory sözlərindən götürülmüşdür və diskin fərdi kompüterdə ancaq oxunmaq üçün istifadə edilməsi nəzərdə tutulduğunu göstərir) üzərinə informasiya ancaq zavod şəraitində yazılırdı. Daha sonra yaradılmış CD-R tipli disklərə informasiya fərdin kompüterlərin disk yazma funksiyasına malik qurğularında cəmi bir dəfə yazıla bilirdi. Növbəti kompakt optik disk növü olan CD-RW-nin üzərinə isə informasiya fərdi kompüterlərdə dəfələrlə yazıla və pozula bilər. *Həm də bax: Verilənlərin avtomatlaşdırılmış emalı, Avtomatlaşdırılmış informasiya sistemlərinin texniki təminatı.*

MAŞINLA OXUNAN KATALOQLAŞDIRMA – avtomatlaşdırılmış rejimdə kataloqlaşdırma. Termin 1965-ci ildə ABŞ

Konqres Kitabxanası tərəfindən milli və lokal verilənlər bazalarında birləşdirilmiş stukturlaşdırılmış biblioqrafik yazıların yaradılması və yayılması proseslərinin ifadə edilməsi üçün yaradılmışdır. Maşınlaoxunan kataloqlaşdırmanın işlənilib hazırlanması prosesində biblioqrafik yazının ünsürlərinin (elementlərinin) təqdim edilməsi formatının-MARC formatı- konsepsiyası meydana gəldi. MARC İFLA-nın əsas proqramlarından biri olan “Universal biblioqrafik uçot və MARC beynəlxalq proqramı”nın tərkib hissəsidir. Bu proqramın məqsədi uyğunlaşa bilən biblioqrafik yazılardan istifadə edilməsinə və onların kitabxanalar arasında mübadiləsinə imkan yaratmaqdır. İndiki zamana kimi MARC formatların bütöv bir seriyası işlənilib hazırlanmışdır.

MEHRƏLİYEVƏ Nailə Müzəffər qızı (22.02.1959, Füzuli rayonu) – kitabşünas, pedaqoq, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru (2003), dosentdir (2007). 1985-ci ildə BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsini bitirmişdir. Azərbaycan Dillər Universitetində kitabxanaçı (1985-1994), Bakı Humanitar Kollecinə (keçmiş Əhməd Cavad adına Mədəni-Maarif Texnikumu) müəllim (1994-1995), BDU-nun Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrasında saathesabı müəllim (1995-1998) işləmişdir. 1998-ci ildən Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrasının müəlimidir. “Yeniyyətəmələrin mənəvi tərbiyəsində məktəb kitabxanalarının rolu” mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə etmiş, p.e.n. (pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru) alimlik dərəcəsi almışdır (2003). 2007-ci ildən dosentdir. *Əsərləri:*

Yeniyyətəmələrin mənəvi tərbiyəsində məktəb kitabxanalarının yeri. B., 2006; Kitabşünaslıq dövrü mətbuatı: yaranması, inkişafı və müasir vəziyyəti // Dil və ədəbiyyat, 2006, №6; Kitab tipologiyası müasir kitabşünaslığın elmi fənni kimi // Musiqi dünyası, 2007, №1-2; Azərbaycanda bədii ədəbiyyatın nəşri (1960-80-ci illər) // Kitabxana.az, 2009, №6; Azərbaycanda rus bədii kitabının nəşri və inkişafı xüsusiyyətləri // Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi, 2010, №2; Rus bədii tərcümə kitabı Azərbaycan dilində (50-70-ci illər) // Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi, 2011, № 3; Azərbaycanda tərcümə sənəti və tərcüməçilər // Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi, 2012, №1.

MEHRİBANİ Xanbacı Ağaverdi qızı – 1934-cü ildə Bakı şəhərində anadan olmuşdur. 1955-ci ildə Bakı Kitabxanaçılıq Texnikumunu (indiki Bakı Humanitar Kolleci) bitirmişdir. 1959-cu ildən Sabunçu

rayonunun Bakıxanov qəsəbəsindəki Məhəmməd Hüseyin Şəhriyar adına Uşaq Kitabxanasının direktoru vəzifəsində çalışmışdır. 1978-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Əməkdar mədəniyyət işçisi, “Əmək veterani” medalı, Azərbaycan SSR Mədəniyyət Nazirliyinin (indiki Azər-

baycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi), "Известия" qəzetinin, SSRİ və Azərbaycan SSR həmkarlar ittifaqı orqanlarının fəxri fərmanlarına layiq görülmüşdür. Azərbaycan Ali Məhkəməsinin iclasçısı, Bakı şəhəri Suraxanı rayonu İcra Hakimiyyəti yanında yeniyetmələrlə İş üzrə komissiyanın üzvü olmuşdur.

"МЕЖДУНАРОДНЫЙ ФОРУМ ИНФОРМАЦИИ" – jurnalı, Sənədləşmə və İnformasiya üzrə Beynəlxalq Forum tərəfindən 1989-cu ildən Moskvada VİNİTİ tərəfindən nəşr edilir. Bu elmi jurnal 1989-1998-ci illərdə "Международный форум по информации и документации" adı altında çıxırdı. Jurnalın səhidələrində beynəlxalq və ayırı-ayırı ölkələrin dövlət siyasəti, informasiya peoseslərinin avtomatlaşdırılması, o cümlədən elektron kitabxanaların yaradılması, informasiyanın təsnifləşdirilməsi, indeksləşdirilməsi, kitabxanaçı peşəsi və s. məsələləri işıqlandırılır.

METAVERİLƏNLƏR (ingiliscə – meta-data) – verilənlər barədə verilənlər. Bunlar resursların axtarışının, axtarış nəticələrinin çıxarılmasını həyata keçirmək, informasiya resurslarını idarə etmək və digər proseslər üçün istifadə edilir. Verilənlər və metaverilənlər arasında fərq kontekstdən asılıdır. Məsəl üçün, elektron kataloqdakı bibliografik yazılar elektron kitabxanadakı elektron sənədlərə müqayisədə metaverilənlər, lakin elektron kataloqun bibliografik verilənlər bazasında o verilənlər qismində nəzərdən keçirilir. Metaverilənlərin geniş

yayılmış kateqoriyaları təsviri m., struktural m. və adminstarativ m.-lərdir. Elektron kataloqda təsviri metaverilənlər bibliografik emalı və axtarışı təmin edir. Elektron kataloqun bibliografik verilənlər bazası əslində öz mahiyyətinə görə tammətənlı resurslar üçün təsviri xarakterli metaverilənlərin massividir. Öz növbəsində şəxslərin, kollektivlərin adları, unifakasiya edilmiş sərlövhələr üçün normativ nüfuzlu yazılardan ötrü bu bibliografik yazıların(verilənlərin) konkret tərkib hissələri (müəyyən sahələri) üçün təsviri xarakterli metaverilənlərdir. İnformasiya-axtariş tezaurusu və ya bibliografik təsnifatları sənədin məzmununu əks etdirərək bibliografik yazısındaki indekslər, açar sözlər, predmet rubkiaları şəklində təəzahür edən verilənlərlə nisbətdə təsvir xarakterli metaverilənlər kimi interpretasiya edilə bilər. Eyni zamanda, təsnifat indeksi, açar sözlər, predmet rubrikaları-bütün bunlar sənədin məzmununu şərh edən, təbii dildə tərtib edilmiş metaverilənlərdir. müasir elmdə metaverilənlərə mənaca yaxın olan "metadil" deyilən anlayış da var ki, o da dilin özünü təsvir edən, modelləşdirən dil kimi anlanır. Beləliklə, kataloqlaşdırma, sistemləşdirmə, indeksləşdirmə metaverilənlərin formalaşdırılması prosesidir. Hal hazırda sənəd-kommunikasiyalar sistemi ilə əlaqəli praktikada və elm sahələrində Dublin nüvəsi (DublinCore) deyilən metaverilənlər geniş şəkildə tanınır. Bu da elektron sənədlərlə münasibətdə təsvir xarakterli metaverilənlərin bir növüdür. Dublin nüvəsi üçün sadə elementlərin işlənilib hazırlanması üzrə işçi qrup öz fəaliyyətinə 1995-

ci ildə ABŞ-ın Ohayo ştatının Dublin şəhərində başlamışdı. Burada On-layn Kompüter Kitabxana Mərkəzinin(OCLC) mənzil-qərarəgahı yerləşir və işçi qrupun ilk iclası məhz burada keçirilmişdi. Dublin nüvəsinin işlənib hazırlanması ilə bir neçə yüz mütəxəssis məşğul olurdu. Onlar ya iclas keçirir, ya da elektron pöoçtla əlaqə saxlayırdı. Layihənin əsas məqsədi öz elektron sənədlərini şəbəkələrdə yeləşdirən hazırlıqsız insanlar üçün metaverilənlərin sadə elementlər dəstini hazırlamaqdan ibarət idi. Bu dəst müəyyən üsulla sənədlər barədə verilənləri təsvir etməli idi ki, bunun vasitəsi ilə axtarış prosesində həmin sənədləri axtarıb tapmaq mümkün olsun. Sənədə dair verilənlərin daha dərin (geniş) əks etdirən elementlər dəstinin yaradılmasını təklif edən mütəxəssislər də vardır. Lakin belə belə dərin təsvir elektron resursların təsviri qaydalarının mürəkkəbləşməsinə, onun tərtibi üçün əmək tutumunun artmasını, təsviri tərtib edən şəxslərin peşə biliyinin yüksəldilməsini tələb edir. Hal-hazırda Dublin nüvəsinin elementlər dəsti 15 elementdən ibarətdir ki, bunlara da aşağıdakılar daxildir: sərlovhə, müəllif (sənədi yaradır), resursun məzmununun predmetli təsviri, nəşir (təşkilat), materialın hazırlanmasında iştirak edənlər, tarix, tip, dil və s. Elektron kataloqun meraverilənlərinə həm də şəbəkədə yerləşdirilən elektroon resursun onu bütün digər resurslardan fərqləndirən unikal idenrifikator aiddir. Struktural metaverilənlər müxtəlif obyektlərin və ya onların hissələrin əlaqələri, formatları və strukturları haqqında informasiyanı verir və tənzimləyir. Məsələn MARC biblioqrafik

və ya normativ yazılara münasibətdə struktural metaveriləndir. Adminstrativ metaverilənlər verilənlərdən istifadə hüququ, məhdudiyələr və onunla istifadə ilə əlaqədar elektron kodun idarə edilməsi və ona əlyetərlik haqqında informasiyanı ehtiva edir. Elektron Kitabxanadakı bir növ metaverilənlər avtomatik şəkildə, digərləri xüsusi olaraq nürəxəssislər tərəfindən, üçüncüləri isə bilavasitə istifadəçilər tərəfindən formalaşdırılır. Təsvir xarakterli metaverilənlər adətən şərh edilən obyektlərdən ayrı saxlanılır. Lakin bəzən onların bir hissəsi olur və həmin obyektlərə “bitişdirilmiş” şəkildə verilə bilər. Metaverilənlər heç də həmişə mətn şəklində olmur. Onlar, məsələn, kart, səs yazısı, vizual təsvirlərin strukturlaşmış fraqmentləri şəklində ola bilər. Metaverilənlərin işləməsinin icbari şərti onların təsvir etdikləri obyektlərlə əlaqəsinin təmin edilməsidir. *Həm də bax:Avtomatlaşdırılmış informasiya sistemlərinin (AİS) informasiya və linqvistik təminatı. Ədəbiyyat: Арме В. Электронные библиотеки: Пер. с англ. М., 2001.*

METODİK BİBLIOQRAFİK MATERIALLAR (MBM) – elmi-metodiki işin forması, metodik və biblioqrafik vəsaitin bir növüdür. Təşkilati-metodik məsləhət, tövsiyə ədəbiyyat siyahıları (adətən, annotasiyalı) və ayrı-ayrı oxucu qrupları və ya ədəbiyyat növləri ilə kitabxana - biblioqrafiya işinin xüsusiyyətlərini nümunələrlə açmaq məqsədilə tərtib olunur. Vəsaitə kitab-illüstrasiyalarına dair sərgilərin, mövzu üzrə kütləvi tədbirlərin planları da daxil edilə bilər.

Metodik, bibliografik materiallar adətən oxucular, kitabxanacı və bibliograflar üçün nəzərdə tutulur. 60-80-cı illərdə bu formadan əlamətdar və tarixi günlərlə əlaqədar ədəbiyyatın təbliğində geniş istifadə olunurdu. Müasir dövrdə metodik, bibliografik materiallar əsasən təhsil - maarifçilik istiqamətində inkişaf edir.

METODİK KABİNƏ (GUŞƏ) (MK) – kitabxanada kitabxana işinə dair əsas nəşrlər və dərc olunmamış materialların yardımçı fondu yerləşən elmi-metodiki mərkəzdir. Burada plan-hesabat sənədləri, əyani-illustriativ materiallar, müvafiq avadanlıq və texniki vasitələr, soraq-məlumat aparatı olur. MK konkret mərkəzi kitabxananın elmi-metodiki işinin məlumat, elmi-texniki və soraq-bibliografik təminatının əsas bazası, qabaqcıl təcrübə və əməkdaşların peşə səviyyəsinin yüksəldilməsi laboratoriyasıdır.

METODİK TƏDRİS VƏSAİTİ (MTV) – müəyyən sahədə biliklərin şagirdlərə (tələbələrə) daha səmərəli öyrədilməsi üçün elmi-pedaqoji, metodik göstərişlərdən ibarət nəşrdir. Müəllim və pedaqoqlar üçün nəzərdə tutulur.

METODİK SEMİNAR (MS) – daimi fəaliyyət göstərən: epizodik, universal və problem, regional və regionlararası elmi-metodiki işin formasıdır. MS mütəxəssislərə kollektiv şəkildə yaranmış hər hansı ciddi problemi birgə təhlil etmək, səmərəli qərarlar qəbul etmək, qərarların həyata keçirilməsinə yönəlmiş tədbirlər həyata keçirməyə imkan verir. XX əsrin 90-cı illərindən MS-lar dəyirmi stol-

larla əvəzlənməyə başlamışdır. Bu forma demokratik müzakirə üçün daha əlverişli üsul hesab edilir.

MƏCBURİ NÜSXƏLƏRİN DÖVLƏT QEYDİYYATI (MNDQ) – dövlət bibliografiyası aparılmasına məsul təşkilata daxil olan hər bir sənədə (nüsxəyə) bir təqvim ili ərzində inventar nömrəsinin verilməsi və onlar haqqında dövlət qeydiyyatı vəzifəsində və kartında məlumatların əks etdirilməsidir. MNDQ-ı aşağıdakı prinsiplərə əsaslanır: dövlət ərazisi (AR-nın ərazisində və dövlətin sifarişli ilə xaricdə nəşr olunan sənədlərin qeydiyyatı); dolğunluq və universallıq (müəyyən olunmuş elmi əsaslara malik hüdudlarda, bütün bilik sahələri üzrə sənədlərin əhatə olunması); sənədlərin növlərinə görə bölgü; MNDQ de Visu yolu ilə həyata keçirilir.

MƏDƏNİYYƏT – “Mədəniyyət” sözü latın dilindəki “cultura” (inşa etmək, işləmək, bəsləmək, baxmaq) kəlməsindən törəmişdir. Azərbaycan dilində “kultura” termininin qarşılığı kimi işlədilən “mədəniyyət” sözünün ərəbcədən hərfi tərcüməsi “şümləmə, əkmək, becərmək, yetişdirmək, yaratmaq” anlayışlarını ifadə edir. İlkin mənası əkinçiliklə, torpağın şümlənməsi, becərilməsi ilə bağlı olan “mədəniyyət” sözü insanların fəaliyyət dairəsi genişləndikcə tədricən daha geniş mənə daşımağa, maarifçilik, savad, tərbiyə sahələrini ifadə etməyə başlamışdır. “Mədəniyyət” termini bəşəriyyətin keçdiyi 3 dövrdən yəni vəhşilik, barbarlıq və sivilizasiya dövrlərindən sonuncusunun – sivilizasiyanın bildirilməsi üçün qəbul edilmişdir.

Müasir kulturologiyada Avropa mədəniyyəti tarixinin bu qaydada dövrləşdirməsi qəbul edilmişdir: 1) İbtidai mədəniyyət (eramızdan əvvəl IV minilliyə qədər); 2) Qədim dünya mədəniyyəti (eramızdan əvvəl IV minillikdən eramızdan əvvəl V əsrə qədər). Burada Qədim Şərq və Antik mədəniyyət bir-birindən fərqləndirilir; 3) Orta əsrlərlər mədəniyyəti (V-XIV əsrlər); 4) Dirçəliş və ya İntibah (Renessans) mədəniyyəti (XIV-XVI əsrlər); 5) Yeni dövr mədəniyyəti (XVI-XIX əsrlər); Mədəniyyətin inkişafının sərbəst dövrü kimi İntibah dövrü mədəniyyətinin ayrılması mədəniyyət tarixinin dövrləşdirməsinin əsas xüsusiyyətidir. Tarix elmində bu dövr gec Orta əsrlər və ya erkən Yeni dövr hesab edilir.

“MƏDƏNİYYƏT” – 1991-ci ildən nəşr olunur, Azərbaycan Respublikası Mədə-

niyyət və Turizm Nazirliyinin orqanıdır, həftədə 3 dəfə çap olunur. Müstəqilliyimizin ilk illərində dərc olun-mağa başlayan qəzet 10 min tirajla çap olunurdu, hazırda isə 5 min tirajla çap olunur. Azərbaycan və dünya mədəniyyətinin actual

məsələlərini, ölkəmizin mədəni həyatında baş verən əhəmiyyətli məsələləri daima diqqət mərkəzində saxlayan “Mədəniyyət” qəzeti respublikamızın mədəni həyatının əsas rüporuna çevril-ərək mədəniyyət müəssisələrimizin qay-nar gündəlik həyatının əsas güzgüsü rolunu oynamaqdadır. Teatr premyeraları, kitab təqdimatları və kitabxana tədbirləri, muzey ekspozisi-yaları, beynəlxalq turizm və kitab sərgi-ləri haqqında, Azərbaycan mədəniyyəti-nin dünyada təbliği ilə əlaqədar tədbir-ləri geniş işıqlandırır.

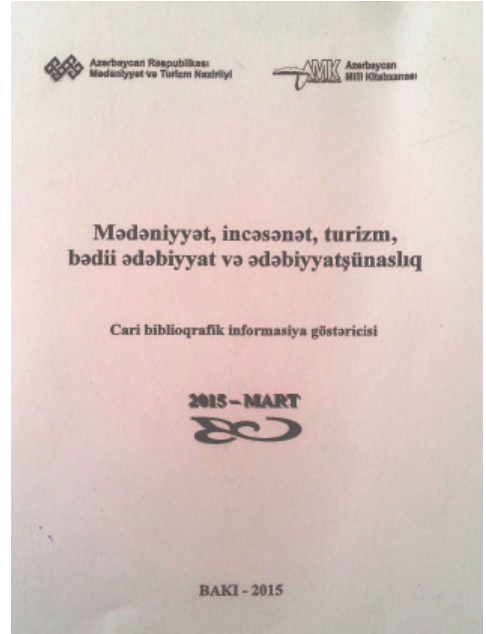
“MƏDƏNİYYƏT.AZ” – 1967-ci ildən “Mədəni – maarif” adı ilə nəşrə başlamışdır.

Sovet dövründə nəşr olunan jurnalın o vaxtkı tirajı 10 min nüsxə olmuşdur. AR Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin uzun illərdən bəri fəaliyyət göstərən mətbu orqanlarından olan “Mədəni - maarif” və “Mədəni həyat” jurnallarının adı dəyişdirilərək (2015-ci ildə) “Mədəniyyət.AZ” adı ilə çap olunur. Topulun səhifələrində həyatı və fəaliyyəti ilə hamıya örnək ola biləcək şəxsiyyətlər, sənət adamlarının xarici ölkələrdəki uğurları, təsviri sənətin və musiqimizin müasir təmayülləri, səhnə premyeraları, abidələrimiz, turizm barədə yazılar, müxtəlif təhlili məqalələr və resenziyalar dərc edilir.

“MƏDƏNİYYƏT HAQQINDA” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (6 fevral 1998-ci il. № 430-IQ) – 9 fəsil, 51 maddədən ibarətdir. Qanun Azərbaycan Respublikasında mədəniyyət sahəsində dövlət siyasətinin əsas prinsiplərini, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarını, milli mədəniyyət sərvəti obyektlərinin qorunub saxlanmasının və inkişafının, mədəniyyət sisteminin demokratik əsaslarla təşkili və idarə olunmasının, mədəniyyət sahəsində fəaliyyətin hüquqi əsaslarını və beynəlxalq əlaqə formalarını müəyyən edir. Bütün xalqların mədəni özünəməxsusluğunun mənbəyi olan şifahi xalq yaradıcılığının, adət ənənələrin qorunmasına və inkişafına, daha çox insanın mədəni irsdən və mədəniyyət sərvətlərindən istifadəsini təmin etmək məqsədilə bu sərvətlərin yaradılmasına, artırılmasına və yayılmasına təkan verir, habelə yaradıcı işçilərin sosial müdafiəsini təmin edir. “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiqi ilə əlaqədar “Mədəniyyət haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişiklik edilmişdir (12 oktyabr 2001-ci il. № 196-IIQD).

“MƏDƏNİYYƏT, İNCƏSƏNƏT, TURİZM, BƏDİİ ƏDƏBİYYAT VƏ ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ HAQQINDA YENİ ƏDƏBİYYAT” – Milli kitabxana ümumi xarakterli cari informasiya bülleteni ilə yanaşı, sahəvi cari göstərici də çap etdirir. 1975-ci ildən fəaliyyətə başlayan mədəniyyət və incəsənət üzrə elmi informasiya şöbəsi kitabxanaya daxil olan kitab, məcmuə, qəzet və jurnal məqalələri əsasında informasiya göstəricisi

nəşr etmişdir. 1976-cı ildən “Mədəniyyət və incəsənət haqqında yeni ədəbiyyat” adı ilə 2 ayda bir dəfə 4 çap vərəqi həcmində 500 nüsxə nəşr edilən bu dövrü cari orqan 1982-ci ildən “Azərbaycan mədəniyyəti və incəsənəti haqqında yeni ədəbiyyat” adı ilə çap olunur. Lakin maliyyə problemləri ilə əlaqədar bu vəsaitin nəşri dayandırılır. Avtomatlaşdırılmış sistem tətbiq olunduqdan sonra həmin vəsait “Mədəniyyət, incəsənət və turizm haqqında yeni ədəbiyyat” adı ilə yenidən aylıq cari bibliografik informasiya göstəricisi kimi nəşr olunur. Çap olunan yeni göstəricini əvvəlki vəsaitin yenidən nəşri kimi qiymətləndirmək olar. Lakin əvvəlki cari informasiya göstəricisindən fərqli olaraq, burada “Mədəniyyət” və “İncəsənət” bölmələrindən başqa, müstəqil “Turizm” bölməsi də verilir. Mütəxəssislərin çoxsaylı xahişləri və müraciətləri nəzərə alınaraq, 2015-ci

ilin fevral ayından etibarən göstəriciyə “Bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq” bölməsi də əlavə olunmuşdur. Buna görə vəsaitin adı dəyişdirilərək “Mədəniyyət, incəsənət, turizm, bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq” adlandırılmışdır. Bu vəsaiti nəşr etməkdə məqsəd Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin rəhbər işçilərinə və aparıcı mütəxəssislərinə müvafiq mövzu üzrə Azərbaycan və rus dillərində Milli Kitabxanaya daxil olan yeni kitablar, bəzi jurnal və qəzet səhifələrində dərc olunmuş məqalələr haqqında operativ məlumat verməkdir. Vəsaitdə kitabxananın fonduna daxil olan mövzu üzrə kitabların şifrələri də verilir. Hazırda bu vəsaitdə əhatə olunan materialların tam elektron mətnləri kitabxananın saytında müvafiq bölmədə yerləşdirilmişdir.

“MƏDƏNİYYƏT SAHƏSİNDƏ ELEKTRON MƏLUMAT SİSTEMİNİN TƏRKİBİ, TƏŞKİLİ VƏ İDARƏ OLUNMASI QAYDASI” – Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2015-ci il 6 aprel tarixli 102 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmişdir. 6 bölmədən ibarətdir. Bu Qayda “Mədəniyyət haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 29.5-ci maddəsinə əsasən hazırlanmışdır və mədəniyyət sahəsində elektron məlumat sisteminin tərkibi, təşkili və idarə olunması ilə bağlı münasibətləri tənzimləyir.

MƏQALƏ – Müasir elmi kommunikasiya sistemində elmi ədəbiyyatın məqalə janrından daha çox istifadə olunur. Elmi məqalələr elmin etibarlı salnaməsidir. Onlar dünyanın elmi şəkildə dərk prosesinin gedişini möhkəmləndirir,

tədqiqatların “texnologiyalarını”, onun bütün mərhələlərini açır. Həm monoqrafiya, həm də məqalə yalnız yazılı kommunikasiya prosesində istifadə edilən və onun üçün nəzərdə tutulmuş elmi ədəbiyyat janrıdır.

“MƏLUMAT AZADLIĞI HAQQINDA” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (19 iyun 1998-ci il, № 505-IQ) – 15 maddədən ibarətdir. “Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu”nda (30 sentyabr 1998-ci il, №9, maddə 561), “Azərbaycan” qəzetində (16 sentyabr 1998-ci il, № 213) dərc edilmişdir. 1 fevral 2000-ci il tarixli, № 799-IQ nömrəli; 25 mart 2003-cü il tarixli, 429-IIQD nömrəli; 5 mart 2004-cü il tarixli, 598-IIQD nömrəli Qanunlara əsasən əlavələrlə “Məlumat azadlığı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununda dəyişiklik edilmişdir.

MƏMMƏDOV Əliyusif Məhəmməd oğlu – (1956, Sabirabad şəhəri) – bibliograf, pedaqoq, baş müəllimdir (2006).

1973-cü ildə Bakı şəhərindəki 31 sayılı orta məktəbi bitirmişdir. 1974-1976-cı illərdə hərbi xidmətdə olmuş, 1978-1983-cü illərdə BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində təhsil almışdır. Azərbaycan LKGİ MK nəzdində fəaliyyət göstərən İxtira Yaradıcılığı İctimai İnstitutunda oxumuşdur (1978-1982). “İtifaqneftmaş” İstehsalat Birliyinin “Neftmaş” Xüsusi Konstruktor Bürosunun Elmi-texniki informasiya və ixtiraçılıq şöbəsində mühəndis (1984), MEA-nın İctimai Elmlər üzrə Elmi İnformasiya Mərkəzinin Biblioqrafik Tədqiqatlar və Nəşrlər, daha sonra İnformasiya Sistemlərinin Avtomatlaşdırılması şöbəsində baş laborant (1984-1987), BDU-nun Biblioqrafiyaşünaslıq kafedrasının “Biblioqrafik məlumat-axtarış sistemləri” tədris laboratoriyasının müdiri (1987-1991) vəzifələrində işləmişdir. 1991-1994-cü illərdə BDU-da əyani aspiranturada təhsil almışdır. 1995-2006-cı illərdə BDU-nun Biblioqrafiyaşünaslıq kafedrasının müəllimi olmuş, 2006-cü ildən isə baş müəllimdir. “Normativ-texniki və patent sənədlərinin biblioqrafiyası”, “Elmi-təbii, texniki və kənd təsərrüfatı ədəbiyyatının biblioqrafiyası”, “İqtisadi biblioqrafiya”, “Azərbaycanın biblioqrafik informasiya resursları”, “Ekologiyanın biblioqrafik informasiya təminatı” “Elektron sənəd-informasiya resursları” və s. fənləri tədris edir. 2004-cü ildən eyni zamanda AR Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident kitabxanasında çalışır. Bir çox respublika və beynəlxalq seminar, simpozium və konfransların, o cümlədən İFLA-nın, LIBNET Assosiasiyası konfranslarının iştirakçısı olmuşdur. 2003-cü

ildə ABŞ-da (Blumiqton, İndiana ş.) təsis edilmiş Amerika-Azərbaycan Təhsil və Mədəniyyət fondunun təsisçilərindəndir. *Əsərləri: Azərbaycan Böyük Vətən müharibəsi illərində: biblioqrafik göstərici (1941-1945). B., 1985 (Şərikli); Sovet Azərbaycanının ictimai elmləri: illik biblioqrafik göstərici: 1986. B., 1986 (Şərikli); Sovet Azərbaycanının ictimai elmləri: illik biblioqrafik göstərici: 1987. B., 1987 (Şərikli); Sovet Azərbaycanının ictimai elmləri: Hüquq seriyası: biblioqrafik göstərici: 1987. B., 1987 (Şərikli); Azərbaycan kitabxana mütəxəssisləri İFLA-nın konfransında (Prof. X. İsmayılova birlikdə) // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya, 2001, № 2; Fransa və Azərbaycan kitabxana mütəxəssisləri arasında professional əlaqələr // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya, 2003, № 1; Biblioqrafik mənbələrdə sənəd haqqında informasiyanın əks olunmasının bəzi məsələləri // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya, 2009, №2; Milan Dünya Kitabxana və İnformasiya Konqresinin (İFLA-nın) 75-ci konfransı öz işini uğurla başa çatdırdı // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya, 2009, №2.*

MƏMMƏDOV Fazil Həsənbala oğlu - 1933-cü il mayın 3-də Quba rayonunun Amsar kəndində anadan olmuşdur. 1951-1956-cı illərdə S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki Bakı Dövlət Universiteti) filologiya fakültəsinin kitabxanaçılıq şöbəsində təhsil almışdır. 1956-cı ildən Azərbaycan SSR Mədəniyyət Nazirliyində təlimatçı vəzifəsində çalışmış, 1960-cı ildən M.F.Axundov adına Respublika Kitabxanasında (in-

diki Azərbaycan Milli Kitabxanası) elmi metodiki şöbədə (indiki Kitabxanaların metodiki təminatı şöbəsi) böyük metodist kimi fəaliyyət göstərmişdir. 1960-1969-cu illərdə böyük metodist, ixtisas redaktoru, baş kitabxanaçı, 1969-cu ildən kitabsaxlayıcı şöbənin müdiri vəzifələrində çalışmışdır. 1988-2011-ci illər ərzində elmi işlər üzrə direktor müavini vəzifəsində işləmişdir. 2008-2011-ci illərdə nəşr olunmuş "Azərbaycan kitabxanaları XXI əsrin informasiya məkanında" adlı çoxcildli bibliografik göstəricinin III, IV və V cildlərinin tərtibçisi, elmin, mədəniyyətin, kitabxanaşünaslığın, kitabçılığın müxtəlif məsələlərinə dair 200-ə yaxın elmi məqalənin, metodiki vəsaitin müəllifidir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 17 noyabr 2008-ci il tarixli Sərəncamı ilə "Əməkdar mədəniyyət işçisi" fəxri adına layiq görülmüşdür.

MƏMMƏDOV Mehmanəli Əkbər oğlu (18.02.1957, Astara rayonu) – kitabxanaşünas, pedaqoq, pedaqogika üzrə

fəlsəfə doktoru (2000), dosentdir (2006). 1974-cü ildə Astara rayonunda orta məktəbi bitirmişdir. 1975-1977-ci illərdə hərbi xidmətdə olmuşdur. Müxtəlif vaxtlarda Bakı şəhəri Sahil qəsəbəsi Dəniz Neft Qazma Kəşfiyyat İdarəsində və Bakı şəhəri "Azkoopkitab" ticarət idarəsində işləmişdir. 1979-1984-cü illərdə BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində təhsil almışdır. 1987-ci ildən BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasında işləyir. 2000-ci ildə "Azərbaycan Respublikası kitabxanalarında kitabxanalararası abonent sistemi" mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə edərək, p. e. n. alimlik dərəcəsi almışdır. 2004-cü ildən Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin bakalaviatura üzrə dekan müavini. 2006-cı ildən dosentdir. "Kitabxana işinin əsasları", "Kitabxanaların elmi-metodik təminatı", "Kitabxana işinin iqtisadiyyatı", "Kitabxana işinin təşkili" və s. fənləri tədris edir. Respublika kitabxanalarının beynəlxalq əlaqələri problemi sahəsində tədqiqat aparır. 9 kitabın, 30-dan çox məqalənin müəllifidir. Təhsil

Nazirliyinin və BDU-nun Fəxri fərmanlarına layiq görülmüşdür. *Əsərləri: Texniki peşə məktəbləri kitabxanalarında fondun komplektləşdirilməsi (Metodik vəsait). B., 1992 (N.İsmixanovla birlikdə); Oxucu sorğularının ödənilməsində kitabxanalararası abonementin rolu (Metodik vəsait). B., 1993 (H.Hüseynovla birlikdə); Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasında KAA-nın təşkili (Metodik vəsait). B.,1994.*

MƏMMƏDOVA Lətifə Adil qızı – 1961-ci il avqust ayının 19-da Bakı şəhərində anadan olmuşdur. 1986-cı ildə Azərbaycan

can Dövlət Universitetinin (indiki Bakı Dövlət Universiteti) tarix fakültəsini bitirmişdir. 1985-1989-cu illərdə Bakı şəhəri Əmircan qəsəbə Xalq Deputatları Sovetinin İcraiyyə Komitəsinin məsul katibi vəzifəsində işləmişdir. 1989-1990-cı illərdə Ordconikidze (indiki Suraxanı) rayon Partiya Komitəsində təlimatçı vəzifəsində çalışmışdır. 1990-1992-ci illərdə Ali Partiya Məktəbində (sonralar Bakı Sosial İdarəetmə və Politologiya İnstitutu) politologiya fakültəsində təhsil almış və

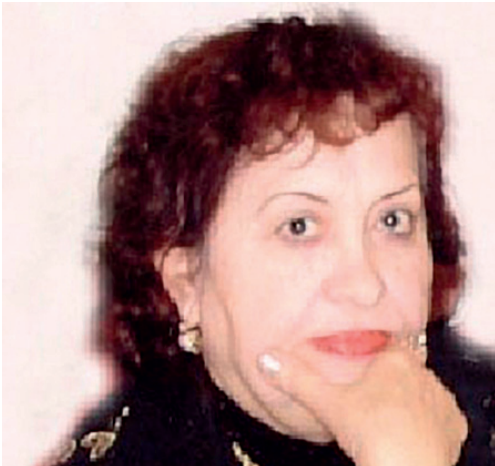
oranı fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir. 1997-ci ildə “Azərbaycanda erməni siyasi təşkilatlarının fəaliyyəti (1918-1920-ci illər)” mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə edərək tarix elmləri namizədi elmi dərəcəsi almışdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının dosenti, 2002-2004-cü illərdə DİA-nın elmi kitabxanasının müdiri vəzifəsində çalışmış, sonra isə Mədəniyyət Nazirliyinin Kitabxana sektoruna müdir vəzifəsinə təyin olunmuşdur. Kitabxana-informasiya sahəsinin inkişafına dair 4 kitabın və 50-dən çox məqalənin müəllifidir, bundan başqa 5 kitabın tərtibçisi və elmi redaktoru olmuşdur. 2011-ci ildən YUNESCO-nun “İnformasiya hamı üçün” Proqramının Azərbaycan Komitəsinin sədridir. Azərbaycanda Kitabxana İşinin İnkişafı Assosiasiyasının üzvüdür.

MƏMMƏDOVA Səriyyə İbrahim qızı – 1923-cü il sentyabrın 26-da Bakı şəhərində anadan olmuşdur. 1943–1948-ci illərdə S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki BDU) filologiya fakültəsində təhsil almışdır. 20 avqust

1950-ci ildən M.F.Axundov adına Respublika Dövlət Kitabxanasında (indiki Azərbaycan Milli Kitabxanası) kitabxanaçı köməkçisi kimi əmək fəaliyyətinə başlamış, kataloqların çeşidlənməsi və təşkili şöbəsinin müdiri vəzifəsində yüksəlmişdir. İşlədiyi müddətdə kitabların işlənməsi prosesini mənimsəmiş, fondun sistemli kataloqunun işlənməsi üzərində çalışmış, Azərbaycan dilində sistemli kataloqu tərtib etmişdir. Kitabxananın ictimai həyatında fəal iştirak etmiş, Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 26 dekabr 1973-cü il tarixli Fərmanı ilə Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Fəxri Fərmanı ilə təltif olunmuşdur. Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 3 dekabr 1982-ci il tarixli Fərmanı ilə Azərbaycanın Əməkdar mədəniyyət işçisi fəxri adına layiq görülmüşdür.

MƏMMƏDOVA Tamilla Rəhim qızı –1940-cı il noyabrın 10-da Bakı şəhərində anadan olmuşdur. 1961-1966-cı illərdə S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki Bakı Dövlət Universiteti) filologiya fakültəsinin kitabxanaçılıq

şöbəsində təhsil almışdır. 1966-cı ilin avqust ayından etibarən M.F.Axundov adına Respublika Kitabxanasında (indiki Azərbaycan Milli Kitabxanası) əmək fəaliyyətinə başlamış, kitabışləmə və kataloqlaşdırma şöbəsində kitabxanaçı, həmin şöbənin texnika və incəsənət bölməsində baş kitabxanaçı, 1972-ci ildən not və musiqi şöbəsində böyük kitabxanaçı, 1978-ci ildən baş kitabxanaçı, 1987-ci ildən isə şöbə müdiri vəzifələrində çalışmışdır. İşlədiyi müddətdə musiqi məsələlərinə və ayrı-ayrı bəstəkarların yaradıcılığına dair bir sıra biblioqrafik vəsaitlər, o cümlədən “Fikrət Əmirov. Biblioqrafiya” mövzusunda fundamental vəsaitin tərtibçisi olmuşdur. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 17 noyabr 2008-ci il tarixli Sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasının Əməkdar mədəniyyət işçisi fəxri adına layiq görülmüşdür.

MƏMMƏDZADƏ Mirzəbala – 1898-ci ildə Abşeronun Zirə kəndində balıqçı ailəsində doğulub. 1914-cü ildə Bakıdakı “Rus-tatar” məktəbini bitirib. 1918-ci ildə

Müsavət Partiyasının nəzdində yaranan “Gənclər cəmiyyəti”nin orqanı olan “Gənclər Yurdu” məcmuəsinin redaktorlarından biri olub. Azərbaycan Parlamentində stenoqrafçı iləyib, 1919-cu ildə Müsavatın ikinci qurultayında Partiyanın Bakı Komitəsinin üzvü seçilib. 1920-ci ilin 27 Aprel işğalından sonra yaradılan “Gizli Müsavat”a rəhbərlik edib. Siyasi fəaliyyəti ilə yanaşı, yaradıcı, elmi axtarışlarını da davam etdirib. 1922-ci ildə Bakıda “Azərbaycan türk mətbuatı” adlı kitabı nəşr olunub. Professor Feyzulla Qasımzadə “Azərbaycan mətbuatının tarixindən” adlı 1932-ci ildə dərc etdiyi xülasə xarakterli ədəbiyyat siyahısını məhz bu göstəricinin təsiri altında tərtib etmişdir. 1923-cü ildə Müsavatın gizli nəşr etdiyi “İstiqlal” qəzetinin mətbəəsi aşkarlandıqda M.Məmmədzadə bir müddət gizlənilib, daha sonra gizli şəkildə İrana keçib. 1927-ci ildə İstanbula köçərək, “Azəri Türk”, “Odlu Yurd” jurnalları ilə əməkdaşlıq edib. Bu illərdə onun “Azərbaycan misaqi-millisi”; “28 Mayıs İstiqlal Bəyannaməsinin təhlili” və “Ermənilər və İran” kitabları çap olunub. M.Məmmədzadə İstanbul Universitetinin hüquq fakültəsini də bitirib. 1931-ci ildə Məhəmməd Əmin Rəsulzadə və digər mühacirlərlə birlikdə Türkiyəni tərk edib, Polşada yaşamaq məcburiyyətində qalır. 1938-ci ildə M.B.Məmmədzadənin “Milli Azərbaycan Hərəkəti” adlı tarixi kitabı çap olunur. 1954-cü ildə “Amerikan Komitəsi”nin Münhendə açdığı SSRİ-ni Öyrənmə İnstitutunda fəaliyyət göstərir. Burada Elmi Heyət Başqanlığı vəzifəsini yerinə yetirir, İnstitutun hər il keçirdiyi elmi konfransların əsas

təşkilatçılarından olur. Yazılarını “Mirzə Bala Nuhoglu”, “A.Kut”, “M.Məmməd-zadə”, “M.Daşdəmir” və “Əli Kutluk” imzaları ilə çap etdirib. 1959-cu il martın 8-də İstanbulda vəfat edib.

MƏRKƏZİ KİTABXANALAR (MK) – Xidmətin ərazisi, sahə və ya istifadəçi qrupları (uşaqlar, gənclər, gözdən əlillər üçün və s.) kitabxanaları üçün müəyyən olunmuş sistem öhdəliklərini yerinə yetirən əlaqələndirmə və metodik mərkəz kitabxanasıdır. Eyni zamanda, mərkəzləşdirilmiş kitabxana sisteminin kitabxana - filialları idarə edən mərkəz funksiyasını yerinə yetirən aparıcı bölməsidir. Kitabxananın öhdəlikləri sırasına aşağıdakılar daxildir: - ərazinin, idarə və ya oxucu qrupunun tələbatına uyğun olaraq sənəd fondunun məzmununa və ya növünə görə daha dolğun formalaşmasının əlaqələndirilməsi və metodik mərkəz funksiyası; onun qarşılıqlı istifadəsinin təmin edilməsi; kataloqlaşdırma və komplektləşdirmə, ərazi və ya idarə AİKS yaratmaq və onlardan açıq istifadənin təşkili, tədqiqatçılıq məsləhət işinin aparılması. MK-in belə sistem öhdəliklərinin bir çoxu korporativ layihələr və ya məqsədli proqramlar çərçivəsində həyata keçirilir. MK-nın statusu dövlət hakimiyyəti və ya müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq edilir. Belə kitabxanalara milli kitabxanalar, sahəvi elmi kitabxanalar və MKS aid edilə bilər.

MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (MKS) – ümumi idarəetməyə, ştat vahidinə və büdcəyə, vahid fond və soraq-biblioqrafiya aparatına (SBA),

resursların formalaşması və onlardan istifadənin ümumi texnologiyası əsasında fəaliyyət göstərən vahid hüquqi müəssisə olub, kitabxana birliyinin (KB) formalarından biridir. MKS bir qayda olaraq bir icra hakimiyyəti orqanı və ya eyni tipli funksiyaları yerinə yetirən təşkilatlarda formalaşdırılır. MKS-ə mərkəzi kitabxana rəhbərlik edir. Mərkəzi kitabxana sistemin bütün filialları üçün zəruri olan vəzifələri (fondun formalaşması, mərkəzləşdirilmiş qaydada sənədlərin işlənməsi, kitabxanaçı kadrların ixtisasının artırılması və. s.) yerinə yetirir. Kitabxanaların mərkəzləşdirilməsinin nəzəri əsasları 60-cı illərdə işlənilməyə başlamış, sonra dövlət siyasətinin istiqamətlərini müəyyən edən müvafiq direktiv sənəd qəbul edilmişdir. MKS-ın yaranması öz funksiyalarını lazımı səviyyədə yerinə yetirə bilməyən kiçik kitabxanaçıların fəaliyyətinin güclənməsinə səbəb oldu. Hazırda MKS-lərin informasiya cəmiyyətinin tələblərin uyğun transformasiyası prosesi gedir. Bu da avtomatlaşdır vahid informasiya məkanın yaradılmasına əlverişli şərait yaradır.

MƏRUZƏ – hər hansı mövzu üzrə ictimai məlumatın məzmununu və formasını özündə əks etdirən elmi əsərdir. O, aparılmış tədqiqatın yekun nəticəsini təqdim edir. Elmi məruzədə elmi axtarışın fərziyyəsi və güman edilən istiqamətlər izah edilə bilər. Məruzənin həcmi, onun üslubu elmi kommunikasiyanın normaları və elmi qurultay, simpozium, konfrans və seminarların və s. ənənələri ilə diktə edilir.

MƏTBU NƏŞRLƏRİN TƏSİS EDİLMƏSİ BARƏDƏ MÜRACİƏTLƏRİN QƏBULU və UÇOTUNUN APARILMASINA DAİR QAYDALAR - “Kütləvi informasiya vasitələri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa dəyişikliklər və əlavələr edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11.05.2002-ci il tarixli Fərmanı ilə mətbu nəşrlərin təsis edilməsi ilə əlaqədar Ədliyyə Nazirliyinə həvalə edilmiş vəzifələrin icrası qaydalarını müəyyən edir. “Ümumi müddəalar”, “Mətbu nəşrlərin təsis edilməsi barədə müraciətlərin qəbulu”, “Mətbu nəşrlərin uçotunun aparılması” adlı hissələrdən ibarətdir.

MƏTN – qələmə alınmış hər hansı bir əsər, yaxud bir əsərin hissəsidir. Mətn həm əlyazma (avtoqraf, yaxud köçürmə surət) halında, həm də daş basması (litoqrafiya), yaxud mətbəə yolu ilə çap edilmiş şəkildə ola bilər.

MƏTNŞÜNASLIQ – ədəbi əsərlərin yaranma tarixinin və onların mətninin düzgün olub-olmadığını tədqiq edib öyrənən, bu mətnləri elmi-tənqidi üsulla tərtib edib çapa hazırlayan, müxtəlif nəşrləri zəruri izahlarla və qeydlərlə təmin edən elm sahəsidir. Mətnşünaslığın həyata keçirdiyi işlərin ədəbiyyatşünaslıq, dilçilik, poetika, kitab nəşri və s. sahələr üçün böyük elmi-əməli əhəmiyyəti vardır. Mətnşünas öz fəaliyyətində bibliografiya, məxəzşünaslıq, arxeografiya, paleografiya kimi elmlərdən istifadə edir, yaradıcılı-

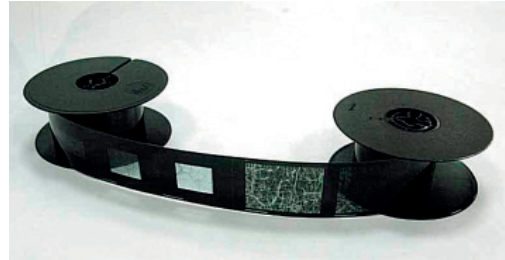
ğın psixologiyasına arxalanır. Müəllif öz əsəri üzərində xeyli işləyəndən sonra mətnin son variantını hazırlayıb oxucuya bitkin bir şəkildə təqdim etməklə işini qurtarır. Mətnşünas isə son variantla birlikdə mətnin yaradıcılıq prosesində hansı mərhələlər keçdiyini, onun hansı qaralamaları, planları, əlavə və pozulmuş yerləri olduğunu da öyrənir. Azərbaycanda mətnşünaslıq elmi XX əsrin 20-30-cu illərindən sonra müstəqil inkişafa başlamışdır. Bu elmin S. Mümtaz, H. Araslı, Ə. Əlizadə və başqa görkəmli mütəxəssisləri vardır. Azərbaycan mətnşünaslıq elmi Nizami, Nəsimi, Füzuli, Vaqif, Zakir, M.F.Axundzadə, C.Məmmədquluzadə, Sabir, Səməd Vurğun və başqa sənətkarların ədəbi irsi üzərində tədqiqat işi apararaq, bu əsərlərin elmi-tənqidi, kütləvi və s. nəşrlərini hazırlamışlar.

MƏZMUN (İng. Contents, Table of contents) – Məqalələr məcmuəsinin, əsərlər toplusunun, elmi jurnalın içindəki bölmələrin başlıqlarını özündə əks etdirən və ya dərc edilən əsərlərin müəlliflərinin soyadlarını və onların əsərlərinin səhifələrinin başlanğıc nömrəsini göstərən siyahı – nəşr elementi məzmun adlanır. Məzmunu əks etdirən siyahı nəşrin (toplunun) başlanğıcında və ya sonunda yerləşdirilə bilər. Məzmun adətən nəşrdə bölmələrin və əsərlərin yerləşdirildiyi ardıcılıq əsasında tərtib edilir. Lakin məzmun – oxucu üçün axtarış aləti olduğuna görə topluların bəzi növlərində əsas siyahıya başqa siyahılar da əlavə etmək lazım gəlir, məsələn: tematik, xronoloji və s.

Monoqrafik tipə daxil olmayan toplularda, dövrü nəşrlərdə “Məzmun” tətbiiq etməyə icazə verilmir.

MİXİ YAZI (MY) – e.ə. IV minilliyin sonlarında şumerlərin ixtira etdikləri yazı növüdür. Müəyyən anlayışları bildirmək üçün daş və ya çiy gil üzərində basma üsulla çəkilmiş mixelənzər xətlərin kombinasiyalı şəkillərindən və şərti işarələrdən ibarət olan bu qədim yazı sistemi irəliyə doğru atılmış mühüm addım idi. Bu sistemli yazı növü mixel (mismar) formalı işarələrdən ibarət olduğu üçün onu “mixel yazı” (yaxud “mismar yazı”) adlandırırlar. İlk zamanlar sayı mindən çox olan mixel işarələr sonralar 600-ə, akkaddlıların (babillərin və assuriyalıların) dövründə isə 300-ə endirilmişdi.

MİKROFİLM - pilyonka şəklində daşıyıcıda tərtib edilmiş mikroforma informasi-

ya daşıyıcısı. Ondan istifadə edilməsi üçün mikroqrafik böyüdücü texnika tələb olunur. 1950-ci illərdən etibarən mikrofilmlərin hazırlanması üçün eni 35 mm olan ağ-qara fotoqrafik pilyonkadan istifadə edilməyə başladı. 1980-ci illərin sonlarından etibarən sənədlərin sığorta fondunun yaradılması üçün rulon şəklində pilyonka ilə yanaşı lövhəcik şəklində daşıyıcıdan-mikrofişdən istifadə

edilməyə başladı. Mikrofilm komplekti neqativ mikrofilmdən (birinci nəsil), pozitiv mikrofilmdən (ikinci nəsil) və iki pozitiv mikrofilmdən ibarət olur. Neqativ mikrofilm (adətən sığorta funksiyası daşıyan) bir qaydaolaraq sənədin fotosuratının çəkilməsi zamanı hazırlanır. Neqativ mikrofilm hazırlanan zamanı ondan pozitiv mikrofilm hazırlanır ki, sonuncudan lazım gəldikcə, oxucu zalından istifadə edilmə üçün kağız nüsxələr hazırlanır. Əksər MDB ölkələrində, o cümlədən Rusiyada mikrofilmlərin sığorta fondunun hazırlanmasında təsvir aşağıdakı miqyaslarda hazırlanır: 1:7,4; 1:10,5; 1:14,8; 1:21,0; 1:29,7.

MİKROFIŞ - formatlanmış hazırlanması zamanı şəffaf plyonkadan istifadə edilən,

üzərində kadrların bir neçə cərgədə yerləşdiyi mikroforma. Mikrofişdən istifadə zamanı onun üzərindəki təsvirlərin müvafiq dərəcədə böyüdülməsi üçün mikrofotoqrafik texnika tətbiq edilir. Mikrofiş üçün standart format 105 x 148 mm-dir. Mikrofiş çox yüksək əksətmə qabiliyyətinə malik fotoplyonkadan hazırlanırdı (məsələn, SSRİ-də bu "Mikrat" tipli plyonka idi). Bir mikrofiş

üzərində 30-130 arası kitab səhifəsinin əksi yerləşə bilər. Arxiv və kitabxanalar üçün ənənəvi olan rulon tipli mikrofilmlərlə müqayisədə mikrofişin bir sıra üstünlükləri vardır ki, bunlar onun geniş yayılmasını şərtləndirirdi. Bunlara aşağıdakılar aiddir: fondda saxlamaq üçün yerin əhəmiyyətli dərəcədə (35 dəfə) azalması; lazımi informasiyanın daha tez tapılması imkanı; daha az mexaniki aşınma; informasiya mübadiləsinin daha qənaətli və rahat olması; işğahəssas materialın sərfinin xeyli (təqribən 6 dəfə) azalması və s. Mikrofişin oxunması üçün xüsusi proyeksiya aparatlarından (mütaliə aparatı) istifadə edilir. Bu aparatın ekranında mikrofişdəki səhifənin böyüdülmüş (5–20 dəfə) əksi görünür. Mikrofişin bir növü ultramikrofişdir. O, ilkin sənədin təsvirinin 90 dəfədən də çox kiçildilməsinə imkan verir.

MİKROFORMA – hamar orijinaldan (çap edilmiş mətn, cizgi, şəkil və s.) rulon və ya formatlanmış materialda neqativ və ya pozitiv kadrlı mikrofotosurat formasında hazırlanan informasiya daşıyıcılarının ümumi adı. Mikroformanın növlərinə mikrofilmlər, mikrofişlər, ultramikrofişlər, apertur kartlar, cekket, mikrokart aiddir. Bir çox kitabxanalarda mikrokartlar sənəd kütləsinin sığorta fondunun yaradılması üçün istifadə edilir. Çünki sənədin mikroformaya keçirilməsi onu xarab olmadan 100 və daha artıq il ərzində saxlanmasına imkan verir. Lazım olduqda, həmin sənədi müxtəlif metodla nüsxələmək, o cümlədən, skan edərək elektron forma-ya keçirmək mümkündür. Mikroformaların bir çox növləri vardır. Mikroforma-

ların yaradılması ardıcılığına görə 1-ci və 2-ci nəsllərə aid mikrofilmlər fərqləndirilir. Birinci nəsle orijinalın fotosurətinin çəkilməsi ilə yaradılan mikroformalar aiddir. İkinci nəsle aid mikroformalar isə birinci nəsle aid mikroforma sənədlərinin təmas yolu ilə surətinin çıxarılması ilə hazırlanır. Uzun müddət saxlanan mikroformalar-arxivlərdə və digər sənəd massivlərində uzun saxlamaq məqsədi ilə hazırlanan mikroformalardır. İşçi fond mikroformaları (işçi mikroforma) cari istifadə üçün nəzərdə tutulur. Bundan tələbatçıların oxuma aparatında gündəlik istifadəsi, xüsusi qurğular vasitəsi ilə surətlərin çıxarılması üçün istifadə edilir. Sığorta fondu mikroformasını (1 -ci və 2-ci nəsillə mikroformalar) səsli arxivlərə saxlanmaq, ara-sıra istifadə, işçi fonda itmiş nüsxələrin əvəz edilməsi üçün surətlər çıxarılması üçün istifadə edilir. Kitabxana fondlarının mikroformaya köçürülməsi kağız şəklində olan fonda nisbətən iki əhəmiyyətli məziyyətə malikdir: kağız sənəddən fərqli olaraq mikroformanı nə qədər ehtiyac varsa, o dəfə, isənilən informasiya daşıyıcısında nüsxələmək mümkündür; bu zaman istifadəçiyə sənədin özü yox, onun mikrosurəti verilir.

MİLLİ AVIASIYA AKADEMİYASININ KİTABXANASI (MAAK) – 1996-cı ildə istifadəyə verilmişdir. Ümumi sahəsi 562,7 kvadratmetrdir. Oxu zalında yerlərin sayı 120-yə çatdırılmışdır. Cari ildə kitabxanada oxucuların sayı 2687 nəfər olmuşdur. Öz fəaliyyətini “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun və kitabxana fəaliyyətini tənzimləyən digər normativ-hüquqi aktların tələb-

lərinə uyğun şəkildə qurmuşdur. Hazırda kitabxananın fondunda Azərbaycan, rus, ingilis dillərində 66479 kitab oxucuların istifadəsindədir. 2015-ci ildə kitabxana 18 adda qəzetə və 36 adda jurnala abunə yazılmışdır. Respublikada nəşr olunan mətbuatla yanaşı, xarici ölkələrdə buraxılan dövrü mətbuatın əldə edilməsi üçün tədbirlər həyata keçirilir. Oxuculara verilən ədəbiyyatın tematik-tipoloji hesabatı aparılır, fəal və qeyri-fəal istifadə edilən nəşrlər müəyyənləşdirilərək istifadəçilərin informasiya tələbatının ödənilməsinə yönəldilmiş sorğuların keçirilməsi və əldə edilmiş nəticələr əsasında fond ildən-ildə zənginləşdirilir. Fondun siyahısına hava nəqliyyatının uçuş istismarı, hava nəqliyyatının texniki istismarı, elektronika, telekommunikasiya, radio-texnika, informasiya texnologiyaları və sistemləri, cihazqayırma, ekologiya, hidrometeorologiya, menecment, iqtisadiyyat, hüquqşünaslıq, naviqasiya, aviasiya texnikası, xüsusi avadanlıqları və cihazları, fizika, riyaziyyat, kimya, meteorologiya, hava nəqliyyatında texnoloji proseslərin və istehsalatın təhlükəsizliyi, hava nəqliyyatının hərəkətinin idarə olunması, avia-nəqliyyat istehsalatı, humanitar fənlər, xarici dillər, və s. sahələr üzrə dərsləklər,

dərs vəsaitləri, metodiki göstərişlər, normativ-texniki sənədlər, xəritə və atlaslar, bədii ədəbiyyat və digər sənədlər daxildir. MAAK-da Mi-8, Mi-171, Embraer-190, Cessna-172S, Boeing-727/737/757/767, Airbus-319/320/ 340, ATR-72/42, il-76 tipli hava gəmilərinin uçuş istismarı üzrə təlimatlar, texniki xidmət üzrə dərsləklər, məlumat kitabçaları mövcuddur. Ölkəmizdə aviasiya sahəsini tənzimləyən qanunvericilik aktları, əsasnamələr, meteoroloji təchizat, hava hərəkəti xidməti, təyyarələrin kommersiya istismarı, xüsusi nəqliyyat xidməti, hava limanlarında aerodrom xidməti, uçuşların radiotexniki və rabitə, elektrik-ışığı-texniki təminatı, uçuş qaydaları üzrə müxtəlif təlimatlar, habelə ICAO (International Civil Aviation Organisation) sənədlərinin və əsas materiallarının elektron versiyası saxlanılır. Mütəmadi olaraq, respublika və beynəlxalq səviyyəli tədbirlərin, müxtəlif bayramların, yubileylərin, peşə bayramlarının yüksək səviyyədə təşkili və qeyd olunması üçün əməli tədbirlər həyata keçirilir, aviasiya sahəsində yenilikləri və elmi-texniki nailiyyətləri əhatə edən sərgilər, elmi-texniki konfranslar və elmi tədqiqatların müzakirələri təşkil olunur, yeni ədəbiyyat haqqında informasiyanın yayılması təmin edilir. MAAK-da müasir informasiya texnologiyalarının tətbiqi və kompüterləşdirilmiş kitabxana infrastrukturunun yaradılması təmin edilmiş, (Azərbaycan Hava Yolları Qapalı Səhmdar Cəmiyyəti), DMAA (Dövlət Mülki Aviasiya Administrasiyası), APHM (Aviasiya Personalının Hazırlığı Mərkəzi), SW ("Silk Way") avia-şirkəti, dekanlıqlar, kafedralar, mətbəə ilə əlaqələr

və onların resurslarından istifadə üzrə elektron kitabxanaların yaradılması istiqamətində tədbirlər həyata keçirilmişdir. Dünyanın bir çox universitetlərinin kitabxanaları, respublikada fəaliyyət göstərən təhsil müəssisələrinin, dövlət qurumlarının tabeliyindəki kitabxanalar və ictimai təşkilatlarla əməkdaşlıq əlaqələri quraraq, məlumat və informasiya mübadiləsi həyata keçirilir. Yalnız 2014-cü ildə N. E. Bauman adına Moskva Dövlət Texniki Universitetinin kitabxanasından 108 adda 460 nüsxə kitab alınmışdır. 14 ədəd kompüter oxucuların istifadəsindədir. Hazırda Milli Aviasiya Akademiyası kitabxanasının tam şəkildə elektron-kitabxana sisteminə keçirilməsi barədə Milli Kitabxana ilə birlikdə işlənmiş layihə həyata keçirilir. MAAK Milli Kitabxananın virtual kitabxana layihəsinə qoşularaq, elektron kitabxana və elektron kataloq yaradır. Layihənin bir qismi həyata keçirilmişdir.

MİLLİ BIBLIOQRAFIYA (MB)– ölkənin tarixi inkişaf prosesində onun ərazisində yaranmış bütün sənədlər haqqında universal bibliografik məlumatın hazırlanmasını və fəaliyyətini təmin edən bibliografiyadır. "Milli bibliografiya" anlayışına "cari milli bibliografiya" və "retrospektiv milli bibliografiya" daxildir. Onların qarşılıqlı sıx əlaqəsinə baxmayaraq, hər ikisinin inkişaf istiqaməti, vəzifələri fərqlidir. Cari bibliografiya bibliografiyanın funksional məqsəd və xronoloji əlamətə görə təsnifləşdirilməsi ilə bağlıdır. Bu bibliografiya yeni meydana gələn sənədlər haqqında ardıcıl məlumat vermək funksiyasını yerinə yetirir və tələbatçılara öz

sahələrində sənəd axınını daim izləmək, bu axında hərtərəfli istiqamətlənmək imkanı yaradır. Bu xüsusiyyət cari biblioqrafik informasiyanın dolğunluğuna və operativliyinə, sənədin meydana gəlməsi ilə informasiyanın çatdırılması arasındakı fasilənin minimuma endirilməsinə səy göstərilməsini tələb edir. Biblioqrafik informasiyada carilik onun tələbatçıya qısa vaxt ərzində və ardıcıl çatdırılması ilə ölçülür. Cari biblioqrafik informasiya dövrü biblioqrafik nəşrlər formasında və ya fərdi biblioqrafik xidmət üsulları ilə həyata keçirilə bilər. Cari biblioqrafik məlumatvermə gündəlik, həftəlik, aylıq və ya rüblük ola bilər. Dövrülük meyarı əks olunan sənəd axınının həcmi, dil və məzmun tərkibi, məlum bilik sahəsinin inkişaf sürəti, onun yeni elmi ideyalar və faktiki materiallarla zənginliyi, cari biblioqrafik informasiya mənbələrindən istifadə edənlərin tələbatları, biblioqrafialaşdırma prosesinin texniki və maddi imkanları və digər amillərlə şərtləşir. Milli biblioqrafiyanın mühüm sahələrindən biri olan cari milli biblioqrafiyanın əsas vəzifəsi elm, mədəniyyət, istehsalat sahəsində və sosial həyatda əldə edilmiş milli nailiyyətləri əks etdirən çap məhsulu və digər sənədlər haqqında maksimum dərəcədə tam, operativ və sistemli qaydada məlumat verməkdir. Cari milli biblioqrafiya (CMB) çap məhsulunun statistikasını üçün yeganə etibarlı mənbədir. O, ölkədə biblioqrafiyanın digər sahələrinin, ilk növbədə xüsusi biblioqrafiyanın inkişafı üçün baza rolunu oynayır. Retrospektiv milli biblioqrafiya (RMB) isə müəyyən dövr ərzində milli nəşriyyatların fəaliyyətini yekunlaşdırır və maddi

irsin sənədli modelini yaradır. RMB-nin daha tam və dəqiqliyini uzun müddət ərzində cari uçot orqanlarında toplanmış məlumatlar təmin etmiş olur. Lakin RMB cari milli biblioqrafiyadan əvvəl meydana gəlir və onun müasir nəşrlərində artıq mövcud əhəmətlər nəzərə alınır. Belə ki, əvvəllər nəşr olunmuş göstəriciləri ilkin başlanğıc kimi götürür və materialların əhatəliliyində onlardakı xronoloji çərçivəyə əsaslanırlar. CMB-nin inkişaf əhəmətlərini öyrənmək üçün RMB-nin meydana gəlməsini bilmək məqsədəuyğun olardı. Milli biblioqrafiyanın meydana gəlməsi bir sıra səbəblərlə bağlıdır. Millətin yaranması, dövlətin təşkili, milli şüurun formalaşması, milli mədəni nailiyyətlərin, kitab nəşrinin meydana gəlməsi və inkişafı milli biblioqrafiyanın yaranmasının başlıca səbəblərindəndir. Kitab çapının meydana gəlməsi biblioqrafiyanın taleyində mühüm rol oynamışdır. 1495-ci ildə Almaniyada İohan Tritheymin "Almaniyanın görkəmli xadimlərinin kataloqu" əsəri Fridberqdə çap olunur. İlkin milli biblioqrafiya nümunəsi olan bu əsərdə 300 müəllifin 2000 adda əsəri haqqında məlumat verilmişdir. Burada biblioqrafik məlumatlar da verilmişdir ki, bu da biobiblioqrafik lüğət əhəmiyyəti kəsb edirdi. Daha mükəmməl retrospektiv milli biblioqrafiya nümunələrinin yaranması XVI əsrə təsadüf edir. İlk belə əsər Con Lelendə aiddir. O 1545-ci ildə "Britaniya yazıçıları haqqında şərh" adlı əsər tərtib etmişdir. Lakin əsər yalnız 1709-cu ildə çap olunduğundan ilk milli biblioqrafiya nümunəsi C.Lelendin dostu, onun bir çox əsərlərinin redaktoru olmuş Con Beylin 1548-ci ildə çapdan çıxmış

“Böyük Britaniyanın görkəmli yazıçıları-nın siyahısı...” hesab olunur. Bütün mate-rial vahid xronoloji prinsip əsasında düzülüb, hər bir müəllif haqqında əhatəli bioqrafik məlumat verilmiş və əsərlərinin siyahısı göstərilmişdir. “Si-yahı”da müəlliflərin səciyyəlandırılması qiymətləndirici xarakter daşıyır. İngilis çap kitabları haqqında daha ümumiləşdi-rilmiş məlumat, E.Monsellin 1595-ci ildə çap olunmuş “İngilis çap kitablarının kataloqu”nda verilmişdir. Burada İn-giltərədə ilk kitab çapından başlayaraq, 1595-ci ilə kimi çap olunmuş kitablar haqqında məlumat əks olunmuşdur. 1550-ci ildə ilk italyan milli biblioqrafi-yası yaranır. Françesko Doni “Kitabxana” adlı əsərində İtaliya yazıçılarının italyan dilinə tərcümə olunmuş əsərləri və çap olunmuş musiqi əsərləri haqqında məlumat vermişdir. Bu, latın dilində dey-il, milli dildə tərtib olunmuş ilk milli bib-lioqrafik əsərdir. Əsərin həmin ildə ikinci, bir il sonra isə üçüncü nəşri çapdan çıxmışdır. Əsər 6 bölmədən ibarətdir. Fransa milli biblioqrafiyasına aid ilk əsərlər, demək olar ki, eyni vaxtda və eyni adla meydana gəlmişdir. 1584-cü ildə Parisdə Fransua Qryude De-La Krua Dyu Menin, 1585-ci ildə isə Lionda Antuan Dyu Verdyenin “Kitabxana” adlı əsərləri çap olunmuşdur. Lakin A. Dü Verdye imzasız (anonim) əsərlərin də qeydini aparmış və onları sərlovhələrin əlifbası üzrə qruplaşdırmışdır. Eyni zamanda, müqəddimədə, ədəbiyyatın seçilməsində müəyyən fərqlər vardır. D.Fransua Dü Men protestant müəlliflərə öz münasibətini bildirməmiş, A. Dü Verdye isə onların xidmətlərini tərifləmiş və əsərlərinin siyahısını ver-

mişdir. Əlyazmaların təsvirində isə Fr. De La Krua Dü Men və A.Dü Verdye müəllif-in adını və sərlovhəni əvəz edən əsərin mövzusunun göstərilməsilə kifayətlənmişlər. Hər iki “Kitabxana” biobiblioqrafik lüğət xarakteri daşıyır. Lakin Dü Men bio-qrafik məlumatlara daha geniş yer verdi-yi halda, Dü Verdye bunu etməmiş, təsvirə əlavə kimi müvafiq əsərdən parçalar (bəzən çox uzun) vermişdir. Müəlliflər öz əsərlərinə əlavələr də etmişlər. Fr. Dü Menin əlavəsi Kral kitabxanasının təşkili haqqında layihəni və onun kitabxana təsnifatını əks etdirir. Antuan Dyu Verdye öz əsərinin ikinci cildində italyan müəl-liflərinin fransız dilində olan əsərlərini də əhatə etməyi qarşısına məqsəd qoymuşdur. İngilis biblioqrafı T.Bestermenə görə: “Dyu Verdyenin əsəri Dyu Menin əsərindən həcmcə iki dəfə böyükdür. Lakin sonuncu daha tam və əlverişlidir”. 1772-1773-cü ildə onlar ümumi başlıq al-tında birləşdirilərək, 6 cildə “De La Krua Dyu Men və Dyu Verdyenin fransız kitabxanaları” adı ilə çap olunmuşlar. XVI əsrin axırlarında Hollandiyada da retrospektiv milli biblioqrafiya yaranıb inkişaf edir. 1593-cü ildə Suffrid Petranın “Hol-landiya yazıçıları haqqında” adlı əsəri çap olunur. Burada 150 yazıcının özü və əsərləri haqqında məlumat verilmişdir. Əsərdə yazıçılar yaşadıkları dövrlərə görə xronoloji qaydada qruplaşmışlar. XVI əsrdə yaranmış bu əsərlər retrospek-tiv milli biblioqrafiya nəşrlərinin Avropa-da, sonralar isə bütün dünyada (əsasən, Qərb ölkələrində) geniş yayılması üçün zəmin yaratmışdır. XVII əsrdə artıq Skandinaviya ölkələrində, İspaniyada, Portuqaliyada, Polşada, Çexiyada da ret-

rospektiv milli bibliografiya nümunələri yaranıb inkişaf edir. Artıq bu əsərlər XVI əsrdə yaranmış nəşrlərdən daha təkmilləşdirilmiş və mükəmməl hesab olunurdular. Danimarkada ilk milli bibliografik əsər alim, keşiş Albert Bartolin tərəfindən tərtib olunmuşdur. Onun "Danimarka alimləri haqqında" əsəri ölümündən sonra 1666-cı ildə çap olunmuşdur. Ənənəvi formada tərtib olunmuş bu bio-bibliografik əsər 700 müəllifin 1500 əsəri haqqında məlumatı əks etdirir. İsveç milli bibliografiyasının yaranması isə alim Qerqard Şefferin adı ilə bağlıdır. Onun "Ədəbi İsveç və ya İsveç xalqının yazıçıları" adlı əsəri də biobibliografik xarakter daşıyır və 800 müəllifin 3500-ə yaxın əsəri haqqında məlumat verir. Əsərdə verilmiş zəngin faktiki məlumatlar Şefferin əsərinə böyük şöhrət qazandırmışdır. İspan milli bibliografiyasının yaradılması XVII əsrin son rübünə kimi yerinə yetirilməmiş qalırdı. 1672-ci ildə hüquqşünas-alim Nikolas Antonionun "İspan kitabxanası" əsəri çap olunur. Bu əsər iki hissədən ibarət olub, hər biri iki cildi əhatə edir. I. Qədim ispan kitabxanası; II. Yeni ispan kitabxanası. Müəllif əvvəlcə ikinci hissənin üzərində işləmiş və onu sağlığında çap etdirmişdir. Birinci hissə isə onun ölümündən on iki il sonra 1696-cı ildə dostu tərəfindən tamamlanaraq çap olunmuşdur. Əsərin əsas hissəsi XV-XVII əsr İspan yazıçılarının biobibliografik lüğətidir. Antonionun əsərinin daha bir xüsusiyyətini qeyd etmək lazımdır. O, əsərində bioqrafik deyil, bibliografik ünsürlərə daha çox diqqət yetirmişdir. Əsərdə tətbiq olunmuş təsnifat 23

bölmədən ibarətdir: onlardan ilk on ikisi ilahiyyətə dair ədəbiyyatın müxtəlif növlərini əhatə edir ki, bu da o dövr ispan ədəbiyyatı üçün tamamilə xarakterikdir. Antonionun öz xalqı qarşısında xidmətləri olduqca böyükdür. Bu əsər ilk İspan milli bibliografiyası olmaqla yanaşı, öz dövründə bütün Avropa ölkələri içərisində İspaniyayı müvafiq sahə üzrə birincilər sırasına çıxartmış oldu. "İspan kitabxanası" İspan milli bibliografiyasının zirvəsi hesab olunur. XVII əsrdə yaradılmış milli bibliografiya nümunələri içərisində Zaluskinin "Böyük Polşa ümumi kitabxanası" əsəri diqqəti cəlb edir. 10 cildlik əlyazmasından ibarət olan bu əsərdə 1700-cü ilə kimi Polşa ədəbiyyatı və Polşa haqqında olan əsərlər əhatə olunmuşdur. Müəllif bu əsəri hələ 1767-ci ildə tamamlasa da, o çap olunmamış qalmış və II Dünya müharibəsi dövründə tamamilə yanıb məhv olmuşdur. Göründüyü kimi, artıq retrospektiv milli bibliografiya nəşrləri biobibliografik lüğət çərçivəsindən kənara çıxaraq getdikcə təkmilləşir və uçot obyektini genişləndirir. Tədqiqatlar göstərir ki, Şərq ölkələrində retrospektiv milli bibliografiya daha erkən yaranmışdır. X əsrdə yaradılmış Ən-Nədiminin "Fihrist" əsəri dövrümüzə tam şəkildə gəlib çıxmış ən qədim mədəniyyət abidələrindəndir. "Fihrist" ərəbcə "göstərici" və ya "sorgu kitabı" deməkdir. "Bibliografiya" sözü ilə eyni mənə kəsb edən və müasir ərəb dilində bibliografik fəaliyyət mənasını verən "fihriyyə" sözü də bu kökdəndir. Əsərin ümumi səciyyəsi onun giriş hissəsində verilmişdir. Bu, bütün xalqların, ərəblərin, qeyri-ərəblərin ərəb dilində yazılmış

kitabları, elmi əsərləri, müəllifləri, onların mənsub olduqları təbəqələr, doğulduğu tarix, həyatı, ölüm tarixi, yaşadığı şəhərlərin yeri, üstünlükləri və çatışmayan cəhətləri, hicrətdən sonrakı 377-ci (987/988-ci illər) ilədək olan hadisələrin göstəricisidir. Beləliklə, "Fihrist" biblioqrafik abidə kimi 987-ci ildən erkən yaranmışdır. Min illiyi tamam olmuş bu biblioqrafik soraq kitabının əsasını dil prinsipi təşkil edir. Bu prinsip milli biblioqrafiya nəşrlərində ədəbiyyatın əsas uçot prinsiplərindən biridir. Ən-Nədiminin atası kitab taciri olmuşdur. Müəllifin ömrünün çox hissəsini Bağdadda keçirməsi və oranın kitab bazarı ilə tanış olması "Fihrist" in coğrafi əhatəsini müəyyənləşdirir. Əsərdə Çinin, Hindistanın, Fransanın, rusların və b. yazı nümunələrindən bəhs olunur. "Fihrist" in tədqiqatçısı Y.Fukun fikrincə, çox güman ki, bu əsərə Bağdad kitab bazarına gəlib çıxan kitablar haqqında məlumat daxil edilmişdir. "Fihrist" in həcmi barədə danışarkən burada sadalanan adların sayı heyrət doğurmaya bilməz. Təkcə II fəsildə 238 müəllif və 1116 əsər haqqında məlumat verilmişdir. Ümumiyyətlə, 3428 müəllifin adı çəkilmişdir. Bunların içərisində ərəb, yunan, roma və d. hökmdarların, rəsmi simaların, hərbiçilərin, hüquqşünasların, hətta kitab cildləyənlərin adlarına rast gəlmək olar. Əsərin əsas xüsusiyyəti onun elmi, tarixi-ədəbi xarakter daşmasıdır. Təkcə bu ilk nəhəng biblioqrafik əsərin yaranması faktı ərəb kitab mədəniyyətinin o dövrdə yüksək təşəkkül tapmasına sübutdur. "Fihrist" universal biblioqrafik göstəricidir. O, müxtəlif elm sahələrinin müəllifləri və

əlyazma əsərləri haqqında məlumatı əks etdirir. Burada material müəllifin özü tərəfindən yaradılmış təsnifat əsasında sistemli qaydada qruplaşdırılmışdır. Bütünlükdə "Fihrist" 10 fəsil və 34 bölmədən ibarətdir. "Fihrist" in təsnifat sxemi üçün bütün elmlərin iki qismə (ərəb və yadelli) bölünməsi xarakterik cəhətdir. Bu bölgədə o dövrdə ərəb mədəniyyətinə xas olan cəhət – dini və fəlsəfi biliklərin qarşılaşdırılması öz əksini tapmışdır. "Fihrist" ərəb kitab mədəniyyətinin öyrənilməsində tükənməz məlumat mənbəyidir. Müəllif məlumatın əldə edilməsinin üç əsas üsulunu tətbiq etmişdir: kitablarla bilavasitə tanışlıq, şifahi məlumatlar və mənbələrdən iqtibaslar. "Fihrist" də Ən-Nədiminin istifadə etdiyi bioqrafik və biblioqrafik əsərlər barədə də geniş məlumat vardır. Bioqrafik əsərlərin çoxu sahəvi xarakter daşıyır. Burada Platonun, Aristotelin, Qalenin və başqalarının ərəb dilinə tərcümə olunmuş biobiblioqrafik əsərlərindən geniş istifadə olunmuşdur. Ən-Nədiminin əlyazması yarandıqdan təqribən 200 il sonra, yalnız XIII əsrdə ərəb alimləri tərəfindən aşkara çıxarılmış və uzun müddət əlyazması şəklində üzü köçürülərək yayılmışdır. Sonrakı surətlərdə mətnə əlavələr və dəyişikliklərin edilməsi onun əhəmiyyətini daha da artırmışdır. XIII əsrdən başlayaraq bu günə qədər "Fihrist" mütəxəssislər tərəfindən yüksək qiymətləndirilmiş və o, ərəbşünaslar üçün təkcə ən qədim deyil, həm də ən mükəmməl informasiya mənbəyidir. O, milli biblioqrafiyanın ilk tam külliyyəti idi. Ən-Nədiminin əsəri yalnız 1871-1872-ci illərdə ərəb dilində 2 cildə Q.Flyuqel

tərəfindən, 1970-ci ildə isə B.Dodc tərəfindən ingilis dilində çap olunmuşdur. XIX əsrin əvvəllərində milli bibliografiyanın ikinci istiqaməti olan cari milli bibliografiya yaranıb inkişaf edir. Bu işə hələ XVIII əsrin axırlarından başlanmışdır. 1797-ci ildən Fransada “Mətbəə və bibliografiya jurnalı” çap olunur. Peru Ru tərəfindən əsası qoyulmuş bu jurnal ölkədəki siyasi vəziyyətlə əlaqədar olaraq 1810-cu ildən “Çap işi və kitab ticarətinin ümumi jurnalı” adlanır. Həmin dövrdə artıq Fransa imperatoru olan I Napoleon demokratik ənənələri ləğv edərək, çap məhsuluna siyasi nəzarətə böyük diqqət yetirirdi. 11 sentyabr 1811-ci il tarixli dekret əsasında bütün jurnallar, o cümlədən, “Çap işi və kitab ticarətinin ümumi jurnalı” da müsadirə edilir. 1811-ci ilin 14 dekabrında Napoleonun imzası ilə yeni dekret imzalanır. Buna əsasən, “Fransa imperiyasının bibliografiyası” adlı həftəlik jurnal çap olunur. Bu, həm də bütün dünyada ilk CMB orqanıdır. Həftəlik jurnalda yalnız senzura tərəfindən bəyənilmiş kitabların təsviri verilir. Kitablarda “Fransa imperiyasının bibliografiyası”nda qeyd edildikdən sonra başqa nəşriyyatlar tərəfindən çap edilə bilərdi. Jurnal ölkədə yayılan kitablara üçün nəzarət orqanı rolunu oynamalı idi. 1814-cü ildən jurnalın adı dəyişilib “Fransa bibliografiyası” adlandırılmış və onun dil proqramı Fransanın ərazi sərhədlərinin dəyişilməsi ilə əlaqədar olaraq islah olunmuşdur. “Fransa bibliografiyası”nın yaranması dünya bibliografiyasında yeni mərhələnin başlanğıcı hesab olunurdu. Bu, məcburi nüsxə əsasında, ölkə ərazisində çıxan ədəbiy-

yatın qeydini aparan ilk cari milli bibliografiya orqanıdır. Tezliklə, digər ölkələrdə də cari milli bibliografiya nəşrləri meydana gəlir. 1825-ci ildə alman, 1829-cu ildə İsveç, 1833-cü ildə holland kitabları haqqında cari informasiya mənbələri yaranır. 1835-ci ildən İtaliyada, 1837-ci ildən İngiltərə və Rusiyada ədəbiyyatın cari qeydi aparılır. Eyni zamanda, cari milli bibliografiyanın yaranması İsveçrədə 1871-ci ilə, ABŞ-da 1872-ci ilə, Belçikada 1875-ci ilə, Polşada 1878-ci ilə, Bolqarıstanda 1897-ci ilə təsadüf edir. XX əsrdə cari milli bibliografiya daha intensiv inkişaf edərək, getdikcə birinci dərəcəli əhəmiyyət kəsb edir. Bizə qonşu olan şərq ölkələrindən Türkiyədə cari milli bibliografiya 1934-cü ildə, İranda isə 1950-ci ildə yaranmış və daha da təkmilləşərək, uçot obyektlərini genişləndirmişdir. Yuxarıda göstərilənlərdən aydın olur ki, istər retrospektiv, istərsə də cari milli bibliografiyanın yaranması kitab ticarəti ilə sıx bağlı olmuşdur. Milli ədəbiyyatın bibliografik qeydi və onun təbliği həmişə millətin özünü dərk etməsinə, formalaşmasına xidmət etmişdir. Bu sahədə yaranmış mövcud ənənələr bu gün də milli bibliografiyanın inkişafına öz təsirini göstərir.

MİLLİ ELEKTRON-İFORMASIYA KONSORSİUMU – Rusiya Federasiyasının ön böyük kitabxanaları tərəfindən təsis edilmiş qeyri-kommersiya tərəfdaşlığı. Konsorsiumun məqsədi aşağıdakılardır: dünya birliyinin elektron resurslarına əlyətərlik üçün məsrəflərin minimuma endirilməsinin təmin edilməsi; internet istifadəçilərinin rüsdilli resurslara

əlyetərliyinin təşkil edilməsi; Rusiyanın müxtəlif regionlarındakı kitabxanalarının informasiya təminatında qeyri-bərabərliyin aradan qaldırılması. *Ədəbiyyat: Кузнецов А. Ю., Разумова И. К. Доступ к научным ресурсам. Электронные полнотекстовые базы данных // Библ. дело. 2005. № 2.*

MİLLİ İNFORMASIYA SİSTEMİ (NATİS)

- Sənədləşmə, Kitabxanalar və Arxivlər üzrə Milli İnfrastrukturun Planlaşdırılması Sahəsində Hökumətlərarası Konfransda qəbul edilmiş ümumdünya kitabxana xidməti sisteminin yaradılması sahəsində universal proqram. YUNESKO tərəfindən FİD və İFLA ilə birlikdə 1974-cü ilin sentyabrında Parisdə təsis edilmişdir. Proqramda YUNESKO-nun 86 üzvü və BMT-ni, digər beynəlxalq və hökumətlərarası təşkilatı təmsil edən 60 müşahisəçi iştirak edir. NATİS milli informasiya sistemlərinin inkişafı üzrə milli planlarda əhatə edilən sualları, onların son məqsədləri əks etdirməlidir. Bu zaman proqram milli planlarda hər bir ölkənin konkret şəraiti ilə şərtlənən işlərin formalarına və reallaşma xarakterinə müdaxilə etmir. NATİS-in konsepsiyasının bünövrəsində biri digəri ilə bağlı 4 ideya qoyulmuşdur: informasiya xidmətinin inkişafına görə hökumətlərin məsuliyyəti; informasiya xidmətinin inkişafının dövlət tərəfindən planlaşdırılması; informasiya xidmətinin vahid sistemi; informasiyanın hamı üçün əlyetərliyi. NATİS konsepsiyasının son məəqsədi cəhyyətin siyasi, iqtisadi, elmi, tədris, ictimai və mədəni fəaliyyətə cəlb olunana bütün təbəqələri üçün informasiyanın maksimal əlyetərliyi. NATİS

konsepsiyası kitabxana və arxivlərdəki informasiyanın əlyetərliyinin təmin edilməsi üçün hökumətlərin məsuliyyətini nəzərdə tutur. Məsuliyyət bütün səviyyələrdə-ümumdövlət, regional və yerli səviyyələrdə reallaşdırılmalıdır. Bu zaman lazımi qanunvericilik aktları-maliyyə bazası, insan ehtiyatları, texnoloji təminat, müvafiq müəssisə və xidmətlərin struktur və qaydası nəzərdə tutulmalıdır. Bu ideyaların reallaşdırılması yolları və metodları 16 məsələni ehtiva edir ki, onlardan 12-si ayrı-ayrı ölkələrin, qalanları YUNESKO-nun, digər beynəlxalq təşkilatların məsuliyyət sferasına daxildir. Milli təşkilatların məsuliyyət sferasına daxil olan məsələlər aşağıdakılardır: 1) informasiya xidməti sahəsində tam şəkildə ölkənin planına daxil olacaq milli planın işlənilib hazırlanması üçün informasiya sahəsində ümumdövlət siyasətinin işlənilib hazırlanması; 2) ali məktəblərin tədris proqramına NATİS-in bütün elementlərində olan informasiya ehtiyatlarından istifadə edilməsi üzrə kursların daxil edilməsi ilə informasiya tələbatçılarının fəallığının stimullaşdırılması; 3) müvafiq təhsil müəssisələri ilə birlikdə NATİS sistemində daxil olan məktəb və ictimai kitabxanalar üçün informasiya tələbatçılarında müəllimlə vərdislərinin möhkəmləndirilməsinə istiqamətlənən sosial inkişaf proqramlarının işlənilib hazırlanması; 4) hökumət orqanlarının və müxtəlif tələbatçı qruplarının informasiya tələbatlarının NATİS proqramından keçməklə daha tam şəkildə ödənilməsi məqsədi ilə təhlili; 5) NATİS-in fəaliyyətinin daha səmərəli şəkildə planlaşdırılması məqsədi ilə infor-

masiya resurslarının öyrənilməsi; 6) insan resurslarının, onların hazırlanmasının planlaşdırılması və onların NATİS-ə olan gələcək tələbatlarının proqnozlaşdırılması məqsədi ilə təhlili; 7) NATİS-in onun elementlərinin qarşılıqlı koordinasiyasını nəzərdə tutan və onlardan optimal istifadəni təmin edən gələcək strukturunun işlənilib hazırlanması; 8) NATİS-in aki təhsilə malik mürəxxəssislərlə təmin edilməsi; 9)-NATİS-in maddi-texniki ehtiyaclarının-xüsusən də avtomatlaşdırma sahəsində, müəyyən edilməsi; 10) NATİS-in məcburi nüsxələrlə, telekommunikasiya vasitələri ilə təmin edilməsinə, dərc edilən materiallarla mübadilə edilməsinə, kadrların peşə səviyyəsinə, arxiv materiallarının saxlanması, bütün materiallara əlverişliyin təmin edilməsinə xüsusi diqqət yetirməklə NATİS-in funksiya göstərməsinin qanunvericilik əsaslarının işlənilib hazırlanması; 11) maliyyələşdirmənin həcmində müvafiq şəkildə bütün planlaşdırılan aksiyaların reallaşdırılması; 12) hər bir yeni dərc edilən nəşrin onun çıxması ilə eyni vaxtda UBU proqramına uyğun olaraq onun biblioqrafik təsvir edilməsinin təmin edilməsi (bax: "Universal biblioqrafik uçot və MARC beynəlxalq proqramı"). NATİS-in altsistemləri arasında kooperasiyanın ilk növbədə inkişaf etdirilməsi zəruri olan bir neçə əsas istiqamət vardır. Bunlara aşağıdakılar aiddir: milli biblioqrafiya, komplektləşdirmə, mərkəzləşdirilmiş kitabışləmə, referatlaşdırma və indeksləşdirmə, topu kataloqlar və KAA, verilənlərin emalı, çoxaltma, audiovizual və d. texnikadan istifadə edilməsi, tərcümə, materialların saxlanması.

NATİS-in qurulmasının 4 əsas mərhələsi fərqləndirilir: altsistemlərin inkişafı üzrə planların işlənilib hazırlanması; bu planların əlaqələndirilməsi və onların vahid sitem şəklində birləşdirilməsi; bütün komponentlərlə birlikdə NATİS-in ölkənin ümumi inkişaf planlarına daxil edilməsi; NATİS-in planlarının ümumdünya informasiya sisteminin yaradılması, ilk növbədə ixtisalaşdırılmaış sahələrə dair vəzifələrilə razılaşdırılması. NATİS informasiya fəaliyyətini təkcə elmi-texniki, sosial və mədəni inkişafın müasir vasitəsi kimi deyil, həm də cəmiyyətin, ictimai istehsalın elmi təşkilinin, nəzarətin və idarə edilməsinin vacib elementi kimi nəzərdən keçirməyi nəzərdə tutur. İnformasiya fəaliyyətinin bu cür yeni əhəmiyyətini nəzərə almaqla bu konsepsiya iki qarşılıqlı əlaqəli aspektə malikdir. Onlardan biri konsepsiyanın sosial rolu, digəri isə informasiya xidmətinin idarəçilik əsaslarına aiddir. NATİS-in qarşısına qoyulan ən əsas tələb informasiya resurslarının informasiya tələbatına müvafiq olmasıdır. İnformasiya xidməti və informasiya təminatının inkişaf səviyyəsi və onunla təminat şəraitləri (hökumətin məsuliyyət səviyyəsi, dövlət planlaşdırmasının vəziyyəti, informasiya orqanlarının mövcudluğu, onların fəaliyyətinin xarakteri və s.) arasında fərqlər NATİS-in airı-ayrı ölkələrdə reallaşması ilə bağlı mümkün dəyişikliklərin miqyasındakı fəeqləri şərtləndirir. Konsepsiyanın idarəetmə aspektində əsas ideya bütün informasiya təsisatlarının vahid sistemdə birləşdirilməsidir. NATİS-in informasiya təsisatlarının vahid sistemdə inteqrasiya edilməsi ideyasının ardında istənilən

informasiya sisteminin üç icbari komponentinin üzvi vəhdəti kimi obyektiv amil dayanır. Bu amillər aşağıdakılardır: informasiyanın idarəetmə əsasları, informasiya tələbatçıları, informasiyanın məzmunu. *Ədəbiyyat: Тюлина Н. И. Национальная библиотека и НАТИС: новый этап типологического развития // Библиотековедение и библиогр. за рубежом. 1984. Вып. 97.*

MİLLİ KİTABXANA (MK) – universal elmi kitabxananın tiplərindən biri, ölkənin baş kitabxanasıdır. Əsas tipoloji əlaməti isə fəaliyyətinin bütünlüklə cəmiyyətin maraqlarına tabe edilməsidir. MK-nın milli dövlətlərin yaranması ilə əlaqəsini təsdiq edən əsas faktorlardan biri ondan ibarətdir ki, bu kitabxanaların 30 faizə qədəri məhz 19 əsrdə- Avropada və Amerikada burjua dövlətlərinin yaranması dövrünə təsadüf edir, 30 faizi isə Afrika və Asiyada XX əsrin II yarısında yeni müstəqil dövlətlərin meydana gəlməsi ilə əlaqədar yaranmışdır. “Milli kitabxana” termini ilk dəfə böyük Fransa inqilabı zamanı – 1789-cu ildə yaranmışdır. MK-nın ilk funksiyası – vətən ədəbiyyatının tam toplanması, onun daimi mühafizəsi və onun milli biblioqrafik uçotunun aparılmasıdır. 20 əsrin ortalarında MK-nın oxucu kondingenti genişlənir, KAA-da iştirak fəallaşır. 20-ci əsrin son onilliyində İKT-nın kitabxana işinin tətbiqi vəzifələri MK-a qarşısında mühüm vəzifələr qoymuşdur. MK ölkə kitabxanaları üçün müvafiq istiqamət üzrə metodik və məsləhət mərkəzinə çevrilir. MK dövlətin informasiya ilə təminat vəzifələrinin yerinə yetirilməsini yalnız öz resursları ilə deyil, eyni zamanda

milli və beynəlxalq ehtiyatlardan istifadə etməklə həyata keçirilməyə başlayır. Bütünlükdə MK-ların kitabxananın bir tipi kimi inkişaf tarixini üç mərhələyə bölmək olar: 1) 19 əsr MK-nın ənənəvi inkişaf mərhələsi; 2) 20 əsrin birinci yarısı – keçid mərhələsi; 3) MK-nın intensiv inkişafı ilə səciyyələnən müasir mərhələ. MK başlıca və ya əsas funksiyası haqqında mütəxəssislərin yekdil rəyi yoxdur. Daha çox bu funksiyaları iki qrupda birləşdirmək imkanlarının araşdırılması üstünlük təşkil edir: 1) Müstəqil kitabxana kimi MK-ya xas olan funksiyalar; 2) Bütünlükdə ölkənin kitabxana xidməti sistemində onun lider vəziyyətin həm də beynəlxalq əməkdaşlıqda iştirakın hərtərəfli təmin edilməsi. Hər iki funksiyalar qrupu bərabərhüquqlu və qarşılıqlı əlaqəli funksiyalardır. Bəzi ölkələrdə bu funksiyalar bu və ya digər dərəcədə MK-a statusuna malik universitet və parlament kitabxanaları tərəfindən yerinə yetirilir. Dünyanın bir çox ölkələrində MK-nın fəaliyyəti müvafiq qanunlarla tənzimlənir.

MİLLİ KİTABXANANIN İNFORMASIYA FONDU - Rusiya Federasiyasının ölkənin kitabxana-informasiya fondunu daimi saxlamaq və ölkənin milli sərvəti kimi istifadə edilmək üçün nəzərdə tutulmuş əsas hissəsi. Bu fondun tərkibinə aşağıdakılar daxildir: ölkənin özündə yardılmış sənədlərin tam külliyyatı, elmi cəhətdən dəyərli xarici sənədlər, ölkə haqqında onun xaricində nəşr edilmiş və ya Rusiya mənşəli müəlliflər tərəfindən yaradılmış əsərlər (depozitar sənədlər, repozitar sənədlər, sığorta fondu, kitab

abidələri və eksteritorika). Depozitar fond MKİF-in tərkib hissəsini təşkil edir və sənədlərin pulsuz məcburi nüsxələri əsasında formalaşır və depozitarinin profilinə müvafiq olaraq daimi olaraq saxlanılır. Repozitar fond MKİF-in tərkib hissəsi kimi kitabxanalar qrupunun az istifadə edilən uzun müddətli və ya daimi əsasda repozitariyalardan saxlanan sənədlərin məcmusundan ibarətdir. MKİF sənəd resurslarının tərkibində memorial funksiyanı yerinə yetirir. Fond hansı informasiya daşıyıcısında yazılmasından asılı olmayaraq, həm ənənəvi, həm də elektron olmaqla bütün sənəd növlərini əhatə edir. Fondun formalaşdırılmasının əsas prinsipləri universallıq, sənədlərin tam şəkildə əhatə edilməsi, sənəd axınının müəyyən bir qisminin tamlığı üçün məsuliyyətin fondsaxlayıcılar arasında bölüşdürülməsi, toplanmış sənədlərin əbədi olaraq saxlanması, bu sənədlərdən ibarət fondların hamı üçün əlyətərliyin təmin edilməsi. MKİF-in daimi saxlanmasını aşağıdakılar təmin edir: federal və regional əhəmiyyətli kitab plataları; nəşrlərin dövlət sığorta fondu; federal və regional əhəmiyyətli depozitarilər; repozitar saxlayıcı funksiyalı kitabxanalar; öz fondlarında kitab abidələri olan kitabxanalar. Saxlama sahəsində ali üstünlüyə sənədlərin mikrosuratlarının dövlət sığorta fondu malikdir ki, hansıki bununla milli informasiya təhlükəsizliyini təmin edir. Mühafizənin ikinci səviyyəsinə Rusiya Federasiyasının Dövlət Arxiv Fondunun tərkib hissəsi olan kitab abidələri və əlyazma sənədləri aiddir. Bu fonda əlyətərlik məsələləri kitab abidələrinə dair normativ-hüquqi sənədlərlə və

Rusiya Federasiyasının Dövlət Arxiv Fondu haqqında Əsasnamə ilə tənzimlənir. Prioritetlərin növbəti səviyyəsi sənəd formasında informasiyanın saxlanması, indiki və gələcək nəsillərə ötürülməsini təmin edən depozitar və repozitar fondlar təşkil edir. Onların saxlanması sənədlərin məcburi nüsxələri və kitabxana işi haqqında qanunvericiliklə tənzimlənir. MKİF-də sənədlərə əlyətərlik səviyyəsi onun tərkibini təşkil edən hissələrin dəyəri və unikalığı ilə müyyən edilir. MKİF-in konsepsiyası onunla şərtlənir ki, XX əsrin sonunda hətta ən iri kitabxana nəinki dünyada, hətta ölkənin özündə istehsal edilən sənədlərdən ibarət olan axını əhatə etmək iqtidarında deyildir. XX əsrin ortalarından etibarən çap prosesinin yeni üsullarının və informasiya daşıyıcılarının yeni növlərinin inkişafı ilə əlaqədar olaraq kitabxanalarda kitab fondları ilə yanaşı qeyri-kitab sənəd və nəşrlərin kolleksiyaları (audiovizual sənədlər fondu, elektron sənədlərin fondu və s.) formalaşır. XX əsrin son oniliyində MKİF-nin belə bir şəkildə anlanması formalaşır ki, bu fond daimi saxlanmaq və ictimai istifadə etmək üçün nəzərdə tutulmuş və ölkə qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş sənədlərin icbari nüsxəsi əsasında milli təşkilatlar və müəssisələr tərəfindən formalaşdırılan sənəd kolleksiyalarının məcmusudur. 1994-cü ildə Rusiya Federasiyasının “Sənədlərin məcburi nüsxələri haqqında” federal qanun qəbul edilir və o 2002-ci ildə yenidən redaktə olunur. Bu qanun əsasən məcburi nüsxə haqqında qanunun obyektini mülkiyyət aidiyyətindən və istehsal üsulundan asılı

olmayaraq bütün sənədlərdir; məcburi nüsxələrin qəbulediciləri təkcə milli və digər kitabxanaları deyil, həm də milli əhəmiyyətli informasiya və arxiv orqanları və digər təsisatlardır. Bu qurumların hər birinin üzərinə müvafiq sənəd qruplarının uçotu, kataloqlaşdırılması, onların etibarlı mühafizəsi və həmin sənədlərdən ictimai istifadənin təşkili mükəlləfiyyəti qoyulmuşdur. Ölkənin regionlarında anoloji funksiyalar mərkəzi univesal elmi kitabxanalar və məcburi pulsuz nüsxələrin digər qəbulediciləri tərəfindən həyata keçirilir. Qalan kitabxanalar bu sənəd nönlərini seçmə olaraq öz tələbatçılarının ehtiyaclarından çıxış edərək komplektləşdirə və mühafizə edə bilərlər. Həm də bax: Vahid kitabxana fondu. *Ədəbiyyat: "Положение о библиотечно-информационном фонде Российской Федерации". [Проект] // Библиотековедение. 2005. № 3; Ст а р о д у б о в а Н.З. Распределённый фонд России: история и современное состояние // Библиотека. 2003. №3; Толчинская Л.М. Развитие национального фонда в новой информационной среде // Библиотекарь. 1998. № 6; Тюлина Н. И. Национальная библиотека. М., 1988; Хахале в а Н. И. Концептуальные основы формирования распределённого библиотечного фонда Российской Федерации // Библиотековедение. 1999. № 6.*

MİNGƏÇEVİR ŞƏHƏR MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Mingəçevir şəhər MKS) – Mingəçevirdə ilk kitabxana 1956-cı ildə yaradılmış, ona

böyük şair Molla Pənah Vaqifin adı verilmişdir. MKS 1978-ci ildə təşkil edilmişdir. MKS-ə M.P.Vaqif adına Mərkəzi Şəhər Kitabxanası, 11 kitabxana filialı daxildir. Hazırda MKS-in kitab fondu 277 min nüsxə ədəbiyyatdan ibarətdir. Oxucuların sayı 40067 nəfərdir. MKS-in internet ünvanı: www.mingechevir.cls.az.

MİRƏHMƏDOV Əziz Mirfeyzulla oğlu (1920–2002, Bakı) – ədəbiyyatşünas, tənqidçi, kitabşünas, mətnşünas, mətbuat tarixçisi, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü (1959), f.e.d. (1976), AMEA-nın müx-

bir üzvü (1980), Əməkdar elm xadimidir (1982). İlk təhsilini Bakıdakı 25 nömrəli məktəbdə almışdır. 1941-ci ildə ADPU-nin filologiya fakültəsini bitirmişdir. İlk məqaləsi "Müəllim qəzeti"nin ("Azərbaycan müəllimi") 13 may 1938-ci il nömrəsində çap olunmuşdur. Bir müddət orta və ali məktəblərdə dərs demişdir. 1942-ci ildə Mərdəkandakı 156 nömrəli məktəbdə müəllim işləmişdir. Azərbaycan MEA-nın Nizami adına Ədəbiyyat və Dil İnstitutunda ilk vaxtlar laborant (1942), kiçik elmi işçi, baş elmi işçi, mətnşünaslıq şöbəsinin müdiri (1964), direktor müavini (1980-1981), direktor (1981-1985) vəzifələrində çalışmışdır. Ə.Mirəhmədov eyni zamanda BDU-nun Azərbaycan ədəbiyyatı kafedrasında baş müəllim (1943-1948), "Azərnəşr"ın baş redaktoru (1949-1951), Nizami adına Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyinin direktoru (1959-1960), Azərbaycan KP MK-nın Təbliğat və təşviqat şöbəsi müdirinin müavini (1960-1963), İdeologiya şöbəsi müdirinin birinci müavini (1963-1964) vəzifələrində səmərəli fəaliyyət göstərmişdir. 1947-ci ildə görkəmli alim-yazıçı Mir Cəlalın rəhbərliyi ilə "Məhəmməd Hadinin həyat və yaradıcılığı" mövzusunda namizədlik dissertasiyasını BDU-nun Elmi Şurasına təqdim etmişdir. Lakin bu dissertasiya işi o dövrün ideologiyası baxımından elmi-metodoloji cəhətdən nöqsanlı əsər kimi dəyərləndirilərək ləğv olunmuşdur. 1955-ci ildə "Mirzə Ələkbər Sabirin həyat və yaradıcılığı" mövzusunda namizədlik dissertasiyasını müdafiə etmiş, filologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almışdır. Ə.Mirəhmədov 1976-cı ildə Nizami adına Ədəbiyyat və

Dil İnstitutunda "Cəlil Məmmədquluzadə və XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan mətbuatının inkişaf mərhələləri" mövzusunda dissertasiya işini müdafiə edərək filologiya elmləri doktoru alimlik dərəcəsi almışdır. Ə.Mirəhmədov 1980-ci ildə AMEA-nın müxbir üzvü seçilmiş, 1982-ci ildə Əməkdar elm xadimi fəxri adına layiq görülmüşdür. Bütün fəaliyyəti boyu çox məhsuldar işləyən Ə.Mirəhmədov 18 kitabın, 500-dən artıq elmi məqalənin müəllifidir. Onun "M.F.Axundov" (1953), "Abdulla Şaiq" (1956), "Sabir" (1958), "Məhəmməd Hadi" (1962 və 1981), "Azərbaycan Molla Nəsrəddini" (1980), "Satirik gülüşün qüdrəti" (1981), "Ağlar güləyən" (1989) monoqrafiyaları, "XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında satiranın inkişafına dair", "Zakir və XIX əsr Azərbaycan satirası", "XX əsrin əvvəllərində ədəbi hərəkət: tənqidi realizm" və s. sanballı məqalələri ədəbiyyatımızın tarixinin öyrənilməsində ən etibarlı mənbələrdəndir. Hələ 40-cı illərdə Ə.Mirəhmədov ikicildlik "Müxtəsər Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi"nin (1943-1944) hazırlanmasında yaxından iştirak edərək ilkin təcrübə qazanmış, sonrakı illərdə isə püxtələşmiş alim kimi üçcildlik "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi"nin (1958-1960) əsas müəlliflərindən biri olmuşdur. O, nəşri planlaşdırılmış yeddcildlik "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi"nin də aparıcı müəlliflərindən biri idi. Yorulmaz tədqiqatçının böyük zəhməti bahasına C.Məmmədquluzadənin əsərlərinin ikicildliyi (1951-1954), üçcildliyi (1966-1967) və altıcildliyi (1981-1985) çapa hazırlanıb nəşr edilmiş, o, hər nəşrə müqəddimə, qeyd, izah və şərhlər

yazmışdır. Ə.Mirəhmədov Azərbaycan klassiklərinin əsərlərinin mətnşünaslıq məsələlərinə çox böyük məsuliyyətlə yanaşırdı. Gərəkli axtarışların nəticəsi olaraq onun başçılığı ilə 1979-cu ildə “Azərbaycan mətnşünaslıq məsələləri” adlı sanballı məqalələr toplusu işıq üzü görmüşdür. Ə.Mirəhmədovun dərslük yazmaq sahəsində ilk təcrübəsi “Ədəbi qiraət” dərsliyi ilə bağlıdır. “Ədəbiyyatşünaslıq terminləri lüğəti” tədqiqatçıları ilə yanaşı, orta məktəbin ədəbiyyat müəllimlərinin də stolüstü kitabına çevrilmişdir. *Əsərləri: Abdulla Şaiq. B., 1956; Sabir. B., 1958; Məhəmməd Hadi. B., 1962; Sovet Azərbaycanının kitab mədəniyyəti. B., 1975; Yazıçılar, talelər, əsərlər. B., 1978; Azərbaycan Molla Nəsrəddini. B., 1980; Azərbaycan ədəbiyyatına dair tədqiqlər. B., 1983.*

MİRZƏ FƏTƏLİ AXUNDZADƏNİN ŞƏXSİ KİTABXANASI – XIX əsrin ikinci yarısında görkəmli filosof, dramaturq və tənqidçi Mirzə Fətəli Axundzadənin (1812-1878) çox zəngin kitabxanası olmuşdur. Bu kitabxanada Şərq, Qərb və rus alimlərinin, yazıçılarının ən nadir və qiymətli əsərləri toplanmışdı. Kitaba yüksək qiymət verən M.F.Axundzadə onu mədəni inkişafda, insanların maariflənməsində çox mühüm vasitə hesab edir və yazırdı ki, kitab nəşrini genişləndirmədən, kitab oxumaq işinə bütün xalq kütlələrini cəlb etmədən maarifi xalq içərisində yaymaq olmaz. M.F.Axundzadə ölkə əhalisinin başdan-başa savadsız olmasını, cəhalet və avamlıq içərisində qalmasını görürdü. O yazırdı: “Bütün savadlıları toplayaraq savadsızların sayını müqayisə etsək, qara

atın qaşqasında olan ağ xalın, atın bütün bədəninə olan nisbəti kimi bir nisbət əldə edərik”. Öz xalqını dərin məhəbbətlə sevən M.F.Axundzadə xalqın hərtərəfli inkişafını bir qrup adamın təhsil almasında, savadlanmasında yox, bütün zəhmətkeşlərin savadlanmasında, hətta çobanlarımızın belə kitab oxumasında görürdü. Mövhumatçılığın və fanatizmin kəskin tənqidçisi kimi tanınan M.F.Axundzadə qadınların da kişilərlə bərabər hüquqa malik olmasını, onların savadlanmasını, kitab oxumağa cəlb edilməsini mühüm amil sayırdı. Bu məsələlərlə əlaqədar olaraq M.F.Axundzadə yazırdı: “Əgər desəm ki, kənd camaatı qalsın, ancaq şəhər camaatı elm öyrənsin, o zaman... bir gül ilə bahar olmaz. Şəhər camaatı kənd camaatının yanında dəniz müqabilində bir qətrə kimidir. Elmin faydası o zaman məlum olur ki, ... bizim çobanlarımız da Prussiya çobanları kimi oxumaq və yazmaq bilsinlər. Qadınlarımız da oxumağı bacarsınlar.” Bu dövrdə Azərbaycan dilinin lüğət tərkibinə, dilin ahəng qanununa yad olan çoxlu ərəb və fars sözləri daxil olmuşdu, bu da Azərbaycan dilində yazılan kitabların dilini o qədər çətinləşdirmişdi ki, sadə azərbaycanlılar belə kitabları oxuyub başa düşə bilmirdilər. M.F.Axundzadə bu cür kitabların dilini “Quş dili” adlandırırırdı. Ərəb, fars və osmanlı dillərinin qarışığı ilə yazılmış belə kitabları oxuyub başa düşmək üçün dörd dil - Azərbaycan, ərəb, fars, osmanlı dillərini bilmək lazım gəlirdi. Bu məsələ ilə əlaqədar olaraq M.F.Axundzadə yazır: “Bunun nəticəsində də azərbaycanlılar indiyə qədər xalis Azərbaycan

dilində ədəbiyyatdan məhrumdurlar və bu dildə oxumaq üçün orijinal əsərlərə təsadüf edilmir. Əgər azərbaycanca bəzi əsərlər varsa da, onlar ya başqa dillərdən tərcümə edilmiş, ya da fars, türk və ərəb sözləri ilə dolu anlaşılmaz bir dildə yazılmışlar... daha sonra hər yerdə qəza məktəbləri açıldığı zaman hökumət başqa fənlərlə bərabər bu məktəblərdə Azərbaycan dilinin öyrənilməsinə də lazım bildi. Lakin bu dildə dərs kitabları olmadığına görə böyük çətinliklər meydana çıxdı... Beləliklə də mən öz əsərlərimi həm Azərbaycan dilində yazdım, həm də özüm onları rus dilinə tərcümə etdim". M.F.Axundzadə 1841-ci ilin avqustunda Qafqaz canişini Qolovinə yazılı məruzə təqdim edərək Mirzə Şəfi ilə mətbəə açmaq üçün icazə istəmişdir. O, bu məruzəsində çox inandırıcı dəlillərlə sübut edirdi ki, Azərbaycan dilində kitab olduqca azdır. Olan kitablar da ərəb, fars, türk sözləri qarışığından ibarət olduğu üçün azərbaycanlılar tərəfindən anlaşılmır. Çap işini xalqın zəruri işlərindən biri hesab edən M.F.Axundzadəni Azərbaycan kitabının gələcək taleyi düşündürürdü. O, böyük uzaqgörənliklə Azərbaycan kitabının gələcəyinə inanırdı. Dövlət adamlarına və yazıçı dostlarına məktublarında yazıçı "Azərbaycan dilində kitabların, dərsliklərin yox dərəcəsinə olmasından", "Azərbaycan ədəbiyyatının yaradılması" yolunda ciddi tədbirlərin lüzumundan döndөнə bəhs edirdi. Onun 1870-ci ildə yazdığı məktubların birində oxuyuruq: "...bu gün bizim yüksək məzmunlu qiymətli və nəfis elmlərə aid kitabımız yoxdur. Sağlıq olarsa, gələcəkdə biz də kitab

sahibi olacağıq. O zaman biz Avropa və yeni dünyanın malik olduğu bir çox kitabları, o cümlədən tibb, hikmət, hesab, coğrafiya, hərbi iş, dənizçilik, mühəndislik, tarix, inşa, idarə üsulu, məişət, əkinçilik, səyyahlıq, mədəniyyət, təbiət, astronomiya, heyət, kimya və bunlar kimi faydalı elmlərə aid kitabları əldə edəcəyik". Mütaliəni insan aqlının saflaşmasında mühüm amil kimi qiymətləndirən M.F.Axundzadə yazır: "Əgər bir insan... filosofların əsərlərini oxuya bilərsə, mütaliə nəticəsində onun ağı saflaşar, parlayar, pis əməllər onun nəzərində gündən-günə eybəcər və rüsvayçı görünər və belə bir halda o, bu pis əməlləri icra etməkdən utanar, nəticədə namus və vicdan sahibi olar". Kitabın böyük gücünə inanan M.F.Axundzadə kitabların toplanıb saxlanması, kitabxanaların yaradılması işinə də xüsusi əhəmiyyət verirdi. Azərbaycan xalqının yetişdirmiş olduğu görkəmli şəxsiyyətlərin əsərlərini sevə-sevə oxuyan M.F.Axundzadə onların əsərlərini öz şəxsi kitabxanasında toplamış və çap etdirməyə çalışmışdır. O, Azərbaycan şairlərinin əsərlərini Adolf Berje vasitəsilə 1867-ci ildə Leyspiqdə çap etdirmişdir. Yazıçı eyni zamanda həm də Q.B.Zakirin və M.P.Vaqifin əsərlərini çapa hazırlamış və bu əsərlərə müqəddimə də yazmışdı. Rus, ərəb, fars və bir neçə xarici dilləri mükəmməl bilən M.F.Axundzadə müxtəlif dillərdə nadir kitablara malik olan zəngin şəxsi kitabxana təşkil etmişdi. O, öz bədii, elmi və fəlsəfi əsərlərini yazarkən yüzlərlə kitabdan istifadə etmiş, rus, ərəb, fars, türk və Qərbi Avropa dillərindəki qiymətli əsərlərlə tanış olmuşdu. M.F.Axundzadə

də rus dilini mükəmməl bildiyindən rus dili vasitəsilə Qərbi Avropa və dünya xalqlarının ədəbiyyatı ilə tanış ola bilirdi. Məlum olduğu kimi, o zaman nə Azərbaycanca, nə də Gürcüstanda geniş kitab fonduna malik olan kitabxanalar yox idi. Hələ Zaqafqaziyada ardıcıl komplektləşdirilən, geniş elmi ədəbiyyata malik olan kitabxanalar təşkil edilməmişdi. Hər tərəfli kitab fonduna malik kitabxanaların olmaması bütün ziyalıların, o cümlədən M.F.Axundzadənin işini xeyli çətinləşdirirdi. Onlar özlərinə lazım olan kitabları əldə etmək üçün çox böyük əziyyətlər çəkməli olurdular. Məhz buna görədir ki, şəxsi kitabxanaların təşkilinə çox ciddi ehtiyac hiss edilməkdə idi. M.F.Axundzadənin şəxsi kitabxanası haqqında hələ ayrıca tədqiqat aparılmamışdır. Ancaq uzun illərdən bəri yazıçının yaradıcılığının tədqiqi ilə məşğul olan alimlərimiz onun zəngin kitabxanası olduğunu qeyd edirlər. Təəssüf ki, M.F.Axundzadənin şəxsi kitabxanasının nə tam kolleksiyası, nə də onun siyahısı, kataloqu bizə gəlib çatmamışdır. Onun ölümündən sonra arxiv çox səliqəli saxlanılmış və demək olar ki, qüsursuz olaraq gəlib bizə çatmışdır. Bu arxivdə ümumiyyətlə 1300-dən artıq material vardır. Bu materialların əksəriyyətini müəllif özü səliqəyə salmış, onların gələcəkdə elmi-tədqiqat üçün lazım olacağını nəzərə alaraq bir neçə dəfə üzünü köçürmüş (ya köçürtdürmüş) və ya əksər materialları ayrıca dəftər şəklində tikib saxlamışdır. O, öz arxivinə son dərəcə yüksək qayğı bəsləmiş və onu ciddiyyətlə mühafizə etmişdir. Yazıçının şəxsi kitabxanası isə bizə çox natamam gəlib çatmışdır. 1955-ci ildə Azərbaycan

Elmlər Akademiyasının nəşriyyatı A.Ə.İbrahimovun “M.F.Axundzadə əsərlərinin təsviri” adlı iri həcmli, çox qiymətli bir kitabını nəşr etmişdir. Bu kitabın bütün tədqiqatçılar üçün, o cümlədən M.F.Axundzadənin irsini öyrənmək, şəxsi arxivi ilə tanış olmaq istəyən bütün şəxslər üçün çox böyük əhəmiyyəti vardır. Kitabda M.F.Axundzadənin arxivində saxlanılan bütün materiallarla yanaşı, bu arxivdə olan kitabların da siyahısı verilmişdir. Bu kitablar M.F.Axundzadənin şəxsi kitabxanasında olan kitabların bizə gəlib çatan hissəsidir. A.Ə.İbrahimovun kitabında arxivdə saxlanılan kitablar dillərə görə ayrılıb düzülmüşdür. Burada əvvəlcə azərbaycanca, sonra rusca, daha sonra Şərq dillərində olan kitabların siyahısı verilir. Bu siyahıda 141 kitabın adı vardır. Bunlardan 7-si azərbaycan dilində, 83-ü rus dilində, 51-i isə Şərq dillərindədir.

MİRZƏ KAZIM BƏYİN ŞƏXSİ KİTABXANASI – XIX əsr Azərbaycan elminin və mədəniyyətinin inkişafında mühüm xidmətləri olan şəxsiyyətlərdən biri də Azərbaycan elminə dünya şöhrəti gətirən, rus şərqşünaslığının banisi, görkəmli filoloq, dilçi, tarixçi, filosof və hüquqşünas kimi məşhurlaşmış elm fədaisi Mirzə Məhəmməd Hacı Qasım oğlu Kazım bəy (1802-1870) olmuşdur. Böyük fitri qabiliyyətə malik olan Mirzə Kazım bəy qısa müddətdə türk, ərəb və fars dillərini kamil öyrənmiş, məntiq və fəlsəfə ilə tanış olmuş, Şərq ölkələrinin qanunşünaslığının əsaslarına yiyələnmişdir. 17 yaşında ikən “Ərəb dilinin müxtəsər qrammatikasını” yazması onun böyük elmi qabiliyyətinə

sübutdur. 1820-ci ildə atası Dərbənddən Həştərxana sürgün edilərkən onunla getmiş, orada ingilis, fransız, alman və b. dilləri öyrənmişdi. Bu görkəmli insan az bir müddət içərisində elmi ictimaiyyət tərəfindən tanınmış, 1826-cı ildə Kazan Universitetində İran ədəbiyyatından və türk-tatar dilindən dərs deməyə dəvət edilmişdi. Burada dərs dediyi müddətdə qısa zaman içərisində professor və fakültə dekanı vəzifələrinə seçilmişdir. O, dərs deməklə yanaşı, burada fars-ərəb-türk-rus lüğətinin hazırlanmasına da rəhbərlik edirdi. Mirzə Kazım bəyin Kazan Universitetinin rektoru, görkəmli rus alimi L.I.Lobaçevski ilə dostluğu ona universitetin elmi və ictimai həyatında yaxından iştirak etmək imkanı yaratmışdı. L.I.Lobaçevskinin elmi fəaliyyətində Şərq riyaziyyat alimlərinin əsərləri mühüm rol oynamışdı. Rus alimi bu əsərlərlə Mirzə Kazım bəyin Şərq dillərindən etdiyi tərcümələr vasitəsilə tanış olurdu. Mirzə Kazım bəy görkəmli Azərbaycan alimi Nəsirəddin Tusinin riyaziyyata dair əsərlərini Lobaçevskinin istifadəsi üçün tərcümə etmişdi. Doğma Azərbaycan dilinin tədqiqində, öyrənilməsində, elmi qrammatikasının yaranmasında Kazım bəyin əvəzsiz xidmətləri olmuşdu. Onun yazmış olduğu "Azərbaycan dilinin qrammatikası" 1839 və 1840-cı illərdə iki dəfə nəşr edilmiş, Azərbaycan dilini öyrənənlərə, təbliğ edənlərə böyük hədiyyə olmuşdu. 1845-ci ildən sonra o öz ömrünü Peterburq Universiteti ilə bağlamış, məhz burada dünya şöhrəti qazanmış, rus şərqşünaslıq elminin əsasını qoymuş, rus şərqşünaslarının böyük bir nəslinin yetişdirilməsində yaxından iştirak et-

mişdi. Akademik V.V.Bartold göstərirdi ki, O.İ.Senkovski və Mirzə Kazım bəy öz mühazirələri ilə rus şərqşünaslığını yaratmışlar. O dövrün görkəmli rus mütəfəkkirləri ilə tanışlığı, onlarla ünsiyyətdə olması, Mirzə Kazım bəyin yaradıcılığına müsbət təsir etdiyi kimi, Mirzə Kazım bəyin də onların həyatında, xüsusilə Şərq ədəbiyyatı ilə tanışlıqda, Şərq dillərinin öyrənilməsində böyük köməyi olmuşdu. Onun L.N.Tolstoya və N.Q.Çernişevskiyə Şərq dillərini öyrətməsi dediklərimizi bir daha təsdiq edir. Öz zamanəsinin ən böyük alimlərindən biri olan Mirzə Kazım bəyin olduqca coşğun keçən həyatı həmişə kitabla, kitabxanalarla bağlı olmuş, o, səriştəli bibliofil kimi öz dövründə məşhurlaşmışdır. Hələ uşaq ikən atasının şəxsi kitabxanasında olan qiymətli Şərq əlyazmalarını çox həvəslə mütaliə edən Kazım bəy zaman keçdikcə bu kitabxana ilə kifayətlənməmiş, o dövrdə Dərbənddə, sonra isə Həştərxanda ictimai kitabxanalardan və digər kitab kolleksiyalarından geniş surətdə istifadə etməyə başlamışdı. M.Kazım bəy sonralar yazırdı ki, 14 yaşım olanda kitab oxumaq işinə ciddi girişmişdim. Dərbənd şəhərində kitab mütaliəsinə xüsusi diqqət yetirən şəhərin gəncləri dərnəkdə "Dərbəndnamə" əsərinin kütləvi oxusunu təşkil edirdilər. Elə olurdu ki, belə oxular günlərlə davam edirdi. Oxunan mətnlərin təhlili belə oxuların əhəmiyyətini xeyli artırırdı. Daha sonra o, "Dərbəndnamə" əsərinin üzünü köçürə bilməməsi, məcburiyyət qarşısında Dərbəndi tərk etməsindən təəssüfləndiyini bildirmişdi. Elmi tədqiqat və pedaqoji işdə mütaliənin əhəmiyyətini yüksək qiymətləndirən

M.Kazım bəy deyirdi ki, mən zaman keçdikcə elmi biliklərə yiyələnməkdə mütaliənin çox böyük vasitə olduğunu dərk etdim və bütün ömrüm boyu mütaliə etməkdən zövq aldım. M.Kazım bəy kitab toplamağa, şəxsi kitabxana yaratmağa da xüsusi diqqət yetirməyə çox erkən yaşlarından başlamışdır. Atasının qiymətli kitabları qoruyub saxlamaq, şəxsi kitabxana yaratmaq təşəbbüsü onun gözləri qabağında baş verdiyindən, özünün şəxsi kitabxanasını yaratmaqda bu təcrübədən bəhrələnmişdi. Onun şəxsi kitabxanası Kazan Universitetində müəllimliyə başladıqdan sonra formalaşmağa başladı. Gənc ali məktəb müəllimi M.Kazım bəy məhz Kazan Universitetində Şərqşünaslıqdan dərs deməyə başladıqdan sonra universitet kitabxanasında Şərqə aid ədəbiyyatın artmasını tezliklə hiss etdi və şərqşünaslığa: Şərq dillərinə, Şərq ədəbiyyatına, Şərq tarixinə, Şərq iqtisadiyyatına və s. aid kitablar toplamağa başladı. O, həmçinin Kazan Universitetinin kitabxanasında Şərqşünaslıq fondunun yaradılmasına və daha da təkmilləşməsinə xüsusi diqqət yetirirdi. Kazan Universitetinin kitabxanası M.Kazım bəyin məsləhətinə müvafiq kitab seçib almaq işinə xüsusi diqqət yetirir, onunla əlaqə saxlayırdı. M. Kazım bəy Kazan şəhərlərində böyük şərqşünas-alim, Şərq dillərinin, Şərq ədəbiyyatının görkəmli tədqiqatçısı kimi formalaşmış, bütün Rusiyada və dünyada məşhur bir şərqşünas kimi tanınmışdı. Mirzə Kazım bəyin Kazanda əldə etdiyi bu nailiyyətlər onun Peterburq Universitetinə dəvət edilməsi üçün şərait yaratdı. 1849-cu ildən Peterburq Universitetin-

də işləyən M. Kazım bəy az bir müddət içərisində universitetdə böyük şöhrət qazandı. Rus elmi ictimaiyyəti M.Kazım bəyi rus şərqşünaslığının yaradıcılarından biri kimi qəbul etdi. Peterburq Universitetindəki elmi fəaliyyəti ona dünya şöhrəti gətirdi. M.Kazım bəyin Kazanda əsasını qoyduğu şəxsi kitabxanası Peterburq Universitetində işlədiyi dövrdə daha da zənginləşmişdi. Onun mütaliə dairəsinin genişliyi, elmlərin müxtəlif sahələri ilə maraqlanması, Şərq dillərindən başqa bir neçə xarici dildə sərbəst mütaliə etməsi şəxsi kitabxanasının hərtərəfli zənginləşməsi zərurətini yaradırdı. O, şəxsi kitabxanasının həm müxtəlif elm sahələri, həm də bir çox Şərq və Avropa dillərində kitablarla komplektləşdirilməsinə xüsusi diqqət yetirir”, kitabxananı zənginləşdirmək üçün vəsait əsirgəmirdi. M. Kazım bəyin şəxsi kitabxanası o dövr Peterburq Universitetinin alimləri içərisində ən böyük və zəngin şəxsi kitabxana sayılırdı. Onun kitabxanası təsadüfi toplanmış kitab yığını deyildi. Düşünülmüş, ardıcıl olaraq elmin tələbatına və ixtisasına uyğun sistemli qaydada seçilmiş bir kitabxana idi. Kitabxanada şərqşünaslığa dair nadir, ən qiymətli əlyazmalar toplanmışdı. M.Kazım bəyin vəfatından sonra onun ömrü boyu böyük çətinliklə əldə etdiyi, toplayıb, qoruyub saxladığı zəngin elm xəzinəsi olan şəxsi kitabxanasına verilmişdir. Peterburq Universitetinin Kitabxanası kitabları qəbul edərkən onun siyahısını tərtib etmişdi. Bu siyahıya 239 Şərq əlyazmasının və kitabların adı daxil edilmişdir. M.Kazım bəyin şəxsi kitabxanası haqqında ayrıca

araşdırmalar aparılmadığından onun fondunun miqdarı və tərkibi haqqında dəqiq məlumat vermək mümkün deyil. Şübhə yoxdur ki, M. Kazım bəyin kitabxanasında göstərilən rəqəmlərdən qat-qat çox kitab və elmi jurnal olmuşdur. Kitabxananın jurnal fondu haqqında, ümumiyyətlə, heç bir məlumat yoxdur. M. Kazım bəyin şəxsi kitabxanasının kitab fondu haqqında Peterburq Universiteti tərəfindən tərtib edilmiş siyahını tam hesab etmək olmaz. Bu siyahı Peterburq Universitetinin M.Kazım bəyin kitabxanasından seçilərək kitabxanaya alındıqları kitabların siyahısıdır. M.Kazım bəyin kitabxanasında olan bədii ədəbiyyat, o cümlədən rus ədəbiyyatı, rus klassiklərinin əsərləri, müasir dövrün ədəbiyyatı, M.Kazım bəyin öz əsərləri, dövrü mətbuat siyahıya daxil edilmişdir. M.Kazım bəy böyük tədqiqatçı-alim olmaqla yanaşı, kitabı sevən, onların gələcək nəsillər üçün qorunub saxlanılmasına xüsusi diqqət yetirən, o dövrün rus kitabxanalarının komplektləşdirilməsinin qeydinə qalan böyük kitab təbliğatçısı olmuşdur. XIX əsrdə Rusiyanın böyük ali məktəb kitabxanaları ilə yaxından tanış olan M. Kazım bəy Kazan, Peterburq, Odessa universitetlərinin kitabxanalarına xeyli kitab bağışlamışdır. M.Kazım bəy Kazan Universitetində işləyərkən həmişə universitet kitabxanası ilə əlaqə saxlamış, onun komplektləşməsi işində yaxından iştirak etmiş, xüsusilə kitabxananın Şərq fondunun yaradılmasına xeyli əmək sərf etmişdir. M. Kazım bəy öz məsləhətləri ilə kitabxanaya kömək etməklə yanaşı, 1848-ci ildə şəxsi kitabxanasından bu

kitabxanaya ərəb, fars və türk dillərində 203 adda qiymətli əlyazması vermişdir. Məhz bu kitablarla kitabxananın Şərq şöbəsinin əsası qoyulmuşdu. Kazan, Peterburq, Odessa universitet kitabxanaları ilə yanaşı, Moskva Universiteti Kitabxanası, Peterburq Ümumi Kitabxanası və Rusiya Elmlər Akademiyasının Kitabxanası da öz Şərq fondlarını yaratmaq üçün M.Kazım bəyin kitabxanasından istifadə etmişlər. M.Kazım bəyin elmi və pədaqoji fəaliyyətində kitabxana işi və kitabxanaşünaslıq məsələləri də mühüm yer tutur. Mədəni inkişafda və təhsil prosesində kitabxana işinə yüksək qiymət verən M.Kazım bəy kitabxanaşünaslığın nəzəri problemləri haqqında bir çox qiymətli fikirlər söyləmişdir. M.Kazım bəyin kitabxana işinə dair mülahizələrinin, elmi görüşlərinin əsasını 1852-ci ildə yazdığı “S-Peterburq İmperator Ümumi Kitabxanasında Şərq əlyazmaları və kallirafiyalarının təsviri” məqaləsi təşkil edir. Bu məqalədə M. Kazım bəy dünya kitabxanaşünaslıq fikri tarixində demək olar ki, ilk dəfə kitabxana kataloqunun elmi mahiyyətini açır, ədəbiyyatın kataloqlaşdırılmasına elmi-nəzəri istiqamət verir. O yazır: “Kataloq elmlər ailəsinə, kitabsaxlayıcı və kitabxanalara məxsus olub, elm xəzinəsinin açarı, onun gizli sirlərinin göstəriciləridir”. Daha sonra müəllif kitabxana kataloqu haqqında ancaq özünə məxsus olan bir təhlil tərzində aşağıdakı fikri söyləyir: “Kitabxana kataloqsuz fayda verə bilməz: o öz fikirlərini ətrafdakılara çatdırma bilməyən lala bənzəyər”. Məqalədə M. Kazım bəy 1852-ci ildə S-Peterburq ümumi kitabxanasının Şərq ədəbiyyatı fondunun

kataloqunun hazırlanıb çap edilməsinin əhəmiyyətini, bu işdə rus alimlərinin əməyini çox yüksək qiymətləndirib, həmin kataloqun mahiyyətini açır, Rusiyada və digər ölkələrdə nəşr edilmiş kataloqlardan üstün cəhətlərini göstərir. Müəllif burada bir kitabxanaşünas alim kimi, mü-asir elmi dildə desək, sistemli yanaşma metodundan istifadə edərək həmin kataloqun mühüm əlamətlərini belə müəyyənləşdirir: 1) Kitabxananın Şərq fondunun bütün zənginliyinin, Şərq aləminin təfəkkür və mədəniyyət xəzinəsinin tam təsvir edilməsi; 2) Zəngin və qiymətli biblioqrafik məlumatları əks etdirən elmi əsər; 3) Faydalı Şərq və Qərb biblioqrafik mənbələri üzrə tədqiqatçılar üçün açar; 4) Bütün Avropada Şərq əlyazmaları və ksilloqrafiyalarına dair nəşr edilmiş ilk dolğun və dəqiq kataloq; 5) İmperator ümumi kitabxanasının ilk çap kataloqu; 6) Çox gözəl nəşr əsəri. Rusiya şərqşünaslıq elm və təhsilinin banisi olan bu böyük mütəfəkkir Mirzə Kazım bəy şərqşünaslıq, ədəbiyyat, dil, fəlsəfə, tarix, dinşünaslıqla əlaqədar bir çox qiymətli əsərlər yazmaqla bərabər, kitabxanaşünaslıq, biblioqrafiya nəzəriyyəsi və təcrübəsi sahəsində qiymətli fikirlər söyləmiş, xeyli hərtərəfli əhəmiyyət kəsb edən müddəalar irəli sürmüş, kitabxana işinin elmi əsaslarla inkişafı üçün diqqətəlayiq işlər görmüşdür. Onun kitabxanaçılıq-biblioqrafiya sahəsindəki elmi irsi və əməli fəaliyyəti müstəqil tədqiqat obyektinə kimi hərtərəfli və dərinlən işlənməlidir.

MİSİR KİTABXANALARI (MK) – Şərqi ərkan quldarlıq dövlətlərindən olan

Misir ölkəsinin hərtərəfli inkişafı Orta padşahlıq (təqr. e.ə. 2050-e.ə. 1700) və Yeni padşahlıq (e.ə. 1580-e.ə. 1070) dövrlərində baş vermişdir. Mədəniyyət özünün yüksək inkişaf səviyyəsinə çatmış, kitabxana-arxivlər böyük qayğı və diqqətlə əhatə olunmuşdu. Ölkədə hazırlanmış qədim yazı materialının – papirusların çoxu da elə həmin dövrə aiddir. Misir təsərrüfatı genişləndikcə, dövlət idarə sistemi mürəkkəbləşdikcə yazı gündəlik həyatda tez-tez tətbiq olunmağa başlamışdı. Bu, şəkli yazıların sadələşdirilməsinə gətirib çıxardı. Adətən heroqliflər daş, ağac, dəri üzərində yazılır, belə hallarda heroqliflərin şəkli dəyişilmirdi. E. ə. VIII əsrdən etibarən yazı sistemində dəyişiklik baş vermişdi. Əvvəllər ayrı yazılan işarələr indi bir işarədə birləşdirilirdi. Bu yazı demotika, yəni xalq yazısı adını daşıyırdı. Misir yazı sistemində 21 işarədən ibarət əlifba meydana çıxmışdı. Ən qədim əsərlərini e.ə. V minilliklə yaratmış qədim misirlilər 3 min il ərzində zəngin bədli ədəbiyyat nümunələrinin müəllifi olmuşdular. Şifahi xalq yaradıcılığının təsiri ilə meydana gəlmiş “İki qardaş haqqında nağıl”, “Cadulanmış şahzadə”, “Düz və əyri haqqında nağıl”, “Firon Xufu və cadugərlər” və s. kimi nağıllar əkinçilərin məişətini, həyatını, dünyagörüşünü əks etdirirdi. Qədim Misir nağılları “Min bir gecə” silsiləsinin yaranmasına təsir göstərmişdir. Misirlilərin sitayiş etdiyi ay və müdriklik allahı Tot mirzələrin, biliyin, yazının hamisi; ilahə Seşat yazının, kitabxananın hamisi; Hu söz allahı; Sla idrak allahı idi. Misir Qədim Şərqi inkişaf etmiş mədəniyyət (sivilizasiya) mərkəzlərindən birinə çevril-

mişdi. Ölkənin hər yerində kitabxanalar təşkil edilirdi. “Papirus evləri” adlanan saray və məbəd kitabxanaları, “Həyat evləri” kitabxanaları buna misal ola bilər. Misirdə kitabxanalar əsas müdriklik mərkəzi sayılır, çoxlu lazımlı biliklərin alınma biləcəyi yer hesab olunurdu. Misirin qədim paytaxtı Fiv yaxınlığında e.ə. təqribən 1300-cü ildə əsası qoyulmuş II Ramzesin ən böyük kitabxanasının girişində belə bir yazı vardı: “Mənəviyyat apteki”. Kitabxananın möhtəşəm qapısının üstündə isə ilahi Totun və ilahə Seşatın təsvirləri həkk edilmişdi. Məbəd kitabxanalarına və “Həyat evləri”nə kahinlər (din xadimləri) başçılıq edirdi. Kitablardan və sənədlər əvvəllər yeşillərdə (qutularda) və ya boruşəkilli gil qablarında, sonralar isə divar oyuqlarında saxlanılırdı. Kitab saxlanılan divar oyuqlarında qalmış bir neçə kataloq zamanımıza qədər gəlib çıxmışdır.

MMC (MULTIMEDIA CARD) – fleş yaddaş tipli informasiya daşıyıcılarının bir növüdür. Bu kart çox kiçikdir (24×32×1,4 mm). SanDisk və Siemens şirkətləri tərəfindən yaradılmışdır. Ən müxtəlif növ qurğu və avadanlıqla işləyə bilər.

MOLDOVA MİLLİ KİTABXANASI – əsası 22 avqust 1832-ci ildə Kişinyov şəhərində qoyulmuşdur. Kitabxananın binası qarşısında moldov şairi Vasile Aleksandrinin heykəli ucalır. Azərbaycan Milli Kitabxanası ilə Moldova Milli Kitabxanasını sıx dostluq və əməkdaşlıq əlaqələri bağlayır. 2010-cu ildə kitabxanalar arasında qarşılıqlı əməkdaşlıq haqqında Memorandum imzalanmışdır. Əsas məqsəd

kitabxana-bibliografiya proseslərinin avtomatlaşdırılması, elmi bibliografiya, nadir kitabların bərpası və mühafizəsi, kadr hazırlığı sahələrində əməkdaşlığı inkişaf etdirmək, həmçinin elm və mədəniyyət, informasiyanın yayılması və mübadiləsi sahəsində əməkdaşlıq etməkdir. Bu gün kitabxanalar arasında beynəlxalq ədəbiyyat mübadiləsi həyata keçirilir, bu yol ilə alınan və göndərilən kitabların sayı ildən-ilə artır. Həmçinin kitabxana işinin bütün sahələrində mütəxəssislər arasında təcrübə mübadiləsi həyata keçirilir.

MONOQRAFİYA – elmi ədəbiyyatın ən nüfuzlu janrlarından biridir. Yunan dilindən tərcümədə “mono” – “bir” (“vahid”), “qrafo” – “yazıram” deməkdir. Bu elmi əsərdə müəyyən problemlə bağlı materiallar daha dolğun şəkildə, bütövlüklə izah edilir. Monoqrafiya – bir problemin və ya öz aralarında sıx bağlı olan bir neçə problemin daha dərinə və əsaslı şəkildə öyrənilməsi, tədqiq edildiyi və kitab şəklində hazırlanmış nəşr edilən elmi əsərdir. Nəşriyyat işi üzrə Dövlət Standartına əsasən (Dövlət Standartı 7.60-2003) monoqrafiya – “bir problemin və ya mövzunun dolğun və hərtərəfli tədqiqatını özündə əks etdirən, bir və

ya bir neçə müəllifə aid olan elmi və ya elmi-kütləvi kitab nəşridir". Monoqrafiyanın həcmi 5 çap vərəqini (120 səhifə kompüter mətnini) ötməlidir. Monoqrafiya nəşrinin ən geniş yayılmış formatı A5 (148x210 millimetr) və A4 (210x297 mm.) formatlarıdır. Monoqrafiyanın üz qabığı (cildi) yumşaq və ya bərk, rəngli və ya ağ-qara ola bilər. Monoqrafiyanın titul vərəqinin arxa tərəfində bu məlumatlar göstərilir: a) Yuxarıda sol künkdə növbəli sıra ilə kitabxana indeksləri – UOT (Universal Onluq Təsnifat, lazım gəlsə, KBT (Kitabxana-Bibliografiya Təsnifatı), müəllif işarəsi (elmi kitabxananın informasiya şöbəsində); b) Annotasiya (xülasə) – işin aktuallığını, elmi yeniliyini açan, oxucu ünvanını- yəni əsərin kimin üçün nəzərdə tutulduğunu göstərən və 11 sətirdən ibarət olan qısa xarakteristikadır; c) Müəllif (və ya müəlliflər kollektivi); ç) Rəyçilər (resenzentlər): professor elmi səviyyəsində olan 2 rəyçi, adətən xarici rəyçilər (başqa müəssisə; əgər ali məktəb nəşriyyatından kənara çıxırsa, başqa ali məktəb); d) Təsdiq (iddia): ali məktəbin Redaksiya-nəşriyyat Şurasının qərarı; sol künkdə (aşağıda) – ISBN (Beynəlxalq Standart Kitab Nişanı (Nömrəsi); e) Sağ künkdə © (müəllif hüququ) nişanı- bu, müəllif hüququnun mühafizəsi nişanıdır. Monoqrafiyada nömrələmə 3-cü səhifədən başlanır. Müqəddimə və ya ön söz (səhifə 3): Mətn (fəsillər, bölmələr, yarım-fəsillər, paraqraflar və s.); Nəticə: çıxarışlar, yekun, perspektivlər; Əlavələr: mətnin sonunda; Bibliografik siyahı (P7.0.5 – 2008 Dövlət Standartı üzrə); Məzmun və ya mündəricat. Son səhifədə bu məlumatlar yerləşdirilir: çıxış məlumatları (nəşrin redaktoru

hazırlayır); mətbəə məlumatları: çapa imzalanma tarixi, həcmi, tirajı (müəllif tərəfindən göstərilir); nəşriyyatın və mətbəənin ünvanı.

MONONƏŞR – bir əsərdən ibarət nəşrdir.

MONTAJ – nəşrin səhifələrinin çap kağızı ölçüsündə müəyyən ardıcılıqla yerləşdirilməsidir. Kompüterdə və ya montaj stolunda icra edilir.

MONTENEQRO RESPUBLİKASI MƏRKƏZİ XALQ KİTABXANASI – (Curce Tsrnoviç adına) 1493-cü ildə monastrda yaradılmışdır. Həmin monastrda kirill əlifbası ilə dini kitablar çap edilirdi. XIX əsrin ikinci yarısındanək həmin kitabxana Monteneqronun mərkəzi kitabxanası sayılırdı. Monteneqronun Dövlət Kitabxanasının yaradılmasının rəsmi tarixi 1893-cü ildir. Həmin il həm də Setinyədə Tsrnoeviçin mətbəəsinin yaradılmasının 400-cü ildönümü qeyd edilirdi. Monteneqro Dövlət Kitabxanası haqqında qanun 1896-cı ildə qəbul edilmişdir. Birinci Dünya Müharibəsi dövründə kitabxananın fondunun əsas hissəsi qarət və məhv edilmişdi. 1927-1944-cü illərdə Dövlət Kitabxanasının funksiyasını Setinye Dövlət Muzeyinin kitabxanası yerinə yetirirdi. Ölkənin faşist işğalından azad edilməsindən sonra bu kitabxana müstəqil müəssisə kimi fəaliyyət göstərməyə başladı. 1946-cı ildə kitabxana Monteneqronun Mərkəzi Kitabxanası statusu aldı ki, bu da faktiki olaraq milli kitabxanaya bərabər idi. İndi kitabxananın fondunun həcmi 1,5 milyon nüsxədən artıqdır. 1944-cü ildə Yuqoslaviyada

qəbul edilmiş dekretə əsasən kitabxana bütün ölkədə, o cümlədən Monteneqroda nəşr edilən nəşriyyat məhsulunun məcburi nüsxəsini alırdı. Federasiyanın dağılmasından sonra 1991-ci ildən etibarən kitabxana yalnız Monteneqroda nəşr edilən nəşriyyat məhsulunun məcburu nüsxələrini alır.

MULTİMEDIYA - mətn, səs, qrafika və video (o cümlədən, hərəkət edən təsvirlər, kinofilm, teleproqramlar, animasiya filmləri) daxil olmaqla müxtəlif xassəli(heterogen) informasiyanın yaradılmasını, mühafizəsini və oxudulmasını təmin edən kompüter sistemi və texnologiyası. Multimediya sistemlərinin vacib xarakteristikası ona daxil olan bütün komponentlərin real zaman rejimində, məsələn, videosıranın mətn və səs müşaiyəti ilə uzlaşmasıdır. Buna misal olaraq aşağıdakıları göstərmək olar: bəstəkarın adı, musiqi əsərinin adı, onu ifa edən musiqçilər, istifadə edilən alətlər haqqında mətni məlumatla müşaiyə edilən musiqi əsərinin səs fraqmenti; təsviri incəsənət əsərinin musiqi fonu və əsər haqqında məlumat verən mətnlə müşaiyə edilən vizual görüntüsü və s. Multimediyanın icbari hissələrinə fərdi kompüterdən başqa, onun kompakt-disklər üçün diskşlədən qurğu (CD-ROM, DVD), səs kartı və videokart, eləcə də akustik sitem(dinamiklər və ya stereofonik audiositem) daxildir. Multimediya üçün müasir CD_ROM texnologiyaların təqdimatı ilk dəfə olaraq 1987-ci ildə ABŞ-ın Sietl şəhərindəki konfransda ke,irilmişdir. Baxmayaraq ki, kompüterdə ancaq audioinformasiya

ilə bağlı ilk işlər xeyli erkən zamanlarda Apple və IBM şirkətləri tərəfindən yerinə yetirməyə başlamışdı, həmin tarixi tam imkanlara malik audio və video informasiyaya malik kompüter əsasında multimediyanın yaranması tarixi kimi qəbul edilir. Multimediyanın əsasını hipermətn konsepsiyası təşkil edir. Bu informasiya-axtarış massivinin təşkilinin obyekt yönümlü metodologiyasıdır. Bu metodologiyaya əsasən ayrı-ayrı informasiya elementləri (dokumentoqrafik, faktoqrafik, tammətnli, qrafuk, audio və s.) öz aralarında zəruri informasiyanın cəld axtarışını və massivdə olan verilənlərin nəzəədən keçirilməsini təmin edən assosiativ əlaqələrlə bağlıdır. Multimediya sahəsində istifadə edilən proqram və texniki("aparat") vasitələrinə irəli sürülən tələblər MPC (Multimedia PC) beynəlxalq standartı ilə müəyyən edilir. MOC standartının tələblərinə cavab verən fərdi multimediya EHM və ya multimediya fərdi kompüter adını almışdır. Multimediyanın kitabxanalarda, muzeylərdə, təhsil və digər sahələrin müəssələrində geniş tətbiq edilməsi yeni aparat və proqram vasitələrinin, standartların, texniki həllərin yaradılmasını stimullaşdırmışdı ki, bu yeniliklərə də aşağıdakıları aid etmək olar: I-hipermediya- "hipermətn" anlayışının genişlənərək verilənlərin yazılmasının təşkilatlanmış strukturunun multimediya növünü də əhatə etməsi; II-interaktiv multimediyavideotəsvirin və səsin dialoq rejimində istifadəçi tərəfindən ixtiyari şəkildə idarə edilməsi imkanını təmin edən multimediya sistemi; III-əyləncə vasitəsi ilə informasiya verilməsi-verilənlərin əyləncə-

li formada təqdim edildiyi multimediya sistemi (bu CD-ROM əsasında sistemlərdə xüsusilə geniş yayılmışdır); iv- Multimedia control panel-multimediya sisteminin (o cümlədən musiqi alərlərinin və periferiya qurğularının) idarə edilməsi, eləcə də, multimediya proqram təminatında naviqasiya etmək üçün menyüsü fərdi kompüterin monitorunun ekranında göstərilən idarəetmə paneli; v- Live video (real/canlı video)- Real zamanda işləmək qabiliyyəti baxımından multimediya sisteminin xarakteristikası; vi- Multimedia applications (multimediya yardımçı proqram təminatı)-multimediya sisteminin reallaşmasını təmin edən yardımçı proqram vasitələri; vii-MPEG (Motion Pictures Expert Group) -1988-ci ildə Beynəlxalq Standartlaşdırma Təşkilatının (ISO) himayəsi altında çalışan hərəkət edən visual təsvirlər üzrə bir qrup ekspert tərəfindən işlənilib hazırlanmış bir sıra standartların, onlara uyğun olan formatların və texnologiyaların ümumi adı; viii- VSA (Virtual System Architecture)-müasir multimediya fərdi kompüterlər üçün işlənilib hazırlanmış virtual sistemin arxitekturası. Bu arxitektura əsas funksiyası əlavə mikrosxemləri cəlb etmədən bir kiçik modulda mikroproqram vasitəsilə ilə reallaşan proqram-aparat kompleksindən ibarətdir; ix- MİDİ-sintezator (tone module)-rəqəmli musiqi alətinə və ya kompüterə qoşulan və yüksək keyfiyyətli musiqi sintezini təmin edən avtonom periferiya (xarici) qurğu; x-akustik sistem (akustik komplekt, audiosistem)-bir və ya bir neçə(adətən iki-üç) dinamikli kolonka və səs signalının gücləndiricisi şəklində

qurularaq kompüterin səs platasına qoşulan səs yazısı səsləndirmə vasitəsi. Multimedia sistemi təhsil, peşə hazırlığı sferasında, nəşriyyat fəaliyyətində (elektron kitablarda), biznesdə (reklamda, müştərilərə xidmətdə), informasiya mərkəzlərində, kitabxanalarda, muzeylərdə və s. qurumlarda uğurla tətbiq edilir. Elektron kitabların meydana gəlməsi CD-ROM tipli böyük informasiya tutumuna malik baha olmayan yadda saxlama qurğularının yaradılması nəticəsində mümkün olmuşdur ki, bunlara da aşağıdakılar aid edilə bilər: CD-ROM: CD-ROM XA (genişləndirilmiş arxitektura malik), CD-I (interaktiv video disk), DV1 (rəqəmli interaktiv video və s. Multimedia kitablarda bir informasiya daşıyıcısında (CD-ROM-da və ya maqnit diskində) mətn, audio, statik şəkillər, video yazılır və burada informasiya “xətti şəkildə” təşkil edilir, yəni, lazımı informasiya ardıcıl şəkildə oxudulur. Multimedia kitablarda informasiya daşıyıcılardan kəmbinə edilmiş şəkildə istifadə edilir, yəni, bir kitabda optik diskdən, maqnit diskindən, kağızdan və s. istifadə edilə bilər. Hiper-mediya kitablar multimediya kitablarla bir çox oxşar cəhətlərə malik ola bilər. Onun fərqli cəhəti ondan ibarətdir ki, onlarda toplanmış informasiya “qeyri-xətti” şəkildə təşkil edilir. Məsələn. istifadəçi onunla işlədiyə zaman tanımadığı bir terminə, tərifə rast gələrsə, paralel şəkildə onların mənasının dəqiqləşdirə, kontekst üzrə kommentariyalara, istifadə edilən metodlar haqqında məlumat və s. müraciət edə bilər. Kitabxana işinin sonrakı inkişafı multimediyə sistemlərindən, ilk növbədə elek-

tron kitabxanalardan istifadə edilməsi ilə bağlıdır. Həm də bax: Kompüter. Rəqəmli fotoqrafiya. *Ədəbiyyat: Воротский Ф. С. Систематизированный толковый словарь по информатике: (Ввод, курс по информатике и вычислит. технике в терминах)*. M., 2001; Каптерев А. И. *Введение в мультимедиа: Учеб. пособие*. M., 1997; *Мультимедиа. Киев, 1994; С компьютером на "ты"*. M., 1998. Вып. 2.

MUSAZADƏ Rəfiqə Mirzə qızı – 1950-ci ildə Bakı şəhərində anadan olmuşdur. 1968-1970-ci illərdə N.K.Krupskaya adına

Bakı Kitabxanaçılıq Texnikumunu “kitabxanaçılıq işi” ixtisası üzrə bitirmiş, 1973-1979-cu illərdə S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki Bakı Dövlət Universitetinin) Kitabxanaçılıq və bibliografiya fakultəsində ali təhsil almışdır. İxtisasça yüksək ixtisaslı kitabxanacı-bibliografdır. 1971-ci ildən F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasında işləyir. 1971-1972-ci illərdə kitabsaxlayıcı fondunda kitabxanaçı, 1972-1975-ci illərdə bibliograf, 1975-1977-ci illərdə ki-

tabxaxlayıcı fondunda kitabxanaçı, 1977-1979-cu illərdə metodiki şöbənin böyük kitabxanaçısı, 1979-1985-ci illərdə kitabsaxlayıcı fondunun böyük kitabxanaçısı, 1985-2007-ci illərdə kitabışləmə və komplektləşdirmə şöbəsinin müdiri, 2007-2014-cü illərdə mütaliə rəhbərlik bölməsinin böyük kitabxanaçısı işləmişdir, 2014-cü ildən Ölkəşünaslıq və milli ədəbiyyat şöbəsində baş kitabxanaçı vəzifəsində çalışır. İşlədiyi müddət ərzində həmişə öz üzərində çalışan, 40 ildən çox müddətdə işləyən təcrübəli mütəxəssis kimi kitabxana fondun formalaşdırılması və vaxtaşırı redaktə işlərini yüksək səviyyədə təşkil etmiş, onlarla gənc kitabxanaçı kadrlarının yetişdirilməsində xüsusi xidmət göstərmişdir. Kollektivdə xüsusi hörməti vardır. Kitabxananın ictimai həyatında fəal iştirak edir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22 dekabr 2015-ci il tarixli Sərəncamına əsasən “Əməkdar mədəniyyət işçisi” fəxri adı ilə təltif olunmuşdur.

MUSTAFAYEVA Sənubər Mikayıl qızı (1945, Bakı şəhəri, Buzovna qəsəbəsi) – 1961-1964-cü illərdə Bakı Kitabxanaçılıq Texnikumunda (indiki Bakı Humanitar

Kollecində), 1964-1968-ci illərdə BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində təhsil almışdır. BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasında aspirant, laborant, müəllim (1968-1973) olmuşdur. 1983-cü ildən baş müəllimdir. 1990-cı ildən Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri kafedrasında işləyir. “Kitabxana kataloqları”, “Sənədlərin bibliografik təsviri və təsnifləşdirilməsi”, “Normativ-texniki sənədlərin təsviri və təsnifləşdirilməsi” və s. fənləri tədris edir. “Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyi şəraitində Milli Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxanasında sənədlərin kataloqlaşdırılması (tarixi, müasir vəziyyəti və inkişaf perspektivləri) mövzusu” üzərində tədqiqat işi aparır. *Əsərləri: Bibliografik təsvirin tərtibi qaydaları. B., 2007; Kitabxana kataloqları (Sənədlərin sistemləşdirilməsi və sistemli kataloq. B., 2008; Normativ-texniki sənədlərin təsviri və təsnifləşdirilməsi, B., 2008; Müstəqillik illərində Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanasının informasiya axtarış sistemlərinin inkişaf istiqamətləri // Kitabxana.az, 2009, №5; Avtomatlaşdırılmış kitabxana sistemi şəraitində AMEA MEK-sı fondunun təşkili // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya, 2011, №2; Kataloqlaşdırmada müasir qaydaların tətbiqi // Kitabxana.az, 2011, №5.*

MÜƏLLİF HÜQUQU (Copyright – ingiliscə hərfi mənası köçürmə hüququ deməkdir) insanların elm, ədəbiyyat və incəsənət sahələrində əldə etdikləri yaradıcılıq nəticələrinin istifadəsinin hüquqi münasibətlərini tənzimləyən qaydadır. ABŞ və başqa ingilis dilli dövlətlərlə Azərbaycanda mövcud olan müvafiq hüquqlar ara-

sında müəyyən qədər fərqlər mövcuddur. Azərbaycanda müəlliflik hüququ yaradıcılıq işlərini qoruduğu halda, adı çəkilən ölkələrdə işlədilən “Copyright” ifadəsi daha çox iqtisadi məna kəsb edir. Subyektiv olaraq, müəlliflik hüququ dedikdə müəllifin öz əsərini yaratdığı zaman yaranan hüquq nəzərdə tutulur. Müəlliflik hüququ mülki və qeyri-mülki olaraq iki hissəyə bölünür. Müəllif hüquqlarının pozulması müəllif hüququ təsdiqlənmiş hər hansı bir mülkiyyətdən hüquq sahibinin icazəsi olmadan müəllif hüququ təsdiqlənmiş mülkiyyətin və ya işin təkrar istehsal, dəyişiklik edilmə kimi xüsusi haqlarını pozmaqla istifadəsini nəzərdə tutur. Elektronik və audiovizual məhsulların icazəsiz təkrar istehsalı və yayılmasının ümumi adı “piratlıq” kimi qəbul olunmuşdur (bu ifadənin tarixi ilk dəfə Daniel Defoenin 1703-cü ildə “Trueborn Englishman” əsərində “Bu piratlar tərəfindən təkrarən çap olunurdu” cümləsini işlətməsilə başlanmışdır).

MÜƏLLİF KOLLEKTİVİ (MK) – əsərin yazılmasında iştirak etmiş müəlliflər qrupudur.

MÜƏLLİF KORREKTURASI (MK) – nəşriyyatda yığılmış mətnin müəllif tərəfindən yoxlanılmasıdır.

MÜƏLLİF NÜSXƏLƏRİ (MN) – çap edilmiş əsərin nəşriyyat tərəfindən müəllifə pulsuz verilən nüsxələridir. Sayı nəşriyyatla müəllif arasındakı razılaşmaya əsasən müəyyən olunur.

MÜƏLLİF VƏRƏQİ (MV) – müəllif mətninin həcmi müəyyən etmək üçün

istifadə olunan ölçü vahididir. Adətən 40 min işarəyə yaxın olur. Həmin həcm təxminən iki intervalla yığılmış 25 makina səhifəsinə və 11 punktlarla yığılmış 60x90 1/16 formatlı nəşrin 16 səhifəsinə bərabər olur.

“MÜƏLLİFLİK HÜQUQU VƏ ƏLAQƏLİ HÜQUQLAR HAQQINDA” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (5 iyun 1996-cı il, № 115-IQ) – Azərbaycan Respublikası ərazisində elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərlərinin (müəlliflik hüququ), habelə ifaların, fonogramların, efir və ya kabel yayımı təşkilatlarının verilişlərinin (əlaqəli hüquqlar) yaradılması və istifadəsi ilə əlaqədar yaranan münasibətləri tənzimləyir.

MÜQƏDDİMƏ – nəşrin əsas mətnindən əvvəl gələn, müəllif, tərtibçi və ya redaktor tərəfindən yazılan izahat xarakterli giriş sözüdür.

MÜNDƏRİCAT (Kitabın içindəkilər; Kitabdakılar; İçindəkilər) (İng. Table of contents; Rus. Оглавление) – Monoqrafik tipli nəşrlərdə bölmə, hissə, fəsil, paraqraf və s. adlarının siyahısını özündə əks etdirən, saxlayan nəşr elementinə mündəricat deyilir. Mündəricatda mətnin hissələrinin başlanma və ya yerləşmə səhifələri ardıcılıqla göstərilir. Mündəricat nəşrin başlanğıcında və ya sonunda yerləşdirilə bilər.

MÜNTƏXƏBAT – tədris fənninin öyrəndiyi obyektin daha dərinə mənimsənilməsi üçün elmi, bədii, tarixi və digər əsərlərdən və ya onların hissələrindən ibarət dərs vəsaitidir.

MÜSTƏQİLLİK İLLƏRİNDƏ AZƏRBAYCANDA BİBLİOQRAFİK FƏALİYYƏT – 1991-ci ilin oktyabr ayında Azərbaycan Respublikasının yenidən öz müstəqilliyini əldə etməsi ölkədə kitabxana işinin və biblioqrafik fəaliyyətin təşkilində, inkişafında yeni dövrün başlanmasına səbəb olur. Təbiidir ki, bütün bunlar biblioqrafik fəaliyyətin də qarşısında yeni, daha məsul vəzifələr qoyur. Birinci ümumi vəzifə sənəd informasiyasının təşkilinə və həyata keçirilməsinə tamamilə yeni mövqedən yanaşmaq, xalqımızın beynəlxalq standartlara cavab verəcək səviyyədə informasiyalaşdırılmasına təsir göstərə bilən mütərəqqi yolları müəyyənləşdirmək, yeni informasiya texnologiyasından hərtərəfli istifadə etməyə nail olmaq lazımdır. Azərbaycan Respublikasının müstəqillik əldə etməsindən sonra milli biblioqrafiyanın təşkilati mənsubiyyətində və inkişafında bəzi yeni xüsusiyyətlər və istiqamətlər özünü göstərir. Obyektiv və subyektiv səbəblər üzündən keçid dövrünü hələ də başa vurmayan respublikamızda biblioqrafik fəaliyyətdə milli və bəşəri mənəvi dəyərlərə əsaslanan müəyyən müsbət nəticələrlə yanaşı, çatışmazlıqlar da özünü göstərmişdir. Bu başlıca olaraq beynəlxalq biblioqrafik informasiya əlaqələrinin zəifləməsi ilə əlaqədar olmuşdur. Məsələn, keçmiş Ümumittifaq Elmi və Texniki İnformasiya İnstitutunun (ÜİETİİ) buraxdığı, 130 ölkənin 66 dildə çıxan elmi ədəbiyyatını əhatə edən referativ jurnalların ölkəmizin mühüm kitabxanaları və başqa informasiya orqanları tərəfindən alınmaması elmi-tədqiqat işçilərinin və mütəxəssislərin biblioqrafik

informasiya təminatına zərər vururdu. Müstəqilik illərində Azərbaycanda ümumi cari bibliografiyanın inkişafından bəhs olunarkən onu qeyd etmək lazımdır ki, keçid dövrü Respublika DKP-nin fəaliyyətinə mənfi təsir göstərmişdir. Belə ki, 1991-ci ildən onun salnamələrinin, "Birlik Azərbaycan kitabı" göstəricisinin, çap kartoçkalarının nəşri, ümumiyyətlə, KP-nin fəaliyyəti dayandırılmışdır. KP-nin səlahiyyətləri M.F.Axundov adına Azərbaycan MK-na verilmişdir. Kitabxananın palataya məxsus funksiyaları müvəffəqiyyətlə həyata keçirməsində əsas şərtlərdən biri məcburi (nəzarət) nüsxələri sisteminin dövlət səviyyəsində qanuniləşdirilməsidir. Ümumi retrospektiv bibliografiya sahəsində də uğursuzluq olmuşdur. "Azərbaycan kitabı" adlı retrospektiv tipli göstəricinin ikinci cildinin ikinci kitabından, üçüncü cildə və 1960-cı ildən sonrakı nəşrləri əhatə edəcək cildlər çıxmamışdır. AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanasının Akademiya nəşrlərini əks etdirən bibliografik göstəricisinin nəşrində ardıcılıq pozulmuşdu. Belə ki, 1982-ci ilin nəşrlərini əhatə edən illik 1990-cı, 1986-cı ilin nəşrlərini əhatə edən illik isə 1991-ci ildə çap olunub. Kitabxana "Azərbaycanın elm və mədəniyyət xadimləri" seriyasında şəxsi bibliografik vəsaitlərin nəşrini daha intensiv davam etdirmişdir. Bu faktı qeyd etmək kifayətdir ki, 1991-ci ildən 2002-ci ilə qədər 32 nəfərdən çox elmin müxtəlif sahələrinin tanınmış alimləri haqqında şəxsi bibliografik informasiya nəşrləri meydana gəlmişdir. Akademiyanın kitabxanası tərəfindən buraxılan bibliografik informasiya nəşrləri sistemində aşağıda

adları çəkilən vəsaitlər diqqətəlayiqdir. 1) İran İslam Respublikasının "Əlhudə" kitab mağazasından Azərbaycan EA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının şərq fonduna hədiyyə verilmiş kitablar: Bibliografik informasiya. I. (1995), 2) Azərbaycan EA MEK-da saxlanılan M.Ə.Useynovun şəxsi kitabxanasının kataloqu (1997), 3) "İ.D.Mustafayevin Azərbaycan Mərkəzi Elmi Kitabxanasında saxlanılan şəxsi kitabxanasının kataloqu" (2000), 4) "Bakı kitabxanaları" (2000) və başqaları. "Heydər Əliyev: Bibliografik məlumat kitabı" həsr olunduğu şəxsiyyətin böyüklüyünə, onun çox zəngin dövlətçilik və ictimai fəaliyyətinin ədəbi məhsulunu əks etdirdiyinə, struktur və seriya yeniliyinə görə ən yüksək zirvədə durur. Müstəqilliyimizi yenidən əldə etdiyimiz bu illər ərzində Azərbaycanda bibliografik fəaliyyət göstərən qurumlar sırasında kitabxanaların üzərində xüsusilə dayanmaq lazım gəlir. Onlar həm ümumi və həm də xüsusi bibliografiyanın həyata keçirildiyi, oxuculara sistem halında bibliografik xidmət göstərildiyi əsas mərkəz olaraq qalırlar. Azərbaycanın bibliografik fəaliyyət mərkəzləri sistemində ali məktəb kitabxanaları da müəyyən yer tutur. Azərbaycanda elmin və mədəniyyətin çox sürətli inkişafı, kitab nəşrinin fasiləsiz olaraq artması bibliografiyanın mövzu dairəsinə, bibliografik məhsulun formalarına, tiplərinə, növ təsnifatına öz təsirini göstərir. Azərbaycanda bibliografik vəsaitlərin növləri də bununla əlaqədar olaraq artır və formalaşır. Bibliografik vəsaitlərin məlum növlərindən bəziləri isə bilavasitə elmi ədəbiyyatla əlaqəli özünü göstərir. Bibliografik vəsaitlər formaları-

na görə fərqləndirilərkən meydana gələn alt sistemlərin birini qeyri-müstəqil biblioqrafik vəsaitlər təşkil edir. Respublikamızda biblioqrafik vəsaitlərin bu növü əsaslı tədqiqat obyektinə olmasa da bəzi elmi məqalələrdə bu məsələyə toxunulur. Məsələn, biblioqrafiyaşünaslıq kafedrasının dosenti Ə.T.Xələfovun "Azərbaycan ədəbiyyatının kitabçərisi və kitabarası biblioqrafiyası haqqında" məqaləsi (1969) bu sahədə ilk addımdır. Biblioqrafiya haqqında üçüncü dövlət standartı "Biblioqrafik fəaliyyət. Əsas terminlər və təriflər" adı ilə 1984-cü ildə təsdiq olunmuşdur. Əməli biblioqrafik fəaliyyətdə təsadüf edilən terminləri əhatə edən standartın üçüncü bölməsi "Biblioqrafik vəsaitlər" adlanır və burada biblioqrafik vəsaitlərin tipləri, formaları və növləri sadalanır, onların tərfi (şərhi) verilir. Deməli kitabarası, kitabçərisi, jurnalçərisi, məqaləarası biblioqrafik vəsaitlərin hər birinin öz mənası var və bu qəbildən olan biblioqrafik məlumat mənbələrinə həmin baxımdan da yanaşmaq lazımdır. Müxtəlif bilik sahələrinə dair kitablarda, jurnallarda, qəzetlərdə dərc olunan biblioqrafik materiallar məqsədlərinə görə müxtəlifdirlər. Elmi-tədqiqat əsərlərində bu cür ədəbiyyat siyahıları, xülasələri, müxtəlif mənbələrin, o cümlədən arxiv materiallarının biblioqrafik təsviri onların müəlliflərinin toxunduğu problemin tədqiq olunma vəziyyəti və əsərinin orijinallığı haqqında lazımi təsəvvür yaradır. Biblioqrafik vəsaitlər kitabın oxucuları üçün tərtib olunur. Deməli kitab özü, müəyyən mənada nəzərdən keçirilən məsələyə dair ədəbiyyat haqqında əlavə məlumat mənbəyi

rolunu oynayır. Elmi-kütləvi ədəbiyyatda dərc olunan biblioqrafik məlumat geniş oxucu kütləsini daha da maraqlandırır. Əlavə ədəbiyyatın bu cür biblioqrafik siyahısı nəşrdə necə verilir? Faktlar göstərir ki, kitabarası siyahılar elmi ədəbiyyatın, dərslərin, məlumat nəşrlərinin ayrı-ayrı bölmələrində, fəsillərində və çox zaman isə axırlarında verilir. Azərbaycan ədəbiyyatında müəyyən edilmiş biblioqrafik göstəricilər və siyahılar əsasən kitabın axırına əlavə olunur. Kitabçərisi ədəbiyyat göstəriciləri əsasən əsərin (mətnin) axırına əlavə olunur. Elmi ədəbiyyatda biblioqrafik isnadlar da mühüm yer tutur və onlar da kitabarası biblioqrafiyaya aid edilir. İsnadlar hər şeydən əvvəl göstərilən sitatların dəqiqliyini yoxlamaqda böyük əhəmiyyət kəsb edir. Yuxarıda qeyd edildi ki, bəzi kitabçərisi və dövrü nəşrləriçərisi biblioqrafik materiallar müstəqil xarakter daşıyır. Yəni burada əhatə olunan materiallar kitabın və ya məqalənin mövzusu ilə əlaqədar olmaya bilər. Belə materiallar müəllifin öz əsərlərinin biblioqrafik göstəricisindən və ya siyahısından da ibarət ola bilər. Dövrü nəşrlərdə verilən biblioqrafik məlumatlar daha əhəmiyyətlidir. Çünki belə məlumatlar nisbi operativliklərinə görə fərqlənilir. Jurnal və qəzetlərdə dərc olunan biblioqrafik materiallar çoxcəhətlidir. Bu çox zaman həmin materialın dərc olunduğu jurnalın və ya qəzetin xarakterinə uyğun gəlir. Azərbaycan elmi ədəbiyyatında biblioqrafik məlumat verilməsi çox qədim dövrə təsadüf edir. Azərbaycan tarixçiləri, coğrafiyaşünasları, səyyahları öz yazılarında biblioqrafik məlumat xarakterli materiallara geniş

yer vermişlər və ona görə də onlar bir tədqiqat prosesində qaynaq kimi çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Nəsrəddin Tusinin, Hacı Zeynalabdin Şirvaninin, A.A.Bakıxanovun, Mirzə Yusif Qarabağının, A.Berjenin, F.B.Köçərlinin, həmçinin bir çox təzkirəçilərin, o cümlədən Sam Mirzənin, İbrahimin, S.Ə.Şirvaninin, M.M.Nəvvabın, Məhəmmədəli Tərbiyətin və başqalarının əsərlərindəki biblioqrafik materiallar bir tədqiqat obyektinə kimi indi də öz əhəmiyyətlərini itirməmişlər. A.A.Bakıxanovun “Gülüstani-İrəm” əsəri orada verilən biblioqrafik xülasə Azərbaycan tarixinin öyrənilməsində əsas mənbə kimi həmişə tədqiqatçıların diqqət mərkəzində olmuşdur. Üç cildlik Azərbaycan tarixi və üç cildlik “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi”, H.Araslının “XVII-XVIII əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi” (1956) kitablarında “Gülüstani-İrəm” əsərinə dəfələrlə müraciət edilir və bu əsərlərin biblioqrafik siyahısında əsas mənbələr sırasında qeyd edilir. Bu baxımdan Azərbaycanın keçmiş ziyalılarının, qabaqcıl alimlərinin əsərlərini, əlyazmalarını araşdırmaq və öyrənmək lazımdır. Bu sahədə biblioqrafiyaşünaslıq kafedrasının dosenti F.A.Bayramovun təşəbbüslərini yüksək qiymətləndirmək lazımdır. F.A.Bayramov 70-ci illərdə çap etdirdiyi məqalələrindən bəzilərini ayrı-ayrı şəxslərin biblioqrafik fəaliyyətinə həsr etmişdir. Bunlardan “Hacı Zeynalabdin Şirvani və biblioqrafiya” (1975), “Salman Mümtazın biblioqrafik fəaliyyəti” (1977) adlı məqalələrini göstərmək olar. Kitabıçərisi və məqaləiçərisi biblioqrafik materiallardan 1958-1963-cü illərdə çap olunmuş üç cildlik

“Azərbaycan tarixi” kitablarını, A.Fazilinin “Azərbaycanın qədim tarixi müasir İran tarixçiliyində” (yeni eradan əvvəl IV-III əsrlər) (1970) əsərini, akademik Ə.S. Sumbatzadənin “Azərbaycanda tarix elminin inkişafı yolları” (1945-1962) (Ədəbiyyat xülasəsi) (1975) adlı məqaləsini, Q.A.Mədətovun “Azərbaycan Böyük Vətən müharibəsində” (1975) əsərini və bir çox başqalarını misal göstərmək olar. Üç cildlik “Azərbaycan tarixi” adlı monoqrafiya çox zəngin materialı özündə əks etdirən biblioqrafiyaya malikdir. Bu biblioqrafik göstəricilər üçü bir yerdə təxminən 2360 adda əsəri, jurnal və qəzeti, arxiv sənədini və digər ədəbiyyatı özündə əks etdirir və beləliklə Azərbaycan tarixini öyrənənlər və kitabxanaçı biblioqraflar üçün çox böyük əhəmiyyət kəsb edirlər. Biblioqrafik aparatın zənginliyinə və quruluşuna görə “Azərbaycan tarixi” monoqrafiyasının üçüncü cildi (1963) diqqəti daha çox cəlb edir. Təkcə bu cildin biblioqrafik göstəricisi 1257 adda çap əsəri və başqa sənədlər haqqında məlumat verir. Göstəricinin maraqlı bölmələrindən biri olan onuncu bölmə “Sənəd və statistik nəşrlər” adlanır. Bu bölmədə verilən materiallar Azərbaycan tarixi ilə maraqlanan bütün oxucular üçün böyük məlumat əhəmiyyətinə malik ola bilər. “Azərbaycan tarixi” monoqrafiyasının ayrı-ayrı cildlərində biblioqrafik göstərici hissəsindən əvvəl verilən xronoloji məlumatlar da çox böyük biblioqrafik əhəmiyyətə malikdir. Tarix üzrə məqaləiçərisi biblioqrafik vəsaitlərdən akademik Ə.Sumbatzadənin “Azərbaycanda tarix elminin inkişafı yolları” adlı məqaləsini xüsusilə

qeyd etmək lazımdır (1975). Bu məqalə bibliografik xülasə kimi diqqəti cəlb edir. Çünki burada Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının təşkil olunduğu ildən 1962-ci ilə qədər Azərbaycan tarixinə dair demək olar ki, bütün ədəbiyyatın çox aydın və dərin bibliografik xülasəsi verilir. Məqələdən aydın olur ki, artıq 1946-cı ildən Azərbaycan Elmlər Akademiyasının xəbərlərində (№ 5) Azərbaycan tarixinə dair oçerklər ardıcıl dərc edilir və getdikcə bu sahədə tədqiqat işləri genişlənilir, məqalə və kitabların sayı artır. 1958-1963-cü illərdə “Azərbaycan tarixi” adlı üç cildlik monoqrafiya yaranır. Müəllif 1963-1975-ci illərdə respublikamızda tarix elmlərinin daha yüksək səviyyədə inkişaf etdiyi qənaətində olduğunu bildirir. A.Fazilinin “Azərbaycanın qədim tarixi müasir İran tarixçiliyində (yeni eradan əvvəl IV-III əsrlər)” adlı əsəri də çox maraqlı bibliografik aparata malikdir. Burada mövzu ilə bağlı 80 adda ədəbiyyat və başqa sənədlər əhatə olunmuşdur. Kitabıçərisi və məqaləiçərisi bibliografik vəsaitlər təbiət elmlərinin ayrı-ayrı sahələri, texnika və kənd təsərrüfatı üzrə elmi ədəbiyyatda geniş yayılmışdır. Azərbaycanda geoloji elmi ədəbiyyatda kitabıçərisi bibliografiyadan danışarkən “SSRİ Geologiyası” adlı çoxcildli əsərin 47-ci cildinin 1972 və 1976-cı illərdə Azərbaycana həsr olunmuş 2 kitabını xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Azərbaycan kimya ədəbiyyatında da bibliografik gös-təricilər və ya siyahılar mühüm yer tutur və həmin ədəbiyyatın bibliografik məlumat mənbəyi kimi də əhəmiyyətinə müsbət təsir göstərir. Belə mühüm əsərlərdən A.Misgərlinin “Neft qazılmasında

işlədilən polidispres gil sistemlərinin kolloid kimyası” (1960) adlı əsərində 176, İ.Bağbanlının “Silikatların kimyəvi analizinə giriş” (1965) əsərində isə 60 adda müvafiq ədəbiyyat əhatə olunmuşdur. Təbiətşünaslığın ən mühüm sahələrindən biri olan biologiya elminin Azərbaycanda geniş inkişafı həmin sahəyə dair ədəbiyyatın nəşrinə də çox böyük təsir göstərir. Biologiya sahəsində çap olunan kitablarda və məqalələrdə bibliografik aparata da müəyyən yer verilir və bu bibliografik məlumat işində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Xüsusi bibliografik göstəricisi və ya siyahısı olan əsərlərdən aşağıdakıları qeyd etmək olar: V.İ.Ulyanişşevin “Mikroflora” adlı (1952-1967) dövrd cildlik əsəri 2000-nə yaxın ədəbiyyatı əks etdirməklə mühüm bir bibliografik mənbə rolunu oynaya bilər. Kənd təsərrüfatının ayrı-ayrı sahələri üzrə çap olunan ədəbiyyatın da müəyyən hissəsi nəzərdən keçirilmişdir. Kitabarası, məqaləarası bibliografik göstəricilər və ya siyahılar bu ədəbiyyatda da mühüm yer tutur. Y.Ə.Əbdürrəhmanovun “Azərbaycanın şirin su balıqları” (1962) adlı əsərində isə XIX əsrdə XX əsrin 60-cı ilə qədər mövzu ilə bağlı rus və xarici dillərdə mövcud olan materialların bibliografik siyahısı verilmişdir. 400-ə yaxın adda kitab və jurnal məqalələri əhatə olunmuşdur. Ədəbiyyatşünaslıq və incəsənət sahəsinə dair verilən bibliografik materiallar da öz ədəbiyyat əhatəliklərinə görə diqqəti cəlb edir. H.Araslının “XVII-XVIII əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi” dərsliyinin bibliografiya hissəsində (s.317-325) 320-dən çox mənbənin təsviri verilmiş və bunlar ümumi materiallardan (I), ümumi əsər-

lərdən (II), təzkirələrdən (III), bədii əsərlərdən (IV), cünglərdən (V) ibarətdir. Bu göstərici XIX əsr və 1965-ci ilə qədər müddət ərzində çap olunmuş müvafiq ədəbiyyat və əlyazmaları haqqında bibliografik məlumat əldə olunmasına yaxından kömək edə bilər. Azərbaycan mədəniyyət tarixinə dair əsərlərdən N.Paşayevin "Azərbaycanda mədəni inqilabın qələbəsi (1976) kitabında 575, Ə.Mirəhmədov və H.Həsənovun "Sovet Azərbaycanının kitab mədəniyyəti" (1976) əsərində isə 56 adda ədəbiyyat haqqında məlumat verilir. Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanaşünaslıq kafedrasının müdiri, professor A.A.Xələfovun "Azərbaycanda kitabxanaçılıq təhsilinin inkişafı (1987) adlı monoqrafiyasında 463 adda ədəbiyyatın bibliografik təsviri verilmişdir (4,S.84-130). "BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi əməkdaşlarının əsərlərini" əks etdirən bu bibliografik göstərici fakültənin elmi-pedaqoji kollektivinin elmi yaradıcılıq məhsulu haqqında ətraflı bibliografik informasiya mənbəyidir. Nəzərdən keçirilən kitabarası və məqaləarası bibliografik vəsaitlərin tərtibi metodikasına gəlincə onu qeyd etmək lazımdır ki, onlar bu cəhətdən təkmilləşməlidirlər. Məsələn, ədəbiyyatın bibliografik təsviri mövcud standartlara uyğun gəlmir, ədəbiyyatın qruplaşdırılmasında, ayrı-ayrı bölmələr daxilində bibliografik təsvirlərin düzülüşündə lazımı prinsip gözlənilmir. Bütün bunlara baxmayaraq Azərbaycanda kitabçıərisi və məqaləarası bibliografiya müvafiq oxucuların ədəbiyyat axtarışı və kitabxanalarda məlumat bibliografiya xidməti üçün çox lazımlıdır.

MÜTALİƏ – yazılı informasiyanın mənimsənilməsi, ardıcıl və davamlı oxu deməkdir. Yazılı informasiya daha etibarlı, sınıanmış, dəfələrlə yoxlanmış mötəbər informasiyadır. İnsanlara gərəkli olan belə informasiyanı isə kitab, jurnal və qəzetlərdən əldə etmək olar. Təkcə kitabları və bədii ədəbiyyatı oxumaqla kifayətlənmək olmaz, həm də elm, texnika, iqtisadiyyat, sosiologiya, tarix, fəlsəfə, psixologiya filologiya və s. sahələr üzrə çap edilən dövrü nəşrlərin də oxunması insana dünyada baş verən proseslər haqqında son elmi məlumatları verməklə, ətraf mühiti, gələcəyi dərk etməyə imkan yaradır və özünü reallaşdırmaq üçün istiqamətləndirir. Mütaliə prosesinə – milli qiraətə ictimai təsir göstərən əhəmiyyətli müəssisələrdən biri də kitabxanalardır. Kitabxanalar lap qədim zamanlardan zəmanəmizə qədər insanlarda mütaliə marağının formalaşmasına, milli qiraətin istiqamətləndirilməsinə xidmət etməklə ümumbəşəri xarakter daşmışdır. Müasir dövrdə kitabxanalarımızın qarşısında duran ən mühüm problem mütaliə problemidir. Mütaliə təkcə kitabxanaların yox, bütün cəmiyyətin problemidir. Mütaliə edən xalqın intellektual və şüur səviyyəsi daim yüksəlir. Kitabxanalar oxucuları mütaliə prosesinə cəlb etmək, onlarda mütaliə mədəniyyəti tərbiyə etmək məqsədi ilə vaxtaşırı əhali arasında kitabxana fondu, kitabxananın aldığı yeni kitablar və dövrü mətbuat haqqında, kitabxananın iş saati haqqında öz yerləşdiyi rayonun ərazisində reklam xarakterli informasiyalar verməlidir. Əvvəllər kütləvi kitabxanalar ənənəvi olaraq oxucular

arasında böyük maraq doğuran kütləvi tədbirlər: daimi və yeni kitab sərgiləri, kitabxana plakatları, yeni kitabların müzakirələri, oxucu konfransları keçirir, yazıçılar, şairlər, alimlər, kitab nəşirləri, hüquq mühafizə orqanlarının işçiləri, dövlət qulluqçuları, hərbi xadimlər və başqa görkəmli adamlarla görüşlər təşkil edirdilər.

MÜTALİƏ PLANI (MP) – biblioqrafik vəsaitin kiçik forması, sistemli mütaliyəyə hazırlığın ilkin vasitələrindən biridir. Mütaliə planı ümumi problemləri əks etdirən əsərlərdən, xüsusi məsələləri əhatə edən əsərlərə, nisbətən dərk olunması sadə olan əsərlərdən, daha mürəkkəb əsərlərə uyğun qurulur. MP-nin əsas elementləri: izahedici qeydlərdən, öyrənilən fənnin və ya mövzunun ümumi məzmununun şərhindən, fənn üzrə (mövzu) ədəbiyyatın ümumi səciyyəsi və kitablar üzərində aparılan iş üzrə metodik göstərişlərdən ibarətdir. Nəticə etibarilə hər hansı fənn və ya mövzunu sistemli mütaliə (şəxsi təhsil üçün) yolu ilə öyrənməyə kömək etmək məqsədilə proqram hazırlanır. Mütaliə planları mövzu müxtəlifliyi, oxucu auditoriyasının genişliyi ilə fərqlənir. XX əsrin 60-70-ci illərində kitabxanalar oxucularla fərdi iş apararkən belə planlardan geniş istifadə edirdi. 20-ci əsrin sonlarında MP-nin yerini ondan daha geniş, kitabları azad seçmə imkanı verən kitablar haqqında söhbətlər tutmağa başladı.

MÜTALİƏ PSIXOLOGİYASI (MP) – mütaliə sosiologiyası ilə yaxınlıq təşkil edir.

O, müstəqil fənn kimi inkişaf etməklə bərabər kitabxana psixologiyasının birinci bölməsi olub iki cəhətdən təhlil olunmaq səviyyəsinə malikdir. Bunlardan birincisi ümumi psixologiya, ikincisi sosial psixologiya səviyyəsidir. Birinci səviyyədə təhlil zamanı mütaliə vərdişlərinin formalaşması, müxtəlif növ və janrlı ədəbiyyatın başa düşülməsinin qurulduğu, mexanizmi, mütaliə zamanı insanın əhvalının, eləcə də psixi proseslərin (diqqətin, təffəkkürün, təsəvvürün, emosianın) rolu və xüsusiyyətləri, bu xüsusiyyətlərin çap əsərlərinin obyektiv keyfiyyətindən, şəxsiyyətindən, oxucu psixologiyasının xüsusiyyətlərindən asılılığı öyrənilir. Sosial psixologiya səviyyəsində isə mütaliə əlaqə sistemlərinin tərkib hissəsi, eyni zamanda şəxsiyyətin tərbiyə olunma vasitəsi kimi öyrənilir.

MÜTƏXƏSSİS GÜNÜ (MG) – müəyyən ixtisasın işçiləri üçün kompleks kitabxana-informasiya tədbiridir. Kitabxana tədbirinin bu növü son illər ərzində profil üzrə dərc edilmiş nəşrlərin açıq baxışı, biblioqrafik icmal, mühazirə, yeni ixtira, əyani vəsait, alət və yardımçı, köməkçi təchizatın nümayişini, kitabxana üzrə ekskursiyaları və başqa elementləri əhatə edir. Bəzən mütəxəssis günü bir neçə mərhələlərlə və ya silsilələrlə keçirilir, bu zaman tədbirin keçirildiyi müddətdən asılı olaraq ona müxtəlif adlar, məsələn, mütəxəssis həftəsi, mütəxəssis ionicünlüyü və s. adı verilə bilər.

N

NADİR KİTAB (NK) – mühafizə olunan və nisbətən az tirajla buraxılan və bədii, elmi, biblioqrafik və ya digər dəyərə malik olan kitabdır.

NAFTALAN ŞƏHƏR MƏRKƏZİ KİTABXANASI (Naftalan şəhər MK) – XX əsrin 30-40-cı illərində kiçik bir qəsəbə olan Naftaladakı sanatoriyanın kiçik bir otağında yerləşən kitabxana qəsəbə kitabxanası kimi fəaliyyət göstərirdi. Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 28 aprel 1967-ci il tarixli 48 sayılı fərmanı ilə Qasım İsmayılov (indiki Goranboy) rayonunun tabeliyində fəaliyyət göstərən Naftalan qəsəbəsinə respublika tabeli şəhər statusu verilmişdir. Həmin il fondunda 6 min nüsxədən artıq kitab saxlanılan kitabxana sanatoriyanın tərkibindən ayrılıb müstəqil şəhər kitabxanası kimi fəaliyyət göstərməyə başlamışdır. 1974-cü ildə şəhər kitabxanası yeni binaya köçürülmüş və ona dahi şair Nizami Gəncəvinin adı verilmişdir. Naftalan şəhər Mərkəzi Kitabxanası 2012-ci ildə yaradılmışdır. Hazırda Mərkəzi Kitabxananın kitab fondunda 30 min nüsxədən çox ədəbiyyat var.

NAĞIYEVA Zabitə Neymət qızı – 1929-cu ildə İsmayıllı rayonunun Mücü kəndində anadan olmuşdur. 1956-cı ildə S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetini (indiki Bakı Dövlət Universiteti) bitirmişdir. 1958-ci ildən M.F.Axundov adına Azərbaycan Respublika Kitab-

xanasında (indiki Azərbaycan Milli Kitabxanası) əmək fəaliyyətinə başlamışdır. 1961-ci ildən kataloqlaşdırma şöbəsində (indiki kitabışləmə və kataloqlaşdırma şöbəsi) böyük kitabxanaçı, baş kitabxanaçı və oxuculara xidmət şöbəsinin müdiri (1995-ci ilədək) vəzifələrində çalışmışdır. Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 17 noyabr 1990-cı il tarixli Fərmanı ilə Əməkdar mədəniyyət işçisi fəxri adına layiq görülmüşdür.

NAXÇIVAN İQTİSADI REGIONUNUN KİTABXANA-İNFÖRMASIYA RESURS-LARI – Naxçıvan iqtisadi regionunun — Naxçıvan Muxtar Respublikasının (ərazisi 5,5 min kv.km) tərkibinə Naxçıvan şəhəri, Ordubad, Culfa, Babək, Şahbuz, Şərur, Sədərək və Kəngərli inzibati rayonları daxildir. 2009-cu ildə əhalinin siyahıya alınmasına əsasən iqtisadi regionun

əhalisi 397400 nəfər (ölkə əhalisinin 4,6 % - i) olmuşdur. Hazırda iqtisadi regionda 491 kitabxana fəaliyyət göstərir. Bu da ölkə üzrə kitabxana resurslarının 5,8 %-ni təşkil edir. Muxtar Respublikanın kitabxanalarında 691 nəfər işçi çalışır. Bu göstərici ölkə üzrə kitabxana kadrlarının 7,9 %-i deməkdir. İşçilərin 33 (4,8%) nəfəri ali ixtisas, 72 nəfəri (10,4%) ali qeyri-ixtisas, 70 nəfəri (10,1%) orta ixtisas, 68 nəfəri (9,8%) orta qeyri-ixtisas, 448 nəfəri (64,9%) ümumi orta təhsillilərdir.

NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKA KİTABXANASI (NMRK) – 1922-ci ildə

Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığı tərəfindən yaradılmışdır. 1930-cu ilə kimi şəhər kitabxanası, 1930-cu ildən isə Naxçıvan Respublika Kitabxanası adlanmışdır. Kitabxanaya 1953-cü ildə Azərbaycanın tanınmış yazıçısı Məmməd Səid Ordubadinin adı verilmişdir. Naxçıvan Muxtar Respublikası Nazirlər Kabinetinin 31 iyul 2007-ci il tarixli 62Nə-li qərarı ilə respublika əhəmiyyətli kitabxanalar qrupuna aid edilmişdir. NMRK Naxçıvan Muxtar Respublikasında fəaliyyət göstərən bütün kitabxanalar üçün elmi-metodik mərkəz rolunu oynayır. Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi Sədrinin 19 aprel 2012-ci il tarixli “Məmməd Səid Ordubadi adına Naxçıvan Muxtar Respublika Kitabxanasının

90 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında” sərəncamı ilə NMRK-nın yubileyi geniş qeyd olunmuşdur. 2012-ci ildə NMRK-da elektron kitabxana və elektron kataloq yaradılmış, lazım olan bütün avadanlıqlarla təchiz olunmuşdur. NMRK-nın ümumi kitab fondu 158 min nüsxə çap vahidindən, oxucuların sayı 23 min nəfərdən ibarətdir. NMRK-nın ştat vahidi 61 nəfərdir. NMRK-nın internet ünvanı: www.e-kitab.nakhchivan.az

NAŞİR – 1) Nəşriyyat sahibi. 2) Nəşri maliyyələşdirən şəxs, təşkilatdır.

NATO KİTABXANASI (NK) – 1949-cu il aprelin 4-də Vaşinqtonda 12 dövlətin iştirakı ilə yaranmış Şimali Atlantika Müqaviləsi Təşkilatına (ing. North Atlantic Treaty Organization – NATO) məxsusdur. NATO Kitabxanası (NATO Library) 1949-cu ildə Brüsseldə fəaliyyətə başlamışdır. Hazırda kitabxananın fondunda 20 min nüsxədən çox kitab və 212 jurnal saxlanılır. Onlar əsasən beynəlxalq münasibətlər, təhlükəsizlik və müdafiə, hərbi iş, beynəlxalq təşkilatlar və dünyanın müasir vəziyyəti mövzularını əhatə edir. Burada kitablardan başqa, 22 mindən artıq jurnal məqaləsi də öz əksini tapır. NK müntəzəm olaraq zəruri jurnallar çap edir. Onlardan “Yeni nəşrlərin siyahısı” (“Acquisitions Lists” – “Listes d’acquisitions”) ayda bir dəfə çıxır. Burada son zamanlar kitabxanaya daxil olmuş kitabların siyahısı və NATO mövzusu ilə bağlı jurnal məqalələri haqqında məlumat öz əksini tapır. “Tematik bibliografiya” (“Thematic Bibliographies”) jurnalı isə ildə təxminən 10 dəfə nəşr

olunur. Jurnalın hər nömrəsi konkret bir mövzuya həsr olunur. NK-nın elektron versiyası da yaradılmış və oxucuların istifadəsinə verilmişdir.

“НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКАЯ ИНФОРМАЦИЯ” (“ELMI-TEHNİKİ İNFORMASIYA”) - aylıq elmi-texniki məcmuə 1961-ci ildə SSRİ Nazirlər Sovetinin Elmi-tədqiqat İşlərinin Əlaqələndirilməsi üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən Moskvada təsis edilmişdir. 1962-ci ildən etibarən VİNİTİ tərəfindən nəşr edilir. 1967-ci ildən etibarən aylıq olaraq, 2 seriyada nəşr edilir: “İnformasiya işinin təşkili və metodikası” və “İnformasiya prosesləri və sistemi”. Kitabxana işi ilə bağlı məsələlər əsasən birinci seriyada işıqlandırılır. *Ədəbiyyat: Гуляревский Р. С. Ежемесячному сборнику “Научно-техническая информация” — 40 лет // Науч. и техн. информ. Сер. 2. 2001. № 11.*

NEFTÇALA RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Neftçala ray-

on MKS) – Neftçala rayonu ərazisində kütləvi kitabxanalar XX əsrin ortalarından fəaliyyətə başlamışdır. 1919-cu ildə Xıllı qəsəbə sakini Qulu Quliyevin təşəbbüsü ilə yaradılan ilk kitabxananın 300 cild kitab fondu olmuş, böyük nüfuz qazanmışdı. 1921-ci ildə görkəmli döv-

lət xadimi, yazıçı və publisist Nəriman Nərimanov Bankə qəsəbəsinə gələrəkən Xıllıdakı bu kitabxanada da olmuşdur. O, kitabxana fəalları ilə söhbətdən sonra ədəbiyyat fondu ilə maraqlanmış, dəyərləli göstərişlər vermişdir. Bu görüşdən bir müddət keçəndən sonra kitabxananın ünvanına 12 bağlama kitab, qəzet və jurnal gəlir. Onları Bakıdan N.Nərimanovun şəxsən özü yola salmışdı. 1962-ci ildə Xıllı qəsəbə kitabxanası “Əla işləyən kitabxana” adına layiq görülmüşdür. 1975-ci ildə rayonun bir sıra kəndlərində fəaliyyət göstərən kütləvi kitabxanalar Xıllı qəsəbə kitabxanası ətrafında birləşmişdir. 1977-ci ildə isə Xıllı qəsəbə kitabxanası rayonda mərkəzi kitabxana funksiyasını daşımağa başlamışdır. Hazırda bu kitabxana Neftçala rayon MKS-in 1 saylı Xıllı qəsəbə kitabxanasıdır. 1985-ci ildə Neftçala rayon Mərkəzi Kitabxanası 3 mərtəbəli yeni binaya köçürülmüşdür. MKS-ə 1 Mərkəzi Kitabxana, 3 uşaq kitabxanası, 49 şəhər, qəsəbə və kənd kitabxana filialı daxildir. MKS-in kitab fondunda 245 min nüsxədən çox çap məhsulu saxlanılır. MKS-in işçilərinin sayı 218 nəfərdir. MKS-in internet ünvanı: neftchala.cls.az.

NƏCƏFOVA Məryəm Yusif qızı – 1915-ci il noyabrın 15-də Bakı şəhərində anadan olmuşdur. 1937-ci ildə V.İ.Lenin adına Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunu (indiki Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti) dil-ədəbiyyat fakültəsini bitirmişdir. 1948-ci ildən M.F.Axundov adına Azərbaycan Respublika Kitabxanasının (indiki Azərbaycan Milli Kitabxanası) məlumat-bibliografya şöbəsində (indiki sorğu-informasiya xidməti şöbə-

si) bibliograf, 1949-cu ildən xüsusi fondun müdiri, böyük kitabxanaçı, 1950-ci ildən böyük bibliograf, sonra baş bibliograf, 1967-ci ildən baş kitabxanaçı vəzifələrində çalışmışdır. 1975-ci ilin may ayında elmi-metodik şöbədə (indiki Kitabxanaların metodiki təminatı şöbəsi) baş kitabxanaçı vəzifəsinə təyin olunmuş, 1979-cu ildən baş bibliograf vəzifəsində çalışmışdır. Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 26 dekabr 1973-cü il tarixli Fərmanı ilə “Əməkdar mədəniyyət işçisi” fəxri adına layiq görülmüşdür. 1984-cü il avqustun 14-də vəfat etmişdir.

“NƏRİMAN QİRAƏTXANASI” – Bakıda ilk kütləvi açıq milli kitabxana-qiraətxana Bakı qubernatorunun icazəsi ilə Qorçakov küçəsində 1894-cü il avqustun 1-də açılıb. Müsəlman əhali üçün qiraətxananın təşkilində görkəmli maarifpərvər yazıçı, ictimai-siyasi xadim Nəriman Nərimanovun böyük xidməti olub. O, S.M.Qənizadə, H.Mahmudbəyov, S.Vəlibəyov, Ə.Axundov, Ə.Cəfərzadə kimi görkəmli ziyalıların yaxından köməyi ilə Xaqaninin, Nizamini, Füzulinin, Sədinin, Hafizin, Firdov-

sinin, A.Bakıxanovun, M.F.Axundovun, M. P.Vaqifin, Q.B.Zakirin, S. Ə.Şirvaninin və başqalarının əsərlərini, eləcə də jurnal və qəzet nüsxələrini toplayaraq, qiraətxanaya bağışlayırdı. “Nəriman qiraətxanası” qısa müddət ərzində tək-cə Zaqafqaziyada deyil, Rusiya və Şərqi ölkələrində rəğbətlə qarşılıb. O dövrdə kitabxana-qiraətxanani lazımi ədəbiyyatla təmin etmək olduqca çətin idi. Buraya Kəlküttə, İstanbul, Sofiya, Qahirə, Tehran, Təbriz və digər şəhərlərdən xeyriyyə yolu ilə qəzet, jurnal və kitablar göndərilirdi. Qəzet və jurnalların çoxu milyonçu H.Z.Təğiyevin vəsaiti hesabına alınır. N.Nərimanov qiraətxanani yalnız yaşatmaq deyil, həm də onun imkanlarını genişləndirmək, gənc nəsli mənəvi tərbiyyəsi üçün bilik bazası yaratmaq istəyirdi. Bu məqsədlə kitabxananın yanında gənc ədəbiyyat həvəskarlarının, gənc aktyorların dərnəkləri təşkil edilmişdi. Dərnəklərdə həm bədii əsərlər müzakirə edilir, həm də Azərbaycanın teatr mədəniyyəti tarixində xüsusi rol oynayıb əsərlər tamaşaya qoyulurdu. Tamaşadan yığılan pullar qiraətxanaya verilir. İlk milli qiraətxana dörd il fəaliyyət göstərib. Çar hakim dairələri gənclərin qiraətxana ətrafında sıx toplaşmasından ehtiyat edərək, 1898-ci ilin oktyabr ayında onu bağlatdırıb. Buna baxmayaraq, milli mədəniyyətin yüksəlişində ilk cığır açan “Nəriman qiraətxanası” Azərbaycan xalqının ictimai fikrində yeni səhifənin başlanğıcı olub.

NƏRİMANOV Nəriman Kərbəlayi Nəcəf oğlu – 1870-ci il aprelin 14-də Tiflis şəhərində anadan olmuşdur. 1890-cı ildə Qori seminariyasını, 1908-ci ildə

Novorossiysk (Odessa) Universitetinin tibb fakültəsini bitirmişdir. 1905-ci ildə Sosial-Demokrat "Hümmət" təşkilatının rəhbərliyinə daxil olmuş, Rusiya Sosial-Demokrat Fəhlə (bolşeviklər) Partiyasının (RSDF(b)P) məramnaməsini Azərbaycan dilinə çevirmişdir. 1909-cü ildə həbs olunaraq, Həştərxan şəhərinə sürgün edilmişdir. 1913-cü ildə Bakıya qayıdan Nərimanov siyasi fəaliyyətlə məşğul olmuşdur. Artıq 1917-ci ildə N.Nərimanov "Hümmət" Təşkilatı Mərkəzi Komitəsinin sədri və RSDF(b)P Bakı Komitəsinin üzvü, "Hümmət" qəzetinin baş redaktoru idi. 1918-ci ilin martında Nərimanov Bakı Sovetində şəhər təsərrüfatı üzrə xalq komissarı təyin olunur. Həmin ilin iyun ayında ağır xəstəliklə əlaqədar olaraq Həştərxan şəhərinə müalicəyə göndərilir. Sağaldıqdan sonra həmin şəhərdə bir sıra partiya orqanlarında çalışır. N. Nərimanov 1919-cu ildə Moskvaya çağırılaraq, RSFSR Xalq

Xarici İşlər Komissarlığında (XİN) Şərq məsələləri üzrə xalq komissarının müavini vəzifəsinə təyin edilir. 28 aprel 1920-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti süqut etdikdən və Azərbaycan SSR elan edildikdən sonra N.Nərimanov Azərbaycan SSR Müvəqqəti İnqilabı Komitəsinin Sədri və Xalq Komissarları Sovetinin Sədri vəzifələrini tutur. 1922-ci ildə SSRİ yarandıqdan sonra SSRİ Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin sədrlərindən biri seçilir. N. Nərimanov 1925-ci il martın 19-da müəmmalı şəkildə vəfat etmiş və Moskvada Kremlin divarları yaxınlığında dəfn edilmişdir. Müsəlman Şərqiində Azərbaycanın nail olduğu bir çox illər, o cümlədən ilk konstitusiyaya onun adıyla bağlıdır. Nərimanovun rəhbərliyi dövründə Azərbaycan xalqının adət və ənənələrinə hörmət edilmiş, bütün dini və ənənəvi bayramlar rəsmi olaraq qeyri-iş günü hesab olunmuşdur. O, siyasətçidən əlavə bir maarifpərvər və dramaturq-yazıçı kimi Azərbaycan tarixinə düşmüş, Bakıda ilk qiraətxananı açmışdır. Ədəbiyyatçı kimi, milli romanımızın ("Bahadır və Sona") və ilk tarixi faciənin ("Nadir şah") banisi kimi tanınır.

NƏSİMİ RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Nəsimi ayon MKS) – Əvvəllər M.Əzizbəyov adına olan kitabxana Nəsimi rayonu ərazisində M.Füzuli küçəsindəki 39 sayılı binada yerləşir. Kitabxana 1921-ci ilin avqust ayının 15-də təşkil edilmiş, 1924-cü ildən adı çəkilən binada fəaliyyət göstərir. 1922-ci ilin may ayının 19-dan kitabxana M.Əzizbəyovun adını daşıyır. "Azərbaycan Respublikasında kitabxana – infor-

masiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı'nın "Bakı şəhərində mövcud kitabxanaların bazasında 9 mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin yaradılması, şəhər və rayonlarda isə bir çox kitabxana filiallarının birləşdirilməsi" 2.1.5. bəndinə uyğun olaraq 2011-ci ilin yanvar ayından kitabxananın adı yerləşdiyi rayon üzrə Nəsimi MKS-i adlandırılmışdır. Kitabxana şəhərin mərkəzində M.Füzuli və R.Rza küçələrində yerləşdiyi üçün bir sıra dövlət müəssisələri, təhsil və mədəniyyət ocaqları, sağlamlıq və tibb mərkəzləri, hüquq məsləhətxanaları və digər dövlət qurumlarına kitabxana xidmətini həyata keçirir. 1 Mərkəzi və 4 filial kitabxanadan ibarətdir.

NƏŞR – ehtiva etdiyi informasiyanın yayılmasına xidmət edən, redaksiya-nəşriyyat proseslərindən keçən, poliqrafiya yolu ilə çoxaldılmış, buraxılış məlumatları olan çap məhsuludur.

NƏŞR LAYİHƏSİ (NL) – nəşrə təsdiq olunan, məzmunu və gələcək forması müxtəlif sənədlərdə əksini tapmış layihədir.

NƏŞR NÜSXƏSİ (NN) – nəşrin tirajının hər bir vahididir. NN-nin nəzarət arxiv növləri fərqləndirilir. NN-nin siqnalı reklam xarakterli olur. NN-nin arxiv hissəsi isə daimi mühafizə üçün milli kitabxanaya, milli arxivə verilir. NN-nin nömrəli forması titul vərəqinin, titul vərəqənin arxasında və ya səhifələrin sırası başlayanda (bibliotitul nəşrləri bütövlükdə və ya bir hissəsini, kağız və material fərqlərinə görə, həmçinin xüsusi istifadə üçün) verilir.

NƏŞR PLANI (NP) – nəşrə təqdim olunan kitab və onun müəllifi haqqında müfəssəl məlumatdan ibarət sənəddir. Müəllif tərəfindən tərtib olunur.

NƏŞRİN APARATI (NA) – kitabdan istifadəni yüngülləşdirən, onu daha yaxşı anlamağa kömək edən, əsas mətnə əlavə olunan soraq, elmi və ya izahe-dici xarakterli məlumatlardır. Nəşriyyat işində çap məhsulu ilə daha tez tanış olmaq üçün onun nəşr aparatı tərtib edilir. Nəşr aparatı 2 növə ayrılır: 1) Soraq-köməkçi nəşr aparatı; Soraq-köməkçi nəşr aparatına bunlar daxildir: Mündəricat (Kitabın içindəkilər. Məzmun); Titul vərəqləri; Köməkçi göstəricilər (predmet göstəricisi, şəxsi adlar göstəricisi, coğrafi adlar göstəricisi və s.); Kolontitul). 2) Elmi-məlumat nəşr aparatı. Elmi-məlumat nəşr aparatına bunlar daxildir: Giriş məqaləsi; Müəllifin, nəşriyyatın, redaktorun ön sözü; Son söz; Şərhlər və izahlar; Qeydlər; Annotasiya (Xülasə); Referat; İllüstrasiyaların siyahısı; Biblioqrafik siyahı; Biblioqrafik isnadlar və s. Nəşr aparatının strukturu nəşrin janrından və tipindən asılıdır. Elmi nəşr istifadə edilmiş ədəbiyyatın siyahısına, elmi-kütləvi və tədris nəşri tövsiyə edilən (məsləhət görülən) ədəbiyyatın siyahısına, məlumat kitabçası və ya ümumiləşdirici məlumat nəşri müxtəlif növ predmet göstəricisinə, çoxsaylı iştirakçıları olan konfransın tezislərinin toplusu müəlliflərin əlifba göstəricisinə və s. kimi nəşr aparatı elementlərinə malik olmalıdır.

NƏŞRİN FORMATI (NF) – nəşrin çap vərəqinin formatına nisbətə təyin edilən kəsimdən qabaqkı ölçüsüdür.

NƏŞRİN ÖLÇÜSÜ (NÖ) – bütün istehsal proseslərindən keçmiş hazır nəşrin - kitabın, jurnalın və s. uzunluğu və eninin santimetrlərlə ifadə edilən xarakteristikasıdır.

NƏŞRİYYAT – müəllifə sifariş verməklə və ya başqalarının sifarişi əsasında dövrü və qeyri-dövrü nəşrlərin buraxılışını və satışını təşkil edən yaradıcılıq (kitab, qəzet, jurnal, not, buklet, plakat və s. çap məhsulları buraxan nəşr edən) müəs-sisədir. *Bax: Nəşriyyat işi.*

NƏŞRİYYAT BIBLIOQRAFIYASI (NB) – bibliografiyanın növü olub, əsas vəzifəsi nəşriyyat məhsulları (perspektiv, planlaşdırılan və nəşr olunmuş nəşriyyatın anbarı və ya kitab ticarəti şəbəkəsində olan) haqqında bibliografik informasiya yaratmaq və yaymaqdan ibarətdir. NB məhsulları bunlardır: tərkibində nəşriyyat perspektivləri, nəşriyyat məhsulları haqqında annotasiyalı mövzu planları, nəşriyyat kataloqu, nəşriyyat kartotekası, nəşriyyatın elektron bibliografisi və s.

NƏŞRİYYAT İŞİ – kitab, jurnal, qəzet, not, buklet, plakat və s. çap məhsulu növlərinin hazırlanması, buraxılması və yayılması ilə əlaqədar mədəniyyət və istehsalat sahəsidir. Nəşriyyat işinin səviyyəsi, həcmi və istiqaməti cəmiyyətin maddi, sosial-siyasi və mədəni şəraiti ilə müəyyənləşdirilir. Avropada nəşriyyat XVI əsrdə yaranmışdır. XVII əsrdən nəşriyyat işi sürətlə inkişaf etməyə başlamış, XIX əsrdə yeni, təkmilləşdirilmiş çap maşınlarının ixtirası, güclü texniki bazanın yaranması ilə nəşriyyat və poliqrafiya müəssisələrinin

imkanları genişlənmişdir. Azərbaycanda ilk mətbəələr XIX əsrdə yaradılsa da, nəşriyyat işi XX əsrdən inkişaf etməyə başlamışdır. 1908-ci ildə təkcə Bakıda 30 mətbəə və litoqrafiya fəaliyyət göstərirdi. Hacı Zeynalabdin Tağıyev, H.Aşurbəyov, M.Muxtarov, Haşım bəy Vəzirov kimi sahibkarların mətbəə-nəşriyyatları güclü poliqrafik imkanlara malik idi. Məsələn, qabaqcıl maarifpərvər ziyalılar “Bakinskoe izdatelskoye tovarışestvo”, “Qeyrət”, “Orucov qardaşları” mətbəə-nəşriyyatlarında leqal çap məhsulları ilə yanaşı, müxtəlif siyasi təşkilatların sifarişi və köməyi ilə onlarca ictimai-siyasi və elmi-kütləvi ədəbiyyat da çap etdirə bilmişdilər. 1960-1980-ci illərdə Bakıda böyük poliqrafiya müəssisələri – kitab kombinatı və “Kommunist” (indiki “Azərbaycan”) nəşriyyatı üçün yeni binalar tikilib istifadəyə verilmiş, “Elm”, “Maarif”, “Gənclik”, “İşıq”, “Yazıçı” nəşriyyatları yaradılmışdır. 2000-ci ildə “Nəşriyyat işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul olunmuşdur. Müstəqillik illərində Azərbaycanda dövlət nəşriyyatları ilə yanaşı, qeyri-dövlət (özəl) nəşriyyatlar da yaranıb geniş fəaliyyətə başlamışdır.

“NƏŞRİYYAT İŞİ HAQQINDA” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (30 may 2000-ci il, № 887-IQ) – nəşriyyat işinin ümumi prinsiplərini müəyyən edir, nəşriyyat fəaliyyətinin təşkili və həyata keçirilməsi ilə əlaqədar subyektlər arasında münasibətləri tənzimləyir, onların hüquq və vəzifələrini müəyyən edir. “Nəşriyyat işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əlavə edilməsi

barədə” Azərbaycan Respublikasının 2008-ci il 1 aprel tarixli, 583-IIIQD nömrəli Qanunu qüvvəyə minmişdir. Qanunda dəyişikliklər edilməsi barədə daha bir sərəncam 2013-cü il 30 aprel tarixində imzalanmışdır.

NƏŞRİYYAT PROSESİ (NP) – əsəri nəşrə hazırlamaq üçün icra edilən yığım, korrektura, redaktə, tərtibat kimi fəaliyyət növüdür.

NƏŞRLƏRDƏ VERİLƏN MATERİALLARIN BIBLIOQRAFIYASI (NVMB) – qəzet, jurnal, məcmuə və.s. verilən məqalələrin məzmununu əks etdirən bibliografiyanın növüdür. Beynəlxalq, dövlət (milli) mövzu və digər bibliografiya çərçivəsində yaradılır. Bütün bibliografik sahələr üzrə jurnal ədəbiyyatının beynəlxalq bibliografiyasının əsası 1896-cı il də qoyulmuşdur. Leypsikdən olan nəşir F.Ditrix Alman jurnal ədəbiyyatının bibliografiyasını çap etdirməyə başlamışdır. 15 ildən sonra isə xarici dilli jurnal ədəbiyyatının bibliografiyasını nəşri üç seriyadan ibarət olmuşdur: A (Alman jurnal ədəbiyyatı); B (Xarici dilli jurnal ədəbiyyatı); C (alman və xarici ressuiziyalar). Müasir informasiya texnologiyalarının tətbiqi ayrı-ayrı jurnallarının və digər nəşrlərin materiallarının internetdə yerləşdirilməsi və onun daim yeniləşdirilməsi imkanları üçün çox böyük yol açmışdır.

NƏZARƏT İŞARƏSİ (Ni) – çapın keyfiyyətinə nəzarət etmək məqsədilə çap formasında (rəng şkalası, xaçabənzər işarə və s.) qoyulan işarələrdir.

NİDERLAND MİLLİ KRAL KİTABXANASI – 1798-ci ildə yaradılmışdır. Haaqa şəhərində yerləşir. 1806-cı ildə kitab-

xanaya kral Lüdivik Bonapart “Kral kitabxanası” adı vermişdir. 1892-ci ildə Niderland Milli Kitabxanası adlandırılmışdır. 1993-cü ildən müstəqil müəssisə kimi fəaliyyət göstərir və Niderland Təhsil, Mədəniyyət və Elm Nazirliyi tərəfindən maliyyələşir. Kitabxananın fondunda 2,5 mln. kitab olmaqla cəmi 3,5 mln. nəşr mühafizə edilir. Kitabxana 15 min qəzetə abunədir. İllik büdcəsi təxminən 36 mln. avro təşkil edir.

“NİNA” MƏTBƏƏSİ – 1901-ci ilin iyulunda Bakıda Rusiya imperiyasının “İskra” qəzetinin agentlər qrupu tərəfindən

təşkil edilmişdir. Bu qrupa V.Z.Ketsxoveli (“Lado”, 1876-1803), L.B.Krasin (1870-1926), N.P.Kozerenko (“Nina”), A.S. Yenukidze (1877-1937) və L.Y. Qalper-

in (1872-1951) daxil idilər. Mətbəə V.İ. Leninin “İskra” qəzeti redaksiyasının tapşırığı ilə işləyir, Qafqazın və Rusiyanın partiya təşkilatlarını gizli marksist ədəbiyyatı ilə təmin edirdi. “Nina” mətbəəsində 1901-1902-ci illərdə “İskra” qəzetinin 11-ci nömrəsi matrisadan, “Brdzola” (“Mübarizə”) qəzetinin 1-3-cü nömrələri, rus, gürcü və başqa dillərdə ümumi tirajı təqribən 45 min nüsxə olan 10-a qədər adda kitabça, vərəqə və intibahnamə çap olunmuşdu. “Nina” mətbəəsi 1903-cü ildən RSDFP II qurultayını çağırmaq üzrə Təşkilat Komitəsinin, sonra isə RSDFP MK-nın mətbəəsi kimi fəaliyyət göstərmişdir. 1903-1905-ci illərdə “Nina” mətbəəsi K.Marksın, F.Engelsin, V.Leninin əsərlərini və 1,5 milyon nüsxəyə qədər gizli ədəbiyyat çap etmişdi. 1905-ci ildə RSDFP-nin III (London) qurultayından sonra mətbəəyə rəhbərlik tamamilə bolşeviklərin əlinə keçdi. “Nina” mətbəəsi 1906-cı ilin yanvar ayında RSDFP Mərkəzi Komitəsinin qərarı ilə ləğv edilmiş, avadanlıqları isə Peterburqa daşınmışdır. “Nina” mətbəəsi 1901–1903-cü illərdə Bakıdakı Vorontsov və Balaxanski (sonralar M.Əzizbəyov və M.Basin) küçələrinin tinində azərbaycanlı Əlibabanın, 1903-1905-ci illərdə isə 1-ci Paralel küçəsində (sonralar muzey yerləşən İskra küçəsi, 102 №-li ev) Ağayevlərin evində yerləşmişdi.

NİZAMI RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Nizami rayon MKS) – Mərkəzi Kitabxana 1959-cu ildə yaradılmışdır. MKS 1991-ci ildən fəaliyyət göstərir. MKS Mərkəzi Kitabxanadan və 5 filialdan ibarətdir. MKS-in kitab fondun-

da 276 min nüsxədən çox ədəbiyyat saxlanılır. MKS-də 47 nəfər işçi çalışır. MKS-in internet ünvanı: nizami.libmks.az.

NODE QABRIEL (1600-1653) – İntibah dövründə Fransanın kitabxana işi tari-

xində xüsusi xidmətləri olmuş ictimai xadimdir. O, Fransa və İtaliya universitetlərində fəlsəfə və tibb təhsili almış, publisist, tibb professoru kimi tanınmış, bir müddət XIII Lüdovikin saray həkimi olmuşdu. Qabriel Node Romada yaşayarkən Baniya və Barberini kardinallarının kitabxanaçısı işləmişdi. O, burada məşhur italyan utopik filosofu və yazıçısı Tommazo Kampanella (1568-1639) ilə yaxından tanış olmuşdu. Kampanella bir sıra əsərlərin, o cümlədən dünyada məşhur olan “Günəş şəhəri” adlı romanın müəllifidir. Kampanellanın ölümündən sonra Qabriel Node onun “Şəxsi kitabxanalar və elmi biliklərin həqiqi əsasları haqqında əsərlər” kitabını nəşr etdirmişdi. Bununla yanaşı, Qabriel Nodenin özü də 1627-ci ildə “Kitabxanaların təşkili haqqında məsləhətlər” adlı bir

vəsait yazıb nəşr etdirmişdi. Fransada Qabriel Node əvvəlcə Rişelyö, sonra isə Culio Mazarini kardinallarının kitabxanaçısı olmuşdu. Az sonra Qabriel Node Stokholma gedərək, İsveç kraliçası Kristinanın kitabxanasında kitabxanaçı vəzifəsində işləməyə başlamış, bir müddət keçmiş yenidən Fransaya qayıtmış, burada vəfat etmişdir.

“NOLİC ORQANİZEYŞN” (“Knowledge Organization”-“Biliklərin təşkili”) – biliklərin anlayışları, təsnifləşdirilməsinin, indeksləşdirilməsinin nəzəriyyəsi sahəsində beynəlxalq jurnal. Jurnal 1973-cü ildən etibarən rüblük olaraq ingilis dilində Almanya Federativ Respublikasında (AFR) nəşr edilir. Jurnal 1974–92-ci illərdə “International Classification” (“Beynəlxalq təsnifat”) adı altında nəşr edilirdi. Jurnal 1989-cu ilin avqustundan etibarən Biliklərin Təşkili üzrə Beynəlxalq Təşkilatın rəsmi orqanı olmuşdur. Jurnalın baş redaktorları İngetraut Dalberq (İngetraut Dahlberg, AFR, 1974-1976), Çarlz Gilrit(Charles Gilreath, ABŞ. 1997-ci ildən etibarən) olmuşdur. 1974-1980-ci illərdə jurnal K. G. Saur Verlag nəşriyyatı tərəfindən Münxendə, 1981-96-ci illərdə INDEKS Verlag nəşriyyatı tərəfindən Frankfurt-Mayn şəhərində, 1997-ci ildən etibarən isə ERGON-Verlag nəşriyyatı tərəfindən Vürtsburqda nəşr edilir.

NONPAREL – keqli 6 punkta bərabər şriftdir. Nadir hallarda əlavə informasiya materialı üçün işlədilirdi.

NORMATİV NÜFUZLU YAZI – veilənlərinin ilkin elementi qəbul edilmiş şəxs

adından, təşkilatın adından, predmetdən, mövzudan, əsərin sərlivhəsindən ibarət başlıq olan normativ təsvirin maşınlaoxunan yazısı. Bu başlıq həmin yazı üçün məsul olan kataloqlaşdırıcı təşkilat tərəfindən təsbit edilir. Qəbul edilmiş başlığa əlavə olaraq yazının tərkibində aşağıdakı verilənlər ola bilər: informasiya xarakterli qeydlər, əlaqəli və variantlı başlıqlar, hansılardan ki, isnadlar, informasiyanın mənbələri haqqında qeydlər və s. formalaşdırıla bilər, təsvirə görə məsul olan kataloqlaşdırıcı xidmət (şöbə, qurum) haqqında məlumatlar. Uzun onilliklər ərzində kitabxanalar fərdi müəlliflərin, kollektivlərin, sərlövhlərin, seriya adlarının yazılması formalarının təsviri və normalaşdırılması üzrə verilənlərin nəhəng həcmi toplamışlar. Bu verilənlər xüsusi kartoreka və ya kataloqlarda əlavə kartoçkalar şəklində tərtib edilərək toplanmışdır. Bu verilənlər elm və mədəniyyət üçün böyük dəyərə malikdir və elektron kataloqlarda, digər avtomatlaşdırılmış informasiya sistemlərində informasiya axtarışının tamlığının və dəqiqliyinin təmin edilməsi üçün böyük əhəmiyyətə malikdir. Bundan başqa həm də informasiya-axtarış tezeauruslarının(iAT), leksik vahidlərinin və onlar arasında münasibətlərin, kitabxanaların predmet və ierarxik təsnifatlarının və onlar arasında münasibətlərin təqdim edilməsinin müxtəlif ənənəvi və maşın üsulları mövcuddur. Göstərilən verilənlərin təqdim edilməsi üsullarının standartlaşdırılması üçün dünya praktikasında maşınlaoxunan yazıların- authority records və bu yazıların massivlərinin authority files yaradılması üzrə

İFLA tərəfindən dəstəklənən iş aparılır. İngilis dilində istifadə edilən “authority files” (normativ yazıların faylları və ya nüfuzlu fayllar), “authority records” (normativ və ya nüfuzlu yazılar) bir sıra dillərə, o cümlədən Azərbaycan və rus dillərinə necə tərcümə edilməsi barədə diskussiyalar hələ bitməmişdir. Bu səbəbdən kitabxanaların informasiyalaşdırılması, avtomatlaşdırılması sahəsində mütəxəssislər terminlərin qoşa tərcüməsindən istifadə edirlər- “normativ/nüfuzlu yazılar”, “normativ yazıların faylları”. Aşağıda “normativ yazı”, “normativ yazıların faylları” söz bitləşmələrindən istifadə edilir. Şəxslərin adlarının, kollektivlərin adlarının, nəşrlərin və əlyazma sənədlərinin unifikasiya edilmiş sərlövhələrinin, seriyaların adlarının, predmet rubrikalarının, coğrafi adların normativ yazıların fayllarının yaradılması, dəstəklənməsi, qeydiyyatdan keçirilməsi və yayılması üzrə işlər müxtəlif ölkələrin kataloqlaşdırma xidmətləri (milli kitabxanalar) tərəfindən aparılır. Bu adlar, sərlövhələr, rubrikalar və s. maşınlaoxunan bibliografik yazılarda vardır. Bu zaman normativ yazıların müəyyən sahələrinin tərkibi bibliografik yazıların müəyyən sahələrinin tərkibinə müvafiq olur. Normativ yazılar elektron kataloqda informasiyanın axtarışı zamanı informasiyanın itkisinin azaldılması, axtarışın dəqiqliyinin yüksəldilməsi məqsədi ilə yaradılır. Belə ki, şəxsin adına dair normativ yazıda onun adının müxtəlif formaları (təxəllüs, əsl фамилия, adın müxtəlif dillərdə yazılması variantları, bəzi konfessiyalara aid din xadimlərinin dünyəvi adları və s.), həyat tarixləri fiksə olunur və bir sıra digər məlumatlar verilir. Yəni,

elektron kataloqun istifadəçisi lazım gəldikdə, o cümlədən müxtəlif şəxslərin adları üst-üstə düşdükdə əlavə axtarış apara bilir. Kollektivlərin adlarına dair normativ yazıda kollektivin həm indiki, həm əvvəl mövcud olmuş bütün adları, o cümlədən adın abbreviaturaları, adın yaranması və dəyişilməsi tarixi haqqında mətn və təşkilatın digər xarakteristikası, təşkilatla bağlı tədbirlər barədə məlumatlar veilir. Predmet rubrikaları, tezaurus deskriptorları üçün normativ yazılarda qəbul edilmiş və edilməmiş rubrikalar, deskriptorlar, açar sözlər, onların arasında məna əlaqələri verilir. YUNESKO-nun 1977-ci ildə keçirilmiş konqresi milli bibliografiyalaşdırılma təşkilatlarına müəlliflərin milli normativ fayllarını tərtib edərək aparmağı təklif etmişdir. 1979-cu ildə İFLA-nın kataloqlaşdırma və informasiya texnologiyaları bölməsinin təşəbbüsü ilə beynəlxalq normativ sistem üzrə işçi qrup yaradılmışdır. Bu işçi qrupa iki vəzifə tapşırılmışdı: normativ yazının tərkib hissələrinin təyin edilməsi və kommunikativ formatın hazırlanması. 1984-cü ildə normativ və isnad yazıların tərtib edilməsi üzrə rəhbərlik – “Guidelines for authority records” (GARE) dərc edilmişdir. Həmin işçi qrupun 1989, 1990 və 1991-ci ildə keçirilmiş iclasları əsasında yekun sənədi olaraq yeni yekun sənədi “Normativ və isnad yazıların tərtib edilməsi üzrə rəhbərlik” tərtib edilmiş və 1992-ci ildə tərtib edilmişdir. Bu sənədin işlənilib hazırlanmasında Rusiyadan olan mütəxəssislər də iştirak etmişlər. 1988-ci ildə İFLA-nın UBİCOM proqramı (Universal Bibliographic Control and International MARC Core Programme-Ümumi

Bibliografik Uçot və Beynəlxalq MARC Nüvəsi Proqramı) çərçivəsində normativ yazıların fayllara dair iş üzrə yeni proqram işlənib hazırlanmışdır. Bu işə müvafiq olaraq müxtəlif ölkələrin bibliografiyalaşdırıcı təşkilatlarında müəlliflərə dair normativ yazıların fayllarının mövcudluğu və məzmu barədə anket tədqiqatı aparılmışdır. Bibliografik yazıların tərtibi və aparılması üzrə 1990-cı ildə Stokholmda keçirilmiş seminar UBCİM proqramının prioritet vəzifəsi kimi müəlliflər üzrə normativ yazılara beynəlxalq səviyyədə nəzarətin əlaqələndirilməsini müəyyən etdi. Normativ/hüquqlu yazıların elementlərinin təqdim edilməsi formatının hazırlanması üçün UNIMARC/Authorities formatının işlənib hazırlanmasının idarə edilməsi qrupu təşkil edildi. Qrup standart layihəsinin hazırlanmasına prosesinə ümumi məsləhət və rəylər verirdi. Bu sahədə işlər qrup üzvlərinin öz aralarında yazışması ilə həyata keçirilirdi. İşin gedişində sənədin dörd variantı -1984, 1985, 1987 və 1988 illər variantları-hazırlanmışdı. Sənədin yekun variantı 1991-cı ildə çıxdı. Dünya bibliografiya praktikasında USMARC kommunikativ formatı əsasında hazırlanmış normativ yazılar üçün nəzərdə tutulmuş MARC 21 formatı geniş çəkildə yayılmışdır. Hal-hazırda çoxdillli normativ yazıların fayllarının yaradılması üzrə işlər aparılır. Bu beynəlxalq fayl milli faylları vahid şaquli verilənlər bazasında birləşdirmək funksiyası daşıyacaqdır. Həmin istiqamətdə müxtəlif ölkələrdə işlər aparılır. Məsələn artıq xeyli müddətdir Rusiya Dövlət Elmi-Texniki İctimai Kitabxanasının, Rusiya Dövlət Kitabxanasının və Rusiya Milli Kitabxanasının mütəx-

əssisləri tərəfindən normativ yazıların tərtibi üzrə UNIMARK kommunikativ formatının rus dilinə tərcüməsi başa çatmışdır. Bu növ fəaliyyətin təşkil edilməsi yolunda ikinci addım kitabxanalararası işçi qrup tərəfindən həmin formatın rus versiyasının hazırlanması oldu. Rusiya Federasiyasında normativ yazıların yaradılması işi ilə eyni zamanda bir neçə kitabxana məşğul olur. Ölkədə bu fəaliyyətin optimal təşkili üçün belə faylların dəstəklənməsi kitabxanalar arasında belə bölünmüşdür: kollektivlərin adları və predmet rubrikaları üçün-Rusiya Milli Kitabxanası, şəxsləin adları və və KBT-nin bölmələri üçün-Rusiya Dövlət Kitabxanası. *Həm də bax: Bibliografik yazıların elementlərinin təqdim edilməsi formatı. Ədəbiyyat: Лаврѐнова О. А. Банки нормативных (авторитетных) записей // Библиотечковедение. 1997. № 2; Həmin müəllif: Проблема создания службы ведения AUTHORITY FILES в России // Материалы 3-й Международ. конф. "Крым—95" "Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества". Евпатория, 1995. Т. 2; Beandiquer M., Bourdon Francoise. Management and Use of Name Authority and Uniform Names, Corporate Bodies // UBCIM publications. Vol. 5. № 5. München; London; N. Y.; Paris, 1991; UNIMARC/AUTHORITIES: Международный коммуникативный формат UNIMARC для авторитетных / нормативных записей. М., 1994.*

NORVEÇ MİLLİ KİTABXANASI – Oslo şəhərində yerləşən əsas elmi kitabxanadır. Əsası 1988-ci ildə qoyulmuş-

dur. Norveç Milli Kitabxanasının tarixi dövlətin öz tarixi ilə bağlıdır. 1815-ci ildə Danimarkadan ayrıldıqdan sonra milli kitabxana funksiyaları Oslo Universiteti kitabxanasına verilir. 1883-cü ildən milli biblioqrafiyanın nəşrinə başlanılır. Milli Kitabxana tam olaraq yalnız XX əsrin sonunda – 1988-ci ildə yaradılır. Norveç parlamenti ölkənin paytaxtı Oslo şəhərində kitabxananın yaradılmasını dəstəkləyir. 1999-cu ildə universitet kitabxanası yenidən formalaşır və bəzi şöbələr milli kitabxananın tərkibinə keçir. 2005-ci il avqust ayının 15-də milli kitabxananın yeni binası açılır. 2005-ci ildə Oslo şəhərində Kitabxana Assosiasiyaları və Müəssisələrinin Beynəlxalq Federasiyasının 71-ci konqresi keçirilir. Kitabxananın fondunda 2,9 mln. nüsxə ədəbiyyat mühafizə edilir.

NOT KİTABI – çox hissəsi musiqi əsərinin (əsərlərinin) not yazısından ibarət nəşrdir.

NOT SALNAMƏSİ (NS) – musiqi, musiqi səhnə əsərləri, musiqi-folklor yazıların məcmuələri, notlar üzrə dərslik və tədris-metodik materiallar və s. nəşrlərin dövlət biblioqrafik göstəricidir. Azərbaycanda isə mətbuat salnaməsində 1966-cı ildə "musiqi ədəbiyyatı salna-

məsi" müstəqil şəkildə çap olunmağa başlamışdır. Salnamədə materiallar musiqinin növləri üzrə (folklor, vokal, instrumental, simfonik-vokal, səhnə əsərləri) və ifaçılıq vasitələrinə görə (xor, orkester və s.) qruplaşdırılır. Kitab və jurnallarda dərc olunan notların biblioqrafik təsviri xüsusi bölmədə verilir. NS-nin adlar, musiqi əsərləri məcmuəsi sərlovhələrinin yardımçı aparatı da verilir.

NOTOQRAFİYA (N) – biblioqrafik vəsait olub, not nəşrlərinin və əlyazmalarının biblioqrafik yazılarının müəyyən olunmuş qaydalara uyğun nizamlanmış məcmusudur. Xarici biblioqrafiyaşünaslıqda notoqrafiya "musiqi biblioqrafiyası" anlayışı mənasında işlədilir. N-nin müxtəlif növləri, forma və tipləri vardır. Onun əsas növü N-ya nəşrlərinin uçotunu aparmaq məqsədilə yaradılmışdır. N-nin ilk nümunəsi 1616-cı ildə yaradılmışdır. 17-ci əsrin II yarısından Böyük Britaniya, İtaliya, az sonra Fransa və Almaniya da musiqi ilə müşayiət olunan səhnə əsərlərinin kataloqu çap olunmuşdur. Müasir dövrdə Azərbaycanda ən böyük not saxlayıcı kitabxana Milli Kitabxanadır. Musiqi ədəbiyyatının cari biblioqrafiyasını Musiqi Kitabxanalarının Beynəlxalq Assosiasiyası rüblük şəklində çap etdirir.

NÖQTƏVİ QRAFİKA (NQ) – kompüter qrafikasında nöqtələrdən təşkil olunmuş şəkildir. Hər bir nöqtə məlumat şəklində kompüterin yaddaşında saxlanılır. Ona görə də belə şəkillərin fayllarının həcmi vektor qrafikasına nisbətən böyük olur.

NÜSXƏ – nəşr məhsulunun bir ədədi. Nüsxələrin ümumi sayı tirajı təşkil edir.

O

OFORT (fr. eau-forte – azot turşusu) – metal üzərində qravüra növü, dərin çapda illüstrasiya formalarının əl ilə hazırlanması üsuludur. Ofort texnikasında çap forması hazırlamaq üçün cilalanmış sink və ya mis lövhəyə turşuyadavamlı lak sürülür, sonra lak üzərində iynə ilə (metal təbəqəyə çatanadək) rəsm cızılır, lövhənin səthində laksız qalan yerlərə (rəsmi cizgilərinə) kimyəvi turşu tökülür. Turşunun təsirindən lövhənin rəsm olan hissəsi (cizgilərin yeri) yeyilir. Metal üzərində alınmış rəsme rəng çəkilir, təsvir basma üsulu ilə kağıza köçürülür. Bu üsulla alınmış şəkl də ofort deyilir. Ofort texnikası XVI əsrin əvvəllərində Avropada alman rəssamları D.Hopfer, A.Dürür tətəfindən yaranmış, XVII əsrdə yüksək inkişaf səviyyəsinə çatmışdır. Görkəmli rəssamlardan J.Kallo, Rembrandt, Van Deyk, A.Vatto, F.Qoyya, K.Kolvits və başqaları ofort nümunələri yaratmışlar. Azərbaycan rəssamlarından Ə.Məmmədov, C.Müfidzadə və başqaları ofort texnikasında əsərlər yaratmışlar.

OFSET ÇAPI (OÇ) – yastı çap üsuludur. Çap forması üzərinə çəkilmiş boyaq əvvəlcə elatik rezin səthə, oradan isə kağıza köçürülür. Çap formaları əsasən bimetall lövhələrdən hazırlanır. Ofset çap reproduksiyaları (hündür çapa nisbətən daha narın rastrdan istifadə etməklə) səthi tam hamar olmayan kağız üzərində sürətlə çap etməyə imkan verir. Çoxrəngli nəşrlər

(plakat, açıqca, jurnal və s.), həmçinin kitab illüstrasiyaları üçün ofset çapından geniş istifadə olunur. 1979-1987-ci illərdə nəşr edilmiş 10 cildlik “Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası”nın cildləri də ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.

OFSET KAĞIZI (OK) – ofset çapı üçün nəzərdə tutulmuş kağız növüdür. Rütubətə davamlılığı, möhkəmliyi, hamarlığı və az tozlanmağı ilə seçilir.

OFSET MAŞINI (OM) – ofset çapı üçün poliqrafiya maşınıdır. Adi çap üsulundan

fərqli olaraq burada rəng bilavasitə çap formasından kağıza deyil, əvvəlcə elatik səthə (ofset silindri üzərinə çəkilmiş rezinə), oradan isə kağıza köçürülür. Sadə halda maşının çap aparatı 3 silindrdən: forma, ofset və çap silindrlərindən ibarətdir. Yastı çap formalarından vərəq və rulon kağıza çap edən ofset maşını növləri var. İkinci növ ofset maşını yüksək məhsuldar olub, kağızın üz və əks tərəfində bir neçə boyaqla çap etməyə imkan verir (məsələn, 8 boyaqlı ofset maşını ilə kağızın hər üzündə 4 rənglə

çap etmək olur). Adətən belə məşinlərdən nisbətən böyük həcmli və tirajlı nəşrlər üçün istifadə olunur.

OĞUZ RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Oğuz rayon MKS) – Oğuz rayonunda ilk kitabxana 1941-ci ildə yaradılmışdır. 1947-ci ildə isə Xaçmaz, Qumlaq və Daşağıl kəndlərində kitabxana açılmışdır. MKS 1980-ci ilin sentyabr ayında təşkil edilmişdir. Hazırda MKS-ə 1 Mərkəzi Kitabxana və 26 kənd kitabxana filialı daxildir. Hazırda MKS-in kitab fondunda 172 min nüsxə çap vahidi saxlanılır. Oxucuların sayı 10 min nəfərdən artıqdır. MKS-də 54 nəfər işçi çalışır. MKS-in İnternet ünvanı: www.oghuz.cls.az.

OXUCU FORMULYARI (OF) – istifadəçilərin fərdi uçotunu aparmaq məqsədilə müəyyən olunmuş nümunədə kitabxana sənədidir. OF-da nömrə, soyad, ad, atasının adı, gəlmə tarixi və verilən ədəbiyyat qeyd olunur.

OXUCU PSIXOLOGİYASI (OP) – ümumi və sosial psixologiyanın elmi nəticəsinə əsaslanaraq bir sıra problemləri əhatə edir. Bu problemlərdən ən mühümü oxucu psixologiyasının quruluşu, təbiəti

və təzahürünün əsas qanunauyğunluğu (mütaliə tələbatı, oxucu marağı, məqsəd, vərdiş və s.), oxucu psixologiyasının formalaşmasına təsir edən amillər və tərbiyə, oxucu tipologiyası, oxucu qruplarının və oxucu auditoriyasının sosial-psixoloji xüsusiyyətləri hesab olunur. Bu problemlərlə, əsasən oxucusünaşlıq məşğul olsa da oxucularla işin psixoloji cəhətdən əsaslandırılması üçün vacib fənlərdən biri olan “Kitabxana psixologiyası” tərəfindən də öyrənilir.

OXUCULARIN ÖYRƏNİLMƏSİ (OÖ) – çap məhsullarından istifadənin qanunauyğunluqlarını aşkara çıxarır. Bu iş mütaliyə rəhbərliyinin elmi əsasını təşkil edir. Kitabxanalarda oxucuların öyrənilməsi müxtəlif üsullarla həyata keçirilir. Bu işdə kitabxananın tipinə və növünə uyğun olaraq, müxtəlif forma və üsullar tətbiq edilir. Kütləvi kitabxanalarda oxucuların öyrənilməsi biləvasitə iş prosesində həyata keçirilir. Bu sahədə söhbət, müşahidə, müsahibə, anket və s. ümumnəzəri sosioloji metodlar mühüm rol oynayır. Elmi kitabxanalarda isə oxucuların öyrənilməsi onların məlumat tələblərinin öyrənilməsi və təhlili ilə əlaqədardır.

OXUCULARLA İŞİN PRİNSİPLƏRİ (OİP) – kitabxanalarda oxucularla iş geniş xalq kütlələrinin mütaliəsinin məzmununa və xarakterinə, mütaliə üçün ədəbiyyatın seçilməsinə və mənimsənilməsinə fəal təsir göstərən prosesdir. Oxucularla işin başlıca vəzifəsi dövlətin daxili və xarici siyasətini fəal surətdə təbliğ etməkdən, gənc nəslin təhsili və təlim-tərbiyəsi,

elmi-texniki tərəqqini sürətləndirmək üçün zəngin kitab xəzinələrindən daha səmərəli istifadə etməkdən, elm və texnikanın nailiyyətlərini, qabaqcıl təcrübəni yaymaqdan, mütəxəssisləri elmi-texniki məlumatla təmin etməkdən, oxucuların təhsil səviyyəsini, peşə marağını və yaş xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq onlara fərdi yardım göstərməkdən ibarətdir. OİP oxucularla işin məzmunu, təşkili və metodikasına dair tələbləri müəyyənləşdirən elmi cəhətdən əsaslandırılmış müddəalardır. Bu müddəalar əsasən xalq maarifinin və tərbiyəsinin ümumi prinsiplərinin tərkib hissəsi olub, sosiologiyaya, psixologiyaya və pedaqogikaya əsaslanır. OİP-in hər bir kitabxanaçı tərəfindən bütün cəhətləri ilə dərk edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. OİP-in əsas prinsipləri bunlardır: 1) Oxucularla işdə elmilik; 2) Oxucularla işə kompleks yanaşma; 3) Oxucularla işdə sistemlilik; 4) Oxucularda kitabla işə şüurlu və yaradıcı münasibətin inkişaf etdirilməsi; 5) Oxucuları öyrənmək əsasında onlara fərqli yanaşma; 6) Kitab (ədəbiyyat) təbliğində əyanilik. Mədəni-maarif müəssisələrinin fəaliyyətində milli dövlətçilik ideologiyasının özülü Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında təsbit olunmuş, nəzəri izahı isə “Mədəniyyət haqqında” (1998), “Kitabxana işi haqqında” (1998), “Kütləvi informasiya vasitələri haqqında” (1999), “İnformasiya haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunlarında öz əksini tapmışdır. Bu qanunların müddəaları tələb edir ki, Azərbaycan kitabxanaçıları müstəqil dövlətimizin köməkçisi, ölkəmizdə yeni cəmiyyət quruculuğunun fəal iştirakçısı,

azərbaycançılıq və dövlətçilik ideyalarına xidmət edən kütləvi informasiya vasitələrinin – çap məhsullarının və elektron informasiya daşıyıcılarının təbliğatçısı olmalıdırlar.

ON-LAYN (ingiliscə on-line-xətt üzərində olan) – kompüterlə görülən işin interaktiv rejimi. Bu insanın kompüterlə qarşılıqlı əlaqəsinin elə formasıdır ki, bu zaman verilənlər, komandalar və ya təlimatlar tərəflər arasında bilavasitə və ya ikitərəfli qaydada “real zaman miqyasında” həyata keçirilir. Bu rejim personalın və istifadəçilərin avtomatlaşdırılmış informasiya sistemləri ilə işləmələri zamanı əsas rejimdir.

ON-LAYN KOMPÜTER KİTABXANA MƏRKƏZİ (Online Computer Library Center, OCLC) – ABŞ-ın Ohayo ştatının Dublin şəhərində yerləşən kitabxana işinin avtomatlaşdırılması və bu istiqamətdə tədqiqatlar üzrə ixtisaslaşmış qeyri-kommersiya təkilatı. Təşkilat yarananmasının ilk zamanlarında onun fəaliyyəti üçün hökumət xeyli maliyyə vəsaiti sərf etmişdi. Lakin sonradan o, üzv olan kitabxana və digər qurumların ödədiyi üzvlük haqqı və göstərdiyi xidmətlərə görə ödənən vəsaitlər əsasında fəaliyyət göstərməyə başladı. Təşkilat 1967-ci ildə Ohayo ştatının bir sıra kollec və universitetlərinin prezidentləri tərəfindən ştatın kompüter-kitabxana mərkəzi (Ohio Computer Library Center – OCLC) kimi təsis edilmişdi və həmin kolleclərinin kitabxanalarının biblioqrafik informasiyanı mübadilə etmələrinə imkan verəcək avtomatlaşdırılmış sistemin

işlənib hazırlanması, bu informasiya resurslarını daha əlverişli etmək, əmək və maliyyə məsrəflərini azaltmaq məqsədi ilə yaradılmışdı. Sonrakı illərdə onun sıraları genişlənərək ştatın sərhədlərini aşdı, daha sonra ona qeyri-tədris müəssisələrinin kitabxanaları, ictimai kitabxanalar üzv olmağa başladı, təşkilat Kanada, digər Amerika ölkələrinin, Avropa və digər qitələrin kitabxanaları üzv olmağa başladı. Təşkilatın üzlüyünə qeyri-tədris kitabxanaları daxil olması ilə əlaqədar olaraq 1981-ci ildən onun adı dəyişərək indiki formanı almışdır. Əgər mərkəzin yarandığı ildə onun üzvü sayı 54 kitabxana idisə, 2014-cü ildə bu rəqəm 55 minə yaxın olmuşdur. Kitabxanalar biblioqrafik təsvir sahəsində mövcud standartlara əməl etməklə öz fondlarına daxil olan yeni kitabları OCLC-nin EHM-lərində on-layn rejimində kataloqlaşdırılır, sonra isə OCLC kataloqlaşdırılmış biblioqrafik yazıları həmin kitabxanalara geri qaytarır. OCLC-nin fəaliyyətinin üç prioritet sahəsi fərqləndirilir: PRISM sistemi (biblioqrafik xidmətin omlayn sistemi) vasitəsi ilə kataloqlaşdırma və resurslardan kollektiv istifadənin təkmilləşdirilməsi; elektron soraq-biblioqrafiya xidmətinin həcmnin genişləndirilməsi; beynəlxalq xidmətinin genişləndirilməsi. OCLC tərəfindən kitabxanalara aşağıdakı xidmət növləri təklif edilir: biblioqrafik xidmət, resurslardan (KAA və toplu kataloq) kollektiv istifadə, soraq-biblioqrafiya xidməti, sənəd dövriyyəsinə, rabitə və əlverişlilik vasitələrinə nəzarət, retrospektiv konversiya, Düünün Onluq Təsnifatı əsasında kataloqlaşdırma və sənədlərin konservasiyası. Qurumun elmi tədqiqat-

ları aşağıdakı istiqamətlərə yönəlmişdir: OCLC-nin on-layn kataloqundan, elektron kitabxanalardan və internetdən istifadə edilməsinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi; OCLC-nin on-layn vasitələrinin interfeysinə, insan və kompüterin qarşılıqlı təsirinin təkmilləşdirilməsi və s. ABŞ-da və dünya böyü OCLC-nin səbəkəsinin iştirakçılarının və informasiya israfədəçilərinin miqdarının artırılması üçün bu qurum dünya boyu filial və istifadəçilər şəbəkəsi yaradır. Təkcə ABŞ-da belə filial və vasitəçilərin sayı 17-yə çatmışdır. Onlara OCLC tərəfindən verilən əhəmiyyətli dərəcədə qiymət güzəştləri onların fəaliyyətini rentabelli, onların məhsulunu isə rəqabət qabiliyyəli edir.

Ədəbiyyat: Кузьмин Е. И., Логинов Б. Р., Красильщикова В. М. Американский опыт организации компьютерных библиотечныхсетей//Библиотечные компьютерные сети: Россия и Запад. М., 1998; Онлайновый компьютерный библиотечный центр — OCLC // Ориентиры культурной политики. 1995. Вып. 4.

ON-LAYN MƏLUMAT BAZALARI – Elektron kitabxanalar ümumi istifadə üçün açıq olan lokal və uzaq məsafədə yerləşən paylanmış informasiya ehtiyatlarına malik ola bilər. Uzaq məsafədə yerləşən ehtiyatlara kitabxana tərəfindən lisenziya-“istifadə hüququ” əldə edilmiş tammətənlı məlumat bazaları, həmçinin kitabxana tərəfindən seçilmiş, dəqiqliyinə və etibarlılığına zəmanət verilən “istifadə üçün açıq” olan internet ehtiyatları və kitabxananın hazırladığı müxtəlif istiqamətli məlumat bazaları aiddir.

2015-ci ildə Azərbaycan Milli Kitabxanası öz elektron fondunu genişləndirmək məqsədi ilə elektron kitabxananın xarici elektron informasiya ehtiyatları ilə komplektləşməsinə oxucuların sorğusu əsasında həyata keçirərək, zəngin axtarış imkanlarına malik, dünyanın və Rusiyanın aparıcı elibrary.ru elektron elmi kitabxanasının (ООО “РУНЭБ”) rəsmi informasiya ehtiyatlarına abunə olmuşdur. Məlumat bazası 19 milyondan çox elmi məqalənin xülasə və bibliografik yazılarını açıq şəkildə təqdim edir. Xülasələri oxumaq üçün abunə olmaq və ya qeydiyyatdan keçmək tələb olunmur. Lakin xülasələri lisenziya materialı hesab edilən referativ jurnallar istisnaqlıq təşkil edir. Həmçinin 3145 adda Rusiya elmi jurnalının qeydiyyatdan keçməklə tam mətnlərindən istifadə etmək mümkündür. Açıq istifadə mümkün olan bu jurnallarda müxtəlif əlamətlərə görə məqalələrin axtarışını aparmaq olar. Kitabxana elibrary.ru platformasında elmin müxtəlif sahələrinə dair Rusiyanın 176 adda jurnalının tam mətnlərindən elektron formada istifadə üçün abunə olmuşdur. Universal xarakterli (müxtəlif elm sahələrinə dair) elmi jurnalların 2015-ci il buraxılışlarının tam mətnlərindən oxucuların istifadəsi məqsədi ilə Oxuculara xidmət şöbəsinin elmi zallarında – humanitar, dəqiq və texniki elmlər zalında, dövrü mətbuat zalında, Lokal şəbəkədən istifadə üzrə oxu zalı bölməsində və elektron resurslardan istifadənin təşkili bölməsində olan kompüterlərə İP ünvan verilərək məlumat bazası həmin kompüterlərə köçürülmüş və oxucuların istifadəsinə verilmişdir. Elektron resurs-

lardan istifadənin təşkili bölməsində məqalələrin surətini çıxarmaq imkanı da yaradılmışdır. Baza Rusiyanın akademiya, universitet, sahəvi və qeyri-kommersiya nəşriyyatlarının elmi jurnallarını təqdim edir. Bunlara Rusiya Elmlər Akademiyasının sahəvi elmi-tədqiqat institutlarının elmi əsərləri, Moskva Universitetinin Xəbərləri, Rusiya Dövlət Tibb Universitetinin Xəbərləri, Rusiya Xalqlar Dostluğu Universitetinin Xəbərləri, həmçinin digər tanınmış nəşriyyatların dövrü elmi nəşrlərini misal göstərmək olar. Baza həmçinin ayrı-ayrı jurnallar haqqında ətraflı məlumat əldə etmək imkanı verir. Belə ki, hər bir jurnal haqqında informasiya əldə etmək (jurnalın tam adı, jurnalı dərc edən nəşriyyat, jurnalın nə zamandan dərc olunduğu, il ərzində neçə dəfə nəşr edildiyi, tirajı, elektron ünvanı, mövzu rubrikaları, redaksiya heyəti, beynəlxalq standart seriya nömrəsi-İSSN və s.), jurnalın müxtəlif nömrələrinin, buraxılışlarının mündəricatına baxmaq, məqalələri müxtəlif əlamətlərə görə (müəllif, sərəlvə, mövzu, açar söz, nəşr ili və s.) axtarmaq, jurnalın saytına internet vasitəsi ilə birbaşa keçib baxmaq, məqalə müəllifinə məktub yazmaq, nəşri elektron ünvanımıza göndərmək, nəşri topluya əlavə etmək, nəşri digər istifadəçilərlə elektron şəkildə müzakirə etmək (şərh vermək), müəllifin bütün nəşrlərinə baxmaq, mövzu üzrə yaxın nəşrləri axtarmaq mümkündür. Azərbaycan Milli Kitabxanasının saytında elektron kitabxana bölməsində 24 elektron məlumat bazası informasiya tələbatçılarının istifadəsinə verilmişdir. Açıq elm (Open Science) paradigma-

sında qurulmuş bu elektron tammətnli məlumat bazaları elmi nəşrlərə elektron formada ödənişsiz operativ girişi təmin edir. Elektron kitabxanadan istifadə etməklə müxtəlif dünya ölkələrinin elmi jurnallarında dərc olunmuş elmi məqalələrin, həmçinin xarici dildə olan kitabların tam mətnlərindən yararlanmaq mümkündür. Bunlara Cyberleninka, “Русская литература и фольклор”, Springer, OMICS International, Elgaronline, Project Gutenberg, Bentham Open, Scientific Reports, Cornell University Library və s. misal göstərmək olar. Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanası BIONE, Springer, OED, Oxford Reference, Cambridge Journals, Royal Society Publishing, Znanium, Emerald, Sotsionet və s. kimi tammətnli elektron məlumat bazalarından oxucularının istifadəsini təmin edir. Xəzər Universitetinin Kitabxana və İnformasiya Mərkəzinin rəqəmsal kitabxanası vasitəsilə JSTOR, BIONE, Oxford Reference, Questia və s. xarici məlumat bazalarından istifadə mümkündür. Qafqaz Universitetinin elektron kitabxanası The National Science Digital Library (NSDL), RePec Research Papers in Economics, The Director of Open Access Repositories- OpenDOAR, ArXiv.org e-Print archive, Archive of European Integration və s. rəqəmsal məlumat bazalarından oxucularının istifadəsini təmin edir. Azərbaycan Diplomatik Akademiyasının kitabxanasının istifadəçiləri Ebrary, CİAO, EBSCO HOST, ProQuest və s. məlumat bazalarından yararlana bilirlər.

OPTİK DİSK (OD) – optik informasiya daşıyıcılarının bir növüdür. Diametri

8-12 sm (4,5 düyüm), qalınlığı 1,2 mm olan dairəvi plastik lövhədən, nazik metal qatdan və qoruyucu təbəqədən ibarətdir. OD üzərində informasiya lazer vasitəsi ilə yazıldığı üçün bəzən həmin disklərə Lazer diski də deyirlər. Optik disklər bir və ikitərəfli olur. Onun üstün cəhəti yüngüllüyü, davamlılığı böyük informasiya tutumu, qeyd etmə və oxunmanın yüksək sürəti, üzərində səs, mətn, təsvir və video yazılması üçün vahid rəqəmli forma tətbiq edilməsidir. Ən geniş yayılmış OD formasında (CD) 650 Mbayt informasiya yerləşir ki, bu da A4 formatlı 50 min səhifədən çox mətnə ekvivalentdir. Yazıla bilən (CD-R) və dəfələrlə pozulub yazıla bilən (CD-RW) növləri geniş yayılmışdır.

OPTİK İNFORMASIYA DAŞIYICILARI (OİD) – üzərinə informasiyanın yazılması və oxunması zamanı elektron qurğu ilə əlaqəli lazerin şüasından istifadə edilən maddi daşıyıcıdır. OİD ilk dəfə XX əsrin 50-ci illərində yaradılmışdır. Onların sənaye istehsalına isə 1982-ci ildən başlanmışdır.

ORXON-YENİSEY ABİDƏLƏRİ (OYA) – VI-VIII əsrlərdə Mərkəzi Asiyada aşın tayfasının başçılığı ilə yaranmış türkdilli tayfa birliyinin – Orxon türklərinin yaratdığı mədəniyyət abidələridir. Orxon türklərinin bir hissəsi XI əsrdə Səlcuqların tərkibində Azərbaycana gəlmişdilər. Orxon türklərinin vaxtilə məskunlaşdığı Şimali Monqolustan ərazisində aparılmış arxeoloji qazıntılar nəticəsində aşkara çıxarılmış OYA-ləri müstəsna tarixi əhəmiyyət kəsb edir. OYA-i bütün türk-

dilli xalqların “daşlar üzərində yazılmış ilk tarixi” (M.Ərgin) sənədləri, türkdilli ədəbiyyatların zəmanəmizə gəlib çatmış ilk poetik inciləridir. Çox vaxt “məzar poeziyası” adlandırılan bu yazılar qədim türk qəbilələrinin daşlaşmış tarixi, xaqanların, sərkərdələrin gələcək nəsillərə hesabı, dövlət və xalq qarşısında duran vəzifələri haqqında türk elinin bəyannaməsi, türk törüsünün (qanununun), yüksək kamillik zirvəsinə yetmiş türk mədəniyyətinin və türk hərbi sənətinin qan yaddaşı, türk ictimai-fəlsəfi fikrinin və türk bədii təfəkkürünün müqəddəs səhifələridir OYA-i hər şeydən öncə türk dillərinin ilk mötəbər mənbəyi və müqayisəli-tarixi qrammatikalarını yaratmaq üçün əvəzsiz qaynaqdır. OYA-dan ilk dəfə XII əsr tarixçisi Əlaəddin Ata Məlik “Cüveyni-tarixi-cahangüşa” adlı əsərində bəhs etmişdir. Lakin, bu faktlar avropalılara məlum olmadığından OYA-nın varlığı uzun müddət elm aləmindən gizli qalmışdır. Daş, bəzək, məişət əşyaları, kağız və s. üzərində OY əlifbası ilə yazılmış bu abidələr haqqında ilk məlumatı holland səyyahı, Amsterdam şəhərinin burqomistri Nikolay Vidzen 1692-ci ildə çapdan çıxmış “Nord and Oost Tatrariye” kitabında vermişdir. Sibirdəki Tobol boyarlarından birinin oğlu Semyon Remezov 1696-cı ildə I Pyotrun göstərişi ilə “Sibirin bütün şəhər və torpaqlarının xəritəsi” adlı 2 xəritə hazırlamış, 1697-ci ildə nəşr edilmiş bu xəritələrdə Talas çayı sahilində – indiki Qırğızistanın Talas şəhəri yanında “Orxon daşı” topoqrafik işarəsini qoymuşdur. OYA haqqında ilk elmi məlumat isə İsveç zabiti Filipp İohan Tabbet Stralenberqə məxsusdur.

O, Rusiya-İsveç (XVIII əsr) müharibəsi zamanı rusalara əsir düşərək Sibirin Tobol əyalətinə sürgün olunmuş, yerli türkdilli tatar, çuvaş və yakut xalqları haqqında xeyli material toplamış, qəbirüstü yazıları kağız üzərinə köçürmüşdü. 1730-cu ildə çapdan çıxan “Das Nord und Ostliche Theil von Europa und Asia” adlı əsərində elm aləmində ilk dəfə olaraq OY əlifbası ilə yazılmış bir neçə kitabədən nümunə verilmişdir. Alimlər 725-735-ci illərdə 13 Orxon abidəsinin tikildiyini müəyyənləşdirmişlər. 1889-cu ildə isə Rus Coğrafiya Cəmiyyətinin Şərqi Sibir Şöbəsi rus alimi N.M.Yadrinsevin başçılığı ilə Monqolustan ərazisinə ekspedisiya təşkil etmişdi. Ekspedisiya zamanı Orxon çayı hövzəsində Kül Tigin və Bilgə xaqan (Mogilyan xan) abidələri tapılmışdı. Şimali Monqolustanda Orxon çayı sahilində tapılan abidələr böyüklüyünə görə digərlərindən fərqləndiyi üçün qədim türk abidələri çox vaxt “Orxon abidələri” adlandırılır. Abidədən biri İltəris xaqanın kiçik oğlu, Bilgə xaqanın qardaşı, məşhur türk sərkərdəsi və şahzadəsi Kül Tigin (585-731) üçün qoyulmuş abidədir. İkinci abidə isə Göytürk xaqanı Bilgə xaqanın şərəfinə tikilmişdir, onun hərbi yürüşlərindən və rəşadətindən bəhs edir. Bilgə xaqanın abidəsi Kül Tigin abidəsindən xeyli böyükdür.

Müqayisəli-tarixi dilçilik mütəxəssisi olan danimarkalı alim Vilhelm Tomsen (1842-1927) OYA-nı deşifrələmiş, onların türk yazılı abidəsi olduğunu sübuta yetirmişdir. Tomsendən sonra 1894-cü ildə isə OYA-nın mətnini ilk dəfə görkəmli rus şərqsünas-türkoloqu Vasili Rádlov (1837-1918) oxumuşdur 1891-ci ildə Monqolustan ekspedisiyasına rəhbərlik etmiş akademik Radlov Orxon-Yenisey abidələrini oxumaqla öz adını tarix səhifələrinə yazmışdır. Alim bu qədim türk yazılarını alman dilinə tərcüməsi ilə birlikdə 3 dəfə – 1895, 1897, 1899-cu illərdə Peterburqda çap etdirmiş, həmin abidələr haqqında çoxcildlik əsərlər də yazmışdır. Məşhur şərqsünas-türkoloq, Peterburq Universitetinin professoru, akademik Vasili Bartold (1869-1930) isə Orxon-Yenisey əlifbasının türk əlifbaları içərisində ən qədim və ən mükəmməl olduğunu söyləmişdir. Orxon abidələri vasitəsilə zəmanəmizə qədər gəlib çatmış bir mahnının mətni kitabçılıq işinin tarixi baxımından da maraq doğurur. Bu mahnını VIII əsrdə yaşamış Yulluq Tigin qoşmuşdur: “Bu qədər yazılar yazan mən Gül Tiginin atabəyi, mən Yulluq Tigin yazdım. Bu daşa damğa qoyub, iyirmi gün oturub, mən Yulluq Tigin yazdım.” Bu abidələr bütün türk xalqlarının müqəddəs keçmiş, torpaq, vətən, xoşbəxt yaşayış uğrunda ictimai-siyasi mübarizələrinin daşlarda əbədiləşmiş tarixidir. OYA türk xalqlarının kitab mədəniyyəti və kitabçılıq işinin tarixinin öyrənilməsi baxımından əvəzsiz mənbədir.

ORİJİNAL – müəllif mətninin, illüstrasiyaların və s. nəşriyyat proseslərindən keçməmiş ilkin variantdır.

ORUCOV QARDAŞLARININ MƏTBƏƏSİ (OQM) – XX əsrin əvvəllərində Bakıda

təşkil olunmuş ən böyük çap müəssisələrindən biri Oruc, Qənbər və Abuzər Orucov qardaşlarının yaratdığı mətbəə-nəşriyyat idi. Milli kitab xəzinəmizin zənginləşməsində bu mətbəənin əvəzsiz rolu olmuşdur. Orucov mətbəəsi 1905-ci ildə təşkil olunmuş, lakin 1906-cı ildən fəaliyyətə başlamışdır. Mətbəə keçmiş Nikolayevski, indiki İstiqlal küçəsində milyonçu, xeyriyyəçi H. Z. Tağiyevə məxsus binada yerləşirdi. OQM öz dövrünə görə yüksək texniki avadanlıqla təchiz edilmişdi. Mətbəədə ərəb (əski Azərbaycan), rus, gürcü, latın şriftlərinin olması müxtəlif dillərdə kitab çapına imkan yaradırdı. Burada həm də “Günəş”, “Həqiqət”, “Məlumat”, “Kəlhiyyə” və başqa qəzet və jurnallar çap olunurdu. 1912-ci ildə OQM çap məhsullarının yayılması və satışı məqsədi ilə ticarət kataloqu (“Bəradarani Orucov kütübhanesinin əsaniül kütübü”) çap etmişdir. OQM 1907-1914-cü illərdə Ə.Haqverdiyevin “Ac həriflər” və “Xəyalat”, A. Səhhətin “Yoxsulluq ayıb deyil”, “Məğrib günəşi”, “Sınıq saz”, A. Şaiqin “Uşaq gözlüyü”, “Gülzar”, N.Nərimanovun “Nadanlıq”, “Nadir şah”, “Şamdan bəy”, Y.Çəmən-zəminlinin əsərlərini, Ü.Hacıbəylinin

“Rusca-azərbaycanca lüğət”, “Hesab məsələləri”, “O olmasın, bu olsun”, “Əsli və Kərəm” əsərlərini çap etməklə milli kitab sərəvətimizi zənginləşdirmişdir. Eyni zamanda dünya ədəbiyyatı nümayəndələrinin əsərlərindən tərcümələr (L.Tolstoy, D. Defo, Mark Tven, Jan Batist Molyer və b.) çap etmişdi. OQM 1918-ci ilədək müstəqil fəaliyyət göstərmiş, 1918-ci ildə bütün avadanlıqları ilə birlikdə AXC hökumətinin sərəncamına verilmişdir.

ORUCOVA Ədalət Rəsul qızı – 1929-cu ildə Şəki şəhərində anadan olmuşdur. 1949-cu ildə Şəki şəhərində Müəllim-

lər İnstitutunu bitirmişdir. 50 ildən artıq əmək stajı olan Ədalət Orucova Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sisteminin 6 Nöli şəhər filialında şöbə müdiri vəzifəsində çalışmışdır. Əsasən diyarşünaslıq fəaliyyəti ilə məşğul olmuş, qədim Şəkinin tarixinin, mədəniyyətinin, incəsənətinin təbliğində xidmət göstərmişdir. 1964-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Əməkdar mədəniyyət işçisi fəxri adına layiq görülmüşdür.

Ö

ÖDƏNİLMİŞ BIBLIOQRAFİK ARAYIŞ-LAR FONDU (ÖBAF) – soraq- biblioqrafiya xidməti prosesində yerinə yetirilmiş yazılı arayışların orijinalı və ya surətindən ibarət olub soraq-biblioqrafiya aparatının tərkib hissəsindən biridir. Kartoteka və ya xüsusi qovluq biblioqrafik siyahı formasında mühafizə edilir. ÖBAF əvvəllər arxiv adlandırılırdı.

ÖLKƏŞÜNASLIQ BIBLIOQRAFIYASI (ÖB) – ölkə ilə məzmunca bağlı olan biblioqrafik informasiyanın hazırlanması və yayılması ilə məşğul olan elmi-təcrübi fəaliyyət sahəsidir. Bununla belə, ölkəşünaslıq biblioqrafiyasını daha geniş mənada götürüb, hər üç ədəbiyyat kompleksini bütünlükdə ona aid edən fikirlər də mövcuddur. Yəni ölkəşünaslıq biblioqrafiyası aşağıdakı şəkildə fərqləndirilir: 1) Nəşr yerindən asılı olmayaraq müəyyən ölkə haqqında ədəbiyyatın biblioqrafiyası (bunu ölkəşünaslıq ədəbiyyatının biblioqrafiyası da adlandırırlar); 2) Yerli xadimlərin biblioqrafiyası; 3) Məzmunundan asılı olmayaraq yerli nəşrlərin biblioqrafiyası. Son dövrlərdə ÖB-nin məzmunu ilə bağlı mübahisələrin həlli üçün məhəlli biblioqrafiya konsepsiyası irəli sürülür. Rus biblioqrafları A.N.Buçenkov və A.N.Maslovanın irəli sürdükləri bu konsepsiyaya görə məhəlli biblioqrafiya ərazi-biblioqrafik kompleks kimi götürülür və regionda biblioqrafik informasiyanın hazırlanması və yayılması

üzrə elmi-təcrübi fəaliyyət kimi səciyələndirilir. Regionşünaslıq biblioqrafiyasına ölkəşünaslıq və diyarşünaslıq biblioqrafiyaları da aid edilir. Biblioqrafiya terminləri haqqında 1977-ci ildə (7.0-77) təsdiq olunmuş Dövlət Standartında “ölkəşünaslıq biblioqrafik göstəricisi (siyahı, xülasə) məzmun etibarilə bir neçə ölkə ilə bağlı olan çap əsərlərini əks etdirən göstərici (siyahı, xülasə)” hesab olunur. “Ümumi biblioqrafiyaşünaslıq” dərslində qeyd olunur ki, diyarşünaslıq və ölkəşünaslıq biblioqrafiyası anlayışlarının müəyyənləşdirilməsində məzmun-ərazi (yəni məzmun-forma) əlaməti əsas götürülür. Bütünlükdə biblioqrafiyanın bir sahəsi kimi ÖB da bir-birilə qarşılıqlı əlaqədə olan iki fəaliyyət sahəsinə malikdir: təcrübi və elmi.

ÖLKƏŞÜNASLIQ ƏDƏBİYYATININ BIBLIOQRAFIYALAŞDIRILMASI METODİKASI (ÖƏBM) – kitabxanaların diyarşünaslıq fəaliyyətinin mühüm istiqamətlərindən biri diyar haqqında müxtəlif göstəricilərin, siyahıların, ədəbiyyat xülasələrinin tərtibidir. Bildiyimiz kimi biblioqrafiyalaşdırma – biblioqrafik vəsait formasında sənədlərdə qeydə alınmış biblioqrafik informasiyanın yaradılması prosesidir. Biblioqrafik vəsaitin tərtibi üzrə işin həcmi ilk növbədə kitabxananın tipoloji xüsusiyyətlərindən asılıdır. Kitabxana nə qədər böyük olarsa onun bu sahədə apardığı işin həcmi də o qədər geniş və

müxtəlif olar. Biblioqrafik göstəricilərin, siyahıların, xülasələrin, kataloq və kartotekaların tərtibi mövcud təcrübədən istifadə ilə bərabər buna yaradıcı yanaşaraq yeni metodiki qərarların axtarışında tələb edir. Biblioqraf ilk növbədə hər bir vəsaitin tərtibində zəruri olan biblioqrafiyalaşdırmanın ümumi metodları haqqında tam təsəvvürə malik olmalıdır. Biblioqrafiyalaşdırmanın ümumi və xüsusi metodikası bir-birilə qırılmaz surətdə bağlıdır və hər ikisi eyni dərəcədə əhəmiyyətlidir. Hər bir biblioqrafik vəsaitin tərtibi prosesi ardıcıl olaraq bir-birilə bağlı olan aşağıdakı mərhələlərdən ibarətdir: hazırlıq, əsas (analitik, sintez), yekun. Biblioqrafiyalaşdırmanın ümumi metodikasına əsaslanan diyarşünaslıq ədəbiyyatının biblioqrafiyalaşdırılması diyarşünaslıq biblioqrafiyasının məqsəd və vəzifələrindən asılı olaraq özünəməxsus spesifik xüsusiyyətlərə malikdir. Biblioqrafik vəsaitin mövzusunun seçərkən iki başlıca cəhəti nəzərə almaq lazımdır: mövzu aktual olmalı və sosial əhəmiyyət kəsb etməlidir. Mövzu ölkənin sosial, iqtisadi və mədəni həyatının mühüm problemlərinə həsr olunmalıdır. Ölkənin təsərrüfat profilini öyrənən tərtibatçılar elmi-tədqiqat müəssisələri, ali məktəblər, müxtəlif cəmiyyətlərlə sıx əlaqə saxlamalı, onların məşğul olduqları problemləri yaxından bilməlidirlər. Vəsaitin mövzusunun müəyyənləşdirilməsində bir çox kitabxanaların tərtib etdikləri əlamətdar və tarixi günlər kartotekasının böyük əhəmiyyəti vardır. Diyarşünaslıq biblioqrafiyasında vəsaitin mövzusunun müəyyənləşməsi onun ərazi sərhədlərinin aydınlaşdırılması ilə sıx bağlıdır. Bu

zaman adətən, diyarın müasir inzibati-ərazi sərhədləri nəzərə alınır. Biblioqraf yalnız işin məzmununu deyil, onun vəsaitin adında əks olunmuş coğrafi sərhədlərini də dəqiq müəyyənləşdirməkdir. Məsələn: "Sumqayıt: dünən, bugün, sabah" (Sumqayıt, 1989), "Kirovabad bədi ədəbiyyatda" (B. 1986) və s. Bu vəsaitlərin adından görüldüyü kimi, onlar konkret ərazi ilə bağlı ədəbiyyat haqqında biblioqrafik məlumatı əks etdirirlər. Mövzunun öyrənilməsi ilk növbədə həmin problemin hərtərəfli təhlili ilə sıx bağlıdır. Bu zaman biblioqraf mövzuya aid rəsmi sənədlərlə, mühüm monoqrafiyalarla yaxından tanış olur. Biblioqraf-diyarşünas eyni zamanda, mövzunun biblioqrafik təminatı vəziyyətini, yəni müvafiq sahə üzrə hansı biblioqrafik vəsaitlərin mövcudluğunu da müəyyənləşdirməlidir. Mövzu hərtərəfli öyrənildikdən sonra, gələcək bütün işi əks etdirən plan-prospektin tərtibinə başlanılır. Plan-prospektdə vəsaitin tipoloji və janr xüsusiyyətləridə göstərilir: diyarşünaslıq ədəbiyyatının universal cari göstəricisi, yerli xadimlərin biblioqrafik lüğəti, diyarşünaslıq biblioqrafik vəsaitlərin xülasəsi. Plan-prospektdə materialın seçilmə meyarı, annotasiyaların tipləri və çap əsərlərinin xarakteristikasının digər üsulları, biblioqrafik qeydlərin bütünlükdə qruplaşdırılması və onların hər bölmə daxilində düzülüşü, məlumat-metodiki aparatın tərkibi, ədəbiyyatın meydana çıxarılmasımənəbələrihaqqında məlumat verilir. Diyarşünas-biblioqraf bu məsələlər üzrə konkret qərar qəbul edərkən, diyarşünaslıq üzrə ədəbiyyatın biblioqrafiyalaşdırma metodikasının sə-

ciyyəvi xüsusiyyətlərini nəzərdən qaçır-mamalıdır. Məsələn: analitik annotasi-yaların geniş tətbiqi xüsusi əhəmiyyət kəsb edən köməkçi coğrafi göstəricinin tərtibi və s. Prospektin sonunda vəsaitin həcmi, materialının seçilməsinin son ta-rixi, tərtibatçıların və redaktorların so-yadları verilir. Plan-prospekt kitabxa-nanın elmi-metodiki şurası tərəfindən müzakirə edilərək təsdiq olunur. Onun müzakirəsinə diyarşünaslar, yerli aqrar sənaye kompleksinin mütəxəssisləri, elmi işçilər cəlb olunurlar. Onlar çox vaxt vəsaitin məsləhətçisi və ya elmi redakto-ru kimi də çıxış edirlər. İş başa çatdıqdan sonra plan–prospekt əsasında vəsaitə müqəddimə yazılır. Diyarşünaslıq vəsait-ləri üçün ədəbiyyatın meydana çıxarıl-masında müxtəlif mərhələlərdən istifadə olunur. Öz xarakterinə görə onlar ilkin və ikinci dərəcəli mənbələrə başqa sözlə desək, ədəbi və bibliografik mənbələrə bölünürlər. Əsas mənbələr içərisində di-yarşünaslıq soraq – bibliografiya aparatı-na daxil olan bütün kataloq və kartoteka sistemini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Eyni zamanda əsas mənbələrə müxtəlif diyarşünaslıq bibliografik vəsaitləri də aid edilir. Onların içərisində diyar haqqın-da ədəbiyyatı daha tam əhatə edən elmi köməkçi göstəricilər xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Məsələn: M.F.Axundov adına Dövlət Kitabxanasının çap etdirdiyi “Di-yarşünaslıq və milli bibliografiya şöbə-sinin tərtib etdiyi yazılı arayışların si-yahısı” bibliografik vəsaitlərin tərtibi prosesində, o cümlədən soraq biblio-qrafiya xidmətində səmərəli istifadə olu-na bilər. Diyarşünaslıq ədəbiyyatının bib-liografiyalaşdırılması metodikasının əsas

fərqli cəhətlərindən biri vəsaitlərdə əsərin müəyyən hissəsindən (kitabın bölməsi, paraqrafı, məcmuələrdən, jurn-al və qəzetlərdən məqalələr) geniş isti-fadədir. Beləliklə, bibliografiyalaşdır-manın metodikasında adətən əlavə mənbə kimi nəzərdən keçirilən ədəbi mənbələr diyarşünaslıq vəsaitlərinin tərtibində çox vaxt əsas mənbələrdən biri hesab olunur. Elmi-köməkçi xarakterli mövzu və sahəvi göstəricilərin tərtibi zamanı vəsaitin mövzusu ilə bağlı olma-yan qeyri-profil jurnallara, bülletenlərə, ardı davam edən məcmuələrə və digər mənbələrə də baxmaq məqsədəuyğundur. Məsələn: diyarın ədəbi həyatı haq-qında göstəricinin tərtibi zaman etno-qrafik, sənətşünaslıq nəşrlərini, diyarın flora və faunası haqqında vəsaitin tərti-bidə isə kənd təsərrüfatı, tibb, geologiya üzrə nəşrlər və s. üzrə nəşrləri nəzərdən keçirmək lazımdır. Diyarşünaslıq ədəbiy-yatının meydana çıxarılması üzrə əlavə mənbələrə eyni zamanda sahəvi və mövzu xarakterli elmi-köməkçi biblio-qrafik nəşrlərdə aid edilir. Cari biblio-qrafik informasiya materiallarını, kataloq və kartotekaları, dövrü və ardı davam edən nəşrləri əks xronoloji qaydada təd-qiq edib nəzərdən keçirmək məqsədə-uyğundur. Bu ilk növbədə yeni nəşrləri meydana çıxarmağa imkan verir. Biblio-qrafik materiallar həm başdan-başa, həm də seçmə üsulla nəzərdən keçirilir. İş prosesində tərtibatçılar bütün baxılmış mənbələrin kartotekasını tərtib edirlər. Bu tədqiq olunmuş mənbələr haqqında tam təsəvvür yaratmağa imkan verir. Bibliografiyalaşdırmanın əsas mərhələ-sini iki yarım mərhələ-analitik və sintez

yarım mərhələləri təşkil edir. Analitik yarım mərhələ bir-birilə qarşılıqlı surətdə bağlı olan aşağıdakı proseslərdən ibarətdir: sənədin ümumi bibliografik təhlili; bibliografik təsvirin tərtibi; annotasiyalaşdırma və ya referatlaşdırma; indeksləşdirmə və ya predmetləşdirmə; bibliografik yazının tərtibi. Bu proseslər ya paralel, ya da ardıcıl olaraq yerinə yetirilir. Hər hansı çap əsərinin bibliografik təhlili onun titl vərəqi, buraxılış məlumatları və nəşriyyat annotasiyası, mündəricatı, orada verilmiş qeydlərlə, şərhələrlə və s. tanışlıqdır. Sənədlərin bibliografik təsviri müvafiq Dövlət Standartı əsasında aparılır. Qeyd etmək lazımdır ki, diyarşünaslıq bibliografiyasında analitik təsvirdən geniş istifadə olunur. Analitik yarım mərhələnin ən mühüm, məsuliyyətli və mürəkkəb proseslərindən biri annotasiyalaşdırmaadır. Diyarşünaslıq vəsaitlərində annotasiyaların tərtibi ümumi metodiki tələblərə cavab verir. Annotasiyanın xarakteri, məzmunu, həcmi, tərtib olunun vəsaitin növündən, oxucu və məqsəd istiqamətindən, quruluşundan, o cümlədən tərtibatçıların səviyyəsindən asılıdır. Annotasiya sərlövhəni tamamlayır və əsərin məzmununun açılmasına xidmət edir. O müxtəlif ələmətlərə görə təsnifləşdirilir: funksiya istiqamətinə, sənədi səciyyələndirmə üsuluna görə. Funksiya istiqamətinə görə annotasiyalar məlumat və tövsiyə annotasiyalarına bölünür. Məlumat annotasiyası əsərin sərlövhəsini dəqiqləşdirir və sənəd haqqında bibliografik təsvirdə olmayan əlavə məlumatları verir. O, olduqca qısa olur və adətən elmi-köməkçi göstəricilərdə tətbiq edilir. Sənədi səciyyələndirmə üsulu-

na görə annotasiyalar ümumi, analitik və qrup olur. Ümumi annotasiya sənədi bütünlükdə səciyyələndirir və iki halda tətbiq olunur: əsərin məzmunu bütünlükdə göstəricinin mövzusunə uyğun olduqda və heç bir məzmun çərçivəsi olmayan universal göstəricilərdə. Analitik annotasiya yalnız sənədin müəyyən hissəsinin məzmununu açır və o halda tətbiq edilir ki, annotasiyalaşdırılan sənəd qismən vəsaitin mövzusunə uyğun olsun. Analitik annotasiyanın iki növü fərqləndirilir: sənədin məzmununu müəyyən aspektini açan və sənədin hər hansı bir hissəsini fərqləndirən (bölmə, paraqraf, müəyyən fikir). Qrup annotasiya məzmunca və başqa əlamətə görə yaxın olan bir neçə sənədi birləşdirir və onların ümumiləşmiş səciyyəsini verir. Bununla belə, diyarşünaslıq annotasiyalarının özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır. Bunlar aşağıdakılardır: 1.Çap əsərində bəhs olunan ərazinin dəqiq sərhədlərinin müəyyənləşməsi. 2. Annotasiyalaşdırılan sənədə əlavə edilmiş köməkçi əyani materialların (coğrafi xəritələrin, planların, şəkillərin, sxemlərin) dəqiq maksimum dərəcədə konkret səciyyələndirilməsi. Diyarın bu və ya digər problemlərini müəyyən dərəcədə işıqlandıran ümumi xarakterli materialların (rəsmi sənədlərin, monoqrafiyaların və s.) analitik annotasiyalaşdırılmasının geniş tətbiqi. Ümumi xarakterli əsərlərdən, o cümlədən nadir, çətin əldə edilən nəşrlərdən sitatların, müəyyən kiçik mətnlərin verilməsi. Bunun tətbiqi çox vaxt oxucunu bilavasitə belə nəşrlərə müraciət etməkdən azad edir və vəsaitin səmərəliliyini daha da artırıq olur. Analitik yarım mərhələ-

hələnin son əməliyyatında bibliografik yazıların tərtibi həyata keçirilir. Bu da əsasən bibliografik göstəricilərdə təsvirdən və annotasiyadan ibarət olur. Bibliografiyalasdırmanın əsas mərhələsinin digər komponenti olan sintez yarım mərhələsində tərtibatçılar analitik yarım mərhələyə daxil olan proseslərin nəticələrinə əsaslanaraq, aşkara çıxarılmış ədəbiyyatın məqsədyönlü seçilməsini və bibliografik qeydlərin qruplaşdırılmasını həyata keçirirlər. Seçmə bibliografiyalasdırmanın mühüm prosesidir. Bibliografik seçmə bibliografiyalasdırılan sənədlərin müəyyən edilmiş keyfiyyət meyarlarına uyğun seçilməsidir. Ədəbiyyatın seçilməsinin ümumi prinsipləri bütünlükdə diyarşünaslıq bibliografiyasına da aid edilir. Bibliografik işin konkret məqsədindən asılı olmayaraq seçmə prosesində həmişə əsərin elmi və bədli dəyəri əsas götürülür. Bütünlükdə ədəbiyyatın seçilməsi iki yerə bölünür: məhdud (formal, məzmun) və keyfiyyət üzrə seçmə. Formal seçmədə formal-nəşriyyat (nəşrin növü, tirajı, həcmi və s.), ərazi, dil, müəllif və digər əlamətlər əsas götürülür. Belə seçmədə sənədin məzmunu, onun mövzusu nəzərə alınmır. Məzmun əlamətinə görə seçmə elmi-köməkçi universal, sahəvi və mövzu diyarşünaslıq vəsaitlərində tətbiq olunur. Qeyd etdiyimiz kimi, diyar haqqında mühüm məlumat məsələlərindən biri dövrü mətbuatda dərc olunmuş məqalələrdir. Lakin külli miqdarda qəzet materialları içərisindən vəsaitin mövzusunə uyğun məqalələri seçərkən bir sıra cəhətləri nəzərə almaq lazımdır. Yeni nəşrlərlə köhnə qəzet materialların

seçilməsinə müxtəlif nöqtəyi-nəzərdə yanaşılır. Sintezi yarım mərhələsinin digər mühüm prosesi bibliografik yazıların qruplaşdırılmasıdır. Digər vəsaitlərdə olduğu kimi diyarşünaslıq bibliografiyasında da materialın üç əsas qruplaşma üsulunu qeyd etmək lazımdır: formal, məzmun və tövsiyə. Diyarşünaslıq göstəriciləri sadə və mürəkkəb quruluşla malik ola bilərlər. Sadə, elementar quruluşda ("kiçik forma" göstəricilərində) bibliografik qeydlər müəyyən məntiqi ardıcılıqla, heç bir bölməyə, yarım bölməyə ayrılmadan düzülür. Mürəkkəb quruluş göstəricilərdə bibliografik qeydlər bölmələrə, yarım bölmələrə, rubrikalara və yarım rubrikalara ayrılır, hər birinin daxilində isə əvvəldən müəyyənləşdirilmiş ardıcılıq müəlliflərin və ya sərəlövhələrin əlifbası, xronoloji, ədəbiyyatın tipləri və s. əsas götürülür. Tövsiyə qruplaşması müəlliflərə rəhbərlik məqsədi güdür. Onun "Diyar haqqında nə oxumalı?" tövsiyə göstəricilərində tətbiqi olduqca məqsədəuyğundur. Diyarşünaslıq vəsaitlərinin tipoloji və məzmun xüsusiyyətləri onları tərtib olunan, köməkçi göstəricilərin də müxtəlifliyini təyin edir. Bunlara müəllif, adlar, çap əsərlərinin sərəlövhələri, nəşrin yeri və digər köməkçi göstəriciləri misal göstərmək olar. Başqa sözlə coğrafi köməkçi göstərici "əks olunan çap əsərlərində nəzərdən keçirilən coğrafi obyektlərin adlarının əlifba siyahısından ibarət köməkçi göstərici" dir. Köməkçi göstəricilərdən başqa yekun mərhələsinə məlumat-metodiki aparatın digər komponentlərinin tərtibi də daxil edilir. Bu hər bir vəsaitin axtarışı imkanlarını və ondan

istifadənin səmərəliliyini artırır. Belə aparata müqəddimə, giriş məqaləsi, mündəricat, müxtəlif əlavələr də daxildir. Başqa vəsaitlərdə olduğu kimi, diyarşünaslıq göstəricilərinin də əvvəlində müqəddimə verilməlidir. Burada göstəricinin dəqiq məqsəd və oxucu istiqaməti göstərilir, əks olunan ədəbiyyat haqqında məlumat verilir, materialların düzülüş prinsipi və hər bölmə daxilində onların quruluşu açıqlıb göstərilir (nümunələr arasında). İri həcmli universal tövsiyə və elmi-köməkçi göstəricilərdə diyarın fiziki-coğrafi vəziyyəti, onun təbiəti, təbii ehtiyatları, tarixi inkişafı, o cümlədən iqtisadiyyatın, elmin, mədəniyyətin və digər sahələrin müasir vəziyyəti haqqında ümumi məlumatın verilməsində böyük əhəmiyyət kəsb edir. Müqəddimədən başqa retrospektiv diyarşünaslıq göstəricilərində giriş məqaləsində verilir. Mütəxəssislər tərəfindən yazılan bu məqalələr mövzu ilə bağlı ədəbiyyatın nəşr tarixini onun müasir vəziyyətini və əsas istiqamətlərini mühüm nəşrlərin tənqidi təhlilini əks etdirir. Qeyd etdiyimiz kimi, biblioqrafik göstəricilərə müxtəlif əlavələr də daxil edilir. Bunlardan istifadə olunmuş mənbələrin siyahısını, göstəricidə qəbul olunmuş ixtisasların siyahısını və digərlərini göstərmək olar. Diyarşünaslıq vəsaitlərində verilən ən qiymətli əlavə kartoqrafik materiallardır. İ.Morqenşternin fikrincə universal tövsiyə göstəricilərində minimum diyarın iki xəritəsi verilməlidir: 1.Müasir inzibati bölgünü əks etdirən; 2.Keçmişdə inzibati-ərazi bölgüsündə baş vermiş əsas dəyişiklikləri əks etdirən tarixi xəritə. Xəritədə bu və ya digər obyekt haqqında göstəricidə

verilmiş materialların biblioqrafik qeyd nömrələrinin göstərilməsi onun əhəmiyyətini daha da artırır. Vəsaitin redaktəsi, tərtibatı və çapa hazırlığı bu sahədə aparılan işi tamamlayır. Redaktə üç cür aparılır: elmi, ədəbi və biblioqrafik. Göründüyü kimi biblioqrafiyalaşdırma prosesinin bütün mərhələləri bir-birilə sıx bağlıdır və biri digərini tamamlayır. Oxucu və məqsəd istiqamətindən, ictimai təyinatından asılı olaraq diyarşünaslıq vəsaitləri elmi-köməkçi və tövsiyə xarakterli olurlar. Bu vəsaitlərin hər birinin tərtibində ümumi cəhətləri ilə yanaşı, fərqli, spesifik xüsusiyyətləri də vardır. Diyar haqqında universal xarakterli göstəricilər oxucu istiqamətindən asılı olaraq iki istiqamətdə tərtib olunur: 1.Diyar haqqında əsas ədəbiyyatı əhatə edən, diyarı dərinədən hazırlıqlı, peşəkar oxucular üçün nəzərdə tutulan vəsaitlər; 2.Diyarı öyrənməyə başlayan qeyri-peşəkar oxuculara kömək məqsədilə tərtib olunan vəsaitlər. Göstəricinin məqsəd istiqamətindən asılı olaraq, ədəbiyyatın seçilməsində elmi-kütləvi mənbələrə üstünlük verilir. Belə vəsaitlərin tərtibində əsas məqsəd müxtəlif oxucu qrupları arasında diyarşünaslıq biliklərinin təbliği olduğundan, bir qayda olaraq, biblioqrafik təsvirlər qiymətləndirmə meyarlı annotasiyalara müşayiət olunmalıdır. Göstəricinin bölmələrində məzmunca bir-birinə yaxın olan əsərlər əks olunduğundan, belə vəsaitlərdə qrup annotasiyasından geniş istifadə olunur. Ədəbiyyat müvafiq bölmələr üzrə qruplaşdırıldıqdan sonra hər bölmə daxilində biblioqrafik qeydlər düzülüşündə ümumidən xüsusiyyətinin

tətbiqi daha məqsədəuyğundur. Belə vəsaitlərə köməkçi göstərici kimi müəlliflərin, sərlövhələrin, coğrafi adların göstəricilərinin tərtib olunması onların axtarış imkanlarını genişləndirir və səmərəliliyini artırır. Çox vaxt vəsaitlərdə sərgilərin təşkili, müvafiq oxucu konfranslarının, ədəbi gecələrin, biblioqrafik xülasələrin keçirilməsi ilə əlaqədar məsləhətlər də dərc olunur. F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının çap etdirdiyi “Diyarşünaslıq ədəbiyyatı ilə iş” adlı vəsaitdə “Azərbaycan haqqında nə oxumalı?”, “Azərbaycan yazıçıları”, “Azərbaycan bizim doğma diyarımızdır”, “Azərbaycanın coğrafiyası üzrə viktorina” və digər bölmələr verilmiş, müvafiq ədəbiyyat siyahısı göstərilmişdir. Burada verilən məsləhətlər və tövsiyə ədəbiyyat siyahıları uşaq kitabxanalarında diyarşünaslıq nümunələrinin, sərgilərin təşkilində, müvafiq tədbirlərin keçirilməsində böyük əhəmiyyətə malikdir. F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası gənc nəslin vətənpərvərlik tərbiyəsinə kömək məqsədilə universal xarakterli bir sıra belə vəsaitlər hazırlayıb çap etdirmişdir. Bunlarda “Doğma respublikamızı öyrənək” (B.,1972), “Diyarşünaslıq kartotekası nümunəsi” (B., 1988) və b. göstərmək olar. Öz dövründə bu vəsaitlərin uşaq kitabxanalarında diyarşünaslıq kartotekasının təşkilində böyük rolu olmuşdur. Son illərdə M.F.Axundzadə adına Azərbaycan Milli Kitabxanası da belə vəsaitlərin hazırlanmasına diqqəti artırmışdır. Kitabxana hələ 60-cı illərdə “Azərbaycan haqqında nə oxumalı” seriyası ilə bəzi göstəricilər çap etdirmişdir. Bu seriyadan “Azərbaycan tarixi”, “Azərbaycanın təbii

sərvətləri” və digər tövsiyə göstəriciləri çap olunmuşdur. Kitabxana 1991-ci ildə “Doğma vətənimizi öyrənək” adlı metodiki-biblioqrafik tövsiyə hazırlayıb çap etdirmişdir. Burada diyarşünaslıq mövzusunda kartotekanın, biblioqrafik xülasənin, kitab sərgisinin, biblioqrafik plakatın tərtibi ilə əlaqədar metodiki tövsiyələr verilmiş və ədəbiyyatın siyahısı göstərilmişdir. Universal xarakterli diyarşünaslıq göstəriciləri xarakterizə edərkən, göstərmək lazımdır ki, belə vəsaitlərin bir forması ayrı-ayrı şəhərlərə həsr olunmuş yaddaşlar və qısa tövsiyə siyahılarıdır. Mövzu ilə bağlı əsas ədəbiyyatı əks etdirən belə vəsaitlər əsasən yeniyetmələr və gənclər üçün nəzərdə tutulur. Universal diyarşünaslıq göstəricilərinin bir tipi də əlamətdar və tarixi günlər təqvimidir. M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanası 1960-1970-ci illərdə “Əlamətdar və tarixi günlər təqvimi” çap etdirmişdir. Diyarşünaslıq vəsaitləri içərisində mövzu göstəriciləri mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu qrup vəsaitlər çox sahəlidir. Onlar oxucu və məqsəd istiqamətinə görə bir-birindən fərqlənirlər. Belə vəsaitlər ayrıca nəşr formasında çıxırlar. Onlarda xeyli miqdarda diyarşünaslıq materialları əks olunur. Diyarşünaslıq mövzusu göstəriciləri eyni zamanda icmallar, çox da böyük olmayan siyahılar, kitablar haqqında söhbətlər, mütaliə planları şəklində çap olunurlar. Diyarşünaslıq vəsaitlərinin bir tipi də şəxsi diyarşünaslıq göstəriciləri və biobiblioqrafik lüğətlərdir. Belə biblioqrafik vəsaitlər görkəmli alimlərə, səyyahlara, yazıçı və şairlərə həsr olunurlar. Belə vəsaitlərə misal olaraq “Naxçıvan

yazıqları” göstəricisini göstərmək olar. Burada Naxçıvanda yazıb-yaradan yazıçı və şairlərin yaradıcılıqları haqqında bibliografik məlumat əks olunmuşdur. Yuxarıda deyilənlərdən aydın olur ki, diyarşünaslıq xarakterli bibliografik vəsaitlərin tərtibində ümumi metodiki tələblərlə yanaşı, bibliografik vəsaitlərin tipindən asılı olaraq spesifik cəhətlər də vardır ki, bu da göstəricilərin tərtibində nəzərə alınmalıdır.

ÖLKƏŞÜNASLIQ ÜZRƏ BIBLIOQRAFİK XİDMƏT – Kitabxanalarda həyata keçirilən bibliografik xidmət çoxcəhətli və olduqca rəngarəngdir. Bu ilk növbədə oxucu tərkibinin müxtəlifliyindən doğur. Buna görə də, elə bir bibliografik xidmət sistemi yaratmaq tələb olunur ki, təhsilindən, ixtisasından, seçdiyi peşədən asılı olmayaraq bütün qrupdan olan oxucular ondan istifadə edə bilsin. Kitabxanalarda müxtəlif oxucu qrupuna bibliografik xidmət göstərməzdən əvvəl onların sorğu və marağı hərtərəfli öyrənilir. Diyarşünaslıq üzrə tələbatçılara bibliografik xidmət kitabxanaların bibliografik fəaliyyətinin ayrılmaz tərkib hissəsidir. Onun başlıca istiqamətləri soraq-bibliografiya və bibliografik məlumat xidmətləridir. Soraq-bibliografiya xidməti məlumat tələbatçılarının birdəfəlik sorğusu əsasında olan bibliografik xidmətdir. Oxucu-sorğu-cavab. Bu soraq-bibliografiya xidmətinin əsas prosedürüdür. Birdəfəlik sorğunun və ona verilən cavabın mövcudluğu soraq-bibliografiya xidmətinin xarakterik və məcburi xüsusiyyətidir. Beləliklə, daha ümumi formada desək, kitabxana soraq-bibliografiya

xidmətinin əsas mahiyyəti “tələbatçının sorğusu-bibliografiya cavabı” arasındakı əlaqədən ibarətdir. Kütləvi kitabxanalarda diyarşünaslıq sorğularının yerinə yetirilməsi ilə bütün şöbələr, əsasən abonent, oxu zalları və b. məşğul olurlar. Lakin bu işin mərkəzi bibliografiya şöbəsi hesab olunur. Onun vəzifəsinə həm də kitabxananın bütün şöbələrinin fəaliyyətini əlaqələndirmək də daxildir. Oxucu sorğularının yerinə yetirilməsi keyfiyyəti kitabxanaların diyarşünaslıq fondunun təmliğindən, diyar haqqında soraq-bibliografiya aparatının təşkilindən, bibliografik-diyarşünasların ixtisas səviyyələrindən, onların diyarı, ona həsr olunmuş ədəbiyyatı bilmələrindən, şəhərin və ya diyarın iri kitabxanaları arasında diyarşünaslıq üzrə bibliografik işin əlaqələndirilməsindən asılıdır. Bir sıra sorğulara bibliografik diyarşünaslıq soraq-bibliografiya aparatından istifadə etməklə operativ cavab verə bilər. Əgər arayış oxucunun iştirakı ilə yerinə yetirilərsə, bu halda onun bibliografik biliyini artırmaq məqsədilə bibliografik axtarısa cəlb olunması məqsədəuyğundur. Lakin bibliografik təcrübədə elə sorğular da vardır ki, onların yerinə yetirilməsi mürəkkəb xarakter daşıyır. Belə halda təkcə bibliografik mənbələrə baxmaqla kifayətlənmir, digər kitabxanalarla, elmi müəssisələrlə, diyarşünaslarla, mütəxəssislərlə məsləhətləşirlər. Lazım gələrsə sorğunu iri kitabxanaya da göndərilir. Oxucu sorğularına uyğun olaraq arayışların iki növü var: bibliografik və faktoqrafik. Tələb olunan və verilən informasiyanın xarakterindən asılı olaraq bibliografik arayışlar da üç

növə ayrılır: mövzu, dəqiqləşdirmə və ünvan (kitabxana-ünvan). Hazırda diyarşünaslıq sorğularının sayı ildən-ilə artır. İl ərzində yerinə yetirilən arayışların 15-20%-ni belə sorğular təşkil edir. Yerinə yetirilməsi formasına görə arayışlar şifahi və yazılı olur. Yazılı arayışlar bütün arayışların adətən 7-10%-ni təşkil edir. Belə arayışlar öz mürəkkəbliyinə görə seçilir və onların yerinə yetirilməsi xüsusi, əhatəli axtarış aparılmasını tələb edir. Yerinə yetirilən diyarşünaslıq arayışlarının böyük hissəsi mövzu arayışlarından ibarət olur. Bu diyarşünaslıq arayışların 70-80%-ni əhatə edir. Bu arayışlar diyarın müxtəlif problemlərinə həsr olunur. Mövzu arayışlarının çoxu diyarın sosial-siyasi həyatına, tarixinə aid olurlar. Diyarşünaslıq sorğularının məqsədi olduqca müxtəlifdir: elmi iş, istehsalata kömək, mühazirəyə hazırlıq, şəxsi təhsil, tədris işi və s. Mövzu arayışlarının yerinə yetirilməsi metodikası ümumi qaydalara əsaslanır: 1) Sorğunun qəbulu; 2) Mənbələr dairəsinin müəyyənləşdirilməsi; 3) Ədəbiyyatın meydana çıxarılması, seçilməsi və qruplaşdırılması; 4) Arayışın tərtibi. Kitabxanalarda yerinə yetirilən arayışların digər qismini ünvan bibliografik arayışlar təşkil edir. Belə arayış bibliografik-ünvan axtarışı nəticəsində verilir. Bibliografik-ünvan arayışı bibliografik mənbələr əsasında (bibliografik göstəricilər, kataloqlar, kartotekalar və s.) oxucunun tələb etdiyi sənədin mövcudluğunu və ya müəyyən fondada (kitabxanada, arxivdə, elmi-texniki məlumat orqanında, kitab mağazasında) dəqiq saxlanma ünvanını (şifrəsini) müəyyənləşdirmək məqsədilə yerinə

yetirilən arayışdır. Beləliklə bibliografik – ünvan sorğusu üzrə axtarışın son nəticəsi sənədin kitabxana fondunda saxlandığı yeri göstərən şifrədən və yaxud sifarişin KAA vasitəsilə başqa yerə göndərilməsini göstərən cavabdan (arayışdan) ibarət olur. Kitabxanalarda oxucuların belə sorğularını əlifba və sistemli kataloqlar, diyarşünaslıq kartotekası, habelə soraq və bibliografik nəşrlər fondu vasitəsilə ödəyirlər. Oxucu çox vaxt kitabxanaya müəyyən bir bibliografik məlumatı dəqiqləşdirmək məqsədilə də müraciət edir. Belə sorğuların səbəbi müxtəlifdir. Məsələn, oxucuya məlum olan müəllifin müəyyən məsələyə aid əsərinin tapılması, yaxud vaxtilə müəyyən mövzuda istifadə etdiyi ədəbiyyatın müəyyənləşdirilməsi, bəzən də bu və ya digər sənəd haqqında məlumatın oxucunun təsadüf etdiyi məlumat mənbəyində müəyyən səbəblər üzündən təhrif olunması ilə (müəllifin фамилиясы, əsərin adı, nəşr ili və s.) əlaqədar olur. Tələbatçıların faktoqrafik sorğularına müxtəlif məlumat nəşrlərinə, xüsusilə ensiklopediyalara müraciət etməklə cavab vermək olar. Çox vaxt kitabxanalarda oxucuları fəallaşdırmaq, onları bibliografik axtarışa cəlb etmək məqsədilə metodiki məsləhətlər də verilir. Yerinə yetirilən arayışların uçotunun aparılması hasabat və planlaşdırma üçün mütləq vacibdir. Bundan başqa bu soraq-bibliografiya aparatının səmərəliliyini öyrənməyə, yeni göstəricilər üçün mövzuların müəyyənləşdirilməsinə imkan verir. Kitabxanalarda oxuculara diyarşünaslıq-bibliografik xidmətin əsas istiqamətlərindən biri də bibliografik məlumatvermə xidmətinin

həyata keçirilməsidir. Bu xidmətin əsasən iki forması həyata keçirilir: kütləvi və qrup halında məlumatvermə. Oxuculara dərc olunmuş ədəbiyyatla daha yaxından tanış olmağa imkan verən xüsusi mövzu sərgiləri də təşkil olunur. Bunlarda kitablarla yanaşı, dövrü mətbuatda dərc olunmuş məqalələr də nümayiş etdirilir. Diyarşünaslıq nəşrləri haqqında biblioqrafik məlumat xidmətinin kütləvi formalarından biri xülasələldir. Kitabxanalar buna böyük diqqət yetirirlər. Bunların içərisində tarixi günlərlə əlaqədar keçirilən diyarşünaslıq xülasələri kütləvi kitabxanaların iş təcrübəsində böyük üstünlük təşkil edir. Ümumiyyətlə, qeyd etmək lazımdır ki, peşə maraqlarına, konkret mövzu üzərində işlərinə, təhsil səviyyələrinə görə ayrılmış oxucu qruplarına məqsədyönlü biblioqrafik məlumatın verilməsi tələb olunur. Qrup məlumatın təşkilində ilk vəzifələrdən biri diyarşünaslıq materialları haqqında daimi məlumata ehtiyacı olan oxucu qruplarının dəqiq müəyyənləşdirilməsidir. Bu zaman diyarda geniş yayılmış təsərrüfat sahələri ilə bağlı peşə və ixtisasları nəzərə almaq lazımdır. Elmi işçilərə və görkəmli mütəxəssislərə informasiyanın seçilmiş yayılması və rəhbər işçilərə fərqli xidmət rejimində də biblioqrafik məlumat xidməti həyata keçirilir.

ÖLKƏŞÜNASLIQ ÜZRƏ BIBLIOQRAFİK İNFORMASIYANIN YARANMASI VƏ İNKİŞAFI – Dünyada ölkəşünaslıq üzrə ilk biblioqrafik vəsait 1589-cu ildə Mikel Poçatin tərəfindən tərtib olunmuşdur. “Florensiya yazıçılarının kataloqu” adlı həmin biblioqrafik əsərdə adından da

göründüyü kimi yerli ədiblərin tərcümeyi-halı və əsərləri haqqında məlumat verilmişdir. Ölkəşünaslıq ədəbiyyatının yaranmasında bir sıra görkəmli Azərbaycan alimləri, tarixçilər, yazıçılar yaxından iştirak etmişlər. Belə şəxsiyyətlərdən biri olan böyük alim, filosof və şair Abbasqulu Ağa Bakıxanov Azərbaycanın öyrənilməsi sahəsində böyük işlər görmüş, “Gülüstani-İrəm” əsəri üçün material toplayarkən, bu qədim diyarın coğrafiyasını, etnoqrafiyasını, tarixini diqqətlə öyrənmişdir. 1823-cü ildə A.A.Bakıxanov Yermolov tərəfindən Qarabağ əyalətini tədqiq edən komissiyanın üzvü təyin olunmuş və bu sahədə əhatəli tədqiqat işi aparmışdır. Onun “Gülüstani-İrəm” əsəri qədim dövrlərdən başlayaraq, 1813-cü ilə qədər Azərbaycan və Dağıstan xalqlarının tarixi haqqında zəngin məlumat verir. Burada 1067 şəxs adlarına, 77 adda müxtəlif kitab adlarına rast gəlirik. Eyni zamanda 108 tayfa 790 coğrafi ad verilmişdir. Öz əhəmiyyətini bu gün də saxlayan həmin əsər ölkəşünaslıq biblioqrafiyası baxımından da diqqəti cəlb edir. Azərbaycanın öyrənilməsində XIX əsrin II yarısında təşkil edilmiş bir sıra cəmiyyətlərin, habelə “Qafqaz təqvimi”, “Qafqaz ərəziləri və xalqlarının təsvirinə dair materiallar toplusu” və digər bu kimi məcmuələrin, məlumat kitablarının böyük əhəmiyyəti olmuşdur. O dövrdə ölkəşünaslıq biblioqrafiyası məhz bu məlumat kitablarının, məcmuələrin, dövrü mətbuatın, cəmiyyətlərinin əsərlərinin səhifələrində meydana gəlib inkişaf etmişdir. Məsələn, 1866-cı ildə “Qafqaz təqvimi”ndə K.Kompanskinin “Qafqaz və Zaqafqaziya öl-

kəsinə dair kitab və məqalələrin biblioqrafik göstəricisi” çap olunmuşdur. 24 səhifəlik bu siyahıda 369 adda ədəbiyyat haqqında məlumat verilir ki, onların da müəyyən qismi Azərbaycanla bağlı qiymətli materiallardır. Rusiya biblioqrafiya tarixində ilk peşəkar biblioqraflardan olan V.İ.Mejovun “Türküstan məcmuəsi”-ni yaratmış və onu 3 cildlik sistemli və əlifba göstəriciləri ilə təchiz etmişdir. Həmin göstəricilər 1878-1888-ci illərdə Sankt-Peterburqda çap olunmuşdur. “Asiyanın biblioqrafiyası” əsəri də Baş hərbi idarənin tapşırığı və vəsaiti hesabına yaranmışdır. V.İ.Mejovun vəfatı ilə bağlı yarımçıq qalmış bu göstərici yalnız Rusiyanın Asiya hissəsinə dair ədəbiyyatı deyil, eyni zamanda ona qonşu olan ölkələrlə (İran, Hindistan, Monqolustan və s.) bağlı materialları da əhatə edirdi. Qafqaza dair göstəricinin tərtib olunması üçün görkəmli şərqşünas M.Miansarov ilə müqavilə bağlamışdır. Bu məqsədlə M.Miansarov Rusiyanın və Qərbi Avropanın bir sıra şəhərlərində olmuş və mədəni mərkəz sayılan həmin şəhərdəki kitabxanalardan göstərici üçün material toplamış, 1874-1876-cı illərdə “Qafqazın və Zaqafqaziyanın biblioqrafiyası” adlı qiymətli əsər çap olunur. Göstəricinin böyük əhəmiyyətə malik olduğunu nəzərə alan çar hökuməti onun nəşrini öz öhdəsinə götürmüşdü. Göstəricidə Qafqaz və Zaqafqaziya yaşayan müxtəlif xalqların, o cümlədən Azərbaycanın tarixi, etnoqrafiyası, coğrafiyası, iqlimi, təbii şəraiti və s. haqqında çoxlu qiymətli material öz əksini tapmışdır. Azərbaycanla bağlı ədəbiyyatı əks etdirən daha bir göstərici 1913-cü ildə çap olunmuşdur.

Bu, D.D.Taqiryevin “Qafqaz ölkəsinin beş verstlik xəritəsinin əlifba göstəricisi” kitabına edilmiş “Əlavədir”. Həmin “əlavə”də XVIII əsrin II yarısından 1913-cü ilə kimi nəşr edilmiş 8.000 adda kitab, məqalə və qeyd haqqında məlumat verilir ki, bunların da 6.598-i rus, qalanları isə xarici dillərdə olan mənbələrdir. Bu mənbələr içərisində Azərbaycana, onun ayrı-ayrı bölgələrinə həsr olunmuş qiymətli materiallar vardır. Göründüyü kimi, XIX əsrdə və XX əsrin əvvəllərində yaranan ilk ölkəşünaslıq görürçülərinin tərtibi məhz Rusiyanın müstəmləkəçilik siyasətindən, cənub əyalətlərini öyrənmək tələbatından irəli gəlmiş və onların tərtibatçıları da rus mütəxəssisləri olmuşdur. Ötən əsrin 20-ci illərində xalqımızın tarixini, arxeologiyasını, etnoqrafiyasını, ədəbiyyat və incəsənətini, respublikamızın təbii sərvətlərini öyrənmək məqsədilə ölkəşünaslıq işlərinin elmi əsaslar üzərində inkişaf etdirilməsi tələb olunurdu. Respublika Xalq Maarif Komissarlığı Azərbaycan Tədqiq və Tətəbbü Cəmiyyəti yaratmaq haqqında qərar qəbul edir və 1923-cü ilin noyabr ayının 2-də cəmiyyətin təsis iclası keçirilir. Cəmiyyət KMK tərəfindən təsdiq edilmiş məramnaməyə əsasən üç bölmədən ibarət təşkil olunmuşdu: tarix-etnoqrafiya, təbiət və iqtisadiyyat. Cəmiyyətin Müvəqqəti Şurasının 4 noyabr 1923-cü il tarixli iclasında prof.A.Baqrinin “Biblioqrafiya bürosu haqqında” məruzəsi dinlənilmişdir və qərara alınmışdır ki, prof. A. Baqrinin rəhbərliyi ilə cəmiyyətin nəzdində biblioqrafiya bürosu yaradılsın. Büronun təklifi ilə Azərbaycanşünaslıq kurslarının yaradılması haqqında qərar qəbul edilir

və bu məqsədlə xüsusi proqramlar hazırlanır. 1924-cü ilin sentyabr ayının 21-24-də cəmiyyət tərəfindən Bakı şəhərində I Ümumazərbaycan ölkəşünaslıq qurultayı çağırılır. Qurultayda respublikamızda ölkəşünaslıq işlərinin vəziyyəti ətraflı şəkildə təhlil edilir və gələcək inkişaf yolları müəyyənləşdirilir. Qurultayın işində N.Nərimanov da iştirak edirdi. Həmin qurultayda Azərbaycanın keçmiş tarixinin, mədəni inkişafının, etnoqrafiyasının, arxeologiyasının və digər sahələrin öyrənilməsi sahəsində konkret tədbirlər müəyyənləşdirilmişdir. Tarix-etnoqrafiya bölməsinə Azərbaycan tarixi üzrə kitab hazırlayıb nəşr etdirmək tapşırılmışdı. Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti 1925-ci ildən rus dilində "Xəbərlər", 1928-ci ildən isə "Azərbaycanı öyrənmə yolu" adlı jurnal çap etdirir. Artıq 1925-ci ildə biblioqrafiya bürosu ləğv edilmiş, onun yerinə kitabxana-biblioqrafiya bürosu yaradılmışdır. Cəmiyyət isə 1929-cu ildə Elmi-Tədqiqat İnstitutuna çevrilmişdir. Bununla belə, həmin dövrdə Azərbaycan Dövlət Universitetinin professoru A.V.Baqri tərəfindən "Azərbaycan biblioqrafiyası üçün materialları" adlı fundamental göstərici üç cildə tərtib olunub 1924-1925-ci illərdə çap edilmişdir. A.V.Baqri təxminən 1820-ci ildən 1923-cü ilə kimi Azərbaycana dair materialları müəyyənləşdirmiş və onlar haqqında məlumat verə bilmişdir. Göstəricidə cəmi 4862 adda material əhatə edilmişdir ki, bunlardan da birinci buraxılışında 1205, ikinci buraxılışında 1659, üçüncü buraxılışında isə 1998 adda ədəbiyyat haqqında məlumat əldə etmək olar. Bu mənbələrdən 4759-u rus,

103-ü isə digər xarici dillərdə olan ədəbiyyatdır. A.Baqrinin "Azərbaycanı öyrənmə yolu" jurnalında dərc edilmiş "Qafqaz qadınlarının yaşayış məsələsi ətrafında" adlı göstəricisi də ölkəşünaslıq baxımından diqqəti cəlb edir. Ümumiyyətlə, XX yüzilliyin 20-ci illərində A.Baqri qədər ölkəşünaslıq biblioqrafiyası sahəsində fəaliyyət göstərən ikinci bir şəxs olmamışdır. 1920-30-cu illərdə respublikamızda ölkəşünaslıq biblioqrafiyasının inkişafında dövrü mətbuatın rolu xüsusi qeyd edilməlidir. 1926-cı ildə Y.V.Çəmənzəminlinin "Maarif və Mədəniyyət" jurnalının 7-ci nömrəsində "Tariximiz haqqında azəri müəlliflərinin əsərləri", həmin ildə "Maarif işçisi" jurnalının 3-cü nömrəsində isə M.Ə.Əfəndizadənin "Azərbaycan tarixinə aid mənbələr xülasəsi" adlı ədəbiyyat siyahıları dərc olunmuşdur. Azərbaycan tarixi üzrə qiymətli mənbələr haqqında məlumatı əks etdirirlər. Əgər M.Ə.Əfəndizadə ərəb istilasından XIX əsrə qədər ərəb, fars, yunan və digər mənbələr haqqında məlumat verirsə, Y.V.Çəmənzəminli məhz XIX əsrdən sonrakı dövrdə yazılmış əsərlərin xülasəsini vermişdir. 1920-1930-cu illərdə yerli nəşrlərə həsr olunmuş biblioqrafik göstəricilər də çap olunur. Bunlardan Mirzəbala Məhəmmədzadənin 1922-ci ildə çap olunmuş "Azərbaycan türk mətbuatı" adlı göstəricisini göstərmək olar. Göstəricidə 1875-1921-ci illərdə Azərbaycan dilində ərəb əlifbası çıxmış 90-dan çox dövrü mətbuat haqqında məlumat verilir. Yerli Dövrü mətbuata həsr olunmuş digər biblioqrafik vəsait Feyzulla Qasımzadənin 1923-cü ildə "Azərbaycanı öyrənmə yolu" jurnalında

(№1-2) dərc olunmuş “Azərbaycan mətbuatının tarixindən” adlı xülasəsidir. Burada 1875-ci ildə əsas qurulmuş “Əkinçi” qəzetindən başlayaraq 1920-ci ilə qədər ölkəmizdə Azərbaycan dilində nəşr edilmiş 83 adda qəzet, jurnal və məcmuə haqqında ətraflı məlumat verilir. 30-cu illərdə mövzu xarakterli müstəqil ölkəşünaslıq göstəriciləri meydana gəlir. Professor M.Ə.Əfəndiyevin 1923-cü ildə rus dilində “Azərbaycanın iqlim və balneoqrafiyası haqqında bibliografik məlumat” adlı göstəricisi çap olunur. Göstəricidə Azərbaycanın palçıq vulkanları, Azərbaycanın iqlimi, Azərbaycanın kurlortları, mineral suları və s. bu kimi ümumi bölmələrlə yanaşı ayrı-ayrı bölgələrə (Abşeron, Culfa, Zaqatala, İstisu, Qarabağ) həsr edilmiş bölmələr də verilmişdir ki, bu da bibliografik vəsaitin həm ölkəşünaslıq, həm də diyarşünaslıq mənbəyi kimi əhəmiyyətini daha da artırmış olur. Bəhs etdiyimiz dövrdə ölkəşünaslıq ədəbiyyatının cari qeydinin aparılmasına da xüsusi diqqət yetirilirdi. Kitab Palatasının çap etdirdiyi “Kitab salnaməsi”ndə xüsusi olaraq “Tarix, ölkəşünaslıq” şöbəsi ayrılmış və məlumat tələbatçılarının ölkəşünaslıq üzrə yeni ədəbiyyatla tanış olmaları təmin edilmişdir. M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasının bibliografik fəaliyyəti canlandırmaq məqsədilə 1932-ci ildə orada məlumat-bibliografiya bürosu təşkil edildi. Həmin büronun tərkibinə görkəmli alimlər, o cümlədən professorlardan A.V.Baqri, V.İ.Tixomirov, Q.B.Şah-taxtinski və başqaları daxil edilmişdir. Məlumat-bibliografiya bürosunun yaradılması kitabxananın ölkəşünaslıq biblio-

qrafiyası sahəsindəki fəaliyyətinə az müsbət təsir göstərmişdir. 1940-cı ildə isə kitabxanada müstəqil məlumat-bibliografiya şöbəsinin yaradılması bu işləri daha da genişləndirməyə imkan verdi. Bəhs olunan dövrdə ölkəşünaslıq bibliografiyasının inkişafı respublikada həyata keçirilən sosial-iqtisadi vəzifələrin müvəffəqiyyətlə həllinə yaxından köməklik göstərmişdir. İkinci dünya müharibəsinin başlanması başqa sahələrdə olduğu kimi ölkəşünaslıq bibliografiyasının inkişafına da ciddi təsir göstərdi. Bununla belə, ölkəşünaslıq bibliografiyasının tərbiyəvi, hərbi-vətənpərvərlik funksiyası da genişləndi. Kitabxanaların ölkəşünaslıq fəaliyyətində “Müharibə və bizim ölkə”, “Vətənin qəhrəman keçmişi”, “Vətənin igid oğulları” və digər bu kimi mövzular əsas yer tuturdu. M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanası yalnız 1941-ci ildə 28 tövsiyə ədəbiyyat siyahısı hazırlamış, “Azərbaycanşünaslıq”, “Vətən müharibəsi-1941” və digər mövzularda kartotekalar tərtib etmişdir. Ümumiyyətlə, kitabxana müharibə dövründə oxuculara 65.390 şifahi və 593 yazılı arayış vermiş, 300-dən çox tövsiyə ədəbiyyat siyahısı hazırlamışdır. M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanası kitabxanaya Azərbaycan dilində daxil olan ədəbiyyatın “Məlumat bülleteni”ni tərtib etməyə başlayır. Ölkəşünaslıq bibliografiyasının inkişafında kitabxana işçilərinin 1948-ci və 1953-cü illərdə keçirilmiş müşavirələrinin böyük rolu olmuşdur. Müharibədən sonrakı dövrdə kitabxanaların, ölkəşünaslıq bibliografiyası sahəsindəki fəaliyyətləri yeni keyfiyyətlər kəsb edir. 1947-1958-ci illər arasın-

da M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanası tərəfindən təxminən 45 adda tövsiyə vəsaiti nəşr edilmişdir ki, bunlarından müəyyən qismi ölkəşünaslıq mövzusunda olmuşdur. Tezliklə "Vilayət, diyar, respublika, muxtar respublika kitabxanalarının ölkəşünaslıq işi haqqında Əsasnamə" (1959-cu il 29 iyun) qəbul olunur, kitabxanaların ölkəşünaslıq ədəbiyyatı kataloqu üçün nümunəvi təsnifat sxemi işlənib hazırlanır. 1960-cı ilin yanvar ayında kitabxanaların ölkəşünaslıq işinə həsr olunmuş Ümumittifaq müşavirəsi keçirilir. Müşavirədə "ölkəşünaslıq ədəbiyyatı" və "ölkəşünaslıq bibliografiyası" anlayışlarının məzmunu müxtəlif tip kitabxanaların bibliografik işində ölkəşünaslıq bibliografiyasının yeri və digər məsələlər müzakirə olundu. Respublikamızda da 1961-ci ilin noyabr ayında bibliografik işin yaxşılaşdırılmasına həsr olunmuş müşavirə keçirilir. Həmin müşavirədə "Azərbaycan kitabxanalarında bibliografiya və məlumat-bibliografiya işinin əlaqələndirilməsi haqqında Əsasnamə" təsdiq edilir. Bu "Əsasnamə" respublika kitabxanalarının bibliografik fəaliyyətinin, o cümlədən ölkəşünaslıq bibliografiyası sahəsində apardıqları işlərin əlaqələndirilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir. Respublika kitabxanalarının bibliografik fəaliyyətlərinin səmərəli təşkilində 1962-ci ilin aprel ayında çağırılmış Azərbaycan kitabxana işçilərinin I qurultayı da çox mühüm rol oynamışdır. Bunların nəticəsidir ki, artıq 1962-ci ildə Azərbaycan Dövlət Kitab Palatasının çap etdirdiyi "Azərbaycan mətbuat salnaməsi" adlı dövlət bibliografiya orqanında ayrıca "Azərbaycan

SSRİ mətbuatında" bölməsi yaradılır. 1963-cü ildə M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasında müstəqil qurum kimi diyarşünaslıq və milli bibliografiya bölməsi yaradılır ki, o da sonralar, ayrıca şöbəyə çevrilmişdir. Elə həmin il bölmənin "Əsasnamə"si hazırlanmış və bütün işlər onun əsasında qurulmuşdur. Qeyd edək ki, 1963-1965-ci illərdə kitabxana tərəfindən 13 adda bibliografik vəsait nəşr olunmuşdur ki, bunlardan da dördü Azərbaycanın tarixinə, ikisi respublikanın tarixinə, ikisi sənayesinə, ikisi də incəsənətinə həsr olunmur. 1964-cü ildə kitabxana tərəfindən M.Nəcəfovanın "Kitabxanalarda ölkəşünaslıq işi" adlı metodiki vəsaiti çap olunur. Vəsait giriş, 3 bölmə və 6 yarım bölmədən ibarətdir. Onun üçüncü bölməsində bilavasitə respublika kitabxanalarında ölkəşünaslıq bibliografiyası, onun məqsəd və vəzifələri, ölkəşünaslıq soraq-bibliografiya aparatının təşkili, bu mövzuda bibliografik vəsaitlərin tip və növləri və digər məsələlər izah olunmuşdur. M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanaçı 1960-cı ildən rüblük "Əlamətdar və tarixi günlər təqvimini" çap etdirir ki, burada da müxtəlif əlamətdar günlərlə, yubileylərlə bağlı ölkəşünaslıq tövsiyə ədəbiyyat siyahıları verilir. Bu vəsait 1970-ci ilin dördüncü rübündən etibarən "Kitabxana işçisinə kömək" adı ilə nəşr olunmağa başlayır. Məcmuədə Ə.Əliyevin "Ölkəşünaslığa dair bibliografik göstəricilərin tərtibi metodikası" adlı məqaləsi çap olunmuşdur ki, orada da ölkəşünaslıq göstəricilərinin özünəməxsus spesifik xüsusiyyətləri ayrı-ayrılıqda izah edilmiş, onların tərtibi prinsipləri göstərilmişdir.

Göründüyü kimi, 50-60-cı illərdə M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanası həm tövsiyə biblioqrafiyasının mərkəzi, həm də kitabxanalara metodiki mərkəz kimi formalaşmağa başlayır ki, bu da ölkəşünaslıq biblioqrafiyasının inkişafına əhəmiyyətli təsir göstərmiş olur. Kitabxana 70-ci illərdən başlayaraq, Azərbaycanla bağlı xarici mətbuatda dərc edilmiş ədəbiyyat haqqında biblioqrafik məlumatı əks etdirən universal xarakterli göstəricilər çap etdirir. Kitabxananın xarici ədəbiyyat şöbəsi 1971-ci ildən "Azərbaycanı xarici mətbuatda" adlı biblioqrafik göstəricini 6 buraxılışda çap etdirmişdir. Göstəricinin sonuncu nəşri isə onillik bir dövrü, yəni 1978-1988-ci illərdə çıxmış ədəbiyyatı əks etdirmişdir. İkinci göstərici "Azərbaycan SSRİ mətbuatında" adlanırdı. "Azərbaycanı mətbuat salnaməsi"ndə verilən bu bölmə kitabxananın diyarşünaslıq və milli biblioqrafiya şöbəsi tərəfindən hazırlanırdı. Eyni zamanda sahəvi xarakterli göstərici də nəşr olunur ki, bu da H.Kərimovun "Azərbaycan xarici mətbuatda: İncəsənət" adlı biblioqrafik vəsaitidir. Həmin göstərici 1960-1970-ci illərdə Azərbaycan incəsənətinə dair xarici mətbuatda çıxmış ədəbiyyatı əhatə edir. 70-ci illərin ikinci yarısından sahəvi xarakterli cari informasiya mənbəyi də çap olunur. Belə ki, 1976-cı ildən kitabxana tərəfindən "Azərbaycanı mədəniyyət və incəsənəti" adlı yeni ədəbiyyat bülleteni hazırlanıb istifadəçilərin istifadəsinə verilir. M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanası kütləvi kitabxanalara metodiki rəhbərliyi daha da genişləndirərək "Kütləvi kitabxanalarda diyar-

şünaslıq məlumat-biblioqrafik aparatın təşkil edilməsi" (1980), "Doğma Vətənimizi öyrənək" (1991) və digər metodiki tövsiyələr hazırlayıb çap etdirir ki, bu nəşrlərin də yerlərdə ölkəşünaslıq işinin təşkilində böyük əhəmiyyəti olmuşdur. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanası 1964-cü ildən "Azərbaycanın elm və mədəniyyət xadimləri" seriyasında göstəricilər çap etdirir. Bu seriyada 100-dən çox biblioqrafik vəsait çap olunmuşdur. Onlardan "Ziya Bünyadov" (1988; 1994), "C.İ.Zülfüqarlı" (1980), "Ə.Ə.Mahmudov" (1989), "F.M.Bağırzadə" (1986), "H.Ə.Əliyev" (1989), "Abdulla Şaiq" (1985), "M.Ə.Musayev" (1987) və b. misal göstərmək olar. Bu göstəricilər tərtibi metodikası baxımından demək olar ki, eynidirlər. Ölkəşünaslıq xarakterli göstəricilərin tərtiblə xüsusi elmi kitabxanalar da məşğul olurlar. Onlar bilavasitə öz profilinə uyğun ölkəşünaslıq biblioqrafik vəsaitləri tərtib edirlər. Respublika Elmi Tibb Kitabxanası 1977-80-ci illərdə "Azərbaycanda səhiyyə və tibb" adlı göstərici çap etdirmişdir. 4 hissədən ibarət olan bu göstərici 1830-1960-cı illərdə Azərbaycan tibb və səhiyyəsinə dair 12 minə yaxın ədəbiyyat haqqında biblioqrafik məlumatı əks etdirir. Respublika Elmi Kənd Təsərrüfatı kitabxanasının çap etdirdiyi "Azərbaycanda pambıqçılıq" (1977) adlı göstəricisi isə 1960-1074-cü illərin materiallarını əhatə edir. 80-ci illərdən AMEA-nın İctimai Elmlər üzrə Məlumat Mərkəzi də ölkəşünaslıq biblioqrafiyası sahəsində əsaslı iş aparmağa başlayır. Bu Mərkəz "Azərbaycanın ictimai elmləri" adlı müxtəlif seriyalarla fundamental göstəricilər

çap etdirir. 1920-1980-ci illərdə çap olunmuş ədəbiyyat haqqında məlumat verən həmin seriyalardan biri dilçiliyi (1982), digəri isə şərqşünaslığı (1983) əhatə edir. Mərkəz 1985-ci ildə “Azərbaycan Böyük Vətən müharibəsində (1941-1945)” adlı göstəricini də hazırlayıb çapdan buraxmışdır. Dövri mətbuata həsr olunmuş ümumi xarakterli ilk göstərici 1965-ci ildə Nazim Axundov tərəfindən tərtib olunmuşdur. Həmin göstəricinin təkmilləşdirilmiş ikinci nəşri 1987-ci ildə çapdan çıxır. 1832-1920-ci illərdə çap edilmiş Azərbaycan dövrü mətbuatı haqqında məlumat verən bu göstəriciləri müəyyən mənada xronoloji cəhətdən “Azərbaycan dövrü mətbuatı (1920-1970)” (1979) adlı göstəricini davam etdirir. Qeyd edək, əgər N.Axundovun göstəriciləri bütün dillərdə çıxan Azərbaycan mətbuatını əhatə etmişsə, 1979-cu ildə çıxan ikinci göstərici yalnız Azərbaycan dilində olan dövrü mətbuat haqqında biblioqrafik məlumat verir. Analitik xarakterli göstəricilərdən “Əkinçi” qəzetinin izahlı biblioqrafik göstəricisini (1963; 1977), “Azərbaycan” jurnalının biblioqrafiyası (1923–1972) (1973) və başqalarını göstərmək olar. Ölkəşünaslıq və diyarşünaslıq biblioqrafiyası ilə respublika kitabxana sisteminin tərkibinə daxil olan bütün dövlət və qeyri-dövlət kitabxanaları məşğul olsalar da, bu işin əsas mərkəzi Milli Kitabxana hesab edilir. “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununda (29 dekabr 1998) qeyd edilir ki, Milli Kitabxana Azərbaycan Respublikasında kitabxana sahəsində dövlət siyasətini həyata keçirən, Milli nəşrləri, xarici ölkələrdə nəşr olunmuş Azərbaycan

haqqında və Azərbaycan müəlliflərinin əsərlərini, o cümlədən dünya əhəmiyyətli digər nəşrləri toplayıb mühafizə edən Milli mədəniyyət xəzinəsi və dövlət kitab saxlayıcısıdır. Kitabxanada ölkəşünaslıq üzrə biblioqrafik işin səmərəli təşkili məqsədilə “Azərbaycanşünaslıq” kartotekası yaradılmışdır. Azərbaycan və rus dillərində tərtib olunmuş bu kartotekaya il ərzində 35-40 min kartoçka düzülür. Məsələn, 1998-ci ildə ölkəşünaslıq üzrə 38100 kartoçka düzülmüşdür ki, bunlardan da 14838-i tövsiyə kartoçkasına, 23270 isə toplu (xidmət) kataloquna daxil edilmişdir. Kitabxana müxtəlif biblioqrafik göstəricilər tərtib etməklə yanaşı, idarə və müəssisələrə, ayrı-ayrı mütəxəssislərə, elmi işçilərə və digər oxucu qruplarına soraq-biblioqrafiya və biblioqrafik məlumat xidməti göstərir. İl ərzində nazirliklərdən, Milli Məclis üzvlərindən, prezidentin icra aparatından, Bakı şəhər bələdiyyə idarəsindən, firma və özəl təşkilatlardan, səfirliklərdən, xarici ölkələrdən kitabxananın oxucularından müxtəlif şifahi və yazılı sorğular daxil olur ki, onların da böyük əksəriyyəti ölkəşünaslıq xarakterlidir. Kitabxana 1994-cü ildə “Diyarşünaslıq və Milli biblioqrafiya şöbəsinin tərtib etdiyi yazılı arayışların siyahısı”nı çap etdirmişdir. Burada 1980-1990-cı illər yerinə yetirilmiş, 339 biblioqrafik arayış haqqında məlumat verilir. Bunlardan “azərbaycan dilinin öyrənilməsi”, “Azərbaycan-gürcü ədəbi əlaqələri”, “Azərbaycanın gerbi və emblemləri”, “Azərbaycanın adət və ənənə bayramları” və b. misal göstərmək olar. Kitabxana tövsiyə biblioqrafiyasının mərkəzi ol-

maqla yanaşı son dövrlərdə bir sıra elmi-köməkçi xarakterli şəxsi biblioqrafik göstəricilər də hazırlayıb çap etdirmişdir. Belə göstəricilərdən “Məhəmməd Füzuli əsərlərinin nəşri” (1996), “Elçin (Əfəndiyev Elçin İlyas oğlu)” (1997), “Abuzər Xələfov” (1987) və başqalarını göstərə bilərik. M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanası kütləvi kitabxanalara müvafiq sahə üzrə metodiki rəhbərliyi həyata keçirir. O, kitabxanaların iş təcürübəsini öyrənib ümumiləşdirir, onlar üçün metodiki vəsaitlər hazırlayır, məsləhətlər verir, seminar və müşavirələr keçirir, ölkəşünaslıq ədəbiyyatı ilə işin yeni forma və metodlarının öyrənilməsini təşkil edir. 1991-ci ildə “Doğma Vətənimizi öyrənək” adlı metodiki-biblioqrafik tövsiyə hazırlanıb çap edilmişdir. Ölkəşünaslıq ədəbiyyatının çoxsahəli xarakterli, oxucu sorğularının durmadan artması və mürəkkəbləşməsi ölkəşünaslıq biblioqrafiyası sahəsində aparılan işlərin səmərəli təşkilini qarşıya mühüm vəzifə kimi qoyur. Ölkəşünaslıq biblioqrafiyası sahəsində mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin də qarşısında mühüm vəzifələr durur: MKS oxucularına ölkəşünaslıq və diyarşünaslıq üzrə biblioqrafik məlumat sisteminin təşkili; MKS-in mərkəzi kitabxanasında toplu diyarşünaslıq soraq-biblioqrafiya aparatının, filiallarda isə müvafiq kartotekaların təşkili; diyarşünaslıq biblioqrafik vəsaitlərin tərtibi; mərkəzi kitabxanada və filiallarda oxuculara soraq-biblioqrafiya xidmətinin nizamlanması; bu işlərin daha da təkmilləşdirilməsi məqsədilə onların səmərəliliyinin daim öyrənilməsi belə vəzifələrdəndir. Universal (elmi və kütləvi)

kitabxanalarla yanaşı, ölkəşünaslıq biblioqrafiyası ilə xüsusi elmi kitabxanalar da məşğul olurlar. Bunların içərisində Azərbaycan MEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası xüsusi yer tutur. Bu kitabxana müxtəlif mövzu və şəxsi göstəricilər tərtib etməklə yanaşı, ölkəşünaslıq üzrə alim və mütəxəssislərə biblioqrafik xidmət göstərir, filial kitabxanada mükəmməl soraq-biblioqrafiya aparatı yaradılmışdır ki, bunların içərisində ölkəşünaslıq komponentləri mühüm yer tutur. Onlardan biri “Azərbaycan elm və mədəniyyəti” adlı mövzu kartotekasıdır. Kitabxanada yaradılmış digər ölkəşünaslıq kartotekası “Azərbaycan xaricdə” adlanır. Həmin kartoteka kitabxananın xarici və Şərq ədəbiyyatı şöbələrinin nəzdində təşkil edilmişdir. Qərbi Avropa dillərində tərtib edilmiş kartotekalar ingilis, fransız və alman dillərində olub elmi işçilər və xarici mütəxəssislər üçün nəzərdə tutulmuşdur. Şərq şöbəsində yaradılmış kartoteka isə fars və türk dillərində olan ədəbiyyatı əks etdirir. Məhz bu kartotekalar “Azərbaycan alimləri dünya mətbuatında” (1970, 1982), “Azərbaycan xarici mətbuatda” (1985, 1987) adlı göstəricilərin tərtibi üçün baza rolunu oynamışdır. Bakı Dövlət Universiteti kitabxanasının soraq-biblioqrafiya aparatı əsasında “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının Bakı Dövlət Universitetində tətbiqi” (1999) adlı biblioqrafik göstərici tərtib olunmuşdur. Diyərşünaslıq və ölkəşünaslıq göstəriciləri həm də sahəvi xarakterli olurlar. Respublikada 1997-ci ildə ilk dəfə olaraq Azərbaycan əhalisi haqqında ədəbiyyatın biblioqrafik göstəricisi çap olunmuşdur. Tədqiqatlar və İnformasiya

İnstitutu tərəfindən hazırlanmış “Azərbaycan dövrü mətbuatı. 1875-1990” adlı biblioqrafik göstərici çap olunur. Tarix elmləri namizədi S.Rüstəmovə-Tohidi tərəfindən tərtib olunmuş bu göstərici 1875-1990-cı illərdə Şimali və Cənubi Azərbaycanda ərəb əlifbası ilə çap olunmuş, əsasən Bakının kitabxana və arxivlərində saxlanılan 301 adda dövrü mətbuat haqqında məlumat verir. 1999-cu ildə dövrü mətbuata həsr olunmuş daha bir vəsait Ə.Əfəndiyevin “Qafqaz əraziləri və xalqlarının təsvirinə dair materiallar toplusu (QƏXTMT-SMOMPK)” adlı biblioqrafik göstərici çap olunur. Milli Akademiyanın Milli Münasibətlər İnstitutu və M.F.Axundzadə adına Azərbaycan Milli Kitabxanası tərəfindən buraxılmış bu vəsait 1881-1929-cu illərdə Tiflisdə və Mahaçqalada çap olunmuş 46 cildə ibarət olan eyni adlı məcmuənin izahlı biblioqrafik göstəricidir. 2003-cü ildə respublikamızda ilk dəfə olaraq ikinci dərəcəli biblioqrafik mənbə “Azərbaycan biblioqrafiyasının biblioqrafiyası” adlı göstərici çap olunmuşdur. Respublikamızın Milli müstəqillik əldə etdiyi müasir dövrdə ölkəşünaslıq ədəbiyyatına, xüsusilə, bu haqda biblioqrafik informasiyaya tələbat daha da artmışdır.

ÖZBƏKİSTAN MİLLİ KİTABXANASI (Əlişir Nəvai adına Özbəkistan Milli Kitabxanası) 1870-ci ildə Daşkənd Kütəlvə Kitabxana adı ilə təşkil edilmişdir. Kitab fondu Maarif Nazirliyinin, Elmlər Akademiyasının, Rusiya Baş Qərargahı və Coğrafiya Cəmiyyəti kitabsaxlayıcılarının dublet nəşrləri əsasında formalaşmışdır. Daşkənd Kütəlvə Kitabxanası ilk növbədə diyar ilə bağlı

olan müxtəlif elm sahələrinə dair ədəbiyyatı toplamalı və mühafizə etməli idi. Bu işin aparılması üçün məşhur rus biblioqrafı V.İ.Mejov cəlb edilir və o, Türküstan diyarı haqqında materialları toplayır. Bununla “Türküstan toplusu”nun əsası qoyulmuş olur. Kitabxananın ilk direktoru Nikolay Vasilyeviç Dmitrovski olmuşdur. 1883-cü ildə kitabxananın tabeliyində yaradılmış Nəzarət Komitəsinin əhəmiyyətli rolu olmuşdur. Müxtəlif illərdə Komitənin tərkibində məşhur alimlər, pedaqoqlar, tarixçilər, etnoqraflar fəaliyyət göstərmişlər (N.A.Mayev, N.V.Dmitrovsı, A.A.Semyonov, A.A.Divaev, N.Q.Maliçski və b.) 1925-ci ilin iyulunda Özbəkistan Dövlət Kütəlvə Kitabxanasının Şərq bölməsi nəzdində Praktikantlar İnstitutu fəaliyyətə başlayır. 1929-cu ildən kitabxananın əməkdaşları üçün yaradılmış özbək dili kursu, 1930-cu ildən elmi kitabxanaların kataloqlaşdırıcılarının hazırlanması kursu, 1932-ci ildən kataloqlaşdırma, sistemləşdirmə və predmetləşdirmə üzrə üç aylıq kurslar, 1934-cü ildən isə Elmlər Komitəsi nəzdində elmi kitabxanaların işçiləri üçün kurslar işləməyə başlamışdır. Özbəkistan hökumətinin qərarı ilə Daşkənddəki Dövlət Kütəlvə Kitabxanası 1933-cü ildə respublikanın Şərq əlyazmalarının mərkəzi fondu elan edilir. 1948-ci ildə kitabxanaya dahi özbək şairi və mütəfəkkiri Əlişir Nəvainin adı verilir. Özbəkistan Respublikası Prezidentinin 12 aprel 2002-ci il Sərəncamına əsasən Ə.Nəvai adına Özbəkistan Respublika Dövlət Kitabxanası ilə Respublika Elmi-Texniki Kitabxanası birləşdirilərək, Ə.Nəvai adına Özbəkistan Milli Kitabxanası adlandırılır.

Ə.Nəvai adına Özbəkistan Milli Kitabxanası

P

PARÇAYEVA (Cabbarova) Məryəm Əlibala qızı – 1921-ci il avqustun 14-də Bakı

şəhərində anadan olmuşdur. 1936-cı ildə Pedaqoji Texnikuma daxil olmuş (indiki Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Kolleci), eyni zamanda M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasında kitabxanaçı köməkçisi vəzifəsində işə başlamışdır. S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin biologiya fakültəsində təhsil almış, Salyan rayonunun Xıllı kəndində müəllimə işləmiş, burada və Rayon Xalq Deputatları Sovetinə deputat seçilmişdir. 1953-cü ildə Bakıya qayıdaraq, “8 Mart” adına uşaq kitabxanasında işə başlamış və direktor vəzifəsində çalışmışdır. 1971-ci ildə Azərbaycan SSR Mədəniyyət Nazirliyinin keçici Qırmızı Bayrağına, “Əməkdar kitabxanaçı” fəxri adına, bir

sıra mükafatlara və fəxri fərmanlara layiq görülmüşdür.

PALEOQRAFIYA – dövrümüzə qədər gəlib çatmış qədim yazılı abidələrin yaranma vaxtını və yerini öyrənən köməkçi tarixi-filoloji elm sahəsidir. Bir elm kimi XVII əsrdə Avropada sənədlərin həqiqiliyini, yaxud saxtakarlığını təyin etməklə əlaqədar meydana gəlmişdir. Paleoqrafiya yazılma tarixi məlum olan əlyazmaların kağız, xətt, hərflərin növü, ornaamenti, cildini və s. cəhətlərini öyrənərək müqayisə yolu ilə tarixi məlum olmayan əlyazmalar haqqında müəyyən nəticəyə gəlir. Bütün bu tədqiqat prosesində tarix, dilçilik, ədəbiyyat tarixi, mətnşünaslıq və s. elmlərin köməyinə müraciət edilir.

PANTON – ofset çapında istifadə olunan rəng sistemidir.

PAPİRUS – Qədim Misirdə yazı materialı olmuşdur. Antik dövrün ən yüksək

çiçəklənmə mərhələsində bütün Yunan-Roma dünyasında mətnlər əsasən papirus yazı materialı üzərində yazılırdı. Papirus bitkisi qədim misirlilər üçün əhəmiyyətli bir bitki idi. Onlar papirusun yumru meyvələrindən qida kimi faydalanır, yarpaqlarından isə həsir, səbət emalında istifadə edirdilər. Papirus kağız emalında da istifadə edilirdi. Hazır papirus təbəqələrin üzərində qamışdan istifadə edərək, manqal kömüründən və başqa maddələrdən hazırlanan mürəkkəblə yazı yazırdılar. Perqamentdən daha rahat hazırlandığı, daha ucuz başa gəldiyi, uzun zaman mühafizə edilə bildiyi üçün papirus ədəbi yazılardan rəsmi yazışmalara qədər müxtəlif sahələrdə istifadə edilmişdir. Qədim misirlilərin kəşfi olan papirus yazı yarpaqlar, Roma imperatorluğunun son dövrlərinə qədər istifadə edilmişdir. Hazırda Misirin Qahirə şəhərində qədim yazı materialı olan papirusun istehsalı ilə məşğul olan xüsusi emalatxanalar fəaliyyət göstərir.

PATENT SƏNƏDLƏRİ KOMPLEKSİ – ixtiraları və digər sənaye mülkiyyəti obyektlərini yaradan şəxslərin və (və ya) digər bəyan edən şəxslərin bu obyektlər barəsində bəyan etdikləri və patent idarələri tərəfindən qeydiyyatdan keçmiş məlumatları, həm də ixtiraçılar, patent sahibləri və mühafizə sənədlərinin (diplomların, patentlərin, şəhadətnamələrin) sahibləri barədə məlumatları ehtiva edən, ölkələrin və beynəlxalq təşkilatların rəsmi şəkildə dərc etdikləri və həm də dərc edilməyən rəsmi sənədlərin məcmusu. Keçmiş sovet qanunvericiliyindən fərqli olaraq bir çox

post-sovet ölkələrində, o cümlədən Azərbaycan Respublikasında, Rusiya Federasiyasında hüquq sferasında əvvəl tətbiq edilən “müəlliflik şəhadətnaməsi” termini əvəzinə “patent” terminindən istifadə edilir. Patent sənədləri kompleksi qüvvədə olan milli patent qanunları əsasında həyata keçirilən sənaye mülkiyyətinin qorunması üzrə fəaliyyətin nəticəsidir ki, buna da aşağıdakılar daxildir: qorunma qabiliyyətli obyektlərin siyahısı, ixtiranın, faydalı modelin, sənaye nümunəsinin, əmtəə nişanının əlamətləri (yenilik, sənayedə tətbiq ediləbilmə imkanı, müsbət effektin mövcudluğu, obyektin fəaliyyət effektinin, qabiliyyətinin təkrar ediləbilmə imkanı və s.), mühafizə sənədinin verilməsi sisteminin təsviri, həmin sənədin verilməsindən əvvəl yerinə yetirilən prosedurlar, nəzərdə tutulan sənaye mülkiyyəti obyektini üçün nəzərdə tutulan ərizənin nəzərdən keçirilməsi qaydası, patent qüvvədə olması müddəti və s. Patent sənədləri kompleksinə aşağıdakılar daxildir: ixtiranın, faydalı modelinin, sənaye nümunəsinin, broşura formasında nəşr edilmiş təsviri, eləcə də, ayrı-ayrı ölkələrin və beynəlxalq təşkilatlarının patent idarələrinin dövrü nəşrlər şəklində çıxan rəsmi bülletenləri. XX əsrin sonuna yaxın dünyada il ərzində dərc edilən patent sənədlərinin miqdarı 1 milyona çatmışdı. Patent sənədlərinin növlərindən biri analoq patentlərə dair sənədlərdir. Bunlar dünyanın müxtəlif ölkələrində tanınmış və həmin ölkələrin patent idarələri tərəfindən, milli patent qanunvericiliyinə müvafiq olaraq qeydiyyatdan keçirilmiş eyni bir ixtiraya dair dərc edilmiş patent sənədidir. Müxtəlif

sənaye mülkiyyəti növlərinə aid patent sənədləri kompleksinin sistemləşdirilməsi üçün dərin səviyyədə differensasiya edilmiş təsnifat sistemləri tətbiq edilir. Bunlar aşağıdakılardır: Beynəlxalq Patent Təsnifatı və milli ixtira təsnifatları; Sənaye Nümunələri üzrə Beynəlxalq Təsnifatı və milli təsnifatlar; nişanların qeydiyyatı üçün Əmtəə və Xidmətlərin Beynəlxalq Təsnifatı və müvafiq milli təsnifatlar. Patent sənədləri kompleksi digər elmi və texniki informasiya mənbələri ilə müqayisədə bir sıra xüsusiyyətlərə malikdir. O, qüvvədə olan patent qanunları əsasında ölkələrin patent idarələri tərəfindən dövlət qeydiyyatından keçirilməklə təsdiq edilmiş elmi-texniki ideyalar, ixtiralar, texniki həllər haqqında və ya qeydiyyat üçün bəyan edilmiş sənaye mülkiyyəti obyektlərinin nəzərdən keçirilməsinin yoxlama proseduru tətbiq edən ölkələrdə isə elmi-texniki ekspertizanın nəticələri haqqında rəsmi şəkildə təsdiq edilmiş məlumatları ehtiva edir. Patent sənədləri kompleksində yoxlanılmamış və ya reklam xarakterli məlumatlar verilə bilməz. Ondan əlavə, patent sənədləri kompleksi-xüsusi olaraq ixtiraların, faydalı modelləri kimi növlərinin təsvirləri onların konkret texniki həllər haqqında, onların təfərrüatlı şəkildə təsviri və prototiplərin tənəidi baxımdan qiymətləndirilməsi verilməklə məlumatları ehtiva edir. Bu tələb xüsusilə onunla təmin edilir ki, həmin təsvirdə ixtira düsturu verilir. Bu düsturda ixtiranın mahiyyəti şərh edilir və müəllifin və (və ya) ərizəçinin patent hüquqlarının həcmi müəyyən edilir. Patent sənədləri kompleksinin digər bir xüsusiyyəti onun ope-

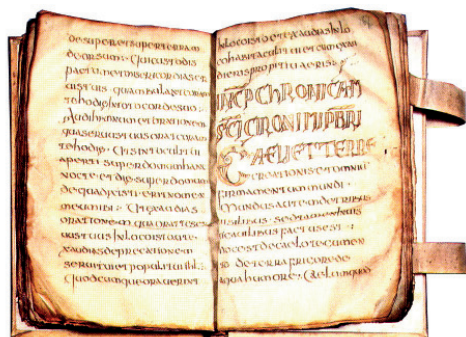
rativliyidir. Dünyanın əksər ölkələrinin patent qanunvericiliyinə əsasən, ixtiranın mahiyyətinin vaxtından əvvəl (ərizə verilənə qədər) bildirilməsi mühafizə sənədinin verilməsinin qarşısını alır. Fərz edilən sənaye mülkiyyəti obyektləri üzrə ərizələrin nəzərdən keçirilməsi və onlar üzrə mühafizə sənədlərinin verilməsi arası kəsilməyən prosesdir. Bu, fasiləsiz bir proses olub qısa zaman fasilələri ərzində patent idarələrin rəsmi bülletentlərində (məsələn, ABŞ Patent İdarəsinin rəsmi patent bülleteninin dövriliyi ildə 52 nömrə, Rusiya Federasiyasının patent bülleteni – ildə 48 nömrə, Azərbaycan Respublikasının “İxtiralar, faydalı modellər, sənaye nümunələri” rəsmi bülleten -ildə 4 dəfə) məlumatların dərcilərilə müşayiyyət edilir. Patent sənədləri kompleksi hüquqi informasiya mənbəyidir, belə ki, istənilən ölkənin sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi patent qanunvericiliyinin bünövrəsi əsasında dayanır. Patent sənədləri kompleksinin hüquqi xarakterinin mahiyyət, müəllifləri və mühafizə sənədlərinin sahiblərinin hüquqlarının həcmi, eləcə də mühafizə sənədlərinin hüquqi vəziyyətləri haqqında məlumatların mövcudluğu ilə müəyyən edilir. Məsələn üçün, ixtiranın, faydalı modelin müəlliflərinin və (və ya) patent sahiblərinin hüquqlarının həcmi haqqında məlumatlar patent düsturu ilə müəyyən edilir. Bu düsturda qorunan texnika obyekti zəruri və kafi olan fərqləndirici əlamətlərin məcmusu ilə xarakterizə olunur, yəni, ixtira düsturu ixtira düsturunun hüquqi hissəsidir. İxtira düsturu milli patent idarəsinin, beynəlxalq patent təşkilatlarının təsmi bülletenində, eləcə də, ixti-

ranın, faydalı modelin təsvirində (tam həcmdə) dərc edilir. Mühafizə sənədinin hüquqi vəziyyəti qüvvədə olma müddəti ilə bağlıdır. Bu müddət milli patent qanunları ilə, mühafizə sənədinin qüvvədə olması üçün lazım olan rüsumların hər il ödənilməsi ilə, eləcə də, patent qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş nəzərdə tutulan bir sıra prosedurlarla (məsələn, patent sahibinin hüquqlarının başqa fiziki və ya hüquqi şəxsə güzəştə getməsə) müəyyən edilir. Patent sənədləri kompleksinin hüquqi statusu sənaye mülkiyyəti obyektinin prioriteti haqqında məlumatlarla bağlıdır. Bu məlumatlara təklif edilən obyektə dair ərizənin ilkin veilmə tarixi və verildiyi ölkə aiddir. Bu məlumatların olması onunla şərtlənir ki, bir ölkədə alınmış mühafizə sənədi əsasında sonradan digər ölkələrdə belə bir sənəd alınması mümkündür və zəruridir. Sənaye mülkiyyətinin, xüsusən ixtiraların mühafizəsi üzrə beynəlxalq praktikanın inkişaf etməsi ilə əlaqədar olaraq patent sənədləri kompleksinin hüquqi xarakteri həm də həmin obyektin sonradan mühafizə edilməsinin nəzərdə tutulduğu ölkələr haqqında informasiya ilə özünü büruzə verir. Misal üçün, Beynəlxalq Patent Kooperasiyası haqqında Müqavilə və Münxen müşahidəsi (Avropa patenti haqqında) Beynəlxalq Əqli Mülkiyyət Təşkilatına və ya Avropa Patent İdarəsinə bir ərizənin verilməsini və bu təşkilatlarda nəzərdən keçirilməsini və ixtiranın təsvirinin tərkib hissəsi kimi bu axtarış barədə hesabatın dərc edilməsini nəzərdə tutur. Patent sənədinin hüquqi statusu barədə informasiya verilməsi ayrı-ayrı ölkələrin və beynəlxalq təşkilatların rəsmi bülletenlərinin xüsusi böl-

mələrində müvafiq informasiyanın dərc edilməsi vasitəsi ilə həyata keçirilir. Belə informasiya patent tədqiqatları üçün xüsusi ilə əhəmiyyətlidir. Belə tədqiqatlar ixrac edilən məhsulun patent təmizliyini müəyyən etməyə imkan verir. Çünki məhsulun ixrac edildiyi ölkədə qüvvədə olan patentin sahibinin hüquqlarının pozulduğu təqdirdə bu məhsulu idxal edən quruma çox böyük məbləğdə cərimə sanksiyaları tətbiq edilə bilər. *Ədəbiyyat: Белова Н. В. Деятельность ВПТБ по информационному обеспечению патентных исследований // Патентно-техн. лит. в фонде ВПТБ. 1997. № 7; Патентный Закон РФ. М., 1993; Положение о государственном патентном фонде // Проблемы интеллектуальной собственности. 1996. № 2.*

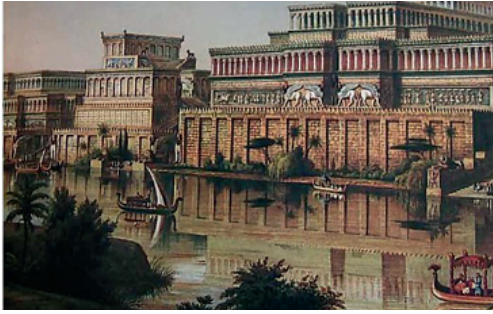
PERFORASIYA – kağız üzərində bir xətt boyu dəliklər şırımının açılmasıdır. Poçt markası, etiket, qoparılan təqvim və s. nəşrlərdə istifadə edilir.

PERQAMENT – e.ə. II əsrdə kəşf edilmiş yazı materialıdır. Perqam şəhərinin şərəfinə “perqament” adlandırılmışdır. Perqament yazı materialını hazırlamaq üçün xüsusi emalxanalar tikilmişdi.

Papirusdan fərqli olaraq üzərinə mətn yazılmış perqamentləri bükmək, onu indi gördüyümüz kitab halına salmaq mümkün idi. Perqamentin kəşfi dünya kitab mədəniyyəti tarixində böyük hadisə sayılırdı. Bu cür kitabların yeganə nöqsanı olduqca baha başa gəlməsi ilə bağlı idi. Yəni bir kitab hazırlamaq üçün çoxlu cavan heyvan kəsmək lazım gəlirdi ki, bu da saysız-hesabsız xərc demək idi. Bax: Perqam Kitabxanası.

PERQAM KİTABXANASI (PK) – e.ə. 284-133-cü illərdə, yəni təqribən 150 il ərzində Kiçik Asiyada mövcud ol-

muş Perqam padşahlığında yaradılmış mədəniyyət ocağıdır. PK II Evmenin əmri ilə yaradılmışdır. Qədim yunan alimi Xeroneili Plutarxin (təqr. 45-127) sözüə əsasən, bu kitabxanada təxminən 200 minə qədər lülə halında bükülmüş mətn (lüləşəkilli kitab) saxlanılmış. PK-nın yaranması haqqında belə bir tarixi fakta isnad edilir: hökmdar II Evmen böyük bir kitabxana yaratmaq fikrinə düşür və yazı materialı almaq üçün Misir hökumətinə müraciət edir. İsgəndəriyyə Kitabxanasının dünya şöhrətinin azalacağından ehtiyat edən V Ptolemey perqamlılara papirus satılmasını qa-

dağan edir. Perqamlılar papirusu əvəz edəcək yeni yazı materialının axtarışına başlayırlar. Nəticədə xüsusi emaldan keçirilmiş cavan heyvan (dana, quzu, çəpiş) dərisi yazı materialı kimi kəşf edilir. Həmin material Perqam şəhərinin şərəfinə “perqament” adlandırılır. PK-nın fondunda rəngarəng məzmunlu əlyazmalar, xüsusən təbabətə dair traktatlar (elmi əsərlər) üstünlük təşkil edirdi. Kitabxananın yerləşdiyi bina kitabsaxlayıcıdan, böyük və kiçik oxu zallarından ibarət idi. Kitabxananın ştatı əlyazma kitabların üzünü köçürənlərdən (köçürücülər), əlyazma mətnləri tərcümə edənlərdən (çeviricilər), əlyazmaların saxlanılmasına və qorunmasına cavabdeh olan şəxslərdən (qoruyucular) ibarət idi. E.ə. II əsrdə PK-nın rəhbərlərindən biri yunan qrammatiki və filosof-təfsirçi Malloslu Krates idi. Perqamda Krates əvvəlcə II Evmenin, sonra isə onun qardaşı Attal II Filadelfin himayəçiliyi altında yaşamışdı. Krates PK-nın nəzdində qrammatiklər məktəbinin əsasını qoymuş, ilk dəfə olaraq qlobusun modelini yaratmışdı. Kratesi Homerin “İliada” və “Odisseyə” əsərlərinə şərhlərinin bəzi fraqmentləri təfsirçilər və başqa qədim yunan yazıçıları tərəfindən saxlanmışdır. O, PK-nın kitab fondunun kataloqunu tərtib etmişdi. Yunan alimi Plutarxin təsdiqlədiyinə əsasən, PK-nın mövcudluğuna qədim Roma sərkərdəsi Mark Antoni (e.ə. 83-30) son qoymuşdur. O, PK-nın fondunda saxlanılan 200 min qiymətli əlyazma kitabı Misirin son çariçası Kleopatra VII Filopatora (e.ə. 69-30) İsgəndəriyyə Kitabxanası üçün toy hədiyyəsi kimi bağışlamışdır.

PERSPEKTİV BİBLİOQRAFİK İNFORMASIYA (PBi) – nəşri nəzərdə tutulan sənədlər haqqında biblioqrafik informasiyadır. PBİ kitabxanaçılar, biblioqrafıya, ETİ orqanları, nəşriyyat, kitab ticarəti müəssisələri üçün böyük maraq doğurur. Tarixi baxımdan PBİ-nin mənbələri ən çox nəşriyyat və kitab ticarəti biblioqrafıyası şəklində yaranıb inkişaf etmişdir. İlk dəfə Avropanın kitab tacirləri (XV əsrin II yarısı) biblioqrafik informasiyanın bu növündən istifadə etmişlər. PBİ-nin əsas formaları: 1) Kitab, jurnal, qəzet, radio və televiziya verilişlərində çap olunacaq sənədlər haqqında reklam xarakterli məlumatların verilməsi; 2) Çap olunmuş və çap olunacaq sənədləri əks etdirən nəşriyyat-kitab ticarəti biblioqrafik vəsaitləri; 3) Xüsusi perspektiv biblioqrafik vəsaitlər. PBİ-ni nəşir və kitab ticarətcilərinin nəşriyyat, nəşrlə məşğul olan firma və təşkilatlar da tərtib edir və yayırlar. Xüsusi ədəbiyyatda “prospekt” biblioqrafıyası termini ilə də rastlaşmaq olar. “Prospekt” termini perspektiv biblioqrafik vəsait termininin sinonimi kimi səciyyələndirilir.

PEŞƏ-İSTEHSALAT BİBLİOQRAFİYASI (PİB) – praktiki fəaliyyət və idarəetmənin müxtəlif sahələrinin mütəxəssislərinin professional informasiya tələbatlarını təmin edən biblioqrafik fəaliyyət (biblioqrafıyanın növü) sahəsidir. 1965-70-ci illərdə “Kitabxana və elmi informasiya” problemi üzrə aparılan tədqiqat materiallarının təhlili göstərdi ki, mövcud biblioqrafik təminat sistemi praktiki sahədə çalışan mütəxəssislərin biblioqrafik informasiya tələbatını ödəyə bilmir.

A.İ Barsuk biblioqrafıyanın yeni növünün – PİB-in müstəqil fəaliyyət sahəsi kimi formalaşdırılması zərurətini əsaslandırır. 1984-cü ildə qəbul edilən Dövlət Standartına ilk dəfə olaraq “Peşə - istehsalat biblioqrafıyası göstəricisi (siyahı, icmal)” termini daxil edildi. PİB-in əsas vəzifəsi – layihə, konstruktor, axtarış, təsərrüfat, hüquq, informasiya və digər praktiki sahələrin biblioqrafik təminatını həyata keçirməkdən ibarətdir. Peşə-istehsalat biblioqrafik vəsaitləri peşə təhsili və mütəxəssislərin şəxsi təhsili sistemində mühüm rol oynayır.

PETERBURQ ELMLƏR AKADEMİYASININ KİTABXANASI (PEAK) – Rusiyanın

ilk elmi müəssisəsidir. Rusiyada elmi bibliklərin inkişafı xüsusi bir elmi mərkəzin – Elmlər Akademiyasının yaradılması üçün şərait hazırlamışdı. 1724-cü ildə I Pyotr Peterburqda Elmlər Akademiyasının təsis edilməsi haqqında fərman imzaladı. Hələ 1714-cü ildə açılmış kitabxana Peterburq Elmlər Akademiyasının tabeçiliyinə verildi. Peterburq EA nəzdində dövlət elmi kitabxanasının təşkili ölkədə kitabxana işinin sonrakı inkişafına böyük təsir göstərirdi. PEAK-nın fondu əsasən şəxsi kitab kolleksiyaları, o cümlədən alimlərin və ictimai xadimlərin bağışladığı kitablar,

eləcə də satın alınmış ədəbiyyat hesabına genişləndirdi. 1725-ci ildə kitabxanada 12 min nüsxə nəşr saxlanılırdı. PEAK 1728-ci ildən Vasilyev adasındakı məşhur Kunstkameranın binasında yerləşirdi. XVIII əsrin 50-ci illərində PEAK-nın fondu 22 min, XVIII əsrin axırlarında 52 min nüsxədən ibarət idi. XVIII əsrin 80-ci illərində (hökumətin 1783-cü il tarixli fərmanı ilə) bu kitabxananın mühüm komplektləşdirmə mənbəyi məcburi nüsxələr idi. PEAK akademiklərlə yanaşı digər elm adamlarına, alim və mütəxəssislərə, dövlət xadimlərinə də xidmət göstərirdi. PEAK-ın tarixi Rusiya elminin inkişafı ilə sıx bağlıdır. Onun fəaliyyətində görkəmli alimlərdən Mixail Lomonosov, Semyon Kotelnikov (1723-1806), Gerard Miller (1705-1783), Vasili Tatişşev (1686-1750) və başqaları yaxından iştirak etmişdilər.

PETİT – keqli 8 punkta bərabər şriftdir.

PİKA – 1/6 dyüm ölçüsünə bərabər (12 punkt) ölçü vahididir.

PİKSEL – hərfi mənada şəkil elementidir. Kompüterdə təsvirin təşkil olunduğu istənilən nöqtədir.

PİKTOQRAFIYA – İkiçayarasında meydana gəlmiş, şumerlərin yaratdığı ən qədim yazı növüdür. Şəkilli (şekli) və ya rəsmli yazı da adlanır. Əsasən, təsərrüfat hesablamalarında istifadə olunan piktografik yazı həqiqi mənada yazı deyildi, o, yalnız məlumatın məzmununu rəsm və ya rəsm ardıcılığı ilə bildirirdi. Onun vasitəsilə fikri tam və aydın ifadə etmək mümkün deyildi, çünki işarələr müəyyən

bir əşyanı, heyvanı və ya insanı ifadə edirdi.

PİRATÇILIQ – nəşirin xəbəri və icazəsi olmadan nəşrin əlavə tirajının mətbəə tərəfindən hazırlanması və satışı verilməsidir. Müəlliflik hüququnun pozulması halıdır.

PLAGİAT (fr. plagiat; lat. plagiium – oğurlamaq) – elm və incəsənət sahəsində digər müəllifin yaradıcılığının, ideyasının şüurlu surətdə mənimsənilməsi, mənbəyi göstərilmədən hər hansı bir ədəbi əsərdən parçaların iqtibası və müəlliflik hüququnun pozulması növüdür.

PLAKAT – iri formatlı, ekspozisiya üçün nəzərdə tutulmuş, müəyyən mövzuya həsr olunmuş təbliğat xarakterli tematik nəşrdir.

POLİQRAFIYA – mətn materiallarının və qrafiki təsvirlərin böyük miqdarda surətini almağa imkan verən texniki sahədir. Poliqrafiya anlayışına çap məhsulları (qəzet, jurnal, plakat, xəritə və s.) hazırlamaqla məşğul olan sənaye müəssisələri də aiddir. Poliqrafiya nəşriyyat işinin maddi-texniki bazasıdır. Təqribən 1440-cı ildə İ.Qutenberqin ixtira etdiyi kitab çapı üsulu poliqrafiya üçün texniki zəmin oldu. XIX əsrdə çap maşınının ixtirası poliqrafiya maşınqayırma sənayesinin yaradılmasına səbəb oldu. Poliqrafiya texnologiyası əsas 3 qrup istehsal prosesindən ibarətdir: formaalma (mətnin yığılması və illüstrasiya çap formalarının hazırlanması); çapetmə (1) təsvir boya (rəng) rezervuarında formalaşır (hekto-

qraf, turkinotipiya); 2) təsvir aralıq səthdə formalşır; 3) təsvir qəbuledici səthdə formalaşır (boya təbəqəsinin elektrostatik və elektromaqnit köçürülmə üsulları.), tamamlama (bəzək proseslərinin xarakteri çap məhsulunun növündən asılıdır). Kitab və jurnalların hazırlanmasında broşürləmə-cildləmə prosesləri nisbətən çox vaxt aparır.

POLİQRAFIYA BOYAĞI (PB) – nəşriyyat, qablaşdırma və markalama işlərində kağız, karton, parça və digər materialda bir və ya çoxrəngli təsvir almaq üçün işlədilən boyaqdır. PB müəyyən rəngli, bircinsli, plastik pasta və ya maye olub, piqmentin, bəzən boya məhlulunun əlaqələndirici maddədə (əlif, yağlı laklar, asanuçucu həlledicilər) stabilləşdirilmiş narin dispersiyasından ibarətdir. PB materiala sürəti 1 saatda 40 minədək ottisk olan xüsusi çap maşını ilə çəkilir. Qara PB (çap boyaqları) üçün duda piqmentindən istifadə edilir. Çap boyaqları çap (ofset çapı, dərin çap, yastı çap və s.) üsuluna görə təsnif edilir, çap maşınının konstruksiyasından, kağızın növündən və s.-dən asılı olaraq qruplara bölünür. Hər bir boyağa təyinatına görə nömrə verilir.

POLİQRAFIYA RASTRI – bax: Rastr.

POLİQRAFIYA SƏNAYESİ (PS) – müxtəlif növ mətbuat məhsulu istehsal edən sənaye sahəsidir. *Bax: Poliqrafiya.*

POLŞA MİLLİ KİTABXANASI (Varşava Kitabxanası) – 1928-ci ildə təsis edilmiş, 1930-cu ildə açılmışdır. Həmin vaxtdan ölkənin bütün nəşr məhsulunun məcburi

nüsxələrini almağa başlamışdır. Kitabxananın fondu təkcə Polşada, polyak dilində, Polşa haqqında nəşrlərdən (“Polonika”) deyil, həm də xarici dillərdə çıxmış nəşrlərdən ibarətdir. Kitabxana ölkənin əsas cari və retrospektiv biblioqrafiya, polyak biblioqrafiyası, polyak nəşriyyat məhsulunun statistik uçotu mərkəzidir. Ulduzlu Komandor Xaçı və Polşanın Dirçəlişi ordenləri ilə təltif edilmişdir. Kitabxananın fondunun əsasını 1747-ci ildə polyak alimi və biblioqraf Y. A. Zaluski və onun qohumu A.S. Zaluskinin Varşava sakinlərinin istifadəsinə verdiyi 1400 nüsxədən ibarət kitab kolleksiyası təşkil edir. Bu kolleksiyanın ictimai istifadəyə verilməsi ilə dünyanın ilk ictimai kitabxanalarından birinin əsası qoyulmuş oldu. Y. A. Zaluskinin vəfatından sonra kitabxana Reç Pospolitye Kitabxanası adını aldı. T. Kostyuşkonun qaldırdığı üsyanın yatırılmasından və Polşanın üçüncü dəfə bölüşdürülməsindən (1795) sonra kitabxananın fondu Sankt-Peterburqa daşınmış və İmperator İctimai Kitabxanasının tərkibinə verilmişdir. 1921-ci ildə Rıqa sülh müqaviləsinin bağlanmasından sonra Sovet hökuməti Zaluskilərin kolleksiyasının bir hissəsini Polşaya qaytardı. 1938-ci ildə kitabxananın fondu artıq 650 min nüsxə təşkil edirdi ki, bundan

24 mini əlyazma kitabı və 32 mini köhnə çap kitabı idi. İkinci Dünya Müharibəsi zamanı fondan 300 min nüsxə məhv oldu, bir xeyli qiymətli kitab Almaniya aparıldı. Kitabxana 1945-ci ilədək bağlı qaldı. Müharibədən sonra kitabxananın işinin dirçəldilməsinə başlandı, 1947-ci ildə isə Almaniya aparılmış kitabların xeyli hissəsi geri qaytarıldı. Hazırda kitabxananın fondunda 7 milyon nüsxə kitab, o cümlədən, 22,6 min əlyazma, 170 min köhnə çap kitabı, 90 min not nəşri, 120 min nüsxə kitabxana işinə və biblioqrafiyaya dair kitab, xeyli miqdarda mikrosənəd, audio və videosənədlər, CD və DVD-lər vardır. Milli Kitabxananın tərkibinə həm də İsveçrənin Rappevil şəhərində yerləşən Polyak Milli Muzeyinin fondu daxildir. Hələ 1927-ci ildə həmin fond XIX-XX əsrlərə aid 65 min nüsxə kitab və jurnaldan, 10 min köhnə çap kitabından, 2,5 mindən artıq əlyazmasından, 10 mindən artıq estampdan ibarət idi. Bura Parisdə yerləşən Batinol Polyak Siyasi Mühacirət Kitabxanasından (1874-cü ildə bağlanmışdır) 30 min nüsxə müxtəlif nəşr və digər sənədlər verilmişdi. Kitabxana İSO ilə əməkdaşlıq edir, ölkənin kitabxana-biblioqrafiya praktikasına lazımi standartları tətbiq edir, dünyanın 70-dən artıq ölkəsində olan 450 tərəfdaş ilə kitab mübadiləsi aparır. Beynəlxalq Kitab Mübadiləsi Bürosu dünyanın 40-dan artıq ölkəsinə kitab göndərir. Kitabxana beynəlxalq KAA proqramlarında, dövrü nəşrlər haqqında beynəlxalq informasiya sistemlərində (İSİD və MARSİ), beynəlxalq biblioqrafik və informasiya nəşrlərinin hazırlanmasında iştirak edir. İFLA-nın, FİD-in,

musiqi kitabxanaları üzrə, arxivlər üzrə və sənədləşmə mərkəzləri üzrə beynəlxalq assosiasiyaların, Beynəlxalq Bibliofillər Federasiyasının (AİB), Xüsusi Kitabxanalar və İnformasiya Büroları Assosiasiyasının üzvüdür.

PORTRET – kağızın uzununa istiqamətləndirilməsini nəzərdə tutan göstəricidir. Kağızın hündürlüyünün enindən böyük olduğunu göstərir.

PORTUQALIYA MİLLİ KİTABXANASI – 1755-ci il zəlzələri nəticəsində Liss-

abon kitabxanaları böyük itkilər verdi. 40 ildən sonra – 29 fevral 1796-cı ildə kraliça I Mariya “Kral sarayının kütləvi kitabxanasının yaradılması haqqında” qərar verdi. Yeni yaradılmış kitabxana Prasa-du-Komersio meydanında yerləşirdi. 1805-ci ildə məcburi nüsxə haqqında qanun qüvvəyə minir. 1836-cı ildə ərazi çatışmazlığına görə kütləvi kitabxana kral sarayından Müqəddəs Fransisk şəhər monastrına köçürülür və Portuqaliya Milli Kitabxanası adlandırılır. 1956-cı ildə kitabxana Lissabon Universitetinə köçür. 1958-ci ildə kitabxananın yeni binasının tikintisinə başlanılır və 1969-cu ildə binanın rəsmi açılışı olur. 1980-ci illərdə kitabxananın kompüterləşdirilməsinə başlanılır. Kitabxananın fondunda 50 min

dövri nəşr və 3 mln. kitab mühafizə edilir. Xüsusi fondada 51 min əlyazma, 30 min qədim kitablar qorunur.

POSTSKRİPT – lazer printerləri üçün Adobe Systems şirkətinin işləyib hazırladığı qrafik komanda dilidir. Belə printer təkcə çap ediləcək simvolları deyil, həm də şriftlərin ölçüsünü dəyişən, xüsusi yerlərdə xətlər və dairələr çəkən əmrləri qəbul edir.

PRAKTİKUM – keçilmişlərin mənimsənilməsinə kömək edən praktiki tapşırıq və misallardan ibarət tədris nəşridir.

PREDMET KATALOQU (PK) – biblioqrafik təsvirlərin predmet rubrikalarının əlifba qaydasında düzülməsinə əsaslanan kitabxana kataloqudur. Predmetləşdirmə üzrə ilk belə vəsait 1876-cı ildə ABŞ-da Ç.E.Kemmer tərəfindən “Lüğət kataloqunun qaydaları” adı ilə çap olunmuşdur. PK üstünlükləri – yeni anlayışların opertiv şəkildə əks olunmasıdır. Müasir dövrdə kitabxananın sistemli, yaxud predmet kataloqunun hansına üstünlük verilməsi məsələsi mübahisə obyektinə olmuşdur.

PREDMET RUBRİKASI (PR) – mövzunun (fakt, hadisə, aspekt) qısa formalaşdırılması və informasiya axtarış dilinin müəyyən qaydalarla predmetləşdirilməsidir. İndeksləşdirmə termininin təqdimat formalarından biridir. PR tərkibində olan leksik vahidlərin sayı İAD – də qəbul olunmuş ayrı-ayrı anlayışların məzmunu və onların funksiyalarının bölünməzliyi ilə müəyyən olunur. Leksik vahid qəbul olunmuş elmi dil, söz, söz birləşməsi, ab-

breviaturlar, simvollar, tarixlər, ümumi qəbul olunmuş mürəkkəb sözlərin leksik əhəmiyyətli komponentləri, eyni zamanda onların süni dildə və ya kodla simvolik mənasından ibarətdir. PR-də sərlövhə birinci söz hesab olunur, həmin söz kataloqda onun yerini müəyyən edir və PR-nın kompleksini bu rubrika birləşdirir. PR-nın məcmusu, onunla əlaqədar olan kataloq və ya göstəricinin isnad-soraq aparatı predmet rubrikanın lüğəti (siyahı) adlanır.

PREDMET SAHƏSİ (PS) – anlayış və münasibətlərin məcmusu olub, onların arasında müəyyən elmi fənn, bilik sahəsi və istehsal sahələrini əks etdirir. Müəyyən edilmiş təsnifat sistemləri, yaxud tezarusların tərtibi zamanı əlaqə və münasibətləri açmağa imkan verən kateqorial təhlilin əsas əməliyyatıdır.

PREDMETLƏŞDIRİCİ – sənədlərin predmetləşdirilməsini həyata keçirən, predmet kataloqu ilə işləyən və predmet rubrikalarının lüğətini hazırlayan mütəxəssisdir. Elmi kitabxanalarda predmetləşdirici qarşısında əsas tələb sahəvi hazırlıq, həmin sənədin təhlili üçün bilik və dil bilməkdir. Xüsusi kitabxanalarda isə bilik və vərdişlər ixtisasartırma sistemi və ya əlavə (ikinci) təhsil almaq yolu ilə həyata keçirilir. Avtomatlaşdırılmış biblioqrafiya sistemi və elektron kataloqların yaranması predmetləşdirici əməyinin məzmununda əhəmiyyətli dəyişikliklərin baş verməsinə səbəb olmuşdur. Biblioqrafik işləmələrin inteqrasiya prosesi, bir qayda olaraq kataloqlaşdırıcı tərəfindən həyata keçirilir.

PREPRINT – nəşrin əsas tirajından əvvəl müəyyən hissəsinin buraxılmasıdır.

PREYSKURANT – mal və xidmətlərin qiyməti və bəzən qısa xarakteristikası göstərilməklə sistemləşmiş siyahıdan ibarət normativ istehsalat-praktika və ya məlumat nəşridir.

PROQRAM TƏMİNATI (PT) – Elektron-hesablama maşınlarında informasiyanın emal edilməsi siteminə aid plan proqramların, prosedurların, qayda və müvafiq sənədlərin kompleksidir. Əgər PT ümumilikdə hesablama qurğusunun, kompüterin, onun ayrı-ayrı qovşaq və qoşma qurğularının fəaliyyətini təmin edirsə, buna sistem proqram təminatı

deyilir. Əgər kompüterin ayrı-ayrı qovşaq və qoşma qurğularının (səs və ya video kartı, çap qurğusu və s.) fəaliyyətini təmin edirsə, buna drayver deyilir. Sistem proqram təminatının utilit tipli proqramları və drayverlər kimi növü vardır.

PROSPEKT – hər hansı şirkətin təklif etdiyi malların sistemləşdirilmiş siyahısından, bəzən onların təsvirindən ibarət olan məlumat və ya reklam nəşridir.

PUNKT – ölçü vahididir. Dyümün $1/72$ hissəsi olub 0,35 mm-ə bərabərdir. Şriftlərin və sətirlərarası məsafənin ölçüsünü qeyd etmək üçün istifadə olunur.

R

REDAKTƏ – latın dilindəki “redaktus” sözündən alınmışdır, mənası “nizama salınmış”, “qaydaya salınmış”, “səhmana salınmış” (“səhmanlanmış”), “sıraya düzülmüş” deməkdir. Redaktə müəllifin əlyazma əsərinin (müəllif orijinalının), eləcə də audio və videomaterialların nəşrə (çapa, yayıma) hazırlıq mərhələsidir. “Redaktə” çoxcəhətli anlayışdır və əsas izahı belədir: 1) peşəkar yaradıcılıq fəaliyyətinin növü kimi (redaksiya-nəşriyyat işi, televiziya, radio və kinematoqrafiya məkanında) çap əsərlərinin, teleradio verilişlərinin, kinofilmlərin hazırlanması); 2) redaktorun (adətən müəlliflə birgə) hər hansı bir əsərin əlyazması üzərində ideoloji, siyasi, elmi, bədii baxımdan və poliqrafik cəhətdən təkmilləşdirilməsi istiqamətində apardığı yaradıcılıq işi; 3) müəyyən bir şəxs tərəfindən yazılmış və ya hazırlanmış hər hansı bir sənədin məzmun və forma baxımından ümumi və xüsusi qaydada qəbul edilmiş tələb və normalara uyğun olaraq səhmana salınması. Mətn materialları haqqında danışarkən “redaktə” anlamında əsərin müəllif orijinalının təkmilləşdirilməsi, məntiqi, faktik, üslub və başqa səhvlərin düzəldilməsi prosesi başa düşülür.

REDAKTOR – redaksiyada redaktə prosesini həyata keçirən əməkdaşdır. Redaktor müəyyən bir nəşrə (kitab, jurnal, qəzet və s.) rəhbərlik edən, onun məzmun və istiqamətini müəyyən edən, mətni

çap üçün işləyib hazırlayan və ya nəşri tərtib edən mütəxəssisdir. Başqa elmi nəşrlərdə “redaktor” termini: elmi, ədəbi, bədii və s. materialı redaktə edib çapa hazırlayan, hər hansı bir əsərin nəşrinə, əsərlər külliyyatının toplanıb çapa hazırlanmasına rəhbərlik edən, dövrü mətbuatın (qəzet, jurnal və s.) məzmun və buraxılışına məsul şəxs kimi izah edilir. Redaktor-rəhbərin vəzifələrinə strateji məsələlərin həlli, yəni nəşrin siyasətinin müəyyənləşdirilməsi, ümumi rəhbərlik daxildir. Redaktor-mütəxəssisin vəzifəsi isə konkret materiallarla işləmək, onları təkmilləşdirməkdən ibarətdir. Redaktor öz bilik və bacarıqları sayəsində qeyri-mükəmməl materialı cilalayır, yenidən işləyib hazırlayır, daha da yaxşılaşdırır.

REFERAT – elmi əsərin məzmununun qısa xülasəsini və ya onun əsas faktik məlumatları (empirik bazanı) özündə birləşdirən hissəsini, tədqiqat metodlarını və nəticələri əks etdirir. Bu məlumatlar sənədlə ilkin tanış olmaq və elmi əsərə müraciətin məqsədəuyğunluğunu müəyyənləşdirmək üçün olduqca mühüm əhəmiyyətə malikdir. Referat ya elmi nəşrlərin aparatının bir elementinə çevrilir titul vərəqinin arxasında, məqalələr toplusunun isə sonunda verilir, ya da referativ nəşrin tərkib hissəsini təşkil edir. Elmi ədəbiyyatda referat mətninin orta həcmnin 850 çap işarəsi miqdarında hazırlanması məsləhət görülür.

REGIONAL BIBLIOQRAFIYA (RB) – regionun inkişafı ilə əlaqədar informasiya tələbatının ödənilməsinə təsir göstərmək məqsədi güdən biblioqrafiyanın bir sahəsidir. Keçmiş sovetlər birliyində XX əsrin 60-cı illərində yaranmış bu termin, artıq 60-70-ci illərdə ölkənin böyük regionlarına həsr edilmiş materialları nəzərdə tutur və diyarşünaslıq biblioqrafiyası ilə bu sırada işlədilir. Alimlər Sibir, Uzaq Şərq kimi böyük əraziləri əhatə edən regionlar haqqında biblioqrafik məhsulu bu sərəya aid edirdilər. XX əsrin 80-cı illərində aparılan tətqiqatlar nəticəsində diyarşünaslıq biblioqrafiyası da RB-ya aid edildi. Digər xarici ölkələrdə RB-nin nəzəriyyəsi və təcrübəsi diyarşünaslıq biblioqrafiyası ilə üst-üstə düşür.

REGIONAL KİTABXANA (RK) – müəyyən ərazidə yaradılmış, əsas funksiyası – regionun yaddaşı olan bənzərsiz mədəni və elmi ənənələrini qoruyub saxlamaqdan ibarət olan kitabxanadır. Bu kitabxanalar inzibati ərazi vahidində mərkəzi kitabxana statusuna malik olur. RK-nın spesifik vəzifəsi həmin regionun ərazisində nəşr olunan sənədlərin toplanması və mühafizəsini həyata keçirməkdən ibarətdir. RK-nın unikal fəaliyyətinin məzmunu diyarşünaslıq terminində öz əksini tapır.

REGIONAL KİTABXANAŞÜNASLIQ (RK) – biblioqrafiyaşünaslığın tərkib hissəsi olub, vəzifəsi differensial regional kitabxana siyasətini həyata keçirmək məqsədilə ölkənin böyük ərazilərində (vilayət, diyar, Muxtar Respublika) kitabxana işinin təşkili və inkişafının nəzəriyyə və təcrübəsini öyrənməkdən ibarətdir.

RK-in metodologiyası tədqiqatçı, qanunverici, praktiki işlə məşğul olan şəxslərin, ərazinin, sosial-mədəni və kitabxana mühitinin xüsusiyyətlərinə dərinədən bələd olmasını nəzərdə tutur. RK ərazi müxtəlifliyi, regional kitabxana sisteminin fərqli cəhətlərini, əhalinin informasiya tələbatının ödənilməsi səviyyəsini, kitabxana resurslarını cəmləşməsi vəziyyətini və s. araşdırır. Mahiyyəti ondan ibarətdir ki, ümumi kitabxanaşünaslıq qanunauyğunluqlarının, konkret region şəraitində həyata keçirilməsinin vəziyyətini öyrənir. Azərbaycanda RK sovet dönəmində yaranmağa başlamış, ölkənin ayrı-ayrı regionlarının kitabxana sistemləri tədqiqata cəlb edilmişdir. Müstəqillik illərində bu istiqamətdə işlər sistemli xarakter almışdır.

REKLAM-ÇAP MƏHSULLARI (RÇM) – malın, xidmətin, şəxsin və ya şirkətin reklamı məqsədilə nəşr edilən çap məhsuludur. *Bax: Buklet; Prospekt.*

REKLAM NƏŞRİ (RN) – əmtəə və xidmətlər, reklam prospektləri, kataloq, buklet, vərəq, plakatlar və s. haqqında reklam məlumatlarının yayılması olan nəşrdir.

REPERTUAR BIBLIOQRAFIYASI (RB) – Ümumi biblioqrafiyanın bölmələrindən biri repertuar xarakterli biblioqrafik nəşrlərlə əlaqədardır. Belə biblioqrafik vəsaitlər müəyyən dövrün çap əsərlərini, o cümlədən kitablarını, dövrü və ardı davam edən nəşrlərini özündə ümumiləşdirir, yekunlaşdırıcı və retrospektiv biblioqrafik axtarış funksiyasını həyata

keçirir. Azərbaycan kitabı haqqında belə repertuar tipli bibliografik mənbələrin yaradılmasında Azərbaycan Dövlət Kitab Palatası bilavasitə və həm də M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanası ilə şərikli iştirak edirdi. 1950-ci illərin axırlarından etibarən Azərbaycan Kitabının repertuarının, retrospektiv, yekunlaşdırıcı bibliografik mənbəyinin yaradılması sahəsində iş xeyli intensivləşir. Bu mühüm problemin dövlət səviyyəsində həllinə başlanılır. 1959-cu ildə Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyi Azərbaycan Kitabının ümumi retrospektiv bibliografiyası haqqında əsasnamə təsdiq edir. Bu rəsmi sənədə görə Azərbaycan kitabının ümumi retrospektiv göstəricisi üç cildə nəzərdə tutulurdu. O, ilk Azərbaycan kitabından başlamalı və 1960-cı ilə qədər olan kitabları əhatə etməli idi. 1963-cü ildə çap olunmuş "Azərbaycan kitabı" adlı bibliografik göstəricinin birinci cildi 1780-1920-ci illərin məhsulu olan 1329 adda kitabın bibliografik təsvirini əks etdirir. Bibliografik təsvirlər həsr olunduqları kitabların nəşr olunma ilinə görə xronoloji prinsiplə qruplaşdırılmış və xronologiya daxilində müəlliflərin familiyalarının və ya əsər adlarının əlifbasına görə düzülüş prinsipi əsas götürülmüşdür. "Azərbaycan kitabı" göstəricisinin haqqında bəhs olunan həmin cildində nəşri məlum olmayan 66 adda kitab da qeydə alınmışdır və onlar "Nəşr ili göstərilməyən kitablar" başlığı altında müəlliflərin və ya adlarının əlifbası ilə düzülmüşdür. Əziz Mirəhmədovun "Azərbaycan kitabı" göstəricisinə yazdığı geniş və dərin məzmunlu "Müqəddimə" də diqqətəlayiqdir.

"Müqəddimə"də Azərbaycanda kitab mədəniyyəti, onun tarixi, kitab nəşrinin meydana gəlməsi və inkişafı haqqında çox maraqlı faktlar ümumiləşdirilmişdir. "Azərbaycan kitabı" haqqında ilk repertuar tipli bibliografik əsər olan bu göstərici çox böyük elmi və təcrübi əhəmiyyətə malikdir. Azərbaycan kitabının bibliografik repertuarının yaradılması işi davam etdirilir. Amma bu proses çox ləngiyir. İkinci cildin birinci kitabının 19 illik fasilədən sonra meydana gəlir. Azərbaycan Respublikası Dövlət Kitab Palatasının əməkdaşları V.C.Mirzəyeva, M.Ə.Zabalova, N.A.İsmayılova tərəfindən tərtib olunmuş, görkəmli ədəbiyyatşünas alimlərdən H.Araslı və Ə.Mirəhmədov tərəfindən redaktə edilmiş bu göstərici tərtibat metodikasına görə birinci cildədən fərqlənir. Bunu ədəbiyyat əhatəliyi coğrafiyasına və bibliografik qeydlərin verilməsi prinsipinə aid etmək olar. Göstərici əsas mətnlə, yəni bibliografik xəbərvermə hissəsi ilə yanaşı metodiki məlumat aparatına malikdir. Bu aparata "Tərtibçilərdən" adı ilə məqalə, "Azərbaycan Sovet kitab mədəniyyəti 1920-1940-cı illərdə" adlı giriş məqaləsi (müəllifi professor Ə.Mirəhmədovdur), "Fərdi müəlliflərin əlifba göstəricisi" və "Müəllifsiz kitabların əlifba göstəricisi" kimi iki köməkçi göstərici daxildir. Ümumiyyətlə, göstəricidə Azərbaycan dilində 1920-1940-cı illərdə çap olunmuş və əldə edilmiş 7063 adda kitabın bibliografik təsviri əhatə olunmuşdur. Məsələn, bunlardan 88-i fəlsəfəyə, ictimai-siyasi nəzəriyyəyə, 339-u hərbi elmə, hərbi işə, 235-i maliyyəyə, 554-ü dövlət, hüquq, 1023-ü ədəbiyyatşünaslığa, bədii ədəbiyyata, xalq

ədəbiyyatına aid kitablardır. Göstəricidə kitabların biblioqrafik təsviri zamanı 1960-cı illərin qaydası əsas götürülür və dövlət cari biblioqrafik göstəricilərində olduğu kimi məcburi və fakültativ ünsürlər qeydə alınır. Bəzi biblioqrafik təsvirlərin əlavə məlumatlarla müşayiət olunduğunu qeyd etmək lazımdır. Bunlar əsasən hər hansı məcmuədə, tarixi oçerklərdə verilən ayrı-ayrı məqalələrin adlarının sadalanmasından ibarətdir. Kommunikativ istiqamətli ümumi biblioqrafiyaya aid edilən “Azərbaycan kitabı” tipli biblioqrafik göstəricilərin məqsədi çap əsərlərinin mühüm növü olan bütün kitabların qeydini aparmaqdan ibarətdir. Azərbaycan MEA nəşrlərini əhatə edən göstəricinin üçüncü cildi 7 kitabda 1982-1984-cü ildə çap olunmuşdur (Tətib edənləri: T.D.Sadixova, N.M.Teymurova, Ç.N.Əhmədova). Birinci kitab ümumiyyətlə elm haqqında, fizika-riyaziyyat və texniki elmlər, ikinci kimya elmləri, üçüncü yer haqqında elmlər, dördüncü biologiya və tibb elmləri, beşinci aqro-kimya, torpaqşünaslıq, kənd təsərrüfatı, altıncı tarix, iqtisadiyyat, fəlsəfə, hüquq elmləri, yeddinci kitab isə filologiya, dilçilik, memarlıq, incəsənət, mətbuat, kitabxana işi üzrə 1960-1965-ci illərdə çap olunmuş ədəbiyyatın biblioqrafik təsvirini əks etdirir.

RESENZİYALAR KARTOTEKASI (RK) – dövrü, ardı davam edən və məcmuələrdə çap olunan rəyləri əks etdirən biblioqrafik kartotekadır. Əlifba qaydasında (rəy verənin və ya əsərinə rəy yazılan müəllifin familiyası üzrə (insialı) və ya sistemli qaydada tərtib oluna bilər.

İkinci halda resenziyalar kartotekası məqalələrin sistemli kartotekası ilə birləşdirilə bilər.

RESPUBLİKA DÖVLƏT ELMI TİBB KİTABXANASI (RDETK) – 9 mart 1940-cı ildə yaradılmışdır. Respublikada tibb elminin və səhiyyənin ilkin sənədlərlə

və ikinci səviyyəli informasiya ilə təmin edilməsi məqsədilə bitkin bir sistem formalaşdırılmışdır. Bura ilk növbədə tibb kitabxanaları və elmi tibb informasiya bölmələri aiddir. Həmin təşkilatlar içərisində aparıcı mövqe RDETK-ya məxsusdur. Kitabxana səhiyyə müəssisələri sisteminə daxildir və Səhiyyə Nazirliyinin tabeliyindədir. Səhiyyə orqanlarının, elmi-tədqiqat və müalicə-profilaktika müəssisələrini xalqın sağlamlığı problemlərini, sosial-gigiyena və səhiyyənin təşkili, klinik və profilaktik təbabət, sanitariya-epidemioloji və səhiyyənin, tibb elminin digər problemləri ilə məşğul olan alim və mütəxəssisləri kitabxana-biblioqrafiya və informasiya ilə vaxtında təmin edir. Azərbaycan Respublikasında tibb kitabxanaları şəbəkələrinə təşkilati-metodik rəhbərliyi və onların əlaqəli fəaliyyətini həyata keçirmək, elmi-tədqiqat institutlarının, ali və orta tibb təh-

sil müəssisələrinin elmi tibbi informasiya şöbələrinin fəaliyyətinə metodiki və koordinasiya üzrə rəhbərliyi həyata keçirir. Sahəvi depozitar kitabxana və tibb elminin aktual problemləri üzrə vahid sorğu-məlumat fondlarını təşkil edir. Kitabxananın ilk fondu dövrün görkəmli həkim-alimlərinin hədiyyə verdikləri mənbələr əsasında formalaşmışdır. İlk mərhələdə kitabxana üç kiçik otaqda yerləşmişdir. Kitabxananın 4 şöbəsi vardır: abonement, komplektləşdirmə, biblioqrafiya, xarici ölkələrin tibb ədəbiyyatı şöbəsi. Kitabxanada 2 ali təhsilli işçi fəaliyyət göstərirdi. Kitabxana öz fondunu SSRİ Dövlət elmi tibb kitabxanası, kitabxana kollektoru, kitab ticarəti ilə məşğul olan təşkilatlar hesabına komplektləşdirirdi. Oxuculara daha dolğun informasiya xidmətinin həyata keçirilməsi üçün internet xidmətlərindən istifadə olunur. Əməkdaşlar oxuculara elmi-tibbi saytlardan istifadə edilməsi, müxtəlif mövzular üzrə sorğuların düzgün formalaşdırılması və bu sorğu üzrə axtarışın aparılması istiqamətində metodik köməklik göstərirlər. Hazırda internet xidməti ilə əlaqədar olaraq kitabxanaya müraciət edən oxucular arasında Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyinin Sertifikasiya Komissiyasından keçmək üçün imtahanlara hazırlaşan oxucuların sayı üstünlük təşkil edir. Oxuculara göstərilən biblioqrafik xidmətə həkim-oxucularımız arasında maraq böyükdür. Biblioqrafik xidmətə faktoqrafik informasiyanın verilməsi, ölkəşünaslıq soraq-axtarış sisteminin təşkili, müxtəlif aspektli (mövzə, yeni daxil olan ədəbiyyat) biblioqrafik göstəricilərin hazırlanması və ictimai is-

tifadəsinin təşkili kimi xidmətlər də daxildir. Kitabxana-informasiya xidmətinin daha da təkmilləşdirilməsi üçün 2006-cı ildən tibbə dair müxtəlif mövzulu CD-lərdən ibarət fondun da təşkilinə başlanmışdır. Hazırda bu fondada 62 disk vardır. Kitabxana istifadəçilərinin informasiya tələbatını tədqiq etmək məqsədilə müxtəlif tədbirlər aparılır. Buraya şifahi sorğular, anketləşdirmə daxildir. Anketləşdirmə əsasında oxucuların maraq və meylləri, tibb işçilərinin bu günkü fəaliyyət istiqamətləri, ən müasir tibb sahələri aşkar edilir. Bu da öz növbəsində fondun komplektləşdirilməsində nəzərə alınır. Təbabət digər elm sahələrinə nisbətən daha intensiv inkişafdadır. Bu inkişafın əsas tendensiyalarını izləyərək fondun hər tərəfli komplektləşdirilməsi üçün tibbə dair müasir elmi nəşlərin nəzərdən keçirilməsi daimi iş fəaliyyətimizə daxil olmuşdur. Tibb kitabxanaları şəbəkəsində RDETK elmi metodik mərkəzdir. Bununla əlaqədar olaraq kitabxanaların metodik təminatı məsələsi də daha aktual problemə çevrilmiş və kitabxanaların bu fəaliyyət istiqaməti xeyli mərkəkləşmişdir. Elmi-metodik şöbə respublikanın 105 tibbi və müəssisəsinin nəzdində fəaliyyət göstərən tibb kitabxanası ilə çalışır. Həm Bakıda yeləşən, həm də regionlarda bu kitabxanalarla əlaqələri möhkəmlətmək məqsədilə tez-tez yerlərə gedişlər, ezamiyyət səfərləri təşkil olunur. Yerlərə gedişlər zamanı metodik köməklik göstərilir ki, bu köməliyin məzmunu kitabxana işçilərinin təlimatlandırılmasından ibarət olur. Bundan başqa metodistlər ezamiyyət dövründə müvafiq ərazidə işləyən

tibb və səhiyyə işçiləri ilə görüşüb onlara respublikada fəaliyyət göstərən tibb kitabxanaları şəbəkəsi, həmin kitabxanaların kitabxana – informasiya xidməti səviyyəsi haqqında məlumat verir, oxucular RDETK-dan KAA yolu ilə müntəzəm surətdə yeni ədəbiyyat almaq imkanlarını izah edirlər. Bundan əlavə kitabxanalarla zona seminar-treninq məşğələləri keçirilir. 2009-cu ildə RDETK-nın saytı yaradılmış və təqdimatı keçirilmişdir. Təqdimatda kitabxana ictimaiyyətinin tanınmış şəxsləri, Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin nümayəndələri, BDU-nin Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin tanınmış pedaqoqları iştirak etmişlər. Təqdimatda kitabxana, onun tarixi haqda məruzələr dinlənilmiş, sayt ətrafı şəkildə qonaqlara təqdim olunmuşdur. Kitabxananın saytında kitabxananın strukturu, şöbələri, hər şöbənin fəaliyyət prinsipi, kitabxanaya yeni daxil olan nəşrlərin və dövrü mətbuatın siyahısı təqdim olunmuşdur. Kitabxananın saytı təşkil edilərkən bir sıra iri miqyaslı kitabxanaların saytları nəzərdən keçirilmiş, onların bu istiqamətdə təcrübələri tədqiq edilmişdir. Kitabxananın əməkdaşları saytın səhifələrini yeniləmək, faydalı əlavələr etmək, istifadəçilərə operativ informasiyanı çatdırmaq istiqamətində bir sıra işlər görürlər. Birinci səhifədə əlaqələndirici və soruq informasiyası verilmişdir. Saytda kitabxanaya daxil olan yeni nəşlər, dövrü mətbuat, tibbə dair milli dövrü nəşrlər öz əksini tapmışdır. Kitabxananın saytı artmaqda olan resursdur. Onun ardıcıl inkişaf etməsi, aktuallığının qorunması məqsədilə oxucuların sorğuları,

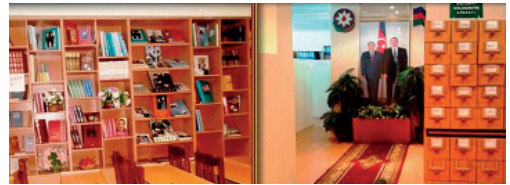
informasiya tələbatı tədqiq edilir. 2010-cu il aprelin 21-də RDETK-nın 70 illiyi ilə bağlı elmi-praktik konfrans keçirilmişdir. Hazırda RDETK-nın ümumi kitab fondu 481 min nüsxədən ibarətdir. Kitabxanada 1850-1912-ci illəri əhatə edən nadir və qiymətli nəşrlər fondu, arxiv fondu, depozitar fondlar da təşkil edilmişdir. 2011–2012-ci illər kitabxana fəaliyyətinin avtomatlaşdırılması baxımından zəngin olumuşdur. Bu illərdə kitabxanada İP-li lokal kompüter şəbəkəsi yaradılmışdır. Kitabxanada indiyə qədər internet zalı kimi fəaliyyət göstərən kompüter otağındakı, eləcə də şöbələrdəki kompüterlər bu şəbəkəyə qoşulmuş, lazımi proqramlarla təchiz olunmuşdur. Artıq İRBİS kitabxana proqramı işə salınmışdır. Hazırda kitabxanada bu proqramla işləmək üçün kadr hazırlığı məqsədilə treninq məşğələlər keçirilir. Kitabxana tərəfindən İRBİS kitabxana-bibliografiya proqramının inzibati, kitabxana kataloqu, kitabxana xidməti və kitabxananın komplektləşdirilməsi kimi ən zəruri modulları alınmışdır. RDETK-nın internet ünvanı: azdretk.ucoz.az.

RESPUBLİKA ELMİ KƏND TƏSƏRRÜFATI KİTABXANASI (REKTK) – 1921-ci ildə Xalq Torpaq Komissarlığı tərəfindən yaradılmış, 1923-cü ildə Mərkəzi Kənd Təsərrüfatı Kitabxanası kimi fəaliyyətə başlamışdır. 1967-ci ildən Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin Respublika Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi nəzdində Respublika Elmi Kənd Təsərrüfatı Kitabxanası kimi öz fəaliyyətini davam etdirir. Bu gün REKTK Respublika Prezidentinin Fərman və Sərəncamlarını təbliğ edən,

respublikanın nazirlik, şirkət, idarə və müəssisələrinə, elmi-tədqiqat və layihə institutlarının, elm və texnika, kənd təsərrüfatı sahəsində tədqiqat apararı ayrı-ayrı mütəxəssislərinə, tələbələrə, aspirantlara və magistratura pilləsində təhsil alanlara məlumat-bibliografiya və kitabxana xidməti göstərən respublika mərkəzi hesab olunur. Kitabxananın fondunda 1 milyon nüsxədən artıq milli və xarici dillərdə olan kitab, jurnal, ensiklopediya, lüğət, avtoferat və s. saxlanılır (2014). Sahəvi aspektlər üzrə fondun tərkibi ictimai-siyasi, kənd təsərrüfatı və elmlər üzrə qarışıq ədəbiyyatlardan ibarətdir. REKTK Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı kitabxanaları üzrə elmi metodik mərkəz hesab olunur. Respublikanın ərazisində yerləşən 51 şəbəkə, 39 filial kitabxanalarına mərkəzləşdirilmiş formada metodiki köməklik göstərir. REKTK ənənəvi kitab təbliği və kitabxana bibliografiya xidmətlərindən əlavə xarici ölkələrin jurnallarını, dövrü və ardı davam edən nəşrləri, avtoferatları, plakatları və digər sənədləri özündə əks etdirən, metodik fəaliyyətlə məşğul olan böyük bir müəssisədir. Kitabxanada fəaliyyət göstərən soraq-məlumat aparatı, kataloq və kartotekalar sistemi vasitəsilə kitabxana fondları haqqında operativ məlumat verilir. Müxtəlif ensiklopediyalar, lüğətlər, ünvan-sorag kitabları daim oxucuların istifadəsindədir. REKTK kitabxanalararası mübadilə yolu ilə MDB-nin 47 kənd təsərrüfatı kitabxanası ilə kitab mübadiləsi aparır. Eyni zamanda Beynəlxalq kitab mübadiləsi yolu ilə Polşa, Koreya, Fransa, Almaniya, Türkiyə və b. ölkələrin kitabxanaları

ilə sıx əlaqə saxlayır. REKTK BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi tələbələrinin tədris-istehsalat bazası hesab olunur. Respublikada həyata keçirilən aqrar islahatlara uyğun olaraq, aqrar sahədə aparılan elmi tədqiqat işlərinin istehsalatda tətbiq edilməsinin elmi-tədqiqat institutlarının, təcrübə sınaq təsərrüfatlarının və fermer təsərrüfatlarında işlərin səmərəliliyini artırmaq məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin təşəbbüsü ilə 9 regional elmi mərkəz yaradılmışdır (Quba, Salyan, Beyləqan, Kürdəmir, Tərtər, Lənkəran, Gəncə, Şəki və Naxçıvan). REKTK-nın əməkdaşları mütəmadi olaraq onun tabeliyində olan filial, şəbəkə və RAEM-də lazımı informasiya və elmi metodiki köməklik göstərmək məqsədilə ezamiyyələrdə olurlar. Respublika daxilində və respublikadan kənarında mövcud olan lazımı informasiyaları və bibliografik vəsaitlərin göndərilməsini təşkil edirlər.

RESPUBLİKA ELMİ PEDAQOJİ KİTABXANASI (REPK) – respublika əhəmiyyət

li bu kitabxana ölkəmizdə təhsilə dair ədəbiyyatı toplayıb saxlamaq, geniş oxucu kütləsinə kitabxana-informasiya xidməti göstərməklə yanaşı, təhsil kitabxanalarının elmi-metodik mərkəzi kimi də geniş fəaliyyət göstərir. Kitabxanada 1993-cü ildə 486.532 nüsxə

ədəbiyyat olduğu halda, 2002-ci ildə onların miqdarı 512.090 nüsxəyə çatmışdır. REPK respublika əhəmiyyətli təhsil kitabxanası statusuna malik olduğu, elmi-tədqiqat işlərinə xidmət etdiyi üçün böyük audiovizual və dövrü mətbuat fonduna malikdir. Fondada avtoreferat, dissertasiya, pedaqogika və psixologiya sahələrinə aid elmi-tədqiqat hesabatı, mikrolent və mikrofişlər saxlanılır. Kitabxanda, həmçinin, Azərbaycan pedaqoji fikir tarixində böyük xidmətləri olan “Azərbaycan məktəbi” jurnalının arxivinin toplanıb saxlanması diqqətəlayiqdir. Kitabxanada aparılan məlumat-biblioqrafiya və informasiya işinin təşkili, biblioqrafik göstərici və tövsiyə siyahılarının tərtib edilməsi və nəşri, 200-dən artıq biblioqrafik göstəricinin çap edilməsi diqqətəlayiqdir. Bundan başqa kitabxananın tərtib etdiyi “Dərsdänkənar (sinifdənxaric və məktəbdənkənar) tərbiyə işlərinin təşkili”, “Qəzet və jurnalların cari biblioqrafik göstəricisi”, “Yeni jurnalların retrospektiv biblioqrafik göstəricisi”, “Xalq məarif, pedaqogika və pedaqoji elmlərə dair göstəricilər, vəsaitlər”, “Namizədlik və doktorluq dissertasiyalarının biblioqrafik göstəricisi”, “M.Mehdizadə”, “Əhməd Seyidov” və s. göstəriciləri göstərmək olar. Kitabxananın fəaliyyətində məktəb kitabxanalarının metodik təminatı mühüm yer tutur. REPK-nin məktəb kitabxanalarının metodik təminat sistemini təşkil edən metodistləri məktəb kitabxanalarının işini təşkil etmək, qabaqcıl iş təcrübəsini ümumiləşdirib yaymaq, kitabxana işində baş verən yeni iş forma və üsullarını müəyyənləşdirmək, kitabxana işinə dair nizamnamələr,

normativ sənədlər tərtib etmək və s. metodik işlər təşkil etmək üçün tədbirlər həyata keçirirlər. REPK-nin müstəqillik illərindəki fəaliyyətində kitabxana işinin kompüterləşdirilməsi problemi də mühüm yerlərdən birini tutmuşdur. Kitabxana İnternet şəbəkəsinə qoşulmuş və internetdə öz Web sahifəsini yaratmışdır. Məlumat bazasının yaradılmasını 2002-ci ildə başa çatdıran kitabxana öz daxili imkanları hesabına “Interbase” proqramı əsasında Təhsil Nazirliyi sistemində ilk dəfə olaraq elektron məlumat bazası yaratmış, məlumat bazasının topladığı materiallar elektron məlumat bazasına daxil edilmişdir. Bu sahəyə dövlət qayğısı Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2004-cü il 21 avqust tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında ümumtəhsil məktəblərinin informasiya və kommunikasiya texnologiyaları ilə təminatı proqramında (2005–2007)” öz əksini tapmışdır. Bu proqram təhsil işçiləri, o cümlədən, təhsil kitabxanaları qarşısında: yeni informasiya texnologiyalarından istifadə etməklə təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, dünya təhsil sisteminə inteqrasiya, vahid təhsil informasiya mühitini yaratmaq və məktəblərdə elektron kitabxanaların yaradılması vəzifəsi irəli sürülmüşdür. Müstəqillik illərində REPK daim öz işini təkmilləşdirmiş, kitab fondunu işlək vəziyyətdə saxlaya bilmiş, yeni kitablar əldə etməyə səy göstərmiş və təkcə pedaqoji ədəbiyyatın deyil, bütün elm və təhsil sahələrinə dair ədəbiyyatın mərkəzinə çevrilmişdir.

RESPUBLİKA ELMİ-TEXNİKİ KİTABXANA ŞƏBƏKƏSİ (REKŞ) – Azərbaycanda res-

publika əhəmiyyətli kitabxana statusuna malik olan kitabxanalar içərisində Respublika Elmi Texniki Kitabxanasının özünəməxsus yeri və tarixi rolu olmuşdur. 90-cı illərin əvvəllərində ölkə iqtisadiyyatında baş verən böhran sosial, mədəni sahəyə, xüsusilə kitabxana işinə olduqca mənfi təsir göstərdi. Kitabxananın maliyəyələşdirilməsi üçün ayrılan vəsait ciddi sürətdə ixtisar edildi. Məhz buna görədir ki, 90-cı illərin əvvəllərində 80-ci illərlə müqayisədə RETK-ya daxil olan yeni elmi-texniki ədəbiyyatın və müxtəlif informasiya daşıyıcılarının miqdarı 15-20 dəfə azalmışdı. 1993-cü ildə kitabxana Azərbaycan Respublikası İqtisad Nazirliyinin təbəçiliyindən alınıb Azərbaycan Respublikası Dövlət Elm və Texnika Komitəsinin təbəçiliyinə verildi. Kitabxana 2002-ci ildə Azərbaycan Dövlət Elm və Texnika Komitəsi ləğv edilənə qədər bu komitənin nəzdində fəaliyyət göstərdi. Kitabxananın Azərbaycan Dövlət Elm və Texnika Komitəsinin təbəçiliyinə keçməsi onun inkişafında geniş imkanlar açdı. Elm

və Texnika Komitəsi öz profili etibarilə RETK-nın profilinə uyğun olduğundan kitabxananın işini, onun inkişaf perspektivlərini və istiqamətini daha düzgün müəyyənləşdirmək imkanına malik idi. Bu dövrdə Elm və Texnika Komitəsinə görkəmli alim, akademik Azad Mirzəcanzadə başçılıq edirdi. RETK-nın qocaman oxucusu olan Azad Mirzəcanzadə kitabxananın inkişafı üçün böyük tədbirlər həyata keçirdi. Kitabxananın maliyyə vəziyyəti yaxşılaşdırıldı, maddi-texniki bazası möhkəmləndirildi, kitabxana təmir edildi. Yeni texniki vasitələrlə və avadanlıqlarla təchiz edildi, kitabxananın komplektləşməsi, xarici dildə olan kitabların, patentlərin, jurnalların alınması üçün vəsait ayrıldı. Az bir müddət içərisində kitabxanaya kompüterlər və digər texnoloji avadanlıqlar alındı. Kitabxananın strukturunda dəyişikliklər edildi, yeni şöbələr yarandı və respublika patent fondunun işini yenidən qurmaq üçün tədbirlər görüldü. Müstəqillik dövrünün ilk illərinin çətinliklərinə baxmayaraq kitabxana fondun komplektləşdirilməsi, kitabxanaya yeni ədəbiyyatın və dövrü nəşrlərin alınması, xarici ölkə kitabxanaları, ilk növbədə isə Rusiya kitabxanaları ilə qırılmış əlaqələrin bərpası sahəsində mühüm işlər görə bildi. Kitablara və dövrü mətbuata abunə yazılışına başlandı. 1994-cü ildən başlayaraq kitabxanaya ayrılan vəsait tədricən artmağa başladı. Kitabxana büdcə vəsaitindən əlavə sponsorların, qeyri-dövlət təşkilatlarının, xarici təşkilatların, köməyindən və ayrı-ayrı şəxslər, kitab müəllifləri tərəfindən edilən hədiyyələrdən də bəhrələndirilirdi. 1994-cü ildə Respub-

likamızın Milli Məclisi “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununu qəbul etdi. Qanunun 8-ci maddəsinə görə, RETK-ya respublika əhəmiyyətli elmi-sahəvi kitabxana statusu verildi və qanunun 15-ci maddəsinə əsasən, dövlət və qeyri-dövlət nəşriyyatlarından nəşriyyat fəaliyyəti ilə məşğul olan poliqrafiya müəssisələri və digər hüquqi şəxslər tərəfindən nəşr edilən çap məhsullarından profiline uyğun olaraq iki pulsuz məcburi nüsxə almaq hüququ verildi. Kitabxananın bu hüququndan istifadə etməsinin nəticəsi olaraq respublikada nəşr edilən yeni texniki profilli kitablarla ardıcıl olaraq komplektləşmək imkanı əldə etdi. Bütün bunların nəticəsidir ki, kitabxana müstəqillik illərində 646.077 nüsxə yeni nəşr edilmiş ədəbiyyat əldə etməyə müvəffəq olmuşdur. Müstəqillik illərində kitabxana fondlarının komplektləşdirilməsində müəyyən zəiflik hiss edilsə də, bu oxuculara xidmət işinin təşkilinə qətiyyətlə mənfi təsir göstərməmiş, oxucuların sayı, kitab verilişi və kitabxana fondunun dövriyyəsi müntəzəm olaraq artmışdır. Müstəqillik illərində kitabxana oxuculara xidmət işinin təşkilində öz ənənəvi iş üsullarından müvəffəqiyyətlə istifadə edirdi. Kitabxanada ən geniş yayılmış iş üsullarından biri kütləvi tədbirlər idi. Kitabxana fonda daxil olan yeni kitablar haqqında oxuculara məlumat vermək, oxucuların sorğularını öyrənmək üçün kütləvi tədbirlərin müxtəlif növlərindən daimi sərgilərdən, yeni kitab sərgilərindən, mövzu sərgilərindən, yeni jurnalların sərgilərindən, informasiya günlərindən, ixtisasçı günlərindən, nor-

mativ texniki sənədlərin sərgilərindən istifadə edilmişdir. Sərgilər təşkil edilərkən onun tərtibatına ciddi diqqət yetirilir, ən zəruri kitablar sərgilərdə nümayiş etdirilir. Kitabxana 1994-2002-ci illərdə 230-dan artıq kütləvi tədbir keçirmişdir ki, belə tədbirlərdən onlarla oxucu istifadə etmiş, onlara yüzlərlə kitab və jurnal verilmişdir. Xüsusilə RETK-da keçirilən mütəxəssis və informator günləri oxucuların daha böyük marağına səbəb olmuşdur. Belə tədbirlərin keçirilməsində görkəmli mütəxəssislərin, alimlərin iştirakı onların səmərəliliyini artırır, daha da maraqlı və məzmunlu olmasını təmin edirdi. Müstəqillik illərində RETK öz fəaliyyətini informasiya cəmiyyətinin tələblərinə uyğun qurmaq, oxucuların informasiyaya durmadan artan tələbatını ödəmək məqsədi ilə kitabxana işinin avtomatlaşdırmağa, yeni kitabxana və informasiya texnologiyası ilə təmin etməyə, kitabxana işini kompüterləşdirilməsi üçün əməli addımlar atmağa başlamışdır. 1999-cu ildə Dövlət Elm və Texnika Komitəsi kitabxananı kompüterləşdirmək, İnternet sisteminə qoşulmasını təmin etmək üçün kitabxananı kompüter dəsti ilə təmin etdi. Kitabxanada İnternet və elektron poçt sistemə qoşulmaq üçün texniki baza hazırlandı. Kitabxanada kitabxana işinin kompüterləşdirilməsini həyata keçirmək üçün ayrıca “Diferensial məlumat xidməti və tədqiqat işləri” şöbəsi yaradıldı. Bu şöbə bütün növ oxucu sorğularını araşdırır, elm sahələri üzrə kompüterin yaddaşına daxil edirdi. Şöbədə elektron kataloqun yaradılmasına başlanmışdı. Neft ədəbiyyatına olan böyük tələbat nəzərə alınaraq neft ədə-

biyyatının elektron kataloqunun yaradılması üçün intensiv iş aparılırdı. Şöbə həmçinin tərcümə mərkəzi ilə birlikdə UNIMARC-ın Azərbaycan dilinə tərcüməsi və redaktəsində yaxından iştirak etmiş və kompüterdə çap etmişdir. Azərbaycanda kitabxana işinin avtomatlaşdırılması problemləri ilə hələ 80-ci illərdən məşğul olmağa başlayan kitabxana son illərdə kitabxana işinin kompüterləşdirilməsi sahəsində mühüm təcrübə qazanmışdır. Bu təcrübənin təkmilləşdirilməsinə və yayılmasına böyük ehtiyac hiss edilməkdədir. Müstəqillik illərində RETK öz statusuna müvafiq respublika elmi-texniki kitabxana şəbəkəsinin metodik mərkəzi kimi öz işini davam etdirmişdir. Kitabxana müasir şərait, kitabxana işinin demokratikləşdirilməsi ilə əlaqədar kitabxanaların metodik təminat işini yenidən qurmuş, inzibati amirlik metodundan uzaqlaşaraq tövsiyə və məsləhət xarakterli yeni üsullardan istifadə etməyə, metodik tədbirləri keçirərkən hər bir kitabxananın şəraitini və durumunu nəzərə almağa çalışmışdır. Respublikamızda uzun illərdən bəri elmi-texniki kitabxana şəbəkəsinin metodik təminat bazası kimi formalaşan, RETK bu sahədə böyük təcrübə qazanmışdı. Kitabxanada metodik təminat işini təşkil etmək üçün ayrıca şöbə yaradılmışdır. Bu şöbə 1990-cı illərin əvvəllərində 125 kitabxanaya metodik köməklik göstərirdi. Bu şöbədə kitabxana işini çox yaxşı bilən təcrübəli kadrlar toplanmışdı. Şöbə təkcə kitabxanalara metodik köməklə kifayətlənmir, şəbəkəyə daxil olan kitabxanaların illik hesabatlarını toplayır, təhlil edir, həmçinin mərkəzi kitabxananın illik fəaliy-

yətinin təhlili əsasında respublika texniki kitabxana şəbəkəsinin hesabatını hazırlayırdı. Bu hesabatda kitabxanalarda aparılan işin təhlili, mənfi və müsbət cəhətlərin aşkara çıxarılması kitabxana işinin gələcək inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirmək üçün böyük əhəmiyyətə malik idi. Həmçinin bu hesabatlar respublikada texniki kitabxanaların tarixinin arxiv fondu idi. Şöbədə kitabxanaşünaslığa, bibliografiyaşünaslığa dair elmi və metodik ədəbiyyatın zəngin kitabxanası yaradılmışdır ki, bu da tədqiqatçılar üçün böyük axtarış bazası rolunu oynayırdı. Kitabxanada ayrıca elmi-metodik şöbənin fəaliyyət göstərməsi metodik işin məqsədyönlü təşkilini asanlaşdırmış, metodik işlərin elmi əsaslara söykənərək aparılmasına imkan yaratmışdır. Bu dövrdə kitabxananın həyata keçirdiyi metodik tədbirlər içərisində seminarlar, fərdi məsləhətlər, qrup halında məsləhətlər, icmalar, yeni metodik ədəbiyyatın sərgiləri geniş yer tuturdu. Komplektləşdirmə günlərinin keçirilməsi, həmin günlərdə yeni texniki ədəbiyyat haqqında kitabxanalara məlumat verilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi. 2002-ci ildə Dövlət Elm və Texnika Komitəsinin ləğv edilməsi ilə əlaqədar RETK Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikası Standardlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Agentliyinin tabeliyinə verildi. Agentlik kitabxana işinə diqqəti xeyli artırdı. Kitabxananın maliyyə vəziyyəti yaxşılaşdırıldı. 2003-cü ilin may ayında təcrübəli, peşəkarkitabxanaçı-bibliograflardan ibarət bir qrup mütəxəssisi özündə birləşdirən "RETK-nın kitabxana

şurası” yaradılmışdır ki, bu şuranın vəzifəsi də gündəlik və perspektiv məsələlərin həllində professionalların iştirakını təmin etməkdir. Perspektiv iş planının tərkib hissəsi kimi kitabxananın maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi və işçilərin əmək şəraitinin yüksəldilməsi sahəsində az bir zamanda çoxlu işlər görülmüşdür. RETK-nin əsas binası da təmir edilmiş, kitab fondlarında və kabinetlərdə işıqlandırma və istilik sistemləri mövcud sanitariya-texniki tələblərə uyğun olaraq yenidən quraşdırılmışdır. 2004-cü ilin aprel ayında agentliyin tövsiyələri və rəhbərliyi ilə Naxçıvan Muxtar Respublikası Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Agentliyinin nəzdində RETK-nin filialının bazasında Naxçıvan Muxtar Respublikasının Elmi-Texniki Kitabxanası yaradılmış və bu kitabxana öz fəaliyyətində RETK-nin qabaqcıl iş təcrübəsini əsas götürmüşdür. RETK-nin Gəncə şəhərində yerləşən filialının da maddi-texniki bazasının təkmilləşdirilməsi və yeni ədəbiyyatla təchiz edilməsi diqqətdən kənar qalmadığı üçün 2005-ci ilin avqust ayında Gəncə şəhər şöbəsinin inzibati binasında kitabxana üçün geniş otaqlar ayrılaraq təmir edilmiş və kitabxananın istifadəsinə verilmişdir. 2003-cü ildən yeni ədəbiyyatın alınması qaydaya salınmışdır. Kitabxanada son dövrlər biblioqrafik fəaliyyətin aktivləşməsi prosesi baş vermiş, oxucu sorğularının daha dərinlən təhlili onlara göstərilən biblioqrafik xidmətin və biblioqrafik materialların daha yüksək tələblərə cavab verəcək səviyyəyə qaldırılması zərurətini yaratmışdır. Son iki il ərzində kitabxananın rəhbərliyi və bib-

lioqrafların əməyi sayəsində 9 adda nəzəri-metodik və biblioqrafik nəşr çap edilmişdir. Bu vəsaitlər geniş oxucu kütləsi və kitabxana işi sahəsində çalışan əməkdaşlar üçün, tələbə və müəllimlər üçün əvəzedilməz bir mənbədir və bu əvəzedilməz mənbə kimi gələcək nəsillərə də öz qiymətli köməyini göstərəcəkdir. Kitabxana hazırda ölkədə gedən sosial-siyasi və iqtisadi islahatlara uyğun olaraq sahibkarlığın informasiya təminatının təşkili sistemində mühüm yer tutur.

RESPUBLİKA GƏNCLƏR KİTABXANASI (C.Cabbarlı adına RGK) – Kütləvi kitab-

xana kimi 1928-ci ildə yaradılmışdır. İlk illər məhdud şəraitdə, bir otaqda təkcə qiraət zalı ilə fəaliyyət göstərmiş, həm oxucularının sayı, həm kitab fondu, həm də şöbələri çox az olmuşdur. 1937-ci ildə Azərbaycan dramaturgiyasının banilərindən biri sayılan C.Cabbarlının adını almışdır. Tədrisən abonentlərinin sayını və kitab fondunu artıran kitabxananın həyatında 1950-ci ildən başlayaraq ciddi dönüş yaranmışdır. Böyük sahə ilə təmin olunmuş, Azərbaycan və rus dillərində olan ədəbiyyatlarla sürətlə kitab fondunu genişləndirmiş, oxucularının, şöbələrinin

sayını artırmışdır. 1976-cı ildə Gənclər kitabxanası statusunu almışdır. Kitabxana öz fəaliyyətini beş əsas istiqamətdə qurmuşdur: Dövlətin kitabxana siyasəti, vəzifələr və onun icrası; Kitabxana işinin aktual texnoloji təchizatı, kompüterləşmə bazaları və şəbəkəli sistem; Beynəlxalq təcrübə mübadiləsi və təşəbbüslərin inkişaf etdirilməsi; Oxucu-kitabxana əlaqələrinin inkişaf etdirilməsi; Kitabxananın bütün fəaliyyət istiqamətlərinin elmi əsaslar üzərində təşkili, başqa sözlə, Bakı Dövlət Universitetinin, müxtəlif ali təhsil ocaqlarının, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının ekspert və mütəxəssisləri ilə davamlı görüşlər. 2009-cu ildən kitabxanada Elektron kataloq yaradılmışdır ki, bu texnologiyanın tətbiqi ilə əlaqədar olaraq məlumat-bibliografya xidməti yeni mərhələyə çıxmışdır. Ənənəvi kartoteka ilə yanaşı Elektron Kartoteka və tam mətnli sənədlərin kartotekası yaradılmışdır. Elektron kartotekada verilənlər bazasının əsasını dövrü mətbuatda çap olunan müxtəlif məqalələr təşkil edir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2006-cı il 28 dekabr tarixli "Azərbaycan Respublikasında insan hüquqlarının müdafiəsi üzrə Milli Fəaliyyət Planının təsdiq edilməsi haqqında" imzaladığı Sərəncama əsasən 2007-ci il, fevral ayının 27-də kitabxanada İctimai Hüquqi İnformasiya Mərkəzi yaradılıb. Həmin tarixdən mərkəzdə Rusiya qanunvericilik toplusu proqramı fəaliyyətə başlamışdır. 2011-ci ildə kitabxana ilə "Digesta" firması arasında bağlanmış müqaviləyə əsasən "Azərbaycan qanunvericilik bazası" yaradılmışdır. Kitabxana xarici ölkə

kitabxanaları ilə əlaqələr saxlayır, hər il Rusiya, Ukraynada keçirilən beynəlxalq kitabxana konfranslarında iştirak edir. MDB ölkələri ilə yanaşı, dünyanın bir sıra kitabxanaları ilə əlaqələr yaratmağa səy göstərir. Bosniya və Hersoqoviniyanın Tuzla şəhərinin Universal və kütləvi kitabxanası ilə 2012-ci ilin avqust ayında imzalanmış memorandumuna əsasən birgə layihələrdə iştirak etmək, elektron kitabxana və elektron kataloqdan qarşılıqlı istifadə, beynəlxalq kitab mübadiləsi, kitab nəşrində elmi axtarışlar, mədəniyyət günlərinin keçirilməsi və digər məsələlər öz əksini tapmışdır. Kitabxana tərəfindən ora Azərbaycanın tarixi, mədəniyyəti, musiqi və incəsənəti ilə bağlı, turizm potensialı, Dağlıq Qarabağ problemi və digər mövzuları əhatə edən kitab və elektron disklər göndərilmiş və həmin kitabxanada Azərbaycan haqqında guşə yaradılmışdır. RGK-nın kitab fondunda 125 min nüsxə ədəbiyyat saxlanılır (2014). Kitabxananın 60 işçisi var. Oxucuların sayı 13 min nəfərdən çoxdur. Kitabxana gənclər kitabxanası statusunu daşımaya, oxucularını əsasən 14-21 yaş həddindəki gənclər təşkil etməsinə baxmayaraq abonentlərinin arasında müəllimlər, gənclərin tərbiyəsi ilə məşğul olan tərbiyəçilər, qulluqçular, digər kateqoriyadan olan oxucular, təqaüdcülər də var. RGK-nın İnternet ünvanı: www.ryl.az.

RESPUBLİKA UŞAQ KİTABXANASI – Ölkəmiz qədim dövrlərdən başlayaraq milli-mənəvi sərvətləri, xüsusilə kitab mədəniyyəti ilə seçilmiş və zəngin kitabxanaları ilə tanınmışdır. Belə kitabxanalardan biri də respublikada uşaq kitab-

xanaları üzrə elmi metodik mərkəz sayılan F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasıdır. F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası müstəqillik illərində Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafı və mədəni sərvətlərimizin mühafizə olunaraq, gələcək nəsillərə çatdırılması, dünya kitabxanaları səviyyəsinə qalxması istiqamətində mühüm addımlar atmış mədəniyyət müəssisələrindəndir. F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası 1965-ci il yanvarın1-də Azərbaycan Respublikası Nazirlər Sovetinin qərarı ilə M.Qorki adına kitabxana fondunun bazası əsasında yaradılmışdır.12 sentyabr 1967-ci ildən Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Komitəsinin 25 sayılı (§22) sərəncamına əsasən uşaq ədəbiyyatının inkişafında mühüm xidmətləri olan, Azərbaycan ədəbi dilinin saflığı uğrunda daim mübarizə aparmış Azərbaycan ədəbiyyatşünası, pedaqoq, maarifpərvər, uşaq folklor antologiyasının banisi Firidun bəy Köçərlinin adını daşıyır. 1965-ci ildə Respublika Uşaq Kitabxanasının yaradılması uşaqlara kitabxana xidmətinin və onun metodik təminat sisteminin formalaşmasında irəliləyən atılmış ciddi addım oldu. Belə ki, F.Köçərlinin adını daşıyan Respublika Uşaq Kitabxanasının yaradılması nəticəsində uşaqlara kitabxana xidmətinin ümumrespublika metodik mərkəzi

meydana gəldi. Kitabxana artıq 50 ildir ki, fəaliyyət göstərir. Kitabxananın fondunda 270000-dən çox kitab var. Hazırda kitabxananın nəzdində 9 şöbə, 5 bölmə, 3 filial fəaliyyət göstərir. Respublika Uşaq Kitabxanasının elmi-metodik fəaliyyətini təşkil etmək məqsədilə 70-ci illərdə zəngin metodik nəşrlər fondu yaradıldı. Bu fondada uşaqlara kitabxana xidmətinin bütün nəzəri, metodik və təcrübi nailiyyətlərini və qabaqcıl təcrübəni əks etdirən ədəbiyyat toplanıldı. Fondan yalnız kitabxananın öz işçiləri deyil, həmçinin respublikada fəaliyyət göstərən bütün uşaq kitabxanaları fəal istifadə edir. F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası müstəqillik illərində Azərbaycanda kitab mədəniyyətinin inkişafı və mədəni sərvətlərimizin mühafizə olunaraq gələcək nəsillərə çatdırılması, dünya kitabxanaları səviyyəsinə qalxması istiqamətində də mühüm addımlar atmışdır. Belə ki, bir çox dünya kitabxanaları ilə əlaqələr yaradılmış, onların iş təcrübələrindən istifadə etməklə uşaqlara kitabxana xidmətində ən müasir metod və formalar tətbiq olunmuşdur. F. Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının təsis etdiyi "Göyqurşağı" Uşaq Jurnalı məktəblilərin dünyagörüşünün inkişafında, onlarda vətənpərvərlik hissələrinin daha da güclənməsində, təhsilə marağın artmasında böyük rol oynamaqla daim diqqət mərkəzində olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin imzaladığı 6 oktyabr 2008-ci il tarixli "Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı" nın təsdiq edilməsi barədə sərəncamı kitab-

xana işinin inkişafında yeni bir mərhələyə başlanğıc oldu. Dövlət Proqramında oxucuların informasiya tələbatının ödənilməsi ilə bağlı F. Köçərli adına Respublika Uşaq kitabxanası artıq neçə illərdir ki, uşaq və yeniyetmələr üçün səyyar kitab sərgisini - "Uşaq kitab Karvanı" layihəsini uğurla həyata keçirir. 3 il ərzində (2011-2013) keçirilən layihə üzrə 16 rayona Kitab Karvanı yola düşmüş, 14270 nüsxə uşaq kitabları rayon kitabxanalarına hədiyyə edilmişdir. F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası 2012-ci ildən mötəbər bir təşkilatın- Beynəlxalq Uşaq Kitabı Şurasının (IBBY) üzvüdür. Artıq üç ildir ki, həmin təşkilatla sıx əlaqə saxlayır, keçirilən sərgilərdə, konqreslərdə iştirak edirlər. Təşkilata üzv olmaqda əsas məqsəd, Azərbaycanda uşaq yazıçıları, rəssam və tərcüməçilərini müasir uşaq ədəbiyyatımızdakı problemlərə yönəltmək, Beynəlxalq Uşaq Ədəbiyyatı Şurası vasitəsilə ölkəmizi tanımaq və uşaq ədəbiyyatı sahəsində olan yenilikləri tətbiq etməklə uşaqların mütaliəyə olan həvəslərini artırmaq, onları dünya uşaq ədəbiyyatı nümunələri ilə tanış etməkdir. F. Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası informasiya təminatı istiqamətində fəaliyyətinin səmərəsinin artırılması, inkişafı və təkmilləşdirilməsi məqsədilə günün tələbləri səviyyəsində mütərəqqi iş

üsullarından istifadə edir. Yeni kompüter texnologiyalarının tətbiqi, ənənəvi informasiya mənbələrinin elektron daşıyıcılara köçürülməsi, CD-ROM texnologiyaların tətbiqi, informasiyanı təqdim etmək imkanları və bir sıra başqa işlərin həyata keçirilməsi üçün səy göstərərək, uğurlar əldə edir. F.Köçərli adına RUK respublika uşaq kitabxanalarının işini toplayıb analiz edir. Elmi-metodika şöbəsində elmi-kütləvi, elmi-metodiki vəsaitlər, illik təqvim tərtib edilir və bu vəsaitlər uşaq kitabxanalarına göndərilir. Milli dəyərlərimizin qorunması və təbliği işində kitabxana bir sıra tədbirlər həyata keçirir. Elektron kataloqun formalaşdırılması üçün qəbul edilmiş standartlara uyğun olaraq, cari ədəbiyyatın biblioqrafik təsviri, elektron kataloqun redaktəsi aparılır. Bu günə qədər ümumilikdə "Kitab" bazasında 64083 adda (258947 nüsxə) kitab və kitabçalar əks olunmuşdur. "Qızıl fond" bazasına 398 kitab daxil edilmişdir. Onlardan 121 kitab kiril əlifbasından latın qrafikasına çevrilmiş, 348 kitab isə elektron kitab kimi saytın elektron kitabxana bölməsində yerləşdirilmişdir. Elektron bazada kitabxanaya alınmış qəzet və jurnalların ayrı-ayrı sayları qeydiyyatda alınmış, dövrü mətbuatda dərc olunmuş məqalələrin (7638 sayda) biblioqrafik təsvirləri verilmişdir. 2001-2003-cü illərdə F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının əməkdaşları "Açıq Cəmiyyət İnstitutu"-nun kitabxana proqramında iştirak etmiş. 3 layihə qrant udmuşdur. Bu layihələr əsasında internet sinif otağı, "Biləyən" multimediyə zalı istifadəyə verilmişdir. Kitabxananın fəaliyyət dairəsi xeyli təkmilləşmiş, kitabışləmə, komp-

lektləşdirmə, kitabsaxlayıcı, xidmət, məlumat-bibliografya, elmi metodika, ölkəşünaslıq və milli ədəbiyyat, avtomatlaşdırma və kompüterləşdirmə şöbələri geniş fəaliyyət göstərir. Avtomatlaşdırma şöbəsinin inkişaf etməsi və səyi nəticəsində şöbələrarası əlaqələri təmin edən lokal kompüter şəbəkəsi yaranmış, kitabxana fondunun bütövlükdə elektron daşıyıcılarına köçürülməsi təmin edilmişdir. Məlumat bibliografya, ölkəşünaslıq və milli ədəbiyyat şöbələri də geniş fəaliyyət göstərir. Bu illər ərzində 50-dən çox tövsiyyə bibliografiyaları, son illərdə isə 7 bibliografik göstərici (Z.Xəlil, R.Yusifovlu, F.Köçərli, İ.Tapdıq, Abdulla Şaiq, Abbas Səhhət, Azərbaycan Uşaq Ədəbiyyatı) hazırlanmışdır. F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının ölkəşünaslıq və milli ədəbiyyat şöbəsinin tərtib etdiyi bu bibliografik göstəricilər uşaq qədəbiyyatı sahəsində tərtib edilən ən uğurlu vəsaitlərdəndir. Vaxtilə AzTV-nin “Çıraq”. “Sərbəst düşüncə”. son zamanlar isə “Dərsdən sonra” adlı uşaq verilişlərinin çəkilişləri F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasında həyata keçirildi. Kitabxana uşaqların tərbiyəsi və yeni təhsil sisteminə uyğun şəkildə ədəbiyyatın kompleks təbliğini həyata keçirir, uşaq və yeniyetmələrin vətənpərvərlik, əmək, mənəvi, estetik tərbiyəsi məqsə-

dilə respublika kitabxanalarının fondundan maksimum dərəcədə istifadəni təşkil edir, uşaq və yeniyetmələrdə oxu mədəniyyətini tərbiyə edir. F. Köçərli adına RUK- da elmi-təcrübi konfranslar, müşavirələr, seminarlar, ixtisasartırma kurslarının dərsləri keçirilir. Kitabxanada elmi-metodik şura fəaliyyət göstərir. Respublika Uşaq Kitabxanası fondunda olan Azərbaycan və dünya uşaq ədəbiyyatı nümunələrinin, bütün kitab sərvtələrinin, digər informasiya daşıyıcılarının etibarlı şəkildə toplanması, qorunması və gələcək nəsillərə çatdırılmasını, onların geniş təbliğini təmin edir, fondlarını gələcək nəsillər üçün qoruyub saxlamaqla bəşəriyyətin məcmu mədəniyyətinə töhvələr verir. Zəruri resurslardan, materiallardan və informasiyadan bərabər hüquqlu istifadə prinsiplərinə riayət etməklə kitabxananın bütün istifadəçilərinə yüksək keyfiyyətli xidmətlər təqdim edir, Respublika Uşaq Kitabxanası filiallarının fondlarının komplektləşməsinə təmin edir, Kitabxana-informasiya sahəsində kadr siyasətini həyata keçirir.

RETROSPEKTİV BİBLİOQRAFIYA (RB)– keçmişdə yaranmış sənədlər, toplanmış sənəd resursları haqqında, tərtibi və yayılmasını təmin edən bibliografiyanın növüdür. RB-nin əsas xüsusiyyəti müəyyən zaman kəsiyində meydana gələn sənəd kütləsi haqqında dolğun informasiya verməkdən ibarətdir. RB termini əvvəllər dünya əhatəli universal bibliografik mənbələr, bibliografik resurs kimi şərh olunmuşdur. RB-nin intensiv inkişafı sənəd kütləsinin və ona olan informasiya tələbatının artması ilə

əlaqədar olaraq XIX əsrə təsadüf edir. RB elmi-tədqiqat, idarəetmə və istehsalat sahəsinin biblioqrafik informasiya təminatında elmi-köməkçi retrospektiv biblioqrafik vəsaitlər də mühüm rol oynayır, elmi-tədqiqatçıların və başqa yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin öz araşdırmalarında retrospektiv biblioqrafik axtarışına da böyük ehtiyaclar var. Kitabxananın retrospektiv biblioqrafik göstəricilərini ədəbiyyat əhatəliyinə və mövzu dairəsinə görə belə fərqləndirmək olar: 1. Akademiya nəşrlərinin biblioqrafik göstəricisi; 2. Azərbaycan elminin və xalq təsərrüfatının müxtəlif mövzuları üzrə elmi-köməkçi vəsaitlər; 3. Elm və mədəniyyət xadimləri seriyasında buraxılan şəxsi göstəricilər. “Azərbaycan dilində ərəb əlifbası ilə nəşr olunan kitab və jurnalların kataloqu” kitabxananın fondu əsasında tərtib edilmişdir. Burada ərəb əlifbası ilə çapdan çıxmış indiyə kimi fondada mühafizə olunub saxlanmış kitablar və jurnalların biblioqrafik təsviri verilmişdir. Biblioqrafik təsvirlər əsasən iki fəsilə, ictimai və təbiət elmləri üzrə qruplaşdırılmış, həmçinin jurnallar xüsusi bölmədə verilmişdir. İctimai elmlər üzrə kitabların təsvirini əks etdirən fəsil fəlsəfə, tarix, coğrafiya, hüquq, iqtisadiyyat, din və din tarixi, incəsənət, ədəbiyyat, hekayələr, kitabxanaşünaslıq, dərslilər, lüğətlər; təbiət elmləri fəslə, texnika, fizika, astronomiya, riyaziyyat, kimya, tibb, biologiya və fiziologiya, kənd təsərrüfatı, heyvandarlıq bölmələrinə ayrılmışdır. Tərtib edənlərin girişdə göstərdikləri kimi bu kataloqun tərtib edilib oxucuların istifadəsinə verilməsində məqsəd Azərbaycan və

Şərq ölkələrinin tarixini, ədəbiyyatını, iqtisadiyyatını öyrənən elmi-tədqiqatçılara kömək etməkdən ibarətdir. Bununla bərabər həmin kataloq 20-ci illərdə ərəb əlifbası ilə çap olunan kitablar, onların məzmunu, oxucu istiqaməti və həm də miqdarı haqqında müəyyən təsəvvür yaradır. Kataloqda 3500 kitab və jurnal əks olunmuşdur. Onların biblioqrafik təsvirinin əvvəlinə inventar nömrələri əlavə edilmişdir. Ölkəmizdə və onun hüdudlarından kənarında sevilə-sevilə mütləq edilən Azərbaycan ədəbiyyatı müxtəlif xarici ölkələrin mətbuatında geniş şəkildə dərc olunur. Azərbaycan MEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası “Azərbaycan ədəbiyyatı Şərq mənbələrində” adlı biblioqrafik göstərici buraxmaqla oxucuların rəğbətini qazanmışdır. Bu göstəricidə Azərbaycan yazıçılarının İraq, İran, Əfqanıstan, Türkiyə və Bolqarıstan mənbələrində dərc olunmuş əsərlərinin və həm də bu ölkələrin görkəmli müəlliflərinin Azərbaycan ədəbiyyatı, alimləri, şairləri və yazıçıları haqqında məqalələri və rəyləri yüksək dəyərləndirilib. Bu göstəricinin elmi-tədqiqatçılar və həm də geniş oxucu kütləsi üçün çox böyük əməli əhəmiyyəti ola bilər. Ən aktual və maraqlı mövzulardan biri “Torpaqşünaslıqda riyazi geologiya, geofizika və EHM-in tətbiqi məsələləri. 1976-1982” hesab olunur. Göstəricinin tərtibini zəruriləşdirən amil həmin mövzuda ölkəmizdə və xaricdə çıxan müxtəlif ədəbiyyata olan məlumat tələbatı ilə əlaqədardır. Vəsait üçün əlverişli ədəbiyyatın müəyyənləşdirilib meydana çıxarılması zamanı ÜİEVTMİ-nin (Keçmiş Ümumittifaq Elmi və Texniki Məlumat İnstitutunun)

“Neft və qaz yataqlarının işlənməsi”, “Geofizika və geokimya” kimi referativ jurnallara və başqa nəşrlərə üstünlük verilmişdir. Onun daxili quruluşunda xronoloji ardıcılıq əsas götürülür, daxildə yerli nəşrlər xarici nəşrlərdən ayrı verilir və təsvirlərin düzülüşündə əlifba prinsipinə riayət olunur. Əsaslı biblioqrafik nəşrlərdən biri “Azərbaycanda ictimai elm. 1920-1980” adlanır. Bir neçə cildə nəzərdə tutulan göstəricinin arxeologiya və etnoqrafiya üzrə ədəbiyyatı əks etdirən birinci buraxılışı 1983-cü ildə çap olunub. Tarixçi alimlər, arxeoloji və etnoqrafik tədqiqatlarla məşğul olan oxucular üçün nəzərdə tutulan bu biblioqrafik vəsait Azərbaycan MEA-nın İctimai Elmlər üzrə Elmi Məlumat bölməsinin biblioqrafik tədqiqatlar və nəşrlər şöbəsinin və Tarix İnstitutunun Arxeologiya və Etnoqrafiya bölməsinin birgə məhsuludur. Burada kitablar, dövrü və ardı davam edən nəşrlərdə dərc olunmuş materiallar və həm də avtoreferatlar əhatə olunub. Səhiyyə sahəsi mütəxəssislərinin biblioqrafik informasiya təminatında Respublika Elmi Tibb Kitabxanası müəyyən rol oynamışdır. Biblioqrafiyaşünaslıq kafedrasının dosenti N.İ.İsmayılovun “Təbabət üzrə məhəlli kitabxana-biblioqrafiya ehtiyatlarının inkişafı, müasir vəziyyəti və təkmilləşdirilməsi yolları” mövzusunda namizədlik dissertasiyasında ətraflı bəhs olunub və həmçinin bu kitabxanaya xeyli müddət rəhbərlik etmiş R.S.Perelmanın 1978-ci ildə “Sovetskaya biblioqrafiya” jurnalında dərc etdirdiyi bir məqalədə müəyyən məlumat verilib (54, S.48-52). Burada kitabxananın əsaslı biblioqrafik göstəricisi olan “Azər-

baycanda səhiyyə və tibb” adlı biblioqrafik vəsaitdən bəhs olunur. Azərbaycanın tibb mütəxəssislərinə, praktiki tibb işçilərinə və geniş oxucu kütləsinə biblioqrafik xidmət problemi qarşıda duran mühüm vəzifələrdəndir. Bu problemin həllində Respublika Elmi Tibb kitabxanasının 1977-1981-ci illərdə buraxdığı “Zdravooxraneniya i meditsina v Azerbaydjana” adlı biblioqrafik göstərici özünəməxsus yer tutur. Həmin göstərici Azərbaycan təbabətinə dair repertuar xarakterli biblioqrafik əsərlər silsiləsinə daxildir. Ümumilikdə dörd kitabdan ibarət olan bu göstəricidə 1830-1960-cı illərin ədəbi məhsulu ümumiləşdirilmişdir. Göstəriciyə yerli tibb alimlərinin respublikamızdan kənar çap olunmuş əsərləri daxil edilmişdir. Həm də burada qəzet məqalələri və sanitar-kütləvi ədəbiyyat nəzərə alınmamışdır. Bu göstəricinin biblioqrafik informasiya dəyərini artıran cəhətlərdən biri də orada mətbəə üsulu ilə çap edilmiş dissertasiya avtoreferatlarının verilməsidir. Lakin onların başqa materiallarla bir sırada verilməsi axtarışlarını bir qədər çətinləşdirir. Göstəricidə materiallar tibb elminin sahələrinə görə sistemli şəkildə qruplaşdırılmışdır. Göstəricinin yardımçı metodiki aparatına “Tərtibçilərdən” “Müqəddimə”dən ibarət giriş mətnləri, “İstifadə olunmuş mənbələrin və onların ixtisarlarının siyahısı”, “Müəlliflərin göstəricisi” daxildir. Biblioqrafik əsərin üç hissəsində 10352 adda ədəbiyyatın biblioqrafik təsviri verilmişdir. Fakültələrin və ya kafedraların adları başlıq kimi verilir, biblioqrafik təsvirlərin düzülüşündə əlifba sırasına riayət edilir, axırda isə

müəlliflərin familiyaları üzrə yardımçı aparat verilir. Bu göstəricidə 3464 biblioqrafik təsvir toplanmışdır və bunun da 2773-ü humanitar və ictimai, 685-i təbiət elmləri ilə əlaqədardır. Göstəricidə 1959-1969-cu illərdə geologiya, qazma, neft və qaz emalı üzrə dövrü mətbuatda çap olunmuş materiallar öz əksini tapmışdır. EHM “Minsk-32” markalı maşının köməyi ilə tərtib olunmuş həmin vəsait mətbuatda layiqli qiymətini almışdır .

RƏHBƏR İŞÇİLƏRƏ FƏRQLƏNDİRİLMİŞ XİDMƏT (RİFX) – kitabxana və elmi-texniki informasiya orqanları tərəfindən həyata keçirilən, informasiyanın seçilərək yayılması xidmətini, həmçinin müxtəlif səviyyəli rəhbər işçilərin informasiya ehtiyaclarının təmin edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş xidmət növüdür. Bu xidmət forması təqdim edilən analitik sənədlərin xüsusi xarakteri, işin təşkilinin sistemliliyi, sənədlərin abunəçilərə çatdırılması müddətinin geniş variativliyi ilə fərqlənir. Səciyyəvi cəhətləri aşağıdakılardır: analitik sənədlərin dəqiq məqsəd və funksional istiqaməti; informasiya verilməsi prosesinin gedişində sənədlərin göndərilməsi qaydasının tənzimlənməsi nəticəsində yaranan, kumulyativ effekti təmin edən inteqrallıq; rəhbər işçilər və xarici mühit tərəfindən tələblərin dəyişilməsinə operativ reaksiya verməyə imkan yaradan adaptivlik. Bu xidmət təşkil edilən zaman rəhbər işçilərin fərdi, o cümlədən, psixoloji xüsusiyyətləri, onların informasiyaya münasibəti nəzərə alınır. Bu prosesin avtomatlaşdırılması informasiya təminat sistemlərinə əsaslanan yanaşmadan istifadə etməyə imkan

verir. Toplanan informasiya xüsusi proqram əsasında hesablama maşınına daxil edilir və sonradan ondan RİFX-in təşkili prosesində istifadə edilir. Avtomatlaşdırma yalnız tipik məsələlərin və vəziyyətlərin axtarışı üçün deyil, həm də həll variantlarının generasiyası, həmçinin onların qiymətləndirilməsi üçün istifadə edilir.

RƏHİMOV Süleyman Hüseyn oğlu (22.03.1900, Zəngəzur mahalı, Qubadlı rayonu, Əyin kəndi – 11.10.1983, Bakı) –

nasir, 1938-ci ildən AYB-nin üzvü, Azərbaycanın xalq yazıçısı (1960), Sosialist Əməyi Qəhrəmanıdır (1975). Əvvəlcə kənd mollasından ərəb əlifbasını öyrənmiş, sonra Qubadlıdakı ikisinfli beşillik rus məktəbində ibtidai təhsil almışdır. 1921-ci ildə Şuşada yarımillik pedaqoji kursda oxuyaraq müəllimlik vəsiqəsi almış, uzun müddət Zəngəzur mahalının müxtəlif rayonlarında müəllimlik etmişdir. Qubadlıda (1921-1922), Laçın rayonunun Hocaz kəndində (1923-1924) məktəb müdiri işləmiş, sonra Zəngəzur qəzası siyasi-maarif şöbəsinin müdiri

təyin edilmişdir. S.Rəhimov 1928-ci ildə Bakıya gələrək BDU-nun tarix-ictimaiyyət fakültəsinə daxil olmuş, eyni zamanda Qaraşəhərdə ikinövbəli savad kursunda yaşlı fəhlələrə dərs demişdir. 1929-cu ildə BDU-nun əsasında təşkil edilmiş Ali Pedaqoji İnstitutu bitirmiş, Şuşa Pedaqoji Texnikumunda direktor işləmişdir (1929-1930). S.Rəhimov 1939-1940, 1944-1946 və 1954-1958-ci illərdə Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin sədri olmuşdur. Azərbaycanın Laçın, Samux, Şahbuz və Babək rayonlarında məsul vəzifələrdə çalışmışdır (1934-1937). Azərbaycan K(b)P Bakı şəhər komitəsində təbliğat üzrə katib (1940-1941), Azərbaycan K(b)P MK-da təbliğat və təşviqat şöbəsinin müdir müavini (1941-1944), Azərbaycan Nazirlər Soveti yanında Mədəni-Maarif Müəssisələri Komitəsinin sədri (1945-1953) vəzifələrində işləmişdir. 1947-ci ildə "Respublikada mədəni-maarif müəssisələri üçün kadr hazırlamaq haqqında" xüsusi qərar qəbul edilmiş, ADU-nun filoloji fakültəsi nəzdində yüksək kitabxanaçılıq şöbəsinin yaradılmasında 1945-ci ildən Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti yanında Mədəni-Maarif Müəssisələri Komitəsinin sədri S.Rəhimovun mühüm xidməti olmuşdur. Süleyman Rəhimov kitab və kitabxana işini mədəni inkişafın mühüm sahəsi kimi çox yüksək qiymətləndirir, mütaliəni xalqın şüurlanmasının əsas vasitələrindən biri hesab edirdi. S.Rəhimovun kitabxana işi sahəsində ən böyük xidməti Azərbaycanın 20-yə yaxın rayon mərkəzlərində nümunəvi kitabxana binalarının tikintisi olmuşdur. S.Rəhimovun kitab, mütaliə, kitabxana, kitab təbliği ilə birbaşa bağlı

olan ayrıca bədii və publisistik əsərləri də vardır. Bu baxımdan yazıçının "Yanan buludlar", "Mədəni-maarif işlərinin yüksəlişi uğrunda", "Azərbaycanda siyasi-maarif işləri", "Mədəni-maarif müəssisələrinin mübariz vəzifələri", "Gənclik və kənddə mədəni-məişət məsələləri", "Təqdirəlayiq təşəbbüs", "Kitabxana", "Kitabxana işləri haqqında", "Kəndlərə mədəni xidməti daha da yaxşılaşdırmaq", "Mədəni-maarif ocaqlarının görkəmi və səliqəsi haqqında", "Mədəniyyətimizin böyük nailiyyətləri", "Qazax və Qazıməmməd rayonlarında mədəni-maarif işinin vəziyyəti və onu yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında" kimi onlarca publisistik yazıları böyük əhəmiyyətə malikdir. S.Rəhimov Azərbaycan Jurnalistlər İttifaqının "Qızıl qələm" mükafatına (1972) layiq görülmüşdür. Üç dəfə Lenin ordeni (1946, 1970, 1975), "Qırmızı Əmək Bayrağı" (1959), "Şərəf nişanı" (1942) ordenləri və medallarla təltif edilmişdir, 1960-cı ildə Xalq yazıçısı, 1975-ci ildə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı fəxri adlarını almışdır. *Əsərləri: Kitab haqqında // Kommunist, 1945; Yanan buludlar // Kommunist, 1947; Nəci b təşəbbüs // Kommunist, 1947; Kitabxana // Kommunist, 1948; Yazıçı və həyat. B., 1961; Ana abidəsi. B, 1967; Yaxşılıq. B., 1986; Seçilmiş əsərləri: 10 cildə. B., 1968-1981.*

RƏSMİ NƏŞR (RN) – dövlət təşkilatları, idarə və müəssisələri, ictimai təşkilatlar adından yayılan, normativ və direktiv xarakterli materiallardan ibarət nəşrdir.

ROMA KİTABXANALARI (RK) – İmperiya dövründə Yuli Sezardan başlaya-

raq, bütün imparatorlar öz saraylarının yanında yaraşlıq kitabxanalar və kitabxana binaları tikdirirdilər. Qulların bir çoxu isə ya emalatxanalarda qədim kitabların üzünü köçürməklə məşğul olur, ya da xidmət göstərdikləri qulların katibi vəzifəsini yerinə yetirir, onun üçün ucadan kitab oxuyurdular. Qədim Romada kitabçılıq işinə maraq geniş yayılmışdı. Yuli Sezar kitabın gücünü başa düşdüyündən yunan və latın ədəbiyyatı ilə zəngin olan kitabxanalar yaratmaq istəyirdi. İmperatorun tapşırığı ilə bu mühüm işi ensiklopediyaçı alim, yazıçı Mark Terrentsi Varron yerinə yetirirdi. Onun ədəbi irsi 150 kitabdan ibarət olan fəlsəfi-əxlaqi “Menippa satiraları” hesab edilir. Hər kitabda bir sətirə verilmişdi. Onlardan yalnız 96 kitabdan 591 qısa fraqment saxlanılmışdır. Varronun əsərlərinin İyeronim tərəfindən təşkil edilmiş natamam kataloquna əsasən Varron 70-dən çox əsər, qısa isə 600-dən artıq kitab yazmışdır. Alimin 3 kitabdan ibarət “Kənd təsərrüfatı haqqında” (“Res rusticae”) traktatı (elmi əsəri), 25 kitabdan ibarət “Latın dili haqqında” (“De Lingua Latina”) əsərinin 5-10-cu kitabları zəmanəmizə qədər saxlanılmışdır. Onun 9 cildəndən ibarət “Fənlər” (“Disciplinae”) adlı ensiklopediyası böyük əhəmiyyət kəsb edirdi. Alim “Dövlət haqqında” traktatının bir fəslini kitabxana işinə həsr etmişdi. Diktator Sulla isə e.ə. 88-ci ildə Apellikonun kitabxanasını Afinadan Romaya köçürtdürmüşdü. Həmin kitabxanada yunan alimi Aristotelin kitabları da aşkara çıxarılmışdı. E.ə. I əsrdə yaşamış Roma memarı Mark Vitruvi Polliion “Arxitektura haqqında on kitab” (lat.: “De ar-

chitectura libri decem”) adlı bir traktat yazmışdı. XV-XIX əsrlərdə memarların dərinəndən öyrəndiyi bu məşhur əsərin bir bölməsində kitabxana binalarından bəhs olunur. Varronun və Vitruvinin əsərləri sayəsində Qədim Roma kitabxanalarının ümumi mənzərəsi haqqında müəyyən təsəvvürə malik olmaq mümkündür. Romada ümumi kitabxanalardan birində ölmüş latın müəlliflərinin əsərləri, başqasında bütövlükdə qrammatikaya dair elmi əsərlər saxlanılırdı. Eramızın I əsərində yaşamış Plini 37 kitabdan ibarət “Təbiət tarixi” əsəri ilə sanki zəngin bilik xəzinəsi yaratmışdı. Bu əsər müəyyən mənada bibliografik məlumat kitabı xarakterində yazılmışdır. Roma sərkərdəsi, dövlət xadimi, nətiq, yazıçı, dramaturq, ədəbi tənqidçi, tarixçi Qay Azini Polliion bizim eramızın 39-cu ilində Romada ilk ümumi (açıq) kitabxanayı təşkil etməyə nail olmuşdu. Eramızın 41-54-cü illərində Roma imperatoru olan və imperiyanın bürokratik aparatının əsasını qoyan I Klavdinin zamanında Romada imperator kitabxanalarının mərkəzi idarəsi yaradılır. Mənbələrin təsdiqlədiyinə görə, IV əsrin başlanğıcında Roma imperiyasında ən azı 30 böyük ümumi kitabxana vardı. Ən məşhur kitabxana isə Sezar məbədi nəzdində idi. Roma imperiyası bibliofili çəkəlməsi, şəxsi kitabxanaların təşkili ilə də məşhurdur. Qədim dünya hakimlər, kahinlər, alimlər, yüksək mənəbli əyanlar tərəfindən yaradılan kitabxanalar, ali məktəblərin kitabxanaları haqqında təsəvvürə malik idilər. Fondun təşkili və tamamlanmasının müəyyən normaları, kataloqların tərtibi, əlyazmaların saxlanması rejimi, oxuculara xidmətin təşki-

li normaları təşəkkül tapmışdı. Qədim Romanın adətləri və latın dili ətraf ərazilərdə sürətlə yayılırdı. Şəhərlərin çoxunda Romadakı amfiteatrlara, sirkələrə, teatrlara, kitabxanalara oxşar binalar tikilirdi. Bu gün də dünyanın bir çox xalqları, o cümlədən azərbaycanlılar latın əlifbasından istifadə edirlər. İtalyan, fransız, rumın və başqa müasir dillərin yaranıb inkişaf etməsində latın dili əsas rol oynamışdır. Avropada bu dil uzun illər elmi dil hesab olunmuşdur. İndi də elmdə bitkilərin və heyvanların latın dilindəki adlarından istifadə olunur, xəstəliklərin və dərmanların adı latınca yazılır. Qədim dövrdə Aralıq dənizi ölkələrində geniş yayılmış yunan və Roma mədəniyyəti (antik mədəniyyət) Avropa ölkələrinin mədəni inkişafı üçün əsas baza rolunu oynamışdır.

ROMA MİLLİ MƏRKƏZİ KİTABXANASI

- İtalyanın iki milli kitabxanasından biri olub, "II Viktor Emmanuelin kitab-

xanası" adı ilə məşhurdur. 1875-ci ildə əsası qoyulmuş kitabxana Koledjio Romano kitabxanasının bazası əsasında təşkil edilmişdir. Müasir binanın açılışı isə 1975-ci ildə olmuşdur. Kitabxana ölkənin ən iri universal kitabxanalarından biridir. Fondunda 7 milyondan çox kitab, 2000 inkunabula, 25 min paleotip və digər

ədəbiyyat mühafizə edilir.

ROTAPRİNT (lat. rota – təkər; ing. print – çap etmək) – kiçik formatlı nəşrləri operativ çoxaltmaq üçün ofset çapı prinsipi ilə işləyən maşındır. Rotaprintin nazik metal (alüminium, sink) folqadan ibarət çap formasının üzərinə mətn və rəsmlər köçürülür, kimyəvi emaldan sonra forma rotaprintin silindirinə bərkidilir. Formaları elektron sürətçixarma üsulu ilə plastik materiallar üzərində də hazırlayırlar. Rotaprintlə saatda 4 minə qədər berrəngli surət almaq mümkündür.

ROTASIYA ÇAP MAŞINI – çap forması və çap səthi silindirlərdən ibarət olan çap maşınıdır. Silindirlər fırlandıqda çap olunan kağız onların arasından keçir. Növləri: çap üsuluna görə – hündür, yastı, dərin çap maşınları; çapdakı rənglərin sayına görə – bir, iki, dörd rəngli çap maşınları; vərəqin çap üzlərinin sayına görə birüzlü və ikiüzlü çap maşınları; Əsasən orta və kütləvi tiraj üçündür. Vərəq və rulon halında buraxılan kağızla işləyir. Vərəq maşınlarında çap sürəti saatda 10-12 min siki, rulon maşınlarında isə saatda 30 min dövriyyədir.

ROTATOR (mimoqraf) – sənədlərin orta və kiçik tirajla çoxaldılması üçün trafaret çap maşınıdır. Trafareti xüsusi kağız üzərində əl ilə (xüsusi qələmlə) və ya makinada yazmaqla, habelə foto-mexaniki, foto-elektrik və ya qalvanik metodlarla hazırlayırlar. Silindr üzərində çəkilmiş trafaretin səthinə rəng çəkirlər. Rotator işləyən zaman boya (rəng) formanın deşiklərindən basılıb kağız vərə-

qi üzərinə keçir. Vərəqlər çap silindri ilə forma arasından keçərək rəngli təsvirlə qəbul stoluna verilir. Rotatorda saatda yüzlərlə çap surəti almaq mümkündür.

RS-MMC (REDUCED SIZE MULTIMEDIA CARD)– fleş yaddaş tipli informasiya daşıyıcılarının bir növüdür. Bu fleş yaddaş da kart formasındadır. Ölçüsü 24×18×1,4 mm, çəkisi isə 6 qrama yaxındır.

RUMİNYA MİLLİ BİBLİOQRAFİYASI (RMB) – 1905-1937-ci illərdə Rumıniya Akademiyası Kitabxanasına daxil olan yeni kitabların bülleteni çap olunurdu. 1949-cü ildə məcburi nüsxə haqqında qəbul edilmiş qanun milli biblioqrafiyanın əsasını qoymuş oldu. 1952-ci ildə isə Rumıniyada Kitab Palatası yaradıldı və Palata məcburi nüsxə əsasında CMB orqanlarının nəşrinə başladı. Həmin ilin may ayında palata yeni kitab və kitabçalar haqqında biblioqrafik məlumat verən “Biblioqrafik bülleten” çap etdirir. 1954-cü ildən “Biblioqrafik bülleten” iki seriyaya ayrılır: A seriyası kitablardan başqa not və xəritələr; B seriyası isə jurnal və qəzetlərdən məqalə və resenziyalar haqqında biblioqrafik məlumatı əks etdirirdi. Ölkə tarixində ilk dəfə olaraq 1955-ci ildə milli kitabxana – Mərkəzi Dövlət Kitabxanası təşkil olundu, 1956-cı ildən Kitab Palatası ləğv edilib funksiyaları Dövlət Kitabxanasına həvalə edildi. Hazırda kitabxananın çap etdirdiyi cari biblioqrafik göstəricilər sistemi “Rumıniya milli biblioqrafiyası” adlanır və aşağıdakı seriyalarda buraxılır: 1. Kitablər. Albomlar. Xəritələr. İki həftədən bir çıxır və illik toplu nəşrdə verilir. 2. Seri-

yalı nəşrlər. Yarımillik göstərici. 3. Rəsmlər. Yarımillik göstərici. 4. Notlar. Audiokasetlər. Rüblük göstərici. 5. “Romantika”. illik. (Burada Rumıniya və rumınlar haqqında xaricdə çap olunmuş əsərlər haqqında biblioqrafik məlumat verilir).

RUMİNYA MİLLİ KİTABXANASI. Kitabxananın tarixi (1859) Müqəddəs Savva

Kollecı ilə bağlıdır. Rumıniya vahid dövlətdə birləşəndən sonra kitabxana milli status alır. 1864-cü ildə mərkəzi kitabxanaya çevrilir. 1901-ci ildə kitabxananın fondu Rumıniya Akademiya Kitabxanasına verilir. 1955-ci ildə Dövlər Mərkəzi Kitabxanası təşkil edilir. Kitabxananın fondu təxminən 3 mln. nüsxə ədəbiyyatdan ibarətdir. Kitabxana paytaxt Buxarestdə yerləşir.

RUSİYA DÖVLƏT KİTABXANASI (RDK) – Rusiyanın və dünyanın ən böyük kitabxanalarından biridir. Əsası 1862-ci ildə

qoyulmuş RDK-nın ilkin fondunu XVIII əsrin sonu – XIX əsrin əvvəllərində yaşamış dövlət xadimi N.Rumyantsevin təxminən 28 min nüsxədən ibarət olan kitab kolleksiyası təşkil edirdi. 1827-ci ildə qraf Sergey Rumyantsev I Nikolaydan mərhum qardaşı, dövlət kansleri, qraf Nikolay Petroviç Rumyantsevin arxivindəki zəngin kitab toplusu və incəsənət əsərlərinin muzeyə verilməsini xahiş edir. 1828-ci il martın 22-də I Nikolay Senata Sankt-Peterburqda “Rumyantsev Muzeyinin təşkili haqqında” adlı xüsusi əmr göndərmiş, Rumyantsev Muzeyini 1828-ci ildə təsis edilmiş, 1831-ci ildə əsası qoyulmuş və 1845-ildə isə Peterburq İmperator Kitabxanasının tərkibinə daxil edilmişdi. Maliyyə vəziyyəti ağır olduğu üçün mühafizəçisi V.Odoyevski Rumyantsevin kolleksiyalarının Moskva şəhərinə köçürülməsini təklif etmişdi. 1861-ci il mayın 23-də Nazirlər Kabineti Rumyantsev Muzeyinin Peterburqdan Moskvaya köçürülməsi və Moskva Ümumi Muzeyinin yaradılması haqqında qərar qəbul etdi. Beləliklə, Moskvada ilk ümumi kitabxana – Rumyantsev Muzeyi Kitabxanası (RMK) 1862-ci il iyulun 1-də açıldı. 1863-cü ildə RMK-nın fondunda təxminən 100 min nüsxə kitab vardı. XIX əsrin axırlarında isə kitab fondu məcburi nüsxələrin və könüllü ianələrin hesabına 500 min nüsxəyə çatmışdı. 60 il ərzində kitabxana muzeyin tərkibinə daxil olmuş, sovet dövrünə qədər həmişə Nikolay Rumyantsevin adını daşımışdır. 1925-1992-ci illərdə V.İ.Lenin adına SSRİ Dövlət Kitabxanası adlanmış, 1992-ci ildən bu günə kimi isə Rusiya Dövlət Kitabxanası adlanır. RMK təşkil olunduğu gündən

1922-ci ilə qədər 1 ədəd, 1944-cü ilə qədər 2 ədəd, 1945-ci ildən isə 3 ədəd məcburi nüsxə almışdır. 1917-ci il Oktyabr inqilabından sonra RMK-na 1 mln. 500 min nüsxədən çox kitab verilmişdir. 1921-ci ilin dekabrında Xalq Komissarlar Sovetinin qərarı ilə RMK-nın üzərinə dövlət kitab saxlayıcısı funksiyası qoyulmuş və xarici ölkələrlə kitab mübadiləsi üçün vəsait ayrılmışdır. Sovet dövründə RDK milli kitabxana hesab edilirdi. O, SSRİ xalqları və xarici ölkə ədəbiyyatının, əlyazma kitabların və başqa materialların ümumdövlət saxlayıcısı idi. Ölkədə kitabxana işi sahəsində dövlət sənədlərinin tədqiqi, oxucuların öyrənilməsi, tövsiyə biblioqrafiyasının nəzəriyyəsi və metodikası, əhaliyə kitabxana xidmətinin vahid sistemi, dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin mərkəzləşdirilməsi, depozitar fondların təşkili, Kitabxana-Biblioqrafiya Təsnifatının (KBT) elmi prinsipləri, kitabxana işinin planlaşdırılması və proqnozlaşdırılması, kitabxana işinin avtomatlaşdırılması və s. problemlərin işlənməsi sahəsində RDK-nın böyük rolu olmuşdur. RDK-nın soraq-biblioqrafiya şöbəsi 1986-cı ildən avtomatlaşdırılmış biblioqrafik axtarış sistemini eksperimental şəkildə təcrübəyə tətbiq etmiş, 1990-cı illərin 2-ci yarısında informasiyalaşdırma yoluna qədəm qoydu. Həmin il RDK optik kompakt disklər əsasında Science Citation Index (SCI) biblioqrafik məlumat bazasından istifadə etməklə avtomatlaşdırılmış rejimdə oxuculara xidmət göstərməyə başladı. 1990-cı RDK-da həm status, həm təşkilati, həm də texniki-texnoloji baxımdan əhəmiyyətli keyfiyyət dəyişmələri baş verdi. O,

Dövlət Kitabxanasına çevrilərək mütəfiq respublikaların fəaliyyətinin koordinasiyası ilə bağlı funksiyasını itirdi. RDK bu dövrdə Rusiya Milli Kitabxanası ilə əlaqələrini möhkəmləndirməyə və fəaliyyətini koordinasiya etməyə başladı. 1992-ci il yanvarın 22-də RF prezidentinin fərmanı ilə V.İ.Lenin adına SSRİ Dövlət Kitabxanası RDK statusu aldı. Rusiya Nazirlər Sovetinin 2 avqust 1992-ci il tarixli 740 №-li qərarına əsasən V.İ.Lenin adına SSRİ Dövlət Kitabxanası RDK-na çevrildi. RDK-da yeni informasiya daşıyıcılarının, informasiya texnologiyasının tətbiqi texnoloji prosesləri xeyli dəyişdirdi. 1993-cü ildə kitabxanada Baş sistemli kataloqun köhnə hissəsi mikrodaşıyıcılara köçürüldü. 1995-ci ildə RDK “Rusiyanın mədəni irsi” (“Rusiyanın yaddaşı”) layihəsini hazırlamağa başladı. 1996-cı ildə “RDK-nın modernləşdirilməsi strategiyası” təsdiq edildi. 1996-cı ildə dissertasiyaların elektron kataloqu yaradıldı. 1998-ci ildə isə yeni daxil olan kitabların elektron kataloqunun formalaşdırılmasına başlanıldı. 13 sentyabr 2000-ci ildə RF Mədəniyyət Nazirliyi “Rusiya Federasiyası kitabxana fondlarının mühafizəsinin milli proqramı”nı təsdiq etdi. 2000-ci ildə RDK-da TASİS pilot proqramının əsas mərhələsi başa çatdırıldı. Onun nəticəsi isə sənaye rejimində işləyən elektron kataloq oldu. 3 mart 2001-ci ildə RDK-nın yeni Nizamnaməsi təsdiqləndi. 2000-2001-ci illərdə “Prosoft-M” firması RDK-nın toplu kataloqunun elektron formada qrafik surətini yaratdı. MARC formatındakı 500 mindən artıq bibliografik yazı CD-ROM-lara köçürüldü. Hazırda RDK-nın fondunda 44 mln. kitab, dövr

nəşrlər, notlar, səs yazıları, izonəşrlər, kartoqrafiya nəşrləri, elektron nəşrlər, elmi işlər, nadir kitablar və digər sənədlər toplanmışdır. Buradakı 17 mln. kitab dünyanın 247 xalqının dilindədir. RDK-nın fondunda Azərbaycana dair və Azərbaycanda nəşr olunmuş xeyli qiymətli ədəbiyyat saxlanılır. Onların arasında 1920-ci ilə qədər Azərbaycan dilində nəşr edilmiş 600 nüsxədən artıq kitab da vardır (2014). RDK oxucular qarşısında öz zəngin fondunu kataloq və kartotekalar vasitəsilə açır. RDK kitabxanaşünaslıq, biblioqrafiyaşünaslıq və kitabşünaslıq sahəsində elmi mərkəzdir. Kitabxananın alimləri “Rusiyanın yaddaşı”, “Rusiya Federasiyasının kitab abidələrinin aşkara çıxarılması, qeydə alınması və mühafizə olunması”, “Rusiya kitabxanaları fondlarının “Rossika” sənədləri ilə kompleksləşdirilməsinin koordinasiyası”, “Rəsmi sənədlərin milli fondu” və s. kimi geniş miqyaslı layihələrin hazırlanması və həyata keçirilməsi ilə məşğul olurlar. RDK özünün “Əsərlər”ini buraxır, eyni zamanda “Kitabxanaşünaslıq”, “Xarici ölkələrdə kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya”, “Əlyazmalar şöbəsinin qeydləri” adlı tematik elmi-təcrübi məcmuələr nəşr etdirir. RDK “Milli elektron kitabxana” layihəsinin təşəbbüsçülərindən biri olmuş, dissertasiyaların unikal elektron kitabxanasını yaratmışdır. İFLA, YUNESKO, İCO (Standardlaşdırma üzrə Beynəlxalq Təşkilat) və s. kimi beynəlxalq təşkilatların fəal üzvü olan RDK müxtəlif ölkələrin kitabxanaları ilə də müntəzəm əlaqə saxlayır. RDK-nın təşəbbüsü ilə Avrasiya Kitabxana Assambleyası (Библиотечная ассамблея Евразии – БАЕ) yaradılmışdır. Bu As-

sambleyanın köməyi sayəsində ümumi informasiya və mədəniyyət məkanının qorunması məqsədilə MDB ölkələrinin kitabxanaları ilə informasiya mübadiləsi həyata keçirilir. Kitabxananın rəsmi adı "Rusiya Dövlət Kitabxanası" Federal Dövlət Müəssisəsidir (Федеральное государственное учреждение "Российская государственная библиотека", qısaldılmış şəkildə: РГБ). Moskva şəhərində yerləşən RDK-nın İnternetdəki sayt ünvanı: <http://www.rsl.ru/>

RUSİYA ELMLƏR AKADEMİYASININ İCTİMAİ ELMLƏR ÜZRƏ ELMI İNFORMASIYA İNSTİTUTU (rusca ИНИОН) – keçmiş SSRİ-nin, indi isə Rusiya Feder-

asiyasının MDB məkanında ictimai elmlər üzrə vahid elmi informasiya təminatı sisteminin mərkəzi müəssisəsidir. Fondlarında ictimai elmlərin bütün spektri üzrə sənəd toplusu formalaşdırılmışdır. Burada beynəlxalq təşkilatların, müxtəlif ölkə parlamentlərinin materialları, qanunların məcmuələri, həmçinin, xaricdəki rus mühacirətinə aid ədəbiyyatın xüsusi fondu vardır. Kitabxananın kitab fondunun həcmi 13 milyon nüsxədən artıqdır ki, bunun da 45 %-ni xarici ədəbiyyat təşkil edir. Fond da həm də 7,5 milyon nüsxədən artıq dövrü nəşrlər vardır. Hər il fonda 19 min nüsxə yerli, 20

min nüsxə xarici ədəbiyyat, 2,5 min adda jurnal, 150 adda qəzet daxil olur.

RUSİYA ELMLƏR AKADEMİYASININ İNFORMASIYA-KİTABXANA ŞURASI (REAİKŞ) – SSRİ-nin süqutuna qədər ümumittifaq əhəmiyyəti daşıyıb və SSRİ EA-nın mərkəzi səviyyəli kitabxanaları (XX əsrin 80-ci illərindən isə elmi informasiya institutları) üçün rəhbər və əlaqələndirmə-metodik mərkəz hesab olunub. Təsisat adının əsasını 1911-ci ildə İmerator EA-nın kitabxanalarına yardım məqsədi ilə yaradılmış Müvəqqəti kitabxana komissiyasından götürür. Komissiya 1915-ci ildən daimi əsaslarla fəaliyyət göstərməyə başlamışdı. 1917-ci ildən etibarən isə, komissiya akademik kitabxanaların işini, onun mərkəzi kitabxanası olan BAN-Elmlər Akademiyası Kitabxanası ilə əlaqələndirilməsini təşkil edən orqana çevrildi. 1926-cı ildən onun tərkibində BAN-ın məsul işçiləri ilə yanaşı digər kitabxanaların nümayəndələri də iştirak etməyə başladılar. 1930-cu ildə SSRİ EA-nın mərkəzi və xüsusi kitabxanaları haqqında Əsanamə qəbul edildi. Bu Əsanamə EA-nın kitabxanalar şəbəkəsini son olaraq formalaşdırdı və BAN-ın Şurası təsdiq edildi. Şuranın tərkibinə akademiklər: A.N. Kirilov (sədr), A.A.Borisyak, A.A. Baykov, V.F. Mitkeviç, A.E. Favorski, A.A. Rixter, A.İ. Tyumenev, A. S. Orlov, S.F. Oldenburq seçilmişdi. SSRİ EA Rəyasət Heyətinin Leninqraddan Moskvaya köçməsi (1934) ilə Elmlər Akademiyasının strukturu və akademik kitabxanalar şəbəkəsi genişləndi və bu şəbəkəyə Akademiyanın elmi baza, filial, şöbə, elmi müəssisələri, həm də mütəffiq

respublikaların EA-nın kitabxanaları daxil oldu. 1960-cı ildə Komissiya SSRİ Elmlər Akademiyası Rəyasət Heyəti nəzdində Kitabxana Şurasına çevrildi. EA-nın mərkəzləşdirilmiş kitabxana sisteminin yaradılmasına yardım edən amillərdən biri də Kitabxana Şurasının 1948-ci ildən nəşr etdirdiyi Elmi əsərlər məcmuəsi idi. Bu məcmuə 1974-cü ildən “Библиотеки АН СССР и АН союзных республик” seriyası altında elmi əsərlərin tematik məcmuəsinə çevrildi. 1968-ci ildə SSRİ EA Rəyasət Heyəti tərəfindən “SSRİ EA-da kitabxana işinin vəziyyəti və inkişaf perspektivləri haqqında” Qərarın qəbul edilməsi ilə akademik kitabxana şəbəkəsində kitabxanaların idarə edilməsi işinin yenidən qurularaq institutların konkret işinə yaxınlaşdırılmasına cəhd edildi 1980-ci ildə SSRİ EA-nın Birləşmiş İnformasiya-kitabxana Şurası yaradıldı və tərkibinə müstəqil qurum kimi Təbiət Elmləri üzrə Şura daxil oldu. Akademik elmi müəssisələrin informasiya və kitabxana təminatının yaxşılaşdırılması məqsədi ilə 1989-cu ildə SSRİ EA-nın İnformasiya-kitabxana Şurası yaradıldı. 2002-ci ildən etibarən Şuranın sədri Rusiya EA-nın vitse-prezidenti akademik A.F. Andreyevdir. Şura və onun büro iclaslarında EA-da fundamental tədqiqatların informasiya-kitabxana təminatının, kitabxanaların və elmi informasiya institutlarının elmi-təşkilati fəaliyyətinin aktual məsələləri, informasiya resurslarının yaradılmasına və istifadəsinə, internet də daxil olmaqla, telekommunikasiya və şəbəkə texnologiyalarının tətbiqinə yönəldilir. Şuranın nəzdində Yeni informasiya və kitabxana texnologiyalarının

yaradılması və tətbiqi üzrə komissiya (1974 – 1992-ci illərdə-İnformasiya-kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması üzrə komissiya adlanırdı) fəaliyyət göstərir. Bunlardan informasiya resurslarının inteqrasiya məsələlərinə həsr edilmiş üç konfrans (1994, 1997, 2000), MDB, Baltiya, Şərqi Avropa, Rusiya akademik kitabxanaları nümayəndələrinin, RF qanunvericilik və icra strukturlarının təmsilçilərinin iştirakı ilə keçirilmişdir. Şuranın səyləri nəticəsində Akademik Kitabxanaların və Elmi-İnformasiya Mərkəzlərinin Beynəlxalq Assosiasiyası (1993-cü ildə təsis edilmişdir) yaradılmışdır. 1996-cı ildə bu Assosiasiya bölmə hüquqlarında Beynəlxalq Akademik Elmlər Assosiasiyasının tərkibinə daxil olmuş və o, indi İFLA və YUNESKO-nun beynəlxalq proqram və layihələrində iştirak edir.

RUSIYA FEDERASIYASI FEDERAL MƏDƏNİYYƏT VƏ KİNEMATOQRAFIYA AGENTLIYININ BAŞ İNFORMASIYA-HESABLAMA MƏRKƏZİ (Главный Информационно-Вычислительный Центр Федерального Агентства по Культуре и Кинематографии РФ - QİVS) – Moskva. 1992-2004-cü illərdə RF Mədəniyyət Nazirliyinin tərkibində olmuşdur. Sahənin informasiyalaşdırılması, hesablama texnikası ilə təmin edilməsi, mədəniyyət və kinematoqrafiya üzrə statistikanın aparılması, incəsənət və mədəniyyət müəssisələrinin cari vəziyyətinin və inkişafının informasiya-analitik monitorinqinin aparılması üzrə federal səviyyəli baş orqandır. 1974-cü ildə yaradılmışdır. QİVS – mədəniyyət sahəsində informasiya-hesablama sis-

temlərinin və informasiya məhsullarının ən böyük layihələşdiricisi və təchizatçılarında biridir. QİVS-də yaradılmış layihə və məhsullar yüzrlə kitabxanalarda, muzeylərdə, mədəni irsin mühafizəsi, xalq yaradıcılığı mərkəzlərində, mədəniyyət üzrə dövlət idarəetmə orqanlarında tətbiq edilmişdir. QİVS tərəfindən təklif edilən əsas proqram-texniki sistemləri aşağıdakılardır: “AS-Biblioteka” proqram-texniki kompleksi, “AS-Bibliografiya” universal proqram-texniki sistemi, “AS-muzey” universal proqram-texniki sistemi, “Pressa o kulture” paylaşıdırılmış informasiya-kitabxana sistemi. Rusiyanın regional, elmi, gənclər, uşaq kitabxanalarında tətbiq edilən “AS-Biblioteka” sisteminin əsas versiyasından başqa QİVS “AS-Biblioteka-SBS” və “AS-Biblioteka-SI” kompleksləri işləyib hazırlamışdır. “AS-Biblioteka-SI” kompleksi isə korlar üçün regional kitabxanaların avtomatlaşdırılması üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu kompleks “danışan” kitabların və brayl əlifbası ilə nəşr edilmiş kitabların bibliografik təsvir xüsusiyyətlərini nəzərə alır. Hazırda ixtisaslaşdırılmış tiflotexnikalı elektron kataloqun interfeysi hazırlanır. Bu texnologiyalar verilənlərin daxili formatlar əsasında modullar arasında mübadiləsini, elektron kataloqdakı informasiyanın saxlama etibarlılığının yüksəldilməsi üçün onun strimer qurğusunda üçqatlı ehtiyat nüsxəsinin hazırlanmasını; bibliografik yazının elementləri üzrə müxtəlif cür axtarışını; lokal hesablama şəbəkəsi texnologiyasından istifadə etməklə elektron kataloqdakı bibliografik informasiyanın istənilən avtomatlaşdırılmış işçi yerindən

əlyetərliyini; bibliografik verilənlərin UNIMARC beynəlxalq kommunikatıv format əsasında Relcom şəbəkəsi ilə kənar, o cümlədən xarici sistemlərlə mübadiləsini təmin edir. QİVS-in əsas nəşrləri 2003-cü ilə qədər nəşr edilən “Ориентеры культурной политики” informasiya məcmuəsi; mədəniyyət müəssisələrin göstəricilərini əks etdirən illik statistik soraq kitabı; kitabxanaların illik göstəricilərini əks etdirən illik statistik soraq kitabı (1998-ci ildən “Rusiyanın ictimai kitabxanaları rəqəmlərdə” adı ilə çıxır); teatrların və konsert müəssisələrinin fəaliyyətinin illik göstəricilərini əks etdirən illik statistik soraq kitabı(2001-ci ildən rəqəm formatında çıxır); “Rusiya Mədəniyyət Nazirliyinin xidməti və normativ sənədləri” (2004-ci ildən məcmuənin “Normativ sənədlər” rubrikası QİVS-nin saytında da yerləşdirilir). RF-nın Federal Mədəniyyət və Kinematografiya Agentliyinin Web saytının ünvanı: <http://www.givc.ru/>

RUSİYA FEDERASIYASI PREZİDENT ADMİNİSTRASIYASININ KİTABXANASI (PAK) – Prezidentin 31 noyabr 1991-ci il sərəncamı ilə Moskvada yaradılmış ixtisaslaşdırılmış kitabxanadır. Prezident administrasiyası və PF hökumət aparatının analitik-informasiya bölməsi, eyni za-

manda 19 idarə, təşkilat və müəssisənin (RF Konstitusiyə Məhkəməsi, federal icra hakimiyyəti orqanları, banklar, nəşriyyat, agentlik, arxivlər) informasiya tələbatını ödəyir. Moskvada köhnə meydanda yerləşir. Kreml və Hökumət evində filialları vardır. Fondu (2 milyondan çoxdur) universal xarakter daşıyır. Əvvəllər mərkəzi hakimiyyətə məxsus olan üç kitabxananın bazasında yaranmışdır ki, burada əsas yeri Sov. İKP MK-nın işlər idarəsinin kitabxanası tutur. Fondada Rusiya qanunvericilik orqanlarının qanunlar məcmuələri, I Pyotr, II Yekaterina, I Pavel və b. dövrlərinə aid nəşrlər mühafizə olunur. Kitabxana məcburi nüsxələr alır. Eyni zamanda 400 dən çox vətən, 200 dən çox xarici jurnal və qəzet fonda daxil olur. Kitabxana AIS əsasında işləyir, EK, elektron kartoteka, xarici VB giriş imkanlarına malikdir. Ənənəvi və elektron formada “Rusiyanın dirçəlişi problemləri”, “Hakimiyyət, səyahət, xalq”, Mədəniyyət və təhsil məsələləri, RF-da parlamentarizm”, “Rusiyanın regionlarının problemləri”, RF- da seçmələr” və başqa mövzu- informasiya bulletenləri çap edilir. Sənədlərin mübadiləsi, BKAA, İKT –nin təkmilləşdirilməsi, Beynəlxalq kitabxana- informasiya təşkilatının işində fəal iştirak etmək istiqamətləri üzrə beynəlxalq əməkdaşlıq işləri aparılır.

RUSIYA MİLLİ KİTABXANASI (RMK) – RF-da milli kitabxana funksiyasını yerinə yetirən, öz fondunun zənginliyinə və fəaliyyət dairəsinə görə dünyanın ən böyük kitabxanaları ilə bir sırada duran müəssisədir. Rusiya imperatriçəsi II Yekaterinanın (1729-1796) ali fərmanı ilə 27

may 1795-ci ildə Peterburq İmperator Kitabxanası (PİK) kimi əsas qoyulmuş bu müəssisə təkcə kitab saxlayıcı kimi deyil, həm də “elmi və maarifi sevən bütün insanlar üçün” münasib olan “xalq maarifinin mənbəyi” kimi nəzərdə tutulmuşdu. Burada Rusiya ərazisində çapdan çıxmış kitabların, xarici ölkələrdə rus dilində buraxılmış nəşrlərin, eləcə də əcnəbi dillərdə Rusiya haqqında yazılmış əsərlərin toplanılıb saxlanması (onu “Rossika” (“Россика”) adlandırırlar) planlaşdırılmışdı. II Yekaterina kitabxananın təşkilini öz nəzarətində saxlayır, kitab fondu üçün əsərlərin yığılmasında şəxsən iştirak edirdi. 1811-ci ildən PİK-na Rusiya ərazisində çapdan çıxan bütün nəşr əsərlərinin məcburi nüsxələrini almaq hüququ verilmişdir. Yalnız XIX əsrin 50-ci illərində fondadakı kitabların miqdarı 500 min nüsxəni ötüb keçmişdi. 1917-ci ilin məlumatına görə, PİK-in kitab fondunda 2 milyon 800 mindən çox adda sənəd saxlanılırdı. PİK adı ilə yaranan bu müəssisə 1917-ci ildə Rusiya Ümumi Kitabxanasına çevrildi, 1925-ci ildən isə SSRİ Dövlət Ümumi Kitabxanası adlandırıldı. 1932-ci ildə ona görkəmli yazıçı-publist Mixail Saltıkov-Şedrinin (1826-1889) adı verildi. 1917-ci ilin noyabrında Rusiya XKS-nin sədri V.Lenin bu kitabxanaya “Petroqraddakı Ümumi Kitabxananın vəzifələri haqqında” məktub yazmış və məktubda kitabxananı ümumi açıq

müəssisəyə çevirmək sahəsində əsas tədbirləri şərh etmişdir. Böyük Vətən müharibəsi illərində kitabxana öz fəaliyyətini dayandırmamış fəvqəladə şəraitdə qiymətli kitab fondunu qoruyub saxlamağı bacarmışdı. 1976-cı ildə qəbul olunmuş Nizamnaməyə əsasən kitabxana RSFSR-in milli kitabxanası kimi yerini müəyyənləşdirdi. 1980-ci ildə SSRİ Dövlət Ümumi Kitabxanası dünyanın 107 ölkəsinin 2.816 kitabxanası və elmi müəssisəsi ilə beynəlxalq kitab mübadiləsi aparırdı. 1985-ci ilin məlumatına görə, kitabxananın fondunda 24 milyon nüsxədən artıq SSRİ və xarici ölkə ədəbiyyatı toplanmışdı. Bununla yanaşı, kitabxana I Pyotr dövrünün ən böyük kitab kolleksiyasına malikdir. 1703-1727-ci illərdə nəşr edilmiş “Vedomosti” qəzetinin tam toplusu burada mühafizə edilir. Burada 1920-ci ilə qədər Azərbaycanda nəşr olunmuş 400-ə qədər kitab da mühafizə edilir. 1991-ci ildə V.İ.Lenin adına SSRİ Dövlət Kitabxanası Rusiya prezidentinin fərmanına əsasən Rusiya Dövlət Kitabxanasına çevrilmişdi. Rusiya prezidenti 27 mart 1992-ci ildə “Rusiya Milli Kitabxanası haqqında” fərman imzaladı. Bu fərmana əsasən M.Y.Saltikov-Şedrin adına SSRİ Dövlət Ümumi Kitabxanası “Rusiya Milli Kitabxanası” adlandırıldı və ölkədə milli kitabxana funksiyası rəsmi şəkildə onun üzərinə qoyuldu. Eyni zamanda Rusiya kitabxana ictimaiyyətinin maraqlarının beynəlxalq miqyasda təmsil olunması da Rusiya Milli Kitabxanasına həvalə edildi. 1994-cü ildə bu kitabxana Avropa Elmi Kitabxanaları Konsorsiumunun üzvüdür. RF hökumətinin 23 mart 2001-ci il tarixli 226 №-li qərarı ilə Rusiya Milli Kitabxanasının Nizamnaməsi təsdiq edilmişdir.

Yeni Nizamnamə Rusiya qanunvericiliyinə, YUNESKO və Avropa Şurası kimi beynəlxalq təşkilatların tövsiyələrinə tam uyğundur. Rusiya Milli Kitabxanasında elm sahələri və nəşr növləri üzrə ixtisaslaşdırılmış 28 oxu zalı, soraq-bibliografiya məntəqələri və məlumat mərkəzi və s. vardır. 2007-ci ilin məlumatına görə, Rusiya Milli Kitabxanasının fondunda 35 milyon nüsxə kitab və digər formalı sənəd (15 mln. kitab, 13 mln. 100 min jurnal, 617 min cild illik qəzet topluları) toplanmışdır. 2007-ci ildə Rusiya Milli Kitabxanasına dövlət büdcəsindən 569.200.000 rubl vəsait ayrılmışdır. Kitabxananın rəsmi adı “Rusiya Milli Kitabxanası” Federal Dövlət Müəssisəsidir (Федеральное государственное учреждение “Российская национальная библиотека”, qısaldılmış şəkildə: РНБ). Sankt-Peterburq şəhərində yerləşən (əsas bina Sadovaya küçəsi, 18-dədir) Rusiya MK-nın veb-saytı ünvanı belədir: <http://www.nlr.ru>

RUSİYADA CARİ DÖVLƏT BIBLIOQRAFIYASI (RCDB) – rəsmi dövlət bibliografiyasının başlanğıcı “Журнал Министерства народного образования” (“Xalq Maarif Nazirliyinin jurnalı”) (1834-1917) ilə bağlıdır. Jurnalda 1834-1855-ci illərdə müntəzəm olaraq “Обзор российских газет и журналов” (“Rus qəzet və jurnallarının xülasəsi”) dərc olunurdu. Burada dövrü nəşrlərdən daha mühüm məqalələr haqqında bibliografik məlumat verilirdi. ki, bu da məqalələrin bibliografiyalaşdırılması sahəsində ilk təcrübə idi. Kitablara haqqında məlumat isə “Rusiyada çıxmış yeni kitablara” bölməsində verilirdi. Jurnalda, həm də 1834-1842-ci

illərdə ədəbiyyatın böyük illik xülasələri dərc olunurdu ki, bu da adətən, statistik materiallarla müşayət edilirdi. 1837-1855-ci illərdə jurnala əlavə kimi "Yeni çıxmış kitabların göstəricisi" çap olunur. 1855-ci ildə "Xalq Maarif Nazirliyi jurnalı"nda yeni kitablar haqqında rəsmi məlumatın verilməsi dayandırıldıqdan sonra onun funksiyalarını şəxsi firmaların dövrü nəşrləri öz öhdələrinə götürürlər. 1856-1857-ci illərdə "Отечественные записки" ("Vətən qeydləri") jurnalına əlavədə Rusiyada çıxan bütün kitabların və digər çap məhsulunun tam siyahısı çap olunmağa başlayır. 1869-cu ildə rəsmi orqan olan "Правительственный вестник" ("Hökumət xəbərləri") jurnalında yeni çap olunan kitablar haqqında həftəlik məlumatlar dərc olunur. Müəyyən fasilə ilə (1877-1878-ci illər) belə siyahılar 1903-cü ilə kimi çap olunmuşdur. Mətbuat işləri üzrə Baş İdarənin 1903-1907-ci illərdə çap etdirdiyi "Список книг вышедших в России" ("Rusiyada çıxmış kitabların siyahısı") məhdud xarakter daşıyır, nəşri gecikdirilir və qeyri-dəqiq idi. 1907-ci ilin iyul ayından Mətbuat işləri üzrə Baş İdarə həftəlik cari dövlət biblioqrafiya orqanı olan "Книжная летопись" ("Kitab salnaməsi") çap etməyə başlayır. 1907-ci ildən 1917-ci ilə kimi bu, ölkədə bütün çap məhsulu növlərinin qeydini aparan yeganə mənbə idi. "Kitab salnaməsi"ndə Rusiyada 85 dildə, milyarddan çox nüsxə tirajla çap olunmuş 266 000 adda kitab, kitabça və dövrü nəşr qeydiyyatdan keçmişdir. 1917-ci il aprel ayının 27-də (mayın 10-nu) Müvəqqəti hökumətin qərarı ilə Kitab Palatası(KP) təsis edilir.

RDB müəssisəsi olan KP ölkədə çıxan bütün çap məhsulunun qeydi; "Kitab salnaməsi"nin nəşri; əvvəllər rus dilində çıxmış bütün çap məhsulunun sistemli qeydi; iri kitabsaxlayıcıların məcburi nüsxə ilə təmin edilməsi işini görürdü. KP-nin direktoru görkəmli ədəbiyyatşünas və biblioqraf S.A.Venqerov təyin olunur. 1917-ci ildə KP-nin Xalq Maarif Komissarlığına verilməsi haqqında qərar qəbul edilir. Bununla da KP sovet biblioqrafik müəssisəsi kimi fəaliyyətə başlayır. 1918-ci ilin fevral ayında isə məcburi nüsxə haqqında ilk sovet dekreti imzalanır. 1920-ci ilin 30 iyununda "RSFSR-də biblioqrafiya işinin XMK-na verilməsi haqqında" dekret imzalanır. Həmin ilin avqust ayının 3-də XMK "Çap əsərlərinin məcburi qeydi haqqında" qərar qəbul edir. Moskvada RMKP-nin ilk direktoru B.S.Bodnarski təyin olunur. Yeni palatanın əsas vəzifəsi Moskva və Petroqrad palatalarının funksiyalarını bir-birindən ayırmaq idi. Tədricən Petroqrad KP Kitabşünaslıq Elmi-Tədqiqat İnstitutuna çevrilir və ona biblioqrafiyanın nəzəriyyəsi, tarixi və metodiki məsələlərinin işlənməsi həvalə edilir. 1935-ci ildə onun fəaliyyəti dayandırılır. Çap əsərlərinin cari dövlət qeydi bütünlükdə RMKP-nin ixtiyarına keçir. Kitab nəşrinin artımı, onun mövzu genişliyi xüsusi işlənmiş təsnifat əsasında "Kitab salnaməsi"ndə ədəbiyyatın sistemli şəkildə qruplaşdırılmasını zəruri məsələyə çevirir. İlk belə təsnifat 1926-cı ildə tətbiq edilir. Onda beynəlxalq onluq təsnifatın güclü təsiri hiss olunurdu. Təsnifatın ilk variantı 1926-1930-cu illərdə tətbiq olunub. 1926-cı ildə "Jurnal salnaməsi" çap olu-

nur ki, o da 1938-ci ildən "Jurnal məqalələri salnaməsi" adlanır. KP kitab illiklərinin də nəşrinə başlayır. 1927-1931-ci illərdə bir-birinin ardınca 5 cild nəşr olunmuşdur ki, onlar da 1925-1929-cu illərin ədəbiyyatını əks etdirmişdir. 1928-1933-cü illərdə "Kitab salnaməsi"nin xüsusi buraxılışları çap olunur. 1934-cü ildən milli dillərdə olan kitabların təsviri "Kitab salnaməsi"ndə rus dilinə tərcümə olunaraq verilir. 1935-ci ildən isə RSFSR KP Ümumittifaq KP-na çevrilir. Həmin vaxtdan KP-nin cari biblioqrafik nəşrlərində milli respublikaların, o cümlədən Azərbaycanın çap məhsulu haqqında da biblioqrafik məlumat əks olunmağa başlayır. Belə vəziyyət 1991-ci ilə kimi davam etmişdir. 1938-ci ildən isə KP-nin nəşrlərində verilən köməkçi göstəricilər sistemi daha da təkmilləşir. 1931-1934-cü illərdə ardıcıl olaraq not, dövrü nəşrlər, xəritələr, izonəşrlər (çap qrafikası), resenziyalar "salnaməsi" nəşr olunur. 1936-cı ildən "Летопись газетных статей" ("Qəzet məqalələri salnaməsi") çap olunmağa başlayır. 1941-ci ildən isə "Библиография советской библиографии" ("Sovet biblioqrafiyasının biblioqrafiyası") illiyi buraxılır ki, o da 1939-cu ilin materiallarını əhatə etmişdir. Rəsmi-xroniki nəşrlər və kitab ticarətinə daxil olmayan ədəbiyyat xüsusi olaraq "Дополнительный выпуск" ("Əlavə buraxılış"da) təsvir olunurdu. Bütün bunlar göstərir ki, artıq II Dünya müharibəsinə qədər cari dövlət biblioqrafiyası vahid bir sistem kimi formalaşmışdır. Müharibə dövründə dövlət biblioqrafiyasının əsas orqanları olan "Kitab salnaməsi", "Jurnal məqalələri salnaməsi", "Qəzet məqalələri sal-

naməsi" və çap kartoçkaları öz nəşrlərini dayandırmırlar. Kitab Palatasının bəzi salnamələrinin nəşri isə dayandırılmışdır. Bunlar: "Qəzet məqalələri salnaməsi: Respublika, diyar, vilayət və şəhər qəzetləri"; "Картографическая летопись" ("Kartoqrafik salnamə"), "Летопись периодики СССР" ("SSRİ dövrü nəşrlər salnaməsi"), "Sovet biblioqrafiyasının biblioqrafiyası"dır. 1945-1947-ci illərdə K.P. 1941-1944-cü illər üçün "Kitab salnaməsi"nə iki əlavə buraxılış hazırlayıb çap etdirir. 1946-cı ildən müntəzəm olaraq kitab illiyinin nəşrinə başlayır və paralel olaraq müharibə illərinin buraxılışları da nəşr edilir. Həmin ildən "Картографическая летопись" ("Kartoqrafik salnamə"nin), 1947-ci ildən "летопись периодической печати" ("Dövrü nəşrlər salnaməsi"nin) nəşri bərpa olunur. 1948-ci ildən isə müntəzəm olaraq biblioqrafiyanın biblioqrafiyasına aid dövlət biblioqrafiya orqanı olan "Sovet biblioqrafiyasının biblioqrafiyası" yenidən nəşrə başlayır. KP mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırma üçün kitablara çap kartoçkaları çap etməklə yanaşı, 1949-cu ildən jurnal məqalələrinə və resenziyalara da çap kartoçkaları buraxır. 1948-ci ildə Y.S.Qostevanın hazırladığı yeni təsnifat sistemi çapdan çıxır. Həmin təsnifat sistemi 1955, 1961 və 1965-ci illərdə bəzi dəyişikliklər və əlavələrlə təkrar üç dəfə nəşr edilmiş və uzun müddət cari dövlət biblioqrafiya orqanlarında ondan istifadə olunmuşdur. 1977-ci ildən dövlət biblioqrafiyası orqanlarında çap məhsulunun sistemləşdirilməsi KP tərəfindən işlənmiş təsnifat əsasında aparılır. "Единая классификация литературы для книгоиздания в

СССР” (“SSRİ-də kitab nəşri üçün ədəbiyyatın vahid təsnifat sxemi”) adlı həmin təsnifat əvvəlkilərdən fərqli olaraq 50 şöbədən ibarət idi. RF Prezidentinin 30 noyabr 1992-ci il fərmanı ilə Ümumittifaq KP Rusiya KP adlanır və funksiyaları: dövlət biblioqrafiyasının mərkəzi; çap əsərlərinin toxunulmaz dövlət arxivinin yaradılması və qorunması; çap məhsulunun statistikas; onların Beynəlxalq Standart nömrəsi; kitabçılıq işi sahəsində elmi-tədqiqat fəaliyyəti. Palata Elmi-İstehsalat Birliyi statusunu saxlayır, buraya Elmi-Tədqiqat Kitab İnstitutu, “Knijnaya Palata” nəşriyyatı, sahəvi “Elmi-informasiya mərkəzi” də daxildir. Hal-hazırda Rusiya dövlət biblioqrafiyası sistemi ümumdünya miqyasında İFLA tərəfindən həyata keçirilən Universal Biblioqrafik Uçot proqramının bütün əsas meyarlarına uyğundur. Dövlət biblioqrafik göstəricilər sistemi dövlət standartına QOST 7.61-90 əsasən nizamlanır, üç qrupa bölünür: 1.qeyri-dövrü nəşrlərin (kitab və kitabçalar), dövrü və ardı davam edən nəşrlərin (jurnallar, qəzetlər, məcmuələr, bülletenlər), o cümlədən notların, kartoqrafik və izonəşrlərin göstəriciləri. 2. qrupa məqalələr (jurnal və qəzetlərdən), o cümlədən resenziyalar haqqında biblioqrafik informasiya daxildir. Bu, sistemin analitik hissəsini təşkil edir. 3. qrup həm ayrı-ayrı nəşrlər, həm də onların bir hissələri, bölmələri (məsələn, ayrı-ayrı nəşrlərdə çap olunmuş notlar və musiqi əsərləri haqqında göstərici) haqqında qarışıq biblioqrafik informasiyanı əks etdirir. RKP Beynəlxalq standart kitab nömrəsi (İSBN) və Beynəlxalq standart musiqi nömrəsi (İSMN) sistemlərində

milli agentlik hesab olunur. Eyni zamanda o, Seriyalı nəşrlərin beynəlxalq nömrəsi (İSSN) sistemində də milli mərkəzdir. Məhz RKP-nın ciddi səyi nəticəsində bütün Rusiya nəşriyyatları və nəşriyyatçılıq işi ilə məşğul olan təşkilatlar kitab və kitabçaları İSBN nömrəsi ilə buraxırlar. Rusiyada məhz KP-nın təşəbbüsü ilə 1996-cı ildən “Книги в наличии и печати” (“Mövcud və çapda olan kitablar”) nəşr olunur. Perspektiv xarakterli bu biblioqrafiya orqanı ildə 6 dəfə elektron formada disketdə buraxılır. Bundan başqa, “Книжная летопись” (“Книжная летопись”) adlı həftəlik salnamə və “Книги Российской Федерации. Ежегодник” (Rusiya Federasiyasının kitabları. İllik) adlı vəsaitlər də çap olunur ki, bu da RKP daxil olan yeni kitablar haqqında məlumat verir. 1998-ci ildə ənənəvi kağız formasında dörd kataloq bura-xılmışdır. Hazırda həmin kataloq ildə 2 dəfə buraxılır. Mütəxəssislər “Mövcud və çapda olan kitablar” vəsaitini yüksək qiymətləndirərək kitab ticarətçiləri, kitabxanalar və digər təşkilatlar, o cümlədən fərdi istifadəçilər üçün ümummillə biblioqrafik göstərici kimi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Rusiyada hazırda üç təsnifat sxemindən istifadə olunur: universal onluq təsnifat (UOT), Kitabxana-biblioqrafiya təsnifatı (KBT), Elmi-texniki informasiya üzrə dövlət rubrikatoru (ETİDR). 1979-cu ildən RKP ölkədə çıxan ədəbiyyatın elektron biblioqrafik qeydini aparır. 1992-ci ildən isə verilənlər bazasında Rusiyada MDB dövlətləri haqqında çap olunmuş əsərlər haqqında informasiya verilir. RKP-nın əsas vəzifələrindən biri kitabxanaları və informasiya mərkəzlərini, kitab ti-

carətçilərini və nəşriyyatları elektron bibliografik informasiya ilə təmin etməkdir. Bu elektron poçt və internetdən istifadə vasitəsilə iki səviyyədə həyata keçirilir: 1. Beynəlxalq standartlar səviyyəsində elektron milli bibliografiyanın yaradılması (ilk növbədə UNIMARC-ın rus variantının tələblərini nəzərə almaqla). Bu vəzifəni RusMARC+INTERNET adlandırırlar. 2. Ölkədə müntəzəm cari elektron mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırmanın inkişaf etdirilməsi. Bu vəzifəni elektron yazı+istifadəçi adlandırırlar. Birinci vəzifə RUSLAN sistemi vasitəsilə həyata keçirilir. Bu INTERNET-də verilən elektron kataloqun yaradılmasına xidmət edir. Hal-hazırda Rusiya dövlət uçot-qeyd bibliografik vəsaitlər sisteminə 9 salnamə daxildir. Bunlar “Kitab salnaməsi”, “Jurnal məqalələri salnaməsi”, “Qəzet məqalələri salnaməsi”, “Təsviri nəşrlərin salnaməsi”, “Rəylər salnaməsi”, “Not salnaməsi”, “Dissertasiyaların avtoreferatlarının salnaməsi”, “Kartografik salnamə” və “Dövri və ardı davam edən nəşrlərin salnaməsi”dir. Bunlardan başqa, RKP-da “Rusiya bibliografiyasının bibliografiyası” və “RF-nın kitab illiyi” vəsaitləri də hazırlanıb nəşr edilir.

RÜSTƏMOV Əli Musa oğlu – 1937-ci il dekabrın 31-də Ağdam rayonunda anadan olmuşdur. 1956-cı ildə Bakı Mədəni-Maarif Texnikumunu, 1962-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetini (indiki BDU) bitirmişdir. Bir müddət neft sənayesinin informasiya sahəsində, 1974-cü ildən Elmi-Texniki İnforsiyaya Mərkəzində çalışmış, 1977-ci ildən BDU-da kitabxanaşünaslıq kafedrasında fəaliyyətini davam etdirmişdir. 1976-cı

ildə Leninqradda (indiki Sankt-Peterburq) “Разработка и анализ системы информационного обеспечения специалистов-нефтяников на базе механизации и автоматизации” mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə edərək, pedaqoji elmlər namizədi elmi dərəcəsinə almışdır. “Respublika soraq-informasiya fondlarının avtomatlaşdırılması” (1990), “İnformatika” (1991, 2000), “İnformatika: izahlı terminlər lüğəti” (1996) “Patentlər və əmtəə nişanları: tərtibi, mühafizəsi, axtarışı” (2004) və bu kimi 31 kitabın, 3 monoqrafiyanın, 82 məqalənin müəllifidir. Bir sıra beynəlxalq elmi tədbirlərdə iştirak etmiş, uzun illər pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olmuşdur. Xidmətlərinə görə diplom və medallarla təltif edilmişdir. Kitabxanaşünaslıq kafedrasının dosenti Əli Rüstəmov 2011-ci ildə vəfat etmişdir.

RZAQLİYEV Həsənağa Ağəli oğlu - 1912-ci ildə Bakı şəhərində anadan olmuşdur. 1933-cü ildə Moskva Kitab

Texnikumunu (indiki Moskva Dövlət Kitab Biznesi və İnformasiya Texnologiyaları Kolleci) bitirmişdir. 1960-cı ildən M.F.Axundov adına Azərbaycan Respublika Kitabxanasında (indiki Azərbaycan Milli Kitabxanası) elmi-metodiki şöbənin (indiki kitabxanaların metodiki təminatı şöbəsi) müdiri vəzifəsində çalışmışdır. Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 24 may 1960-cı il tarixli Fərmanı ilə Əməkdar mədəniyyət işçisi fəxri adını almışdır.

RZAQLİYEVA Töhfə Ağəli qızı - 1916-cı il noyabrın 26-da Bakı şəhərində anadan olmuş, 1932-ci ildə 33 nömrəli orta məktəbi bitirərək, Bakı Xalq Maarif Şöbəsinin Pedaqoji Texnikumuna daxil olmuş, 1936-cı ildə oranı bitirmişdir. 22 mart 1943-cü ildən M.F.Axundov

adına Azərbaycan Dövlət Respublika Kitabxanasında (indiki Azərbaycan Milli Kitabxanası) əmək fəaliyyətinə başlamış, kitabxanaçı, böyük kitabxanaçı, böyük bibliograf, kitabışləmə və kataloqlaşdırma şöbəsində ixtisasçı-redaktor (mütəxəssis redaktor) vəzifələrində çalışmışdır. Əlifba və sistemli kataloqların təsnifləşdirilməsi və təşkili, çap məhsullarının təsviri və mühafizəsi sahəsində, respublikada mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırma işində fəal iştirak etmişdir. 1974-cü ildə Azərbaycan dilində olan çap məhsullarının təsviri üzrə vəsait tərtib etmişdir. Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 26 dekabr 1973-cü il tarixli Fərmanı ilə Azərbaycan SSR-in Əməkdar mədəniyyət işçisi fəxri adına layiq görülmüşdür.

RZAYEV Sahib Mirzalı oğlu – (12.03.1938, İmişli – 01.11.2013, Bakı) – kitabxanaşünas, pedaqoq, f. e. n. (1973),

dosentdir (1976). 1955-ci ildə İmişli şəhər orta məktəbini, 1961-ci ildə BDU-nun Kitabxanaçılıq şöbəsini, 1966-cı ildə AD-PU-nun filologiya fakültəsini bitirmişdir. M.F.Axundzadə adına Milli Kitabxanada kitabxanaçı, baş metodist və baş redak-

tor olmuşdur (1959-1967). 1967-ci ildən BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasında çalışır. AMEA Ədəbiyyat İnstitutunun aspiranturasında təhsil almış, 1973-cü ildə "Ömər Faiq Nemanzadənin ədəbi-publisist fəaliyyəti" mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə edərək f. e. n. (filologiya üzrə fəlsəfə doktoru) alimlik dərəcəsi almışdır. Cəmiyyətin müəllimlik tələbatı, müxtəlif oxucu qruplarına kitabxana xidmətinin problemləri və perspektivləri, məktəbli oxucuların müəllimlərinə rəhbərliyin elmi-pedaqoji əsasları və s. kimi problemləri araşdırır. "Kitabxana xidməti", "Uşaq müəllimlərinə rəhbərlik" və s. fənləri tədris edir. 6 kitabın, 60-dan çox məqalənin müəllifidir. *Əsərləri: Kitabxana xidməti (Dərslik). B., 2009; Müəllimin funksiyaları və insana təsir mexanizmi // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya, 2008, №1; Kitabxana etikası və kitabxanaçı – oxucu münasibətləri // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya, 2008, № 2.*

S

SAATLI RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Saatlı rayon MKS)

– Saatlı rayonunda ilk kitabxana 1949-cu ildə yaradılmışdır. MKS 1978-ci ildə təşkil edilmişdir. MKS-ə 1 Mərkəzi Kitabxana, 62 kənd kitabxana filialı daxildir. MKS-in ümumi kitab fondunda 386 min nüsxə çap məhsulu var. Oxucuların sayı 31 min nəfərdən artıqdır. MKS-in İnternet ünvanı: www.saatly.cls.az.

SABİRABAD RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Sabirabad rayon MKS) – Sabirabad rayon Mər-

kəzi Kitabxanası 1938-ci ildə fəaliyyətə başlamışdır. 1947-ci ildən görkəmli şair M.Ə.Sabirin adını daşıyır. MKS 1978-ci ildə təşkil edilmişdir. MKS-ə 1 Mər-

kəzi Kitabxana, 78 kənd kitabxana filialı daxildir. MKS-in ümumi kitab fondunda 4826 min nüsxədən çox çap məhsulu var. MKS-in İnternet ünvanı: www.sabirabad.cls.az.

SABUNÇU RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Sabunçu rayon MKS) – “8 Mart” adına

uşaq kitabxanasının əsası 1904-cü ildə Ramana kəndində qoyulmuşdur. 1959-1960-cı illərdə isə kitabxana Bakıxanov qəsəbəsində fəaliyyət göstərməyə başlamışdır. 2011-ci ildə “8 Mart” adına uşaq kitabxanasının bazasında Sabunçu rayonu üzrə Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemi (Sabunçu rayon MKS) yaradılmışdır. MKS-in 10 filialı fəaliyyət göstərir. MKS-in fondunda 780 min nüsxə kitab var. MKS-in 74 işçisi var. MKS-in İnternet ünvanı: sabuncu.libmks.az.

SADIQOVA Solmaz Azay qızı (1959, Zərdab şəhəri) – bibliograf, pedaqoq, baş müəllim (2008), tarix üzrə fəlsəfə dokto-

rudur (2011). 1976-cı ildə Zərdab şəhər 1 sayılı orta məktəbi bitirmişdir. 1976-1979-cu illərdə istehsalatda çalışmışdır. 1980-1985-ci illərdə BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində təhsil almışdır. F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasında böyük kitabxanaçı, elmi katib (1985), Elmi-metodika şöbəsinin müdiri (1986-1994) olmuşdur. Azərbaycan KP MK yanında Partiya-təsərrüfat fəalları fakültəsinin ideoloji iş şöbəsini bitirmiş (1987-1989), Bakı şəhəri Nəsimi rayon kitabxanaları üzrə Birləşmiş Partiya Təşkilatının katibi (1985-1989) olmuşdur. İşlədiyi müddətdə Moskva və Kiyev şəhərlərində elmi ezamiyyətlərə, eləcə də respublikamızın müxtəlif bölgələrində əməli və metodiki ezamiyyətlərə getmişdir. 1994-cü ildən BDU-nun Bibliografiyaşünaslıq kafedrasında baş laborant işləmiş, doktorant (qiyabi) olmuş (1995-1999), sonra müəllim (2004-2008) işləmiş, 2008-ci ildən baş müəllimdir. 2006–2009-cu illərdə Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində təlim-tərbiyə üzrə dekan müavini işləmişdir. 2011-ci ildə “Azərbaycan mətbuatının (kitab və dövrü nəşrlər) bibliografik repertuarı: tarixi, müasir vəziyyəti və perspektivləri (1959-2000-ci illər)” mövzusunda dissertasiya işini müdafiə edərək tarix üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almışdır. “Ümumi bibliografiyaşünaslıq”, “Sosial-siyasi ədəbiyyatın bibliografiyası”, “Azərbaycan bibliografiyasının tarixi”, “Kitabxanada bibliografiya işinin təşkili metodikası”, “Uşaq və gənclər ədəbiyyatının bibliografiyası” və s. fənləri tədris edir. 12 kitabın, 9 metodik-bibliografik tövsiyənin, 60-dan çox məqalənin müəllifi və 1 qrantın qalibidir. Bir

sıra mükafatlara layiq görülmüş, bir çox respublika, beynəlxalq seminar, simpozium və konfranslarda iştirak etmişdir. *Əsərləri: F.Köçərli adına Respublika Dövlət Uşaq Kitabxanasının metodiki və bibliografik materialları (1965-1995-ci illər). B., 1999; “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının Bakı Dövlət Universitetində tədqiqi: Bibliografik göstərici. B., 1999 (Şərikli); Abel Məhərrəmov: Bibliografik məlumat kitabı. B., 2000 (Şərikli); Abuzər Xələfov: Bibliografik məlumat kitabı. B., 2001 (Şərikli); Heydər Əliyev: Bibliografik məlumat kitabı / Red. və ön sözün müəllifi A.M.Məhərrəmov. B., 2003 (Azərbaycan, rus və ingilis dillərində; A.Xələfovla birlikdə); Abuzər Xələfov: bibliografik məlumat kitabı: IL hissə. B., 2006; Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi – 60: bibliografik məlumat kitabı. B., 2008 (N.İsmayılova ilə birlikdə); Abuzər Xələfov: Bibliografik məlumat kitabı. B., 2011.*

SAHƏVİ ABONEMENT (SA) – kitabxana fondunun kitabxanaçılar arasında bölünməsinə əsaslanan abonement şöbəsidir. Abonementdə sahəvi xidmət zamanı hər bir kitabxanaçı fondun bir hissəsi ilə məşğul olur və müəyyən sahə üzrə ixtisaslaşır. Abonementin işçisi fondda ona təhkim olunmuş hissənin komplektləşdirilməsində fəal iştirak edir, soraq-bibliografiya və kütləvi işləri yerinə yetirir. Böyük sahəvi kitabxanalarda sahəvi abonementin təşkili açıq rəf üsulunun tətbiq edilməsi ilə əlaqədardır. 1930-cu illərdə bir sıra kitabxanalarda sahəvi abonement yaradılmış, oxuculara fərqli xidmət etmək məqsədilə 4 şöbə təşkil edilmişdi: ictimai ədəbiyyat, təbiətşünaslıq, texnika, incəsənət. Sahə-

vi xidmət Bakı şəhərindəki Mərkəzi Şəhər Kitabxanasında da tətbiq edilirdi. Şöbədə oxucu formulyarları saxlanılır. Oxucu aldığı kitabları qaytardıqda özünün oxucu formulyarını götürüb maraqlandığı şöbəyə gedir, lazım olan kitabı seçdikdən sonra oxucu formulyarına yazılmaq üçün abonentə gedir. Sahəvi xidmət yalnız daha çox hazırlığa malik olan oxucular üçün sərfəlidir. Açıq rəfli abonentlərdə fondada ən azı 2 kitabxanaçı işləyirsə, onlar arasında əmək bölgüsü təşkil etmək məqsəduyğundur.

SAHƏVİ BİBLİOQRAFIYA (SB) – bibliografik fəaliyyətin bir növü olub, ictimai vəzifəsi bir sahə və ya qohum sahəvi biliklər (təcrübi fəaliyyət) kompleksi üzrə sənədlər haqqında informasiya hazırlamaq və yaymaqdan ibarətdir. Sahə yalnız SB-nın məzmun hüdudlarını deyil, həm də onun təşkilati-funksional quruluşunu müəyyən edir. Sənədlərin səciyyələndirilməsi, təsnifatı, seçilməsi məsələlərinin həlli və ilkin sənəd informasiyanın müqayisəsi və qiymətləndirilməsi müvafiq sahənin məlumatlarına əsaslanır. SB-nın əsas vəzifəsi: evristik, yekunlaşdırıcı, idarəetmə funksiyalarıdır. SB köməkçi elmi fəndir. SB-nın məhsulu bibliografik göstəricilər və məlumat bazalarından ibarətdir ki, onlar da qarşılıqlı əlaqə və elementlər sisteminin quruluşunu özündə əks etdirmək xüsusiyyətlərinə malikdir. Bu sistemə, eyni zamanda informasiya müəssisələrinin kitabxanasının soraq bibliografiya aparatının (SBA) kitablarında kitab içərişi, məqalə içərişi, bibliografik siyahılar da daxildir. Dünyada ilk SB Fransada 1506-cı ildə (təbabət üzrə), 1552-ci ildə İtaliya-

da (hüquq üzrə), 1620-cı ildə Almaniyada (tarix üzrə), 1651-1654-cü illərdə Fransada elmi-təbii və incəsənət üzrə yaranmışdır. Rusiyada XVIII əsrin ortalarından SB-nın ilk nümunələri yaranmağa başlamış, XIX-XX əsrlərdə böyük inkişaf yolu keçmiş, sistemi və sahəvi mərkəzlər yaranıb formalaşmışdır. Sahəvi bibliografik fəaliyyətin inkişafı onların tədris fənlərinə çevrilməsinə güclü təsir etmiş, XX əsrin 60-80-ci illərində SB fənləri silsiləsi formalaşmışdır. SB-nın tarixi, müasir vəziyyəti müqayisəli təhlil əsasında geniş tədqiq olunur.

SALAYEVA Natella Sirac qızı - 16.02.1945-ci il fevralın 16-da Bakı şəhərində anadan olmuşdur. 1960-1964-cü illərdə N.K.Krupskaya adına Bakı Kitabxanaçılıq Texnikumunun (indiki Bakı Humanitar Kolleci) kitabxanaçılıq şöbəsində, 1964–1969-cu illərdə isə S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin

(indiki Bakı Dövlət Universiteti) kitabxanaçılıq fakültəsində təhsil almışdır. 1962-ci ildən M.F.Axundov adına Respublika Kitabxanasında (indiki Azərbaycan Milli Kitabxanası) əmək fəaliyyətinə başlamış, kitabsaxlayıcı şöbəsində (indiki kitab fondlarının mühafizəsi şöbəsi) kitabxanaçı köməkçisi, 1967-ci ildən kitabxanaçı, 1968-ci ildən biblioqraf, 1969-cu ildən kütləvi şöbədə (indiki mədəni-kütləvi işlər şöbəsi) biblioqraf, 1972-ci ildən elmi katib, 1977-ci ildən kitabsaxlayıcı şöbəsində bölmə müdiri, 1985-ci ildən elmi katib vəzifələrində işləmişdir. 1986-cı ildən mədəni-kütləvi işlər şöbəsinin müdiri vəzifəsində çalışır. 1970-ci il martın 31-də V.İ.Leninin anadan olmasının 100 illiyi ilə əlaqədar olaraq SSRİ Ali Sovetinin Rəyasət Heyətinin qərarı ilə yubiley medalı, 1973-cü ildə M.F.Axundov adına Respublika Kitabxanasının 50 illiyi ilə əlaqədar olaraq (indiki Azərbaycan Milli Kitabxanası) SSRİ Mədəniyyət Nazirliyinin “Əlaçı mədəniyyət işçisi” və 1983-cü ildə SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin qərarı ilə “Əmək veterani” medalı ilə təltif edilmişdir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 25 sentyabr 2008-ci il tarixli Sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasının Əməkdar mədəniyyət işçisi fəxri adına layiq görülmüşdür.

SALYAN RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Salyan rayon MKS) – Salyanda ilk qiraətxananın təşkili 1880-ci ildə təhsil müəssisəsinin yaradılması dövrünə təsadüf edir. Salyan məktəbinin təsişi xalq təhsili ilə bərabər mədəni-maarif işlərinin də inkişafına xeyli təsir göstərdi. Bu məktəbin açıl-

ması ilə Salyanda ilk dəfə ictimai kitabxana yaradıldı. Belə ki, məktəbin açılması mərasimi münasibətilə oraya toplaşanlar “məktəb ictimaiyyət kitabxanası” adlı bir kitabxana təşkil etməyi qərara aldılar və bu məqsədlə könüllü olaraq pul topladılar. Qısa müddət ərzində 342 man. 40 qəp. toplandı. Beləliklə, ictimaiyyətin köməyi ilə 1881-ci il oktyabrın 1-də Salyan normal məktəbi nəzdində ilk məktəb-ictimaiyyət kitabxanası açıldı. Lakin camaatdan toplanan kitab və dövrü mətbuat məktəb şagirdlərinin tələbatını qismən ödəyirdi. Burada toplanılan təcrübə müstəqil ictimai qiraətxananın açılmasında mühüm rol oynadı. İlk ictimai qiraətxana 1903-cü ildə xalq müəllimləri Mirzə Əziz Babazadə və Mirzə Yaqub Ələkbər oğlu Əlizadənin təşəbbüsü ilə yaradıldı. Onun təşkilini bütün tərəqqipərvər adamlar sevinclə qarşıladılar. Çünki xalqı qəflət yuxusundan oyatmaq, maarifləndirmək lazım idi. Qiraətxana üçün “Muğan” mehmanxanası ilə yanaşı olan köhnə dükanlardan birinin binası kirayəyə götürülmüşdü. (Hazırda həmin yerdə şəhid adını daşıyan bağ yerləşir). Qiraətxanaya 420 manat 60 qəpik məbləğində kitab və dövrü mətbuat bağışlanmışdı. Qiraətxanadan istifadə üçün oxu haqqı da müəyyənləşdirilmişdi. Oxu haqqı və ianə vasitəsi ilə toplanan pul fondun zənginləşməsinə xərclənirdi.

Qısa müddətdə bu qiraətxana Salyan-da qabaqcıl ideyaların təbliğat mərkəzi kimi tanındı. Sonralar isə o, kütləvi kitabxanaya çevrildi və MKS-in tərkibinə daxil oldu. MKS 1975-ci ildə təşkil edilmişdir. Salyan Rayon Kitabxanası da Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sisteminə çevrildi. Nizami Gəncəvi adına Mərkəzi Kitabxana 1978-ci ildə xüsusi layihə əsasında tikilmiş yeni binaya köçürüldü. Hazırda MKS-ə 1 MK, 5 şəhər, 1 uşaq, 1 gənclər, 47 kənd kitabxana filialı daxildir. MKS-in ümumi kitab fondunda 506 min nüsxədən çox çap məhsulu saxlanılır. Oxucuların sayı 46 min nəfərdən artıqdır. MK-nın oxu zalında eyni vaxtda 80 nəfər oxucu mütləli ilə məşğul ola bilər. MKS-də 103 nəfər çalışır. MKS-in internet ünvanı: www.salyan-mks.az.

isə Fransa, Qərbi Afrika hökumətinin kitabxanasının bazasında 1938-ci ildə yaradılmışdır. Həmin vaxt kitabxananın fondunda 6 min nüsxə müxtəlif sənəd var idi və hazırda onun fondu 26 min nüsxədən çoxdur. Milli kitabxananın səlahiyyətlərinin bir hissəsini Seneqal Tədqiqatlar və Sənədləşdirmə Mərkəzinin kitabxanası (1944- cü ildə yaradılmışdır) yerinə yetirir.

SAMUX RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Samux rayon MKS)

– Samux rayon Mərkəzi Kitabxanası 1992-ci ildən fəaliyyət göstərir. MKS 2012-ci ildə təşkil edilmişdir. MKS-ə 1 MK, 25 kənd kitabxana filialı daxildir. MKS-in ümumi kitab fondunda 306207 nüsxə çap məhsulu vardır. MKS-də 100 işçi çalışır. MKS-in internet ünvanı: www.samukh.cls.az.

SELLÜLOZ – kağız, karton istehsalı üçün xammaldır.

SENEQAL MİLLİ KİTABXANASI (SMK) – Seneqalda milli kitabxana funksiyasını üç kitabxana yerinə yetirir. Onlardan ən qədimi Seneqal Milli Arxiv kitabxanasıdır. Kitabxana 1913-cü ildə Dakarda yaradılmış və “Seneqalın bibliografiyası” göstəricisini çap etdirir. Afrika fundamental tədqiqatlar İnstitutunun kitabxanası

SERİF – kartikli (çıxıntılı) şrift növüdür. Bu növ şriftlər öz formalarını qədim Romada daş yonmaq üçün istifadə olunan alətdən götürmüşlər. Bu növü xarakterizə edən cəhət hərflərin aşağısında və yuxarıdakı yastı qısa ornament xətləridir.

SERİYA – məzmun və ya mövzucə bir-biri ilə bağlı müstəqil nəşrlər toplusudur. Məsələn, “Görkəmli şəxsiyyətlər” seriyası.

SERİYALI NƏŞRLƏR ÜZRƏ VERİLƏNLƏRİN BEYNƏLXALQ SİSTEMİ (International Serials Data System — ISDS) - YUNİSİST proqramı çərçivəsində system. Bu sistemin məqsədi seriyal nəşrlərin İSDS massivinə daxil olan səhih siyahısınının tərtib edilməsi və yayılmasıdır. İSİD çərçivəsində bütün elm və bilik sahələri üzrə dünyada nəşr edilən seriyalı nəşrləri əhatə edən beynəlxalq, regional və milli

səviyyəli verilənlər bankları yaradılmışdır. Bu verilənlər bankları hər bir seriyal nəşri dəqiq və birmənalı şəkildə identifikasiya etməyə imkan verir. İdentifikasiyanın əsas elementi Serial Nəşrin Beynəlxalq Standart Nömrəsi və nəşrin açar sərlövhəsidir. Massivə aid informasiya maşınlaoxunan formada, makro- və mikrosənəd şəklində yayılır.

SERİYALI NƏŞRLƏRİN BIBLIOQRAFİYASI

(SNB) – bibliografiyanın növü olub, eyni sərlövhə ilə çap olunan, bir qayda olaraq nömrə və tarixləri göstərilən, dövriyyəli əvvəlcədən müəyyən edilməyən nəşrlər haqqında informasiya tələbatını ödəməyi təmin edir. SNB çox halda “dövri nəşrlərin bibliografiyası” termini ilə sinonim kimi işlədilir. Onun ilk nümunəsi XVIII əsrdə yaransa da, bibliografiyanın xüsusi növü kimi XIX əsrin ortalarından inkişaf etməyə başlamışdır. SNB məhsulları retrospektiv və seriyalı nəşrlərin cari göstəriciləri istiqamətlərində formalaşmışdır. Bu vəsaitlər milli və beynəlxalq əhatəli də ola bilər. Belə fundamental bibliografik vəsaitlər daha çox Qərb ölkələrində tərtib olunmuşdur. SNB-nin universal retrospektiv göstəriciləri kitabxanalar tərəfindən toplu kataloqlar formasında hazırlanır. Bu sahə üzrə ilk beynəlxalq əməkdaşlıq təcrübəsi 1972-ci ildə Parisdə Beynəlxalq mərkəz tərəfindən seriyalı nəşrlər haqqında məlumatların avtomatlaşdırılmış Beynəlxalq sisteminin yaranması ilə başlayır. Bu nəşr beynəlxalq bibliografik repertuar hesab olunur. Azərbaycanda dövri nəşrlərin bibliografiyasının ilk nümunələrindən hesab olunan “Azərbaycanda türk mət-

buatı” adlı göstəricidir. Bu göstərici 1922-ci ildə M.B.Məhəmmədzadə tərəfindən tərtib olunmuşdur.

SEROV Vasili Vasilyeviç (04.09.1931, Ryazan vilayəti- 06.03.2000. Moskva) - mədəniyyət xadimi, SSRİ-də kitabxana işinin təşkilatçısı, pedaqoq, kitabxanaşünas, p.e.d. (1982), professordur. (1991). MDK-nın kitabxanaşünaslıq fakültəsinin (1953), aspiranturasını (1956) bitirmişdir. Ryazan Vilayət Elmi Kitabxanasında direktor müavini (1956-58), MDMİ- də müəllim, dekan (1958-64) vəzifələrində çalışmışdır. 1961-ci ildən SSRİ-nin Vyetnam XDR –dakı səfirliyində məsləhətçi, 1964-1968-ci illərdə RSTSR MN-də Kitabxanaçılıq İdarəsinin rəisi, 1968-1983- cü illərdə SSRİ MN-nin Kitabxana işi İdarəsinin rəisi, 1983-92- ci illərdə SSRİ MN- nin müavini işləmişdir. 1992-1998- ci illərdə MDMİ- də professor kimi texnikumlar üçün Kitabxanaşünaslıq kursunu yaratmışdır. Onun elm və dövlət xadim kimi əsas ideyası ölkədə vahid kitabxanalar sistemi yaratmaq olmuşdur. SSRİ- də kitabxana işi sahəsində həyata keçirilən ən böyük layihələrdən biri olan kitabxanaların mərkəzləşdirilməsinin ideoloqu və həyata keçirilməsinin təşkilatçısı olmuşdur.

SEVDİMALIYEVA Sarıgül Adıgözəl qızı - 1950-ci il martın 12-də Qərbi Azərbaycanda anadan olmuşdur. 1971-1977-ci illərdə S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki Bakı Dövlət Universiteti) kitabxanaşünaslıq və bibliografiya fakültəsində təhsil almışdır. 1989-cu ildən M.F.Axundov adına Azər-

SƏFƏRƏLİYƏVA Gülbəniz Cahangir qızı
1950-ci il iyunun 15-də Ağcabədi rayonunda anadan olmuşdur. 1968-1974-

baycan Dövlət Kitabxanasında (indiki Azərbaycan Milli Kitabxanası) əmək fəaliyyətinə başlamışdır. Komplektləşdirmə şöbəsində (indiki kitab fondlarının formalaşdırılması) kitabxanaçı vəzifəsindən ölkədaxili kitab mübadiləsi şöbəsinin müdiri vəzifəsinədək yüksəlmişdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 24 sentyabr 2013-cü il tarixli Sərəncamı ilə Əməkdar mədəniyyət işçisi fəxri adına layiq görülmüşdür.

SƏBAİL RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ. 2011-ci ildə "Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı"nın "Bakı şəhərində mövcud kitabxanaların bazasında 9 mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin yaradılması, şəhər və rayonlarda isə bir çox kitabxana filiallarının birləşdirilməsi" 2.1.5. bəndinə uyğun olaraq 1924-cü ildə yaradılmış M.Qorki adına Mərkəzi Səyyar Kitabxana Fondu əsasında Səbail MKS təşkil edilmişdir. 1 Mərkəzi kitabxanadan və 4 filialdan ibarətdir.

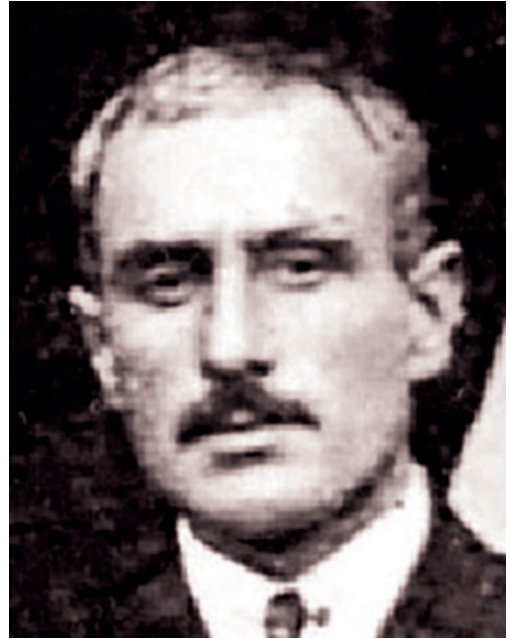
cü illərdə S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki Bakı Dövlət Universiteti) filologiya fakültəsində Azərbaycan dili və ədəbiyyatı ixtisası üzrə təhsil almışdır. 1975-ci ildən M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasında (indiki Azərbaycan Milli Kitabxanası) əmək fəaliyyətinə başlamışdır. Mədəniyyət və incəsənət üzrə informasiya şöbəsinin (indiki analitik elektron məlumat bazasının təşkili şöbəsi) kitabxanaçısı vəzifəsindən bibliografik resurslar və nəşriyyat işləri üzrə direktor müavini vəzifəsinədək yüksəlmişdir. Müasir kitabxanalar və onların vəzifələri haqqında kurs keçmişdir. 2008-ci ildə Sankt-Peterburq şəhərində keçirilən "Müstəqil Dövlətlər Birliyində kitabxanalar arasında əməkdaşlığın yaradılması: bilik mübadiləsi üzrə regional treninq"də iştirak etmiş, 2009-cu ildə isə Misir Ərəb Respublikasında Qahirə

Universitetinin Ərəb dili və Mədəniyyəti Mərkəzində ərəb və islam mədəniyyəti üzrə təlim keçmişdir. “Hidayət (Orucov Hidayət Xuduş oğlu): biblioqrafiya” (2014), “İlyas Əfəndiyev: biblioqrafiya” (2014) adlı biblioqrafik göstəricilərin, “Azərbaycan Milli Kitabxanası” foto-albomunun (2013) tərtibçisi, “Mirzə Fətəli Axundzadə - 200: biblioqrafiya” (2012), “Azərbaycan Milli Kitabxanası - 90: biblioqrafiya” (2013), “Elçin (Əfəndiyev Elçin İlyas oğlu): biblioqrafiya” (2013), “Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. Çoxcildliyin XXIX-XXXII cildlərinin köməkçi göstəricisi: Qeydlər, şəxsi və coğrafi adlar göstəricisi” (2013) və bir çox metodik vəsaitlərin redaktorudur. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 24 sentyabr 2013-cü il tarixli Sərəncamı ilə Əməkdar mədəniyyət işçisi fəxri adına layiq görülmüşdür.

SƏHİFƏ – 1) Kitabın həcmnin ölçü vahidi və vərəqin bir üzüdür. 2) Yığım və səhifələmə zamanı mətnin yerləşdirilməsi üçün əsas götürülən müəyyən ölçülü düzbucaq lövhədir.

SƏHİFƏ NÖMRƏSİ (SN) – nəşrin səhifələrində, mətn blokundan kənarında yerləşdirilən ardıcıl sıra nömrəsidir. Səhifənin yuxarisında, aşağısında, nadir hallarda isə ortasında verilir.

SƏLİMOV Müseyib İbrahimxəlil oğlu - 1891-ci ildə Lahıc kəndində (İsmayilli rayonunun inzibati ərazi vahidində Lahıc qəsəbəsi) anadan olmuşdur. 1914-cü ildə Bakı Kommersiya Məktəbini bitirmiş, 1918-ci ildə Moskva Kommersiya İnstitutunun (əvvəlki K.Marks adına

Xalq Təsərrüfatı İnstitutu) İqtisadiyyat fakültəsində (indiki Q.V.Plexanov adına Rusiya İqtisadiyyat Universiteti) dinləyici qismində tam kursu bitirmişdir. 1918-ci ildə Moskva şəhərində hərbi xidmətdə olmuş, 1919-cu ildə Daşkənd şəhərinə ezam edilmiş və Xalq Torpaq Komissarlığında kollegiya üzvü və direktor müavini vəzifəsində çalışmışdır. 1922-ci ildə Bakıya gəlmiş və Xalq Maarif Komissarlığı tərəfindən (indiki Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi) Azərbaycan Dövlət Kitabxanasının (indiki Azərbaycan Milli Kitabxanası) ilk direktoru, Kitab Palatasının direktoru, Elmi, Elmi-bədii və Muzey Müəssisələri Baş İdarəsinin və Azərbaycan Mədəniyyət Abidələrinin Mühafizəsi Mərkəzi İdarəsinin elmi katibi vəzifələrində çalışmışdır. Bütün bunlarla yanaşı, 1939-cu ildə AzSSR Xalq Maarif Komissarlığı tərəfindən “Orta məktəb müəllimi” attestatı alaraq, pedaqoji fəaliyyətlə də məşğul olmuşdur. “Rus və

Azərbaycan dillərində ifadənin müəyyən edilməsi”, “Tələbələr üçün rus dili üzrə izahlar toplusu”, “Zərf”, “Rus və Azərbaycan dillərində idiomatik ifadələr” və s. elmi əsərlərin müəllifi olmuşdur. 1952-ci ildə isə Bakıda Marksizm-Leninizm Universitetini bitirmişdir. Xidmətlərinə görə müxtəlif mükafatlarla təltif olunmuşdur.

SƏNƏD – Müasir elmi ədəbiyyatda, qanunvericilikdə, sənəd anlayışının bir sıra tərifləri verilmişdir. Məsələn, görkəmli biblioqrafiyaşünas O.P. Korşunov sənədə üzərində sosial əhəmiyyətli informasiyanın qeyd edildiyi hər hansı maddi daşıyıcı kimi tərif verir. Azərbaycanda qəbul edilmiş rəsmi sənədlərdə ayrıca “sənəd” yox, “sənədləşdirilmiş informasiya” termininə rast gəlmək mümkündür. AR-nın “İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında” Qanundakı tərifdə göstərilir ki, sənədləşdirilmiş informasiya maddi daşıyıcıda qeyd olunmuş və identifikasiyaya imkan verən rekvizitlərə malik informasiya, təqdimat formasından asılı olmayaraq şəxslər, əşya, fakt, hadisə və proseslər haqqında məlumatdır. Əslində sənəd özü də xeyli dərəcədə mürəkkəb obyektidir. Onun tərkibini müəyyən-ləşdirmək üçün ən yaxşı metod sistemli təhlil metodudur. Sənədi sistem kimi qəbul etsək, onun daxilində sənədin informasiya və maddi təbiəti (xassəsi) ilə bağlı altsistemlər, eləcə də sənədin konstruktiv ünsürlərinin birlikdə mürəkkəb bir struktur (kitabın titulu və rəqini, cildini, üz qabığını, forzası və s.) təşkil etdiyini görürük. Bir sosial fenomen kimi sənədin xassə və funksiyalarını təyin etmək üçün onun struktur təhlili xüsusi əhəmiyyət

daşıyır. İyerarxik yanaşma əsas götürüldükdə kitabxanalar və digər sənəd-informasiya təsisatları informasiya – kommunikasiyaları sisteminin bir ünsürüdür.

SƏNƏDİN AXTARIŞ OBRAZI (SAO)

- sənədin məzmununun informasiya-axtarış dilində tərtib edilmiş və onun məzmununun və növünün sənədin axtarışı üçün vacib olan əlamətlərini əks etdirən şərh.

SƏNƏDİN ƏLAMƏTLƏRİ (SƏ)

– Sənədi fərqləndirən əlamətlərə onun məna (semantik) məzmununun, sabit maddi formasının olması, onun informasiya-kommunikasiyalar sistemində istifadə üçün nəzərdə tutulması, onda qeyd edilmiş informasiyanın bitkin olması daxildir. Sənəd özündə müxtəlif işarələrlə kodlanmış informasiyanı daşıyır. Bu sənədin icbari əlamətlərindən biridir. Sənədin sabit maddi formaya malik olma əlaməti onun dəfələrlə istifadəsini, məsafəyə göndərilməsini (nəql edilməsini), zamanda ötürülməsini təmin edir. Obyekt o zaman sənəd sayıla bilər ki, o, informasiya mübadiləsi niyyəti ilə xüsusi olaraq yaradılmış olsun. Sənədin əlamətləri içərisində onun üzərində qeyd edilmiş informasiyanın bitkinliyinin də əhəmiyyəti vardır. Lakin bitkinlik bundan əvvəl sadalanan əlamətlərdən fərqli olaraq nisbi səciyyə daşıyır. Bir sıra hallarda qeyri-bitkin sənəd də istifadə edilə bilər.

SƏNƏDİN MADDİ ƏSASI (SMƏ)

– sənədin yaradılması üçün istifadə edilən maddi obyektidir. Üzərində hər hansı informasiyanı yazaraq sənəd yaratmaq üçün maddi obyekt olması zəruridir. Bu

obyekt sabit formaya malik olmalı, yəni informasiyanın yazılması və saxlanması zamanı öz fiziki xassəsini, formasını saxlamalı, ətraf mühitin təsirinə mümkün qədər davamlı olmalı, asan tapılan və xammaldan hazırlana bilməli, istehsalı mümkün qədər asan və ucuz olmalıdır. Sənədin maddi əsası təbii və süni materialdan ola bilər. Təbii maddi əsasla misal olaraq ağacın oduncağı, qabığı, bitki yarpağı, daş, sümük, heyvan dərisi, gil və s. ola bilər. İnsanların bilik və bacarıqları artıqca onlar əvvəl təbiətdə olan xammalı, əsasən fiziki, az bir qədərdə kimyəvi emal etməklə kağız, saplardan toxunmuş parça, metal lövhəcik kimi süni maddi daşıyıcılar yaratdılar. Texniki biliklərin artması isə sintetik süni maddi daşıyıcıların yaradılmasına imkan verdi. Bunlara sellüloid, polivinilxlorid, polikarbonat və s. sintetik materiallar aiddir. Sənəd-kommunikasiyalar sistemində tətbiq edilmiş ilk maddi daşıyıcılardan biri – qədim şumerlərin təbii gili yoğuraraq gil lövhəcik formasında sənəd maddi əsası yaratmaları olmuşdur. Sənəd-kommunikasiyalar sistemində növbəti inqilab isə kağızın yaradılması olmuşdur. Sənədin maddi daşıyıcılarının bir çox formaları mövcuddur: vərəq, kodeks, kartoçka, maqnit lentləri və s.

SƏNƏDİN SOSIAL FUNKSIYALARI (SSF)

– sənədin cəmiyyətdə, sənəd-kommunikasiyalar sistemində hansı vəzifəni yerinə yetirməsi və məqsədi nəzərdə tutulur. Sənəd elə maddi obyektidir ki, o, eyni zamanda biri digəri ilə əlaqəli bir neçə funksiyasını yerinə yetirə bilər. Sənədin daşdığı funksiyalara nəzər yetirərkən onları əsas, ümumi və xüsusi

kimi üç qismə ayırmaq lazımdır. Sənədin əsas, başlıca funksiyası informasiyanı məkanda və zamanda ötürmək, paylaşmaqdır. Sənədin ümumi funksiyaları isə onun informativ, kommunikativ və kumulyativ funksiyalarıdır. İnformativlik funksiyası–sənəd cəmiyyətin informasiyaya olan tələbatının ödənilməsi üçün nəzərdə tutulmuşdur. Sənədin həcmi mümkün qədər kiçik, onun əhatə etdiyi informasiya mümkün qədər geniş (ensiklopediya və izahlı elmi lüğətlər) olmalıdır. Sənədin kommunikativ funksiyası – sənədin informasiyanın ötürülməsində, mübadiləsində, ünsiyyətdə, kommunikasiyada bir vasitə olmasından irəli gəlir. Sənədin kumulyativlik funksiyası – sənəd vasitəsi ilə informasiya yığılır, konsentrasiya olunur, sahmanlanır, indiki və gələcək nəsillərin istifadəsi üçün yararlı olur. Sənəd bir sıra xüsusi funksiyalar da daşıyır: İdraki və ya koqnitiv funksiya –sənəd vasitəsi ilə insan təbiətində və cəmiyyətdə baş verən hadisələri dərk etməyə imkan verən bilikləri ala və digər insanlara ötürə bilər. Həmin prosesdə – dərslik və dərs vəsaitləri, misal və məsələ məcmuələri, müntəxəbatlar, metodik tövsiyələr və s. tətbiq edilir. Monoqrafiya, dissertasiya, avtoreferat, ixtira patenti, elmi-tədqiqat işləri barədə hesabatlar və digər elmi səciyyəli sənədlər bəşəriyyətin idrak prosesində müstəsna əhəmiyyətə malikdir. İdarəetmə və ya tənzimləmə funksiyası – cəmiyyətdə gedən proseslər idarə edilir, tənzimlənir. Bu funksiya əsasən rəsmi və işgüzar sənədlər (qanun, qərar, sərəncam, təlimat, nizamnamə, əsasnamə, əmr, protokol) vasitəsilə reallaşır. Hüquqi funksiya – sənəd hər hansı faktı, had-

isənin sübut, təsdiq (konstitusiyaya, qanun, fərman, sərəncam və s.) etməsinə xidmət edir. Nəzərə almaq lazımdır ki, tarixi əhəmiyyətli bir sıra hüquqi sənədlər də sübut kimi istifadə edilir və bu səbəbdən də, hüquqi funksiyanı özündə ehtiva edir. Ümummədəni funksiya – sənədlər vasitəsi ilə cəmiyyətdə mədəniyyət inkişaf edir, mədəni ənənələr qeyd edilir və sonrakı nəsillərə ötürülür, cəmiyyətdə qəbul edilmiş estetik normalar, dəyərlər sistemi insanlar vasitəsi ilə mənimsənilir. Bu funksiyalar bədii və elmi əsər formasında olan sənədlər-bədii ədəbiyyat, kinofilmlər, albomlar, qravürələr, musiqi nəşrləri, plakatlar, reproduksiyalar və s. vasitəsi ilə reallaşır. Memorial (abidə) funksiyası–sənədlər vasitəsi ilə insanlar, eləcə də bütünlükdə cəmiyyət öz tarixi yaddaşını bir nəsildən digərinə, zamandan-zamana (qədim əlyazma kitabları, cümləri, ilkin nəşr kitabları) ötürə bilir. Sənədin digər xüsusi funksiyalarından gedeutik (insana mənəvi ləzzət, istirahət imkanı vermək) funksiya, statistik (sosial həyatın hər hansı sahəsi üzrə statistik bilgilər mənbəyi rolu oynamaq) funksiya və b. misal göstərmək mümkündür. Hər hansı bir sənəd əksər halda bir neçə funksiyanı daşıyır. Sənəd–kommunikasiyalar sisteminin təsisatları, ilk növbədə kitabxanalar üçün sənədin funksiyasının müəyyən edilməsinin böyük əhəmiyyəti vardır. Sənəd funksiyasının düzgün anlanması kitabxanalarda və sənəd-kommunikasiyalar sisteminin digər təsisatlarında (nəşriyyatlar, arxivlər və s.) sənədlərin istehsalı, yayılması, istifadəsi, saxlanması üzrə ən düzgün metod və texnologiyaların yaradılması və tətbiqinə yardım edir.

SƏNƏDLƏRİN ANALİTİK-SİNTETİK İŞLƏNMƏSİ (SASİ) – sənədlərin (və ya verilənlərin) saxlanması, axtarılması, informasiya tələbatçısı tərəfindən istifadəsi üçün rahat olan şəkildə təqdim edilməsidir. Avtomatlaşdırılmış sistemlərdə SASİ-də həm əllə yerinə yetirilən, həm qarışıq–əllə və maşınla, həm də ancaq maşınla yerinə yetirilən (ancaq avtomatlaşdırma vasitələrindən istifadə etməklə) əməliyyatlar icra edilir. *Bax: Sənədin analitik-sintetik yenidən işlənməsi; Verilənlərin avtomatlaşdırılmış emalı.*

SƏNƏDLƏRİN ANALİTİK-SİNTETİK YENİDƏN İŞLƏNMƏSİ (SASYİ) – sənədin mətninin onun axtarış obrazını yaratmaqla dəyişdirilməsi və ya bu əsasda sənədin hazırlanması üçün onun qısa ifadəsidir. SASYİ nəticəsində yaranan sənəd praktikada ikinci dərəcəli sənəd adlanır. SASYİ zamanı iki metoddan istifadə olunur: sənədin öyrənilməsi yolu ilə informasiyanın dəyişdirilməsi və onda olan mühüm məlumatların ayrılması; bir və ya bir neçə sənədin informasioloji təhlili nəticəsində alınmış məlumatların ümumiləşdirilməsi və ümumiləşdirmənin nəticələrini müxtəlif formalarda (referat və ya icmal) hazırlamaq. İkinci dərəcəli sənədin yaradılması prosesində ilkin sənəddəki informasiyaların sıxlaşdırılması, fiziki həcmnin azaldılması, işarə formalarının dəyişdirilməsi (indeksləşdirmə, predmetləşdirmə və s.) sənədin informativlik səviyyəsinin saxlanması şərti ilə yeniliyinin, elmi və praktiki əhəmiyyətinin qiymətləndirilməsi həyata keçirilir. Makroanalitik və mikroanalitik yığcamlaşdırma üsulları fərqləndirilir. SASYİ nəticəsində müxtəlif informasiya nəşrləri

(bibliografik, referativ, icmal) kataloq, kartoteka, məlumat bazası və s. şəklində ikinci dərəcəli informasiya yaranır.

SƏNƏDLƏRİN ÇATDIRILMASI (SÇ) – tələbatçıların sorğusu əsasında kitabxananın fondunda olan sənədlərin nüsxələrinin istənilən formada, istənilən növ informasiya daşıyıcısında hazırlanaraq daimi istifadə üçün poçt və ya rabitə kanalları vasitəsilə tələbatçılara çatdırılmasından ibarət olan kitabxana xidməti növüdür. Belə xidmət növü, əsasən, tələbatçıların intensiv müraciət etdikləri, lazımı texniki imkanlara malik iri kitabxanalar tərəfindən tətbiq edilir. SÇ xidməti adətən, bu xidmətin tələbatçılar üçün məqbul olan müddətlərdə sifarişlərin yerinə yetirilməsi üçün lazımı texniki təchizata malik olan kitabxanalararası abonement şöbəsinin və ya mərkəzinin bir bölməsi olur. *Bax: Beynəlxalq kitabxanalararası abonement (BKKA); Sənədlərin Elektron Çatdırılması.*

SƏNƏDLƏRİN MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KATALOQLAŞDIRILMASI (SMK) – metodik mərkəz və ya onların rəhbərliyi ilə kitabxana şəbəkələrində və ya informasiya mərkəzlərində istifadə üçün aparılan kataloqlaşdırma prosesidir. SMK nəticəsi çap formalı kataloq kartoşkası və ya nəşrlərdə dərc edilməklə sənədin mühafizə şifri və annatasiyalı kataloq kartoşkasının maketi (AKKM), maşınla oxunan nümunəvi kataloq şəklində təqdim edilə bilər. İlk çap kataloq kartoşkası 1901-ci ildə ABŞ-ın Konqres kitabxanası tərəfindən hazırlanmışdır. Keçmiş ittifaqda kütləvi kitabxanalar üçün 1 oktyabr 1925-ci ildə Mərkəzi kataloqlaşdır-

ma bürosu tərəfindən hazırlanmağa başlamışdır. 1927- ci ildə Ümumittifaq Dövlət Kitab palatası belə kartoşkalı kitabxanaların tiplərinə görə komplektlərlə çap etdirməyə başlamış, ayda iki dəfə onu kitabxanalara göndərmişdir. AAK bilavasitə nəşrin özündə (titul və rəqinin arxa tərəfində) və onun maketində adı verilir. Nəticəsi MAKK və mühafizə şifrinin sənəddə əks olunması, onun çap prosesində həyata keçirilməsi nəşrdə kataloqlaşdırma adlanır. Burada sərlövhənin məzmunu, predmet rubrikası, təsnifat indeksi, beynəlxalq standart nömrəsi və digər məlumatlar daxil edilir. Nümunəvi kataloq SMK-nın, kitab formal bibliografik vəsaitin formalarından biridir. SMK kataloqlaşdırma, informasiya və metodik funksiyaları yerinə yetirir. SMK perspektivi avtomatlaşdırılmış mərkəzlərin qarşılıqlı əlaqəsi yolu ilə bibliografik yazıların maşınla oxunan şəkildə bütün kitabxanalara təqdim edilməsi ilə əlaqədardır.

SƏNƏDLƏRİN TƏSNİFATI (ST) – sənədlərin funksiyasına, strukturuna, zahiri və daxili əlamət və xüsusiyyətlərinə, sənədi təşkil edən maddi obyektin xassələrinə və formasına, sənədin strukturuna və s. xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirilməsidir. Sənədlərin təsnifatı onların ayrı-ayrı təsnifat siniflərinə bölünməsi və bunun vasitəsi ilə onların arasında oxşar və fərqli cəhətlərin müəyyənləşdirilməsindən ibarət olan prosesdir. Müasir sənəd təsnifatında müxtəlif təsnifat prinsipləri tətbiq edilə bilər. Lakin müasir elmi metodologiyaya uyğun iyerarxik və fakt təsnifatı prinsiplərinin tətbiqi, sənədlərin müxtəlifliyinin adekvat mən-

zərəsini təsəvvür etməyə imkan verir. XX əsrin 80-ci illərində prof. O.P.Korşunov bibliografik vəsaitlərin təsnifləşdirilməsi üçün faset təsnifatından istifadə etmişdi ki, bu da mütəxəssislər tərəfindən çox mükəmməl təsnifat kimi qiymətləndirilmişdi. Sənədlərin faset prinsipi ilə təsnifləşdirilməsi zamanı sənədlər bir sıra təhlil aspektləri nəzərə alınmaqla müxtəlif əsas təsnifat bölmələrinə ayrılır. Beləliklə, lazım olan əlamətlərə görə qruplaşdırılmış sənəd növləri siyahısı formalaşır. Bu təsnifat əsas götürüldükdə sənədlərin təsnifləşdirilməsi zamanı tətbiq edilən yanaşma tərzini sənədləri hər dəfə ayrıca bir fərdi və əhəmiyyət kəsb edən əlamətinə görə ayırmağı tələb edir.

SƏNƏDLƏŞMƏ VƏ İNFORMASIYA ÜZRƏ BEYNƏLXALQ FEDERASIYA (FİD) – Belçika, Brüssel, 1895-ci ilin sentyabrında Beynəlxalq Bibliografiya İnstitutunun şöbəsi kimi təsis edilmiş beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatı. 1931-ci ildə bu şöbənin bazasında Beynəlxalq Sənədləşmə İnstitutu təşkil edilmiş və bu 1938-ci ildə FİD-ə çevrilmişdir. Dünyanı əhatə edən qlobal infomasiyalaşdırma, yeni informasiya daşıyıcılarının meydana çıxması və onun vasitəsi ilə informasiyanın toplanmasında, mühafizəsində, ötürülməsində və yayılmasında baş verən əsaslı inkişaf ona gətirib çıxardı ki, bu sahədə tədqiqatlarda təkrarçılığın qarşısını almaq üçün FİDE öz fəaliyyətinə son verdi. Lakin bir neçə onillik ərzində dünya miqyasında informasiya və sənədləşmə sahəsində baş beynəlxalq təşkilat olmaqla FİD öz fəaliyyəti ərzində təbiət, texniki, dəqiq, ictimai və humanitar elmlər, texnika sahəsində

beynəlxalq kooperasiya işinə, informasiya və sənədlərin təşkili, axtarışı, yayılması və qiymətləndirilməsi üzrə nəhəng töhfə vermişdir. FİD dünyanın elmi-texniki informasiya sahəsinin nəzəriyyə və praktikası, UOT üzrə aparıcı informasiya mərkəzi və kitabxanalarını birləşdirirdi. Onun tərkibinə 70-ə yaxın milli üzv (hər bir ölkə yalnız bir təşkilatla təmsil oluna bilərdi), 5 beynəlxalq təşkilat və 350-yə yaxın üzv (o cümlədən, 66 ölkəni təmsil edən təşkilatlar və özəl şəxslər) daxil idi. 1958-ci ildən etibarən FİD-də SSRİ-ni (1991-ci ildən isə Rusiya Federasiyasını) VİNİTİ təmsil edir. FİD-in əsas xətti onun proqramı ilə müəyyən edilirdi. Həmin proqram mütəmadi olaraq yenilənir və yaxın illər üzrə təşkilatın fəaliyyətinin istiqamətlərini müəyyənləşdirirdi. Bu istiqamətlərə aşağıdakılar daxil idi: elmi informasiyanın nəzəi əsasları, informasiyanın yayılması metod və üsulları; informasiya-axtarış sistemləri; elmi-texniki informasiyanın linqvistik problemləri; informasiya üzrə milli, regional və beynəlxalq problemlər, sənəddünasların hazırlanması və tələbatçıların tədrisi, eləcə də qlobal informasiya alyansı, Biliklər Forumu kimi ən vacib layihələr. Elmi layihələr 8 tədqiqat komitəsi tərəfindən həyata keçirilirdi ki, bunlardan da ən erkən yarananı 1924-cü ildə yaradılmış UOT-un redaktəsi və təkmilləşdirilməsi ilə məşğul olan Təsnifat üzrə Komitə idi. FİD haqqında daha tam məlumatı onun aşağıdakı çoxsaylı nəşrlərindən əldə etmək mümkündür: . “International Forum on Information and Documentation” (“İnformasiya və sənədləşmə üzrə beynəlxalq forum”jurnalı, 1975-ci ildən etibarən rüblük olaraq rus və ingilis dillərində

çıxırdı), "FID Directory" ("FİD-in soraq nəşri", iki ildə bir dəfə nəşr edilirdi), "FID News Bulletin" ("Fİd yenilikləri bülleteni", ingilis dilində 11 buraxılışda nəşr edilmişdi), "ET Newsletter" ("Təhsil və person-alın hazırlanması sahəsində yeniliklər", rüblük), "FID Yearbook" ("FİD illiyi"), "Report on the Activities of FID" ("İcraçı direktorun illik hesabatı"), "FID Publications Catalogue" ("FİD-in nəşrlərinin kataloqu") və s. *Ədəbiyyat: Научно-информационная деятельность международных организаций. М., 1977; Новости Российского комитета ИФЛА. 1995. № 7; 1997. № 13; Рейнворд У. Б. Универсум информации. М., 1976; Свиридов Ф.А. Международная федерация по документации // Библиоте-коведение и библиогр. за рубежом. 1970. Вып. 32; Web-сайт Международной федерации по документации и информации — <http://www.fid.wl>*

SƏRLÖVHƏALTİ (YARIMSƏRLÖVHƏ) MƏLUMATLAR (SAM) – nəşrin başlığının altında yerləşdirilən məlumatlardır. Sərlövhəaltı (Yarımsərlövhə) məlumatlarına daxildir: nəşrin başlığını izah edən (aydınlaşdırın) və ya ona əlavə olunan məlumatlar; nəşrin janrı, növü; cildin (buraxılışın) sıra nömrəsi; tərtibçinin, məsul redaktorun, rəssamın adları; konfransın keçirildiyi yer və tarix haqqında məlumatlar; çap məhsulunun tədris və ya rəsmi nəşr kimi buraxılmasının təsdiqi (Qrif) haqqında; nəşrin məqsədli təyinatı (istiqaməti) haqqında məlumat; sənədin başqa dildən tərcümə edildiyi haqqında məlumat; yenidən nəşr etmənin nömrəsi və xarakteri; və s.

SƏRLÖVHƏÜSTÜ MƏLUMATLAR (SÜM) – nəşrin çıxış məlumatlarının (выходных сведений) elementidir. O, titul vərəqinin yuxarı hissəsində – müəllifin soyadının və kitabın başlığının üstündə (və ya avantitulda, kontrtitulda) yerləşdirilir. Sərlövhəüstü məlumatlara: nəşrin buraxılmasına cavabdeh olan təşkilatın (təşkilatların) adı; seriyanın başlığı, buraxılışın nömrəsi, seriyanın redaktorunun adı; seriyaaltı başlıq və s. daxildir

SƏS VƏ AUDIOVİZUAL ARXİVLƏRİN BEYNƏLXALQ ASSOSİASİYASI (International Association of Sound and Audiovisual Archives — IASA) - Amstredam, Hollandiya, audiovisual material saxlayan arxivlər arasında beynəlxalq əlaqələrin inkişaf etdirilməsi üçün 1969-cu ildə yaradılmış qeyri-hökumət təşkilatı. Assosiasiya aşağıdakı məsələlərin həlli istiqamətində fəaliyyət göstərir: audiovisual materialların istifadə edildiyi bütün sahələrdə onların mühafizəsi, onlar üzrə fondların təşkili və istifadə edilməsi, onarın yazılması və oxunması texnologiyalarının təkmilləşdirilməsi; audiovisual materialların və onlarla əlaqədar ədəbiyyatın və informasiyanın mübadiləsinin təşkili; audiovisual materiallar üzrə arxivlərinin fəaliyyətinin təhlil (audiovisual materialların əldə edilməsi, onlar üzrə sənədləşdirilməsi, müəllif hüquqları, əl-yetərlik, onların yayılması, saxlanması və oxudulmasının texniki aspektləri.). IASA-da üzvlük audiovisual materialların saxlayıcısı olan, təşkilatın məqsəd və rifahında maraqlı olan arxivlərin bütün kateqoriyaları və digər təşkilatların üçün açıqdır. Bu təşkilata musiqi, tarixi, ədəbi, dramatik və folklor yazılarının arxivlərini,

radio və televiziya arxivləri, şifahi və təbiət tarixi yazılarının kolleksiyalarını, bioakustik və tibbi yazıların, linqvistik və dialektoloji tədqiqatların yazıların arxivlərini təmsil eən üzvlər daxildir. 2006-cı ildə İASA-ya 43-dən artıq ölkəni təmsil edən 350-dən artıq üzv daxil idi. Hər il təşkilatın konfransları, komitələrinin işçi iclasları, aktual problemlərin müzakirələri keçirilir. İASA seçkili xüsusi suallar üzrə bir sıra komitələr tərəfindən dəstəklənən İcra Bürosu və milli, eləcə də assosiasiya edilmiş orqanlar üzrə komitə tərəfindən idarə edilir. Təşkilatın Katibliyi İsveçin paytaxtında, Stokholmda yerləşir. Nizamnamə üzrə həm milli, həm də assosiasiya edilmiş şöbələrin mövcudluğu nəzərdə tutulur. Təşkilatın aşağıdakı komitələri vardır: kataloqlaşdırılması və diskoqrafiya, qanunvericilik və etika, milli arxivlər, audio radio-arxivlər, audiovisual materialların texniki məsləhlərlə və materiallarla işləmək üçün təlimlər. Komitələr audiovisual materiallar üzrə həm müstəqil, həm də digər maraqlı olan arxiv assosiasiyaları ilə birgə şəkildə ixtisaslaşdırılmış mövzular ilə məşğul olur. Kataloqlaşdırma və diskoqrafiya komitəsi beynəlxalq kontekstdə səs yazmalarının təsviri üçün qaydaları və onlara dair verilənlərin minimal siyahısını harmonizə edir. Qanunvericilik və əxlaq üzrə komitə müəllif hüquqlarının qorunması üzrə beynəlxalq agentliklərlə arxiv və kitabxanalar üçün müəllif hüquqlarının qorunması məsləhlərinin audiovizual materiallar arxivlərinin vosproizvodstu materialları, qeydlər və tədqiqatçılar çıxış fəaliyyəti ilə arxiv və kitabxanalar və əlaqələndirilməsi üçün müəllif hüquqlarının qorunması tövsiyələr agentlikləri. Milli Arxiv Komitə-

si iri dövlət arxivlərinin problemləri üzrə, Səs radioarxivləri komitəsi radiotranslyasiya təşkilatlarında çalışan səs yazıları arxivariusları arasında peşəkar təcrübə mübadiləsi və bu sahəyə dair problemlər üzrə müzakilələr aparır. Texnika üzrə komitə arxivlərin texniki personalı arasında mübadilə məsləhlərinin müzakirə edir. kadr faylları və təcrid çalışan riskinə qarşı qorumaq üçün beynəlxalq kommunikasiya texnologiyaları edir. O, İASA qeyri-texniki üzvləri ilə məşğul olan mühüm rol oynayır üzvlük üçün ardıcıl interface resurs kimi çıxış edir və təcrid şəraitində işləmək təhlükəsindən qorunmaq üçün beynəlxalq texnologiyaları bərqərar edir. O, İASA-nın qeyri-texniki üzvlərinin arasında razılaşdırılmış qarşılıqlı təsir göstərən resurs qismində ümsiyyətdə böyük rol oynayır. Tədris üzrə komitə səs yazıları və audiovizual materialları üzrə müəssisələrinin arxivariuslarının tədris vasitələrini tədqiq və inkişaf etdirir. Təşkilat ildə iki dəfə "İASA Journal" adı dövrü nəşr, daha qısa zaman intervalı ilə informasiya bülleteni buraxır. Hər iki dövrü nəşr təşkilatın bütün üzvləri arasında yayılır. Dövrü olaraq qeyd edilən jurnalın məzmununu əks etdirən toplu göstərici buraxılır. Digər nəşrlər sırasında "Üzvlərin siyahısı" və "Üzvlərin göstəricisi" kimi məşrləri qeyd etmək olar. Bu nəşrlər, eləcə də səs yazma müəssisələrinin arxivariuslarının işi üzrə xüsusi nəşrlər seriyası vaxtaşırı olaraq yenidən nəzərdən keçirilir və nəşr edilir. İASA İFLA-nın audiovizual və multimediyaya vasitələr üzrə bölməsinin üzvüdür. Bu bölməyə həm də YUNESKO-nun və audiovizual arxiv assosiasiyaların nümayəndəri daxildir.

SƏTİR HƏRFLƏRİ (SH) – böyük (baş) hərflərdən seçilən, əlyazması və nəşrin mətnini təşkil edən hərflərdir.

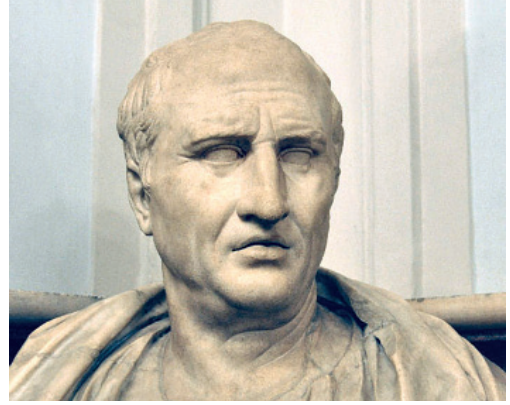
SƏUDIYYƏ ƏRƏBİSTANI MİLLİ KİTABXANASI (SƏMK) – Kral Fəth Ər-Riyadın

adını daşıyır. 1990-cı ildə yaradılmışdır. Müstəqil statusa və büdcəyə malikdir. Ölkənin kitabxana şəbəkəsinin inkişafını təşkil edir, həm ölkə daxilində, həm də ölkədən kənar Səudiyyə ərəblərinin əsərlərini, ölkə haqqında xarici ədəbiyyatı əldə edir. Beynəlxalq kitabxana təşkilatlarında ölkəni təmsil edir. MK fondunda 500 minə yaxın çap məhsulu vardır. Kitabxananın fondunda 85 mindən çox xəritə, şəkil (qədim və müasir) mühafizə olunur. 11 mindən çox qədim kitab milli sərvət kimi fondada saxlanılır. 18 mindən çox xarici dilli ədəbiyyat (istər ənənəvi, istərsə də elektron) kitabxana tərəfindən əldə edilmişdir. MK-nın əsas vəzifələrindən biri də ənənəvi və elektron daşıyıcılarında milli biblioqrafiyanın yaradılmasıdır. Kitabxana müxtəlif xarakterli biblioqrafik göstəricilər, sorğu kitabları və sahə elmi jurnalı nəşr etdirir. Kitabxananın 10 oxu, sərgi və konfrans zalı fəaliyyət göstərir.

SİXMA – xüsusi preslərdə (dəzgahlarda) dəftərlərin, kitab blokunun sıxılması prosesidir.

SİSERO – keqli 12 punkta (4,51 mm) bərabər şriftdir. İlk dəfə Qədim Roma

nətiqi, yazıçısı və dövlət xadimi Mark Tulli Siseronun “Məktubları”nın nəşrində (Roma, 1467) tətbiq edilmişdir.

SİSTEMLƏŞDİRİCİ – sənədlərin sistemləşdirilməsini həyata keçirən, bir qayda olaraq kitabxanaçılıq təhsili olan, kitabxana kataloqları ilə iş təcrübəsinə malik olan mütəxəssisdır. Sistemləşdirici vəzifəsinə sistemləşdirmə, sistemli kataloqla iş, əlifba predmet göstəricisi ilə iş və kartotekalara sistemli nəzarət daxildir. Elmi kitabxanalarda sahəvi hazırlıq, eyni zamanda sənədi təhlil etmək üçün kifayət qədər dili bilmək vacibdir. Xüsusi kitabxana bilikləri və yeni bilik, bacarıq və vərdişlərə yiyələnmək, ixtisasartıma sistemi və ya əlavə (ikinci) təhsil almaq yolu ilə həyata keçirilir. Avtomatlaşdırılmış sistemlərin və elektron kataloqların meydana gəlməsi sistemləşdiricinin əməyinin mühüm məzmun və keyfiyyət dəyişikliklərinə gətirib çıxarılmasına səbəb olmuşdur. Biblioqrafik proseslərdə inteqrasiya işləri bir qayda olaraq kataloqlaşdırma-mütəxəssis tərəfindən həyata keçirilir.

SİSTEMLİ KATALOQ – kitabxana fondunun məzmununu məntiqi qaydada, elmlər sisteminə görə açmaqla oxucuların “kitabxanada elmin ayrı-ayrı sahələrinə aid bu və ya digər məsələyə dair nə kimi kitab var?” sualına cavab verməklə oxuculara kitabxanada olan ədəbiyyatı tapmaqda və seçməkdə kömək edir, eyni zamanda onlarda yeni sorğular yaradır, oxucuları yeni elm sahələrini, yeni problemləri öyrənməyə istiqamətləndirir. Oxucu üçün lazımi kitabların axtarılmasında əsas mənbədir. Müəyyən dərəcədə oxucuların mütaliəsinə rəhbərlik vasitəsinə çevrilir. Kitabxanaçılara kitabxananın daxili işlərində də köməklik göstərir. Kitab fondunun komplektləşdirilməsində və tamamlanmasında, kitabın kütləvi şəkildə, əyani və şifahi təbliğinin hazırlanmasında az rol oynamır. Sistemli kataloqun məzmununa və tərkibinə olan tələbatlar bunlardır: materialın seçilməsi və qiymətləndirilməsində, kitablar haqqında məlumatda ideya istiqamətliyi və elmi obyektivlik, elmin müasir səviyyəsinə uyğunluq.

SİYƏZƏN RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Siyəzən rayon MKS) – 1992-ci ildə təşkil edilmişdir. MKS-ə 1 Mərkəzi kitabxana, 14 kənd kitabxana filialı daxildir. MKS-in ümumi kitab fondunda 35 min nüsxədən çox ədəbiyyat saxlanılır. Oxucularının sayı 4500 nəfərdən artıqdır. MKS-in internet ünvanı: www.siyazan.cls.az.

SKRİPTORIYA – orta əsrlərdə Avropa ölkələrində əsasən monastirlərdə əlyazmaların üzünün köçürülməsi üçün yaradılan emalatxanadır. “Scriptori-

um” latınca “scriptor” sözündən alınmışdır, mənası “köçürücü”, “köçürdən” deməkdir.

SLOVAKIYA MİLLİ KİTABXANASI (Slovenska Narodna Kniznica) – Martin şəhərində yerləşir. Əvvəllər Milli Marif-

çilik Cəmiyyətinin adına müvafiq olaraq, Slovak Matitsası (Matica Slovenska) adlanırdı. Əsası 1863-cü ildə qoyulmuşdur. Kitabxananın fonduna əsasən Slovakiyada nəşr edilmiş, nəşr yerindən asılı olmayaaraq slovak müəlliflərinin əsərləri və Slovakiyaya dair əsərlər toplanırdı. Kitabxanaya yaradılarkən onun fondunun özəyini slovak mədəniyyətinin görkəmli xadimi Martin Qomulyakın şəxsi kitabxanası (2min nüsxədən artıq) təşkil etmişdi. M. Qomulyak 1858-ci ildə öz kitabxanasını gələcəkdə yaradılacaq milli kitabxanaya vəsiyyət etmişdi. Fəaliyyətinin ilk on ili ərzində kitabxana ədəbi arxiv təşkil etmək üçün XV-XVIII əsrə dair 852 nüsxə əlyazma əsəri və 10 min nüsxədən artıq çap kitabı, arxeoloji tapıntıları, bədii sənət nümunələri, şəkillər, qravürlər, numizmatik kolleksiyaya satın alırdı. 1875-ci ildə Avstriya-macar hökuməti Matitsanı “hökumət əleyhinə fəaliyyət”də günahlandıraraq bağlayır və bütün mülkiyyətini müsadirə edir. 1918-ci ildə Çexoslovakiya Respublikasının yaradılmasından

sonra milli hökumət 1919-cu il yanvarın 1-dən Matitsanın fəaliyyətinin bərpə edilməsi barədə qərar verdi. Bu zaman kitabxananın 70 min cildlik fondu var idi. Bundan sonra Kitabxanaya xeyli miqdarda müsadirə edilmiş kitablar verildi. Milli kitabxana qismində 1941-ci ilin 1 may tarixindən fəaliyyətə başladı. Kitabxanaya məcburi nüsxə verilməsi barədə dekret 1947-ci ildə qəbul edildi ki, Çexoslovakiyanın bölünməsinə qədər (1992) bura bütün ölkədə nəşr edilmiş məhsul daxil olurdu. Lakin bölünmədən sonra kitabxanaya yalnız Slovakiyada çıxan nəşriyyat məhsulunun məcburi nüsxələri verilir. 2003-cü ildə kitabxananın fondunda artıq 5,5 milyon nüsxə sənəd var idi ki, buna da 1,2 milyon nüsxə köhnə çap kitabları, 40 min nüsxə inkunabulalar, 2,5 min nüsxə xəritlər daxildir. Fondun tərkibində ən əhəmiyyətli kolleksiya “Slovatsika” hesab edilir. Bunun tərkibində digər materiallarla yanaşı, slovak mədəniyyətinə, tarixinə, ədəbiyyatına dair unikal əlyazma əsərləri – XIV əsrdən qlaqolitsa əlifbası ilə yazılmış əsərlər, müqəddəs Vitas və müqəddəs Vatslav haqqında latın dilində yazılmış rəvayətlər, Tövratdakı “On qadağa”nın slovak dilində nəzmlə yazılmış variantı (1532), Qreqori Kubeydanın kilsə slavyan dilində yazılmış dua kitabı (1652) və s. qiymətli əsərlər vardır. Kitabxananın nadir əsərlər fondu da xeyli zəngindir. Burada 600 nüsxədən artıq inkunabula saxlanır. Memorial kitabxanalar fondunun həcmi isə 2,2 milyon nüsxədən artıqdır. Bibliografya şöbəsi inteqral bibliografik sistemin yaradılmasını təmin edir, 10 adda dövrü bibliografik göstərici nəşr edir. Matitsa Slovatska İFLA-nın üzvüdür və

onun bir sıra əsas proqramlarının həyata keçirilməsində iştirak edir.

SLOVENİYA MİLLİ VƏ UNİVERSİTET KİTABXANASI – Əsası 1774-cü ildə qoyulmuşdur. Mühüm tədris və mədəni

mərkəzlərdən biri olaraq, paytaxt Lyublyana şəhərində yerləşir. 1791-ci ilədək Lyublyana litseyinin binasında yerləşirdi. 1919-cu ildə kitabxana Dövlət Kitabxanası adlandırılır. Həmin il Lyublyana Universiteti təşkil edilir və kitabxana onun da oxucularına xidmət göstərir. 1921-ci ildə bütün Yuqoslaviyada çap edilən nəşrlərdən məcburi nüsxələr əldə etməyə başlayır. 1938-ci ildə Universitet Kitabxanası adlandırılır. Kitabxananın fondunda təxminən 3 mln. nüsxə ədəbiyyat vardır.

SOKOLOV Arkadiy Vasilyeviç – 1934-cü il fevralın 10-da anadan olmuşdur. 1958-ci ildə Leninqrad Hərbi Mexanika İnstitutunu, 1961-ci ildə Şimal-Qərbi Qiyabi Politexnik İnstitutunu, 1965-ci ildə Leninqrad Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin aspiranturasını bitirmişdir. 1958-1961-ci illərdə Kirov Zavodunda mühəndis-konstruktor, 1961-1967-ci illərdə Elmi-tədqiqat Radioelektronika İnstitutunun elmi-texniki infor-

masiya şöbəsinə laboratoriya müdiri işləmiş, eyni vaxtda Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetində dərs demişdir. 1992-1995-ci illərdə Rusiya Elmlər Akademiyası Kitabxanasında böyük elmi işçi, 1995-2009-cu illərdə Sankt-Peterburq Həmkarlar Humanitar Universitetində sosial-mədəni fəaliyyət kafedrasının professoru (1997) olmuşdur. Rusiya Federasiyasının Əməkdar mədəniyyət işçisi (1994), Rusiya Federasiyasının Əməkdar elm xadimi (2001), Rusiya Təbii Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü (1995), Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının həqiqi üzvüdür (1997). 1967-ci ildə texniki elmlər namizədi, 1979-cu ildə pedaqoji elmlər doktoru elmi dərəcələri almışdır. İSKO (Biliklərin təşkili üzrə beynəlxalq cəmiyyət) üzvüdür. 1989-1993-cü illərdə Peterburq kitabxanaçılıq Cəmiyyətinin prezidenti olmuşdur. Deskriptor tipli informasiya-axtarış dillərinin, relevantlığın semiotik problemlərinin işlənməsinə mühüm töhfələr vermişdir. Sankt-Peter-

burq semantik İnformatika Məktəbinin rəhbəridir. Kitabxanaşünaslıq, bibliografiyaşünaslıq, informatika, sosial kommunikasiyalar nəzəriyyəsi, pedaqogika, fəlsəfə, sosiologiya, kulturologiya problemlərinə dair 600-dən çox əsərin müəllifi və redaktorudur.

SORAQ-BİBLİOQRAFIYA FONDU (SBF)

– soraq-bibliografiya aparatının və eyni zamanda kitabxana fondunun tərkib hissəsi olub, kitabxananın ümumi fondundan ayrılmış normativ, soraq və bibliografik nəşrlərin məcmusudur. SBF üçün ədəbiyyatın seçilməsi əsas meyar soraq-bibliografiya xidməti və bibliografiyalaşdırma və.s prosesində operativ bibliografik axtarışda həmin sənədlərin istifadəsinin zəruriliyidir. Vahid nüsxələr bir qayda olaraq SBF-da yerləşdirilir. SBF-dan köhnəlmiş və ya retrospektiv və digər vəsaitlərin nəşrləri yeniləri ilə əvəz olunduqda köhnə nüsxələr əsas saxlama fonduna verilir. SBF-nın həcmi və tərkibi kitabxananın tipindən, onun bibliografik işindən, istifadəçilərin sorğularının məzmunu və xarakterindən, habelə yerləşməsi üçün istifadə olunan ərazinin ölçüsündən asılı olur.

SORAQ-BİBLİOQRAFIYA XİDMƏTİ (SBX)

– birdəfəlik sorğular əsasında həyata keçirilən bibliografik xidmətin (sinonimi: soraq-bibliografiyası, soraq xidməti) əsas növlərindən biridir. SBX birdəfəlik sorğunun qəbulu, müəyyən olunmuş sənəd mənbələri üzrə bibliografik axtarış metodları ilə əldə olunan bibliografik və ya faktoqrafik informasiyanın bibliografik axtarış və onun istifadəçiyə verilməsi proseslərinin məcmusundan

ibarətdir. SBX özündə konkret sənədlərin məzmunu əks etdirən kitabxana fondunun tərkibi, informasiya mənbələrinin axtarışı və seçilməsində kömək etmək haqqında, istifadəçilərin informasiyadan istifadə hüquqlarının təmin edilməsinə xidmət edir. XIX əsrin ortalarından Rusiya kitabxanalarında ayrı-ayrı əməkdaşlar fərdi qaydada SBX həyata keçirirdi. 1961-ci ildə keçirilən kitabxanaların işinə həsr olunan müşavirənin qərarları kitabxanalarda SBX-nin əlaqələndirilməsi, kütləvi kitabxanalarda, 80-ci illərdə MKS-lərdə bibliografik xidmət sisteminin yaranmasına səbəb oldu. Bibliografik arayışlar mövzu dəqiqləşdirici, ünvan arayışlarına bölünür. Sorğular kitabxana və ya kitabxana sistemi daxilində (daxili) və ya əlaqə (rabitə) kanalları vasitəsilə daxil ola və ödənilə bilər. Onların ödənilməsinin operativliyi çox vaxt istifadəçinin bibliografik savadından, ilkin məlumatın həcmi, axtarışın mürəkkəbliyindən, digər kitabxanaların informasiya ehtiyatından istifadə zərurəti və.s. ilə şərtlənir.

SORAQ-INFORMASIYA XİDMƏTİ (SIX) – informasiya tələbatçıların informasiya sorğularının ödənilməsi üzrə proseslərin məcmusudur. SXİ-nin xüsusiyyəti onun, əsasən informasiya istifadəçilərinin müəyyən qrupunun daimi və ya uzunmüddətli sorğularının meydana çıxarılmasına yönəlməsidir. SXİ-nin həyata keçirilməsi kitabxana və informasiya orqanları, soraq-informasiya fondunun komplektləşdirilməsi, kataloqlaşdırılması və məlumat bazasının yaradılmasını və aparılmasını, fərdi və ya qrup (kollektiv) sorğuları üzrə informasiyanın yayılmasını nəzərdə tutur. SXİ zəruri sorğular əsasın-

da müxtəlif növlü məlumatların hazırlanması və fərdlərə və ya ayrı-ayrı təşkilatlara verilməsini təmin edir. Göstərilən kontekstdə soraq-informasiya xidmətinin biri növü kimi baxmaq olar.

SORAQ KİTABÇASI (SK) – praktiki məqsədlə hazırlanan soraq nəşridir. SK materiallar lüğət-soraq kitablarında olduğu kimi, ayrı-ayrı məqalələrdən ibarət olmur. Bu nəşrlərdə materiallar sistemli qaydada, həm də seçmə materiallar nəzərə alınmaqla verilir.

SORAQ KİTABI (SK) – sistemli quruluşu olan, informasiya vahidləri əlifba sırası ilə düzülmüş, tətbiqi, praktiki xarakterli məlumat nəşridir.

SORĞUNUN AXTARIŞ OBRAZI (SAO) – informasiya sorğusunun məzmununun mənasını informasiya-axtarış dilində ifadə edən mətn.

STEREOTİP (yun. stereos – cismi, typos – nümunə, surət) – hündür çapda çap formasının (yığım və klişe) surəti; qalınlığı 2 mm-dən 25,1 mm-dək olan lövhələr şəklində hazırlanır. XVIII əsrdə meydana çıxmışdır. Çoxtiraşlı nəşrlərdə geniş istifadə edilir. Hazırlanma üsuluna görə stereotip tökmə, qalvanoplastik (və ya elektrolitik) və preslənmiş olur. Materialı metal, polimer və ya onların qarışığından ibarət olur. Çap maşınının tipinə uyğun olaraq yastı (tigelli və ya yastı çap maşınları üçün), yaxud qövsvari (rotasiya maşınları üçün) şəkildə hazırlanır.

STEREOTİPIYA – poliqrafiyada çoxnüsxəli nəşrlərin çapı üçün hündür çap forması

surətlərinin (stereotiplərin) hazırlanmasıdır. Stereotip lövhə şəklində və ya silindr hissəsi formasında olub, mətbəə ərintisindən, misdən və s.-dən, həmçinin plastik kütlə və ya rezindən hazırlanır. Üç stereotipiya üsulu mövcuddur: tökmə, elektrolitik, presli. 1-ci üsulda matrisaya mətbəə ərintisi tökülür, soyuduqdan sonra originalın relyefli formasını alırlar; 2-ci üsulda qalvanik vannada matrisa üzərinə metal təbəqəsi (mis, nikel, dəmir) toplamaqla stereotip üçün üst çapedicisi təbəqə əldə edilir; 3-cü üsulda isə stereotip almaq üçün matrisaya qızdırılmış halda pres altında plastik kütlə lövhəsi sıxılır. Stereotipiya məhsuldarlığı yüksək olan rotasiya çap maşınları üçün formalar hazırlamağa, eyni cür forma-surətlərdən eyni zamanda bir neçə maşında çap etməyə imkan verir. Matrisaları uzun müddət saxlamaq mümkün olduğu üçün stereotipiya kitabların təkrar çapını asanlaşdırır.

STOLYAROV Yuriy Nikolayeviç – 1938-ci il oktyabrın 30-da anadan olmuşdur. Kitabxanaşünaslıq, sənədsünaslıq,

kitabşünaslıq, informatika sahəsində tanınmış sovet və rus alimidir. 1968-ci ildə pedaqoji elmlər namizədi, 1983-cü ildə pedaqoji elmlər doktoru, 1984-cü ildə professor olmuşdur. “Библиотека”, “Библиотековедение”, “Научные и технические библиотеки”, “Книга. Исследования и материалы” və s. dövrü nəşrlərin redaksiya heyətinin üzvüdür. 1990-cı ildən Ali Attestasiya Komissiyasının ekspert heyətinin üzvüdür. “Kitabxanaşünaslıq, bibliografiyaşünaslıq və kitabşünaslıq” ixtisası üzrə elmlər doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün dissertasiyaların müdafiəsi üzrə heyətin üzvü (Rusiya Dövlət Kitabxanası, 2001-ci ildən) və sədridir. Rusiya Dövlət Kitabxanası və Dövlət Kütləvi Elmi-Texniki Kitabxanasının Elmi Şurasının üzvüdür. 1974-cü ildən 7 elmlər doktoru və 39 elmlər namizədi hazırlamışdır. 800-dən çox əsərin müəllifi və tərtibçisidir. Rusiya Federasiyası Ali Məktəbinin əməkdar işçisi (1997), Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının həqiqi üzvü (1993), Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının “Kitabxanaşünaslıq” bölməsinin prezidenti (1993), Rusiya Humanitar Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvüdür (1995-ci ildən). 1988-1996-cı illərdə İFLA-nın kitabxana təhsili və kadrların hazırlanması üzrə daimi komitəsinin üzvü olmuşdur.

SUDAN MİLLİ KİTABXANASI (SMK) – MK funksiyasını universitetin Mərkəzi kitabxanası (1945) yerinə yetirir. Kitabxana ölkədə çıxan çap məhsulunun məcburi nüsxələrini alır. 1962-ci ildən Sudan və Afrika haqqında sənədləri, kitab kolleksiyalarını toplayır. Kitabxananın fondu

350 min nüsxədən, o cümlədən 4,2 min cari dövrü nəşrlər, 6 min dissertasiya, 13 min hökumət sənədləri, 500 mikroformdan ibarətdir. Daha mühüm əhəmiyyət kəsb edən nəşrlərin elektron versiyası hazırlanır. Kitabxana BMT, YUNESKO və digər böyük beynəlxalq təşkilatların nəşrlərinin depozitar saxlayıcısıdır. Kitabxana toplu kataloq yaratmış, Blissin təsnifatından istifadə edir. Kitabxana Universitetin kompüter mərkəzinə qoşulmuş və öz fəaliyyətinin müxtəlif proselərini avtomatlaşdırır.

SUMQAYIT ŞƏHƏR MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Sumqayıt şəhər MKS) – Sumqayıtda kitabxana

işinin tarixi şəhərin yaranma tarixi ilə üst-üstə düşür. 1949-cu ildə ilk kütləvi kitabxana, 1953-cü ildə uşaq kitabxanası, 1958-ci ildə isə Mərkəzi Şəhər Kitabxanası (MK) açılmışdır. MKS 1974-cü ildə təşkil edilmişdir. MKS özündə 14 kitabxananı birləşdirir. MK 1958-ci ildən fəaliyyət göstərir. 1966-cı ildən xalq şairi Səməd Vurğunun adını daşıyır. 1977-

ci ildə S.Vurğun adına MK Azərbaycan Mədəniyyət Nazirliyi tərəfindən respublika kitabxanaları üçün təcrübə bazası elan edilmişdir. MKS-in internet ünvanı: www.sumlib.az.

SURAXANI RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ – (Suraxanı rayon MKS) 2011-ci ildə təşkil

olunmuşdur. Mərkəzi Kitabxana və 5 filialdan ibarətdir. Ümumi fondunda 180824 nüsxə kitab vardır və il ərzində 19826 nəfər oxucuya xidmət göstərilir. MKS-in Mərkəzi Kitabxanası Bülbülə qəsəbəsindəki Üzeyir Hacıbəyov adına kitabxananın (1930) əsasında təşkil olunmuşdur. Mərkəzi Kitabxananın 30301 kitab fondu vardır və il ərzində 1830 oxucuya xidmət göstərilir. Suraxanı rayon MKS-nin 1 saylı filialı Əmircan qəsəbəsində, mədəniyyət evinin binasında yerləşir. Kitabxana 1926-cı ildən fəaliyyət göstərir. 1946-cı ildən kitabxana görkəmli yazıçı və mütəfəkkir Abbasqulu Ağə Bakıxanovun adını daşıyır. Kitabxananın 29142 nüsxə kitab fondu və il ərzində 4037 oxucusu vardır. MKS-in 2 saylı filialı Yeni Suraxanı qəsəbəsindəki mədəniyyət evinin nəzdində 1933-cü ildən fəaliyyət göstərir. 31090 nüsxə kitab fondu vardır və il ərzində 4338 oxucuya xidmət edir. 3 saylı filial Zığ qəsəbəsində yerləşir. 1940-cı ildən fəaliyyət göstərir.

13765 nüsxə kitab fondu və 1766 oxucusu vardır. 4 saylı filial Hövsan qəsəbəsində, M.A.Əliyev adına mədəniyyət evinin nəzdində fəaliyyət göstərir. 12604 nüsxə kitab fondu vardır və il ərzində 2643 oxucuya xidmət göstərilir. Suraxanı rayon MKS-nin 5 saylı filialı Səttar Bəhlulzadə adına Mədəniyyət Sarayının nəzdində, 1932-ci ildə Oktyabr İnqilabı adına uşaq kitabxanası kimi fəaliyyətə başlamışdır. 64266 nüsxə kита fondu və 5426 oxucusu vardır.

SÜLEYMANOV Rasim İmamqulu oğlu (17.09.1948, Tərtər rayonu, Düyərli kəndi) – kitabşünas, pedaqoq, filologiya

üzrə fəlsəfə doktoru (1991), dosentdir (1994). 1957-1966-cı illərdə Şuşa şəhər 2 №-li məktəbdə və Tərtər şəhər 2 №-li tam orta məktəbdə təhsil almışdır. Müxtəlif illərdə Tərtər rayon Kənd Təsərrüfatı Texnikası Birliyində, Bakıda neft maşınqayırma zavodunda çilingər (1967-1968) işləmiş, ordu sıralarında xidmət etmişdir (1968-1970). 1970-1975-ci il-

lərdə BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində Kitabşünaslıq ixtisası üzrə təhsil almış, universiteti fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir. Dövlət Mətbuat Komitəsi sistemində abunə nəşrləri üzrə əmtəəşünas, baş əmtəəşünas işləmişdir (1975-1977). BDU-nun aspiranturasında əyani təhsil almışdır (1977-1980). 1980-ci ildən BDU-da müəllim, baş müəllim, dosent vəzifələrində işləmişdir. “Rus bədii ədəbiyyatının Azərbaycanda nəşri məsələləri (1920-1970-ci illər)” mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə edərək f.e.n. (filologiya üzrə fəlsəfə doktoru) alimlik dərəcəsi almışdır (1991). 1994-cü ildən BDU-da tədris işləri üzrə birinci prorektorun müavini vəzifəsində çalışmış, 1997-ci ildən universitetin Magistratura şöbəsinin rəhbəri və rektorun köməkçisi olmuşdur. 1999-cu ildən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası rektorunun məsləhətçisi, 2003-2013-cü illərdə Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirinin köməkçisi işləmişdir. 7 kitabın, 40-dan çox elmi məqalənin, o cümlədən Türkiyə Respublikasında nəşr olmuş elmi məqalələrin müəllifidir. “Heydər Əliyev və Azərbaycanın kitab mədəniyyəti” mövzusunda monoqrafiyası çapa təqdim olunmuşdur. Rusiya, Türkiyə, İspaniya, Almaniya, İran, Belarus və Ukraynada elmi konfranslarda iştirak etmişdir. 2003-cü ildən dövlət qulluğunun müşaviridir. Təhsil sahəsində xidmətlərinə və səmərəli pedaqoji fəaliyyətinə görə BDU-nun “Xatirə” medalı (1994), Azərbaycan Respublikası Təhsil Naziriyi Kollegiyasının qərarı ilə “Azərbaycan Respublikasının Qabaqcıl təhsil işçisi” döş nişanı (2008) ilə təltif olun-

muşdur. Əsərləri: Murtuz Ələsgərov (Bibliografiya). B., 1995; YUNESKO-Azərbaycan: Gələcəyə körpü (Azərbaycan, rus, ingilis dillərində). B., 2005 (A.Axundov ilə birlikdə); Müasir mərhələdə Azərbaycanda kitabşünaslığın inkişaf istiqamətləri // Bakı Universitetinin Xəbərləri: Humanitar elmlər seriyası, 1994, №1; Türk edibatının rus dilinə tərcümə meseleləri // "Büyük gelecek" dergisi, 1997; Azərbaycanda kitab nəşrinin inkişaf tarixində Hey-

dər Əliyev mərhələsi. Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi, 2014, №1; Ulu öndər Heydər Əliyev irsinin öyrənilməsində kitabın əhəmiyyəti və rolu. Dil və ədəbiyyat, 2015, №1 (93).

SÜTUN – mətnin səhifədə şaquli istiqamətdə iki və daha çox hissəyə ayrılmasıdır. Sütunların sayı səhifənin ölçüsü və nəşrin xarakterindən asılıdır. Daha çox qəzet və jurnal nəşrlərində istifadə olunur.

Ş

ŞABLON (almanca – Schablone; ingiliscə – Template) – 1) Mətn və ya qrafik materialı yerləşdirmək üçün ölçü qeydləri aparılmış səhifədir. 2) Şəkli və ya quruluşu çertyojun, yaxud məmulatın, hərfin, rəqəmin və s. konturuna uyğun gələn lövhədir. Kontur çəkmək üçün tətbiq olunur.

ŞABRAN RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Şabran rayon MKS) – Dəvəçi rayonu (indiki Şabran)

yarandıqdan sonra savadsızlığın ləğvi ilə bağlı mədəniyyət sahəsində quruculuq işləri öz əksini tapdı. 1939-cu ildə rayonda bir kitabxana yaradıldı. 1948-ci ildə isə 3 kənd kitabxanası və 9 qiraət koması açılaraq əhəlinin istifadəsinə verildi. MKS 1979-cu ildə təşkil edilmişdir. Hazırda MKS-ə 1 Mərkəzi Kitabxana, 1 uşaq, 3 şəhər, 40 kənd kitabxana filiali daxildir. MKS-in kitab fondunda 279 min nüsxə çap vahidi saxlanılır. MKS-də 116 işçi çalışır.

ŞAQLI DÜZLƏMƏ (ŞD) – mətn blokunda sətirlərin şaquli istiqamətdə bərabər

xətt boyu düzləndirilməsidir. Dizayn ideyasından asılı olaraq sətirlər sağdan, soldan və ya hər iki tərəfdən şaquli düzlənə bilər.

ŞAMAXI RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Şamaxı rayon MKS) – Şamaxıda ilk camaat kitabxanası.

1842-ci ilin məlumatına görə 61.961 nəfər əhalisi olan Şamaxı vilayətində səmərəli vaxt keçirmək üçün heç bir ictimai kitabxana yox idi. Bu zaman Şamaxıda tək-cə bir məktəb kitabxanası işləyirdi. Lakin bu kitabxana öz xarakterinə görə ancaq şagirdlərə və müəllim heyətinə xidmət etdiyindən ondan yaşlılar istifadə edə bilmirdi. Kitabxananın fondunda 1844-cü ildə 245 nüsxə, 1848-ci ildə isə cəmi 353 nüsxə kitab var idi ki, bu kitabların da çoxu dərsliklərdən ibarət idi. Bir neçə adda çoxlu nüsxələrdən ibarət olan bu kitablar müəllim və şagirdlərin tələbini ödəyə bilmirdi. Şəhərdə çox az və təsadüfi hallarda kitab satışı olurdu. 1848-ci ildə cəmi 95 nüsxə kitab satılmışdı ki, bunların da çoxu dərsliklər idi. Burada o zaman kitabın baha olması da qeyd olunmalıdır. Belə ki, göstərilən 95 kitabın qiyməti 112 manat 52 qəpik idi. 1859-cu ildə zəlzələ nəticəsində Şamaxının dağılmasına baxmayaraq, yerli əhəli doğma şəhərin yenidən bərpasına səy göstərərək, onu zəlzələdən qabaqkı vəziyyətə salmağa çalışır. Bu zaman bir çox yerli maarif həvəskarları həmin

il sentyabrın 30-da Şamaxı şəhərində kütləvi kitabxana açmaq fikrinə düşür. Onlar bu məqsədlə Şamaxı hərbi valisi general mayor Çillevdən icazə alaraq camaatın könüllü surətdə verdiyi kitabları siyahıya almağa başlayırlar. Əhali tərəfindən bağışlanan kitabların sayı nəzərdə tutulduğundan az olur və onlar kitabxananın təsisi üçün kifayət etmir. Lakin mədəniyyət ocağı düzəltmək məqsədi ilə verilmiş bu kitablar kitabxananın yaradılması üçün zəmin hazırlayır. Yerli ziyalıların təkidi ilə Şamaxı mahalının valisi, polkovnik knyaz Tarxan Muravyev bu haqda Qafqaz sərdarına məlumat verərək, Şamaxı şəhərində camaat üçün kitabxana təşkil edilməsinə icazə istəyir. Uzun əzab-əziyyətdən sonra Qafqaz sərdarı Şamaxı şəhərində camaat üçün kitabxana açılmasına icazə vermiş, kitabxananın qayda-qanununu təsdiq etmiş və kitabxananın təşkili üçün 300 manat gümüş pul ayırmışdı. Əlbəttə, 300 manat gümüş pul yeni bir kitabxananın açılması üçün kifayət deyildi. Buna görə də verilən ianələrin miqdarı kətdikcə çoxalmış, nəzərdə tutulmuş kitabları almaq imkanı əldə edilmiş, nəhayət, 1859-cu il sentyabrın 15-də Şamaxı şəhərində camaat üçün kitabxana açılmışdır. Kitabxana üçün xüsusi bina tikilənə qədər o, müvəqqəti olaraq Şamaxının “Nücabə” cəmiyyəti binasında yerləşmişdi. Müəyyən edilmiş qayda-qanunlara uyğun olaraq, kitabxana üçün rus klassiklərinin və xarici ölkə yazıçılarının ən yaxşı əsərlərini gətirtmək qərara alınmışdı. Zaqafqaziyaya aid rus və əcnəbi dillərdə yazılmış bir sıra kitabların alınması da nəzərdə tutulmuşdu. Bu kitab-

xana üç üzv və bir kitabxanaçıdan ibarət olan komitə tərəfindən idarə olunurdu. Komitəni oxucuların yığınağında səs çoxluğu ilə seçirdilər. Kitabxanadan istifadə etməyə həm kitabxananı təşkil edənlərin, həm də kitabxananın təşkilinə müəyyən miqdarda üzvlük haqqı verənlərin ixtiyarı var idi. Kitabxana açılan zaman yaradılan əsas fonddan başqa, bir çox ziyalılar tərəfindən bağışlanmış ədəbiyyata, qeyri-nəşriyyat nüsxələrinə, 1859-cu ildə nəşr edilmiş “Şəhrizad”, “Moskovskaya meditsinskaya qazeta” kimi dövrü mətbuat komplektlərinə də malik idi. “Qafqaz” qəzetinin verdiyi məlumata görə, Şamaxı camaat kitabxanasına o zaman Rusiyada nəşr olunan “Russkoye slovo”, “Severniy arxiv”, “Morskoy sbornik”, “Rassvet”, “Şexerzadə”, “Sobraniye inostrannix romanov”, “Semeyniy listok”, “Xudojestvenniy listok”, “Kafkazstı”, “Moskovskaya meditsinskaya qazeta”, “Tvoreniya yev otsov”, “Voskresnoye çteniyə”, “Duxovnaya beseda”, “Voyenni sbornik”, “İskra”, “Biblioteka dlya çteniya” və başqa qəzet və jurnallar alınır. Yerli maarif həvəskarlarının təşəbbüsü ilə Azərbaycanda ilk dəfə olaraq yaradılan bir ictimai kitabxana mədəni-maarif işinin gələcək inkişafına yol göstərən bir mayak olmuşdur.

ŞAMAXIDA İLK KİTABXANA-QİRAƏT-XANA – 1905-ci il rus inqilabından sonra Şirvan qəzasının Şamaxı şəhərində başda Abbas Səhhət, M.Ə.Sabir, Cəmo Cəbrayılıbəyli və başqaları olmaqla bir dəstə marifpərvər ziyalı qiraətxana-kitabxana təsis edirlər. Bu ziyalılar Şamaxıda maarifpərvər Hacı İsmayılın evinə

yığılıb, Rusiyadan, Bakıdan gələn qəzet, jurnal və intibahnamələri oxuyur onları əhali arasında yayırdılar. 1906-cı ildə Mamaladze familiyalı bir nəfər gürcü Şamaxıya gələrək aptek açır. Maarifpərvər gənclər tez-tez bu aptekdə görüşərək gizli inqilabi iş aparmağa başlayırlar. Burada bir sıra intibahnamələr yazılıb gecələr qapı və pəncərələrdən şəhər əhalisinin evlərinə atılır və əhali çar mütləqiyyətinə qarşı mübarizəyə çağırılırdı. Demokratik fikirli qəzet və jurnallar əhali çox olan yerlərdə, evlərdə oxunur və şərh edilirdi. Maarifpərvər ziyalıların keçirdiyi bu tədbirlər jandarma idarəsinin diqqətini cəlb edir, jandarm daim onları tədbiq etməyə başlayır. Polis xəfiyəsinin getdikcə təzyiqi artır və aptekə gəlib-gedənlər şübhə altına alınır. Artıq aptekdə yığılıb görüşmək mümkün olmurdu, çünki polislər apteki bir an belə nəzərdən qaçırmır, hətta ora gəlib dərman alan bütün kişiler təqib olunur və çox vaxt polis idarəsinə çağırılıb sorğu-sual edilirdi. Bu vəziyyəti görən maarifpərvər ziyalılar öz məqsədlərini həyata keçirmək üçün yeni yollar aramağa başladılar. Bu tədbirlərdən biri qiraətxana-kitabxana açmaq olur. Maarifpərvər ziyalıların maddi və mənəvi köməyi ilə qısa müddət içərisində qiraətxana-kitabxana üçün münasib bina tapılır, ianə olaraq toplanan vəsaitə rus və Azərbaycan dillərində dövrü ədəbiyyata abunə yazılır. Kitabxanaya kitab və kitabçalar toplamaq üçün hədiyyə dəftəri açılır, hədiyyə verənlərin adları mətbuatda dərc edilir və onlar ictimai yerlərdə təriflənilir. Bu müvalla kitabxananın açılması üçün şərait yaradılır.

Bu qiraətxana-kitabxana haqqında onun təşkilatçılarından biri olan əməkdar müəllim Cəmo Cəbrayılbəyli yazır: "Apardığımız təbliğat nəticəsiz qalmamışdı: açılışında yüz əlindən artıq adam iştirak edirdi. Hətta "rəğbətkar" sifəti ilə komissiya nümayəndələri kimi qəza naçalnik Fyodorov öz köməkçiləri ilə gəlib çıxdı. Məclisi şəhər idarəsi Xudaverdiyev açıb məqsədi qısa olaraq anladı, sonra bir neçə adam bu işin tamamı ilə yeni bir təşəbbüs olduğunu və xeyirli olacağını söylədi. A.Səhhət ətraflı çıxışında mədəni ölkələri misal gətirərək, Şamaxıda qiraətxana-kitabxana açılışını tarixi əhəmiyyətə malik olduğunu və bu təşəbbüsün inkişaf etdirilməsinin lazımlığını bildirdi. Nəhayət, Mirzə Ələkbər Sabir "Elm" adlı mənzuməsini oxudu. Mənzumə o qədər təsirli oldu ki, o zamana qədər Şamaxıda görünməyən gurultulu bir alqış qopdu. Təəssüf ki, o şeirdən heç bir əsər-əlamət qalmamışdır. Mənzumun məzmunu elmin əhəmiyyəti və müvəffəqiyyətlərinə dair özü də çox təsirli idi. Sabiri bir dəst kostyum ilə mükafatlandırmaq qərara alındı və bunu da maarifpərvər Hacı İsmayıl öz öhdəsinə götürüb yerinə yetirdi. İclas qutardıqdan sonra açılışa qədər gətirilmiş qəzet və məcmuələr stolun üstünə düzülüb oraya yığılanların nəzərinə çatdırıldı. İanə yolu ilə yığılmış 3.000-ə qədər kitab dəxi səliqə ilə şkaf-lara düzülmüşdür. O gündən açılan müəssisə 1918-ci ilə qədər yaşadı. Şamaxıya Jupranski adlı bir nadan qəza naçalnik təyin olduğundan sonra, qiraətxanamız "bəd nəzər polisin nəzərinə gəldi", buna görə də tez-tez axtarışa məruz qalırdı. Bununla belə orada işləmək üsulunu

öyrənən gənclər az olmadı və təzyiqlə əks olaraq, əlaltı bəyannamələr nəşr edildi. Nəticədə iki dəfə Səhhətin mənzilində axtarış aparıldı və mənim Şamaxıdan çıxarılağım məsələsi Jupranski tərəfindən meydana qoyuldu". Şamaxı kitabxana-qiraətxanası 1918-ci ilin mart ayına qədər fəaliyyət göstərmişdir. Həmin vaxt erməni daşnaklarının törətdiyi soyqırım zamanı Şamaxı şəhəri yandırılıb talan edilərkən bu kitabxana da yandırılmışdır. 1920-ci ildə Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra kitabxana yenidən bərpa olunmuşdur. Hazırda bu kitabxana Şamaxı şəhərinin mərkəzində tikilmiş xususi binada yerləşir. Respublika kitabxanalarında mərkəzləşmə aparılan zaman Şamaxı rayonunun ərazisindəki kitabxanalar əsasında 1979-cu ildə rayon MKS yaradılmışdır. Hazırda MKS 1 Mərkəzi Kitabxanası, 2 şəhər, 40 kənd kitabxana filialını özündə birləşdirir. MKS-in ümumi kitab fondu 420 min nüsxəyə yaxındır. Oxucuların sayı 32 min nəfərdir. MKS-in internet ünvanı: www.shamaxi-mks.az

ŞAMURİN Yevgeni İvanoviç (16 (28) 10.1889–01.12.1962. Moskva) – kitabşünas, kitabxanaşünas, p.e.d. professorudur (1944). Kazan Universitetinin hüquq fakültəsini bitirmişdir (1912). 1921-37 və 1945-49-cu illərdə Rusiya Kitab Palatasında işləmişdir. 1940-50-ci illərdə Moskva Kitabxanaçılıq İnstitutunda kafedra müdiri vəzifəsində çalışmışdır. Kitabxana-bibliografya fəaliyyətinin, mətbuat statistikasının aktual problemləri üzrə elmi - tədqiqat işlərinin müəllifidir. O, kitabxana-bibliografya təsnifatının tarixinə, bibliografik işin metodikası,

əlifba və sistemli kataloqun tərtibinə, annatasıyanın tərtibi metodikasına dair qiymətli əsərlərin müəllifidir.

ŞEYX SƏFİ KİTABXANASI – Şah İsmayıl Xətəinin hakimiyyəti dövründə yaranmış kitabxanalardan biri də Şeyx Səfi Məqbərəsinin kitabxanası olmuşdur. Tarixi mənbələrdən məlum olur ki, Şah İsmayıl hakimiyyətə gəldikdən sonra Ərdəbil şəhərində babası Şeyx Səfinin şərafinə məqbərə tikdirmiş, onun kitabxanasını yaratmış və əldə etdiyi qiymətli kitabları bu kitabxanaya göndərmişdir. Şeyx Səfi Məqbərəsinin kitabxanası Şərqi ən zəngin kitabxanalarından biri olmuş və XVI əsrin əvvəllərindən XIX əsrin 20-ci illərinədək, yəni 3 əsr müddətində fəaliyyət göstərmişdir. Rus ordusunun işğalından sonra bu kitabxana Tiflisə gətirilmiş, oradan Peterburqa, İmperator kitabxanasına aparılmışdır. Kitabların bir çoxu indi də orada saxlanılmaqdadır.

ŞƏXSİ BİBLİOQRAFIYA (ŞB) – müəyyən şəxsin özünə məxsus əsərlərindən və haqqındakı ədəbiyyatdan ibarətdir. Birinci halda universal bibliografiya olduğu

kimi biblioqrafiyalaşdırma obyektlərinin forma əlaməti, yəni məlum şəxsə məxsusluğu əsas götürülür və məzmun həddi həmin müəllifin yazdığı əsərlərdən asılı olur. Məsələn, M.Ə.Rəsulzadəyə həsr olunmuş şəxsi biblioqrafik vəsaitdə onun bütün əsərləri əhatə edilirsə, onda bu, universal biblioqrafik informasiya mənbəyi olacaqdır. M.Ə.Rəsulzadə haqqında ədəbiyyatla aparılan biblioqrafik işdə isə forma əlaməti əvəzinə məzmun əsas yer tutur. Bununla bərabər, həm də müəllifin əsərləri və onun haqqında ədəbiyyat bütövlükdə deyil, yalnız müəyyən sahə çərçivəsində (məsələn, M.Ə.Rəsulzadənin ədəbi görüşləri ilə əlaqədar ədəbiyyat) biblioqrafiyalaşdırılır. Belə halda sahəvi şəxsi biblioqrafik mənbə əldə edilir.

ŞƏXSİ KARTOTEKA (ŞK) – ayrı-ayrı şəxslərin həyat və fəaliyyəti ilə əlaqədar sənədləri əks etdirən biblioqrafik kartotekadır. Bir qayda olaraq şəxslərin adlarının əlifba qaydasında tərtib edilir. Eyni zamanda kataloq və kartoteka sistemində yalnız konkret şəxsə həsr edilmiş nəşrlər deyil, eyni zamanda geniş məzmunlu monoqrafiya, məcmuə və dərsliklər haqqında məlumatlar da daxil edilir. Sistemli kataloqa verilmiş əlifba predmet göstəricisində şəxsi rubrikaların köməyi ilə çoxaspektli axtarış təşkil edilir. Kataloq və kartoteka sistemində vahid göstəricinin bazasında - şəxsin fəaliyyətinin müxtəlif aspektlərini açan və fondada olan ədəbiyyatı əks etdirən sənədlər haqqında məlumatlar öz əksini tapır.

ŞƏKİ ŞƏHƏR MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Şəki şəhər MKS) – Şəkiddə ilk kitabxana 1920-ci ildə qıraət

evi kimi təşkil edilmişdir. 1978-ci ildən Şəki kitabxanaları mərkəzləşdirilmiş qaydada fəaliyyət göstərməyə başlamışdır.

1978-1992-ci illərdə Azərbaycanda istisna hal kimi Şəkinin ərazi-inzibati bölgüsünə uyğun olaraq 2 kitabxana sistemi (Şəki rayon MKS və Şəki şəhər MKS) fəaliyyət göstərmişdir. Şəki rayon MKS M.F.Axundzadə adına Mərkəzi Kitabxanayı və 63 kənd kitabxana filialını, Şəki şəhər MKS isə İsmayıl bəy Nakam adına Mərkəzi Kitabxanayı və 15 şəhər kitabxana filialını birləşdirirdi. 1992-ci ildə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Şəkinin inzibati-ərazi bölgüsündə dəyişikliklər"lə bağlı olaraq Şəki rayon və şəhər MKS-ləri şəhər statusunda birləşdirilmiş, nəticədə Şəki şəhər MKS formalaşmışdır. Hazırda Şəki şəhər MKS-in strukturuna 1 Mərkəzi Kitabxana, 64 kitabxana filialı daxildir. MKS-in kitab fondunda 576 min nüsxə ədəbiyyat vardır, oxucuların sayı 52 min nəfərdir. MKS işçilərinin sayı 186 nəfərdir. MKS-in internet ünvanı: www.shaki.cls.az.

ŞƏKİ-ZAQATALA İQTİSADI REGİONUNUN KİTABXANA-İNFORMASIYA RESURLARI – Azərbaycan Respublikasının zəngin bölgələrindən olan Şəki-Zaqatala iqtisadi regionu Balakən, Qax, Qəbələ, Oğuz, Zaqatala, Şəki inzi-

batı rayonlarının ərazisini əhatə etməklə Azərbaycanın şimal-qərbində, Böyük Qafqaz dağlarının cənub yamacında yerləşir. Ərazisinin ümumi sahəsi 8,96 min kv.km (ölkə ərazisinin 10,3 faizi), əhalisinin ümumi sayı 531,9 min nəfərdir. İqtisadi regionda 764 kitabxana var. Bu kitabxanalar ölkə üzrə kitabxana resurslarının 9 %-ni əhatə edir. Kitabxanaların 125-i (16,4 %) şəhərdə, 639-u (83,6 %) kənd yerlərindədir. Kitabxana fondunun həcmi 5515558 nüsxədir. Kitabxana mütəxəssislərinin sayı 640 nəfərdir. Onlar ölkə üzrə kitabxana kadr korpusunun 7,3 %-ni təşkil edirlər. Kitabxana işçilərinin 42 nəfəri ali ixtisas, 51 nəfəri ali qeyri-ixtisas, 189 nəfəri orta ixtisas, 155 nəfəri orta qeyri-ixtisas, 203 nəfəri ümumi orta təhsillidir.

ŞƏMKİR RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Şəmkir rayon MKS) – Şəmkir rayon Mərkəzi

Kitabxanasının əsası 1932-ci ildə rayon ziyalıları Mirhəbib Seyidov, Məhərrəm Əliyev və Məmməd Həsənov tərəfindən qoyulmuşdur. Onlar kitabxanayı iki il ictimai əsaslarla idarə etmişlər. 1934-cü ildə kitabxanaya yeni bina və iki nəfər stat

vahidi verilmişdir. Həmin vaxtdan kitabxana rayon Mərkəzi Kitabxanası kimi fəaliyyət göstərmişdir. MKS 1980-ci ildə təşkil edilmişdir. Hazırda MKS 1 Mərkəzi Kitabxanayı, 71 qəsəbə və kənd kitabxanaya filialını özündə birləşdirir. MKS-də 217 işçi çalışır. MKS-in kitab fondunda 417 min nüsxədən çox kitab saxlanılır. MKS-in internet ünvanı: shamkir.cls.az.

ŞƏRH (ərəbcə açma, yozma, latınca – commentarius – qeyd, izah) – fikrin, illüstrasiyanın izahı, açıqlanmasıdır. 1) Kitabın (bədi və ya elmi əsər, külliyyat, memuar, tərcümə əsəri, sənədli nəşrlər və s.) elmi-məlumat aparatının tərkib hissəsidir. Adətən kitabın sonunda dərc olunan şərhə onun yaranma tarixi, yeri, əsərdə haqqında bəhs edilən tarixi hadisələr, faktlar, şəxsiyyətlər, mifik və coğrafi adlar, çətin anlaşılan sözlər, frazeoloji ifadələr və s. haqqında izahat verilir. Şərh bir qayda olaraq əsərin nəşri, yaxud tərtibçisi tərəfindən yazılır. N. Gəcəvi, Nəsimi, Füzuli, M.F.Axundzadə, M.Ə.Sabir, C.Məmmədquluzadə, S. Vurğun və başqa Azərbaycan klassiklərinin əsərlərinə şərhlər verilmişdir. Klassik Şərq fəlsəfəsində ayrı-ayrı müəlliflərin əsərlərinin izahına həsr olunmuş şərhlər təfsir adlanmışdır. 2) Kütləvi informasiya vasitələri sistemində aktual ictimai, siyasi, sosial, mədəni, elmi hadisələrin, sənədlərin mahiyyətini aydınlaşdıran operativ təhlil materialının bir növüdür (məsələn, siyasi şərh, elmi şərh, idman şərh və s.)

ŞIXƏLİYEV Şahalı Kamil oğlu – 1952-ci ildə anadan olmuşdur. 1969-1973-cü il

lərdə S.M.Kirov adına ADU-nun (indiki Bakı Dövlət Universiteti) kitabxanaçılıq fakültəsində kitabxanaçı-bibliograf ixtisası üzrə ali təhsil almışdır. 1985-1987-ci illərdə Kürdəmir rayon MKS-nin direktor

müavini işləmiş, 1987-ci ildən Kürdəmir rayon Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sisteminin direktoru vəzifəsində çalışır. 2006-cı ildə rayonun ictimai-siyasi həyatında və mədəniyyət sahəsində səmərəli fəaliyyətinə görə, 2007-ci ildə əməkdə fərqləndiyinə görə, 2012-ci ildə rayonun ictimai-siyasi həyatında fəal iştirakına və əhalinin asudə vaxtının səmərəli təşkilinə görə "İlin ən yaxşı mədəni-maarif işçisi" kimi mükafatlara layiq görülmüşdür. 2009-cu ildə Kırım şəhərində keçirilmiş XVI Beynəlxalq konfrans və sərginin, 2013-cü ildə Bakı Beynəlxalq Kitab sərgi - yarmarkası və konfransının, 2014-cü ildə isə kitabxanaçıların I Beynəlxalq elmi konfransının iştirakçısı olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Cənab İlham Əliyevin 30 may 2014-cü il tarixli Sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasının Əməkdar mədəniyyət işçisi fəxri adını almışdır.

ŞİBAYEVA (Pereqones) İrina Vladimirovna – 1920-ci ilin may ayında Kuybışev (Samara) vilayətində anadan olmuş, 1945-ci ildə N.Q.Çernişevski adına Saratov Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsini bitirmişdir. 1946-cı ildən

M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Respublika Kitabxanasında (indiki Azərbaycan Milli Kitabxanası) böyük kitabxanaçı vəzifəsindən "Diyarşünaslıq və milli bibliografiya" şöbəsinin müdiri vəzifəsində yüksəlmişdir. Milliyyəti rus olmasına baxmayaraq, Azərbaycan, ingilis, alman və fransız dillərini bilmişdir. Bir sıra bibliografik göstəriciləri tərtib etmişdir. Kitabxananın aktiv işçilərindən olaraq, ictimai işlərdə də yaxından iştirak etmiş, dəfələrlə mükafatlandırılmışdır. Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 26 dekabr 1973-cü il tarixli Fərmanı ilə "Azərbaycan SSR-in Əməkdar mədəniyyət işçisi" fəxri adına layiq görülmüşdür.

ŞİRA Cessi Houk (Jesse Hauk Shera) (8.12.1903--8.03.1982) – amerikalı kitabxanaçısı və informasiya elmi sahəsində

mütəxəssisdir. Kitabxanalarda informasiya texnologiyalarının tətbiqinin pioneri kimi 1950-ci illərdən başlayaraq 30 il ərzində bu texnologiyaların digər sahələrə də tətbiqində böyük rol oynamışdır. 8 dekabr 1903-cü ildə ABŞ-ın Ohayo ştatının Oksford şəhərində anadan olmuşdur. Həyatı boyu çəpgözlükdən əziyyət çəkmişdir. 1921-ci ildə Oksfordda yerləşən Uilyam Mak Qaffey litseyini bitirdikdən sonra Mayami Universitetində oxuyaraq, bakalavr dərəcəsi alır. Daha sonra o Yel Universitetində oxuyur və 1925-ci ildə İngilis ədəbiyyatı üzrə bakalavr dərəcəsi alır. Bundan sonra Çikaqo Universitetində doktorant olur və 1944-cü ildə burada kitabxanaşünaslıq üzrə doktorluq dərəcəsi alır. 1928-ci ildə Şira Mayami Universitetinə dönür və kitabxanada kataloqçu köməkçisi kimi çalışır. Bir il sonra Skripps Fondunda əhali problemləri üzrə tədqiqatçı kimi çalışmağa başlayır. 1938-ci ilədək bu işlə məşğul olur. 1930-cu illərdə C. H. Şira "ALA Bülleteni"nin redaksiyasını həmin nəşri daha ciddi jurnala çevirməyə təşviq edir. Bu yolla tələbatçıların suallarına daha diqqətli və dəqiq cavab verilməsində jurnalın yardımçı olmasına, habelə kitabxanacıların peşəkarlıq səviyyəsinin yüksəldilməsinə çalışır. Bu dövrdə o, tez-tez kitabxana işinin tarixinə, fəlsəfəsinə dair məqalələr yazırdı. Hələ 1930-cü illərin əvvəllərində belə bir qərara gəlmişdi ki, kollec kitabxanaları öz fondları üçün ədəbiyyat sifariş edərkən bunun digər kolleclərilə birlikdə etməlidir. Bundan əlavə, kataloqlaşdırma və soraq-bibliografik xidmətin kooperativ şəkildə həyata keçirilməsini, sonuncu xidmət növü

üçün mikrosənədlərdən istifadə etməklə indiki LexisNexis kimi xidmət yaratmağı təklif edirdi. 1940-cı ildə C.H. Şira ABŞ Konqres Kitabxanasında siyahıyaalma üzrə kitabxana layihəsi üzrə iş təklifini qəbul etdi. Ertəsi il Strateji Xidmətlər İdarəsinə, Tədqiqat və Təhlil şöbəsinin Mərkəzi İnformasiya bölməsinin müdir müavini vəzifəsinə keçdi. 1944-cü ildə həm kitabxanaşünaslıq üzrə doktor dərəcəsi aldı, həm də Çikaqo Universiteti kitabxanalarının assosiativ direktoru seçildi. Qeyd edilən vəzifə ilə yanaşı, o, həm də Hazırlıq şöbəsinə, sonra isə Oxuculara Xidmət şöbəsinə başçılıq edirdi. 1947-ci ildə Çikaqo Universiteti Kitabxana Fakültəsində professor assistenti vəzifəsinə və professor-müəllim heyətinə qəbul edilir (fakültə üzvü olur). Dörd il sonra isə o, bu fakültədə assiativ professor olur. 1949-cu ildə ilk kitabı - "İctimai kitabxanaların əsasları: Yeni İngiltərədə ictimai kitabxanalar hərəkatının mənbələri, 1629-1855" Çikaqo Universiteti Nəşriyyatı tərəfindən nəşr edilir. 1950-ci illərdə C.H.Şira Amerikan Kitabxana Assosiasiyasının Biblioqrafiya Komitəsinin sədri olur. 1952-ci ildə Vestern Rezerv Universitetinin Kitabxana Fakültəsinin dekanı seçilir. Həmin ildə həmçinin Amerika Sənəd İnstitutunun (ASI) rəhbəri olur. Sonradan bu institut İnformasiya Elmi və Texnologiyası Assosiasiyası kimi fəaliyyətini davam etdirir. 1960-cı illərdə C.H. Şira Çikaqo Kitabxana Mərkəzində tətbiq edilmək üçün "Sosial epistemologiya" layihəsi tərtib edir. Bu layihə üzrə fakültədə yeni fənn tədris edilməyə başladı. 1963-1964-cü illərdə Ohayo Kitabxana Assosiasiyası-

nın, 1964-1965-ci illərdə isə Amerika Kitabxana Fakültələri Assosiasiyasının prezidenti vəzifəsində çalışmışdır. 1971-1972-ci illərdə ALA-nın İnformasiya Elmi və Avtomatlaşdırma bölməsinin üzvü olmuşdur. Bütün tipli kitabxanaların (ictimaidən başlamış xüsusiyyə qədər), kitabxana tarixi barədə xeyli yazmış və danışmışdır. C. H. Şira 8 mart 1982-ci ildə 78 yaşında vəfat etmişdir. Görkəmli alimin xatirəsi vətəninə əziz tutulur. Kitabxana və informasiya elmləri üzrə təhsil işçilərinin istifadə etdikləri "JESSE" adlı elektron poçt müzakirə siyahısı onun şərəfinə adlandırılmışdır. Amerika Kitabxana Assosiasiyası Cessi Şiranın şərəfinə iki mükafat təsis etmişdir. Bunlar Nəşr Edilmiş Diqqətəlayiq Tədqiqatlar üzrə, digəri Dissertasiya Araşdırmalarına Dəstək üzrə Cessi H. Şira mükafatıdır.

ŞMUSTİTUL (alm. Schmutztitel – çirkli başlıq) – məndəki fəsilərin tituludur. Bəzən kitabın ayrı-ayrı bölmələrindən əvvəl şmustitul olur. Kitabın struktur vahidlərinin əvvəlində gələn, adi səhifələrdən xüsusi dizaynı ilə seçilən tək və ya qoşa səhifəyə şmustitul deyilir. Nəşriyyat işində şmustitul 2 mənada işlədilir: 1. Köhnə çaplı nəşrlərdə titulların vərəqindən əvvəl yerləşdirilən, onu çirkənlənmədən qorumaq üçün nəzərdə tutulan əlavə titulların vərəqi. 2. Nəşrin adı, hissənin başlığı, əsas mətn olmadan rubrikaların sarıq və ya səhifə (həmin vərəq və ya səhifə bəzəklərlə, əlavə mətnlərlə və s. bir yerdə verilə bilər). Müasir şmustitul oxucuya nəşrin hissələri, nəşrin başlığı barədə qabaqlayıcı xəbər verir, nəşrin

bu hissəsinin və ya başlığının (fəsilin) qısa adını, epiqrafı və s. özündə əks etdirir. Şmustitul bir qayda olaraq sağ çap sütununda (zolağında) boş sahədə yerləşir. İcrasına görə şmustitul nəşrin tipindən asılı olaraq yığılmış, çəkilməmiş, uyğunlaşdırılmış, dekorativ, süjetli-dekorativ ola bilər. Nəşrin qənaətli tərtibatı baxımından şmustitul başlıqla (papaqla; rusca "Шанка") əvəz olunur. Başlıq (Papaq) ilk sütun (zolağın) və ya onun hissəsinin (fəsillərin) mətninin üstündə yerləşdirilmiş qısa başlıqdır.

ŞRİFT – yazı sistemində işarələrin - hərflərin, rəqəmlərin, durğu işarələrinin və s. - qrafik formasıdır. *Bax: Qarnitur*

ŞRİ-LANKA MİLLİ KİTABXANASI (ŞLMK) – Müasir Şri-Lanka ərazisində kitabxanalar qədim dövrlərdə mövcud olmuşdur. Britaniya müstəmləkəçiliyi dövründə 1813-cü ildə vahid xidmət kitabxanası, 1824-cü ildə Kolomba kitabxanası açılmış, 1874-cü ildə bu kitabxanalar birləşdirilmişdir. 1877-ci ildə yaradılmış Krallığın Asiya Cəmiyyətinin Seylon şöbəsinin Kitabxanası və 1870-ci ildə yaradılmış Hökumət Şərq Kitabxanasının

bazasında Milli Muzey kitabxanası təşkil olunmuşdur. 1885-ci ildən kitabxana məcburi nüsxələr alır və Seylonun Baş Məlumat Xidməti Kitabxanası hesab olunur. Şri-Lanka 1948-ci ildən müstəqildir. 1970-ci ildə parlament Şri-Lanka Milli Kitabxana Şurasının yaradılması haqqında hüquqi akt qəbul etmişdir. Sənəddə milli kitabxana siyasətinin əsas prinsipinin bütün tip kitabxanaların inkişafına köməklik göstərməkdən ibarət olması təsbit olunmuşdur. Dövlət Kitab Fondunun mühafizəsinə xüsusi diqqət verilir. Kitabxana ölkə kitabxanalarının metodik mərkəzidir və xaricdə ölkəni təmsil edir. 1962-ci ildən kitabxanalar “Şri-Lanka milli biblioqrafiyası”nı məcburi nüsxələr əsasında çap etdirir. 1974-cü ildən BMT-nin dövlət kitab və depozitar materiallar saxlayıcısıdır.

ŞTRİX – şriftin əsas qrafik elementidir.

ŞTRİX-KOD – rəqəmli kassa aparatlarında kitabın qiymətini təyin etmək üçün kitab üzvlüyünün arxa tərəfinə (son

səhifəsinə) çap olunan və ya yapışdırılan xüsusi alqoritmik işarədir.

ŞUMER KİTABXANALARI (ŞK) – Qədim Şərqi erkən quldarlıq dövlətlərindən biri olan Şumer (Sumer, Sümər) dövləti

Dəclə və Fərat çaylarının arasında – müasir İraqın cənubunda meydana gəlmişdir. Qədim yunanlar həmin çaylar arasındakı düzənliyi “Mesopotamiya” adlandırırdılar. “Mesopotamiya” yunan dilindən azərbaycancaya tərcümədə “İkiçayarası” mənasını verir. Bəzi tarixi ədəbiyyatda rast gəlinən “Beynənnəhreyn” sözü də ərəbcə həmin anlamda işlədilir. Qədim İkiçayarasında ilk mədəniyyətin meydana gəlməsi şumerlərin adı ilə bağlıdır. XX əsrin 30-50-ci illərində İraq ərazisində aparılmış arxeoloji qazıntılarda tapılmış şumer əsətlərini, epik və digər ədəbi mətnləri, qanunları, xırda sətiri hərf-lərdən (minuskullardan) ibarət mixi yazılı gil lövhələri və s. tədqiq və tərcümə etmiş məşhur amerikalı alim, şərqşünas, şumerşünas, professor Samuel Nuh (Noy) Kramer 1957 və 1960-cı illərdə Sovet İttifaqına gəlmiş, Şumer gil lövhələrindəki ədəbi mətnləri nəşr etdirmişdi. Kramer “Tarix Şumerdən başlanır” kitabında yazır: ilk məktəb, ikipalatalı parlament, əxlaq ideyaları, atalar sözləri və məsəllər, ədəbi mübahisələr, matəm nəğmələri, Bəşəriyyətin ilk qəhrəmanlıq əsəri, kitabxana kataloqu, hər şeyin ilki, yəni tarixin başlanğıcı şumerlərdən başlanır”. Şumerlər 10-12 min il əvvəl kitablarını gil lövhəciklərdə bəşərin ilk əlifbası olan mixi əlifba ilə yazmışlar. XVII əsrin əvvəlində İtaliya səyyahı Pietro Della Valle bu işarələrin yazı növü olduğunu, onun soldan sağa oxunmasını düzgün müəyyənləşdirdi. Fransız Jan Şarden, almanlar A.Kempfer, O.Tixsen, holland K.de Bruyn, danimarkalılar K.Nibur, V. Munter və başqaları müxtəlif vaxtlarda mixi yazıları oxumağa təşəbbüs göstərmiş

və müəyyən uğurlar qazanmışdılar. O, 1802-ci ildə alman Georq Qrotefend bu kitabələrin məzmununu açaraq, mixi yazısının baş cümləsinin mənasını müəyyənləşdirə bilmiş, lakin o, Şərq dillərini bilmədiyindən və mixi yazı mətnləri həcmcə kiçik olduğundan işini başa vurmadi. XIX əsrin 30-cu illərində ingiltərəli arxeoloq Henri Raulinson İranda qədim mixi yazılarının oxunmasına xeyli əmək sərf etdi. O, 1837-1844-cü illərdə Bisütun qayasında həkk olunmuş yazıları aşkara çıxardı. O, böyük çətinliklərlə sıldırım qaya üzərindəki yazılardan bir qisminin surətini çıxartdı. Bu yazılar və təsvirlər vaxtilə İran şahı I Daranın göstərişi ilə Bisütun qayasının yerdən 120 metr hündür hissəsinə həkk edilmişdi. 1844-47-ci illərdə Bisütun yazısının qalan hissəsinin də üzü köçürüldü. 400 sətirdən ibarət olan bu yazı 3 dildə – qədim fars, elam və babil dillərində tərtib olunmuşdu. Raulinson Bisütun yazısında olan xüsusi adları oxudu, bütün işarələrin mənasını verə bildi, qədim mixi yazılarının oxunmasını başa catdırdı. Elam mətnlərinin oxunmasında ingilis alimi G.E.Norris də xidmət göstərmişdir. 1855-ci ildə o, Bisütun yazısının Elam mətnini oxuyub tərcümə etdi. 1857-ci ildə mixi yazını tədqiq edən 4 mütəxəssis – E.Hinks, H.Raulinson, J.Oppert, F.Talbot təsadüfən eyni vaxtda Londona gəlib çıxdılar. Bu zaman Şərqdə qazıntılar zamanı təzəcə tapılmış bir mixi yazı kitabəsi Londona göndərilmişdi. Asiya Kral Cəmiyyəti həmin kitabədəki yazını biri digərindən xəbərsiz hər dörd alimin oxumağını təmin etdi. Alimlər tərəfindən düzgün oxunan mətn Aşşur hökmdarı I Tiqlatpalarasa məxsus

idi. Bununla da qədim dövrü öyrənən Asiriologiya (Aşşurologiya) adlı yeni bir elm sahəsi meydana gəldi. Şumer arxaik rəsmli yazılarının oxunmasının əsasını isə rus şərqşünas alimi, Rusiya Dövlət Ermitajının əməkdaşı Ayzik Vayman (1922) qoymuşdur. Mixi yazının öyrənilməsində V.Struve, İ.Meşşaninov, G.Sereteli, İ.Dyakonov, B.Piotrovski və başqaları da müəyyən xidmət göstərmişlər. 1871-73-cü illər ərzində A.Lenorman Şumer mətnlərini ayırd edib çapdan çıxardı. Bu dövrdə Şumer dilinin ilk qrammatikası yazıldı. Mixi işarələri tətbiq edən ən qədim xalqın məhz şumerlər olması faktı elmi şəkildə təsdiqləndi. 1889-cü ildə yeni elm sahəsi – Şumerologiya yarandı. İkinci dünya müharibəsindən sonra Şumer mətnlərinin öyrənilməsi genişləndi, qanunlar, tarixi kitabələr, dastanlar və digər ədəbiyyat nümunələri tərcümə edildi. Mixi yazılar Qədim İkcayarası cəmiyyəti tarixinin müxtəlif sahələri: iqtisadiyyatı, təsərrüfat həyatı, hüquq münasibətləri, diplomatik əlaqələr, siyasi hadisələr, insanların mənəvi-psixoloji aləmi və dini dünyagörüşü, mədəniyyətinin müxtəlif növlərin haqqında məlumat verirdi. Amerika alimi Kramerə görə təmsillər ilk dəfə Şumerdə yaradılmışdır, halbuki dünya ədəbiyyatşünaslığında bu janrın banisi səhvən yunan şairi Ezop hesab olunur. Alim xatırladır ki, Kiçik Asiya sakini Ezop şumerlərin yaratdıqları əsərlərdən min ildən də xeyli sonra, yəni e.ə. VI əsrdə dünyaya gəlmişdir. E.ə. II minilliyin ortalarında Şumer dövlətində təhsilin əsas mərkəzi məktəblər idi. S.Kramer göstərir ki, Şumer məktəbləri mixi yazının kəşfindən sonra meyda-

na gəlmişdi. İlk Şumer məktəbləri “Edubba”, yəni “Kitabələr evi” adlanırdı. Məktəbə “Kitabələr evinin atası” adlanan müəllim başçılıq edirdi. Əsasən oğlan uşaqlarından ibarət olan şagirdlərə “Kitabələr evinin övladları” deyilirdi. “Kitabələr evinin qızları” isə yalnız yazıb-oxumağı, ilahıyyatı, riyaziyyatı, təbabəti öyrənir, eləcə də nisbətən yüngül olan mətnlərin üzünün köçürülməsi sənətinin sirlərini mənimsəyirdilər. Arxeoloqlar müasir İraq ərazisindəki Fəra şəhəri ərazisində – qədim Uruk və Şuruppak şəhərlərinin xarabalığında aparılan qazıntılar zamanı e.ə. IV minilliyin sonuna və III minilliyin əvvəlində yazılmış çoxlu gil kitabələr aşkar etmişlər. Təxminən 4 min il bundan əvvəl yazılmış Şumer mətnlərinin birində çətin təbiyə olunan belə bir şagird haqqında söhbət açılır. Hekayələrdən biri də “Mirzə və fərsiz oğul” adlanır. Şumerlər səylə çalışan məktəblinin gündəlik həyatı barədə də hekayələr yaratmışlar. Zaman keçdikcə “Kitabələr evləri” mədəni-maarif mərkəzlərinə çevrilirdi. Artıq onları “Bilik evi” adlandırmağa başlamışdılar. Görkəmli tədqiqatçılar S.Kramer, O.Talalakina, Jorj Jan, İ.Qelba, İ.Kaneva və başqalarının araşdırmaları təsdiq etmişdir ki, ilk və ən qədim kitabə dünya mədəniyyətinin beşiyi olan Şumerdə yaranmış, şumerlər həm də ilk kitabxanaların yaradıcısı olmuşlar. Şumer dövlətində kitablar mövzu baxımından əhatəli olmuşdur. İri şəhərlərdə müxtəlif elm sahələrinə və ədəbi janrlara həsr edilmiş kitabxanalardan ibarət böyük kitabxanalar yaradılmışdı. E.ə. XXIV əsrdə Şumer qüdrətli mərkəzləşmiş monarxiyaya çevrilmişdi. Həmin dövrlər-

dən bizə çoxlu yazılı abidələr gəlib çıxmışdır. Arxeoloji qazıntılar zamanı Laqaş, Lars, Ur, Umm, Şuruppak, Nippur şəhərlərinin xarabalıqlarından zəngin kitabxana-arxivlər tapılmışdır. Arxeoloqlar şəhər xarabalıqlarından qədim Şumer piktoqrafik yazılı sənədləri, Nippurdakı saraydan isə üzərində müxtəlif məzmunlu mətnlər yazılmış bir neçə min gil lövhə aşkara çıxarmışlar. Görkəmli rus şərqşünası, Rusiyada assiriologiyanın banisi Mixail Nikolski (1848-1917) dünya elmində ilk dəfə olaraq gil lövhələr əsasında Şumerdə mövcud olmuş peşələrin (sənətlərin) siyahısını tərtib etmiş, əhalinin yerinə yetirdiyi işlərin xüsusiyyətlərini təsvir etmişdir. 1902-ci ildə alman arxeoloji ekspedisiyasının Şuruppakda apardığı qazıntılar zamanı e.ə. XXVI əsrə aid təsərrüfat və hüquq sənədləri aşkar edilmişdir. Şumerlərin yaratdığı altmışlıq say sistemi əsasında müxtəlif hesablama cədvəlləri tərtib olunmuşdu. Şumerlər min il sonra “Pifaqor teoremi” kimi məşhurlaşacaq teoremi bilir, kvadrat tənlikləri həll edirdilər. Şumer kitabxanaçıları mətnlərin qorunub saxlanması sənətinə də yiyələnmişdilər. Kitabxanalarda saxlanılan bir çox qədim sənədlər ikiçayarasının hüquq qaydalarını və normalarını əks etdirir. Ən qədim qanunlar külliyyatını e.ə. XXI əsrdə III Ur sülaləsinin hökmdarı Urnammu tərtib etdirmişdir. Şumer dilində yazılmış bu qanun kitabəsi 1907-ci ildə Nippurda qazıntılar aparılarkən tapılmışdır. 1945–1947-ci illərdə İraq arxeoloqu Taha Bəkir Eşnunna (indiki Təl əbu-Harmal) şəhər dövlətini ərazisində qazıntılar apararkən qiymətli bir yazılı mənbə – Eşnunna qanunlarının

2 nüsxəsini tapmışdı. Burada əks olunan Eşnunna qanunları akkad dilində yazılmış ilk sənəddir. Kitabə zədəli olsa da, qanunun giriş hissəsi, ailə və nigah, alqı-satqı, mülki və s. məsələlərə dair hüquq normalarını müəyyənləşdirən 60-a qədər maddəsi salamat qalmışdır.

ŞUMER MIXİ YAZISI (ŞMY) – Şumer yazısının işarələri yerinə görə 3 qrupa bölünür: 1) İdeoqramlar (ad və feil

köklərini ifadə etmək üçün işlədilən sözlərin işarələri); 2) Fonetik heca işarələri; 3) Sözüən hansı anlayış kateqoriyasına aid olduğunu göstərən determinativlər. Mixi yazının müxtəlif növləri və üslubu var idi. Əvvəllər kitabələr sağdan-sola şaquli şəkildə, sonralar soldan-sağa düz xətlə yazılırdı. E.ə. III minilliyin ortalarında artıq İkiçayarasının şimalında yaşayan Akkad, Assuriya, Babilistan, Finikiya, Urartu və başqa dövlətlərdə də ona oxşar mixi yazılar düzəldib istifadə etməyə başlamışdılar. Şumer yazısı e.ə. I minilliyə qədər müxtəlif dəyişikliklərlə qorunub saxlanılmış, qonşu xalqlar – akkadlar, elamlar, hurrilər, uratlar, farslar və başqaları onu mənimsəyərək, müəyyən dəyişikliklə, təsərrüfat və salnamə mətnlərinin tərtibində istifadə etmişlər. Şumer-Akkad mixi işarələrinin sayı 600-

dən çox idi. Hər işarənin bir neçə hecalı mənası vardı. Şərq tarixinin son dövründə ən geniş yazı sistemi arami yazısı olmuşdur. Arami dili Şərqdə beynəlxalq dilə çevrilmişdi. Qədim şumerlər, hindlər, elamlar piktoqrafik yazı sistemindən əsasən təsərrüfat hesabı aparmaq üçün istifadə edirdilər. “Babilistan-Assuriya mədəniyyəti” anlayışı özündə e.ə. IV-I minilliklərdə Fərat və Dəclə çayları arasında yaşamış xalqların – şumerlərin, akkadlıların, babillərin, assuriyalıların mədəniyyətini əhatə edir. Şərqin bir çox xalqlarının memarlıq, incəsənət, ədəbiyyat, yazı, elmi biliklər sahəsindəki nailiyyətləri şumerlərin mədəniyyətləri əsasında yaranmışdır. E.ə. III minilliyin I yarısında Şumer və Akkad dillərində şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələri yaradılırdı. Bu dövrdə əsas janr olan epik poeziyanın növlərinə: əsatiri dastanlar; qəhrəmanlıq dastanları (“Gilgamesh” və s.); tarixi-qəhrəmanlıq dastanları; tarixi-didaktik kahin dastanları (“Əzabkeş mömin haqqında poema”, “Ağanın qul ilə söhbəti” və s.) daxil idi. Qədim dövrün mədəniyyət nümunələri cəmiyyətin inkişafı üçün başlıca amil rolunu oynamış, sonrakı tərəqqinin əsasını təşkil etmişdir. Arxeoloji qazıntılar zamanı Uqarit (Suriya), Alalax (Türkiyə), Axetaton (Misir), Suz (hazırda İran ərazisindəki Şuş şəhəri) və başqa şəhər yerlərində tapılmış mixi yazılı sənədlər də bunu sübut edir.

ŞUŞA RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Şuşa rayon MKS) – Şuşada ilk şəhər kitabxanası 1897-ci ilin fevralında yaradılmışdır. Təməli M.M.Nəvvab tərəfindən qoyulan ilk

kitabxana-qiraətxananın çoxlu sayda ziyalı üzvləri olmuşdur. M.M.Nəvvab özünün daş mətbəəsində Şuşa şairlərinin şerlərini çap etdirmişdir. Kitabxananın yaradılmasında şairə Xurşidbanu Natavanın oğlu Mehdiqulu xanın, həkim Kərim Bəy Mehmandarovun böyük xidmətləri olmuşdur. Sovet hakimiyyəti dövründə M.M.Nəvvabın yaratdığı kitabxananı Miriş ağa işletmişdir. Daha sonralar Şuşa şəhərində daha 2 kitabxana: şəhər və uşaq kitabxanaları fəaliyyət göstərmişdir. 1977-ci ilin may ayında Şuşa şəhər kitabxanasının fəaliyyəti genişləndirilərək Şuşa rayon Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemi (MKS) yaradılmışdır. Yaradılan zaman MKS 1 Mərkəzi Kitabxananı, 1 şəhər kitabxanasını, 17 kənd kitabxana filialını əhatə etmişdir. Əhalinin sayının

arması, oxucu tələbatının çoxalması şəhərdə yeni şəhər, uşaq və gənclər filiallarının açılmasına səbəb olmuşdur. 1992-ci il may ayının 8-də Ermənistanın Azərbaycana qarşı işğalçılıq müharibəsi nəticəsində Şuşa rayon MKS-in 200 min nüsxədən artıq çap məhsulu saxlanılan kitab fondu məhv edilmişdir. Şuşa rayon MKS 1993-cü ildə Bakı şəhərinin Nərimanov rayonundakı bir binanın zirzəmisində öz fəaliyyətini davam etdirməyə başlamışdır. Hazırda 35 min kitab fonduna malik olan MKS-in filialları şuşalı qaçqınların kompakt yaşadığı yerlərdə – Yeni Ramana qəsəbəsində, Sabunçu rayonunun Gilavar sanatoriyasında, Şəki səhəri Çələbixan qəsəbəsində fəaliyyət göstərir.

T

TACİKİSTAN MİLLİ KİTABXANASI 1933-cü ilin yanvar ayında Tacikistan SSR-in paytaxtı Stalinabad (indiki Düşənbə)

şəhərində Şəhər Kitabxanasının bazası əsasında yaradılmışdır. 1934-cü ildə kitabxanaya tacik-fars ədəbiyyatının klassiki Əbdülqasim Firdovsinin adı verilmişdir. 1946-cı ildə kitabxananın fondu 1.5 mln. nüsxə təşkil etmişdir. 1954-cü ildə Ə.Firdovsi adına Respublika Dövlət Kitabxanası yeni binaya köçürülmüş, 1993-cü ildə Ə.Firdovsi adına Milli Kitabxanaya çevrilmişdir. 1993-cü ildə kitabxananın nəzdində İran Ədəbiyyatı Mərkəzi yaradılmışdır. 1999-cu ildə Avrasiya Kitabxanalar Assambleyasının (BAE) üzvlüyünə qəbul edilmişdir. 2005-ci ildə Tacikistan Respublikası tərəfindən “Tacikistan Milli Kitabxanasının 2006-2015-ci illər üçün inkişaf Proqramı” təsdiq edilmişdir. 2012-2013-cü illərdə kitabxananın nəzdində ABŞ, Almaniya və Çin Xalq Respublikasının mədəniyyət mərkəzləri yaradılmışdır.

TAĞIYEV Hüseyn – Azərbaycanda kitabxanaşünaslıq və biblioqarfiyaşünaslığın ilk elmi əsasını qoyan şəxslərdən biridir. 1894-cü ildə Naxçıvanın Ordubad rayonunda anadan olmuşdur. 1920-ci ildən (avqust) etibarən M.Ə.Sabir adına Mərkəzi Şəhər Kitabxanasının işçisi, 1935-1940-cı illərdə həmin kitabxananın, 1952-1961-ci illərdə isə Azərbaycan Dövlət Kitabxanasının direktoru vəzifələrində çalışmışdır. 1938-ci il oktyabrın 15-dən fəaliyyətə başlayan Bakı Xalq Maarif Şöbəsinin Kitabxanaçılıq Texnikumunda (indiki Bakı Humanitar Kolleci) dərs demişdir. 1945-ci ildən Mərkəzi Maarif Müəssisəsində sədr müavini, 1948-1952-ci illərdə Siyasi Maarif Komitəsində Kitabxanaçılıq İdarəsinin rəisi, 1947-1959-cu illərdə Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki Bakı Dövlət Universiteti) filologiya fakültəsinin kitabxanaçılıq

bölməsində (kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya şöbəsində) müəllim işləmiş və “Oxucularla iş” fənnini tədris etmiş, rayonlarda aylıq qısa müddətli kurslarda kitabxana işlərindən dərs demişdir. 1948-ci il iyun ayında Azərbaycan SSR Mədəni Maarif Müəssisələri Komitəsi Azərbaycan Kitabxana işçilərinin müşavirəsini keçirmiş və orada “Ümumrusiya kitabxana işçilərinin müşavirəsi” haqqında məruzə edərək, RSFSR kitabxanalarının qabaqcıl iş təcrübəsinin respublikanın bütün kitabxanalarında yayılmasını lazım bilmiş və bu məqsədlə “Salyan kitabxanalarının iş təcrübələri” (1948), “Kitabxananın iş planının necə tərtib etməli?” (1948), “Kitabxana kataloqlarından necə istifadə etməli?” (1948), “Kənddə kitabxana işi” (1952) adlı kitablarını nəşr etdirmişdir. Onun elmi yaradıcılığının digər istiqaməti biblioqrafiyaşünaslıqla bağlı olmuşdur. “M.F.Axundov haqqında biblioqrafiya (1837-1947-ci illər)” (1948,1960), “M.S.Ordubadinin əsərlərinin biblioqrafiyası” (1951) adlı biblioqrafik göstəricilərin, həmçinin “Kütləvi kitabxana kataloqları üçün çap əsərlərinin vahid təsvir qaydaları” (1953), “Kütləvi kitabxanada oxuculara xidmət işinin üsulları” (1954), “Kütləvi kitabxanalarda oxucunun mütaliəsinə rəhbərlik” (1956), “Sovet hakimiyyəti illərində Azərbaycanda kitabxana işinin inkişafı (1920-1955)” (1960), “Azərbaycanda kitabxanaçılıq işi (XII əsrdən -1920-ci ilə qədər)” (1964) kimi elmi, elmi-təcrübi əsərləri vardır. Azərbaycanda kitabxanaların tarixini araşdıran ilk mütəxəssis kimi, 1960-cı ildə keçirilmiş “Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya məsələlərinə dair elmi sessiya-

da” “Azərbaycanda kitabxana tarixinin öyrənilməsi təcrübəsindən” mövzusunda çıxış etmişdir. 1942-ci ilin avqust ayında xalq maarifi sahəsində fədaکار xidmətlərinə görə “Azərbaycan SSR-in əməkdar müəllimi” fəxri adına layiq görülmüşdür.

TAHİROV Kərim Məhəmməd oğlu – 1951-ci il noyabr ayının 12-də Ağcabədi rayonunda anadan olmuşdur. 1973-1978-ci illərdə S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki Bakı Dövlət Universiteti) Kitabxanaçılıq fakültəsində təhsil almışdır. 1979-cu ildə təyinatla M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Respublika Kitabxanasına (indiki Azərbaycan Milli Kitabxanası) göndərilmiş, 1979-1982-ci illərdə Elmi-metodiki şöbədə (indiki Kitabxanaların metodik təminatı şöbəsi) böyük kitabxanaçı, baş kitabxanaçı, böyük redaktor, Kənd kitabxanaları bölməsinin müdiri vəzifələrində çalışmışdır. 1983-1987-ci illərdə

Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinin baş Kitabxana müfəttişliyinin böyük müfəttişi, 1987-1988-ci illərdə rəisi, 1988-1989-cu illərdə Mədəni-maarif Müəssisələri İdarəsinin, 1989-1993-cü illərdə Mədəni-kütləvi işlər, Kitabxana və Muzey işləri Baş İdarəsinin baş müfəttişi, 1993-2000-ci illərdə Kitabxana və Muzey işləri idarəsinin rəisi, 2000-2005-ci illərdə M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasının (indiki Azərbaycan Milli Kitabxanası) Metodik və nəşriyyat işləri üzrə direktor müavini vəzifələrində, 2005-ci ildən isə Azərbaycan Milli Kitabxanasının direktoru vəzifəsində çalışır. 2009-cu ildə "M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının yaranması və inkişafı (1923–1959-cu illər)" mövzusunda dissertasiya işini uğurla müdafiə edərək tarix elmləri namizədi (tarix üzrə fəlsəfə doktoru) alimlik dərəcəsi almışdır. O, BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində və Respublika Mədəniyyət Müəssisələri İşçilərinin Hazırlıq və İxtisasartırma Mərkəzində pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olur, gənc ixtisaslı kadrların yetişdirilməsinə xidmət göstərir. 2012-ci ildə Kitabxanaşünaslıq kafedrasının dosenti, 2013-cü ildə professoru elmi dərəcəsi almışdır. Professor K.Tahirov dünyanın 40-dan artıq ölkəsində keçirilən elmi konfranslarda və elmi simpoziumlarda elmi məruzələrlə çıxış etmiş, elmi məqalələri bir sıra ölkələrin elmi jurnallarında dərc olunmuşdur. "M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının tarixi (1923–2008-ci illər)" adlı monoqrafiyanın, "Dünya milli kitabxanaları: M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası" adlı dərs vəsaitinin, 200-dən artıq elmi məqalə-

nin müəllifi, "Elmi əsərlər", "Əlamətdar və tarixi günlər təqvim", "Azərbaycan kitabı (1941-1950)" (III cild) biblioqrafik və metodik vəsaitlərin buraxılışına məsul, ixtisas və baş redaktorudur. Avrasiya Kitabxanalar Assambleyasının (BAE), Avropa Milli Kitabxanaları Konfransı (CENL) beynəlxalq təşkilatının, Dünya elektron kitabxanası (WDL), İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatına üzv ölkələrin Milli Kitabxanaları Şurasının, Avrasiya Kitabxanaçılar Birliyinin üzvüdür. Prof. K.Tahirovun rəhbərliyi dövründə Milli Kitabxana respublikanın ictimai həyatında fəal iştirak etməyə başlamış, oxuculara xidmət sahələrinin tam şəkildə avtomatlaşdırılması təmin olunmuş, müxtəlif mövzulara dair 50-dən artıq fundamental biblioqrafiyalar tərtib edilərək çap olunmuş, cari biblioqrafiya və informasiya göstəricilərinin, "Elmi əsərlər" in nəşri bərpa edilmiş, kitabxananın elektron kataloqu, elektron kitabxanası, Elmi Şurası yaradılmışdır, 34 xarici ölkələrin milli kitabxanaları ilə qarşılıqlı əməkdaşlığa dair memorandumlar imzalanmışdır. 2013-cü ildən BDU-nun Kitabxanaçılıq və İnformasiya fakültəsində fəaliyyət göstərən birdəfəlik Dissertasiya Şurasının üzvüdür, bir neçə fəlsəfə doktoru alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyaların rəsmi opponenti və rəyçisi olmuşdur. 2007-ci ildən Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi yanında Ekspert Komissiyasının sədridir, 2013-cü ildən Milli Kitabxananın Elmi Şurasının sədridir. Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafı sahəsindəki səmərəli fəaliyyəti, dövlət tərəfindən yüksək qiymətləndirilmiş, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin

17 noyabr 2008-ci il tarixli Sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasının Əməkdar mədəniyyət işçisi fəxri adına layiq görülmüş, 2013-cü ildə “3-cü dərəcəli Vətənə xidmətə görə” ordeni ilə təltif edilmiş, Milli Kitabxananın fəaliyyətinin səmərəli təşkilinə və inkişafına, yeni texnologiyalarla təkmilləşdirilməsinə görə fəxri fərman və diplomlar almışdır. TÜRKSÖY-un yaradılmasının 20 illiyi münasibəti ilə medalla, 2014-cü ildə “QIZIL FORTUNA” Beynəlxalq reytingli texnologiyalar və Sosiologiya Akademiyasının medalı ilə təltif edilmişdir.

TAHIROVA Nazilə Rəhman qızı – 12 noyabr 1955-ci ildə Bakı şəhərində anadan olmuşdur. 1973-1978-ci illərdə Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya fakültəsində ali təhsil almışdır. İxtisasca yüksək ixtisaslı kitabxanacı-biblioqrafdır. 1978-1990-cı illərdə Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasında kitabxanaçı, böyük kitabxanaçı və bölmə müdiri vəzifələrində iələmişdir. 1990-cı ildən F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasında işləyir. 1990-2010-cu illərdə 4 saylı filialın incəsənət şöbəsinin müdiri vəzifəsində, 2010-cu ildən Ölkəşünaslıq və Milli ədəbiyyat şöbəsinin müdiri vəzifəsində çalışır. Ölkəşünaslıq və milli ədəbiyyatın təbliği sahəsində şöbənin profilinə uyğun elmi tədqiqat işlərinin inkişafında xüsusi xidmətləri vardır, kitabxananın ölkəşünaslıq üzrə elektron kataloqu və kartotekalarının vahid bazasının yaradılmasını təşkil etmişdir. Ölkəşünaslıq işinin nəzəri və metodiki məsələlərlə əlaqədar problemlərin həllində yaxından iştirak edir, Respubli-

ka Uşaq Kitabxanaları üçün ölkəşünaslıq xarakterli “Tolerantlıq”, “Gənc anaların maarifləndirilməsi”, “Uşaq hüquqları” və s. mövzularda tövsiyə biblioqrafik göstəricilər tərtib etmişdir. 2013-cü ildən “Uşaq ədəbiyyatı xəzinəsindən” seriyası adı altında nəşr olunan “Firdunbəy Köçərli. Biblioqrafiya”, “İlyas Tapdıq. Biblioqrafiya” kimi fundamental biblioqrafik göstəricilərin müəllifidir. Hazırda Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri Abdulla Şaiq və Abbas Səhəhət haqqında fundamental biblioqrafiya vəsaitlərinin üzərində işini davam etdirir. Ölkəşünaslıq və milli ədəbiyyatın təbliği məlumat bazalarının təşkili üzrə əhmiyyətli iş aparır. Kollektivdə xüsusi hörməti vardır. Öz üzərində daim çalışır və işçilərinə qarşı tələbkardır. Səmərəli fəaliyyətinə görə dəfələrlə Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin Fəxri fərmanları ilə təltif olunmuşdur. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22 dekabr 2015-ci il tarixli Sərəncamına

əsasən “Əməkdar ədəbiyyat işçisi” fəxri adı ilə təltif olunmuşdur.

TATARISTAN RESPUBLİKASI MİLLİ KİTABXANASI qədim tarixə malikdir. Kitabxananın əsasını yerli bibliofil, di-

yarşunas İvan Alekseyeviç Vtorovun kolleksiyasına daxil olan doqquz yüz üç (903) adda min doqquz yüz səkkiz (1908) cildlik kitablar, dövrü nəşrlər təşkil etmişdir. 1844-cü ildə kolleksiya onun oğlu arxeoloq, etnoqraf N.İ.Vtorov tərəfindən ictimai kitabxananın təşkilinə məqsədlə şəhər idarəsinə hədiyyə olunmuşdur. Yalnız 1865-ci il yanvarın 10-da (24) şəhər kütləvi kitabxanası açılmışdır. 1906-cı ildə Kazanda müsəlman əhalisi üçün kütləvi kitabxananın filialı açılmışdır. Əvvəlcə filialın fonduna şərq və rus dillərində ayrı-ayrı şəxslər tərəfindən hədiyyə edilmiş doqquz yüz on beş (915) adda və min iki yüz yetmiş yeddi (1277) cildə olan nəşrlər daxil idi. 1917-ci il inqilabi hadisələr kitabxananın tarixində gələcək dəyişikliklərə təkan vermişdir. Kitabxana Mərkəzi Quberniya Kitabxanası, 1923-cü ildə isə Mərkəzi Şəhər Kitabxanası adı almışdır. 1920-ci ildə kitabxanaya V.İ.Leninin

adı verilmiş, müsəlmanlar üçün filial isə 1919-cu ildə Şəhər Kitabxanası, 1922-ci ildə M.Laxitov adına Mərkəzi Şərq Kitabxanası kimi yenidən təşkil edilmişdir. 1929-cu ildə Mərkəzi Şəhər Kitabxanası ilə birləşdirilir. 1934-cü ildə Mərkəzi Kitabxana vilayət kitabxanasına, 1941-ci ildə isə respublika kitabxanasına çevrilərək, kitabxana işinə metodik rəhbərlik edən mərkəz funksiyasını almışdır. 1991-ci ildə kitabxanaya Milli Kitabxana statusu verilmişdir. İndi Milli Kitabxana çoxfunksiyalı kitabxana-informasiya və elmi-tədqiqat müəssisəsi, mədəni, biblioqrafik və metodik mərkəz kimi əsas dövlət kitabsaxlayıcısıdır. Kitabxana tatar xalqının mədəniyyətinin təbliği mərkəzidir. Dünyada yeganə kütləvi kitabxanadır ki, respublika haqqında ədəbiyyatı komplektləşdirir, mühafizə edir və yayır. Kitabxananın fondu 32 000 000 nüsxə, həmçinin tatar dilində 85 000 ədəbiyyatı əhatə edir.

TƏFSİR (ərəbcə – izah, şərh) – bax: Şərh.

TƏHSİL NAZİRLİYİNİN KİTABXANA ŞƏBƏKƏSİ (TNKŞ) – AR-nın Mədəniyyət Nazirliyindən sonra ən böyük kitabxana şəbəkəsi Təhsil Nazirliyinə məxsusdur. Son on ildə ölkəmizdə gedən təhsil islahatları ilə yanaşı, bu şəbəkə ən çox dəyişikliklərə, yeniləşməyə və təkmilləşməyə məruz qalmaqla daha çox inkişafa nail olmuşdur. Ölkəmizdə bazar iqtisadiyyatına keçidlə əlaqədar yeni özəl ali və orta ixtisas məktəbləri də yaranmışdır. Bütün ali və orta ixtisas məktəblərinin yanında kitabxanalar təsis edilmişdir. Məktəblərdə aparılan təhsil islahatları

kitabxana fəaliyyətinin məktəblilərin dinamik təhsil fəaliyyətinin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi formalaşması, təhsil prosesinə daha dərinə nüfuz etməsi üçün şərait yaratmışdır. Son on ildə təhsil sahəsində həyata keçirilən təhsil islahatları bir daha sübut edir ki, təhsil kitabxanaları ən önəmli müəssisələrdir, məktəblərimizin bir nömrəli laboratoriyasıdır, təhsilin informasiya təminatının əsas bazasıdır. Hazırda Təhsil Nazirliyinin kitabxana sistemində 4536 məktəb kitabxanası, 180 orta ixtisas və texniki peşə məktəbi kitabxanası, 6 gənclər yaradıcılıq sarayı kitabxanası və Respublika Elmi-Pedaqoji Kitabxanası daxildir. Məktəb kitabxanalarının fondunda 26 milyon kitab vardır. Məktəb kitab fondlarında dərsliklər, dərs vəsaitləri ilə yanaşı, elmi, texniki, bədii, pedaqoji, ictimai-siyasi ədəbiyyata da geniş yer verilmişdir. Müasir informasiyalaşdırılmış cəmiyyətdə təhsilin informasiya təminatının təşkilində təhsil kitabxanalarının qarşısında çox böyük vəzifələr qoyulmuşdur. Bu vəzifələri yerinə yetirmək təhsil kitabxanalarının kitabxana-informasiya texnologiyası ilə təmin edilməsini, kitabxana işinin kompüterləşdirilməsini tələb edir. AR Prezidentinin 2004-cü il 21 avqust sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasında ümumtəhsil məktəblərinin informasiya və kommunikasiya texnologiyaları ilə təminatı proqramı (2005-2007-ci illər)" olduqca böyük əhəmiyyət kəsb edir. Hazırda respublikamızda Təhsil Nazirliyi sistemində daxil olan 5 minə yaxın ümumtəhsil, internat və peşə məktəblərinin kitabxanalarında 5

milyon nüsxədən artıq ədəbiyyat toplanmışdır. Son zamanlar bu kitabxanalar dərslik fondunun yaranmasında, saxlanmasında, tənzim edilməsində və yenidən şagirdlərə verilməsində məktəbin pedaqoji kollektivinə böyük köməklik edirlər. Məktəblərin qarşısında duran vəzifələrin həyata keçirilməsində məktəb kitabxanalarının işlərinin yenidən qurulmasına böyük ehtiyac duyulmaqdadır.

TƏRCÜMEYİ-HAL – bax: Avtobioqrafiya.

TƏRCÜMƏ – bax: Bədii tərcümə.

TƏRTƏR RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Tərtər rayon MKS) – Tərtərdə Murtuza bəy tərəfindən 1901-ci ildə rus-tatar məktəbi təşkil edilmiş, ilk kitabxana da həmin məktəbdə yaradılmışdır. 1950-ci ildən sonra maariflənmə ilə əlaqədar Tərtərdə kitabxanaların sayı çoxalmışdır. MKS 1982-ci ildə təşkil olunmuşdur. MKS-ə 1 Mərkəzi Kitabxana, 1 şəhər, 40 kənd kitabxana filialı daxildir. MKS-in kitab fondunda 189 min çap vahidi saxlanılır. MKS-də 104 işçi çalışır. MKS-in internet ünvanı: www.tartar.cls.az.

TƏRTİBAT – kitabın elementlərinin ayrılıqda və vəhdətdə bədii və texniki cəhətdən tərtibini nəzərdə tutan nəşriyyat prosesidir.

TƏSVİRİ SƏNƏT MATERIALLARININ BİBLİOQRAFIYASI (TSMB) – bibliografiyanın növü olub, təsviri incəsənət əsərlərinin nəşrini əks etdirir. Buraya şəkillər, plakatlar, qravürələr, illüstrasiyalar və s. daxildir. TS materialları haqqında retro-

spektiv bibliografiya da inkişaf etmişdir. Belə vəsaitlər bir və ya bir neçə kitabxana və muzeyin materiallarını əks etdirir. Rus bibliografiyasında retrospektiv bibliografiya müvafiq nəşrlərin müxtəlif növlərini əhatə etməklə xeyli inkişaf etmişdir. TS materiallarının inkişaf etmiş sahələrindən biri də mövzu bibliografiyasıdır. Hazırda təsviri incəsənət üzrə bibliografik vəsaitlərin yeni forması göstəriciləri kompüter sistemi ilə hazırlanmasından geniş istifadə olunur.

TƏZKİRƏ – orta əsrlərdə Şərqdə, o cümlədən Azərbaycanda çox yayılmış elmi-ədəbi əsərdir. Əsasən ədəbiyyatçı və tarixçi alimlər tərəfindən yazılan və uzun müddət əlyazmaları halında yayılan bu məxəzlərdə görkəmli ədəbi şəxsiyyətlər, hadisələr, ayrı-ayrı əsərlər haqqında məlumat və əsərlərdən nümunələr verilir. Təzkirədə bioqrafik cəhət və sənətkarlıq məsələləri üstünlük təşkil edir. Təzkirələr orta əsrlərin ədəbiyyat tarixinə aid elmi məxəz hesab edilə bilər. Ədəbiyyat tarixinin öyrənilməsində onlardan da istifadə olunur. Türkdilli xalqlar içərisində “Məclisün-nəflis” adlı ilk təzkirəni böyük özbək şairi Əlişir Nəvai yazmışdır. Yaxın və Orta Şərqdə Lətifi, Aşiq Çələbi, Əhdi Bağdadi, Şeyxi Faizi, Səfai kimi ədəbiyyatşünas və şairlərin təzkirələri məlumdur. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin öyrənilməsi baxımından əhəmiyyətli olan təzkirələrdən Lütfəlibəy Azərin “Atəşgədə”, M.Müctəhidzadənin “Riyazül-əşiqin” adlı təzkirələrini göstərmək mümkündür. Bunlardan sonuncusu XX əsrin əvvəllərində çap olunmuşdur. Türk alimi Mahmud Kamal İnalın “Son əsr türk şairləri” kitabı da təzkirə səciyyəsinə aiddir.

TİPOLOGIYA – obyektlərin tərkib hissələrinə ayrılması və ümumi modelləri və ya tiplərinə bölmə vasitəsilə onların qruplaşdırılması metodlarından istifadə edən elmi fəndir. Tipologiya mövcud obyektlərin təşkili səviyyəsi, əlaqələri, funksiyaları, münasibətləri, mühüm əlamətlərinin müqayisəli öyrənilməsi məqsədilə istifadə edilir. Bütün elm sahələrində tipologiyadan istifadə zərurəti vardır, çünki bütün elmlərdə öz tərkibinə görə obyektlər çoxluğu mövcuddur. Tipologiya, məhz bu obyektlər çoxluğunun qaydaya salınmış təsvirini və təhlilini həyata keçirir. Tipologiya metodları bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəyə malik olan məntiqi metodlardan, birinci növbədə təsnifləşdirmə, sistemləşdirmə, taksonomiya metodlarından ibarətdir. Kitabxana-bibliografiya və informasiya fəaliyyəti sahəsində kitabxanaların tiplərə bölünməsi, oxucuların tipologiyası, həmçinin sənədlərin tipologiyası məsələlərinə baxılır. Sonuncu kataloqlaşdırma obyektlərinin məhdudlaşdırılması, eyni zamanda təsnifat sistemlərinin tipologiyası vəzifələrinin həllində nəzərə alınır.

TİRAJ – nəşr nüsxələrinin ümumi sayıdır.

TİRE – çox zaman mötərizəni əvəz edən durğu işarəsi, üfiqi xətdir. Defisdən uzun, mətnə istifadə olunan keqlin ölçüsü və ya onun yarısı boyda olur.

TİTUL (ing. Title) – kitabın adı, müəllifi, nəşri haqqında məlumat yerləşdirilən səhifədir. Titul vərəqi iki və ya daha çox səhifədən ibarət olur, burada

çıxış məlumatları yerləşir. Qoşa (ikiqat açıqşəkili) titul vərəqi nəşrin iki yanaşı üzbəüz səhifəsində yerləşir. Seriyalı və çoxcildli nəşrlərdə qoşa (açıq şəkili) titul vərəqinin sol səhifəsində, adətən bütövlükdə nəşr haqqında məlumat verilir. Qoşa (açıq şəkili) titul vərəqində mətn və (və ya) təsviri elementlər sol səhifədən başlanır və təkrarlanmadan sağ tərəfə keçir. Adətən topluda, jurnalda dərc olunmuş məqalələrin birinci başlanğıc vərəqi, əsərin ilk səhifəsi titul səhifəsi adlanır, belə ki, burada əsərin başlığı və müəllif (müəlliflər) haqqında məlumat yerləşir.

TONER – lazer printerlərində çap üçün isifadə olunan xüsusi toz-rəngdir.

TOVUZ RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Tovuz rayon MKS) – Tovuzda Mərkəzi Kitabxananın əsası 1925-ci ildə yazıçı Ə.Əbülhəsən tərəfindən qoyulmuşdur. MKS 1977-ci ildə təşkil edilmişdir. MKS 1 Mərkəzi Kitabxananı, 71 kənd kitabxana filialını özündə birləşdirir. MKS-də 114 nəfər işçi çalışır. MKS-nin ümumi fondunda 613 min nüsxədən artıq ədəbiyyat saxlanılır. MKS-də 48 min nəfərdən çox oxucuya xidmət göstərilir.

TÖVSIYƏ BİBLIOQRAFİYASI (TB) – ictimai istiqamətinə görə xüsusi biblioqrafiyanın bir növüdür. Mahiyyətinə görə geniş mənalıdır və mövcud biblioqrafiyaşünaslıqda onun haqqında müxtəlif mülahizələr var. Bir nöqteyi-nəzərə görə tövsiyə biblioqrafiyası ümumi, qeyri-peşə maraq dairəsilə məhdudlaşır, yəni elmi

biliyin ümumi şəxsi təhsil məqsədilə kütləviləşdirilməsinə təsir etmək məqsədi güdür. A.J.Barsuk 1975, 1977-ci illərdə biblioqrafiyanın növ təsnifatı haqqındakı mülahizələrində “tövsiyə biblioqrafiyası” terminini “elmi-kütləvi biblioqrafiya” ilə əvəz edir. Tövsiyə biblioqrafiyası xüsusi biblioqrafiya anlayışına xeyli uyğun gəlir və onun müxtəlif növlərini özündə birləşdirir (məs., peşə-istehsal, şəxsi təhsil, tədris-köməkçi biblioqrafiya və həmçinin elmi-köməkçi biblioqrafiya). XX əsrin ikinci yarısından etibarən müxtəlif mütəxəssislərin yazılarında irəli sürülən mövqelərə, mülahizələrə görə tövsiyə biblioqrafiyası ümumi və peşə təhsili, şəxsi təhsil məqsədli kütləvi mütaliəni idarə edən, əsas etibarlı ilə kitabxana işi çərçivəsində şəxsiyyətin hərtərəfli inkişafının formalaşdırılmasını təmin edən bir vasitə kimi qiymətləndirilirdi. Keçmiş sovet tövsiyə biblioqrafiyasında biblioqrafiyanın qiymətləndirmə funksiyası daha konkret şəkildə özünü büruzə verir. Məzmun etibarlı ilə elmi dünyagörüşün formalaşmasına, əmək, iqtisadi, ekologiya, hərbi-vətənpərvərlik, mənəvi-əxlaqi, estetik, benyəlmiləl tərbiyəyə kömək edən ən yaxşı ədəbiyyatı təbliğ etməyi əks etdirirdi. Tədris-təlim məqsədilə tövsiyə biblioqrafik mənbələrinin məqsədi fasiləsiz ümumi və peşə təhsilinə və şəxsi təhsilə, o cümlədən, kütləvi peşə kadrlarının hazırlanması və onların ixtisaslarının artırılması sahəsindəki təhsilə kömək etməkdən ibarət olmuşdur. Kitabxanalarda aparılan tövsiyə biblioqrafik iş çoxsahəlidir. Bunu üç istiqamətə görə fərqləndirmək olar.

1. Tövsiyə biblioqrafik mənbələrdən və

metodlardan fərdi müəllimə rəhbərlikdə istifadə olunması; 2) Kitabxana fondunun və soraq-bibliografiya aparatının formalaşdırılması prosesində istifadə olunması; 3) Biblioqrafik informasiyalaşdırma və soraq-bibliografiya xidmətində istifadə olunması. Tövsiyə-biblioqrafik vəsaitlər sistemi həmin bibliografiyanın nəzəriyyəsinə və təcrübəsinə əsas anlayışlardandır. Tövsiyə-biblioqrafik vəsaitlər sisteminin məzmun tipologiya quruluşu üç əsas sahədən ibarət olmalıdır: 1) universal; 2) sahəvi və 3) problem-mövzu (kompleks). Tövsiyə biblioqrafik vəsaitlər sisteminin nəzəri əsaslandırılmasında, konkret-metodik təminatında və sabitləşdirilməsində, onun səmərəliliyinin artırılmasında əsas amil onun universal sahəsinin bərpa olunması və inkişaf etdirilməsi hesab edilirdi. Bu cür vəsaitlər cari və retrospektivin xarakter daşıya bilər. Belə universal biblioqrafik mənbələrdən və onun metodlarından kitabxana fondlarının komplektləşdirilməsində, tövsiyə vəsaitlərində əks olunan ədəbiyyatın tərkibində buraxılan boşluğun kütləvi kitabxanaların fondları arasında fərqin aradan qaldırılmasında böyük əhəmiyyət kəsb edə bilər. MKS-lərdə tədricən başqa kütləvi kitabxanaları yeni daxil olan ədəbiyyatın ibtidai bülletenlərin, hətta məqalələrin kartotekaların tərtibindən azad etmək olar. SSRİ Dövlət Kitabxanası 100 ildə "Ədəbiyyat və incəsənət" adlı tövsiyə biblioqrafii illik buraxırdı. 1986-cı ildən isə "Elm, texnika və texnologiya" və "Sosial-siyasi ədəbiyyat" adlı iki illik nəşr etdirirdi. Biblioqrafik informasiyanın "Köməkçi" olması konsepsiyasında əslində söhbət tövsiyə biblioqrafik

vəsaitlərdən getmir, burada kompleks xarakterli elmi-köməkçi nəşrlər nəzərdə tutulur və bunlarda elmi-kütləvi və tövsiyə-biblioqrafik informasiyanı (ikinci sənəd) özündə uzvü şəkildə birləşdirir. Təcrübə göstərir ki, belə kompleks xarakterli kütləvi nəşrlər geniş əhatəli az hazırlıqlı oxucuların diqqətini tövsiyə biblioqrafik vəsaitlərindən daha çox cəlb edir. Ona görə də kompleks xarakterli kütləvi nəşrlərin yeni fərqli növlərinin axtarışı həmişə təqdirə layiq hesab olunmalıdır.

TUTUŞDURMA – korrektura prosesi olub yığılmış, yaxud korrektura olunmuş mətnin əvvəlki nüsxə ilə tutuşdurulub yoxlanmasıdır.

TÜRKİYƏ MİLLİ KİTABXANASI (TMK) – dünyanın ən gənc milli kitabxanalarından biri, müasir şəkildə təşkil olunmuş ən

böyük və ən əhəmiyyətli kitab sarayıdır. 1946-cı il aprelin 15-də Türkiyə Milli Təhsil Nazirliyinin Yayım Mərkəzində MK-nın təşkili üçün təşəbbüs göstərildi. Qısa bir müddətdə 8 min əsəri özündə birləşdirən kitab fondu yaratmaq mümkün oldu. 1947-ci il aprelin 1-də Milli Kitabxananın 60 min nüsxəyə çatmış bütün inventarı müvəqqəti olaraq başqa bir binaya sonralar Ankara şəhərinin Qumrular küçəsində yerləşən bina TMK-

na verildi. (Bu gün həmin binada Ankara El Xalq Kitabxanası yerləşir). O zaman bu binada yerləşən və Adnan Ötügen tərəfindən təşkil edilən MK 1948-ci il avqustun 16-da oxucuların üzünə açıldı. 1950-ci il martın 29-da qəbul edilmiş "Milli Kitabxananın yaradılması haqqında" Qanunla ("Kuruluş Kanunu") MK hüquqi status qazandı. Bunun nəticəsində kitabxana dövlət mülkiyyətinə keçirildi. Milli Kitabxana 1951-ci ildə Milli Təhsil Nazirliyinin nəzdində fəaliyyət göstərən və müstəqil idarəçiliyə malik olan bir müəssisə hesab olunurdu. 1953-cü il mayın 18-də qəbul edilmiş "Milli Kitabxananın yaradılması haqqında Qanuna Əlavə Qanun" əsasında MK-nın nəzdində Biblioqrafiya İnstitutu təşkil edildi. O zamandan Biblioqrafiya İnstitutu biblioqrafik informasiya hazırlamağa, "Türkiyə biblioqrafiyası"nı nəşr etməyə, müxtəlif biblioqrafik bülletenlər və kataloqlar buraxmağa başladı. 1974-cü ildə Türkiyə Mədəniyyət Nazirliyi yarandıqdan sonra MK onun idarəçiliyinə keçdi. MK 1983-cü il avqustun 5-dən xüsusi olaraq tikilmiş müasir binada oxucuların istifadəsinə verildi. MK 39 min kv.m-lik bir sahədə yerləşir. Burada xüsusi bir sərgi salonu və müxtəlif məqsədlər üçün nəzərdə tutulmuş iki iclas salonu da var. Kitabxanada 1 böyük oxu zalı, dövrü nəşrlərin 2 oxu zalı, araşdırıcılar üçün xüsusi oxu zalı mövcuddur. Eyni zamanda yeni binada Məlumat Əməliyyat Mərkəzi, Danışan Kitabxana, Atatürk Sənədliyi, Kitab Təmiri və Bərpa Laboratoriyası, Mikrofilm Arxivi, müasir ofset çap texnikası ilə tam təchiz olunmuş bir mətbəə, Mikrofilm və Fotəşəkil laboratoriyası da fəaliyyət

göstərir. MK öz fondunu əsasən Türkiyə ərazisində nəşr edilən məcburi nüsxələr, ianə və hədiyyələr, kitabların mübadiləsi və satın alınması yolu ilə komplektləşdirir: a) Məcburi nüsxələr yolu ilə: 1934-cü ildə qəbul edilmiş məcburi nüsxələr haqqında qanuna əsasən Türkiyədə nəşr olunan hər əsərin bir nüsxəsinin Milli Kitabxanaya göndərilməsi mütləqdir; b) satınalma yolu ilə; c) hədiyyə yolu ilə; d) mübadilə yolu ilə; 1975-ci ildə Milli Kitabxananın fondunda türk və xarici dillərdə 560 min çap kitabı, 3 522 əlyazma, 9 137 əlyazmanın mikrofilmləri, 955 555 ardı davam edən nəşr vardı. Kitabxanada xəritələr, atlaslar, notlar, afişalar, təsviri incəsənət əsərləri, qrammofon valları və digər audiovizual nəşrlər də saxlanılır. 1980-ci ilin ortalarındakı məlumat görə MK-nın ümumi fondu 1 müyon nüsxədən çox idi. 2008-ci ilin məlumatına görə, TMK 2 560 372 nüsxə materiallardan ibarət olan zəngin fonda malikdir. MK müxtəlif kolleksiyalardakı 11 546 əl-yazma əsərdən başqa ayrı-ayrı kitabxanalardan təhvil verilmiş 14 218 əlyazmaya; eləcə də perqament (dəri) üzərinə yazılmış 25 849 əsərə və 8 934 ədəd "Şəriyə Sicil" dəftərinə malikdir. MK-nın müasir texniki avadanlıqlarla təchiz edilmiş oxu zallarından və abonement şöbəsindən hər il təxminən 50-55 milyon oxucu istifadə edir. Hazırda Türkiyə Milli Kitabxanasının missiyası milli mədəniyyət araşdırmalarını dəstəkləmək, bu məqsədə yararlı ölkə daxilində çap olunmuş bütün əsər və sənədləri, ölkədən xaricdə türk mədəniyyətinə aid bütün nəşrləri bir araya toplayaraq əsaslı bir mərkəz meydana gətirmək, dünyada

Türk dövlətini maraqlandıran nəşrləri izləmək və təmin etmək, eyni zamanda hər növ elm və sənət çalışmalarını asanlaşdırmaq məqsədilə tədqiqatçılara və oxuculara xidmət etmək, milli mədəni xəzinə mərkəzi olaraq ölkə daxili və xaricində informasiya axınını izləmək, toplayıb saxlamaq, bütün bunlara bağlı olaraq ölkənin milli mədəni əlaqələrinin siyasi təsirlərdən uzaq olaraq yönləndirilməsində iştirak etməkdən ibarətdir. TMK-nın qarşıya qoyduğu məqsəd beynəlxalq informasiya axınının mərkəzinə çevrilərək, cəmiyyətin mədəni inkişafında, iqtisadi cəhətdən genişlənməsində, informasiya cəmiyyətinin yaradılmasında mühüm rol oynamaqdır.

TÜRKİYƏDƏ MİLLİ BIBLIOQRAFIYA

(TMB) – Türkiyədə Milli bibliografiya XX əsrin əvvəllərinə kimi çox zəif inkişaf etmişdir. Ölkədə ilk mətbəə yalnız XVIII əsrin əvvəllərində–1729-cü ildə İbrahim Mütəffərikə tərəfindən yaradılmış və kitab çapına başlanılmışdır. 1732-ci ildə türk dilində Katib Çələbinin (1609-1656) “Cihan-nüma” adlı ilk xəritəli coğrafiya kitabı çap olunmuşdu. Türkiyədə ilk qəzetlər fransız dilində yaranmış, 1831-ci ildə isə türk dilində “Takvim-i Vekai” adlı ilk qəzet, 1863-cü ildə isə “Mecmua-i Fünun” adlı jurnal dərc edilmişdir. Yeni türk əlifbasının qəbul edildiyi 1928-ci ilə kimi 30.000-ə yaxın kitab çap olunmuşdur ki, bu da nəşriyyatçılıq işinin zəif inkişaf etdiyini göstərir. Türkiyədə ilk bibliografik əsərin yaranması hələ XVII əsrə təsadüf edir. Böyük türk tarixçisi, coğrafiyaşünas, maliyyə və dənizçilik kimi

bir-birinə yad olan elmləri dərinədən bilən Katib Çələbi 30-a qədər əsərin müəllifidir. Onun ən mühüm əsərlərindən olan “Kəşfüz-Zünun” 9512 müəllif, tərcüməçi və şərhçinin tərcümeyi-halı ilə yanaşı, onların fars, ərəb və türk dillərində yazılmış 14.051 adda əsərləri haqqında da məlumatı əks etdirir. Əsərdə bütün əsərlərin sərlövhələri əlifba üzrə düzülmüşdür. (Şərqdə bu metodu ilk dəfə olaraq Katib Çələbi tətbiq etmişdir) Sərlövhədən sonra əsərin aid olduğu elm sahəsi göstərilmiş, daha sonra isə müəllif haqqında bioqrafik məlumat verilmişdir. Katib Çələbinin bu əsəri 1858-ci ildə İstanbulda və Misirdə eyni vaxtda mətbəə üsulu ilə nəşr edilmişdir. İkinci dəfə o iki cildə 1941-1943-cü illərdə çapdan çıxmış və bu nəşrə İsmayıl Paşa iki cildlik əlavə tərtib etmişdir. Həmin əlavə 1945-1947-ci illərdə doktor Şerefəddin Yaltkaya və Rifat Belgenin redaktorluğu ilə çap olunmuşdur. Katib Çələbinin başqa əsərləri ilə yanaşı bu əsəri də Avropa dillərinə tərcümə edilmişdir. Ərəb dilində olan əsər XIX əsrdə məşhur şərqşünas Flüqel tərəfindən latın dilinə tərcümə edilərək 1835-1858-ci illərdə il iki cildi Leypsiqdə, digər beş cildi isə Londonda çapdan çıxmışdır. K.Çələbinin əsəri 1934-cü ilə kimi yazılmış yeganə bibliografik mənbə hesab olunur. Türkiyədə kitabxana-bibliografiya işi ötən əsrin 20-ci illərindən, yəni Türkiyə Cümhuriyyəti yarandıqdan sonra inkişaf etməyə başlamışdır. 1934-cü ildə Türkiyənin Böyük Millət Məclisi məcburi nüsxə haqqında qanun qəbul edir. Bu nüsxələr ölkədə olan böyük kitabxanalara paylanır və bunun əsasında “Türkiyə bibliografiyası”

adlı cari milli biblioqrafiya orqanı çap olunmağa başlayır. Burada Türkiyədə latın əlifbasının qəbul edildiyi vaxtdan, yəni 1928-ci ildən başlayaraq nəşr edilmiş bütün ədəbiyyatın qeydi aparılırdı. Onun 1939-cu ildə çap olunmuş ilk buraxılışı onillik bir dövrü- 1928-1938-ci əhatə etmişdir. 1954-cü ilə kimi bu nəşr Türkiyə Maarif Nazirliyi tərəfindən çap olunmuş, həmin ildən isə Milli Kitabxana tərəfindən hazırlanmağa başlamışdır. 1955-ci ildən Milli Kitabxana nəzdində "Biblioqrafiya" İnstitutunun təşkili "Türkiyə biblioqrafiyası"nın daha da təkmilləşdirilməsinə, onun Beynəlxalq Standartlara uyğun tərtib olunmasına səbəb olmuşdur. 1955-ci ildən "Türkiyə biblioqrafiyası" Milli Kitabxana tərəfindən hazırlanmış təlimat əsasında tərtib edilir. Materialın sistemləşdirilməsində bəzi əlavələr edilməklə beynəlxalq onluq təsnifat sistemindən istifadə edilir. Bölmələr daxilində ədəbiyyat müəlliflərin və müəllifsiz əsərlərin sərlövhlərinin əlifbası əlifbası üzrə düzülür. "Musiqi" bölməsində notlar, coğrafiya bölməsində isə xəritə və atlaslar təsvir olunur. "Türkiyə biblioqrafiyası" müasir Türkiyənin bütün çap məhsulu haqqında cari biblioqrafik məlumatı əks etdirir. "Türkiyə biblioqrafiyası"nda biblioqrafik təsvir 1985-ci ildən ingilis-amerikan kataloqlaşdırma qaydalarına uyğunlaşdırılmış və buraxılışlar aylıq olaraq yayımlanır. Ölkənin cari milli biblioqrafiya orqanı olan bu nəşr 1989-cu ildən avtomatlaşdırılmış qaydada kompüterdə hazırlanır. 2003-cü ildən isə CD-ROM formasında aylıq olaraq yayımlanır. Bu nəşr bir çox kütləvi, məktəb və uşaq kitabxanaları tərəfindən

kataloqlaşdırma və təsnifləşdirmə işlərində rəhbər olaraq istifadə edilir. 1952-ci ildən Türkiyədə ikinci cari milli biblioqrafiya orqanı olan "Türkiyə məqalələr biblioqrafiyası" çap olunmağa başlayır. Bu MK-ya daxil olan, elmə və mədəniyyətə dair dövrü nəşrlərin analitik məzmununu açan beynəlxalq səviyyəli biblioqrafik nəşrdir. 1950-ci ildə YUNESKO tərəfindən Parisdə keçirilmiş Beynəlxalq Konfransın tövsiyələrinə uyğun olaraq çap edilən bu nəşr rüblük nəşrdir. "Türkiyə məqalələr biblioqrafiyası"nda da materiallar "Türkiyə biblioqrafiyası"nda tətbiq olunan təsnifat əsasında qruplaşdırılır. 1952-1985-ci illər arasında rüblük çap olunan "Türkiyə məqalələr biblioqrafiyası" 1986-cı ildən etibarən aylıq buraxılır. 2003-cü ildən etibarən "Türkiyə məqalələr biblioqrafiyası" CD formasında aylıq olaraq yayımlanmağa başlamışdır. Onlardan istifadəni asanlaşdırmaq, yəni çap formasında olan tərtibatı qoruyub saxlamaq məqsədilə göstəriciyə aid RDF fayllarına da yer ayrılır. CD-də verilmiş məqalələrin sərlövhesi Türk və İngilis dillərində olan axtarış proqramları ilə təmin olunmuşdur ki, bu da müvafiq biblioqrafik axtarışın səmərəliliyini təmin etmişdir. Milli Kitabxananın çap etdirdiyi "Türkiyə məqalələr biblioqrafiyası"nda əks olunan məqalələr haqqındakı biblioqrafik məlumatlar 1995-ci ildən etibarən İnternetdə də verilir. Türkiyədə müəyyən dövrlərdə "Seçilmiş qəzet məqalələri biblioqrafiyası", "Yeni kitablar" və digər cari milli biblioqrafiya orqanları da çap olunmuşdur. Kitabxana 1956-1957-ci illərdə öz fondunda olan, Türkiyədə ərəb əlifbası ilə çap olunmuş kitabların katalo-

qunu çap etdirmişdir. 1928-1929-cu illəri əhatə edən bu iki cildlik kataloqda 30 minə yaxın ədəbiyyat haqqında məlumat verilmişdir. Milli Kitabxana bir çox şəxslərdən daxil olan hədiyyələr və satın alma yolu ilə öz fondunu ərəb hərfləri çap kitabları ilə daha da zənginləşdirmiş və 1964-1968-ci illər arasında kataloqun ikinci nəşrini çap etdirmişdir. 1971-ci ildə isə buna əlavələr buraxılmışdır. 1990-cı ildən Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi Milli Kitabxana ilə birlikdə Türkiyə çap kitablarının toplu kataloqunun (TUYATOK) nəşrinə başlamışdır. Ərəb hərfləri türkcə kitabları əhatə edən bu kataloqun hazırlanmasında Milli kitabxana ilə yanaşı ölkənin digər 157 kitabxanası da yaxından iştirak edir. 1729-1728-ci illəri əhatə edən bu göstəricidə bibliografik təsvirlərin düzülüşündə əlifba prinsipi əsas götürülmüşdür. 2004-cü ilə kimi bu göstəricinin cəmi 6 cildi çap olunmuşdur ki, bunlar da A-J hərflərini əhatə edir. Göstəricinin tərtibində dr. Müjgan Cumbur, Dursun Kaya, Niyazi Ünver və başaqları yaxından iştirak edirlər. 2002-ci ildə MK Başqanlığı tərəfindən 1584-1986-cı illərdə ərəb, erməni və yunan dillərində çapdan çıxmış və Türkiyə kitabxanalarında saxlanılan əsərlərin bibliografik göstəricisi tərtib olunaraq buraxılmışdır. Burada 50760 əsər haqqında bibliografik məlumat verilir. Bu vəsaitin tərtibi iki mərhələdə həyata keçirilmişdir. İlk növbədə TMK-nın fondu əsas götürülmüş, daha sonra isə geniş diapazonda müxtəlif bibliografik mənbələrdə, arxivlərdə axtarış aparılmışdır. Türkiyədə qeyri-latin şriftilə başqa dillərdə çıxmış əsərləri əhatə edən bu göstərici kompakt

diskdə də buraxılmışdır. Bunu MK-nın sifarişli ilə Yayıncılıq LTD Nuvis Besari Araşdırmalar şirkəti hazırlamışdır. Türkiyə Əlyazmalar Toplu kataloqunun (TUYATOK) Mədəniyyət Nazirliyi nəzdindəki kitabxana və muzeylərdə, rəsmi qurumlarda, şəxsi kitabxanalarda olan əlyazma əsərləri haqqında bibliografik məlumat verir. 1978-ci ildən həyata keçirilən bu layihə çərçivəsində bibliografik məlumatlar müntəzəm çap olunur. Bunlarda da 3316 adda əlyazma əsəri bütünlükdə 6231 kitab əhatə edilmişdir. 2004-cü ildə Dursun Kaya, Niyazi Ünver, Selma Kutlu və Hasan Soyak tərəfindən Türkiyə Əlyazmalar Toplu Kataloqunun CD variantları hazırlanır. İki CD-dən (CD-I-II) ibarət olan bu kataloqda 86.063 əsər/risalə haqqında məlumat verilir. 2005-ci ildə "Türkiyə Əlyazmalar Toplu Kataloqu" ilə əlaqədar CD-III hazırlanır. Kataloqun elektron variantı olan bu hissə ölkədə və xaricdəki bəzi kitabxanalarda olan türkcə əlyazmalar haqqında bibliografik məlumatı əks etdirir. Burada Türkiyənin bir sıra kitabxanaları ilə yanaşı, ABŞ, İtaliya, Rusiya, İngiltərə, Misir, Fransa, Almaniya, Avstriya, Gürcüstan, İran, Vatikan, İrak, Tatarıstan, Qazaxıstan və digər ölkələrin iri kitabxanalarında saxlanılan 40.250 əlyazma əsəri haqqında istifadəçilərə məlumat verilir. TUYATOK CD-III vasitəsilə müxtəlif elm sahələrinə dair əlyazma kitabları haqqında məlumatları ilə tanış ola bilmək mümkünlüyü də təmin edilmişdir. TUYATOK və TUYATOK-un çap olunması əlyazma və ərəb hərfləri türkcə olan kitabları, hər cür əlyazma sənədləri, türk, şərq və qərb inkunabulları, ikinci bir nüsxəsi qalmayan nadir əsərləri, hər hansı bir sənət

və ya xatirə dəyəri olan kitabları, əsərlərini tamamlaya bilməmiş, yazarların qaralama halında olan kitab və məktublarını bir araya gətirmək, bunların çap kataloqlarını-əlyazma və ərəb hərflərlə çap əsərlərinin toplu kataloqunu hazırlamaq və istifadəçilərin xidmətinə təqdim etmək baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. 2002-ci ildə MK tərəfindən dövrü mətbuata həsr edilmiş “Cümhuriyyət dövrü məqalələr bibliografiyası” adlı vəsait həm ənənəvi, həm də CD formasında hazırlanaraq istifadəçilərin xidmətinə təqdim edilmişdir. Burada “Türkiyə məqalələr bibliografiyası”nın nəşr olunmağa başladığı 1952-ci ildən əvvəl (1923-cü ildən başlayaraq) dərc edilmiş məqalələr haqqında bibliografik məlumat verilir. Başqa sözlə “Cümhuriyyət dövrü məqalələr bibliografiyası” 1923-1999-cü illərdə mədəni və elmi əhəmiyyəti olan dövrü nəşrlərdə dərc olunmuş məqalələr haqqında bibliografik məlumatı əks etdirir. 1973-cü ildə Türkiyə Cümhuriyyətinin 50-ci ildönümü münasibətilə “Cümhuriyyət dövründə bibliografiyanın bibliografiyası” adlı ikinci dərəcəli bibliografik vəsait də hazırlanıb çap edilmişdir. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Türkiyədə çap olunan ümumi xarakterli göstəricilərdə materialın sistemləşdirilməsində onluq təsnifat sistemindən istifadə olunur. 1954-cü ildə bu təsnifat sistemi MK tərəfindən türk dilinə tərcümə edilmiş və ölkə daxilində yayılmışdır. MK-nın əməkdaşları Könül Böyüklimanlı və Tülin Egenin rəhbərliyi ilə Onluq Təsnifat sisteminin 20-ci nəşrinin tərcüməsi 1993-cü ildə başa çatır və 4 cildə nəşr edilir. Həmin vaxtdan ölkədə bu nəşr tətbiq ol-

unur. Türkiyədə tətbiq olunan Onluq Təsnifat sisteminin 15-ci və 20-ci nəşrlərində “297. İslam dini və İslam elmləri” təsnifat cədvəli yarımçıq qalmışdır.

TÜRKMƏNİSTAN DÖVLƏT KİTABXANASI

- əsası 1885-ci ildə rus ordusunun za-

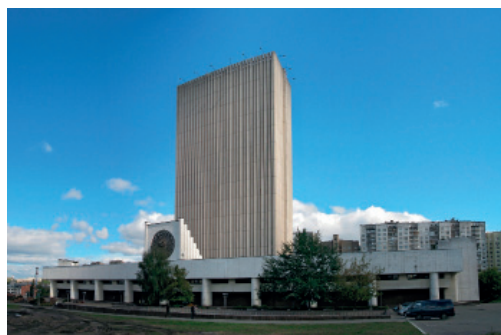

bitləri tərəfindən Zakaspi İctimai Vilayət Kitabxanası kimi qoyulmuşdur. 1924-cü ildən etibarən K.Marks adına Türkmənistan SSR Respublika Dövlət Kitabxanası adlandırılmışdır. 1969-74-cü illərdə Aşqabadın mərkəzində kitabxananın sovet modernizmi stilində binası tikilmişdir. 1991-ci kitabxanaya Nur Məhəmməd Əndəlibin, 1997-ci ildə Türkmənistanın ilk prezidenti S.Niyazovun adı verilmişdir. 2000-ci ildə Türkiyə səfirliyinin təklifi ilə “Türkiyə zalı”, 2009-cu ildə ABŞ səfirliyinin köməkliyi ilə internet mərkəzi açılmışdır. 2013-cü ildə kitabxana Türkmənistan Dövlət Kitabxanası adlandırılmışdır.

U

UCAR RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Ucar rayon MKS) –

Ucar rayon Mərkəzi Kitabxanası 1948-ci ildə yaradılmışdır. MKS 1978-ci ildə təşkil edilmişdir. MKS-ə 1 Mərkəzi Kitabxana, 1 gənclər, 1 multimedia, 37 kənd kitabxana filialı daxildir. MKS-in kitab fondunda 261 min nüsxə çap vahidi saxlanılır. MK-nin oxu zalında Wi-Fi zonası yaradılmışdır. MKS-in İnternet ünvanı: ucar.cls.az.

UKRAYNA (UKRAYNA RESPUBLİKASI) MİLLİ KİTABXANASI – V.İ.Vernad-

skinin adını daşıyır, Kiyev şəhərində yerləşir, nəhəng universal kitabsaxlayıcı, BMT-nin nəşrlərinin depozitar mərkəzi, MEA-nın sistemində olan 102 kitabxana üçün elmi-tədqiqat və elmi-metodik mərkəzdir. 1918-ci ildə Ukraynanın unikal kitabxanası kimi EA-nın yanında

yaradılmışdır. 1926-cı ildə faktiki olaraq kitabxana biblioqrafik Komissiya funksiyasını öz üzərinə götürmüşdür. İkinci Dünya Müharibəsi ərəfəsində kitabxanaların fondu 5 milyon nüsxəyə çatırdı. 1941-ci ildə kitabxanalar UFA şəhərinə köçürülür. 1943-cü ildə Kiyevdə fəaliyyətini davam etdirir. Kitabxananın fondu 14 milyon nüsxədən çoxdur. Fonda bəşər mədəniyyətinin nadir incilələri mühafizə olunur. Kitabxananın 13 oxu zalı 70 mindən çox oxucuya xidmət edir. Onun tərkibində kitabxanaşünaslıq, Ukrayna kitabı, əlyazmalar, biblioqrafik tədqiqatlar, Arxivşünaslıq Elmi-Tədqiqat institutları fəaliyyət göstərir. Kitabxana 1993-cü ildən “Biblioteçnyy vestnik” adlı elmi jurnal çap edir.

ULDUZ – haşiyə, isnad üçün istifadə olunan şrift, nişandır.

UNİVERSAL BİBLİOQRAFIYA (UB) – müəyyən formal (tipoloji, xronoloji, ərazi, dil və digər) hüdudlar daxilində bütün bilik sahələri üzrə sənədlər haqqında informasiya təminatını həyata keçirən biblioqrafiya sahəsidir. Universal biblioqrafik informasiya mənbələri hazırlanarkən, eyni zamanda bəzi formal əlamətlərin qarşılıqlı əlaqəsindən də istifadə olunur. Dünya biblioqrafiyaşünaslığında “universal biblioqrafiya” termini “Ümumdünya Ümumi biblioqrafiya” terminləri ilə eyni mənada işlədilir. K.Gesnerin “Ümumi kitabxana” adlı məşhur əsəri də bu qə-

bildən olan mənbələrdəndir. Beynəlxalq Biblioqrafiya İnstitutunun yaratıcıları P.Otle və A.Lafontenin məşhur layihəsini məhz Ümumdünya biblioqrafik repertuarı və Universal Onluq Təsnifatı da belə yaranmışdır. Onlar hamısı məzmununa görə universal xarakterli göstəricilər olmuşdur. UB-ya dövlət biblioqrafiyası, milli biblioqrafiya, hər hansı formalı kitabxana kataloqu, toplu kataloqlar və s. daxildir. Müasir dövrdə nəhəng məlumat bazalarının yaradılması ilə əlaqədar UB-nın rolu getdikcə artır. Buna misal olaraq onlayn kompüter biblioqrafik mərkəzini – OCLC- göstərmək olar.

UNİVERSAL ONLUQ TƏSNİFATI (UOT)– Onluq Təsnifat yaratmaq ideyası nəzəri şəkildə ilk dəfə Boston şəhəri (ABŞ) kitabxanasının əməkdaşları A.Nafanel və M.Mertlef tərəfindən irəli sürülmüşdür. İyirmi ildən sonra A.Nafanel və Mertlefin nəzəri fikirləri gənc Amerika kitabxanasünası Melvil Düi tərəfindən təcrübədə tətbiq edilmişdir. 1876-cı ildə M.Düi kiçik kollec kitabxanasının kitab fondunun təşkili üçün hazırladığı təsnifat cədvəlini çap etdirmişdir. Bu cədvəl “Onluq Təsnifat” cədvəli kimi məşhurdur və hazırda bir çox amerika kitabxanalarında istifadə edilir. UOT-da tətbiq edilən şöbələr O-dan 9-a qədər həddindədir, ərəb rəqəmləri ilə ifadə edilir, onluq kəsr bölgüsü prinsipinə əsasən ümumidən xüsusiyyə doğru tabeli planda inkişaf etdirilir. UOT bir neçə cəhətdən “Onluq təsnifat”dan fərqlənir. Beynəlxalq Sənədsünaslıq Federasiyasının baniləri Pol Otle və Anri Lafonten 1892-ci ildən başlayaraq hüquq məsələlərinə dair beynəlxalq biblioqrafi-

ya yaratmağa başlamışlar. Toplanmış biblioqrafik məlumatların sistemləşdirilməsi zamanı onlar mühüm çətinliklərlə qarşılaşmış, biblioqrafik təsvirlərin sistemləşdirilməsində M.Düinin təsnifat sistemindən istifadə etmək qərarına gəlmişlər. Aydın oldu ki, M.Düinin təsnifatı məhdud xarakter daşıyır, yeni elm və texnika sahələrini təsnifləşdirmək üçün onun təsnifatında rubrikalar yoxdur, təsnifatın şöbələri daxilində rubrikaların bölgüsü sadə deyil və s. Beləliklə, beynəlxalq biblioqrafiya yaratmaq vəzifəsi yeni bir məqsədə - universal təsnifat sistemi yaratmaq məqsədinə gətirib çıxardı. 1895-ci ildə Beynəlxalq Biblioqrafiya konfransı çağırıldı və Beynəlxalq Biblioqrafiya İnstitutunun yaradılması qərara alındı. Sonralar bu institutun bazası əsasında Beynəlxalq Sənədsünaslıq Federasiyası yaradıldı. 1897-ci ildən başlayaraq P.Otle və A.Lafontenin rəhbərliyi altında “Universal biblioqrafik repertuara dair rəhbərlik” adı ilə təsnifat cədvəlləri hissə-hissə nəşr edilməyə başlayır və 1905-1907-ci illərdə təsnifatın ilk nəşri fransız dilində başa çatdırılır. 1927-1933-cü illərdə isə tam işlənmiş 2-ci nəşri çap olunur. İkinci nəşrdən sonra təsnifat fransız dilində “Universal Onluq Təsnifat” adlandırıldı. UOT-un daha genişləndirilmiş tam nəşri 1934-1954-cü illərdə alman dilində çap edilmişdir. Artıq ikinci dünya müharibəsinə qədərki dövrdə Beynəlxalq Biblioqrafiya İnstitutunun işində dünyanın 200 kitabxana-biblioqrafiya təşkilatı və 500-ə qədər alim iştirak edirdi. Ona görə də UOT-un ikinci və üçüncü nəşrləri məzmun cəhətdən tam və əhatəli hazırlanmışdı. 1938-

ci ildə Beynəlxalq Bibliografiya İnstitutu Beynəlxalq Sənədsünaslıq Federasiyasına çevrilir. 1940-cı illərə qədərki dövrdə Federasiyanın nəzarəti altında tam, ixtisaslaşdırılmış və sahəvi cədvəlləri nəşr edilmişdir. Ümumiyyətlə, 1950-ci illərdən başlayaraq UOT-un coxdilli nəşrləri hazırlanmışdır. 1945-ci ildə Beynəlxalq Sənədsünaslıq Federasiyasının nəzdində təsnifləşdirmə üzrə yaradılan Mərkəzi Komitə UOT-un təkmilləşdirilməsi və inkişafı məsələləri ilə məşğul olurdu. Federasiyanın UOT üzrə Sahəvi Komitələri vardır. UOT-un müəyyən indekslərində dəyişiklik etmək üçün istənilən şəxs, idarə və müəssisə öz təkliflərini verə bilər. Komitə UOT-da ediləcək dəyişikliklərin geniş müzakirəsini təşkil etmək məqsədi ilə “Təkliflərin təxmini layihəsi” və mübahisəli təkliflər üçün “Təkliflər layihəsi” adlı bülletenlər nəşr edir. Təkliflər Federasiyanın əlaqədar təşkilatlarında, idarə və müəssisələrdə 4 ay müddətində müzakirə edilir. Qəbul edilən təkliflər altı aydan sonra qüvvəyə minir və ildə iki dəfə nəşr edilən “UOT-da düzəlişlər və əlavələr” adlı bülletendə dərc edilir. Qəbul edilən təkliflər UOT-un təkrar nəşrlərində nəzərə alınır və təsnifata daxil edilir. UOT-un quruluşu üç hissədən ibarətdir: əsas cədvəllər, köməkçi cədvəllər və əlifba-predmet göstəricisi. Əsas cədvəllərə elm sahələri üzrə biliklər sistemi daxildir. UOT-da bütün insan bilikləri sistemi şərti olaraq 10 sinfə bölünmüşdür (10 ərəb rəqəmləri - 0-dan 9-a qədər). UOT cədvəllərinin son təkmilləşdirilmiş variantında (2001-ci il, Rus etalonu) şöbələr aşağıdakı kimi qruplaşdırılmışdır: 0 Ümumi şöbə. 1 Fəlsəfə.

Psixologiya, 2 Din. Teologiya. Ateizm, 3 İctimai elmlər. Hüquq. İdarəetmə, 4 1961-ci ildən boşdur. 5 Riyaziyyat. Təbiətşünaslıq elmləri, 6 Tətbiqi elmlər. Tibb. Texnika, 7 İncəsənət. Dekorativ-tətbiqi incəsənət. Fotoqrafiya. Musiqi. Oyunlar. İdman, 8 Dilçilik. Filologiya. Bədii ədəbiyyat. Ədəbiyyatşünaslıq, 9 Coğrafiya. Tərcümeyi-hallar. Tarix. UOT-da hər bir şöbə (sınıf) öz növbəsində xətti-tabeli bölgü planında 10 yarımsöbəyə, qrup və altqruplara bölünür. UOT-da əsas cədvəllərdən əlavə köməkçi cədvəllər də vardır ki, bunlar təyinedicilər adlanır. Təyinedicilər ümumi və xüsusi (analitik) təyinedici qruplarına bölünür. Ümumi təyinedicilər şöbələrin daha dəqiq detallaşdırılması üçün, bütün elmlər və digər insan fəaliyyəti haqqında ümumi anlayış yaratmaq məqsədilə tətbiq edilir. Ümumi təyinediciləri ifadə edən əsas indekslərə birləşdirərək, sənədlərin formasını, nəşr yerini, nəşr ilini, dilini və s. ifadə edir. Ümumi təyinedicilərin bölgüsü onluq kəsr sistemində əsaslanır və müxtəlif simvollar vasitəsilə təsnifatın əsas indekslərindən fərqlənir. Bu təyinedicilər UOT-un dinamikliyini artırır, çoxcəhətli təsnifləşdirməyə imkan yaradır. Funksiya etibarilə ümumi təyinediciləri iki qrupa bölmək olar: 1) sənədin forma əlamətini ifadə edən təyinedicilər, 2) sənədin məzmununu daha da bəsitləşdirməyə imkan verən təyinedicilər. Birinci qrupa dil, millət, forma, yer və zaman təyinediciləri, ikinci qrupa isə nöqtəyi-nəzər, şəxs və material təyinediciləri daxildir. Dil təyinedicisi – dillərin təsnifatından ibarətdir və sənədlərin dillərə görə təsnifləşdirilməsində istifadə edilir. Məsələn: = 20

– ingilis dili, = 30 – alman dili, = 82 – rus dili, = 943 – türk dili, = 943.62 – Azərbaycan dili, = 03 – tərcümə əsərləri. Dil təyinedicilərindən əsasən lüğətlərin və soraq-məlumat kitablarının təsnifləşdirilməsində istifadə edilir. Millət təyinediciləri – bir dildə danışan millətlərin və etnik qrupların təsnifatından ibarətdir. Bu təyinedicilər mötərizə, bərabərlik işarələri ilə (=) ifadə edilir. Məsələn: (=20) – ingilislər, (=30) – almanlar, (=943.62) – azərbaycanlılar, (=946.128) – ləzgilər. Forma təyinediciləri – sənədlərin formasına və ifadə xarakterinə görə təsnifləşdirilməsində istifadə edilir. Onlar nöqtə, sıfırla ifadə edilən analitik təyinedicilərə yaxındır. Forma təyinediciləri mötərizə və sıfır işarəsi ilə göstərilir. Məsələn: (075.8) – ali məktəb dərsləkləri, (083.76) – standartlar, (088.8) – patentlər, (03) – ensiklopediyalar, (05) – dövrü mətbuat, (07) – dərslik və dərs vəsaiti, (09) – predmetin tarixi. Forma təyinediciləri əsasən sənədin məzmun işarəsi ilə birləşib mürəkkəb indeks yarada bilər. Məsələn: tibb ensiklopediyası 61 (031), riyaziyyata dair məlumat kitabı 51 (03), biologiyaya dair jurnal 57 (05) və s. Əsas cədvəllərin indekslərini kombinasiyalı işlətdikdə mürəkkəb indeks alınır. Məsələn: 621.22 (038) – hidravlika üzrə texniki terminlər lüğəti; burada (038) – texniki terminlər lüğəti ümumi forma təyinedicisidir. Yer təyinediciləri – sənədlərin təbii hadisələr, iqtisadiyyat, sənaye və digər əlamətlərini coğrafi bölgülər üzrə təsnifləşdirilməsində istifadə edilir. Bu təyinedicilər UOT-un əsas cədvəlləri kimi 1/9 bölmələrdə və onların ardıcıl detallandırılması prinsipləri əsasında qurulur. Müvafiq in-

dekslər mötərizənin içərisində yazılır. Məsələn: (100) Bütün dünya. Dünyanın müxtəlif ölkələri: (4) Avropa (479.24) Azərbaycan Respublikası (429.24-20) Bakı. Zaman təyinediciləri – sənədlərin xronoloji əlamətlərinə görə təsnifləşdirilməsində istifadə edilir. Bu təyinedicilər əsas indekslərə dırnaq işarəsi ilə (“ ”) birləşdirilir. Dırnaq işarəsi daxilində ərəb rəqəmləri ilə era, əsr, qərinə, il, ay, gün və s. zaman kateqoriyaları verilir. Məsələn: 553.81 “1964/1965” – 1964-1968-ci illərdə kəşf edilən almaz yataqları. Nöqtəyi-nəzər təyinedicisi – anlayışların mahiyyətə bölünməsində istifadə edilir. Bu təyinedicilər müəyyən obyekt üzərində insan fəaliyyətinin (nəzəriyyə, tədqiqat, sınaq, məhsul, istehsalı və s.) ifadə edir. Nöqtəyi – nəzər təyinediciləri əsas indekslərə nöqtə, sıfır (. 0) işarəsi ilə birləşdirilir. Bəzən onlar məzmunca analitik təyinedicilərə uyğun gəlir. Əgər sənədin məzmununu tam açmaq üçün analitik təyinedicisi kifayət etməzsə o zaman nöqtəyi-nəzər təyinedicisindən də istifadə olunur. Məsələn: 629.114.2.002 (44) – Fransada (44) traktor istehsalı. Burada traktorlara (629.114.2.) istehsal (002) nöqtəyi-nəzərindən baxılır. Defislə ifadə olunan təyinedicilər analitik təyinedicilərdən defis, sıfır (- 0) işarəsi ilə fərqlənir: -03 – materiallar -05 – ayrı-ayrı şəxslər. Defis, sıfır, üç (- 0 3) təyinedicisi predmet və məmulatı təşkil edən maddəni və həmin maddənin birləşmələrini indeksləşdirmək və bəsitləşdirmək üçün istifadə edilir. Məsələn: -034 metallar, -034.1 qara metallar, -034.2 əlvan metallar, -034.23 platin və s. Ayrı-ayrı şəxslər təyinediciləri şəxslərin mövqeyinə, fəə-

liyyət sahəsinə, yaşına, cinsinə və s. görə xarakteristikasını ifadə edir. Bu təyinedicilər statistika (31), əmək (331), tibb (61), istehsalının təşkili (628) və digər bölmələrdə geniş istifadə edilir. Bir və yaxud bir neçə bölmədə tətbiq edilən təyinedicilər isə xüsusi analitik təyinedicilər adlandırılır. Xüsusi təyinedicilər müəyyən bir anlayışın əlavə məlumatlarını əks etdirir. Xüsusi təyinedicilər bütün şöbələrdə deyil, yalnız məxsus olduğu şöbələrdə təyin edilir. Bu təyinedicilər UOT-da əsasən iki funksiyanı yerinə yetirir: 1) müəyyən sahənin əsas indekslərinə əlavə edilərək ümumi məsələlərə dair ədəbiyyatın bir yerdə toplanmasını təmin edir. Məsələn: 006.05 standartların işlənməsi problemləri. 2) müəyyən konkret sahənin əsas indeksi ilə birlikdə həmin sahənin əlaqədar cəhətlərini dəqiqləşdirir. Məsələn: 006.72 sənədlərə dair standartlar; 006.72.82 beynəlxalq standartlar; 006.72.084 standartların layihələşdirilməsi və hazırlanması. UOT-un rus dilində ilk tam nəşri 1963-1964-cü illərə məxsusdur. UOT-un ikinci tam nəşri rus dilində 1969-1972-ci illərdə 6 buraxılışdan ibarət çap edilmişdir. Bu tam nəşr təbiətşünaslıq və texniki elmlərə dair sənədlərin təsnifləşdirilməsi üçün beynəlxalq normalara cavab verən nəşr olmuşdur. UOT-un rus dilində üçüncü nəşri 1979-1986-cı illərdə bir sıra əlavə və dəyişikliklərlə ayrı-ayrı buraxılışlardan ibarət çap edilmişdir. UOT-un 4-cü tam nəşri isə 1995-2001-ci illərdə çap edilmişdir. Hazırda Universal Onluq Təsnifatın tam nəşrinin elektron versiyası (2001) hazırlanmışdır. UOT-un sahəvi nəşrləri mərkəzi informasiya institutları tərəfin-

dən 1963-cü ildən çap edilməyə başlamışdır. UOT-un rus dilində ixtisar edilmiş nəşrləri 1962, 1965, 1976, 1991-ci illərdə çap edilmişdir. UOT-da verilən anlayışların çoxmənalılığı, müəyyən predmetə müxtəlif cəhətlərdən bir neçə şöbədə baxılması sənədlərin təsnifləşdirilməsində lazımi indeksi tapmağa çətinlik törədir. Bütün bu çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün UOT-da əlifba-predmet göstəricisi verilmişdir. UOT-da verilən əsas anlayışlar və terminlər əlifba sırası ilə verilir. Hər bir anlayışın qarşısında onu ifadə edən rəqəm indeksi göstərilir. Məsələn: Radioverilişləri – (əsas rubrika), - akustika – 534.86, - radiotexnika – 621.396.97, - rabitə - 654.19. Əlifba-predmet göstəricisi nəinki təsnifləşdirmədə, həm də sistemli kataloqlar üçün “əlifba-predmet” açarının təşkilində, ümumiyyətlə predmet kataloqları və göstəricilərin tərtibində metodiki baza kimi istifadə edilir. UOT universal onluq təsnifat olmasına baxmayaraq və eləcə də bütün avtomatlaşdırılmış sistemlərdə müvəffəqiyyətlə tətbiq edilməsinə baxmayaraq bir sıra nöqsanlara malikdir: 1. UOT-un ümumi quruluşu müasir tələblərə cavab vermir. Yeni elm, texnika və mədəniyyətin müasir inkişafı onluq çərçivəsinə sığışmır. 2. Hər bir bölmə və yarım bölmə yalnız on yerə bölündüyünə görə yeni bilik sahələrini əks etdirmək üçün UOT-da ehtiyat rubrikalar yoxdur. 3. Ümumi bölgü olduqca mürəkkəbdir. 4. Elmlərin düzülüşündə məntiqi ardıcılıq pozulub. Şöbələr qeyri-bərabər yüklənir, xüsusən 5, 6, 7 şöbələr. Gələcəkdə 5 və 6-cı şöbədə bəzi elm sahələrinin 4-cü şöbəyə keçirilməsi nəzərdə tutulur. Bütün

bunlarla yanaşı, qeyd etmək lazımdır ki, UOT dinamik və universal təsnifat sistemidir. O, dünyanın 60 çox ölkəsində və eləcə də Azərbaycanda müvəffəqiyyətlə tətbiq edilir.

UNİVERSAL VƏ SAHƏVİ BIBLIOQRAFIYA (USB) – bibliografiyanın təsnifləşdirilməsinin həyata keçirilməsində əsas götürülən əlamətlərdən biri də sənədlərin forma və məzmunu ilə əlaqədardır. Universal və sahəvi bibliografiya anlayışları bu əlamətə görə fərqləndirilir. Çoxsahəli, mövzu, kompleks, şəxsi, diyarşünaslıq və ölkəşünaslıq bibliografiya anlayışları da bunlarla sıx əlaqəyə malikdir. Bibliografiyalaşdırma prosesində sənədlərin forma və məzmunu vəhdətdə götürülür, lakin bir halda sənədin forması, digər halda isə məzmunu üstünlük təşkil edir. UB sənədlərin məzmununa əsaslanmadığına görə bibliografiyalaşdırma obyektlərinin məzmunundan asılı olan bütün başqa sahələrə qarşı durur. Universal bibliografik informasiya mənbələri tərtib olunarkən məzmun əvəzinə forma meyarından (nəşr növü, xronoloji çərçivə, dil, ərazivə s.) istifadə olunur, bu zaman bibliografiyalaşdırma obyektinin məzmunu qabaqcadan nəzərə alınmır. Nəzərdə tutulan formada meydana çıxarılmış sənədlərə görə məzmun açılır və təsnifləşdirmə aparılır. Respublika DKP-nin “Azərbaycan mətbuat salnaməsi”nin “Kitab salnaməsi” hissəsini universal bibliografik informasiya mənbəyinin səciyyəvi nümunəsi kimi nəzərdən keçirək. “Kitab salnaməsi”nin hər bir buraxılışında materiallar məzmunlarına görə xüsusi təsnifat sistemi üzrə müfəssəl şəkildə

qruplaşdırılır. Əgər ay ərzində hər hansı mövzu üzrə kitab çapdan çıxmayıbsa, onda “Kitab salnaməsi”nin müvafiq buraxılışındakı materialın təsnifat sisteminə də həmin mövzu olmayacaq. Deməli, universal bibliografiya–bibliografiyalaşdırma obyektlərinin formal əlamətlərinə əsaslanan bibliografiyadır və burada məzmun həmin əlamətlər əsasında müəyyən olunur. Sahəvi bibliografiyada əksinədir, yəni sənədlərin məzmunu birinci dərəcəli əhəmiyyətə malikdir, forma əlamətlərindən isə lazım gəldikdə müşayiətedici (əlavə) məqsədlə istifadə olunur. Çoxsahəli bibliografiya bir neçə bilik sahəsilə, mövzu bibliografiyası hər hansı bir bilik sahəsinin tərkibinə daxil olan müəyyən məsələ üzrə ədəbiyyatla bağlıdır. Adları çəkilən anlayışların dəqiq mənasını müəyyənləşdirmək olduqca çətindir, çünki həm elmdə, həm də bibliografiyada işlədilən “sahə” və “mövzu” ifadələrinin məzmun həddi dəqiq məlum deyil. Məsələn, tabeli sahəvi bibliografik bölmələrin aşağıdakı zəncirvari xəttini götürək: Tarixin bibliografiyası, Azərbaycan tarixinin bibliografiyası, Qədim Azərbaycan tarixi bibliografiyası, Yeni Azərbaycan tarixinin bibliografiyası, bu ardıcılıqla hər bir bölmə (birinci və axırıncıdan başqa) eyni zamanda öz-özlüyündə sahəvi, sonrakına görə çoxsahəli, əvvəlkinə görə isə mövzu bibliografiyasıdır. Bununla bərabər sahəvilik cəhəti bibliografiyanın məzmununda və təşkilində, xüsusilə elmin, istehsalın və idarəetmənin bibliografik təminatı sahəsində, orta və ali ixtisas təhsili müəssisələrində bibliografik fənlərin tədrisində, bibliografik

işin sahəvi metodikasının işlənməsində mühüm rol oynayır. Cəmiyyətə məzmunca fərqli xidmət göstərən çoxsahəli və sahəvi müəssisələr sistemi mövcuddur. Məsələn, Azərbaycan Respublikası Elmlər Akademiyasının MEK, Respublika Elmi-Texniki Kitabxanası, Respublika Elmi Tibb Kitabxanası, ali məktəblərin kitabxana sistemi və başqaları belələrindəndir. M.F.Axundzadə adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının fəaliyyətində də bibliografik xidmətin sahəvi prinsiplərindən istifadə olunur.

URUQVAY MİLLİ KİTABXANASI (UMK). Əsası 1816-cı ildə Monteviloda qoyul-

muşdur. 1815-ci ildə Şərq sahillərinin ispan müstəmləkəçiliyindən azad olumasından sonra ilk açıq kitabxana yaranmışdır. Səkkiz aydan sonra həmin ərazilər portuqalialılar tərəfindən işğal edilmiş, kitabxananın fondunun əsas hissəsi dağıdılmışdır. 1828-ci ildə Uruqvay xalqı tam azad olmuşdur. 1830-cu ildə Şərqi Uruqvay respublikası elan olunmuşdur. 1838-ci ildə milli elmi və ümumi kitabxananın yeni açılışı olmuşdur. 1970-ci ildə qəbul edilmiş məcburi nüsxə haqqında qanuna görə kitabxana ölkə ərazisində çap olunan hər bir nəşrdən 2 nüsxə alır.

Fondunda 900 min kitab, 800 min əlyazma, 20 min addan çox dövrü nəşr vardır. İldə 150 mindən çox oxucuya xidmət edir. 1946-cı ildən milli biblioqrafiyanı çap etdirir. MK–da elmi, texniki və iqtisadi sənədlər üzrə milli mərkəz yaradılmışdır. MK ölkənin baş milli arxivi hesab edilir.

UŞAQ ƏDƏBİYYATININ BİBLİOQRAFİYASI (UƏB) – uşaq və yeniyetmələr üçün çap əsərləri haqqında informasiyanın hazırlanması və tələbatçılara çatdırılması vəzifəsini yerinə yetirən biblioqrafiyanın növüdür. UƏB-in xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onun məhsulları iki ünvana: yaşlılara (müəllimlər, valideynlər, bütün kateqoriyadan olan tərbiyəçilər, uşaq ədəbiyyatını öyrənməklə məşğul olan mütəxəssislər) və müxtəlif yaş qrupları üzrə uşaqlara istiqamətlənir. UƏB gənc oxucunun şəxsiyyətinin formalaşması və onun ixtisaslaşması kimi pedaqoji vəzifələri yerinə yetirir. Biblioqrafiyaşünaslıqda uşaqlar üçün ədəbiyyatın biblioqrafiyalaşdırılması və onlara bibliografik xidmətin tarixi, nəzəriyyəsinin təşkili, metodikası, onların informasiya tələbatının öyrənilməsi qarışıq elm və bilik sahələrindən də istifadə etməklə tədqiq olunur. UƏB-in əsas xüsusiyyəti onun pedaqoji istiqamətli olmasıdır.

Ü

ÜMUMAÇIQ KİTABXANA – (ÜAK) bütün zümrədən olan əhaliyə öz resurslarından istifadəyə imkan verən və onlara pulsuz xidmət göstərən kitabxanadır. Bu kitabxanaların statusu hər bir ölkənin kitabxana qanunvericiliyi ilə müəyyən olunur. Tarixən dünyada belə kitabxanalara xalq kitabxanaları, kütləvi kitabxanalar, yerli özünü idarəetmə kitabxanaları, universal kitabxanalar aid edilmişdir. ÜK anlayışının daha geniş şərhi bura elmi kitabxanaların da aid edilməsini tələb edir. Bu hər şeydən əvvəl, tələbatçıların informasiya sorğularının mürəkkəbləşməsi və kütləvi kitabxanaların fondunun tələbata cavab verə bilməməsi, digər tərəfdən elmi kitabxanaların fondlarının əhalinin geniş təbəqəsinin üzünə açıq olmaması ilə əlaqədar yaranan obyektiv ziddiyyətlərlə bağlı olmuş və bu problem XX əsrdə kəskin xarakter almışdır. Müasir dövrdə İKT-tətbiqi və məsafədən fondlara girişin mümkünlüyü ÜK anlayışının çərçivəsini genişləndirmişdir. Şəbəkə rejimində fəaliyyət göstərən bütün kitabxanalar ÜK-ya çevrilir.

“ÜMUMDÜNYA BIBLIOQRAFIYASI” (ÜB) – konkret ölkə və ya bir neçə ölkənin kitabxana-biblioqrafiya və informasiya müəssisələrinin bir qrup ölkənin biblioqrafik ehtiyatını əks etdirən biblioqrafik vəsaitdir. Formal əlamətə müvafiq olaraq sənədlərin ərazi əlamətinə görə əhatəsi baxımından fərqləndirilir. Onunla

müqayisədə “beynəlxalq biblioqrafiya” termini də işlədilir ki, bu da hər şeydən əvvəl biblioqrafik nəşrlərin hazırlanması işinin təşkili üzrə beynəlxalq xarakterli olduğunu nəzərdə tutur. Dünyamiqyaslı mənbələrin hazırlanması tarixi çox qədimdir. Qədim Misirdə e.ə. 3-cü əsrin ortalarında Kallimax, 16-cı əsrin ortalarında K.Qesnerin fəaliyyəti bu baxımdan biblioqrafiya tarixində mühüm hadisə hesab edilir. XX əsrdə ÜB-nin yaradılması təşəbbüsü ilə Belçika alimləri P.Otle və A.Lofonten Beynəlxalq Biblioqrafiya İnstitutunu yaratmışlar (1895). Onların çap etdirdiyi “Beynəlxalq biblioqrafiya repertuarı” (1914) 16 mln. biblioqrafik yazını özündə əks etdirirdi. Müasir dövrdə ÜB universal xarakterini dəyişmiş, sahəvi biblioqrafik ehtiyat yaratmaq istiqaməti əsas meyillərdən birinə çevrilmişdir.

ÜMUMİ ABONEMENT (ÜA) - oxuculara bir kitab verilişi kafedrasında xidmət göstərilən kitabxana şöbəsidir. Bu zaman oxucularla işdə bütün vəzifələri bir kitabxanaçı yerinə yetirir. Adətən ÜA nisbətən az kitab fonduna və oxucuya malik olan kənd, məktəb, ictimai təşkilat, texniki və bir sıra başqa kiçik kitabxanalarda tətbiq edilir. ÜA-da xidmət zamanı da bir işçinin oxuculara fərqli yanaşma imkanı vardır. Kitabxanaçı mütaliyəyə zamanı rəhbərliyə daha çox ehtiyac duyan oxuculara – şagirdlərə, işləyən gənclərə və s. və daha artıq vaxt ayırır. Eyni za-

manda o, peşə-ixtisas maraqları ilə bağlı kitabxanaya müraciət edən mütəxəssislərin: mühəndislərin, aqronomların, müəllimlərin, həkimlərin, uşaq bağçaları tərbiyəçilərinin və b.-nin sorğularını ödəməyə də diqqət yetirməlidir. Bəzən bu qrupdan olan oxucuların formulyarlarını ayrı qoyur və ya şərti işarələrlə qeyd edirlər (rəngli qeydlər, hərflər və s.).

ÜMUMRUSİYA ELMI VƏ TEXNİKİ İNFORMASIYA İNSTİTUTU (Всероссийский

Институт Научной и Технической Информации - VİNİTİ) – Moskva şəhərindəki bu institut federal elmi-texniki informasiya orqanı və RF EA-nın, elm və texnologiyalar üzrə dövlət hakimiyyət orqanlarının elmi tədqiqat müəssisəsi, Dövlət Elmi-Texniki İnformasiya Sisteminin baş orqanıdır. VİNİTİ nəinki RF-nın, həm də dünyanın ən böyük elmi-texniki informasiya müəssisəsidir. Institut MDB məkanında elm, texnika və praktiki fəaliyyətin elmi-texniki informasiya təminatında müstəsna rola malikdir. VİNİTİ 1952-ci ildə Elmi İnformasiya İnstitutu kimi təsis edilmiş, 1955-ci ildə Ümumittifaq Elmi və Texniki İnformasiya İnstitutuna çevrilmişdir. 1991-ci ildən isə indiki adı daşıyır. Yerinə yetirdiyi əsas vəzifələr aşağıdakılardır: dəqiq, təbiət və texniki elmlər üzrə dünya elmi-texniki ədəbiyyatının sistemativ və tam şəkildə işıqlandırılması, toplanmış informasiya əsasında ən müxtəlif növlü və təyinatlı cari bibliografik-referativ vəsaitlərin hazırlanması və nəşri, informatika sahəsində elmi informasiya fəaliyyətində istifadə edilən metod və vasitələrin təkmilləşdirilməsinə yönələn

elmi-tədqiqatların ölkə miqyasında istiqamətləndirilməsi və əlaqələndirilməsi və s. VİNİTİ-nin əyani və qiyabi aspiranturası var. Institutda aşağıdakı informasiya məhsulları istehsal edilir və xidmətlər həyata keçirilir: referativ jurnallar (1953 ildən), ekspress informasiya (1956-cı ildən), referativ məcmuələr; Rusiya jurnalları üzrə siqnal informasiya; “Elm və texnikanın yekunları” adlı icmal informasiya (1957 ildən); “Elmi və texniki informasiya” adlı iki seriyadan ibarət elmi-texniki toplu (1969; “İnformasiya və sənədşünaslıq üzrə beynəlxalq forum” adlı jurnal (1989); “İnformasiya nəzəriyyəsi və təcrübəsi” adlı elmi məqalələr məcmuəsi (1968); “Depone edilmiş elmi əsərlər və digər materiallar adlı bibliografik göstərici; “Rusiyanın federal və regional problemləri”, “Davamlı inkişaf”, “Müasir Rusiyanın iqtisad elmi” informasiya məcmuələri, problem yönümlü məcmuələr (məsələn, “Fövqəladə hallarda təhlükəsizlik problemləri”, “Böyük şəhərlərin problemləri” və s), İSY (informasiyanın seçilmiş yayılması) rejimində xidmət; VİNİTİ-nin informasiya nəşrlərində, institutda depone edilmiş əsərlərin göstəricisində əks olunmuş sənədlərin ilkin mənbələrinin surətlərinin çıxarılması; problem yönümlü verilənlər bazalarının yaradılması (1975-ci ildən) və ona əlyətərliyin verilməsi. VİNİTİ-nin nəşrləri kağız formasında və elektron formada yayılır. Kağız formasında nəşrlər tələbatçılara abunə, elektron formasında olanlar isə müqavilə əsasında çatdırılır. Soraq-informasiya xidməti informatika üzrə və elmin, texnikanın 16 əsas sahəsi üzrə (Avtomatika və

telemexanika, astronomiya, biologiya, coğrafiya, geodeziya və kartoqrafiya, geologiya, geofizika, riyaziyyat, maşınqayırma, metallurgiya, mexanika, ətraf mühitin mühafizəsi, fizika, kimya və kimyəvi texnologiya, sənaye, iqtisadiyyat, elektrotexnika) həyata keçirilir.

ÜMUMRUSİYA ELMI VƏ TEXNİKİ İNFORMASIYA MƏRKƏZİ – (Всероссийский Научно-Технический Информационный Центр - VNTİTsentr). Moskva - Dərc edilməyən sənədlərin (“boz” ədəbiyyatı), elmi tədqiqat və sınaq-konstruktor işlərinin, namizədlik və doktorluq dissertasiyalarının, alqoritmlər və proqramların dövlət qeydiyyatını, işlənməsini və saxlanmasını həyata keçirən orqandır. VNTİTsentr 1967-ci ildə yaradılmışdır. Bu qurum aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirir: RF-nın “Sənədlər məcburi nüsxəsi haqqında” Federal Qanununa (1994) əsasən, elmi-tədqiqat və sınaq-konstruktor işlərini yerinə yetirən bütün müəssisə və təşkilatlar, eləcə də dissertasiya müdafiə edən şəxslər müvafiq sənədləri VNTİTsentrə verməlidirlər. VNTİTsentr bu ilkin sənədlərin mikronüsxələrini hazırlayıb onun əsasında dissertasiya və hesabatların tam mətnlərindən ibarət fond və ikincili sənədlərin (o cümlədən, referatların) rekvizitlərini əks etdirən verilənlər bazası yaradır. İstifadəçilərə ilkin mənbələrin nüsxələrinin çıxarılması, adi və telemüəssərlik rejimində tematik və faktoqrafik axtarış imkanları yaradılır. VNTİTsentr ölkədə elm və texnikanın vəziyyəti barədə məlumatların statistik işlənməsini, ölkədə ayrı-ayrı elmi-tədqiqat və sınaq-konstruktor işlərinin

in müxtəlif mərhələlərinin və bütünlükdə yerinə yetirilməsi haqqında biblioqrafik informasiyanı 28 tematik seriya üzrə “Бюллетень регистрации НИР и ОКР” adlı dövrü nəşrdə dərcini həyata keçirir; sifarişlər əsasında tələbatçılara elektron formatda verilənlər bazalarını və informasiya massivlərini göndərir; elmi-tədqiqat və sınaq-konstruktor işlərinə dair “Сборники рефератов НИР и ОКР” adlı referativ məcmuəni, ingilis dilində 10 tematik buraxılışda referativ məcmuəni hazırlayıb nəşr edir; soraq ədəbiyyatı (“Yüksək ixtisas səviyyəli elmi işçilər”, “Elmi-texniki sferanın təşkili”), ictimai, təbiət, texniki elmlərin problemlərinə dair analitik icmalları, “Алгоритмы и программы” bülleteni hazırlayıb nəşr edir; rus və ingilis dillərində verilənlər bazalarının CD-ROM-lara yazılmasını və yayılmasını təmin edir. VNTİTsentr mövcudluğu zamanı 6, 7 milyon ilkin və ikincili sənəd toplamış və emal etmiş, özünün 20 milyon nüsxədən artıq nəşrinin yayımını təşkil etmiş, təqribən həmin miqdarda sənədi elektron daşıyıcılara daşıyaraq yaymış, tələbatçıların 500 minə yaxın sorğusunu yerinə yetirmiş, hesabat və dissertasiyanın 5 milyon nüsxəsini hazırlamışdır. VNTİTsentr “boz” ədəbiyyat istifadəsi üzrə Avropa Assosiasiyasının üzvüdür.

ÜMUMRUSİYA STANDARTLAŞDIRMA VƏ KEYFİYYƏT ÜZRƏ ELMI-TƏDQIQAT TƏSNİFLƏŞDİRMƏ, TERMINOLOGİYA VƏ İNFORMASIYA İNSTİTUTU (Всероссийский научно-исследовательский институт классификации, терминологии и информации по стандартизации и качес-

ТВУ -VNIİKİ). Moskva – Bu institut standartlar üzrə əsas informasiya mərkəzidir; texniki-iqtisadi və sosial informasiyanın təsnifləşdirilməsi və kodlaşdırılması üzrə, standartlaşdırmanın, metrologiyanın və sertifikatlaşdırmanın informasiya təminatı üzrə əsas müəssisəsidir. İnstitut Dünya Ticarət Təşkilatının Rusiya İnformasiya Mərkəzidir. İnstitut 1965-ci ildə SSRİ Nazirlər Sovetinin Dövlət Standartları Komitəsinin nəzdində yaradılmışdır. VNIİKİ RF-nın standartlarının (QOST R), RF-nın ərazisində qüvvəyə minmiş MDB subyektlərinin dövlətlərarası standartlarının (QOST); texniki-iqtisadi informasiya təsnifatlarının; sahəvi standartların; standartlaşdırma, metrologiya və sertifikatlaşdırma üzrə qayda, norma və tövsiyələrin; beynəlxalq standartların (30 mindən artıq), o cümlədən, İSO

standartlarının, 55 ölkənin (o cümlədən, ABŞ, Fransa, Almaniya və Yaponiyanın) milli standartlarının (260 mindən çox), beynəlxalq ictimaiyyətin tərəfindən tanınmış xarici ittifaqlar və birliklərin (təqribən 25 min) standartlarının fondunun komplektləşdirilməsini və mühafizəsini həyata keçirir. Fondada 400 min ada yaxın standart, o cümlədən, 21,5 min QOST R və QOST standartları toplanmışdır. İnstitutun nəzdindəki Federal Standartlar Fondu əsasında “Normdok”adlı biblioqrafik verilənlər bazası və “Standard” adlı standartların qrafik formada tammətənlil verilənlər bazası yaradılmışdır. Fondun komplektləşdirilməsi mərkəzləşdirilmiş nəşrlər, QOST və QOST R standartların dövlət qeydiyyatı, standartların İSO çərçivəsində xarici təşkilatlarla müba-

diləsi, cəmiyyətlərin, ittifaqların və assosiasiyaların standartlarının satın alınması əsasında həyata keçirilir. Fondada İSO-nun yeni beynəlxalq standartlarının təmsil olunmasının tamliq səviyyəsi 95%, aparıcı ölkələrin milli standartlarının tamliğı 90% (Böyük Britaniya, Fransa, Almaniya standartları üçün), Yaponiya standartları üçün 70%, ABŞ standartları üçün 40% səviyyəsində qiymətləndirilir. Fondada transfertlər 40 mindən çox xarici normativ sənədin tərcüməsi (İSO-nun beynəlxalq standartlarının 60 %, aparıcı ölkələrin milli standartların 20-25 faizi) cəmlənmişdir. VNIİKİ-nin informasiya məhsullarına aşağıdakılar daxildir: “Вестник Российского информационного центра” (Rusiya informasiya mərkəzinin xəbərləri) - Rusiyanın Ümumdünya Ticarət Təşkilatının ticarətdə texniki sədlər, sanitar və fitosanitar tədbirlərə dair müqavilələrinə birləşməsi üçün haqqında materialları əhatə edən rüblük məcmuə; “Научно-техническая терминология” (Elmi və texniki terminologiya) terminşünasliğı nəzəriyyəsinə dair elmi və

təcrübi materialları əhatə edən referativ məcmuə; standartlaşdırma, keyfiyyət və sertifikatlaşdırma üzrə xarici təcrübəyə dair analitik icmallar; ətraf mühitin qorunması və əməyin təhlükəsizliyi, menecment, informatika və s. mövzular üzrə çoxdilli terminoloji lüğətlər, maqnit disklərdə və CD-ROM-larda hazırlanmış aşağıdakı sənədləri əks etdirən elektron nəşrlər: QOŞ və QOŞ R-lət, BSU-nun beynəlxalq standartları, terminologiya lüğətlər, ümumrusiya plastifikatoru. VNIİKİ-nin əsas avtomatlaşdırılmış sistemləri: “Normativ sənədlər” (biblioqrafik və tammətli informasiya), “Terminologiya” (çoxdilli lüğətlər, standartlaşdırılmış terminlər və təriflər barədə informasiya), “Təsnifləşdirmə” (ümumrusiya klassifikatorlarına dair biblioqrafik və tammətli informasiya). VNIİKİ-nin internet saytı: [http:// www.vniiki.ru /](http://www.vniiki.ru/)

ÜZLÜK – kitab blokuna kötük tərəfdən birləşdirilən, blokun vərəqlərinə nisbətən daha qalın materialdan hazırlanan üz qabığı, cilddir. Hazırlanma texnologiyasına görə nömrələrlə təsnif olunur.

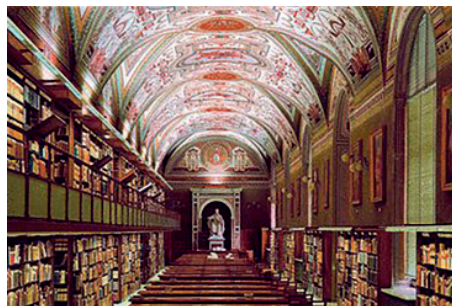
V

VAHİD MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA İNFORMASIYA SİSTEMİ

(ALISA - Automated Library Information System of Azerbaijan) Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin sifarişli ilə "Ultra" şirkəti tərəfindən hazırlanmış Azərbaycanın vahid kitabxana sistemidir. Hazırda Azərbaycanda müxtəlif pərakəndə kitabxana sistemləri fəaliyyət göstərir ki, bu sistemlər arasında inteqrasiya və onlara standart yanaşma mövcud deyildir. Kitabxana proseslərini və oxucularla münasibətləri avtomatlaşdıran və sadələşdirən, digər dünya kitabxana sistemləri ilə inteqrasiyanı mümkün edən son texnologiyaların tətbiqi ilə qurulan mərkəzləşdirilmiş vahid kitabxana sistemini yaratmaq qarşıya əsas məqsəd kimi qoyulmuşdur. ALISA son bir neçə ildə genişmiqyaslı sistemlərin hazırlanması üçün ideal alətlər toplusu olan JAVA və "Oracle" platformalarının əsasında işlənib hazırlanmışdır. ALISA sistemi kompleks bir layihə kimi Azərbaycanın kitabxana sistemini inkişaf etdirmək üçün nəzarət sistemini, kitabxana daxili prosesləri və kitabxana oxucu münasibətlərini tam avtomatlaşdırır və bu proses üçün lazımı mühitin yaradılmasına təkan verir.

VAKANT – kitabda boş səhifə (məsələn, şmustitulun arxa səhifəsi).

VATİKAN APOSTOL KİTABXANASI. İntibah dövrü və orta əsrlərin zəngin əlyaz-

malarına malik olan bu kitabxana XV əsrdə (1475) Papa V Nikolay tərəfindən yaradılmışdır. Buraya Vatikan Kitabxanaçıları Məktəbi və mühüm əlyazmaların (manuskriptlərin) restavrasiyası üzrə laboratoriya daxildir. Kitabxanada təxminən 1mln.600 min çap kitabı, 150 min əlyazma, 8300 inkunabula, 100 min qravürə və coğrafi xəritə, 300 min medal vardır.

VATİKAN KİTABXANASI (Biblioteca Vaticana) (VK) – dünyanın ən kiçik dövləti olan Vatikanın qədim və zəngin kitabxanalarından biridir. Əsası 1475-ci ildə qədim əşyaların həvəskarı və xeyriyyəçi kimi tanınan Roma papası V Nikolay tərəfindən rəsmən qoyulmuşdur. Papanın fərmanına uyğun olaraq əlyazmaların toplanması və kataloqlaşdırılmasına kitabxananın açılmasından əvvəl başlanılmışdı. Papanın özü tez-tez kalliqrafik xətlə nadir və az məşhur olan kitabların üzünü köçürməklə məşğul olurdu. 1586-cı ildə papa V Stiksin sərəncamına əsasən VK-nın fondu xeyli zənginləşdirilmişdir. Hazırda VK-da 2 mln.

ədəbiyyat, o cümlədən təxminən 60 min manuskript, 7 min inkunabula, 1 milyondan çox çap kitabı, 100 mindən artıq avtoqrafli kitab, 100 min coğrafi xəritə, 100 min qravür, 300 min medal və metal pul, eləcə də çoxlu sayda sənəd saxlanılır. VK-da daimi sərgi fəaliyyət göstərir. Sayı xeyli çox olan qədim illüstrasiyalı kitablar arasında IV əsrdə köçürülmüş 2 nadir əlyazma da var. Vergilinin, Sisoronun və Terensinin əsərlərinin qədim əlyazma mətnləri bu kitabların müasir nəşri üçün ilkin mənbə sayılır. VK-nın digər nadir nümunələri arasında məşhur müəlliflərin əlyazmaları, o cümlədən orta əsrlər və İntibah dövrünün görkəmli şəxslərindən olan Foma Akvinlinin, Petrarkanın, Mikellancelonun, Rafaelin, Lüterin və VIII Henrixin məktubları; Dantenin “İlahi komediya” əsərinə Bottičellinin çəkdiyi illüstrasiyalar, Antonio da Sanqallonun Roma gündəliyi; Bizans incəsənətinin 2 nadir incisi – Coşua Rollanın və N Menologion Vasilinin lülə halında bükülmüş əlyazmaları; eləcə də Bibliyanın bir çox ilk nəşrləri (onlardan ən birincisini XV əsrin ortalarında Qutenberq çap etmişdir); Bibliyanın ən kiçik və ən böyük çap formatlarında buraxılmış ilk nəşrləri və s. kimi qiymətli əsərlər də vardır. Dəbdəbə və təmtərağına görə VK ən gözəl kitabxana sayılmağa layiqdir. Burada italyanların özlərinin “Miniatürün Rafaeli” adlandırdıqları don Culio Klovionun miniatürlərlə bəzədiyi əlyazmalar da saxlanılır. Bu əlyazma ilə yalnız həmin rəsamin Neapol Kitabxanasında qorunan başqa bir qiymətli incisi – pravoslav xristianların “Dua kitabı” (“Çasoslov”) rəqabət apara bilər. “Aldobrandini toyu” adlı

məşhur freska (divar nəqqaşlığı) da VK-da mühafizə edilir. Bu əsər 1604-cü ildə Eskivil tərəfindən tapılmışdır. O, divardan söküldükdən sonra papa VIII Klimentin Aldobrandini bağında saxlanıldığına görə bu adı daşımağa başlamışdır. 1818-ci ildə həmin freska VK-na köçürülmüşdür. VK-da saxlanılan çoxlu sayda nadir əlyazmalar içərisində Azərbaycanın ana kitabı olan “Kitabi-Dədə Qorqud”un 6 boydan ibarət nüsxəsi, Şah İsmayıl Xətəinin “Divan”ının əlyazması və s. xüsusi yer tutur.

VCD (VIDEO KOMPAKT DİSK) – optik informasiya daşıyıcılarının bir növüdür. Bu bir çox parametrlərinə görə CD-ROM ilə eynidir. Yalnız bəzi texniki parametrdə fərqlər vardır ki, bu da videofilmlərin yazılması və baxılmasına imkan yaradır.

VEKTOR QRAFİKASI (VQ) – Adobe Illustrator, Corel DRAW kimi proqramlarda yaradılan, riyazi düsturlara əsaslanan xətt və əyriyədən təşkil olunan şəkillər vektor qrafikası yaradan kompüterin yaddaşında elementin parametrlərini göstərən (nöqtənin koordinatı, ölçüsü, rəngi və s.) rəqəmlər saxlanılır. Ona görə də belə qrafikanın ölçüsünü dəyişdikdə, onların pikselləri deyil, riyazi göstəriciləri dəyişir. Məntiqi olaraq, böyütdükdə də heç bir keyfiyyət itkisi və faylın həcmiminin əhəmiyyətli dərəcədə artması baş vermir. Belə şəkillər dənəvərlikdən asılı deyillər.

VERİLƏNLƏR BANKI (VB) – bir və ya bir neçə verilənlər bazasının və verilənləri idarəedilməsi (manipulyasiya edilməsi) vasitələrinin məcmuudur. VB funksiyası

böyük həcmdə verilənlərin emal edilməsi ilə bağlı olan avtomatlaşdırılmış informasiya sistemlərinin və həm də funksiyası böyük həcmdə informasiyanın emalı ilə bağlı olan AIS-in, həm də istehsalatın Avtomatlaşdırılmış İdarəetmə Sistemini və İstehsalat Proseslərinin Avtomatlaşdırılmış İdarəetmə Sistemini vacib tərkib hissəsidir. Anlayışın məzmununa həm də texniki və təşkilati vasitələr, məsələn, sorğuların və tətbiqi proqramların kitabxanası daxildir. VB termini “verilənlər bazası” termininin sinonimi deyildir. Paylaşdırılmış verilənlər bankı ərazi baxımından aralı məsafədə olan hesablama şəbəkəsi vasitələri və funksional idarəetmə ilə birləşməsinə VB deyilir. *Bax: Biblioqrafik verilənlər bankı və bazaları.*

VERİLƏNLƏR MASSİVİ (VM) – eyni tipli verilənlərun (sənədlərin) çoxluğunun nizamlanmış strukturu; eyni tipli (məntiqi baxımdan yekcins) informasiya elementlərinin yazılarının indekslər üzrə nizamlanmış məcmusu; eyni tipli elementlərin nizamlanmış məcmusu. Massivin hər bir elementi onun axtarılıb tapılmasını təmin edən ada (identifikatora) malikdir. Verilənlərin avtomatlaşdırılmış emalı vəzifələrinə tətbiq baxımından “massiv” və “fayl” terminləri sinonim kimi istifadə edilə bilər. Lakin müvafiq anlayışlar fərqlərə də malikdir: belə ki, “massiv” anlayışı heç də mütləq şəkildə maşınlaoxunana daşıyıcılardakı informasiya elementlərinin (təmmətnəli sənədlər də daxil olmaqla) yazıları ilə əlaqədar deyildir. Azərbaycan və rus dillərində “fayl” anlayışı məhz bu mə-

nanə nəzərdə tutur. İnformasiya-axtarış massivi. İnformasiya axtarış massivi, axtarış massivi-daxilində informasiya axtarışı prosesi həyata keçirilən sənəd massivi və ya verilənlər massivi (ingiliscə müvafiq şəkildə document collection и data collection). *Ədəbiyyat: Воротский Ф. С. Систематизированный толковый словарь по информатике: Вводный курс по информатике и вычислительной технике в терминах. 2-изд. М., 2001; Синклер А. Большой толковый словарь компьютерных терминов. М., 1998.*

VERİLƏNLƏRİN AVTOMATLAŞDIRILMIŞ EMALI (VAE)

– verilənlərin kompüterlər vasitəsi ilə daxil edilməsi, axtarılması, nüsxələnməsi, çeşidlənməsi, redaktəsi, çıxışa verilməsi və onlarla bağlı digər əməliyyatların yerinə yetirilməsidir (Həm də bax: Avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemi, Verilənlərin daxil edilməsi, Verilənlərin çıxışa verilməsi) VAE-nin dialoq və paket rejimi fərqləndirilir. VAE-nin dialoq (onlayn, interaktiv) rejimi sistemlə insan arasında fasiləsiz qarşılıqlı təsiri həyata keçirməyə imkan verir. VAE-nin idarə edilməsi üzrə funksiyaları AIS-in işçi heyətinə daxil olan mütəxəssis yerinə yetirir. Sistemlə qarşılıqlı təsiri həyata keçirən mütəxəssislərin hansı məkanda olmasından asılı olaraq VAE-nin tərkibində həm də lokal dialoqun dəstəklənməsi altrejimi və məsafədən dialoq altrejimi fərqləndirilir. Lokal dialoqun dəstəklənməsi altrejimi bilavasitə AIS-in yerləşdiyi ərazidə (o cümlədən, lokal hesablama şəbəkəsindən istifadə etməklə) həya-

ta keçirilir. Məsafəsən dialoq altrejimi (buna həm də onlayn əlyətərlik deyilir) isə kommunikasiya vasitələrindən-telefon rabitəsindən, radioəlaqədən və digər texniki vasitələrdən- istifadə etməklə həyata keçirilir. VAE-nin icra edilməsinin paket rejimində istifadəçi əvvəlcədən insan tərəfindən emal üçün işlənib hazırlanmış və müəyyən qaydada toplanmış sənəd və verilənlər paketinin emal prosesinin tam dövrü başa çatmamış proqram-texniki vasitələr sisteminin işinə təsir edə bilmir. Məsələn, hesablama mərkəzinin operatoru axşam ayrıca verilənlər (fayllar) massivində gün ərzində toplanmış biblioqrafik yazıların VB-ya yüklənməsi üzrə paket tapşırığını işə salır. Nəzarət zamanı səhvləri olan biblioqrafik yazılar səhvlər protokolunda qalır, sistem tərəfindən “qəbul edilmiş” yazılar isə kataloqlaşdırıcıdan qəbul edilmiş şəkildə VB-yə yüklənir. Protokolların təhlilindən sonra çıxdış edilmiş yazılar redaktə edilir və yenidən VB-yə daxil edilir. VAE-nin tərkibində həm də verilənlərin konvertasiyası-onların bir tiptən başqa bir tipə çevrilməsi modulu da olur. Konvertasiyaya aşağıdakı maşın əməliyyatları daxildir: verilənlərin redaktəsi (dəyər kəsb etməyən simvolların silinməsi, punktasiyanın qaydaya salınması, simvolların və sətirlərin inversiyası), verilənlərin transformasiyası. (formatların, parametrlərin dəyişdirilməsi, kodlama və dekodlama), verilənlərin yenidən təşkili (kompanovka, yeni elementlərin yaradılması). Misal üçün, müxtəlif elektron kataloqlar arasında biblioqrafik yazıların fayllarının mübadiləsi təcrübəsində biblioqrafik yazının elementlərinin və s.

verilənlərin təqdim edilməsinin bir formatından digərinə konvertasiya edilməsi geniş yayılmışdır. Sistemin çalışdığı kompüterlərin başqa tipli kompüterlərlə əvəz edilməsi zamanı verilənlərin digər tipli verilənlər bazalarının idarəetmə sistemində istifadə edilməsi üçün konvertasiya edilməsi lazım gəlir. Maşınla oxunan informasiya daşıyıcılarına yazılmış verilənlərin ötürülməsi, verilənlərin mühafizəsinin təmin edilməsi və s. üçün ayrı-ayrı yazıların, faylların, VB-lərin, proqramların nüsxələnməsi və ya bötöv bir sistemlərin doldurulması lazım gəlir. Verilənlərin nüsxələnməsi onların əvvəlki yerlərində saxlanması şərti ilə digər daşıyıcılarda və ya eyni daşıyıcının (diskin, disketin və s.) digər sahəsində yaradılmasından ibarətdir. Kağız və ya fotoplyonka üzərində yazılmış nüsxəyə maşınla oxunan nüsxələrdən (maşın nüsxəsi) fərqli olaraq sərt nüsxə deyildir. Sistemin arxivində saxlanmaq üçün nəzərdə tutulmuş nüsxələrə arxiv nüsxəsi deyilir (Bax: maşınla oxuna bilən verilənlərin arxivasiyası). Faylın əsas nüsxəsinin (orijinalının) zədələnməsi halında istifadə edilmə üçün nəzərdə tutulmuş fayl nüsxəsinə ehtiyat nüsxəsi (nəzarət nüsxəsi, dubl nüsxə) deyilir. VB-nin tamlığının bərpa edilməsi üçün maşınla oxunan digər daşıyıcıda onun sığorta nüsxəsi yaradılır. Verilənlər kimi, proqramların da orijinal əsasında gündəlik istifadə üçün nüsxələri yaradılır. Faylların nüsxələnməsinə çox zaman faylların saxlanması deyilir, çünki bu əsas informasiya daşıyıcısının sıradan çıxması və ya AIS-in işində nasazlıqlar nəticəsində verilənlərin itirilməsinin qarşısını alır.

VAE prosesi verilənlərin məsafədən (distant) emalı – yəni onların rabitə kanalları (Bax: rabitə şəbəkələri) vasitəsi ilə emalında, verilənlərin avtonom emalı – yəni verilənlərin mərkəzi kompüterdə deyil, periferik hesablama qurğularında, satellit kompüterlərdə emalında, bir hesablama mərkəzində, vahid bir VB-də yerləşdirilmiş verilənlərin mərkəzləşdirilmiş emalında, verilənlərin paylaşılmış emalında (paylaşılmış AIS-lərdə) müxtəlif şəkildə həyata keçirilir. Misal üçün, toplu EK üçün biblioqrafik yazıların hazırlanması kitabxanaların birində kataloqun toplu VB-yə məsafədən əlyətərlik (teleəlyətərlik) rejimində iştirakçı kitabxanalar və ya mərkəzləşdirilmiş kitabxanalar arasında paylaşılmış şəkildə təşkil edilə bilər (Həm də bax: Kitabxana kompüter şəbəkəsi). Eyni zamanda kitabxananın əməkdaşları kompüter şəbəkəsinin mərkəzinə (serverə) qoşulmuş, öz iş yerlərindəki fərdi kompüterləri vasitəsi ilə verilənləri avtonom şəkildə emal edirlər. *Həm də bax: Avtomatlaşdırılmış informasiya sisteminin texniki təminatı.*

VERİLƏNLƏRİN ÇIXIŞI (VÇ) – (AIS-dən, kompüterdən), hesablama texnikası vasitələri ilə və ya kompüterlə sənədin emalı üzrə avtomatlaşdırılmış informasiya sistemləri və ya kompüterin verilənlərin kompüterin əsas yaddaşından xarici qurğuya –displayin ekranına, çap üçün printerə, disketə, maqnit lentinə və ya diskinə, optik diskələrə və digər portativ elektron informasiya daşıyıcılarına ötürülməsindən ibarət olanı son əməliyyatdır (Həm də bax: İnformasiya

daşıyıcıları, Avtomatlaşdırılmış informasiya sistemlərinin texniki təminatı). Sənədlərdən və ya verilənlərdən ibarət olan fayl ya ilkin şəkildə çıxışa verilir, ya da xüsusi olaraq VÇ üçün emal edilir. Çıxış proqramında müvafiq olaraq verilənlərin çeşidlənməsi rejimi, məsələn, əlifba üzrə, ədədi qiymətin artan və ya azalan sırası ilə əlifba sırası ilə, onlara verilmiş təsnifat indeksləri ilə və s. nəzərdə tutula bilər. Sistemdən çıxışa verilən sənədlər çıxış sənədləri adlanır. Avtomatlaşdırılmış informasiya sistemi tərəfindən VÇ üçün formalaşdırılan çıxış verilənləri çox zaman xüsusi formalarda yaradılır. Belə çıxış formalarına misal olaraq biblioqrafik yazıları, mühasibat uçotu cədvəlləri, oxucu biletlərini, inventar və rəqlərini, tipik məktub formalarını və s. göstərmək olar. Müvafiq formalı çıxış sənədlərinin alınması üçün çıxış formalarını generasiya edən xüsusi proqramları və sistem tərəfindən seçilmiş verilənlər massivindən istifadə edilir. Sənədlər massivi və ya digər verilənlər AIS istifadəçisinin tapşırdığı müəyyən əlamətlərə görə sorğu verməklə aşkara çıxarılır. Beşinci nəslə aid yeni kompüterlərdə VÇ-nin yeni formaları daha geniş tətbiq edilir. Bunlara misal olaraq avtomatlaşdırılmış tədris sistemlərində, xəbərdarlıq-mühafizə signalizasiya sistemlərində, görmə qüsuru olan şəxslər üçün mütaliə sistemlərində, kompüter oyunlarında və s. tətbiq edilən informasiyanın səsli çıxışı metodunu göstərmək mümkündür. Bu metod multimedia texnologiyalarında da istifadə edilir. VÇ qurğuları geniş sıralı texniki vasitələr sinfidir. Bunlar kompüterlərin periferik qurğularına aiddir.

VERİLƏNLƏRİN DAXİL EDİLMƏSİ (VDE) – informasiyanın daxil edilməsi (AİS-ə, kompüterə), verilənlərin xarici informasiya daşıyıcısından (kağızdan, diskətdən, maqnit və ya optik diskdən, maqnit lentindən və s.) və ya klaviaturadan kompüterin yaddaşına daxil edilməsidir. Verilənlər işlənmə, saxlanma və sonradan istifadə edilmə üçün sistemə daxil edilsə buna daxil edilən verilənlər deyilir. Daxil edilən verilənlər biblioqrafik yazılar, oxucular haqqında məlumatlar, sifariş edilmiş ədəbiyyat, qrafik təsvirlər və s. ola bilər. Daxiletmənin bir sıra üsulları fərqləndirilir. Bunlara misal olaraq əllə, klaviatura ilə, avtomatik, optik, (skanlama), qrafik, dialoq (interaktiv), səs (nitq) üsulları ilə daxiletmə üsulları fərqləndirilir. Kitabxana təcrübəsində verilənlərin klaviatura ilə daxil edilməsi daha geniş istifadə edilir. Klaviatura ilə daxiletmə əslində əl ilə daxiletmə üsulunun bir növüdür. Verilənlərin klaviatura ilə daxiletmə üsulu elektron kataloqlar və verilənlər bazalarının formalaşdırılması, oxucuya xidmət göstərilməsi və s. üzrə texnoloji zəncirin mərhələlərinin həyata keçirilməsi üçün əsasdır. Verilənlərin klaviatura ilə daxil edilməsi üçün lazım olan texnoloji vasitə işçi vərəq və ya monitorun ekranında xüsusi olaraq təşkil edilmiş nişanlama ola bilər. Biblioqrafik proseslərin avtomatlaşdırılması üçün nəzərdə tutulan müasir proqram təminatında belə nişanlama avtomatlaşdırılmış işçi yerindəki interfeysdə əvvəlcədən hazır şəkildə olur. Belə ekran formalarına daxiletmə maketi, şablon, trafaret və ya ekran maskası da deyilir. VDE işinə mətni xüsusi qurğularla optik skanlamanın

müxtəlif variantları da aid edilə bilər. İnsan və beşinci nəsil kompüterlər arasında dialoqun avtomatlaşdırılmasının son zamanlar tətbiq edilən vasitələrinə verilənlərin səsli (nitqlə) daxil edilməsi aiddir. Bu üsul audio informasiyanın avtomatik şəkildə mətn formasına çevrilməsini və kompüterin yaddaşına yazılmasını təmin edir. VDE-nin optik, səsli, eləcə də bir sıra digər avtomatlaşdırılmış üsullarında xüsusi proqram-aparat vasitələrindən istifadə edilir. Bu vasitələr daxil edilən sənədi, verilənləri təşkil edən simvol və işarələri müstəqil şəkildə tanıya və rəqəm formasına çevirə bilirlər. Bu prosesə ümumiləşdirilmiş şəkildə “obrazların tanınması” deyilir. Kitabların və nadir əlyazmaların skanlanma zamanı zədələnməsinin (skanerin konstruktiv elementləri ilə mexaniki təması və ya işıqlandırma lampalarının ultra-bənövşəyi şüalarının təsiri ilə) qarşısının alınması üçün aralıq əməliyyat həyata keçirilir. Belə əməliyyatlara sənədin mikrofilməşdirilməsi və ya rəqəmli fotoaparat vasitəsi ilə şəklinin çəkilməsi göstərilə bilər. Sonra bu aralıq forma rəqəm formasına çevrilir.

VERİLƏNLƏRİN QORUNMASI (VQ) – kompüterlərdə, avtomatlaşdırılmış sistemlərdə və hesablama şəbəkələrində sanksiyasız əlyətərliyin, informasiyanın oxumasının, nüsxələnməsinin və ya məhv olmasının qarşısının alınmasının təşkilati, proqram və texniki metodlar və vasitələrinin məcmusudur. VQ-nın miqyas baxımdan müxtəlif səviyyələri fərqləndirilir. Bunlara böyük kompüterlər, mini-kompüterlər, lokal hesablama

şəbəkələri, serverlər, işçi stansiyaları, ayrıca fərdi kompüterlər, telekommunikasiya şəbəkələrinin və s. qorunması aid edilə bilər. VQ-nın aşağıdakı üsulları fərqləndirilir: avtorizasiya edilməmiş istifadəçilərin sistemə fiziki nüfuzetməsini qeyri-mümkün edən təşkilati tədbirlər vasitəsi ilə əlyətərliyin idarə edilməsi; aparat qorunması-bura sxem qıflarının qurulması, klaviaturanın, display ekranlarının, sərt disk qurğularının və s. bağlanması aiddir; informasiya resurslarına və tətbiqi proqramlara əlyətərliyin təşkilati və digər tədbirlər əsasında məntiqi əlyətərliyinin idarə edilməsi; əlyətərliyin idarə edilməsinin ən geniş yayılmış metodu kimi parollardan (password) istifadə edilməsi; tələbatların yerinə yetirdikləri vəzifələrə uyğun olaraq onların differensiasiyası və həmin vəzifələrə uyğun olan əlyətərliyin verilməsi; kompüterin, şəbəkənin kompüter viruslarından, məntiqi, zaman "virus bombalarından" qorunması. AKİS istifadəçilərinin hər kateqoriyası üçün (sistemin meneceri, administrator, fondun kompleksləşdiricisi, kataloqlaşdırıcı kitab verilişi kafedrasının əməkdaşı, oxucu və s.) fayllara və proseslərə əlyətərliyin öz qaydaları işlənilib hazırlanmalı, verilənlər, proqramlara və proseslərə müyəssərliyin parolları qoyulmalıdır. Məxfi informasiyaya əlyətərliyi istisna etmək üçün həm də verilənlərin şifrələnmə (kodlanma) metodu, yəni kriptografik qorunma metodu tətbiq edilir. Kitabxanalardakı verilənlər bazalarının əksəriyyətinə daim uzun müddət saxlamaq üçün nəzərdə tutulmuş yeni informasiya (məsələn, elektron kataloq) əlavə edilir. Buna görə

də verilənlərin elektrik şəbəkəsində, kompüterlərdə nasazlıq, virus düşməsi üzündə korlanması, məhv olmasının qarşısının alınması üçün ehtiyat nüsxələnməsi metodu xüsusi əhəmiyyətə kəsb edir. Verilənlərin xarici yaddaş qurğusuna yazılması metodu yaxşı məlumdur. Bu zaman xarici yaddaşa ancaq son nüsxələnmədən sonra yazılmış və ya dəyişdirilmiş fayllar əlavə edilir. İri kitabxanalarda böyük həcmli verilənlərin saxlanması üçün verilənlərin ehtiyat nüsxələnməsindən ötrü sərt maqnit diskələrindən və ya maqnit lentlərindən istifadə edilən xüsusi qurğulardan (maqint lentli informasiya toplayıcısı-strimer) istifadə edilir. Əgər informasiya xüsusi dəyər kəsb edirsə, onda WORM (ingiliscə Write-Once-Read-Many-bir dəfə yazılma, çox dəfə oxuma) tipli qurğudan istifadə edilir. Belə qurğuda informasiya informasiya daşıyıcısı kimi xüsusi diskin səthində lazer vasitəsi ilə dəliklər yandırmaq yolu yazılır. Kompüterlərin, digər əlaqədar qurğuların, ilk növbədə fayl-serverlərin elektrik şəbəkəsində nasazlıqdan qorunması, arası kəsilmədən enerji qıdalandırma təminatı üçün UPS adlanan xüsusi fasiləsiz enerji qurğulardan (ingiliscə UPS-Uninterruptable Power System) istifadə edilir. Onlar kompüter, serveri təqribən 10 dəqiqə müddətində kompüter, serveri enerji ilə təmin edə bilirlər. Həmin müddət ərzində onları prosedura əsasında söndürmək və verilənlərin itməsinin qarşısını almaq olur. Böyük kitabxanalar mərkəzləşdirilmiş elektrik təchizatı şəbəkəsindən enerji verilişi kəsildikdə, nasazlıq olduqda burada aparılan texnoloji proseslərin fasilə-

siz davam etdirilməsi üçün öz mini dizel elektrostansiyalarını qururlar. Verilənlərin kompüter viruslarının təsirindən qorunması üçün metodik-inzibati tədbirlər görülür, viruslardan qorumaq üçün isə antivirus proqramları tətbiq edilir.

VERİLƏNLƏRİN YAZILMASI – proqramın və kompüterin xarici yaddaşının arasında verilənlərin mübadiləsinin vahidi, informasiya daşıyıcısında verilənlərin bərkidilməsi, fiksə edilməsi prosesi və ya nəticəsidir. Yazı özündə bir informasiya elementi (cümlədən, düzəltmə, yəni, tərkib hissələrindən ibarət olmaqla) saxlaya bilər.

VERJE – istehsal zamanı xüsusi mühafizə elementləri ilə (su işarəli naxışlarla) təchiz olunmuş kağız növüdür.

VƏRƏQ – Nəşriyyat işi və poliqrafiya-da çap məhsulunun və müəllif mətninin həcmi ölçmək üçün vahiddir. Bax: Müəllif vərəqi. Çap vərəqi

VƏRƏQƏ – 1) həcmi 1 səhifədən 4 səhifəyə qədər olan informasiya xarakterli nəşrdir. 2) Qalın çap materialında çap edilmiş, müəyyən ölçülü bir vərəqdən ibarət nəşrdir. Əsasən mühasibatda və kargüzarlıqda istifadə olunur.

VƏZİROVA Raifə Əsəd qızı (1940-2010) Füzuli rayonunda ziyalı ailəsində anadan olmuşdur. Bakı Dövlət Universitetinin kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində 1974-cü ildən 2010-cu ilədək laborant, assistent, baş müəllim vəzifələrində çalışmışdır. 10-dan çox məqalənin, 1 kitabın müəllifidir.

VİDEOTEKST – mətnlərin və təsvirlərin çox sayda istifadəçilərə rabitə şəbəkəsi vasitəsilə ötürülməsini təmin edən verilənlər bazasına əlyətərlik sistemidir. Verilənlərin qəbuledici kimi xüsusi klaviatürası olan məişət televizorlarından və ya fərdi monitordan istifadə edilə bilər.

VİRTUAL SƏRGİ - kitabxana-informasiya xidmətinin yeni növü olan virtual sərgilər informasiyanın təqdim edilməsinin ənənəvi və yeni üsullarının sintezini təşkil edir. Müasir çoxfunksiyalı informasiya resursu kimi virtual sərgi yer və məkanla məhdudlaşmır. Ənənəvi kitab sərgisinin virtual forması kitabxana fondunun qiymətli ədəbiyyatı ilə virtual şəkildə tanış olmağa imkan verir.

“ВОПРОСЫ БИБЛИОГРАФИИ” (“Bibliografiyaşünaslıq məsələləri) elmi əsərlər məcmuəsidir. 1976-cı ildə V.İ.Lenin adına SSRİ Dövlət kitabxanası tərəfindən nəşr olunmağa başlamışdır. 10 buraxılışı çap olunmuş, 3 buraxılışından (1978) mövzu məcmuəsi kimi nəşr olunur. Problemlərinin dairəsinə bibliografiyaşünaslığın vəziyyəti, bibliografiyaşünaslıq və bibliografik təcrübə, elmi-köməkçi və tövsiyə bibliografiyası məsələləri daxildir. Bu qəbildən olan “Ümumdünya bibliografiyası” konkret ölkə və ya bir neçə ölkənin kitabxana - bibliografiya və informasiya müəssələrinin bir qrup ölkənin bibliografik ehtiyatını əks etdirən bibliografik vəsaitdir. Formal əlamətə müvafiq olaraq sənədlərin ərazi əlamətinə görə əhatəsi baxımından fərqləndirilir. Onunla müqayisədə “beynəlxalq bibliografiya” termini də işlədilir ki, bu da hər şeydən

əvvəl bibliografik nəşrlərin hazırlanması işinin təşkili üzrə beynəlxalq xarakterli olduğunu nəzərdə tutur. Dünyamiqyaslı mənbələrin hazırlanması tarixi çox qədimdir. Qədim Misirdə e.ə. 3-cü əsrin ortalarında Kallimax, 16-cı əsrin ortalarında K.Qesnerin fəaliyyəti bu baxımdan bibliografiya tarixində mühüm hadisə hesab edilir. XX əsrdə ümumdünya bibliografiyasının yaradılması təşəbbüsü ilə Belçika alimləri P.Otle və A.Lofonten Beynəlxalq bibliografiya İnstitutunun yaratmışlar (1895). Onların çap etdirdiyi “beynəlxalq bibliografiya repertuarı” (1914) 16 mln. bibliografik yazını özündə əks etdirirdi. Müasir dövrdə ümumdünya bibliografiyası universal xarakterini dəyişmiş, sahəvi bibliografik ehtiyat yaratmaq istiqaməti əsas meyillərdən birinə çevrilmişdir. Məsələn, 1973-cü ildə Böyük Britaniyada neft üzrə Beynəlxalq referativ jurnal çap olunur. Dünyanın böyük informasiya mərkəzləri olan kitabxanaların ayrı-ayrı ölkələrdə olan kitablara toplu kataloqlarını da müəyyən mənada beynəlxalq bibliografiya hesab etmək olar. ÜB terminin işlədilməsi hər şeydən əvvəl sənədlərin bibliografiyalaşdırılmasında bir qrup ölkənin iştirakı və bibliografik vəsaitin ərazi əlamətinə görə yaradılması ilə əlaqədardır.

WWW – World Wide Web, Web (“Ümumdünya hörümçək toru”) – kompüter şəbəkələrinin ümumdünya şəbəkəsinin növbəti inkişaf mərhələsidir. Onun nəzəri əsasları 1989-cu ildə İsveçrənin Bern şəhərində CERN (Avropa Elementar Hissəciklər Laboratoriyası) təşkilatının proqramçısı, britaniyalı alim Tim Bern-

ers-Li və belçikalı tədqiqatçı Robert Kayo tərəfindən yaradılmışdır. Onlar tərəfindən HTML dili, HTTP protokolu və URL identifikatorları yaradılmışdır. Bu texnologiyanın ilkin məqsədi nüvə fizikası, elementar hissəciklər sahəsində tədqiqatlar aparan alimlərdən ibarət elmi peşə ictimaiyyətinin bu sahə üzrə İnternet sənəd-informasiya ehtiyatlarına asan əlyətərliyin və həmin ehtiyatlar üzrə səmərəli və sürətli axtarış üçün imkanların yaradılması idi. WWW mühitində informasiyanın (faylın, sənədin) axtarılması “Web-browser” (ingiliscə “to brows” – “nəzərdən keçirmə” deməkdir) deyilən xüsusi proqram təminatı vasitəsi ilə həyata keçirilir. Bəzən onlara “axtarış maşını” (ingiliscə “search engine”) da deyilir. Bir zaman ən populyar brauzer olan Netscape Navigator sonra öz yerini Microsoft şirkətinin İnternet Explorer proqramına verdi. Daha sonra Opera, Mozilla və son zamanlar ən populyar brauzer olan Google Chrome kimi proqram vasitələri meydana gəldi. İnternet şəbəkəsinin fəaliyyət göstərməsi üçün İnternet gövşəqlərinin vacib əhəmiyyəti vardır. WWW deyərkən həm də paylaşdırılmış informasiya sisteminin elə növü nəzərdə tutulur ki, onun heç bir regional, inzibati-ərazi məhdudiyəti yoxdur. Bu sistem aşağıdakı əlamətlərlə seçilir: o “klient-server” tipli arxitektura, hipermediya (mətn, səs, qrafika, üçölçülü təsvirlər və s.) və hipermətn istiqamətinə malikdir. (həm də bax: Hipermətn, Multimedia). İnternetdə çox saylı birləşmələrin təşkili üçün müvafiq protokol lazımdır. Belə protokol verilənlərin müstəqil şəbəkə qovşaqları arasında

mübadiləsinin format və prosedurlarını rəqləmətləşdirən qaydaların məcmu-sundan ibarətdir. Protokol göndərilən xəbərin ötürülmə sürəti və səhvlərin emalı üsulunu, ayrı-ayrı xəbərlərin nəql edilməsi zamanı ünvanlama metodunu, üsulunu verir, konkret aparat platforması ilə bağlı olmayan standartları iş-ləyib hazırlamağa imkan verir. İnternet

şəbəkələrində işləmək üçün nəzrdə tutulmuş əsas baza protokolu TCP/IP (Transmission Control Protocol/) olmuşdur. Bu protokol göndərilən xəbərdəki verilənləri diskret paketlərə bölür və ötürülməyə (çatdırmaya) və ötürülən verilənlərin bütövlüyünə nəzarət edən paketi müəyyənləşdirir.

Vatikan Kitabxanası

Y

“YAD” ŞRİFT – yığılmış mətnə (sərlövhəyə) başqa qarniturdan səhvən düşən şriftdir.

YARIMBAŞLIQ – əsərin struktur vahidinin adıdır.

YASAMAL RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Yasamal rayon MKS) – Yasamal rayon MKS-in Mərkəzi Kitabxanasının yerləşdiyi M.Ş.Vazeh adına kitabxananın əsası 1978-ci ildə qoyulmuşdur. 2011-ci ildən Mərkəzi Kitabxana kimi fəaliyyət göstərir. MKS-in tərkibində 1 Mərkəzi Kitabxana, 4 filial kitabxana fəaliyyət göstərir. Natəvan adına usaq kitabxanası 1904-cü ildə, Əliağa Vahid adına kitabxana 1925-ci ildə, Abdulla Şaiq adına kitabxana 1953-cü ildə, Qəzənfər Musabəyov adına kütləvi kitabxana 1957-ci ildə yaradılmışdır. Hazırda MKS-in ümumi fondu 340 min nüsxə ədəbiyyatdan, oxucuların sayı isə 47 min nəfərdən ibarətdir. MKS-in İnternet ünvanı: yasamal.libmks.az

YASTI ÇAP (YÇ)– mətn və şəkillərin poliqrafik çoxaldılması metodlarından biridir. Bu halda çap formasının çapedici və iz salmayan boşluq elementləri praktiki olaraq bir müstəvi üzərində yerləşir. Çapedci elementlər yağlı boya ilə, boşluq elementləri isə su ilə isladılır. Nəticədə səth üzərində molekulyar-səthi xassələrə müvafiq adsorbsion və mione-

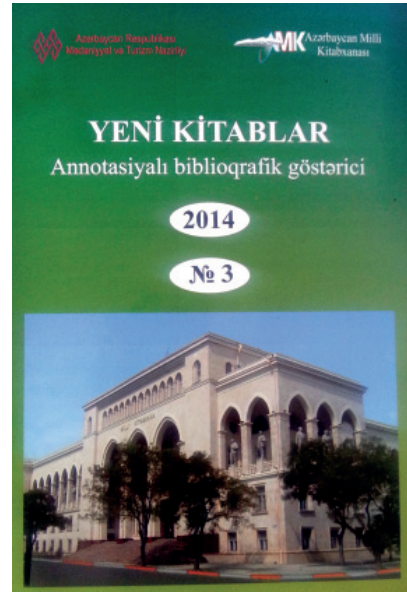
ral təbəqə (plyonka) əmələ gəlir. Yağla su qarışmadığı üçün boya yalnız çapedici maddələrə yapışır, formanı islatdıqda isə su boşluq elementlərini isladır. Çap prosesində formaya ardıcıl olaraq su vurulur və boya çəkilir, sonra kağızın (və ya başqa materialın) forma ilə təzyiq altında kontaktından kağız üzərində çap izi (ottisk) qalır. 1798-ci ildə ixtira olunmuş kontakt çap üsulu – litoqrafiya az məhsuldar və nöqsanlı olduğu üçün ofset çapı ilə əvəz olunmuşdu. Hündür çapda olduğu kimi yastı çap zamanı da çalarların açıqdan tündə doğru keçidi təsvirin müxtəlif qalınlıqlı ştrixlərə ayrılması yolu ilə əldə edilir. Rəngli orijinalların köçürülməsində isə hər rəng üçün ayrıca forma hazırlanır. *Bax: Rastr; Fototipiya.*

YAZI– dövlətin meydana gəldiyi ən qədim zamanlarda yaranmışdır. Savadlı adamlar təsərrüfat və ticarət işəri ilə bağlı haqq-hesab aparır, dövlətin ərazisində yaşayan kəndliləri, mal-qaranı, meyvə ağaclarını və s. siyahıya alır, torpaqları ölçüb qeydə götürürdülər. İnsanlar ilk dövrlərdə daş, sümük, dəri, gil lövhə və başqa materialların üzərində yazmağa çalışırdılar. Ən qədim dövrdən bizə gəlib çatmış yazılı qaynaqlar: qaya, daş və gil lövhə, sümük, ağac qabığı, qamış, papirus, heyvan dərisi və s. üzərində qeydlərdir. Bəzək əşyaları, saxsı qablar, keramika, metal əşyalar üzərində də qədim yazılar həkk olunmuşdur.

YAZI MATERIALI (YM) – Yazı üçün əsasən gil lövhələrdən istifadə olunurdu. Ən etibarlı yazı materialı hesab edilən gildən əl tutumu boyda dairəvi lövhəciklər düzəldir, sonra düzbucaq şəkilli taxta parçasının tını, yaxud iti uclu qamışla və ya qələmdaşla (daş qələmlə) yaş lövhəciklərin üzərinə mixi işarələri yazır, daha doğrusu, həkk edir və qurudurlar. İlk gil kitabələr belə yaranırdı. Yazı yazılarkən qələmdaşın (taxta parçasının, qamışın) hər cizgisi dərin iz saldığına görə də mıx (mismar) izini xatırladırdı. Bu da həmin yazının “mixi yazı” (yaxud “mismari yazı”) adlandırılmasına dəlalət edir.

YAZILI MƏNBƏ (YM) – tarixdə ən qədim yazılı mənbə e.ə. IV minilliyin ikinci yarısına aiddir. Yazılı mənbələr qədim tarixin, ibtidai insanların həyat tərzinin 6 minillik bir dövrünün oxumağa kömək edir. İkiçayarasında meydana gəlmiş ən qədim yazı növü piktoqrafiya – şəkilli (şekli) və ya rəsmli yazı adlanır. Bu qədim yazı sistemini şumerlər yaratmışdılar. Əsasən təsərrüfat hesablamalarında istifadə olunan piktoqrafik yazı ilk vaxtlar əlverişli hesab edildiyindən e.ə. IV minilliyin ortalarından geniş yayılmağa başlamışdı. Lakin piktoqrafiyaya həqiqi mənada yazı demək olmazdı, o, yalnız məlumatın məzmununu rəsm və ya rəsm ardıcılığı ilə bildirirdi. Onun vasitəsilə fikri tam və aydın ifadə etmək mümkün deyildi, çünki işarələr müəyyən bir əşyanı, heyvanı və ya insanı ifadə edirdi.

“YENİ KİTABLAR”. - Milli Kitabxana 2006-cı ildən öz fonduna daxil olan yeni ədəbiyyatın cari biblioqrafik göstəricilərini tər-

tib etməyə başlamışdır. Məqsəd oxucu və mütəxəssisləri Milli Kitabxanaya daxil olan yeni ədəbiyyatla tanış etməkdir. “Yeni kitablar” adlı annotasiyalı biblioqrafik informasiya göstəricisi əvvəllər yarımillik idi, ildə iki nömrəsi buraxılırdı. Lakin kitablar çox olduğuna görə 2007-ci ildən etibarən bu biblioqrafik vəsait rüblük hazırlanır və həmin dövr ərzində Milli Kitabxananın fondlarına daxil olan bütün yeni ədəbiyyat orada öz əksini tapır. Burada Azərbaycan, rus və digər xarici dillərdə olan bütün nəşrlər əhatə olunur. Materiallar bölmələrin daxilində elm sahələri üzrə qruplaşdırılır və oxucuların istifadəsini asanlaşdırmaq məqsədilə hər bir kitabın şifrləri də verilir.

YERLİ NƏŞRLƏRİN KARTOTEKASI (YNK) – kitabxananın fondunda olub-olmamasından asılı olmayaraq konkret ərazidə nəşr olunan mənbələr haqqında informasiyanı əks etdirən biblioqrafik

kartotekadır. Bu kartoteka müvafiq inzibati-ərazi bölgəsində meydana gələn nəşrləri əlifba və ya xronoloji qaydada, birbaşa və ya əks xronologiya ilə, nəşriyyatlar və ya nəşr edən təşkilatlar üzrə tərtib edilir.

YEVLAX ŞƏHƏR MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Yevlax şəhər MKS) – Yevlax Dövlət Arxivində mühafizə

olunan sənədlərə əsasən 1934-cü ilə qədər rayonda 3 klub və 4 kitabxana fəaliyyət göstərmişdir. Bunlar 1928-ci ildə Yevlaxda tikilən Dəmiryol klubu, 1928-ci ildə Malbinəsi kəndində, 1930-cu ildə Qaramanlı kəndində tikilən klublar idi. Həmin binalarda həm də kitabxanalar üçün otaq nəzərdə tutulmuşdu. 1936-cı ildə rayonda 9 klub, 7 kitabxana, 11 qiraətxana vardı. 1946-cı ildə respublikanın bütün şəhər və rayonlarında olduğu kimi Yevlaxda da klub, kitabxana və qiraətxanaların qeydə alınması və pasportlaşdırılması həyata keçirilmişdir. Həmin vaxt rayonda 26 kitabxana fəaliyyət göstərmişdir. Almaz İbrahim qızı Məmmədova rayonun ilk ali təhsilli kitabxana işçilərindən biri kimi 1958-ci ildən Mərkəzi Kitabxananın müdiri vəzifəsində fəaliyyətə başlamış və 40 ildən çox bu vəzifədə çalışmışdır. 1982-ci ildə

“Şərəf nişanı” ordeni ilə təltif edilmiş, 1985-ci ildə “Əməkdar mədəniyyət işçisi” fəxri adına layiq görülmüşdür. Yevlax şəhər Mərkəzi Kitabxanası 1935-ci ildən fəaliyyət göstərir. MKS 1976-cı ildə təşkil edilmişdir. MKS-ə 1 Mərkəzi Kitabxana, 9 şəhər və 36 kənd kitabxanası olmaqla 46 kitabxananı özündə birləşdirir. MKS-in ümumi kitab fondunda 488 min nüsxədən çox çap vahidi saxlanılır (2014). MKS üzrə oxucuların sayı 285 min nəfərdir. MKS-də 76 nəfər kitabxana işçisi var.

YIĞIM – nəşrə təsdiq olunmuş əlyazmanın kompüterdə (fotoyığım maşının-da, linotipdə) yığılmasıdır.

YUMŞAQ MAQNİT DİSKİ (YMD) – üzərinə maqnitləne bilən materialdan ibarət təbəqə oturdulmuş yumşaq polimer materialdan hazırlanan diskdən ibarət informasiya daşıyıcısıdır. Ölçülərinə görə standart (diametri 208 mm), midi (diametri 133 mm) və mini (89; 82,5; 76,2 mm) disklər fərqləndirilir. 208 və 133 mm-lik diametrli disklər artıq çox nadir hallarda istifadə edilir. Bu tipli disklər ilk dəfə ABŞ-da IBM şirkəti tərəfindən yaradıldığı üçün bir çox hallarda onların diametri düyüm ilə göstərilir. Sonuncuların ən çox yayılmış konstruktiv variantında informasiya daşıyıcısı olan disk kvadrat formalı plastik qılaflın içərisində yerləşir. Materialın maqnit sahəsində həssaslığı və keyfiyyətinə görə disketlər adi sıxlıq – SD, ikiqat sıxlıq – DD, yüksək sıxlıq – HD, ifrat yüksək sıxlıq – VHD markalarında ola bilər. Hazırda ən geniş istifadə edilən digər tip DS HD – 1,44 meqabayt floppi

disketlərdir. Bu tipli yumşaq disklərdən başqa lomega və bir sıra digər şirkətlər tərəfindən istehsal edilən daha böyük informasiya tutumlu (120 Mbayt, 240 Mbayt və s.) ZIP disk deyilən maqnit diskləri də vardır. Onlardan fərqli olaraq 89 mm-lik disk yazan və oxuyan qurğu-FDD-çox geniş yayılmışdır və fərdi kompüter istehsalçılarının əksəriyyəti öz məhsuluna bu qurğunu da montaj edirlər. İndi bu tip daşıyıcılar istifadədən çıxmaq üzrədir. İnformasiyanın yazılıb saxlanması, daşınması, şəbəkəsiz ötürülməsi üçün floppi disklərin yerinə əsasən fleş yaddaş cihazlarından istifadə edilir.

YUNANISTAN KİTABXANALARI – Qədim Yunanıstan dünyanın tarixi mədəniyyət mərkəzlərindən biridir. Yunanıstan mədəniyyəti e.ə. II-I minilliklərdə yaranıb formalaşmışdır. Qədim yunan polisələrində müxtəlif tərbiyə və maarif sistemləri yaranmışdı. Daha hərtərəfli və demokratik olan Afina sistemində əqli, əxlaqi, estetik və fiziki tərbiyə bir-biri ilə əlaqələndirilirdi. Spartada yeni doğulan körpələr arasından yalnız sağlam olanlar tərbiyə məqsədi ilə dövlət tərəfindən seçilib götürülürdü. 8-10 yaşlı hər bir yeniyetmə spartalı üçün dövlət məktəb təlimi məcburi idi. 13-15 yaşlılar gimnaziya, 18-20 yaşlılar hərbi və mülki xidmət məktəbləri sayılan xüsusi düşərgələrdə (efebiya) bilik və hazırlıqlarını təkmilləşdirirdilər. Yunanıstanda görkəmli alimlər öz məktəblərini yaradırdılar. Onlardan Afina şəhərindəki Platon akademiyası, Aristotel Likeyi, Sokrat məktəbi daha məşhur idi. “Biblioteka” (“kitabxana”) sözü də Yunanıstanda

meydana gəlmişdir. Antik kitabxanalar haqqında ən ilkin məlumatlar e.ə. II minilliyin I yarısına aiddir. Belə ki, Krit adasındakı sarayın binalarında xətti yazılı gil lövhələrin toplanılması faktı elm aləminə məlumdur. Tarixi mənbələr e.ə. VI-IV əsrlərdə Yunanıstanda mövcud olmuş kitabxanalar haqqında məlumatları da saxlamışdır. Ən zəngin kitabxanalardan biri qədim yunan müttəfəkkiri Pifaqor Samoslunun məşhur naturfilosofiya məktəbinin nəzdində yerləşirdi. Rəvayətə görə, Pifaqor Hindistanı, Misiri, Babilistanı gəzmiş, Şərqi müdrik fikir mənbələri ilə yaxından tanış olmuşdu. Alim vətəninə qayıdandan sonra gənc aristokratiya nümayəndələrindən ibarət olan Pifaqor məktəbi yaratmışdı. Bu məktəbin əsasında ədədlər təlimi durur, allahlar, ruhlar, incəsənət və s. ədədlərlə təsvir edilirdi. Həmin təlim əvvəllər məktəbdə şifahi şəkildə ötürülürdü. Pifaqor məktəbi dövlətin ictimai-siyasi işlərində və idarə olunmasında da yaxından iştirak edirdi. Bu məktəbdə riyaziyyat, fəlsəfə, təbiət elmləri tədqiq olunurdu. Burada hesab və həndəsəyə dair aparılmış mühüm kəşflər qədim elmin inkişafına böyük təkan vermişdi. Pifaqorçular Misir və Babilistan kahinlərindən həm öz dini etiqadlarını, həm də hesab, həndəsə, musiqi nəzəriyyəsi və astronomiyanı götürüb daha da inkişaf etdirmişdilər. Pifaqor məktəbinin nəzdində yaradılmış kitabxananın fondunda dövrün bütün elmlərinə dair əlyazma kitablar vardı. Onlar həm qədim dillərdə, həm də yunan dilində idi. E.ə. VI əsrin əvvəllərində Samos adasının hökmdarı Polikratın zəngin kitabxanası vardı.

E.ə. təqribən 540-cı ildə hakimiyyəti zorla ələ keçirmiş bu qüdrətli tiran (hökmədar) Samosun güclənməsindən qorxuya düşən Əhəmənilərin (Haxamanişilərin) əmri ilə e.ə. 522-ci ildə öldürülmüşdür. E.ə. V-IV əsrlərdə Afina Yunanıstanda intellektual (əqli, idraki) həyatın mərkəzinə çevrilmişdi. Cəmiyyətin kitabxanaya münasibətini belə bir fakt müəyyənləşdirir ki, kitabxana xəzinə, şəkil qalereyası və digər xidmət idarələri ilə birlikdə Afina akropolunda (qalasında), yəni dövlətin ictimai mərkəzində yerləşirdi. E.ə. təqribən 560-cı ildə Afinada hakimiyyəti ələ keçirən Pasistpat xeyli kitab toplamış, sonra öz zəngin toplusunu şəhər kitabxanasına vermişdi. Buradakı əsərlərin çoxu taxta lövhələrdə, dəri, qurğuşun lövhə üzərində, bir hissəsi isə Misir papiruslarında yazılmışdı. Qullar əlyazma kitabların üzünü köçürürdülər. E.ə. 480-ci ildə farsların Yunanıstana üçüncü yürüşü zamanı həmin kitabxana İrana aparılmışdı. Sonralar, yəni e.ə. 312-64-cü illərdə mövcud olmuş Selevkilər dövlətinin ellinizm nümayəndələrindən biri Pasistpatın bu kitabxanasını yenidən Afinaya qaytarmışdı. Qədim yunan materialist filosofu Demokrit də zəngin kitabxanaya malik idi. Onun kitabxanasında etika, astronomiya, fizika, riyaziyyat, tibb, musiqi nəzəriyyəsi və s. istiqamətlərlə bağlı çoxlu kitablar vardı. Alim Misir, Babilistan, İran, Ərəbistan, Hindistan, Həbəşistan (Efiopiya) ölkələrinə səyahət etmiş, olduğu yerlərin kitab mədəniyyəti ilə maraqlanmış, özü ilə bəzi əlyazmalar da gətirmişdi. E.ə. V əsrdə Yunanıstanda kitablara ciddi tələbat və ehtiyac yaranmış, Afinada kitab dükənləri açılmışdı..

Bu dövrdə yunan qrammatika alimi, dilçi, tarixçi Demofil "Alınmağa layiq olan kitablar haqqında" adlı əsərini yazmışdı ki, bu da bir növ tövsiyə biblioqrafik göstəricisi idi. Mənbələrdə qədim yunan idealist filosofu Platonun şəxsi kitabxanasının mövcudluğu haqqında məlumat da öz əksini tapmışdır. "Fedon", "Pir", "Dövlət", "Trest", "Politik" və s. kimi 30 dialoq və məktubun müəllifi olan Platonun şəxsi kitabxanasında yunanca yanaşı, qədim dillərdə də əlyazma kitabların olması haqqında fikir söyləmək mümkündür.

YUNANISTAN MİLLİ KİTABXANASI yaradılması ideyası isveçrəli məşhur

filellin Yakob Meyerə məxsus olmuşdur. 1824-cü ildə Meyerin "Yunan xronikası" qəzeti üçün yazılmış məqaləsində verilmiş bu ideya yunan hökuməti tərəfindən bəyənilmiş və Andreas Mustoksidis Milli Arxeoloji Muzey və Milli məktəbin direktoru olmuşdur. 1830-cu ilin sonunda Mustoksidis buranı Milli Kitabxana adlandırmışdır. Kitabxana fondu yunanlar və ya filellinlər tərəfindən toplanılmış 1018 cild çap kitabına malik olmuşdur. 1834-cü ildə kitabxana yeni paytaxta – Afinaya köçürülür. 1842-ci ildə kütlvi kitabxana Afina Universiteti kitabxanası ilə birləşdirilir və universitet binasına

köçürülür. 1866-cı ildə hər iki kitabxana rəsmi olaraq, Yunanıstan Milli Kitabxanası adı altında birləşdirilir. 1903-cü ilədək kitabxana universitet binasında olur. Bu gün isə kitabxana Vallianos qardaşlarının binasında yerləşir.

YUNESKO - UNESCO (United Nations Educational, Scientific And Cultural Orqa-

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

nization) – Təhsil, Elm, Mədəniyyət Məsələləri üzrə Birləşmiş Millətlər Təşkilatıdır. Əsas məqsədi beynəlxalq sülhü və təhlükəsizliyi qorumaq və möhkəmlətmək, dövlətlər arasında əməkdaşlığı inkişaf etdirmək olan bu təşkilatın Nizamnaməsi 1945-ci il iyulun 26-da San-Fransisko konfransında 50 dövlətin nümayəndələri tərəfindən imzalanmış və 1945-ci il oktyabrın 24-də qüvvəyə minmişdir. Ona görə də hər il 24 oktyabr BMT Günü kimi qeyd olunur. ABŞ 1984-cü ildə YUNESKO-nun rəhbərlik metodlarını və fəaliyyət istiqamətlərini kəskin tənqid edərək bu təşkilatın sıralarından çıxdığını bildirdi və bununla əlaqədar YUNESKO ciddi itkilərə məruz qaldı. Bir müddətdən sonra Böyük Britaniya və Sinqapur da ABŞ-dan nümunə götürərək YUNESKO-nu tərk etdilər. Lakin 2003-cü ildə ABŞ-ın, 2007-ci ildə isə Böyük Britaniyanın YUNESKO-nun sıralarına qayıtması bu təşkilatın həqiqətən universal xarak-

ter daşdığını bir daha təsdiqlədi. 1990-cı ildən başlayaraq Şərq blokunun süqutu və Berlin divarlarının dağıdılması bütün dünyada bir sıra dəyişikliklərə gətirib çıxardı. Şərqi və Qərbi Almanıyanın birləşməsi baş verdi. Sovet İttifaqının dağılması nəticəsində Rusiya Federasiyası SSRİ-nin varisi kimi YUNESKO-da öz yerini tutdu. Artıq müstəqil dövlətlərə çevrilən 12 müttəfiq respublika bir-birinin ardınca YUNESKO-nun sıralarına qoşuldular. Azərbaycan Respublikası yalnız müstəqillik əldə etdikdən sonra – 1992-ci il iyunun 3-dən YUNESKO-nun üzvlüyünə qəbul edilmişdir. YUNESKO-nun qərarı ilə indiyədək Azərbaycanın bir sıra dahi şəxsiyyətlərinin yubileyləri beynəlxalq miqyasda təntənəli şəkildə qeyd olunmuşdur. Belə ki, 1973-cü ildə Nəsiminin 600 illik yubileyi, 1991-ci ildə Nizaminin 850 illik yubileyi, 1994-cü ildə Füzulinin 500 illik yubileyi, 2000-ci ildə ilk anadilli yazılı abidəmiz “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarının yazıya alınmasının 1300 illik yubileyi, 2005-ci ildə Üzeyir Hacıbəylinin 120 illik yubileyi, 2007-ci ildə Mir Cəlal Paşayevin 100 illik yubileyi YUNESKO-nun xətti ilə dünyanın bir çox dost və qardaş ölkələrində keçirilmişdir. Bu gün YUNESKO etik baxımdan bəşəriyyətin qarşısında duran problemlərin beynəlxalq normativ sənədlər əsasında nizamlanması üçün fəaliyyət göstərən özünəməxsus yeni ideyalar və üsullar laboratoriyasıdır. Başqa sözlə, YUNESKO 192 həqiqi üzv dövlət və 6 assosiativ əməkdaş dövlət arasında təhsil, elm, mədəniyyət və kommunikasiya məsələləri üzrə beynəlxalq əməkdaşlığın inkişafına kömək göstərir. YUNESKO universal bəşəri dəyərlərə, hər bir sivilizasiyanın və mədəniyyətin suver-

enliyinə hörmətə əsaslanan həqiqi beynəlxalq dialoq üçün şəraitin yaradılması üzərində fəal iş aparır. Terrorizmin bütün bəşəriyyəti təhlükə altında qoyduğu indiki zamanda YUNESKO-nun bu rolu xüsusilə mühüm əhəmiyyət daşıyır. Sülh qlobal gələcəyin perspektiv davamlı inkişafında son dərəcə vacib bir şərtidir. Onun əsasında isə insan hüquqlarına əməl olunması, insanların və xalqların qarşılıqlı hörməti, yoxsulluqla mübarizə prinsipləri dayanır. YUNESKO-nun başlıca missiyasının və fəaliyyətinin özəyi də elə bu istiqamətlərdən ibarətdir. YUNESKO-nun qərargah mənzili Fransanın paytaxtı Paris şəhərində yerləşir. 1945-ci ildən başlayaraq YUNESKO-nun Baş direktoru vəzifəsinə görkəmli elm və mədəniyyət xadimləri təyin edilirlər. YUNESKO-nun indiki Baş direktoru İrina Bokova (Bolqarıstan) 2009-cu ildə bu vəzifəyə seçilmişdir. Yarandığı gündən xalq maarifi və mədəniyyəti sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın təşkilini, mədəniyyətə və elmi-texniki tərəqqiyə dair informasiyanın yayılmasını, milli mədəniyyətlərin qorunub saxlanılmasını özünün əsas məqsədi kimi dünyaya elan edən YUNESKO ədəbiyyat, incəsənət, məktəb, arxiv, muzey, kitabxana işi, biblioqrafiya işi, nəşriyyat işi, kitab yayımı fəaliyyəti ilə məşğul olur. Əvvəllər kitabxanaların inkişafına və sənədsüənəsləşmə xidməti sahəsinə YUNESKO-nun Mədəniyyət Departamentinin Kitabxanalar şöbəsi kömək göstərirdi. Sonralar isə bu vəzifə İnformasiya Departamentinin sənədləşmə, kitabxanalar və arxivlər şöbəsinə tapşırıldı. YUNESKO-nun kitabxana işi üzrə ilk layihə və proqramlarında bu təşkilatın üzvü olan dövlətlərdə, ilk

növbədə II Dünya müharibəsi zamanı Avropa ölkələrində dağıdılmış kitabxanaların bərpası məsələsi əsas yer tuturdu. 1949-cu ildə YUNESKO "Kütləvi kitabxanalar haqqında Manifest" qəbul etdi. YUNESKO-nun kitabxana işinin inkişaf istiqamətlərini həyata keçirmək sahəsində ən mühüm tədbirlərindən biri kitabxana statistikasının yaradılmasıdır. YUNESKO-nun üzvü olan dövlətlər 1951-ci ildən başlayaraq kitabxana işi haqqında statistik məlumatları bu quruma təqdim edirlər ki, onların əsasında da beynəlxalq kitabxana statistikasına nəşr edilir. YUNESKO-nun həyata keçirdiyi tədbirlər sırasında inkişaf etməkdə olan ölkələrdə kitabxana işinin yeniləşdirilməsi layihələri mühüm yer tutur. Bunun nəticəsində Nyu Dehli (Hindistan), Enuqu (Nigeriya), Medelyine (Kolumbiya) şəhərlərində eksperimental kitabxanalar yaradılmış, Dakarda, Rio de Janeyroda, Mexikoda, Bankokda sənədsüənəsləşmə mərkəzləri təşkil edilmişdir. Dünyanın ən nəhəng təşkilatı sayılan YUNESKO-nun himayəsi altında inkişaf etmiş kapitalist dövlətləri və inkişaf etməkdə olan ölkələr birgə fəaliyyət göstərirlər. Müxtəlif ölkələrin ekspertləri ilə məsləhətləşmələrdən, informasiya mərkəzləri haqqında sənədləşmələrin fəaliyyətinin və təhlilinin öyrənilməsindən sonra informasiyanın ötürülməsinin beynəlxalq sistemi konsepsiyası - YUNİSİST formalaşdırılmışdır. Onun həyata keçirilməsinə 1972-ci ildən başlanılmış və dərhal da böyük çətinliklərlə qarşılanmışdır. 1971-ci ildə YUNESKO-nun və Elmi Əlaqələr üzrə Beynəlxalq Komitənin (ICSU) təşəbbüsü ilə dünya elmi informasiya sisteminin təşkili üzrə hökumətlərarası konfrans keçirildi. Konfransda E.Büsterin

rəhbərliyi üzrə Beynəlxalq informasiya proqramı olan YUNİSİST-in (UNISIST - World Science Information System) yaradılmasının əsas prinsipləri işlənib hazırlandı və onun həyata keçirilməsi üçün tövsiyələr formalaşdırıldı. YUNİSİST elmi və texniki informasiya sahəsində hökumətlərarası əməkdaşlıq proqramıdır 1973-cü ildən YUNİSİST uzunmüddətli beynəlxalq proqrama çevrilməyə başladı. Bu proqram çərçivəsində milli və beynəlxalq informasiya sistemləri inkişaf edə bilər. YUNİSİST-in əsas məqsədi həm elm və texnika sahəsində, həm də ictimai elmlər sahəsində həcmi fasiləsiz artan informasiyanın əldə olunmasının koordinasiya edilməsidir. YUNİSİST çərçivəsində inkişaf etməkdə olan ölkələrə kömək göstərilməsinə xüsusi diqqət yetirilir. Burada rəsmi materiallar nəşr olunur, seminarlar təşkil olunur, müşavirələr, eksperimental layihələr həyata keçirilir. Bir sıra layihələr BMT ilə əməkdaşlıq şəklində işlənmişdir. 1974-cü ildə informasiya orqanlarının, kitabxanaların və arxivlərin milli infrastrukturlarının planlaşdırılması üzrə hökumətlərarası konfrans təşkil edildi. Milli informasiya sistemlərinin (NATIS) yaradılması üzrə tövsiyələr hazırlandı. NATIS və YUNİSİST proqramları YUNESKO-nun fəaliyyətinin daha təkmilləşdirilmiş mərhələsinin əlamətidir. Onların həyata keçirilməsi milli, regional və beynəlxalq əsaslarla sənədləşmə xidməti təşkilatlarının, kitabxanaların, arxivlərin təşkilinə uyğun gəlir. Bu proqramların qəbul olunması təşkilatın bütün fəaliyyətinə yenidən baxılmasını tələb edirdi. 1976-cı ildə informasiya üzrə ümumi proqram qəbul olundu. Onun həyata keçirilməsi üçün xüsusi struktur

yarımbölməsi – YUNESKO-nun informasiya üzrə ümumi proqram şöbəsi təşkil edildi. Bu şöbə əvvəlki 2 şöbənin: Sənədləşmə, kitabxanalar və arxivlər şöbəsinin; Elmi-texniki sənədləşmə və informasiya şöbəsinin funksiyalarını yerinə yetirirdi. YUNESKO-nun informasiya üzrə ümumi proqramının təkmilləşdirilmiş variantı 1978-ci ildə Baş konfransın 20-ci sessiyasında qəti şəkildə təsdiq olundu və yerinə yetirilmək üçün qəbul edildi. Yeni proqrama rəhbərliyi möhkəmləndirmək məqsədilə Baş direktorluq yaradıldı. informasiya üzrə ümumi proqramın həyata keçirilməsi üçün xüsusi vəsaitlər ayrıldı. Bu proqram YUNESKO-nun informasiya fəaliyyətinin və BMT-nin ixtisaslaşdırılmış müəssisələrinin (Nüvə Enerjisi üzrə Beynəlxalq informasiya Sistemi, Kənd təsərrüfatı və Texnika sahəsində Beynəlxalq informasiya Sistemi və s.) koordinasiyasını, eləcə də müvafiq beynəlxalq təşkilatlarla (İFLA, FID, İSO) əməkdaşlıq qurulmasını tələb edir. YUNESKO-nun informasiya üzrə ümumi proqramı YUNİSİST-lə ardıcılığın (varisliyin) təmin edilməsi, NATIS-in planlaşdırılması və inkişafı üçün əsasların yaradılması məqsədilə nəzərdə tutulmuşdur. 1979-cu ildə Parisdə II YUNİSİST proqramının inkişafı məqsədilə elmi-texniki informasiya üzrə hökumətlərarası konfrans təşkil edildi. YUNESKO yaradıldığı gündən məktəb kitabxanalarının yaranmasına qayğı ilə yanaşmış və təhsil məsələləri üzrə sənədləşmə sahəsində müəyyən xidmətlər göstərmişdir. 1992-ci ildə YUNESKO əvəz edilməz kitabxana xəzinələrinin və arxiv fondlarının mühafizəsi məqsədilə “Dünyanın yaddaşı” proqramını təsdiq etdi. Hazırda bu pro-

qram eyni zamanda səsyazıları, kinematografiya və televiziya arxivlərini də əhatə edir. “Ümumi kitabxanalar haqqında YUNESKO-nun Manifesti” İFLA ilə birlikdə tərtib edilmişdir. Sənəd 1994-cü ilin avqustunda İFLA-nın 60-cı Baş Konfransında və 1994-cü ilin oktyabrında YUNESKO-nun ümumi informasiya proqramı üzrə Şurasında təsdiq edilmişdir. 2001-ci ildə Baş konfrans YUNESKO-nun Mədəniyyət haqqında ümumi deklarasiyasını qəbul etdi. YUNESKO-nun “İnformasiya hamı üçün” Proqramı 2000-ci ildə qəbul edilmiş və Hökumətlərarası Şuranın tövsiyəsi ilə bütün dünyada yayılmışdır. 2008-ci ilin oktyabrında YUNESKO-nun İcraiyə Sovetinin 180-ci sessiyasında “İnformasiya hamı üçün” Proqramının 2008-2013-cü illər üçün yenidən işlənmiş Strateji fəaliyyət planı müzakirə edildi və bəyənilədi. 2010-cu ilin əvvəllərində “İnformasiya hamı üçün” Proqramının 2009-cu il üzrə illik məruzəsi dərc edilmişdir. “İnformasiya cəmiyyəti siyasəti” adlı bu məruzədə həmin sahədə əsas beynəlxalq və milli sənədlərin icmalı təqdim olunur. YUNESKO-nun 20-dən çox mətbuat orqanı var. Onlardan “Kuryer YUNESKO” (“The Courier UNESCO”) “Müəlliflik hüququ. YUNESKO Bülleteni” (“Copyright. UNESCO Bulletin”), “İnformatika, kitabxana işi və arxivşünaslıq üzrə YUNESKO jurnalı” (rübədə 1 dəfə çıxır) və başqaları 25 dildə nəşr edilir. 1947-ci ildən YUNESKO-nun kitabxanalar üçün xüsusi bülleteni nəşr edilir. İldə 6 nömrəsi çıxan bu bülletendə məqalələr əvvəllər ingilis və fransız dillərində verilirdi. 1953-cü ildən isə məqalələr həm də ispan, 1957-ci ildən rus və 1970-ci ildən ərəb dillərində dərc

edilir. YUNESKO eyni zamanda kitabxana işinə dair monoqrafiyalar da nəşr edir.

YUNİSİST – Elmi və Texniki İnformasiya Sahəsində Beynəlxalq Əməkdaşlıq Proqramıdır. 1971-ci ildə YUNESKO-nun təşəbbüsü ilə dövlətlərarası konfransda dünya elmi informasiya sisteminin yaradılması üzrə YUNİSİST proqramının əsas prinsipləri işlənilib hazırlanmış və onun həyata keçirilməsinə dair tövsiyələr formalaşdırılmışdır. Əsas vəzifəsi – beynəlxalq miqyasda elm, texnika, həmçinin, ictimai elmlər sahəsində informasiyanı əldə etməyə kömək etməkdən ibarətdir. 1973-cü ildən YUNİSİST uzunmüddətli beynəlxalq proqrama çevrilir. NATIS – milli informasiya sistemlərinin yaradılması konsepsiyası kimi YUNESKO-nun beynəlxalq təşkilatlarla birlikdə 1974-cü ildə Parisdə keçirilən sənədləşdirilmə, kitabxana və arxivlərin milli infrastrukturunun planlaşdırılması üzrə hökumətlərarası konfransda işlənilib hazırlanmışdır. 1979-cu ildə Parisdə keçirilən eyni səviyyəli konfransda YUNİSİST proqramının inkişafını nəzərdə tutan YUNİSİST II qəbul edilmiş, 2001-ci ildə onu YUNESKO-nun “İnformasiya hamı üçün” proqramı əvəz etmişdir.

YÜKSƏK ÇAP (YÇ) – çap üsullarından biridir. Yüksək çap üçün istifadə olunan çap elementləri çap formasından hündür olur (adı da buradandır). Ağac üzərində qravür, mətbəə naboru, stereotip, avtotipiyə və klişedən ibarətdir.

Z

ZAQATALA RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ (Zaqatala rayonu MKS) – Rayonda ilk kitabxana (oxu zalı

ilə birlikdə) 1906-cı ildə açılmışdır. Kitabxananın açılışında görkəmli ziyalılardan Firudin bəy Köçərli, Rəşid bəy Əfəndiyev və başqaları iştirak etmişlər. Nizami Gəncəvinin adını daşıyan rayon Mərkəzi Kitabxanası 1923-cü ildə yaradılmışdır. 1933-cü ildə Zaqatalada 2 kitabxana və 6 klub fəaliyyət göstərmişdir. 1936-cı ildə ilk müstəqil uşaq kitabxanası təşkil edilmişdir. 1974-cü ildə MKS təşkil edilmişdir. MKS-ə 1 Mərkəzi Kitabxana, 4 şəhər, 2 qəsəbə, 50 kənd kitabxana filialı daxildir. 2012-ci ilin may ayından MKS-də İRBİS-64 AKİS tətbiq edilmişdir. Hazırda MKS-in kitab fondunda 408 min nüszədən çox çap əsəri var. Oxucuların sayı 23 mindən artıqdır. MKS-in işçilərinin sayı 127 nəfərdir. MKS-in internet ünvanı: www.zaqatala.cls.az.

ZEYNALLI Hənəfi Baba oğlu (1896-1937) Bakıda dəmirçi ailəsində anadan olmuşdur. 1916-cı ildə Bakıdakı rus-tatar məktəbini və Bakı politexnikumunu bitirmiş, həmin il Bauman adına Moskva ali texniki peşə məktəbinə daxil olmuş-

dur. Lakin tələbə inqilabı hərəkatında iştirak etdiyinə görə məktəbdən azad edilmişdir. 1922-ci ildə ADU-nun (indiki BDU) şərqşünaslıq şöbəsinə daxil olmuş, 1927-ci ildə oranı bitirərək, Azərbaycan ədəbiyyatı kafedrasında işləməyə başlamış, 1930-cu ildə dosent olmuşdur. Həmçinin Ali Partiya İnstitutunda privat-dosent kimi dərslər demişdir. Bununla yanaşı, "Kommunist" qəzetinin redaksiya şurasının üzvü olmuşdur. 1923-cü ildə Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatının əsas yaradıcılarından biri kimi fəaliyyətə başlamış və oranın baş redaktoru vəzifəsində çalışmışdır. Azərbaycan Tədqiq və Tətəbbü Cəmiyyətində baş redaktor, həmçinin Mərkəzi Şura Cəmiyyəti türkologiya bölməsinin rəyasət heyətinə seçilmiş, folklor komissiyasının sədri

olmuşdur. 1923-1931-ci illərdə "Komunist" qəzetində, "Maarif və mədəniyyət", "İnqilab və mədəniyyət", "Maarif işçisi" jurnallarında ədəbi publisistik yazılarla çıxış etmişdir. 1923-cü ilin noyabr ayında "Azərbaycanı Tədqiq və Tətöbbö Cəmiyyəti"nin (ATTC) iclası keçirilmiş və kitabxananın yaradılması haqqında qərar qəbul edilmişdir. Bu qərara əsasən həmin vaxtdan ATTC-nin nəzdində Elmi Kitabxana fəaliyyətə başlamışdır. Bu zaman kitabxananın fondunu 430 nüsxə kitab, 1200 nüsxə qiymətli əlyazmalar təşkil edirdi. Cəmiyyətin Elmi Kitabxanasının fəaliyyəti H.Zeynallıya, Biblioqrafiya bürosunun fəaliyyətinə rəhbərlik A.V.Baqriyə həvalə edilmişdir. Lakin 1925-ci ilin avqust ayında "Azərbaycanı Tədqiq və Tətöbbö Cəmiyyəti"nin Mərkəzi Şurasının iclasında Cəmiyyətin işində paralelizmi aradan qaldırmaq və kitabxanada olan materialın biblioqrafiyalaşdırılması məqsədilə büro ilə kitabxana birləşdirilərək, Kitabxana-Biblioqrafiya bürosu təsis edilmiş və Kitabxana-Biblioqrafiya bürosunun sədri Hənəfi Zeynallı təyin edilmişdir. 1930-cu ildə ADETİ ədəbiyyat bölməsində folklor üzrə rəhbər işləmiş, Partiya Tarixi İnstitutunda işləyərkən Leninin əsərlərini tərcümə etmiş, marksizm klassikləri əsərlərinin tərcümələrini redaktə etmişdir. 1937-ci il yanvarın 28-də Ruhulla Axundovun əksinqilabi qrupunun üzvü kimi həbs olunmuş, haqqında ölüm hökmü çıxarılmışdır. Hərbi kollegiyanın hökmü Bakıda yerinə yetirilmişdir. 1957-ci il martın 30-da bəraət almışdır. *Əsərləri*: "Azərbaycan atalar sözü. Xalq dilşünaslığı üzrə materiallar".- Bakı, 1926; "Ərəb əlifbası ilə ağız ədəbiyyatı".- Bakı,1926.;

"Azərbaycan el ədəbiyyatı: 1-ci hissə" / hazırlayan: H.Əlizadə, red: H.Sultanov, H. Zeynallı.- Bakı, ATTC-nin nəşriyyatı, 1929.-157 s., "Azərbaycan nağılları" // "Elmi əsərlər".- 1937.-17 sentyabr.- 82 s., "Azərbaycan tapmacaları".- Bakı,1928.

ZƏNGİLƏN RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ

(Zəngilan rayon MKS). Mərkəzi Kitabxana 1976-cı ildə yaradılmış, MKS 1978-ci ildə təşkil edilmişdir. Ermənistan hərbi birləşmələrinin işğalından əvvəl MKS öz ətrafında 1 Mərkəzi Kitabxanayı, 1 uşaq, 1 gənclər, 1 şəhər, 1 qəsəbə və 65 kənd kitabxana filialını birləşdirmişdir. MKS-in ümumi fondu 490 min nüsxə ədəbiyyatdan, oxucuların sayı isə 20 min nəfərdən ibarət olmuşdur. MKS-da 158 nəfər əməkdaş çalışmışdır. Erməni qəsbkarları 1993-cü il oktyabrın 29-da Zəngilan rayonunu işğal etmiş, bütün kitabxanalar dağıdılaraq talan olunmuşdur. Zəngilan rayon MKS öz fəaliyyətini 2010-cu ildə Bakı şəhərinin Nərimanov rayonunda bərpa etmişdir. Hazırda MKS öz ətrafında 1 Mərkəzi Kitabxanayı və 1 filialı birləşdirir. Kitabxananın fondunda 7750 nüsxə kitab saxlanılır.

ZƏRDAB RAYON MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ

(Zərdab rayon MKS). Zərdab rayonunda ilk kitabxana 1948-ci ildə açılmışdır. MKS 1978-ci ildə yaradılmışdır. MKS-ə 1 Mərkəzi Kitabxana, 40 kənd kitabxana filialı daxildir. MKS-də 136 nəfər işçi fəaliyyət göstərir. MKS-in kitab fondu 290 min nüsxədən çoxdur. MKS- in internet ünvanı: <http://zardab.cls.az>.

ZƏRDABİ Rəfiqə İsa qızı – 1941-ci ildə Ağdam rayonunda anadan olmuşdur. 1965-ci ildə Azərbaycan Dövlət Univer-

sitetinin (indiki Bakı Dövlət Universiteti) kitabxanaçılıq fakültəsini (indiki kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi) bitirmişdir. 1965-ci ildən Azərbaycan Mədəniyyət Nazirliyində (indiki Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi), 1970-ci ildən isə Mədəniyyət işçilərinin Hazırlıq və İxtisasartırma Kursunun (indiki Respublika Mədəniyyət Müəssisələri İşçilərinin Hazırlıq və İxtisasartırma Mərkəzi) direktoru vəzifəsində çalışmışdır. Azərbaycan Respublikasının Əməkdar mədəniyyət işçisidir.

ZONA BİBLİOQRAFIYASI (ZB) – məzmunca və ya digər əlamətlərə görə ölkənin iri iqtisadi və ya fiziki-çöğrafi rayonu (zonası) ilə əlaqədar yaradılmış bibliografik vəsaitdir. Termin kimi XX əsrin 50-ci illərində keçmiş Sovetlər birliyinin bir sıra iri zonalarında yaradılmış zona kitabxana birliklərinin meydana gəlməsi ilə əlaqədar olaraq elmi və praktiki leksikona daxil

edilmişdir. Ona bibliografiyanın müstəqil növü kimi, eyni zamanda, regional bibliografiyanın bir səviyyəsi, diyarşünaslıq bibliografiyasının növü kimi baxılır. Kənd təsərrüfatı bibliografiyasında elə vəsaitlər zona bibliografiyası hesab edilir ki, onlar yerli şəraitlə əlaqədar olan ədəbiyyatı, eyni zamanda o materialları əks etdirir ki, onlar konkret ərazidə kənd təsərrüfatı istehsalını təkmilləşdirmək üçün istifadə olunur.

ZUBOV Yuriy Sergeevič (1924-2006) - Moskva Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin kitabxanaçılıq fakültəsinin dekani, tanınmış rus bibliografı, alimi, pedaqoqu olmuşdur. Uzun müddət kitabxanaşünaslıq, bibliografiyaşünaslıq və kitabşünaslıq ixtisası üzrə dissertasiya şurasının sədri kimi fəaliyyət göstərmiş, Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının və Humanitar Elmlər Akade-

miyasının akademiki olmuşdur. *Əsərləri: "Библиография искусства" (M., 1973); "Книга советских писателей" (M., 1958–1962) və s.*

M Ü N D Ə R İ C A T

Ön söz	5
A	7
B	113
C	190
Ç	194
D	199
E	211
Ə	217
F	233
G	245
H	249
X	259
İ	271
J	320
K	323
Q	379
L	396
M	403
N	457
O	470
Ö	479
P	498
R	509
S	545
Ş	569
T	583
U	597
Ü	604
V	609
Y	619
Z	628

AZƏRBAYCAN KİTABXANA ENSİKLOPEDİYASI

Redaktorlar:

Y.Kərimov, V.Quliyev

Tərtibatçı-dizayner:

X.Quliyev

**Azərbaycan Kitabxana Ensiklopediyasının
hazırlanması üzrə işçi qrupu:**

K.Aslan

N.İsmayılov

Ə.Məmmədov

Ə.Cəfərova

A.Abdullayeva

A.Hacıyeva

Ünvan: AZ-1000 Bakı ş., Xaqani küç. 57

E-mail: contact@anl.az

URL: www.anl.az

Sifariş № 36

Çapa imzalanmışdır: 29.12.2015

Tirajı: 500

Pulsuz

«Zərdabi-Nəşr» MMC Nəşriyyat Poliqrafiya müəssisəsi

Sifariş №14

e-poçtu: zerdabi_em@mail.ru